

GRÓF TISZA ISTVÁN

**KÉPVISELŐHÁZI
BESZÉDEI**

IV. KÖTET

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST, 1937.

GRÓF TISZA ISTVÁN

**KÉPVISELŐHÁZI
BESZÉDEI**

NEGYEDIK KÖTET

A „GESZTI REMETE“
VÁLASZTÁSI HADJÁRAT ÉS FELTÁMADÁS
A HÁZELNÖK
(1906 ÁPRILIS 11—1913 JÚNIUS 10.)

BEVEZETÉSEKKEL ÉS MAGYARÁZÓ JEGYZETEKSEL
ELLÁTTA:

Barabási **KUN JÓZSEF**

EGYETEMI NY. R. TANÁR

BUDAPEST,
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KIADÁSA.

TARTALOM-MUTATÓ¹

Gr. Tisza István képviselőházi beszédeinek IV. kötetéhez.

A „geszti remete“. — *Választási hadjárat és feltámadás.* —
A házelnök.

(1906. ápr. 11—1913. jún. 10.)

VT.

Az 1906/1911. évi országgyűlés.

290. Gr. Tisza István felszólalásai Bihar vármegye 1906. dec. 19-i közgyűlésén: a vármegyei tisztviselők és az önkormányzat védelme a főispán vádjai és törvénysértései ellen; a szabadelvű párt és a Fejérváry-kormány; a sztrájkjog kérdése; a fedezetlen határidőüzlet. — A koalíciós sajtó Tisza nagyváradi szerepléséről. — Levelek a feltámadásról. — A Nemzeti Társaskör megalkulása I. I.

291. A főrendiház 1907. febr. 9-i ülése. — A belügyi tárca 1907. évi költségvetése: Andrassy belügyminiszter kijelentései közigazgatási tisztviselők részéről ajándék elfogadása tárgyában és Bihar vármegye védelme a rágalmazó támadásokkal szemben. — Megjegyzések a belügyminiszter válaszára. (Főrendiházi Napló I. k. 119—121. és 122. l.) 16. l.

Ad. 291. Beszéd Bihar vármegye 1907. szept. 18-i közgyűlésén okt. 6-ának nemzeti ünneppé avatása ellen: „nem tartozom azok közé, akik nemzeti ünnepek gyártását helyes és egészséges eszmének tartják“ 26. l.

292. A főrendiház 1909. márc. 1-i ülése. — Az újonclétszámok az 1909. évre való megállapításáról szóló törvényjavaslat tárgyalása: Bosznia és Hercegovina annexiójának helyeslése; az annexió barátságatlan fogadtatása az európai sajtó és a külhatalmak (Anglia, Törökország, Szerbia) részéről; a török és a szerb kérdés; „a keleti kérdésnek újabb stádiumához jutottunk“; balkáni politikánk alapiránya és célja ebben az új helyzetben sem változhat; „ez a politika konzervatív politika a szó legszebb érte-

¹ A szövegben előforduló zárójeles számok Tisza István egy-egy alkalommal elmondott beszédét (beszédeit) jelzik. Így pl. (292) az 1909. márc. 1. főrendiházi beszédet.

mében, defenzív politika és nem lehet exkluzív politika“; a változott és várható külügyi helyzetben a függő katonai kérdések megoldása égetően sürgős. (Főrendiházi Napló III. k. 102—107. 1.) Előzmények: a koalíció kátyúba került; Tisza és Andrassy beszélgetése a helyzetről; Tisza még nem lép akcióba: idevágó bizalmas levelek; Bosznia annexiója; a katonai kérdés. 27. l.

293. A főrendiház 1910. jan. 24-i ülése. — Elnöki indítvány és Gr. Tisza István határozati javaslata az új kormány kinevezésére vonatkozó királyi leiratnak a képviselőházban jogellenes visszatartása tárgyában. — A Khuen-kormány bemutatkozása: Khuen védelme; „a főrendiház a dolog természeténél fogva kormányt nem támogat és kormányt nem buktat“; a koalíciós kormányzat mérlege; a választójog reformja: történelmi visszapillantás; a miniszterelnök programbeszöve és az általános szavazati jog szerencsétlen jelszava; az általános szavazati jog veszélyei; megvalósítása nem érdeke sem az ipari munkásnak, sem a nemzetiségeknek, sem a dinasztának; az új kormány vállalkozásának alap gondolata: nemzet és dinasztia szolidaritásának előtérbe állítása; a 67 és 48 közötti ellentét ma már anachronizmus; a függetlenségi kormánypárt eljárásának bírálata; a bankkérdés; mi a politikai elvi; „azt nagyon szeretem, hogy valakinek egy meggyőződése legyen, de ne legyen kettő, mert az határozottan embarras de richiesse“; erőegyesítés, király és nemzet vállvetett összeműködésének szüksége pozitív munkára; „nem kérek Isten-től egyebet, mint azt, hogy az az elégtételelem ne legyen meg egyszer“. (Főrendiházi Napló III. k. 167, 174—182. 1.) Előzmények: a koalíciós kormány válsága; Lukács László kibontakozási kísérletei; Andrassy Tiszát kapacitálja a kormány vállalására; Khuen lesz miniszterelnök. 54. l.

294. Gr. Tisza István beszéde a Vigadóban a Nemzeti Munkapárt 1910. febr. 19-i alakuló nagygyűlésén: történelmi visszapillantás 1867-től; a koalíciós korszak bírálata és tanulságai: király és nemzet közötti egyetértés és építő reformpolitika szükségessége; a választójogi reform részleteiben való eltérés ellenére egyetértés nemzeti garanciák kívánásában; a Nemzeti Munkapárt alakítását kimondó határozati javaslat; ragaszkodás Deák Ferenc politikájához; mi az idealizmus és a magyar imperializmus!; az utolsó alkalom. — Az Országos Nemzeti Munkapárt megalakult. (Előzmények: bizalmatlansági szavazat és elnapolás 1910. jan. 28-án; a király nem fogadja el a kormány lemondását és már eleve hozzájárul az országgyűlés feloszlásához; Tisza és Andrassy beszélgetése a helyzetről: Andrassy Khuen helyébe Tiszát óhajtja miniszterelnöknek, Tisza és Khuen viszonya; „Felhívás“ az alakítandó kormánypárthoz való csatlakozásra.) 84. l.

295. Gr. Tisza István beszéde Nagyváradon a biharmegyei nemzeti munkapárt 1910. márc. 3-i alakuló gyűlésén: sikeres nemzeti politika az 1905-i választási hadjárat előtt katonai téren is; a parlamentarizmus elposványosodása és a koalíció küzdelme az obstrukcióval; „hol állnánk ma, ha ezt a harcot megnyertük volna?“; „és hol állunk most?“; „bármerre nézzünk, mindenütt a romlásnak, a gyengülésnek tüneteivel találkozunk“; a nemzeti-

ségi viszonyok elfajulása; a nemzetiségi kérdés: a nemzetiségi politika alapelvei, „a túsúrások és tyúkszemre lépések politikája“, a románok, a sovinizta frazeológia, az Apponyi-féle népiskolai törvény és a vallásoktatási rendelet, „mérsékelt román párt“ szervezése szerencsétlen gondolat, a nemzetiségi pártok megszüntetésének követelése; „ne azt keressük, ami szétválaszt, hanem ami egyesít bennünket“; a régi pártkeretek elavultak; egyesüljünk a munkában! — A bibarmegyei nemzeti munkapárt megalakul. (Előzmények: a Justh-párt szózata; a választási agitáció megindul; Gr. Tisza István válasza a nagyváradi nemzeti munkapárt üdvözlétére: a koalíció vállalkozásának csődje; a régi választfalak leomlásával az erőegyesítés szüksége.) 110. l.

296. Beszéd a szegedi munkapárt 1910. márc. 6-i alakuló gyűlésén: a koalíció és főleg a Justh-csoport bírálata; Justhék mai eljárása és gyakorlati politikája; hibák a nemzetiségi ügy kezelésében; a nemzeti munkapárt nem hirdeti a lemondás politikáját sem gazdasági, sem katonai téren; mi a gazdasági függetlenség?; külön vámterület és külön bank; a bankkérdés mérlege; a katonai kérdések: a századnyelv erőszakolása és a királlyal való egyetértés nemzeti előnyei; a magyarság megnehezült helyzete a nemzetek egyre ádagabb versenyében; az igazi nemzeti idealizmus politikája. — Pohárköszöntő a szegedi nemzeti munkapárt lakomáján: receptív képesség és ősmagyar teremtő erő; az Alföld nagy városainak kulturális hivatása. 128. l.

297. Beszéd az aradi nemzeti munkapárt 1910. márc. 13-i alakuló gyűlésén: Kossuth kétféle programja; „csak az a meggyőződés politikai elv, amely meggyőződést tettekre tudunk felváltani“; Apponyi és Goldis nyilatkozatai a nemzetiségi kérdésben; korrigálni kell az itt elkövetett hibákat; a nemzetiségi béke mindenféle nacionalista pártalakulás kizárását követeli; a román főpapi kar és a román intelligencia kötelességei a nemzetiségi izgatókkal szemben; Justhék választási szövetsége a szerb radikálisokkal; a választójog radikális irányú reformjának veszélyei a nemzetiségekre; a demokrácia megvalósításának két útja; az igazi demokrácia előfeltételei; az ipari munkások választójoga sürgősen megoldandó; a német és az angol munkásjólóti rendszer; ez utóbbi politikai előnyei; igyekezzünk az angol példát követni!; a radikális választójog a munkásokra is káros; „nekünk... minden téren annyi teendők van!“; az ébresztő szózat; mitől függ a szabadság jövője?; „Akiknek nincs szükségük a politikára, de akikre a politikának szüksége van...“ (Előzmény: a Kossuth-párt ceglédi zászlóbontása.) 146. l.

298. Beszéd a Vigadóban az 1910. márc. 19-i országos választójogi gyűlésen: „a választójog kérdésében a magyar sajtó a magyar közvéleménynek csak egy, kis részét képviseli“; a külföldi áramlatok; az általános szavazati jog hatása külföldön és különösen Ausztriában; „a mi nemzeti létünk a magyar parlament erejéhez, belértékéhez, virágzásához van kötve“; az általános szavazati jog várható következményei nálunk; „az ország sorsát a magyar intelligenciának és a nemzetiségi intelligencia hazafiasán gondolkodó részének együttműködésére kell alapítanunk“; a határozati javas-

lat magva; a magyarul írni és olvasni tudás előfeltételének megállapítása nem tekinthető nemzeti garanciának általános szavazati jog esetében; „ezt az országot mi beledobjuk a züllésbe, beledobjuk a belső rothadásba csak azért, mert gyávák vagyunk egy frázissal szemben?"; „a szabadságot ma már le kell előbb járatni, ha tönkre akarják tenni“. — Az ápr. 3-i választójogi ellengyűlés és a radikális választójogi liga megalakulása. 166. l.

299. Beszéd a pestmegyei nemzeti munkapárt 1910. márc. 19-i alakuló gyűlésén: ki hirdeti a lemondás politikáját gazdasági és katonai téren?; Andrassy félreállása és az ellenzéki pártvezérek túlnyomó részének mérséklete; Justhék magatartása a koalícióban és mostani gazdasági, nemzetiségi és választójogi programja; a koalíció obstrukciós tapasztalatai és ellenrendszabályai; Justh, a pártvezér és Justh, a házelnök; a koalíciós házelnökség erőszakoskodásai és a jövő házszabályreform kilátásai; egyetértés égetően szükséges a nemzeti lét nagy kérdéseiben; a nemzeti emelkedés és hanyatlás ideje; „kérve-kérem az Istentől, ...adja meg nekem azt a delejes erőt...“; „most higgyenek nekem, amíg nem késő!“ — A márc. 21-i véres ülés. — A koalíciós országgyűlés feloszlata. 179. l.

A választási hadjárat.

300. Válasz és pohárköszöntők 1910. ápr. 6-án az aradi mandátumot felajánló küldöttséggel kapcsolatban: a jelöltség elfogadása; a magyar nemzet tragikumai; a közelmúlt tanulságai; „a hazafiúi belátás csak akkor ér valamit, ha tette tudjuk azt váltani“; politikai szolidaritás Khuennal. 191. l.

301. Beszéd a debreceni nemzeti munkapárt 1910. ápr. 10-i jelölő gyűlésén: a Justh-párt közgazdasági és választójogi Programja, magatartása a katonai és a nemzetiségi kérdésben; a parlament munkaképessége nálunk „a nemzeti lét és nem lét kérdés“; Justhék márc. 21-i képviselőházi merénylete; Apponyi beszámoló levele jászberényi választóihoz: a koalíció közoktatási és katonai kiadásai; pénzügyi sáfarkodása; vámszövetség, vámszerződés és autonóm vámtarifa; a nemzetiségi kérdés elmérgesedése és az osztrák támadások; a 67-i kiegyezés bírálata; „az 1867: XII. t.-c. nem szerződés Ausztriával, de magyar törvény“; ennek a felfogásnak jogi következményei; az összbiriodalmi törekvések feléledésének mi magunk vagyunk az okai; visszatérés Deák tradícióihoz; a koalíció és a szabadelvűpárt katonai programja; nemzet és dinasztia érdekessége a hadsereg kérdésében is; a monarchia katonai nagyhatalmi állása igazában csak a dinasztia és a magyar nemzet létérdeke; a nemzeti ideál. — Pohárköszöntő a debreceni nemzeti munkapárt lakomáján: a reformáció üdvös hatása reformátusra és katolikusra egyaránt; nemzeti szolidaritás Pázmány és Bethlen Gábor között; „minálunk nagyobb baj volna, mint bárhol másutt a világon, ha a nemzet egész szellemi életét a fővárosban koncentrálná“; a magyar vidéki városok és különösen Debrecen kulturális hivatása és kötelessége. — A Nemzeti Társaskör átalakul a Nemzeti Munkapárt Országos Körévé... 196. l.

302. Pohárköszöntő 1910. ápr. 13-án Kazy József földművelésügyi államtitkár által a félegyházai küldöttség tiszteletére adott vacsorán: az Alföld népe a magyar nemzet elpusztíthatlan őseje; a józan többség és az erőszakos kisebbség; a többség felelőssége és kötelessége. 223. 1.

303. Beszéd a soproni nemzeti munkapárt 1910. ápr. 16-i gyűlésén: „Ma Magyarországon neveléses többé 67-esekről és 48-asokról beszélni“; szalmacséplés helyett produktív munka szükséges; hitelviszonyaink és a külön bank; a gazdasági politika vezérsilagai: szabadság és társadalmi összhang; n társadalmi osztályok harmóniája és a munkáskérdés; a vidéki városok kulturális hivatása; a nemzeti jelleg megvédése; a magyar nemzeti állam kiépítésének első feltétele: a parlament munkaképessége; a parlamenti viszonyok elfajulása; tévhit az obstrukció szükségességéről és a koalíciós évek tapasztalatai; „a magyar parlament nem nélkülözheti többé a szigorított házszabályokat“; a Justh-párt eljárása és tárgyalásai Lukács Lászlóval; a március 21-i képviselőházi merénylet oka; pártkülönbség nélkül össze kell fogni Justhék ellen a magyar parlamentarizmus és a magyar jövő megmentésére; „az a belátás ér csak valamit, amit cselekvésre lehet felváltani“; „a magyar nemzetnek választania kell frázisok és tettek, látszat és valóság között“. — Gr. Tisza István soproni pohárköszöntőjének részlete. 226. 1.

304. Beszéd 1910. ápr. 17-én a körmenői választókerület jelölő gyűlésén Kozma Andor támogatására: az 1905-i választási vereség haszna; a pártharcok enyhülése és a Justh-párt rágalmozási hadjárata; a közjogi harcok megszűnte; osztrák támadások a 67-i kiegyezés ellen; a kiegyezés biztonságának feltételei; a Monarchia nagyhatalmi állásának fenntartása a magyar nemzet és az uralkodóház közös érdeke, mindkettőre a lét és nemlét kérdése; nekünk kell a 67-es alapot megvédeni; mitőlünk függ a 67-es politika sikere és a centralista törekvések kudarca; „itt mindenképp a parlamentarizmust kell megmenteni és biztosítani“. 243. 1.

305. Beszéd a szatmári nemzeti munkapárt 1910. ápr. 24-i alakuló és jelölő gyűlésén: a Justh-párt obstrukciós taktikája; viselkedése a március 21-i képviselőházi merénnyel kapcsolatban: az előkészítettség és a szolidaritás kérdése; polémia Justh Gyulával: a katonai követelések elejtése, tárgyalások Lukács Lászlóval a meghíúsult bécsi audiencia előtt és után, olcsó kínálgazás; a 67 és 48 viszonya; a Justh-párt nemzetiségi politikája; a Justh-párt a parlamenti anarchia szolgálatában; Justhék készülő obstrukciós merénnyel szemben kezdet kell fogni minden becsületes magyar embernek a parlament munkaképességének biztosítására; „ma egy hajszálon függ a nemzet sorsa“. — Pohárköszöntő (részlet) a szatmári nemzeti munkapárt lakomáján: „férfiakhoz és férfias nemzetekhez csak a megvalósítható ideálok illenek“..... 254. 1.

306. Beszéd a budai II. kerületi munkapárti választók 1910. ápr. 27-i lakomáján: küzdelem a közjogi jelszavakat felváltó politikai radikalizmus ellen; az igazi kultúra és a „félműveltség radikalizmusa“..... 268. 1.

307. Beszéd a kolozsi választókerület 1910. ápr. 30-i jelölő gyű-

lésén: „a választás egy nemzet társadalmának igazi erőpróbája szellemi és erkölcsi tekintetben“; „itt az utolsó perc“; Zeyk Károly ajánlása. — Választási kuriózum: programbeszéd — angolul! 271. l.

308. Beszéd a kolozsvári I. választókerület nemzeti munkapártjának 1910. ápr. 30-i alakuló és jelölő gyűlésén: Erdély szerepe Magyarország történelmében; a nemzetiségi kérdés általános jelentősége a magyar politikában; a nemzetiségi politika Janus arca; a román nacionalisták és a nagyszebeni határozatok; a magyar és román nép teljes szolidaritása; a román intelligencia és magas klérus feladata a nemzetiségi izgatókkal szemben; a választójog reformja; a reform alapelvében a miniszterelnökkel való megegyezés ellenére még mindig nézeteltérés a részletekben; az általános szavazati jog behozatalát nálunk semmiféle jól felfogott érdek sem kívánja; a radikális szavazati jog, mint az osztályérdek, a közjogi, nemzetiségi harcok és az obstrukció állítólagos ellenszere; az általános szavazati jog ezen bajokra nem gyógyszer, de újabb erőpróba a magyar nemzetre; „ha igazán a szabadság ügyét akarjuk szolgálni, neveljük ennek az országnak társadalmát a demokratikus kormányforma számára“; „az 1867 teljes kiépítése, betetőzése, biztosítása a 48-nak“; a nemzeti idealizmus útja; össze kell fogni Justhék nemzetrontó politikája ellen. 274. l.

309. Május 4-i programbeszéd Ugrán: a 67-es alap győzelve a közjogi jelszavakon; a „közgazdasági függetlenség“; a vám- és kereskedelmi „szerződés“ és a külön bank felállításának gazdasági hátrányai; az igazi függetlenség; „én előttem, mint végcél, mint távoli végcél, kétségtelenül az általános szavazati jog lebeg“; a radikális választójog időelőtti behozatalának veszélyei; a házszabályok szigorítása feltétlenül szükséges; „ki ma az egyedüli ellensége a 48-nak Magyarországon?“ — Pohárköszöntő az ugrai választói banketten: „a magyar és román egymásra utalt, egymásra szorult érkedárs és testvér“ 287

Beszéd 1910. máj. 8-án Sárospatakon az olaszliszkai választókerület munkapárti jelöltjének támogatására: a számító és az álmodozó Rákóczi; életpályájuk tanulságai; férfias bátorság hiánya a győztes függetlenségi párt vezéreiben; ennek fatális következményei; a lemondás politikájának vádja a munkapárttal szemben nem jogosult sem gazdasági, sem katonai téren; a külön vámterület és az önálló bank az országra nem előnyös; „a magyar hadseregben a magyar nyelv legyen az érintkezés nyelve“; a „kilences bizottsági program“ célja is az, hogy — Apponyi követelése értelmében — „a kaszárnya folytassa az iskola magyárosító munkáját“; mi a helyes út a katonai kérdések megoldására?; közjogi harcok helyett produktív munka szükséges; Justhék politikája ebbe a nemzeti érdekbe ütközik; „amit mi hirdetünk, az nem lemondás, az felébredés“; a magyar nemzet igazi függetlenségének fenntartása végett ragaszkodnunk kell az osztrák szövetségeshez és Deák Ferenc útmutatásához. 296. l.

310. Beszéd 1910. máj. 8-án Sátoraljaújhelyen Kazy József földmívelésügyi államtitkár képviselőjelöltiségének támogatására:

küzdelem Justhék romboló irányzatával; polémia Justh Gyulával: a képviselőházi merénylet és a bécsi audiencia; Justh-párti nyilatkozatok a bankkérdés dolgában; Justhék katonai programja és a kétéves katonai szolgálat; örködni kell a 48-as és a 48-at megkoronázó 67-es alapok felett; „az öngyilkosokra nincs feltámadás!” — Tisza két levele Löw Lázár ungvári főrabbihoz. — Az új országgyűlés összehívása. 312. 1.

311. Az 1910. máj. 10-i nagysallói beszéd kivonata. — Beszéd az aranyosmaróti választókerület nemzeti munkapártjának 1910. máj. 11-i jelölő gyűlésén: „a néppárt egyházpolitikai törekvései már a történeleméi”; a felekezeti türelmetlenség nemzeti és egyházi veszélyei. 322. 1.

312. Beszéd 1910. máj. 11-én Besztercebányán Gr. Serényi Béla földművelésügyi miniszter képviselőjelöltségének támogatására: polémia Apponyi besztercebányai beszédével: a koalíciós kormány alkotásai, horvátországi és pénzügyi politikája, a „nemzeti katonaság” és a századok szolgálati nyelve, a katonai reformok célravezető útja; Justh elmélete az obstrukció jogáról és köteleességéről; a parlament meddősége; a pénzügyi és katonai exlekái; a közjogi, felekezeti és nemzetiségi ellentétek nemzeti veszedelme; a néppártnak nincs többé értelme; a felekezeti különbségek kielézése nem lehet érdeke a magyar katolikus egyháznak; a magyar liberalizmus és a magyar katolicizmus viszonya; az egyházaknak a közös ellenség ellen kell fellépniük; Szerencseden felekezeti torzsalkodások helyett „igazi produktív nemzeti politika” szükséges. — Andrassy búcsúja kassai választóitól: állásfoglalás Justhék ellen. 324. 1.

313. Beszéd a nagyszalontai választókerület nemzeti munka pártjának 1910. máj. 16-i jelölő gyűlésén: 67 és 48; „tartsuk a 48-as nagy emlékekhez és az ország igazi függetlenségéhez való férfias ragaszkodást minden magyar ember szent jogának és szent köteletségének”; a bankkérdés; „a hadsereg kérdésében dolgozni kell, előre kell haladni, nem harcra vinni a nemzetet és a királyt”; előkészítés nélkül „nemzeti szerencsétlenség volna az általános választói jog”; „a nemzetiségek miatt nem lehet megcsinálni az általános választói jogot”; baráti jobb a nemzetiségeknek, de ököl a gyűlölködőknek. 343. 1.

315. Máj. 19-i programbeszéd Aradon: „a 67-i kiegyezés legbiztosabb alapja a magyar nemzet fejlődésének ... és valódi függetlenségének”; „ma az összes politikai pártok tényleg 67-es alapon állanak”; a Monarchia újabb keleti politikájának alapelvei, nemzetiségeink és a Balkánállamok; gazdasági borraivalók ez utóbbiaknak; a hadsereg harcképessége és a Monarchia fennállása elsősorban a magyar nemzet érdeke; a katonai reformokat király és nemzet egyetértésével kell megoldani; nemzet és hadsereg érdekazonossága; a külön vámterület és külön bank gazdasági kárai; a készfizetések megkezdésének elodázása a bankközösség megszüntetésével járhat; a koalíció alatt megromlott pénzügyi helyzet követelményei; az államvasútak jövedelmezőségének fokozása; fizetésrendezés az egész vonalon; a városok nemzetiségi vidékeken a magyar nemzeti politikának új oszlopai; a foglalkozási ágak

és a társadalmi osztályok érdekösszhangja; a munkáskérdés megoldása önkormányzati alapon; a munkásbiztosítás és a szakszervezetek ügye; a szabadság nevelő hatása és az ipari munkás választójoga; a román nemzetiségi kérdés; az építő nemzeti munkakötés előfeltétele. — Pohárköszöntő az aradi nemzeti munkapárt lakomáján: „tudatosan járok oly úton, mely nem a divatos jelszavak és nem a népszerű áramlatok útja”; „én becsületesen akarom megszerezni polgártársaim becsülését és szeretetét“..... 347. l.

316. Beszéd a halasi nemzeti munkapárt 1910. máj. 22-i választói gyűlésén: a 67-i kiegyezés előnyei az állami függetlenség szempontjából; „ma már mindannyian hatvanhetesek vagyunk”; „minden magyar embernek kezét kell fognia az új erőre kapó centralista törekvésekkel szemben”; a 67-es pártok magatartása a koalíció alatt; a Justh-párt eljárása a koalícióban; Justk bécsi audienciája és a két memorandum a bankügyben; Justhék választójogi programja; választási szövetsége a szerb és román nemzetiségi túlzókkal; erőszakos eljárása a parlamentben és a választási harcban; védekezés szükségessége Justhék romboló munkája ellen; király és nemzet egyetértése a nemzeti haladás záloga. — Lukács László máj. 22-i körmeccbányai és gr. Andrássy Gyula máj. 23-i nagymihályi programbeszéde. 369. l.

317. Beszéd a szarvasi nemzeti munkapárt 1910. máj. 24-i gyűlésén: a koalíció hatalomra jutása és bukása; a Khuen-kormány vállalkozása; most már idejüket múlták a közjogi harcok; „67-esek vagyunk mindnyájan”; a bankkérdés kifejtése; „szerencsétlen dolog gazdasági kérdésekbe politikai jelszavakat belekeverni”; „ha a nemzetet függetlenebbé akarom tenni, akkor igyekszem gazdagabbá tenni”; a koalíciós kormányzat sarkalatos hibája: a látszat, a frázis, a jelszó; a „kisember” és a nagy ember; a koalíciós uralom számlája és a pénzügyi helyzet követelményei; „a magyar nemzetnek nemcsak felelős kormánya, de felelős választóközönsége is van”; az „igazi, a tettekben nyilvánuló” 48-as érzés irányító szerepe. 389. k

318. Beszéd Hajdúbosszörményben az 1910. máj. 29-i választói gyűlésen: a koalíciós évek tanulságai: a 67 és 48 közti ellentétek félretételével produktív nemzeti munka és a házszabályreform szükségége; Batthyány Tivadar dicséri Lukácsot; bizonyos nézeteltérések ellenére teljes szolidaritás Tisza és Lukács között; polémia Batthyány rákosfalvai beszédével: a bankkérdés, a király és a választójog, az államférfi és a rossz cseléd lojalitása, Tisza részvétele a választási küzdelemben és az 1905-i választások; „ahol én egyszer az ország érdekét látom, ott tűzbe viszem egyéniségemnek egész erejét”; a Justh-párt a rombolás munkáját végzi a választójogi, a nemzetiségi kérdésben és a parlamentárizmus terén; a mai nemzedék kötelessége: a 48-at biztosító 67-i kiegyezés és a 48-as alkotások védelme; „pártkülönbség nélkül hívom fel az egész magyar nemzetet együttes munkára“..... 407. l.

319. Az 1910. jún. választások. — Tisza ünneplése a választási küzdelem alkalmából. — Ellenzéki panaszok a választási visszaélésekről. — Sztérenyi levele Tiszához. — Meghiúsult választási paktum a román nemzetiségi párttal és alkudozások egy magyar-román megegyezés tárgyában. 424. l.

Az 1910/11. évi országgyűlés.

320. Beszéd a nemzeti munkapárt 1910. jún. 19-i alakuló értekezletén: ellenzéki panaszok a választási visszaélésekről; „a magyar intelligencia visszatérése a helyes útra okozta a mostani sikert”; az idejöhöz nyílt pártkeretek megmaradása ellenére remélni kell az ellenzék hazafias részének közreműködését a nagy nemzeti munkában; „nekünk mindent meg kell tennünk, amivel ezt az üdvös fordulatot előmozdíthatjuk. ...de egyúttal haladnunk kell feltartóztathatatlanul a magunk elveinek szolgálatában”; a választási győzelem Khuen vállalkozásának győzelme; „mi bízunk Benned és arra kérünk, hogy bízzál te is mibennünk”. — A munkapárt megalakulása. — Az országgyűlés megnyitása. — A képviselőház elnöksége. 432. 1.

321. 1910. júl. 12. Országos ülés. — A válaszfelirati javaslat tárgyalása: a választások eredménye a nemzetiségi politika szempontjából; a keleti politika új iránya magyar gondolat; a föderalista irányzat végzetes következményei a Balkán-államokra és magára a Monarchiára; a nemzetiségi kérdés megoldásának tárgyi és alanyi előfeltételei; az előbbieket teljes mértékben megvannak; az utóbbiak megteremtésének szüksége a nemzetiségek és a magyar állam részéről; a „tyúkszemrehágás politikája”; a nemzetiségekkel való megegyezés kérdése a választások előtt és után; „én tárt karokkal jövök megegyezésre lépni nem magyar ajkú polgártársaimmal, de nacionalista pártokkal nem fogok megegyezésre lépni soha”; „én elsősorban a román társadalom természetes vezetőihez fordulok azzal a kéréssel, hogy használják fel ők is ezt a világtörténelmi pillanatot”; a román értelmiség és elsősorban a román magas klérus kötelességei a nemzetiségi béke megteremtése körül; elérkezett a lélektani pillanat a nemzetiségi kérdésnek kölcsönös közeledéssel való megoldására; „ragadjuk meg üstökénél ezt az alkalmat”. (Képvh. Napló I. k. 125—133. 1.) Visszhang Tisza beszédére a válaszfelirati vitában..... 436. 1.

Ad 321. Beszéd az aradi vértanúk szobra előtt 1910. okt. 6-án: „van-e dicsőbb halál annál a vesztőhelynél, ahol nagy és igaz ügyek önzetlen harcosai szenvedtek mártírhalált?”; „király és nemzet egyesült kegyelete keresi fel mindazok emlékét, akiknek vezető szerep jutott a letűnt küzdelmes időkben”. 459. 1.

322. 1910. dec. 22. Országos ülés. — Felszólalás személyes kérdésben: az aradi programbeszéd és a készfizetések kérdése. (Napló III. k. 268—269. 1.) A Magyar Figyelő és gr. Tisza István. — A Magyar Figyelő tájékoztatója. 465. 1.

323. 1911. jan. 31. Országos ülés. — Felszólalás személyes kérdésben: az aradi programbeszéd és a készfizetések kérdése. (Napló IV. k. 392. 1.)..... 469. 1.

324. 1911. febr. 1. Országos ülés. — Az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalása: a munkapártot a bankkérdésben nem hatalmi érdek vezeti; a koalíció rossz gazdasági kiegyezése; a két főkérdés:

közös vagy külön bank és a készfizetések kérdése; a közös vagy külön bank kérdése nem politikai, hanem tisztán célszerűségi kérdés: polémia Apponyi és Kossuth ellenkező nézetével; az egybank- és a sokbank-rendszer: polémia Földes Bélával; az egybank-rendszer mellett kell jegybankügyünket rendeznünk közös bankkal: újabb poléma Apponyival és Földessel; az állítólagos junktim a bankszabadalom meghosszabbítása és a készfizetések megkezdése közt; a közös bank előnyei és a készfizetések kérdése: ez utóbbról polémia Madarassy-Beck Gyulával; mi az unikum a készfizetések tekintetében?; Ausztria ellenszenvének okai a kötelező készfizetések megkezdése ellen; a készfizetések dolgában létrejött kompromisszum előnyei; a törvényjavaslat 5. §-ában foglalt állítólagos alkotmányselelem és Apponyi magatartása; a kompromisszum és a bankjavaslat mellett. — Félreértett szavak értelmének helyreigazítása Földes Bélával szemben. (Napló IV. k. 406—420. és 420—421. 1.) 470. l.

325. 1911. márc. 23. Országos ülés. — Az 1911. évi állami költségvetés általános tárgyalása: gr. Tisza István álláspontja a nemzetiségi kérdésben és eszmecseréi a hazai románság tekintélyes tagjaival; a Mihu-féle memorandum; román tüntetés Hangra Vazul ellen; a román nemzetiségi képviselők megbélyegzése. (Napló VI. k. 195—198. I.) Gr. Tisza István 1911. márc. 20-i memoranduma a hárszabályreform ügyében: a hárszabályrevíziót az 1911-i költségvetési vita után és a véderőreform tárgyalása előtt kell megcsinálni. 504. l.

326. 1911. márc. 31. Országos ülés. — Az 1911 évi állami költségvetés részletes tárgyalása: a vármegyei tisztviselők státuszrendezése; a városok segélyezése, új városi típus a nagyközség és a rendezett tanácsú város között, a városi rendőrség államosítása; polémia a nemzetiségi kérdésben: a nemzetiségi törvény végrehajtása; a magyar nyelv tanítása nem magyarosítás; a magyar intelligencia vétkes indolenciája a nemzetiségi nyelvek elsajátításában; „én, mint magyar hatalmi érdeket kívánom, hogy a magyar intelligencia tanulja a nemzetiségi nyelveket“; a magyar államnyelv érvényesülésén nem szabad részt ütnünk. (Napló VI. k. 360—366. 1.) 520. l.

Ad 326. Beszéd Hieronymi Károly temetésén 1911. máj. 6-án. 536. l.

327. 1911. máj. 23. Országos ülés. — Az 1911. évi állami költségvetés részletes tárgyalása: „a magyarországi zsidók egyházi szervezetét rendezni múlhatatlanul szükséges“; a középiskolai tanárok fizetésrendezési mozgalmával kapcsolatos kérdések; felekezeti vakbuzgóság, ateizmus, kozmopolitizmus, zsidóság és szabadkőművesség; felületesség, félműveltség és a napi sajtó; a vallásfelekezetek egyesült küzdelme a radikális és ateista irányzatok ellen; liberális és ultramontán katolikus; magyar liberálizmus és magyar katolicizmus; az ultramontanizmus veszélyei a magyar katolikus egyházra és a magyar nemzeti kultúrára; „második középkort nem fognak Magyarországon többé csinálni“. (Napló VIII. k. 14—20. 1.) 537. l.

328. 1911. jún. 24. Országos ülés. — Személyes ügy Kovács Já-

nossal: a nagyszalontai vasúti incidens. (Napló IX. k. 167—168. és 169. 1.) 552. 1.

329. 1911. júl. 24. Országos ülés. — A véderőről szóló törvényjavaslat általános tárgyalása: a nemzet az utolsó választásokon döntött az újonclétszám felemelése és az obstrukció kérdésében; szükségünk van-e nagyhatalmi állásra és véderőnk ennek megfelelő szervezetére?; a haditengerészet és a hadsereg fejlesztésének iránya; a létszámemelés szükségessége és az annexiók válság tanulságai; a haderő fejlesztését nem tehetjük függővé sem a pilanatnyi külügyi helyzettől, sem a választójogi reformtól, sem bizonyos katonai engedményektől; a szükséges létszámemelést a nemzet magának szavazza meg ellenszolgáltatás nélkül; a rendi ízű junktim-politika helytelen és meddő; miért volt sikertelen Andrássy kompromisszumos kísérlete a „századnyelv“ alapján?; Andrássy fátuma a múltban és jelenben; miért győzött a 67-es tábor a múlt választásokon?; a munkapárt és a közjogi ellenzék katonai programja közt érdemileg nincs nagy különbség; a magyar tisztképzés sarkalatos jelentősége és a „századnyelv“; a nemzet katonai kívánalmai csak a királlyal egyetértésben oldhatók meg; a haderő fejlesztésének elodázásával járó egész kockázat a nemzetre hárul. (Napló X. k. 99—110. 1.) 557. 1.

330. 1911. szept. 26. Országos ülés. — Személyes ügy gr. Esterházy Mihállyal: Tisza István álláspontja a vezényleti és szolgálati nyelv kérdésében; magatartása a nemzetiségi kérdésben és eszmeeszeréi a hazai románokkal; Justhék nemzetiségi és választójogi politikája. — Személyes ügy gr. Batthyány Tivadarral: Justhék választójogi programja és a nemzetiségi izgatok; a radikális szerbek. (Napló XI. k. 234—236. és 237. 1.) A tripoliszi háború kezdete. — A Balkán-szövetség kialakulásában 595. 1.

331. Gr. Tisza István 1911. okt. 19-i beszámoló beszéde Aradon: a 67-i kiegyezés alkotmányjogi és külpolitikai hatása: a véderő elhanyagolásának káros következményei és fejlesztésének szüksége; a kiegyezés nagy nemzeti diadala ellenére a katonai kérdések megoldásának nehézségei; a létszámemelés kérdésével kapcsolatos nemzeti törekvések; a véderő szükséges fejlesztésének költségeit nem lehet csökkenteni; a technikai obstrukció ürügyei; a parlamenti béke reményei és a koalíció obstrukciós tapasztalatai; a koalíció vezéreinek az obstrukciót elítélő nyilatkozatai; miért kellett megcsinálni nov. 18-át?; a mostani obstrukciónak nincs erkölcsi jogosultsága; a koalíció vezetési jöhízemüleg nem térhetnek vissza a régi álláspontra; Berzeviczy békeakciója és Tisza álláspontja. — Pohárköszöntő (kivonat) az aradi választói lakomán: „meg kell alapítanunk a magyar társadalmi egységet“. (Előzmény: Berzeviczy házelnök 1911. szept. 19-i memoranduma és béketárgyalásai.) 601. 1.

332. 1911. nov. 7. Országos ülés. — Személyes ügy Rakovszky Istvánnal: a véderő javaslat és Tisza politikai becsülete: a kilences bizottsági munkálatnak még két végrehajthatlan pontja. (Napló XII. k. 112—113. és 113. 1.) Előzmények: Berzeviczy békeakciója meghiúsult; lemondása házelnöki állásáról. — Andrássy Tisza házelnöksége ellen. 626. 1.

333. 1912. jan. 12. Országos ülés. — Személyes ügy Simonyi-Semadam Sándorral: Tisza István, Elek Pál és a Magyar Bank választási pénze. (Napló XIV. k. 66—67. 1.) Előzmények: A nov. 8-i fegyverszünet. — Nyilatkozatok a parlamenti békéről. — Tisza és Andrassy kézszorítása. — Návay Lajost házelnökké választják. — Tisza — „a béke krampusza“ 631. 1.

334. 1912. márc. 4. Országos ülés. — Jegyzőkönyvi vita: „a jegyzőkönyv hitelesítése nem a napirend tárgyalása, hanem a Háznak a napirend tárgyalását megelőző intézkedése“; az előbbi ülés jegyzőkönyvének hitelesítése előtt nem lehet a következő ülés napirendjét megállapítani. (Napló XV. k. 299. 1.) A parlamenti helyzet rövid vázlata 1912. jan. 12-től márc. 4-ig. 638. 1.

335. Beszéd a nemzeti munkapárt 1912. márc. 8-án tartott értekezletén: a miniszterelnök állásfoglalása az 1888:XVIII. t. e. magyarázata körül nem jelenti sem a fejedelmi jogok csorbítását, sem tranzigálását a függetlenségi politika elveivel, hanem egy kétségbe vont fejedelmi jognak elismerését és a munkapárt katonai programjának beváltását; a véderő-provizórium; a közös hadügyminiszter eljárása a magyar nemzet degradálása és lehetetlenné teszi a 67-es politikát; a munkapárt feladata: ragaszkodás a 67-os alaphoz és ragaszkodás a miniszterelnök álláspontjához a katonai és választójogi kérdésben; a határozati javaslat: „a párt ... csak olyan kormányt hajlandó támogatni, amelyik az 1888. évi XVIII. t. c.-ben Ű Felségére ruházott fejedelmi jog tartalmára vonatkozólag a miniszterelnök által elfogadott álláspontot magáévá teszi“; „én Magyarországon nem ismerhetek külön nemzeti és külön dinasztikus politikát“; a király és nemzet közötti harmónia és a Deák-féle politika folytatásának szüksége. (Előzmények: a Kossuth-párt békefeltételei s ezek között biztosíték a nemzet újoncmegajánlási jogának kijátszása ellen; Justhék álláspontja: választójogi priusz és véderő-provizórium; a miniszterelnök a parlamenti békére vonatkozó nyilatkozatai során kilátásba helyezi a véderőjavaslat 43. §-ával kapcsolatos „rezolúció“-t; a bécsi körök megmozdulása a tervezett megoldás ellen; a „rezolúció“ ügye megfeneklik; a Khuen-kormány lemondása.) 640. 1.

336. Beszéd a nemzeti munkapárt 1912. márc. 31-i értekezletén: a munkapárt új álláspontjának szüksége a király aggodalmai miatt támadt új helyzetben; a nézeteltérést okozott kérdés rendezésének elhalasztása; az új elhatározás okai. (Előzmények: a rezolúciós válság további fejleményei: a márc. 8-i munkapárti határozat hatása; királyi kihallgatások; a király le akar mondani; Khuen elejti a rezolúció tervét; tárgyalásai az ellenzék vezéreivel nem vezetnek eredményre; a márc. 30-i kéziratok: királyi szózat és a Khuen-kormány reaktíválása.) 663. 1.

337. Pohárköszöntő gr. Khuen-Héderváry Károly tiszteletére 1912. május 5-én rendezett búcsúlakomán: „felteszem, hogy két dolgról már meggyőztelek benneteket“; „igaz emberek becsületes munkáját csak a kölcsönös bizalom teszi lehetővé“. (Előzmények: a rezolúciós válság vége; az ellenzék állásfoglalása a reaktívált kormánnyal szemben; Tisza húsvéti cikke a királyi szózatról; a Kossuth-párt újabb határozata az obstrukció kérdésében; a Khuen-

kormány újból lemond; a Lukács-kabinet. — Désy és Tisza Auf - fenberg közös hadügyminiszter ellen. — Lukács László miniszterelnök bemutatkozó beszéde a nemzeti munkapárt május 5-i értekezletén.) 669. 1.

338. 1912. máj. 22. Országos ülés. — Gr. Tisza István elnöki székfoglalója. (Napló XVI. k. 275—276. 1.) Előzmények: Lukács eredménytelen béketárgyalásai és a nemzeti munkapárt máj. 17-i értekezlete; Návay lemondása és az elnökválasztás napirendre tűzése; a nemzeti munkapárt máj. 21-i értekezlete Tiszát jelöli az elnöki állásra; a máj. 22-i elnökválasztás és az ellenzék. 675. 1.

339. 1912. jún. 4. (délelőtti) országos ülés. — Gr. Tisza István házelnök megszavaztatja a véderőjavaslatot. (Napló XVI. k. 436—437. 1.) Tisza és Andrássy beszélgetése az obstrukció elleni erőszakról. — Lukács, Balogh, Kristóffy és Chlumecky jún. 4-éről. (Előzmények: az ellenzék akciója a máj. 22-i elnökválasztás ellen; újabb béketárgyalások és az ellenzéki pártok újabb szövetsége; a szövetkezett ellenzék békefeltételei, a miniszterelnök válasza és az ellenzék viszonzválasza; indítvány parallel ülések tartása iránt.) 684. 1.

340. Jún. 4. (délutáni) országos ülés. — Elnöki igazoló jelentés a rendzavaró képviselők eltávolításáról. — Gr. Tisza István megokolja eljárását a véderőjavaslat megszavazása ügyében: „biztosítom Önöket róla, hogy nem fogok félúton megállni“. — A képviselőház az elnök eljárásának helyeslése mellett kimondja, hogy további intézkedés szükségét fennforogni nem látja. (Napló XVI. k. 438—442. 1.) A szövetkezett ellenzék értekezlete a jún. 4-i események tárgyában. — Andrássy nyilatkozata a helyzetről. (Előzmények: a munkapárt és az ellenzék állásfoglalása a délelőtti ülésen történtek dolgában; tömeges kivezetések a délutáni ülésen az elnök igazoló jelentése előtt.) 702. 1.

341. 1912. jún. 5. (délutáni) országos ülés. — Gr. Tisza István megokolja eljárását a többszörös botrányhősök ideiglenes távoltartása ügyében. (Napló XVI. k. 457—458. 1.) A katonai javaslatok tárgyalása véget ért. Újabb 33 kizárási határozat. — A szövetkezett ellenzék jún. 5-i értekezlete. (Előzmények: megint súlyos rendzavarások és kivezetések a jún. 5. délelőtti ülésen; az első 5 kizárás és más fegyelmi határozatok; Tisza új intézkedése a délutáni ülésre, újabb engedetlenség és újabb eltávolítások.) 717. 1.

342. 1912. jún. 7. (délelőtti) országos ülés. — Kovács Gyula képviselő merénylete gr. Tisza István ellen. — Tisza igazolja eljárását a házhatározattal kizárt képviselők tekintetében és az ellenzék vádjaival szemben. — Válasza Khuen üdvözlő szavaira. (Napló XVI. k. 474—476. és 484. 1.) A katonai javaslatokat elintézték. — A király üdvözlő távirata és egyéb szerencsekívánatok Tisza megmenekülése alkalmából. — Polner Ödön Tiszáról ugyancsak a merénylettel kapcsolatban. — Kovács Gyulának virágot küldenek és később az esküdtzék felmenti. 719. 1.

343. 1912. jún. 11-i országos ülés. — A házszabályok módosítására vonatkozó Vadász Lipót-féle indítvány tárgyalása: „a jó Isten kegyelméből az én lelkemben nagyon sok szeretet és nagyon kevés gyűlölet számára van hely“; „joggal kívánhatom, hogy higgyék el rólam, hogy nem gyűlölet vezet most, amikor a siker

küszöbén vagyunk“; „kérem a nemzetet, most. higgyen nekem és ne akkor, amikor már későn lesz“. (Napló XVI. k. 524—526. 1.) Vadász Lipót indítványának elfogadása. (Előzmények: újabb eltávolítások és kizárások; az ellenzék jön. 7-i és a munkapárt jön. 8-i kiáltványa; Vadász Lipót megokolja indítványát; Andrassy hírlapi nyilatkozata a „már kialakuló cirkuszi technikáról és a házszabályrevízió ellen.) 727. 1.

344. 1912. jún. 27-i országos ülés. — Elnöki búcsúztató a nyári szünet előtt; az eseménydús két esztendő; „azok az eredmények, amelyek nehéz küzdelmek által elértettek, nem egyeseké, nem pártoké, hanem az egész magyar nemzeté“; a sikeres parlamenti munka reménye. (Napló XVII. k. 79. 1.) Bethmann-Hollweg né net kancellár Tiszáról és a parlamenti béke helyreállításának sürgős szükségéről. (Előzmények: ellenzéki agitáció a „parlamenti erőszak“ ellen; a főrendiház elfogadja és a király szentesíti a katonai javaslatokat; az országgyűlés I. ülőszakának berekesztése és a második ülőszak megnyitása; a „mandátumfosztó javaslat“ beterjesztése; az országgyűlés királyi elnapolása szept. 17-ig.) 738. 1.

345. 1912. júl. 16. nyílt levél az aradi választókhöz; a koalíció küzdelme az obstrukcióval és az 1908-i házszabályreform; az obstrukció története a bank- és a véderővita során; az 1911. nov. fegyverszünet, rezolúció vagy provizórium, Khuen és Lukács meddő békekísérletei, Tisza házelnöksége és a jún. 4-i szavazás' a jún.-i események és Tisza elnöki eljárásának igazolása; a házhatározatok és ezek közt a jún. 11-i házszabálymódosítás érvényessége; a parlamenti fegyelem eszközei és a „mandátumfosztó javaslat“; rendőrök a parlamentben és a külföldi példák; az obstrukció leverésének üdvös nemzeti következményei; polémia Apponyival: a „mániákus“ és a „kormányozható politikai szélkakas“ 746. 1.

346. Beszéd Geszten 1912. júl. 21-én az ugrai választókerület községeinek üdvözlő küldöttsége előtt; polémia Andrassynak „A parlamenti erőszak és angol mintája“ c. hírlapi értekezésével: miért lett Khuen és Lukács miniszterelnök?; Andrassy tévedései az angol dolgokban; és magyar és az angol viszonyok közötti eltérések következményei a házszabályreform szempontjából; parlamenti váltógazdaság nálunk 1905-ben és 1910-ben; a jún. 4-i házszabályszerítés utólagos jóváhagyása; keresni kell a kölcsönös megértés útját; „higgyék meg nekem, boldognak érezheti magát az az ember, aki egy igazán nagy, nemes és szent célért tehetette ki vesztélynek az életét“. — Két pohárköszöntő az ugrai küldöttség tiszteletére adott ebéden: képviselőházi elnök és községi bíró; „én igyekeztem példát venni azoktól az érdemes községi bíróktól, akiket ismerek“. (A Tisza—Andrassy—Apponyi-féle polémia kezdete.) 772. 1.

347. Gr. Tisza István két cikke Az Újság 1912. aug. 3-i és 10-i számában: a speaker-kérdés; miért nem vállalkozott Tisza kormányalakításra a koalíció felbomlása után? (A Tisza—Andrassy—Apponyi-féle hírlapi polémia folytatása és vége.) 787. 1.

348. Pohárköszöntő gr. Tisza Kálmán 1912. aug. 25-i nagyszalontai képviselői beszámolója alkalmából rendezett banketten:

a koalíciós korszak tanulságai; a lelkekben bekövetkezett örvendetes átalakulásnak zárókövét a mostani nagy küzdelem fogja lenni; „én abban a reményben vagyok, hogy az alföldi magyar nép megértő . . . ragaszkodását ebben a küzdelemben fogjuk igazán kiérdemelni“ 791. l.

349. „Beszélgetés Tisza Istvánnal“ Az Újság 1912. szept. 4-i számában: a jún. 4-i szavazás megokolt volt; a karhatalom alkalmazása a parlamentben nem lehet példa az abszolutizmus és precedens egy hazafiatlan többség számára; a jún.-i események ismeretében fogalomzavar nélkül nem beszélhetünk békekötés lehetőségéről az szükségéről; a közvélemény túlnyomó többsége helyteleníti az ellenzéki harc folytatását; többség és kisebbség feladata; a „mandátumfosztó javaslat“-tal kapcsolatos kérdések; a normális parlamenti működés személyi feltételei: e részben különböző a házelnök és a miniszterelnök helyzete; Andrassy cikkében a házszabálykérdés rendezése dolgában határozott közeledés nyilvánul meg. (Előzmények: ellenzéki nyilatkozatok és különösen Andrassy cikke a parlamenti béke feltételeiről.) Visszhang Tisza fejtegetéseire; az ellenzéki vezérek és a szövetkezett ellenzék intéző bizottsága ugyancsak a béke feltételeiről..... 795. l.

350. 1912. szept. 17-i országos ülés. — Gr. Tisza István elnöki igazoló jelentése a botránycsináló képviselők elleni eljárásáról. (Napló XVII. k. 84—85. l.) Andrassy a szövetkezett ellenzékhez csatlakozik. — Andrassy és Tisza nyilatkozata a szept. 17-i rendőri kivezetésekről és az aznapi képviselőházi jegyzőkönyv adatainak hitelességéről. — Tömeges eltávolítások és kizárások a szept. 18-i ülésen, idevágó elnöki jelentés és a Ház elnapolása. — A szocialisták újabb tüntetése. — Binding a szept. 17-i ülésről; teljesen jogszerűnek mondja Tisza eljárását. (Előzmények: szept. 16-i pártértekezletek; Andrassy nyilatkozata jövőbeli magatartásáról; újból súlyos rendzavarások és tömeges eltávolítások a szept. 17-i ülésen.) 807. l.

351. 1912. okt. 30-i országos ülés. — Elnöki jelentés a házhatározattal kizárt képviselők elleni intézkedésekről. — Újabb kizárási határozatok a szept. 18-i visszaeső rendzavarok ügyében. — Gr. Tisza István felszólalása a napirendi javaslatához: polémia Andrassyval: a „rezolúció“ kérdése a szövetkezett ellenzék jún. 1-i békeajánlatában; a karhatalom mellett dolgozó csonka parlament tárgyalásra nem jogosult; elnöki kitiltások és eltávolítások: a kizárási jog lehetősége és szankciója; a jún.-i házszabálykiegészítés érvényessége, a házszabálysértés és a salus reipublicae elve, a jún. 4-i szavazás utólagos jóváhagyása; kiért és miért folytatjuk mi tovább ezt a küzdelmet?; a kisebbségnek jogtalan erőszaka ellen kell megvédenünk a magyar alkotmányosságot a többség jogosult uralmának érvényesüléséért; Andrassy álláspontja és magatartása az obstrukcióval szemben; „én mély sajnálattal lálom ezt a végzetszerű útját a képviselő úrnak . . .“ (Napló XVII. k. 98. és 107—111. l.) Kammerer Ernő indítványa: a házszabályok átdolgozására huszonegytagú bizottság kiküldése tárgyában. — A házszabályrevíziós bizottság megválasztása és megalkulása: a bizottság és albizottság elnöke gr. Tisza István. (Előz-

mények: a szövetszertett ellenzék „bécsi kirándulásba; külügyminiszeri expoze a balkáni helyzetéről; a Balkánháború kezdete; ellenzéki tiltakozó népgyűlések és Andrássy pápai beszéde; a szövetszertett ellenzék manifesztuma és a „baba-parlament“.)..... 817. 1.

352. Gr. Tisza István 1912. nov. 18-i beszámoló beszéde Aradon: a Balkán-háború és keleti politikánk alapelvei; a balkáni status quo elve nem jelentheti a török uralom változhatatlan mesterséges fenntartását; külügyi vezetőségünk helyes célkitűzése Románia és Albánia tekintetében; megdondolatlan ellenzéki kijelentések Szerbia adriai területi törekvései mellett; a koalíció és az annexió; a „bécsi kirándulás“; a „baba-parlament“ szerbbarát iránya és Andrássy tiltakozása; „kell-e nagyobb igazolása mindannak, ami történt, mint a mostani balkáni események?“; a haderő megerősítése és a hárszabályreform szűksége; kérdések az ellenzékhez az obstrukcióval kapcsolatban; polémia Andrássyval: a jún. 4-i szavazás utólagos szentesítése, karhatalom jelenléte, csonka Ház, azonosság a koalíció eljárásával az obstrukció ellen; a kisebbség személyi feltételei és választójogi javaslata; az ellenzék kétféle taktikája és a többség kötelessége; a választójogi reform és az ellenzéki vezérek felületes lelkiismeretlensége; „a küzdelmet megküzdöttük, a csatát megnyertük“. — Pohárköszöntő a beszámoló utáni lakomán: minden nemzedék kettős hivatása; „a mai nemzedéket talán fokozottabb mérvben sújtja a felelősség azért, amit a jövőben kompromittál, mint azért, amit a jelenben elmulaszt“; az évtizedes áldatlan parlamenti állapotoknak tekintélyromboló hatása az ifjúságra; az elvadult pártharcok ellenére bizalom a bekövetkező tisztulási folyamatban. — Apponyi és Andrássy bírálata Tisza aradi beszédéről. — Válasz Andrássynak és Farkasházy Zsigmondnak a koalíciós hárszabályreform mikénti létrejötte tárgyában. (Előzmények: újabb külügyminiszeri expoze a balkáni helyzetéről; a Balkán-háború fejleményei; ellenzéki népgyűlési nyilatkozatok a balkáni kérdésekről és a „baba-parlament“ külügyi vitája; Andrássy eltérő álláspontja.) 844. 1.

353. 1913. jan. 1. újévi beszéd: kisebbség és többség jogai és kötelességei; a kisebbség parlamenti sztrájkja nem lehet akadály a alkotó munkának; a választójogi kérdést nem szabad taktikai szempontból kezelni; főszempontok a választási reform megalkotásánál; „a választójog terén tett elhamarkodott ugrás a sötétbe a nemzeten örök időkre megbosszulja magát“; „nagy veszteség minden nemzetre nézve a parlament színvonalának süllyedése, nálunk egyenesen nemzeti öngyilkosság volna“; „a választójogi javaslat elmegy a végső határáig annak, amit én lelkiismeretemmel megegyeztethetőnek tartok“; a reform végcélja: „a teljes demokrácia felépítése“; az életképes demokrácia előfeltétele: „a társadalomban lévő anyagi és szellemi erők fejlesztése“; kölcsönös koncessziók szűksége a választójogi kérdésben; bizalom a nemzet jövőjében, a többség politikájában és a munkapárt tagjaiban; „a magyar nemzet jövője csak másodsorban függ intézményeitől, elsősorban a nemzeti lélekben rejlő lelki erőktől függ az“; „nagy elhatározásokra és nagy tettekre nem képes többé az a nemzet, amely hinni és bízni nem tud“. (Előzmények: a parlamenti és kül-

ügyi helyzet 1912. nov. közepétől 1912. dec. végéig; az Apponyt ért „kis blamázs“ és a „baba-parlament“ tanácskozásai.) 883. 1.

354. Pohárköszöntő gr. Khuen-Héderváry Károly pártelnök tiszteletére 1913. jan. 21-én rendezett lakomán: a szabadelvűpárt feloslása és feltámadása; a Nemzeti Munkapárt kettős feladata: a parlament munkaképességének biztosítása és a nemzet létalapjait megóvó választási reform megalkotása; Tisza küzdelme a nemzet életérdekeit veszélyeztető radikális választójog ellen; az ellenzéki vezérek cinikus frontváltztatása a szavazati jog kérdésében; Lukács László feladata a nemzeti irányú mérsékelt választójogi reform megvalósítása; a munkapárt ezzel kapcsolatos kötelessége. (Előzmények: kilépések a munkapártból a választójog miatt; Tisza két politikai párbaja; az aradi ellenzéki népgyűlés a kormány „jogfosztó“ választójogi javaslata ellen.) 897. 1.

355. Gr. Tisza István cikke Az Újság 1913. febr. 7-i számában: „A választójogi reform a bizottság előtt“. (Előzmények: a választójogi bizottság kiküldése és az ellenzék; a szociáldemokraták és a keresztényszocialisták pártgyűlése a kormány választójogi javaslata ellen; a választójogi bizottság megkezdi tárgyalását.) 905. 1.

356. Felszólalás a nemzeti munkapárt 1913. márc. 5-i értekezletén a választójogi javaslat 96. §-hoz: a titkos szavazás kérdése; „nehéz szívvel bár“, de a miniszterelnök iránti bizalomból elfogadja a javaslatnak a titkos szavazásra vonatkozó részét is. (Előzmények: a választójogi javaslat a munkapártban és a Ház előtt.) 910. 1.

357. 1913. márc. 6-i országos ülés. — Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalása: a magyar-román érdekösszhang és a nemzetiségi konkolyhintók kártékony munkája; Andrássy és Apponyi magyarázata az ellenzék passzivitásáról nem helytálló; még kevésbé indokolt a választójogi javaslat miatt kilépettek távolmaradása; a választási reform két kiinduló pontja: a parlamentarizmus és a magyar szupremácia biztosítása; ez utóbbi megköveteli a magyar intelligencia vezető szerepét, de nem kívánja, hogy bárminő trükkökkel kizárjuk a választójogból a nem-magyar ajkú polgárokat; a magyar szupremácia érvényesülése az értelmi és erkölcsi szelekciótól függ; „a szelekció szempontjából kell tehát megítélnünk a törvényjavaslat minden rendelkezését“; a census kérdése; ellentmondás az ipari munkások politikai térfoglalásának kedvező javaslat és a munkásság fenyegető magatartása között; a korhatár; a választójogi reform utolsó tíz évi története; „igen sokszor volt az az érzésem, hogy nekem van igazam“; a lefolyt esztendő két nagy munkája után „talán azt gondolhatom magamban, hogy nem éltem és nem dolgoztam egészen hiába“; a reformmű megnyugvást fog kelteni az ellenzéknek további izgatást ígérő fenyegetései ellenére is; „bízom t. képviselőtársamnak (Apponyinak) a változatlanság iránti ellenállhatatlan hajlamában“; a magyar intelligencia magasztos irányító feladata a választójogi reformmal kapcsolatban. (Napló XVIII. k. 168—179. 1.) A választójogi vita vége. — Miért bukott meg a tervezett konzervatív választójogi alaku-

lás? — Tisza előadása az újságíróknak a hárszabályrevízióról. — A hárszabálymódosító bizottság javaslatának elfogadása a márc. 13-i botrányos ülésen. — Ellenzéki tüntető népgyűlés a Vigadóban. — A Lukácsy—Désey-pör második felvonása és a Pester Lloyd leleplezései a Kossuth-párti mandátumok eredetéről. (Előzmények: a parlamenti és külpolitikai helyzet; Tisza újabb tárgyalásai a hazai románokkal; a Lukács—Désey-pör első felvonása és az ellenzék magatartása.) 953. 1.

358. Elnöki megemlékezés Perczel Dezsőről a képviselőház 1913. máj. 26-i ülésén: „nagy küzdelmek áldozatokat követelnek; nagy ügyek mártírok önfeláldozása nélkül ritkán arathatnak diadalt“. (Napló XIX. k. 23—24. 1.) 953. 1.

359. Gr. Tisza István utolsó elnöki ténykedése a képviselőház 1913. jún. 4-i ülésén. (Előzmények: a Lukács—Désey-pör harmadik felvonása; Tisza tanúkihallgatása; Désey Zoltán felmentése és ünneplése. — A szövetkezett ellenzék manifesztuma és a Gerő—Héderváry-féle kardügy.) Lukács László lemondása. — Rövid kormányválság. — A Lukács-kabinet felmentése és gr. Tisza István miniszterelnöki kinevezése. 956. 1.

VI.

Az 1906/1911 ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS

290. Gr. Tisza István felszólalásai Bihar vármegye 1906. dec. 19. közgyűlésén: a vármegyei tisztviselők és az önkormányzat védelme a főispán vádjai és törvénysértései ellen; a szabadelvűpárt és a Fejérváry-kormány; a sztrájkjog kérdése; a fedezetlen határidőüzlet. — A koalíciós sajtó Tisza nagyváradi szerepléséről. — Levelek a feltámadásról. — A Nemzeti Társaskör megalakulása.

A koalíciós kormány kinevezésével egyidejűleg (1906. ápr. 8-án) a király máj. 19-ére hívta össze az új országgyűlést. Az ápr. 29—máj. 8-ig terjedő határidőben lefolyt választások eredményeként a függetlenségi és 48-as párt a képviselői mandátumok abszolút többségét kapta.¹ Megindulhatott a „függetlenségi politika 67-es alapon“. A koalíció nyeregben volt és egyelőre legalább a közvélemény túlnyomó többsége, mely hozsannával fogadta, nem sejtette, hogy nem tud lovagolni.^{1 2 3 4 5}

Gr. Tisza István tudvalevőleg 1906. ápr. 11-én feloszlatta pártját és visszavonult a politikai küzdőtérrel (289), ez azonban nem jelentette azt, hogy — tartózkodva a szorosán vett pártpolitikától — Bihar vármegye önkormányzati tevékenységében részt ne vegyen, valahányszor annak szükségét látja.

Politikai passzivitása óta országos érdeklődéstől kísért első jelentős fellépése szeretett megyéjének 1906. dec. 19. közgyűlésén történt. Mielőtt ezt ismertetnénk, megjegyezzük, hogy dec. 18-án Bihar megye törvényhatósági bizottságának a feloszlott szabadelvű párthoz tartozott tagjai a másnapi közgyűlést előkészítő érte-

¹ A koalíciós kormányban résztvevő másik két, és pedig 67-es párt, t. i. az alkotmánypárt és a néppárt csak 67, illetve 32 mandátumot szerzett. Feltűnő volt a nemzetiségi párt nagy erőgyarapodása 26 mandátummal (14 román, 8 tót és 4 szerb) az addigi 10-el szemben.

A koalíciós kormány által elrendelt 1906. választások eredményéről s a beteg parlamenti helyzetről a koalíciós pártok politikai egyeduralma mellett is

1. legújabbán gr. Apponyi Albert Emlékiratainak II. kötete (1934) 189—192. és Gratz Gusztáv A dualizmus kora c. művének II. k. (1934) 126—132. l.

⁵ Találóaan jegyzi meg Schmidt Henrik (i. m. 105. l.): „A koalíció nyeregben volt, de csakhamar kiszült róla, hogy nem tud lovagolni“.

kezletet tartottak, amelyen Tisza István is ismételten felszólalt. Az erről az értekezletről szóló kivonatos tudósítást Az Újság 1906. dec. 19. számának a napihírek rovatában megjelent következő cikke hozza:

— „*Tisza István gróf a bihari főispán ellen.* Nagyváradról távirják: A holnapi megyegyűlést megelőzőleg a megyei hatvanhetes párt¹ Beöthy László elnöklésével értekezletet tartott, a melyen Miskolczi alispán bejelentette, hogy a főispánnak az autonómiát sértő intézkedései ellen előterjesztést tett a miniszternek. A főispán a többek közt megengedte a cséffai járásorvosnak, hogy székhelyétől távol lakhassák, a míg lakása el nem készül; őt (az alispánt) pedig utasította, hogy a megye fontosabb ügyeit neki bemutassa.

Tisza István gróf a kérdést fontosnak tartja; a szabadelvű párt megszűnésével megyei 67-es pártot alakítottak. A szabadelvű párt megszűnt, mert tagjai meggyőződtek arról, hogy a párt fennmaradása mélyítené a barázdát, amely a hatvanheteseket elválasztotta és amelynek fennforgása a hatvanhetes alap veszedelmét okozta. Azok, akik a megye életében szerepeltek, nem mondtak le arról, hogy politikai tendencia nélkül szolgálják a megyei közéletet. Nem adhatták át másoknak a teret.

És a mi még soha sem történt meg, most *behurcolták a megye adminisztrációjába a pártpolitikai szempontokat.* Foglalkozik a főispán szereplésével, mely pártpolitika és kortespolitika. (Taps.) Még Bánffy erőszakos uralkodása idején, a hírhedt főispánok alatt sem volt erre eset. A főispán egyes jelölteket arra akart rábírní, hogy a függetlenségi megyebizottsági jelöltek ellen ne lépjenek fel. Méltatlanul bánt a megyei tiszttikkal, az alispáni állás tekintélyét le akarja járatni. *Határozati javaslatot* terjeszt be, mely szerint a megye közönsége tudomásul véve az alispáni jelentést, helyeslését és elismerését fejezi ki az alispánnak az önkormányzat védelméért. Elvárja, hogy netaláni szükség esetén a törvény értelmében fog eljárni.

Az értekezlet megbízta Tisza István grófot, hogy a holnapi ülésen az indítványt beterjessze. Ezután a bizottságok újjáalakítása került szóba. Hegyessy Márton, a szabadelvűpárt volt alelnöke indítványozza, hogy Sigre román ügyvéd helyett válasszák be a közigazgatási bizottságba Nadányi Károlyt, a függetlenségi párt elnökét.

¹ Lukács Lászlónak a Nemzeti Társaskör megalakulása c. cikkében (B. H. 1930. okt. 26. sz.) a következő idevágó sorokat olvassuk: „Tisza teljesen visszavonult és (egy társadalmi kör alapítása iránti) akciónkban nem vett részt. De figyelemreméltó jelenség volt az, amelyről a lapok 1906. ápr. 20-án adtak hírt, hogy t. i. a biharmegyei szabadelvűpárt ugyanazon a gyűlésen, amelyen feloszlását kimondotta és Tiszát sürgönyileg üdvözölte, egyszersmind elhatározta a megyei hatvanhetes párt megalakítását és ennek elnökévé Beöthy Lászlót meg is választotta“.

Tisza István gróf idézi a főispán régebbi beszédét, amelyben elítéli a múlt rendszer embereit.

— Ki velünk így beszél — úgymond — azzal nem működhetünk együtt.

Tisza nyilatkozik ezután a sztrájtörvényről, ostromozza a terrorizmust. A *sztrájk* jogos, de az agitátorok fenyegetéseikkel a munkások életét veszélyeztetik. Írjon fel a megyegyűlés a munkaszabadság megóvása, a terror lektüzdése és az esküszegés megtorlása érdekében. Végül a *gabonauzsora* ellen szól, amely ellen a szolid kereskedelem érvényesülése érdekében minden eszközt fel kell használni. A határidőzlet oly eltörlését, mely a szolid kereskedelem érvényesítését lehetetlenné tenné, ellenzi, mert ez a gazdákat visszaéléseknek szolgáltatná ki.“

Átérve az 1906. dec. 19. közgyűlésre, erről s ennek keretében *Tisza* felszólalásairól Az Újság 1906. dec. 20. számában a következő részletes tudósítást találjuk:

„BIHAR MEGYE KÖZGYŰLÉSE.

Nagyvárad, 1906 december 19.

Biharmegye köztörvényhatóságának ma volt *Nagyváradon* a rendes közgyűlése. *Tisza* István gróf indítványt terjesztett be, a melynek éle a főispán ellen irányult. Az indítványt 28 ellen 155 szavazattal *magáévá tette a közgyűlés.*

(*A Főispán törvénysértései.*) A vármegye közgyűlésén *Glatz* Antal főispán elnökölt.

Miskolczy Ferenc dr. alispán a napirend első pontjaként szereplő rendes időszaki jelentésében előterjesztette, hogy *Glatz* Antal főispán több *törvénybe ütköző rendelkezést tett.* Ezeknek egyike az, hogy a főispán rendeletet adott ki, mely szerint *Kemény* Jenő dr. *cséffai járási orvosnak* megengedte, hogy Szalontán lakhassák, míg járása székhelyén alkalmas lakást keres. Az 1886: XXI. törvénycikk 67. szakasza alapján azonban a vármegyei tisztviselők a járás székhelyén tartoznak lakni. A főispán rendeleté e szerint törvénybe ütköző s az ellen ő a belügyminiszternél előterjesztéssel élt. A főispáni intézkedés sérti a vármegye autonómiáját is, mert az önkormányzat sarkalatos pontja, hogy a tisztviselőkkel a vármegye megkerülésével senki sem rendelkezhetik. Ez évi szeptember huszonhetedikén továbbá *Glatz* főispán rendeletet adott ki, hogy a vármegyei közigazgatás terén előforduló minden iratot és beadványt hivatalból mutassanak be neki, illetve referáljanak előtte. A vármegyének joga és szabadsága, de kötelessége is, hogy *önkormányzati ügyeit maga intézze* s így kötelességének tartotta, hogy e beavatkozást *visszatartsa* s erre nézve is előterjesztést tett a belügyminiszterhez.

(*Tisza István gróf indítványa.*) Tisztelt közgyűlés! Volt már idő, az igaz, nem a legközelebbi múltban, de volt már idő, midőn Bihar megye főispáni székét éveken keresztül olyan férfiak töltötték be, kiknek politikai pártállása a megyebizottsági tagok nagy többségének nézetével nem egyezett meg, de ezek a férfiak meg tudták találni a kellő hangot, mérsékletet és bírtak elég törvényismerettel és tisztelettel arra, hogy ilyen konfliktusba ne kerüljenek a vármegye közönségével. Azontúl hosszú időn keresztül meg volt a pártpolitikai összhang is a törvényhatósági bizottság nagy többsége és az akkori főispán között. Most pedig az a helyzet, melybe megyénk közügyei ez év tavaszán jutottak,¹ a világért sem olyan, mint volt a szabadelvű párt alakulása előtt. Az akkori főispánok politikai ellenfelekkel állottak szemben, ma pedig, amidőn a főispán úr Öméltósága e helyet elfoglalta, csak testületi kisebbségre támaszkodhatott, de politikai ellenfelet nem talált magának. Hangsúlyozom minden félreértéssel vagy megmagyarázási kísérellettel szemben, hogy ebben a testületben ma csak a függetlenségi párthoz tartozó t. bizottsági tagok szervezett politikai párt tagjai. Azok, akik a szabadelvű párthoz tartoztunk, a szabadelvű párt feloszlása óta az országos politikától, a szorosan vett pártpolitikától teljesen távpartottuk és tartjuk jelenleg is magukat. Eljárásunknak nem volt semmi más politikai tendenciája és nincs is, eljárásunk egyedüli célja az, hogy a vármegye önkormányzati tevékenységében résztvegyünk és élhessünk jogainkkal. Nem volt tehát semmi szükség rá, hogy éppen ma, midőn kisebb a pártpolitikai ellentét a vármegyében, éppen ma vitessenek bele a pártpolitikai korresszempontok a vármegye közéletébe.

Mélyen sajnálom, hogy dacára ennek a helyzetnek, dacára a teljesen objektív fogadtatásnak, amelyben Öméltóságát azok is részesítették, akik az ő politikai elveiben nem osztoznak, — alig pár hónappal hivatalba lépése után mindig újabb meg újabb jelenségeivel találkozunk annak az animozitásnak, mellyel mindenki iránt viseltetik, aki az ő pártpolitikai céljaira felhasználhatónak nem mutatkozik. (*Helyeslés! Úgy van! Úgy van!*)

Nem kívánok ezen állításom bizonyítása mellett számos példát felhozni, de méltóztassék megengedni, hogy egész röviden hivatkozzam Öméltóságának november 19-én Bihardíószegen elmondott beszédére és ebből tisztán egy pár nyilatkozatra reflektáljak.

Egy hang a 48-as oldalról: Ez nem tartozik ide!

¹ A koalíciós kormány megalakulása folytán, melynek képviselője Bihar megyében Glatz Antal, a függetlenségi párthoz tartozó főispán.

Glatz Antal főispán: A bizottsági tag úr bizonyára teljes tudatában van annak, hogy ide tartozik-e vagy sem; méltó-tassék azt rábízni.

Tisza István gróf: Öméltósága ezt a beszédet közvetlenül a vármegyei bizottsági tagválasztások előtt tartotta és felhívta hallgatóságát, hogy „a nép mindenütt válasszon független, önzetlen hazafiakat; de ne válasszon hivatalnokokat, mert azok nem függetlenek, azok kényszeríthetők, hogy meggyőződésük, talán becsületük, talán hazafiságuk ellen szólaljanak fel“. *(Nagy zaj, ellentmondás.)* Méltóztatnak most is helyeselni? „A törvényhatóságban is véget kell vetni a régi szolgai szellemnek! Álljon a törvényhatóság független és önzetlen bizottsági tagokból, hogy azok a népért, ne pedig egymásért dolgozzanak!“

Hát, tisztelt közgyűlés, én nagyon sajnálom, hogy Öméltósága ezt a nyilatkozatot tette. Nagyon sajnálom, hogy ha már saját önbecsülése nem tartotta vissza attól, hogy ilyen eszköz-höz nyúljon a pártéletben, vissza nem tartotta ennek a díszes állásnak megbecsülése; és nagyon kérem őt, gondolja meg azt, ne felejtse el és jövőre ne tévessze szem elől, hogy igen nehéz lesz ennek a tisztikarnak ő alatta szívesen szolgálni, és annak a tisztikarnak a közügyek terén a vármegye közönségével karöltve haladnia, amelyet alaptalan, méltatlan, üres vádakkal halmoz el. Ne feledje, nagyon kérem őt, hogy aki a sárhoz nyúl, hogy mást bemocskoljon, kérdés ám, hogy célját eléri-e, de saját kezét mindenestre bepiszkolja.

Ami a dolog érdemét illeti, a vármegye tisztviselői karát ezzel a méltatlan váddal szemben nem szükséges megvédelmezni. Sokkal magasabb erkölcsi színvonalon áll ez a tisztikai, minthogy bárki védelmére szorulna. Én arra kérem a vármegye tisztviselői és jegyzői karát, hogy efféle megtámadások által ne ingattassa meg magát nyugodt, becsületes, férfias kötelességteljesítésében. Legyen róla meggyőződve, hogy a vármegye tisztviselői karának a vármegye közönségének bizalma ad erőt. Ez ültette erre a helyre és ez meg is fogja védelmezni. *(Élénk helyeslés és taps.)*

Ami pedig azt a bizonyos szolgai szellemet illeti, amely önző célok szolgálatára használta befolyását és hatalmát, én erre nézve politikai ellenfeleimhez fordulok egy kérdéssel. Nem azokhoz, akiket az új és legújabb időkben szállt meg valami csodálatos szentlélek abban a táborban, amely elleni küzdelemben velünk egy oldalon állottak,¹ mert hiszen ezek a férfiak

¹ Itt azokról a volt szabadelvűpárti urakról van szó, kik előbb vagy később a koalícióhoz csatlakoztak, hogy aztán az idők változtával újból Tisza István lelkes híveivé alakuljanak át.

lehetnek a magánéletben igen derék, tisztességes úriemberek, de politikai nyilatkozataik, legalább én előttem, semmiféle erkölcsi súllyal nem bírnak. De fordulok azokhoz, akikkel az országos politika terén szemben állottunk hosszú éveken át, mint nyílt, de egymást megbecsülni tudó politikai ellenfelek.

Ennek a vármegyének üléstermében, mikor nem egy vagy más elvi országos politikai kérdés megvitatásáról, de a vármegye közügyeinek intézéséről volt szó, minden ilyen kérdésben karöltve, minden pártérdeket félretéve tudtunk testvéries érzülettel eljárni: mondják meg hol és miben tapasztalták ezt az önző és szolgáló szellemet; mondják meg, hogy ismernek-e bárkit ebben a teremben, akit a vármegye ügyeinek intézésében egyéb vezetett volna, mint a vármegyei közérdek?! Hanem hát hiába, Öméltósága el van telve, úgy látszik, bizalmatlansággal és animozitással a vármegyei tisztviselők és jegyzők iránt és a vármegye közönségének túlnyomó többsége ellen. Természetes következménye ennek az a mindenbe belekapaszkodási vágy, amely ő méltóságát hivatalos ténykedéseiben jellemzi, és amely annál szabadabban fejlődhetett ki, mert e törekvéseiben Öméltóságát valamely alaposabb törvényismeret nem igen félszélezi.

Most is két eset áll a vármegyei törvényhatóság közgyűlése előtt,¹ két olyan eset, amely frappáns bizonyítékul szolgál az általam mondottakhoz. Az egyik elintézte önmagát; talán mindnyájunk örömére, de bizonyára a belügyminiszter úr legnagyobb örömére, mert abba a szerencsés helyzetbe jutott, hogy az ügyről mint tárgyalanná vált ügyről nem kell nyilatkoznia. De jövőben hasonló esetek elkerülése végett egész tisztelettel hangsúlyozom, hogy a vármegye tisztiorvosi személyzetét a főispán nevezi ugyan ki, azonban ezek integritását nem befolyásolhatja. Ezzel szemben más jogköre a főispán úrnak egyáltalában nincs, mint a vármegye tisztviselői karának többi tagjaival szemben. *(Éljenezés.)* Különösen nincs joga arra sem és velük szemben sem, hogy a törvény korlátái között is bárminő utasításokat, bárminő kedvezményeket, szabályozásokat bocsásson ki a tisztviselők részére, mert a tisztviselők a vármegye közönségének rendelkezése alatt állanak és a főispán úr felügyeleti és ellenőrzési jogkörén belül ezen tisztviselőkhöz csak a vármegye első tisztviselője útján intézhet rendeleteket.

Sokkal fontosabb a másik kérdés. A törvény határozottan, szabatosan körülírja a főispán felügyeleti és ellenőrzési ügykörét. Két részből áll ez az ügykör: a fellebbezési jognak a törvényben megállapított széleskörű eseteiből és a felügyelet és

¹ T. i. az alispán időszakai jelentésében említett kétrendbeli törvényszerű főispáni rendelkezés.

ellenőrzés gyakorlatából, melynek szempontjából hivatali vizsgálatot tarthat, amikor neki tetszik, betekintést kívánhat az elintézt aktákba, szóval teljesen szabad keze és tere van arra, hogy tudomást szerezzen mindarról, ami a felügyelet és ellenőrzés szempontjából szükséges. De méltóztassanak megengedni, az ügyek előzetes bemutatását és előzetes referálását célzó kívánsága: a preventív cenzúra behozatala az autonóm intézkedési jogkörre. A vármegye tisztikarának törvény szabja meg hatáskörét, a törvény mondja meg, hogy milyen ügyek tartoznak hatáskörükbe, illetékességük mire terjed ki. Ezeknek elintézésében felelősek saját legjobb meggyőződésüknek, és így csak hatáskörük megzavarására, a felelősségérzet kiölésére, az egész közigazgatás megakasztására és összebonyolítására és az egész vármegyei önkormányzat illuzóriussá tételére szolgál, ha az ügyek elintézése közben, az ügyek elintézése előtt a főispán úr beleszólni kíván.

Ennekfolytán, azt hiszem, a vármegye közönsége csak helyesléssel és elismeréssel fogadhatja az alispán eljárását. Ennek ma kifejezést kell adnunk, kifejezést kell adnunk a mi alispánunkkal szemben, aki állásának elfoglalásakor tett hivatalos esküjéhez és ígéretéhez képest kívánt férfiasan fellépni a vármegye önkormányzati jogának érdekében. Ez becsületbeli kötelesség, ezen túlmenni ma egészen felesleges, és remélem, hogy nem lesz erre szükség a jövőben sem, mert valóban a legmagasabb komikum hatásával bírma az, ha az a kormány, amely tüntetően helyezkedik a megyei autonóm jogok kiterjesztésének álláspontjára,¹ — ha ez a kormány akarná ama létező törvényt oly értelemben magyarázni, mint soha egyetlenegy belügyminiszter sem. De ha ez mégis bekövetkeznék, akkor előfordulhat az az eset, hogy a vármegye közönségének fel kellene emelnie tiltakozó szavát. Hogy ezt az alispán úr megtehesse, arra módot ad a törvény: az 1886. évi XXI. törvény-cikk 68 §-a.

Elég ma, ha kifejezzük azon várakozásunkat, hogy az alispán úr szükség esetén élni is fog ezzel a törvényben lefektetett joggal. Ezen szempontokat fejezi ki a következő határozati javaslat:

„A vármegye közönsége, amidőn az alispán időszaki jelentését tudomásul veszi, helyeslését és elismerését fejezi ki az alispán azon eljárása felett, miszerint a vármegye önkormányzati jogainak védelmében előterjesztéssel élt a főispán 943. és 998. sz. határozatai ellen és elvárja, hogy netaláni szükség esetén az 1886. évi XXI. t.-c. 68. §-ának c. pontja értelmében fog eljárni“.

¹ Az önkormányzati szabadságot kívánják szolgálni egy esetleges újabb „darabont-kormány“ ellen az 1907. ú. n. „alkotmánybiztosító“ törvények.

Ismételten kérem, méltóztassék ezen határozati javaslatomat elfogadni. *(Lelkes taps és hosszantartó éljenzés.)*

(A vita.) Nadányi Károly függetlenségi pártelnök tagadja, hogy a főispán megtámadta az autonómiát. Az autonómia a Fejérváry-kormány idején támadtatott meg, mikor nem találták sehol az alispánt. Tisza gróf javaslatát sérelmesnek tartja, mert az azt célozza, hogy a tisztviselők felülbírálják a főispán eljárását. Indítványozza, hogy térjenek napirendre a javaslat felett.

Glatz Antal főispán elnök: Tisza István gróf beszédjét nem akarta megzavarni közbeszólásokkal, ha mindjárt vele szemben a beszéd erősebb kifejezéseket használt is, mert feltétlen híve a szólásszabadságnak. A beszédre nem akar reflektálni, de kéri, ne hirdessék azt, ami nem történt meg, hogy t. i. ő a tisztviselőkre pressziót gyakorolt. *(Úgy van! Úgy van!)* A tisztviselők előtt ismételten hangsúlyozta, hogy tiszteletben tartja mindenkinek meggyőződését, Tiszát tévesen informálták. Tetteiről nem tartozik számot adni, de mégis kijelenti, hogy a megye szabadsága, joga ellen nem vétett. Bizonyára mindenki megállapíthatja, hogy a felpanaszolt ügyekben csak jóindulat vezette s kéri Tisza István gróf indítványának mellőzését.

Tisza István gróf: Mint indítványozónak, méltóztassék megengedni, hogy egynéhány igen rövid megjegyzés tételére éljek a zárszó jogával. Kezdem azon, hogy örömmel fogadom és elismerem a főispán úrnak a tisztviselői kar politikai magatartására vonatkozó kijelentését. Semmi jogunk sincs abban kételkedni. Ezt egyszerűen vegyük tudomásul megelégedéssel és szolgáljon Öméltóságának ez az ünnepélyes nyilatkozata mindenki számára megnyugtatóan szemben politikai barátaival és ágenseivel túlbuzgóságával *(Eláll! kiáltások. Zaj.)* Ha az urakat érzékenyen érinti az ágens kifejezés, én ezen kifejezéshez nem ragaszkodom; noha abban semmi sértőt nem látok, ha valaki másképp értelmezi, nagyon szívesen használok más kifejezést. Legyen pl. kortes, stb. Öméltósága határozottan kijelenti, hogy pressziót senkivel szemben sem gyakorolt. Méltóztassék megengedni: helyes-e a nyilvánosság terén szellőztetett az a körülmény, hogy Öméltósága egy tisztviselőt a megyei bizottsági tagválasztások küszöbén felhívott arra, hogy lépjen vissza, hogy a függetlenségi jelöltet válasszák meg? Hát ha ő méltósága ezt nem nevezi presszióknak, akkor ez arról a sajnálatos tényről győz meg engem, hogy teljesen eltérő fogalmaink vannak a presszióról.

Végül egy megjegyzést kívánok tenni Nadányi Károly igen tisztelt bizottsági tag úr felszólalására, aki szemére hányta az alispán úrnak, hogy a vármegyei kormányzatnak védelmében miért nem lépett fel a Fejérváry-kormány ellen. Itt mindenekelőtt egy tévedést kell rektifikálnom. Az alispán

úrnak kijelentései ebben a kérdésben minden tekintetben a legférfitasabbak, a legnyíltabbak, a leghatározottabbak voltak, mert kereken kijelentette, hogy bárminő megtámadatással szemben meg fogja védelmezni a vármegye integritását. Itt ismét azt látom, hogy a vármegye önkormányzati jogait vagyok kénytelen előbbre helyezni, mint az igen tisztelt bizottsági tag úr. Az alispán úr kijelentései a leghatározottabbak voltak s ezek a kijelentések meg is feleltek a vármegye közönysége osztatlan felfogásának. Most mondta el Nadányi t. barátom, hogy helyes volt az, hogy nem akarta szükség nélkül a vármegye tisztviselői karának nyugalmát kockára tenni, felzavarni. Nem akarták ezt önök sem, mi sem akartuk. De mégis akarták önök is, akartuk mi is megvédelmezni a vármegye önkormányzati jogát minden sérelem ellen. Mert mi volt a magunktartása a Fejérváry-kormánnyal szemben? A leghatározottabban elítélően nyilatkoztunk róla; óvást emeltünk e kormány létezése és az országos kormányzat törvénytelenége ellen. És nagyon sajtáságos volna, ha meg nem szoktam volna, hogy a Fejérváry-kormánnyal való szolidaritás vagy legalább is a Fejérváry-kormány iránti elnézésnek tetszetős, vagy hállás, de mindenesetre olcsó vádjával illetnek éppen olyan urak, akik nagyon jól tudják és beismerik azt, hogy a Fejérváry-kormány vállalkozásának nem egy faktor adta meg a kegyelemdőfést, de mindenesetre a szabadelvűpárt állásfoglalása volt a leghatalmasabb faktor, amely előidézte, hogy a kormány programja a nép széles rétegeiben elterjedésre ne találjon. ¹ Méltóztassék elhinni, hogy nekem közönyös az — annyira közönyös, hogy el sem olvasom soha — hogy mit írnak rólam, de egy szánakozó mosolynál többel nem tudok felelni arra, hogy a Fejérváry-kormánynak többé-kevésbé büntársai gyanánt vannak a megszűnt szabadelvűpárt tényezői feltüntetve. És ebből merítem azt a megnyugvást, hogy nagyon gyengék lehetnek a mi ellenfeleink objektív érvek dolgában, ha unos-untalan erre a vádra kell kiterjeszkedniök. A Fejérváry-kormánynak politikáját megtámadta a vármegye közönysége pártkülönség nélkül. Hogy pedig az alispán úr ebben bármimemű konkrét lépést nem tett a Fejérváry-kormánnyal szemben, ennek igen egyszerű magyarázata az, hogy e kormány Bihar megyével szemben egyetlenegy konkrét törvénytelenséget el nem követett, egyetlenegy rendelettel sem intézkedett a vármegyével szemben, amely a vármegye jogát, törvényes autonómiáját sértette volna; nem is jutott tehát abba a helyzetbe, hogy a mostanihoz hasonló lépést teygen. *(Élénk helyeslés.)*

¹ Ezt a kétségbevonhatatlan tényt Kristóffy József is ismételten kiemeli, így pl. i. m. 262. és 289. l. L. még idevonatkozólag a (280, 282, 285, 286) stb. sz.

(Az indítványt elfogadják.) Glatz Antal főispán ismételtlen védelmezi a maga álláspontját. Ezután több felszólaló nem jelentkező, határozathozatalt kér s mivel névszerinti szavazást indítványoznak, elrendeli ezt.

A közgyűlés 155 szavazattal 28 szavazat ellen elfogadja Tisza István gróf indítványát.

(Rákóczi hamvai.) A közigazgatási bizottság tagjaiul megválasztották ezután Beöthy Lászlót, Tisza István grófot, Pap Jánost, Lovassy Ferencet és Sigre Miklóst.

Tarby János indítványozta, hogy Thaly Kálmánnak és Tisza István grófnak a Rákóczi-hamvak hazahozatala körül szerzett érdemeiért köszönetet szavazzanak.¹

Telegdy József pártolta az indítványt. Szükséges, hogy Tisza István grófnak az elismerést Bihar megye nyújtsa, mert Tisza alakját bizonyos ködfátyollal vonják be és őt meg nem illető felelősséget tulajdonítanak neki az eseményekért. De ez a ködfátyol nem takarja el Tiszának azokat az érdemeit, hogy a szent hamvak hazahozatalára megnyerte a király beleegyezését. Elfogadásra ajánlja a javaslatot.

Nadányi Károly az indítványt elfogadja. Elismeri úgy Tisza grófnak, mint Thalynek érdemeit ezen a téren, de hálátlan-ság volna figyelmen kívül hagyni a mostani kormány nagy történelmi cselekedetét, amellyel a bujdosókra vonatkozó megbélyegző törvényt törölte.^{1 2} Indítványozza, szavazzanak a kormány-nak is köszönetét.

A javaslatot elfogadták.

(A sztrájk törvény.) Vas megye megküldte a törvényhatóságnak az országgyűléshez sztrájk törvény létesítése céljából intézett feliratát hozzájárulás végett.

Marton Károly, a vármegyei szocialisták főjegyzője, a szocialisták álláspontjáról világítva meg a sztrájk törvényt, el-le-nezte bárminő sztrájk törvény hozatalát a munkásság szempont-jából. Hivatkozott az angolországi és franciaországi kísérletekre, amelyekkel a sztrájk jogot szabályozni akarták és indítványozta, hogy Vas megye átíratát tegyék levéltárba és semmi további in-tézkedést ne tegyen a közgyűlés. A mi munkásságunknak, úgy-mond, egyedül a gyülekezési jog törvénybeiktatása, nem pedig a sztrájk törvény kell!

Tisza István gróf az előrehaladott időre való tekintettel nem foglalkozik hosszabban e kérdéssel. Előtte szólónak csu-pán egy pár megjegyzésére reflektál, annál is inkább, mert ez a sokat vitatott kérdés hírlapi cikkekből szerzett adatokkal el nem dönthető. Az angol példára nem lehet hivatkozni, ezen hi-vatkozás nagyon veszedelmes volna. Az angol liberálisok az

¹ 177, 213.

² Itt az 1906: XX. t. c. 2. §-áról van szó. Hogy azonban a Rákócziakat megbélyegző törvényt (1715: 49. c.) már előzetesen Tisza István is törölni kí-vánta, világosan kitűnik Khuennak 1904. márc. 16. leveléből (177).

utolsó általános választások alkalmával ígéretet tettek az angol munkásoknak; az ígéretek közé bevették a trade-unions vagyoni felelősségének eltörlését. Vannak még emberek a világon, akik be szokták váltani ígéretüket.¹ Az angol liberálisok így cselekszenek. Különbözik nagyon is sokat vitatott kérdés, hogy jogi személy vagy testület egyes személyek cselekedetéért vagyoni felelősségre vonható-e? A legmesszebbmenő kapacitációnak is teret engednek a dolgozni akarókkal szemben. Szigorú diszpozíciókat nem igen lehet felállítani arra nézve, hogy a terrorizmus hol kezdődik, hol végződik a kapacitáció. Az is furcsa kapacitáció, ha oda áll a gyár kapuja elé egy sereg munkás, akinek semmi dolga nincs, végignézi és lepisszegi a dolgozni akarókat. Az angoloknál azonban van egy óriási kautéla: az angol bíróság, amelynek óriási hatásköre és diszkrecionális joga van. Teljesen egy véleményen van a munkásszervezetekre vonatkozólag az előtte szólóval. Azért helyesli Vas vármegyétől különböző felirat küldését, mert Vas megye e felirata a szervezkedés és a gyülekezés joga ellen irányul. Sem az egyik, sem a másik ellen való törekvésnek szóló nem barátja.² Azt a jogot, hogy szabadon határozzanak a munkások a szerződés dolgában, ezen célból szövetkezzenek egymással, nem vonja kétségbe, sőt biztosítani akarja.

Ez a jog is igen gyakran surlódásokat idéz fel a közgazdaság kárára; de bele kell ebbe törődni; hiszen az egész élet csupa surlódás; tanpénzt kell fizetni, amíg e surlódásokból kikerülünk. Minden társadalomnak meg kell fizetnie ezt a tandíjat. A munka valódi önkormányzatának fejlesztése, a magas színvonalon álló munkásság saját köréből választott vezetőivel a legcsekélyebb surlódás mellett képes a kérdéseket megoldani. A munkásság vezetőinek nagy része egyfelől az igen tiszteletreméltó, de egyoldalúan fanatikus teoretikusok közül, másfelől deklasszirt egyénekből kerül ki, akik hivatásszerűleg üzük a demagógiát, és rávetették magukat a munkásosztályra, és csak igen csekély részben kerül ki magának a munkásságnak intel-

¹ Nem úgy, miként az akkori koalíciós rezsim emberei, akiknek szemfényvesztéssel dolgozó, jelszavas politikájáról nemcsak ellenfeleik mondtak méltán kemény bírálatot, nemcsak a koalíciós kormányból kivált Polónvi Géza volt igazságügyminiszter 1908. dec. 11. képviselőházi beszédében, hanem a koalíciós uralomnak mindvégig hűséges támogatója, Barabás Béla is Emlékiratainak (1929) 114. l. „Mindenki sokat vart, köveset kapott vágj- semmit sem”. Arról nem is szólva, hogy az 1906. ápr. paktum legsarkalatosabb pontja, a választójogi reform, siralmasan megfeneklett.

² Tisza István — mondhatni — angol szellemű liberális felfogásáról a munkások sztrájkjogának, szervezkedési szabadságának ügyében s általában a munkáskérdés különböző vonatkozásaiban tanúskodnak idevágó előbbi és későbbi nyilatkozatai L. erre nézve a (19, 53, 107.) stb. sz. a., valamint a Tisza-Emlékönyv (1928) 99—100. és 117—118. l. mondottakat.

ligensebb elemeiből, önmagától, az organizmus általános erejének működése folytán fog megszabadulni a demagógiától a munkásosztály s ha meglesz az autonómiája, ha nem a német Staats-Sozialismus¹ divatossá vált mintája szerint fogja kezelni a kérdést, akkor a munkásosztály önmagából fogja kivetni a beteg anyagot, de addig is gondoskodni kell arról, hogy ez el ne hatalmasodjék. Tévedésben volt — úgymond — t. tagtársam, mert csak a cselédekre és az eskü alatt szolgálókra nézve akarja lehetetlenné tenni a munka megszüntetését. Sztrájknak nem nevezhető a szerződösszegés. A sztrájk a munka tömeges beszüntetése és csak ott lehetséges, ahol különleges szerződéses viszony nem forog fenn. Más védelmet igényel a gazda a cseléddel és a cseléd a gazdával szemben, semhogy egy általános intézkedést lehetne rájuk alkalmazni. Az eskü alatt álló alkalmazottakra sem terjeszthető ki a sztrájk-törvény; azok szolgálatmegtagadásának megtorlására ott van a fegyelmi és a büntető eljárás útja. A sztrájk-törvény ügye tág teret nyit a vitás kérdéseknek.

Előterbe lép az a kérdés: hol kezdődik a terrorizmus, hol jogosult a beavatkozás? Egyes helyi hatóságok belátásától függ a beavatkozás időpontja. Az sincs meghatározva, hogy miből állhat. Tehát meg kell állapítani, hogy hol kezdődik a terrorizmus, mi a beavatkozás, a sztrájk-tanya meddig engedélyezhető, rendezni kell az idegen illetőségű munkások sztrájkjának kérdését is. Nézete szerint vörös fonálként kell végighúzódnia a feliraton annak a nagy elvnek, hogy a közbékét, az élet- és vagyonbiztonságot, minden gazdasági tényező elhatározási szabadságát meg kell őrizni. Védeni kell a dolgozni akaró, a szervezeten kívül álló, a sztrájkból kilépni akaró vagy kilépő munkást. Becsületesen és fanatikusan, de egyoldalú szemüvegen át nézte az előtte szóló a kérdést. Hivatkozik a budapesti villamos-sztrájkra. Hány véres fej jelezte a terrorizmus munkáját! Az építő-ipar terén évek óta tart a harc. Itt is, ott is olvassuk, hogy fejbe vertek, vagy agyonütöttek egy kőműves vagy ácslegényt. Érdekes volna a lapok rendőri híreit áttanulmányozni, hány embert ért veszedelem, mert inkább dolgozni akart, semhogy éhező gyermeket lásson otthonában. Nekünk az éhező gyermeket, a síró asszonyt és a kétségbeesett családokat kell megvédelmeznünk a sztrájkolók terrorizmusától. *(Igaz! Úgy van!)*

Nagyjában megfelel ez a javaslat ennek a célnak, de kihagyandónak tartja a sztrájk-törvény szót, mert a sztrájk-tör-

¹ Tisza István kezdetől fogva (19) nem a német rendszerű állami szocializmustól, hanem az angol mintájú önkormányzati szabadságtól, tehát a munkásügyi törvényhozás autonóm irányától várja a munkások anyagi és erkölcsi helyzetének javulását. L. a Tisza-Emlékkönyv 117—118. l.

vény alatt azt érti, hogy a munkás jogától megfosztatik. Mivel ő ezt egyáltalában nem célozza, beterjeszti a következő módosítást:

„Úgy a munkások, mint a munkaadók jogait és kötelességeit a cselédek és eskü alatt állók kivételével egyenlő mértékkel szabályozni kívánjuk. A szerződésszegés eseteit megfelelő büntető megtorlásban részesíteni, a sztrájkjal kapcsolatos kérdéseket a munkások egyesületi jogának sérelme nélkül akként rendezni méltóztassék, hogy a dolgozni kívánó munkások a sztrájkolok részéről kifejtetni szokott terrorizmussal szemben hatékony védelemben részesíttessenek“.

A főispán kihirdeti az eredményt, hogy a közgyűlés az állandó választmány javaslatát Tisza István módosításával fogadta el.

(*Tisza István gróf a papirosbúzáról.*) A közgyűlés napirendjén szerepelt Nógrád vármegyének átirata is, amely a papirosbúzával folytatott tőzsdei üzérkedés eltörlését kívánja.

A kérdéshez *Tisza*: István gróf szólt hozzá. Kijelentette, hogy igen röviden szól a tárgyhoz. Nógrád vármegye olyan célú átiratot intézett, amely célt teljesen magáévá teheti. Azonban nem tartja helyesnek a vármegye állandó választmányának azt az indítványát, hogy Nógrád vármegyének átiratát Bihar vármegye közgyűlése tegye magáévá. E helyett stiláris módosítást ajánl. Csatlakozunk — úgymond — Nógrád vármegye átiratához, a nélkül, hogy a tartalmát magunkévá tennők. A papirosbúzával való üzérkedést szükségesnek tartja,¹ és csupán korlátozni kívánja s ezért azt ajánlja, hogy Bihar vármegye ne tegye magáévá Nógrád vármegye átiratát, hanem írjon fel az országgyűléshez a papirosbúzával való üzérkedés korlátozása céljából.

A közgyűlés Tisza István gróf indítványát általános helyesléssel elfogadta.“

Tisza nagyváradi szereplése természetesen a koalíciós sajtót is erős mozgásba hozta, így az akkori fő koalíciós lap, a Budapesti Hírlap 1906. dec. 20. és 21. számának vezércikke foglalkozik Tiszának a vármegyei autonómia védelmében elhangzott felszólalásaival.⁸ A dec. 21. számban A kalandosok c. vezércikk utolsó mondatában a koalíciós gondolkodásra nagyon jellemző következő konklúzióra jut:

„Nem kell tehát megijedni attól a vitézkedéstől, amit most az autonómia védelmének álarca alatt Tisza István gr. rendezett Biharban. Mert nemcsak a modern kalandosok, hanem a nemzet is tanult valamit a történelemből és ez az, hogy ne higgyen azoknak, akik egyszer már kimutatták a foguk fehérét s akik^{1 2}

¹ I. e részben a (99) sz. a. utalásokat,

² Az 1906. dec. 20. számban megjelent vezércikk címe: „Tisza beszélt“.

idegen érdekek istápolása árán akarták örökkévalóvá tenni a magyar uralmát“.

Gr. Tisza Istvánnak a vármegyei autonómia védelmében előterjesztett határozati javaslatát Bihar megye közgyűlése — mint tudjuk — túlnyomó nagy többséggel fogadta el.

Geszti magányában¹ keresi fel Tiszát néhány nappal később Berzeviczy Albert 1906. dec. 22. levelével. Ennek első mondata így szól: „örömmel olvastam nagyvárad diadalodat, melynek fontosságát a koalíciós sajtó nem késett dühöngésével kellő világításba helyezni“. Majd ezt írja az éles ítélőképességű hű barát: „Én ugyan a kijózanodás jeleiben még nem hiszek, mert az érdek és a kapaszkodási ösztön mindennél erősebb, de ha ezek a ma vezető urak ennyi ostobaságot és ügyetlenséget fognak tovább is egymásra halmozni, egyszer még talán igazán a magyar közönség is előveszi a koalíciós lapokénál jobb belátását“.

Tisza majdani politikai feltámadásának biblikus erejű hite szólal meg egy másik ifjúkori benső barát, br. Roszner Ervin, ugyancsak dec. 22. levelében, noha írója tisztában van azzal, hogy a koalícióból való kiábrándulást a közelgő 1907. év még nem hozhatja meg. íme, Roszner szép levelének idevágó helyei:

„Leverték, de meg nem aláztak és jönni fog az idő, midőn megint győztesen fogod felemelni büszke fejedet. A *Te időd* még csak ezután jön, de jön *oly apodiktikus biztossággal*, mint ahogy kétszer kettő négy. De ennek önmagától kell bekövetkeznie. A viszonyoknak meg kell érlelődniök s a diadal az öledbe fog hullni, a nélkül, hogy a kezdet is kinyújtánád utána. Sőt éppen azért, mert nem nyúlsz utána. Ezt az időt nyugodtan be kell várni. Azt siettetni nem lehet, nem is szabad. Lehet, hogy a várakozás ideje hosszúra fog elnyúlni. Lehet, hogy egyikünk-másikunk már nem is éri meg diadalodat. Se baj! Az erőd magadban van, nem híveidben. Mi már csak „ballaszt“ vagyunk, én is, mások is, az egész Nemzeti Kör^{1 2} is. Öregek vagyunk, ki mindenképen, ki csak politikailag. A Kör is öregem született s az újonnan belépők is mind öregek. Azért is buktunk meg, mert öregek voltunk. Az ország ránk unt, új szereplőket akart látni. Megkapta őket és boldog. Ma is még az, de mégis valamivel kevésbbé, mint első nap. Már az új hatalmasok is vénülnek, lassan, de biztosan. És Te megijodva fogod megérni az ő megvénülésüket.

1907. azonban még nem hozhatja meg ezen eredményt s az új évhez is még sok türelmet, sok életfilozófiát és jó idegeket kell kívánnom“.

¹ Tisza magánéletéről geszti visszavonultsága alatt néhány érdekes sort olvassunk Schmidt Henrik i. m. 106—108. lapján. L. még erről G. Erényi Gráf Stefan Tisza c. könyvének (1935) 151—159. és br. Szerényi József Régmúlt idők emlékei c. politikai feljegyzéseinek (1925) 67. lapján.

² T. i. a „Nemzeti Társaskör“, a volt szabadelvűpárt tagjait társadalmi érintkezés útján egyesítő klub, melynek alakuló közgyűlése 1906. okt. 11-én volt. Erről a körről alább bővebben esik szó.

Szmrecsányi Jenő volt szabadelvűpárti képviselő pedig 1906. dec. 31-én kelt újévi gratulációjában a következőket írja:

„Hinni akarom, hogy az a köd, melyet a hazugság, a személyvesztés, a hamis jelszavak vontak a nemzet szemei elé, mégis csak szét fog foszlani s hogy az ideálisabb, a közjóra törekvő nemesebb irányzat, melynek Te vagy a képviselője... győzedelmesen fog felülemelkedni“.

Az előbbiekéhez hasonló bizakodó hang szól már előzőleg az 1906. év őszén (1906. okt. 24-én) hivatalától megvált két közös miniszter, Goluchowski és Pitreich 1906. nov. 4., illetve okt. 28. búcsúleveléből.

Ők is bizonyosra veszik, hogy Tisza napja újból fel fog ragyogni, csak az a kérdés: néhány évvel előbb vagy később?

Tisza István feltámadását készíti elő a „Nemzeti Társaskör“ megalakulása (1906. okt. 11.), melynek megalapítója és lelke a fáradhatatlan tevékenységű Lukács László.¹ Célja az volt, hogy a feloszlott szabadelvűpárt tagjait, ezt az oldott kívét, újból csomóba kösse.

A belügyminisztertől jóváhagyott alapszabályok szerint ugyan a Társaskör célja² — minden politika kizárásával — a tagok társas érintkezésére szorítkozik.

Hogy azonban ebben a Társaskörben nem csupán „társalogtak“, hanem politizáltak is, minden kétséget kizáróan kitűnik

¹ A „Nemzeti Társaskör“ alakuló közgyűléséről szól a Budapesti Hírlap 1906. okt. 12. számának napihírek rovatában „A Nemzeti Társaskör megalakulása“ címmel megjelent cikke. (L. még a Társaskörre vonatkozólag a B. H. okt. 19. sz.-nak „Az új cég“ c. vezércikkét és a nov. 13. sz.-ban a „Jelenségek“ c. politikai cikket.)

Tisza István az alakuló közgyűlésen nem volt jelen és csak 1906. nov. 16-án lépett be a Társaskörbe Berzeviczy Albert és Hieronvmi Károly ajánlása alapján.

A kör ügyeit három igazgató intézte: Gr. Csáky Albin, Lukács László és Széll Ignác volt belügyi államtitkár, Széll Kálmán testvére.

² A Nemzeti Társaskör alapszabályainak 1. §-a a Kör célját következőleg jelöli meg:

„A Nemzeti Társaskör az ország művelt elemeinek társas érintkezés és szórakozás céljából találkozóhelyül szolgál; különösen a magyar társadalom közérdekeit, művelődését és jólétét szolgáló eszméknek megbeszélésére és érlelésére módot kíván nyújtani; testületi működéséből azonban minden politikai tevékenység ki van zárva“.

A Nemzeti Társaskör céljáról és nagy politikai jelentőségéről l. Lukács László nagyérdékű visszaemlékezését a B. H. 1930. okt. 26. számában A Nemzeti Társaskör megalakulása címmel.

Cikkének utolsó bekezdése így szól: „Tisza ebben az alakulásban egyáltalán nem vett részt; ő nagobbára Geszten tartózkodott, de ősszel, mihelyt Budapestre jött, nov. 16-án azonnal belépett a Társaskör tagjai közé és amikor Budapesten tartózkodott, élénk tevékenységet fejtett ki a Társaskör életében“.

Tisza István sógorának, Sándor Jánosnak¹ 1907. jan. 11-én Budapesten kelt jóízű leveléből, melyben a Társaskör belső életéről a következőket írja:

„Azzal az elhatározással jöttem fel, hogy politikába nem avatkozom és különösen Tégedet nem háborgatlak mindenféle politikai híreknek és pletykáknak közlésével. Dehát, amint látom, nemcsak magam, de mindnyájan, kik a Nemzeti Társaskörben együtt vagyunk, úgy vagyunk, mint az ekebe fogott csatolovak, hogy bármily megadással és buzgósággal igyekezünk is csak „társalogni“, ez a társalgás legfőképen a politika körül forog, melynek közeli teréről áthangzó trombitaszóra mindnyájan hegyezzük füleinket. Akaratom ellenére is tehát mindegyre belesodródok abba, hogy halljak és beszéljek politikáról“.

Majd Lukács Lászlónak bizonyos üzeneteit közvetíti. Így azt, hogy a volt „haladópartiak“ (282—283) folyton ostromolják a Körbe való felvételért. Lukács ennek ellene mondott és Tisza e részbeni nézete iránt érdeklődven, Sándor János elmondotta neki (Lukácsnak), hogy „Te (Tisza) kezdettől fogva a leghatározottabban állást foglaltál a mellett és ismételtén kijelentetted, hogy a „haladópart“ exponált embereinek felvétele teljesen lehetetlen. Amint látom, ez megnyugtatta és erősítette Lukácsot, ki szintén lehetetlennek tartja“.

Említi még Sándor János szóbanforgó levelében, hogy a Nemzeti Társaskör első vacsorája igen jól sikerült, 74-en voltak, „a hangulat igen jó volt, Lukács sugárzott az örömtől és fogadta a gratulációkat, amit meg is érdemelt, mert igazán nagyon sokat fárad a Kör érdekében“.

íme, a szabadelvűpart feltámadásának első derengése, mely azonban nem téveszti meg Tisza Istvánt és nem csábítja arra, hogy idő előtt kilépjen a politikai passzivitásból. Ez — mint látni fogjuk — teljes mértékben csak évek múlva, a koalíciós kormányzat bukása után következik be.

291. A főrendiház 1907. febr. 9. ülése. — A belügyi tárca 1907. évi költségvetése: Almássy belügyminiszter kijelentései közigazgatási tisztviselők részéről ajándék elfogadása tárgyában és Bihar vármegye védelme a rágalmozó támadásokkal szemben. — Megjegyzések a belügyminiszter válaszára. (Főrendiházi Napló I. k. 119—121. és 122. 1.)

Habár gr. Tisza István a szabadelvűpart, feloszlása óta távol tartja magát az országos politikától, a szorosan vett part-

¹ Tudjuk az előző (III.) kötetből, hogy Sándor János az 1905/6. kormányválság idején írott politikai leveleiben tájékoztatta a fővárostól távol élő sógorát a szabadelvűpart kebelében végbemenő fontosabb eseményekről, a Lloyd-klubban hallottakról; hasonló informatív szolgálatot teljesít a „geszti remeté“-nek a Nemzeti Társaskör fennállása, illetve a koalíciós uralom ideje (1906—10) alatt, különösen 1909/10-ben.

politikától, mégis felszólalásra készíti a főrendiház¹ 1907. febr. 9. ülésén egy biharmegyei ügy, mellyel kapcsolatban gr. Andrássy Gyula belügyminiszter 1907. jan. 17-én a következő körrendeletét adta ki:

„A m. kir. belügyminiszter 1907. évi 6.920. számú körrendeletét valamennyi törvényhatósághoz, közigazgatási tisztviselőknek ajándékok elfogadásától való eltiltásáról.²

Az országgyűlés képviselőházában kérdés tárgyává tétetett: vajjon Hihar vármegye közigazgatási bizottsága által elvként kimondott ajándék-elfogadás szabadsága a többi törvényhatóságokban a közigazgatási tisztviselőknél szokásban van-e?³

Miként azt a képviselőházban is kijelentettem, azon álláspont, hogy a közigazgatási tisztviselőnek szabad ajándékot elfogadnia, ellenkezik a közigazgatás kötelezettségeivel, a törvénybe és a közérdek kívánalmaiba ütközik, s megingatja a közigazgatási tisztviselők pártatlanságába vetett, magasabb állami érdekek szempontjából is feltétlenül megkívánható bizalmat.

A közigazgatás tisztviselője ugyanis bírói teendőt is végez, minélfogva nemcsak függetlennek és részrehajlatlannak kell len-

1 Tudjuk (56), hogy Tisza István 1897-ben a grófi ranggal együtt az örökös főrendiházi tagsági joggal ruháztatott fel (1901: XXII. t. c.). És miután az 1906. képviselőválasztások alkalmával mandátumot nem vállalt, szünetelő főrendiházi tagsági joga az 1885: VII. t. c. 12. §-a értelmében feléledt. Tisza az 1906/1911. országgyűlésen a főrendiház tagja.

2 M. Rendeletek Tára 1907. I. 10. 1.

3 A képviselőház 1907. jan. 10. ülésén Szatmári Mór függetlenségi képviselő a belügyminiszterhez interpellációt intézett Bihar vármegye közigazgatási bizottságának 1907. jan. 2-án hozott ama határozata tárgyában, mely szerint Szöllősy Ferenc főszolgabíró fegyelmi ügyének tárgyalásakor elvként kimondta, hogy a közigazgatási tisztviselőnek szabad magánfelektől is ajándékot elfogadnia s ez nem alkot fegyelmi vétséget.

Andrássy belügyminiszter azonnal válaszolt, hangsúlyozva, hogy Bihar vármegye közigazgatási bizottságának elvi álláspontját teljesen elféli. A közigazgatási bizottságnak az az álláspontja, hogy a tisztviselőnek szabad ajándékot elfogadnia, teljesen ellenkezik a közigazgatás kötelezettségeivel. Ennek megfelelően a bizottság határozatát természetesen meg fogja semmisíteni és meg fogja hagyni, hogy a fegyelmi vizsgálatot erre a kérdésre is kiterjesszék. Ami pedig Bihar megye általános politikai helyzetét illeti, a biharmegyei közgyűlés többsége egy nagy harcba szállott és védeni akarja a megye autonómiáját. Ha azok az urak, akik Glatz főispánt megtámadták, nem annyira az autonóm jogokat védik, mint inkább attól félnék, hogy a főispán ellenőrzése esetleg alkalmazatlan lesz nekik: úgy hiába küzdenek ellene, mert a főispán a kormány támogatása mellett ezentúl is mindig a közigazgatás tisztaságát a legnagyobb eréllyel fogja ellenőrizni. Eme nyilatkozatával áll összhangban és kapcsolatban Andrássy jan. 17 én kiadott fenti körrendeletét.

A koalíciós lapok persze ezt az alkalmat is felhasználták, hogy egyet üssenek a levitézlett „korrupt” szabadelvű rendszeren, ama meggyőződésüknek adva kifejezést, hogy Andrássy korrekt állásfoglalása bizonyára megnyugvást és bizalmat fog kelteni az egész országban, kivéve persze Bihar megyét és a hozzá hasonló törvényhatóságokat, ahol még a „régikorrupció” virágzik.

nie, hanem függetlenségét és részrehajlatlanságát a legkisebb gyanútól is szigorúan meg kell óvnia; mert ha anyagi érdekeltsége a külső látszat szerint függő helyzetbe hozza egyesektől s alkalmat nyújt arra a feltevésre, hogy hivatalos eljárásában és intézkedéseiben nem a tárgyilagos pártatlan igazság, de egyesekkel szemben anyagi előnyökért gyakorolt kedvezés vezet, akkor a jogkereső felekben megrendül az állam rendjébe és a közigazgatás tisztaságába vetett bizalom s a hatóság iránti bizalmatlanság elégedetlen és az államra nézve veszélyes elemeket teremt.

Mínthogy az államrendnek az igazgatással és jogszolgáltatással foglalkozó köztisztviselők független és pártatlan eljárásába helyezett feltétlen bizalom és tisztelet képezi egyik lényeges támaszát és biztosítékát: felhívom a közönséget, hogy éber és hatékony felügyeletet és ellenőrzést gyakoroljon a felett, hogy a közigazgatási tisztviselők ebbeli minőségükben magánfelek által nyújtott ajándékoknak, vagy bármily című anyagi előnyüknek és kedvezményeknek már az előadott köztekintetknél fogva sem tűrhető és megengedhetetlen elfogadásától feltétlenül tartózkodjanak.

Ahol egyes tisztviselők részéről ezzel ellenkező jelenségeket tapasztalna, azokat szigorú vizsgálat tárgyává tegye és az e részben vétkesnek talált tisztviselőkkel szemben a törvény szigorával járjon el.

Budapest, 1907. évi január hó 17.-én.

Andrássy s. k.⁴

Tisza alább következő két felszólalása, miként 1906. dec. 18. és 19. nagyváradi fellépése (290), újból Biharmegye közönségének és tisztikarának védelmét szolgálja, és pedig ezúttal a belügyminiszter bizonyos kijelentései és a koalíciós sajtó rágalmazó támadásai ellen.

A főrendiház 1907. febr. 9. ülésének napirendjén volt (egyebek között) az 1907. évi állami költségvetésről szóló törvényjavaslat általános és részletes tárgyalása.

Következvén a részletes tárgyalás, a belügyi tárca költségvetésénél felszólalt gr. Tisza István.¹

Tisza István gróf:

Nagyméltóságú elnök úr!

Méltóságos főrendek!

Midőn az országos szabadelvű párt feloszlott, a nyilvánosság előtt kifejezést adtam azon okoknak, amelyek engem az országos politika teréről való visszavonulásra indítottak.² Ezek az okok fennállanak ma is; ma is abban a meggyőződésben vagyok, hogy ha azon nagy érdekeket kívánom szolgálni,

¹ Jellemző a koalíciós sajtó eljárására, hogy pl. a Budapesti Hírlap (az akkori fő koalíciós lap) Tisza és Andrássy itt következő összecsapását „A bihari baksis-rendszer” cím alatt közli. (B. H. 1907. febr. 10. sz.)

² (289.)

amelyek szívesen fekszenek, azt az adott viszonyok között az által érhetem el, hogy minden pártpolitikai mozzanattól, akciótól és agitációtól távol tartom magam. Nem szándékom tehát bárminő pártpolitikai mozgalomba belekeveredni, sem itt, sem bárhol máshol; tartózkodom és tartózkodni szándékozom minden olyan kérdés tárgyalásától, amely ilyen pártpolitikai színezettel bírna, s ha jelenleg, remélem igen rövid időre, mégis kikérem a méltóságos főrendek türelmét és figyelmét, ezt kizárólag azért teszem, hogy egy konkrét esetben, amelynél ez alól a feladat alól ki nem térhetek, igyekezzem a közvélemény előtt merőben téves színben feltüntetett egy tényállást megvilágítani.

Talán ki méltóztatnak találni a méltóságos főrendek, hogy azon biharvármegyei ügyről kívánok röviden beszélni, amely a közelmúltban meglehetősen nagy port vert fel a közvéleményben. Az alaptalan vádaknak, a rágalmozó támadásoknak egész özöne zúdított a sajtóban Bihar vármegyére, és sajnálattal kell konstatálnom, hogy erre egy bizonyos támpontot és alapot az igen t. belügyminiszter úrnak szóban és írásban tett olyan kijelentései szolgáltattak, amely kijelentések a tényállással nem állanak teljes összhangzásban.

Egy körrendeletét bocsátott ki az igen t. belügyminiszter úr, amelyben az ajándékozásoknak elfogadását általában tiltja.

Hát én mindjárt sietek konstatálni és kijelenteni, hogy e körrendeletnek elvi részével teljes mértékben egyetérték. Én is azt tartom, hogy köztisztviselőnek és pláne imperiumot gyakorló köztisztviselőnek nem helyes és nem szabad olyan ajándékot elfogadnia, amely ajándék nem az ajándékozó és ajándékozott közötti személyes magánviszonyban találja magyarázatát. És itt bizonyára nem a baksis természetével bíró ajándéokra gondolok; hiszen ez magától értetődik; akiben egyáltalában ép erkölcsi érzék van, az ezen ajándékokról csak egyféle képen gondolkozik. De gondolok az ajándékoknak más, erkölcsi szempontból egészen más megítélés alá eső eseteire is.

Hiszen az én magánértesüléseim szerint, amelyeket nem most szereztem, mert nem érdeklődtem a dolog iránt, de még a múltból: több helyen volt szokásban — épen igen magas társadalmi állású tulajdonossal bíró uradalmak részéről, vagy erkölcsi testületek kezében levő vagyon részéről — igazán emberemlékezet óta az, hogy a birtokaik közelében lakó közigazgatási és bírósági tisztviselőknek bizonyos állandó ajándékot adtak, mondjuk pár öl fát, vagy egyéb ilyen terményt, amely egészen nyilvánosan, rendszeresen mindenkinek adatott, semmi összefüggésben bizonyos ellenszolgáltatással nem állott, ahol bizonyára távol állott az ajándékozottól és az ajándék adójá-

tói is a korrupciónak még csak legcsekélyebb gondolata is. Ezek tehát erkölcsi szempontból, azt hiszem, egyáltalán nem esnek ugyanazon megítélés alá, mint a baksisnak esetei.

De ismétlem, teljesen egyetértek az igen t. belügyminiszter úrral abban, hogy ezen eseteknek, ezen gyakorlatnak fenntartása sem helyes. Egyetértek azon indokokból, amelyeket ő kifejezett, azon indokokból t. i., hogy a tisztviselőnek nemcsak függetlenségét és pártatlanságát, de annak látszatát is meg kell őriznie; hogy nem szabad olyan cselekményeket tennie vagy olyan cselekményekben részesnek lennie, amelyek által ez a látszat csorbíthatnák, amelyek által az ő függetlenségébe és részrehajlatlanságába vetett közbizalom gyengülhetne, amely tehát a hivatalos állás tekintélyén, az ő ítélkezésének pártatlanságába vetett hiten talán méltatlanul, de kétségtelenül csorbát ejthetne.

Ebben a tekintetben abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy konstatalhatom a közöttünk való teljes egyetértést, Hozzátehetem még azt is, hogy Bihar vármegye tisztviselőinek, a tisztviselői kar nagy többségének körében sem uralkodik e tekintetben más vélemény.

Es hogy helyesen lássuk, hogy ezen elvi álláspontból kifolyólag helyes és szabad volt-e úgy pellengérré állítani Bihar vármegyét, mint amely az ajándékok elfogadását szankcionálta, helyeselte volna, — méltóztassanak megengedni, hogy lehetőleg röviden elmondjam a tényállást. Az elmúlt év nyarán egy Inger Soliman nevű, az illető tisztviselő járásában lakó lakos, fegyelmi panaszt adott be Szöllősy főszolgabíró ellen. A panasz több pontból állott. Az egyik pont vonatkozott arra is, hogy ajándékokat fogad el, még pedig a nagyváradi latin szertartásé püspökségtől és egy ipar- és kereskedelmi vállalatától. Meg kell említenem, mert talán fényt fog vetni azon erkölcsi felháborodás értékének megítélésére, amelynek szerepére a vármegye főispánja vállalkozott, hogy midőn e panasz beadott és arra a bepanaszolt főszolgabíró az előírt igazoló jelentést megtette, ugyanakkor nyugdíjazási kérvényét is beadta.

Ekkor a főispán úr igen buzgón fáradozott abban, hogy a fegyelmi panasz félretételével a nyugdíjazási kérvény intéztesse el. Annyira buzgón fáradozott a főispán úr, hogy felhasználván az alispán távollétét, az alispánt helyettesítő főjegyzőnél keresztül is vitte az ilyen értelmű elintézését.

Az elintézés meg volt, alá is volt írva, expedíció alatt állott, mikor az alispán szabadságából visszaérkezett, az esetet megtudta, felvilágosította a főjegyzőt, hogy nem volna helyes az ilyen fegyelmi ügynek az eltussolása, visszavonatta vele a már kész elintézését és elrendelte a fegyelmi vizsgálatot. A fegyelmi vizsgálatot elrendelő alispáni határozat a maga rendel-

kező részében semmiféle korlátozást nem tartalmaz. Elrendeli a vizsgálatot minden korlátozás nélkül, amint hogy ez nem is lehet másképen, mert hiszen az adminisztrációs praxisban fegyelmi eljárásnál egyáltalában nem szokás, ami a bűnügyi eljárásban szokásban van, hogy t. i. a vizsgálat tárgya és köre pontosan megállapíttassék és ennek folytán az csak a vizsgálatot elrendelő végzésben megjelölt cselekményekre terjedhessen ki. Az adminisztratív fegyelmi ügyeknél a vizsgálatot teljesítő közegnek teljesen szabad keze van, a vizsgálatot kiterjesztheti nemcsak a panaszban felsorolt fegyelmi esetekre, de minden más olyan momentumra is, amely a vizsgálat során felmerül. Természetes tehát, hogy a fegyelmi eljárást elrendelő végzés nem tartalmazott, de nem is tartalmazhatott a vizsgálatot megszorító intézkedéseket. A végzés azonban hosszabb indokolással van ellátva — talán hosszabbak mint szükséges lett volna — és ebben az indokolásban az alispán foglalkozik a főszolgabírónak védekező, felvilágosító jelentésével és pontról pontra mutatja ki, hogy ezen jelentéssel meg nem elégedhetik és kénytelen a vizsgálatot elrendelni.

Itt az ajándékozásokról, amint jeleztem már, két vonatkozásban van szó. Az illető üzem részéről ajándékozott fára nézve kimondja az indokolás, hogy ennek megvizsgálását szükségesnek tartja, mert itt a vizsgálat fogja kideríteni, hogy fegyelmi vétség fordul-e elő, vagy sem; a püspökség által évenként adott négy öl fára nézve pedig azt mondja, hogy miután ez a vármegye azon részében általában szokásban van, miután ez általában tudott dolog, amit az illető elődei is mindig akceptáltak; miután magának a püspökségnek erkölcsi színvonala sokkal magasabb, semhogy itt bárminő visszaélésre, korrupt szándéokra gondolni lehessen: ezen esetről kizártnak látja azt, hogy fegyelmi megtorlásnak szüksége foroghatna fenn.

A főispán úr, aki az egész ügy eltussolását óhajtotta, úgy látszik, ebben a momentumban talált fogantyút arra, hogy azt felhasználja egy bizonyos kirohanásra az alispán és a vármegye ellen, s megfellebbezte az alispáni végzés indokolásának ezen egy passzusát és felhívta az alispánt, hogy fellebbezését a közigazgatási bizottság elé terjessze. Az alispán először azon nézetből kiindulva, hogy a főispán által beadott fellebbezés nem jöhet azon testület elé, amelynek a főispán az elnöke, másodsor azon szempontból kiindulva, hogy indokolás ellen a közigazgatási ügyekben fellebbezésnek helye nincs, előterjesztéssel élt a belügyminiszter úrhoz.

A belügyminiszter úr az előterjesztés elintézéséért utasította az alispánt, hogy az ügyet a közigazgatási bizottság elé terjessze. Ezzel tehát az alispán által felvetett jogi kérdéseknek egyikét, t. i. azt, hogy főispáni fellebbezés esetén is fórum

legyen a közigazgatási bizottság, a belügyminiszter úr eldöntötte. Fennmaradt a másik kérdés, amely a dolog természeténél fogva elsősorban kellett, hogy a közigazgatási bizottságban elintéztessék, t. i. az a kérdés, hogy adminisztratív határozatok indokolása ellen van-e fellebbezésnek helye vagy sem? Ez a kérdés feküdt a közigazgatási bizottság előtt; erre a kérdésre nézve fejtette ki a közigazgatási bizottság többsége által elfogadott indítvány megtevője azon szerintem is teljesen korrekt és helyes, az adminisztratív praxis által is teljesen fedett álláspontját, hogy közigazgatási ügyben indokolás elleni fellebbezésnek helye nincs. A közigazgatási bizottság többsége ezt az álláspontot tette magáévá, s azt az indítványt szavazta le, amely azt kívánta volna, hogy hely adassék a fellebbezésnek és menjenek bele az ügy meritumába. Tehát ezen szempontból elutasította magától az ügyet, a nélkül, hogy a fajándékozás kérdésében akár pro, akár kontra bárminő tekintetben állást foglalt volna. Erre azután előbb egy interpellációra adott válaszában, azután pedig írott körrendeletben is azt mondja az igen t. belügyminiszter úr, hogy „Bihar vármegye közigazgatási bizottsága az ajándék elfogadásának szabadságát elvként kimondotta“. És ezzel az állítással tág kaput nyitott arra, hogy az egész sajtóban, amely a jelenlegi t. kormány politikáját támogatja, egyhangú üvöltés induljon meg Bihar vármegye, mint a baksisrendszer, mint a megvesztegetés és korrupció támogatója ellen.

Hát reaszumáljuk a tényállást: kétféle ajándékozás miatt tétetett vád. Az egyikre nézve egyenesen, expressis verbis azt mondja az alispán, hogy csak ennek megvizsgálása fogja kideríteni azt, hogy fegyelmi vétség követetett-e el, vagy nem. A másikra, amelynek természetét bővebben előadtam, az alispán egyszerűen azt mondja, hogy „ez az eset fegyelmileg annál kevésbé üldözhető“ — így szól a szöveg — „mivel ezen erkölcsi testületet, az ajándék csekélységét és szokásos voltát tekintve, távol áll még a gondolat is, hogy bármely meg nem engedett cézzel lehetne az eszközölni“. Egy szót sem szól arról, — ez talán némelyek szerint téves lehet, — hogy ennek a gyakorlatnak további fenntartását helyesli, szankcionálja, óhajtja-e vagy sem, hogy azonban ebben az aktában egy szót sem szól erről, az nézetem szerint nagyon természetes, mert annak a fegyelmi ügynek a keretébe ez abszolúte nem tartozik és másodsor, mert egy ilyen általános kijelentésre, nézetem szerint is, nem a vármegye alispánja, hanem a vármegye közönsége van hivatva.

És én nagyon sajnálom, megint az ügy természeténél fogva, hogy ez az egész hajsza oly időben keletkezett, midőn hónapokon keresztül mód és alkalom nem lehetett arra, hogy

a vármegye közgyűlése a kérdésnek ezen adminisztratív, általános részével foglalkozva, minden ilyen természetű ajándéknak eltiltását is kimondhatta volna. Vagyis, hogy ugyanazt tegye, ami ma már feleslegessé vált, amit a t. belügyminiszter úr kimondott.

De, ismétlem, ez állott az alispán határozatában. Elítélése az ajándékozások egyik fajtájának és annak kijelentése, hogy a másik, enyhébb fajtáját fegyelmileg üldözhetőnek nem találja. A közigazgatási bizottság pedig abszolúte egy szóval sem foglalkozott az ajándékozás helyes, vagy helytelen voltának kérdésével, amint hogy az általam előadottak nyomán nem is foglalkozhatott vele.

Hát én tisztelettel kérdem, hogy ezek a tények adtak-e objektív okot és támpontot a belügyminiszter úrnak arra, hogy olyan kijelentést tegyen, mely szerint a vármegye közigazgatási bizottsága az ajándék elfogadása szabadságának elvét kimondta volna s helyes volt-e ezen tényállás alapján pellengérré állítani a vármegyét és tág kaput nyitni arra, hogy megragalmaztassék egy vármegye tisztikara s egy vármegye közönségének azon független és minden tekintetben magas színvonalon álló férfiakból álló bizottsága; kérdezem, hogy hivatását teljesítette-e a belügyminiszter úr, mint az ország közigazgatásának legfelsőbb öre, mint ezen testületnek és tisztviselői karnak vezetője és feje akkor, amikor egy ilyen szerencsétlen, meggondolatlan s talán az ügy nem kellő ismeretére alapított kijelentéssel ilyen súlyos és amilyen súlyos, éppoly alaptalan vádat hangoztatott?

A vármegye közigazgatási bizottsága, gondolom, most a közel napokban tartott ülésében szintén felterjesztéssel fordult a belügyminiszter úrhoz, melyben előadja a tényállást és amelyben kéri, hogy tévedését a belügyminiszter úr legyen szíves korrigálni. Ez a belügyminiszter úrnak alkalom lesz arra, hogy ebben a kérdésben azt az elégtételt, amellyel, azt hiszem, hogy ha higgadtan és objektíve fog gondolkozni, maga is belátja, hogy tartozik Bihar vármegye tisztviselői karának és közigazgatási bizottságának, — hogy ezt az elégtételt olyan formában adja meg, amely a belügyminiszter úrra feszélyező, vagy kisebbitő semmi tekintetben nem lehet.

Én ennek eléje vágni semmiképen nem akarok, ezt a kérdést semmiféle támadással kiélezni, vagy kihegyezni nem akarom; de igenis kötelességemnek tartottam felhasználni az első alkalmat, amely kínálkozott, arra, hogy a felmerült rágalmozó támadásokkal szemben — tisztán az igazság rideg és objektív elmondásával — megvédjek egy oly tisztikart és megvédjem egy oly vármegye közönségét, amelyről nyugodt lélekkel elmondhatom, — és ebben igazat fog nekem adni mindenki, aki

ismeri a viszonyokat és aki öntudatosan nem akar nem igazat mondani, — hogy ott mindig oly következetes, erős és semmi mellékkörülményt nem ismerő törekvés nyilvánult a vármegye tisztviselői kara erkölcsi nivójának és reputációjának mentül magasabb és mentül intaktabb fenntartására, hogy valóban egészen másképen néznének ki az országnak közállapotai, ha mindenütt, az egész országban, a tisztviselői kar megütné ezt a színvonalat.

Ezeket tartom szükségesnek felemlíteni, különben a tételt elfogadom.

Gr. Tisza István után Andrássy belügyminiszter szólalt fel. Bevezetőleg kijelenti, hogy Tisza objektív hangú felszólalása után ő is teljes tárgyilagossággal akarja a kívánt választ megadni. Tisza azt mondja, hogy szóló nem indokolhatja meg kellőleg azt a kijelentését, melyet képviselőházi beszédében és körrendeletében tett, hogy t» i. Bihar megyének közigazgatási bizottsága elvileg az ajándékok elfogadása mellett nyilatkozott. Ezzel szemben igazat ad Tiszának abban, hogy a közigazgatási bizottság határozatának rendelkező részében nem nyilatkozott arról az elvi kérdéstről, vajjon a tisztviselőnek szabad-e ajándékot elfogadnia vagy sem. Azonban határozatának egész indokolása világosan bizonyítja, hogy a közigazgatási bizottság kifogásolni valót nem lát az ajándék elfogadásának tényében. „Mert ha egy fegyelmi ügygel kapcsolatban olyan dologról van szó, amit én hibának tartok, akkor, mint fegyelmi hatóság, nem fogom azt mondani, hogy annak megvizsgálására a vizsgálattal megbízott hatóság ne terjeszkedjék ki. Az említett határozat pedig indokolásában világosan mondja, hogy a fegyelmi vizsgálat ne terjedjen ki azon kérdésre, vajjon ajándékot szabad-e elfogadni?... Ezekben áll azon állításom igazolása, hogy a bizottság a maga részéről nem tartotta vétkesnek, nem tartotta fegyelmileg büntethetőnek azt a szokását a tisztviselőknél, hogy ajándékot fogadtak el“.

Tisza István gróf: Méltóságos Főrendek! Én a méltóságos főrendek kegyes engedélyét kérném arra, hogy egy pár szóval válaszolhassak a belügyminiszter úrnak. Bevallom őszintén, mondandóimat nem sorozhatom sem a személyes kérdés, sem a szavaim értelmének helyreigazítása címén való felszólalások közé. Miután azonban több alkalmam nem lesz a belügyi tárcánál felszólalhatni, ezért kérem az engedélyt, s talán méltóztatnak belenyugodni, hogy igen röviden reflektálhassak a most elhangzott beszédre.

Az igen t. belügyminiszter úr mostani előadására két megjegyzésem van. Az egyik az, hogy a közigazgatási bizottság határozatának indokolása mindazokat, amiket a t. belügyminiszter úr mond, nem tartalmazza. Az alispáni határozat indokolásában foglaltatnak ezek, a közigazgatási bizott-

ság pedig az általam elmondottakból kifolyólag egyáltalán nem ment bele a dologba, hanem abból indulva ki, hogy az indokolás ellen nincs helye fellebbezésnek, a fellebbezést elutasította.

Andrássy Gyula gróf belügyminiszter: Csekély különbség!

Tisza István gróf: Ha t. barátomnak csekélység, másnak nem az.

Andrássy Gyula gróf belügyminiszter: Lényegében tudtam, hogy a dolog hogy áll.

Tisza István gróf: Akkor nagyon nehéz megértenünk egymást, ha ennyire túltesszük magunkat minden jogi szemponton. Mert egy fórum, amely egy kérdésben elvi okokból nem tartja megengedettnek, hogy a kérdés meritumába belemenjen, — az a fórum természetesen nem járhat el máskép, mint ahogy a közigazgatási bizottság cselekedett. Vannak oly felfogások is természetesen, amelyek az ilyen bornírt jogász határokon túlteszik magukat; ez nem az én felfogásom.

A másik, amit meg akarok jegyezni, az, hogy a t. belügyminiszter úr megint bizonyos, — pardon, nem akarok kellemetleneket mondani, — de bizonyos fogalomzavarban van, midőn azt mondja, hogy az ember helyesli mindazt, amit fegyelmileg megtorlandónak nem tart. Mert más az: valamit helyteleníteni és más az: valamit fegyelmi eljárás alá vonni. Mert tarthatok valamit helytelennek a nélkül, hogy fegyelmi vétségnek tekinteném; és mellesleg megjegyezve, a jelen esetben ez az én egyéni álláspontom. Ott, ahol ily praxis fennállott, ahol, felteszem, főhercegi, püspöki uradalmaknak, egyes testületeknek, amint hallottam pl. egy főiskolának is, emberemlékezet óta fennálló szokás szerinti csekély adományait elfogadják egyes tisztviselők, — mondom, ott, ahol ily praxis fennállott, most egyszerre egy ilyen tisztviselőt fiilön fogni és ezzel szemben fegyelmileg eljárni, nézetem szerint, egyáltalában nem igazságos, nem helyes. Igenis, a helyes út az, amelyre a rendeletben lépett a belügyminiszter úr. Tessék megtiltani és ha a tilalom után valaki mégis teszi, akkor tessék fegyelmi alá vonni. De ma az esetet fegyelmi vétségnek kihegyezni nem tartom helyesnek, ámbár feltétlenül hibáztatom a praxist és annak megszüntetését magam is kívánom.

Abból a tényből tehát, hogy az alispán a megtorlásnak helyét nem látta a fennforgó esetben, arra következtetni nem lehet, hogy a praxist helyeselni, szankcionálni vagy elvileg kimondani akarta volna.

Csak ezeket óhajtottam megjegyezni.

Andrássy rövid válasza után a belügyi tárca 1907. évi költségvetésének tárgyalása véget ért.

Ad 291. Beszéd Bihar vármegye 1907. szept. 18. közgyűlésén okt. 6-ának nemzeti ünneppé avatása ellen: „nem tartozom azok közé, akik nemzeti ünnepek gyártását helyes és egészséges eszmének tartják“.

Bihar vármegye közgyűlése 1907. szept. 18-án Arad városának azzal a feliratával is foglalkozott, mely azt kéri, hogy a törvényhozás március 15-ét és okt. 6-át nemzeti ünneppé avassa.¹

Az állandó választmány azt javasolta, hogy március tizenötödikének nemzeti ünneppé avatása tárgyában intézzen a közgyűlés feliratot az országgyűléshez, az október hatodikának hasonló megünneplésére vonatkozó kérelem felett pedig térjenek napirendre.

A javaslat előterjesztése után Nadányi Károly, a biharmegyei függetlenségi párt elnöke szólalt fel, követelve, hogy október hatodikét is iktassák a nemzeti ünnepek sorába.

Tisza István gróf következett ezután.

„Magyarország történelme — mondotta — annyira gazdag gyászos emlékü napokban, annyira gazdag Magyarorszag vértanúiban, hogy ha minden gyászos emlékü napot, minden vértanú emlékét iskolai ünnep alakjában akarjuk megülni: akkor bátran lemondhatunk a fiatalság neveléséről, mert 365 nap nem volna elég a gyászos ünnepek tartására. Általában azt hiszem, hogy az őrizi meg híven és igazán történelmünk szomorú, gyászos, de egyúttal lélekiemelő és jellemet erősítő napjainak emlékét, aki nem ünnepek keretében, de bensejében őrizi s cselekedeteivel is megmutatja, hogy ez érzések az életben is irányítják. *Nem tartozom azok közé, akik nemzeti ünnepek gyártását helyes és egészséges eszmének tartják.* Kivétel ebben az az 1867. óta állandósult gyakorlat, hogy az 1848-i nagy, korszakalkotó események emlékét megüljük. Április tizenegyediké helyett a közhangulat március tizenötödikét tette a nemzeti élet hajnalhasadásának ünnepévé.^{1 2} Nem látom be azonban azt, hogy kiragadjunk a történelemből egyéb napokat, hogy azokat nemzeti ünneppé tegyük s *legkevésbbé találám erre alkalmasnak október hatodikának a megünnep-*

¹ L. erre nézve az Az Újság 1907. «szept. 19. számában megjelent tudósítást, melyből szösz szerint átvettük gr. Tisza Istvánnak 1907. szept. 18. közgyűlési beszédét.

² A törvényhozás — „a nemzet kezdettől fogva önként megnyilvánult közérzetét követte“ — végül az 1927: XXXI. t. c.-kel márc. 15. napját nemzeti ünneppé avatta s az ápr. 11 -ét nemzeti ünneppé nyilvánító 1898: V. t. c.-nek idevágó rendelkezését hatályon kívül helyezte, szentesítve ezzel az országos szokás-jog törvényrontó erejét.

lését. Mert ha van gyászos nap, amelyen bajos az embernek megtartani higgadságát; ha van nap, amelyen keserűség és gyűlölet villámlik át az ember lelkén, — úgy ez a nap az.¹ Kérem, hasznos dolgot cselekszünk-e akkor, ha ezt a keserűséget, ezt a gyűlöletet felszítjuk október hatodikán? *(Helyeslés.)* Vájjon azért ontották-e vérüket azok a férfiak, hogy a gyűlöletől soha sem szabaduljon meg az ország? Most újítanék ezt fel, mikor — hála Istennek — megtaláltuk az összhangot? Ne mondja senki sem, hogy a kegyelet szent érzése követeli október hatodikának megünneplését. A kegyelet szent érzését őrizzük meg híven a lélekben. Ez irányítsa tetteinket, de ne akarjunk politikai tökéletet kovácsolni ebből a kegyeletből. *Elfogadom az állandó választmány javaslatát.*“

A közgyűlés nagy szótöbbséggel az állandó választmány javaslatát fogadta el.

292. A főrendiház 1909. márc. 1. ülése. — Az újonclétszámnak az 1909. évre való megállapításáról szóló törvényjavaslat tárgyalása: Bosznia és Hercegovina annexiójának helyeslése; az annexió barátságtalan fogadtatása az európai sajtó és a külhatalmak (Anglia, Törökország, Szerbia) részéről; a török és a szerb kérdés; „a keleti kérdésnek újabb stádiumához jutottunk“; balkáni politikánk alapiránya és célja ebben az új helyzetben sem változhat; „ez a politika konzervatív politika a szó legszebb értelmében, defenzív politika és nem lehet exkluzív politika“; a változott és várható külügyi helyzetben a függő katonai kérdések megoldása égetően sürgős. (Főrendiházi Napló III. k. 102—107. 1.) Előzmények: a koalíció kátyúba került; Tisza és Andrássy beszélgetése a helyzetről; Tisza még nem lép akcióba: idevágó bizalmas levelek; Bosznia annexiója; a katonai kérdés.

Több, mint két évi hallgatás után gr. Tisza István 1909. márc. 1-én ismét megjelent a főrendiházban és hatalmas külpolitikai beszédet mondott az akkori annexiós válsággal kapcsolatban.

Lássuk lehető rövideggel, minő előzmények után és minő politikai légkörben történt Tiszának ez a jelentékeny fellépése.

A lobogó nemzeti érzés tulipánjával¹ ² fogadott koalíciós kormány mézeshetei mihamar véget értek. A következő két esztendő-

¹ Az osztrák abszolutizmus esztelen kegyetlenségeinek emléke mérgezte meg Ausztriához való viszonyunkat és tette népszerűtlenné a 67-iki kiegyezést nemzetünk életérdekeinek rovására. Ez a kaserú emlék táplálta a haderő s a nemzeti társadalom korszerű fejlesztését akadályozó végzetes obstrukciót is.

² 1906. márc. közepétől a tulipán lett a „nemzeti ellenállás“ jelvénye. (Horváth József i. m. 71. 1.)

ben (1907—8.) már megnehezült az idők járása felette. Erre az időszakra már talál az a visszatekintő bírálat, melyben Barabás Béla, a koalíciós uralomnak mindvégig oszlopos támasza, ennek a sokat ígérő rendszernek sáfárkodását részesíti. „A koalíció kormányrajutását — úgymond — nagy öröm, rokonszenv, sőt lelkesedés övezte, de az elbizakodás s az elszámítás csakhamar kiábrándították az ország közvéleményét. A választójog fontos kérdése kátyúba került, a katonai vívmány iránt megindult küzdelem elnémult, a közgazdasági előnyök nem mutatkoztak, a kvóta emelkedett s azok a rengeteg magánérdekek és kívánságok, amelyek zaklatták a kormány tagjait, nagyobb részben kielégíthetők nem voltak. Mindenki sokat várt, keveset kapott vagy semmit.“¹ (Emlékirataim, 113—114. 1.)

Ehhez a megállapításhoz csak azt kívánjuk hozzáfűzni, hogy az a lappangó válság, mely a függetlenségi pártban 1907. őszén kezdődik és 1908 folyamán kiszélesedve, 1909 végén a koalíció felbomlását okozta,⁸ két körülményre vezethető vissza. Az egyik az, hogy az 1907. okt. 8-án létrejött gazdasági kiegyezéssel kapcsolatos

1 A jövődő tárgyilagosa történetírója bizonyára konstataálni fogja, hogy ennél a megállapításnál a hangsúly nem a „keves“-en van, hanem a „semmi“-n.

Barabás, az egykori fegyvertárs, persze nem készíti el a koalíciós kormányzat teljes mérlegét. Így pl. elhallgatja a koalíciónak az 1905. okt. 3. fiúmei rezolúcióból táplálkozó végzetes horvát politikáját. (Szterényi i. m. 182. s. k. 1., Süddland: Die südslawische Frage und dér Weltkrieg, 1918, 647. s. k. 1., Bajza József: A magyar-horvát unió felbomlása. Bp. Szemle, 1925. évi 578—579. sz., u. ö.: A fiúmei rezolúció c. könyvismertetés u. o., 1936. évi 707. sz. és Németh József: A horvátság a világháború előtt és alatt, u. o. 1930. évi 627. sz.) Vagy nem szól arról sem, hogy éppen a koalíció csinálta meg 1908-ban a sürgösség intézményét megvalósító azt a hárszabályreformot, amelyhez lényegileg hasonlót a Dániel Gábor-féle határozati javaslat (231) legfeljebb egy évre szóló ideiglenes hatállyal kontemplált és amelyet az akkori ellenzék a leg súlyosabb alkotmány-sértésnek minősített. És Barabás tudhatta ugyan, hogy az 1907. gazdasági kiegyezés Ausztriával érdemileg sokkal rosszabb volt Magyarországra nézve, mint az 1902. Széll—Körber-féle, de azt persze nem tudhatta, hogy Kossuth Ferenc, a függetlenségi párt elnöke és kereskedelmi miniszter, valószínűleg hajlandó lett volna bizonyos katonai koncessziók és bizonyos névleges közbenső vámsorompók felállítása fejében hozzájárulni az Ausztriával való vámközösség állandósításához (Spitzmüller: Dér letzta öst.-ung. Ausgleich, 1929. 13. és R. Sieghart i. m. 123—124. 1.), tehát ugyanahhoz, amit az ú. n. isehli klauzulával 1898-ban a Bánffy-kormány tervezett (70) és amely terve (mint egyik főök) miatt a függetlenségi párt és a többi ellenzék Bánffv ellen — ennek bukásával végződött — kíméletlen obstrukciót indított. (79.)

A koalíciós korszak történetének első három évéről 1909. áprilisáig lásd még a következő műveket: Apponvi II. 179—192., Szterényi 15—55., Gratz II. 121—194., Erényi 139—161., Batthyány Tivadar gr.: Beszámoló (1927) I. k. 53. s. k. 1. — Osztrák részről figyelemreméltó: R. Sieghart: Die letzten Jahrzehnte einer Grossmacht (1932) 104—127. 1., J. M. Baemreither: Fragmente eines politischen Tagebuches (1928) 106, 129—130. 1. és E. Plener: Erinnerungen, III. k. (1921) 311. 1.

2 A függetlenségi párt válságának kezdőpontja az 1907. nov. 11. pártértekezlet és csúcspontja az 1909. nov. 11. értekezlet. (A koalíció négy éves történetében a nov. 11. nagy szerepet játszik. 1908. nov. 11-én nyújtotta be Wekerle az annexiós törvényjavaslatot, ezt. követőleg Andrassy a választójogi javaslatot. Egyik sem került plenáris tárgyalásra.)

kvótaemelés¹ kíséretében felmerül a bankkérdés annak következtében, hogy a függetlenségi pártban gyökeret ver és úrrá lesz az a felfogás, mely szerint a kvótaemeléssel megvásárolták az önálló magyar jegybanknak 1911-re leendő felállítására való jogot,² A lappangó válság másik oka, hogy a függetlenségi pártnak az önálló nemzeti bankot követelő része (és pedig mint az 1909. nov. 11. döntő pártértekezleten kiderült: többsége) nem akarta elfogadni azt a választójogi javaslatot, melyet Andrassy belügyminiszter az 1906. ápr. paktum 8. pontjában foglalt kötelezettségből folyólag a képviselőházban 1908. nov. 11-én előterjesztett.³ Súlyosbította a helyzetet és nem engedte megszűnni a kezdődő válságot az a tény, hogy nem sikerült a 67-es pártok fúziója⁴ a függet-

1 Az 1907. okt. 8-án kötött vám- és kereskedelmi szerződést és az ezzel kapcsolatos többi kiegyezési javaslatot (tehát a 2%-os kvótaemelést is, melyet az osztrák kormány a vámszerződésben foglalt bizonyos közjogi „vívmányok” fejében követelt) a függetlenségi párt 1907. nov. 11-én tartott értekezletén szó-többséggel elfogadta a „közös ügyekre vonatkozó elvi álláspontjának változatlan fenntartása mellett”. (L. a B. H. 1907. nov. 12. sz. idevágó tudósítását.) Ez volt a koalíciós korszak szembeszökő vonása: az elvi fenntartások (a „kikapcsolás”-ok) rendszere minden kényes közjogi és gazdasági kérdésben. Tehát fából vaskariká: függetlenségi politika 67-es alapon!

Megemlítendő még, hogy a kiegyezési javaslatok miatt 1907. nov. 13-áig bezárólag 16 képviselő lépett ki a függetlenségi pártból. Ezek az ú. n. függetlenségi disszidensek, közöttük Polónyi Géza volt koalíciós igazságügyminiszter rel. (B. H. 1907. nov. 14. sz.) Ez a szecesszió mintegy előjátéka a függetlenségi párt kettészakadásának 1909. nov. 11-én. Ugyancsak az indiszkrét Polónyi volt az, aki a képviselőház 1908. dec. 11. ülésén nyilvánosságra hozta az 1906. ápr. paktum hiteles szövegét s ezzel kapcsolatban éles bírálatot gyakorolt a koalíciós kormány mulasztásairól és hibáiról.

2 Az 1899. évi XXXVII. t. c. értelmében az Osztrák-Magyar Bank szabaddalma 1910. dec. 31-én járt le.

3 Az 1906. ápr. paktum 8. pontja így szól: „Ennek a kormánynak feladata lesz... mint utolsó teendőnek, a választójogi reformnak keresztülvitele, legalább is oly széles alapokon, amint ez a mai kormány (t. i. a Fejérváry-kormány) tervezetében foglaltatik”.

Tudjuk, hogy a Fejérváry-kormány Kristóffy-féle törvényjavaslat-tervezete (az írni-olvasni tudás kellékével mérsékelt) általános, egyenlő, közvetlen és titkos szavazás alapjára volt foktelve. (284). Átmenetileg két országgyűlési időszakra meg akarta hagyni választókul az akkori analfabéta választókat is.

Ezzel szemben Andrassy 1908. törvényjavaslata, mely előkészítő bizottsági tárgyalásra sem került, az általános választójogot anyagi tekintetben az írni-olvasni tudás kellékén kívül a többes szavazat (pluralitás) elve, a választási eljárás terén pedig a szavazás nyilvánossága által mérsékli. Az analfabétákat csupán közvetett választójoggal ruhazza fel oly módon, hogy ezek tízes csoportonként választhattak volna egy közvetlen képviselőválasztót. Andrassy a pluralitás és a nyilvános szavazás segélyével vélte az általános szavazati jognak nemzeti és szociális szempontból nem kívánatos eredményeit korrigálhatni. Már pedig éppen a pluralitás nem tetszett a függetlenségi párt radikális szárnyának és a néppártnak sem (Andrassy javaslatáról bővebben I. Barabási Kun József: Választójogunk fejlődési története c. tanulmányát a Bp. Szemle 1918. évi 496. számában.)

4 A koalíció három pártjának: a 48-as függetlenségi pártnak, valamint a 67-es alapon álló alkotmánypártnak és néppártnak egységes kormánypárttá tömörítését célzó fúziós törekvésekről szól részletesebben Kristóffy i. m. 545. s. k. 1. L. még Sztéryni i. m. 51—52. 1.

lenségiek mérsékelt elemeivel, mert — mint az alábbiakból kitűnik — a király e célból nem volt hajlandó újabb katonai engedményekre.

A koalíció szekere tehát már 1908. végén kátyúba került. A terjedő válság főoka az, hogy a koalícióhoz tartozó pártok nem tudtak a még függő kormányzati feladatok, főleg a választójog és a gazdasági kiegyezés komplexumába nem tartozó jegybank kérdésében megegyezni.¹ A bankkérdésben támadt viszály volt azután a koalíciós kormány bukásának közvetlen oka.

Ezekről a most érintett, az akkori politikai helyzet mikénti alakulására döntő fontosságú kérdésekről nagyérdekű beszélgetés folyt Tisza István és Andrássy Gyula közt 1909. január közepén, melyet Andrássy 1909. jan. 17.-i feljegyzésében a következőleg rögzített meg:²

Tisza 1909. jan. 16-án felkereste Andrássyt. Kijelentette, hogy sok olyan van a választójogi javaslatban, amit helyesel. „Nagyon helyesli a pluralitást, a nyilvános szavazást és a közvetett választójogot ... A javaslat némely részeit azonban szigorítani kívánja... Nem küzd a javaslat ellen, hanem azon lesz, hogy a főrendiház tagjai körében akciót készítsen elő a javaslat elfogadására.“

Azután az általános politikai helyzetről beszélgettek. „Andrássy azt mondta, hogy válság fenyegeti az országot a bank³ miatt. Ő határozottan barátja a 48-asok mérsékelt elemeivel való fúzióknak és minden lehető el fog követni ennek érdekében. Ma azonban ennek esélyei meggyöngültek.“⁴

Tisza: Felfogása egyezik Andrássyéval. Belátja, hogy a mai körülmények között az egyetlen okos politika a fúzió. Csupa 67-esekből állóknak a kormányszata azonban csak az országot sújtott nagy szerencsétlenség után képzelhető el. Csak a fúzió alkalmas arra, hogy véget vessen a 48. és 67. közötti küzdelemnek s hogy végre Magyarországon okos politikát lehessen csinálni.“

Andrássy reméli, hogy „a fúzió létrejötte esetén Tisza és

¹ L. Szerényi i. m. 45. s. k. 1. A függetlenségi párt s egyben a koalíció lappangó válságáról szól Kristóffyknak 1908. decemberében a trónörökös „míhely“-éhez intézett előterjesztése (i. m. 573—574. l.). Ebben egyebek között ez a passzus is előfordul: „Hogy Andrássy és Wekerle helyzete nem nagyon rózsás, nyilvánvaló abból, hogy — Különösen Andrássy — de facto kereste a nexust és szövetséget Tiszával“ ...

² „Andrássy bizalmas feljegyzései“ a Magyarország 1924. nov. 23. számában.

³ 1909. jan. 10. beszélgetésében Kossuthal és Apponyival Andrássy ama meggyöződésének ad kifejezést, hogy sem a kartellbankot, sem az önálló bankot felállítani nem lehet. Előbbit Ausztria ellenzése miatt, utóbbit a király ellenzése miatt. (Andrássy 1909. jan. 11. feljegyzése a Magyarország 1924. nov. 23. 62.)

„Történelmi jelentőségű percek előtt állunk és egyetlenegy ügyért, amelyről még az sem mondhatja, hogy elhatározó jelentőségű, aki a bank önállóságáért leginkább lelkesedik, kockáztathatjuk befolyásunkat ama nagy kérdésekre, amelyek eldöntésére kerülnek“.

⁴ Nem is lett belőle semmi, mert a függetlenségi párt az önálló bank kérdésében 1909. nov. 11-én kettészakadt, a király pedig nem engedett a katonai nyelvi ügyében.

hívei csatlakoznak az új alakuláshoz. Valóságos ellentét köztük úgyse igen van, a katonai kérdés kivételével.“

Tisza „úgy gondolja, hogy a csatlakozás talán lehetséges lesz... Az önálló bank megszervezése arra mutat, hogy a magyar közönség még nagyon éretlen. Ha létrejönne a külön bank, ez halál-döfés lenne a magyar középosztályra nézve.“

A most tárgyalt időszakban (1907. febr. 9—1909. márc. 1.) az ország minden részéből érkeznek levelek Tisza Istvánhoz, azt a reményt fejezve ki, hogy nem szándékozik véglegesen elzárkózni az ország ügyeinek intézésében való részvételtől.

Ő azonban a koalíció felemás politikájából való általános kijózanodás jeleit még nem látván, egyelőre nem lép akcióba.

Világosan tanúskodik erről 1909. márc. 1. főrendiházi beszédének az a helye, ahol saját-magát olyan embernek mondja, „aki ma a napi politikának hullámzásaitól, áramlataitól, szenvedélyeitől egészen távol áll. Nemcsak távol állott a közelmúltban, de ...távol kíván maradni, mert így látja az ország érdekében helyesnek, a közelebbi jövőben is.“

Legbensőbb híveinek idevágó felfogásáról, a koalíció vergődéséről, Tisza jövőbeli esélyeiről és egyben a Nemzeti Társaskör belső életéről tájékoztat az ezen időszakból származó néhány bizalmas levél Tiszához, melyet a következőkben közlünk:

I.

Ghillány Imre levele. Frics, u. p. Hedri, 1907. december 19.

Kegyelmes Uram!

Köszönöm szíves meghívásodat és a jövő hó végén Budapesten mindenesetre tisztelegni fogok Nálad és szóval előadom, hogy miért nem jöhettem át a nyár folyamán Gesztre.

Soká haboztam, hogy reflektáljak-o leveled politikai vonatkozású részére, mert soha nem ambicionáltam azt, hogy oly kaliberű férfiak, mint Te, Kegyelmes Uram, velem e téren szóba álljanak és hogy mégis reflektálok rá, ezt kizárólag a velem szemben mindenkor tanúsított kiváló szívességednek tulajdonítsd.

Azt írod szíves soraidban, hogy az általános kijózanodás jeleit még nem látod. Tökéletesen igazad van, de én ezen körülményt annak tulajdonítom, hogy a közönségnek nincsen alkalma arra, hogy megváltozott gondolkozásának és érzelmeinek kifejezést adjon. Nincs egyúttal sehol oly zászló, mely alá sorakozhassék.

Parlamentünk korcsmái modorától és alacsony szellemi nivójától megundorodva, rátermettségében csalódva, a komoly elem visszavonul; a felületesebben gondolkozó rész meg nem látja világosan a helyzetet és úgy vélekedik, hogy másképp intézni lehetetlen az ország ügyeit. Azt hiszem, hacsak a főrendiházban is, de lenne egy pár rátermett, logikusan beszélő főrend, kik tárgyila-

gosan megvilágítanak a helyzetet, óriásit lehetne lendíteni a kijózanodás folyamatán. Azon felül ezen pár ember alapját képezhetné egy új 67-es partalakulásnak.

Nem akarom ezzel azt, hogy Te állj, Kegyelmes Uram, ezen akció élére, mert magam is azt óhajtom, hogy híva, erőltetve foglald el a Téged megillető vezető helyet.

Egy ilyen szerény akció azonban csak előnyös lehet az országra főleg most, midőn a nehéz és kényes természetű közös ügyek tető alá hozattak.

A múltban én is a teljes visszavonulás híve voltam és éreztem, hogy csak ez térítheti észre a „furor hazafiatieus“-ban szenvedő közönséget, de hogy ezen észretérés oly rohamosan következzék be, ezt még remélni sem mertem.

Nem Sárosról beszélek, hol e tekintetben nagyobb baj soha nem volt, de majdnem az egész Felvidékről, hol azt tapasztalom, hogy szinte restellik az emberek koalíciós voltukat és az első kedvező alkalmat felhasználnák szívesen, hogy szabaduljanak.

Már régen nem találkoztam Hodossy Imrével és kíváncsi vagyok, hogy vélekedik ő most a helyzetről.

Azzal zárom soraimat, hogy arra kérek, ne reflektálj reájuk, majd csak szóval, ha tiszteletemet teendem Nálad.

Maradtam szívélyes üdvözléssel, igaz híved:

Ghillány Imre.

II.

Berzeviczy Albert 1908. július 17. leveléből:

„A múltkor Eperjesen a Caraffa áldozatainak emlékünnepe lyére sok ember gyűlt össze; Szentiványi Árpád és Hammersberg László toasztokban dicsőítették az új rezsimet; de különösen az előbbinek a kormányra mondott pohárköszöntője szinte fagyos fogadtatásban részesült.

Egyébiránt itt is, mint mindenütt, közöny és apátia uralkodik; az embereknek nincs bizalmuk a jelenhez, de nincs is hitük valami jobb jövőbe. Csöndesen duzzognak, de semmivel sem ellenkeznek.“

III.

Sándor János 1909. január 5. leveléből:

Miután úgy látja, hogy Tisza nem szívesen hallgatja a sokszor alapnélküli politikai híreket, amelyek a Nemzeti Társaskörben részint duzzadó reménységgel, részint a passzivitás feletti türelmetlenséggel, de általában fokozódó érdeklődéssel tárgyaltnak; és miután Sándor is azokhoz tartozik, kik ma még semmi-féle komolyabb akció idejét elérkezettnek nem látják: nem is akarta Tiszát ilyen hírek közlésével háborgatni és untatni.

Most azonban egyenesen Lukács László megbízásából „tudatom, hogy az ő értesülése szerint már nemcsak a közvélemény foglalkozik mind sűrűbben azzal, hogy ismét és csak Te, kit a

következmények helyesen igazoltak, kell, hogy a vezetést átvedy, de ez a kormány körében is komolyan szöbakerült, sőt Wekerle egyenesen ki is jelentette, hogy ha nekik most nem sikerül megkapni a katonai engedményeket s megoldani a bankkérdést, hát akkor lemondanak és ő Tégedet fog ajánlani. Lukács ezt a hírt más oldalról szerzett értesüléseivel is kombinálva, egész komolynak veszi és a dolgot olyannak tartja, mely felett lehet gondolkodni. És ő tényleg gondolkodik és kombinál is.

Eddig az izenet! Most pedig, miután legjobb akaratom ellenére is belekerültem és szíves elnézésedre számítva, kénytelen vagyok a helyzet megvilágítására hozzátenni valamit a magam észleleteiből is. Nevezetesen, hogy ezt a hírt én is hallottam és pedig elég közvetlenül éppen Molnár Viktortól,¹ hozzátéve még azt is, hogy Wekerle panaszkodik fáradtságról, lakást keres stb. Mind ezt azonban nem oly pozitív formában, hanem mint a *saját* nézetét és kombinációját. És ahogy én értem, ez inkább taktikázás volna lefelé a képviselők sakkban tartására, felfelé pedig azzal a céllal és biztos reménnyel, hogy ennek rendjén is kitűnjék, miszerint nélkülük ma semmit sem lehet csinálni... Nagyon bíznak benne, hogy mindent megkapnak és megcsinálhatják még a fűziót is.

Lukács különben csodalatos aktivitást fejt ki a Kör összetartásán kívül a politikában is... Kétségtelen, hogy vannak itt és Bécsben is meeszeterjedő összeköttetései politikusok és a sajtó körében s ... gyakran kap olyan értesüléseket, melyeket az események utólagosan igazolnak...

Lukács szereplését a koalíció köreiben már régóta figyelik s most már kezdenek tőle tartani, ellene kiabálni. Ő maga kész is volna bármikor akcióba lépni s bár elsietni ő sem akarná, erre már most sem tartja a helyzetet teljesen alkalmatlannak, mert erősen hiszi, hogy a koalíció napjai meg vannak számlálva.

Meg kell adni azonban, hogy sohasem mond, annál kevésbé tervez vagy akar tenni ellened vagy nélküled, csak éppen azt sejteti néha, hogy a Te részedről inkább mellőzést és hidegséget vél érezni.

Különben sajtáságos, hogy milyen mesék vannak elterjedve arról, hogy Te még most is mennyire rokonszenvezel Andrássyval és nemcsak hogy kész volnál vele fuzionálni, őt támogatni, de eziránt gyakran tárgyaltok és meg is vagytok állapotva.

Másfelől pedig még a legjobb embereinken is kezd erőt venni a türelmetlenség (pl. Vojnits),² hogy miután már a közhangulat fordul s az ország kívánja, hát meg kellene kezdeni az aktív ellenzéki szereplést és pedig Neked kell ezt vezetned, mert minden jobb remény egyenesen a Te személyedhez, egyéniségedhez, igazságos, becsületes politikádhoz fűződik.

A többit pedig majd meglátod, meghallod, mikor feljössz. Addig is szíves elnézésedet kérem, hogy Lukács egyenes felhívására belefogtam s így hosszasan untattalak ezekkel a dolgokkal.⁴

¹ Wekerle sógora.

² Br. Vojnits István, a volt. szabadelvűpárt alelnöke, az 1905. választások fő intézője.

Beöthy László levele. Budapest, 1909. február 13.

Kedves Istvánom!

Lukács Laci ma este a Klubban azzal szólított meg: „Nem beszélt neked István a Wekerle és Andrássyval történt megállapodásukról?”

Miután én semmit nem ítélek cl jobban s így a magam szempontjából semmitől nem tartózkodom jobban, mint indiszkréciót elkövetni, s miután a legutóbbi beszélgetésünk alkalmával közöttünk arról nem volt szó, hogy abból közölhetek-e s mit közölhetek esetleg másokkal, s miután azt egy kis nagyképűségnek tartottam volna, ha Lukácsnak azzal felelek, hogy István *nekem* szólt erről, de én nem akarom azt tovább adni: mindezek az okok arra indítottak, hogy diplomatikusan szólva, begombolkozzam, vagyis magyarul szólva, hazudjam, s azt feleltem, hogy: „Erről nem beszéltem...”

Ha már erről írok, azt is közlöm Veled, hogy Lukács a beszélgetés során azt is említette, hogy az alkotmánypárt soraiban azt emlegetik, hogy Te Andrássyval szemben már obligót is vállaltál. Mihez Lukács hozzáfűzte, hogy ez kár lett volna, mert — mondá nekem — „ismered itt a hangulatot, hogy ez mennyire Andrássy ellen van.”

Ebben igaza is van, mert igen sokan nagyon tüzelnek úgy Andrássy, mint Apponyi ellen, s ha a dolog közelednék az aktualitáshoz, jó lenne, ha megfordulnál itt a Klubban s igyekeznél őket kellő mérsékletre hangolni...

Ölel tisztelő igaz barátod:

Laci.

Ilyen előzmények után és kísérő körülmények között, már sok tekintetben az ő javára változott politikai légkörben, mondja el Tisza 1909. márc. 1-én nagy külügyi beszédét a főrendiházban.

Miután ez a felszólalása az 1908/9. annexiós válság körül forog, Bosznia és Hercegovina annexiójának vázlatos történetét dióhéjba foglalva a következőkben adjuk.¹

¹ Bosznia okkupációjáról és gr. Andrássy Gyula akkori közös külügyminiszter idevágó alap gondolatairól részletesen tájékoztat Wertheimer Ede: Gr. Andrássy Gyula élete és kora c. nagy munkájának III. k.-ben (1913). Egyébként az okkupáció és annexió irodalmából a fenti szöveg alapjául főleg a következő műveket vettük figyelembe: Gr. Andrássy Gyula: Diplomácia és világháború, 1920. — Gr. Andrássy Gyula: A világháború előzményei, I—II. 1926. — Bajza József: Nagy-Szerbia felé (1903—1914.) o. tanulmánya. (Bp. Szemle, 1930. évi 634. sz.) — Viktor Bibi: Dér Zerfall österreichs, II. k., 1924. — Conrad: Aus meiner Dienstzeit, I. k., 1925. — L. v. Chlumecky: Erzherzog Franz Ferdinands Wirken und Wollen, 1929. Br. Collas K.: A világháború kirobbanása Szara jévóban. (Bp. Szemle, 1928., 602. sz.) — Br. Wl. Giesl: Zwei Jahrzehnte im nahen Orient, 1927. — Horváth Jenő: Magyar diplomácia, 1928. — Kristóffy József: Magyarország kálváriája, 1927. — A magyar nemzet története, X.,

Az 1878. berlini szerződés XXV. cikke Ausztria-Magyarországnak Törökországgal szemben kétféle jogot biztosított. Egyrészt megbízást nyertünk Boszniának és Hercegovinának határidő nélküli megszállására és igazgatására. Másrészt azt a jogot, hogy a Szerbiát Montenegrótól elválasztó novibazári szandzsákban — a török kormányzat fennmaradása mellett — helyőrségeket tarthassunk és katonai s kereskedelmi utakat bírjunk. A berlini szerződés XXV. cikke értelmében Törökországgal 1879. ápr. 21-én kötött ú. n. konstantinápolyi egyezmény fenntartja ugyan a szultán szuverénitását a megszállott tartományokra, de ez a szuverénitás csak bizonyos tiszteletjogokban nyilvánulhat meg, így tehát minden reális tartalom nélküli pusztá nudum jus volt. A megszállás-teremtette helyzet röviden ez: Bosznia és Hercegovina nemzetközi jogilag török tartományok ugyan, de Ausztria és Magyarország koimpériuma, együttes uralma alatt; a kormányzat ott az osztrák-magyar közös ügyek módjára gyakoroltatott. Boszniában minden hatalom, az állami uralom teljessége Ausztriát és Magyarországot illeti; ott a magyar király és az osztrák császár az úr, a török szultán csak névleges szuverén. Az okkupációnak ezt a különleges módját méltán nevezték „leplezett annexiónak. Ez a tényleges annexió formaszerű annexióvá alakul ál 1908. október havában.

Melyek voltak az 1908. annexió indokai és kísérő körülményei?

Bosznia és Hercegovina annexiója, melynek gondolata sem

1898. — G. Miinek: Allgemeine Staatslehre, 3. kiad., 1914. — G. Jelűnek: Ausgewählte Schriften und Reden, II. 1911. — Margutti: Kaiser Franz Joseph, 1924. — J. Redlich: Kaiser Franz Joseph von Österreich, 1928. — Sosnosky: Erzherzog Franz Ferdinand, 1929. — Pápay I.: Visszaemlékezések, 1928. — Stieve: Németország és Europa, 1928.

Elsőrangú forrásmű az okkupáció és annexió történetéhez is: Die grosse Politik der europäischen Kabinette, 1927., 2. és 26. k. (E nagyszabású kiadványt ezentúl „Grosse Politik“ néven idézzük.)

Az annexió válságtól kezdődőleg a cs. és kir. közös külügyminisztérium diplomáciai aktáit tartalmazza a következő gyűjteményes mű: Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Diplomatische Aktenstücke des öst.-ung. Ministeriums des Äusseren. Bearbeitet von L. Bittner und H. Uebersberger. Wien und Leipzig, 1930. Band I—IX. — Ebből az annexió válságra vonatkozik az I. és II. k. (Ez akta-gyűjteményt ezentúl „Aussenpolitik“ néven idézzük).

Az annexió történetére vonatkozó legújabb gazdag irodalomból kiemeljük még pótlólag a következő műveket: Angyal Dávid: A boszniai válság története c. kitűnő tanulmánya (A bécsi magy. tört. intézet évkönyve, I. 343—354. és II. 313—354. l. 1931—1932. évf.); St. Graf Burián: Drei Jahre, 1923, 221—226. l.; Sztéryni i. m. 203—209.; Gratz II. 180—194.; Bállá Antal: Az annexió válság és következményei (M. Szemle, 1930, IX. k. 4. sz.); Balanyi György idevágó könyvismertése (Századok, 1934. jan.—márc. sz., 123. l.); Fr. Graf Szápary: Aus den Krisen Jahren 1908. bis 1913. (Erinnerungen an Franz Joseph I. c. gyűjteményes mű, 1931, 257—264. l.); Dr. M. Boghitschewitsch, Die auswärtige Politik Serbiens 1903—1914, I—III. k., 1928—1931.; R. Gooss, Das österreichisch serbische Problem (Die Vorgeschichte des Weltkrieges X. k., 1930., 73—95. l.); Baernreither i. m. 70—102. l.; Plener i. m. III. k. 387—392. l.; Sieghart i. m. 132—138. l.

azelőtt, sem akkor sem általános, sem népszerű nem volt: kényszerhelyzet folyamánya, két főtényező együttes hatása idézi elő.

Az egyik az 1908. júliusában kitört új-török forradalom,¹ mely rövidesen az 1876. török alkotmány visszaállítására vezetett. Az ottani kormány egyidejűleg a parlament összehívásáról rendelkezett. Ez a nagy átalakulás a nemzetközijogilag még mindig Törökországhoz tartozó okkupált tartományokban is erős mozgalmat keltett, alkotmányos intézmények életbeléptetése iránti követeléseket vet felszínre, lángra gyújtva a főleg Szerbiából táplált izgatástól. Elkerülhetetlenné vált Boszniában bizonyos alkotmányos berendezések létesítése. Ez viszont Aerenthal közös külügyminiszter meggyőződése szerint az osztrák-magyar monarchiát abba a kényszerhelyzetbe hozta, hogy előzetesen végleges módon tisztázza a két megszállott tartomány hovatartozóságának kérdését. Annál is inkább, mert attól lehetett tartani, hogy az új török parlament az okkupáció ellen fog nyilatkozni s annak megszüntetését fogja kívánni. Egyszóval, az új-török forradalom sikere Boszniában is szükségessé teszi alkotmány engedélyezését, ennek elengedhetetlen előfeltétele Bosznia jogi helyzetének a tényleges állapotnak megfelelő végleges rendezése: íme az annexió egyik (hogy úgy mondjam, hivatalos) indoka.²

A másik, természetesen a nyilvánosság előtt be nem vallott oka, a Karagyorgyevicsek trónrajutása (1903. jún.) óta egyre fokozódó nagyszerb izgatás Boszniában és a Monarchia két államának délszlávok lakta területein, mely fékevesztett propaganda — mint 1908. eleje óta a szandzsák-vasút tervével kapcsolatos események is mutatták³ — mindinkább megnehezítette a megszállott tartományok birtokát, mind kézzelfoghatóbbá tette a „délszláv Piemont“ részéről a Monarchiát fenyegető veszélyt.⁴

1 Az új-török mozgalomra vonatkozólag I. Giesl, i. m. 184. s. k. 1.

2 Legalább is ezzel az indoklással, amely szerint alkotmányos intézmények szükségszerű engedélyezésének elengedhetetlen előfeltétele Bosznia annexiója, találkozunk a nyilvánosságnak szánt különböző hivatalos nyilatkozatokban. Így pl. az 1908. okt. 5-én Aerenthal külügyminiszterhez intézett lf. kéziratban és az ugyanakkor kelt fejedelmi szózatban Bosznia és Hercegovina népéhez, továbbá Aerenthalnak az 1908. okt. 8. ára egybehívott delegációk elé terjesztett expozéjában. Ugyanezzel a motívummal áll elő Aerenthal az annexiót elhatároló 1908. aug. 19. közös miniszteri értekezleten. (Conrad, i. m. I. 103. 1.) L. még az „Aussenpolitik“ I. 41—51. 1. közölt ezen közös miniszteri értekezleti jegyzőkönyvet.

3 A szandzsák-vasút ügye, mondhatni, a bosnyák annexió előjátéka volt. Aerenthal külügyminiszter 1908. januárjában a delegációknak bejelentti azt a tervet, hogy a Monarchia Uvactól a novibazári szandzsákon át Mitrovicáig vasutat szándékozik építeni, hogy ilymódon Szaloniki felé vasúti összeköttetést nyerjünk. Ehhez a vasútépítéshez a Monarchiának a berlini szerződés XXV. cikke értelmében kétségbevonhatatlan joga volt. És íme, e terv nyilvánosságra jutása nemcsak Szerbiában váltott ki háborús, fenyegetést, hanem Pétervárott is nagy felháborodást keltett, amelybe az angol, francia, sőt az olasz sajtó lármája is belevegült. (Conrad, I. 113—114. és 567. s. k. 1.; Stieve, 68. l., Bibi., 441—442. 1. és legújabbán Angyal D. id. tanulmánya I. 344—354. 1.)

4 Az annexiónak egy igen valószínű harmadik indokáról Aerenthal külügyminiszter elgondolásában és az annexiók kéziratok fogadtatásáról Törökországban érdekes felvilágosítást ad Giesl többször idézett művének 189. és k. lapjain.

Így tehát az annexiót, melynek kijelentése az 1908. okt. 5-én kelt fejedelmi kéziratokkal¹ történt, „nem csupán a Törökországban végbement változás indokolta, hanem az erős szerb propaganda, amely főleg Boszniában e tartománynak Szerbiával való egyesítése mellett agitált és ilyképen a bécsi kormány² 30 éves költséges és fáradságos munkáját a legnagyobb mértékben veszélyeztette.“

Kiemelendő, hogy a külügyminiszterhez intézett annexiós kézirat — a fejedelem békés szándékainak bizonyítása végett — egyidejűleg elrendeli a novibazari szandzsák kiürítését az ott állomásozó osztrák-magyar csapatoktól. Jelenti ez az annexióval egyidejűleg a berlini szerződés XXV. cikke, illetve az 1879. konstantinápolyi egyezmény alapján a Szandzsákban bírt helyőrségi jogunk feladását³ Aerenthal ugyanis abban a feltevésben, volt, hogy az annexióval kapcsolatosan várható külpolitikai nehézségeket enyhíteni fogja, ha kárpótlásul Törökország javára lemondunk a Szandzsák birtokáról.

Aerenthal számítása, ki a világot megdöbbenő gyors sikert remélt, nem vált be. Az annexióval teremtett fait accompli az érdekelt hatalmagnál — Németország kivételével — óriási felháborodást kelt, egy európai háború veszélyével fenyeget.⁴ Nemcsak Törökország siet tiltakozni a Monarchia egyoldalú eljárása miatt, nemcsak az évek óta háborús láztól égő Szerbiában⁶ követelnek fegyveres megtorlást a „rabló“ ellen, nemcsak Angliában és Oroszországban talál az annexió kimondása a legsértőbb fogadtatásra, hanem még a velünk „szövetséges“ Olaszországban is gyűlölködő közhangulatot vált ki.

Ebben a „felháborodási kaland“-ban a vezető szerepet Sir Edward Grey angol külügyi államtitkár vitte, ki az annexiós elhatározás nyilvánosságra hozatala után az alsóházban azonnal vádat emelt a Monarchia ellen a berlini szerződés megsértése miatt; az angol sajtó pedig hevesen támadva Aerenthalt, az annexió-

1 Bosznia és Hercegovina annexiójára vonatkozó If. kéziratokat és az egyidejűleg az ezen tartományok népéhez intézett fejedelmi szózatot a magyar és az osztrák hivatalos lap 1908. okt. 7. száma hozta. Ugyanaznap a hírlapok is. Hogy ezek a fejedelmi rendelkezések a magyar közjog szempontjából lényeges kifogások alá esnek, egyidejűleg és később is ismételtlen kimutatták. így pl. legutóbb Molnár Kálmán: Magyar Közjog c. tankönyvében. (3. kiad., 1929., 71—72. l.)

2 írja Stieve jeles könyvének 69. lapján. Ez persze közjogilag hibás kijelentés, de hát jellemző arra nézve, hogy külföldön még a tudományos körök is, csak a dualizmus tényleges állapotát vették tekintetbe cs nem sokat bíbelődtek a 67-i kiegyezés jogi finomságaival.

3 Mondanunk sem kell, hogy a Szandzsák feladása legteljesebb ellentétben állott id. gr. Andrácsy Gyula külügyminiszter idevágó elgondolásával (Wertheimer, TIT. k. 336—339. l.), mert lehetővé tette Szerbia és Montenegro egyesülését.

4 Az annexiós nyilatkozat fogadtatásáról az érdekelt hatalmagnál bő tájékoztatást ad az „Aussenpolitik“ I. k. 125. s k. 1. és a „Grosse Politik“ 26. k. I. részének 95. s k. 1.

5 A szerb álláspontot az annexió kérdésében ismerteti Boghitschewitsch i. m. III. k. 76. s k. 1., R. Gooss i. m. 31—36, 84—86. l. Óé Bajza József id. tanulmányában.

ról, mint az európai történelemben példátlan rablásról és a közérkölc elleni merényletről beszélt.¹ Annyi bizonyos, hogy Aerenthal egyoldalúlag eltért a berlini szerződés XXV. cikkétől, mely Bosznia és Hercegovina tekintetében nem annexióról, hanem csupán okkupációról és adminisztrációról szól. A közös külügyminiszter az annexiót előkészítő akciójában nem lépett a szerződés módosításának rendes útjára, nem kérte ki előzetesen a tervezett nemzetközi jogi változtatáshoz a berlini szerződést aláírt hatalmak hozzájárulását és Törökországgal sem egyezett meg az 1879. konstantinápolyi egyezmény megszüntetése iránt, hanem megelégedett azzal, hogy orosz kollégájával — ennek júl. 2-án történt kezdeményezésére — szept. 16-án Buchlau-ban oly megállapodásra lépett, mely szerint Oroszország elvileg hozzájárul Bosznia annexiójához és biztosítja a Monarchiát barátságos magatartásáról, viszont a Monarchia hasonló magatartást tanúsít a konstantinápolyi tengersizorokra vonatkozó rendelkezéseknek orosz részről kívánt módosítása ügyében.² Miután azonban az annexió kimondása után Iswolsky orosz külügyminiszter Londonban arról győződött meg, hogy (az angol-orosz közeledés és az 1908. jón. revali találkozás ellenére) az angol kormány a tengersizorok kérdésében semmiféle változásról sem akar tudni: egész haragjával

Aerenthal (és nem Anglia) ellen fordult, rútol becsapottnak hirdette magát és mindent elkövetett, hogy az annexiót elgáncsolja és a Monarchiának ezen akció békés lebonyolítása körül nehézségeket támasszon.

¹ „Felháborodási kaland“: nagyon találó kitétel Tisza István 1909. márc. 1. beszédében a Monarchia ellen megindult rágalmazási hadjárat jellemzésére. És igen jól mondja G. Jelűnek, a nagy német közjogi és politikai író, az annexió válság idején megjelent egyik cikkében (Schriften und Peden. II., 1911., 508. L): „Noch niemals ist — ehrlicher- oder heuchlerischerweise — das Völkerrecht in dem Masse als Grund oder Vorwand für Entrüstungskundgebungen mannigfaltiger Art benützt worden, wie heute“.

Ami pedig a szerződésszegés vádját illeti, Aerenthal teljes joggal hivatkozhatott arra, hogy Bosznia tényleges helyzetében az annexió semmiféle változást nem idézett elő. Ezért nagyon tekintélyes nemzetközi jogi írók azt az álláspontot vallják, hogy az annexiónak pusztán deklaratórius, nem pedig konstitutív jelentősége volt. (Liszt—Fleischmann: Völkerrecht, 1925. 161. l.) Viszont az 1908. okt. 3. magyar minisztertanácson, mely az annexió kérdésével foglalkozott, Andrassy és Apponyi miniszterek óvást emeltek Aerenthal annexió terve ellen, mert abban a berlini szerződés megszegését látták. (Horváth Jenő i. m. 103—104. l. és Andrassy: A világháború előzményei c. könyvének, I. k., 25. l.) Az annexió ügyét legelőször tárgyaló 1908. aug. 19. közös miniszteri értekezleten Beck osztrák miniszterelnök szintén azon az állásponton volt, hogy ez a kérdés a berlini szerződés szignatárius hatalmaival egyetértőleg rendezendő és az optimista Wekerlével ellentétben egyelőre halasztó álláspontra helyezkedett. („Aussenpolitik“ I. 40. sz. és Conrad, L. 105. L)

² Erről a buchlau-i tárgyalásról 1. az „Aussenpolitik“ 79—82. számát. (86—94. l.)

Ferenc Józsefhez intézett 1908. szept. 17. jelentésében („Aussenpolitik“ 80. sz.) Aehrenthal hangsúlyozza, hogy az előző napi buchlau-i találkozón közte és orosz kollégája közt *csak* feltételes *elvi* megállapodás jött létre az annexió és a konstantinápolyi tengersizorok kérdésében, kölcsönösen barátságos magatartást ígervén egymásnak, ha a két kérdés megvalósításra kerül.

A legkihívóbb a kis Szerbia kardcsörtető magatartása volt, melynek a békés szomszédi viszonyt leg'durvábban sértő tényei mögött a röviddel ezelőtt megalakult hármasság entente hatalmainak, különösen Oroszországnak és Angliának bátorító támogatása rejlett. Volt idő, különösen 1909. március végén, mikor már csak egy hajszál választott el a Szerbia elleni háborútól, annál is inkább, mert Conrad akkori vezérkari főnök már 1908. októberében a szerb kérdés fegyveres megoldását sürgette és a külpolitikai helyzet növekvő veszélyei részünkről is messzemenő háborús készülődéseket tettek szükségessé.¹

A fenyegető európai háború akkor még elmaradt. Döntő súllyal esett latba, hogy Németország fenntartás nélkül mellénk állott.² Hála szövetségi hűségének és erélyes támogatásának a súlyos annexióválság a következőleg végződött: Törökországgal megállapodtunk az 1909. febr. 26. egyezményrel; a berlini szerződés többi szignatárius hatalma 1909. ápr. 7.—ápr. 19-ig terjedő időben kérelmünkre utólag hozzájárult a XXV. cikk egyoldalú megszüntetéséhez; Szerbia pedig — a nagyhatalmak nyomása alatt szerkesztett — március 31. válaszejegyzékében kijelentette, hogy az annexió „jogaiban nem érintette”, alkalmazkodni fog a hatalmak elhatározásához a berlini szerződés XXV. cikkét illetően és hogy a hatalmak tanácsára hallgatva, kötelezi magát arra, hogy „eddiggi politikáját Ausztria-Magyarországgal szemben megváltoztatja és a jövőben a Monarchiával jó szomszédi viszonyban fog élni.”³

Nem tartozik ide annak megállapítása, hogy Belgrádban mindennek éppen az ellenkezője történt, ott az annexiót Szerbia „nyílt sebé”-nek tekintették és hogy általában véve, Aehrenthal diplomáciai sikere — könnyelmű vállalkozásának végzetes következményei miatt — a valóságban csak látszólagos volt.⁴ Ellenben be-

1 L. a szerb kérdés itt érintett mozzanataira nézve Conrad, i. m. I. 113—116, 162, 174, 225. stb. I. és Bibi., II. 447—8. I.

2 A német közvetítő akció sikeres lefolyásáról és arról, hogy egyedül Bülow kancellár erélyes fellépésének Pétervárott lehet köszönni, hogy világháborúval fenyegető összeütközésünk Szerbiával ez alkalommal még békés úton volt elintézhető; nemkülönben arról, hogy Aehrenthal diplomáciai győzelmét kizárólag Németország megingathatatlan szövetségi hűsége tette lehetővé: részletesen Óó hitelesen tájékoztat a „Grosse Politik“ 26. k. II. rész 665. s. k. I.

Néhány nappal azután, hogy a berlini szerződés aláíró hatalmai hozzájárultak a XXV. cikknek megszüntetéséhez, Ferenc József (ápr. 22-én) levelet írt II. Vilmos német császárhoz, melyben „valódi szívbeli szükséglet” kifolyásaként hálásan elismeri a német kormány szövetségi hűségét („bundesreue Haltung”), mely oly nagy mértékben hozzájárult az annexióval kapcsolatban támadt nehézségek békés úton történt kiegyenlítéséhez. (A levél szövegét közli az „Aussenpolitik“ II. k. 1555. sz. a.)

3 Az annexióválság alakjában befejezését jelentő nemzetközijogi okmányokat megtaláljuk K. Strupp: Documents c. gyűjteményes művének II., 1923., 34—38. I. és az „Aussenpolitik“ II. k.

4 Aehrenthal látszólagos győzelméről és az annexióválság végzetes következményeiről I. egyebek között: Conrad, I. 163. I.; Bibi. i. m. II. 451. I.; J. Redlich, i. m. 433—434. I.; Stieve, 72. I.; R. Poincaré: Au service de la France, 1926., I., XI. f. Burián, i. m. 225—226. I., Angyal D. és Bállá Antal, id. tanulmányát. A bosnyák válságnak visszahatásáról az érdekelt hatalmak egymáshoz viszonyára: erről szól a „Grosse Politik“ 26. k. II. r. 771. s. k. I.

vezetőleg még csak egy kérdést kell röviden megvilágítanunk. Itt következő beszédének végén gr. Tisza István a megnehezült külügyi helyzet miatt, a sötét jövőbe látó mélységes aggodalommal, a függő katonai kérdések haladéktalan megoldását sürgeti. Melyek voltak ezek?

Itt emlékeztetnünk kell arra, hogy az ország fegyveres erejének okvetlenül szükségessé vált fejlesztése a jelen század első tizedében elmaradt és pedig azért, mert a hadügyi követelésekkel szemben bizonyos nemzeti követelések állítottak fel, amelyeket a király nem volt hajlandó teljesíteni. Tudjuk, hogy a Széll-kormány 1902. évi újonc-létszámemelési javaslata (98) nem emelkedhetett törvényerőre, mert ennek útjában állott a függetlenségi pártnak a magyar vezényszó jegyében folytatott obstrukciója, melyet a létszámemelési javaslatnak az 1903. jún. végén következő Khuen-kormány által a napirendről való levétele (101) sem volt képes megszüntetni. Tudjuk azt is, hogy habár a „kilences bizottság” katonai programja (103) nagyon jelentékeny nemzeti vívmányokat foglalt magában, az 1889. véderőtörvény revíziója — az időközben bekövetkezett parlamenti zavarok folytán — gr. Tisza István első miniszterelnöksége idejében sem volt foganatba vehető és hogy az 1905. januárvégi választások alkalmával többségre jutott szövetkezett ellenzék (az ú. n. koalíció) a haderő szükségleteinek kielégítése fejében a „kilences program”-on túlmenő oly nyelvi engedményeket kívánt, amelyekről a király következetesen elzárkózott, hivatkozással a hadsereg veszélyeztetett egységére. A király és a parlamenti többséget, alkotó koalíció között a katonai kérdés miatt támadt súlyos ellentét az 1905/6. „nemzeti ellenállásra vezetett; ez az 1906. ápr. elején létrejött ú. n. paktummal (289) ért véget és az ebben foglalt feltételek alapján a király az ország kormányzását a koalícióra bízta. A paktum 1. pontja kimondja (a nagy alkotmányjogi harc fő ütköző pontjának) a vezényleti és szolgálati nyelv kérdésének teljes kikapcsolását. Második pontja pedig így szól: „Indemnitás és rendes újoncjutalék 1905—1906-ra. A *felemelt* újoncjutaléokra nézve a felek elismerik annak szükségét, de fenntartandónak vélik annak szóbahozatalát és a törvényhozás elé terjesztését az első vagy második kormány számára, aszerint, amint annak a feltétlen szükségére előáll.”¹

Kétségtelen ebből a szövegből, hogy az újoncjutalék esetleges felemelése nem volt „kikapcsolva” a paktumból, tehát a koalíciós kormány programjából; viszont a paktum nem kötelezte a kormányt arra, hogy az időközben feltétlenül szükségessé válható létszámemelést — az 1903. óta történtek után — katonai engedmények nélkül vállalja. Így esett, hogy amidőn 1908-ban a létszámemelés kérdése részint a külügyi helyzet aggasztó romlása részint a miatt került újra felszínre, mert Wekerle miniszterelnök

¹ Lányi Bertalan: A Fejérváry-kormány c. művének (1909) 190. 1. és Kristóffy i. m. 357. 1.

és Andrassy belügyminiszter arra törekedett, hogy a függetlenségi párt az önálló bank követelése helyett ismét a függőben lévő katonai kérdésre vesse a súlyt: a koalíciós kormány a tervezett létszámemeléssel kapcsolatban a hadsereg szolgálati nyelve körül bizonyos nagyon mérsékelt engedményeket kívánt.¹ A magyar kormány álláspontját nemcsak Aerenthal külügyminiszter, hanem Schönaich hadügyminiszter és a magyar viszonyokkal ismerős több tábornok is elfogadhatónak tartotta. Állítólag a király is hozzájárult (1908. dec. végén) a kért engedményekhez, melyeket Aerenthal nagyon mérsékeltnek jelzett és megadásukat azzal az érveléssel is támogatta, hogy a katonai kérdésben való megegyezés a Monarchia tekintélyét a külföldön lényegesen emelné. Ámde a két közös miniszter ellenfele, Conrad vezérkari főnök, továbbá Ferenc Ferdinánd trónörökös, kinek magyarellenes befolyása katonai téren 1906. ősze óta mind érezhetőbbé vált: a leghatározottabban állást foglalt a szóbanforgó katonai engedmények megadása ellen, mert ez — szerintük — a hadsereg egységének és a nemzetiségek érzékenységének sérelmével járt volna. Így maradt el a katonai kérdésben való megegyezés és ezért az égetően szükséges létszámemelés is. Hiába kért Tisza István — itt következő 1909. márc. 1. főrendiházi beszédében — „minden faktort, akinek ebbe beleszólása van“, hogy az annexiós válság felidézze súlyos külügyi helyzetben „találjanak módot a függő katonai kérdések megoldására.“ Szava ezúttal is kiáltó szó a pusztában. Fegyveres erőnk halasztást nem tűrő továbbfejlesztése újból megakadt.

¹ Ennek az 1908. létszámemelési tervnek történetére vonatkozólag 1. Kristóffy, i. m. 544, 567—576. 1.; Szerényi, i. m. 51., 56—57. és 68—72. 1.; Conrad, i. m. I. 133—138., 284—6. és 635—636. 1.; Chlumecky, i. m. 227—229, 241—242, 251—2, 254, 322, 360—362. 1.

Andrassy vezette a Wekerle-kormány akcióját a katonai kérdésben. Úgy számított, hogy az önálló jegybankot a király ellenzése miatt nem lehet felállítani, ellenben az általa javaslatba hozott katonai koncessziókat a király nőm fogja megtagadni. Ez az utóbbi feltevése persze tévesnek bizonyult. A király a nyelv kérdésében nem engedett. Andrassy katonai akciójára nézve, melyet az 1909. május 8. királyi kihallgatáson (a koalíciós pártok fúziójának lehetőségére s ezzel a koalíciós rezsim fennmaradhatása érdekében) gr. Tisza István is támogatott, több vonatkozásban felvilágosítást nyújtanak Andrassy bizalmas feljegyzései a koalíciós korszakról a Magyarság 1924. nov. 30. számában.

Tisza 1910. márc. 6. szegedi beszédében (296) — mint látni fogjuk — a katonai kérdésekkel foglalkozva, megemlíti, hogy a koalíciós kormány igyekezett bizonyos megoldásra a katonai szolgálati nyelv terén is, amennyiben a századok szolgálati nyelve tekintetében óhajtott bizonyos reformot. Ez a megoldás elsősorban a Justh-csoport magatartása miatt nem sikerült, miután Justhék — a katonai kérdés teljes „kikapcsolásával“ — az önálló jegybank alapján keresték a kibontakozást.

A századnyelv kérdéséről van még szó a (299, 301, 310. és 313.) sz. a. beszédekben is.

A „századnyelv“ alapján álló Ahrassy-féle kibontakozási kísérletet Tisza — mint egy későbbi nyilatkozatában (293) mondja — „teljes odaadással“ támogatta.

Átérve már most a főrendiház 1909. márc. 1. ülésére, következett a napirend szerint az újonclétszámnak az 1909. évre való megállapításáról szóló törvényjavaslat tárgyalása,

A bizottsági jelentés felolvasása után elsőnek gr. Tisza István szólalt fel.¹

Tisza István gróf:

Nagyméltóságú Elnök úr!

Méltóságos Főrendek!

Az előterjesztett törvényjavaslatot elfogadom és ha mégis felszólalok, hogy — remélem nem nagyon hosszú időre — kérem elmondandóim számára a méltóságos főrendek nagybecsű türelmét, azt nem azért teszem, mintha ezzel szavazatomat indokolni kívánnám, mert azt gondolom, hogy az újonclétszám megszavazása annyira eminens állami szükség, hogy annak indokolására a magyar főrendiházban szükség valóban nincs. De mégis felszólalok azért, hogy alkalmul használjam fel ezt a törvényjavaslatot a külügyi helyzetre és monarchiánk külügyi politikájára vonatkozó néhány igénytelen megjegyzésre.

Azt gondolom, hogy a külügyi politika és egy hatalmas katonai intézkedései, katonai szervezete és ereje közt oly szoros összefüggés van, hogy mindenütt a világon szokásos dolog a katonai javaslatok tárgyalását használni fel a külügyi helyzet megvilágítása alkalmául és azt gondolom, hogy ha valaha, úgy ma indokolt élni ezzel az alkalommal, ma, amidőn — hogy úgy mondjam — egy hosszabb szünet után, a külügyi helyzetnek hosszú ideig tartó békésebb, nyugalmasabb alakulása után tagadhatatlanul olyan események következtek be a közelmúltban és talán olyan események küszöbén állunk a jövőben, amelyekkel szemben a magyar parlament tartozik saját reputációjának, saját magának és az ország érdekeinek azal, hogy álláspontját precizírozza.

Méltóságos főrendek! Az a fordulat a külügyi helyzetben, a nemzetközi helyzetben és nemzetközi viszonyainkban, amelyre röviden rámutatni szerencsés voltam, tulajdonképpen a Törökországban beállott alkotmányos érával veszi kezdetét. Az a nagy, váratlan és örvendetes fordulat, amely Törökország belügyeiben beállott, amidőn a török szultán ő Felsege alkotmánnyal ajándékozta meg népeit és országait — tette szükségessé a megszállott tartományok annexióját. Abban, amit mondani bátor voltam, benne rejlik az, hogy az annexió szükségé-

¹ Itt emlékeztetünk arra, hogy Tisza 1903. febr. 21. nagy véderőbeszédében (98) is behatóan foglalkozott a „keleti kérdés”-sel és a Monarchia balkáni politikájának alapjeveivel.

ről meü vagyok győződve, az annexió bekövetkeztét tehát helyeslem és annak konzekvenciáit viselni hajlandó vagyok.

Kétségtelen, hogy amely percben Törökország népei alkotmányos jogokkal ruháztattak fel, amely percben ott alkotmányos, nyilvános megvitatás tárgyává tétethettek a közélet olyan mozzanatai és jelenségei, amelyek addig, amíg abszolutizmus uralkodott Törökországban, ott csak a kulisszák mögött intézteitek el: kétségtelen, hogy e fordulat beálltával beállott az a veszély is, hogy a megszállott tartományoknak formailag nem rendezett jogi helyzete olyan nyilvános megvitatások, olyan nyilvános izgatások tárgyává lesz tehető odaát, amelyek visszahatást gyakorolnak a helyzetre magukban a megszállott tartományokban is, amelyek megnehezítik ott a rend fenntartását és annak az örvendetes, békés fejlődésnek biztosítását, amelynek gyümölcseit most már éppen a megszállott tartományok népessége élvezheti. Ilyen körülmények között nem zárkozhatom el az elől, hogy igenis helyes volt megkeresni a végleges jogi formát egy olyan tényleges állapot finalizálására, amely tényleges állapot fennállott az illető tartományok javára és az egész európai közvéleménynek nemcsak belenyugvásával, hanem helyeslésével is három hosszú évtizeden keresztül. Helyeslem tehát a célt, amely a kormányt az annexió megtételére indította.

Következnék a második kérdés: ennek az akciónak előkészítésében, keresztülvitelében és az ezen akció által felidézett hullámok között való keresztülvételében tanúsította-e külügyi vezetőségünk és a vele a dolog természeténél fogva szolidáris magyar kormány is azt az előrelátást, azt a gondosságot, a célszerűségi momentumoknak azt a helyes kezelését, amelyre szükség van?

Méltóságos főrendek! Én nem megyek bele ennek a kérdésnek tárgyalásába. Óvakodni fogok bárminő irányban véleményt vagy ítéletet kockáztatni és óva intem a méltóságos főrendeket is, hogy erre a veszélyes térre lépni méltóztassanak.

Teszem ezt két okból: először azért, mert ma még nem állanak rendelkezésünkre azok az információk, amelyeknél fogva ebben a kérdésben kellő alapossggal tudnánk véleményt alkotni magunknak; másodsor és főleg azért, mert külügyi helyzetünk mai pillanatát nem tartom alkalmasnak a kritika gyakorlására. Mert azt tartom, hogy ma, amidőn még az egész akció befejezve nincs, amidőn még sok tekintetben villanyos a levegő, nem arra van szükség, hogy netáni nézeteltéréseket toljunk előtérbe, nem arra van szükség, hogy külügyi vezetőségünknek prestizsét és tekintélyét talán elsietve, talán felületes bírálat által kockáztassuk és gyengítsük, hanem ellenkezőleg, minden hazafiasán gondolkodó ember ré-

széről elsősorban azt a kötelességet látom fennforogni, hogy ebben a helyzetben a Monarchia tekintélyét, erkölcsi és politikai súlyát annak a szolidaritásnak előtérbe állításával fokozzuk és emeljük, amely szolidaritásnak minden egészségesen gondolkodó nemzetnél előtérbe kell lépnie, amint külügyi veszélyek, vagy legalább is külügyi bonyadalmak előállanak.

Fenntartom tehát e tekintetben magannak a kritika jogát későbbi időpontra és most nem kutatom, hogy e sajnós ténynek előidézésében mennyi illet meg tőlünk nem függő szerencsétlen körülményeket, mennyi tulajdonítható a mi mulasztásunknak, hanem azt aényt konstatálom, hogy a megszállott tartományok annexiója az érdekelt népeiségek, az európai közvélemény és jórészben a nagyhatalmasságok részéről is oly fogadtatásban részesült, amely nézetem szerint magának e kérdésnek objektív meritórius tartalmával semmi arányban sincs.

Egy — bocsánat a triviális kifejezésért — felháborodási kaland indult meg a Monarchia ez úgynevezett rablóvállalata ellen. Sikerült oly hangulatot ébreszteni Európa-szerte ezzel a mi politikánkkal szemben, amelynél fogva láthattunk egészen elsőrendű és a sajtóban igen előkelő helyet foglaló orgánumban, hogy többet ne említsek, képeket, ahol a mi Felséges Urunk a bolgár fejedelemmel együtt van levéve és aláírva: ezek ketten csalták meg Európát.¹

Méltóságos főrendek! Ennek az egész ellenünk irányuló hangulatkeltési akciónak kiindulási pontját, a legnagyobb sajnálatomra, az angol kormány eljárása okozta. Legnagyobb sajnálatomra. Mert talán dacára annak, hogy tudom nagyon jól, hogy az angol nemzet Magyarország-szerte és talán még inkább e kiváló testületben csak rokonszenvre, tiszteletre és becsülésre számíthat: elmondhatom, nagyon kevés ember lehet itt e díszes testületben is, aki Anglia nagysága előtt nagyobb tisztelettel hajlanék meg Hálámnál. De azért van az angol nemzetnek külügyi vonatkozású kérdéseiben egy nagyon szerencsétlen tulajdonsága: nagyon hamar készen van az angol közvélemény, még pedig sokszor a speciális viszonyok nem elégséges ismerete mellett, a más népek eljárása felett alkotott ítéletével. Nagyon érzékeny mások jogainak vélt megsértése iránt akkor is, amikor e jogok nem angol hatalmi érdekekkel találják magukat szemben és abban a csodás hitben él, hogy mintegy azt a missziót nyerte az isteni gondviselés-től, hogy más fejletlen nemzetek eljárása felett ítélkezék,

¹ Az érdekelt hatalmak és főleg Szerbia állásfoglalásáról az annexióval szemben tájékoztat Boghitschewitsch, i. m. III. k. 63. s. k. 1. Az angol lapok és VII. Edward ellenséges magatartásáról 1. Bibi. i. m. II. k. 444. 1. és J. Redlich, 449—450. 1.

kimondja a maga ítéletét, kárhoztasson, vagy dicsérjen neki tetsző, vagy nem tetsző eljárást.

Ez a tulajdonsága meg van az angol nemzetnek. Talán sok tekintetben szép, ideális alappal bír, de sokszor járt már Európa békéjére és az angol rokonszeny által dédelgetett és felkarolt érdekekre nézve veszedelmes következményekkel. Nem akarok elveszni történelmi részletekben, elég reámutatnom a lengyel kérdésre a 60-as évek elején és a dán-schleswig-holsteini örökösödési háborúra. Mindkét esetben Angliának az elnyomottak iránti tüntető rokonszenve nyilatkozott meg azokban a sok tekintetben éles, sértő kritikákban, amelyekkel az angol közvélemény és annak hivatott képviselői is Oroszországot és majdan Poroszországot és Ausztriát illették. De azok csak a béke nagy érdekeinek ártottak és csak rosszabbá tették éppen azon nemzetek helyzetét, amelyeknek sorsa mellett azon szimpátiák megnyilvánultak.

Nagyon természetesen ezekkel a nyilatkozatokkal lehet hangulatot kelteni, lehet a kedélyeket felizgatni, lehet az összeütközésnek kilátásait emelni; de azután, ha összeütközésre kerül a dolog és ha arra kerülne a sor, hogy ezeknek a hangulatkeltő rokonszeny nyilatkozatoknak tényleges konzekvenciái is levonják, akkor azután sokkal okosabb és hazafiasabb reálpolitikusok az angolok, semhogy bárki másnak szép szeméért angol vért ontani hajlandók volnának. Mutatis mutandis ugyanezt a jelenséget láttuk beállni az elmúlt év őszenek politikai eseményei között.

Én nem akarom keresni, minő indokok vezették az angol kormány férfiai,¹ nem kutatom, hogy talán a belügyi politika terén teljesen lejárt tekintélyüket akarták egy kissé felfrissíteni, nem kutatom, hogy más messzeségbe nyúló rivalitások voltak-e esetleg azok, melyek Konstantinápolyban az angol befolyás megerősítésére ezt a módot választották, — de tény az, hogy alig jutott napvilágra az annexió ténye, Sir Edward Grey mindjárt a legelső napokban a legnagyobb nyilvánosság előtt nyilatkozott e kérdésben. Succusát az ő nyilatkozatának a következő tételekben foglalhatom össze: Törökországban az alkotmány megadásával idillikus, arkádiai állapotok jöttek létre. Megszűntek az évszázados ellentétek és viszályok és biztosítva volt a békés szabad fejlődés Törökország

¹ Ami az angol kormány barátságtalan eljárásának, irányváltoztatásának okait illeti, ma már tudjuk, hogy: 1. VII. Edward ischli látogatásai (Margutti, 335—343. és Conrad, I. 55. 1.) nem járnak az általa kívánt eredménnyel; 2. részint ezért, részint az 190°.—3-ban történt messzemenő angol-orosz közeledés következtében és főleg a revali találkozó óta Anglia Boszniában a nagyszerb törekvések szolgálatába áll (Collas id. tanulmányának 56—57. 1.) annál is inkább, mert legújabb szövetségese, Oroszország, az 1904/5. japán háború kudarca óta újból aktív balkáni politikát folytat és újból felcsap Szerbia protektorának.

összes népei számára, és akkor az a hatalmasság, mely Törökország szuverén jogai felett féltékenyen őrködött mindaddig, míg az abszolútizmus uralkodott, amely megakadályozott minden erősebb belenyúlást a török abszolútizmus gazdálkodásába, állítólag a török szuverénítésre való tekintettel: az a hatalmasság, amint alkotmányos életre ébredt Törökország, megragadta az első alkalmat arra, hogy halálos csapást igyekezzen mérni, az új, az alkotmányos Törökország presztízsére.

Méltóságos főrendek! Én tartózkodni kívánok bárminő jellemzéstől, bárminő jelzők használatától. Én nem akarok ugyanabba a hibába esni, hogy más barátságos államoknak, melyeknek barátságára, azt hiszem, a legnagyobb súlyt kell a jövőben is fektetnünk, eljárását talán bántó kritika tárgyává tennem. Éppen azért minden megjegyzés nélkül egyszerűen kérdem azt mindenkitől, aki csak némileg ismeri a tőiténelmi fejlődést: vájjon egy-két hónappal a török alkotmány koncepciója után lehet-e azt állítani, hogy ezzel egy csapásra megszűnt minden nehézség, minden ellentét, biztosítva van Törökország számára a nyugodt, békés, szabad fejlődés, csak valami külső ellenség intrikái ne zavarják a dolgot?

Vájjon azok a százados ellentétek, melyek Törökország népeit egymás ellen uszították, egy csapásra megszűnnek-e azáltal, hogy most már alkotmányos formák között még nagyobb nyilvánosság mellett nyilvánulnak? És vájjon Törökországnak az a lakossága, mely nemcsak hogy alkotmányos iskolázásban a dolog természeténél fogva nem részesülhetett, de évszázadokon át kellett, hogy tűrje a mohamedán abszolútizmus egész elnyomó, a szellemeket és a jellemeket leszállító ólomsúlyát és most egy csapással szabadul fel az alól, — vájjon az a lakosság képes lesz-e azonnal, nehézségek nélkül, nagy belső ellentétek, nagy belső forrongások nélkül megküzdeni mindazon komplikált, nehéz problémákkal, amelyek elé állítattott?

Én, méltóságos főrendek, miként egész életemben, hiszek ma is a szabadság nevelő erejében és nem mondok le arról a reményről, hogy Törökország igenis bele fog tanulni az alkotmányos életbe és le fogja tudni küzdeni az azzal járó nagy veszedelmeket és nagy nehézségeket. De arra, hogy ez megtörténjék, arra időre, arra türelemre, arra szívós kitartásra és mindenekfelett arra van szükség, hogy azok az európai faktorok, akik rokonszenvet mutatnak Törökország iránt, ne a hiúságot, ne a szenvedélyeket igyekezzenek ott felébreszteni, hanem valóban egyetértve és ne egymás ellen intrikálva, a mérséklet, a politikai belátás helyes, sokszor nem népszerű, nem tetszetős tanácsait adják az ottani faktoroknak. Törökország alkotmányos fejlődésének igazi barátja csak az, ki a

segítésnek, a gyámolító tanácsadásnak ezt az útját választja.

De tovább megyek. Mi volt az anuexió ténye? Egyfelől végleges jogi formába öntése egy oly ténybeli állapotnak, mely európai mandátum alapján harminc évvel ezelőtt következett be, amelyről bekövetkezése pillanatában mindenki tudta, hogy az állandó marad, mert nem volt épeszü ember Európában, ki valaha azt hitte, hogy a mi monarchiánk onnan a maga jószántából kimegy, ha egyszer oda bement.¹ Eltekintve minden egyébtől, ugyanaz az érdek, mely parancsoló szükségé tette azt, hogy oda bemenjünk, megköveteli azt is, hogy ott maradjunk, mert különben ismétlődnének ugyanazok a bajok, amelyek miatt nagy vér- és pénzáldozatokkal oda be kellett mennünk. Tehát, mondom, végleges jogi formába öntése a meglevő, mindenki által respektált statuskvónak, másfelől kiürítése a Szandzsáknak.

Annakidején bementünk a Szandzsákba, hogy ott érdekeinkre nézve veszedelmes bizonyos fejleményeket megakadályozzunk.¹ ² Azzal, hogy szükségesnek tartottuk a bemene- telt, nagymérvű, talán indokolt bizalmatlanságot árultunk el Törökország akkori kormánya iránt, kifejeztük kételyünket az iránt, hogy ezeket a fejleményeket saját erejével képes lesz-e megakadályozni. Ha pedig most kimegyünk a Szandzsákból, ezzel egyenesen ennek a bizalmatlanságnak megszüntét dokumentáljuk, ezzel egyenesen azt mutatjuk ki és pedig nem szavakban, de tényekben, hogy bízunk az új alkotmányos Törökország hatalmában és belátásában abban a tekintetben, hogy azt a feladatot, melyet eddig magunk tartottunk szükségesnek a Szandzsákban elvégezni, el fogja tudni végezni saját, szuverén jogkörében. A Szandzsák kiürítése tehát nemhogy csorba lett volna Törökország tekintélyén és presztízsén, ellenkezőleg, az egyedüli tény volt, — ha a frázisok tengerétől eltekintünk, — mely az alkotmányos Törökország presztízsének és tekintélyének emelésére vezetett.

Ellentétben állott tehát a tényekkel az angol külügy- miniszter úr álláspontjának úgy első, mint második premisz- szája. De érthető és könnyen magyarázható, hogy az akkori török hangulatban alkalmas talajra talált és felébresztette Konstantinápolyban Törökországnak monarchiánkkal szem-

¹ Id. gr. Andrássy Gyula külügyminiszter Bosznia okkupációját állandó jellegűnek, soha be nem fejeződőnek tekintette. (Wertheimer, i. ni. III., 196. 1.)

² Id. gr. Andrássy idevágó elgondolásáról és arról, hogy meggyőződése szerint a szandzsákra Bosznia maradandó megtartatása miatt s egyben Szerbia és Montenegró egyesülésének megakadályozása végett van a Monarchiának fel- tétlen szüksége, I. Wertheimer i. m. III. k. 333 s k. 1. — A Szandzsák feladása éppen az annexióval kapcsolatosan: legsúlyosabb ellentmondás, végzetes politikai hiba volt. Főleg ezért ellenezte az annexiót ifj. gr. Andrássy Gyula az 1908. okt. 3. magyar minisztertanácsban.

ben oly ellenséges hangulatát, felébresztette oly ideges, vára-kozá-steljes, reménykedő lelki állapotát, felébresztett oly illú-ziókat, melyek egyidőben már úgy látszott, mintha Európa bé-kéjére válságosakká alakulnának.

Készséggel elismerem, hogy ebben a második stádium-ban az angol kormány is azok közé tartozott, akik a mérséklet és béke helyes tanácsait adták Konstantinápolyban, akik igye-keztek, amennyire tőlük telt, elhárítani azokat a káros követ-kezményeket, amelyeket akciójuknak első felvonása Török-országban előidézett. De önkénytelenül tolul ajkainkra a kér-dés: vajjon nem lett volna-e sokkal helyesebb, nem ébreszteni fel azt az ideges, harcias, reménykedő hangulatot, mint el-követni ezt az első lépést és azután jól-rosszul, amennyire le-het, igyekezni mérsékelni saját eljárásunk hátrányos követ-kezményeit?

Bárhogy legyen is a dolog, ez a felvonása a jelenlegi külügyi bonyodalmaknak, úgy látszik legalább, hogy befeje-ződött. Hiszen — gondolom, hitelesnek lehet venni a legutolsó napokról szóló jelentéseket — megegyezésünk Törökországgal befejezett tényé vált¹ és remélhető, hogy ezzel a Török-ország és monarchiánk közötti feszültségnek hosszú időre adja Isten, hogy örökre — vége szakadt.

És itt minden hátsó gondolat, minden kellemetlen mel-lékérés nélkül, csakis kizárólag őszinte meglepedést és örö-met érzek azon, hogy Törökország között és közöttünk, két olyan hatalom között — amelyek valóban érdekszolidaritásban állanak a balkáni fejlődés jövő kérdéseire nézve, a félre-értésnek, a mesterségesen felszított ellentéteknek immár vége. Nem akarok ma fennakadni az egész küzdelemnek egy, vagy más kellemetlen jelenségén, fátyolt akarok borítani mind-arra, ami keserű utónymait hagyhatná maga után a keblek-ben ezen küzdelmeknek. Amint egyszer a béke Törökország között és közöttünk biztosítva van, ismétlem, ne törődjünk többé a közelmúlt eseményeinek azon részleteivel, amelyek ta-lán kellemetlen utónymokat hagyhattak volna maguk után, hanem egész eljárásunkkal állítsuk helyre és hozzuk tisztába azt az elhomályosított ténytet, hogy Törökországnak, érdekeink valódi benső szolidaritásánál fogva, igazán — és hozzáteszem, a balkáni kérdésekre, a balkán-politikára nézve — hatalmasabb szövetségese és barátja nem lehet, mint mi vagyunk.

Most már, méltóságos főrendek, a török kérdés eliminá-lása után a szerh kérdés van még hátra. Tudjuk nagyon jól,

¹ Az 1909. febr. 26. egyezményvel, mely mint legfőbb pontokat: a Szand-zsákról lemondást, az 1879. konstantinápolyi szerződés megszüntetését és török részről az annexió elismerését foglalja magában.

hogy minő nyilatkozatok, részben minő események is törté-
nek Belgrádban.¹ Ezekre nézve szintén tartózkodni fogok bár-
minő jellemzéstől. Igyekezni fogok ridegen konstatálni a té-
nyeket.

És akkor mindeneelőtt legyen szabad azt a tényt kon-
statálnom, hogy az annexió kérdéséhez hozzászólni Szerbiának
a világon abszolúte semmiféle jogcíme nincsen.

Az annexió kérdése érintette Törökországot, meg kel-
lett egyeznünk ebben a tekintetben Törökországgal. Vitatható-
nak tartom azt a kérdést is, hogy érinti-e, érdeklí-e és meny-
nyiben a berlini szerződés szignatárius hatalmait. A kérdés
vitatható, az európai nagyhatalmak azon igényét, hogy ebbe
a kérdésbe bizonyos pontig bevonassanak, nézetem szerint a
limine nem lehetne elutasítani. De amit okvetlenül a limine
el kell utasítanunk, az Szerbiának az az igénye, hogy az an-
nexió kérdésébe bárminő jogcímen beleszólhasson, ahhoz meg-
egyezését megadja, vagy megtagadja.

A második tény, amit konstatálni talán szintén szüksé-
ges, az, hogy mindaz, ami most Szerbiában történik, nem is
a jó szomszédi viszonyoknak, hanem a tisztességes szomszédi
viszonyoknak flagrns megsértése, vastag mulasztás azokkal az
elementáris kötelességekkel szemben, amelyekkel minden ál-
lam a vele békében élő szomszéd államnak tartozik. Oly tények
és jelenségek vannak előttünk, amelyek már eddig is bőven
megadták a jogcímet a mi monarchiánknak arra, hogy e kér-
désben Szerbiát kétértelmű eljárásának nem annyira megma-
gyarázására — legalább én nem volnék reá kíváncsi — hanem
abbahagyására kényszerítse. És hogyha monarchiánk e tekin-
tetben fellép, ez az eljárás defenzív eljárás, ez az eljárás véde-
kezés egy agresszió ellen, ez az eljárás a független állam jo-
gainak olyan gyakorlása, ami, hogy úgy fejezzem ki magamat,
kizárólag magánügy a mi monarchiánk és Szerbia között,
amibe beleszólása Európában senki másnak nincsen, mint az
érdekelt két hatalmasságnak, amelyre nézve sem európai man-
dátumra, sem a többi hatalmak beleegyezésére, vagy engedé-
lyére szükségünk nincs.

Azt gondolom tehát, hogy nem kérünk és nem kérhetünk
senki mástól tanácsot ebben a kérdésben, mint saját jól felfo-
gott érdeküinktől. Hogy a mi saját érdekeink mikor teszik szük-
séggé a beavatkozást, ezt megítélni, nagyon természetes, a
kormányának a feladata; a kormányának, amely ismeri az összes

¹ A szerbiai eseményekről tájékoztat: Bibl, i. m. II. 447—448, Boghitsche-
witsch, i. m. III. k. 76. s k. 1. és R. Gooss, i. m. 84. s k. 1.; főleg ez ottani
háborús készülődésekről Conrad, I. 113. s k. 1. és 601. s k. 1.; a legtöbb adattal
szolgál ide vonatkozólag is az „Aussenpolitik“ I. és II. k.

idevágó körülményeket és amely azután kell, hogy viselje is eljárásáért a felelősséget.

Én csak annak a nézetemnek adok kifejezést, hogy gyengébb, az illető hatalomnál sokkal kisebb szomszédal szemben sokkal tovább mehet a béketűrés, mint egy egyenlő, vagy körülbelül egyenlő hatalommal szemben. Mindaz, amit eddig eltűrtünk Szerbiától, nagyfokú gyávaság lett volna, ha azt egy szomszéd nagyhatalomtól tűrtük volna el. Szerbiával szemben megengedhetjük magunknak azt a luxust, hogy eltűrjük, míg nekünk úgy tetszik és míg érdekeink engedik.

De egy dolgot nem szabad semmi körülmények között megtűrnünk és megtennünk: semmi körülmények között nem szabad úgy irányítanunk eljárásunkat, és oly befejezést adnunk ennek a — hogy úgy mondjam — szerb kérdésnek, amely bárki előtt, akár a szeri) közvélemény, akár a többi balkán népek előtt is, azt az indokolatlan hitet ébreszthetné fel, hogy a mi hosszú béketűrésünk és engedékenységünk Szerbiával szemben nem az erőnek, de a gyengeségnek tudatából, s hogy félelemből és gyávaságból fakad.

Éppen azért nem hagyhatom szó nélkül azokat a híreket, amelyek egészben véve nem is rossz indulatú külföldi lapokban velünk szemben megnyilvánulnak. Ezek ugyanis bizonyos gazdasági rekompenzációkról beszélnek, amelyekkel Szerbiának békés hangulatát hajlandók volnánk honorálni. Méltóztassanak nekem megengedni, én nagy híve vagyok annak a politikának, hogy ott, ahol saját életérdekeink megengedik, és amennyiben megengedik, — ott igenis legyünk előzékenyek a minket körülvevő kisebb államokkal szemben. Bármikor hajlandó vagyok Szerbiával szemben is elmenni ezen előzékenységnek a saját magunk érdekei által megvont legvégsőbb határáig. De ha van egy pillanat, mikor bűnnek tartanék minden előzékenységet Szerbiával szemben, úgy ez a mostani pillanat az.

A kormány ezelőtt egynéhány hónappal megkötötte Szerbiával a kereskedelmi szerződést,¹ nézetem szerint helyesen, — de ez alkalommal messze elmentünk az engedékenység terén Szerbiával szemben. Én még azt is hozzáteszem, hogy bírjunk mi a lelki nyugalomnak azzal a dóziséval, hogy mindaz, ami eddig történt, ne zavarjon meg ennek a kereskedelmi szerződésnek elfogadása és végrehajtása körül, feltéve, hogy ezt Szerbia

¹ A Monarchia és Szerbia között 1906. márc. 1. óta szerződésnélküli állapot volt. Ezt 1906. júl. 7. után (1906. márc. 17-től júl. 6-ig volt a vámháború első megszakítása) rövid időre újból megszakította a Szerbiával 1908. márc. 14-én kötött kereskedelmi szerződés, melyet a kormány törvényes felhatalmazás alapján 1908. szept. 1-től dec. 31-ig, majd újabb rendelettel 1909. márc. 31-ig terjedő ideiglenes hatállyal léptetett életbe. A hosszú szerződésnélküli állapot (vámháború) csak 1911. jan. 24-én ért véget. (1911:11. b. c.) A szerb vámháború gazdasági és politikai okairól I. R. Gooss, i. m. 65—67. l.

teljes meghátrálása lehetővé teszi. De bármely újabb koneesziót Szerbiának, amely, csak bármiként is, kauzális nexusba hozható az ő mostani fenyegető magatartásával, ennek a monarchiának nagyhatalmi állása ellen irányított olyan bűnös merényletnek tartanék, hogy nem találok elég erős szavakat ennek az eljárásnak elítélésére.

Méltóságos főrendek! Hogy a Szerbiával való viszonyunk miként fog alakulni és hogy annak rendezése és a Szerbia által támasztott bonyodalmak likvidálása a mi részünkről minő intézkedéseket fog szükségessé tenni, ezt nemcsak én nem tudom, de meg vagyok győződve, hogy a kormány sem tudja, nem is tudhatja, mert nem tőlünk, hanem Szerbiától függ. A mi eljárásunknak ahhoz kell alkalmazkodnia, hogy Szerbiában mikor, milyen körülmények kényszerítő hatása alatt fog ebben a tekintetben józanabb és helyesebb eljárás irányadó lenni.

Bármint alakuljanak is a viszonyok, bárminő lépésekre legyen szükség a mi részünkről, én két dologra kérem az igen t. kormányt. Az egyik az, hogy ne tegyen egy hajszállal se többet, ne adjon ki egy krajcárral se több pénzt, de kivált ne ontsa ki egy grammal se több vért, mint amennyi ennek a kérdésnek rendezésére okvetlenül szükséges. De amennyiben erőlyesebb eljárásra feltétlenül szükség volna, ezeket az erőlyesebb rendszabályokat tegye meg abban a meggyőződésben, hogy nincs Magyarországon komolyan számbavehető tényező, amelynek teljes támogatására ilyen szituációban ne számíthatna. És bárhogy alakuljanak a viszonyok, bárminő súrlódások kerüljenek ki ebből a kérdésből, az én meggyőződésem az, hogy ezek a súrlódások aránylag könnyen, minden különösebb nehézség és veszedelem nélkül le lesznek győzhetőek, az újabb keleti szituációnak ez az első akiit fázisa minden nagyobb európai komplikáció nélkül be lesz fejezhető.

De nem élek illúziókban és nem gondolom azt, hogy egy-hamar visszatérhessünk a balkáni helyzetnek ahhoz a békés fázisához, amely az elmúlt 13—14 esztendőnek talán legderűsebb, legkellemesebb jellemvonása volt. Az utolsó hónapok tanulságaiból sok leckét lehet levonnunk. Látnunk kell azt, hogy igenis vannak erős antipátiák, amelyek mozognak mi ellenünk és vannak Európában hatalmas tényezők, amelyek, ha talán ma nem ítélték is alkalmasnak a helyzetet arra, hogy ezeket az antipátiákat konflagrációig felszítsák, gondoskodnak róla, hogy ezek végleg el ne enyésszenek, hogy azután adandó alkalommal a mi monarchiánk ellen kijátszhasák őket.¹ Egy-

¹ Az ellenünk mozgó erős antipátiákat szító „hatalmas tényezők“, melyekről Tisza említést tesz: egyfelől VII. Edward, másfelől Iswolsky és Sasonow orosz külügyminiszterek, kik mindent elkövetnek az annexió óta, hogy a Monarchia balkáni érdekeit veszélyeztessék és ezért a Monarchián belül már megindult bomlási folyamatot minden eszközzel támogatják.

szóval meggyőződésem az, hogy a keleti kérdésnek újabb stádiumához jutottunk és hosszú időn keresztül megint feszültebb, villanyosabb lesz a levegő a Balkánon, olyan, amely a mi részünkről is fokozottabb éberséget, tevékenységet és talán sok tekintetben fokozottabb áldozatot is fog követelni.

A mi politikánk alapiránya, a mi politikánk célja ebben az új szituációban sem változhat. Nem hiába szabták meg ezt az irányt és célokat magyar államférfiak; a magyar nemzet létérdekei tapadnak ehhez a külpolitikai irányhoz, olyan létérdekei, amelyek, hála Istennek, mint minden jól felfogott érdeke a magyar nemzetnek, a dinasztíának cs a monarchia másik államának jól felfogott érdekeivel is teljesen szolidárisak. A mi politikánk nem lehet más, mint ami a múltban volt, t. i. a Balkánon levő népek békés, szabad, független fejlődésének oltalmazása és előmozdítása, és megakadályozása olyan politikai alakulásnak és törekvésnek, amely ezen népek független, békés fejlődését valamely nagy, agresszív, hódító célú konglomerátum hatalma, vagy hegemoniája alá akarná helyezni.¹

Ez a politika konzervatív politika a szó legszebb értelmében, defenzív politika és nem lehet exkluzív politika. Ezen a téren találkozhatunk mindenkivel; ezen a téren szívesen kell látnunk minden más hatalom közreműködését, ha arra hajlandóságot mutat, mert hiszen mi nem hegemoniára, nem egyoldalú gyámkodó befolyásra törekszünk. De azután ennek a politikának érvényesülnie kell és e politika mellett monarchiánk egész erejét latba kell vetnünk minden ezt fenyegető, bárhonnan jövő törekvéssel szemben is.

És a mi diplomáciánk előtt az a feladat áll, — olyan feladat, amelynél még nagyon sok tennivaló van —, hogy e tekintetben megszüntessen minden félreértést, útját vágja minden olyan befolyásolásnak, amely a mi monarchiánkat a balkáni népek előtt mint az ő szabad fejlődésük ellenségét hajlandó feltüntetni; és napnál világosabbá tegye az összes érdekelt nemzetek és népek előtt azt a tényt, hogy a balkáni államok függetlenségének nincs megbízhatóbb és jobb barátja, mint a mi monarchiánk, és pedig egyszerűen azért, mert az összes hatalmasságok között mi vagyunk a legközelebből érdekelve és valóban a mi érdekünk szolidáris az ő érdekeikkel, mert mi ott, ha csak saját érdekeinket félre nem ismerjük, agresszív, terjeszkedő politikát nem követhetünk; biztosítékunkat, erőnket, nagyhatalmi állásunkat és presztízsünket nem találjuk

¹ A Monarchia keleti politikájának ezt az alap gondolatát a legszabatosabban fejezi ki tudvalevőleg id. gr. Andrássy Gyula külügyminiszternek Vilmos württembergi herceghez, Bosznia parancsnokló tábornokához, 1879. aug. 6-án intézett híres irata. (Wertheimer, III. k., 336—337. és Conrad, I. k. 107. 1.)

másban, mint az ott létező független népek bizalmában, ragaszkodásában, az azokkal való barátságos jó viszonyban.

De hogy aztán a mi jóindulatunk helyes belátásának meg legyen a kívánt következménye, meg kell erősítenünk ezekben a népekben a mi erőnkbe vetett bizalmat is. És hogy ezt megtebessük, elsősorban magunknak kell saját magunkban bízunk, elsősorban attól a teljesen szívét vesztett, kishitű felfogástól kell őrizkednünk, amely, fájdalom, a nyilvánosság orgánumaiban annyiszor — nézetem szerint mindannyiszor a mi saját érdekeink rovására — mutatkozik. És egész magunktartásával közigazdasági dolgokban, katonai politikánkban olyan eljárást kell követnünk, amely az erő biztató tudatát felébresztheti saját magunkban, de aztán felébresztheti ezen erő tudatát szövetségeseinkben és ellenfeleinkben is.

És itt, méltóságos főrendek, engedjenek meg nekem egy megjegyzést.

Én nem bánom, ki hogy fogja szavaimat félremagyarázni. Régen megszoktam, mindig túltettem magamat rajta; inkább megteszem ma, mint bármikor azelőtt. De azt hiszem, hogy ilyen tiszteletteljes, kérő figyelmeztetés talán éppen olyan embernek ajkáról hangozhatik el leginkább, aki ma a napi politikának hullámszásaitól, áramlataitól, szenvedélyeitől egészen távol áll. Nemcsak távol állott a közelmúltban, de — méltóztassanak megengedni, hogy ezt ismétljem — *távol kíván ma radni, mert így lát ja az ország érdekében helyesnek, a közelebbi jövőben is*. Mondom, méltóztassanak megengedni, hogy egy ilyen ember, akit erre a lépésre nem vezethet semmi egyéb, mint az ország, a nemzet, a dinasztia nagy, parancsoló érdekeire való aggódó tekintet; méltóztassanak nekem megengedni, hogy én arra kérjek minden faktort, akinek ebbe beleszólása van, hogy ebben a külügyi helyzetben, a nemzetközi helyzetnek most várható fejlődései és bonyodalmai mellett: találjanak módot a függő katonai kérdések megoldására, találjanak módot hadseregünk viszonyainak, helyzetének végleges rendezésére.

Méltóságos főrendek! Talán addig, amíg annyira derült volt a külügyi láthatár, lehetett húzni, halasztani, kitolni a függő katonai kérdések megoldását. De ez az idő elmúlt. Nem a mai pillanat teszi égetően sürgőssé ezeknek a kérdéseknek megoldását. Én meg vagyok róla győződve, hogy elég erősek vagyunk a mai pillanat katonai feladatainak megoldására. De előreláthatólag újabb nehézségek, újabb feszültségek fognak a jövőben előállani. Azok a hatalmasságok, amelyek netalán akkor egy ellentáborban lesznek, nem fogják különböző más szempontok miatt háttérbe tenni az ő katonai kérdéseiket, és méltóztassanak nekem megengedni, de ma szemben azzal a horosz-

koppal, amit a külügyi helyzet elénk tár: a legborzasztóbb könnyelműség volna minden oldalról, minden tényező részéről, ha minden előítélet, minden szenvedély leküzdésével, minden eddig elfoglalt álláspont iránti elfogultság teljes félretételével, minden áldozatra készen meg nem tenne minden lehető arra, hogy a hadsereg kérdései végre-valahára megoldassanak. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)*

Ezeknek kijelentése után a javaslatot általánosságban elfogadom. *(Élénk helyeslés. Taps.)*

Tisza István beszédére Wekerle miniszterelnök válaszolt. Ami először is az annexió kérdését illeti, kifejti az annexió szükségességét¹ és helyesli Tiszának azt az álláspontját, hogy az összes körülmények alapos és részletes megismerésének idejére kívánja fenntartani kritikáját. Nagyban és egészben egyetért Szerbiára vonatkozó fejtegetéseivel is. Tiszának Angliára vonatkozó megjegyzéseivel foglalkozva, Wekerle azon reménynek ad kifejezést, hogy a Törökországgal való megegyezésünk után Angliához és az érdekelt többi hatalomhoz való viszonyunk csak annál jobb és barátságosabb lehet. Kijelenti végül, hogy teljesen osztozik Tiszának abban a felfogásában, hogy „erőnknek teljes tudatával kell bírunk, mert ez erősíti meg bennünk azt a reményt, hogy a jelen, kétségtelenül nehéz külpolitikai viszonyokból, az összes hatalmakkal egyetértően és megerősödve fogunk kibontakozni“.

293. A főrendiház 1910. jan. 24. ülése. — Elnöki indítvány és gr. Tisza István határozati javaslata az új kormány kinevezésére vonatkozó királyi leiratnak a képviselőházban jogellenes visszatartása tárgyában. — A Khuen-kormány bemutatkozása: Khuen védelme; „a főrendiház a dolog természeténél fogva kormányt nem támogat és kormányt nem buktat“; a koalíciós kormányzat mérlege; a választójog reformja: történelmi visszapillantás; a miniszterelnök programbeszéde és az általános szavazati jog szerencsétlen jelszava; az általános szavazati jog veszélyei; megvalósítása nem érdeke sem az ipari mun-

¹ Andrássy megemlíti bizalmas feljegyzéseiben (Magyarság, 1924. nov. 16. sz.), hogy az 1908. okt. 3. magyar minisztertanácsban, mely Aerenthal kivánságára az annexió tervével foglalkozott, ő (Andrássy) részletes nyilatkozatot tett a tervezett annexió ellen, elsősorban a novibazári szandzsák feladása miatt. Mégis elfogadta az annexiót, mert nem akart egyéni skrupulusai miatt a Monarchia külpolitikai helyzetén rontani és a magyar belpolitikai helyzetet sem a kormányból kilépésével veszélyeztetni.

A magyar delegáció egyesült négyes albizottságának 1910. nov. 7. ülésén, mely a bosnyák ügyeket tárgyalta, Kossuth Ferenc volt kereskedelmi miniszter úgy nyilatkozott, hogy a Wekerle-kormány csak kényszerűségből járult hozzá az annexióhoz, mert nem tartotta helyesnek, hogy lemondásával válságot idézzen elő akkor, amikor az ellenség az ország határán áll. (B. H. 1910. nov. 8. sz.)

kasnak, sem a nemzetiségeknek, sem a dinasztíának; az új kormány vállalkozásának alap gondolata: nemzet és dinasztia szolidaritásának előtérbe állítása; a 67 és 48 közötti ellentét ma már anakronizmus; a függetlenségi kormánypart eljárásának bírálata; a bankkérdés; mi a politikai elv?; „azt nagyon szeretem, hogy valakinek egy meggyőződése legyen, de ne legyen kettő, mert az határozottan embarras de richesse“; erőegyesítés, király és nemzet vállvetett összeműködésének szüksége pozitív munkára; „nem kérek Istentől egyebet, mint azt, hogy az az elégtélelem ne legyen meg még egyszer“. (Főrendiházi Napló III. k. 167, 174—182. 1.) Előzmények: a koalíciós kormány válsága; Lukács László kibontakozási kísérletei; Andrássy Tiszát kapacitálja a kormány vállalására; Khuen lesz miniszterelnök.

Tisza István 1909. márc. 1. főrendiházi beszédében még kizárólag külpolitikával foglalkozik, ismételten hangsúlyozva a napi politikától, a szorosán vett pártpolitikától való távolmaradását a közelebbi jövőben is.

És, íme, 1910. jan. 24-én újból felszólal a főrendiházban, hogy valamást tegyen az új kormány mellett; ítéletet mondjon igen előkelő, pártszenvédélytől ment hangon a koalíció négy évi sáfarkodásának eredményéről;¹ állást foglaljon a napi politika homlokterében álló választójogi és bankkérdésben; megmutassa a ki vezető utat a koalíciós uralom tehetetlensége okozta siralmas helyzetből.

Mi vitte Tiszát négy évi visszavonulás után újból a pártpolitika terére?

Az 1910. január közepén bekövetkezett rendszerváltozást elkerülhetetlenné tette elsősorban az a körülmény, hogy a függetlenségi párt kebelében a bankkérdés kiélesedése már 1909. ápr. havában nyílt kormányválságot idézett elő, amelyet nem lehetett többé megfelelő kibontakozási alap segélyével kiküszöbölni, úgy-hogy ettől az időponttól kezdve egészen felmentéséig a Wekerle-kormány élete egy hosszú hónapokig tartó, szinte végtelennek tetsző kínos vergődés stádiumába jutott. Csak néhány szóval jelezzük a kitört válság legfőbb mozzanatait és a Khuen-kormány kinevezésére vezető meddő megoldási kísérleteket.

A függetlenségi párt 1907. nov. 11. értekezletének (292) kezdeményezésére a képviselőháztól kiküldött bankbizottság 1909. márc. 12-én tartott ülésén — Kossuth Ferenc többségi pártvezér intelme ellenére — egyhangúlag elfogadta Holló Lajosnak, a függetlenségi párti Justh—Holló-féle ú. n. bankcsoport alvezérének határozati javaslatát, mely szerint a képviselőház utasítja a kormányt, hogy az esetben, ha a kartellbank terve a kellő időben meg

¹ Milyen más Polónyi Géza volt koalíciós igazságügyminiszter epés bírálata a koalíciós rendszer addigi mérlegéről a képviselőim 1908. dec. 11. ülésén!

nem valósulhatna,¹ „a szerződéses viszonyban nem álló külön magyar jegybanknak 1911. jan. 1-ére leendő felállítására nézve a szükséges törvényhozási és kormányzati intézkedések késedelem nélkül megteendők“ (B. H. 1909. márc. 13. sz.)

Ezzel a kormány helyzete tarthatatlanná vált, mert mint előre látható volt, a kartellbank terve az osztrák kormány ellenzésén meghiúsult, az önálló bank felállításához pedig a király nem járult hozzá.² Ápr. 25-én a kormány lemondott és pedig — mint Wekerle a két Ház ápr. 26. ülésén bejelentette — azért, mert az osztrák kormány nem fogadván el a magyar kormánynak azt az egyhangú álláspontját, hogy a közös bank helyett két kartellviszonyban álló (magyar és osztrák) bank állíttassák fel, megszünt a magyar kormány szolidaritása a jegybank kérdésében.

A király ápr. 27-én kelt elhatározásával a kormány lemondását elfogadta s megbízta a lemondott kormány tagjait az ügyek ideiglenes vitelével. Május elején a király Budapestre érkezett és megkezdődtek a válság megoldására irányuló kihallgatások. A király a különböző pártok vezérpolitikusaikat és a koalíción kívül álló államférfiak közül 1909. május 8-án gr. Tisza Istvánt is kihallgatáson fogadta, ki a rendelkezésünkre álló adatok szerint³

1. Vagyis, ha a magyar kormánynak nem sikerülne az osztrák kormánnyal oly megállapodást létesítenie, hogy a felállítandó magyar jegybank szerződésre lépjen a létesítendő osztrák jegybankkal.

2. A Justhék bankkövetelése miatt beállott kormányválságról, az ennek orvoslására felmerült tervekről, a május első felében Budapesten tartott, a válság megoldására szolgáló királyi kihallgatásokról és meddő kibontakozási kísérleteiről megbízható (habár nem kimerítő) tájékoztatást nyújt legújabbban Lu kacs László a B. H. 1930. dec. 25. számában a következő címmel megjelent nagyérdekű cikkében: „Ferenc József, a koalíció és a Khuen—Hédervary-kormány megalakulása.“

A koalíciós rendszer agóniájának és bukásának, valamint a Kbuen-kormány megalakulásának történetéről — Kristóffy és Batthyány többször idézett könyvében kívül — I. még a következő műveket: Gratz 11. 195—213. és 238—239., Erényi 162—165., Sztéryi 39—44. és 52—75., Jakabffy Elemér: Emlékezéseim Tisza István grófról (Tisza-Évkönyv 1928—1929, 195—196. 1.) és Plener III. 311. 1.

Sztéryi József, az 1910. jan. 17-én hivatalától felmentett Wekerle-kormány kereskedelemügyi államtitkára, emlékirataiban ekként parentálja el a dicstelenül kimúlt koalíciót: „A koalíció élete amilyen szépen indult, olyan gyorsan végződött. Születése csupa remény, halála teljes kiábrándulás volt.“ (I. m. 73—74. 1.)

Ugyanő állapítja meg éppoly találoan, hogy „kevés esetet ismer a történelem olyan korrekt politikai magatartásra, mint aminő Tisza Istváné volt kétszeri miniszterelnöki bukása után“. (I. m. 67. 1.)

3. Kristóffy i. m. 606, 608—609. 1.

Lukács László (előbb idézett cikkében) a szóbanforgó királyi kihallgatásokról írva, megemlíti, hogy Tiszát 1909. május 8-án, Khuent és őt május 10-én fogadta a király, és hogy kihallgatás előtt a két előbbi politikust érintkezésbe lépett vele. Majd így folytatja: „Nagyban és egészben mindhárman egyetértünk abban, hogy habár a koalíció gazdálkodása már eddig is óriási károkat okozott az országnak, mindazonáltal a közvélemény még nem alakult át annyira, hogy a koronának felelősség mellett lehetne egy döntő fordulat előidézését javasolni. A részleteket illetően azonban felfogásunk abban különbözött, hogy

szintén a koalíciós kormány ideiglenes fennmaradása mellett foglalt állást és e végből bizonyos katonai engedmények megadását hozta javaslatba.

Miután a koalíció fenntartását célzó Wekerle—Andrássy-féle kibontakozási terv, mely bizonyos katonai koncessziók árán a koalícióhoz tartozó 67-es pártoknak a 48-asok mérsékelt elemeivel (a Kossuth—Apponyi-féle csoporttal) való egyesülését szolgálta, uem nyerte meg a király hozzájárulását: Lukács László megoldási módjuzata lépett előtérbe.¹ Ez a terv a függetlenségi pártnak a koalíción kívül álló 67-esekkel való együttműködésén alapult oly módon, hogy a függetlenségi pártból, mely a képviselőház abszolút többségét alkotja, nevezetnék ugyan ki az új kabinet tagjainak egy része; de a kabinet elnökét, továbbá a pénzügy- és belügy-minisztert a király a parlamenti pártokon kívül állókból nevezné ki.² A tervezett újabb paktum értelmében a függetlenségi párt vállalja az 1906. ápr. paktum végrehajtását, tehát hajlandó „széles alapon“ megalkotni az általános választójogról szóló törvényt. Ami pedig a helyzet ütközőpontját a bankkérdést illeti, a Lukács-féle új paktumnak idevágó része így szól: „A bankkérdésben a többség (t. i. a függetlenségi párt) az önálló magyar jegybank álláspontján van. Kijelenti azonban a többség, hogy amennyiben

míg *Tisza* még mindig csak az abszolút passzív magatartást vélte helyesnek: addig Khuen és én abban a véleményben voltunk, hogy — ha nem akarjuk, hogy a rohamosan fejlődő események készületlenül találjanak — már most kell megindítani a jövő fordulat előkészítésére szükséges lépéseket“.

Megírja Lukács azt j6, hogy a király Budapestről való elutazása előtt „arra hívta fel Wekerlót, hogy vegye ő a kezébe a kibontakozás fonalát. Ennek alapján két kibontakozási terv készült... de e programok (május végén) részben a korona, részben az osztrák kormány ellenállásán hajótörést szenvedtek“. Ezen előzmények után a király — eltérve a Lukács javasolta taktikától — még a nyár beállta előtt kívánta a válság megoldását s Lukácsot bízta meg e feladat végrehajtásával. Ezzel vette kezdetét júniusban „az a politikai kálvária járás“, mely Lukácsnak a függetlenségi párttal (előbb Kossuthtal, majd Jüst hókalkal) folytatott hosszas tárgyalásai után 1909. végén eredménytelenül végződött.

1 Lukács szóban forgó kibontakozási ajánlatát, melyet a függetlenségi pártnak tett, Kossuth Ferenc felolvasta pártjának 1909. jún. 30-án tartott értekezletén. (B. H. 1909. júl. 1. sz.) Lukács 1909. kibontakozási kísérletével egyébként hosszasan foglalkozik ugyancsak Kristóffy i. m. 609—655. 1.

Tisza István és a volt szabadelvűpárt vezérkarának elítélő és elutasító állásfoglalását Lukács akciójával szemben megismerhetjük a *Tisza* hagyatékában lévő politikai levelekből, melyeknek az 1909. évből származó része túlnyomólag éppen Lukács akciója körül forog.

Ezen 1909. bizalmas levelek közül *Tisza* és legbensőbb hívei idevágó nézeteinek megismerése szempontjából különös figyelmet érdemelnek a következők: Berzeviczy Albert júl. 4. és 20., szopt. 6., Ghillány Imre júl. 18. és aug. 8., Tallián Béla júl. 23. és 28., Hieronymi Károly aug. 1., Sándor János aug. 9. és dec. 8. levele.

2 Ez utóbbiak (tehát a miniszterelnök, a belügy- és a pénzügyminiszter) a terv szerint „nem mint pártnak képviselői, hanem mint a korona álláspontját képviselő bizalmi férfiak“ lettek volna a kormány tagjai.

A Lukács-féle ajánlat nyilván beletűközik a kabinet homogenitásának s ebből folyó szolidaritásának alapelvébe. Egészen eltekintve attól, hogy a függetlenségi párttól oly személyi áldozatot követelt, melybe bele nem mehetett.

nem sikerülne a koronát ezen álláspont helyességéről oly időben meggyőzni, hogy az önálló magyar jegybank 1911. jan. 1-ére felállítható legyen: hajlandó az Osztrák-Magyar Bank szabadalmát a lejáratától számítandó 3 évre meghosszabbítani“.

Mint előre látható volt, a függetlenségi párt 1909. jún. 30-án tartott értekezletén Lukács Lászlónak a király előzetes hozzájárulásával tett ezt az ajánlatát egyhangúlag visszautasította. (B. H. 1909. júl. 1. sz.)

Erre a király júl. 7-én újból kinevezte az ápr. 25-én lemondott kormányt. Júl. 10-én volt az újonnan kinevezett kabinet bemutatkozása a két Házban. Ez alkalommal Wekerle bejelentette, hogy habár a kormány tagjai között csakis a bankkérdésre nézve merültek fel ellentétek, a kormány csupán arra szorítkozhat, hogy átmeneti jelleggel vezesse az ország ügyeit, de az országgyűlés őszi működésének megkezdése előtt be kívánja adni lemondását.

A két Ház szept. 28. ülésén Wekerle csakugyan közölte, hogy a kormány az előző napon beadta lemondását és kérte felmentését.

A király e részben egyelőre nem döntött, hanem okt. 2-án — a lemondott kormányelnök javaslatára — Kossuth Ferencet, mint a képviselőház többségét alkotó párt vezérét, fogadta kihallgatáson. Kossuth okt. 4-én számolt be pártjának kihallgatásáról. Beszéde abban a konklúzióban csendül ki, hogy „a válság még nincs megoldva és kevés remény van arra, hogy a megoldás a mi kívánságaink szerint fog létrejönni“. (B. H. 1909. okt. 5.)

A függetlenségi párt hatalmas fáján szöként, rágódó végzetes bankkrdés 1909. nov. 11-én nyílt szakadásra vezetett.

Az akkor tartott pártértekezleten Holló Lajos határozati javaslatot terjesztett elő, melynek első mondata szerint: „a függetlenségi és 48-as párt kimondja, hogy a közös bank szabadalmának meghosszabbításához hozzá nem járul és csak oly kormányt támogat, amely az általános választójognak megalkotása mellett az önálló banknak 1911. jan. elsejére való felállítását kormányzati program injába felveszi és amely minden koalíció vagy kooperáció mellőzésével a függetlenségi és 48-as pártból, mint a parlament többségéből alakítatik“.

Ezzel szemben az elnöklő Kossuth Ferenc határozati javaslatot ajánlott elfogadásra, melynek értelmében „felesleges, a mellett a fennforgó viszonyok között időszerűtlen is, hogy a párt (az önálló jegybank kérdésében) az eddigiektől eltérő újabb határozatokat hozzon éppen most“.

A megejtett szavazás eredménye szerint 74-en szavaztak Kossuth javaslata és 120-an Holló javaslata mellett. A leszavaztatás után a kisebbségbe jutott Kossuth híveivel együtt nyomban elhagyta a pártkört és „Negyvennyolcas függetlenségi Kossuth-párt“ elnevezéssel új pártot alakítottak. Ilymódon két függetlenségi párt keletkezett: az egyik Kossuth, a másik Justh vezérlete alatt¹

¹ A függetlenségi párt kettészakadása folytán Justh Gyula házelnök és a két alelnök lemondott. Az új elnökség megválasztása nov. 13-án történt. Elnökké Gál Sándor Kossuth-párti képviselőt választották. A Justh-párti jelöltek közül egyik sem kapott helyet az elnökségben.

Ezzel a koalíció felbomlása teljessé lön. Ezt a rendszert, melynek a nemzetiségi képviselők és később (1907. nov. óta) a függetlenségi disszidensek kis csoportján kívül ellenzéke nem volt, belső visszavonás buktatta meg. A bankkérdés kiéleződése már csak az utolsó lökést adta meg a belülről lassú korhadásnak indult koalíciós uralomnak.

*

Nov. 23-án koronatanács (magyar minisztertanács a király elnökletével) volt Becsben, mely Wekerle kibontakozási tervét tárgyalta¹

Ez alkalommal a király — mint már előzőleg is — hajlandónak nyilatkozott a kilences bizottsági program értelmében a katonai címer- és jelvénykérdés megnyugtató megoldására, de kijelentette, hogy a nyelv kérdésében nem engedhet.

Andrássy, 1909. nov. 27. feljegyzése szerint, a kormányválsággal kapcsolatban nagyérdekű beszélgetést folytatott Tiszával, melyből kitűnik, hogy Andrássy, ki már a nov. 23. koronatanácson oda nyilatkozott, hogy az új kormány megalakításánál „legelső sorban gr. Tisza István jöhet szóba“: Tiszát kapacitálta a miniszterelnökség vállalására.

Ebből a nagyfontosságú beszélgetésből adjuk a következő részt:

„Tisza felkereste Andrássyt és azt mondotta neki, hogy nem vállalkozhatik a kabinet megalakítására. Joga volna ugyan vállalkozni, még ha Ő Felsege nem is adna katonai koncessziót, mert ilyet ő sohasem követelt; csak legutóbb, akkor is csak azért, mert e nélkül nem vélte a függetlenségiakat a fúzió számára megnyerhetőeknek, tanácsolta a királynak a kért engedmények^{1 2} megadását. Mindamellet nem vállalkozik, mert nem számít sikerre, a kísérlet eredménytelensége pedig a 67-es eszme tönkretételét jelenti.³

Andrássy: ...Ha visszautasítja Tisza a jelöltséget, aligha következik más, mint a darabontkísérlet megújítása az általános.

¹ L. a következőkre Andrássy 1909. nov. 24. és nov. 27. bizalmas feljegyzését a Magyarország 1924. nov. 30. számában.

² Tisza álláspontjáról a Wekerle—Andrássy-féle kibontakozási tervnek kért katonai engedmények tárgyában I. Kristóffy i. m. 606, 608, 609. és 649. l.

³ Ezzel teljesen egybevág Tiszának egy későbbi: „Válasz Andrássy Gyulának“ c. polemikus nyilatkozata (Az Újság 1912. aug. 10. számában), melyből idézzük a következő idetartozó részt:

„1909. elején még Andrássyék azon terve állott előtérben, hogy új pártalakulás és új program révén, a ózadnyelv (292) segélyével, tényleg 67-es alapra hozzák át a függetlenségi párt zömét. Ezt a kísérletet teljes odaadással támogattam... 1909. őszére Justhék magatartása ezt a kísérletet végleg meghiúsította“ ... Andrássy erre teljes erejéből keresett utódot a koalíciónak, hogy mielőbb szabadulhasson türethetetlen helyzetéből. „Ebben az időpontban jutottam abba a helyzetbe, hogy a kormányalakítás elvállalása ügyében nyilatkozzam; ekkor adtam annak a nézetemnek kifejezést, hogy a helyzetet a régi szabadelvű párti politika sikeres feltámasztására megérettnek még nem tartom.“

egyenlő és titkos választójoggal.¹ Nemzetiségi és demagóg áradat borítaná az országot...“ Ez az állapot különösen végzetes volna a trónörökös miatt. „...Olyan súlyos akciót, mint amilyenek megindításáról most szó van, csak egy ember vezethet; és pedig ez időszert Tisza, aki nincs handicapelve a katonai kérdéssel.“

Tisza kérdésére a modus procedendi tekintetében Andrásy kifejti, hogy „az egyetlen helyes mód, hogy Tisza új fi7-es pártot alakítson és ebbe belemenjenek az ő hívei is. De még ha Tisza nem is vállalkoznék és ha darabont-kormány következne, akkor is közösen kellene dolgozniuk a közjogi alap megmentésére... Nagy felelősség van Tiszán, mert ma ő az egyetlen becsületes magyar politikus, aki minden concesszió nélkül vállalkozhat. Ha nem teszi, kalandorok lépnek előtérbe“.

Miután a Wekerle-kormány reaktiválása fúziós alapon a függetlenségi párt nov. 11. kettészakadása után sem sikerült; miután továbbá Tisza még nem látta az időt elérkezettnek arra, hogy kabinetalakításra a siker reményével vállalkozzék: a király dec. folyamán párhuzamos akciót szőtt Lukács László és gr. Khuen-Héderváry Károly útján a tavasz óta húzódó idült kormányválság megoldása végett.^{1 2}

Lukács újabb megbízatása nyári kibontakozási kísérletének felújítását jelentette.³ Azzal a különbséggel, hogy most a függetlenségi pártnak csupán Justh—Holló-féle különvált többségi csoportjával tárgyalt ugyancsak azon az alapon, hogy ez az új Justh-párt hajlandó az általános egyenlő választójogot megalkotni, a bankkérdésben pedig egyelőre erre alkalmas oly formulával megelégedni, mely szerint az ezen kérdésben való végleges döntést az

¹ Annyi bizonyos, hogy Lukács kibontakozási akciójának sikertelensége esetén Ferenc Ferdinánd számításba vette Kristóffy kormányelnökségét. (L. Chlumecy i. m. 333. és 335. l.)

² Lukács és Khuen 1909. dec. 18. bécsi kihallgatásáról l. a 13. H. 1909. dec. 19. ez. — Dec. 23-án a király Lukácsot miniszterelnökké deszignálta. (B. H. dec. 24. sz.)

³ A Lukács—Justh-főle kooperációs tervről és ennek megthiusulásáról részletesen tájékoztat Kristóffy i. m. 642—654. l.

Megemlékezik a Lukács—Justh-főle kabinetre irányuló tárgyalásokról a Justh-párt egyik vezérére, gr. Batthyány Tivadar is (Beszámolóm, I. k., 1927. 41. l.), kiemelve, hogy ezt a kormányalakítási kísérletet „Ferenc Ferdinánd trónörökös melegen támogatta“. Ezt az utóbbi állítást megerősíti Kristóffy idevágó előadása is.

Ezzel szemben kiemelendő, hogy Ferenc Ferdinánd Brosch szárnységéhez intézett 1909. jan. 24. levelében Justhot a kormányon Kossuthnál is veszedelmesebbnek tartja, (Chlumecy i. m. 323. l.)

Lukács 1909. kibontakozási kísérleteiről 6 általában Nagymagyarország utolsó 25 esztendejének intim történetéről bizonyára sok eddig nem ismert, megbízható adatot fogunk találni Lukács László majdan megjelenő emlékirataiban.

A kormányválság utolsó szakára (1909. dec.— 1910. jan.) nézve több szempontból érdekes felvilágosítást nyújt Ferenc Ferdinánd és Brosch alezredes, szárnység (a trónörökös „mühelyé“-nek főnöke) közötti táviratváltás. (Chlumecy i. m. 332—336. l.)

általános választójog alapján összeülő új képviselőháznak tartják fenn; ebből következik, hogy a Justh-párt a bankprovizórium megszavazását is vállalta. A tervezett kormány Lukács elnökle alatt, de a Justh-párt részvételével alakult volna.

Amde a Lukács—Justh-féle kabinet nyélbetűése szinte az utolsó percben meghíusult, mert — amint Kristóffy beszéli — Justh Gyula 1909. dec. 30. bécsi audienciáján „a király dolgozószobájában, ahová azért ment, hogy a Lukács Lászlóval kötött politikai egyességet perfektuálja, a bankügy tárgyalása közben megcsökönyösödött s a már-már tető alá került egyességet minden különösebb ok nélkül felborította“.

Ami aztán Lukács kibontakozási tervének meghíusulása után következett, ugyancsak Kristóffy (i. m. 654—655. l.) folytatólag imígy adja elő:

„Lukács, amint a bécsi sikertelen audienca után hazaérkezett, rögtön felkeresett. Még ő sem tudta magyarozatát adni Justh Gyula váratlan páfördulásának. Egész utolsó percig állta az egyességet, s éppen a király előtt, hol leginkább kellett volna magát fégyelmeznie, szaladt a kurucvér fejébe.¹ Elmondta Lukács azt is, hogy midőn misszióját végleg visszaadta a királynak, az agg uralkodó hozzáfördulva, javaslatot kért tőle egy más politikai személyiség megjelölése végett, ki a válság lebonyolítását kezébe venné. Lukács ezt válaszolta: Magyarországon ma csak két politikus van, aki fel meri a parlamentet oszlatni.

Kik azok? — kérdezte a király.

Khuen-Héderváry és Kristóffy.

Schicken's mir Ivhuen, válaszolta Ferenc József“.

Így lett gr. Khuen-Héderváry Károly újból (101) miniszterelnök.²

A kormányváltozás az 1910. jan. 17-én kelt kir. kéziratokkal ment végbe.

¹ Nézetünk szerint éppen ez szolgál Justh becsületére, vagyis az, hogy a király előtt teljes őszinteséggel kijelentette, hogy a nemzeti bank rögtöni felállítása nélkül nem hajlandó Lukács Lászlóval kormányt alakítani. L. erre nézve a B. H. 1928. márc. 15. számának Újabb részletek Lukács László emlékirataiból c. cikkét.

Lukács Lászlónak Justhékkel az 1909. év folyamán a bankkérdésben folytatott tárgyalásairól többször van szó Tisza 1910. választási beszédeiben ii (303, 305, 311, 316, 318.)

² Figyelmet érdemel Sándor János két levele Tiszához (1910. jan. 10. és 11.) Lukács vállalkozásának meghíusulásáról és Khuen miniszterelnöki kinevezéséről.

Különösen érdekes ugyancsak Sándor Jánosnak 1910. jan. 14. levele, melyben tájékoztatja Tiszát a Khuen-féle kabinet megalakításának bizonyos személyi nehézségeiről, majd pedig Khuen és Tisza viszonyára fontos következő sorokat írja:

„Károly (Khuen—Héderváry) nyilatkozatai Rólad mind igen hálásak, melegek. Bornemissza Lajosnak azt mondotta, hogy szorongva jött a villába (t. i. a Városligeti Fasorban lévő villába, hol Tisza akkoriban lakott) és nem merte remélni, hogy spontán megkapja azt a reá nézve oly nagybecsű támogatást. Kabósnak pedig, hogy nyugodtan megy bele a küzdelembe, mert ha belebukik is, utána még meg vagy Te, kinek — hiszi és reméli — készítheti előre az utat.“

Kimen kinevezésével ismét adva volt egy csupa 67-esekből állók kormányzatának s ezzel a szabadelvűpárt feltámadásának lehetősége. Tisza négy évi hosszú távliét után újból megjelenik a pártpolitika porondján, hogy régi benső barátjával és hűséges politikai fegyvertársával karöltve segítsen az országot kiragadni „tehetetlen, bizonytalan, ezer veszéllyel fenyegető”¹ helyzetéből.

És ezzel áttérünk a főrendiház 1910. jan. 24. ülésére, melynek fő tárgya az új kormány bemutatkozása volt. Ez azonban egy bizonyos formai akadályba ütközött.

Az történt ugyanis, hogy a képviselőháznak ugyanaznap délelőtt tartott ülésén kihirdették ugyan a Khuen-kormány kinevezéséről szóló királyi leiratot és a miniszterelnök fel is olvasta programnyilatkozatát; miután azonban a leirat tudomásul vételéről megindult vita az ülés végéig nem fejeződött be, a leirat — ezen vita befejeztéig — egyelőre a képviselőháznál rekedt s nem volt átküldhető hasonló kihirdetés végett a főrendiházhoz. A kormány bemutatkozására tehát a rendestől eltérő alapot kellett találni. E körül forog az ülés kezdő része, melynek során elnök bemutatja és felolvastatja gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök átíratát az előbbi kormány felmentése s az új kormány kinevezése tárgyában, továbbá a miniszterelnöki átíratához csatolt két királyi kézirat másolatát. Ez utóbbiak közül az egyik Khuennak miniszterelnökké történt kinevezéséről, a másik pedig a kormány többi tagjának kinevezéséről szólt.

Ezen két királyi kézirat másolatának felolvasása után gr. Dessewffy Aurél elnök a következő indítványt terjesztette elő:

„Mínthogy az új kormány kinevezésére vonatkozó kegyelmes királyi leirat a képviselőháztól még nem érkezett át, másrészt azonban véleményem szerint, — amelyhez, azt hiszem, a méltóságos főrendek is hozzájárulnak, — a főrendiház az országgyűléshez, tehát hozzá is intézett királyi leirattal kinevezett kormány bemutatkozására nézve a maga jogkörének érvényesítését nem teheti a képviselőház eljárásától függővé: bátor vagyok a méltóságos főrendek hozzájárulását kérni ahhoz, hogy a miniszterelnök úr imént felolvasott és ezen Ház által tudomásul vett átíratára alapján történjék meg ezen Házban a kormány bemutatkozása.”^{1 2}

Tisza István gróf: Nagyméltóságú elnök úr! Méltóságos főrendek! Én az elnök úr javaslatához teljes mértékben hozzá-

¹ Tisza 1910. jan. 24. beszédéből vett szavak. Az ország akkori siralmas helyzetét fokozta az a körülmény is, hogy a koalíciós parlament munkaképtelenné válása folytán 1910. jan. 1-én pénzügyi és katonai „exlex” állott be, mely törvényen kívüli állapot csak 1910. aug.-ban ért véget.

² Nem pedig — mint rendszerint — az új kormány kinevezésére vonatkozólag az országgyűléshez intézett és a két Házban kihirdetett királyi kéziratok alapján. — Ez esetben a kormányváltásról szóló kir. leirat csak utólag, jan. 29-én került kihirdetésre a főrendiházban, mert a képviselőháznak csak jan. 28. ülésén nyert elintéztést.

járulok, de azt gondolom, hogy ezen helyes indítvány elfogadásánál a főrendiháznak az adott viszonyok között nem volna helyes megállania. A felolvasott iratokból egy igen sajnálatos tényről nyert a főrendiház tudomást, arról a tényről, hogy egy legkegyelmesebb királyi kézirat, amely az országgyűlésileg egybegyűlt főrendekhez és képviselőkhöz intéztetett és amely a mai nap reggelén a képviselőházban már felbontott és meghirdetett, máig sem küldetett át a főrendekhez.

Megvallom, méltóságos főrendek, hogy a kérdést igen komolynak tartanám, ha azt gondolhatnám, hogy itt a képviselőház, mint testület, eljárása okozta volna ezt a sajnálatos tényt, amelyet konstatálnom kell, mert akkor kétségtelenül a képviselőház volna az, amely — igénytelen nézetem szerint — úgy a koronával, mint a főrendiházzal szemben nem helyesen járt volna el, mert hiszen itt Ő Felsége intéz egy legkegyelmesebb királyi kéziratot a főrendekhez és a képviselőházhoz.

Amint a főrendiháznak nem volna joga ezt a legkegyelmesebb királyi kéziratot a képviselőháztól visszatartani, úgy nincs joga a képviselőháznak sem a főrendiháztól visszatartani ezt a legkegyelmesebb királyi kéziratot, amely nem az ő tulajdona, mert mind a két ház tagjaihoz van intézve. Azonban tudjuk mindnyájan, még ha nem is hivatalosan, hogy itt tulajdonképpen nem a képviselőháznak valamely nézetünk szerint nem helyes határozatával, hanem azzal a ténnyel állunk szemben, hogy a képviselőház egyes tagjai mindenféle határozathozattal a képviselőházban megakadályozták, úgy, hogy itt nem lehet a két ház felfogása közötti konfliktusról beszélni, hanem arról a sajnálatos tényről, hogy a képviselőház egyes tagjai hozták abba a helyzetbe a képviselőházat, hogy a főrendiházzal szemben való kötelezettségének nem tehetett eleget.

Már most ilyen körülmények közt semmi garanciát uern nyújthat a képviselőház mindaddig, míg hárszabályai tág kaput nyitnak hasonló eseményeknek, arra, hogy ez a sajnálatos esemény a jövőben is bármikor ismétlődni nem fog. Én tehát azt gondolom, hogy nekünk egyfelől óvást kell ezen tény ellen emelnünk, másfelől azonban igyekeznünk kell utat és módot keresni arra, hogy hasouló tények ne ismétlődhessenek, amire én nem tudok más utat, mint azt, ha a főrendiház az elnökséget hívná fel, hogy az illetékes faktorokkal összekötésbe helyezze magát és oly modus procedendiről gondoskodják a jövőre nézve, mely hasonló szerencsétlen körülményeknek ismétlődését lehetetlenné tenné. *(Élénk helyeslés.)*

Ennekfolytán bátor vagyok a nagyméltóságú elnök úr javaslatán kívül, melyhez hozzájárulok, a következő határozati javaslatot előterjeszteni: „A főrendiház megütközéssel konstatálja, hogy ő Felségének az országgyűlésileg egybegyűlt fő-

rendekhez és képviselőkhöz intézett és a képviselőházban már kihirdetett legkegyelmesebb királyi leirata ott visszatartatott. Óvást emel ezen, a főrendiház alkotmányos jogkörét sértő eljárás ellen és felhívja elnökségét, hogy magát az illetékes tényezőkkel érintkezésbe téve, jövőre oly eljárási módban megállapodni szíveskedjék, amely hasonló esetek ismétlődésének elejét vegye.“ (*Élénk helyeslés. Felkiáltások: Elfogadjuk!*)

Gr. Tisza István határozati javaslatához csupán gr. Vay Gábor szólt hozzá, röviden annak kijelentésére szorítkozva, hogy ezen javaslatot nem fogadja el, „mert a főrendiház elé a magyar alkotmány szerint csak oly tárgyak kerülhetnek, melyeket a képviselőház már megszavazott“.

Ezután a felsőház a határozati javaslatot elfogadta.

Majd az új kormány bemutatkozása következett. A miniszterelnök felolvassa „programmszerű előterjesztés“-ét, melynek legkiemelkedőbb pontjai ezek:

A kormány vállalkozásának főcélja, hogy az 1909. ápr. vége óta húzódó válságot parlamentáris úton oldja meg és a nemzet és király közötti viszonyt minden károsodástól megóvja. „E végből elsősorban a mostani országgyűlés közreműködésére számítunk. Amennyiben pedig ez lehetséges nem volna, a Ház feloszlata és új választások elrendelése útján kívánunk olyan parlamenti helyzetet teremteni, amely az alkotmányos tevékenység rendes menetének biztosítására lenne hivatva“.

Ami a jegybank ügyét illeti, tekintettel a kérdés rendkívüli horderejére, a kormány a legnagyobb óvatossággal kíván eljárni és „kellő időben oly megoldást fog javaslatba hozni, amely meggyőződése szerint az ország közérdekének megfelel“.

A kormány meggyőződése szerint „azok a súlyos rázkódások, amelyek az utolsó évtized alatt állami életünket érték, túlnyomó részben onnan származnak, hogy állami intézményeink reformjai nem tartottak lépést nemzetünk újabkori társadalmi és gazdasági fejlődésével. Mindaddig, míg a megzavart egyensúly nemzeti szükségleteink és intézményeink között helyre nem áll, a békés továbbfejlődés útjait biztosítva nem látjuk“. E végből parancsoló kötelessége a kormánynak: belügyi intézményeinknek reformok útján való alapos újjászervezése.

„Első helyen áll ezek között a *választói jog reformja*, amely az állampolgároknak a törvényhozó hatalom gyakorlásában való részvételét a politikai jogegyenlőség alapján lesz hivatva biztosítani. E tekintetben az eddig ismeretes javaslatoknak egyikét sem tehetem magamévá, de nem akarom részleges jelzők használata által a kérdés helyes rendezésének lehetőségeit megnehezíteni. Csak annyit kívánok ez alkalommal kijelenteni, hogy a nagy reformot az *általános választójog elve* alapján, a *pluralitás mellőzésével*, olyképen vélem megalkotandónak, hogy ez a magyar állam nemzeti jellegét, ezeréves történelmünknek megfelelően, továbbra is fenntartsa és biztosítsa“.

A miniszterelnök után gr. Hadik-Barkóczy Endre mind a maga, mind az alkotmánypárt kötelékébe tartozó főrendiházi ta-

gok nevében kijelenti, hogy nem azonosítják magukat a kormánnyal, és így támogatásukat sem helyezhetik kilátásba; mindazonáltal hajlandók a rendes állami szükségletekre vonatkozó javaslatokat megszavazni és különösen az exlex-állapotban való választások elkerülése végett rövid időre szóló indennitást adni.

Gr. Károlyi Mihály az új kormány iránt a legnagyobb bizalmatlansággal viseltetik.

Városy Gyula kalocsai érsek a bemutatkozó kormány iránt szintén nem viseltetik bizalommal, mert a kultuszterca ideiglenes vezetésével megbízott igazságügyminiszter unitárius vallású, és így — habár csak ideiglenes — hivataloskodása ellenkezik az 1867 óta állandóan követett azzal a gyakorlattal, hogy magyar kultuszminiszter csak katolikus vallású lehet.

Gr. Zselénszky Róbert nem ért ugyan teljesen egyet a miniszterelnök programjával, így pl. helyteleníti a választójognak oly nagymérvű kiterjesztését, mint amelyet ő tervez. Mégis örvend a miniszterelnök vállalkozásának, mert remélhetőleg lehetővé fogja tenni az összes 67-es pártoknak egy táborban egyesülését. Ebben a reményben járul bizalmi szavazatával a 67-es pártok tömörítésére irányuló kísérlethez.

Gr. Vay Gábor szerint az, amit a miniszterelnök kormányprogram néven elmondott, semmi egyéb, mint a nemzeti közvélemény félrevezetését célzó valótlanosság. „A nyakunkba ültették Khuen képében a második Fejérváryt,¹ hogy törje le a nemzet jogait és útravaló gyanánt mindjárt tarsolyába is pakkolták az erre szükséges fegyvereket. Ezek a fegyverek a házfelosztás, a

¹ Kliuent nem lehet „második Fejérváry“-nak nevezni, helyzete alapján egészen más volt, mint a Fejérváry-féle darabont-kormányé. Igaz ugyan, hogy Khuen bemutatkozása során a képviselőházban (1910. jan. 28-án) bizalmatlansági szavazatot kapott, mint Fejérváry hasonló alkalommal (273) mindkét Házban.

De ettől eltekintve, lényegesen különböző a két államférfi helyzete.

„A Khuen-kormány kinevezése esetével úgy állott a helyzet (mondja találoán Niamessny Mihály többször idézett tanulmányában a Bp. Szemle 1928. évi 612. sz. 235. lapján), hogy forma szerint a parlamenten kívül álló egyéniség kapta a megbízást... A szabadelvűpárttól azonban az ő nagy múltja kapcsán nem lehetett állítani, hogy nem voltak hívei az országban és így oly férfiú kapta a megbízást, aki mögött egy párt csoportosult, mely ha nem szerepelt is az utolsó (1906/10.) országgyűlésen magában a képviselőházban, mégis múltjánál, tradicionál fogva az országban jelentékeny számú hívekre számíthatott. Az 1910. választások eredménye ezt a felfogást igazolta is.“ Ezenfelül Khuen számíthatott Tiszának feltétlen támogatására. Sőt Khuen zászlaja alá kezdettől fogva nemcsak a régi szabadelvűpárt hívei sorakoztak, hanem éppen az Andrássy vezetésé alatti kormánypárt kívánta a fűziót Khuen táborával, és miután ez bizonyos okokból nem sikerült, az alkotmánypárt felosztása után (1910. febr. 14) tagjai jelentékeny részben Khuenhez csatlakoztak.

Ezzel ellentétben a „darabontkormány“ haladópárti programjának semmi toborzó ereje nem volt (282—283), hiszen 1906. februárjában, tehát közvetlenül az országgyűlés felosztása előtt (286), mindössze 8 haladópárti képviselő volt. És azt is tudjuk, hogy a Fejérváry-féle szemfényvesztő kormányprogram csúfos kudarcát éppen Tisza István elitélő állásfoglalása okozta.

Khuen vállalkozását helyesen nem lehet a Fejérváryéhoz hasonlítani vagy éppen azzal azonosítani

közös jegybank érdekében megugratott bécsi pénz és ha kell, szurony a magyar parlament szétveretésére... Ha... vannak még ebben az országban granicsárok,¹ hát vannak még magyarok is kellő számban, akik meg fogják tudni akadályozni a miniszterelnök urat abban, hogy mint magyar miniszterelnök végrehajtsa az illetéktelen politikai tényezőktől Bécsben kiadott parancsot“.

Tisza István gróf: Nagyméltóságú elnök úr! Méltóságos főrendek!

Előre feltett szándékomhoz képest kerülni fogok minden polémiát és éppen azért nem fogok azokkal a figyelemreméltó felszólalásokkal sem foglalkozni, amelyeket a mai ülés egyes felszólalói ajkáról hallottunk és nem szándékozom foglalkozni a most felszólalt méltóságos főrend úrnak felszólalásával sem.

Egy hang (a közvény): Nagyon hízelgő!

Tisza István gróf: Egyszerűen sajnálatomat fejezem ki a felett, hogy valaki Magyarországon, aki évekig tartó kifogástalan hazafias, érdekekben gazdag közéleti tevékenysége alatt tettekkel úgy bebizonyította hazafiságát, mint nagyon kevés más ember ebben az országban,^{1 2} még ennek a teremnek a légkörében is ilyen támadásoknak lehet kitéve. Én azt hiszem, hogy ezek a támadások nem igényelnek cáfolatot, ezek magukban hordják cáfolatukat.

Méltóságos főrendek! Talán csodálatosnak látszik az, hogy mi itt a kormány bemutatkozása során pártpolitikai eszmecserékbe bocsátkozunk, mert hiszen a főrendiház a dolog természeténél fogva kormányt nem támogat és kormányt nem bukattat;³ a főrendiház mint olyan, egyes javaslatokat elfogad, vagy el nem fogad, de igénytelen nézetem szerint a kormánnyal szemben bizalom, vagy bizalmatlanság álláspontjára nem helyezkedik. Ez nagyon természetesen nem veszi el a főrendiház egyetlen tagjának sem azt a jogát, hogy a maga részéről, a maga egyéni álláspontjáról egyénileg érzett bizalmának, vagy bizalmatlanságának kifejezést ne adjon.

Méltóztassék nekem megengedni, ha ezzel a jogommal, — félek tőle, — talán részletesebben és hosszadalmasabban élni fogok én is. Abban a Íriszemben teszem, hogy az ország mai

¹ Ellenzéki részről szerették Kiment „granicsár”-nak csúfolni egyrészt 20 éves horvát bánága miatt és másrészt azért, mert (persze helytelenül) a „császár” mindenre kapható, feltétlen engedelmes szolgájának tartották.

² Itt emlékeztetünk arra, hogy 1903. júl. 22. nevezetes képviselőházi beszédében Apponyi Khuent „a legérdemesebb magyar államférfiak egyikének” mondta.

³ Hogy a főrendiház (felsőház) bizalmatlansági szavazata a kormány állását nem érinti, a parlamenti kormányrendszer egyik általános alapelve. (Szilágyi Dezső Beszédeinek II. k. 472. sk. 1. — Esmein: *Éléments de droit constitutionnel français et comparé*, 4. kiadás, 1906., 688. sk. 1.)

rendkívül nehéz, aggasztó, korrumpált, veszedelmes helyzetben hazafias kötelességünk mindnyájunknak, sine ira et studio, lehetőleg legyőzve minden egyéni melléktekintetet, megtenni minden lehető arra, hogy az ország közviszonyai tisztázódjanak, rendes mederbe tereltessenek és végre-valahára ez a szerencsétlen nemzet is ismét hozzáfoghasson a produktív munkához.

Ha most ezzel az intencióval kérem a méltóságos főrendek nagybecsű türelmét, egy aggodalmat nem győzhetek le magamban. Sokszor nem az a fontos a hatásra vonatkozólag, hogy ki mit mond, de fontos az, hogy milyen hangulatra talál az illető; hogy vájjon az, amit valaki tisztán a hazafiúi aggodalom objektív álláspontjáról mond, hogy az valóban megtalálja-e azt a fogadtatást, azt a hangulatot, amely nélkül szava kiáltó szó lehet a pusztában, vagy esetleg félreértetve, a szenvedély további felizgatására vezethet.

Én kérve kérem a méltóságos főrendeket és kérve kérem mindazokat e ház falain kívül is, kik igénytelen felszólalásomat netalán észrevenni kegyesek lesznek, igyekezzenek objektív, pártszenvédélytől ment hangulattal fogadni azt, amit mondandó leszek. Lehet, hogy most talán már oda jutottak a mi közviszonyaink is, hogy bizonyos magunkbaszálló, higgadt, objektív, tiszta hazafiúi aggodalom által vezetett hangulatra találhatunk. Hiszen négy éve már annak, hogy tulajdonképen minden pártharc megszűnt. Egyike voltam azoknak, akik öntudatosan igyekeztünk eljárásunkat úgy idomítani, hogy e pártharcok megszűnjenek.¹ Egyike voltam azoknak, kik egy nagy csata befejeztével igyekeztünk a magyar közéletből eliminálni, teljesen kivonni azt az elemet, amely a múlt pártharcainak egyik élesztő kovásza volt, és amelynek jelenléte további istápolást adott volna a pártszenvédélynek. Keserőség nélkül tettük ezt, nem duzzogásból, de abban a meggyőződésben, hogy ennek a szerencsétlen országnak most mindenekelőtt a lelkek nyugalma, mindenekelőtt arra van szüksége, hogy az előtte álló nagy feladatokkal ne a pártszenvédély szemüvegén keresztül foglalkozzék.

Méltóságos főrendek! Négy év telt el azóta és ha most végignézzük a négy év tanulságain, talán ezek is arra indíthatnak bennünket, hogy kevesebb szenvedéllyel, kevesebb lobbánékonysággal, de több hazafias aggodalommal foglalkozzunk ezzel a kérdéssel. Hová jutottunk az utolsó évek eseményei során? Nem megfenekelve látjuk-e az állam egész gépezetét, amely tulajdonképen tehetetlenül kelepelt már a krízis formális kitörése előtt is, most pedig már hosszú hónapok óta egy, in optima forma kitört, végtelennek látszó krízis útvesztőjébe került.

¹ (289).

Vájjon milyen következményekkel fog ez jámi? Mert nem látjuk-e a politikai súlynak, a tekintélynek, a belénk vetett bizalomnak mindazon oszlopait alapjaikban megrendülni, amelyekre a mi nemzeti államunk épületének feltétlenül szüksége van? Hát nem látjuk-e barátainkat először aggódni, majd egy szánakozó kicsinylő mosollyal félrevonulni és nem látjuk-e ellenségeinknek olyan viselkedését, amely, bizony mondom, a haladkló oroszán meséjét juttatja az ember eszébe?

Hát ha most minden körülmény így összejátszik, nem kelene-e csakugyan lehetőleg félretenni, lehetőleg kiküszöbölni mindazt, ami elválaszt bennünket és lehetőleg egyesíteni ennek az országnak minden erejét — nem beszélek arról, hogy egy akol legyen és egy pásztor — de esetleg az eszmék harcában, esetleg egy egymás személyét megbecsülő alkotmányos küzdelem tisztítótűzében egyesíteni minden erőt az ország érdekeit valóban előmozdító pozitív munkára? Mert csak így lehet némi reményünk arra, hogy a bennünket körülvevő zátonyok között katasztrófa nélkül vezethessük keresztül a magyar nemzeti államnak iránytűt vesztett hajóját, amelyet a megoldatlan és megoldásra váró kérdések túlsúlya úgy is elemi erővel nyom a víz fenekére.

Megoldatlan, megoldásra váró, megoldással fenyegető kérdéseket említettem. Ezek közül egyről kell, hogy kissé behatóbban beszéljek; arról a Damokles-kardról, amelyet a választói jog reformjának kérdése állít elénk.

Méltóságos főrendek! Lehetetlen, hogy egy rövid történelmi visszapillantást ne vessünk a dolog előzményeire. 1848-ban egy demokratikus és nemzeti fellángolás szent hevében alkotta meg a magyar állam a modern állami szervezet létrehozatalára legszükségesebb törvényeket, és mégis azok a vezetők is, akik akkor egy lelkes pillanat felmagasztosult hangulatában idealizmussal elteltlen foglalkoztak a kérdések nagy tömegével, bölcs mérsékletet mutattak éppen a választói jog ki-terjesztése terén.

Ha talán nem tudtak is az egész vonalon elzárkózni a nyugateurópai radikális áramlatok bizonyos frázisai elől, éppen ezen a téren ridegen elzárkóztak előlük, mintha csak érezték volna, hogy ez noli me tangere a magyar állam fennállása szempontjából, hogy mi tranzigálhatunk mindenütt, hogy mi tetszetős jelszavakkal megalkudhatunk mindenben, de egyenesen ez a tér az, ahol nem szabad más tekintetet ismernünk, más tekintetet látnunk, mint a magyar nemzeti állam nemzeti jellegének biztosítását.

Mikor pedig később egy hosszú, sötét korszak után ismét derengett az alkotmányos fejlődés hajnala Magyarországon, mikor 1867-ben nagy elmék a liberális reformok merész-

röptű irányzataiba vitték bele a nemzetet: a választói törvény volt az, amelynek reformjáról nem beszélt senki sem, legalább Magyarországon nem beszélt senki sem, mert másutt beszéltek. És nagyon sajtóságos hangulatot támaszt az emberben, ha pl. kezébe veszi Schäßfle-nek emlékiratait.

Méltóztatnak tudni a méltóságos főrendek, Schäßfle a 67-i kiegyezést közvetlenül követő Hohenwart-féle magyarellenes utolsó föderalista kormánynak¹ legtehetségesebb embere volt és azon időben írt emlékirataiban, amelyek megjelentek nyomtatásban, foglalkozik a „magyar veszedelemmel“ is, és azt mondja: itt apró-cseprő eszközökkel bajlódnak, pedig egyszerűen meg kell csinálni az általános egyenlő szavazati jogot Magyarországon, és akkor vége lesz az egész nemzeti komédiának.

És nagyméltóságú főrendek, amint később fejlődött a belpolitikai élet Magyarországon, amint mind nagyobb meg nagyobb hullámokat vertek a pártszenvedélyek, amint mind erősebben beledolgozta magát a radikálisabb magyar ellenzék a radikális jelszavak felkarolásába: akkor is mit láttunk? A magyar szélső ellenzéknek csak egy aránylag csekély árnyalata — nem a legutóbbi időkről beszélek, hanem a közelmúlttól, — mondom, csakis egy aránylag csekély árnyalata vette fel az általános szavazati jogot a maga programjába, de ezt is csak úgy vette fel, mint programpontot, de tulajdonképeni agitacionális fegyverül nem használta soha.

És akkor jött azután a Fejérváry-kormánynak szerencsétlen vállalkozása, amikor az a kormány, mint a vízbe halni készülő a szalmaszálhoz kapaszkodik, az is ezen kétségbeesett eszközhöz folyamodott, ezt igyekezett bedobni a tömegekbe, hogy kijátssza a tömegek szenvedélyét az akkor velük szemben álló többség falánzával szemben. Akkor pártkülönség nélkül mindannyian elítéltük ezt, veszélyesnek, hazafiatlannak és az országra nézve végzetesnek tartottuk. És mégis bekövetkezett a magyar nemzet átká: a tetszetős jelszavakkal szemben a gyávaság. Amint egyszer valaki odadobta ezt a jelszót, folytonosan nőtt meg nőtt azoknak a száma, akik talán jobb meggyőződésük ellenére, vagy talán bizonyos könnyűvérűséggel megalkudva meggyőződésükkel, lecsúsztak a lejtőn azokhoz, akik játszottak ezzel a veszélyes, mondhatnám, Magyarországra nézve tűzveszélyes irányzattal.

És ma már azt látjuk, hogy a magyar politikai életben aktív szerepet játszó pártok között egyetlenegy sincs, amely,

¹ A föderalisztikus irányú osztrák Hohenwart-kormányt, mely 1871. febr. 7-én alakult, Beust közös külügyminiszter és Andrássy miniszterelnök egyesült támadása buktatta meg 1871. okt. 30-án. Schäßfle miniszter egyébként württembergi származású közgazdasági professzor volt. (Redlich, i. m. 331—334. l.)

ha mindjárt némely részben mérsékelten is, és bizonyos kautélakkal, de az általános szavazati jog jelszavát a maga programjába fel ne vette volna.¹ És erre nézve, nem tagadom, hogy a mai nap hozta meg nekem a legkeserűbb tapasztalatot: azt t. i., hogy a jelenlegi miniszterelnök úr is, akivel minden egyéb téren teljes politikai szolidaritásban érzem magamat és akihez nemcsak szoros személyi barátság, de mint politikushoz is az igazi őszinte nagyrabecstülés szálai fűznek, hogy ő maga is programbeszédében ezen szerencsétlen jelszónak szolgáltába állott. Az ő programjában is találhatunk bizonyos enyhítést; ő sem állítja oda extrémebb módon a kérdést, mint ahogy ezt eddig a politikai pártok is nagybárára megtették. Egy tekintetben azonban, megvallom, mély sajnálatomra rontott a helyzeten, amidőn határozottan állást foglalt a pluralitás ellen.^{1 2 3} Mert ez mindenesetre megszükiti azt a tért, melyen ezt a kérdést még úgy lehessen megoldani, hogy az végveszéllyel ne járjon.

Mert eggyel legyünk tisztában, méltóságos főrendek: hogy t. i. egyenlő, általános, vagy azt megközelítő szavazati jogot nem bírok elképzelni olyképen, hogy ne vezesse végveszély felé a nemzetet.² Vannak különböző kautélék e tekintetben, nemcsak a pluralitás. Ismerek másokat is. De egyik kautéla mindenesetre a pluralitás, és én mélyen sajnálom, hogy a t. miniszterelnök úr, aki egyéb tekintetben lelkiismeretes óvatossággal kerülte azt, hogy akadályokat állítson maga elé, ezt a kautélát kidobta a maga hajójából.

De a főrendiháznak — ha már erről beszélünk — mindenesetre számolni kell avval az esettel, hogy ez a kérdés a törvényhozás másik házából több-kevesebb idő múlva esetleg ide kerül. És méltóztassanak megengedni, hogy én már most kifejezést adjak azon felfogásomnak, hogy akkor fog meglátszani az, hogy van-e Magyarországon még főrendiház, hogy van-e Magyarországon még értelme a főrendiház megtartásának, avagy az csak egy elavult, egy látszólagos életet élő intézmény, amely lomtárba való.

¹ Igaz, hogy az akkori politikai pártok közül egyedül a Justh-párt kívánta az általános választójognak Kristóffy-féle (284) radikális megoldását. L. erre nézve egyebek között gr. Batthyány Tivadar i. m. I. 48. s k. l.

² Már említettük (292), hogy Andrássy 1909. jan. 17. bizalmas feljegyzése szerint Tisza helyeselte a pluralitást, mint az általános szavazati jog egyik korrektívumát.

³ Kristóffy feljegyzi (i. m. 604. l.), hogy amidőn 1909-ben egy találkozás alkalmával Tiszának azt magyarázta, hogy az ő választójogi javaslata „Európa logmérsekeltőbb választójogát képezi s teljesen fedezi a magyar intelligencia érdekeit“, Tisza mindig csak azt válaszolta: „Te nemzetgyilkosságot akarsz!“ — Ismerjük az előzőkből Tisza felfogását az általános szavazati jog veszélyeiről a történelmi Magyarországon. (282, 285).

Nem azt mondom, — soha a főrendiháznak nem adnám ezt a tanácsot, — hogy kínai falat állítson olyan törekvésnek, amelyet a közhangulat annyira magáévá tett, hogy a törvényhozás másik háza törvényjavaslat alakjában juttatja a főrendiház elé. Én azt hiszem, hogy a főrendiháznak meg kell alkotni ezt a törvényjavaslatot, de meg kell mentenie azt, ami megmenthető.

Abban az esetben, ha a kérdések veszélyes, élökre állított alakban kerülnek a Ház elé, más, mint a merev ellenállás nem képzelhető. Ám, ha olyan javaslat jön a Ház elé, amely teret nyit a tranzigálásnak, amely lehetőséget nyújt garanciák felállítására, akkor igenis teljes objektivitással keresnünk kell az alkalmat arra, hogy ezekben a garanciákban elmenjünk addig a határig, amelyet a magyar nemzeti állam fenntartásának kategorikus imperatívusza megkíván. De mindenekelőtt, méltóságos főrendek, az lenne az óhajom, — és erre kellene mindnyájunknak nem itt e Házban, de a Házon kívül törekednünk, — hogy ez a javaslat soha a főrendiház elé ne kerüljön.

Én valóban nem tudom, hogy ezt a kishitű, felületes rezignációt mi oltja a mai nemzedékbe?

Azt mondják, — ezt halljuk mindenfelé, — fel van vetve a kérdés, nem lehet előle kitérni. Kérdem, méltóságos főrendek, miért ne lehetne előle kitérni? Miért lenne ez olyan erkölcsi kényszer, amely előtt meg kell hajolni? Azt mondják talán, hogy azért, mert szabadelvű jelszó; a szabadság felé való haladás, népjogok kiterjesztése, és ez elől a magyar társadalom vezető elemeinek nem szabad elzárkózniok.

Károlyi Mihály gróf: Azért, mert Ó Felsége akarja!

Tisza István gróf: Eá fogok arra is térni.

A szabadelvűségnek, a szabadságnak, az emberi nem szabad fejlődése nagy irányzatának végcélja kétségtelenül a demokratikus berendezkedés, az általános választói jog.¹

De szerintem a szabadság barátai és ellenségei közt a különbség abban van, hogy azok, akik valóban a szabadság érdekében kívánják a népjogokat kiterjeszteni, igyekeznek a népet nevelni arra, hogy e joggal kellő kötelességérzet mellett élhessen a nép és arra törekszenek, hogy szukcesszíve vegyék be a politikai jogok sáncaiba azokat, akikre az állami élet nagy érdekeinek gondozása aggály nélkül rábízható. Ellenben az a másik irányzat, amely túllícitálva a szabadelvű pártok álláspontját, a nagy néptömegek kezébe teszi le a nemzeti akarat kifejezése feletti döntést, csak a terrorisztikus demagógia, vagy a cézárizmus eszköze lehet.

És ha azt mondják nekünk, hogy hiába, az egész külföl-

¹ Ez Tiszának szóval és írásban gyakran hangoztatott alaptétele.

dön így van ez és Magyarország csak azért állhatott mindezekig fenn, mert sohasem zárkózott el a külföldi államok haladásában rejlő tanulságok elől: ez ellen a történelmi felfogás ellen is a lelkem mélyéből tiltakozom. A magyar nemzet igenis azért maradt fenn annyi időn át és akkor fog fennmaradni ezután is, ha megőrzi azt a tradíciót, hogy fogékonyással, tanulékonyással tartotta fenn a kontaktust Nyugat-Európa fejlettebb államainak haladásával, s meg tudta valósítani azt, ami egy magasabb életszférába visz be, de meg tudta azt rostálni, saját speciális céljaihoz, saját speciális érdekeihez, saját nemzeti egyéniségéhez át tudta idomítani.

És ezért maradt fenn és ezért nem olvadt bele a nagy germán impérium nemzeteket magába olvasztó kohójába. Ott volt a nyugaton hosszú évszázadokon keresztül a hűbéri állami berendelés, amelyből azután csak a fejedelmi abszolútizmuson keresztül tudott a modern alkotmányosság keresztülőrní. Látjuk ezt a magyar történelemben? Hát nem volt-e ellentétben a magyar nemzet egész történelmi fejlődése az egész középkoron keresztül a hűbériségre fektetett nyugateurópai államrendszerrel? És nem ennek köszönhetük-e, hogy a magyar nemzet meg tudott állani és meg tudta magát védeni a fejedelmi abszolútizmus álláspontjával szemben?

Azt mondják, hogy a külföldön mindenütt úgy van. Bocsnatot kérek, mindenütt nincs úgy. Nagyon sok helyen úgy van, de azt azután merem állítani, és máskor, ha több idő áll rendelkezésre, nem is maradok adós a bizonyítással, hogy mindenütt, ahol megvalósított, az illető nemzet közéletének degenerálására vezetett. Hanyatlást, romlást, züllést vont maga után mindenütt, amit el tudnak viselni nagy, egységes nemzetek, mert nagy, egységes nemzetek a legnyomorúságosabb politika luxusát is megengedhetik maguknak, de nem tudnék elviselni mi, akik a magunk veszélyeztetett pozícióját megőrizni, nemzeti létünket fenntartani csak akkor tudjuk, ha a közéletbe a magyar nemzeti társadalom elitjét, a magyar nemzeti társadalom legjavának szellemi, erkölcsi, jellembeli képességeit tudjuk belevinni.

És nézze meg bárki, aki nem rubrikákból és statisztikából gondolkodik, mert ez a végtelen csapás ma, hogy legnagyobb részünk a gyakorlati élet nagy problémáit is a statisztikai táblázatokból akarja eldönteni; de nézzék meg az életet, azokat a húsból és vérből megalkotott embereket, telve gondolatokkal, eszmékkel, szenvedélyekkel, vágyakkal, irigységgel és gyűlölködéssel, akik általános szavazati jog esetén a közhatalmat magukhoz ragadják: nézzék meg mindenütt széles ez országban és tegyenek, hogy úgy mondjam jó magyar kifejezéssel, stichpróbat. Hiszen az általános szavazati jog ma is érvényesül sok vo-

natkozásban; ott van a református egyház, a református presbitériumokat általános szavazati jog alapján választják.

Szerencsére az egyházi élet terére még a demagógia nem igen tette be a lábát, de ahova betette, ott azután nézzék meg, hogy minő presbitériumokat választanak ennek az országnak legintelligensebb, legfejlettebb, politikai jogokra is legképesebb vidékei az általános szavazati jog alapján. És nézzük tovább, a közélet egész vonalán és gondoljuk el, hogy az általános szavazati jog igazi megteremtése mit fog csinálni a községi életből, mit fog csinálni a vármegyéből, hogy tönkre fogja tenni a magyar közéletnek ezt az egyik legszebb sarját, amelyre szükség van a jövőben is, amely nemcsak a múlt szép emléke, de amelyre nagy misszió vár a jövőben is és nézzük meg, mit fog csinálni ebben az országban az országos politika terén is.

És ha azt látjuk, hogy mindenütt az anarkia, mindenütt a rombolás, a nemzeti élet életszerveinek aláásása és korrumpálása az eredmény: kérdezzük, hogy mindezt miért tegyük, minderre kinek van szüksége, kinek teszünk szolgálatot! Az ipari munkásnak? Hát én nem habozom kijelenteni, hogy igenis, a mai választói jogban egy társadalmi tényező részesül érdemtelenül mostoha elbánásban, nem készakarva, hanem mert az újabb idők terméke. Ez az intelligens, képzett, művelt ipari munkásosztály, amely nem létezett, amikor a választói törvény meghozatott, de amely, hála Isten, fejlődő iparunk karján egyelőre főleg csak egyes centrumokban mindinkább megizmosodott.

Én nem habozom kijelenteni, hogy igenis, a választói jog minden reformjának tekintettel kell lenni erre az elemre, amelyben én a magyar nemzeti társadalmat gazdagító olyan becses tényezőt látok, melyet be kell vonni a magyar közéletbe, be kell eresztetni és be kell hívni a magyar politikai életben az őt megillető helyre. De vajjon szükséges-e ezért az általános szavazati jogot behozni? Azért, hogy mi azt a néhány ezer, vagy néhány tízezer érdemes, derék egzisztenciát az őt megillető politikai jogokhoz juttassuk, még nem kell politikai jogokat adni millióknak, akik ezen jogokkal saját vesztükre és a magyar nemzet megrontására élnek. Azt hiszem, a magyar munkásosztálynak ezen érdemes tagjai kell, hogy megértsenek minket, kell, hogy megértsék azt, mert érezniük kell, hogy ők is magyarok. Hiszen egyik legszebb vonása a magyar munkásmozgalomnak az, hogy a nemzetköziség milyen kevés tért hódított nálunk.

Meg van bennük a hazafiság, a hazaszeretet és így lehetetlen, hogy olyan megoldást kívánjanak, amely a magyar állam nemzeti egységét szentségtelcn kezekkel szaggatja szét. És másodsor az ő jól felfogott érdekük sem az, hogy a politikai

hatalom Magyarországon ma még arra meg nem érett elemek kezébe jusson, amelyek a legveszedelmesebb demagógia uralmába vezetnék a közéletet és Magyarország parlamenti éleletét a nemzetiségi torzszalkodás és általában az alacsony nívón mozgó pártharcoknak terévé tennék. Hiszen ennek az osztálynak, amelynek sorsa összefügg az ipar fejlődésével, olyan parlamentet kell kívánnia, amelynek legyen érzéke a nagy közgazdasági igazságok iránt, amelynek legyen elegendő nagy közgazdasági képzettsége és komolysága olyan politikát folytatni, amely kényeret biztosít az ipari munkások számára. Saját szociálpolitikai szempontjukból sokkal inkább várhatják ezt egy olyan parlamenttől, amely a magyar művelt társadalom legjobbjait foglalja magában, mint egy olyan parlamenttől, amely a kétes egzisztenciák szomorú játékának színpadává válik.

De vájjon, ha a munkásosztálynak nem igazán érdeke ennek a megvalósítása, érdeke-e a nemzetiségieknek? Nem tagadom, itt a látszat nagyon a mellett szól, mintha nekik nagyon érdekük volna.¹ Könnyű a mellett érvelni, hogy az általános választói jog mellett a nemzetiségi szavazók, a nem magyar ajkú képviselők száma is szaporodni fog. De óva intem a hazának minden nem magyar ajkú polgárát is, aki valóban szívén viseli az ő nemzetiségének jogosult érdekeit, hogy ennek a csillogó látszatnak ne adjon helyet. Hiszen még azt is megengedem, hogy ideig-óráig a nemzetiségi körökben, ahol ma még erősebbek a társadalmi fegyelem szálai, megmaradna a vezetés az arra illetékes faktorok kezében. De csak nagyon rövid ideig volna ez így; mert hiszen igen gyorsan zsákmányává lennének a nemzetiségi agitátoroknak és akkor majd úgy a magyar, mint a nemzetiségi kerületekből olyan elemek jutnak be a képviselőházba, akiknek egymásközötti eszeveszett torzszalkodása közben elveszne nemcsak Magyarországnak, de a nem magyarajkú polgároknak is minden jogos érdeke. Mit kell, hogy kívánjon a hazának minden polgára, akármilyen polgára, akármilyen nemzetiséghez tartozzék is? A békének, az egyetértésnek fenntartását.

Hiszen, ha helyesen gondolkoznak, nincsen senki, aki be ne lássa a nem magyar ajkú polgárok között, hogy Európának adott helyzetében a nem magyar ajkúakra sem képzelhető jobb helyzet, mintha ők ennek a mindenkivel szemben engedékeny, liberális és toleráns magyar államnak kötelékében maradnak, mint jó egyetértésben élő, megbízható, hazafias hű elemek,

¹ Persze a magyarellenes Scotus Viator (R. W. Seton-Watson) Racial problems in Hungary, 1908 c. hírhedt művében Magyarországon a faji kérdés „kielegítő” megoldását, tehát a magyarság „jogtalan faji monopóliumának” megszüntetését a radikális választójogi reformtól várja. (I. m. 409. s k. 1.)

akkikkel azután a kölcsönös bizalomnak, a kölcsönös szeretetnek, egymás kölcsönös segítségének álláspontjára helyezkedhünk. Ez fennmarad addig, míg a nemzetiségi elemek is csak intelligenciájuk mértékéig érvényesülnek. De ennek az álláspontnak, — amellyel pedig össze voltam forrva a múltban¹ és össze leszek forrva a jövőben is, — ennek is halálharangját húzná meg egy olyan választási reform, amely a nemzetiségi kerületekben kirántaná a gyékényt a mérsékeltebb, intelligensebb, komolyabb és hazafiasabb elemek alól és kiszolgáltatná a kerületek választóinak többségét a felelősségnélküli agitációnak. Tehát a nemzetiségi érdekek sem kívánják az általános választói reformot.

Azt mondják végre, hogy a dinasztia érdekei kívánják. Hát nézzünk a szemébe ennek az állításnak is.^{1 2}

Köszájon forog ez az állítás, és bír is annyi ténybeli háttérrel, hogy egy pillanatban a korona részéről tényleg történt abban az irányban kezdeményezés és befolyásolás, hogy a magyar parlament többsége ne zárkózzék el az általános választói jog megalkotása elől.³ És ha keresem a dolognak magyarázatát, meg is tudom azt sok mindenben találni.

Először is, talán történelmi tradícióként ugyan, de ott vibrálhat még ma is minden nagy uralkodó lelkében az a régi tradíció, amely a „roi des gueux“ fogalmához vezet s amely épen nagy uralkodók lelkébe azt a meggyőződést ültette bele — Mátyás királytól és más, külföldi nagy uralkodóktól kezdve — hogy elsősorban a szegény emberek királyai legyenek, elsősorban a szegény embereket védjék és istápolják az őket elnyomók zsarnokoskodásával szemben. Ez egy nagy és nemes fejedelmi vonás, amely a múltban meg is teremté áldásos gyümölcseit és amelynek emlékezete ott vibrál a lelkekben ma is, de amely ma már nem egyéb egy végzetes anachronizmusnál.

Végzetes tévedés ez először azért, mert egészen mások a társadalmi viszonyok, más mindenekelőtt a társadalom vezetőinek helyzete és mások általában a felfogások. Azok az előjogok, amelyek ólomsúllyal nehezdedtek a szegény emberre, megszűntek. És pedig specialiter minálunk megszűntek maguk a privilégizált osztályoknak önzetlen és önfeláldozó működése nyomán. Megszűnt és átalakult az az egész felfogás, amely az elzárkózás, a góg, a zsarnoki elnyomás helyzetét teremtette az alsóbb néposztályok számára. Nincs tehát ma már semmi ok a felsőbb néposztályok lelkületében és hangulatában arra, hogy

(37, 251) stb.

² Ezzel a kérdéssel foglalkozik részletesen Tisza: Az általános választójog és a dinasztia c. tanulmányában, (összes Munkák I. 228. s k. 1.)

³ (277 és 282), (289).

a köznépek ezek ellen a fejedelemlél kelljen támaszt és segítséget keresnie.

De alaposan megváltozott a demokratikusabb néprétegek lelkülete is. Annakidején a feudális urak ellen szövetségbe léptek az uralkodókkal és azután a nagy küzdelem megnyerése után békével húzódtak meg a fejedelmi abszolútizmusnak nyugalmat és legalább is egyenlő nyomást adó jogara alatt.

Ma? Hiszi-e azt valaki, hogy a mai demokratikus áramlatok, ha azok egyszer győzelemre kerültek, ha a trónról lenyújtott kéz elfogadásával nyeregbe ültek — hiszi-e valaki, hogy azok a maguk hatalmát nem elsősorban is a trón megdöntésére használnák fel? És nem rövidlátó politika volna-e úgy a trón, mint a társadalom intelligensebb vezetői részéről egymás elleni torzsalkodás által túlsúlyra jutni hagyni és győzelemre segíteni az alsóbb néposztályok sötétebb szenvedélyeit, a helyett, hogy egyesült erővel vezetnék őket a valódi szabadság, az igazi fejlődés, az előretörés és a boldogulás felé?

És egy másik eszme is felmerült a korona ezen állásfoglalására vonatkozólag: az a gondolat, amelyben nagyon sok ember osztozott, hogy egy demokratikus cenzus oly néprétegek kezébe juttatja a döntő hatalmat, melyekre nézve elsősorban a megélhetés az irányadó, amelyek tehát nem a nemzeti szempontokat, és a nemzeti aspirációkat fogják előtérbe helyezni, hanem a gyakorlati élet közgazdasági vonatkozásait.¹

Hát én nagyon értem ezt. Hiszen mindenekelőtt meg kell érteni minden álláspontot, amellyel szemben találjuk magunkat. Nagyon értem, hogy ha felmerült az a gondolat, hogy a demokratikus cenzus által a néprétegek megélhetési törekvéseibe és érdekeibe fullasszuk be a nemzeti eszmét. De mindig szkeptikusan fogadtam ezt az álláspontot és sohasem tartottam helytállóknak.

Ma azonban már azon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy e részben nem okoskodással, hanem tényekkel állunk szemben, hiszen itt van az osztrák példa. Az a végtelen szerencsénk, hogy Ausztriában megcsinálták az általános szavazati jogot.¹ ² És most nézzük meg, mi az eredménye? Nem akarok egyébként az általános szavazati jog alapján megválasztott osztrák parlamentről beszélni, nem is volna ildomos, de egyet konstatálhatok; konstatálhatjuk azt, hogy a nemzetiségi ellentéteket, a nemzetiségi szenvedélyeket a legszélsőbb áramlatokig kifejlesztette, oly fellobbanásra hozta, aminőre nem volt példa az általános szavazati jog előtt. Konstatálhatjuk

¹ Ez a gondolat játszik vezetőszeret Fejérváry 1905. okt. 28. programmbeszédében (282) és Kristóffynak a választójogi reformmal kapcsolatos összes megnyilatkozásaiban.

² Az 1907. jan. 26. állami alaptörvénnyel.

azt, hogy igenis bevitte a szocializmust a politikai életbe az általános szavazati jog, de csak a legkritább esetekben a valódi, ortodox, nemzeti tartalom nélküli gazdasági szocializmust, de bevitte az itt-ott német, nagyon sok helyen cseh, rutén, lengyel és egyéb szláv és a román nemzetiségi szocializmust, amelyek vigan folytatják a nemzeti torzalkodást egymás között, talán szenvedélyesebben és brutálisabban, mint azelőtt.

És levonhatunk még egy tanulságot: levonhatjuk azt, hogy mentői műveltebb, mentői intelligensebb egy népréteg, annál inkább fog abban a szocializmusnak nemzetközi, vagy legalább is a nemzeti szenvedélyekből kivetkőző része dominálni. Mentői fejletlenebb, mentői műveletlenebb azonban, annál erősebben nemzeti talajra áll a szocializmus. Alkalmazzuk ezt a mi országunkra. A magyar vidékeken a szocializmus sokat fog tenni a nemzeti áramlatok, a nemzeti törekvések megszibbasztására. A nemzetiségi vidékeken, a kevésbé intelligens vidékeken ellenkezőleg a legszélsőbb nemzetiségi agitáció szekerébe fogatja be magát. Úgy, hogy ha nézem, hogy mit lehetne elérni Magyarországon a dinasztia szempontjából, hát arra az eredményre jutok, hogy egyetlen egy dolgot lehetne elérni: a magyar nemzet erejének, hatalmának, szervező, államfenntartó képességének aláásását, megszibbasztását.

Nos, nem hiszem, hogy legyen elég lelkiismeretlen ember, aki ilyen tanácsot adhasson a dinasztia bármely tagjának.¹ Én nem hiszem, hogy legyen akárki, aki a mi dinasztiaánk világtörténelmi hivatását abban lássa, hogy ebben a monarchiában és ebben az országban, ebben a mi hazánkban tönkre tegye azt az egyedüli elemet, amelynek egész sorsa, mindene a világon, a dinasztiaával és a dinasztiaának világtörténelmi állásával van összenőve. Ezt nem tételezhetem fel. Senki sem bírhat nálam nagyobb fogalommal dinasztiaánk világtörténelmi hivatásáról. Senki nálam nem tiltakozhatik elszántabban és határozottabban az ellen a rezignált feltevés ellen, mint hogyha a mi dinasztiaánk és az ő jogára alatt élő nagyhatalomnak tulajdonképpen csak múltja volna és jövője nem. De ezt a hivatást nem abban látnám, hogy leromboljon ez a dinasztia ennek az országnak a társadalmában minden erőt, hogy azután egy hanyatló, egy pusztuló, dekadens monarchiában a sok tönkretett, meggyengült faktor közt, mint relatíve legerősebb tényező domináló állást foglalhasson el.

Méltatlan ez a felfogás a dinasztiaához. Másképen hivatást felfognunk nem lehet és nem szabad, mint úgy, hogy egye-

¹ Ezt tette a koalíciós kormány ellen állandó aknamunkát folytató Kristóffy a trónörökös „műhelyé-hez intézett nagyszámú felterjesztésében.

sítsen, igazi erőre fejlesszen, istápoljon minden élő erőt, amely itt van, és ezen hatalmas módon fejlődő, ezen erősödő, ezen érvényesülő tényezők élén vezesse tovább az egész monarchiát egy mindig erősebb, mindig hatalmasabb nagyhatalmú pozícióba. És e tekintetben nincs senki ebben a monarchiában a magyar nemzetén kívül, akinek jól felfogott érdekei annyira teljesen kongruensek lennének a dinasztia érdekeivel. Kongruensek abban, hogy kifele sehova nem lehet gravitálniok, kongruensek abban, hogy itt koncentrált, akcióképes állami létet akarunk fenntartani és kongruensek abban is, hogy nekünk is — és ezt ne felejtjük el — épen olyan életérdekünk a nagyhatalmi pozíció, mint a dinasztianak. Mert a magyar nemzet is csak akkor állhat fenn és élhet hozzá méltó életet, oly életet, amely nem tespedés, amely nem vergődés és amelyet érdemes élni, ha egy akcióképes, erős, tisztelt és félt nagyhatalomnak döntő tényezője.

Ez az az ideál, amely előttem lebeg, méltóságos főrendek; ennek az ideálnak kell betöltenie mindenkit, aki hű tanácsadója akar lenni a dinasztianak és ezt az ideált nem szabad elhomályosodni engedni azért, hogy, fájdalom, ellentétek, félreértések, vagy legalább is az ellentétek és félreértések látszata keveredett bele a közelmúlt történetébe.

A magyar nemzet sorsa, jövője, életérdekei és a dinasztia történelmi hivatása közötti ezen nagy szolidaritásnak ki kell domborodnia, előtérbe kell lépnie.

És az a törekvés, az a vállalkozás, amelyre t. barátom, a miniszterelnök úr vállalkozott, az én igénytelen nézetem szerint ebben koncentráldódik és csúcsosodik ki; azzal hordja magában a létjogosultságát, hogy ezt a szolidaritást akarja megint teljes mértékben előtérbe állítani, érvényre emelni és a gyakorlati politika üdvös ténykedéseire, üdvös alkotásaira felhasználni. És ha erre egyesíteni akarjuk az erőket, ne nevezzük ezt — ebben az egyben polemizálni vagyok kénytelen Zselénszky Kőbért t. barátommal, — ne nevezzük ezt a 67-esek koncentrációjának. Hiszen nézzünk körül, méltóságos főrendek! Mindaz után, ami négy év alatt történt, lehet-e ma még a 67 és 48 között ellentétet találni? Mindaz után, ami szemeink előtt folyt le és folyik le napjainkban is, lehet-e a 67 és 48 közti nagy küzdelmet, ezen jelszavaknak újból való beállítását egy nagy történelmi anakronizmusnál egyébnek tekinteni?

Hiszen mit látunk? Ha van egy üdvös tanulság, amelyet a közelmúlt történetéből levonhatunk, mi lehet az egyéb, ha nem épen az, hogy ez a küzdelem a múlté, ennek a küzdelemnek ma már jogosultsága nincs; hogy azok a honfitársaink, közéletünk azon kitűnőségei is, akik bona fide, teljes meggyőződésük hevében a 48-as jelszavak mellett küzdöttek, azok is

a tényleges közjogi helyzet alapján való munka terére kell, hogy rálépjenek abban a pillanatban, midőn a szituáció úgy alakult át, hogy a gyakorlatibb, alkotó politika terére léphetnek.

Hiszen nem látjuk-e, hogy akkor, midőn többségre került a függetlenségi párt Magyarországon, ugyanabban a pillanatban tulajdonképpen eltemette függetlenségi jelszavait. Amde ebből ne csináljunk szemrehányást, én azt nagyon rövidlátó és elítélendő eljárásnak tartottam ezért szemrehányást tenni nekik. Hiszen, Uram Istenem, mi lenne a világból, hogy ha a gyakorlati élet mezején működő férfiak az élet nagyfontosságú kérdései elől elzárkóznának.

Nem hallottuk-e unos-untalan, hogy a magyar közélet egyik nagy átka az volt, hogy 30 esztendőn át ugyanaz a párt volt többségben, és az állott szemben azokkal, akik a világ sorját az állandó ellenzéki álláspont egyoldalú szemüvegén át nézték? Lehet-e ezen csodálkozni? Bocsánatot kérek, azok a férfiak nem volnának méltók a komoly politikus és államférfi nevére, midőn ugyanazokat a dolgokat a gyakorlati tevékenység terén a felelősség másik oldaláról látták, ha nem jutottak volna igen sok dolog megítélésében egy tisztultabb, objektívebb felfogásra.

Ez természetes, ez nem gáncs tárgya, ez nekik érdemül tudandó be. Gáncs tárgya lehet, hogyha valamit kifogásolni lehet eljárásukban, hogy nem voltak elég bátrak és merészek ennek a konzekvenciáit a végső határig levonni, és ezzel elérték azt, hogy programjukat tulajdonképpen félretették és az alkotás terén meddőségre kárhoztatták magukat és mégis, mert a helyzet kétértelműségét meg nem szüntették, bizonyos látzatát az elvhűségnek fenn akarták tartani, így lehetetlen volt reájuk nézve az eredményes alkotásnak a terére lépni, hanem fenntartották a nemzet és a korona között olyan... — nem akarok erős kifejezést használni — nem akarok bizalmatlanságot mondani, de mondjuk, nem állítottak oda oly bizalmat a korona és a nemzet vezetői közé, amelyre úgy a nemzet, mint a dinasztia szempontjából feltétlenül szükség lett volna.

Hogyha most valamely feladat előtt állunk, akkor az csak az lehet, hogy tegyük rá a pontot az i-re és annak a nagy történelmi tanulságnak a végső konzekvenciáit vonjuk le.

Nézzük csak azt is meg, hogy a mai krízist tulajdonképpen mi idézte elő? Előidézte a bankkérdés felvetése. Nagyon természetes, hogy mást eszem ágában sincsen belemélyedni a bankkérdés lényegébe.

Én a magam részéről szerencsétlenségnek tartom a külön magyar jegybankot közgazdasági szempontból és célszerűségi szempontból.

Vannak sokan, akik kívánják — nézetem szerint — nem

eléggé helytálló okokból. De egy dolgot konstatálni kell: hogy a bankkérdésben gondolkozhatik valaki így, vagy úgy, lehet híve a külön magyar banknak, vagy a bankközösségnek a nélkül, hogy bármi tekintetben összefüggésben legyen ez azzal, hogy ortodox 67-es állásponton van-e, vagy függetlenségi állásponton. Ez kizárólag közgazdasági kérdés.

A dolog jogi oldalát eldöntötte az 1867. évi XII. t. e. ügy, hogy megadta a jogot a magyar nemzetnek az önálló bank felállítására, itt tehát csupán közgazdasági szempontok lehetnek fontosak. Ha arról volnék meggyőződve, hogy az önálló bank használ a magyar közgazdasági érdekeknek, minden habozás nélkül mellette volnék és épen olyan jó 67-esnek tartanám magamat, mint most. Viszont érteném, hogy a leghevesebb függetlenségi párti ebben a kérdésben közgazdasági okok alapján a bankközösség fenntartása mellett küzdjön.

Tehát a kérdés, amely törésre kerül, abszolúte közömbös a közjogi helyzet és politika, a függetlenségi párt politikája szempontjából (Prónay Dezső báró tagadólag int), és ha a t. barátom ebben kételkedik, — aminek legalább gesztusával kifejezést ad, — én csak egyet jegyzek meg: hogy én mindig szerencsétlenségnek tartanám, hogy közgazdasági kérdések megoldásánál a forma tekintessék főnek; pedig úgy látom, hogy ebben az esetben t. barátom is azt látja, hogy az a felfogás kap lábra, hogy a nemzet függetlenségének akkor használunk, ha a közgazdasági kérdést a különállás formáiba öltöztetjük.¹

Az én nézetem szerint a nemzet politikai függetlenségét közgazdasági téren egyetlen egy módon lehet szolgálni, azzal, ha a nemzetnek erejét lehetőleg fokozzuk, más módon abszolúte nem lehet. Akármilyen nemzeti színű sorompókat állítunk is fel, ha ezzel szegényebbé teszem a nemzetet, ártottam a függetlenségnek; viszont akármilyen vámúnióba is lépünk, ha ezzel gazdagabbá tettem a nemzetet, egyúttal függetlenebbé is tettem.

Az igaz, hogy azután, mikor már kitört a krízis, s mikor azok az érdemes férfiak, akik a függetlenségi párt soraiból is a kormány tagjai voltak, visszanyerték független állásukat, ellenzéki állásukat, most már az a nézet jut kifejezésre, hogy hiszen most szabad emberek vagyunk, hát menjünk vissza a régi függetlenségi közjogi álláspontra, a perszonalúnióra.

Hát méltóztassanak nekem megengedni, méltóságos főrendek, — és mindenekelőtt azok az érdemes férfiak engedjék meg, akiket semmi tekintetben nem akarok intenciójukban bántani, — ha azt mondom, hogy ez az álláspont az, amelyre igazán nem lehet rálépni, amelynek — legalább nézetem szerint — a józan ész és a politikai morál legegységibb igazságai

¹ Mint tette egy bizonyos fokig a koalíciós kormány az 1907. gazdasági kiegyezésben.

egyaránt ellentmondanak. Nagyon jól tudom, hogy ezek a t. urak ennek nincsenek kellő tudatában, hiszen ez már az emberi természetben van benne. Az ember a legritkább esetben fog igazán öntudatosan, saját maga előtt bevallottan valami helytelen dolgot cselekedni. Az emberek nagy része keres valamely tisztességes elvi álláspontot, amellyel fedhesse azt az eljárását, amelyre kedve van és soha sem leleményesebb az emberi elme, mint mikor azon feladat előtt áll, hogy saját lelkiismeretének megnyugtatósára keressen okokat és argumentumokat.

Hát hallok itt is egy argumentációt, legalább olvashattuk, hogy hiszen míg kormányon voltunk, akkor a ma megoldható kérdésekkel kellett foglalkoznunk, ha azonban ellenzékbe megyünk, az ellenzék hivatása a jövő előkészítése. Ez igaz, csak-hogy igénytelen nézetem szerint erre az esetre egyáltalában nem alkalmazható. Az ellenzéknek nagyon sokszor lehet hivatása a jövő előkészítése, az ellenzék nagyon sokszor nem a jelennek, hanem a jövőnek dolgozik, mert olyan eszméket karol fel, amelyek azért nincsenek még megérve, mert a nemzeti közvéleménynek csak kis része van megnyerve számukra, melyek tehát nem megvalósíthatók, de csakis azon egy okból, mert a nemzet többsége még nincs megnyerve számukra, de megvalósíthatókká válnak abban a percben, amelyben a nemzet többségét sikerült ezen tervek javára megnyerni. És politikai meggyőződésnek, politikai elvnek csak olyan igazságot lehet tekinteni, amelyről az, aki hirdeti, meg is van győződve, hogy amely percben megnyertem számára a nemzetet, akkor azután beállott rám nézve a végrehajtás lehetősége és a végrehajtás parancsoló kötelessége.

Minden olyan eszme, amelyet hirdetek, abban a tudatban, hogy ha kezembe jut a hatalom, félre kell tennem, mert nem végrehajtható, nem politikai elv, nem meggyőződés, hanem egyszerű játék a politikai jelszavakkal. S ezt a játékot bizonyára bona fide is csinálták azok, akik a függetlenségi pártot diadalra vezették, a diadal előtt. Bizonyára abban a hiszemben voltak, hogy, ha nem is egyszerre, de fokozatosan meg fogják tudni valósítani azt, amit akkor hirdethettek bona fide, de ma már, bocsánatot kérek, nem hirdethetnek. Ma, mikor meggyőződtek, hogy nem lehet azt megvalósítani, amikor maguk tették félre, mert az ország érdeke ezt kívánta; ma, mikor maguk veszik vissza azzal a megokolással, hogy visszavettük, mivel ismét az ellenzéken vagyunk, ezzel implicite bevallják, hogy félre fogjuk megint tenni, mikor megint odakerülünk és a gyakorlati alkotás terére lépünk.

Kérem szépen, azt nagyon szeretem, hogy valakinek egy meggyőződése legyen, de ne legyen kettő, mert az határozot-

tan embarrass de richesse. Ma már 48-as álláspont, és 48-as jel-szavak külön fenntartása igazán politikai anakronizmus, az országra nézve káros, az országot káosz felé visszadobó dolog. Ma egy feladat előtt állunk: megtalálni a korona és a nemzet között a bizalomtól áthatott állandó, vállvetett közreműködés módját. És ennek megtalálására jobb sorsra méltó fáradozást fejtettek ki a koalíció vezetői.

Hiszen tudjuk mindnyájan, hogy őket is az a hazafias cél-zat vezette, amely teljes elismerést érdemel, hogy megtalálják az átmeneti, ideiglenes, félreértésekkel és kétértelműségekkel teljes állapotnak véget vető megoldást, a kivezetőt abból az állapotból, amelyben voltak három évig, és igazán — nézetem szerint — lett volna is mód, amelyre nézve én legalább nagyon sajnálom, hogy nem fogadták el. De akik figyelemre méltatták igénytelen személyem működését, tudják, hogy rajtam sem múlt, hogy nem sikerült. Tőlem telhetőleg mindent meg-tettem, de a dolog nem sikerült.¹

És ma a kérdés csak az, hogy az a kérdés, amely miatt meghiúsult a megoldás,¹ ² elég fontos-e, hogy e miatt aztán koc-kára tegyük a nemzet sorsát, és fenntartsuk a mai tehetetlen, bizonytalan, ezer veszéllyel fenyegető helyzet összes bajait, hogy továbbra is kiszolgáltassuk ezt a szerencsétlen nemzetet minden tizedrangú ellenség rugdosásainak, további tehetetlen-ségekre kárhoztassuk magunkat, mikor itt van előttünk a gya-korlati, igazi nemzeti politikának kész, nyitott mezeje, mikor nem kell semmi egyebet tennünk, mint megfogni a kezét, amely a trón felől nyújtatik lefelé ide és mennünk tovább ismét arra a térre, amely, ha nem is felel meg minden ábrándnak, minden ideálnak, de mégis lépésről-lépésre előbbre visz és erősebbé teszi a magyar nemzetet?

Hogy a mostani szituáció hová vezet, ezt négy esztendő szomorú tapasztalata eléggé mutatja.

Bevégzem, méltóságos főrendek, de nem végezhetem be egy személyes érzésem elmondása nélkül. Nem az első eset,

¹ Kristóffy Emlékirataiból (606, 608—9, 649. 1.) és Andrássy bizalmas feljegyzéseiből (1909. jan. 17. és nov. 27. feljegyzés) tudjuk, hogy Tisza az 1909. kormányválság idejében — *faute de mieux* — a koalíciós rendszer fennmaradását kívánta. Hogy pedig Tisza és Andrássy között az 1909. év folyamán mily nagy-fokú közeledés történt, kitűnik Andrássy feljegyzésein kívül a Tisza hagyatéká-ban lévő ez időbeli politikai levelekből, így mindenk felett Berzeviozy Albert, 1909. nov. 12. leveléből. 1910. máj. 23. nagymihályi programbeszédében (316) pedig Andrássy Tiszáról a következő nagyon elismerő bizonyítványt állítja ki: „Alig rázta le a harcok porát, máris azon volt, hogy a koalíciónak lehetővé tegye a mérsékelt politika folytatását és azt, hogy az ország érdekében sikereket érhesen el”.

² T. i. a függetlenségi párt Justh-Holló-féle radikális szárnya által hom-loktérbe állított bank-kérdés, amelyről jelen szám bevezetésében bővebben volt szó.

hogy látok bajokat, veszélyeket, és nyom, kínoz és gyötör az érzés, hogy nem adatott nekem erő, felébreszteni a nemzetet e veszélyek oly tudatára, amint én látom ezeket! ¹ Mert, ha ez az erő meg lenne, akkor el tudná a nemzet kerülni a veszedelmeket, amelyekbe behunyt szemmel rohan. Megvolt ez az érzésem a közelmúltban is, és megvan az a siralmas, szívet facsaró elégtételelem, hogy ma sokan, akik ellenem voltak, látják és mondják, hogy igazam volt.

Nem kérek az Istentől egyebet, mint azt, hogy az az elégtételelem ne legyen meg még egyszer. Hogy most, mikor ismét döntő fordulat előtt áll az ország sorsa, és ismét a magyar nemzetől függ, hogy megindul-e a rögzös úton, mely fölfelé visz, vagy gurul a lejtőn, amely a mocsárba vezet, — hogy a hagyományos magyar politikai belátás, a hagyományos magyar politikai érzés: a szabadulás, a menekülés, a nemzeti élet fejlődése terén vigye tovább a nemzetet! *(Élénk, hosszas helylés, éljenzés és taps. A szónokot számosan üdvözlük.)*

Gr. Tisza István után a függetlenségi br. Prónay Dezső Tisza „valóban nagyszabású beszédjének” ^{1 2 3 4 5 6 7} főleg választójogi részével foglalkozik.

Majd a miniszterelnök válaszolt a programbeszéde után elhangzott felszólalásokra. így Tisza beszédét illetőleg megjegyzi, hogy habár felszólalása nagyon ingerli arra, hogy fejtegetéseivel szemben a maga ellenkező nézeteinek kifejezést adjon, ez alkalommal kerülni óhajtja a polémiát az egyelőre még nem aktuális kérdésekről. „Egyet azonban örömmel konstatalok — úgy mond — a magam részéről, és ez az, hogy eltekintve azon általam eléggé meg nem becsülhető politikai támogatástól, amelyet ő (Tisza) vállalkozásunk főfeladatát illetőleg kilátásba helyezett: beszédéből kivettem azt, amit különben, gondolom, ő a maga részéről is szívesen fog konstataálni, hogy a végcélokat illetőleg különbség köztünk nincs“.⁸

¹ Tisza látnoki sejtelméről és Jeremiás prófétához hasonló látnoki gyötrelmeiről ismételt van szó a „Tisza-Évkönyv” lapjain, (fgy pl. 1923. évi 193—4. I., 1925. évi 77. I., 1928. évi 8. I.) Továbbá Balogh Jenő: Tisza István emlékezete c. akadémiai emlékbeszédében. (Bp. Szemle 1920. évi 521—522. sz.)

² Tiszának ezt a beszédét a B. H. 1910. jan. 25. sz. vezércikke „a nap eseményének” mondja, különösen az általános szavazati jog jelszava elleni „merész és becsületes magyar fellépése” miatt.

³ Khuen és Tisza viszonyára, a két államférfi közötti lélektani különbségre nagyon jellemző és találó Khuen levele Tiszához 1909. febr. 6-ról, melynek idevágó érdekes passzusa így szól:

„Abban is igazad van, hogy egymáshoz viszonyunk *sohasem* fog szenvedni, még ha eltérnének is a közügyek terén nézeteink, mert tudjuk egymásról, hogy semmi mellékérdék bennünket nem vezérel. De ennek sem kell bekövetkeznie; egymás meggyőződését tisztelve, reményiem, kikerülhetjük azok esetleges ellentéteit.

A főkülönbség köztünk inkább természetadta, amennyiben én inkább

A kormányprogramul feletti vita azzal végződött, hogy a főrendiház a kormány kinevezésére vonatkozó kir. leiratot még aznap ülésén tudomásul vette.

Ezzel szemben a kormány bemutatkozásával kapcsolatos vita a képviselőházban csak január 28-án — Justh Gyula bizalmatlansági indítványának elfogadásával — ért véget.

294. Gróf Tisza István beszéde a Vigadóban a Nemzeti Munkapárt 1910. febr. 19. alakuló nagygyűlésén: történelmi visszapillantás 1867-től; a koalíciós korszak bírálata és tanulmányai: király és nemzet közötti egyetértés és építő reformpolitika szükségessége; a választójogi reform részleteiben való eltérés ellenére egyetértés nemzeti garanciák kívánásában; a Nemzeti Munkapárt alakítását kimondó határozati javaslat; ragaszkodás Deák Ferenc politikájához; mi az idealizmus és a magyar imperializmus?; az utolsó alkalom. Az Országos Nemzeti Munkapárt megalakult. (Előzmények: bizalmatlansági szavazat és elnapolás 1910. jan. 28-án; a király nem fogadja el a kormány lemondását és már eleve hozzájárul az országgyűlés feloszlásához; Tisza és Andrassy beszélgetése a helyzetről: Andrassy Khuen helyébe Tiszát óhajtja miniszterelnöknek; Tisza és Khuen viszonya; „Felhívás“ az alakítandó kormánypárthoz való csatlakozásra.)

Mint a jan. 28. bizalmatlansági szavazat (293) is mutatta, gr. Khuen-Héderváry helyzete — eltekintve a kabinetalakítás személyi nehézségeitől¹ — kezdetben legkevésbé sem volt rózsásnak

optimista, Te meg inkább pesszimista hajlamú vagy. Egyénileg az egyik kellemebb, lehet azonban, hogy dologilag a másik jobb. E felett nem lehet disputáim, és a végén is a politikában mégis a helyes spurius a legjobb tanácsadó; csakhogy nincs, aki előre megmondhatná, mikor van az emberek helyes spuriusza.“

¹ A közoktatásügyi és a földművelésügyi tárca betöltése körül felmerült nehézségekről tájékoztatja Tiszát Sándor János 1910. jan. 14. és jan. 17. leveleiben.

A Khuen-kormány egy heti — már kínossá válni kezdő — huza-vona után a Nemzeti Társaskörhöz (tehát a volt szabadelvűpárthoz) tartozó politikusokból alakult meg. Uralomra jutása a régi szabadelvűpárti rendszer feltámadását jelenti. Tagjainak névsora a megalakuláskor a következő:

Miniszterelnök (egyben a belügyminisztérium vezetésével, valamint a Felsőség személye körüli és a horvát minisztérium ideigl. vezetésével megbízva) gr. Khuen-Héderváry Károly; pénzügyminiszter Lukács László; kereskedelmi miniszter Hieronymi Károly; földművelésügyi miniszter gr. Serényi Béla; igazságügy-miniszter Székely Ferenc koronautgyész (egyben a kultuszminisztérium ideigl. vezetésével megbízva); honvédelmi miniszter Hazai Samu tábornok. — Az alkotmánypárt feloszlása (1910. febr. 14) után 1910. márc. 1-én gr. Zichy János, volt alkotmánypárti képviselő és régebben a néppárt elnöke, Ferenc Ferdinánd trónörökös pártfogoltja, lett kultuszminiszter.

Zichy hosszas vonakodásáról a kultuszárca elfogadása körül 1. Gratz i. m. II. k. 239. 1.

mondható. Hiszen a képviselőházban nem volt pártja, habár az alkotmánypárttal az egyesülés érdekében néhány nappal a jan. 24. bemutatkozó ülés előtt folytatott tárgyalásai a siker reményével kecsegtettek.¹ Vállalkozásához nagy adag merész optimizmus kellett, mely bizott a szükségessé vált új pártalakulás és az országgyűlés közeli feloszlását követő általános választások kedvező eredményében.

A döntő politikai események gyors ütemben követték egymást

¹ Tisza hagyatékában lévő egykorú bizalmas politikai levelekből megállapíthatjuk, hogy Khuen hívei (főemberei) általában aggodalommal látták, hogy Khuen vállalkozásának kezdetén nem tárgyalta a parlamenti 67-es pártokkal (alkotmánypárt és néppárt) és különösen amiatt aggodalmaskodtak, hogy Khuen — minden valószínűség szerint Lukács László befolyása alatt — nem akarta az alkotmánypárttal való fúziót, habár erre meg volt a hajlandóság ebben a pártban. Noha a Nemzeti Társaskörben — könnyen érthetőleg — nem szerették Andrásyt és pártját, mégis azt tartották, hogy „mikor így akarnak jönni, kár őket szinte belékényszeríteni abba, hogy a többi ellenségekkel szövetkezzenek”. Ezzel szemben Khuennak az volt az álláspontja, hogy miután az alkotmánypártiak „fuzionálni akarnak, mint egyenrangú felek, egyenlő alapon”: ő erre nem hajlandó, habár „szívesen látja őket, ha később a megalakítandó pártba bejönnek, de előzetesen nem egyezkedik velük, . . . nem tárgyal velük úgy, hogy feltételeket szabhassanak, mert kerületeik nagyrésze úgyis a kormány befolyásától függ”. A nagy optimista, de egyben jó emberismerő Khuen nem törődve az alkotmánypárti fenyegetésekkel, „azt remélte, hogy az lesz a vége, hogy Andrásy visszavonul, a többiek javarésze bejön az új pártba, mórt nincs hova mennie”. (Az idézetek Sándor János 1910. jan. 14. és 19. leveléből valók.) Khuen csak főembereinek (ezek között Tiszának) nyomására tért el ezen álláspontjától és becsatlakozott tárgyalásba Andrásyékkkal. Sőt jan. 21-én már úgy nyilatkozott Sándor Jánosnak, hogy sikerült Andrásyval és Széllal érdemben megegyeznie az alkotmánypárttal való egyesülésre nézve. „Elmondotta azt is, hogy Lukács is benne van már abban, hogy egyesülni kell és még ő is kereste a formákat ennek keresztülvitelére.”

Hogy Tisza is akarta ezt az egyesülést, következik nemcsak az 1909. óta újból megállapítható meleg viszonyából Andrásyval, hanem Beöthy Pálnak Tiszához intézett 1910. jan. 28. leveléből, melyben az a végpasszus foglaltatik: hogy Tisza és Andrásy megállapodásától „függ az alkotmánypárt magatartása”. Továbbá Tiszának 1910. febr. 1-én az alkotmánypárttal való tárgyalásról a Nemzeti Társaskörben tett nyilatkozatából. Eszerint a jan. 28. elnapolás ellenére is „az alkotmánypárttal való tárgyalás fonala nem szakadt meg s reméli is (Tisza), hogy a megegyezés sikerülni fog. Azoknak az elemeknek, amelyek a főkérdésekben egy politikai alapon állanak, egyesülniük kell a parlament munkaképessége érdekében”. (Az Újság 1910. febr. 2. sz.)

A végén az történt, hogy nem sikerült az alkotmánypárttal való fúzió, hanem Andrásy 1910. febr. 14-én feloszlatta pártját, ő maga rövid időre visszavonult, „a többiek (vagyis a párttagok) javarésze pedig — Khuen jóslata szerint — bejött az új pártba, mert nincs hova mennie”. Azok a szabadelvűpárti disszidensok, akik 1905. folyamán ott hagyták Tiszát és Andrásyhoz csatlakoztak (276—277), siettek vissza a megalakuló új kormánypárt kebelébe. Így azt olvassuk a B. H. 1910. febr. 15. számának az alkotmánypárt feloszlásáról szóló tudósításával kapcsolatban, hogy „már aznap este — a feloszlás perceiben — jelentkezett a Nemzeti Társaskörben egy alkotmánypárti képviselő tagul: Nagy Ferenc az alkotmánypárt volt alelnöke”. ő volt ott az alkotmánypárt feloszlásának első hírnöke.

A képviselőház jan. 28. bizalmatlansági határozatára, mely az előzmények után legkevésbé sem volt meglepetés, a kormány az országgyűlésnek márc. 24-éig szóló királyi ebiapolásával felelt;¹ ezenkívül jan. 29-én benyújtotta lemondását, melyet azonban a király nem fogadott el. E helyett a hivatalos lap febr. 1. számában (jan. 31. kelettel) a következő királyi kézirat jelent meg: „Kedves gr. Khuen-Héderváry! Magyar kormányomnak Ön által felajánlott lemondását nem fogadom el és jóváhagyólag tudomásul veszem, hogy az országgyűlés feloszlata és az új országgyűlésnek annakidején való összehívása iránt előterjesztést fog tenni“.

Mielőtt az időrendben következő legfontosabb politikai mozzanattal, az új kormánypart megalakulásával foglalkoznánk, ki kell térnünk a február 1-én Tisza és Andrassy között folyt megbeszélésre, mely nagyjelentőségű az akkori helyzet ismerete és közelebről a három irányadó államférfi: Khuen, Tisza és Andrassy egymáshoz való viszonyának szempontjából.

Gr. Andrassy Gyula 1910. febr. 2. bizalmas feljegyzése szerint (Magyarország 1924. dec. 7. sz.) Tisza febr. 1-én meglátogatta Andrassyt¹ ² s egyebek között elmondotta neki, hogy annakidején „Khuen felszólította a miniszterelnökség elvállalására. De nem fo-

¹ Az 1910. jan. 28. képviselőházi ülésen, a nagy többséggel hozott bizalmatlansági határozat kihirdetése után, a kormány azonnal felolvasta az elnapoló kir. leiratot. Az elnapolás ellen a Ház tiltakozó határozatot hozott.

Febr. 1-én Tisza István a Nemzeti Társaskörben egyebek között az elnapolásról is nyilatkozott. Erről a kérdésről — Az Újság 1910. febr. 2. számában megjelent tudósítás szerint — „körülbelül“ a következőket mondotta:

„Hogy helyes volt-e vagy nem az országgyűlés elnapolása, ez taktikai kérdés, amelyben eltérhetnek a vélemények... Szerencsésnek Khuen-Héderváry taktikáját nem mondhatná, mert az angol kormány példájára ő is kérhette volna még az indemnitás megszavazását, bár kétségtelen, hogy a képviselőház többsége ezt megakadályozta volna De ez nem lett volna baj, sőt talán még jobb lett volna, mert hiszen ez a körülmény még csak hitelesebben igazolná, hogy a mostani képviselőház az exlex-et nemcsak hogy előidézte, de fenn is tartja. Azonban olyan fontos kérdések előtt állunk, hogy ilyen apró taktikai dolgokon fennakadnunk nem szabad, ilyesmiért kár volna bárkinek orrát lógatnia. Előfordulhat ez más téren is és ha ő maga állana az ügyek élén, nem tudja, nem tenne-e több olyan lépést, amelyet nem mindenki helyeselné. Andrassy Gyulát meglepte az elnapolás, de ehhez képest 6 elég mérsékeltlen viselkedett.“

Beöthy Pál írja 1910. jan. 28-i levelében Tiszának: „Az elnapolás — úgy látszik — ismét felborította a helyzetet“ vagyis az alkotmánypárttal való megegyezést.

² Tisza febr. 1. látogatásának előzményeként megjegyezzük, hogy Andrassy egyenes üzenetként azt a bűnbánó nyilatkozatot tette, hogy „beismeri, miszerint Tiszának volt igaza; sajnálja, hogy ellene volt és kész őt, akár mint közkatona követni“. (Ezt mondta Dessewffy Emil gr. Tisza hívei közül többeknek, mint Andrassy egyenes üzenetét, Sándor János 1910. jan. 17. levele szerint.)

Megemlítjük még, hogy a Tisza hagyatékában lévő két 1910. jan. 28. levél szerint Andrassy kéri Tiszát, hogy mihelyt Budapestre érkezik, adjon neki módot arra, hogy vele azonnal beszélhessen.

gadta el s ezzel mintegy kényszerítette őt a vállalkozásra, amelyet Tisza akkor reménytelennek ítélt. Komizság volna tőle, ha ma, amikor a helyzet tetemesen jobbnak látszik, Khuent félre akarná tolni és helyébe akarna jutni“.

Andrássy erre azt mondta, hogy szerencsétlenségnek tartaná, ha Khuen megmaradna miniszterelnöknek. Kívánatos, hogy Tiszával és az alkotmánypártiakból új kabinet alakuljon. „A közönség hangulata — folytatta Andrássy — Tisza iránt nagyon megváltozott és ő azt hiszi, hogy szívesebben látná őt a magyar közvélemény az ügyek élen, mint bárki mást. Ő maga (t. i. Andrássy) szóba se jöhet, mert a katonai kérdés (292) megoldása nélkül nem vállalkozik... Ismétli, hogy ma Tisza a legalkalmasabb ember“.

A beszélgetés további folyamán, mely az obstrukció legyőzésének és a házszabályok revíziójának eszközei körül forgott, Tisza a következő súlyos kijelentést tette: „*Kettőnk viszonyától függ az ország sorsa nem egy tekintetben*“ — Majd így folytatta: „Hála Istennek, annyira megváltozott a politikai helyzet, hogy ha ma Khuen jönne hozzám azzal a felszólítással, hogy vállalkozzam, — tudva azt, hogy Te támogatsz, — készséggel vállalkozom az ügyek vitelére. Azt azonban nem tehetem, hogy Khuent erre szorítsam, és így *kénytelen-kelletlen* követem őt, mint vezéremet.

Andrássy: „Beszélni fogok Khuennal és megpróbálom rávenni, hogy ajánlja fel Neked a miniszterelnökséget. Ki fogom fejteni előtte, hogy a sikernek tetemesen nagyobb valószínűségével vehetnéd fel Te a küzdelmet, mint ő. Hiszen maga Khuen mondta nekem, hogy nem ambicionálja a miniszterelnökséget és tisztán azért vállalkozott, mert más nem akadt“.

Andrássy — és ezzel végződik bizalmas feljegyzése — febr. 3-án csakugyan felkereste Khuent és azt tanácsolta neki, hogy adja át helyét Tiszának.

Mondanunk sem kell, hogy ennek a tanácsnak nem lön fogantja.

Az imént vázlatosan előadott február 1. nagyérdékű párbeszédhez még csak azt a megjegyzést fűzzük, hogy aznap este gr. Tisza István a Nemzeti Társaskörben hívei előtt kijelentette, hogy minden erejével támogatni fogja Khuen vállalkozását és a küzdelemből — mint közkatona¹ — teljes mértékben ki fogja venni részét „A miniszterelnök, mint vezér, alakítsa meg a pártot és pedig mentői előbb. Égok a vágytól, hogy a kormány pártja megalkuljon s első leszek, aki abba belépek, mint közkatona. Ha kell, beutazom az országot, szóval, tettel agítálok a győzelemért“. (Az Újság 1910. febr. 2. számának Tisza István gróf a kormány mellett c. cikkéből.)

És ezzel áttérünk jelen szám főtárgyára, a munkapárt megalkulására.

¹ „Te vagy a vezérünk, kegyelmes uram, — szólott közbe Kiss Ernő, — megvünk utánad!

Én csak közkatona akarok lenni — szólott Tisza István gróf — és ha így beszéltek, inkább kivándorlok Amerikába. A mi vezérünk az, aki a felelősséget viseli, a mi miniszterelnökünk, őt követjük.“ (Az Újság 1910. febr. 2. sz.)

Khuen vezérkara elhatározta, hogy a kormány támogatására hivatott új párt alakuló gyűlése 1910. febr. 19-én lesz a székes fővárosi Vigadó nagytermében és Berzeviczy Albert ajánlatára határozatba ment az is, hogy az új pártnak Nemzeti Munkapárt lesz a neve.

Az alakuló gyűlésen való megjelenésre és az új párthoz való csatlakozásra buzdító felhívást az előkészítő értekezlet megbízásából gr. Tisza István szerkesztette.

Ez a „Felhívás“, mely az alakítandó új pártnak célkitűzéseit is röviden megjelöli, Az Újság 1910. febr. 15. számában megjelent szövege szerint a következőleg szól:

Az a vihar, amely királyával való összeütközés küszöbére sodorta a nemzetet, arra indította a koalíció vezetőit, hogy e katasztrófa elhárítása céljából átmeneti program alapján vállalkozzanak a kormány vitelére.

Tették ezt abban a reménységben, hogy helyreállíthatják a nemzet és királya közötti összhangot s ezzel újból lerakhatják a zavartalan alkotmányos élet, a nyugodt fejlődés és az igazi erőt nyújtó nemzeti politika állandó alapjait.

E munkát a nemzet bizalmának letéteményesei veszik kezükbe. Oly férfiak, akiknek sem hazafiságát, sem egyéni reátermetségét nincs okunk kétségbe vonni. Mőgéjük áll majdnem az egész nemzet s vérmes reményekkel néz kormányzati eredményeik elé. Megindul a munka és annak legelső eredményeként letűnnek közéletünk láthatáráról mindazok a közjogi követelések, amelyek a negyvennyolcas és függetlenségi pártokat az 1867-i kiegyezéssel szembeállították s ellenzéki programjuknak sarkköveit, a hatvanhetes kormányok elleni vehemens támadásaiknak gerincét alkották. A hatvanhetediki közjogi alap a függetlenségi párt többségre és kormányrajutásával üli legteljesebb diadalát, mert e párt programjának közjogi tartalmát éppen akkor kénytelen az ország jól fölfogott érdekében félretenni, amidőn a hatalom birtokával együtt reáharul elvei megvalósításának kötelessége is.

Ezzel a ténnyel és az ebben fekvő — minden szónál ékeesebb — beismeréssel bezárul legújabb történelmüknek a közjogi ellentétek és harcok által betöltött időszak. A közjogi kérdés leszorul a gyakorlati politika színteréről. Nem élő valóság többé, történelmi reminiszcencia csupán mindaz, ami a negyvennyolcas pártok közjogi álláspontját az 1867-i közjogi alaptól elválasztá. Tartalmukat vesztett üres jelszavakkal játszanék frivol játékot az, ki ezekkel a jelszavakkal hívná újból tomboló munkára a régi pártszenvédélyt.

A hatvanhetediki kiegyezés közjogi alapjára helyezkedve, keresnek a koalíció vezérei új alapot egy a nemzet és dinasztia közötti állandó összhangot biztosító új pártalakulás számára,

de ezt a hadsereg szolgálati nyelve körüli oly újabb reform által kívánják a függetlenségi pártra nézve elfogadhatóvá tenni, amely a magyar nyelv mérsékelt újabb térfoglalása által egészíteni ki a szabadelvű kormányzat utolsó éveiben biztosított katonai reformokat.

Minden számottevő politikai tényező segítségükre jön, hogy a megoldás útjából elhárítsák az akadályokat. A feladat nem könnyű, de nem látszik reménytelennek mindaddig, amíg az idő előhaladása a bankkérdést nem állítja előtérbe. Az önálló bank követelése szétrobbantja a koalíciót, majd pártszakadást okoz magában a függetlenségi pártban is, amelynek éppen legintranzigensebbnek látszó csoportja a bankkérdés sürgős megoldása fejében az összes katonai reformok elejtésére késznek mutatkozik.

Ezzel megszűnik bárminő újabb katonai reform elérésének minden reménye, de egyúttal megoldhatatlannak látszó állandó válság sodorja magával egész közéletünket s magában a képviselőházban oly mérvet ölt az anarchia, hogy a Ház többségét alkotó pártokból alakult kormány az indemnitás tárgyalását sem tudja kieszközölni s költségvetés nélküli állapotba kénytelen juttatni az országot.

Reménytelen útvesztőbe jut egész közéletünk: a koalíció végleg felbomlik; szervezetlen, tehetetlen állapotban, minden ellenségünk szabad prédájára hagyva a nemzetet.

Ennek a sorsa nem maradhat ilyen gazdátlanul. Új alapra kell helyezkednünk, utat kell mutatnunk, amelyen visszanyerhesse akcióképességét a nemzet s újból felvehesse az építő, produktív nemzeti politika megszakadt fonalát.

Kell-e sokat magyaráznunk, minő égető, sürgős szükség van erre. Minden téren, minden irányban zűllésnek indultak az ország közállapotai. Pénzügyeink egyensúlyát komoly veszély fenyegeti. Közgazdasági fejlődésünkre ólomsúllyal nehezedik a bizonytalanság s a ránk leselkedő ezer veszélytől való félelem. Társadalmunkat vallásfelekezeti, szociális és nemzetiségi ellentétek szaggatják ellenséges táborokra; politikai súlyunk, hiteünk, a magyar nemzet belátásába, megbízhatóságába, hazafiúi áldozatkészségébe, államalkotó erejébe vetett hit veszendőben. Tehetetlen vergődésünket mind nyíltabb kárörömmel gúnyolják s mind vakmerőbben használják ki nemzetünk kisebb-nagyobb ellenségei.

Pedig — ma még — kezünkben van a nemzet sorsa. Ma még egy csapásra visszaszerezhetjük a nemzet számára a sikeres védekezés, a nemzeti erőgyűjtés és fejlődés biztos talaját. Nincs semmi másra szükség, minthogy bátor kézzel elhárítsuk utunkból a nemzet és a király között szükség nélkül felidézett ellentétek utolsó maradványait.

Három hosszú keserves századon keresztül nyögött a nemzet az ellentétek súlyos átka alatt. Végre annyi szenvedés után nagy magyar király, nagy magyar államférfiak szavára hallgatva, oly irányt adott a dinasztia politikájának, amely biztosította számunkra a nemzeti lét, a zavartalan alkotmányos élet, a szabad fejlődés összes áldásait.

Folyik az alkotmányos élet, a nemzeti kormányzat közel négy évtizeden át, s a magyar nemzet oly haladást tesz minden téren, aminőt azelőtt soha. Nemzet és király megérti egymást. A nemzeti akarat érvényesül még oly kérdésekben is, hol ö Fel-sége mélyen gyökerező aggályait, vágyait hozza alkotmányos érzületének áldozatul.¹ A szó teljes értelmében érvényesül a nemzet önrendelkezési joga, s mindezért azon egy korlátot kell vizsontszolgáltatul elfogadnunk, hogy ne bolygassuk az 1867. évi XII. törvénycikk közjogi rendelkezéseit és a hadsereg vezérlete, vezénylete és belsejervezete körüli alkotmányos fejlődési jogok gyakorlása terén ne akarjunk újabb reformokat kiereszkolni attól az uralkodótól, aki még ezen a téren is tekintetbe vette a nemzet kívánságait.^{1 2}

Ha ebben az egy kérdésben deferál a nemzet annak a királynak, aki oly ragyogó példája az igazi alkotmányos uralkodónak, ezzel nem ejt csorbát szabad nemzetet megillető jogos önérzetén s nem hajlik meg idegen tényezők előtt, nem szegődik idegen érdekek szolgálatába.

Ellenkezőleg: király és nemzet egyetértése teszi erőssé mind a kettőt minden kül- és bellelenséggel szemben. A királyával meghasonlott nemzet ellen intézheti merényleteit idegen befolyás, idegen akarat és abban vigaszt bizonyára nem találhatunk, hogy a meghasonlás a dinasztíára nézve is gyengeség, tehetetlenség, veszély forrása.

Az 1903-ban elhatározott katonai reformok nagy része még befejezésre vár. Újabb reformokért folytatott meddő harc helyett fordítsuk erre a munkára egész erőnket. Hiszen ezek is csak a kölcsönös teljes bizalom és összhang termékeny talajában fejthetik ki áldásos hatásukat és ebből a talajból nőhetnek ki, király és nemzet együttes spontán akaratából, egészséges gyümölcsöt hozó növény gyanánt azok a további reformok, amelyekben a nemzet érvényesülési törekvése a hadsereg jól felfogott érdekével találkozik.³

¹ Tisza itt nyilván az 1894/95. egyházpolitikai törvényekre céloz.

² A magyar állami szuverenitásnak ez az önkorlátozása bizonyára nem volt jelentékeny áldozat a nemzet önrendelkezési jogának visszanyerése fejében.

³ princípio ellenítés álláspontját, mely különböző nézőpontok egyoldalúsága
okoza, hogy „bécsi levégőben” ítélt egyik a magyarnak lelki vágya felett, a másik

Az 1867. évi XII. törvényekben érintett közgazdasági kérdések nem okozhatnak konfliktust nemzet és király között.

Azok közjogi oldalát a törvény a nemzet szabad önrendelkezése alapján tisztázta s minden törekvés, amely ezt kétségbevonni vagy elhomályosítani akarná, pártkülönbőség nélkül szemben találná magát az egész nemzettel.

Politikai szempont közgazdasági kérdésben nem lehet a gazdasági célszerűség rovására irányadó. Akár a nemzeti függetlenség, akár a dinasztia hatalmi állása szempontjából vesszük a kérdést, akár a kettő közötti harmónia magasabb álláspontjáról: politikailag jó megoldás csak az lehet, amely gazdaságilag erősebbé teszi a nemzetet. A bank- és vámkérdésnek az a megoldása teszi függetlenebbé a nemzetet és hatalmasabbá a dinasztiaát, amely fokozza, fejleszti a nemzet gazdasági erejét.

Mind a két politikai cél szempontjából egyaránt hiba a megoldás formájának alárendelni a lényegét.

A kérdés gazdasági célszerűségi kérdés tehát, amelyet a mindenkorai tényleges viszonyok és konjunktúrák alapján kell eldöntenünk. A most megoldásra váró bankkérdést illetőleg nem habozunk kijelenteni, hogy nem riadunk ugyan vissza a külön bank felállításától sem, azonban mégis, amennyiben a magyar közgazdasági érdekeket teljesen kielégítő megegyezést létesíthetünk, az ország jól felfogott érdekében a közös bank fenntartásának adunk elsőbbséget. Tesszük ezt azért, mert a magyar társadalom és főleg a birtokos osztály mai helyzetét nem tartjuk arra alkalmasnak, hogy szükség nélkül tegyék ki őket a magyar bank felállításával kezdetben járó drágább kamatláb és bizonytalanabb hitelviszonyok erőpróbájának.

Pénzügyi és közgazdasági helyzetünk óva int, hogy minden elkerülhető súrlódástól, erőfecsérléstől, meddő küzdelemtől tartsuk vissza a nemzetet és az építő munkára koncentráljuk annak egész erejét. Céltudatos, következetes, higgadt, megfontolt, de annál határozottabb és bátrabb politikára van szükség. Gyűjtenünk, egyesítenünk és fejleszténünk kell a nemzet anyagi és szellemi erejét. Gyűjtenünk helyes pénzügyi, gazdasági és kultúrpolitika által; egyesítenünk a nemzet nagy céljainak minden partikuláris érdek felett álló hű szolgálatában, amely az állam egységének és nemzeti jellegének következetes kiépítése mellett az igazság, méltányosság és közérdek nagy szempontjai szerint egyenlíti ki az ellentéteket és elégíti ki minden jogos érdeket.

ellenben úgyszólván a *hortobágyi pusztán* bírálhatja a közbirodalom szövevényes gépezetét és egyik sem tudja kellőleg két szempontból bírálni magyar és államdalmi helyzetünket". (Széchenyi, Hitel.) Tisza és Széchenyi mélyreható szellemi rokonságáról l. bővebben Östör József: Tisza és Széchenyi c. tanulmányát. (Tisza-Évkönyv, 1925, 51. s k. 1.)

És fejlesztenünk az állami és társadalmi élet minden ágára kiterjedő reformmunkával, amely tántoríthatatlanul a valódi szabadság, a valódi felvilágosodás irányítúje után haladva, jelszavaknak fel nem áldozza a lényegét; számol a viszonyokkal, nemzetünk egyéniségével és szociális érdekeivel; rázkódtatásoknak ki nem teszi a nemzetet, hanem csüggedést, ingadozást, hátralépést nem ismerő fokozatos haladásban, lépésről lépésre halad mindig előre, mindig feljebb a nemzeti reálpolitika nagy céljai felé.

Ezen politika szolgálatára és az ezt képviselő kormány támogatására kívánunk pártot alakítani, amelynek alakuló gyűlését folyó hó tizenkilencedikén délután három órakor a Fővárosi Vigadó nagytermében fogjuk megtartani.

Megjelenésre, csatlakozásra hívjuk fel mindazokat, akik törekvésünk támogatására hajlandók és a produktív nemzeti politika terére kívánják visszavezetni a nemzetet. E nagy cél szolgálatába szegődhet tekintet nélkül eddig elfoglalt pártállására minden igaz hazafi, aki tanulni tud a közelmúlt keserves tapasztalataiból.¹

A régi pártkeretek túlélték magukat. Üres jelszavakká váltak a régi ádáz tusák csatakiáltásai. A pártharcok megújulása élő elvi tartalom, benső szükség nélkül veszélybe dönti a nemzetet.

Az ország sorsa magunkbaszállásra int mindnyájunkat.

¹ 1910. jan. 24. főrendiházi beszédében (293) mondja Tisza István, hogy az erők szükségessé vált egyesítését nem akarja csupán a 67-66 pártokra szorítani, miután a koalíciós korszak alatt már amúgy is megszűnt a 67 és 48 közötti nagy ellentét.

Az erők ily értelemben vett egyesítéséről, mely túlhaladja a 67-es pártok koncentrációját, nyilatkozik a Nemzeti Társaskörben hívei előtt 1910. febr. 1-én, „körülbelül” ezeket mondván: „Azoknak az elemeknek, amelyek a főkérdésekben egy politikai alapon állanak, egyesülniük kell a parlament munkaképessége érdekében; akiket pedig tőlük elvi ellentétek választanak el, azok dolgozzanak velük együtt bizonyos célok elérésére, mint aminő például a parlamenti munka lehetőségének biztosítása is”. (Az Újság 1910. febr. 2. sz.)

Ezen nyilatkozatának magyarázata és kiegészítéseként febr. 2-án ugyanott a következőket mondotta:

„Az olvasom némely lapban, hogy tegnapi kijelentéseimnek azt az értelmet tulajdonítják, *mintha mindenáron a 67-es koncentráció érdekében* dolgoznék. Ez egyáltalában nem áll. *Hiszen kifejtettem főrendiházi beszédemben is* és eléggé nem ismétlhetem, hogy mindenkit szívesen látok, *tekintet nélkül a 67-re és 48-ra*, aki az ország ügyei vezetésének a komoly munka medrébe való terelésében, a parlamenti rend és a parlament munkaképességének helyreállításában segítségül óhajt jönni. Sőt nem mondok le a reményről, hogy sikerülni fog esetleg a 48-as függetlenségi *Kossuth párttal* is a kölcsönös közeledés, *akár* összeolvadás alakjában, *akár* mint egymást megbecsülő ellenfeleknek, bizonyos pontokra nézve, amelyekben egyetértünk, az együtt működése alakjában. Nem tudom, miért tulajdonítanak nekem mindig harcias szándékokat, holott ez tőlem teljesen távol áll.” (Az Újság, 1910. febr. 3. sz.)

A helyzet komoly, nemzeti létünk alapjai repedeznek. Ezer vesztély tornyosul fejük fölé.

A nemzet legszentebb érdekei parancsolják, hogy egyesüljünk a jelen munkájára, a jövő alapozására és feledjük a múlt ellentéteit.

Tekintetünket előre szegezzük. Visszapillantunk csakis azért szabad, hogy okulást merithessünk a múltakból és ne feledjük; e szegény nemzetnek mennyit ártott az elvakultság, a gyűlölködés, a pártszenevedély.

Hazafiúi aggodalommal eltelve, de ügyünk igazságába vetett erős hittel fordulunk mindazokhoz, akik felett nem hiába zajlott le az utolsó évtized szomorú története: halljuk meg most az utolsó órában a veszélyben álló haza hívó szavát. Egyesüljünk vállvetett férfias küzdelemre. Bocsássuk a nemzet szolgálatába szívünk, agyunk minden erejét. Előre! Munkára fel! ¹

*

A febr. 19. alakuló nagygyűlésre¹ ² való felvonulás a Vigadóba a Nemzeti Társaskörből (a Lloyd klubból)³ történt. Körülbelül nyolcezer ember lehetett együtt, mikor a gyűlés kezdetét vette. Ezek közül az ország minden részéből felsereglettek száma mintegy négyezerre tehető.

Gr. Csáky Albin rövid elnöki megnyitója után gr. Kliuven-Héderváry Károly miniszterelnök mondott hosszabb beszédet. Azzal kezdte, hogy a múltat nem akarja szellőztetni. Majd előadta, hogy mikor a parlament munkájának megakadása folytán az ország sorsa bizonytalanná vált és ebben a súlyos időpontban a király az ő tanácsát kérte: abban a feltevésben volt hogy megjött az a pillanat, amikor nemcsak szabad, de kötelesség is talán egy merész lépéssel a nemzet jobbjaihoz fordulni. Hogy e feltevés helyes volt, bizonyítja az itt megjelentek nagy száma. Áttérve a megoldásra váró kérdésekre, megokolta a választójogi reform megalkotásának mielőbbi szükségességét „A kormány — úgy mond — úgy véli ezen reformot a maga részéről a törvényhozásnak bemutatni, hogy azt az általános szavazati jog elvei alapján akarja felépíteni“. E részben nem akarja „külön jelzések által

¹ A „Felhívás“-!, mely — mint fentebb említők — Tisza István tollából származik, a régi szabadelvűpárt fővárosi és vidéki oszlopos tagjai írták alá. Gr. Csáky Albin volt kultuszminiszter és főrendiházi elnök után második helyen gr. Tisza István.

² A következőkre 1. Az Újság 1910. febr. 20. számában a Nemzeti Munkapárt alakuló gyűléséről szóló tudósítást.

³ A Lloyd épületében lévő Nemzeti Társaskör Khuen hatalomra jutása óta az új pártalakulás kiinduló és toborzó helye s általában fokozódó mértékben a politikai élet központja. Most már igazán nem egyszerű társaskör többé (ahol Sándor János már idézett szavai szerint a tagok „megadással és buzgósággal igyekeztek csak társalogni“), hanem igazában már politikai kör, habár ilyen névformailag csak később (1910. ápr. 10-én) változott át.

megkötni a kormány kezét, hogy ne nehezítse a kérdésnek jó megoldását“. A kormány egy vezérelvet állít fel a reformnak sarkkövéül és ez az, hogy „az országnak... magyar nemzeti jellege ezen nagy reform keresztülvitele után is biztosítva legyen“. A kormányprogram többi főbb pontjának előadása után a miniszterelnök azzal a felszólítással végezte beszédét, hogy „lássunk hozzá a nemzeti munkához Isten nevében“.¹

Gr. Tisza István állott fel ezután, de oly tomboló éljenzés és taps fogadta, hogy percekig nem tudott szóhoz jutni.

Tisza István gróf: T. uraim! Amidőn felszólalok, hogy visszhangot adjak t. barátomnak, a miniszterelnök úrnak ajkairól elhangzott felhívásra, úgy érzem, hogy az a kép, amely szemem előtt áll, felmentene minden hosszabb indoklás alól. Mert hiszen, akinek kételyei volnának az iránt, hogy megérett az ország helyzete arra az akcióra, melyre igen t. barátom vállalkozott, az jöjjön el ide, nézze meg ezt a képet, nézze meg a magyar társadalomnak azon képviselőit, akik itt megjelentek és azt a hangulatot, amely itt megnyilvánul. (*Éljenzés.*)

S ha mégis szíves türelmüket kérem, talán egy kicsit hosszabb időre is, hogy néhány megjegyzést fűzzek a mai szituációhoz, teszem ezt azért, mert azt gondolom, hogy az ország mai komoly helyzetében számot kell vetnünk mindannyiunknak a múlt tanulságaival, a jelen feladataival és a jövő reménységeivel és az ebből levont tanulságok alapján azzal a kéréssel kell fordulnunk minden magyar hazafához, hogyha felismerte azt, hogy a nemzet legszentebb érdekei a mi általunk ajánlott út követését írják elő, akkor jöjjenek velünk karöltve, minden habozás, minden félreértés, minden melléktekin-
tet nélkül. (*Hosszantartó éljenzés és taps.*)

Történelmi visszapillantással kell kezdenem felszólalásomat, világért sem azért, mintha meddő polémiákba, vagy rekriminációkba kívánnék bocsátkozni; ellenkezőleg: a történelemnek igen sekély, igen felületes felfogása az, amely a nemzeteket ért bajokért mindig egyesek gonoszságát, egyesek hibáit teszi felelőssé. A hiba rendszeren az álláspontoknak, a nézeteknek tévességében van és e hibákra nem azért kell rámutatnunk, hogy ítéletet hozzunk egyesek felett, de hogy elkerülhessük azokat a tévedéseket, azokat a hibákat, amelyeket egyesek a múltban legjobb szándék mellett is elkövettek. Áll ez az általános igazság a közelmúlt történetére is. Mit sem tartanék szerencsétlenebb és következményeiben károsabb felfogásnak, mintha azt hinnők, hogy egyesek gyarlósága, talán gonoszsága

¹ Csak dióhéjba szorítva vázoltuk a miniszterelnök programbeszédét, miután teljes szövege megtalálható Az Újság 1910. febr. 20. számában.

okozta a nemzetünkre zúdult bajokat, holott e bajok tárgyi forrásait kell felismernünk, hogy azután elkerülve a bajok ezen tárgyi okait, sikerüljön nekünk jobban megcsinálni, jobban vezetni a nemzetet, mint ahogy azt a kormányzásban elődeink teheték.

Alig négy évtizede annak, hogy a magyar nemzet ráléphetett a nyugodt, alkotmányos fejlődés boldogító mezejére, súlyos viszonyok között, ezer bajtól körülveve. S a múltak reminiszenciái és a jelen bajai akkor is magas fellobbanásra vitték a pártszervedélyeket, talán magasabbra, erőteljesebbre, mint bármikor azelőtt. De akkor még nagyon közel állott a nemzet háta mögött a sötét múltnak rémítő képe. Akkor még nagyon is érezte minden magyar ember, pártkülönbség nélkül, minő palládiuma a nemzeti életnek az alkotmányosság, a parlamentarizmus. Akkor még a legelszántabb harcokat is az összes pártokat jellemző bizonyos kötelességérzet jellemezte, amely visszatartotta őket attól, hogy a pillanatnyi szenvedély kedvéért magát az intézményt a maga működőképességében támadják meg. És azt látjuk, hogy akkor, amikor tényleg erős emberek erős szervedélyek által mozgatva, viaskodtak egymással a parlamentben és midőn a pártok erőviszonya olyan volt, hogy éveken keresztül alig tíz-tizenöt többséggel lehetett keresztülvinni a legnehezebb és legodíozusabb törvényjavaslatokat, soha senkinek eszébe nem jutott felhasználni ezt a helyzetet arra, hogy magát a parlamentet tegye működésképtelenné. Tették ezt a magyar nemzet mérhetetlen hasznára (*Úgy van! Úgy van!*), mert hiszen, aki végignézi az ország történetét a múlt század utolsó évtizedeiben, annak lehetetlen szemtelenségűen ama tény előtt, hogy minden bajok dacára, egyeseknek minden tévedései és gyarlóságai dacára, hihetetlen gyorsasággal emelkedett a nemzetnek anyagi, szellemi és erkölcsi ereje (*Úgy van!*), emelkedett a nemzet súlya és tekintélye künn és benn (*Úgy van! Úgy van!*), emelkedett a magyar nemzet hatalma Európában odáig, hogy amire Mátyás király ideje óta nem volt példa, akkor, amidőn súlyos válságok fenyegették Európának ezen részét, a magyar nemzet mint egyenjogú nagyhatalmi európai faktor a maga sajátos érdekeit, sajátos felfogását bele tudta vinni az európai nemzetközi politikába.¹ (*Úgy van! Úgy van!*)

Az emelkedésnek ez az irányzata tartós volt, ami kulminált a millenárius ünnepélyek lélekemelő légkörében. De aki figyelemmel kíséerte az eseményeket, annak észre kellett vennie már a millenárius ünnepélyeket megelőző években az elfajulás-

¹ T. i. a múlt század 70-es éveinek keleti válsága idejében id. gr. Andrássy külügyminisztersége alatt.

nak első, veszélyes jelenségeit. A közvélemény figyelmét mindjobban és jobban sikerült a produktív nemzeti munka feladataitól meddő közjogi jelszavak felé elterelni és mindjobban és jobban sikerült felébreszteni azt a hangulatot, amely a parlament munkaképességének megakasztására indította a kisebbségeket, ha a maguk felfogása szempontjából legalább koncessziókat nem tudtak az alkotmányos többségtől kicsikarni.

Én azok közé tartoztam, akik talán legelsőek voltak e nagy veszély felismerésében.¹ Küzdöttem ellene teljes erőmből, fel-emeltem ellene óvó szavamat már akkor, amikor nagyon kevesen látták még be a helyzetnek egész borzasztó komolyságát, amikor talán nagyon sokan egy mániákus rögeszméjének gondolták az én aggodalmaimat. Küzdöttem ellene, de süket fülekre találtam és a bajok nőttek nagyobbra és nagyobbra, amíg utoljára a körülmények az én kezembe adták a hatalmat, hogy még egy utolsó kísérlet történjék arra, hogy ezen a lejtőn megállítsuk a nemzetet. (*Hosszantartó éljenzés és taps.*) Megtettem ezt a kísérletet^{1 2} a győzelem minden reménye nélkül, de megtettem egy becsületes ember elhatározásával (*Hosszas éljenzés és taps.*) és azzal a megnyugvással, hogy nem kell összefont karokkal tétlenül nézmem, miként rohan vesztébe a nemzet, legalább megpróbálhatom saját testemmel fenntartani ezt az áradatot. (*Viharos éljenzés és taps.*)

A kísérletet megtettük. Nem sikerült.³

A nemzetet a maga illúziói, tévhitvei, szenvedélyei ragadták feltartóztathatatlanul tovább. És a szabadelvű pártnak öszszedülését követő rövid krízis veszélyei arra indították a nemzeti többség akkori vezéreit, hogy a feltornyosult ellentétek békes kiegyenlítésének megkísérlésére vegyék át az ország kormányzatát. Amint ez a kísérlet megtörtént, politikai barátaim és én félreállottunk a küzdőtérről.⁴ (*Felkiáltások: Kár volt!*) Félreállottunk azért, mert úgy láttuk, hogy azt kívánja az ország érdeke, hogy a régi ellenfelek jelenléte, ellenőrzése, kritikája, az ezzel kapcsolatos küzdelmek és szenvedélyek ne zavarják meg a koalíciónak ezt a békítő, kiegyenlítő munkáját, tegyék meg ők a kísérletet, teljesen zavartalanul, nemcsak a mi passzivitásunk, de ha szükséges, a mi támogatásunk által is segítve, hogy sikerüljön nekik feladatukat teljesíteni.

Hozzáfogtak a koalíció akkori vezérei hazafias meggyőződéstől indítva, becsületes igyekezettel, de nem tudtak keresztül esni a helyzetben rejlő azon fatális belső ellentmondáson, amely szerint ők győzelmüket csak a nemzetet konflik-

¹ (10. 24—25 stb.)

² (235).

³ (255).

⁴ (289—290).

tusba vivő jelszavaknak köszönhették és jobb belátásuk, hazafiúi meggyőződésük visszariasztotta őket attól, hogy belevigyék ebbe a konfliktusba a nemzetet. Ez a hazafiúi jobb belátás indította arra őket, hogy teljesen levegyék a napirendről a közjogi támadásokat, hogy e megoldási kísérleteikkel teljesen a 67-es alapra helyezkedjenek. Ez helyes dolog, hazafias dolog volt részükről, de egyúttal le is zárta nézetem szerint a 67-es kiegyezési alap ellen indított közjogi támadások korszakát. Addig, amíg ellenzéki padokról hirdették ezen politikások közjogi elveiket, tehették ezt jóhiszeműleg abban a reményben, hogy hatalomra jutva megvalósíthatják elveiket. Ma, amidőn négy évi tapasztalat arról győzte meg őket, hogy az ország érdeke ezen elvek félretételét kívánja, akkor, amint hatalomra jutottak, — ma már jóhiszeműleg nem lehet ezen elveiket ellenzéki padokról sem hirdetni, mert tisztességes politikus csak azt hirdetheti mint ellenzék, amit többségre jutva, megvalósítani akar is, tud is. (*Viharos éljenzés és taps.*)

Folytatták a megegyezési kísérletet tehát a nemzet akkori vezérei a 67-es kiegyezés alapján állva. A fontos és üdvös, de aránylag csekélyebb fontosságú, csekélyebb horderejű kérdések körül kerestek koncessziókat,¹ melyek őket összes közjogi elveik állandó félretételére bírassák. Hazafiságuk tehát arra indította őket, hogy megtegyék a gyakorlati produktív politikához vezető útnak kilenctizedrészét. A következetesség látszatához való ragaszkodás azonban visszatartotta őket attól, hogy feláldozzák a tizedik tizedet is s azzal a bizonytalanság, a surlódás, bizalmatlanság, a tehetetlenség hátrányait még mindig fenntartották az országra nézve és fenntartották a nemzeti küzdelemnek látszatát is, a küzdelemnek valóban belső erkölcsi indokolást és erőt adó valódi szükségé nélkül s valódi nagy célok nélkül.

Ismétlem, nemhogy megtámadnám őket azért, amit tettek, de egyenesen állítom és hirdetem, hogy ők igenis a leghazafiasabb indokokból helyezkedtek ezen konciliáns álláspontra, de azért a legjobb akarattól vezetettve is ezáltal újból érthetetlen, fonák helyzetbe juttatták a nemzetet, mert küzdelem látszott folyni, ennek a küzdelemnek minden őszintesége, minden elszántsága, minden erkölcsi ereje nélkül. (*Éljenzés és taps.*) S meglepetve látták mindazok, akiknek a történelem emlékeiből egész más fogalmuk volt a magyar nemzetről, a magyar nemzet szabadságszeretetről, erkölcsi erejéről, hazafiságáról, hogy ime most itt küzdelem folyik bizonyos oly jelenségekkel, hogy ime a magyar nemzet az ellentéteket kiküszöbölni nem tudja,

¹ T. i. a közös hadsereg szolgálati nyelve és a bankkérdés körül, valamint az 1907. gazdasági kiegyezéssel kapcsolatban. (292—293).

de ezen ellentéteknél álláspontjának keresztülvitelére kellő elszántsággal, kellő eltökéltséggel, kellő harcúrával nem bír.

A helyzetben rejlő mizériák voltak ezek. Azt hiszem, minden komolyan gondolkozó hazafias tényező, akár tagja volt a koalíciónak, akár nem, méltányolta a helyzetnek e nehézségeit, és igyekezett kisegíteni ebből az útvesztőből a koalíciót. Hogy ez nem sikerült, ennek kizárólagos oka abban rejlik, hogy a koalíció a maga saját súlya alatt roppant össze. *(Tetszés.)* E tekintetben ma már egy klasszikus tanúnak kijelentésére hivatkozhatom. Abban az államférfiúi és hazafiúi nyilatkozatban, amellyel Andrássy Gyula gróf az alkotmánypárt feloszlását indítványozta,¹ világosan megmondta, hogy lehetetlenné váltak az ő általa kívánt katonai reformok, amint a koalíció egy igen nagy árnyalata az összes katonai kérdéseknek a napi-rendről való levétele mellett vállalkozott a kormány átvételére és lehetetlenné váltak a bankkérdésnek teljesen fonák alapon való előtérbe állítása és erőszakolása által. Ez sodorta a koalíciót a feloszlás helyzetébe,^{1 2 3 4 5 6 7} ez sodorta a magyar parlamentet az anarchiának abba az állapotába, amelyre igen helyesen utalt rá a miniszterelnök úr, amikor egy a parlamenti többséggel még mindig rendelkező kormány az indemnitást nem tudta megszavaztatni és kénytelen volt tehetetlenül nézni, hogy exlex-be sodortassák az ország. Ez a helyzet állott he tisztán a fonák helyzetnek önsúlyánál fogva, a nélkül, hogy ezt valaki kívülről előmozdította volna. *(Tetszés.)*

Ebből a helyzetből mindenekelőtt vonjunk le két tanulságot. *(Halljuk! Halljuk!)* Az egyik az, hogy becsületes magyar embereknek az egész nemzet által, vagy legalább is majdnem az egész nemzet által támogatott törekvése is ezen az alapon, az úgynevezett nemzeti aspirációk alapján, a nagy nemzeti céloktól, a nemzeti függetlenség lényegétől távolabb vitte a nemzetet.⁸ *(Helyeslés.)* Miben rejlik a nemzeti függetlenség lényege? Abban, hogy egy nemzet öncél legyen sajátmagára

¹ L. Andrássy beszédét az alkotmánypárt feloszlása alkalmával a B. H. 1910. febr 15. sz.

² (293).

³ Nagy Miklós (id. tanulmányában a Bp. Szemle 1926. évi 586. sz.) megcsinálva a koalíciós kormányzat mérlegét, nagyon jól mondja, hogy „a koalíció harcba vitte a nemzeti gondolatot Béccsel, a nemzetiségekkel és a horvátokkal szemben“. Ámde e harc minden vonalon az ország helyzetének aggasztó mértékben való romlását, a magyar állam tekintélyének süllyedését okozta. Nem hiába hangoztatta Tisza István minduntalan visszatérő vezérmotivumként: a királlyal való egyetértés szükségességét a nemzeti célok elérése végett. Az ő alap gondolata, melyet a tények fényesen igazoltak, az volt, hogy a magyar nemzet elég erős arra, hogy a királyt valaminek a helyességéről meggyőzze; de gyenge ahhoz, hogy a királyt (egyben osztrák császárt) valaminek a megadására kényszerítse. Ezért helyteleníti az ú. n. nemzeti aspirációk politikáját, mely a királlyal való egyetértés helyett a királlyal való harcot jelenti.

nézve, hogy a maga egyéniségének kifejtését, a maga sajátos érdekeinek és tulajdonságainak ápolását, a maga erejének kifejtését szabadon gyakorolhassa és a reá tóduló világesemények között megóvhassa magát idegen áramlatok és idegen uralommal szemben. Ezt a nagy célt elérheti a magyar nemzet, ha teljes egyetértésben van királyával, (*Zajos helyeslés.*) de ez a nagy cél veszélyben forog, s úgy a magyar nemzet függetlensége, mint a dinasztia hatalmi állása végzetes csorbát szenved, amint ez a két egymásra utalt tényező egymással szembeállítatik.

Nézzünk körül minden vonatkozásban, hogy minő volt a, nemzetiségi agitáció magatartása néhány év előtt és minő most. Akkor egyes alárendelt fontosságú demagógok hirdettek nemzetiségi túlzó tendenciákat és az ország nem magyar ajkú hazafias polgárai teljes nyomatékkal sikraszállottak a magyar állam egységét hirdető politika mellett. Ma azonban e kérdésben aggódo szemmel kell mindenkinek látnia a nemzetiségi agitáció elharapódzását és mind vakmerőbbé válását.¹ (*Úgy van! Úgy van!*)

Nézzük meg viszonyunkat Horvátországgal. Minő állapotba sodorta Horvátországot a magyarországi konfliktus? Mi történt Horvátországban az utolsó négy év alatt — és itt már rámutathatok az eredményre is — mi történt most ebben a pár hétben, (*Zajos felkiáltások: Éljen a miniszterelnök!*) amely lelt a jelen kormány megalakulása óta.² Tisztelt uraim, mi na-

1 A nemzetiségi agitációnak erős tápot adott — minden egyébtől, így Ferenc Ferdinánd biztatásaitól eltekintve — az Apponyi-féle két népiskolai törvény (1907: XXVII. és 1908: XLVI. t.-c.), illetve ezeknek a felekezeti népiskolákra vonatkozó rendelkezései.

2 Rendkívül szerencsétlen volt a koalíciónak horvátországi politikája, melyet Khuen mindjárt kormányra lépése elején (1910. februárjában) Tomasics Miklós volt horvát miniszternek horvát bánná való kinevezésével igyekezett a magyar állami egységnek kedvezőbb irányba terelni. (A koalíciós rezsim idevágó súlyos hibáiról adatokat találunk a következő írásokban: Nagy Miklós, Bajza József és Németh József már idézett tanulmányában a Bp. Szemle 1926. évi 586, 1925. évi 579. és 1930. évi 627. számában, továbbá a Ferenc Ferdinánd „műhelyé”-hez tartozó L. v. Chlumecky i. m. 178. s k. L. L. még Súdland i. m. 654—674., Baernreither i. m. 133—145. és Gooss i. m. 42—45. 1.)

Ma már nem kétséges többé, hogy a horvát-szerb koalíció tagjai közül, amely koalícióval a magyar koalíció a horvátországi magyarbarát unionista (nemzeti) párt félretolásával szövetségelt, sokan Belgrád szolgálatában állottak.

És nagyon sokat mondó tény, hogy a horvát szábor 1918. okt. 29-i ülésén, mely a Magyarországtól való elszakadást kimondta: Medakovicz Bogdán, a horvát-szerb koalíció egyik vezető tagja, elnöki megnyitójában az elszakadási törekvések kezdőpontjául a horvát-szerb koalíció megalakulását jelölte meg. (L. Bajza József: Nagy-Szerbia felé c. könyvismertetését a Budapesti Szemle 1930. évi 634. számának 439. s k. 1.)

Ezzel kapcsolatban rá kell még mutatnom Lukács László 1930. dec. 25. nagyrdekü cikkének (293) ama részére, mely az 1905. okt. 3. fiumei rezolúció titkos alapját alkotó 1904. nagyszerb nemzeti programot és azt a káros külpolitikai hatást ismerteti, mellyel a magyar koalíciónak a horvát-szerb koalíció-

gyon keveset gondolunk Horvátországra és nagyon rosszul tesszük ezt. Horvátország sok tekintetben archimedesi pontja a magyar nemzeti politikának.¹ Horvátország egyike a mi nemzeti stratégiái felmásozásunk legfontosabb kulcsának. Ha valahol, hát Horvátországon kell nekünk erőseknek, de egyúttal bölcseknek, igazságosoknak, jogtisztelőknek mutatkoznunk. És Horvátország felé kell olyan baráti kezet nyújtani, amelyet elfogadnak azért, mert bízunk barátságunkban, de azért is, mert félnek a mi ellenséges indulatunktól. (*Élénk helyeslés és taps.*) Amely percben oly kormány alakult Magyarországon, amely a király és a nemzet közötti egyetértés garanciáját hozta magával, abban a percben megszületett a hajlam Horvátországon is a megegyezésre. Miután e kormány élére olyan férfiú került, akit ott nagyon jól ismernek és mert ott nagyon jól ismerik, nem ismerik félre olyan szerencsétlen módon, mint minálunk. (*Zajos éljenzés.*) Ez a férfiú azzal az egy ténnyel, hogy Horvátországon az unionista politikát ismét nyeregbe segítette, hatalomra juttatta, nagyobb szolgálatot tesz a magyar nemzet ügyének, mint igen-igen sok ünnepezt hazafi egész hosszú élete alatt. (*Éljenzés.*)

Már most nézzük meg a helyzetet Ausztriában. Tudjuk, hogy ott sokan nem szeretnek bennünket. (*Derültség.*) De egy darabig respektáltak bennünket (*Igaz! Úgy van!*) és ha történetek jelentékeny faktorok részéről is Ausztriában a magyar nemzetre nézve sérelmes kísérletek és nyilatkozatok, a magyar

val való szövetezése járt. Ezt a káros hatást persze még fokozta Kossuthéknak a szerb vámháború (292) megindulása alkalmával tanúsított elszomorító viselkedése is, melyről ugyancsak megemlékezik Lukács László.

¹ Jól tudta ezt Ferenc Ferdinánd a délszláv kérdés megoldására vonatkozó magyarellenes (centralista és föderatív irányú) tervével. L. erre nézve L. v. Chlumecky, id. m., 178. s. k. 1.

A trónörökös, ki a 68-iki magyar-horvát kiegyezést tagadó horvát „jogpárt” nagy-korvát törekvéseivel rokonszenvezett, 1908. febr. 4. levelében a következő — politikai gondolkozására nagyon jellemző — sorokat írja:

„Es liegt mir doch sehr daran, dass die wohlgesinnten (tehát nem a horvát-szerb koalícióhoz tartozó) *schwarzgelben* Kroaten von meiner Liebe zu ihnen überzeugt werden, damit sie nicht ins andre Lager übergehen und treu und fest halten bis bessere Zeiten kommen.“

Ezzel eszmei kapcsolatban áll 1909. jan. 24. levele, melyben Brosch szárnysegédnek egyebek között a következő sokatmondó szavakat írja:

„Die *Nationalitäten* muss ich mir erhalten, denn dies ist die *einzig* Rettung für die Zukunft. Gehen dieselben in das gross-ungarische Lager über, so ist alles verloren.“ (A szóbanforgó két. levél megtalálható Chlumecky könyvének 182. és 323. lapján.)

Es miközben a Balkánra irányuló „magyar imperializmus”-ról vezéreik keztiink, még a szent korona hatalma alá tartozó Horvátországot sem tudtuk lelkileg meghódítani, nem tudtunk a nemzetiségi eszme bomlasztó hatásán úrrá lenni, mert — mint Tisza fenti beszédében mondja — „nagyon keveset gondoltunk Horvátországra”. Ma már bevallhatjuk, hogy a drávántúli viszonyok megromlása nemcsak horvát részről elkövetett hibáknak tulajdonítható.

kormánynak volt ereje és bátorsága a maguk értékére leszállítani.¹ (*Helyeslés.*)

Ma pedig minden tizedrendű osztrák faktor, nem akarok erős kifejezést használni, (*Halljuk! Halljuk!*) inzultusait!² tehetetlen méreggel kellett a magyar nemzetnek eltűnni. Miért történt ez? Talán kevésbé hazafiasak voltak azon utódaink, akik most ültek a kormányon? A világért sem! De hiányzott az az erős bázis, a király és a nemzet közötti egyetértés bázisa, amelyen minden veszedelem közepette meg lehet védelmezni a nemzet érdekeit. (*Zajos helyeslés.*)

Az első tanulság az, állítsuk helyre ezt a bázist, akkor tudunk a nemzeti függetlenség ügyének, a nemzet szabad fejlődése ügyének szolgálatot tenni. (*Igaz! Úgy van!*)

A másik tanulságunk pedig, hogy meddő, jelszavak körüli üres harcokat lehetőleg kerülve, építő reformpolitikára egyesítsük a nemzet egész erejét. Nem lehet feladatunk ma belemenni e reformprogram részleteibe. Hiszen most alakulunk politikai párttá. A mai gyűlés feladata, nézetem szerint, pedig a legközelebbi politikai teendők és az általános politikai irány megjelölése lehet. Éppen azért ne méltóztassanak félreérteni, ha én nem terjeszkedem ki mindazokra a fontos kérdésekre, amelyek gondozása, ápolása elsőrendű nemzeti szükség. Különbösen is kiterjeszkedett erre részletesen és behatóan a miniszterelnök úr és én tulajdonképp csak visszhangját adhatnám felszólalásának.

Egyetlen kérdés van csak, amelyre nézve egy pár szó elmondására kérnem kell az önök becses türelmét. Ez a választói jog kérdése. (*Halljuk! Halljuk!*)

Nem szándékozom e kérdés részleteibe belemélyedni. De röviden nyilatkoznom kell róla, mert köztudomású dolog, hogy e kérdés részleteire nézve vannak nézeteltérések a kormány ál-

¹ Ennek bizonyossága Tisza nevezetes szónoki párviadala „az előkelő idegenél (116, 118, 122) és erélyes visszautasítása az osztrák Urakházában elhangzott közjogi nyilatkozatoknak. (132).

² Így Ferenc Ferdinánd nagy-osztrák pártjának, Lueger bécsi polgármester vezérlete alatt álló osztrák keresztény-szocialista pártnak, magyarelles kirohanásait.

„Ausztriában (írja Lukács László előbb idézett cikkében), ahol Luegerék működése folytán a magyarok iránti ellenszenv jelentékenyen fokozódott és a mi 48-asaink törekvéseit, részben ennek folytán is, a lehető legrosszabb szemmel nézték: általában az volt a felfogás, hogy a koalíciós kormány, amely a paktumban vállalt kötelezettségeinek nem tett eleget, nincs jogosítva engedményeket kérni sem a bankügy, de még kevésbé a katonai kérdések terén. *Szégyenkezve* kellett látnunk, hogy a magyar kormány, amely minden hatalommal felruházva indult büszke útjára, fennállása harmadik évében, mint alázatos könyörgő, szerepnyen kopogtat az osztrák minisztériumok ajtajain és mindenütt *rideg visszaütésre* talál.”¹

laspontja és az enyém között.¹ (*Halljuk! Halljuk! Mozgás.*) És én azt hiszem, tartozom elsősorban az én igen t. barátomnak, a miniszterelnök úrnak, de tartozom mindazoknak, akikkel egy politikai akcióban egyesülni kívánok, azzal, hogy ezt a kérdést kétértelműségek által áthidalatni ne engedjük, hogy ebben a tekintetben teljes nyíltsággal konstatáljuk a helyzetet. (*Élénk helyeslés.*)

Abban a meggyőződésben élek én is, hogy a választójog reformja elől kitérni nem lehet. Meg kell azt oldanunk először a szociális igazság szempontjából, (*Igaz! Úgy van!*) mert kétségtelen, hogy különösen az ipari munkásostály terén ma már magas műveltségű (*Éljenzés. Igaz! Úgy van!*), erős intelligenciájú és erős gazdasági faktort képező olyan eleme van társadalmunknak, amelyet az alkotmány sáncain kívül hagynunk nem lehet. (*Igaz! Úgy van! Taps.*) De meg kell oldanunk azért is, mert ennek a kérdésnek a nemzeti érdekekkel nem számoló radikális megoldása óriási nemzeti veszedelmet jelent. (*Igaz! Úgy van! Eljenzés és taps. Néhányan közbeszólnak. A közönség a közbeszólókat kézről-kézre adva, eltávolítja őket a teremből. Percekig tartó éljenzés és taps.*)

Ismétlem, uraim, e kérdésnek a nemzeti érdekeket figyelmen kívül hagyó minden radikális megoldása óriási nemzeti veszedelem és nem szabad engednünk, hogy ez a kérdés Damokles kardjaként lebegjen a nemzet feje felett, hogy azután megragadja és csapásra emelje azt a magyar nemzet viszonyait felforgatni kívánó lelkiismeretlen kalandor.^{1 2 3} Ebben a tekintetben, hogy t. i. itt a nemzeti szempontokra figyelemmel kell lenni, teljes egyetértésben vagyunk mindannyian. (*Lelkes éljenzés.*) Ma hangsúlyozta ezt e körben is a miniszterelnök úr. (*Hosszantartó éljenzés.*) A nézeteltérés csakis ott lehet, hogy hol vonjuk meg a garanciák kellő határát. De ennek a kérdésnek nyugodt, objektív alapon való elintézése nem most van helyén, hanem akkor, amikor az összes idevágó viszonyok és adatok beható ismeretével konkrét javaslatok felett tanácskozhatunk. Én tehát azt hiszem, hogy ma, amikor az ország veszélyben lévő helyzetének megmentésére, egy nagy akcióra, egy nagy áldásos küzdelemre szükségünk van mindannyiunk teljes erejére, segítségére: ezen akcióképességünket, ezen munkaképességünket, ezen politikai erőnket megbocsáthatatlan vétek volna megzsibbasztani és szétszaggatni azon véleménykülönbség miatt, melyek köztünk ezen kérdésben fennforognak. És, t. uraim, még egyet! Magyarország minden politikai pártja,

¹ A választójogi reform tekintetében fennforgó nézeteltérést a két álláspont között Tisza már 1910. jan. 24. főrendiházi beszédében (293) kiemelte.

³ Kristóffy, Ferenc Ferdinánd bizalmi emberének példája nyomán.

egyetlen egyet kivéve,¹ minden hazafias politikai pártja kívánja, hogy nemzeti szempontból garanciákkal vételessék e reform körül. (*Úgy van! Úgy van! Eljenzés.*) Ebben nincs eltérés a magyar politikai pártok nagy többsége között és az én nézetem szerint vétek volna ezt a kérdést odadobni a pártharcok forratagába. Ki kell ezt onnan emelnünk, mint egy minden pártérdeket messze felülmúló nemzeti érdeket és az összes hazafias tényezők minden pártszempontról megtisztított közreműködésével kell megoldani. Ez is egy ok arra, hogy ennek a kérdésnek részleteire nézve most, programmunk megállapításakor, semmi irányban meg ne kössük kezeinket. Ennek előrebocsátása után, t. uraim, feleslegesnek tartok minden további indokolást. Méltóztassanak megengedni, hogy röviden, egyszerűen felolvassam az előterjesztendő határozati javaslatot és hogy azután kérjem meg még egy pár rövid megjegyzés elmondására szíves türelmüket.

„A nagygyűlés közállapotaink beteg voltának forrását elsősorban azon szükségtelen és meddő közjogi harcokban látja, amelyek mesterkélrt válaszfalakat húznak a politikai pártok közé és lekötik a nemzet erejét.

Pártkülönbség nélkül egyesülne a közjogi védelmi harcban a nemzet, ha jogainknak, államiságunknak integritását veszély fenyegetné. De ily veszély nincsen sehoh. A védelmi harc szükségtelen. Hogy pedig a közjogi alapunk változtatására irányuló támadó harcot ma már komolyan senki sem akarja, ezt a többségre jutott függetlenségi pártnak négy éven át tanúsított magatartása fényesen igazolja. (*Helyeslés.*)

Ennélfogva az idejüket múlt közjogi jelszavak félretételével és a nemzet és király közti teljes összhang helyreállítása és gondos ápolása mellett az anyagi és szellemi haladás valóban produktív nemzeti politikájára kívánjuk koncentrálni a nemzet erejét. (*Élénk helyeslés.*)

Evégből mindenekelőtt az ügyek alkotmányos, rendes menetét kell helyreállítanunk és gondoskodnunk kell az időhöz kötött, tehát sürgős rendezést igénylő ügyek ellátásáról. Ezek között a bankkérdésnek oly megoldásáról, amely közgazdasági érdekeinket teljesen kielégítő megegyezés útján meghosszabbítsa az osztrák-magyar bank privilégiumát, ha pedig ily megegyezés nem volna lehetséges, jogos érdekeinket a külön magyar bank felállítására útján védje meg. Be kell fejeznünk az 1903-ban elhatározott katonai reformokat és a király és nemzet spontán megegyezésével megvalósítanunk mindazon további intézkedéseket, amelyek kielégíteni hivatvák a magyar nemzetnek a kö-

¹ Ez a Justh-párt.

zös hadseregben való teljes érvényesüléséhez fűződő nagy nemzeti és katonai érdekeket.

A társadalom erejét lehetőleg kímélő s a közgazdaság minden tényezőjének, különösen pedig a kisebb gazdasági existenciáknak fejlődését istápoló pénzügyi és közgazdasági politika által kell az ország pénzügyi helyzetét megszilárdítanunk. Ezáltal szerezhethetjük meg a községek és főleg a városok pénzügyi erejének fokozására irányuló jogos törekvés megvalósításának, a köztisztviselők viszonyai végleges rendezésének és az adóteher könnyítésének előfeltételeit, valamint a magyar nemzeti állam teljes kiépítésére irányuló reformpolitika biztos alapját. *(Helyeslés.)* E téren a legfontosabb feladatot választói jogunk oly reformjában látjuk *(Halljuk!)*, amely politikai jogokban részesítse a munkásosztálynak erre hivatott rétegeit és ne veszélyeztesse az értelmiség jogos befolyását és a magyar állam nemzeti jellegét. E reform mielőbbi megvalósítását kívánjuk, de annak méreteit illetőleg akkor fogunk állást foglalni, amidőn ismerni fogjuk a kormány konkrét javaslatait.

Nemzeti reformmunkánknak ki kell terjeszkednie az állami és társadalmi élet egész mezejére és e munkában faj-, vallás- és osztálykülönbség nélkül egyesítenünk kell a nemzet minden erejét; a jogos parciális érdekek szeretetteljes gondozásával, az igazság, méltányosság, szabadság és jogtiszelet nagy szempontjaitól áthatott nemzetiségi-, egyház- és szociálpolitika által fűzzük a magyar államhoz a társadalom minden rétegét. *(Helyeslés.)* Más részről fejlesszük és mélyítsük nemzetünk szellemi kultúráját és védjük meg erős kézzel minden centrifugális törekvésekkel szemben a magyar állam tekintélyét és nemzeti jellegét. *(Hosszas élénk helyeslés.)*

Egész törvényhozási és kormányzati tevékenységünket a valódi szabadság és felvilágosodás szelleme hassa át, de erős nemzeti érzéssel és azon helyes gyakorlati érzékkel párosulva, amely jelszavaknak fel nem áldozza a lényeket, számol speciális viszonyainkkal, a nemzetet rázkódtatásoknak nem teszi ki, hanem csüggedést, ingadozást, meghátrálást nem ismerve, lépésről-lépésre visz előre a magyar nemzeti demokrácia teljes kifejlesztésének nagy célja felé.

A nagygyűlés ezen politika szolgálatára és az ennek alapján álló Khuen-Héderváry-kormány támogatására „Nemzeti Munkapárttá“ egyesül. A párt részletes programjánalt és a pártszervezésre vonatkozó javaslatoknak elkészítésére 50 tagból álló szervező bizottságot választ és azt a párt akciójának megindításával kapcsolatos összes teendők ideiglenes intézésére felhatalmazza. *(Hosszas éljenzés és taps.)*“

Tisztelt uraim! Akkor, amidőn e határozati javaslat el-

fogadására kérem önöket, *(Felkiáltások mindenfelől: Elfogadjuk!)* nem tehetek róla, hogy abban a meggyőződésben vagyok, hogy ünnepies hangulatban vagyunk, ahol a nemzet történelmének talán fordulópontján kell határoznunk kötelességeink és eljárásunk felett. Négy száz esztendeje immár annak, hogy Európa ezen részén oly hatalmi konglomerációk állottak elő, amelyek abba a kényszerhelyzetbe juttatták a magyar nemzetet, hogy a maga nemzeti függetlenségét, más hatalommal állandó szövetségre lépve, védje meg. Fennállott hosszú évszázadokon keresztül a történelmi kényszerűség, amely súlyos záldozatokat és súlyos szenvedéseket rótt a magyar nemzetre. Mert az az európai hatalom, amellyel szövetségbe kellett lépnie, sok tekintetben idegen, heterogén elemnek érezte őt, hiányzott az eszmék, a felfogások, érdekek, a politikai célok homogénitása. A nemzet és dinasztia felfogását széles ür választotta el egymástól és ennek az űrnek betemetése sok honfíkönyv és sok honfivér árán sikerült. Ismét és ismét fegyvert kellett a nemzetnek ragadnia veszélyeztetett jogainak, szabadságának, függetlenségének védelmére. Ismét és ismét fegyverrel kezében védte meg alkotmányos szabadságát. De azok a nagy férfiak, kik a magyar nemzetet a szabadságharcokban vezérelték, azok oda vezérelték a nemzetet a béke útjára. Oda vezérelték még akkor is, amidőn tudták, hogy a béke helyreálltával helyreállanak a múltnak szomorú súrlódásai és veszélyei, mert tudták azt, hogy mindennél nagyobb, parancsolóbb érdeke a nemzetnek az az állandó szövetség, amely veszélytől, megsemmisüléstől, idegen hatalmak általi szétszakíttatástól védi meg a nemzetet. *(Úgy van! Éljenzés.)*

És tartott ez a rettenetes cirkusz viciozus, a nemzet történelmében ez a borzasztó körforgás: elnyomatás, szabadságharc, újabb béke és újabb elnyomatás között három hosszú évszázadon át, amíg végre akadt magyar király, aki megértette a magyar nemzetet *(Éljenzés)*, amíg végre akadtak nagy magyar államférfiak, akik megtalálták a kiegyenlítési pontot a magyar nemzet jogai, a magyar nemzet nagy érdekei, történelmi missziója és a dinasztia és a monarchia jogosult nagy hatalmi törekvései között. *(Éljenzés.)* Akadt magyar király, aki magyar tanácsosaira hallgatva, új alapokra helyezte a dinasztia politikáját, új alapokra, amelyek között a legszilárdabb és a legfőbb sarokkő a magyar nemzet szabad alkotmányos fejlődése volt. *(Hosszú éljenzés.)* Új alapokra, amelyek lehetővé tették azt, hogy a magyar nemzet szabadon érvényesüljön és királyával egyesülve gerincét, politikai súlypontját alkothassa a Monarchiának. És az isteni gondviselés ezt a királyt hosszú évtizedeken át megtartotta a nemzetnek. *(Hosszas éljenzés.)* Ő maga indíthatta meg az általa kezdett mun-

kát, ő maga gondolhatta, ápolhatta az általa ültetett csemétét, ő maga gyönyörködhetett abban, hogy hogyan fejlődik, virul az mind szebb, mind nagyobb, mind áldásosabb gyümölcsöket termő növényé. Így tartott ez egy darabig, mindaddig, amíg a magyar nemzetet nem sikerült a béke, az egyetértés, a dinasztiaival való teljes összhang alapján való produktív munka teréről lidércfények útján útvesztőkbe csábítani. *(Igaz! Úgy van!)* És ma azt a lesújtó észrevételt kell tennünk, hogy ma ennek a királynak négy évtizedet meghaladó áldásos alkotmányos kormányzása után kételkedve kell megállanunk és néznünk, vajjon valóban jó eredményre vezetett-e ez a politika? Ma kárörömmel emelik fel vigyorgó fejüket a magyar nemzetnek azon ellenségei, akik elbújtak a homályban akkor, amikor kifejtette magát az egyetértés politikája. *(Igaz! Úgy van!)*

Kárörömmel mutatnak rá, íme a magyar nemzetnek kezébe tették le sorsát, íme a magyar nemzet ura volt helyzetének. Nézzük meg, hová vezették az országot és hová vezették a Monarchiát? *(Igaz! Úgy van!)* Azt mondják, hogy a Deákpolitikát idegenek kényszerítették reánk. Nem igaz! Mi kényszerítettük rá idegen ellenségeinket! *(Hosszantartó éljenzés és taps.)* Azt mondják, hogy Bécsből szorítanak minket rá erre a politikára. Nem igaz! Mi kell, hogy Bécsset rászorítsuk erre a politikára! ¹ *(Úgy van! Helyeslés és taps.)* És ha ezt nem tesszük és ha illúziók után haladva egyre eltávolodunk a biztos nemzeti haladás ez ösvényéről, akkor fognak Bécsből valamit reánk kényszeríteni, de ez nem Deák Ferenc politikája lesz, hanem oly kalandok, oly kísérletek bonyodalma, amelyek bizonyára veszedelmet rejtenek magukban a dinasztiaira és Ausztriára nézve is, de amelyek helyrehozhatatlan károkkal és veszélyekkel sújthatják a magyar nemzetet is.^{1 2 3 4 5 6}

¹ Aki a 67-es kiegyezés előtt és után Ausztriában uralkodó politikai áramlatokat és törekvéseket, melyeknek két ellentétes pólusa a német (nagy-osztrák) centralizmus és a szláv föderalizmus, csak némileg ismeri; aki tudja, hogy Ferenc József 1867. végén csak a fait accompli segélyével volt képes a kiegyezési javallatot az osztrák parlamenttel elfogadtatni és hogy Ausztriában később is a kiegyezésnek egyetlen megbízható támasza maga a császár volt: aranyigazságnak fogja tekinteni Tisza ama két tételét, hogy Deák politikáját nem idegenek kényszerítették rá, hanem „mi kényszerítettük rá idegen ellenségeinket“ és hogy „mi kell, hogy Bécsset rászorítsuk erre a politikára“.

A kiegyezési mű nagy nehézségeiről és népszerűtlenségéről Ausztriában 1. Bibi. i. m. II. k. 303. s. k. 1, és J. Redlich i. m. 299. s. k. 1. Általában az ezen kérdéssel foglalkozó, egy húron pendülő osztrák írókat.

² Tisza itt kétségtelenül a dualizmus ellenes Ferenc Ferdinánd trónörökösnek a Monarchia centralisztikus és föderatív jellegű újjászervezésére vonatkozó reformterveire céloz, ki — különben is kiforrotlan — nagy-osztrák terveit (104) minden valószínűség szerint, nem tudta volna megvalósítani. E tervek végrehajtásuk esetén bizonyára végzetessé válnak nemcsak a magyar nemzőire nézve,

Amidőn az 1866-i hadjárat után az északnémet szövetség alkotmányán dolgoztak és általános volt az elégedetlenség az alkotmány sok részletével, azt mondta Bismarck: Uraim, ne törődjünk vele, ültessük nyeregbe a német nemzetet, ha egyszer ott lesz, majd tudni fog lovagolni! Hát minket is nyeregbe ültettek negyven év előtt. Ne adjuk annak lesújtó tanúbizonyosságát, hogy nem tudunk lovagolni megtanulni; hogy az a ló, melynek kantárát kezünkbe adták, nem a nemzeti politika útján haladt, de a mellette fekvő mocsárba vezetett.

Azt mondják, hogy az erőszakkal elvett jogokat vissza lehet szerezni, de amely jogokról önként lemond a nemzet, azokat vissza nem szerezhetjük többé. Aranyigazság ez. Hisz ez tette Deák Ferencet oly szívóssá a jogok védelmében. De azután van a történelem kérlelhetetlen igazságszolgáltatásának egy még szomorúbb, egy még lesújtóbb ítélete is. Amely nemzet jogai birtokába jutott, jogaival békén élhetett, de képtelennek, éretlennek mutatkozott jogai bölcs használatára, a felett a nemzet felett azután kérlelhetetlenül napirendre tér a történelem. (*Helyeslés.*)

Azt mondják, hogy a mi álláspontunkban nincs idealizmus. Bocsanatot kérek, a magyar nemzet nagy céljait és hivatását illetőleg idealizmust nem fogok tanulni senkitől. (*Zajos éljenzés.*) De az idealizmus nem ábrándozás. Az idealizmus abban rejlik, hogy magas célok felé önzetlenül törekedjünk. (*Úgy van! Úgy van!*) De azután a cél felé törekvő lépéseinkben el ne hagyjuk a gyakorlati politika mezejét, számoljunk a gyakorlati nehézségekkel. És éppen úgy, mint aki egy magas csúcs tetejére fel akar jutni, ha nézi is a célt, amely felé halad, de azért leszegzett tekintettel szakadékokra, kövekre és akadályokra kell figyelmét vetnie, amelyeket legyőznie kell, hogy céljához jusson, mert feltétlenül nyakát szegi, ha csak a célra tekint mindig és soha nem tekint a lábai alá: éppen úgy az a nemzet, amely a maga magas céljainak elérésében letér a reális politika ösvényéről, az a nemzet is szerencsétlen, álmo-

amelynek állami egysége és függetlensége ellen irányultak, hanem magára a Monarchiára és a dinasztiára is.

Annyi bizonyos, hogy Taaffe miniszterelnök tizennyéves uralma (1879—1893) a szlávokat juttatta politikai hatalomra a németek rovására s ezzel meg-ingatta a 67-i kiegyezés egyik oszlopát: a német szupremáciát Ausztriában. És nagyon jellemző, hogy röviddel Taaffe bukása után, a kilencvenes évek közepétől, mindinkább szaporodnak Ausztriában a dualisztikus rendszer megbuktatására, a Monarchia újjászervezésére vonatkozó tervek. (L. ide vonatkozólag Wertheimer: Bismarck im politischen Kampf [1930] c. művének IX. fejezetét, továbbá Bibi ii m. II. k. 380. és 408. s k. 1., Gooss i. m. 48—51. l.)

Ebből a politikai háttérből emelkedik ki és nyer megvilágítást „a főhercegi építómester“, Ferenc Ferdinánd sötét alakja.

dozó lesz, amely felett egy szánakozó mosollyal tér napirendre a történelem. (*Zajos helyeslés.*)

Hallok egy szót velünk szemben, a kishitűekkel szemben emlegetni: a magyar imperializmus. Megvallom, én nem szeretem a nagy kifejezéseket és fájdalom, a mi egész nemzeti létünk arányait kisebbeknek látom, semhogy az imperializmust, amely a világpolitika szerint való állásfoglalást jelent, reánk alkalmazni lehetne. De mégis elfogadom ezt a jelszót, azonban kérdem, miben rejlik a magyar imperializmus? Nem abban-e, hogy egész erőnkkel oda törekedjünk, hogy döntő faktori legyünk ennek a Monarchiának, hogy erőssé tegyük politikailag, katonailag, minden tekintetben és azután ezt az erőt a magunk céljaira, a magunk nemzeti létének megalapozására használjuk? Nem akkor követjük-e a magyar imperializmus politikáját, ha a magyar nemzet és a magyar király együttes erőfeszítéssel diadalt aratnak minden széjjelhiúz, centrifugális erő felett? (*Éljenzés.*) Ha olyan állást foglalunk el kint és bent, hogy bizalmat öntsünk barátainkba és félelmet keltsünk ellenségeinkben (*Úgy van!*), hogy szövetségünk kívánatos, ellenségeskedésünk pedig félelmetes legyen? (*Úgy van!*) És ha ezt meg tesszük, ha megyünk tovább azon az úton, amelyen a közelmúlt magyar államférfiak a (j)0-ns, 70-es, 80-as évek magyar politikusai vezettek; ha megyünk tovább azon az úton, hogy helyt álljunk az európai politikában, mint az európai egyensúlynak, békének és szabad fejlődésnek egyik támasza, megbízható oszlopa: akkor a nemzeti állam kiépítésének összes egyéb feladatai mint érett gyümölcs hullanak a kezünkbe. (*Zajos helyeslés.*)

Ez a magyar imperializmus, és nem az, hogy leszögezzük magunkat egyes jelszavakkal, ha szemellenzöt veszünk, mely vakokká tesz bennünket az élet minden nagy érdeke, minden nagy veszélyei, minden nagy feladatai és aggodalmai iránt és ha azután hipnotikus álomba merítjük a nemzetet, melyben megmeredve, tehetetlenségre kárhoztatva, rögeszmék uralma alá vetve, tétlenül várja sorsát, mely előbb vagy utóbb reá zúdul. (*Zajos éljenzés.*)

Adja Isten, hogy idejekorán felébredjünk ebből a hipnotikus álomból, mert ha elkésünk, rettentő lesz az ébredés.¹ (*Élénk éljenzés.*)

¹ A magyar imperializmusnak erről az utóbbi önáltató, gyermekes és bü nös vállfjáról találunk a fentiekkel lényegileg egybevágó nagyon igaz megjegyzéseket Szekfü Gyula: Három nemzedék c. könyvének (1920) 267—269. 1 is.

Ugyancsak Szekfü mondja egy más alkalommal (Sufflay Milán tragédiája, Magyar Szemle, XI. k., 4. sz., 379—380. 1.): „Thallóczy Lajos volt talán az egyetlen, aki a kiegyezési korszak második felében a magyar imperializmus igéit nem szájjal hangoztatta, hanem erejéhez képest megvalósítani is iparkodott. Mű-

Az embert igazán rögeszmeként kíséri és nyugtalanítja a magyar nemzet történetéből vett az a borzasztó tanulság, hogy a magyar nemzet a maga nagy tulajdonságait mindig a katasztrófák után találta meg, amikor összes erejét generációkon keresztül arra kellett szentelnie, hogy kiheverje egy botor, egy önfeledt pillanat hibáinak összes bajait. Hát így lesz ez mindig? Hát nem találja meg a nemzet a maga politikai bölcsességét, áldozatkész hazafiságát, tettekész erejét most, a katasztrófa előtt, amelyet csak Isten kegyelme tart távol mitőlünk, de amelyet, ha így folytatjuk tovább dolgainkat, ha ilyen anarchikus állapotban hagyjuk összes viszonyainkat, bármely pillanatban ránk zúdíthat a sors kérlelhetetlen keze. *(Úgy van!)*

Az önök megjelenése és az, amit az ország az utolsó hetekben élénk tárt, reményt enged meríteni arra, hogy most talán nem lesz ez úgy, mint a múltban volt és én azt a felhívást intézem önökhöz és mindenkihez, aki az ország sorsát és a nemzet érdekét a szíven hordja: az Isten szerelmére tanuljunk apáink szenvedéseiből, az Isten szerelmére most talán utoljára van az alkalom előttünk, hogy saját erőnkől megvalósítsuk mindazt, amire a nemzetnek szüksége van. Ne hallgassunk elvakultságunkra, ne hallgassunk szenvedélyeinkre, ne hallgassunk betanult jelszavainkra, ne hallgassunk a múltak szomorú emlékeiből felcsapó gyűlölet tüzére *(Élénk éljenzés és helyeslés.)*, de nézzünk előre, nézzük, mit kíván az ország érdeke és menjünk bátran, menjünk ingadozás nélkül, tettekész hazafiúi kötelességérzettel előre abban a lélekemelő tudatban, hogy az ország veszélyeztetett legszentebb érdekeinek így teszünk szolgálatot.

Ajánlom a határozati javaslatot elfogadásra. *(Szűnni nem akaró éljenzés és taps.)*

Majd gr. Csáky Albin elnök gr. Tisza István határozati javaslatát elfogadottnak és ehhez képest a Nemzeti Munkapártot megalakultnak jelentette ki. Végül elnök javaslatára megválasztották szinte kizáróan a régi szabadelvűpárt kiválóságaiból az 50 tagú szervező bizottságot. Ezzel a zászlóbontó nagygyűlés rend-

kívül lelkes hangulatban Tisza, Khuen és Csáky gr. éltetésével végződött.

295. Gr. Tisza István beszéde Nagyváradon a biharmegyei nemzeti munkapárt 1910. márc. 3. alakuló gyűlésén: sikeres nemzeti politika az 1905. választási hadjárat előtt katonai téren is; a parlamentárizmus elposványosodása és a koalíció küzdelme az obstrukcióval; „hol állanánk ma, ha ezt a harcot megnyertük volna?“, „és hol állunk most?“, „bármerre nézünk, mindenütt a romlásnak, a gyengülésnek tüneteivel találkozunk“; a nemzetiségi viszonyok elfajulása; a nemzetiségi kérdés: a nemzetiségi politika alapelvei, „a tüzúrások és tyűk-szemre lépések politikája“, a románok, a sovinizta frazeológia, az Apponyi-féle népiskolai törvény és a vallásoktatási rendelet, „mérsékelt román párt“ szervezése szerencsétlen gondolat, a nemzetiségi pártok megszüntetésének követelése; „ne azt keressük, ami szétválaszt, hanem ami egyesít bennünket“; a régi pártkeretek elavultak; egyesüljünk a munkában! — A biharmegyei nemzeti munkapárt megalakul. (Előzmények: a Justh-párt szózata; a választási agitáció megindul; gr. Tisza István válasza a nagyváradai nemzeti munkapárt üdvözlétére: a koalíció vállalkozásának csődje; a régi válaszfalak leomlásával az erőegyesítés szüksége.)

Egy héttel a nemzeti munkapárt nagyarányú zászlóbontása után megjelent a legveszedelmesebb, az egyetlen veszedelmes ellenfél: a Justh-párt programadó szózata. E szerint a párt programja: „a függetlenségi programra a maga teljes egészében. Tehát katonai és külügyi téren a magyar államiság jogainak fokozatos érvényesítése.“ A program két sarkalatos pontja: az önálló jegybank és az általános választójog. E részben így szól: „A gazdasági függetlenség (ezen igazában csak az önálló bankot érti) kivívásán kívül az általános és egyenlő választójog megvalósítását tekinti a párt legközelebbi feladatának“.¹

A nemzeti munkapártnak országos politikai pártként megalakulása után megindul a párt vidéki tagozatainak szervezése és megindul egyúttal a mandátumok betöltése körüli mozgalom a különböző politikai pártok körében.

Noha az országgyűlés még felosztatva nincs, máris nagyban folyik a korteskedés, képviselőjelöltek (és önjelöltek) egyre növekvő áradata lepi el az országot.

Márc. elején a pártvezérek megkezdik agitációs körútjukat. A Kossuth-párt választási akciója élén gr. Apponyi Albert áll, ki fáradságot nem ismerve, bejárja az országot, mint tette 1905-ben.

¹ A Justh-párt szózatát közli a B. H. 1910. febr. 27. sz. — A függetlenségi párt két árnyalata, a Kossuth- és Justh-párt, illetve Apponyi, Kossuth és Justh közötti ellentétéről választójogi, nemzetiségi és külpolitikai tekintetben I. Michael Gráf Károlyi: Gegen eine ganze Welt c. emlékiratainak (1924) 57—77. 1.

Ugyancsak rendkívüli tevékenységet fejt ki Justh Gyula, a másik függetlenségi párt vezére.

Andrássy az alkotmánypárt feloszlata után egyelőre visszavonult a politikától.

Ami a nemzeti munkapártot illeti, gr. Tisza Istvánra várt a feladat, hogy varázslatos agitatori és szónoki tehetségével ellensúlyozza az ellenzéki pártok, első sorban Justhék választási mozgalmát és győzelemre vigye a kormány pártjának zászlaját.¹

Első útja szeretett megyéjének szolt.

Nagyváradon 1910. márc. 3-án alakult meg az országos nemzeti munkapárt biharmegyei osztálya. Az alakuló gyűlésen Tisza István is résztvett és nagy politikai beszédet mondott, melynek főrésze a nemzetiségi kérdés körül forgott.^{1 2}

A gyűlés előtt, az előző napon megalakult nagyváradai városi nemzeti munkapárt nagyszámú küldöttsége kereste fel Tiszát a főispán lakásán.

A pártelnök lelkes szavakban üdvözölte annak a politikai akciónak élén, amelynek végcélja az erős, gazdag és így független Magyarország megeremtése.

Tisza István gróf hálás köszönettel fogadja a bizalmat, amely személye iránt megnyilatkozik, midőn újból a politikai tevékenység terére lépett. (*Lelkes éljenzés.*) Hálás köszönettel fogadja különösen azért, mert az itt nyilvánult meg, ahol állandóan figyelemmel kísérték s közvetlen közlelől ismerték az ő működését, tehát azok körében, akiknek bizalma hosszú évek becsületes munkája által kiérdemelt tisztelésnek és becsülésnek gyümölcse. (*Élénk tetszés és lelkes éljenzés.*) Majd így folytatja:

Tisztelt uraim! Megvallom, nagyon óhajtottam volna, hogy azok, akiket a körülmények összejátszása az ország sorsának intézésére hívott, megtalálják a gyakorlati, produktív nemzeti munkára az igazi, nem a látszatot, de a lényegyet kereső nemzeti politika ösvényére vezető utat, hogy azok mutassák meg a nemzetnek azt az utat, amelyen rajta segíteni lehet! (*Úgy van! Úgy van!*) Nem rajtam múlt, hogy ez a kísérlet nem sikerült; bizonyára nem jóakaratuknak, nem képességüknek, hazafiságuknak hiánya, hanem az egész alakulásnak, hogy úgy mondjam, eredendő bűne, a koalíció megszületésében rejló

¹ Tisza rendkívüli fizikai és szellemi teljesítményét a márc. elején megindult negyedéves választási hadjárat alatt, mely egyben az ő diadalmas hódító hadjárata volt, jól méltatja Erényi i. m. 167—170. 1.

² Tisza nagyváradai útjáról részletesen tudósít Az Újság 1910. márc. 4. számának Tisza István gróf Nagyváradon c. cikkében. Innen vettük Tisza alább következő két felszólalásának szövegét is.

hibák és tévedések miatt nem sikerülhetett vállalkozásuk. *(Úgy van!)* Akkor pedig, amikor vállalkozásuk csődöt mondott, amikor az egész ország a teljes tehetetlenség felé sodortatott, akkor kötelességérzettel bíró embernek lehetetlen volt tovább nézni, hogy tehetetlenül vergődjünk a bizonytalanságban a mindenesetre szégyenteljes végkimenetel felé. *(Igaz! Úgy van!)* Akkor azt hiszem, nemcsak nekünk kötelességünk odaállani és legjobb meggyőződésünk szerint szolgálni a nemzetet, igyekeznünk a kibontakozás útját megtalálni, de teljes joggal appellálhatunk azokra is, akik jóhiszeműleg támadtak bennünket, de akiknek a közelmúlt tapasztalatai után nem lehet többé jóhiszeműleg hirdetni ugyanazokat a szép tanokat, amelyekben hittek a múltban, de amelyeknek hiábavalóságáról ők győződtek meg és ők győzték meg a nemzetet. Mondom, joggal appellálhatunk rájuk is, de most ne nézzük azt, ki volt a hibás, ne nézzük azt, ki vitte a nemzetet ebbe a helyzetbe, de igenis azt nézzük, hogy ezer baj, ezer veszély környékez bennünket és hogy a régi válaszfaloknak nem szabad többé szétválasztaniuk ennek az ügyis szegény nemzetnek erejét, hanem minden igaz, becsületes, felvilágosodott magyar ember kezét kell, hogy fogjon, hogy az igazi haladás, hogy az igazi nemzeti erősödés útján vezessék az országot. *(Hosszas és lelkes éljenzés.)* Nagyon kérem önöket, tisztelt uraim, haladjanak előre azon az úton, melyen megindultak, gyűlölködés és pártoskodás nélkül, de egyúttal ingadozás nélkül, kishitűség nélkül, abban az erős meggyőződésben, hogy veszélyes helyzetünkben önök azok, akik az igazi nemzeti ügyet, a legideálisabb, a legmagasztosabb nemzeti ügyet szolgálják. Isten segítse önöket hazafias munkálkodásukban. *(Hosszantartó lelkes éljenzés.)*

A biharmegyei 67-es pártnak (290) közgyűlésén, mely a mondott nap délutánján a rendkívüli érdeklődés miatt a vármegyeháza nagyterme helyett ezúttal a kereskedelmi csarnok nagytermében tartatott, Beöthy László, volt bihari főispán (Tiszának egyik legbensőbb ifjúkori barátja) elnökölt.

Indítványozza, hogy az eddigi 67-es párt mondja ki egyegyhangú akaratát, hogy csatlakozik a kormányhoz és átalakul nemzeti munkapárttá.

Erre gr. Tisza István emelkedett szólásra, akit percekig tartó tomboló éljenzéssel és tapsviharral üdvözöltek.

Gróf Tisza István a következő beszédet mondotta:

Tisztelt uraim! *(Halljuk! Halljuk!)* A tett indítványt elfogadom. Tehát felszólalásom tulajdonképpen fölösleges. *(Halljuk!) Halljuk!)* De mégis méltóztassanak nekem megengedni,

ha nemcsak a mi pártéletünknek, de meggyőződésem szerint Magyarországnak e fordulópontján néhány szóval indokolom állásfoglalásomat. (*Halljuk! Halljuk!*)

T. értekezlet! Öt éve annak, hogy a küzdelem, mely Magyarországon a produktív, a nemzet erejét fejlesztő, a magyar nemzeti államot építő Deák-párti politika, a Deák-tradíció és az erejét közjogi harcokban kimerítő függetlenségi politika közt folyt: döntő csatára került. És a sorsnak talán különös, nem mondom ironiája, talán különös és tanulságos ujjmutatása volt az, hogy éppen a döntő csata küszöbén aratta a békés fejlődés politikája legszebb sikereit és állott legjobb eredményei elérésének küszöbén. Visszaemlékezhetünk mindnyáján azokra az időkre; a magyar állami pénzügyek oly fényes helyzetbe jutottak, aminőre ezelőtt húsz esztendővel legmerészebb álmainkban sem gondolhattunk. Csak némi takarékosagra volt szükség, hogy a fejlődő jövedelmek jövedelmi többletet mutassanak, amelyet fel lehetett volna használni produktív, közgazdasági és kulturális szempontból hasznot hajtó beruházásokra és az adóteher nem látszólagos, de tényleges, lényeges leszállítására egyaránt. Éppen az 1904. év pénzügyi eredményei messze túlhaladták a legmerészebb várakozásokat.

Belpolitikai téren meg volt és megerősített a teljes összhang Horvátországban. Csend volt a nemzetiségi izgatások terén. Ausztriával való viszonyunkban azon a ponton voltunk, hogy törvénybe iktassuk a legelőnyösebb kiegyezést,¹ amely Magyarország részére még bármikor kötöttet és amely a most (t. i. 1907-ben) megkötött kiegyezésnél mindenestre lényegesen kedvezőbb. A nemzetközi közgazdasági politika terén megkötöttük az Olaszországgal való teljesen kielégítő megállapodásokat² és tető alá hoztunk Németországgal is egy oly szerződést,³ amely a német közgazdasági politika akkori áramlataival szemben minden jogos várakozást kielégíthetett és amely egyúttal biztos alapot szolgáltatott arra, hogy megfelelő módon szabályozzuk kereskedelmi viszonyainkat a tőlünk keletre fekvő államokkal.

Katonai téren olyan reformok korszakába léptünk, amelyek a magyar nemzetnek azt a jogosult vágyát, hogy teljesen érvényesüljön a közös hadseregben, hogy teljesen egybeforrasson a közös hadsereggel, hogy ennek szellemét irányítható-

1 T. i. a Széll-Körber-féle 1902. gazdasági kiegyezést, mely érdemileg sokkal jobb volt, mint a 2%-os kvótaemeléssel súlyosbított 1907. okt. 8. Wekerle-Beck-féle.

2 (213, 215) stb.

3 (227, 286). Az olasz kereskedelmi szerződést még 1904 nyarán Vallombrosában parafálták; a német kereskedelmi szerződés 1905. jan. 25-én kötött meg. Tehát mindkettő még az első Tisza-kormány idejében jött létre.

lag befolyásolhassa, hogy ebben elfoglalja a nemzeti jellegnek megtartásával azt a helyet, amely őt megilleti: közelebb hozták a megvalósításhoz, mint bármikor azelőtt hihettük. *(Igaz! Úgy van!)*

És ha talán némelyek azt gondolnák, hogy hiszen ezzel kár dicsekedni, mert az úgynevezett 9-es bizottsági program¹ annak az erős ellenzéki áramlatnak volt köszönhető, amely nehéz helyzetbe juttatta az akkor még többségben lévő szabadelvű pártot: ezzel szemben csak arra az egy tényre vagyok bátor utalni, hogy a 9-es bizottsági program elfogadása után nemcsak az következett be, hogy ennek a programnak mindazon pontjai, amelyek az idők során már beválthatók lettek, a leglojálisabb, a magyar nemzetre nézve leghelyesebb módon aldattak meg és valósítottak meg, de egyenesen utalhatok arra, hogy rövid egy év alatt történtek újabb lépések, olyanok, amelyek nem voltak benn a 9-es bizottsági programban, de amelyek ujjal mutattak arra a nagy igazságra, hogy igazi nemzeti politikát — mint minden téren — ezen a téren is akkor lehet követni, ha a nemzet és királya közti teljes összhang teljes helyreáll. *(Hosszas és lelkes éljenzés.)*

Itt van a honvédtüzérség kérdése.^{1 2} Arról most nem akarok beszélni, hogy honvédegységünk még mindig nincsenek. A kérdés rendezve lett 1904-ben és nem rajtunk múlt, hogy azóta még mindig papiroson maradt. De itt van egy részlet, amely nagyon kevés figyelmet keltett ebben az országban. Az 1904. évi delegációk alkalmával egy teljesen spontán kormánynyilatkozatban, amelynek semmi köze sem volt a 9-es bizottsági megállapodásokhoz, a hadügyminiszter, természetesen teljes szolidaritásban a magyar kormánnyal, kijelentette azt, hogy a legénység kiképzésénél a magyarországi ezredekben olyan nem magyar anyanyelvű újoncok, akik bírják a magyar nyelvet, magyar nyelven fognak kiképeztetni.³ Hát kérdek minden elfogulatlan embert, hogy ebben az egy, akkor feltűnés nélkül elhangzott nyilatkozatban — hiszen talán hiba volt

¹ (203).

² A honvédtüzérségnek Körber osztrák miniszterelnök ellenállásával szemben való kiharcolása Tisza érdeme volt. (229).

³ Br. Fejérváry Géza miniszterelnök 1905. júl. 1-én a koalíció vezéreinek tett előterjesztéseiben (275) a katonai kérdéssel kapcsolatban egyebek között a következőket mondja: „ő Felsőge hozzájárult egy magyar nemzeti szempontból a magyar vezényszónál sokkal fontosabb rendelkezéshez, ahhoz, hogy a magyarországi ezredekben az ezrednyelvnek megállapításánál és a legénységnek az oktatási és kiképzési nyelv szempontjából való osztályozásánál első sorban a magyar állami nyelv tudása, tehát nem az illetők anyanyelve veendő figyelembe és csak azoknál az anyanyelv, akik a magyar nyelvet nem bírják. Idevonatkozólag utalok a közös hadügyminiszternek 1904. május havában a delegációhoz intézett válaszára.“ (Lányi B. i. m. 31. 1.)

tőlem, de én mindig azt tartottam, hogy ezekben a kérdésekben lehetőleg kevés lármával, lehetőleg kevés feltűnéssel, *(Igaz! Úgy van!)* lehetőleg nagy eredményeket kell elérni *(Igaz! Úgy van!)* — magában ezen tényben nincs-e a magyar nemzeti politika szempontjából fontosabb, nagyobb eredmény lefektetve, mint a vezény- és szolgálati nyelv kérdésében? *(Igaz! Úgy van! Élénk tetszés.)* Hiszen a mi kultúrpolitikánk a kezünkben van, azt el kell tudni érni, hogy a magyar népiskolákban az összes magyar fiatalságot megtanítsák magyarul. *(Élénk helyeslés.)* Ha ezt elértük és elértük azt, ami már a kilences bizottsági programban van lefektetve,¹ hogy a magyar ezredekben lévő összes tiszték tökéletesen jól tudjanak magyarul: akkor azután valósággá válik az, hogy az igazi érintkezés az oktatók és az újoncok közt a nem magyar anyanyelvűekre nézve is a közös hadseregben magyar lesz, *(Igaz! Úgy van!)* hogy a közös hadsereg e tekintetben a magyar államnyelv terjesztője, hirdetője, a magyar államnyelv tekintélyének emelője kell, hogy legyen. *(Igaz! Úgy van!)*

Talán fölösleges mondanom, hogy nem szokásom a dicsekvés, *(Élénk felkiáltások: Tudjuk!)* de azért hozom ezt fel, mert szükségesnek tartom, hogy éppen a mai pillanatban, midőn a magyar nemzet néhány bét, vagy egy pár hónap múlva abban a helyzetben lesz, hogy hosszú időre dobja el a kockát saját sorsa fölött, — tisztán lássuk azt, hogy e kérdésben is, a hadseregére vonatkozó jogosult magyar nemzeti törekvések szempontjából is, a helyes út nem vívmányok után való kapkodás, *(Úgy van!)* hanem a megkeresése a király és a nemzet egyetértő spontán elhatározásából *(Úgy van!)* azoknak az üdvös reformoknak, amelyek közelebb hozzák a hadsereget a magyar nemzet szívéhez és amelyek révén a magyar nemzeti szellem jobban áthatja a hadsereget, *(Élénk tetszés.)* ami azután nemzeti érdek is, katonai érdek is. *(Úgy van!)* Csak nemlétező ellentéteknek mesterséges felkeltésével nem kell a dolgok benső összhangjának, benső harmóniájának azt az érdekességét, amely minden jogosult dinasztikus nagyhatalmi törekvés és a magyar nemzet minden jogosult törekvése közt fennáll, elhomályosítani. *(Élénk tetszés és helyeslés.)*

Mondom, t. uraim, talán éppen abban az öt év előtti korban a legtöbb reménnyel nézhettünk a jövő elé és érezhettük azt, hogy nő a magyar nemzetnek és a magyar nemzet exponensét képező kormánynak politikai hitele, jó hírneve, súlya, befolyása minden téren. *(Úgy van!)* Csak egy akadály előtt állottunk és ez a magyar parlamentarizmus elfajulása volt.

¹ A kilences bizottsági programnak a tisztképzés magyar szempontból nagyjelentőségű reformjára vonatkozó 4. pontjában. (203).

(*Igaz! Úgy van!*) Egy zátonyon akadt meg a magyar nemzet hajója és ez a zátony a magyar parlamentarizmus elposványosodása volt. (*Igaz! Úgy van!*)

T. uraim! Én nem rekriminációba akarok bocsátkozni. Én okulni akarok a múltak tapasztalatain és éppen azért nem is megyek bele e küzdelem részleteinek taglalásába. Hiszen valóban, azt hiszem, mindabból, ami négy esztendő alatt lefolyt, okulhatunk mindnyájan. (*Úgy van!*) Hiszen az 1906-ban megválasztott országgyűlésnek egész történetén is vörös fonálként húzódik keresztül az obstrukció veszedelme és az obstrukcióval felvett küzdelem. Elnöki intézkedések terén, házszabálymódosítási kísérletek terén olyan lépéseket, olyan eseményeket láttunk, amelyekből azt a reményt meríthetjük, hogy ebben a tekintetben talán pártkülönbség nélkül tanult az eseményekből mindenki.¹ Hiszen maga az a tény, hogy mi itt állunk, hogy

¹ Csakugyan azt látjuk, hogy a vasúti szolgálati rendtartásról szóló törvényjavaslat tárgyalásokor kitört egyhónapos (1907. jún. 5.—júl. 4.) horvát obstrukció óta, melynek erőszakos taktikai fogással vetettek véget, az 1907. év végéig ismételt volt obstrukció, melyben a horvátokon kívül olykor a nemzeti ségi képviselők is részt vettek. Tehát 1907 óta obstrukció fenyegette a koalíciós képviselőház munkaképességét is, azét a Házét, melynek magyar ellenzéke (a függetlenségi disszidensek kis csoportján kívül) nem is volt.

És jellemző, hogy a házszabályrevízió ügyében 1908. jan. közepén tartott pártközi tanácskozások alkalmával a koalíciós pártvezérek az 1907. obstrukciók szomorú tapasztalataira hivatkozva, egyértelműig hangoztatták, hogy csakis szigorított házszabályokkal lehet a képviselőház munkaképességét és a nemzeti érdekek védelmét biztosítani. (L. a B. H. 1908. jan. 17., 18. és 21. számában megjelent részletes tudósítást a Justh Gyula elnöklete alatt tartott idevágó tanácskozásokról.)

Említésre méltó ebből az időből Justh Gyula következő nyilatkozata: „Valamelyik újság kisütötte — mondotta a házelnök 1908. febr. 22-én a képviselőház folyosóján — hogy tegnap múlt három éve, hogy elnök lettem és hogy ezt az évfordulót a házszabályok revíziójával ünnepeljük meg. (A házszabályrevíziós vita t. i. febr. 21-én indult meg.) Bizony méltóbban nem is ünnepelhetnék meg, mert a revízióra szükség van. *En az obstrukciónak mindig ellensége voltam; volt idő, mikor egyedül voltam ebben a nézetben az egész pártban és mégis másfél órás beszédet mondtam a pártkörben az obstrukció ellen.*“ (B. H. 1908. febr. 23. sz.)

Még csak annyit, hogy a házszabályrevízió tárgyalása 1908. febr. 21-től ápr. 9-ig 35 ülésen át tartott. De tarthatott volna az országgyűlés végéig, ha Justh házelnök erőszakos taktikával le nem törí, mely teljesen azonos volt az 1912. jún. 4-én Tisza István által követett elnöki eljárással. Az 1908 koalíciós házszabályreformnak erőszakos módon való létrejöttét bizonyítja részletesen Tisza Andrásyval és Farkasházy volt balpárti képviselővel szemben 1912. végén megjelent két nyilatkozatában. (L. Az Újság 1912. dec. 1. és 4. sz.) (Erről a házszabályrevízióról és általában a koalíciós házelnökségnek az obstrukció leverésére szolgáló „erélyes“ intézkedéseiről nagyon érdekes adatokkal szolgál egy Tisza István hagyatékában található idevágó összeállítás, melyre Tisza írónnal a következő szavakat jegyezte: „Coalitíós házszabályreform“. Ezt a reformot egyébként, mely az 1906/1911. országgyűlés végéig (és nem tovább!) a sürgősség intézményét lépteti életbe, kitűnő alapossggal tárgyalja Ereky István: Jogtörtelmi és közigazgatási jogi tanulmányok c. művének II. k. 411. s k. 1.)

kénytelenek vagyunk a politikai aktivitás terére lépni azért, hogy a koalíció kezéből kiesett gyeplőt felvéve, valahogy kiegészítsük Magyarországot abból az útvesztőből, amelybe jutott, (*Igaz! Úgy van!*) egyenesen az obstrukció veszedelmének köszönhető, mert hiszen a koalíció azért nem tudta egy nappal sem tovább folytatni az ország kormányzatát, azért juttatott abba a kényszerhelyzetbe másokat, hogy odaálljanak, mert az obstrukció veszedelme miatt képtelen volt az indemnitásnak még csak tárgyalását is keresztülvinni.¹ (*Igaz! Úgy van!*)

Mondom, ilyen körülmények között, ha megemlítjük ezeket a küzdelmeket, azzal a reménnyel tehetjük ezt, hogy a múltak tanulságaiból okulni fogunk mindnyájan és ha ezzel a kérdéssel megegyeszer foglalkoznunk kell, talán más viszonyok, más modalitások mellett, a múlt veszélyeinek és hibáinak elkerülése mellett lehet ezt a kérdést megoldani. De tény az, hogy a múltban ezen kérdés fölött tört ki a döntő háború.^{1 2} Tény az, hogy ennél a kérdésnél kényszerítették bele a volt szabadelvű pártot a nemzetre való appellálásra egy oly pillanatban, amidőn sikerült a nemzetnek összes szenvedélyeit harcba vinni a szabadelvűpárti álláspont, a békés fejlődés álláspontja ellen, és sikerült a többséget megszerezni a közjogi ellenzék pártjai számára.³

És, t. uraim, mit látunk? Én bele tudok nyugodni a bekövetkezett eseményekbe. Teljes megnyugvást önt belém a történelem tanulmányozásából évek és évtizedek során magamba szitt és mindig erősebb meggyőződésemmé vált tudat, hogy botor féreg az ember, ha irányítani akarja a jövőt; hogy meg kell nyugodnunk abban, hogy mindannyian öntudatlan eszközök vagyunk az emberiség sorsát magasabb szempontok szerint intéző világhatalom kezében⁴ és hogy teljesítsük mi kötelességünket, végezzük el azt a munkát, amelyet elénk tár a sors, de ne sokat örüljünk a sikernek, ne sokat búsuljunk a balsiker felett.

Ki tudja azt véges ember megmondani, hogy az, amit sikernek vél, nem káros gyümölcsöket fog-e teremni és esetleg nem a balsiker-e egy jobb jövőnek forrása? (*Élénk tetszés és éljenzés.*) De azért mégis elszorul a szívem, ha arra gondolok, hogy hol állanánk ma, ha ezt a harcot megnyertük volna és ha

¹ T. i. az 1910. év egy bizonyos részére.

² (236).

³ (255).

⁴ Barras emlékiratairól szóló fiataalkori tanulmányában mondja gr. Tisza István (összes munkái I. 43—44. l.): „Nem vak sors szeszélye hányja az emberiség hajóját cél és rendszer nélkül ide s tova, egy bölcs kéz vezeti azt megpróbáltatások, szenvedések és vérontások szikláit és zátonyai között mindig tovább magasztos rendeltetése felé. Kicsinyek és nagyok, gyengék és erősek, egyesek és nemzetek öntudatlan eszközök az ő kezében ...“

azt a helyzetet, amelybe vihettük volna a nemzetet, ha akkor győzelmet aratunk, olykép tudtuk volna kihasználni, hogy a mi politikánkat, amelynek helyességét — fájdalom — nagyon igazolta a várakozás, egy szervezett, akcióképessé vált magyar nemzetnek élén, ezen magyar nemzet egész erejének latbavetésével képviselhettük volna (*Igaz! Úgy van! Élénk felkiáltások: Éljen Tisza István!*), hogy egy szervezett, akarni és cselekedni képes magyar nemzet állott volna szemben egy anarchiába merült Ausztriával (*Úgy van!*), hogy ennek folytán a vezetés, az irányítás, a döntés a monarchiában teljesen a magyar nemzet kezébe jutott volna. (*Úgy van!*) És ha akkor a monarchia politikáját teljesen a mi céljaink, a mi érdekeink terén irányíthatuk volna, (*Úgy van!*) nem egyesek ereje, vagy gyengesége lett volna irányadó, hanem a helyes álláspont, a viszonyok helyes mérlegelése, az alapnak helyes megkeresése és felépítése, amelyen dolgozhatunk.

És hol állunk most? Hiszen, Uram Istenem, aki egy bizonyos nemzeti büszkeséggel jött erre a világra, aki megszokta azt gyermekkorában és fiatalkorában, hogy bizonyos jóleső örömmel érezte magát egy erőtlő duzzadó, emelkedő, anyagi, szellemi erőben, politikai súlyban, hitelben, jó hírnévben növekedő fiatal nemzet tagjának, (*Úgy van!*) hát hogy állja az most ki azt a megszegyenítő, azt a szívfacsaró érzést, (*Úgy van! Úgy van!*) amelyet mindenkinek éreznie kell, akit hamis jelszavak teljesen meg nem kápráztatnak, mikor a süllyedésnek, a bomlásnak, a romlásnak, a gyengülésnek, az összeroskadásnak nyomait látja mindenütt, (*Igaz! Úgy van! Zajos helyeslés és taps.*) mikor bárhová néz, csak romokat, romokat és megint romokat lát? (*Úgy van!*)

Hová lett a mi negyven évi becsületes munka által fölépített erkölcsi tőkénk, politikai hitelünk, hová lett az a bizalom, amelyet barátainkba tudtunk beleoltani, hová lett az a félelem, amelyet ellenségeinkben fel tudtunk ébreszteni?

Hiszen jobb, ha nem beszélünk erről a témáról, mert itt azután igazán nemzeti érzéstől, nemzeti büszkeségtől valóban áthatott magyar embert lehetetlen, hogy el ne fogjon az elkeseredés. (*Úgy van!*) Bármerre nézzünk, mindenütt a romlásnak, a gyengülésnek tüneteivel találkozunk. (*Úgy van!*) Pénzügyi helyzetünk a legsúlyosabb gondokat kelti bennünk. Talán ma még, úgy ahogy, fenn van tartva az államháztartás egyensúlya, de mire használtattak emelkedő jövedelmeinknek számtalan milliói? Micsoda meddő növekedése a kiadásoknak, a kezeteknek, amelyek között azután nemcsak az egyenes adók terhének igazi, valódi könnyítésére jódarab ideig nem lehet többé gondolni, (*Úgy van! Úgy van!*) hanem örökségül az előtünk fennállott kormányzattól az adóprésnek a legkülönbözőbb té-

ren való megfeszítésére irányuló kísérleteket kaptunk.¹ (*Úgy van!*)

Mindez azonban csekély dolog ahhoz az erkölcsi kárhoz képest, amely minden téren ért bennünket.

Nézzük meg a nemzetiségi kérdés fejlődését Magyarországon. Hiszen régi tapasztalat, hogy valahányszor ellentét látszik fennforogni a nemzet és a dinasztia között, mindig akadnak törekvések, amelyek máskor centrifugális irányt tudnak felvenni, de ilyenkor a hiperlojalitás mezébe öltözködve, igyekeznek behatolni a résbe, amely mutatkozik és lefoglalni azt a helyet a dinasztia és a király szívében, amely a magyar nemzetet illeti.

De ettől eltekintve is, nézzük meg mindenütt a viszonyok romlását ebben az országban.² Talán itt nem jó helyen beszélek, mert hiszen, hála Istennek, minálunlr Bihar megyében sokkal kevésbé mutatkoznak ezek a bajok, mint mindenütt az országban. (*Úgy van!*) Minálunk, ahol régi, egészséges tradíciók irányítják a társadalomnak és a közhatóságoknak eljárását ebben a tekintetben, minálunk, hála Istennek, megvan ma is a megye nem magyar ajkú és magyar ajkú polgárai között a testvéries egyetértés.

Itt nagyon éber szemnek kell lennie, amely ebben a tekintetben a helyzet elfajulásának, elromlásának észreveszi egyes előjeleit. De nézzünk széjjel az egész országban és látni fogjuk, hogy mind. merészebben emelik fel fejüket és mind nagyobb sikereket tudnak felmutatni azok, akik ezen a téren egyenesen a magyar állam nemzeti egysége elleni törekvést képviselik és mind bátortalanabban, megsibbadtabban és mindinkább elkedvtelenedve húzódnak vissza azok, akik ez ország idegen ajkú lakosait eddig egy nyíltan, bevallottan hazafias irányban vezették.

T. uraim! Ezen a téren igen nagy feladatok előtt áll a

1 Itt nyilván a Wekerle-féle 1909. adótörvényekről van szó.

2 „A koalíciós kormányzat korszakának utolsó éveiben — írja Jancsó Benedek: A román irredentista mozgalmak története c. munkájának 289. lapján — a nemzetiségi, különösen a román nemzetiségi mozgalmak nemcsak terjedelemben nőttek, hanem olyan éles és forradalminak minősíthető jelleget is kezdtek öltetni, mint aminővel a múlt század kilencvenes éveiben, a Memorandum-per előtti években bírtak.“

A nemzetiségi viszonyok ezen időbeni romlásának főbb okai a következők:

1. a király és nemzet közötti egyetértés hiánya, amelynek végzetes következményeit Tisza minduntalan kiemeli választási beszédeiben;
2. Ferenc Ferdinánd trónörökös magyarelles nemzetiségi politikája, melynek egyik akkori legutóbbi megnyilatkozása színajai látogatása 1909-ben;
3. Apponyi népiskolai törvényei és ezekkel kapcsolatos kormányzati rendelkezései, amelyekről alább lesz szó;
4. Bosznia és Hercegovina annexiójának hatása a nemzetiségekre;
5. az ellenséges érületű angol és más külföldi sajtó monarchia-és magyarelles nemzetiségi propagandája.

magyar nemzet és igen nagy felelősség terhel bennünket, hogy teljesítsük ezeket a feladatokat.¹ Nekünk kérelhetetlen szigorral és következetességgel kell ragaszkodnunk nemcsak a magyar állam egységéhez és épségéhez, de nemzeti jellegéhez is. (*Élénk helyeslés.*) A politikai magyar nemzet egységéből engednünk nem szabad egy jöttányit sem. (*Úgy van!*) Mi baráti kezet csak annak nyújthatunk, aki, bárminő anyanyelvű legyen is, a magyar nemzeti szent korona tagjának, a magyar politikai nemzet tagjának érzi magát. (*Élénk helyeslés.*) De azután el kell fogadni jószívvel azt a tény, hogy a magyar politikai nemzet különböző népfajokhoz, nemzetiségekhez tartozó polgártársainkból alakult és ebből le kell vonni konzekvencia nélkül a tartózkodást. El kell ismernünk jogukat: nyelvük, vallásuk, kultúrájuk fenntartásához, ápolásához, gondozásához. (*Úgy van!*) Nem szabad nekünk rossz néven vennünk, ha ehhez ragaszkodnak. (*Úgy van!*) Nem szabad fennakadnunk azon, hogy a román románnak, a tót vagy szerb tótnak vagy szerbnek érzi és nevezi magát. (*Úgy van!*) Azért, hogy nem tagadják meg nemzetiségüket, az igazi testvériség álláspontján kell velük szemben is viselkednünk, gondolkodnunk és érezniünk. (*Úgy van!*) Fel kell karolnunk minden jogosult érdekét, az igaz testvériség érzületét kell belevinnünk a társadalmi érintkezésbe és a közhatósági és közéletbe. (*Élénk tesszés és éljenzés.*) Tért kell nyitnunk az érvényesülés számára minden hazafiasán gondolkozó polgártársunk előtt (*Úgy van!*) és nem szabad megengednünk, hogy idegeneknek és — ha nem is elnyomottaknak — de, ami sokszor ennél rosszabb, lenézeteknek érezzék magukat. (*Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van! Ez az igaz!*)

Tisztelt értekezlet! Én általában mindenütt, de különösen a politikában a túsúrások és a tyúkszemrelépések politikáját tartom a legbotorabbnak, a leghibásabbnak. (*Úgy van!*) Azt a politikát, amely az én erőmet nem erősíti, az ellenfelem erejét nem gyöngíti, hanem igenis irritálja az ellenfelet, tehát az indulatok fölbresztésével meghatványozza a benne rejlő erőt. (*Úgy van!*) És ha valahol, különösen áll ez a nemzetiségi kérdés terén. (*Igaz! Úgy van!*) Mert hiszen ott ellenfélnek én csak a nemzetellenes irányzatú agitátort tekintem, (*Igaz! Úgy van!*), de ezt az ilyen eljárás által a helyett, hogy izolálnám, a helyett, hogy magamhoz vonnám, nemzetiségi polgártársaimnak békés nagy tömegét az ő karjaiba hajtom, felébresztem

¹ A következőkben a magyar nemzetiségi politikának alapelveiről van szó, amelyeket Tisza fiatal képviselő korában első ízben 1893. szept. 20. nagyvárad (biharmegyei közgyűlési) beszédében (31), majd első miniszterelnöksége alatt (191, 195, 251 stb.) fejtegetett és amely alapelvekhez későbbi politikai pályafutásán is változatlanul ragaszkodott.

bennük is a sértett önértetnek, (*Úgy van!*) a sértett faji érzésnek erkölcsi rúgóit (*Úgy van!*) és ezekkel egyenesen azt a táborot erősítem, amelynek megrontására kellene törekednem (*Úgy van!*)

Nekünk, tisztelt uraim, a feladatunk ezeknek az agitatórius elemeknek az izolálása, a józan, a hazafiasán gondolkodó idegen ajkú polgártársainknak a megnyerése lehet csak; azután az összetörése, amennyire csak lehet, annak az agitatórius, annak a nemzetiségi külön célokat követő elemnek, (*Élénk helyeslés.*) amely meggyőződés szerint nemcsak a magyar nemzetnek, de saját fajtájának, saját nemzetiségének is legesküdtebb ellensége. (*Úgy van!*)

Áll ez, tisztelt uraim, különbség nélkül minden nemzetiségre nézve, mert hiszen, aki helyesen gondolkozik, annak be kell azt látnia, hogy Európának ezen a részén az itt élő kisebb népek autonóm szabad fejlődésének egyetlenegy biztosítéka van: az, hogy az osztrák-magyar monarchia mint erős, akcióképes és irántuk barátságos érületű nagyhatalom állhasson fenn. Ezt pedig nem érhetik el másképpen, mint hogy ebben a monarchiában a magyar nemzet teljes mértékben érvényesül. (*Úgy van!*) Mert a szabadságseretet eszméjét ebbe a monarchiába a magyar nemzet vitte bele.¹ (*Úgy van!*) és mert ez a monarchia akcióképes csak akkor lesz, ez a monarchia más nagyhatalmakkal szemben csak akkor fog tudni sikerrel megállani, ha bárminő veszélyek között megelégedett magyar nemzet egész ereje áll a háta megett. (*Élénk tetszés és éljenzés.*)

De ha áll ez mindenkire nézve, kétszeresen áll ez román-ajkú polgártársainkra nézve.^{1 2} Nézzenek körül a nagyvilágon!

¹ Ennek a tételnek kétségbevonhatatlan tanúbizonysága az 1867: XII. t. c. 24. és 25. §-ában foglalt két alapfeltétel.

Viktor Bibl, a kiváló osztrák történész, mondja (i. m. II. k. 316. 1.): „Die Deamberverfassung (t. i. az osztrák 1867. dec. 21. állami alaptörvények foglalata) war das *grosse* Geschenk, das die Deutsch-Liberalen aus dör Hand dör *Magyarén* empfingen“.

² A románokkal való testvéries egyetértést munkálta Tisza István már fiatal képviselőkorában abban a sokat emlegetett pohárköszöntőjében is, amelyet 1899. aug. 1-én (és nem mint Jancsó Benedek i. m. 274. lapján írja: júl. 20-án) Goldis János aradi gör. kel. román püspök beiktatásával kapcsolatos ünnepi ebédén mondott.

Beszédének lényeges része így szól: „Be kell látnunk a történetnek azt a tanulságát, hogy a magyar nemzet úgy érthette csak el ezredéves létének nagy fordulóját, hogy sohasem volt az idegen ajkúak elnyomója, mert az idegen ajkúknak nem ellenségeit látta, hanem barátait tisztelte és becsülte. És ha a magyar nemzet tovább is élni akar, akkor jövőre sem lehet idegen ajkú polgárainak elnyomója. A magyar nemzet világtörténelmi missziót teljesít, mely abban áll, hogy az unifikáló törekvések közt a magyar nemzet legyen az Európa e részén lakó népek fejlődésének legfőbb öre és biztosítója. A magyar nemzetnek e hivatása teljesítésében egy természetes szövetséges van: a román faj. Vessenek egy

Hát itt Európa délkeletén nem-e a magyar és a román faj az a két nemzet, amelyeknek itt fajrokonai nincsenek? (*Úgy van!*) Amelyeknek itt sajátmagukban kell keresniök a fenntartó erőt, amelyeknek össze kell fogniok arra, hogy sokkal hatalmasabb, sokkal népesebb néparadatokkal szemben megálljanak? (*Igaz! Úgy van!*) És ha a Magyarország területén élő románság is románnak érzi magát, ha az ő szíve is hangosabban dobban meg arra a gondolatra, hogy ott a Kárpátoktól keletre egy független Románia létezik, — én teljesen értem ezt az érzületet, de akkor gondolják meg azt, hogy az ő missziójuk az, ami az Ausztriában létező németeké, vagy ami a Szlavóniában létező magyaroké; ők nem akkor tesznek a román függetlenségnek szolgálatot, ha itt szeparatiztikus törekvéseket követve, gyöngítik természetes szövetségüket, (*Úgy van!*), hanem akkor, ha itt oly viszonyt létesítenek a magyar és a román között, amely ezt a dolgok logikájában rejlő szövetséget élő valósággá engedi fejlődni. (*Igaz! Úgy van! Élénk tetszés, éljenzés és taps.*)

Tisztelt uraim, ha mi a nemzetiségi kérdést helyesen akarjuk kezelni, akkor először is erősíteniünk kell az állam kezét,, az izgató elemeknek aknamunkájával szemben, (*Úgy van!*) erősíteni kormányzati és rendészeti téren és erősíteni a büntetőjog megfelelő módosítása terén. De azután baráti jobbot kell nyújtani mindazoknak, akik hajlandók velünk a testvéri megélhetés, a testvéri egyetértés útjára lépni, (*Úgy van!*) és elhárítani az egymás megértésének útjából az itt felgyűlt aka-

pillantást a történelemre és a térképre s azonnal világos, hogy a román faj boldogulásának más módja nem lehet, mint a magyarokkal való testvériesülés. Mélyen elszomorítja a széthúzás minden jele. Most kiváló férfiú jutott az aradi püspöki székbe, aki kiváló példa arra, hogy lehet valaki jó román s amellet hazájának hű polgára... Bizonyára nem kívánhat neki jobbat, mint ha arra ürti poharát, hogy megérje az általa (Goldis által) elvetett mag áldáshozó gyümölcsseit. Az Isten éltesse azon román polgártársainkat, kik hű polgárai a hazának.“

Gr. Tisza István beszéde „frenetikus hatást tett a jelenlévőkre“, írja a „Nemzet“ 1899. aug. 3. számának Goldis püspök beiktatásáról szóló részletes tudósítása, ahonnan a beszéd kivonatos szövegét vettük.

A kép teljessége kedvéért még megemlítjük, hogy Tisza pohárköszöntőjére Popea Miklós karánsobesi püspök, a metropolita képviselője, válaszolt. „A Tisza István gr. által hangoztatott, eddig — sajnos — igen ritkán hallott eszmékre, azok sikerére ürti poharát.“

Még szenzációsabb hatást keltett az addig román túlzónak ismert Mangra Vazul (308, 319) felszólalása. „Ha tudták volna, — úgymond, — hogy a magyar politikának irányadó férfiai így gondolkodnak a románokról, másképpen intézték volna eddig is ügyeiket. De még nem késő s a jövőre nézve a most hallottak mindenesetre irányítani fogják őket. A szavakat azonban teteknek kell kö-

„A szélső nemzetiségi agitátornak ismert román pap beszéde — mór „ a Nemzet — érhetően nagy hatást keltett. Magyarok és románok siettek egymással koccintani és igazán békepoharat ittak.“

dályokat. Mert ne higgyük azt, hogy itt akadályok nincsenek, és ne higgyük azt, hogy sok tekintetben mink is ne lennénk hibásak abban, hogy itt akadályok vannak.

Sajátságos dolog az; elnyomni mi nem tudunk senkit; nincs alaptalanabb vád, mint mikor bennünket zsarnokok gyánánt állítanak oda. Hiszen a jogosult erőt szervezni és kifejteni se tudjuk, hiszen élehetlenek vagyunk az állami gépezet megfeszítésében ott is, ahol szükség volna rá. Hiszen minden tetszetős frázis lefegyverez bennünket és kiejtjük a fegyvert kezünkől ott is, ahol szükség volna rá. *(Úgy van! Tetszés.)* De azután mintegy saját lelkiismeretünk megnyugtatóására, mintegy a megzavart egyensúly helyreállítására, ráülünk nagyon sokszor teljesen üres, teljesen puffogó, de azért annál károsabb, mert a kedélyeket megmérgező sovíniszta frazeológia vesszőparipájára. *(Úgy van!)* És teszünk intézkedéseket, amelyek nem szolgálják a lényegét, de megőrzik a látszatot, ezek legyezgetik hiúságunkat, de megmérgezik olyan százazrek és milliók lelkét, akiket pedig megnyerhetnénk a magyar államiságnak.¹ *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Hát, tisztelt uraim, itt bátorsággal kell bírni ezeknek a kérdéseknek a szemébe nézni és ezekkel a kérdésekkel az ország érdekében leszámolni. *(Úgy van!)*

Néhány évvel ezelőtt az utolsó szabadelvűpárti kormány egy népnevelési törvényjavaslatot adott be.² Az a törvényjavaslat már törvényvé nem válhatott, de a koalíciós kormány egy újabb törvényjavaslattal helyettesítette,³ amelyik — minden gúnyos célzat nélkül mondom — a kirakatot lehetőleg nemzeti színűre festette, de azután ebből a törvényből azt, ami annak igazi magva volt, ami a legfontosabb volt, ami az egész akciónak gerincét képezte, a tanítóképzés reformját, a tanítóképzésnél életbeléptetendő hatékony állami befolyást és ellenőrzést kidobta. *(Úgy van!)* És azután ez a törvény végreliajtatik különböző olyan intézkedésekkel, amelyek nem használnak a gyakorlatban semmit, de bizonyos látszatát a sikernek mutatják fel és provokálólag, elkeserítőleg hatnak mindenfelé. Te-

1 A harmadik (a 67-es kiegyezés utáni) nemzedék magyarosító akciója — mondja fentiekkel összhangban Szekfü Gyula: Három nemzedék c. könyvében — „nem az az ijesztő rém, ... minőnek Jászi Oszkártól kezdve Seton Watsonig szerették festeni, hanem csak egy gyermekes konstrukció, ... melynek immelámmal kísérelt realizálásából a nem-magyar nemzetiségeknek igen kevés kárük származott, de annál több nekünk, magyaroknak“. (261. 1.) És jellemző, hogy az osztrák írók mindmáig arról panaszkodnak, hogy a 67-i kiegyezés korszakában az uralkodó magyarság (és közelebből: „a magyar gentry“) mennyire elnyomta a nem magyar nemzetiségeket.

2 T. i. a Berzeviczy-féle 1904. népoktatási javaslatot.

3 Ez a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól szóló 1907: XXVII. t. c. Apponyi akkori kultuszminiszternek ezen törvényéhez és alább érintett hitoktatási rendelethez fűződő román sérelmekről I. Jancsó B. i.- m. 286—289. 1.

tézte ezt a körülményt egy miniszteri rendelet, amely, hozzáteszem, többé-kevésbé ismétlése egy korábban kiadott és papíron maradt rendeletnek, de amely elrendelte azt, hogy a vallástanítás az állami iskolákban, legalább nagyrészen, minden körülmények között magyar nyelven történjék.¹ Tisztelt uraim! Nem habozom kijelenteni, hogy én a törvénynek ilyen módosítását, ilyen szekatúrákkal teljes végrehajtását és ennek a rendeletnek kibocsátását súlyos hibának tartom. *(Igaz! Úgy van!)* Én nem habozom kijelenteni, hogy én szükségesnek tartom, hogy ezek a hibák reperáltassanak. *(Helyedén.)* Én szükségesnek tartom, hogy akkor, amidőn elismerjük minden nemzetiségnek azt a jogát, hogy vallását saját anyanyelvén taníthassa, ezt azután teljes liberalitással, teljes méltányossággal mindenütt akceptáljuk és elfogadjuk. *(Hosszas, élénk helyeslés és taps.)* Mert arról vagyok meggyőződve, hogy ha mi erőltetjük azt, hogy a vallás részben magyar nyelven taníttassák, ezzel semmit a magyar nemzeti ügy erősítésére nem tettünk, *(Igaz! Úgy van!)* ellenben ellenséges táborba hajtottunk eddig békés, eddig hozzánk csatlakozó és ma is a mi békejobbunkra vágyó százazereket.

Hanem balekszerepre, nézetem szerint, a magyar nemzet se legyen kapható. Ha a magyar nemzet és a magyar nemzeti politika rááll az elkövetett hibák reparálására, kell, hogy ezért megfelelő vizsontszolgálatban részesüljön.¹ ²*(Úgy van!)* És mindazok részéről, akik ezt a sérelmet érzik és ennek a sérelemnek hatása alatt ma meg vannak ingatva korábbi teljesen hazafias és békés maguktartásában, mindazok részéről, kell, hogy a megfelelő visszhang bekövetkezzék; kell, hogy teljes mértékben ők is közreműködjenek azután a magyar nemzeti politikának a népoktatás körüli érvényesülésében. *(Úgy van!)* Kell, hogy akceptálják mindazt, ami a magyar hazafisági szempontok érvényesítése céljából szükséges, ami a népiskolákban mutatkozó hazaellenes agitatórius jelenségeknek elnyomása szempontjából szükséges; kell, hogy támogassanak a magyar nyelv tanításában és kell, hogy támogassanak annak a nagy horderejű kérdésnek megoldásában, hogy a magyar anyanyelvű görög katolikus és görög keleti lakosság mai tarthatatlan helyzete végre-valahára megszüntetessék.³ El kell azután, hogy vállalják a felelősséget és azt a befolyást, azt a hatalmat, amely-

¹ Ezzel szemben a második Tisza-kormány idejében kiadott 1797/1914. eln. sz. VKM. rendelet gondoskodik arról, hogy a hitoktatás az állami és községi iskolákban is a tanulók anyanyelvén történjék.

² Tiszának ez a méltó várákozása, ez a jogos feltevése — mint majd e mű V. kötetében látni fogjuk — a hazai románokkal szemben nem vált valóra.

³ A magyarjű gör. kat. hívók addigi tarthatatlan helyzetén segített a hajdúdorogi gör. kat. egyházmegye felállítása. (1913: XXXV. t. c.)

lyel bírnak, kell, hogy felhasználják arra, hogy fajrokonaiik körében a vezetést más selejtesebb elemek kezéből kiragadják. *(Úgy van!)*

Én hallottam egy törekvésről, — talán mindnyájan hallottunk —, hogy mérsékelt román párt szerveztessék. Hát ezt szerencsétlen, halvaszületett gondolatnak tartom. Amint egy párt, mint román párt, vagy mint szerb, vagy mint tót párt alakul, egyszóval nemzetiségi alapon alakul, az már nem mérsékelt párt előttem. *(Úgy van!)* Annak én már barátja, szövetségese nem lehetek, mert az már a magyar állam nemzeti jellegét, a magyar közéletnek nemzeti jellegét támadja meg. *(Úgy van!)* A feladat nem az, hogy a mostani nemzetiségi pártoknál egy árnyalattal szelídebb igényekkel fellépő másik nemzeti pártot hozzunk létre, hanem az, hogy megszüntessük a nemzetiségi pártok létezését. *(Igaz! Úgy van!)* Azok, akik felelősségteljes súlyuknál fogva hivatott vezérei a románságnak, azok keressék fel a magyar közélet vezéreit, azok jöjjenek, forduljanak hozzájuk bizalommal, azok beszéljék meg és oszlassák el a netalán létező bajokat és félreértéseket, de akkor azután egész súlyuknak latbavetésével álljanak arra az álláspontra, hogy itt nemzetiségi sérelmek nincsenek, hogy itt nemzeti politikai álláspontnak jogosultsága nincsen, hogy itt magyarnak, románnak, szerbnek, tótnak együtt, nemzetiségi megkülönböztető jelek nélkül egy pártba beolvadva kell résztvenni a politikában. *(Hosszú, szűnni nem akaró lelkes éljenzés.)*

Ez a kérdés megoldása, tisztelt uraim! Minden más csak több-kevesebb jóakarattal megkezdett kínálgózkodás, amely ismét csak a félreértések és a kölcsönös elkeseredés útvesztőjébe vezet. Mindaddig, amíg a románok nevében olyanok beszélnek hozzánk, akik a nemzetiségi külön álláspontról, a nemzetiségi féltékenység helyzetéből szólnak, addig ne várjanak a magyar nemzet részéről sem más visszhangot, mint aminő reakciót ez az akció érdemel. Hanem igenis nyújtsanak felénk egész baráti jobbot *(Igaz! Úgy van!)* fenntartás nélkül, hátsó gondolatok nélkül, *(Igaz! Úgy van!)* akkor, meg vagyok győződve, hogy a magyar nemzetben is elemi erővel fog kitörni a testvériségnek, a liberáлизmusnak, a szabadságszeretetnek szelleme, *(Hosszas élénk tetszés és éljenzés.)* a jogtisztletnek az az ősforrása, amely a magyar nemzetet mindig jellemezte. *(Igaz! Úgy van! Tetszés.)*

Ismétlem tehát, uraim, lépünk rá a békés megoldás ösvényére, tegyük meg az első lépést. De ne legyen félreértésben senki: a másodikat csak akkor fogjuk megtenni és sikerre csak akkor fog az akció vezetni, ha erről az oldalról is teljes mértékben visszhangra talált. *(Igaz! Úgy van!)*

Mert bármennyire meg legyen valaki győződve arról,

hogy az ország inai helyzetében végzetes szerencsétlenség mindenkire nézve, miránk nézve, idegenajkú polgártársainkra nézve, a dinasztíára, a monarchia nagyhatalmi állására nézve a nemzeti torzsalkodásoknak felszínre kerülése: ezt a kérdést a napirendről csak úgy lehet levenni, ha ebben a kérdésben mindenki teljes odaadással alárendeli az állam, a nemzeti egység nagy szempontjának a maga érdekeit. Aminthogy általában az a munka, amely előttünk áll, tisztelt értekezlet, ez a munka azt kívánja mindnyájunktól, hogy ne azt keressük, ami szétválaszt, hanem ami egyesít bennünket. *(Igaz! Úgy van!)*

Hiszen az egész országban, de különösen itt, Bihar vármegyében is, két nagy tábor verekedett a múltban egymással: azok tábora, kik becsületes meggyőződésük erejétől áthatva közjogi követeléseik kivívását helyezték előtérbe, ennek hozták áldozatul az ország nyugalmát, az ország békéjét, a nyugodt fejlődés kilátásait, és a mi táborunk, akik meddőnek, károsnak tartottuk ezt a harcot mindenkor. A múltban fájlaltam ezt a nagy küzdelmet, amely két ellentétes táborra osztja azokat, kiknek pedig az ország érdekében mennyivel hasznosabb volna karöltve dolgozni. *(Úgy van!)* Fájlaltam mindig, de értettem s mint egy szükségszerűséget elfogadtam.

Fennállott ez mindaddig, amíg többségre nem jutott, uralomra nem került a függetlenségi párt, amíg barát és ellenfél előtt nem szolgáltatta azt a tanulságot, hogy amely pillanatban többségre kerül, uralomra kerül, az uralom egész idejére le kellett venni a napirendről közjogi programpontjait. *(Úgy van!)*

Tisztelt értekezlet! Aki ebből a nagy eseményből le nem tudja vonni a tanulságot, aki ebből okulni nem tud, arra nézve igazán káravész az életnek, a történelemnek minden oktató iskolája. *(Úgy van!)*

Én szoros baráti viszonyban és rokoni viszonyban állok egy előttem nagyon tisztelt férfiúval, aki, amióta ismerem, a függetlenségi elveknek volt buzgó követője. Tiszteltem meggyőződését és tudva, hogy nem kapacitálhatjuk egymást, lehetőleg keveset beszéltem vele politikáról. Most egyszerre politizálni kezdtünk és azt mondta: „Igen, én függetlenségi voltam egész a koalíció uralomra jutásáig. Az ő uralmuk szüntette meg az én függetlenségi pártiságomat. Én kelepelhettem a közjogi alap reformját bona fide addig, amíg az én vezéreim uralomra nem jutottak. De ma már bona fide nem lehetek többé azon az állásponton és becsületesebb ember vagyok, semhogy ezt meg ne mondjam“. *(Úgy van!)*

Hát, t. uraim, vannak férfiak, akik ezt ki nem mondják, de vannak nagyon sokan, akik érzik, a nélkül, hogy ma még erkölcsi bátorságuk lenne kimondani. Pedig mélt áztassanak ne-

kom megengedni, ha valaha jogosult egy ilyen nézetváltozás bevallása, úgy éppen mostan, amikor az események kérelhetetlen logikája oly fényesen bizonyítja be azt, hogy kiváló emberek a nemzet egész bizalmával felruházva, a függetlenségi program alapján kormányra jutva, nemcsak tulajdonképeni programjukat kellett, hogy feláldozzák, de a helyzetben rejlő ferdeség, a kétértelműség és félreértés folytán egész kormányzatuk alatt az igazi függetlenség, az igazi erő kifejtés, az igazi nemzeti érvényesülés nagy céljaitól folyton és folyton távolabb vitték a nemzetet. (*Hosszas zajos éljenzés és taps.*) És sohasem szükségesebb, mint most, hogy mindazok, akikben megérlelődik ez a meggyőződés, legyőzzék azt az álszűgyent, amellyel a megváltozott meggyőződés férfias bevallása jár. (*Úgy van!*) Sohasem szükségesebb ez, mint a mai pillanatban, amidőn igazán beláthatatlan válságok és krízisek felé sodortatik a magyar nemzet; (*Úgy van!*) amidőn az utolsó órában vagyunk; amidőn fontosabb, szükségesebb és mindenekelőtt sürgősebb, mint valaha volt, hogy szedjük össze összes erőinket, hogy foldozzuk be a múlt küzdelmek által beállott hibákat, réseket, mulasztásokat; hogy építsünk ott, ahol építeni lehet, hogy azután bármilyen krízisek bizonytalansága zúduljon a magyar nemzet fejére, megerősítve, rendbehozva találja a magyar állam épületét és egy táborban, vállvetett hasznos munkában találja az egész magyar nemzetet. (*Hosszas élénk éljenzés és taps.*)

Aki valaha abban a meggyőződésben volt, hogy a függetlenségi politika követelésével a dinasztiaival szemben is eredményeket érhet el, az ő nézete szerint a magyar nemzet javára, az csak kötelességet teljesített, ha ezen az úton ment tovább. Most az ország, a nemzet iránti szent kötelességét sérti meg az, akinek nincs bátorsága megfordulni azon az úton, noha belátja azt, hogy az nem visz elvei érvényesülése felé és a nemzet és a dinasztia közötti ellentétek fenntartása által (*Úgy van!*) ok nélkül, cél nélkül, benső szükség nélkül, (*Úgy van!*) hit nélkül, lelkesültség nélkül, meggyőződés nélkül, egy céltalan, eredménytelen, siralmas válság megpróbáltatásaiba viszi bele a nemzetet. (*Hosszas lelkes éljenzés, tetszés és taps.*)

Hát, t. uraim, ha valaha, úgy most a régi pártkeretek igazán elavultak, igazán a dolgok logikája, a tények logikája által áttörttek. Nincs többé értelme annak, hogy mesterként válaszfalakat tartunk fenn ott, ahol az igaz, benső meggyőződés természetes válaszfalakat nem állított többé fel.¹ (*Igaz! Úgy*

¹ Tisza tehát ez alkalommal is csatlakozásra szólít fel mindenkit, 67-est és 48-ast egyaránt. Csupán a volt haladópartiaknak a kormánypárthoz való csatlakozását mondja e pártra nézve „károsnak, tapintatlannak és helytelennek“ 1910. márc. 3-án kelt hírlapi nyilatkozatában. (Az Újság 1910. márc. 4. számán bán Tisza István nyilatkozata c. közlemény.) Miként tudjuk (290), Tisza annak

van! Hiszen, Istenem, oly kevesen vagyunk. Hát akkor, amikor annyi életbevágó feladat teljesítése vár reánk, amikor annyi ollonséggel szemben kellene egy frontban felmasírozva helytállani, hát akkor szabad tovább rést ütni magyar ember és magyar ember közé? Szabad tovább túrni azt, hogy áldatlan, céltalan, meddő, üres jelszavak körüli pártharcok tovább tartásuk fenn az egyenlenséget, a visszavonást és paralizálják a magyar nemzetnek legjobb erőit? *(Igaz! Úgy van! Élénk tetszés és éljenzés.)*

fin azt hiszem, uraim, hogy minden magyar emberhez nyugodt lélekkel fordulhatunk azzal a kéréssel, hogy most, ebben az ünnepélyes pillanatban, az ország sorsának ezen a fordulópontján, felejtük el, ami a múltban elválasztott bennünket, egyesüljünk a jelen és a jövő áldásos munkájában! *(Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)*

Abban a meggyőződésben fogadom el az előterjesztett javaslatot, *(Halljuk!)* elfogadom abban a reményben, hogy ebben a küzdelemben lesznek velünk sokan olyanok, akik ellenfeleink voltak a közelmúltban. De elfogadom azzal az elhatározottsággal, hogy nem fogom nézni: sokan vagyunk-e vagy kevesen; de azoknak, akik itt vagyunk, a hazafias kötelesség teljesítésének felemelő öntudatával, erőnknek végső megfeszítésével meg kell tenni kötelességünket. *(Percekig tartó, meg-meg-újuló, viharos, tomboló éljenzés és taps.)*

Gróf Tisza István beszéde után és hatása alatt Beöthy László elnök kimondja, hogy indítványának egyhangú elfogadásával a biharvármegyei 67-es párt,¹ mint ilyen feloszlott, átalakult politikai párttá és csatlakozott az országos nemzeti munkapárthoz.

296. Beszéd a szegedi nemzeti munkapárt 1910. márc. 6. alakuló gyűlésén: a koalíció és főleg a Justh-csoport bírálata; Justhék mai eljárása és gyakorlati politikája; hibák a nemzeti ügy kezelésében; a nemzeti munkapárt nem hirdeti a lemondás politikáját sem gazdasági, sem katonai téren; mi a gazdasági függetlenség?; külön vámterület és külön bank; a bankkérdés mérlege; a katonai kérdések; a századnyelv erőszakolása és a királlyal való egyetértés nemzeti előnyei; a magyarság megnehezült helyzete a nemzetek egyre ádázabb versenyében; az igazi nemzeti idealizmus politikája. — Pohárköszöntő a sze-

idején ellenezte a haladópart exponált embereinek a Nemzeti Társaskörbe való felvételét is.

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy Kristóffy fölpanaszolja (i. m. 661—2. 1), hogy az 1910. általános választások alkalmával ő és összes jelöltjei elestek a kormány támogatásától „Tisza túltengő hatalma” miatt.

¹ (290)

gedi munkapárt lakomáján: receptív képesség és ősmagyar teremő erő; az Alföld nagy városainak kulturális hivatása.

Gr. Tisza István a maga hatalmas szuggeráló erejével folytatta pártszervező körútját.

Három nappal a nagyváradi alakuló gyűlés után már Szegeden találjuk.

Hosszú kocsisor kíséretében megy a városba. Az útvonalon mindenütt lelkes ovációkban részesítik. Bevonulása közben azonban kisebb-nagyobb szocialista csoportok zajosan abcugolták Tiszát, éltették az általános titkos választójogot. Sőt egy helyen tojás dobáltak feléje, ami őt nem érte váratlanul.¹

A szegedi munkapárt megalakulása a Tisza-szálló zsúfolásig megtelt nagytermében folyt le.

Tiszát belépésekor percekig tartó taps és viharos éljenzés fogadta.

Az alakuló gyűlés elnöke megnyitó szavaiban arról a pusztításról beszélt, amit a koalíciós uralom okozott.

Gróf Tisza István, aki ezután szólásra emelkedett, a lelkes éljenzés és taps miatt csak percek múlva tudott, szóhoz jutni.

Beszéde, melynek gerince annak kimutatása, hogy a nemzeti munkapárt, midőn a királlyal való egyetértés helyreállításának szükségességét hirdeti, nem kíván lemondást semmiféle téren a nemzet jogosult vágyairól, — a következőleg hangzik:²

T. uraim! Még négy éve sincs, hogy a koalíció kebeléből alakult kormány az ország kormányzatát kezébe vette, négy évet sem töltött az ország történetéből az ő kormányzata. Rövid idő ez, de végtelenül gazdag eredményekben, tapasztalatokban, tanulságokban és ha nem akarjuk, hogy ezek a tanulságok elveszenek a nemzetre nézve, ha nem akarjuk, hogy ugyanazon hibákba essék vissza a nemzet, akkor kell, hogy bizonyos pontig kritikai bonckés alá vegyük az eseményeket. *(Úgy van!)* Hazafiúi kötelesség ez, amelyre bizonyára nem személyes aniiozítás vagy pártszenvedély indít komoly embert. Nagyon kérem, ne is tekintse senki személye elleni támadásnak azt, amit dolgok, viszonyok, álláspontok bírálata gyanánt elmondani kötelességem. *(Halljuk! Halljuk!)*

Higgyék meg nekem, — hisz talán tettem róla némi tanúbizonyosságot eddig is, — hogy le tudom magamban küzdeni a pártszenvedélyt. *(Úgy van!)* De higgyék meg, soha távolabb tő-

1 Erről az incidensről írja a B. H. Tisza István gróf Szögödön c. tudósítása (B. II. 1910. márc. 8. sz.): „A tojások legtöbbje csak a kocsit érte; egy azonban Tiszát, egy másik tojás pedig Jászav apátplébánost kabátján találta. Tisza egykedvűen jegyezte meg a mellette ülő Jászaynak: Lám, megnyertem fogadásomat. Még Budapesten fogadtam egy ebédbe, hogy Szegeden vagy kő, vagy tojás fog érní. Íme, megnyertem az ebédet!”

2 Tisza fent következő mindkét beszédének szövegét Az Újság 1910. márc. 8. számából vettük.

lem nem állott gyűlölködés, pártérdek, párttekintet, mint az ország sorsának mostani végtelenül komoly és meggyőződésem szerint következményeiben kiszámíthatatlanul fontos fordulóján. *(Éljenzés.)*

T. uraim! A koalíció kormánya saját belső és külső ellenségeinek támadása alatt hullott széjjel.¹ Megrágtta azt a gyűlölködés, a személyes ellentétek mérges anyaga. A koalíció vezetését kezükbe vett kiváló férfiak az első perctől, uralomrajutásuk első pillanatától fogva a végleges megoldáson fáradtak, olyan megoldáson, amely állandó, biztos alapokra fektette volna a magyar nemzet többsége és a korona közti egyetértő működést. Hazafüti missziójuk volt ez, minden tisztességes magyar embernek sikert kellett ehhez kívánnia. És hogy ez nem sikerülhetett, az kizárólag annak tulajdonítható, hogy magának a koalíciónak egy része, a koalíció legnagyobb pártjának egy csoportja az időközben előtérbe toluló bankkérdést használta fel a koalíciós kormány e fáradozásainak lehetővé tételére.

Kiélezte, mint egyedül fontos és megoldásra váró kérdést, előtérbe állította a bankkérdést. Az igaz, hogy propter captandam benevolentiam hozzátett egy második kérdést is, hozzátette a választói jognak egy olyan, minden nemzeti szempontot tekinteten kívül hagyó radikális megoldását, aminőre hazafián gondolkodó magyar ember még eddig kapható nem volt. *(Úgy van!)*

T. uraim! Én sohasem szoktam zsákban macskát árulni. *(Felkiáltások: Ez igaz! Ez az! Tudjuk!)* Bármennyire sajnálom is, sohasem fogok az elől a kérdés elől kitérni, hogy a választójog kérdésének részleteire nézve magában a Nemzeti Munkapártban, maga a pártunk vezére, a miniszterelnök úr és nagyon sokunk között vannak ellentétek, vannak nézeteltérések,^{1 2} amelyeket, remélem, sikerülni fog kölcsönös komoly szándékkal annak idején elhárítani. *(Felkiáltások: Úgy legyen!)* Azonban azt merem állítani, hogy a miniszterelnök úr álláspontja az enyémhez hasonlíthatatlanul közelebb áll, mint ahhoz az állásponthoz, amelyet az ú. n. Justh-csoport vall. *(Derütség.)* Mert hiszen közöttünk lehetnek eltérések abban a tekintetben, hogy hol találjuk meg a kellő garanciát az intelligencia és a magyar nemzeti jelleg szupremáciája szempontjából. *(Úgy van! Úgy van!)* De hogy ezt el kell érni, hogy erre a garanciára szükség van, abban egyetértünk mind a ketten. *(Felkiáltások: Ez a fő!)* Az összes számottevő magyar políti-

¹ (292—293).

² (294).

kai csoportok közül egyedül a Justh-csoport az, amely a leg-radikálisabb megoldást hirdeti, az intelligenciára és a magyar nemzeti szempontok biztosítására való minden tekintet nélkül. *(Úgy van!)*

Ez az állásfoglalás, az ilyen módon feldíszített bankkérdésnek kizárólagos előtérbe tolésa természetesen lehetetlené tesz minden katonai téren való reformokra irányuló szándékot. De egyúttal a Justh-csoportnak az a magatartása, mely szerint a parlamenti rend teljes felforgatásával fenyegetőzött, egyáltalában lehetetlenné tett minden kormányzást, *(Úgy van!)* úgy, hogy amint t. szónokunktól is hallottuk, tényleg a képviselőház többségének bizalmával még rendelkező kormány a parlamenti anarchia ezen jelenségeivel szemben kénytelen volt lemondani az indemnités tárgyalásának kísérletéről is és ott hagyta helyét, az exlex-állapot összes zavarai között hagyva az országot. *(Úgy van!)*

Ilyen viszonyok között egyet kellett értenie minden magyar embernek abban, hogy az ország ebben a lehetetlen anarchikus helyzetben ne maradjon meg, *(Úgy van!)* egyet kellett érteni abban, hogy itt kibontakozást kellett keresnünk, és hogy itt mindenekelőtt az ügyek rendes menetét kell biztosítani. *(Úgy van!)* Ily viszonyok között megelégedéssel konstatálhatunk egy dolgot, egy talán természetes, de mégis örvendetes dolgot. Hogyha a mai viszonyokat, a különböző pártok, a különböző vezető politikusok magatartását, nyilatkozatát és állásfoglalását összehasonlítjuk közéletünknek a közelmúltban tapasztalt jelenségeivel, — lehetetlen megelégedéssel nem konstatálnunk azt, hogy a felelősség érzetének, a hazafiúi gondnak, a pártérdek felett ébren álló és domináló hazafiúi belátásnak lélekemelő jelenségeivel találkozunk. *(Úgy van!)* Azt meg kell adni, hogy pártkülönbség nélkül mindenütt a megfontolás, a mérséklet, a haza sorsa feletti őszinte aggodalom lélekemelő jelenségeivel találkozunk.

Kivételt itt is csak egy tekintetben észlelhetünk. Az a körút, amelyre a függetlenségi párt vezére ¹ elindult, mindenesetre disszonáns hangokat mutat fel ebben a tekintetben. *(Halljuk! Halljuk!)* A gyűlölségnek, az ellenfelek kisebbitésének és rágalmozásának fegyverei abban a táborban, úgy látszik, ma is használatban vannak. *(Felkiáltások: Nincs más fegyverük!)* Én ezekkel a fegyverekkel nem harcolok, ezekre a támadásokra nem válaszolok. *(Hosszas élénk éljenzés és taps.)* Ez utóvégre ízlés és műveltség dolga. *(Zajos tetszés, helyeslés és taps.)* Meg vagyok arról győződve, hogy a legutóbbi évek tapasztalatai

¹ T. i. Justh Gyula. Ebben a beszédben nincs szó a másik függetlenségi párt vezéréől, Kossuth Ferencről.

vitán, látva azt, hová juttatta ezt a nemzetet a pártszenvedély, a gyűlölködés; látva azt, hogy minő más színben állanak az ország előtt olyanok, akiket néhány évvel ezelőtt jóhiszemben felizgatott szenvedélyek jóhiszemű támadásai rántottak le a sárba, — mondom, meg vagyok arról győződve, hogy ma a magyar nemzet hangulata nem veszi be ezeket a fegyvereket, *(Úgy van!)* hogy ez maga igazságot fog tenni azok ellen, akik az országnak mai pillanatában is csak a gyűlölségnek ezen az ádáz hangján tudnak szólani.

De ezekkel a támadásokkal és a Justh-pártnak egész akciójával szemben mégis két dolgot egész tisztelettel megjegyzek. *(Halljuk! Halljuk!)* Én nagyon kérem azokat az urakat, hogy két dolognak hagyjanak békét: az elvhűség emlegetésének *(Élénk derűltég és taps.)* és a 67-es alap elleni támadásoknak. *(Élénk derűltég, éljenzés és taps.)* Nagyon büszkék az illető urak, hogy a bankkérdésben elveikhez ragaszkodnak. De nem gondolják meg, hogy ez elveik egész táborkarának egyetlen utolsó foszlánya; *(Úgy van!)* nem gondolják meg, hogy a függetlenségi elvek összes közjogi tartalmát áldozatul dobták; *(Igaz! Úgy van!)* hogy ma már mindenről, ami a függetlenségi pártnak létalapját képezte, mindenről, ami elvi alapja volt az ő egész ellenzéki álláspontjuknak: minderről ma már szó sem esik, vagy ha szó esik is, hát olyan óvatossággal, *(Derűltég.)* olyan körültekintéssel, *(Derűltég)* annyira a fokozatos haladásnak hangsúlyozásával és ezeknek a kérdéseknek annyira a tizenkettedik dilúcióban, a tizenkettedik étape gyanánt való odaállításával, hogy csakugyan alig hinném, hogy nekik joguk lehessen elvhűségről, elvekhez való ragaszkodásról beszélni.¹ *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)*

És ha ők a 67-es alap ellen intézik támadásaikat, hát arra is egész tisztelettel kérem, ne felejtsek el, hogy kidobták a hájból mindazt, ami nem fér meg a 67-es alappal; hogy az az egy sarkalatos kérdés, amelyre koncentrálják támadásaikat, az a 67 és 48 közötti harc szempontjából merőben közömbös, mert a bankközösség, vagy a külön bank felállítása abszolúte nem függ össze a közjogi alappal. *(Úgy van!)* Épp úgy lehet függetlenségi párti a bankközösség mellett, mint ortodox 67-es a külön magyar bank mellett. *(Úgy van! Igaz! Élénk tetszés és taps.)* Hát én nagyon sajnálom ezeknek az uraknak illúzióit elrontani, *(Derűltég.)* de az ő gyakorlati politikájuk, — mert azután az ő besavanyított teoretikus elveik engem nem érdekelnek *(Derűltég.)* — mondom az ő gyakorlati politikájuk teljesen 67-es alapon mozog, kibővítve, kijavítva, igaz, a választói jognak általam említett nemzetellenes radikális irányzatával

¹ A Justh-párt szózatáról a (295) sz. a. volt szó.

(*Úgy van!*) és kibővítve még valamivel, a nemzetiségi agitátorokkal hangsúlyozott barátsággal. (*Igaz! így van!*)

T. uraim! A múlt tanulságai között nagyon érdekes és nagyon fontos a nemzetiségi kérdés kezelésének fejlődése. Abban a szenvedélytől elvakított küzdelemben, amely a koalíciót uralomra segítette, kétségtelenül kereste agitatórius nemzetiségi körökben a támaszt a koalíció is. Ismétlem, teljes objektivitással, sine ira et stúdió, történelmi igazságokat keressek. Akkor az urak azt hitték, hogy az ország érdeke azt kívánja, hogy élet-halál harcot vívjanak; hogy meggyőződésüket követék, mikor ezt tették. De, mondom, keresték Horvátországban, keresték Magyarországon a kapcsolatot nemzetellenes agitatórius elemekkel. (*Úgy van!*) Ha a politikai tévedés meg is lett volna kártékony gyümölcset, de bőséges alkalmuk volt — éltek is ezen alkalommal — kijózanodni ebből az illúzióból, visszatermi erről a politikailag hibás útról.

Tudjuk, hogy elsősorban a horvát kérdés volt az, amely véget vetett a magyar koalíció és a nemzetiségi irányzatok közötti barátkozásnak¹ és ma már aláírom azt, amit egy általam nem régen mondott nyilatkozattal szemben gróf Apponyi Alberttől hallottam, hogy nagyban és egészben a nemzetiségi kérdés sarkpontjaira nézve szolidaritás van a magyar pártok között, a szolidaritás, amelyet nem szabad megbontani és amelyet nem szabad egyes ellentétek kiélesítésével veszélyeztetni. Éppen ezért nagyon kérem mindazokat, akik az én szerény nyilatkozataimat figyelemre méltatják, hogy amit ezen a téren is mondom, abban se keressék pártszempontok előtérbe állítását, kiélesítését, ne pártszempontból intézett kritikát keressenek benne. Én nagyváradi felszólalásomban, igaz, kritika tárgyává tettem gróf Apponyi Albertnek egyes intézkedéseit.^{1 2} (*Felkiáltások: Joggal!*) Hát azt hiszem, hogy joggal. (*Élénk derűtség.*) Meg vagyok győződve, hogy az én eljárásom is ad sokszor okot a kritikára és én mindig szívesen fogadom az objektív kritikát.

De mindaz, amit a nemzeti politikában elkövetett hibákra nézve mondtam, mindaz, amit a tyúkszemre lépés politikai irányára nézve mondtam, abszolúte nem kizárólag a koalíciós kormányzat ellen irányult. Hiszen talán mondtam akkor is, hogy ez régi nemzeti hibánk, nemzeti sajátságunk, hogy akkor,

¹ A magyar koalíció és a horvát-szerb koalíció közötti, az 1905. okt. 3. fiúmei rezolúción alapuló testvériesülésnek, melyet persze Belgrádban is nagyon szívesen láttak (294), tudvalevőleg a vasúti szolgálati rendtartásról szóló 1907. törvényjavaslat (1907: XLIX. t. c.) nyelvi rendelkezései miatt a horvátokkal támadt súlyos összeütközés vetett, véget.

² Nagyváradi beszédében (295) Tisza Apponyinak egyik népiskolai törvényit (1907: XXVII. t. c.), ennek végrehajtási módját és különösen Apponyi hitoktatási nyelvredeletét tette éles bírálat tárgyává, amire azután Apponyi 1910. márc. 6-i ceglédi beszédében válaszolt. (297).

mikor az erélyt, az erőt nélkülözzük ott, ahol szükség volna rá: helyreállítjuk az egyensúlyt, megnyugtatjuk saját lelkiismeretünket kellő lényeges eredmény nélküli provokáló külsőségekkel. Ilyenek fordultak elő, az igaz, a legutóbbi években is, de fordultak elő azelőtt is. Ezekben a hibákban részesek voltunk kormányzati és társadalmi téren, mert talán a nemzetiségi ügy kezelése terén a társadalom sokkal hibásabb, mint a kormányzat.¹ Fordultak elő hibák más kormányok alatt is. Az én támadásom abszolúte nem kizárólagosan valamely kormányzat ellen irányult, azért igenis igyekeztem rámutatni arra, hogy pártkülönbség nélkül sok tekintetben hibásan kezeltük ezt a kérdést a múltban, sőt szükség van rá, hogy ismét pártkülönbség nélkül helyesebben kezeljük a jövőben. (*Élénk éljenzés.*)

Ma, bármi legyen is egyik-másik árnyalat zászlajára felírva, mindnyájan egyetértünk abban a nagy igazságban, hogy helyre kell állítani a nemzet és a király közötti teljes összhangot, (*Élénk helyeslés.*) a teljes, kölcsönös bizalmon alapuló sikeres együttműködést, (*Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés.*) és egyetértünk abban, hogy ezt az összhangot 67-es alapon kell keresnünk. (*Úgy van!*) Nincs egyetlen egy árnyalat az országban, amely a gyakorlati megoldás feladatait nem a 67-es alapon keresné.

A vád, amellyel a munkapárt találkozik, csakis az, hogy ezt a megoldást a nemzet lemondása árán, a nemzet megalázása árán, a nemzet vágyainak megtagadása árán keressük. Hát nézzünk a szemébe ennek a vádnak, nézzük meg, hogy áll itt az igazság. (*Halljuk! Halljuk.*)

Mit állítanak élénk a nemzet vágyai gyanánt? A leghatalmasabb, a legtöbbször hallott jelszó a gazdasági függetlenség kérdése. Hát először is jöjjünk azzal tisztába, mit értünk mi gazdasági függetlenség alatt? Azt, hogy semmi kapcsolat se legyen a mi közgazdaságunk és a velünk érintkezésben álló szomszédos és más külföldi területek között? Bizonyára nem, mert hiszen mentül jobban halad a gazdasági fejlődés, a gazdasági kultúra, annál sűrűbben szövődnek azok a szálak, amelyek az egyik nemzet közgazdasági viszonyait bekapcsolják a többiébe, annál gyakrabban áll elő a szüksége olyan kölcsönös megállapodásoknak is, amelyek jogi kényszerrel, szerződésbeli kötelezettségekkel állapítanak meg közös rendelkezéseket az egyik és a másik nemzet között. (*Úgy van! Úgy van!*) Tehát nézetem szerint nem jelenthet egyebet, mint azt, hogy mi a saját gazdasági érdekeinket saját elhatározásunk szerint gondoz-

¹ Tiszának ezt a tételét — sajnos — alá kell, hogy írja mindenki, aki akár könyvből, akár közvetlen tapasztalatból ismeri azt a sok tapintatlanságot, amelyet nálunk társadalmi téren némely nemzetiség hozzátartozói ellen elkövettek.

hassuk; *(Helyeslés.)* hogy ebben a tekintetben idegen akaratnak ne legyünk alávetve; *(Úgy van!)* hogy bennünket idegen akarat meg ne akadályozzon abban, hogy olyan gazdasági berendezést állítsunk fel, olyan gazdasági politikát kövessünk, amely a mi érdekeinknek a legjobban megfelel. *(Igaz! Úgy van!)*

Ebben, azt hiszem, pártkülönbőség nélkül egyetértünk mindnyájan. *(Úgy van!)* De ha meg akarjuk valósítani ezt a gazdasági politikát, akkor aztán nézetem szerint minden szempontból, a függetlenség szempontjából is, a függetlenségi politika szempontjából is, egyetlenegy helyes cinezura van: az a cinezura, hogy gazdasági érdekeinket hogyan tudjuk megvédeni; *(Úgy van!)* hogyan leszünk gazdagabbak; hogyan leszünk anyagilag erősebbek; *(Igaz! Úgy van!)* hogyan tudjuk növelni azt az ellentállási erőt, amivel ellenségeinkkel szembe tudunk fordulni *(Úgy van!)* és azt a hajtó erőt, amivel a magyar nemzet gyakorlati céljait el tudjuk érni és szolgálni. *(Úgy van! Úgy van!)* Mert aztán akárminő formák és külsőségek között jelenjék is az meg: az a politika, amely szegényebbé tesz minket, hátrább visz a függetlenségtől; az a politika, amely gazdagabbá tesz bennünket, közelebb visz a függetlenséghez. *(Hosszas élénk helyeslés, éljenzés és taps.)* És itt más államokkal és ezek között Ausztriával való viszonyunkra vonatkozólag is minden olyan megegyezésre rá kell lépniünk, amely gazdasági tekintetből célszerű, amely a vagyonosodást előmozdítja, amely gazdaságilag erősebbé tesz bennünket; de egy feltétel alatt: azon feltétel alatt, hogy ez az érintkezés, ez a kölcsönös megállapodás két független államnak teljesen szabad elhatározása, *(Úgy van!)* és olyan időhöz kötött elhatározása legyen, amely a szerződés-szerű idő letelte után teljes módon helyreállítja Magyarországnak szabad rendelkezési jogát. *(Igaz! Úgy van! Hosszas élénk helyeslés, éljenzés és taps. Egy hang: Nem pedig elkészületlen állapotban!)*

Ez a nemzeti függetlenség szempontjából jogosult kívánalom. Ezt nem is vonja soha senki kétségbe. Ezt meg kell óvni minden körülmények között. De azután éppen úgy, ahogy soha senki sem gondolta volna, hogy Magyarország függetlenségén ejt csorbát azzal, ha sikerülne létrehozni a középeurópai vámszövetséget, — éppen úgy természetesen kizárólag gazdasági célszerűségi szempontokból eldöntendő kérdés az is, hogy az a szerződés, amelyet Ausztriával kötünk, vámközösséget alapít-e meg, vagy csak bizonyos kedvezményeket a kereskedelmi forgalom terén. *(Igaz! Úgy van!)* És amint hiba és véték volna ebbe a kérdésbe bárminő politikai szempontokat belekeverni a magyar nemzet függetlensége szempontjából, — úgy nem habozom kijelenteni, hogy én nem látok sem dinasztikus, sem nagyhatalmi szempontot olyant, amely útját állhatná a gazda-

sági célszerűségi tekintetek érvényesítésének. (*Úgy van!*) Nem láthatok nagyhatalmi szempontot, mert itt nagyhatalmi szempontból csak azt lehet kívánni, hogy Magyarország gazdaságilag is mentül erősebb, mentül vagyonosabb legyen. (*Igaz! Úgy van! Éljenzés.*) Ennek a nagyhatalomnak pozíciója annál jobb, mentül vagyonosabbak vagyunk; annál rosszabb, mennél inkább szegényedünk. (*Igaz! Úgy van!*) Nincs tehát nagyhatalmi szempont, amely a vámközösséget kívánná, akkor, ha ez gazdasági érdekeinkkel ellenkezik. (*Igaz! Úgy van!*)

Ugyanez áll a dinasztikus tekintetekre is. Én, mint uramnak, királyomnak hű szolgája, (*Lelkes éljenzés*) éppen az ő rá és a dinasztia állására való tekintetből semmitől sem tudnék jobban óvni, mint hogy úgy álljon a helyzet a magyar nemzet előtt, hogy a nemzetet királya akadályozza egy olyan gazdasági politikában, amely az ő kifejlődését és az ő gazdagodását mozdítja elő. Ha tehát úgy állana gazdaságilag a helyzet, hogy nekünk a külön vámterület és a külön bank mellett kell döntenünk, a dinasztikus szempont vinne egyenesen rá, hogy kérve kérem az uralkodót, hogy ennek a törekvésnek ne állítson az útjába akadályt. (*Hosszas éljenzés, tetszés és taps.*) És nem is lehet, uraim, hogy a magyar király útjában állana ez ügynek akkor, ha egyszer azt a magyar nemzet gazdasági érdeke igazán kívánja. (*Úgy van! Úgy van!*)

Ebben a tekintetben ne zavarjon meg bennünket az, hogy most a külön bank felállításához nem adta meg Ő Felsőge a beleegyezést. Hiszen ez a kérdés nincs ma még annyira megérve, ebben a kérdésben nem alakult még annyira ki egy érett magyar közvélemény. Én azt hiszem, ha valahol, itt teljesen jogosult az, hogy az az uralkodó, akinek éppen a magyar nemzet érdekei szempontjából aggályai vannak, kifejezést adjon ezeknek az aggályoknak és a dolog újabb megfontolására és újabb határozathozatalra hívja fel a nemzetet. Hiszen a mi királyunk nem *pictus masculus*, (*Úgy van!*) nem üres báb, akinek a törvény terén is jogai ne lennének. De meg vagyok róla győződve, hogy — amit nagy csapásnak tartanék a mi érdekeink szempontjából, amitől óvjon Isten — ha a magyar nemzet szívósan ragaszkodnék a külön bank felállításának követeléséhez, ez-a királyi akaratba nem ütközhetnék, mint leküzdhetetlen akadályba. (*Úgy van! Éljenzés.*)

És, t. uraim, ha mi ellene állunk a külön bank felállításának, ha mi megfelelő modalitások mellett elsőbbséget adunk a bankszabadság meghosszabbításának, nem azért tesszük ezt, mert azt tartjuk, hogy itt a nemzetnek le kell mondani valamiről, ami érdekében állana, hanem azért tesszük, mert meg vagyunk róla győződve, hogy ez a magyar nemzet érdeke. (*Hosszas élénk tetszés, éljenzés és taps.*) Pártszempontból nem

kívánnék jobbat magunknak, mint hogy sikerüljön a külön bank felállítása. Egy-két évre talán átadnók a teret politikai ellenfelünknek, de a külön bank felállítása után rövid idővel oly borzasztó gyümölcsöket teremne ez a vívmány, hogy akkor azután csakugyan, azt hiszem, könnyű diadallal állandóan uralomra kerülnénk a magyar nemzet kormányában. (*Igaz! Úgy van! Felkiáltások: Drága áron!*)

Hiszen elég, ha megnézzük, minő argumentumokkal ajánlják nekünk a külön bank felállítását. Én legalább — pedig igyekszem figyelemmel kísérni a dolgokat — soha egyetlenegy gazdasági argumentumot nem találtam. Eleinte — méltóztassanak visszagondolni a lapokban megjelent és soha meg nem cáfolt közleményekre — egész cinikusan bevallották azok az urak, akik elfogadták a közös vámterületet egy sokkal rosszabb kiegyezés alapján, aminőt megköthettek volna, ha a „szerződés“ és „szövetség“ szavak között üres játékot nem üznek,¹ (*Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van!*) és azután ráadásul elfogadtattak a nemzettel egy semmivel sem indokolt kvótaemelés² (*Igaz! Úgy van!*): azok az urak megdöbbentek egyszerre attól, hogy hogyan állunk mi a választók elé, hiszen egyetlenegy ígéretünket meg nem tartottuk, (*Úgy van! Úgy van!*) és egész cinikusan vallották be, hogy muszáj a bankhoz ragaszkodni, hogy legalább egy dolgot hozzunk a választóknak, különben végünk lesz.^{1 2 3} (*Igaz! Úgy van! Élénk derütség, éljenzés és taps.*)

Ma, az igaz, hogy kissé óvatosabbak ebben a tekintetben. Igyekeznek ezt az álláspontot legalább politikai díszletekkel megcicomázni; de gazdasági argumentumot arra, hogy az ország vagyonosodása, az ország gazdasági fejlődése szempontjából előnyösebb helyzetet fog teremteni a külön bank a jelen-

¹ Az 1907. gazdasági kiegyezés terén legfőbb alaki jelentőségű eltérés a múlttal szemben az, hogy az addigi vám- és kereskedelmi „szövetség“ helyébe vám- és kereskedelmi „szerződés“ lép (1908: XII. t. c.). Ezért a pusztán alaki természetű „közjogi vívmányáért, aminek ezt az eltérést a koalíció berkeiben hirdették és magasztalták, kellett a Széll-Körber-féle megállapodásoknál egy érdemileg sokkal rosszabb kiegyezést elfogadni. (Gratz i. m. II. 139. 1.)

² Ezt a 2%-os kvótaemelést tartalmazza az 1907: LV. t. c. Igaz, hogy a függetlenségi párt emberei azzal vigasztalták magukat, hogy ezzel a nagyon odiózus kvótaemeléssel megvásárolták — a kiegyezésben elért közjogi „vívmányok“-on felül — az önálló magyar jegybanknak 1911 -re leendő felállítására való jogot. (292).

³ Polónyi Géza (függetlenségi disszidens) a koalíciós kormányzat sáfarkodását kemény bírálattal illető 1908. dec. 11. beszédében (292) a bankügyre vonatkozólag egyebek között ezt mondja: „ha a függetlenségi párt beleegyezik az önálló bank létesítésének 1917-re való elhalasztásába, akkor a párt az elvesztett paradicsomból csak egy fügefalevéllel menekül meg.“

Tudjuk, hogy a koalíciós uralom fügefalevele: az elvi fenntartások, a kikapcsolások rendszere volt. A „függetlenségi politika 67-es alapon“!

legi állapotnál, én a magam részéről legalább soha egyet sem hallottam.

A legtöbb, amit ezek az urak ebben a tekintetben képesek vitatni, az, hogy fel lehet a külön bankot állítani. (*Derütség.*) Hát hiszen hogyan lehetne, természetes, hogy lehet. Azt megint okos ember sohasem fogja kétségbe vonni, hogy fel lehet. A kérdés csak az, hogy az országnak hitelviszonyait az a külön bank jobban vagy rosszabbul fogja-e szolgálni, mint a közös bank? (*Igaz! Úgy van!*) És ebben a tekintetben már magában véve az a tény, hogy egy jegybank egy nagy hatalmas közgazdasági területre támaszkodhatik, olyan területre, amelynek vannak ipari, és vannak földművelési jelentékeny export-érdekei, amelyeknél tehát nem egyoldalúan fejlődik a nemzetközi fizetési mérleg, hanem ahol az ipar, ahol a mezőgazdaság aktivitása jön segítségére a nemzetközi fizetési mérleg fenntartásának: maga ez a körülmény már óriási előnyöket rejt magában egy jegybank kamatlábpolitikája szempontjából. (*Úgy van!*)

Hiszzen elég, ha csak az elmúlt esztendőre tekintek. Magyarország a cereáliákban olyan siralmas eredményt ért el a múlt évben, hogy az a gazdasági eikk, amivel sok-sok millió adóssági kamatot fizetett ki a külföldnek más esztendőkből, passzív forgalmat mutat fel az idén. Minő nehéz lett volna ilyen körülmények között a jegybanknak a maga aranykészletét együtt tartani! Minő magas kamatlábat kellett volna életbe léptetni, hogy védje a maga aranyát, ha nem egy olyan jegybankkal állunk szemben, amely ezt az ellene intézett támadást el tudta viselni az osztrák iparnak briliáns konjunktúrái között! így volt az idén. Máskor, lehet, hogy megfordítva az osztrák ipar konjunktúráit segíti át a magyar mezőgazdaság virágzó állapota.

Szóval a mai jegybank mindig kevesebb rázkódtatással, kevesebb kamatlábemeléssel tarthatja fenn az aranykészlet és a bankjegyforgalom közti arányt.

De ettől eltekintve is, ha egy tőkeszegény nemzet egy nála tőke tekintetében sokkal gazdagabb nemzettel egyesülve, rendezheti hitelviszonyait, — kérdek mindenkit, akiben közönséges józan ész van, kinek használ ez? Annak a gazdag embernek, aki megosztja hitelét a szegénnyel, vagy annak a szegénynek, aki élvezheti a gazdag ember fejlettebb hitelviszonyait? (*Hosszas éljenzés, élénk tetszés, éljenzés, helyeslés és taps.*) Hát mondhatom, t. uraim, mesterséggel keresték ki az Ausztriával együttesen rendező gazdasági viszonyok egész komplexumából éppen azt az egyet, amelynél minden előny a közösség mellett szól és minden gazdasági hátrány a különállás mellett. (*Úgy van!*)

Ha fel akarom állítani a dolog mérlegét, hát kétségtelenül a kétszer kettő négy bizonyosságával mondhatjuk azt, hogy normális viszonyok között is a magyar külön jegybank drágább kamatláb mellett fog munkálni. Hát kérдем a mezőgazdát, iparost, kereskedőt; kérdek mindenkit ebben az országban, mit jelent a magyar társadalomra nézve a kamatláb megdrágítása? *(Igaz! Úgy van!)* Talán függetlenebbek leszünk, talán boldogabbak leszünk akkor, ha azután a sok ezer millió után, amivel a külföldnek tartozunk, drágább kamatot fizetünk? *(Tetszés.)* Ez lesz tehát az eredmény normális viszonyok között. Abnormis, kritikus pénzügyi viszonyok között pedig beláthatatlanok azok a megrázkódtatások, amelyeknek ki lenne téve egy külön jegybankra bázisozott magyar hitelrendszer, magyar hitelszervezet akkor, amikor az osztrák-magyar bank szolgálatai rendelkezésünkre állanak, amely — amint pl. az 1907. év nehéz viszonyai mutatják — *(Úgy van! Úgy van!)* olyan körülmények között is, amidőn az egész világon a legnagyobb feszültség, a legnehezebb hitelviszonyok voltak, igazán elismerésre méltó fényes módon állotta meg helyét. *(Igaz! Úgy van!)* Mindazok, akik rajta tudjuk tartani kezünket a közgazdasági élet ütőerén, mindazok gondoljuk meg, hogy mi történt volna 1907-ben, ha akkor egy új magyar jegybankra kellett volna támaszkodnunk; ha akkor hitelviszonyaink nem az osztrák-magyar jegybanknak évtizedek óta megállapított világhírnevén nyugodtak volna és világhírnevéből táplálkozhattak volna?

Hát, mondom, ezek azok az érvek, amelyekért nem lemondásképpen, óh nem, amelyekért egyenesen a magyar nemzet érdekéből kell, hogy törekedjünk a közös jegybank szabadságának meghosszabbítására, *(Helyeslés!)* ha ezt megfelelő feltételek mellett elérhetjük; *(Úgy van!)* de habozás nélkül kell a külön jegybank álláspontjára állanunk és ettől nem tarthat vissza senkire és semmire való tekintet, ha megfelelő megoldás, megfelelő megegyezés köztünk nem sikerül. *(Úgy van! Hosszas zajos tetszés, helyeslés, éljenzés és taps.)*

Általában, t. uraim, közgazdasági téren nincsen dogma. Itt dogma csak egy van: az, hogy minden körülmények között azt kell tenni, ami az illető időpontban, az adott viszonyok között az ország gazdasági fejlődése szempontjából előnyös. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)*

Ha valahol lemondásról kell beszélnünk, ha valahol helye van ennek a fogalomnak, úgy a katonai kérdésekben van helye, *(Halljuk! Halljuk!)* mert hiszen az egész 1867-i kiegyezésnek alap gondolata ez volt: Az 1867-i kiegyezés teljesen biztosította az országnak közjogi különállását, biztosította az országnak nyugodt, alkotmányos fejlődését, de azzal az egy fel-

tétellel, hogy a katonaságra, a közös hadsereg egységes szervezete, vezénylete és vezérletére vonatkozó kérdéseket Ő Felsége alkotmányos fejedelmi jogai közé iktatja, amivel ezeket kivonta a pártharcok közül és ezzel be akarta fejezni azt az idestova évszázados küzdelmet, amelyet a magyar nemzet a hadsereg szervezetére és vezényletére vonatkozó kérdésekre nézve is kifejtett.

Ez nem teszi azt, mintha a hadsereg kérdésében is megakarnók állítani az élelet. Ez nem teszi azt, mint hogyha a magyar nemzetnek itt is le kellene tennie arról, hogy megvalósítsa mindazon reformokat, amelyekre vágyik. De igenis teszi azt, — ez volt a Deákpolitika sarkköve és alapgondolata, — hogy ezt a kérdést nem tekinti küzdelmi objektumnak, hogy ezzel a kérdéssel nem zavarja fel a békét, az összhangot király és nemzet között, hanem az idők békés, oktató hatásának, a kölcsönös kapacitációnak és a nemzet és a király spontán egyetértésének tartja fenn a reformot. *(Úgy van!)* És ez az alapgondolat vezette a koalíció férfiai is akkor, amidőn a maguk végleges rendezésénél hazafiúi belátással és mérséklettel a katonai kérdések terén is a lehető legkisebb térre igyekeztek a maguk követeléseit szorítani.

Természetes, itt megint külön álláspontot foglalt el a Justh-csoport. A Justh-csoport a lemondás erényét katonai téren oly mértékig gyakorolta, hogy onnan minket ebben a tekintetben nem érhet szemrehányás. *(Derűtség!)* Mert hiszen a katonai kérdések teljes kikapcsolása mellett vállalkozott, kínálkozott és kínálkozik ma is. *(Úgy van! Derűség és éljenzés.)*

De igenis a koalíciós kormányhoz tartozó férfiak a végleges rendezésre irányuló törekvésekben igenis igyekeztek bizonyos megoldásra a katonai szolgálati nyelv terén is. Hiszen tudjuk ma már mindnyájan, a századok szolgálati nyelve tekintetében óhajtottak bizonyos reformot. Én, tisztelt uraim, őszintén bevallom — ismétlésekbe bocsátkozom, *(Halljuk! Halljuk!)* de hiszen bizonyos igazságokat nem árt ismételni — *(Úgy van! Úgy van!)* őszintén bevallom, hogy én érdemükül rovom fel, hogy ilyen szerény megoldás mellett képesek voltak megteremtteni a végleges megoldás alapfeltételeit. A magam részéről mélyen sajnálom is, hogy ez a megoldás éppen a Justh-csoport magatartása miatt elsősorban nem sikerült. De ma már számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy nem sikerült a megoldás. Ma már számolnunk kell azzal, hogy itt csak két dolog között választhatunk: Vagy fenntartani a krízist, az anarchiát, folytatni a küzdelmet a századok szolgálati nyelve terén elérendő vívmányokért, vagy pedig letenni erről a kérdésről, levenni ezt a napirendről és ezzel visszanyerni a sikeres nemzeti munkálkodás összes alapfeltételeit. *(Úgy van!)*

S amidőn a kérdést így állítom fel, még két dolgot ajánlok becses figyelmükbe. (*Halljuk! Halljuk!*)

A koalíciós 67-es pártok sohasem állították ezt a követelést úgy oda, mint hogyha ezt a maguk részéről is föltétlenül szükségesnek tartották volna. Formulázták; hiszen elsősorban az egész kérdést egy hatvanhetes államférfiú formulázta.¹ Formulázták abból a célból, hogy megnyerjék erre a pontra a függetlenségi párt támogatását. Formulázták, hogy egy közös bázist nyerjenek, amelyen a korona és a függetlenségi párt megérthetik egymást. De nem úgy állították oda, mint hogyha ezt a maguk szempontjából nélkülözhetetlenül szükségesnek tartották volna. És amidőn kiderült, hogy a dolog mindnyájunk sajnálkozására és mindnyájunk becsületes fáradozása dacára nem sikerülhetett, akkor éppen ennek az ideának tulajdonképpen megteremtője, gróf Andrássy Gyula volt az, aki egész magatartásával igazolta azt, hogy e kérdést nem tartja alkalmasnak arra, hogy odaálltassék, mint akadálya a nemzet és királya közötti teljes összhang elérésének. Hiszen, ha legnagyobb sajnálatomra ő maga félrehúzódott és kívül maradt ezen a küzdelmen, holott meggyőződése szerint itt, a mi soraink között lett volna a helye, (*Igaz! Úgy van!*) megszüntetett minden erkölcsi kötelezettséget politikai barátaira nézve, (*Éljenés*) egyenesen azon óhajtól vezéreltetve, hogy ebben a küzdelemben az ő barátai is résztvehessenek mentül számosabbban.² (*Élénk tetszés és éljenés.*)

Így tehát a nemzetnek az az óhajtása mindenestre csak a mai politikusok és a mai pártok egy kisebb részében áll. Az alkotmánypárt nem tette magáévá, a néppárt hallgat róla, a Justh-párt egész határozottsággal elutasította mindig; nem lehet tehát úgy oda állítani, mint egy általános nemzeti óhajt.

De bárhogy álljon is a dolog, bárki és bárhányan óhajtás is, hát nézzünk szemébe a dolognak. (*Halljuk! Halljuk!*)

Én nem kicsinylem a szolgálati nyelv terén való reformot. De ha már most a mérleg egyik serpenyőjébe a szolgál-

¹ T. i. gr. Andrássy Gyula, aki a koalíciós kormány katonai akcióját vezette. (292).

Arról is volt már szó, hogy Ferenc Ferdinánd és Conrad vezérkari főnök, akiknek politikai eszménye a nemzetiségi egyenlőségen alapuló Nagy-Ausztria volt, a hadsereg egysége és a nemzetiségi béke szempontjából leghatározottabban elleneztek minden engedményt a katonai szolgálati nyelv terén.

² Gr. Andrássy Gyula az alkotmánypárt feloszlását indítványozó 1910. febr. 14-i beszédében (R. H. 1910. febr. 15. sz.) arra kérte pártjának tagjait, hogy „ki-ki menjen a maga meggyőződése szerint arra az útra, amit jónak tart”. Ő ugyan azt tartja, „hogy bárhogyan alakuljon is a helyzet, bizonyos katonai koncessziókra szükség lesz”. És mégis a feloszlást javasolja, mert nézete szerint az alkotmánypárt részvétele a bekövetkező harcban külön programmal ártana az országnak. Andrássy kérelmét párthívei siettek teljesíteni. Pártjának zöme a nemzeti munkapárt soraiban küzdött a választási győzelemért.

lati nyelvet, a másik serpenyőjébe mindazt tesszük, amit a király és a nemzet egyetértése, a király és a nemzet egyetértő eredményes működése jelent a magyar nemzetre nézve: hát engedelmet kérek, de akkor egy pillanatil sem habozhatom, hogy melyiknek adjam az elsőbbséget. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.*)

Tisztelt uraim! A világtörténelem a népek mérkőzésének, a népek erőpróbájának a története.

A népek kérlelhetetlen, kíméletet nem ismerő bőszenye az, amelyben az erős legyűri a gyengét, amelyben elmarad az is, aki lassabban halad a többinél és amelyben a megállás végleges katasztrófát jelent.

És mit látunk? Körül vagyunk véve népektől, amelyek összes erejükre építik fel anyagi, szellemi és erkölcsi törekvéseiknek szervezetét; amelyek egész lázas tevékenysége oda terjed, hogy a társadalmukban rejlő összes erőket egy akcióképes, cselekvésre képes állami akarattá egyesítsék és azután ezt az akaratot belevigyék a maguk életcéljainak hatékony szolgálatába.

Hát ebben a versenyben, amely ádázabb a mi korunkban, mint valaha volt és amely ádázabb talán Európának ezen a sarkán, mint bárhol másutt a világon, ebben a versenyben szabad-e nekünk egy fix ideára rögzített tekintettel megállanunk? (*Élénk felkiáltások: Nem!*)

Hát nézzünk körül. Itt van előttünk az ausztriai németiség példája. Hiszen mi voltunk egy emberöltővel ezelőtt azok, akik nyeregbe segítették az ausztriai németiséget. És hol van ma a német uralom Ausztriában?

Miért? Mert nem tudott megszabadulni bizonyos lehetetlen ábrándoktól, mert túlbecsülte erejét és mert saját erejét a pártoskodás emésztette.¹ (*Igaz! Úgy van!*) Hát vigyázzunk, okuljunk a példából. Hiszen hála Istennek, a mi pozíciónk Magyarországon erősebb, mint a németiségé valaha volt Ausztriában. De mi is ellenségektől vagyunk körülvéve. Ellenségektől, akik ugyancsak gyűjtik szorgalmas munkában az erőt; akik a mi tespedésiinket, a mi álmunkat, a mi tétlenségünket, a mi tehetetlenségünket bizonyára nem a mi javunkra fogják felhasználni. (*Zajos tetszés, helyeslés és taps.*)

És köröskörül az egész világon forrongásban van minden. Népek születnek, fejlődnek, viaskodnak. Világtörténelmi hatal-

¹ Történelmi tény, hogy éppen magyar részről követelték a 67-i kiegyezés alapfeltételként a „teljes alkotmányosság” életbeléptetését és a németiség uralmát Ausztriában, miként a magyarság hegemoniáját Magyarországon. Az osztrák-német liberálisok politikai hibáiról és fokozatos tévesztéséről a szlávok javára s ezzel a dualizmus helyett a federalizmus eszméjének fokozatos térhódításáról Ausztriában részletesen tájékoztat Bibi i. m. II. k. 329. s k. 1.

más áramlatok csapnak körülöttünk; áramlatok, amelyeket kellő mederbe kell szorítanunk, ha azok által elsepertetni nem akarunk.

Csend volt körülöttünk a külügyi politika terén hosszú időn át. Az az égi háború, mely tavaly hirtelen kitört, felnyithatta szemünket.¹ S ha most eloszlottak is a fellegek, ha most derült napfény látszik is ideig-óráig: ne legyünk vakok, ne legyünk könnyelműek! Azok az ellentétek, amelyek kitörés küszöbén állottak, fenn vannak ma is; az az izzó, fejlődő, átalakuló lét a maga születési munkáját folytatja ma is, és vannak nagyhatalmak, amelyeknek egész ambíciója, egész világtörténelmi múltja és rendeltetése, hogy azokba a mi érdekeinkre való tekintet nélkül irányadólag folyjanak be.

És ilyen körülmények között lehet-e nekünk nemzeti létéről, biztonságról, fejlődésről, nagyságról álmodoznunk akkor, ha nem állunk szervezetten, harcképesen, királyunkkal egyesülve, rendezett viszonyok között élő, erőteljes, duzzadó nemzeti államként, amely azután tiszteletet parancsol minden irányban és érdekeinket minden tekintetben meg tudja védeni. *(Szűnni nem akaró, zajos tetszés, éljenzés és taps.)*

Hiszen maga az a krízis, amely tavaly bekövetkezett és ha háborúba nem sodort is bennünket, de száz és száz millió kiadást okozott: soha be nem következett volna, ha az itt mutatkozó ellentétekből, ha a meg hasonlítás látszatából ellenségeink azt a következtetést nem vonták volna, hogy itt mélyebb bajok vannak már, mint tényleg voltak, hogy ez a monarchia tehetetlen szemlélője lesz az eseményeknek.^{1 2}

Hála Istennek, rácsáfoltunk erre a feltevésre és az az erő, amelyet az utolsó percben kifejtettünk, meghátrálásra indította ellenfeleinket. *(Úgy van!)* De a jövő szempontjából is itt háborús veszedelmek, óriási katonai kiadások csak akkor lesznek elkerülhetők, ha Magyarország ebben a monarchiában és a királyával való viszonyban egy olyan rendezett, megállapodott, királyával egybeforr, akcióképes, élő nemzetként áll ott mindenki előtt, amelyre támaszkodni lehet és amelytől félni lehet. *(Zajos tetszés, éljenzés és taps.)*

Igen tisztelt uraim! A népeknek ebben a versenyében

¹ Tisza itt az 1908/9. annexiók válságra céloz, melyről a (292) sz. a. volt bővebben szó.

² Annyi bizonyos, hogy külföldi barátaink és ellenségeink már az 1905/6. „nemzeti ellenállás” és az 1897. óta állandó osztrák nemzetiségi obstrukciók miatt nagyon kedvezőtlennek tartották a Monarchia belpolitikai helyzetét. És jellemző, hogy már a múlt század vége és a XX. század eleje óta mind Ausztriában, mind az egyéb külföldön megjelent nagyszámú röpirat — utolsó mentő kísérletként — a „hanyatló” dualisztikus monarchiának a „nemzeti autonómia” elve alapján való gyökeres újjászervezését propagálja. (Bibi. i. m. II. k. 411. s. k. 1)

úgyis hosszú századokon át nagyon elmaradtunk. Történelmi kényszerűség volt ez; el kellett maradnunk, mert a lét és nemlét harca vette igénybe összes erőinket.

Hiszen ha végignézzük letűnt századok történetén; ha látjuk azt, hogy minduntalan megújuló szabadságharcok és ha ezek nem is, a nemzet egész életét megőrlő sérelmi politika küzdelme vette igénybe a magyar nemzet egész életét: akkor talán megértjük azt a búsongó, méla vonást, amely nemzeti jellemünkön, nemzeti költészetünkön, zenénkén, nemzeti vígadásunkon is végigvonul. Hisz mind ennek a fájó érzésnek oka az, hogy a magyar nemzet a saját javára, a saját erősbítésére, a gazdasági, kulturális építómunkára nem használhatja fel a maga erejét.

De vége ma már ennek a korszaknak! Megszűntek azok a történelmi szükségességet képezett ellentétek, amelyek ólom-súllyal nehezdedtek reánk. Ma már, ha felidézzük a harcot: szükség nélkül, benső kényszer nélkül, aránylag másodrendű célokért, — igazi belső meggyőződés, igazi belső lelkesültség és hév nélkül idézzük fel.

Hát kérдем, uraim: ki hirdeti igazán a lemondás politikáját, kinek van a magyar nemzet politikai hivatásáról, rendeltetéséről, érdekeiről, feladatairól, jövőjéről magasabb fogalma?

Annak-e, aki a századnyelvhez akarja hozzásegezni a magyar nemzet létét; (*Derűlttség. Éljenzés.*) annak-e, aki mintegy hipnotikus álomba merülve, megdermeszti a nemzetet ennél az egy kérdésnél, hogy ne lássa a körülete zakatoló életnek építő, romboló, egész rémitő munkáját? Hogy ne vegye észre mindazt az érdeket, amit kielégíteni kell; mindazt a veszélyt, amelyet el kell kerülni; mindazt az ellenséget, kikkel meg kell küzdeni?

Vagy minekiink-e, akik fel akarjuk ebből a kóros álomból rázni ezt a nemzetet? Minekiink-e, akik pezsgő, lüktető életre kívánjuk feltámasztani a nemzetet? Minekiink-e, akik azt hirdetjük, hogy előtte a világ, előtte a tér, benned erő: ne hagyj szunnyadni ezt az erőt, használd fel és királyoddal egyetértésben menj előre, menj mindig törhetetlenül feljebb és feljebb a magad magasztos rendeltetésében?! (*Szűnni nem akaró, meg-megújuló és percekig tartó, tomboló, viharos tettség, éljenzés és taps.*)

Az a másik, tisztelt uraim, az a tespedésnek, az a megdermedésnek, a magyar nemzet egész érzelmi és gondolati világa összezsugorításának a politikája. (*Igaz! Úgy van!*)

A mi politikánk az igazi nemzeti idealizmus politikája. A mi politikánk az igazi nemzeti előretérés politikája, amely számot vet a létező viszonyokkal. Az, amely számot vet a lé-

tező erővel; az, amely megtakarítja a magyar nemzet anyagi és szellemi erejének minden parányát, kíméli azt, nem akarja azt meddő célokért elfecsérelni, de csak azért, hogy azután egész erővel, egész elhatározottsággal, kérlelhetetlen kíméletlenséggel, ahol kell, latba dobja azt a nemzet igazi, nagy céljai javára. (*Hosszas, lelkes éljenzés és taps.*)

Ez, uraim, ez az idealista politika. (*Úgy van!*) Ez a magasra törekvő politika, ez a magyar nemzethez méltó nemzeti politika az, amelynek támogatására kérem önöket. (*Percekig tartó, szűnni nem akaró, viharos, tomboló éljenzés és taps és felkiáltások: Éljen gróf Tisza István!*)

Gr. Tisza István beszéde után az alakuló gyűlés elnöke a nemzeti munkapárt szegedi szervezetét megalakítottak nyilvánította.

Este a Kass-szálló termeiben gr. Tisza István tiszteletére 350 területű lakoma volt.

Tiszát Jászay apátplébános köszöntötte fel, ki erre a következő pohárköszöntőt mondta:

Tisztelt Uraim! (*Halljuk! Halljuk!*) A közt a sok szomorú, aggasztó jelenség közt, amely lehetetlen, hogy gondot és aggodalmat ne ébresszen a hazáját szerető magyar ember lelkében, ha közállapotainkon végig tekint, — én újból és újból visszatérek egy derítő, reménységgel teljesen biztató jelenségre. Ez az elpusztíthatatlan őserőnek az a gazdag forrása, amely itt, a magyar Alföldön él. Itt van még olyan rezervája az erőnek, amelyet nem veszünk a magyar nemzet nagy céljai javára kellőleg igénybe és amely akkor fogja megteremni gyümölcseit, midőn ez az elpusztíthatatlan erőteljes vad forrás a kultúra áldásos hatásai alá kerül. (*Élénk tetszés.*)

Hogy ez így van, ennek bizonyságául elég rámutatnom arra a talán egyetlen pontra, amelyen az alföldi magyar faj őseroje a kultúra áldásos hatásaival máris találkozott és ez Szeged. (*Tetszés és éljenzés.*)

Nem ismertem Szegedet a katasztrófa előtt. 1879-ben voltam itt először, Szegednek a legszomorúbb napjaiban. Azóta három-négy-öt évenként mégis volt alkalmam útbaejteni e várost és igaz, tiszta lelki örömmel gyönyörködni ennek a városnak valóban hatalmas arányokban fellendülő fejlődésében. Nem kérhetek jobbat a városra nézve sem, az országra nézve sem, minthogy ezt a hivatást, amelyet talán öntudatlanul most is teljesít, ismerje fel és teljesítse a jövőben is: legyen összekötő kapocs az Alföld erőteljes, törülmetszett magyar népe és a kultúra közt; egyesítse a kettőnek jó tulajdonságait; ne vegye át a kultúrából azt, ami kivetkőzethetné a mi magyar fajunkat az ő ősi, nagy tulajdonságaiból, de a kultúra áldásos ha-

tásait nemesítse és hatványozza a magyar fajban rejlő erővel. *(Élénk tetszés és éljenzés.)*

És ne feledkezzék el a magyar fajnak egy történelmi nagy vonásáról, arról, amelynek talán egyedül köszönhető, hogy nemzetünk annyi veszély felett diadalmaskodva, megérhette ezredéves fennállásának ünnepét. Ez az, hogy a magyar nép mindig fogékonysággal bírt a nyugati eszmeáramlatok iránt, mindig képes volt ezek befogadására, de sohasem mechanice recipiálta, sohasem másolta gépiesen, hanem átgyúrta, átdomitotta saját nemzeti egyénisége, saját nemzeti speciális céljai, érdekei, hivatása szerint.

Ez a feladat, t. uraim, talán nehezebb ma, mint volt bármikor a múltban; mert hiszen az emberek kölcsönhatása egymásra erősebb, mint bármikor; és talán-talán aggódva nézheti az emher, hogy vájjon a receptív képesség, a nyugati eszmék felszívásának képessége nincs-e túlságosan kifejlődve a mi generációinkban az ősmagyar géniusz teremtő erejével szemben. *(Tetszés.)*

Ezt az ősmagyar teremtő erőt: ezt keresem én és ezt vélem én az Alföldön megtalálni és ezt kell képviselniük azoknak a nagy szellemi gócpontoknak, amiké az Alföld nagy városai kell, hogy kinőjjék magukat. *(Úgy van! Tetszés.)*

Én azt kívánom, hogy Szeged város közönsége ismerje fel és teljesítse ezt a magasztos hivatását. *(Hosszas élénk tetszés, helyeslés, éljenzés és taps.)*

297. Beszéd az aradi nemzeti munkapárt 1910. márc. 13. alakuló gyűlésén: Kossuth kétféle programja; „csak az a meggyőződés politikai elv, amely meggyőződést tettekre tudunk felváltani”; Apponyi és Goldis nyilatkozatai a nemzeti-ségi kérdésben; korrigálni kell az itt elkövetett hibákat; a nemzetiségi béke mindenféle nacionalista pártalakulás kizárását követeli; a román főpapi kar és a román intelligencia kötelességei a nemzetiségi izgatókkal szemben; Justhék választási szövetsége a szerb radikálisokkal; a választójog radikális irányú reformjának veszélyei a nemzetiségekre; a demokrácia megvalósításának két útja; az igazi demokrácia előfeltételei; az ipari munkások választójoga sürgősen megoldandó; a német és az angol munkásjóléti rendszer; ez utóbbi politikai előnyei; igyekezzünk az angol példát követni!; a radikális választójog a munkásokra is káros; „nekünk... minden téren annyi teendők van!”; az ébresztő szöveget; mitől függ a szabadság jövője?; „akiknek nincs szükségük a politikára, de akikre a politikának szüksége van”. (Előzmény: a Kossuth-párt ceglédi zászlóbontása.)

Szeged után egy héttel később gr. Tisza István a másik nagy alföldi várost, Aradot keresi fel.

Mielőtt az aradi pártszervező gyűlésen mondott beszédével foglalkoznánk, röviden ki kell térnünk a függetlenségi Kossuth-párt márc. 6-i ceglédi zászlóbontására, miután Kossuth és Apponyi részéről ott tett nyilatkozatok némelyikére Aradon Tisza István adott visszhangot

Kossuth Ferenc a párt programját illetőleg a következőket mondotta: „Programmunk a régi hagyományos függetlenségi program, amelyet vallottunk a kormány székében is és alkotásainkban ettől vettük az irányt Tisztában vagyunk azzal, hogy e programm ezidőszert nem lehet *kormányzási munkaprogramm*. Elismerjük, hogy ez az alapprogramul *ideális*, de állítjuk, hogy idealitása mellett is célt jelez és irányt mutat. Ha elveinket nemcsak hirdetni akarjuk, hanem el vagyunk tökéltve érvényesülésükért dolgozni és alkotni is, akkor számolnunk kell az időszerű lehetőségekkel s olyan munkaprogrammal kell az ország elé állnunk, amely nem ellenkezik *ideális* programunkkal és mégis megvalósítható. Rá kell lépünk a fokozatosság útjára, de azzal az erős elhatározással, hogy ezen az úton hátrafelé sohasé forduljunk, hanem előre és mindig előre menjünk... Az új munkapárt szintén fokozatosságot hirdet de annak a fokozását, hogy még az a kevés akarhatja se legyen a nemzetnek, mint amennyi a régi 67-es korszakban volt. A mellett pedig... az ő céljuk nem a magyar függetlenség kivívása“.

Ami a választójogot illeti, Kossuth kijelentette, hogy „csakis olyan választói reformot fogunk támogatni, amely minden kétséget kizáró módon biztosítja az államalkotó magyar nemzet és az ország értelmisége fölényét. Nézetem szerint ez lehetséges egy megfelelő általános választói joggal is és azért az ilyen általános választói jogot követeljük és támogatjuk“.

Majd gr. Apponyi Albert mondott nagy beszédet, amelyben főleg Tiszának a koalíciós kormányzat elleni vádjával foglalkozott. Tisza márc. 3-i nagyváradai beszédében (295) tudvalevőleg egyebek között kemény bírálatban részesítette a helyes nemzetiségi politika szempontjából Apponyinak egyik népoktatási törvényét, különösen pedig annak végrehajtási módját és hitoktatási nyelvrendeletét. Erre a bírálatra Apponyi a következőket válaszolta:

„Tisza István gr. bírálat alá veszi azokat az alkotásokat, amelyeket a népnevelés terén a magyar nemzeti nevelés biztosítására, a magyar nemzeti nevelésnek megerősítésére hoztam s egy általános mondattal ezeknek a törvényeknek a végrehajtására irányított szigorú, következetes és erőteljes tevékenységünket úgy jellemzi, hogy ez csupa szekatúra, csupa ingerlés idegen ajkú polgártársainkkal szemben, a nélkül, hogy bármit is használna a nemzet ügyének. Ez az általános támadás még rosszabb, még veszedelmesebb, mint az a szerintem megokolatlan és ellenségeinket bátorító kritika, amely hitoktatási nyelvrendeletemre vonatkozik ugyanabban a beszédben és amelyről most nem akarok ismételve nyilatkozni... Szépen haladtunk annak elérése felé, hogy tanítók, lelkészek és közönség nem magyar ajkú polgártársaink körében

azokba az intézkedésekbe teljesen belenyugodjanak, amiket a nemzeti egység szempontjából alkottunk. És most akadt hírneves magyar politikus, sőt be nem vallott pártvezér, aki abba a békülő tömegbe beledobja azt a jelszót, hogy ti haszontalan szekatúrának voltatok kitéve. Hogy ez mit jelent, megkapta rá Tisza István gróf a választ Aradon, midőn egyik nemzetiségi román képviselőtársunk, Goldis, nyilvános köszönetét mondott Tisza István grófnak e fejtegetéseiért. Örömmel nyugtázta azt, hogy, ime, előkelő magyar oldalról is megerősítést nyert az, hogy azok az intézkedések, amelyeket mi keresztülvittünk, nem magyar ajkú polgártársainkra nézve sérelmesek.¹

Gr. Tisza István bevonulása az aradi vasúti állomásra a Fehér Kereszt-Szállóba hasonlított a szegedihez, amennyiben itt is rendkívül lelkesen fogadták, a szocialisták itt is abcugolták és több helyen tojással is megdobálták.^{1 2}

Az aradi nemzeti munkapárt alakuló gyűlését a Fehér Kereszt-Szálló nagytermében tartották.

Az elnök megnyitó szavai után gr. Tisza István, kit felállásakor percekgig tartó éljenzés fogadott, mondott nagy beszédet, melynek jelentékeny részét ezúttal is (295) a nemzetiségi kérdésnek szentelte; majd a választójog reformjával kapcsolatban ismét (293) azt fejtegette, hogy az általános szavazati jog megvalósítása — a kellő gazdasági és művelődési előfeltételek nélkül — a nemzetiségek és (önkormányzati iskolázottság hiányában) az ipari munkások jól felfogott érdekeire is káros hatású volna.

Gr. Tisza István beszéde³ a következő:

Tisztelt uraim! A midőn megtisztelő felhívásuknak engedve felszólalok, hogy lehető rövidséggel elmondjam nézeteimet azokról a teendőkről és kötelességekről, amelyeket az ország jelen helyzete elénk szab, — felmentve érzem magam az alól, hogy ismételve hosszabban terjeszkedjem ki a jelen kialakulás előzményeinek ecsetelésére, a jelen kialakulás igazolására. Fellelleges az előzmények ecsetelését ismételnem,⁴ hiszen azok is-

¹ Kossuth és Apponyi márc. 6. beszédének most idézett helyeit a B. H. 1910. márc. 8. számának a ceglédi zászlóbontásról szóló „Kossuth Ferenc Ceglédén” c. cikkéből vettük. A 48-as függetlenségi Kossuth-párt választási szózata a lapok 1910. márc. 27. számában jelent meg. Így pl. a Pesti Hírlapban.

² Tisza aradi útjának részleteiről beszámol a B. H. 1910. márc. 15. számának Tisza István gróf Aradon c. cikke. E szerint:

„Tisza el volt rá készülve, hogy tojással megdobálják. — Az esernyőmet bizony jó lett volna magammal hoznom, mondotta nevetve. — Tisza grófné (a felesége) sem igen tartott a tüntetéstől. — Én — mondotta — az önkéntes fiamhoz megyek és így katonai őrizet alatt leszek!”

³ E beszéd teljes szövegét megtaláljuk Az Újság 1910. márc. 15. számában.

⁴ Ezekkel az előzményekkel bővebben foglalkozott Tisza előbbi beszédeiben (293—296) és foglalkoztak a Khuen-kormány megalakulását követő időben a koalíciós pártvezérek is különböző megnyilatkozásaikban.

mételt nyilatkozatokból már teljes világossággal állhatnak az ország választó közönsége előtt és felmentve érzem magam e kialakulás, a nemzeti munkapárt vállalkozásának igazolásától is, mert hiszen megtaláljuk e vállalkozás igazolását magának az országnak magatartásában, és hazafiúi örömmel tehetem hozzá, igazán pártkülönség nélkül minden komolyan gondolkozó, minden hazafiúi kötelességérettől áthatott magyar embernek magatartásában. *(Úgy van!)*

Hiszen nehéz helyzetben, rendkívüli helyzetben vette a jelen kormány az ország gyepelőjét kezébe. Törvényen kívüli állapotban, amelyet azonnal nem lehetett megszüntetnie.¹ Hónapok telnek el, mielőtt az ország ügyeit a rendes mederbe terelhetné. Ezen hónapok alatt egész sorozatát kell a rendkívüli intézkedéseknek megtennie, olyan intézkedéseknek, amelyek bizonyára a legnagyobb recensust keltették volna az országban, a legélesebb támadásokat idézték volna fel, hogyha át nem hatott volna minket az a meggyőződés, hogy ezekre a rendkívüli intézkedésekre az ország rendkívüli helyzeténél fogva feltétlenül szükség van és hogy ebben az első feladat, amely elé nem szabad senkinek akadályokat gördítenie, az, hogy ebből a káoszból, ebből a tehetetlen vergődésből a munkára képes, alkotmányos élet rendes kerékvágásába vezessük vissza a nemzetet. *(Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van!)* És ez a hazafias gondolkodás jellemzi pártkülönség nélkül az ország politikusaainak túlnyomó nagy részét is. Mert hiszen, hogy ha meghallgatjuk azon ellenzéki nyilatkozatok nagy részét is, amelyek elhangzanak, azokból is az a becsületes törekvés látszik, hogy találjuk meg a kibontakozásnak alapjait, találjuk meg oly módon, amely ismét helyreállítsa a nemzet és királya közötti teljes bizalmat. *(Igaz! Úgy van!)*

Éppen ma egy hete annak, hogy azon észrevételeknek adtam kifejezést,^{1 2} miszerint tulajdonképpen a gyakorlati politika terén ma Magyarországon mindenki 67-es politikát követ. *(Úgy van!)* És ugyanakkor hangzottak el jelentőségteljes nyilatkozatok Cegléden, amelyek teljes igazolását szolgáltatták ennek a nyilatkozatomnak. *(Úgy van!)* Mert hiszen az igaz, hogy a Kossuth-párt érdemes vezére kétféle programról beszélt Cegléden, t. i. az ő ideális programjáról és az ő kormányzati munkaprogramjáról. De hát bocsásson meg nekem Cegléd város érdemes képviselője, ez többé-kevésbé ártatlan játék a szavakkal. *(Úgy van!)* Mert komoly politikusnak komoly programja egyetlenegy lehet csak. Az a program, amelyet kormányzati munkaprogramnak tud is tenni, akar is tenni, tar-

¹ Hanem a közbeeső választások miatt csak 1910. aug. havában. (1910: III. t. c.)

² 1910. márc. 6. szegedi beszédében. (296).

tozik is tenni abban a pillanatban, amint a kormányzás előfeltételével, a többség bizalmával rendelkezik. *(Úgy van!)* És ha itt mi kétféle programról beszélünk, oda állítjuk egyfelől azt a kormányzati munkaprogramot, amely magában foglalja mindazon gyakorlati célokat és törekvéseket, amelyeket megvalósíthatóknak tartunk és azután ezen kívül mink oda festünk egy szép képet a falra és kápráztatjuk a választóközönség szemét egy másik úgynevezett ideális programmal, — hát engedelmet kérek, ez címtábla feldíszítésére alkalmas salang lehet, de egyébként ezen ideális programiében foglalt jelszavakat üres jelszavaknál többre tartani nem lehet. *(Úgy van!)* Csak az a meggyőződés politikai elv, amely meggyőződést tettekre tudunk felváltani! *(Úgy van!)* Minden más lehet pium desiderium, lehet jámbor óhajlás, lehet óhajlás, aminek nagyon örülnék, hogyha megvalósíthatónak találánk, *(Úgy van!)*, de politikai elv, politikai küzdelmek célja és tárgya, politikai törekvéseknek szentesítő eszköze csak az lehet, amit megvalósításra alkalmasnak, megérettnek, megvalósításra képesnek tartunk. *(Úgy van! Hosszas helyeslés és éljenzés.)*

Igaz, a Kossuth-párt igen tisztelt vezérei nem lépnek az ámitásnak arra a mereven elítélendő terére, hogy azt, amit ők csak jámbor óhajlásnak tartanak, mint megvalósítható közvetlen politikai célt állítsák a nemzet elé. Mert hiszen azáltal, hogy ők két program között disztingválnak, őszintén tárják fel ebben a tekintetben a helyzetet. Hanem engedjék meg nekem, hogy azt az ő második programjukat, azt az ő ideális programjukat egyszerűen, mint a gyakorlati politika szempontjából értéktelen valamit, „kikapcsoljam“ — hogy divatos szóval éljek *(Derültség)* — a gyakorlati politika feladatai, a gyakorlati politika céljai közül és hogy azt ebből a szempontból teljesen értéktelen valaminek tekintsem. *(Úgy van!)* Nekünk, tisztelt uraim, nem lehet az a feladatunk, hogy mi a nemzet képzeletét játékokkal foglaljuk le, *(Úgy van!)* hogy mi a nemzetet foglalkoztassuk olyan ködfátyolképekkel, amelyekben egy méla mosollyal gyönyörködhetünk, de amelyek nem viszik ezt a nemzetet egy jottával sem közelebb gyakorlati nagy céljai felé. Nekünk egész figyelmünket a gyakorlati élet megoldást kívánó közvetlen feladatai, a nemzetnek kielégítést igénylő érdekei és a nemzetnek leküzdést kívánó veszélyei felé kell fordítanunk. *(Úgy van! Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)*

És ha erre a térre lépünk, akkor engedjék meg nekem, hogy elsősorban egy oly kérdésre térjek vissza, amellyel már más felszólalásaimban² is foglalkoztam, t. i. a nemzetiségi kér-

1 Hogy mi a politikai elv: azt már megmondotta Tisza 1910. jan. 24. főrendiházi beszédében. (293).

2 (294—296).

elésre. Teszem ezt egyfelől azért, mert ezt a kérdést a magyar nemzet jövő fejlődése szempontjából talán a legfontosabb kérdésnek tartom.¹ (*Úgy van!*) Teszem azért, mert nehéz, komplikált kérdésnek tartom, amely a magyar nemzet politikai belátását, mérsékletét, de egyúttal politikai szívósságát és erejét is a legerősebb próbára teszi. És teszem másfelől azért, mert éppen ezen kérdésben hangzottak el olyan nyilatkozatok a közelmúltban, amelyekkel talán a közérdek szempontjából szükséges lesz röviden foglalkoznom. (*Halljuk! Halljuk!*)

Tulajdonképpen igen keveset kell ma már mondanom azokról, amiket e kérdésben a ceglédi gyűlésen gróf Apponyi Albert ajkáról hallottunk. Mert a véletlen úgy hozta magával, hogy amiket én ugyanazon órában Szegeden mondtam, azok már igen sok tekintetben tartalmazták a választ gróf Apponyi Albert kijelentéseire. Én azokat, amiket Szegeden e tárgyban mondtam, mindenekelőtt csak egy megjegyzéssel toldom még meg. (*Halljuk! Halljuk!*) A nemzetiségi kérdésnek tagadhatatlan súlyos elmérgesedése a koalíció uralma alatt^{1 2 3} talán nem is elsősorban azoknak a hibáknak tulajdonítható, amelyeket a koalíció szorosán a nemzetiségi politika terén elkövetett. Hanem a koalíció eredendő bűnének, annak a ténynek, hogy a magyar nemzet és királya közti összhangot megzavarta. (*Úgy van!*) Mert aki ismeri a nemzetiségi kérdés fejlődését Magyarországon, az tudni fogja, hogy a nemzetiségi agitátorok munkája mindig háttérbe szorul vagy legalább is hatástalan olyankor, amikor a nemzet és király teljes összhangban, vállvetve állnak a küzdelemben. (*Élénk éljenzés, helyeslés és taps.*) És az ő működésükre akkor válik kedvezőbbé a talaj, amikor rést látnak a nemzet és királya között, amely résbe betolakodhatnak, hogy azután hiperlojális nyilatkozatokkal igyekezzenek kedvezőre hangolni maguk iránt a dinasztia, amelyről jól tudják, hogy ha sikerül azt a magyar nemzet támogatásában rejlő erőtől megfosztani, ha sikerült a dinasztia lába alól a hatalmi pozíciónak legerősebb sarkkővét, a magyar nemzet erejét ki-mozdítani, — akkor aztán könnyebben elbánhatnak a dinasztia-
val is és könnyebben érhetik el azon politikai céljaikat is, amelyek éppen annyira ellentétben állanak a dinasztia nagyhatalmi állásával, mint a magyar nemzet életérdekeivel. (*Zajos tetszés, éljenzés és taps.*)

Különben pedig, tisztelt uraim, hiszen kétségtelen — én nem tehetek róla — ismételnem kell, mert kell, hogy rámutassunk a múltak hibáira, hogy okuljunk belőle és igyekezzünk

¹ Minden egyébtől eltekintve, bizonyára már Ferenc Ferdinánd trónörökösnek magyarellenes nemzetiségi politikája miatt is.

³ Erről az 1910. febr. 19. (294) és főleg az 1910. márc. 3. nagyváradi beszédben (295) volt bővebben szó.

jobban csinálni a dolgokat a jövőben: kétségtelen, hogy követettek el hibák a koalíció részéről ezen a téren, de ismétlem azt, amit Szegeden mondtam: sohasem állítottam, hogy kizárólag ők követték el. Ellenkezőleg, a mi nemzeti jellemünknek egy bizonyos gyengeségét láttam abban, amit talán két ízben is ¹ a tyúkszemrelépés politikájának neveztem. Mi bűnösök voltunk pártkülönbség nélkül talán mindannyian, és errenézve talán pártkülönbség nélkül kellene igyekeznünk azon, hogy ezen hibáink káros következményeit a közéletből eltemessük és hogy ezen hibákat a jövőben ne ismételjük.

Hiszen talán felesleges nekem az ellen a vád ellen védekeznem, hogy én nem azért beszélek itt most közügyekről, hogy vádakot kovácsoljak a koalíció ellen. Hisz azután a magatartás után, amelyet mind ezen kérdésekben a legutóbbi évek alatt, de a legutóbbi hetek alatt is követtem,^{1 2} (*Élénk éljenzés*), csakugyan joggal hivatkozhatom arra, hogy tőlem semmi sem áll távolabb, mint a pártszenvedély felszítása, mint politikai ellenfeleimnek kisebbitése vagy becsmérése. (*Élénk tetszés, éljenzés és taps.*)

De igenis, ismétlem, ezekre a hibákra rá kell mutatnunk és ezeket a hibákat minden személyi kellemetlen érzésnek, minden hiúságnak, minden hamis következetességi érzetnek legyőzésével le kell küzdenünk, ha azt akarjuk, hogy a nemzetiségi politika terén egy jobb jövő felé vezessük a nemzetet. (*Úgy van!*) Mert ezek az apró-cseprő hibák azok, amelyek tényleg mérges szálkaként mennek bele a nemzeti társadalom organizmusába; amelyek megmérgezik a hangulatot ott is, ahol még kevés idővel ezelőtt a békét, az egyetértést, a politikai összhangot, a magyar nemzettel békét kereső hangulatot találtuk. Ezek az apró-cseprő hibák zibbasztották meg, kedvetlenítették el nemzetiségi polgártársaink azon vezérlő férfait, akik őket igyekeztek mindig a magyar nemzettel való teljes politikai szolidaritás ösvényén vezetni. Ezek hozták magukkal azt a kétségtelen tény, hogy ma jobban predominál a nemzetiségi politika terén a nacionalista túlzóknak, az izgató elemeknek szerepe és hogy ezek ma talán nagyobb súllyal bírnak az országban, mint bírtak néhány évvel ezelőtt. (*Úgy van!*)

Ha ezen a bajon segíteni akarunk, akkor igenis nyíltan be kell ismerni és korrigálni kell az elkövetett hibákat. (*Úgy van!*) Nem meghátrálási politika ez. Hiszen minden alkalommal hangsúlyozom, hogy kérlelhetetlen szigorral meg kell követelni azt, ami az egységes magyar állam nemzeti jellege szempontjából szükséges. (*Úgy van!*) Ismét és ismét hangsúlyo-

¹ T. i. nagyváradai és szegedi beszédében. (295—296).

² (.92—293).

zom azt, hogy béke ebben az országban csak akkor lesz, ha a megértés teljes lesz mind a két oldalról; (*Úgy van!*), ha az a testvéri hang, amelyet mi ejtünk ki nemzetiségi polgártársainkkal szemben, igaz, őszinte testvéri viszonzásra talál; (*Igaz! Úgy van!*) ha nemzetiségi polgártársaink igazán összeolvadnak velünk a politikai életben a magyar nemzeti állam alapján kifejlődő közélet talaján és végre, ha megszűnnek a külön nemzetiségi velleitások, a külön nemzetiségi pártalapítások. (*Úgy van!*)

És itt kell röviden foglalkoznom éppen nacionalista körökből tett olyan nyilatkozatokkal is, amelyek az én, e téren való szerény felszólalásomnak némi méltatása mellett, mégis a külön nacionalista álláspont fenntartása érdekében hangzottak el. Talán a legvilágosabban éppen Arad város területén, gondolom, Arad vármegye közgyűlésén történt egy ilyen nyilatkozat. (*Felkiáltások: Goldisé!*) Engedjék meg, hogy ezzel pár szóval foglalkozzam. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az illető országgyűlési képviselő úr azt mondta, hogy addig, amíg nemzetiségek lesznek ez országban, létezni fog a nemzetiségi párt is. A nemzetiségi párt elfogadta a magyar nemzet politikai egységét; de a nemzetiségeknek vannak érdekeik nemcsak szorosan vett nemzetiségi programjukban, de vannak programpontjaik, amelyek kiterjednek mindenre: pl. a választói jogra vagy a gazdasági érdekekre vonatkozó programjuk.

Hát bocsánatot kérek, de ebben az állásfoglalásban vagy öntudatlan vagy tudatos eszmezavar van. Mert hiszen a nemzetiségi párt alakulására és fennmaradására csakis olyan kívánalmak, követelmények, törekvések miatt van szükség, amelyek speciálisan vagy egy nemzetiségnek, vagy az ország nem magyar ajkú polgárainak törekvéseit képezik, amelyek elválasztják ezen polgártársainkat a magyar nemzet, a fajmagyar nemzet tagjaitól. Hiszen a választói jog kérdésében, a gazdasági érdekek terén semmiféle értelme nincs nemzetiségi pártalakulásnak. (*Úgy van!*) Ha ezen a téren a nemzetiségeknek törekvések vannak, ezeket a törekvéseket teljesen elérhetik velük egy nézetet valló magyar politikai pártok kebelén belül is. És ha ők azt mondják, amint egy későbbi pontban mondja, hogy lehet-e rossz néven venni a nemzetiségektől, ha ezeket az érdekeket nyíltan képviselik és módját keresik annak, hogy megtalálják a harmóniát az ország többi népeivel, — hát akkor kérдем: a harmóniát nem akkor találják-e meg, ha nem alapítanak külön nemzetiségi pártot, (*Igaz! Úgy van! Tetszés*

¹ Goldis László román nemzetiségi párti képviselő. (Arad megye, máriaradnai terület.)

és éljenzés.) hanem egyszerűen egyesülnek nemzetiségi különbség nélkül mindazokkal, akik gazdaságpolitikai téren, vagy a választási jog terén velük hasonló elvi állásponton állanak? (Úgy van!) És boesássanak meg nekem, ha azt látjuk, hogy itt nemzetiségi pártok léteznek, amelyek elismerik, elfogadják fenntartás nélkül — mint állítják — a magyar nemzeti állam egységét, a magyar nemzet politikai egységét; amelyek semmi olyan nemzetiségi tartalmú posztulátummal nem állanak elő, amely őket a magyar pártoktól elválasztaná, — mert hiszen legalább egy nagy része a magyar politikuskoknak is az ő általuk felemlített sérelmeknek némely részében, még pedig jelentékeny részében osztozik és ezeket orvosolni akarja, — és azután mégis azt látjuk, hogy mindennek dacára görcsösen ragaszkodnak a külön nacionalista párt fenntartásához: engedelmet kérek, akkor nagyon is indokolt az a feltevés, hogy ezeknek az uraknak az ő bevallott céljaik mögött be nem vallott céljaik vannak (Igaz! Úgy van! Zajos helyeslés.) és akkor nagyon is indokolt velük szemben a kételynek, a bizalmatlanságnak álláspontján megmaradni. (Igaz! Úgy van!)

Igenis értjük meg egymást, igenis állítsuk helyre a nemzetiségi politika terén a magyar és nem magyar ajkú polgárok közötti teljes értelmi és érzelmi összhangot. De akkor azután vessünk is örökre véget mindenféle nacionalista pártalakulásnak. (Élénk tetszés, helyeslés és éljenzés.)

Ez az egy mód az, amely a kölcsönös megértés, a kölcsönös egyetértés, a béke útján vezet; amely úton haladva, ez országban nem magyar ajkú polgártársaink is minden téren szabadon megtalálhatják az érvényesülést, szabadon megtalálhatják jogos érdekeiknek szeretetteljes ápolását és gondozását. (Élénk éljenzés.) És ha ezen az úton megtaláljuk egymást, örülni fognék rajta, ha ezen a téren a nacionalista pártok vezetőivel is megérthetnők egymást. De ha ők erre a térre fenntartás nélkül lépni nem akarnak, hát — bocsánatot kérek, — igen nagy optikai csalódás azt hinni, hogy ők a nem magyar ajkú polgároknak, hogy ők elsősorban a román népnek, az összes magyar nemzetiségek között a legjelentékenyebbnek, hivatott vezetői és képviselői. Nem akarom ezeket az urakat semmi tekintetben sem kisebbiteni. Én az ő egyéniségük iránt köteles tisztelettel viseltetem. De, engedelmet kérek, megsértené a román intelligenciát az, aki úgy állítaná a dolgot oda, hogy az az egy-két tucat ember, aki itt a nacionalista politika terén tevékenykedik, buzgólkodik és lármázik, — hogy az a román intelligenciának igazi hivatott vezére és képviselője. (Igaz! Úgy van!)

Hiszzen, kérem, ott van a román magas klérus. A dolog természeténél fogva a főpapi kar nem fog előtérben állni a po-

litikai küzdelmek porondján. Egyházi állásuknak tartoznak bizonyos tartózkodással ezen a téren. De azért tudja azt mindenki, aki a nemzetiségi kérdéssel foglalkozik, hogy a román-ság vezetésében a legnagyobb hatalom a főpapság kezében van. *(Úgy van!)* Tudja azt mindenki, hogy ők meg tudják találni az útját, csak meg akarják, hogy helyes irányba tereljék a román nép lelkiületét, hogy helyes irányba tereljék a román nép politikai törekvéseit. *(Úgy van!)* Tudja azt mindenki, hogy nekik, ha talán nem is konnivenciájuk, de legalább is passzivitásuk kell hozzá, hogy a nacionalista izgatok így tényleg a román nép életében előtérbe tolakodjanak, *(Úgy van!)* és hogy nekik módjuk van arra, és hogy rájuk óriási felelősség hárul abban a tekintetben, hogy igenis a mérséklet útján, a megértés útján, a magyar nemzetbe való testvéries beleolvadás útján vezessék a román népet. *(Úgy van!)*

Értem tartózkodásukat akkor, ha azt hiszik, hogy jogos sérelmeik vannak. De ennek erkölcsi jogosultsága abban a percben megszűnik, amidőn e sérelmek orvosoltatnak és akkor igenis appellálni kell mindnyájunknak az ő belátásukra, az ő fajszeretetükre és az ő hazafiságukra, hogy lépjenek ki ebből a passzivitásból és ne tűrjék azt, hogy hamis próféták hamis és veszélyes útra tereljék a román népfajt. *(Úgy van!)*

És ott vannak számosán a román intelligenciában; kiváló férfiak, nagy érdemekkel, nagy egyéni súllyal bíró férfiak, kik vettek is eddig részt a magyar közéletben, mint egyik vagy másik magyar pártnak tagjai. Ezekhez is szól intő, kérő, tettekre buzdító szózatom; ezeket is terheli a felelősség mindazért, ami az ő nemzetiségüket, és azután az egész magyar haza közügyeit érni fogja. Nekik is kötelességük odaállni és ha azt látjuk, hogy akadnak magyar politikusok, akik nem törődnek azzal, hogy talán ódiomot vesznek magukra akkor, midőn bizonyos magyar sovinizta hangulatnak nem tetsző politika mellett síkra szállanak és kockára dobják egész politikai egyéniségüket: akkor nekik sem szabad tétlenül szemlélni ezt tovább; akkor nekik is ki kell lépni a tettek mezejére; *(Úgy van!)* akkor nekik sem szabad törődniük azzal, hogy talán akadnak, akik őket rossz románoknak, akik őket a román ügy árulóinak állítják oda, hanem igenis becsületes munkával, ve lünk összeforrvá teljesíteniük kell kötelességeiket. *(Hosszas lelkes éljenzés és taps.)*

Mert azzal az eggyel azután tisztában vagyok: én megteszem a próbát kész örömmel, mert tudom, hogy szolgálatot tehetek vele az országnak és egyénileg nem törődöm vele, hogy reám nézve mik lesznek a következményei. De meg vagyok róla győződve, hogy ennek a próbának sikere kizárólag attól függ, hogy kapunk-e visszhangot onnan, ahová ezt a felszólítást intézzük.

Mert ne éljenek illúziókban! Ha erre a felszólításra az ő táborukból csak a további széthúzás, a további szeparatiztikus törekvések álláspontjának hangján szólnak hozzánk ezentúl is: akkor ez a békülékeny szó kiáltó szó lesz a pusztában és akkor összecsapnak a fajgyűlölet hullámai ezen nemzet felett, ami baj és veszély lesz a magyar nemzetre nézve is; de bárminő bajokat hordjon az méhében, a magyar nemzetnek mindig lesz annyi ereje, hogy ebben a küzdelemben a maga ellenségeit maga alá tiporja. (*Hosszas élénk tetszés, zúgó éljenzés és taps.*)

A helyzet borzasztóan komoly, mint minden téren, ezen a téren is. Meg vagyok győződve, hogy fordulóponton állunk, amelyen hosszú időre dőlhet el jobbra vagy balra az ország sorsának intézése. Ebben az ünnepélyes pillanatban ismételve kérem és figyelmeztetem az ország idegen ajkú polgárait. Ma, kevés kivétellel, minden magyar ember azon az állásponton van, hogy meg akar küzdeni a nacionalista irányzatok képviselőivel, de meg akarjuk egymást érteni és közös munkában egyesülni akarunk a valóban békét kereső, valóban testvéries érzelmű nemzetiségekkel. Ne hagyják elmúlni ezt az alkalmat! Ki tudja, nem ez az utolsó alkalom-e? (*Úgy van!*)

T. uraim! Ha azt mondtam, hogy kevés kivétellel minden magyar politikus, hát nagyon sajnálom, hogy ezt mondanom kellett. De a legutóbbi napok eseményei után nem térhetek ki annak konstatálása elől, hogy igenis a nemzetiségi kérdés, a nemzetiségi agitátorokkal szemben elfoglalt álláspont tekintetében is van különbség egy magyar párt és a többi magyar politikai pártok között. (*Halljuk! Halljuk!*)

A legutóbbi napokban vált hivatalosan bevallott tényé, hogy a függetlenségi párt, vagy, hogy megkülönböztessük, mondjuk: a Justh-párt nyílt megállapodásra lépett a szerb radikálisokkal; (*Igaz! Úgy van!*) oly megállapodásra, amelynél fogva a pótválasztásoknál a Justh-párt szavazatait ráadja a szerb radikális jelöltre minden más politikai párttal szemben.¹ (*Nagy mozgás! Élénk felkiáltások: Le vele! Le a Justh-párttal! Pfiuj!*)

T. uraim, kérem, tartózkodjunk az erős kifejezésektől, azok

¹ Itt említjük meg, hogy Tisza aradi beszédével egyidejűleg, tehát 1910. márc. 13-án a Justh-párt és a szerb radikálisok Zomborban közös pártgyűlést tartottak. A két párt által a közelgő képviselőválasztásokra kötött megállapodást, melynek lényege az, hogy a két párt egymás jelöltjeit kölcsönösen „teljes erejével“ támogatni fogja: az ezen alkalmal elfogadott határozati javaslat szerint a közös népgyűlés helyeslőleg tudomásul vette és megerősítette. (L. a B. H. 1910. márc. 15. sz. idevágó cikkét.)

Réz Mihály (korán elhunyt kitűnő politikai írónk) A szerb radikális párt c. vezércikkében, mely a B. H. 1910. jún. 11. számában jelent meg, tüzetesen ismerteti ennek a pártnak a magyar nemzeti állam egysége, a magyar szupremácia ellen irányuló föderalista programját.

nem viszik a dolgot semmire. (*Derültség, tetszés és éljenzés.*) De igenis hidegvérünket megőrizve, nézzünk a szemébe ennek a helyzetnek.

Tudvalevő, hogy volt bizonyos érintkezés a függetlenségi párt és a szerb radikálisok között. Történt ez abban az időben, midőn a függetlenségi párt tényleg őszinte, jóhiszemű szenvedélyektől elragadtatva, úgy látta a helyzetet, hogy neki az ördöggel is szövetkeznie kell a szabadelvű párt letörésére. (*Derültség.*) Oly időben, amidőn élhetett bizonyos illúziókban a szerb radikális párt belértékére vonatkozólag, amely párt nagy ügyességgel igyekezett úgy feltüntetni magát, mint a perszonálúnió felé való közjogi törekvéseknek támaszát és mint ezen a téren a függetlenségi pártnak elvbarátját. De, kérem, ez ezelőtt négy esztendővel volt és nagyon sok történt ezen négy esztendő alatt. Történt először is az, hogy a függetlenségi párt mondott le a perszonálúnióról, (*Derültség.*) tehát reá nézve ma már semmi beccsel sem bírhat, hogy a szerb radikálisok talán még ma is azt* mondják magukról, hogy ők a perszonálúnió mellett állanak.

De történt másodszor az, hogy alkalmuk volt a gyakorlati élet terén kiismerni a szerb radikálisokat, úgy, hogy ma senki többé közülük nem állhat elő azzal a védekezéssel, hogy: hja, ő jóhiszemű tévedésben van, ő ezeknek az uraknak a magyarság szemponyjából is legalább is erősen kétértelmű magatartását nem ismeri. (*Úgy van!*) Hiszen a szerb népre is tökéletesen áll az, ami hazánk minden más nemzetiségére. A szerb nép zöme is békét akar, megegyezést akar, a szerb nép zömével is megélhetünk testvéries jó viszonyban. (*Úgy van!*) De ha van nacionalista párt az országban, amellyel lehetetlen békében megélni, amelyben nem ellenfelet, de ellenséget kell látnia minden hazafiasán gondolkodó magyar embernek: úgy ez a szerb radikális párt (*Úgy van!*) és akkor, ha azt látjuk, hogy mégis akad egy magyar párt, amely kész ennek a pártnak is segítségére bocsátani a maga szavazatait, hogy más magyar pártok jelöltjeit a bukásba vigye ezáltal: akkor, engedelmet kérek, azt hiszem, hogy ezzel a párttal szemben csakugyan helyénvaló volna bizonyos olyan megállapodás a többi magyar pártok között, amely azután ennek a pártnak jelöltjeivel szembeállítja az összes magyar nemzetiesen gondolkodó pártok jelöltjeit. (*Zajos tetszés, éljenzés és taps.*)

Csak a koronát teszi fel a Justh-párt a maga eljárására a nemzetiségi kérdés ilyen kezelésével és itt teljesen összhangban mutatkozik azzal a magatartásával, amelyet a választói jog terén követ akkor, amidőn ott is mindenféle nemzeti garancia kívánása nélkül a kérdésnek legradikálisabb megoldását ki-

vánja előmozdítani. (*Halljuk! Halljuk!*) Teszi ezt abban a tudatban, hogy ezzel tagadhatatlanul szerezhethet magának a nemzetiségi táborban bizonyos rokonszenveket, (*Úgy van!*) de én nagyon kérem még a nacionalista irányú nemzetiségeket is, még az ő szempontjukból is felfogva a dolgot, de különösen nemzetiségi polgártársainknak békésebb elemeit, hogy nagyon gondolják meg ezt a kérdést és nagyon vigyázzanak, mielőtt itt a radikális megoldáshoz nyújtanak segédkezet.

Mert hiszen, hogy áll a kérdés az ő pozíciójuk szempontjából? Megengedem, hogy ők ma velünk, magyarokkal szemben rövid időre előnyben vannak; megengedem, hogy a nagy tömegeknek politikai jogokkal való felruházása nemzetiségi körökben nem jelentené az intelligencia befolyásának azt a teljes csődjét, amit magyar körökben jelent. Megengedem, hogy ma még a román intelligencia dominálni tudja a tömegek lelkét, vezetni tudja a tömeget. De micsoda botor rövidlátóság, egy ilyen kérdést, amely örökre állapítja meg népek és népfajok és nemzetek sorsát, a pillanatnyi helyzet szempontjából megítélni! És gondolják meg ők, vájjon pl. éppen a román nép is nem végtelenül hálás talaj-e a mindenféle felforgató irányú agitációnak? Vájjon, ha egyszer a román nép nagy tömege politikai jogokat nyer, ha tehát kifizeti magát a demagóg elem számára rávetni magát e népelemre, felzaklatni annak lelkivilágát, felizgatni azt a jelenlegi vezetői ellen, vájjon meg fogják-e tudni állítani ezt az áradatot? (*Igaz! Úgy van!*) Nézzenek szét mindenütt, ahol akár szocialista, akár függetlenségi demagógia rávetette magát a román községekre, vájjon nem jobban sepert-e el minden gátat maga előtt, vájjon nem féktelenebből ragadta-e el magával a román nép gyermekes lelkét, mint a magyar tömegekét? (*Úgy van!*) És nagyon kevés előrelátás kell hozzá, hogy megjósoljuk, hogy az általános szavazati jog radikális megoldása a román intelligencia befolyásának még sokkal nagyobb csődjét jelenti, nem mondok sokat, de tíz-húsz esztendő alatt, mint aminő horderővel az a magyar intelligencia befolyására bír. (*Úgy van!*)

De más részről, ha akarják a békét, ha akarják a megértést, ha azt akarják, hogy a magyar társadalom és a magyar állam a testvéri szeretet álláspontjára helyezkedjék, akkor óvakodjanak olyan választói reform pártolásától, amely a dolgok kérlelhetetlen logikájánál fogva okvetlenül ki fogná élezni a nemzetiségi izgalmakat. Hiszen nekik nem szolgálat az, hogy ötven-hatvan, vagy akár száz nemzetiségi képviselőt küldhetnek a parlamentbe. Szolgálat ez annak az ötven, hatvan, vagy száz úriembernek, aki különben nem juthat be a parlamentbe. (*Úgy van! Derűltség.*) De a népek, a román népek, azon komoly román köröknek, akik meg akarnak élni velünk, akik azt akarják,

hogy jól érezzék magukat ebben a hazában, — azoknak a legrosszabb szolgálat lesz. Mert amely percben a magyar parlament működését a nemzetiségi kérdésnek agitatórius kezelése zavarja meg: abban a percben lehetetlenné vált a béke magyar és román között, *(Úgy van!)* abban a percben kitör a háború és én ismétlem, ebben a háborúban mind a két fél vesztes lesz, mert mi is veszünk, ha le kell tipornunk olyan erőt, amelyet felhasználhatnánk szövetségesül a mi céljainkra, *(Úgy van!)* de azért ebben a küzdelemben megsemmisülni csak a román elem fog. *(Hosszas, zúgó helyeslés és laps.)*

Igenis, helyezkedjenek a választói jog liberális reformjának álláspontjára, helyezkedjenek a fokozatos demokratikus haladás álláspontjára, *(Úgy van!)* ott szolidaritásban lehetnek velünk, *(Úgy van!)* ott megtalálhatjuk közös érdekeinket. Hisz nekik is csak az az érdekük, ami minden magyar emberé, *(Úgy van!)* mert hisz én nem képzelem azt, hogy legyen a mai világban komolyan gondolkozó ember, aki az ország sorsát ne a szabadság és felvilágosodás irányában kívánná fejleszteni. *(Élénk helyeslés.)* Én nem képzelek magyar embert, akinek politikai ideálja, végcélja ne a teljes demokrácia legyen. *(Úgy van!)* Hogy Kossuth Ferenc példáját kövessem, az én ideális programom is *(Derültség.)* a korlátlan általános választói jog. *(Élénk helyeslés.)* Kérem, ezzel nem pályázom élnzésekre. *(Élénk derültség.)* Egyszerűen jelzem azt, hogy ha nem a közvetlen gyakorlati politika terén megvalósítást igénylő elvekről, de a távolabbi idő végcéljairól beszélünk, ott, azt hiszem, mindnyájan egyet fogunk érteni. *(Úgy van!)*

Hanem azután a demokrácia megvalósításának két útját ismerem.

Az egyik, amely egyszerűen alkalmazza a demokrácia politikai formáját egy arra meg nem érett társadalomra, amelyik egyszerűen átadja a hatalmat a tömeg kezébe, mielőtt ezt a tömeget felfegyverezte volna azokkal az anyagi, szellemi és erkölcsi képességekkel, *(Zajos felkiáltások: Igaz! Úgy van! Hosszas, zajos tetszés, élnzés és taps.)* azokkal a képességekkel, amelyekkel egy nemzet sorsa intézőjének még akkor is birnia kell, ha azt tömegnek nevezik.

Ez az út rövid, könnyű; így a kérdés azonnal megoldható, tapsokat arathatunk vele; de ezeket a tapsokat igen rövid idő alatt a nemzet könnyei fogják követni. *(Igaz! Úgy van!)* Mert az, aki az uralmat erre meg nem érett tömegek kezébe adja; az, aki még egy demokratikusan nem nevelt társadalomnak demokratikus hatalmat ad a kezébe, az ezzel a hatalommal a valódi szabadságot, a valódi emberi haladást fojtotta meg. *(Zajos élnzés és taps.)*

Mint mindenütt az emberi életben az igazi haladás útja

nehéz és rögös, e téren is. Az igazi haladásért meg kell dolgozni és meg kell küzdeni; azért izzadni és szenvedni kell egyeseknek úgy, mint nemzeteknek. És aki igazán az igazi szabadság, az igazi demokrácia, az igazi nemzeti önrendelkezés és önkormányzat magas ideáljai felé akarja vezetni a nemzetet, — akkor a nemzetet azon az iskolán kell átvezetnie, amely gazdasági téren meghozza a nép széles rétegei számára is a jólétnek azt a fokát, amely őket emberhez méltó existenciához juttatja és egyúttal lehetővé teszi az önművelődést és az ország ügyeivel való komoly foglalkozást. (*Élénk, tetszés és éljenzés.*) Továbbá a kultúrpolitika terén terjessze az ismereteket, úgy, hogy az általánosan kötelező oktatás már a műveltségnek oly fokát állapítsa meg a társadalom egész tömegére nézve, amelynél fogva azután magunk is az ország sorsa felett több megnyugvással lehetünk. És végre, annak át kell vezetnie a társadalmat az önkormányzatnak iskoláján.¹ Oda kell vinni a társadalmi tevékenység terén a nemzetet, hogy ki-ki foglalkozzék nemcsak saját ügyeivel, hanem osztálytársainak, hitsorsosainak ügyeivel is; részt vegyen a gazdasági élet, az egyházi élet terén oly autonóm szervezetek működésében, amelyek megannyi iskoláit képezik azután a politikai életnek és abba a helyzetbe hozza azt a társadalmat, hogy bizonyos érettséggel, bizonyos helyes gyakorlati érzéssel, bizonyos politikai judiciummal foglalkozhassék azután az ország sorsával is. (*Igaz! Úgy van!*)

És, tisztelt uraim, nem zárkozhatunk el azon kétségtelen igazság elől, hogy már most sürgősen megoldandó feladatnak tekintsük az ipari munkásosztály képzett rétegeinek a választói joggal való felruházását.^{1 2} (*Élénk tetszés.*) Mert tagadhatatlan, hogy ez egy előretörő, az anyagi függetlenség és intelligencia terén rohamos léptekkel haladó öntudatos rétege társadal-

¹ Tisza Istvánnak gyakran hangoztatott alapvető meggyőződése, hogy ha életképes demokráciát akarunk, akkor előbb ennek gazdasági, kulturális és önkormányzati előfeltételeit kell megteremtünk. Elgondolása tehát teljesen egybevág az Amerikai Egyesült Államokban érvényesülő azzal a felfogással, hogy „a demokrácia elve megköveteli, hogy aki az állami élet teljesjogú tényezője akar lenni, az ismerje meg alaposan az államot és intézményeit, ismerje meg a polgárok jogait és kötelességeit”. A demokratikus állam valamennyi tagja kell, hogy öntudatos polgár legyen, illetve a közoktatás eszközeivel ilyenné válhassék. Mert „a politikai demokrácia lényege és forrása a kulturális demokrácia (Komis Gyula: Szabadoktatás Amerikában c. tanulmánya a Társadalomtudomány 1930. évi 4. sz.)

És egészen Tisza István szellemében mondja David Lloyd George volt angol miniszterelnök: „Die Menschen gewinnen die Freiheit nicht durch den Stimmzettel; sie müssen vielmehr das Wahlrecht erhalten, wenn sie bereits innerlich freie Männer sind, sonst wird lediglich eine Knechtschaft für eine andere eingetauscht”. (Idézet Das unruhige Ägypten und England c. cikkéből a Pester Lloyd 1930. aug. 3. számában.)

² L. ezzel kapcsolatban Tisza Istvánnak: A választójog reformja és az ipari munkások c. tanulmányát, (összes Munkái I. 199—206. 1.)

munkának; olyan, amely érzi magában, hogy ő megérdemli azt, hogy politikai jogokban részesíttessék; *(Igaz! Úgy van!)* amelyet nem szabad azon igazságtalanság érzete alatt szenvedni engedni tovább, hogy azt lássa, hogy politikai jogokkal nem bír, holott nálánál sokkal alacsonyabb fokán az intelligenciának vannak széles rétegei a magyar választó polgárságnak. *(Úgy van!)* Hát, mondom, e jogos igény elől elzárkózni nem lehet. De nem tagadhatom, hogy ott is, az ipari munkásoknak politikai jogokkal való felruházásánál is, szomorúan kell bizonyos mulasztást konstatálnom és nagyon kell sajnálnom, hogy szociálpolitikai intézkedéseinkben ezt a szempontot, az önkormányzatnak nevelő hatását éppen társadalmunknak ezen nagy erkölcsi erőit képviselő rétegénél is figyelmen kívül hagytuk. Hiszen ha általában nem mentünk még messze a szociálpolitikai intézmények felállítása terén, de kétségtelenül sok történt az utóbbi időben. Én csak azt sajnálom végtelenül, hogy, legalább az én nézetem szerint, ez legnagyobb részben nem helyes irányban történt.

A munkások sorsának javítására és biztosítására vonatkozó rendelkezések egész komplexusára nézve kétféle rendszer van a világon. Rövidség okáért nevezzük a német és angol rendszernek.¹ A német rendszer az, amely állami, külön állami intézményekben gondoskodik betegsegélyezésről, baleset elleni biztosításról, aggkori munkaképtelenség esetére való biztosításról stb. és a munkásoknak szakegyleit azután tisztán a munkások agitatórius céljaira bocsátja át. Az angol rendszer az, amely a munkások autonómiája körébe utalja mindezen nagy létérdekeiknek a megoldását is, és a munkások szakszervezeteit elsősorban a munkások életbevágó nagy gyakorlati érdekeinek autonóm kezelőjévé, autonóm gondozójává teszi. Ez a helyes. És, t. uraim, ez fátum nálunk, de mi, mint annyi más téren is, itt is a német példa után indulunk. Mikor oly világosan mutatják a következmények, hogy mi az egyiknek a hatása és mi a másiké.

Én sokszor hallottam jelentékeny német államférfiak részéről is azt a csodálkozó panaszt, hogy íme, mennyit tesz az állam a munkásokért és azért nőttön-nő a szociáldemokrácia. Hát én mindjárt azt feleltem rá, hogy én azon csodálkoznék, ha nem így volna, mert én a biztosításnak ezt a mai módját valósággal a szociáldemokrácia melegágyának tekintem azért

¹ Tudjuk, hogy Tisza István liberális alapfelfogásából folyólag már mint fiatal képviselő az ipari munkáskérdés terén az állami kényszeren alapuló német rendszerrel szemben az önkormányzati elvnek lehetőleg széleskörű érvényesülése, tehát az angol rendszer mellett foglalt állást (19, 53) stb. Ehhez a felfogáshoz hű maradt életének későbbi szakában is. (L. pl. Kényszerbiztosítás és önkormányzat c. tanulmányát összes Munkái I. k. 582—589. 1.)

is, mert beleviszi a munkásnép gondolkodásába azt a fogalmat, hogy az ő érdekeikről nem maguk gondoskodnak, hanem maga az állam, tehát felmenti őket a felelősségérzetnek nevelő, a jellemet acélozó hatásától; (Úgy van!) de másfelől azért is, mert a munkások egyleti tevékenységét azután teljesen agitatórius jellegűvé teszi. (Úgy van!)

És ennek azután kiszámíthatatlanok a következményei. Kiszámíthatatlanok már csak abban a tekintetben is, hogy honnan válassza a munkásosztály az ő vezéreit. Ha az ő legsajátabb anyagi érdekeit kell az egyletben gondoznia, kezdetben bizonyára akadni fognak akkor is ügyes demagógok, akik megnyerik a munkás bizalmát, és azután rövid idő alatt jelentékeny anyagi károkat okoznak az egyletnek. Ez a tanpénz, amit fizetni kell; de a szabadságért fizetni kell tanpénzt mindnyájunknak és ne sajnáljuk azt a tanpénzt, amelyet a szabadság megtanulásáért fizetünk. (Úgy van!) De akkor azután okulni fog a munkásság e példán és amint az angol példa mutatja, a munkásosztály vezetőiül felküzdi magukat azok a derék emberek, akik ott a munka mezején nyerték meg maguknak sorstársaik bizalmát, akiket kiválasztottak, mint az ő érdekeik leghívebb, legmegbízhatóbb kezelőjét és akik azután a komolyságnak, a felelősségérzetnek, a bölcseségnek egész más fokával fogják vezetni a munkást ott is, ahol osztályharcról, vagy ahol politikai érdekek kielégítéséről, politikai célok követéséről van szó. (Úgy van!) És láthatjuk, hogy Németországban a szociáldemokrácia elemi erővel, feltartóztathatatlanul terjed tovább, mert hiszen a legutóbbi választásnál — igaz — egy momentán visszaesést látunk, de ez véletlen körülmények játéka. Nem szeretek prófétának beállni, azt nagyon veszélyes dolognak tartom; de talán mégis merem megjósolni, hogy egy újabb német választás a német szociáldemokrata pártnak újabb diadalát fogja jelenteni.¹ (Helyeslés.)

Angliában a munkásosztály olyan mérsékelt politikai irányzatok híve volt egész a legutóbbi időig, és a munkásosztály sztrájkok és osztályharc keretébe tartozó más gazdasági törekvéseiben is a fegyelemnek, a mérsékletnek, a bölcseségnek oly fokára emelkedett ma már, amely a munkás és munkaadó közti viszonyt Angliában egészen felülemelte a kontinentális viszonyok fogalmán, a kontinentális viszonyok keretein és nivóján.

És sajtáságos dolog, hogy ugyanakkor, amikor Angliában is kezd a német példa terjedni, ugyanakkor, amikor Angliá-

¹ Tiszának ez a jóslata teljesen bevált. Az 1912. január havában lezajlott német képviselőválasztások eredményeként a szociáldemokrata képviselők száma a német Reichstagban 43-ról 110-re emelkedett. (L. Tiszának: A német képviselőválasztás eredménye c. tanulmányát összes Munkáinak I. 176. s k. 1.)

bán is a német szocializmusra az első kísérletek megtörté-
nek, ugyanakkor látjuk a munkásosztály politikai törekvései
nek elfajulását Angliában is. Hát az Isten szerelméért, tanul-
junk ebből a példából és igyekezzünk e szerint vezetni a ma-
gyar munkásosztály sorsának intézését. Hisz ez ma még köny-
nyű. Először, mert ma még, fájdalom, iparunk nem olyan nagy,
hogy itt a nép millióinak érdekeiről volna szó, tehát ma még
izoláltabbak ezek a jelenségek, talán csak százezrek és nem
milliók azok, akiket ez érint. De másodsor meg a szociálpoli-
tikai törekvések terén nálunk ma még nem kell megsontosol-
dott tradíciókkal, régi, megerősödött intézményekkel számol-
nunk. Ma még könnyen terelhetjük az egészet oly irányba,
hogy itt erőteljesen építsük ki a munkásszakszervezetek auto-
nóm rendelkezési jogát, és állami eszközökkel csak ott nyúl-
junk be, ahol ez az autonóm rendelkezés megtagadja a szol-
gálatot.

Nem élek illúziókban. Tudom, hogy ezzel hatalmat adok
a munkásosztály kezébe. Tudom, hogy e hatalommal sokszor
fog úgy élni, hogy ez kényelmetlenné fogja tenni a társada-
lomra nézve a helyzetet. De, ismétlem, amint az imént mond-
tam: a szabadságot nem osztogatják ingyen, amint hogy e si-
ralomvölgyben semmit sem adnak ingyen. Es mentői fensége-
sebb és mentői nagyobb valamely erkölcsi vagyon, annál ma-
gasabb árat lehet is, kell is, szabad is fizetni érte, szívesen
fizeti is érte az ember. *(Élénk tetszés és éljenzés.)*

Ne féljünk attól a súrlódástól, küzdelemtől, azoktól az ál-
dozatoktól sem, amelyekkel ez a mozgalom, ennek kiforrása
jár. Hiszen súrlódás, küzdelem, áldozat az élet. Csendet a föld-
dön csak egyet ismerek: a halált. S aki életet akar, aki sza-
badságot akar, az ne veszítse el az idegeit, hogyha véletlenül
a szabadságnak egy vagy más alkalmatlan jelenségével talál-
kozik. *(Igaz! Úgy van! Élénk tetszés és éljenzés.)*

Nem a záptojásokra gondolok. *(Élénk derűtség! Hosszas
lelkes éljenzés és taps.)*

Hanem azután appellálok a munkásosztálynak is hazafi-
ságára és belátására. Legyen bennük annyi hazafiság és be-
látás, hogy megelégedjenek azzal, hogy ha ők, a képzett ipari
munkások, kapnak választói jogot, ne kívánják majd a vá-
lasztói jogot oly tömegek részére, amely tömegek ma még, fájd-
alom, ezzel a joggal csak a magyar haza és az egész magyar
társadalom ártalmára lehetnek. *(Élénk tetszés.)* Appellálok ha-
zafiaságukra, mert hiszen a magyar munkás hazafiasán gon-
dolkodik. A magyar munkást a nemzetközi szocializmussal
csak itt-ott voltak képesek megmételyezni. A magyar munkás-
ban magyar szív dobog ma is; lehetetlen, hogy a magyar nem-

zet életérdekei, életcéljai nála siket fülekre találjanak. De appellálok saját belátására is.

A munkásosztálynak is az az érdeke, hogy ennek az országnak közléte lehetőleg magas nívón mozogjon. Ha valakinek, a munkásosztálynak egész léte hozzá van egy egészséges gazdasági politikához fűzve. Egész léte hozzá van fűzve ahhoz, hogy a magyar parlament a maga egész erejével oly gazdasági politikát igyekezzék folytatni, amely azután az ipar helyzetét lehetőleg fellendítse, mert csakis virágzó ipar juthat abba a helyzetbe, hogy jobb helyzetbe juttassa a maga munkásait. *(Úgy van!)* És én nem képzelek a munkásosztály számára sem, az állam közgazdasági haladása számára sem nagyobb szerencsétlenséget, mint hogy ha elsiertt, a kellő határon túlmenő választási reform által oly kezekbe juttatnék a magyar parlament vezetését, oly kezekbe juttatnék az ország közléte, ami mellett az ország sorsa játéklabdája volna egyfelől a nemzeti ellentéteknek és a nemzetiségi izgatásoknak s a nemzeti és nemzetiségi szenvedélyek összecsapásának, másfelől pedig különféle demagóg eszközökkel bejutott kétes egzisztenciák gyanús játékainak. *(Zajos tetszés és éljenzés.)*

Nekünk, tisztelt uraim, mindenütt, minden téren annyit teendők van! A mi országunk a sors kegyetlensége folytán úgy elmaradt az emberi haladás terén, oly rohamos fejlődésben kell most századok kényszerű mulasztásait utolérnie, hogy nekünk meddő küzdelmekben, vagy meddő célok utáni tétlen epedésben egy jöttányit sem szabad lekötünk a nemzeti erőből. *(Úgy van!)*

Hiszen menjünk ki Arad város utcáira és nézzünk körül. Én talán harminc esztendeje ismerem e várost. Mi volt ez harminc esztendővel ezelőtt? Egy patriarkális viszonyokban éldéglő kis vidéki városka, igazán mondhatnám, a középkornak kedélyes, idillikus, patriarkális viszonyai között. *(Úgy van!)* És ma már magában rejti egy nagy modern ipari és kereskedelmi város összes létfeltételeit, összes nagy feladatait, összes megoldásra váró problémáit, nát kell-e nekem itt, Arad város társadalma előtt megmagyaráznom, hogy mennyi a megoldatlan probléma, mennyi a teljesítendő kötelesség, mennyi üdvös produktív munka vár reánk a nemzeti élet minden vonatkozásában; a kulturális politika terén, a gazdasági politika terén, azon magasztos cél elérése terén, hogy e felekezeti, nemzetiségi és osztálygyűlölet és ellentét által darabokra széttagolt magyar nemzetet és társadalmat végre a nemzeti célok terén nagy szerves egészsé, nagy eszmék és nagy érzések által együtt dolgozó és élő szervezetté egyesítsük. *(Viharos éljenzés és taps.)*

Hát, tisztelt uraim, az a szózat, amely erre a munkára hívja fel önöket; amely a magyar nemzetet el akarja vonni

meddő célok utáni tétlen epekedéstől, hogy egész erejét erre a munkára irányítsa: az nem a lemondás szózata, az ébresztő szózat. *(Úgy van! Élénk tetszés.)* A tette serkentő szózat az, a férfias cselekvésben megnyilvánuló valódi idealizmusnak a szózata.¹ *(Úgy van!)*

És, tisztelt uraim, egyes emberek megtehetik azt, hogy ha küzdöttek, rajongtak egy eszméért, az ezen eszme utáni epedésben töltsék életüket akkor is, ha nem állhatnak a gyakorlati életben annak az eszmének a szolgálatára. Egyes emberek megtehetik azt; talán rokonszenves, talán tiszteletreméltó alakká is válnak ezzel. De nemzeteknek nem szabad ezt megtenniük. *(Úgy van!)* Egyes ember feláldozhatja a maga énjét eszmék és célok szolgálatában. Nincs eszme és nincs cél, amelyért nemzetemet feláldozhatnám. *(Zajos tetszés, éljenzés és taps.)*

A nemzet olyan cél, amely felett magasabb célt hazafi nem ismerhet. *(Úgy van!)* Hazafi a maga eljárását a változó körülmények között mindig csak azon egy szempont szerint kell, hogy irányítsa: mi az, amit tőlem nemzetem fenntartásának, nemzetem erősítésének, nemzetem szolgálatának érdeke követel. *(Úgy van! Élénk tetszés.)*

És, tisztelt uraim, a szabadság jövője, a szabad intézmények jövője, az a kérdés, hogy valamely nemzet a maga hasznára tud-e élni a szabadsággal, az önrendelkezéssel: kizárólag attól függ, hogy annak a nemzetnek társadalmában a komolyabb, a mérsékeltebb, a több hazafiúi belátással bíró elemek rendelkeznek-e egyúttal a kötelességérzetnek, az energiának azzal a fokával, hogy az általuk felismert helyes úton nyíltan járjanak; hogy ezen az úton egész súlyuk lathatásával, egész tekintélyük kockára tételével is igyekezzenek vezetni polgártársaikat és hogy nem törődve a kisehb-nagyobb alkalmatlanságokkal, bajokkal, veszélyekkel, nehézségekkel, amelyekkel a politikai küzdelem jár, helytálljanak, és ne szolgáltatassák ki a nemzet sorsát, a nemzet igazgatását kevesebb belátással, kevesebb felelősségérzettel bíró elemeknek. *(Igaz! Úgy van! Élénk tetszés.)*

Az a nemzet lesz nagygyá, boldoggá, szabaddá szabad intézmények keretein belül, amelyik nemzet sorsát azok intézik, akiknek nincs szükségük a politikára, de akikre a politikának szüksége van. *(Riadó tetszés, éljenzés és taps.)*

Tisztelt uraim! Ebben az ünnepélyes pillanatban a nemzetnek határoznia kell sorsa felett. Az a határozat, amelyet hozni fog, úgy hiszem, hogy hosszú időre veti el a kockát nem-

¹ Szegedi beszédében (296) Tisza részletesen fejtegeti, hogy a nemzeti munkapárt politikája nem a lemondás, hanem az alkotó munka, a reális erőviszonyokkal számoló nemzeti idealizmus, az igazi függetlenség politikája.

zetünk nagysága, fejlődése felett. Ebben az ünnepélyes pillanatban nagyobb nyomatékkai, mint valaha, kérve, könyörögve, és a haza nevében követelve lépek önök elé azzal: jöjjenek velem ebben a küzdelemben, teljesítsük mindnyájan kötelességünket! (*Hosszantartó, meg-megújuló, szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.*)

Tisza beszédének elhangzása után megalakították az aradi nemzeti munkapártot, amely — mint látni fogjuk — őt kérte fel a képviselői mandátum elvállalására.

298. Beszéd a Vigadóban az 1910. márc. 19. országos választójogi gyűlésen: „a választójog kérdésében a magyar sajtó a magyar közvéleménynek csak egy kis részét képviseli“; a külföldi áramlatok; az általános szavazati jog hatása külföldön és különösen Ausztriában; „a mi nemzeti létünk a magyar parlament erejéhez, belértékéhez, virágzásához van kötve“; az általános szavazati jog várható következményei nálunk; „az ország sorsát a magyar intelligenciának és a nemzetiségi intelligencia hazafiasán gondolkodó részének együttműködésére kell alapítanunk“; a határozati javaslat magva; a magyarul írni és olvasni tudás előfeltételének megállapítása nem tekinthető nemzeti garanciának általános szavazati jog esetében; „ezt az országot mi beledobjuk a züllésbe, beledobjuk a belső rothadásba csak azért, mert gyávák vagyunk egy frázissal szemben?“; „a szabadságot ma már le kell előbb jártni, ha tönkre akarják tenni“. — Az ápr. 3. választójogi ellengyűlés és a radikális választójogi liga megalakulása.

Márc. 19-e nevezetes dátum a választási küzdelem történetében.

Ezen a napon gr. Tisza István két nagy beszédet mond. Az egyiket délelőtt az országos választójogi gyűlésen, a másikat délután a pestmegyei nemzeti munkapárt megalakulása alkalmával. Ez utóbbi a következő szám tárgya.

Az országos választójogi nagygyűlést, melynek színhelye a fővárosi Vigadó nagyterme volt, a mérsékelt (konzervatív) irányú választójogi reform hívei hívták egybe — pártpolitikai különbségre való tekintet nélkül — állásfoglalás végett.¹ Tehát mind-

¹ A nagygyűlés kezdeményezői között voltak: gr. Dessewffy Aurél, a koalíciós országgyűlés főrendiházának elnöke, gr. Tisza István, gr. Károlyi Mihály, gr. Apponyi Albert, gr. Zichy Aladár stb.

A nagygyűlés eszméje a Károlyi Mihály kezdeményezésére — még a koalíciós rendszer bukása előtt — alakult konzervatív választójogi ligából indult ki, melynek ülésain olykor gr. Tisza István is résztvett. (L. erre nézve Nagy Emilnek a Pester Lloyd 1930. dec. 25. számában megjelent érdekes cikkét: „Drei Briefe Stefan Tiszas“.)

Akkoriban (1910-ben) Károlyi — mint emlékirataiban is beismeri — a választójog kérdésében még Tisza érveinek befolyása alatt áll. Szakitása Tisza-

azok, akik a választójog' kereteinek kibővítését nemzeti alapon, a kellő nemzeti biztosítékok szem előtt tartásával kívánták megvalósítani, ellentétben a Justh-párt radikális álláspontjával. A gyűlés közönsége, mely az ország különböző részeiből a Vigadó nagytermét színültig megtöltötte, csakugyan az egyéb kérdésekben ellentétes politikai pártok, a különböző társadalmi osztályok képviselőiből tevődött össze.¹

Gr. Desseffy Aurél elnök megnyitó szavai után Baross János (Kossuth-párti országgyűlési képviselő) előadó terjedelmes határozati javaslatot terjesztett elő, mely a következő kérdéseket ölelte fel: Kik választanak a jelenlegi törvény (1874: XXXIII. t. c.) alapján? Milyen lenne az általános egyenlő választójog? Milyen legyen a választójog! Ami ez utóbbi kérdést illeti, Baross előadói javaslata szerint a választó jogosultságnak uralkodó jogcíme a népiskola hat osztályának elvégzése. Miután azonban ez időszert az összes tanköteleseknek csak mintegy huszadrésze végzi el a hat elemi iskolát, kiegészítőleg egyelőre szükség van az írni-olvasni tudással kombinált vagyoni cenzusra (10 K évi egyenes állami adó) és végül az írni-olvasni tudó, de vagyontalan munkások számára egy bizonyos szociális cenzusra.² Átmeneti rendelkezésként javasolja Baross, hogy azokra nézve, akik a hatályban álló törvény alapján választók és írni-olvasni tudnak, a választójog meghagyandó, habár a szóbanforgó három (értelmi, vagyoni és szociális) cenzus egyikének sem felelnek meg; de az analfabéták csak az esetben maradnának választók, ha az új vagyoni vagy szociális cenzus alá esnek. A javasolt jogcímek alkalmazásával a választók száma kereken 1.807 millióra emelkednék, tehát az akkori állapothoz képest³ majdnem megkétszereződnek. Baross azt tartja, hogy ha a vázolt alapon alkotják meg az új választójogi törvényt, akkor a pluralításra nem lesz szükség. De radikális megoldás esetén a legmesszebbmenő garanciális rendelkezések kellenek avégből, hogy a nemzeti értelmiség teljesen el ne vesztse vezető szerepét.

Baross János előadó után gr. Bethlen István (Kossuth-párti képviselő) és gr. Károlyi Mihály⁴ (az OMGE elnöke) szólalt fel a

val csak 1912-ben a „parlamentari erőszak“ terve miatt következett be és csak azután közeledett mindinkább az általános szavazati jog népboldogító eszméjéhez. (I. m. 31—34. és 36. l.)

¹ Az országos választójogi gyűlés lefolyásáról szóló részletes tudósítást I. a B. H. 1910. márc. 20. és Az Újság 1910. márc. 20. számában. — Gr. Tisza István beszédének szövegét Az Újság megjelölt számából vettem.

² Szociális cenzuson Baross azt érti, hogy az a munkás, aki ugyanazon munkaadónál huzamosabb időt tölt és akinek bizonyos minimális keresete van, ezen az alapon képviselőválasztó lehet.

³ Az 1910. évben kereken 1.069 millió választó volt.

⁴ Gr. Károlyi Mihályt (1909. febr. 14. óta az OMGE elnöke) 1910-ben a kápolnai kerületben választották képviselővé pártonkivüli függetlenségi programmal. Akkoriban a Justh-párt még „szélsőséges reakcionárius“-nak ismerte ki Tiszáékkal és az összes többi ellenzéki párttal szövetszertett Justhék letörésére. (Gr. Batthyány Tivadar „Beszámolóm“ II. k., 1927, 57. l.)

Károlyi Mihállyal kapcsolatban itt még csak egy politikailag érdekes mozzanatot említünk meg. Gr. Desseffy Aurél lemondása következteben 1909. febr.

magyarság uralmát továbbra is biztosító konzervatív választójogi reform érdekében. Majd az iparosoknak és a kisgazdáknak a nemzeti irányú választójogi mozgalomhoz való csatlakozását jelentették be.

Most következett gr. Tisza István beszéde, melynek méltóságánál nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy míg az 1905. választások (255) fő ütköző pontja a házszabályreform volt, az 1910. választási hadjáratnak mindenekfelett az immár elodázhatatlan választójogi reformról kellett döntenie. Akkor Andrássy és Apponyi voltak Tisza legveszedelmesebb ellenfelei; 1910-ben Justh radikális választójogi programja ellen hadakozott elsősorban.

Tisza István gróf:

Tisztelt uraim! Az előrehaladott időre való tekintettel igyekezni fogok lehetőleg rövidre fogni felszólalásomat. Elsősorban konstatálni kívánom azt, amit már előttem felszólalt tisztelt barátaim is több oldalról hangsúlyoztak, hogy ennek a mi összejövetelünknek nemcsak pártpolitikai jellege és célja nincs, de a dolog természeténél és előzményeinél fogva nem is lehet. Hiszen a kezdeményezés ezen gyűlés összehívására a múlt év őszén indult meg, olyan időben, amikor sem a kormányváltás, sem a függetlenségi párt kebelében beállott szakadás¹ még nem következett be. Tehát mindazon pártpolitikai jelenségek, amelyeket kapcsolatba lehetne hozni a választói jog kérdésével, még a jövő homályában rejtek. Hacsak próféta ihlettel nem rendelkezünk volna, azok bekövetkeztét nem sejtthetjük. De a dolog természeténél fogva is nemcsak nem pártpolitikai jellegű ez a mi mozgalmunk, de egyenesen visszautasítása mindenféle pártpolitikai jellegnek, melléccélnak és taktikai tekintetnek. Minket az a hazafiúi aggodalom hozott össze, hogy a választói jog kérdésének a magyar tényleges viszonyokkal nem eléggé számoló megoldása végveszedelmet rejt magában a magyar nemzetre nézve.² (*Úgy van!*) Oly végveszedelmet, amely fontosság tekintetében messze felette áll mindazon kérdéseknek, amelyek bennünket pártpolitikai tekintetben elválaszthatnak, mert a magyar nemzet létének azon alapjait

14-én volt az OMGE-ben az elnökválasztás, mely politikai kérdéssé fajult annak következtében, hogy az akkor Kossuth-párti Károlyi Mihály állott szemben — mint ellenjelölt — Zselénszki Róberttől, kiről mindenki tudta, hogy Tiszának benső híve. Miként az akkori politikai helyzetben előre látható volt. Károlyit nagy többséggel választották meg az OMGE elnökévé. A kisebbségbe jutott Zselénszki emlékiratában (Emlékeim, 516. l.) megjegyzi: „Tisza István gróf, ki egyik legbuzgóbb párthívem volt, később említette nekem, hogy ez a fényes verekesség buzdította őt arra, hogy megint aktíve lépjen fel a politikai életben“.

¹ A bankkérdés miatt 1909. nov. 11-én. (293).

² Ezt a tételt hangoztatta Tisza az általános szavazati jog kérdésével kapcsolatos összes megnyilatkozásaiban, így pl. már a Fejérváry-kormány választójogi programjáról 1905. okt. 30-án mondott lejtő bírálataiban. (282).

érintik és támadják meg, amelyekre vonatkozólag magyar ember és magyar ember között eltérés nincs és nem is lehet. *(Helyeslés.)*

Igen, tisztelt uraim, azt tartottuk, hogy elérkezett annak az ideje, hogy ebben a kérdésben megszólaljon a magyar közvéleménynek az a tekintélyes, erős, de szervezetlen része is, amely ennek a kérdésnek gyakorlati oldalát, gyakorlati veszedelmeit kint az életben ismeri. Mert méltóztassanak megengedni, ennek a kérdésnek természetében rejlik talán, — s ezzel nem szemrehányást akarok tenni, — de ebben a kérdésben a magyar sajtó a magyar közvéleménynek csak egy kis részét képviseli. Fatális dolog, hogy itt a magyar sajtó, kevés kivétellel olyan extrém irányzatok szolgálatában áll, amelyekre nézve, hiszem és remélem, hogy a magyar közvélemény uagy többségét ezen extrém áramlatokra még a sajtó nagy befolyása sem lesz képes elhódítani. Nem szemrehányás rejlik ebben a dologban... *(Egy hang: Igazság!)* igazság és egy természetes, megmagyarázható igazság. Hiszen a sajtó túlnyomó részét fővárosi emberek készítik. Már pedig, bocsánatot kérek, én elismerem a fővárosnak nagy jelentőségét abban a tekintetben is, hogy a magyar szellemi életnek, sok tekintetben a magyar politikai életnek is irányító gócpontját képezi; de éppen a választói jog kérdésében a legképzettebb, legkiválóbb, legokosabb fővárosi embereket sem ismerhetem el e kérdés megítélésére kompetenseknek.

Másképp néz ki ez a kérdés kint a vidéken. *(Úgy van!)* És ha nem is a mai viszonyokat veszem, hanem veszek egy választói reformot, amikor a főváros szaporodó népessége a választó kerületek beosztásánál kellőleg érvényesülni fog is: a főváros az ország népességének körülbelül egy huszadát teszi; hiába oldjuk meg a választói reform kérdését jól erre az egy húszadra nézve, ha az nem illik a többi tizenkilenc huszad viszonyaira. Annak a megítélésére pedig, hogy kint a vidéken hogy fog beválni a választói reform, erre nézve nem elég a szobatudós munkája itt a fővárosban. Erre nekünk ismerni kell az életet odakint és pedig nem az életnek azt a halvány, élettelen kivonatát, amely a statisztikai kimutatások rubrikáiban van, de ismerni kell azt az emberanyagot a maga műveltségi fokában, gazdasági viszonyaiban, érdekeiben, hangulatában, indulataiban, szenvedélyeiben, a benne rejlő ellentétekkel, mindazzal, ami mozgásba jön és érvényesül egy választási harc esélyei között, — *(Úgy van!)* ha azt akarjuk tudni, hogy azután az országnak javára vagy kárára szolgál-e az, hogy ezeket a társadalmi rétegeket a legfenségesebb honpolgári joggal és a legfenségesebb honpolgári kötelességgel is felruházzuk.

Ha a sajtó még különösebben is könnyen hajlik ebben a

tekintetben bizonyos tetszetős jelszavak és áramlatok felé, ez megint a sajtó természetében fekszik. Ne vegyék tőlem rossz néven azok, akik a zsurnalisztikát csinálják: én sok tekintetben meghajlok az ő képességeik és tehetségeik előtt, de méltóztassanak megengedni, — ez úgy van mindenütt a világon — a zsurnalisztikának igen csekély töredéke bír azzal az alapos politikai és történelmi képzettséggel, amely azután kompetenssé tehetné őket arra, hogy vezető szerepet játsszanak az összes politikai kérdésekben. És méltóztassanak megengedni, az a nagy hajlam minden divatos hangulatnak, minden kívülről jövő áramlatnak a recipiálására, az sok tekintetben a hivatása a sajtónak. Hiszen a sajtónak mintegy el kell ültetni ezeket a csírákat a nemzeti társadalomban; fejlesztőleg, ébresztőleg kell hatnia ebben a tekintetben; de azután a magyar nemzeti társadalomban kell meglenni annak a feldolgozó erőnek, amely a külföldről jövő jelszavakat a magyar nemzet speciális érdekei, a magyar nemzet speciális céljai, viszonyai szerint tudja feldolgozni. (*Helyeslés.*)

Azt mondják, nem zárkozhatunk el a külföldi áramlatok elől.¹ Hát, bocsánatot kérek, a magyar nemzet mindig be tudott engedni minden igazán jót és hasznosat, ami a külföldről jön; de igenis el tudott zárkozni minden olyan külföldi áramlat elől, amely veszedelmet rejtett magában a nemzeti fejlődésre nézve. (*Úgy van!*) Hiszen végig viharzott az egész művelt Európán annak idején a hűbéri társadalom eszmevilága. A magyar nemzet el tudott tőle zárkozni és mert meg tudta védeni alkotmányát a hűbéri rendszerre való átalakulástól, el tudott zárkozni attól a másik külföldi áramlattól is, amelyik azután kénytelen volt a fejedelmi abszoluzmison keresztül szabadulni ki a hűbériség béklyóiból és jutni el a modern szabadság talajára.² A magyar nemzet az európai haladásnak attól az eszmei áramlatától, amelyik a fejedelmi abszoluzmust állította fel, el tudott zárkozni. Ha elpusztulni nem akar, el kell zárkóznia a mostani áramlattól is, amelyik a tömegek uralmán keresztül akarja az emberiség céljait szolgálni. (*Élénk helyeslés.*)

Ha meg akarjuk ítélni, hogy az általános szavazati jog jelszava hasznára fog-e válni a magyar nemzetnek, hát nézzük meg elsősorban, hogyan hatott az Európában? Nem beszélek An-

¹ A külföldi áramlatok kritika nélküli befogadásának veszélyeitől óva inti már a fiatal Tisza nemzetét: Az agrárius kérdésről szóló és Magyar agrárpolitika c. tanulmányában, (összes Munkáinak 333. és 237. s k. 1.)

Az általános választójogot követelő külföldi áramlattal pedig már szembeállt 1910. jan. 24. nagy főrendiházi beszédében is. (293).

² Ugyanezzel az érveléssel találkozunk az előbbi jegyzetben emb'tett főrendiházi beszédében.

gliáról; Angliában nincs általános szavazati jog. De ha több időm volna, talán mégis rámutatnék arra is, hogy ott a szavazati jognak az a nagyon széles körű kiterjesztése, amely behozott, milyen erőpróbát képezett még az angol társadalom politikai érettségére is és éppen a mi napjainkban milyen megrázkódtatásba, milyen krízisek felé viszi még az angol alkotmányos életet is. Ha bárki valaha csak egy napot töltött Angliában, igazán megilletődve és ha egy kis hazafias büszkeség van benne, elszomorodva fogja látni azt, hogy az angol demokrácia anyagi erő, műveltség, politikai iskolázottság szempontjából mennyire magasabban áll minden kontinentális állam demokráciájánál. És mégis mit látunk? 1867-ben hozták be az általános szavazati jogot megközelítő választói jogot a városokra, az ipari lakosságra nézve. Ezt még kibírta Anglia nagyobb megrázkódtatás nélkül. 1885-ben hozták be ugyanezen cenzust, ugyanezen választói jogot a falusi népességre nézve. És ott nagyon sajátságos észleletet teszünk, amelyet nemzeti-ségi polgártársaink intelligens elemeinek ajánlok figyelmébe.¹

Az első időben úgy nézett ki, hogy ez semmi zavaró körülményt nem hoz felszínre. Miért? Mert a falusi néprétegek még hozzá voltak szokva az intelligenciának, a földbirtokos osztálynak a vezetéséhez. De bekövetkezett néhány esztendő alatt az az idő, hogy a demagóg izgatás hatása alatt felszabdultak ezen kötelekekből, cserben hagyták régi vezetőiket és alig 15—20 esztendővel a reform meghozatala után most mérülnek fel azok a veszélyek, amelyekkel a politikai jogokra még nem egészen érett rétegeknek politikai jogokkal való felruházása jár. Ha pedig tekintjük a kontinensnek azon államait, amelyekben általános szavazati jog hozott be, Németországot, Franciaországot: ott látni fogunk mind a két helyen egy azonos jelenséget. És ezt látni fogjuk az Amerikai Egyesült Államokban is. Az általános szavazati jog behozatala a nemzeti társadalom legképzettebb, legképesebb, legműveltebb rétegeinek, a nemzeti társadalom virágának, politikai ellialványodását jelenti. Nézzük meg Németországban. Hiszen milyen gazdag polgári osztálya, gazdag középosztálya, intelligenciája van a német társadalomnak. És mégis mit látunk? A német birodalmi gyűlésben két erős tömb van: a vörös és a fekete internacionalizmus, a vörös és a fekete demagógia. És a nagy, óriási szellemi és erkölcsi erőt magában rejtő német középosztálynak egész szabadelvű, felvilágosodott irányzata tönkrement, téve, tehetetlenségre van kárhóztatva a német parlamentben. Ezt a jelenséget látjuk Franciaországban is, ahol ismét a francia társadalom színe-virága mindjobban letűnik a po-

¹ Mint tette már előzőleg különösen 1910. márc. 13. aradi beszédében.

litikai élet színpadáról, mindjobban félrevonul más tevékenységekbe s lassacskán elérkezik Franciaország is oda, ahova rég eljutottak az Amerikai Egyesült Államok, ahol jóformán inzultusszámha megy ma már, ha valakit politikusnak neveznek.

Ezek a nagy, egységes, fényes, erőteljes nemzetek, ezek átlélik ezen közviszonyokat; ezek kibírhatják az ezzel járó nagy veszélyeket. Könnyebben Németországban, mert ott nincs parlamentáris kormány;¹ nehezebben azok, ahol — mint Franciaországban is — a parlamentarizmus valósággal visszafejlődésbe, a legmesszebb menő dekadenciába jut. De ők túlélhetik ezt. De már most kérdek én minden gondolkozó magyar embert: hát uraim, mi lesz a magyar nemzeti életben parlamentarizmus nélkül? Mi fogja képezni a magyar nemzet államalkotó, államirányító, államvezető erejét, ha a mi nemzeti életünkben a parlamentarizmus kitöröltetik; ha belső rothadás, belső elzúllás által elveszíti belértékét, vezető erejét, vezető képességét? Olyan könnyű azt mondani: hiába minden, leéli, túléli magát, úgylátszik, a parlamentarizmus is. Ezt talán némi lelki megnyugvással mondhatja a német, a francia, az angol; mert hiszen az nemzeti viszonyok között fog megmaradni és élni, bárminő kormányforma mellett, bárminő közjogi vonatkozásokban. De nekünk tudnunk és éreznünk kell, hogy a mi nemzeti létünk a magyar parlament erejéhez, helértékéhez, virágzásához van kötve.² (*Igaz! Úgy van!*)

Mert minálunk a nemzeti létet gyökerében támadja meg minden olyan áramlat, minden olyan törekvés, amely a magyar parlamentnek erejét, azt az erkölcsi és szellemi tőkét, amelyet a magyar társadalom a magyar parlamentbe kell, hogy belevigyen, hogy állami céljaira felhasználhasson: ezt támadja meg, ezt csorbítja, ezt akarja tehetetlenné tenni. (*Igaz! Úgy van!*)

És, tisztelt uraim, ha látni akarjuk, hogy miként hat az általános szavazati jog polyglott területeken, — hát erre nézve is ma már abban a helyzetben vagyunk, hogy itt van egy kísérleti anyag előttünk. Nézzük meg az általános szavazati jog szereplését Ausztriában.³

Hiszen minálunk is sokan abban a hiszemben voltak, hogy az általános szavazati jog behozatala által a nemzeti irányzatokat, a nemzetiségi ellentéteket, de egyúttal a nemzeti szem-

¹ Hanem abban az időben még csak egyszerűen alkotmányos kormányrendszer volt, parlamenti (politikai) felelősség nélkül.

² *Tiszának parlamenti pályája kezdetétől fogva gyakran hangzottatott politikai hitvallása.*

³ Ezzel a kérdéssel részletesen foglalkozik később: Az osztrák képviselőválasztás és Az osztrák képviselőház c. két választójogi tanulmányában. (Öesze6 Munkái I. k. 146. s. k. 1.)

pontok által előtérbe tolt vitás kérdéseket is le lehet a napirendről venni.¹ Hát kérdem, sikerült-e ez Ausztriában? Nem. Hiszen mit látunk Ausztriában? Látjuk igenis azt, hogy a demagógia behatolt teljes erővel a közéletbe. Látjuk azt, hogy a legalsóbb néprétegeknek való hízélgés mindjobbán tért foglal az összes politikai pártállásokban. (*Úgy van!*) De azután találkozzunk a nemzetiségi szenvedélyeknek, a nemzetiségi ellentéteknek is sokkal messzebbmenő kiélezésével, mint aminő helyzetet még Ausztriában is ezelőtt láttunk.^{1 2}

Nézzük meg pl. mi történt Csehországban, mi történt Lengyelországban?³ A censusos parlamentben a lengyel és más nemzetiségek törekvései a mérséklet képében jelennek meg. A csehek jelenléte, az ifjú cseh párté, egy talán nem nagyon mérsékelt, de mindenesetre komoly politikai értéket képviselő törekvést jelent.

És ma? Ma gyengültek-e azok a nemzetiségi aspirációk? Bizonyára fokozódtak. De a helyett, hogy képviselve lennének az illető nemzetiségek intelligenciája által, vezető és irányadó tényezői által: úgy a lengyelországi, mint a csehországi nemzetiség a legvadabb szélsőségekben mozgó szocialista és agrárius, és mindenféle legszélsőbb tendenciában mozgó, de ugyanakkor ultracseh, ultrarutén és ultralengyel töredékekben vannak képviselve. (*Úgy van!*) Látjuk azt a szomorú jelenséget, hogy a nemzetiségi törekvések annál erősebben érvényesülnek a tömegeknél, mentül alacsonyabb fokán állanak a műveltségnek, (*Úgy van!*) s annál inkább vesztenek tért a nemzetközi szociáldemokráciával szemben, minél magasabb fokán állanak a műveltségnek.⁴

Hát mi lesz ennek a következménye Magyarországon? Lesz bizonyára az, hogy a szociáldemokrácia igenis gyengíteni fogja a nemzeti erőt a nemzeti társadalom magyar részében, ellenben a nemzetiségi rétegekben a szocializmusnak is, úgy, mint Ausztriában látjuk, a legerősebb nemzetiségi izgató hangot kell megütöni, a legerősebbet éppen a nemzetiségi irányban. (*Úgy van!*)

¹ Ez volt tudvalévöleg Kristóffy „darabont-belügyminiszter” elgondolása (277).

² J. Redlich is azt mondja, hogy az általános szavazati jog behozatalával Ausztriában — a császár és tanácsadóinak várakozásával ellentétben — nem a mindent megbénító nemzetiségi küzdelmek gyengülése járt, hanem éppen ellenkezőleg: „die unerhörte Verschärfung sowohl der nationalen wie der sozialen Gegensätze”. (J. Baernreither: Fragmente eines politischen Tagebuches c. emlékiratainak bevezetésében.)

³ Itt Lengyelországban persze Galícia osztrák tartományt kell érteni.

⁴ Ugyanezt a tényt állapítja meg E. von Glaise-Horstenaus „Die Katastrophe” (1929) c. művében (15—16. l.), hozzáfűzvé, hogy éppen ezért nem hozhatta meg az általános szavazati jogot bevezető 1907. választójogi reform Ausztriában a császár és a Beck-kormány által várt nagy eredményt: az örökös

És, tisztelt uraim, látni fogunk még egy dolgot: a magyar vidékek nagy részében az alsó néposztály, fájdalom, régóta elhidegült már a társadalom intelligensebb rétegeiben lévő természetes vezéreitől; sok tekintetben a mi indolenciánkból; de hogy elhidegült, az tény, amelyet tagadni nem lehet. A nemzetiségi vidékek nagy részében ma még képes a nemzetiségi intelligencia intelligens elemei útján a vezetésre. *(Úgy van!)* És most mi következik be, ha behozzuk az általános szavazati jogot? Bekövetkezik az, hogy a magyar vidékekről a legkétebb elemek, lehetetlenül kétes existenciák fognak bejutni a parlamentbe, *(Úgy van!)* a román és a tót vidékeken pedig a román és a tót intelligencia színe-virága fog mandátumot kapni. *(Úgy van!)* Akkor azután elérjük azt a rettenetes szituációt, hogy a magyar parlamentben nem ugyan számbeli, de szellemi és erkölcsi túlsúlyban lesznek a nemzetiségek.

Igaz, hogy ez rövid ideig fog tartani. Én óva intem éppen nemzetiségi polgártársaimat minden illúziótól.¹ Pütkösdi királyság lesz ez. Mert önáluk is, amely percben tér nyílik a tömegek érvényesülésére, rá fog feküdni a demagógia ezekre az elemekre is, ki fogja ragadni ő alóluk is a gyékényt. *(Igaz! Úgy van!)* Ők is éppoly tehetetlenségre jutnak majd rövid tíz vagy tizenöt esztendő múlva — hiszen mi ez egy nemzet életében? — mint ahova mi jutottunk.

De ez a keletkező szomorúság, ez a keletkező veszedelem nem vigasztalhat bennünket. Nekünk, azt hiszem, az ország sorsát a magyar intelligenciának és a nemzetiségi intelligencia hazafiasán gondolkodó részének együttműködésére kell alapítanunk. *(Úgy van! Tetszés.)* És éppen azért nem mondom, hogy közönyös, de igazán századrendű rám nézve az a kérdés, hogy a statisztika szerint 52 vagy 53 vagy 54 százalék magyar választó lesz-e? Ez a néhány százaléknyi differencia az országos átlagban egészen közönyös. Hanem az a kérdés, hogy úgy intézzük a választói reformot, hogy az intelligenciát a maga jogosult befolyásától meg ne fosszuk. Hogy azok a néprétegek, amelyeket belevonunk a választójog keretébe, bírjanak a politikai érettségnek azzal a fokával, hogy meg tudják jól választani a maguk vezetőit, és hogy őket a demagóg izgatás fegyvereivel a helyes politika útjáról letéríteni ne lehessen. *(Hosszas lelkes éljenzés és taps.)*

És itt nem is kell semmiféle mesterséges úton háttérbe tolni, nem kell semmiféle mesterséges machináció útján háttérbe szorítani a nemzetiségeket, az ország nem magyar ajkú • polgárait. De arra kell vigyázni, hogy azok a nemzetiségi pol-

nemzetiségi harcokat felváltó nemzetiségi megbékülést. (L. még erre nézvo: Beck „Der Kaiser und die Wahlreform“ c. nagyrdekü tanulmányát az „Erinnerungen an Franz Joseph I.“ c. gyűjteményes mű 197. s k. 1.)

¹ L. az aradi beszédben (297) foglalt hasonló intelmet.

gártársaink, akik választójoggal ruháztatnak fel: azok ne éretlen tömegek gyanánt álljanak ott ellenségeiül a magyar államéletnek, a magyar nemzeti életnek, de azok bírjanak már azokkal a kvalitásokkal, amelyek folytán a magyar nemzeti politika részére hozzáférhetők. *(Úgy van!)* Ezért kell nekünk, t. uraim, garanciákat keresnünk; *(Úgy van!)* ezért kell nekünk úgy állapítanunk meg a magunk választói jogát, hogy ez a jogok kiterjesztése mellett — a nemzeti szempontoknak és ezek elérésének is előfeltételül — az intelligencia jogosult befolyásának garanciáit hordja magában. *(Úgy van!)*

Ebben a tekintetben időelőtti volna ma konkrét, részletes tervvel lépni az ország elé és ehhez kötni magunkat és másokat. *(Úgy van, élé'nk helyeslés.)*

Az a határozati javaslat, amely előterjesztetett, általános keretekben mozog és tulajdonképpen két gondolat körül csoportosul. *(Halljuk!)* Mert hiszen, hogy közbevetőleg megmondjam, egy konkrét intézkedést proponálunk benne: hogy a választói jog a 24 éves életkorhoz köttessék.¹ *(Élénk helyeslés.)* Én is azt hiszem, hogy csakugyan nem szükséges magyarázni, mennyire abszurdum az, hogy kiskorúak, akik saját ügyeikben gyámra szorulnak, az ország sorsát önállóan intézhessék. *(Igaz! Úgy van!)*

Különben — mondom — e határozati javaslat általános, elvi keretekben mozog és tulajdonképpen két dolog köré csoportosul. Mi azt mondjuk: vagy az általános választói jogot csináljuk meg, de oly garanciális intézkedésekkel, amelyek a cél elérését biztosítják; vagy ha ezen garanciális intézkedéseket nem sikerül megtalálnunk, akkor igenis menjünk a fokozatos haladás terére és akkor a census mérséklése és a munkásosztály arra hivatott részének bevétele útján tegyünk egy nagy lépést előre.¹² *(Élénk helyeslés.)*

Messze vezetne, t. uraim, itt most arról beszélni, hogy mik lehetnek ezek a garanciális intézkedések. Kétségtelenül az egyik a pluralitás,³ de nem az egyedüli. Van garanciális intézkedés, más, nagyon sok. Én most egy negatív álláspontot kívánok röviden kiemelni: azt, hogy az írni-olvasni tudást, *(Halljuk! Halljuk!)* és tovább megyek, a magyarul írni és olvasni tudást ilyen garanciális rendszabálynak nem tartom.⁴ Nem mondom, hogy most átmenetileg, pillanatnyilag nem

¹ Az 1848: V. és az 1874: XXXIII. t. c. a választó jogosultságot tudvalevőleg a 20. életévhez köti.

² Ez utóbbit célozta a Lukács-Tisza-féle 1913: XIV. t. c

³ Ez az Andrássy-féle 1908. választójogi javaslatban szerepel, mint az általános szavazati jog egyik korrekívuma. (292).

⁴ Annak tartotta az írni-olvasni tudás kellékét Kristóffy 1905. választójogi tervezete. (284).

hatna e tekintetben. De hisz, az Istenért, itt a nemzet egész jövő alakulásáról van szó. Itt nem az a kérdés, hogy a mai pillanatban nekünk, akik kérész életet élünk itt a földön, rövid hátralévő életünkre mi ad tűrhető egzisztenciát. *(Úgy van!)* Mi a magyar nemzet számára akarunk dolgozni, *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)* A magyar nemzet nem kérész egzisztenciára van berendezve; a magyar nemzetnek Isten kegyelméből századokon, évezredekken át kell élnie. *(Élénk tetszés és éljenzés.)* Ne azt nézzük tehát, hogy e reform hogyan fog hatni az első néhány esztendőben, hanem nézzük azt, hogy hogyan fog hatni a távolabbi jövőben. S ebből a szempontból mondhatom, hogy még ha a magyarul írást és olvasást kötjük is ki, igen rövid idő alatt fog magyarul írni és olvasni tudni jóformán mindenki ebben az országban, *(Igaz! Úgy van!)* s meg fogja szerezni vele a választói jogot, a nélkül, hogy a magyarul mis és olvasás által megszerezhetné volna egyúttal a kellő szellemi és erkölcsi kvalifikációt. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Hiszen engedelmet kérek, de én nem értem, hogy hogyan találhat valaki nemzeti szempontból garanciát a magyarul írni és olvasni tudásban, nem mondom most, de csak néhány év múlva is. Hiszen mi magunk igyekszünk, nagyon helyesen, az ország összes polgárait megtanítani a magyarul írásra és olvasásra. Amint a politikai jogok ehhez a feltételhez lesznek kötve, igyekezni fognak maguk a nemzetiségek is megtanítani a maguk híveit annyira magyarul írni és olvasni, hogy bejussanak a parlamentbe. *(Igaz! Úgy van!)* De már most kérdem: hát abban az illúzióban élünk-e mi, hogy megmagyarosítottuk azt az oláh vagy tót polgártársunkat, akit magyarul írni vagy olvasni megtanítottunk? *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)* Hiszen ez nem magyarosítás, uraim. *(Igaz! Úgy van!)* Ez nagyon üdvös dolog, nagyon hasznos dolog, mert könnyebbé teszi az ország polgárai között az érintkezést; nagyon hasznos az illető nemzetiségeknek, mert könnyebbé teszi nekik a magyar társadalommal való megélhetést és érvényesülést. Igenis, üdvös és hasznos dolog ez, de nem a magyarosítás útja. Valaki megtanulhat írni és olvasni, és talán, különösen ha jól megszekirozzák az iskolában, még nagyobb gyűlölője lesz a magyar nemzeti ügynek, mint addig.¹ *(Úgy van!)*

¹ Hogyan is mondja Széchenyi István híres akadémiai megnyitó beszédében? „A szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még”. (Kun József: Nép, nemzet, nemzetiség c. 1908. tanulmányának 25. l.)

Sokat emlegetett 1899. júl. 20. aradi pohárköszöntőjében, melyben a magyar-román testvéries egyetértésre üritette poharát, Tisza István egészen közömbösnek mondotta azt, hogy „azok, kik a hazát szeretik, románul vági magyarul beszélnek-e?” (Jancsó B. i. m. 274. l.)

Óva intek, mondom, mindenkit attól, hogy az írni és olvasni tudás és a magyarul írni és olvasni tudás előfeltételének megállapítását is garanciális rendelkezésnek tekintse. Nekünk, t. uraim, ma teljes nyomatékkal, minden pártpolitikai nézeteltéréstől eltekintve, annak hangsúlyozásával, hogy ebben minden magyar embernek egyet kell értenie: teljes nyomatékkal sikra kell szállanunk ennek a kérdésnek mindenféle elhamarkodott, radikális jelszavak alapján való megoldása ellen. *(Élénk helyeslés.)*

Én csak egy pillanatra kérem azokat, akik bizonyos, előttem érthetetlen rezignációval hajlandók belenyugodni ebbe, mint immár elodázhatatlan dologba: gondoljanak csak vissza arra, hogy hogyan került ez az egész kérdés napirendre.¹ Hiszen egészen a legújabb időkhöz egyetértett minden magyar ember, hogy ha van kérdés, amely nemzeti létünk szempontjából is a legnagyobb óvatosságot igényli, és amelyben minden haladásnak, minden előre tett lépésnek a legnagyobb megfontoltsággal kell történnie: mindnyájan a választói jog kérdését tartottuk ilyennek. Most bekövetkezik közviszonyainknak csak egy pillanatnyi összebomlása, jön egy szerencsétlen szituáció, amelyről nem akarok itt többet beszélni, de amelyben némelyek egész más célokért, egészen mellékes szempontokból, de éppen azért és éppen azon reményben, hogy ezáltal a magyar intelligencia politikai befolyását fogják tönkre tehetni, — időnek előtte beledobják a magyar közéletbe az általános választói jog problémáját. *(Igaz! Úgy van!)*

Nos, uraim, azért, mert a mi politikai egünkön feltűnt — hála Istennek éppen olyan gyorsan el is tűnt — egy nyári zivatar; azért, mert elmúlt egy zavaró incidens, nekünk el kell felednünk mindazokat a veszélyeket, amelyek a lét vagy nemlét kérdésévé teszik e kérdést? Ennek a mai generációnak az a szégyenteljes szerep jusson, hogy ezt az országot, amelyet hosszú ezer esztendőn át annyi külellenség ellen, annyi ránkötő mindenféle veszély között meg tudtak apáink védeni, meg tudtak tartani az utókor számára: ezt mi beledobjuk a züllesztésbe, beledobjuk a belső rothadásba csak azért, mert gyávák vagyunk egy frázissal szemben? *(Riadó tetszés, hosszas, lelkes éljenzés és taps.)*

Itt az idő, uraim, hogy megálljt! kiáltunk e törekvéseknek. *(Halljuk!)* Megálljt! nem a nemzeti haladásnak, annak a haladásnak, amely a szabadság útján menve, lépésről lépésre visz a végcél felé, a demokrácia felé; de megálljt az olyan tö-

Tisza István tisztában van azzal, hogy a nemzetiség nem a nyelv kérdése, hanem az érzés, a tudat és az akarat kérdése. A nemzetiség lényege: az összetartozás tudatában és akaratában rejlik.

¹ (277, 282.)

rekvéseknek, amelyek a szabadság formáinak túlhajtásával megölik a lényegét. *(Úgy van! Tetszés.)*

Mert ne feledjük el, hogy egy nemzet szabadságát ma már nyíltan megtámadni és letörni nem lehet. *(Úgy van!)* Amelyik nemzet tud élni a maga intézményeivel; amelyik nemzet úgy rendezi be a maga alkotmányos életét, hogy tényleg a maga szellemi és erkölcsi erejének legjavát viszi bele az alkotmányos életbe; csak helyesen, bölcsen, politikai érettséggel, a maga valódi érdekeinek istápolásával viszi és vezeti rendben a nemzet ügyeit: az a nemzet ne féltse a maga szabadságát. A szabadságot ma már le kell előbb jártni, ha tönkre akarják tenni. *(Úgy van! Tetszés.)* A lejáratás útja pedig az, ha a szabad intézményeket martalékul dobjuk oly tömegeknek, amelyeket, igenis, fel akarunk mi is nevelni a későbbi utókor szabadabb, demokratikusabb intézményei számára, de amelyek ma még ilyenekre kellő politikai érettséggel nem bírnak. *(Úgy van! Helyeslés.)*

Minket, uraim, vezethet az a nyugodt öntudat, hogy akkor, amikor bizonyos demokratikus közjogi áramlatokkal szembeállunk, akkor nemcsak a nemzeti létnek, a nemzeti existenciának, de egyúttal a haladásnak, a szabadságnak, az igazi alkotmányosságnak, a Magyarországon lakó népek és összes egyének boldogulásának, fejlődésének, szabad tovább fejlődésének nagy ügyét szolgáljuk. *(Élénk tetszés.)*

Ebben a meggyőződésben ajánlom elfogadásra a határozati javaslatot. *(Szűnni nem akaró élénk tetszés, helyeslés, éljenzés és taps. Élénk felkiáltások: Elfogadjuk!)*

Gr. Tisza István „beszédét olyan tetszészvihar követte — írja a B. H. tudósítója — amelyet a Vigadó nagyterme is keveset látott“.

Beszéde után az elnök berekesztette a választójogi nagygyűlést.

Itt említjük meg, hogy ápr. 3-án volt a márc. 19. konzervatív választójogi nagygyűlés ellengyűlése, melyre a főváros polgárságát ugyancsak a Vigadóba hívták össze az általános, egyenlő és titkos szavazati jog hívei.

Ennek a radikális irányú választójogi mozgalomnak zászlóvivői voltak: Vázsonyi Vilmos, Eötvös Károly, Pető Sándor, Kmety Károly, Sándor Pál stb. (B. H. 1910. ápr. 5. sz.)

Ápr. 21-én azután megalakult a radikális választójogi országos ligája br. Bánffy Dezső (a „vörös báró“) elnöklete alatt.

Ezt az országos szövetséget az általános, egyenlő és titkos szavazati jog megvalósítása érdekében hozták létre a konzervatív választójogi koalícióval szemben.

A budapesti új városházán tartott alakuló gyűlés szónokai között volt a munkapárti Sándor Pál is, aki egyebek között utalt arra, hogy Khuen-Héderváry miniszterelnök az általános választójog programjával biztatta őt a munkapártba való belépésre; ezzel ellentétben Tisza az ellenkező irányban agitál országszerte. (B. H. 1910. ápr. 22.)

299. Beszéd a pestmegyei nemzeti munkapárt 1910. márc. 19. alakuló gyűlésén: ki hirdeti a lemondás politikáját gazdasági és katonai téren?; Andrássy félreállása és az ellenzéki pártvezérek túlnyomó részének mérséklete; Justhék magatartása a koalícióban és mostani gazdasági, nemzetiségi és választójogi programja; a koalíció obstrukciós tapasztalatai és ellenrendszabályai; Justh, a pártvezér és Justh, a házelnök; a koalíciós házelnökség erőszakoskodásai és a jövő hárszabály-reform kilátásai; egyetértés égetően szükséges a nemzeti lét nagy kérdéseiben; a nemzeti emelkedés és hanyatlás ideje; „kérve kérem az Istentől...”, adja meg nekem azt a delejes erőt...“; „most higgyenek nekem, amíg még nem késő!“ — A márc. 21. véres ülés. — A koalíciós országgyűlés feloszlata.

Miként említettük (298), 1910. márc. 19-nek egyik kimagasló politikai eseménye: gr. Tisza István beszéde a pestmegyei nemzeti munkapárt délután tartott alakuló gyűlésén a Pesti Lloyd-Társulat dísztermében, mely ez alkalomra zsúfolásig megtelt a megye minden részéből összesereglett választókkal.¹

Br. Podmaniczky Géza megnyitó szavai után gr. Ráday Gedeon terjesztette elő a pestmegyei nemzeti munkapárt megalakítására vonatkozó indítványát.

Azután az elnök felkérésére lelkes éljenzés és taps közepette kezdte meg gr. Tisza István beszédét. Míg délelőtt a Vigadóban a nemzeti irányú választójogi reform érdekében szállt síkra, délután szegedi beszédének (296) gondolatmenetébe kapcsolódva, folytatta hadakozását Justhék országrontó politikája ellen.

Tisza István gróf:

Tisztelt uraim! Akkor, amikor mélyen tisztelt elnökünk szíves felhívásának engedek, lehetetlen nem érezni magamban azt a nehézséget, hogy ha itt a mai politikai helyzetre vonatkozó kérdéseket fejtegetem, el nem kerülhetem azt, hogy ismétlésekbe bocsátkozzam. Szeretném ugyan kerülni az ismétlést, de talán szükség is van rá. S akkor, amidőn ugyanazon téves állításoknak ismételt hangoztatásával találkozunk, akkor talán nem végez az ember felesleges munkát, még ha unalmassá válik is, ha ezzel kapcsolatban az igazságok ismétlésébe bocsátkozik. *(Halljuk!)*

¹ Az alakuló gyűlés leírását a B. H. 1910. márc. 20. számából vettem, Tisza beszédének szövegét Az Újság ugyanezen napi számából.

Tisztelt uraim! Engedjék meg nekem, hogy mindenekelőtt szemébe nézzek annak a lépten-nyomon, nap-nap után élénkbe vágott állításnak, hogy mi a lemondás politikáját képviseljük.¹ *(Felkiáltások: Ez nem igaz! Ez hazugság!)* Hát, uraim, hiába állítjuk oda helyes világításba a tényeket, újra és újra mondják azt nekünk, hogy mi a lemondás politikáját követjük akkor, amidőn a nemzetet az önálló bank felállításától visszatartani akarjuk. Hiszen már a kormány nyilatkozatában olyan férfias nyíltsággal, aminőre régóta nem volt példa, hangsúlyozta, hogy az ú. n. gazdasági külön berendezkedést nem azért nem akarja a kormány megcsinálni, mint hogyha az bárki illetékes tényező részéről akadályokba ütköznék, de azért nem, mert az ország érdekében fekvőnek nem tartja. *(Élénk helyeslés.)*

Ismételve és ismételve kijelentettem és igyekeztem érvekkel támogatni én is,² hogy ha ellene fordulok a külön bank felállításának, ez nem azért van, mintha én a nemzetnek azt mondanám, hogy mondjon le valamiről, ami az ő javára szolgálna, hanem azért, mert a külön bank felállítását a nemzetre nézve károsnak tartom. És ha a mi t. ellenfeleink tisztességes eszközökkel kívánnak harcolni, akkor én arra kérem őket, hogy bizonyítsanak be két dolog közül egyet. Vagy azt, hogy függetlenebb az a nemzet, amelyik szegényebb, mert akkor elismerhetem az ő álláspontjukról, hogy igenis szegényebbé tesz ugyan a külön vámterület, de függetlenebbé. Én állítom és bizonyítom azt, hogy mentői gazdagabb egy nemzet, annál függetlenebb. *(Igaz! Úgy van! Élénk tetszés és éljenzés.)* Ha ők ezt kétségbe vonják, ám cáfolják meg. Vagy ha ezt nem tudják megcáfolni, akkor cáfolják meg a másik állításon. Én azt állítom, hogy a külön bank felállítása megdrágítja a kamatlábat, *(Úgy van!)* és bizonytalanabbakká teszi megrázkódtatások esetén hitelviszonyainkat; *(Úgy van!)* azt állítom, hogy a magyar társadalmat károsítja, *(Igaz!)* szegényebbé teszi az, aki a kamatlábat megdrágítja. *(Igaz! Úgy van!)*

Tehát aki a kamatlábat megdrágítja, szegényebbé teszi a társadalmat, távolabb viszi azt a függetlenség ideáljától. *(Igaz! Úgy van!)* Ez az állítás. Ezt tessék megcáfolni. Ha megcáfolják, meghajlok minden érv előtt. De amíg ezt megcáfolni nem tudják, addig ne állítsák azt, hogy mi a lemondás politikáját hirdetjük; ne állítsák azt, hogy ők a függetlenség ügyét szolgálják, mikor a külön magyar bank csalékony jelszavának szolgálatára hívják fel a nemzetet; hanem igenis ismerjük be azt, hogy ezzel a függetlenséggel a különállás látszatának fel-

¹ Ezen állítás beható cáfolatát, találjuk az 1910. márc. 6-i szegedi beszédben. (296).

² (293) és főleg (296) sz. a

költése mellett a valódi, az igazi függetlenségtől távolodnak. *(Úgy van!)*

T. uraim! Ha van tér, ahol lemondásról lehet beszélni, hát az a katonai kérdések körül van.¹ *(Halljuk! Halljuk!)* De ott ismét óva intem az urakat annak a tévhitnek a befogadásától, mintha mi azt hirdetnék, hogy a katonai téren elérendő reformokról mondjon le a nemzet. Ellenkezőleg áll a dolog. Mi azt állítjuk, hogyha a katonai kérdéseknél nem visszük falnak a nemzetet, ha a katonai kérdéseknél is király és nemzet kölcsönös bizalmára fektetjük eljárásunkat, — előbbre visszük a nemzetet c téren is. *(Igaz! Úgy van! Élénk tetszés és éljenzés.)*

Az, amiről mi most lemondani kívánunk, amit mi most az ország jól felfogott érdekében a napirendről levonni kívánunk, az semmi egyéb — ezt vállalom, de azután semmi egyebet — mint a századok szolgálati nyelvének kérdése. *(Igaz! Úgy van!)* így áll a dolog. A mérleg egyik serpenyőjében ez van, a másik serpenyőjében a nemzeti szabad fejlődésnek minden előfeltétele az egész vonalon. *(Hosszas élénk tetszés, éljenzés és taps.)*

Ez az igazság. S én azt kérem, válasszon a nemzet, mivel szolgálja jobban érdekeit: azzal-e, ha király és nemzet felszabadul, együttes akaratát fordíthatja a magyar nemzet minden ellensége ellen, a nemzetiségi agitátorok ellen, az ausztriai magyarfalók ellen, a külföldi agitátorok ellen, — *(Úgy van!)* vagy azzal, ha mint egy tizenhétéves leány a holdvilágot, úgy nézzük a századok szolgálati nyelvét és a mellett nem csinálunk semmit, a mellett hagyjuk, hogy ellenségeink egyesült erővel lerombolják minden pozíciókat? Kérem, válasszon a nemzet, ki hirdeti a lemondás politikáját és ki hirdet élő igazságokra alapított nemzeti politikát, olyat, amelyik lépésről-lépésre mindig előre, mindig magasabbra viszi fel a magyar nemzetet? *(Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés és felkiáltás: Éljen Tisza István!)*

És, tisztelt uraim, helyesbítenem kell egy legendát, mert vannak a közvéleménynek orgánumai, amelyek folyton azt hirdetik, mint hogyha a koalícióban benn volt 67-esek egyrésztének minden pártkötelékből való félreállása azt jelentené, hogy most a 67-es politikának egy kevésbé nemzeties iránya érvényesülne, mint aminőt ők helyeseltek. Én nem kívánom a mi politikai vitáinkba gr. Andrássy Gyula személyét belekevernem, aki legmélyebb sajnálatomra kívül maradt ma ezeken a harcokon. Az ő dolga, hogy ebben a tekintetben hogy és mikor akar állást foglalni és nyilatkozni. De egy legenda ellen tiltakozom: Én nagyon jól ismerem azokat az indokokat, amelyek visszatartották gr. Andrássy Gyulát attól, hogy a Nemzeti

¹ (296).

Munkapárt soraiba belépjen. Nem osztozhattam ezekben az indokokban. Mindent elkövettem, hogy meggyőzzem őt azok célszerűtlen voltáról. Nagyon sajnálom, hogy ez nem sikerült. De ha egyszer nem sikerült, tisztelem az ő meggyőződését; de azt nyugodt lélekkel mondhatom, hogy ezeknek az indokoknak ezekhez a katonai kérdésekhez abszolúte semmi közük; hogy gr. Andrássy Gyula, ha más nehézségeket sikerült volna legyőznie, igenis támogatta volna azt a politikát, (*Úgy van!*) amely a katonai kérdések körül a státuskvónak az elfogadása mellett tör lándzsát. (*Úgy van!*)

És ha ma még vannak a mi közéletünkben, a mi politikai életünkben tiszteletreméltó egyéniségek, akik nem helyezkednek nyíltan arra az álláspontra, hogy a nemzet érdeke ennek a nemzet sorsához képest mégis csak másodrendű vagy harmadrendű kérdésnek a napirendről való levételét kívánja, de hogy mégis érzik magukban azt, hogy itt tényleg nem szabad az ország helyzetét lánggra lobbantam ebben a kérdésben: erre nézve arra a hazafias, mérsékelt, elismerésre méltó hangra és eljárásra utalhatok, amely, kevés kivétellel, az ország ellenzéki pártjait és a pártok vezéreit is jellemezte. Ezek az urak is érzik azt, hogy itt rendbe kell hozni az ország szénáját.

Ezek az urak is érzik azt, hogy az ország érdeke nem követelheti azt, hogy ezen kérdések miatt mindent félborítsunk ebben az országban és ez viszi őket arra a mérsékelt, arra a nyugodt álláspontra, amelyet tőlük, mint a hazafiúi felelősség-érzetnek elismerésre méltó megnyilatkozását elismeréssel és köszönettel fogadunk.

Ha ebbe egy disszonáns hang vegyül, — hát engedjenek meg, nem mondom, hogy nagy passzióval foglalkozom ezzel a témával, de az embernek a közérdek parancsolja, hogy a létező veszélyekkel foglalkozzék, ezért vagyok kénytelen vele foglalkozni, ezt a disszonáns hangot kizárólag a függetlenségi pártnak Justh Gyulát követő árnyalata idézi fel.¹

Hát, tisztelt uraim, ezek az urak igen erős kifejezéseket használnak. Én nem tehetek róla, de én ezt értem lélektanilag. Szükségük van a kurucság látszatát felkölteni (*Felkiáltások: Úgy van! Ez igaz! Hosszas, zajos tetszés, helyeslés, éljenzés és taps.*) kifejezéseiknek bárdolatlansága által, hogy ezzel elvonják a figyelmet attól, hogy milyen kevéssé kuruc az ő álláspontjuknak lényege. (*Úgy van! Élénk helyeslés.*)

A 48-as közjogi álláspontról éppen olyan mélyen hallgatnak, mint minden más tényező ma már ebben az országban. A katonai kérdések, a katonai követelések feladására nézve ők

¹ Tisza a következőkben folytatja Justhékkel Szegeden (296) megkezdett hadakozását.

mentek jó példával előre (*Úgy van!*) és mi csak őket követjük e kérdések félre tételében. (*Egy hang: Ott voltam, nem csináltak semmit sem!*) Nemcsak nem csináltak semmit sem, de egyenesen a Justh-párt magatartása tette lehetetlenné azt, hogy a koalíció a maga katonai programját keresztülvigye. (*Igaz! Úgy van!*) Tehát nagyon is csináltak valamit. (*Élénk derűlt-ség és éljenzés.*) Igenis, mint a hajótörött a hajó utolsó deszka-szálához, kapaszkodnak a bankkérdéshez és bele akarják vinni a nemzetet abba, hogy síkra szálljon egy olyan közgazdasági intézkedés mellett, amely határozottan, világosan, kétségtelenül károsítja a nemzetet. (*Úgy van!*) Azután megpótolják ezt a hazafiúi programjukat azzal a nemzetiségi programmal, amelyik abban merül ki, hogy Zombor piacán a Tomics Jásákkal járják el a kállai kettőst.¹ (*Derűlt-ség.*)

Tisztelt uraim! Én, Istennek hála, idestova három évtizedes közpályámon (*Hosszas, lelkes éljenzés. Halljuk! Halljuk!*) mindig hirdetem a nemzetiségekkel való testvéries egyetértés politikáját. (*Igaz! Úgy van!*) De mindig az egyetértést azokkal a nemzetiségi polgártársainkkal, akik politikai téren beleolvadnak az egységes magyar nemzetbe, (*Igaz! Úgy van!*) és mindig a bennem rejlő erő egész megfeszítésével küzdöttem azok ellen, akik külön testet képeznek a magyar nemzet testében, akik a mi közéletünkbe nemzetiségi aspirációkat, nemzetiségi vonatkozásokat visznek bele és nemzetiségi pártalakulásokat követnek. (*Igaz! Úgy van!*) Ezt tettem régen, ezt tettem az utolsó napokban is.² És ez az álláspont a Justh Gyulák álláspontjával a két ellentétes sarkot képezi. (*Úgy van!*) Igenis vonzzuk magunkhoz a nemzetiségeknek békét, egyetértést, a magyar állam, a magyar haza közös szolgálatát óhajtó, kívánó elemeit; vonjuk el őket az agitátoroktól és ezáltal vonjuk el a talajt az agitátorok elől és tegyük ártalmatlanná őket. (*Úgy van!*) De azután ha tovább folytatják bűnös játékaikat, kérlelhetetlen ellenségként bánjunk el velük. (*Igaz! Úgy van!*) Ez a magyar álláspont. (*Élénk éljenzés és taps.*)

Ez a hazafias álláspont a nemzetiségi kérdésben. De összefogni a nemzetiségi agitátorok leghazafiatlanabb részével; összefogni magyar emberek, magyar pártok ellen; nyíltan hirdetni, hogy ők a függetlenségi párti szavazatokat beliferálják a szerb nemzetiségi ultrák megválasztására: (*Felkiáltások: Úgy van! Gyalázat!*) hát, engedelmet kérek, erre Magyarországon még nem volt példa és én kétségbe esném Magyarországon

¹ Tisza itt Justhék és a szerb radikálisok Zomborban 1910. márc. 13-án tartott közös népgyűlésére céloz, melyről a (297) jegyzetrotatívában volt szó. Tomics Jása a szerb radikális párt vezére.

² „Régen”: az 1893. szept. 20. nagyváradi beszédben (37); „az utolsó napokban is” (295) és (297).

jövője felett, ha ezt a bűnös merényletet a magyar nemzet közfelháborodása nem kísérné. (*Úgy van! Hosszas élénk tetzés, percekig tartó taps.*)

Ezt a nemzeti politikát, amely a Tomics Jásákkal való ölekezésekben nyilvánul, tetézik egy olyan választójogi állásponttal, amely szintén minden nemzeti garanciának félérteté-
lével ugyanazt hirdeti, amit benn az országban és kint Ausztriában a magyar nemzet esküdt ellenségei. (*Igaz! Úgy van!*) És végül, hogy teljes legyen a kép: a Justh-párt megalapítása percétől fogva a legnagyobb cinizmussal indult el a magyar parlamentarizmus tönkretételére. Mi volt az, ami lehetetlenné tette, hogy a megelőző kormány indemnitást kérhessen; mi volt az, ami ebbe a lehetetlen helyzetbe sodorta bele a nemzetet, ha nem Justhék magatartása, (*Úgy van! Igaz!*) akik megalakulásuk első percétől fogva a legnagyobb cinizmussal azt hirdették: mi százharmincán vagyunk, mi mindent meg tudunk akadályozni, velünk meg lehet alkudni, (*Igaz! Úgy van! Zajos tetzés.*) de nélkülünk nem lehet csinálni semmit. (*Élénk éljenzés.*)

És, tisztelt uraim, én ismertem nagyon sok derék magyar embert, akinek az a becsületes meggyőződése volt, hogy Magyarországon az obstrukcióra szükség van. De nézetem szerint ezeknek az uraknak ma már lehetetlen ezt az álláspontot fenntartani; lehetetlen, mert ennek az álláspontnak minden premisszájára rácsúfoltak az események. Miből indult ki ez az álláspont? Mindenekelőtt abból, hogy Magyarországon olyan nagy a kormányhatalom, hogy választásokon a nemzet akaratát, a nemzeti többség véleménye nem diadalmaskodhatik. Hát kérem, én voltam a szenvedő objektum abban, (*Igaz! Úgy van!*) (*Hosszas élénk éljenzés és szünni nem akaró taps.*) hogy erre a feltevésre rácsúfoltak az események. Igenis, az 1905. évi választások ¹ megmutatták azt, hogyha az ország közhangulata igazán a kormány ellen fordul, akkor az ország a választásoknál is el tudja azt a kormányt söpörni. (*Úgy van!*) Nincs szükség obstrukcióra, hogy a nemzeti akarat ilyen elkerülő úton érvényesüljön. (*Igaz! Úgy van! Éljenzés.*)

A másik egész nagy csoportja a tapasztalatoknak az, amelyet a koalíció az ő országgyűlésében szerezhetett, ahol hiába volt a politikában résztvevő magyar nemzet az ő háta mögött, hiába volt az országgyűlés kilenczederésze a koalíció táborában, — az obstrukció állandó bajok, kellemetlenségek, veszélyek forrása volt.^{1 2} És hogy ebben a tekintetben minő rend-

¹ (255).

szabályokra volt szükség s hogy ebben a tekintetben a házszabályoknak meglehetősen megsértésével is hazafias elnökségek mit végeztek, *(Úgy van!)* erre nézve mély tisztelettel kérem Justh Gyula pártvezér urat, hogy kérdezze meg Justh Gyula képviselőházi elnököt. *(Élénk derűtség, élénk éljenzés és taps.)*

Ma már azok után az erőszakoskodások után, amiket a koalícionális elnökség lényegileg helyesen, ha nem is mondom, hogy mindig célszerűen, — talán az eljárás kevésbé volt jogtisztelő, mint a mienk, de hát mindegy, *(Derűtség.)* mellékes, én azért belenyugszom abba is, — de, mondom, azok után, amiket a koalícionális elnökségnek el kellett követnie és azok után a házszabálymódosítási rendelkezések után, amiket a koalíció, fájdalom, megállva egy félrendszabálynál, amely ideig-óráig szárazra hozta az ő szénáját, de nem hozta rendbe az ország szénáját:¹ *(Úgy van!)* amiket a koalíció elkövetett, azok után ma már nem lehet komolyan gondolkozó magyar emberek között véleményeltérés a felett, hogy a magyar képviselőház munkaképességét biztosítani kell; *(Úgy van!)* hogy a magyar nemzetnek életüterét vágja el az, aki a parlament munkaképességét támadja meg; *(Úgy van!)* hogy a nemzetnek legveszedelmesebb ellensége az, aki öntudatosan vagy öntudatlanul, — de a politikában az öntudatlanul elkövetett hibák sokszor veszedelmesebbek az öntudatos gonoszágoknál, — mondom, öntudatosan vagy öntudatlanul a magyar parlament tehetetlenné tételére, a magyar parlament munkaképességének megakasztására irányítja eljárását. *(Úgy van! Úgy van!)*

Éppen azért, tisztelt uraim, él bennem az a remény, hogy ha még egyszer felmerül az a kérdés, amint hogy fel fog merülni, hogy a magyar parlament munkaképességét biztosítani kell, — ez a küzdelem nem úgy fog lefolyni, mint ahogy néhány évvel ezelőtt lefolyt a küzdelem. Ez a küzdelem nem egy kétségbeesett harc lesz, egy a jogait védelmező többség és egy ellene fanatikus harcba egyesült ellenzék között, — hanem ebben a küzdelemben karöltve együtt lesz minden komolyan gondolkozó hazafias magyar ember, *(Hosszas tetszés és éljenzés)* és sikerrel fogja ezt a kérdést megoldani a nélkül, hogy azokhoz az extrém eszközökhöz kelljen nyúlni, amelyekhez nyúlni kellett a múltban, *(Úgy van!)* és sikerülni fog megoldani úgy, hogy ne keserűséget, ne szenvedélyeket, de közmegegyezést keltsen fel az egész országban.² *(Igaz! Úgy van! Zajos helyeslés.)*

Általában, tisztelt uraim, ha a mai sötét helyzetben va-

¹ Mert hiszen a sürgősség intézményét életbeléptető 1908. házszabályreform csak a koalíciós országgyűlés tartamára bírt érvénnyel. (L. az 1908. házszabályok 252. §-át.)

² Tiszának ez a jogos reménye — sajnos — nem vált valóra.

lami vigasztaló vonás tárul elénk, hát ez az, hogy kétségtelesen konstatáljuk hazafiúi örömmel és reménységgel azt, hogy mégis csak a mi közéletünkben is domborodnak ki olyan nagy kérdések, amelyekben egyetért minden magyar ember és hogy mégis az országnak komolyan gondolkozó pártemberei az őket elválasztó pártellentétek mellett is nem feledkeznek el azokról a kapcsokról, amelyek magyar embert magyar emberrel kell, hogy összekössenek. *(Élénk éljenzés.)* Éppen azért most, a választások küszöbén, kevesebb izgalmat, kevesebb szenvedélyt, kevesebb gyűlölködést látok felszínen forogni, mint bármikor máskor új választások előtt. *(Úgy van!)* És, uraim, adja Isten, hogy ez így maradjon. Mert higgyék meg nekem az urak, hogy soha nagyobb szükség nem volt arra, hogy magyar ember magyar emberrel egyetértsen és a nemzeti lét közös nagy alapvető kérdéseinél kezdet fogjon egymással, mint mai szomorú viszonyaink között. *(Élénk éljenzés.)*

Én nem beszélek mindarról a bajról, hátrányról, károsodásról, amit a legutóbbi nyolc-tíz esztendő politikai meddősége hozott magával. Érezzük, tudjuk ezeket mindnyájan. Pénzügyi, közgazdasági, kulturális, adminisztratív téren, mindenütt számtalan üdvös reform állott meg, pang, várja azt, hogy végrehaláhára rátérjünk a munkára, rátérjünk a produktív tevékenységre és gondoljuk ennek az országnak az érdekeit. De beszélnek azokról a nagy veszélyekről, amelyek nemzeti létünket igazán alapjaiban rázkódtatják meg.

Hiszen, uraim, nézzünk körül: nézzük meg a nemzetiségi kérdés fejlődését; nézzük meg a jelenségeket Ausztriában; nézzük meg, hogy tör ott ki, micsoda vakmerő nyíltsággal, minden tizedrangú osztrák tényező részéről a hetvenkedő magyargyűlölet; *(Igaz! Úgy van!)* hogyan beszélnek ma rólunk Ausztriában, úgy ahogy egy félszázad óta nem volt példa rá, hogy így merjenek rólunk beszélni. *(Igaz! Úgy van!)*

Es nézzük meg, az egész világon, mivé lett az az erkölcsi tőke, amelyet a magyar nemzet 1867. óta egy emberöltő becsületes munkájának véres verejtékével szerzett. *(Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van!)*

Hiszen az én ifjúságom első emlékei abba a korba esnek vissza, amikor a 67-et közvetlen követő időben ránkzúdultak a pénzügyi kalamitások, felmerült sok minden nehézség, feltámadt a kétely a magyar nemzet életképessége iránt. És aztán, ahogy nőttem, ahogy férfivá lettem, ahogy tanultam érettebb ésszel venni fel a benyomásokat és gondolkozni az események felett: növekvő magyar büszkeséggel láttam és éreztem azt, hogy mi itt erősödünk, növünk, fejlődünk az egész világ előtt; hogy azok, akik egy érdekes népecskének tekintettek húsz esztendővel ezelőtt, számottevő, komoly tényezőnek tekintenek; hogy

barát és ellenség úgy néz reánk, mint az európai egyensúly, az európai béke, az európai népek szabad haladásának egyik jelentős, komoly oszlopára.

És, Uram Istenem, hova lett ma ez a nemzeti büszkeség? Mit érez ma egy gondolkozó magyar ember, ha külföldiekkel találkozik, ha hallja azt a véleménynyilvánítást, amit jóakaró, komoly tényezők velünk szemben kifejeznek, vagy látja azt a szánakozó mosolyt, amivel hallgatnak e kérdés felől?

Gondoljuk meg, tisztelt uraim, hosszú századokon keresztül nem volt ura a magyar nemzet a maga sorsának. Végre-
valahára abba a helyzetbe jutottunk, hogy igenis teljesen szabadon rendelkezhetünk közviszonyainkról, állami életünk berendezéséről idebenn, és számottevő tényezőjévé lehetünk kifelé is egy európai nagyhatalom külpolitikájának. Végre megnyílt előttünk a tér; végre itt volt az alkalom megmutatni azt, hogy a magyar nemzet bír-e azzal az erkölcsi és szellemi erővel, hogy betölthesse a maga világtörténelmi hivatását?

Hát, t. uraim, azt kelljen konstatálni ezután a próba után, hogy megmérettünk és könnyűnek találtattunk? Nem facsarodik el minden becsületes magyar szív erre a gondolatra? Nem ébred-e fel minden becsületes magyar lélekben az a férfias elhatározás, hogy itt nem kell nézni semmi egyebet, hogy itt nem kell törődni semmi egyébbel, hogy itt nincs hiúság, nincs következetesség, nincs semmi a világon más, mint a magyar nemzetnek az a predomináns nagy érdeke, hogy akkor, amikor végre-
valahára uraivá lettünk a magunk sorsának: mutassuk meg, hogy tudunk ezzel az alkalommal élni; mutassuk meg a világtörténelem mérlegén, hogy igenis oda, ahol a mi existenciánk alapkövét kell leraknunk, oda tudjuk lenyomni és a magunk számára elfoglalni ezt a mérleget. (*Viharos éljenezés és taps.*)

Uraim! Én, ahogy láttam boldog lélekkel az emelkedést, úgy láttam csírától kezdve a veszélyeket is.¹ Láttam és igyekeztem felnyitni a nemzet szemét, és éreztem azt a borzasztó kint, amit érez az az ember, akinek a szeme tisztán lát, akinek a szíve hangosan feldobban mindarra a keserű érzésre, amit hazafiban a nemzet veszélyei, a nemzet süllyedésének kilátása kelt és éreztem azt a kint, hogy egyedül látok, egyedül érzek, hogy honfitársaim többsége lidércfény után megy és veszélybe dönti a nemzetet. (*Élénk tetszés.*) Hiába próbáltam megállítani a nemzetet ezen az útján, keresztülgázolt rajtam és ment a maga útján tovább és volt idő, mikor azt hittem, hogy minden

¹ Tisza már 1889. nov. 23. budgetbeszéde óta (10) állandóan figyelmeztet a parlament tekintélyének megrontásából a nemzetre háramló veszélyekre. Közéleti szereplésének egyik fő célja: küzdelem a parlamentarizmusért, harc az 'obstrukció ellen. (25).

veszve van. De az isteni gondviselés örökösödött még a magyar nemzet felett.

Aránylag rövid idő alatt módot, alkalmat nyújt ismét arra, hogy visszaforduljunk erről a végzetes útról; hogy az igazi, a valódi, a tényleges eredményeket, a nemzetet igazán erősebbé tevő, nagyságát biztosító úton haladjunk tovább előre. És én most ugyanazzal az élesen látó szemmel, ugyanazzal a hazafiúi érzelmektől megfeszült szívvel állok itt a nemzetnek ezen a fordulópontján. (*Éljenezés.*) S ugyanazzal a tépelődéssel lelkemben, hogy, Uram Istenem, egyedül leszek-e ismét? (*Zajos felkiáltások: Nem!*) Uram Istenem, a nemzet többsége elmegye-e másodszor is a mocsárba vivő úton? Kérve-kérem az Istentől, hogy ha már szemet adott nekem, ha már szívet adott nekem, adja meg nekem azt a delejes erőt,¹ mely mások szemét fel tudja nyitni, amely mások szívét dobbanásba tudja hozni, amely mások férfias akaratát fel tudja kelteni, (*Hosszantartó zajos éljenezés és taps*), hogy azután együtt, vállvetett, férfias munkával előre, hegynek fel vigyük a nemzetet! (*Lelkes éljenezés.*)

Kérve kérem azokat, akik érzik, — talán sokan vannak ilyenek, — hogy öt esztendővel ezelőtt nekem volt igazam, ha belátják ezt ma: most higgyenek nekem, amíg még nem késő! És ne megint évek múlva, talán a magyar nemzeti állam romjain mondják azt: Neked volt igazad! Ajánlom a határozati javaslatot elfogadásra. (*Szünni nem akaró zajos éljenezés és taps.*)

Gr. Tisza István beszéde után, melyet tomboló tetszéssel fogadtak, egyhangú lelkesedéssel kimondották a pestmegyei nemzeti munkapárt megalakulását.

Az időrendi összefüggés okából itt emlékezünk meg a koalíciós országgyűlés végét közvetlenül megelőző azokról a visszaszítató eseményekről, amelyekhez hasonló az újabb magyar parlamentarizmus — az 1904. dec. 13. képviselőházi rombolást (242) is szem előtt tartva — sem azelőtt, sem azóta nem mutathat. A márc. 21-i véres ülésről van szó, amelyre — mint a következőkben látni fogjuk — Tisza gyakrabban kitér választási beszédeiben.

Tudjuk (294), hogy 1910. jan. 28-án az országgyűlés királyi leirattal márc. 24-ig elnapoltatott. Időközben azonban a király hozzájárult a miniszterelnök azon előterjesztéséhez, hogy az or-

¹ A nemzeti munkapárt (1910. júniusi) reményen felüli nagy választási győzelme mindennél jobban bizonyítja, hogy az Úr Isten megadta Tiszának „azt a delejes erőt”.

Szász Károly (i. m. 32. l.) Tisza toborzó beszédei közül ezt a márc. 19-ét tartja „talán a leghatalmasabb”-nak. Nézetünk szerint ez a beszéd páratlan lírai páthoszával emelkedik ki a többi közül.

szágyűlés feloszlata már márc. 22-én megtörténjék. Márc. 21-én tartotta a koalíciós országgyűlés mindkét háza utolsó ülését.

Ezen képviselőházi ülés elején Gál Sándor elnök újból felolvastatta az országgyűlést márc. 24-ig elnapoló királyi leiratot, majd azt az újabb kéziratot, mellyel a király márc. 21-ére hívta össze az országgyűlést. Az elnöki előterjesztések végén pedig bemutatta a miniszterelnöknek azt az átiratát, amely szerint az országgyűlést márc. 22-én a király nevében József főherceg fogja berekeszteni. Majd felolvastatott a József főherceg eme megbízásáról szóló királyi leirat.

Ennek megtörténtével gr. Batthyány Tivadar (az akkori legnagyobb párt, a Justh-párt nevében) határozati javaslatot nyújtott be, mely szerint a képviselőház tiltakozik az országgyűlésnek exlex-állapotban való törvény- és alkotmányellenes feloszlata ellen. A határozati javaslatához Kossuth Ferenc és Rakovszky István is hozzájárult.

Majd a miniszterelnök szólalt fel annak bizonyítására, hogy a feloszlata nem ütközik az 1867. X. t. c.-be. Ámde előadásában különböző közbeszólásokkal folyton zavarják; hiába kísérli meg beszédének befejezését, szavait elfojtja a baloldal zsivaja. Végre megunván a hiábavaló kísérletezést, nyilván azzal a szándékkal, hogy legalább a gyorsírók megérthessék befejező szavait: néhány lépéssel a gyorsírók asztalához lépett, ahol folytatta beszédét; de szavait senki sem értette.¹ Erre a Justh-pártból többen fenyegetőleg a miniszterelnök felé, mások ismét a többi pártból a miniszterelnök védelmére siettek. A házelnök látván, hogy dulakodás kezdődik, az ülést felfüggeszti. Most a Justh-párt soraiból néhányan a Ház asztaláról és a miniszteri asztalokról felkapott törvénykönyveket, tintatartót, tolltartó-tálcát és egyéb súlyos tárgyakat dobáltak a miniszterelnök felé. Ebben a tintatartó-harcban megsérült a miniszterelnökön kívül a védelmére sietett gr. Serényi Béla földművelésügyi miniszter és még két képviselő. Sebesülésük szerencsére nem volt súlyos természetű. Okul szolgált azonban a bűnvádi eljárás megindítására.¹ ² Mondanunk sem kell, hogy az elköve-

¹ A márc. 21. ülés ez után következő szomorú eseményeinek leírását L. a B. H. 1910. márc. 22. számának Az utolsó ülés c. részletes tudósításában. Az előfordult véres botrányról 63ól ugyanazon számban a Vér a parlamentben c. vezércikk. L. még erről legújabbban Gratz II. 239—240. 1.

² Mint a B. H. 1910. ápr. 16. számának A képviselőházi botrány c. cikkében olvassuk, a budapesti kir. ügyészség a márc. 21. képviselőházi eseményekből folyólag ápr. 15-én nyújtotta be vádiratát a váditanács elnökénél. A vádirat kétrendbeli hatóság elleni erőszak büntetével és kétrendbeli súlyos testi sértés vétségével vádolja a miniszterelnököt és a földművelésügyi minisztert bántalmazó hat volt Justh-párti képviselőt. Ezek: Beck Lajos, ifj. Madarász József, Zakariás János, Hoffmann Ottó, Markos Gyula és Eitner Zsigmond. Ezek közül a márc. 21. ülésen a jelentkezésre való felhívások ellenére csak Beck, Zakariás és Hoffmann jelentkezett.

Ami azután ennek a szomorú emlékü bűnvádi ügynek a végét illeti, több, mint négy év múlva a B. H. 1914. máj. 5. számának „A tintatartópör“ c. cikke arról ad hírt, hogy a budapesti büntetőtörvényszéken 1914. máj. 4-én hirdették ki a Kúria harmadfokú ítéletét Zakariás János és társai bűnpörében. A Kúria az alsófokú bíróságok által kiszabott büntetés lényeges súlyosbításával: Zakariás

tett bűncselekmények országszerte általános felháborodást váltottak ki.

Meg csak néhány szót arról, ami a lefolyt véres botrány után következett.

Elnök az ülést újból megnyitván, mind ő, mind Apponyi és Rakovszky jelentkezésre szólítja fel azokat a képviselőket, akik az imént vázolt szomorú eseményekben résztvettek.

Apponyi után (és Rakovszky előtt) felszólalt a Justh-párt egyik alvezére, Holló Lajos is. Kijelentette, hogy egyetért Apponyival abban, hogy sajnálatosnak tartja a történeteket. A szenvedelmeknek szerinte is helytelen kitörését nagy mértékben előidézte a miniszterelnök viselkedése. „Nem szükséges most azt kutatni, hogy abban, ami most történt, kinek mi része volt. Ami történt azt nem akarjuk egyeseknek a vállára áthárítani. *(Taps a baloldalon.)*

Felkiáltások a Justh-párton: „Álljunk fel mindnyájan! Mindnyájan dobáltunk!”

A jelentkezésre való felhívásoknak eredményeként elsőnek Zakariás János Justh-párti képviselő kért szót s azt mondta, hogy a miniszterelnöknek az a törvényellenes cselekedete, hogy a gyorsírónak le akarta diktálni beszédét oly mértékben háborította fel, hogy felragadta a Ház asztaláról a törvénykönyvet és odavágta a miniszterelnökhöz. „Akinek a fejébe nem megy bele a törvény, annak a fejébe így akartam beleverni“. Majd megköveti a Házat felháborodásában elkövetett cselekedetért és kijelenti, hogy azért a felelősséget vállalja. Lényegileg hasonló nyilatkozatot tesz a másik két jelentkező: Hoffmann Ottó és Heek Lajos, Justh-párti képviselők.

Ez a szomorú emlékü máre. 21. ülés azzal végződött, hogy Batthyány Tivadarnak az országgyűlés feloszlata ellen tiltakozó határozati javaslatát nagy szótöbbséggel elfogadták.

Márc. 22-én József főherceg, mint királyi biztos, az 1906. máj. 19-ére összehívott koalíciós országgyűlést trónbeszéddel feloszlatta és berekesztettnek nyilvánította. Így halt meg dicstelenül, sőt a márc. 21. ülés vérfoltjaival beszennyezve az az országgyűlés, melynek megszületését annakidején (290) a nemzeti kívánalmaktól megmámorosodott ország óriási többsége ujjongó örömmel, részszás reménnyel fogadta.

Jánost hatodfélhónapi fogházra, 600 K. pénzbüntetésre s egy évi hivatalvesztésre; Markos Gyulát ugyancsak hatodfélhónapi fogházra, 400 K. pénzbüntetésre s egy évi hivatalvesztésre; végül Hoffmann Ottót ötödfélhónapi fogházra, 600 K. pénzbüntetésre s egy évi hivatalvesztésre ítélte.

300. Válasz és pohárköszöntők 1910. ápr. 6-án az aradi mandátumot felajánló küldöttséggel kapcsolatban: a jelöltség elfogadása; a magyar nemzet tragikuma; a közelmúlt tanulságai; „a hazafiúi belátás csak akkor ér valamit, ha tette tudjuk azt váltani“; politikai szolidaritás Khuennal.

A választási hadjárat, amely márc. elején megindult (295), az országgyűlés feloszlása után (299) bontakozott ki teljes erővel.

Az 1910. választások alkalmával gr. Tisza István két kerületben vállalta el a képviselő jelöltséget: Aradon és régi kerületében, Ugrán.

Ami az aradi mandátumot illeti, ápr. 6-án Aradról kétszáztagú küldöttség érkezett Budapestre, hogy az ottani nemzeti munkapárt nevében a kerület képviselőjelöltségét Tiszának felajánlja.¹

Gr. Tisza István a küldöttségnek, melyet a Nemzeti Társaság körben fogadott, az aradi mandátum felajánlása után a következőleg válaszolt:

Igen tisztelt uraim! *(Halljuk!)* Az önök felszólítására igen rövid választ adok. Ha önök abban a meggyőződésben vannak, hogy Arad városában az igaz ügy diadalát az én szerény személyem előtérbe állítása biztosíthatja, úgy parancsoljanak velem: rendelkezésükre állok. *(Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)*

Abban a meggyőződésben fogtam bele ebbe a mi vállalkozásunkba, hogy az ország, a nemzet létérdekei kívánják, hogy ügyünk diadalt arasson, s hogy mindnyájunknak, tehát magamnak is, ebből a küzdelemből ki kell vennünk részünket ott, ahova a sors állít bennünket. Megtiszteltetésnek tekintem, hogy önök az önök élére állítottak ebben a küzdelemben; rajta leszek, hogy azt a zászlót, amelyet a kezembe adtak, annakidején moesoktalanul hozzam vissza. *(Élénk éljenzés és taps.)*

Most nem lehet hivatásom, hogy itt hosszabb nyilatkozatokba, fejtegetésekbe bocsátkozzam. Kötelességemnek ismerem, hogy ezt megtegyem Arad város választóközönsége előtt. *(Éljenzés.)* Egyelőre csak arra kérem önöket, hogy menjünk bele ebbe a küzdelembe azzal a férfias elszántsággal, de egyúttal azzal a lelki nyugalommal, azzal a férfias hidegvérrel és azzal a tiszta szívvel és tiszta lélekkel, amivel egy igaz ügynek becsületes szolgálata jár. *(Élénk tetszés és éljenzés.)*

Fogadják, kérem, hálás köszönetemet. *(Hosszas, lelkes éljenzés.)*

Este a Deli-féle vendéglőben Tisza vacsorát adott az aradi

¹ L. az alábbiakra nézve a B. H. 1910. ápr. 7. számának Tisza és az aradiak c. cikkét. — Tisza felszólalásainak szövegét Az Újság 1910. ápr. 7. számából vettem.

küldöttség tiszteletére s ez alkalommal két pohárköszöntőt mondott

Első pohárköszöntője így hangzik:

Tisztelt uraim! Aki végigtekint a magyar nemzet történelmében, lehetetlen, hogy ne lássa e történelem minden lapjára felírva a magyar nemzetnek azt a sajátságos jellemvonását, hogy nagy tulajdonai a nagy megpróbáltatások pillanatában lépnek előtérbe.¹ Nagy érdem, nemzet- és államfenntartó érdem, de egyúttal tragikuma ez a magyar nemzetnek. Tragikuma, hogy azt a jobb helyzetet, amelyet a megpróbáltatások napjaiban nagy tulajdonságaival kivívott magának; erejének fokozására, jólétének emelésére, a béke áldásainak üdvös és bölcs élvezésére felhasználni soha nem tudta és a derű, a béke, a nyugodt fejlődés áldásos korszakai között a nemzetnek azon tulajdonságai léptek ismét végzetszerű erővel előtérbe, amelyek újabb megpróbáltatások, újabb katasztrófák, újabb élet-halál harcok csíráit hordozták méhükben. Aki figyelemmel kísérte a magyar nemzet történelmét a 67-i kiegyezés után, az, lehetetlen, hogy megdöbbenve ne vegye észre ugyanennek a végzetszerű történelmi jelenségnek ismétlődését.

A nemzet nagy tulajdonai talán soha fényesebben nem érvényesültek, mint a 48—49. zivataraiiban és talán még inkább az azokat követett hosszú gyászos korszak néma szenvedéseiben. (*Tetszés.*) A nemzet kivívta magának ismét a békés fejlődés előfeltételeit, megteremtette egy szebb, egy jobb jövő előfeltételeit, jobban, alaposabban, mint bármikor századokkal ez előtt. Meg is indult a fejlődés. Az az elemi erő, amely keresztülvitte a megpróbáltatásokon a nemzetet, az a maga súlyával, a maga lökésével vitte előre a nemzet ügyeit egy bölcs, egy helyes építőmunka terén tovább. Ez a nemzet az erőgyűjtés, a fejlődés munkájában oly életképességről, oly erőről, oly bölcseségről tett tanúbizonyságot, amely joggal emelte öntudatunkat, önérzetünket idebenn és emelte tekintélyünket, a belénk vetett hitet és bizalmat mindenütt az egész világon. (*Igaz! Úgy van!*) De a figyelő szem mihamar észrevette a régi veszélyek felújulását. Kezdetben alig észrevehető egyes jelenségek voltak ezek, amelyek azonban, ahogy haladtak a hónapok és az évek egymás után. fokról-fokra tornyosultak, egymásra hatványozódtak és egy nagy viharnek előjelei mind világosabban mutatkoztak az aggó honfi szem előtt. (*Úgy van! Úgy van!*) Én, t. uraim, talán egyike voltam azoknak, akik legelőbb vetjük észre ezeket a veszedelmeket,^{1 2} (*Hosszas éljenzs.*) egyike

¹ Tiszának egyik gyakrabban előforduló tétele.

² Erről ismételtelen volt szó, így legutóbb a (299) sz. a. beszédben.

voltam azoknak, akiket az e feletti mélységes honfíui aggodalom legelsőbb és a legerősebben ejtett hatalmába és egyike voltam azoknak — hiszen ez természetes következménye a két előpremisszának, — akik a legnagyobb elszántsággal dobtuk oda egész erőnket arra, hogy megállítsuk ezen a lejtőn a nemzetet.² (*Hosszas lelkes éljénzés.*) És amikor ez a becsületes kísérlet nem sikerült,² a teljesített kötelesség nyugodt öntudatával, de azzal a mélységes honfíui bánattal állottunk félre,³ hogy íme feltartóztatlanul rohan a nemzet a maga végzete felé, és hogy ismét nagy megpróbáltatások, nagy katasztrófák lesznek csak azok, amelyek egy hipnotikus álomból felrázhatják a nemzetet.

Ebben az aggodalomban, tisztelt uraim, hála az egek Urának, talán csalódtunk. Hála az egek Urának, de mindenekelőtt hála annak az uralkodónak, (*Viharos éljénzés*), aki a bölcseségnek, az atyai szeretetnek, a türelemnek olyan példáit szolgáltatva a közelmúlt nehéz esztendői alatt,⁴ aminőre nem tudom, van-e példa a történelemben és aki akkor, amikor igazán behúnyt szemmel rohant ez a nemzet a vesztébe, mindent elkövetett, hogy ezen az úton megállítsa és egy békésebb fejlődés ösvényére terelje a nemzetet. (*Élénk éljénzés.*) És ennek köszönhetjük mindenekelőtt, hogy ma nyílik alkalom a nemzet előtt tanulni a közelmúltnak eseményeiből, tanulságaiból, visszatérni a helyesebb útra, mielőtt még egy igazi nagy katasztrófának szenvedései zúdultak volna reánk. (*Igaz! Úgy van!*) Mindaz, ami a közelmúltban történt, az élet iskolájának, az élet tapasztalatainak, tanulságainak gazdag tárházát nyitja fel a nemzet előtt a nélkül, hogy keresztül kellett volna a nemzetnek mennie a szenvedések keserű iskoláján azért, hogy ezeket a tanulságokat levonhassa magának. És most itt az alkalom a nemzet előtt levonni ezeket a tanulságokat, visszatérni azon az úton, amelyen végzetszerűen rohant a romlás felé visszatérni a fejlődésnek, a haladásnak, az erősödésnek, az igazi, független nemzeti életnek valóban nemzeti, valóban produktív, valóban üdvös, hazafias irányzatára. (*Hosszú éljénzés és taps.*)

És most az előtt a nagy kérdőjel előtt állunk ismét, vájjon elegendők voltak-e ezek a tanulságok, ezek a tapasztalatok; vájjon mindaz a baj, mindaz a mizéria, mindaz a nyomorúság, közviszonyainknak mindaz a megrázkódtatása, nemzeti álla-

1 Tudjuk, hogy Tiszának első miniszterelnöksége jóformán a parlamenti obstrukció elleni küzdelemben merült ki.

2 (255).

3 (289).

4 T. i. a Fejérváry-kormány idejében és a koalíciós korszakban folytatott különböző kibontakozási tárgyalások alkalmával.

münk épületének mindaz a repedezése és roskadozása, amit az utolsó években nem egyesek hibáiból, nem egyesek gyalórságai-
ból vagy éppen gonoszságaiból, de a jóhiszeműleg megkezdett
irányzatoknak hibás és veszélyes voltánál fogva volt alkal-
munk tapasztalni: mindez elegendő-e arra, hogy le tudjuk
vonni a konzekvenciát és az örvény szélén meg tudja állítani
a nemzetet? És ha aggódva, töprengve várja a nemzet erre a
kérdésre azt a választ, amelyet a nemzeti akarat a választások-
nál lesz hivatva megadni, — engedjék meg nekem, hogy min-
denekelelőtt köszönetét mondjak azért a biztató reménységért,
amelyet Arad város közönségének magatartása nyu.it felénk
ebben a tekintetben. Hiszen mindenki előtt, aki erős igazságo-
kat érez lelkében és akit hajt a vágy, hogy azokkal a képessé-
gekkel, amelyeket az Isten adott neki, kifejezze ezeket az igaz-
ságokat, heledobja ezeket a nemzet közhangulatába: mindenki
előtt ott áll az a kérdés, vájjon kiáltó szó lesz-e az én beszédem
a pusztában, vagy visszhangra talál-e honfitársaim kebelében?
És az önök magatartása, az, amelyet Aradon tapasztaltam, az,
amelyet az Aradon azóta lefolyt események bizonyítanak és az,
amelyet az önök megjelenése ebben a körben újabb tanúbi-
zonsággal lát el, azt mondja nekem: ne csüggedj, megtalálsz
a visszhangot a nemzet lelkében. (*Hosszas éljenzés és taps.*)
Engedjék meg, hogy ezért, mint magyar ember, mint hazája
sorsáért aggódó hazafi, lelkem mélyéből mondjak önöknek kö-
szönetét.

Tisztelt uraim! A hazafiúi belátás csak akkor ér valamit,
ha tette tudjuk azt váltani. Én ma már nyugodtan érzem ma-
gamat aziránt, hogy a magyar nemzet nagy közvéleménye ki-
jőzanodott sok illúziójából és helyesebben ismeri fel a nemzet
valódi céljait, valódi érdekeit, az ezek felé vezető helyes út.
(*Igaz! Úgy van!*) De ez nem elég; ha a gyakorlati élet rögs
útjain vinni akarjuk a nemzetet, nem elég helyes belátással
rendelkezni. Akaraterővel is kell bírunk, amely azután ennek
a helyes belátásnak konzekvenciáit le tudja vonni az élet küz-
delmeiből, az élet munkájából, az élet szenvedéseiből és kelle-
metlenségeiből. (*Úgy van! Úgy van!*) És, t. uraim, szabad in-
tézmenyek csak abban az országban érvényesülhetnek a nem-
zet javára, ahol a társadalomnak több belátással bíró elemei
együttal bírnak azzal a nagyobb kötelességérzettel, azzal a na-
gyobb akaraterővel, azzal a férfias jellemmel is, amely azután
arra indítja őket, hogy nem törődve a küzdelemnek hátrányai-
val, kellemetlenségeivel, igyekezzenek erejük teljes latbaveté-
sével a helyes úton vezetni polgártársaikat. Ha ezt a tettek
mezején érvényesülni akaró törekvést látom én Arad város kö-
zönségében nyilvánulni, engedjék meg, hogy akkor, amikor
ezért a haza nevében mondom önöknek köszönetét, azt kíván-

jam, — azt hiszem, ezzel kívánom Arad városának és a magyar nemzetnek a legjobbat, — hogy ez az igazi alkotmányos érzés, amely érzi a kötelességet, hogy helyes belátásunkat áldozatkész cselekvésre váltsuk fel, hogy ez az igazi alkotmányos, szabad emberhez és szabad nemzethez illő felfogás, amely önöket is belevitte ebbe a küzdelembe,, tartsa fenn önökben az erőt, a munkakedvet, az elhatározást ebben a küzdelemben és tartsa fenn a magyar nemzet javára és Arad város javára a jövőben is. Arad város közönségére ürítem poharamat. (*Hosszantartó viharos éljenzés és taps.*)

Tisza az est folyamán még egyszer felszólalt:

T. uraim! Aki a közpályára lép és nem akarja magát keserű csalódásoknak kitenni, annak tisztában kell lennie azzal, hogy lelke egyensúlyát, nyugalját, megelégedettségét elsősorban a becsületesen teljesített kötelességnek tudatában kell keresnie. De a közpálya e mellett a becsületes ember számára egyéb virágokat, egyéb gyümölcsöket is hoz. Ezek közt azt a ritka szerencsét akarom most kiemelni, azt a boldogságot és gyönyörűséget, amelyet becsületes ember érez akkor, ha közhasznú tevékenysége terén olyan igaz emberekkel és egész emberekkel találkozik, akikkel ezen közös munka terén azután az igazi férfitársaság, a bizalmon és megbecsülésen alapuló igaz barátság rokonszállai fűzik össze.

T. uraim! Az Úristen kegyelme nem tagadta meg tőlem ezeket az örömöket. Lehetetlen, hogy ajkamra ne toljon most, itt, a hála kifejezése, ha szomszédaimra esik tekintetem, akikkel nehéz küzdelmekben, erős csatákban forrottunk össze, úgy, hogy ha majd visszagondolunk azokra a küzdelmekre, — nem hiszem, hogy dementaljanak t. barátaim, — csak az öröm, csak a büszkeség, csak a hála érzelmei törnek elő szívünkéből. (*Éljenzés.*)

De ez az érzés tolu ajkamra akkor is, ha a mostani politikai helyzetre gondolok. Sokszor volt alkalmam a közelmúltban elmondani, hogy miért volt az, hogy a vezetés terhét elutasítottam magamtól.¹ (*Halljuk! Halljuk!*) Tettem ezt azért, mert nem találtam még megérettnek az időt; mert azt gondoltam, hogy az ország érdeke azt kívánja, hogy tűrjünk és várjunk még tovább. De amelyik percben akadt férfi, aki más nézeten van, de a mi politikánk zászlaját kezébe ragadta és becsületes küzdelemben vitte előre, — akkor, nagyon természetes, haboznom nem lehetett. Az én helyem csak a küzdők sorában

¹ Az okokat már ismerjük Tiszának Andrásyval 1909. nov. végén (293) és 1910. febr. 1-én (294) folytatott bizalmas beszélgetéséből.

lehetett, azon zászló mellett, amelynek, akárminő helyzetbe utaljon a sors, meggyőződésem egész erejével híve leszek és maradok mindenha. (*Hosszas éljenzés és taps.*) És ezt az elszántságomat csak fokozhatta az a tény, hogy ez a zászló olyan férfiú kezében van, akit hosszú évtizedek tapasztalata alatt, mint igaz embert és mint egész embert tudtam megismerni, becsülni és szeretni. (*Éljenzés.*)

A mi vezérünk szeretett volna résztvenni mai baráti lakománkon, de egészségi állapota gátolta meg abban, hogy meg jelenhessen. Tudom nagyon jól, hiszen nem máról, nem tegnaptól datálódik a mi politikai szolidaritásunk; ¹ tudom, hogy az ő egész lelke itt van közöttünk; (*Éljenzés.*) hogy az az ügy, amelyért mi heviülünk, önzetlenebb, nemesebb, tisztább-lelkű küzdőt nem ismer önála. Khuen-Héderváry Károly grófra ürítem poharamat. (*Hosszas éljenzés és taps.*)

301. Beszéd a debreceni nemzeti munkapárt 1910. ápr. 10. jelölő gyűlésén: a Justh-párt közgazdasági és választójogi programja, magatartása a katonai és a nemzetiségi kérdésben; a parlament munkaképessége nálunk „a nemzeti lét és nemlét kérdése”; Justhék március 21-i képviselőházi merénylete; Apponyi beszámoló levele jászberényi választóihoz: a koalíció közoktatási és katonai kiadásai; pénzügyi sáfárkodása; vámszövetség, vámszerződés, autonóm vámtarifa; a nemzetiségi kérdés elmérgesedése és az osztrák támadások; a 67-i kiegyezés bírálata; „az 1867: XII. t. c. nem szerződés Ausztriával, de magyar törvény”; ennek a felfogásnak jogi következményei; az összbiradalmi törekvések feléledésének mi magunk vagyunk az okai; visszatérés Deák tradícióihoz; a koalíció és a szabadelvűpárt katonai programja; nemzet és dinasztia érdekegysége a hadsereg kérdésében is; a monarchia katonai

¹ Ezt a politikai szolidaritást — a választójogi reform részleteiben való eltérés (293—294) ellenére — hangsúlyozza Tisza egy nappal később, ápr. 7-én, egy másik politikai banketten, amelyet három nagyobb trencsénmegyei küldöttség tiszteletére az illető képviselőjelöltek (köztük Erdély Sándor volt igazságügyminiszter) a fővárosban adtak.

Ez alkalommal mondott pohárköszöntőjének rövid kivonata — Az Újság 1910. ápr. 9. számában megjelent tudósítás szerint — a következő:

Visszapillantást vetett gyermekkorára, amikor a legsötétebb abszolútizmus uralkodott. Majd rátért arra, hogy milyen jóleső érzés fogta el, midőn a súlyos évek elmúlásával visszatért az önbizalom az ország jövője és boldogulása iránt. Úgy érezte, hogy a nemzetnek át kellett élnie azokat a nehéz és rettenetes időket, hogy megtanulja megbecsülni a nyugodt és békés fejlődést ígérő korszakot. Ezeket a szempontokat kell most is nagyon fontolóra venni, amikor mindenfelől a rizikó politikáját hangoztatják és meg kell ragadni az alkalmat, hogy ismét rátérjünk a haladás útjára, hogy mindazt jóvá tehesstük, ami kár az utóbbi idők veszedelmeiből az országra háramlott. Végül erősen hangsúlyozta teljes szolidaritását a kormánnyal, amelyet mint közkatoná híven akar támogatni.

nagyhatalmi állása igazában csak a dinasztia és a magyar nemzet léte; a nemzeti ideál. — Pohárköszöntő a debreceni nemzeti munkapárt lakomáján: a reformáció üdvös hatása reformátusra és katolikusra egyaránt; nemzeti szolidaritás Pázmány és Bethlen Gábor között; „minálunk nagyobb baj volna, mint bárhol másutt a világon, ha a nemzet egész szellemi életét a fővárosban koncentrálná“; a magyar vidéki városok és különösen Debrecen kulturális hivatása és kötelessége. — A Nemzeti Társaskör átalakul a Nemzeti Munkapárt Országos Körévé.

Debrecen város három választókerületének nemzeti munkapártja 1910. ápr. 10-én délután a Bika-Szálló nagytermében együttes jelölő gyűlést tartott¹

A gyűlés megnyitása után a III. választókerületben Láng Lajos volt kereskedelemügyi minisztert jelölték képviselőnek. A város két másik kerületében a jelölést későbbre halasztották.^{1,2}

Berzeviczy Albert mondott ezután hosszabb beszédet, amelyben bírálva a koalíciós kormányzat tényeit, kimutatta a régi szabadelvű párt ellen hangoztatott bizonyos vádak alaptalanságát.

Majd gr. Tisza István szólalt fel.

Tisztelt uraim! Ne kívánják tőlem, hogy hosszabb, részletesebb magyarázatokkal próbáljam a mi vállalkozásunknak jogosultságát igazolni. Igazolják ezt a közelmúltnak mindnyájunk előtt ismeretes eseményei. Hiszen tudjuk mindnyájan, hogy amikor a nemzetet elementáris erővel ragadták magukkal azok a jelszavak, azok a követelések és — ma talán mondhatjuk — azok az illúziók, amelyekkel hasztalan próbáltunk mi, barátaimmal együtt, megküzdeni; amikor — mondom — ezen jelszavak és illúziók elemi erővel ragadták tova a nemzetet és az keresztültörve becsületes hazafiak aggódó lelke által eléje állított korlátokon, érvényesülésre tört: akkor mi félreálltunk ennek az érvényesülésnek útjából. Mi nem akartunk nehézségeket állítani a nemzet elé, hogy próbálja meg megvalósítani azokat a törekvéseket és azokat az óhajtasokat, azokat a kívánalmakat, amelyekért lelkesíteni tudtak. Sőt tovább megyek: amidőn ezen kísérlet útjába nehézségek gördültek, amidőn akadozni kezdett a koalíciós kormányzat kereke, többen voltunk, nem magam voltam csak, akik egész erőnk megfeszítésével igyekeztünk elhárítani az útból az akadályokat;

¹ L. a B. H. 1910. ápr. 12. számában Tisza István gróf Debrecenben c. részletes tudósítást. Tisza debreceni beszédét és pohárköszöntőjét Az Újság 1910. ápr. 12. számából vettem.

² A nemzeti munkapárt később is csak a II. kerületben állított még jelöltet; ellenben az I. kerületben, ebben az „ex principio“ függetlenségi gazda-kerületben, nem.

(*Igaz! Úgy van!*) akik becsületesen közreműködtünk abban, hogy megvalósíthassa a koalíciós kormány azt, aminek elérésére tűzbe vitte a nemzetet.¹ És csak amidőn bosszú válságok eredménytelen kísérletei után kétségtelessé vált, hogy a megkezdett úton lehetetlen a nemzetnek tovább haladnia; midőn a koalíciót vezető hazafiak ismét és ismét, mondhatnám, görcsös erőfeszítést tettek, hogy utódokat kapjanak, akiknek átadhassák az ország kormányzását¹ ² és amidőn végre az ő kezükben — nem az ő akaratuktól függő körülmények miatt, de az ő kezükben — oly lehetetlen helyzetbe jutott az ország kormányzata, amely már a mindennapi megélhetést sem biztosította a nemzet alkotmányos gépezete számára: csak akkor láttuk elkövetkezettnek az időt arra, hogy most már az általunk helyesnek tartott úton, a mi meggyőződésünk, a mi elveink követése mellett hívjuk fel a bajok leküzdésére, a veszélyek elhárítására, az ország megmentésére a nemzetet. (*Igaz! Úgy van!*)

Ezek után az előzmények után, azt hiszem, elvárhatjuk azoktól a magyar hazafiaktól is, akik nem mindenben osztoznak a mi nézetünkben, (*Egy hang: A választói jogban! Felkiáltások: Ki vele!*) akik nem mindenben vannak egy nézetben velünk, — elvárhatjuk azoktól a magyar hazafiaktól is, hogy ha megküzdi is velünk eltérő nézeteiknek tisztességes harcát, de meggyőződésünknek tisztaságát, hazafiságunknak önzetlenségét, törekvéseinknek becsületes voltát ne vonják többet kétségbe. (*Úgy van!*)

T. uraim! Amennyire egyfelől lélekemelő látvány reám nézve, aki mint magyar ember eleget aggódtam azon pusztulás láttára, amit ezen szerencsétlen országban okozott már a pártszenvédelem rombolása; amennyire — mondom — felemelő volt reám nézve és felemelő reám nézve azt látni, hogy ma tényleg a választási küzdelem kevés kivétellel olyan objektív, olyan egymás meggyőződését tisztelő, olyan lovagias hangon folyik, amilyenre régóta nem volt példa a magyar nemzet történetében: annyira sajnálom azt, hogy éppen Debrecen városában, éppen ebben a városban, amely az igaz, töről metszett, hamisítatlan, becsületes magyar gondolkodásnak, magyar érzésnek legtisztább mentsvára volt, — hogy éppen ebben a városban olyan ellenféllel kell megküzdenünk.³ (*Egy hang: A nép! Élénk felkiáltások: Ki vele! Halljuk! Halljuk! Dobjátok ki! Nem szabad bántani, nem szabad botrányt csinálni! A közbeszólót két fiatalember kivezeti. Egy hang: Éljen Tisza István!*)

¹ Erről már ismételtelen volt szó. (293—296).

² Tudjuk, hogy 1909. novembervégi beszélgetésük alkalmával mennyire kapacitálta Andrássy Tiszát a kormány vállalására. (293).

³ T. i. Justhékkel.

Éljenzés és taps.) T. uraim! Én azt kérem az uraktól, hogy egyelőre még hagyjuk békében azt a mi tisztelt polgártársunkat. (*Élénk derűtség és éljenzés.*)

Az én t. polgártársam azt mondja: a nép! Hát kérem, én nem vagyok a nép, de az én t. polgártársam sem a nép. (*Éljenzés és taps.)* Én egy szerény igénytelen tagja vagyok a népnek, (*Éljenzés.*) az én t. polgártársam egy talán kevésbé szerény és talán kevésbé igénytelen tagja. (*Zajos derűtség. Éljenzés és taps.)*

Én egész tisztelettel arra kérem az én t. polgártársamat (*Felkiáltások: Künn van! Élénk derűtség.*) — ha künn van, hát sajnálom, de nem tehetek róla, de ha nem volna még künn, akkor arra kérem, — hogy helyezkedjünk egyelőre a jogegyenlőség talajára és bízzuk azt a népre, hogy majd a választások alkalmával nyilvánítsa az ő akaratát. (*Tetszés.*) Engedjék meg, hogy ezután az inkább humoros intermezzo után felvegyem előadásom fonalát.

Én, mondom, sajnálattal konstátálom azt, hogy éppen Debrecen városában az ellenzéknek azzal az árnyalatával kell megküzdenünk, amely még ma is a régi szenvedélyeknek idejét múlt, belső jogosultságát, belső életképességét elvesztett frazeológiáját használja fel; (*Úgy van!*) amely ma is ellenfelei kisebbségében, ellenfelei hazafiasságának kétségbevonásában látja a siker elérésére vezető eszközöket.¹ (*Úgy van!*)

Nagyon örülnék, ha ilyen ellenfelekkel nem kellene foglalkoznom, de az ember nem választhatja meg tetszése szerint ellenfeleit, és azért méltóztassék nekem megengedni, hogy lehetőleg tartózkodva az epitetonoktól — mert nem szeretek más epitetonokat használni, mint amelyek illenek a tárgyhoz, ezúttal pedig a tárgyhoz illő epitetonok használatától műveltségem tart vissza (*Éljenzés.*) — foglalkozzam ennek a pártnak magatartásával és álláspontjával is.

Az a párt, amely Justh Gyulának a vezérségét ismeri el és amellyel Debrecenben meg kell küzdenünk, függetlenséginek nevezi magát. (*Egy hang: Éljen Justh! Felkiáltások: Dobd ki!*) Én egész tisztelettel kérdelem, hogy mi jupon nevezi e párt függetlenséginek magát, ha csak nem azon a jupon, hogy mindenféle közjogi törekvéstől teljesen függetlenítette magát. (*Éljenzés és taps.*)

Ennek a pártnak közgazdasági programjában a külön magyar bank szerepel.^{1 2} De hiszen — nem akarok elcsépeelt dolgokat ismételni — ez a kérdés a függetlenség szempontjából

¹ Justhék durva haremóráját már többször (296, 299) méltán szóváltotta Tisza István és az idézett helyeken foglalkozott a Justh-pártnak magatartásával és gyakorlati politikájával is.

² (293, 296, 299).

egyáltalán közömbös; *(Úgy van!)* mert hiszen ma nincs Magyarországon véleménykülönbség az iránt, hogy Magyarország független állam abban a tekintetben, hogy a vámügyet, a bankügyét szabadon, saját legjobb meggyőződése szerint, saját érdekeinek tekintetbevételével határozhatja el. Ha ezt bárki kétségbevonná, akkor igenis ezzel szemben függetlenségi irányzat volna a magyar nemzet jogának megvédése. De ezt soha senki kétségbe nem vonja; hanem igenis mi, akik elismerjük és megvédjük Magyarországnak a külön bankhoz való jogát, a közgazdasági érvek egész tárházával állítjuk oda azt a tételt, hogy a külön bank felállítása megdrágítja a kamatlábat; *(Úgy van!)* az, aki megdrágítja a kamatlábat, szegényebbé teszi ezt az országot *(Úgy van!)* és az, aki szegényebbé teszi az országot, távolabb viszi a függetlenségtől. *(Úgy van!)* Ez a mi álláspontunk. Erről az álláspontról hirdetjük mi azt, hogy a külön bank felállítása nem előny, de hátrány a nemzet függetlensége szempontjából. *(Úgy van! Úgy van! Egy hang: Nem áll!)*

Aki ezt kétségbevonja, az cáfolja meg állításomat; cáfolja meg, hogy drágábbá teszi a külön bank a kamatlábat, vagy cáfolja meg azt, hogy a drágább kamatláb szegényebbé teszi az országot, vagy cáfolja meg azt, hogy a szegényebb nemzet kevésbé képes megvédeni függetlenségét, mint a gazdag nemzet. *(Úgy van!)* De ha egyiket sem cáfolja meg és akkor a helyett, hogy komoly érvekhez fordulna; a helyett, hogy bonckés alá venné és képteleneknek mutatná ki állításainkat, — a helyett hazafiségünket támadja meg: engedőimet kérek, akkor teljes joggal mondhatom azt, hogy ezeknek az uraknak sértő személyeskedése az ő szellemi sivárságukat, az ő szellemi szegénységüket mutatja. *(Úgy van! Zajos helyeslés.)*

A katonai kérdésről a Justh-párttal kapcsolatban, ugyebár, felesleges beszélni? Az én mélyen t. barátom, Berzeviczy Albert, abban az igen szép felszólalásban, amelyet most hallottunk tőle, *(Éljenezés.)* azt mondta, hogy tőlünk a koalíció mérsékeltabb árnyalatát csak a századok szolgálati nyelve választja el a katonai kérdések tekintetében. Ez tökéletesen igaz. Csakhogy én hozzáteszem azt, hogy igenis a mérsékelt árnyalatot csak ez választja el; a radikális árnyalatot semmi sem választja el. *(Derülttség.)* Hanem igenis elválasztja mitőlünk a Justh-pártot a magyar politikai kérdéseknek egy egész rendszere és hálózata.

Elválasztja az ő maguktartása a választói jog kérdésében. Mert engedelmet kérek, *(Halljuk! Halljuk!)* a választói jog kérdésében lehet különbség magyar ember és magyar ember felfogása között, van is különbség. Elvbarátaink között is vannak olyanok, akikkel a kérdés minden részletére nézve nem ér-

tele egyet.¹ De abban azután, Justh Gyulát és barátait kivéve, mindeu magyar ember egyetért, hogy a választói reformot csak a magyar nemzeti szempontoknak és a magyar intelligencia jogosult befolyásának megvédése, megóvása mellett lehet megalkotni.² (*Élénk tetszés.*)

És ha azt keressük, hogy ki ért egyet Justh Gyulával és pártjával ebben a kérdésben, akkor ne magyar tényezőket keressünk. Ne keressük a magyar királyt sem. (*Úgy van!*)

T. uraim! Először is nem tartom helyes dolognak azt, hogy ebbe a kérdésbe a magyar király személyét is minduntalan belekeverjük. (*Úgy van!*) A mi speciális viszonyaink mellett, ott, ahol a mi királyunk egyúttal a velünk szövetségben álló másik állam császára is, óhatatlan és lehetetlen elkerülni azt, hogy egyes közös kérdéseknél utalás ne történjék a magyar király meggyőződésére és állásfoglalására is. De belpolitikai kérdésekbe nem szabad a koronát belekeverni. (*Élénk helyeslés.*) Hogy itt mennyire jogosulatlan és helytelen dolog a magyar nemzet elé úgy odaállítani az ő királyát, mintha a választási jog terén a nemzeti érdekeket kellő tekintetbe nem vevő megoldás mellett exponálná magát: erre fénylő bizonyítékul szolgál az, hogy Ő Felsége hozzájárult az Andrássy Gyula-féle törvényjavaslatához.³ Nem akarok most erről a törvényjavaslatról beszélni, nem akarok a pluralitás⁴ kérdéséről sem beszélni. Mellette is, ellene is számos érvet lehet felhozni. Annakidején, mikor rákerül a sor, meg kell, hogy vitassuk ezeket a kérdéseket. De most csak egy dologra akarok ráutalni: akárhogy gondolkozzék valaki a pluralitás kérdésében, az a tény, hogy Ő Felsége hozzájárult egy pluralitásos törvényjavaslatához, ékesen szóló bizonyíték a mellett, hogy a magyar király is meg akarja védeni a nemzeti szempontot. (*Éljen a király.*)

T. uraim! A választói jog kérdésében, ha vannak is Justh Gyulának szövetségesei Bécsben, nem a magyar király környezetében vannak, hanem vannak azon magyarfaló osztrák körökben,⁵ ⁶ (*Felkiáltások: Abcug!*) amelyek igenis a választói

¹ Ezek között van maga a miniszterelnök. (293—294).

² Ezt az alapvető követelményt Kossuth Ferenc is hangsúlyozza ceglédi programadó beszédében. (297).

³ Annak ellenére, hogy ezt az általános választójog radikális megvalósítása érdekében a trónörökös „műhelye” minden áron meg akarta akadályozni. (Kristóffy, i. m. 550. s. k. 1.)

⁴ Andrássy 1909. jan. 17. bizalmas feljegyzése szerint Tisza „nagyon helyeselte a pluralitást”. (292).

⁵ Ezekről a „magyarfaló osztrák körök”-ről (nem Schönbrunn, hanem a Belvedere táján) közelebbi felvilágosítást ad Ferenc Ferdinánd bizalmasa, L. v. Chlumecky, i. m. 229. s. k. 1.

jognak egy ultra-radikális megoldását a magyar nemzet megfajtására tervezik. (*Úgy van!*)

És ha vannak szövetségesei Justh Gyulának itt benn az országban, azok a nem magyar ajkú polgártársainknak azon legharciasabb, legmegbízhatatlanabb, leggyanusabb magatartású elemeinél találhatók, akiknek egész nacionalizmusa, agitatórius működése addig, míg ebben Justh Gyula újabb példával nem ment előre, pártkülönbség nélkül szemben találta magával az egész magyar nemzetet. (*Úgy van!*)

Természetes következménye a választói jog kérdésében elfoglalt ezen álláspontnak, hogy azután a lelkeknek ezen rokonérzése kihát a politikai élet egyéb tereire is, és hogy a magát legradikálisabbnak, legkurucabbnak feltüntető magyar párt erkölcstelen szövetségre lép a magyar nemzet esküdt ellenségeivel. (*Zajos helyeslés és mozgás.*)

Hát igenis, uraim, áthidalhatatlan úrt vont közénk és Justh Gyuláék közé az ő maguktartása a nemzetiségi kérdésben is, (*Úgy van!*) az ő erkölcstelen szövetezésük a legmagyartalanabb, a leghazafiatlanabb, a leggyanusabb magatartású nemzetiségi izgató elemekkel.¹ (*Úgy van!*)

De kell, hogy áthidalhatatlan úrt vonjon közénk Justh Gyuláéknak magatartása a magyar parlament munkaképesség-

¹ T i. a .szerb radikálisokkal (297, 299) és a román nacionalistákkal.

Ami az utóbbiakat illeti, megemlítjük, hogy a hazai románok, akik az 1905. januári választások óta újból politikai aktivitásba léptek (251), 1910. ápr. 5-én Nagyszebenben „nemzeti* értekezletet tartottak, amelyen 8 pontból álló határozati javaslatot fogadtak ol. E szerint a konferencia — az 1881. nagyszombeni alapprogramra és a politikai aktivitás fenntartásán kívül — kimondotta, hogy az általános, egyenlő, titkos választójog mellett foglal állást. A határozati javaslat 2. pontja ugyanis kötelezi a román képviselőválasztókat, hogy csakis román nemzetiségi jelöltre szavazzanak; ha pedig ilyen az illető kerületben nem volna, akkor ama jelöltre szavazzanak, akik az általános, egyenlő, titkos, választójog hívei. Kimondotta továbbá a konferencia a szolidaritást a többi nemzetiséggel és azokkal is, akik az országot demokratikus kormányzati mederbe akarják terelni. Tiltakozott a magyarosításra vonatkozó törvények & rendeletek ellen stb. (L. a Román nagygyűlés c. cikket a B. H. 1910. ápr. 8. számában.)

Íme, így fest Justhék román szövetségese!

Justhéknek a szerb nacionalistákkal való választási szövetsége (297) pedig újabb megerősítést nyert 1910. ápr. 10-én (tehát éppen Tisza debreceni beszédének napján) a Justh-párt által Nagy becskereken rendezett népgyűlésen. Ez ugyanis egyhangúlag a következő határozati javaslatot fogadta el: „Az országos függetlenségi és 48-as párt (a Justh-párt hivatalos neve) és a szerb radikális párt (vezére Tomics Jása) a bekövetkező választásokra szövetséget kötven, ezt a szövetséget a mai népgyűlés is helyeslőleg tudomásul veszi és megerősíti“.

(Tehát Zombor után Nagybecskerek!).

Ezen a népgyűlésen Justh Gyula hosszabb beszédben az általános titkos szavazati jog mellett foglalt állást. A nemzetiségi kérdésben hangoztatta, hogy táborába kívánja gyűjteni az összes nemzetiségeket, de megköveteli, hogy a magyar államhoz hűek legyenek.

Majd Tomics Jása Justhot magasztalta s kijelentette, hogy a szerbek hűen megállanak a függetlenségi lobogó alatt. (B. H. 1910. ápr. 12. sz.)

gének, becsületének, szeplőtlen jó hírnevének nagy kérdésében is, (*Úgy van!*) ami pedig a mi nemzeti létünk palládiuma. Hiszen ha becses a parlament minden szabadságszerető nemzetre nézve, mert a békés, alkotmányos, szabad fejlődésnek természetes útja a parlament működésén keresztül vezet: minálunk százszorta fontosabb ez a kérdés, mint bárhol másutt a világon; mert ez nálunk nemcsak az alkotmányosság, nemcsak a szabadság, nemcsak a felvilágosodás, hanem egyúttal a nemzeti lét és nemlét kérdése.¹ (*Zajos helyeslés és taps.*) Aki a magyar parlamentet munkaképességében, becsületében, tekintélyében, jó hírnevében támadja meg, az életgyökerét vágja keresztül a magyar nemzeti létnek. (*Úgy van!*)

És, t. uraim, ha gonddal, aggodalommal és kárhözhatással kellett látnunk Justh Gyuláéknak magatartását a parlament munkaképességének kérdésében; ha lehetetlen volt meg nem botránkozunk a felett, hogy ők már a koalíciós kormány számára lehetetlenné tették az indemnitás kieszközölését is; ha lehetetlen volt gondtelten nem látnunk azt, hogy mostani működésükkel is nyíltan és cinikusan hirdetik, hogy ők a jövő parlamentet is munkaképtelenné fogják tenni, hacsak meg nem alkuszunk velük: hát mindez semmi ahhoz a gonosz és gyáva merénylethez képest, (*Úgy van! Úgy van!*) amelyet március 21-én, a most már feloszlatott képviselőház utolsó ülésén elkövettek.²

T. uraim! Nem kívánok erről a dísztelen és dicstelen témáról hosszasan beszélni, de egypár dolgot, még ha kesztyűs kézzel is kell hozzányúlnunk, kénytelen vagyok konstatálni. Konstatálom mindenekelőtt azt, hogy az a miniszterelnök, (*Élénk felkiáltások: Éljen Khuen!*) aki ott megjelent, megjelent azért, hogy kötelességét teljesítse. (*Úgy van!*) Az nem egy többség élén, nem a parlament legnagyobb pártjának támogatása mellett jelent meg; az védtelen, izolált ember volt ott, aki közönyös vagy ellenséges tömegekkel kellett, hogy szembenézen, mert kötelessége úgy parancsolta. (*Úgy van!*) És azt az orvtámadást, amelyet ellene intéztek, nem a többségre támaszkodó hatalmas vezér ellen, hanem az izolált egyes ember ellen egy gyáva tömeg intézte. (*Igaz! Úgy van! Zajos helyeslés.*)

T. uraim! Akadnak még ma is naiv lelkek, akik magyar virtust látnak ebben a támadásban. (*Felkiáltások: Sajnos!*) Hát én csak egyet kérek tőlük. Vegyék figyelembe azt a tényt, amely a tanúvallomásokból és az eset leírásából — az összes lapokat méltóztassék átolvasni — kétségtelenül kidomborodik: azok, akik mentetetni próbálják ezt a merényletet, azt állítják,

¹ Tiszának erről a politikai hitvallásáról legutóbb a (298.) sz. a. volt szó.

² Erről a szégyenletes utolsó ülésről a (299) sz. a. emlékeztünk meg.

hogy ez pillanatnyi felháborodásnak önfelelt műve volt. Hát, kérem, ez a pillanatnyi felháborodás azokban, akik kirohantak az előtérbe, akik tehát talán a leghevesebbek lehettek volna, — ugyebár, abban nyilvánult, hogy spanyolfalul szolgáljanak? *(Felkiáltások: Szégyen!)* Spanyolfalul, amely semmi egyebet nem tesz, mint ordít és gesztikulál, hogy azután a hátuk mögül kellőleg fel nem ismerhető, kellőleg nem konstatálható és magukat gyáván eltagadó alakok *(Felkiáltások: Úgy van! Le velük!)* különböző projektileket dobjanak a spanyolfal fejéin keresztül a védtelenül ott álló kormánytagok fejéhez. *(Igaz! Úgy van!)*

És, t. uraim, az igaz, hogy egyesek azok közül az urak közül, akik a dobálásban résztvettek, jelentkeztek. De azután két dolog nagyon sajátosságos: ezen jelentkező urak közt egy sem volt, aki komoly sebet ütni képes, kemény tárgyat dobott volna. Könyvdobálók jelentkeztek; de akik azon bizonyos ércanyagokat dobták, amelyek tényleg komoly sebeket ütöttek és csak az isteni gondviselésnek műve, hogy még komolyabb sebeket nem ütöttek, — azok, ugyebár, nem jelentkeztek. *(Igaz! Úgy van!)* És azoknál a jelentkezőknél is, akik könyveket dobtak, sajátosságos véletlen folytán úgy volt, hogy a könyvek mind a földre hullottak. *(Derültség.)*

Hát én igenis állítom és konstatálom azt, hogy a merénylet elkövetői előre már úgy rendezték a dolgot, hogy felismerhetők ne legyenek, és hogy ezek ma is bujkálnak gyalázatos tettüknek következményei elől. *(Igaz! Úgy van!)*

És konstatálnom kell még egy dolgot. Azt, hogy az egész Justh-párt azzal a magatartással, amelyet a képviselőház ezen ülésén tanúsított, palástolni, leplezni igyekezett a merényletet, *(Úgy van!)* azonosította magát vele. És ha utólag — látva azt a felháborodást, amelyet saját párthiveinek jobb ízlésű köreiben is előidézett a dolog — hozott is egy határozatot, amelyben helyteleníti a dolgot: azért tényleg teljes mértékben fedi azokat, akik ezt elkövették; semmit sem tett, hogy ez a gyalázatos merénylet felderíttessék és meg is toroltassék. Ilyen körülmények között, amire eddig még a magyar közéletben nem volt példa, itt szemben találjuk magunkat egy párttal, amely a maga politikai irányát közönséges büntetteknek elkövetése útján akarja érvényesíteni. *(Igaz! Úgy van!)*

Hát hogy egy ilyen párt talajjal bírjon egy oly városban, mint Debrecen városa, — az, megvallom őszintén, engem, aki ezt a várost olyan régóta ismerem ¹ és mert ismerem, olyan

¹ Tisza István már 1873-ban került közelebbi kapcsolatba Debrecennel, mint az ottani kollégium hetedik osztályának nyilvános tanulója. Debreceni diákéletéről igen érdekes és vonzó képet rajzol szentpéteri Kun Béla a Tisza-Emlékkönyvben (1928) megjelent két beces tanulmányában. Tisza az önkéntesi évet is

régóta tisztelem, becsülöm és szeretem,¹ mélyen megszorít. És megvallom, én lesem a szabadító pillanatot, amidőn ennek a városnak egészséges közhangulata, legyen bárminő pártállása, felszabadítja magát ez alól a lidércnyomás nlól és azon tagjai is Debrecen város társadalmának, akik talán a munkapárt állásfoglalását elvi okokból nem helyeslik, keresnek maguknak legalább oly képviselőt, keresnek maguknak oly vezetőt, akiben becsülésreméltó, tisztességes politikai ellenfelet lehessen tisztelni.² (*Éljenezés és taps.*)

T. Uraim! Talán nagyon soká időztem ennél a dísztelen tárgynál. (*Halljuk! Halljuk!*)

Engedjék meg, hogy most más, kellemesebb téma felé fordítsam az önök figyelmét (*Halljuk! Halljuk!*) és néhány megjegyzést fűzzek ahhoz az igen részletes és beható és hosszú vádirathoz, amellyel a függetlenségi párt másik árnyalatának egyik kiváló tagja, Apponyi Albert gróf fordult az ő válaszóhoz.³ (*Halljuk! Halljuk!*)

Jól esik az embernek a közélet ilyen visszataszító jelenségei után tisztességes, becsületes, objektív, művelt emberhez és komoly magyar hazafihoz illő hangon tartott munkálattal foglalkozni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Ennek a hosszú iratnak igen jelentékeny része a koalíciós kormány alkotásainak felsorolásával, védelmezésével, dicséretével foglalkozik. Engedjék meg, hogy én ezúttal mentői kevesebbet beszéljek erről a kérdésről; nem azért, mintha kétségbe vonatni engedném bárkinek azt a jogát, hogy az ő alkotásaikkal szemben a kritika jogát és kötelességét gyakorolja. De méltóztassék megengedni, az a beteges érzékenység, amellyel ezek az urak a legobjektívebb kritikának is minden nyilvánulásával szemben viselkednek, mégis igen különösen érint engem, különösen érintene még akkor is, ha elfeledkezném az ő

Debrecenben töltötte a kettős honvédhuszároknál. Majd 1885 óta a tiszántúli ref. egyházkerület élete is Debrecenhez fűzi.

1 Tiszának Debrecen iránti szeretető megnyilvánult az ő hathatós támogatásában is, melynek gyümölcseként az 1912-ben felállítani rendelt (1912: XXXVI. t. c.) két új vidéki egyetem közül az egyik tudvalevőleg Debrecennek jutott.

Ebbéli rendkívüli érdemének méltó jutalmául — jelen sorok írójának kezdeményezésére — a debreceni egyetem tanácsa 1921 január végén egyhangúlag elhatározta, hogy az egyetem Tisza István nevére neveztesse el. Az egyetemi tanács felterjesztésére Magyarország Kormányzója 1921. tavaszán megengedte, hogy ezen egyetem homlokát örök időkre Tisza István neve ékesítse. (L. erre nézve Verzár Frigyes cikkét: Tisza és a debreceni egyetem, a Tisza-Emlékkönyv 3—10. l.)

2 Mint jelen szám végén látni fogjuk, Tisza ebbeli várákozásában csatlódott.

3 Apponyi beszámoló levelét jászberényi válaszóhoz a koalíciós kormány működéséről és a válság okairól l. a B. H. 1910. ápr. 3. számában.

politikai életüknek előzményeiről. Mert hiszen mindenütt a világon az egymást felváltó pártok, a dolog természeténél fogva gyakorolják a kritikát egymással szemben, és én nem ismerek egészséges felfogástól áthatott politikai pártokat, politikusokat, kormányokat, akik ellenfeleiknek szubszummálhatnák azt és kvázi gyöngédtelenségnek tekinthetnék ellenfeleiktől azt, hogy egészen tárgyi kritika terén az ő eljárásukra vonatkozó ítéletüknek kifejezést adjanak.

De különösen sajátóságán érint ez engem azon t. barátaim részéről, akik a koalíciós kormány vezetésében résztvettek. Mert azután, ha visszazongdok arra, hogy ezek a t. barátaim minő hangon kritizálták elődeiknek kormányzatát, (*Úggvan! Derültég.*) akkor csakugyan azt hiszem, hogy az ő eljárásuk valóban más volt az ő elődeikkel szemben, mint a mi legagresszívabb eljárásunk is az ő párhíveikkel szemben. Én tehát azt hiszem, hogy ma egyéb kérdések állanak előtérben, egyéb kérdésekkel kell foglalkoznunk, és ezért lehetőleg röviden akarok átsiklani a koalíció alkotásai feletti kritika kérdéseire, egy pár igen rövid megjegyzést azonban nem hallgathatok el. (*Halljuk! Halljuk!*)

Apponyi Albert gróf felsorolja a koalíciónak a kultusz terén tett kiadásait és eldicsekszik azzal, hogy a közoktatási budget emelkedése nagyobb, mint a katonai; hogy közoktatási célokra többet költöttek el, mint katonai célokra. Mellesleg megjegyezve, talán annak némi bizonyítéka ez, hogy az őket megelőző kormányok alatt is már nem nőhetett olyan rettenetes nagyra a militarizmus, hogy azután lekösse és lefoglalja a magyar nemzetnek összes anyagi erejét. De, remélem, a kritikánál megfélekedett gróf Apponyi Albert arról, hogy a közös költségvetésből a magyar költségvetésbe beállított tétel nem bruttó tétel; hogy az nem az összes kiadásokat foglalja magába, hanem csak azt a különbözetet, amely a katonai kiadásokból fennmaradt, mert ezekből levonták az összes vámbevételeket. Nos, tudjuk nagyon jól, a vámbevételek nagy arányban fokozódtak és emelkedtek, tehát természetesen ezek a fokozódó vámbevételek fordítottak elsősorban katonai kiadásokra és csak a katonai kiadásoknak ezekből nem fedezhető része azután az, ami a magyar költségvetésben mint külön tétel, mint külön költségvetési járulék szerepel. De általában hibásnak és végzetesnek tartom azt az okoskodást, amely azt mondja, hogy mentül többet költ valaki valamely szolgálati ágra, annál nagyobb érdemeket szerez vele. Valamikor olyan divattá vált a statisztikával való foglalkozás; valamikor úgy szerettek milliókkal dobálózni; ez végzetes divattá, végzetes szokássá lett és mindenki azt hiszi, hogy annál jobban dicsekedhetik, minél jobban prédálták az állam vagyonát.

Engedelmet kérek, ne felejtjük el, hogy mi mind adófizető honpolgárok is vagyunk és nem csak azt kívánjuk a mi kormányunktól, hogy bizonyos célokat előmozdítsion, de azt is, hogy ezt takarékosan tegye; azt is, hogy felesleges kiadásoktól tartózkodjék és a nemzetnek erejét az adófizető közönségnek lehetőleg kímélése mellett valóban produktív, valóban célszerű és célszerűen, helyesen, takarékosan megtett kiadásokra fordítsa.

Ha ebből a szempontból nézzük a koalíció pénzügyi sáfárkodását, lehetetlen meg nem döbennünk az állami kiadásoknak ama horribilis emelkedése előtt, amelyet a koalíció négy éves működése jelent az országra nézve. Tudom én azt, elismerem, hogy történt sok hasznos dolog is. Hogyne történt volna. Hiszen minden becsületes magyar ember, ha egyszer kormányra jut, igyekszik mentül többet létrehozni az ország számára. Igyekeztek ők is, csináltak is sok hasznos és okos dolgot. De mégis hasonlítsa valaki össze mindazt, ami történt ezen négy év alatt, a kiadásoknak ugyanazon idő alatt történt óriási emelkedésével és lehetetlen, hogy be ne lássa azt, hogy itt oly áldozatokat követeltek a nemzettől, amelyek az elért eredménnyel semmi arányban nem állanak, *(Úgy van!)* és lehetetlen el ne mosolyodnia annak, aki többet foglalkozott a pénzügyi kérdésekkel, mint Apponyi Albert gi'óf t. barátom, ha ő azt mondja, hogy a koalíció helyreállította az állam hitelét. *(Derütség.)* Uram Istenem, az állam hitele úgy volt alapozva, amikor a koalíció odakerült, hogy kiállotta az ő négy évi kormányzását. *(Élénk derütség.)*

És ha az én t. barátom feldícséri a koalíció pénzügyi gazdálkodását azért, — amint kifejezte magát, — mert összes intézményeink fejlesztésére elő tudta teremteni a pénzügyi eszközöket: erre megint csak azt mondom, hogy nézze meg az én t. barátom az 1904. évi zárszámadásokat. Azok a pénzügyi eszközök ott voltak, azokat mi felgyűjtöttük gondos előrelátással azért, hogy sikerüljön az országra nézve hasznos beruházásokat eszközölni és sikerüljön egy olyan adóreformot megcsinálni, amely valóban mélyreható nagy adóleszállítással járjon a közönségre nézve. *(Élénk helyeslés.)*

Erre gyűjtöttünk mi fel pénzügyi segédeszközöket, erre volt meg az a rezerva az 1904. évi zárszámadásokban. Most azután nekünk nemcsak jogunk, de kötelességünk is megkérdezni a koalíciótól, hogy hova lettek ezek a pénzügyi eszközök, *(Úgy van!)* mire használták fel őket és mivel tudja megmagyarázni, mivel tudja igazolni, mivel tudja mentegezni a nemzet előtt, hogy ma ott állunk, hogy az ő pénzügyi hagyatékuk, amellyel utódaiknak foglalkoznia kell, különböző adóemelési javaslatokban kulminál? Az az adóreform, amelyet keresztül-

vittek, egy zseniális pénzügyminiszternek igen ügyes műve, de minden a világon, csak nem adóleszállítás.¹ (*Tetszés.*)

Általában, ha végignézzünk a koalíció gazdálkodásán és kormányzati működésén, hát bocsánatot kérek, én banális leszek és egy nagyon elcsépelet frázist fogok használni, de olyat, amely nagyon ráillik a dologra: konstátálom, hogy nagyon sok jó dolgot és új dolgot csináltak, de ami jó dolgot csináltak, az nem volt új, és ami új dolgot csináltak, az nem volt jó. (*Derültség.*)

És ha az én t. barátom, Apponyi Albert gróf, továbbmegy az ő működésüknek önértetes dicsérete terén és megemlékezik arról is, hogy mily nagy eredményeket értek ők el a közigazgatási kiegyezés terén, hát engedelmet kérek, ez most mégis olyan kérdés, amelyet nem hagyhatok egészen szó nélkül. (*Halljuk! Halljuk!*)

Két nagy eredményt emel ki Apponyi Albert gróf: kiemeli azt, hogy a vámszövetség helyébe vámszerződés lépett és kiemeli azt, hogy megalkottatott az autonóm vámtarifa.¹ ² (*Egy hang: Volt azelőtt is!*) Hiszen rátérünk.

Ami az előbbit illeti, — előttem a szavak egészen közönyösek, a lényeg a fogalmon fordul meg, — szerintem két állam között szerződés minden olyan kötés, amely a két államnak akaratát valamely közösen megoldandó kérdésre nézve lekötő meghatározott időre, (*Úgy van!*) lekötő ügy, hogy ezen időnek elmúltával ipso facto mind a két állam teljes akciószabadságát, teljes önrendelkezési jogát visszanyeri. Tehát, amint egyszer megállapodás Ausztria és Magyarország között úgy köttetik, hogy az az évek bizonyos sorozatára szól, amely évek sorozatának elteltével a szerződés, a megállapodás hatályát veszti és mind a két állam szabadon rendelkezhetik ugyan ezen viszonyban jövőbeli berendezése felett: akkor ez két független államnak nemzetközi természetű szerződése, olyan, amely egyik állam függetlenségén, önrendelkezési jogán sem ejt csorbát.

Az azután inkább a nomenklatura, a szokás kérdése, hogy az ilyen nemzetközi megállapodást, ha az eltörli a vámokat és egy közös vámsorompóra irányul, — vámszövetségnek, ha pedig egyszerűen bizonyos vámkedvezményeket tartalmaz, — vámszerződésnek szokás nevezni.

Ezelőtt tizenöt-húsz esztendővel igen divatos jelszó volt a középeurópai vámunió eszméje. Igen jelentékeny közgazdasági faktorok fáradoztak abban, hogy Németországgal, esetleg bizonyos kisebb államokkal, mint Svájc, Hollandia, Belgium stb.

¹ Itt a Wekerle-féle 1909. adótörvényekről van szó.

² 1908: XII. és 1907: LIII. t. c. (1907: LIV. t. c.)

lépjünk egy primér megállapodásra, amely egy közös vámterületté alakítsa ezt az egész nagy területet. Mindenki úgy beszélt arról, mint vámszövetségről és senkinek sem jutott eszébe, hogy mi az ország függetlenségét Németországgal szemben feláldozzuk azért, hogy vámszövetségről beszéljünk; aminthogy abszurdum is lett volna, mert ez a vámszövetség is időhöz kötött szerződésben állapítottatott volna meg.

A dolog államjogi természetére nézve tehát abszolúte teljesen közönyös az, hogy szerződésnek nevezünk-e valamit, vagy pedig szövetségnek¹ A lényeg az, hogy az a megállapodás, amely két állam között bizonyos megkötöttséget létesít, időhöz van-e kötve, — úgy, hogy ezen idő eltelte után mind a két állam újból teljesen szabadon és függetlenül rendelkezék. Azzal tehát, hogy amit mi szövetségnek nevezünk, azt ők szerződésnek nevezték el, ők egy egyszerű névcserét csináltak, de semmi tekintetben az országot függetlenségéhez közelebb nem vitték.²

Valamivel tetszetősebben néz ki az autonóm vámtarifa kérdése. Dehát engedjenek meg nekem, itt is alig lehet másról beszélni, mint egy tetszetős látszatról.³

Először miért? Azért, mert az a vámtarifa a közös vámterület viszonyaira van rá szabva. Ha én Magyarország számára akarok vámtarifát csinálni, egész más vámtarifát fogok csinálni, mert egész más közgazdasági célokat fogok követni, egész más érdekeket fogok csoportosítani és előmozdítani. Meglehetősen értéktelen munkát végeztek tehát akkor, amikor egy vámtarifát, amely a közös vámterület viszonyaira illik, magyar vámtarifának kereszteltek el. *(Igaz! Úgy van!)*

De még ha ettől eltekintünk is, ha most nem jön létre Ausztriával a megegyezés, ha letelik az a tíz esztendő, amelyre kötött a kiegyezés, és 1917-ben nincs újabb megegyezés Ausztriával, de ott van a törvénykönyvünkben az autonóm magyar vámtarifa: hát kérdem, életbe lehet-e az autonóm magyar vámtarifát léptetni újabb törvények nélkül? *(Igaz! Úgy van!)* Hát nem kell-e a törvényhozásnak gondoskodni arról, és a vámsorompó felállításáról, a vámhivatalok felállításáról, az egész dolog végrehajtásáról és keresztülviteléről? *(Igaz! Úgy van!)* És vájjon mentünk-e egy jottával is előbbre azért, hogy büszkén rámutathatunk a törvénykönyvünkre, hogy, íme, egy-

1 1908: XII. t. c. 1. a.

2 Osztrák részről R. Sieghart is azt mondja, hogy „die neue Bezeichnung war doch nur leerer Schein, denn jedes Bündnis ist schliesslich ein Vertrag“. (1. m. 125. l.)

3 Találóa jegyzi meg Gratz (i. m. II. k. 135. l.), hogy mind a „vámszerződés“, mind az „autonóm magyar vámtarifa“ ügyében történt változás „kizárólag formai, vagy, ha úgy tetszik, jogi természetű volt“.

gyei szaporodott ama törvényeink száma, amelyeket végrehajtani képesek nem vagyunk? (*Igaz! Úgy van!*)

Hát mondom, tisztelt uraim, az, amit ezek az urak elérték, ebből a szempontból semmi egyéb, mint üres látszat; semmi egyéb, mint a közgazdasági önállóság szerintem csalóka jelszavával felizgatott közvélemény megnyugtató irányuló külsőség. (*Úgy van!*) És ezt a külsőséget azután igen drágán kellett megfizetni.

Ott volt készen a Széll-Körber-féle kiegyezés. Semmi nehézségbe nem ütközött volna azt keresztülvinni és elfogadni. (*Úgy van!*) De hogy e külsőségeket megtarthassák, új tárgyalásba kellett menni, fel kellett venni az egész vonalon az alkudozást Ausztriával.¹

És abban azután sokkal okosabbak a mi osztrák testvéreink, semhogy ők nekünk bármilyen cifra nemzetiszínű szalagokat ingyen adnának, semhogy ők azokat nagyon is kézzelfogható ellenszolgáltatásokkal meg ne fizetessék. Mi voltunk a vademberek, akiknek a fényes üveggombokat adták el és akik azokat a fényes üveggombokat igen-igen értékes drága dolgokkal, véres verejtéssel helyreállított nemzeti köztárgyunk egy részével kellett, hogy megfizessük.² (*Úgy van! ÉW'nek tetszés és éljenzés.*)

És, tisztelt uraim, én nem lehetek egy nézetben Apponyi Albert gróffal arra nézve sem, amit ő mentségére felhoz a nemzetiségi kérdés elmérgesedése és az osztrák támadások tekintetében.

Gróf Apponyi Albert azt mondja, hogy nem érdemlik ők meg azt a támadást, amelyet mi a nemzetiségi kérdés elmérgesítése révén intéztünk ellenük, mert hiszen az természetes, hogy az ő hazafias nemzeti politikájuk a nemzetellenes agitátoroknak hangulatát ellenük ellenségessé tette.

Hát kérem, a kérdés nem így áll. Ez megkerülése a kérdéseknek. A mi támadásunk, a mi kritikánk ő velük szemben

¹ A Széll-Körber-féle 1902. és a Wekerle-Beck-féle 1907. kiegyezésről már az előzőkben (292, 296) volt szó. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy mikor Beck br. osztrák miniszterelnök a képviselőház 1906. júl. 6. ülésén bejelentette, hogy az osztrák kormány „a közeli kiegyezési tárgyalásokra való tekintettel” visszavonja a Ház előtt fekvő összes gazdasági kiegyezési javaslatokat, tehát az ú. n. Széll-Körber-féle 1902. dec. 31. kiegyezést: ezt a bejelentést — és ez sokat mond — az osztrák képviselőházban „percekig tartó tetszés és taps” követte. (B. II. 1906. júl. 7. sz.) (L. még erről Sieghart i. m. 121. 1.)

² A koalíciós kormánynak az 1907. gazdasági kiegyezéssel kapcsolatban elért „közjogi vívmányai” t Tisza 1916. febr. 9. nevezetes felségfelterjesztésében „értéktelen üveggöngyök”-nek („wertlose Glasperlen”) nevezi, amelyeket „súlyos pénzzel” kellett az osztrák kormánytól megvásárolnia. (Levelek V. k. 32. 1.) Megerősíti ezt a nagyon kedvezőtlen megállapítását osztrák részről Spitzmüller-Harmersbach: Der letzte öst.-ung. Ausgleich (1929) c. becses dolgozatában. (39. 1.)

— ne mondjuk támadásnak, mert hiszen ez nem a személyek elleni támadás, de az eljárás feletti objektív kritika — a mi kritikánk ő velük szemben nem erre támaszkodik. Hiszen a nemzetiségi agitátorok legalább annyira szerettek bennünket, mint a koalíciót. És legalább annyira számíthatunk mi az agitatórius nemzetiségi elemnek rokonszenvére, mint a koalíció. Nem is számítok reá. Ha a véletlen úgy hozná magával, hogy ők rokonszenvesebb álláspontra helyezkednek, ezt örömmel fogom látni, de ez meglepetés volna rám nézve és igazán nem érteném, hogy jutok hozzá. Hanem nem erről, van szó. Mi igenis azt állítottuk, — és aki ismeri a nemzetiségi kérdést ebben az országban, aki rajta tartja a kezét nem magyar ajkú honpolgártársaink lelkiéletének iiterein, az tudni fogja, hogy így áll a dolog — azt állítottuk, hogy az agitatórius elemeknek nőtt a súlyuk az országban; hogy ma olyanok is ő rájuk hallgatnak, akik még néhány évvel ezelőtt hazafias, józan irányban voltak vezethetők és megtarthatók, és azt állítottuk, hogy akik hazafias és józan irányban vezették nem magyar ajkú polgártársainkat, azok sok tekintetben elkedvetlenedve, megzsibbadva, tehetetlenségre kárhoztatva vonultak félre. Ez a kritika az, amelyet ellenük intéztünk; ez a veszély az, amit el kell távolítanunk. És itt arra van szükség, hogy minden személyes érzékenységet félretéve, semmit se nézve, csak azt a nagy közös célt, amely pártkülönbség nélkül — Justhétat kivéve — minden magyar embert egyesít: hogy — mondom — csak azt. nézzük, hogy ezeket az inkább modorbéli hibákat,¹ mintsem a részletekben mutatkozott szerencsétlen dolgokat kiküszöböljük; hogy ismét nyeregbe ültessük a nemzetiségek vezetése terén a hazafias elemeket; hogy kihúzzuk a gyékényt az agitatórius elemek alól és hogy biztosítsuk azt. amihez közeledtünk a múltban és amitől, fájdalom, távolodtunk a legutóbbi esztendőben, — hogy biztosítsuk, hogy ennek az országnak nem magyar ajkú polgárai — talán egyes szórványos kivételektől eltekintve — igazi testvéries érzületben összeforhassanak a magyar nemzet többi tagjaival.

És, tisztelt uraim, épp így tiltakoznom kell az ellen a védekezés ellen is, amivel Apponyi Albert gróf az osztrák körökből ellenünk szórt támadások tekintetében él. ő azt mondja, hogy természetes, hogy nem volt osztrák ellenakció addig, amíg oly kormány volt Magyarországon, amely meghunyászkodott az osztrák törekvések előtt, ők most magyar hazafias irányban haladtak, hát természetes, hogy felébresztették az osztrák ellenakciót.

Hát kérem, akinek jó az emlékezőtehetsége és aki csak

¹ Ezekről az „inkább modorbéli hibák”-ról a (296) sz. a. volt szó.

némileg visszagondol a múltra, az igazat fog nekem adni, hogy mindig volt osztrák ellenakció, mindig megvolt a féltékenység a magyar befolyás ellen, mindig megvolt az ellenhatás minden magyar törekvés ellen bizonyos osztrák körökben.¹ (*Úgy van!*) De ez az ellenhatás nem mert oly szemérmetlenül, oly kirívóan és oly büntetlenül mutatkozni, mint most. (*Igaz! Úgy van!*) Mert az az ellenhatás mindig megtalálta a méltó és eredményes és hatékony visszatorlást oly magyar kormány részéről, amely a nemzet és a király közti összhangra építette fel a maga kormányhatalmát; amely a nemzet és király együttérésére hivatkozhatott. (*Élénk helyeslés.*)

És, tisztelt uraim, ezzel áttérhetek a jászberényi levélnek ama sokkal fontosabb részére, amely az általános politikai helyzettel foglalkozik. (*Halljuk! Halljuk!*) E levél ékesen szóló írója a kiegyezésnek kritikájával kezdi fejtegetéseit. Azt mondja, hogy évszázadok óta kétértelmű volt, belső ellentétek tökéletlen áthidalásában állott a nemzet és király közti minden kiegyezés és hogy ilyen volt a 67-i kiegyezés is, amire nézve bizonyítékul hozza fel az idevágó osztrák és magyar törvényszövegek közti eltéréseket.

Hát kérem, ami a távolabbi múltat illeti, fájdalom, nagyon is igaza van. Hiszen a mohácsi vésztől 1867-ig veres fonálként húzódik végig e nemzet történelmén az az átok, hogy meg kellett egyeznie egy oly dinasztíával, amellyel soha sem tudta megértetni magát; hogy meg kellett élnie oly viszonyok között, ahol attól, aki az ő természetes szövetségese és támasza kellett volna, hogy legyen, — attól érték folytonosan megújuló támadások az ő alkotmányos függetlenségét. Igenis, ez volt a helyzet a múltban, de ez megszűnt 1867-ben. (*Úgy van!*)

Az 1867. évi kiegyezés korszakot alkotó esemény, amely a megelőző kiegyezésekkel egyáltalán össze nem hasonlítható; magyar embereknek magyar lélekből és magyar szívből eredő munkája; a halhatatlan Deák Ferenc következetességének a munkája. Hiszen ma már ismeretesek, csak olvasnunk kell, e kornak intímabb történelmi részletei.^{1 2} Igenis, akkor is megvolt a törekvés bizonyos osztrák birodalmi szempontokkal összeegyeztetni a magyar nemzet törekvéseit. Megvolt a törekvés annyira, hogy még oly magyar hazafiak is, mint Eötvös,

¹ Sőt az osztrák történészek, politikusok és publicisták napjainkban is a dualizmusnak állítólag a magyarságtól előidézett „elfajulását” teszik kizárólag vagy legalább is részben felelőssé a Monarchia összeomlásáért. (Így J. Redlich, Glaise-Horstenau, Plener, Spitzmüller, Sieghart, Baernreither stb.)

² Azóta, a nagy összeomlás után, persze még inkább ismeretesek a 67-i kiegyezés történetének intímabb részletei, amelyek tekintetében is maradandó becsű forrásművek: Kónyi Manó: Deák Ferenc beszédei (második kiadás, III. és IV. k.) és Wertheimer Ede: Gr. Andrássy Gyula élete és kora (I. k.). Osztrák részről: .I. Redlich: „Das österreichische Staat und Reichsproblem“, II. k.

mint Lónyay, és részben — sokkal kisebb részben, de részben még Andrássy is — idegesen emlegették, hogy Deák merevsége fogja akadályozni a kiegyezést. De Deák merevsége nem tágitott attól, hogy ő ezt a kiegyezést csak akkor csinálja meg, ha a magyar nemzet jogait, ha a magyar nemzet függetlenségi aspirációit maradandó alapon, tartós biztonságba tudja helyezni. (*Úgy van! Élénk tetszés.*) Ez történt 1867-ben.

És ezen a helyzeten, tisztelt uraim, semmit sem változtat az a körülmény, hogy az osztrák törvény a magyar törvénnyel nem egyezik. Hiszen ez baj volna, ha Magyarország szövetségre, szerződésre lép Ausztriával. De itt nem ez történt. 1867-ben Magyarország kiegyezett a királlyal (*Igaz! Úgy van!*) és oly magyar törvényeket alkotott meg, amelyeknél fogva megadta a közösségnek azon momentumait, amelyeket kellett, hogy királyának biztosítson, hogy a nagyhatalmi állást a dinasztia számára biztosítsa. Az 1867. évi XII. t. c. nem szerződés Ausztriával, de magyar törvény,¹ amely azonban előadja azt, hogy Magyarország minő viszonyokat szándékozik, minő módon közös egyetértéssel elintézni Ausztriával. Most Ausztriában hoztak egy ezzel analóg külön osztrák törvényt. Hát én megengedem azt, hogy sokkal kellemesebb volna, ha ez a két törvény szóról-szóra egyeznék egymással. De az a kérdés, hogy az osztrák törvény a közösséget szorosabbra fűzi, mint a magyar törvény, az a körülmény, hogy az osztrák törvény szövege a magyaréval nem mindenben egyezik: az a mi jogainkon nem üthet csorbát, az reánk nézve nem homályosíthatja el a helyzetet és pedig igen egyszerűen azért nem, mert itt két külön országnak külön törvényhozása külön törvényben mondja meg azt, hogy mindenik ország mit hajlandó együtt elintézni a másikkal. (*Élénk helyeslés.*) Csak az léphet háttálya, amiben a két törvény megegyezik. Amit csak az egyik törvény mond ki közösnek és a másik nem, annak papiroson marad a közössége, mert az a másikra nézve semmiféle hatályal nem bír. (*Úgy van!*) Úgy hogy miránk nézve — és ezt volt alkalmam más helyről is, mint a korona bizalmi férfiak, elég világosan kimondani (*Halljuk!*) — miránk nézve teljesen közönyös az, hogy mit tartalmaz az osztrák törvény.

¹ Tisza itt újból hangoztatja a 67-i kiegyezés tekintetében az ú. n. „önálló törvényalkotás” elméletét (38), amelyet bizonyos jogi következményeivel együtt bővebben kifejtett és indokolt mint designált miniszterelnök a szabadelvűpárt nevezetes 1903. okt. 28—29-i értekezletén (103), majd miniszterelnöki minőségében Körber osztrák miniszterelnökkel 1903. nov. második felében folytatott nevezetes polémiájában. (116, 118, 122). Ezt az elméletet védi nagy elmeállal Iván Zolger és Wlassics Gyula ellenkező (szerződéses) felfogásával szemben később a Magyar Figyelő 1911. és 1912. évfolyamában megjelent, Osztrák mű a 67-i kiegyezésről és Wlassics Gyula az 1867: XII. t. c. jogi természetéről szóló két értekezésében. (összes munkái, I. 542. és 622. s k. 1.)

Mi tartjuk magunkat a magyar törvényhez, teljesítjük azokat a kötelezettségeket, amelyeket a magyar törvényben magunkra vállaltunk; de egyáltalán nem létezőnek tekintjük azt, ami egy más állam törvényében foglaltatik. (*Élénk tetszés és taps.*) És, tisztelt uraim, a 67-es alkotás igenis szemben találja magát azzal a régi centralista irányzattal, azzal az összbirodalmi gondolattal, amelyet gróf Apponyi Albert is veszélyként fest a mi szemünk előtt. De mindaz elől, amiben a 67-es politika hátsó gondolat nélküli becsületes, változatlan fenntartásában és a törvényeknek végrehajtásában a magyar nemzet királyával egyetértve és karöltve járt el: az elől ennek az osztrák összbirodalmi gondolatnak a föld alá kellett elbújnia; nem merte felbukkantani a fejét, mert tudta azt, hogy igyekezete sikertelen. Elmúlt időknek végzetes emlékeit, végzetes törekvéseit, baljóslatú tradícióit elevenítjük fel. És ha most, amit én sem vonok kétségbe, ha most ezek az összbirodalmi törekvések újból jelentkeznek a mi politikai életünk látóhatárán;¹ ha újból fellegek tornyosulnak e téren; ha azok az ellenségek, azok a politikai törekvések, amelyek már évtizedek óta ha belenyugodni nem is tudtak, de beletörődtek a változhatatlanba, a változtathatatlanoknak hitt eseményekbe, — ha azok újabb reménységekkel új életre kelnek körülöttünk: hát ennek magunkban keressük az okát. (*Úgy van!*) A magyar nemzetnek abban a botor eljárásában, amellyel saját legnagyobb államférfiainknak legnagyobb alkotását akartuk kihúzni lábaink alól; amelyben szerencsétlen illúziók után, teljesíthetetlen reménykedések és ábrándok után indulva, mi térünk le a 67-es politika talajáról.¹ ² Mi állítottuk úgy oda a kérdést az egész világ elé, hogy az a kísérlet, amely 1867-ben történt és amelynek lényege az volt, hogy a dinasztia és a magyar nemzet együtt, egymást megértve, saját érdekeik és életcéljaik felé haladjanak és ez irányban vezessék az ország poli-

¹ Ezeknek az új erőre kapó összbirodalmi törekvéseknek tudvalevőleg a nagy-osztrák érzelmi trónörökös lett legfőbb patrónusa.

Közismert tény, hogy az osztrák centralisták (és föderalisták) mind a 67—i kiegyezés létrejöttékor, mind a későbbi és a Monarchia összeomlása utáni legújabb időben a dualizmust nem a Monarchia fenntartójának, hanem sírásójának tekintik. (L. erre nézve Bibi: i. m. II. 303, 367, 402. s k. 1. és legújabban Erinnerung an Franz Josef I. c. gyűjteményes munkának a dualizmussal foglalkozó tanulmányait.)

² Az osztrák írók mindmáig szemünkre vetik, hogy mi magyarok az által is végzetes befolyást gyakoroltunk a Monarchia sorsára, hogy igyekeztünk egyrészt az Ausztriával való közösséget lehetőleg lazítani és a kiegyezési törvény szellemének ellenére a minimumra csökkenteni, másrészt azonban a közös ügyek terén s általában a Monarchiában uralkodó befolyást érvényesíteni. (Igy pl. Spitzmüller: Franz Joseph und der Dualismus c. már idézett tanulmányában).

tikáját, — hogy ez a politika zsákutcába jutott és hogy ezt mással kell felváltani.¹

És, tisztelt uraim, ha e veszélyektől meg akarjuk kímélni a nemzetet, akkor egy út van előttünk, világos, tisztességes, egyenes út; vissza kell térnünk a Deák Ferenc tradícióihoz. (*Hosszantartó, meg-megújuló, szűnni nem akaró, hosszas, lelkes éljenezés és taps.*) Vissza kell térni a 67-es politika egyenes útjára és helyre kell állítanunk azt a megdönthetetlen szövetséget, amelyet a magyar király és a magyar nemzet képviselnek itt bent a monarchiában és a küllellenség előtt.

És, tisztelt uraim, ha én ezt mondom önöknek, ebben szolidárisnak érzem magam a koalíció vezéreivel is. Mert hiszen az az egész törekvés, amelyet ők helyesen, hazafiasán, okosan kezdeményeztek; amelyet beismer és jogos önérzettel ismer be Apponyi Albert gróf is a jászberényi levélben, — ez a törekvés semmi egyéb nem volt, mint: a 67-es alapra visszavezetni a nemzetet. Mert hiszen a koalíció kormányra jutásától fogva azonnal kereste a tartós béke alapját; kereste — amint Apponyi Albert gróf helyesen mondja — azt, hogy a „kikapcsolások” helyébe megoldásokat tegyen és biztos jövőnek állandó megalapozására törekedjék.^{1 2} Hát ezt az egész törekvést a 67-es alapon csinálták. Ebben az egész törekvésben mindenekelőtt levették a napirendről mindazokat a közjogi követeléseket, amelyek a 67-es közjogi alap megtámadására irányulnak és igenis kívántak bizonyos katonai reformokat, de olyanokat, amelyek a 67-es alappal ellentétben egyáltalában nincsenek.

Azt mondja az én tisztelt barátom, hogy ők már kormányra jutásukkor törekedtek arra, hogy megállapítsák a katonai követelések azon minimumát, — főleg az állami nyelv érvényesítésére és a jelvényeknek átalakítására vonatkozólag részint a kilences bizottsági munkálat³ homályos részeinek precizizálásával, részint e munkálat keretén túlmenőleg, — amit szükségesnek láttak, a tartós béke helyreállításában. Azt hiszem, hogy ők minden magyar ember elismerésére és hála-jára tarthatnak számat, hogy erre a térre léptek; de ha egyszer erre a térre ráléptek, ha egyszer e minimális követeléseket felállították és precizizálták: akkor azután, ha hozzá is vannak szögezve ezekhez a követelésekhez, meg is találták azt az alapot, amelyre ha mást rá akarnak vinni, elsősorban nekik maguknak nem szabad erről letérni. (*Úgy van!*) És akkor állítom azt, hogy ezek a követelések mindannyian beleférnek a

¹ Ez a meggyőződés volt kiinduló pontja Ferenc Ferdinánd revíziós terveinek is. (294).

² A koalíciónak ezt a törekvését Tisza előbbi beszédeiben is teljes elismeréssel állapítja meg.

³ (103).

67-es politika keretébe; állítom azt, hogy ma már 48-as politikáról, függetlenségi pártról beszélni történelmi reminiscencia, anakronizmus, aminek immár gyakorlati értéke, immár gyakorlati tartalma nincsen. És állítom azt, hogy igenis az ő egész programjuk, az ő egész gyakorlati munkálkodásuk 67-es politikát tartalmaz. *(Igaz! Úgy van!)* Oly 67-es politikát, amely a kilences bizottsági munkálat keretén egyetlen pontban megy túl. És mert igyekszem lehetőleg nyíltsággal, őszinteséggel feltárni a helyzetet tisztelt polgártársaim előtt, — konstatálni kívánom, hogy ez az egyetlen pont: a századok szolgálati nyelvére vonatkozik.

Hát, tisztelt uraim, mi akkor, amikor ők ezt formulálták, mindent elkövettünk, hogy ők elérjék céljukat. Elkövettünk nemcsak azáltal, hogy egyenesen visszautasítottuk azt, hogy átvegyük az ügyek kormányzatát ezen követeléssel; de elkövettük azáltal is, hogy a kérésnek, a rábeszélésnek, a kapacitásnak egész fegyverzetét kimerítettük; hogy mi is igyekeztünk ezen megoldás útjából elhárítani az akadályokat. Ha azután ez nem sikerült, nem sikerült elsősorban a Justh-párt magatartása miatt. *(Egy hang: Éljen a Justh-párt! Nagy derűtlenség.)* Nem sikerült elsősorban azért, mert — amint nemcsak én, de mások is pártkülönbég nélkül már annyian konstatálták — a Justh-párt felkínálkozott katonai követelmények nélkül a kormányzatra.

Ha mi most azzal a tanáccsal fordulunk a nemzethez: ragadd meg a kormányzat kerekeit; vidd előre az alkotmányos fejlődés útján ügyedet; ne hadd szétzülleni az összes közállapotaidat ezen egy kérdés forszírozása miatt, — hát engedelmet kérek, akkor ezen részletért, amely elválaszt egymástól, nem érdemeljük meg a jászberényi levélben ellenünk intézett támadásokat.

Itt eljutunk a jászberényi levélnek ahhoz a pontjához, ahhoz a részéhez, ahol azután ellentétben a levél egész hangjával, — amely a komoly aggódó hazafinak tiszteletreméltó, objektív hangja, eltérőleg ettől a hangtól, — méltatlan vádakat zúdít ránk. Hát van-e joga Apponyi Albert grófnak, vagy akárkinek azt mondani, hogy a mi magunktartásában, abban a fordulatban, amely beállott: abban az igazi győztes az a birodalmi politika, amely egyelőre megelégszik a magyar 67-es törvény meghamisításával? Hát kérdem én, meghamisítjuk-e a magyar 67-es alapot azért, mert nem követeljük, nem forszírozuk a századok szolgálati nyelvét? Hát kérdem én, ha helyreállítjuk a király és nemzet közti egyetértést; ha mi ezáltal hatalmasabbá tettük a nemzetet a nemzetiségekkel szemben, az osztrák ellenségekkel szemben, a külállamok részéről jövő ellentétes törekvésekkel szemben: ha mindezért hatvá-

nyozzuk a nemzet rendelkezésére álló politikai erőt, hát meghamisítjuk mi ezzel a 67-es kiegyezést? (*Élénk felkiáltások: Nem!*) És kérдем Apponyi gróftól, aki ismeri a mi elveinket, a mi állásfoglalásunkat a katonai kérdésekben: hát adtunk-e mi jogot arra, hogy azt mondja a mi katonai programmunkról, hogy mi azt akarjuk, hogy idegen jellegű katonasága legyen a nemzetnek; hogy a katonai szolgálat az állameszme folytonos megtagadását jelképezze? Hát, uraim, Apponyi Albert gróf nagyon jól tudja, hogy nekünk van katonai programunk, hiszen résztvett annak kidolgozásában is, és nagyon jól tudja, hogy ennek a katonai programmnak a megvalósítására sokkal többet tettünk mi egy esztendő alatt,¹ mint tehetett a koalíció négy esztendő alatt. (*Úgy van!*) És tudja nagyon jól, hogy az a katonai program sem azt nem teszi, hogy a katonaság idegen jellegű legyen; sem azt, hogy az állameszme megtagadása volna.

Ellenkezőleg, a mi katonai programmunk sarkpontja az, hogy a magyar nemzet teljes mértékben áthassa a közös hadsereget; hogy a magyar nemzet minden társadalmi osztálya minden érzésével, minden érzületével, minden törekvésével, minden vágyával, minden erényével és katonai tulajdonságával érvényesüljön a hadseregben. Mi azt kívánjuk, hogy a hadsereg teljes szerves szívbeli egységgé forrjon össze a magyar nemzettel. Ezt akarjuk az által, hogy a magyar hadseregbe magyar tisztet képezzünk; akarjuk az által, hogy a magyar honos tisztnek kiképzése olyan nemzeti szellemű legyen, és a magyar nyelvnek olyan mérvű oktatásával járjon, hogy azután ennek a nevelési rendszernek bevégezte után, ami csak évek kérdése, a magyar csapatokban az összes tisztikar szívvel-lélekkel, nyelvben és érzésben magyar legyen. (*Élénk tetszés és éljenzés.*)

Mi azt akarjuk, hogy ha ezt elértük és hogy ha magyar közoktatási politikánk által elérjük azt, amit el kell érünk, — és amiben nincsen semmi akadály, mint saját gyámoltalanságunk, — ha azt elérjük, hogy ennek az országnak minden polgára születési különbség nélkül megtanuljon magyarul: hogy akkor aztán az a magyarul beszélő román és tót és szerb fiú, aki a hadseregbe jut, ott magyar tisztet alá jutva, a hadseregben magyar oktatásban, magyar kiképzésben részesüljön; a társasági nyelv, a társadalmi érintkezés nyelve a hadsereg-

¹ Vagyis 1904-ben. Annyi bizonyos, hogy az első Tisza-kormány után a kilences bizottsági program végrehajtásából már csak az 1. 2. és 7. pont maradt hátra a koalíciós kormányzat utáni jobb időkre. Sőt ami a 7. pontot illeti, Tisza már az 1904. nov. 12. képviselőházi ülésen (229) bejelentette, hogy a király hozzájárult a kétéves katonai szolgálat behozatalához és — amiről a kilences bizottsági programban szó sincs — a honvédtűzéség felállításához is.

ben magyar legyen; mert azt tartjuk, hogy így nemcsak idegen nemzeti szellem nem marad a hadseregben, de a közös hadsereg a magyar nemzeti szellemnek, a magyar nemzeti eszmének terjesztője, ápolója lesz ebben az országban.¹ (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

Ezt, tisztelt uraim, elértük; ezt csak végre kell hajtunk; ennek végrehajtása folyamatban van. Elértük azért, mert nem vívmányokra utaztunk; elértük azért, mert mi a király és nemzet egyetértő belátására appelláltunk ebben a kérdésben; elértük azért, mert azt tartottuk, hogy a tényekben, a dolgokban rejlő belső igazságok hatalmasabbak a lelkekben a múlt ádáz küzdelmeiből fennmaradó félreértéseknél és bizalmatlanságoknál. Mert nem kell ezekből mesterségesen táplálkozni; nem kell ezeket mesterségesen fenntartani, hanem hagyni kell időt és alkalmat, hogy az a belső érdekegység* amely a magyar nemzetet és a dinasztíát a katonaság kérdésében is össze kell, hogy hozza, — hogy az teremje meg a maga gyümölcsét.

Hiszen, tisztelt uraim, hát nem érdeke a dinasztíának az, hogy a közös hadseregben az a testi, szellemi és erkölcsi erő, amelyet a magyar nemzet képvisel; az a katonai érzés, amelyet a magyar szellem képvisel, — hogy az teljes mértékben belemenjen és érvényesüljön? Hát nem katonai érdek az, hogy lehetőleg kicsiny legyen a katonaságban a bábeli nyelvzavar? Hát nem katonai érdek az, hogy a magyar ezredekben magyar nyelven minden tiszt és a legénység minden tagja megérthesse egymást? Hiszen ezek mind olyan kérdések, amelyeknél a király érdeke a nemzet érdekével teljesen kongruens; ahol nem kell semmi egyéb, mint hogy ne keressünk a multak szomorú emlékeiben okokat és ürügyet arra, hogy fenntartsunk mi is régen túlhaladott ellentéteket. (*Úgy van!*)

És, tisztelt uraim, ha egyszer ezt a hadsereget magyarrá tettük; ha egyszer ebbe a hadseregbe a magyar társadalom színe-virágát belevittük; ha egyszer a hadsereg tisztikarában a magyar társadalom elfoglalta a maga helyét, úgy, hogy a magyar csapatok vezetői magyarok legyenek és ha a magyar társadalom a magyar tisztikarral a rokoni, testvéri, a baráti kötelék minden szálával össze lesz fűzve, úgy ahogy minden nemzeti hadsereg össze van a maga nemzeti társadalmával fűzve, akkor azután ne feledkezzünk el arról a másik nagy

¹ Alapjában véve ugyanezt a célt kívánta megvalósítani Apponyi is a 67-i kiegyezés „fejlesztésére”, „nemzeti vívmányok” békés úton elérésére., avagy szükség esetében parlamenti harcok útján a királytól való kieroszakolásra irányuló „nemzeti politikája” által. (L. erről egyebek között legújabbban: Albert Gráf Apponyi, „Franz Joseph als König von Ungarn” c. dolgozatát az „Erinnerungen an Franz Josephi 1.” c. gyűjteményes mű 113. s. k. 1.)

nemzeti érdekről se: nekünk érdekünk az, uraim, hogy ez a hadsereg a monarchia nagyhatalmi állását minden más ellenséges tényezővel szemben meg tudja védeni.¹ (*Úgy van! Élénk éljenzés és taps.*)

Középkori felfogás, a rendi alkotmányba való felfogás az, és méltatlan modern államférfihoz, hogy a hadsereg a királynak kell; hogy a törvényhozás, a népképviselőt a királynak szavaz meg újoncot; hogy a királynak tesz szívességet, mikor létszámot emel, amiért egy vagy más vizontszolgálatot követel.^{1 2 3} Most már nem a királyoké a hadsereg. A királyoké is, de az egész nemzeté is. Ma már nem a királyok viselnek háborút. A királyok csak akkor mernek és tudnak háborúba menni az általános védkötelezettség mellett, mikor az egész nemzet létérdekei kívánják ezt meg tőlük. (*Úgy van!*) Akkor támaszkodhatnak az egész nemzet belátására, meggyőződésére, elhatározására. Ma már király és nemzetnek egy közös érdeke: a biztonság, a nemzeti függetlenség, a katonai hatalomnak fenntartása.

És ha így áll ez másutt, százszorosán áll minálunk, ahol, ha körülnézünk és ha vaksággal nem vert meg az Isten, látnunk kell azt, hogy ebben a monarchiában senkire nézve sem igazán létérdek ennek a monarchiának a katonai nagyhatalmi kiképzése, csak a dinasztíára és a magyar nemzetre nézve. (*Úgy van!*) Mert mi vagyunk azok, akiknek sehol máshol nincs keresnivalónk. Mi vagyunk azok, akiket elsöpör a történelem, ha itt a magunk emberségéből, a magunk erejéből, minden ellenséggel dacolva, megállani nem tudunk. (*Úgy van! Hosszas lelkes éljenzés és taps.*)

És hogy magyar legyen az a hadsereg, be kell hatolnunk a hadseregbe; fel kell használnunk azokat a lehetőségeket, amelyek ma már a kilences bizottsági munkálat alapján tárva-nyitva állanak a nemzet előtt; küldjük fiainkat, fiaink legjavát, ifjúságunk színe-virágát a hadseregbe! Minden magyar fiúnak, aki a katonai akadémiára megy, azt vessük a fejébe és a szívébe, hogy érezd azt, hogy a marsallbotot viszed a bornyúdban és akkor azután meglesz az a magyar hadsereg: meg-

¹ A nemzet és hadsereg legbelsőbb szolidaritásának őzt a szempontját Tisza minden adott alkalommal hangsúlyozza, így mindjárt 1889. jan. 14-i véderC-beszédében. (2).

² Ez a rendi felfogás tükröződik egyébként az 1867: XII. t. c.-nek a hadseregre vonatkozó 11. és 12. §-ában. Aminthogy általában a magyar közjog a legújabb időkig át van itatva rendi elemekkel. (L. erre nézve Ferdinandy Gejza: Rendi elemek a magyar alkotmányban (1907) c. becses dolgozatát.)

³ Tiszának azt a gyakran hangoztatott tételét, hogy a Monarchia nagyhatalmi állása „senkire nézve sem igazán létérdek, csak a dinasztíára és a magyar nemzetre nézve”: teljesen beigazolta az 1918-i nagy összeomlás, mely elírtorban a dinasztíát és a történelmi Magyarországot temette romjai alá.

lesz a közös hadseregben az a magyar nemzeti szellem és érzellet, amelyre szükségünk van.

De azután ápoljuk, fejlesszük, erősítsük ezt a hadsereget, hogy benn ebben a monarchiában és künn a nagyvilág előtt is úgy álljunk mi ott, mint a monarchia katonai erejének, nagyhatalmi állásának, és ezzel az európai békének, az európai egyensúlynak, az európai haladásnak megbízható, szilárd támasza. (*Úgy van.*)

Ez a nemzeti politika az, tisztelt uraim, amely előre viszi a magyar nemzetet. Ez a nemzeti politika az, amely nem nyugoz le kicsinyes, bornírt tekintetekhez, szempontokhoz, de megnyitja előttünk azokat a magasabb, tágasabb látköröket, amelyekre egy önértettel bíró, egy igazi ambícióval bíró, egy magát fiatalnak és erősnek érző nemzetnek el keli határoznia magát.

Ez a politika munkával jár. Ez a politika áldozatokkal jár. Ez a politika nem adatik ingyen a gondviselés által. Mert ha abdikálni nem akarunk; ha ideig-óraig még egy szégyenteljes, látszólagos egzisztenciában elsorvadni nem akarunk: akkor meg kell barátkoznunk azzal a feladattal, amelyet az élet állít elénk; akkor magunkra kell vennünk azt a terhet, amelyet az élet szab reánk és akkor felemelt fővel, a mi erőnkben bízva és a mi erőnket megfeszítve és lelkünk minden idegszálát összeszorítva, — kell, hogy a felfelé haladás rögös útján, küzdve, dolgozva, fáradva, izzadva előre vigyük a nemzetet. (*Hosszantartó éljenzés és taps.*)

Tisztelt uraim! Ez az az ideál, amely az én szemeim előtt lebeg. (*Zajos éljenzés.*) És ezt az ideálot senki másnak az ideáljával nem cserélem el. (*Élénk éljenzés.*) És, azt hiszem, hogy ha sikerülni fog ennek az ideálnak nem álmodozó imádására, hanem tettekben, munkában való megközelítésére felhívni a nemzetet: akkor nem éltem hiába; akkor egy porszemmet én is vittem a magyar nemzet nagyságának épületéhez. (*Szűnni nem akaró éljenzés, felkiáltások: Éljen Tisza István!*)

Este a Royal-Szállóban lakoma volt, melyen Szávay Gyula, a debreceni kereskedelmi- és iparkamara akkori titkára, köszöntte fel Tiszát.

Gr. Tisza István a következő pohárköszöntőt mondotta:

Tisztelt uraim! Ha az ember végiglapozza a magyar nemzetnek annyi fényel és árnyal, annyi ellentétes benyomással, annyi elszomorító és annyi büszkévé tevő emlékekkel gazdag történelmét: lehetetlen bizonyos elfogódással nem látni, miként következnek e történelemnek legsötétebb lapjai után az újrábredésnek, az újra-eszmélésnek, a nemzeti élet újabb, tisztultabb feltámaszásának derűs napjai.

Talán sehol sem olyan frappáns ez a fordulat, mint a XVI. századról a XVII-re. Talán nincs sötétebb korszaka a magyar történelemnek, mint a tizenhatodik század, amelynek kezdetét a nemzet szellemi és erkölcsi zuhlásának keserves jelenségei töltik be. Ezeknek a természetes gyümölcse gyanánt következik a mohácsi vész katasztrófája. És még a mohácsi vész után is hosszú évtizedeken keresztül vad pártharcokkal, az egyéni önzésnek, az osztály önzésnek, a nemzet nagy közérdekeről való megfeledkezésnek, a nemzet minden ideális hivatásáról való lemondásnak keserves, szegyénteljes jelenségeivel találkozunk. (*Igaz! Úgy van!*)

De erre a legsötétebb árnyéokra következik a felkelő nap ragyogó hajnala. Az eszméknek, a lelkeknek, a szíveknek az a hatalmas nagy újjáébredése, amelyet az emberiségnek a reformáció által való nagy megrázkódtatása ébresztett fel a lelkekben, kihat Magyarországra is. Nemcsak a református körökre; reformátusra és katolikusra egyaránt. Aki ezt a kérdést nem egy szűk felekezeti látókörből, de magasabb, tisztultabb szempontból nézi, (*Élénk éljenzés.*) láthatja, hogy a reformáció zivatarra tisztítólag, nemesítőleg, felemelőleg hatott mind a két táborra. Ezt láthatjuk hazánkban is, ahol a történelemnek erre a sötét korszakára a magyar történelemnek talán egyik legszebb korszaka következik, amikor ez a maroknyi kis nemzet, széjjeltépve a különböző kis táborokra, fenyegetve jobbról és balról, kíméletlen ellenségek pusztításaitól: a benne lakó szellemi, anyagi és erkölcsi erőknél olyan őserjú újjáébredését tünteti fel, megteremtve egy nemzeti irányú új kultúrát, világra hozván nagy államférfiakat, kik ebben a rettenetes időben fenntartják a nemzetet; akik midőn küzdenek is egymással, amidőn felekezeti harcok élethalál küzdelmét vívják is egymással, akkor is — és ebben unikum a magyar nemzet, (*Igaz! Úgy van!*) mert nézzük végig a tizenhetedik század történelmét akárhol, én provokálok reá — ... hol mutatnak nekem olyan vonásokat, mint a minden ellentétben, minden ellenségeskedésben, minden szenvedélyes harcon keresztül vonuló az a nemzeti szolidaritás, (*Igaz! Úgy van!*) amely egy Pázmányt és egy Bethlen Gábort még ebben a korszakban is bizonyos magasabb szolidaritásban tudott egyesíteni? (*Igaz! Úgy van! Tetszés és éljenzés.*)

Tisztelt uraim! Ennek a hajnalodásnak, ennek a felébredésnek a korszaka teremtette meg Magyarországon a magyar nemzeti kultúra első gócpontjait. Ide vezethető vissza Debrecennek, mint kulturális gócpontnak születése. Ezzel Debrecenre fenséges és nagy kötelesség hárul: az a hivatás és az a kötelesség, hogy azokhoz a magasztos tradíciókhoz, amelyeket keletkezésének pillanatában nyert a sorstól, amelyek folytán a ma-

gyár nemzeti élet egyik sarkköve volt abban a fényes korszakban, — bogy azokhoz hű maradjon. Hogy arról a hivatásról, arról a munkáról le ne mondjon, amely már akkor reá háramlót; de hogy azt a modern kor változott viszonyaihoz, változott feladataihoz, gazdagabb, szabadabb, változatosabb életviszonyaihoz alkalmazva, minden téren — az anyagi, a szellemi, az erkölcsi fejlődés egész vonalán — meg tudja őrizni, ki tudja fejleszteni és a magyar nemzet nagy közérdeke javára gyümölcsöztetni. (*Élénk tetszés.*)

Tisztelt Uraim! A városokra mindenütt nagy hivatás vár.¹ Minálunk Magyarországon különösen nagy hivatás vár azokra a városokra, amelyek a nyugati kultúrát a töről metszett, ősi magyar nemzeti jellemvonásokkal tudják felfrissíteni. Minálunk nagyobb baj volna, mint bárhol másutt a világon, ha a nemzet egész szellemi életét a fővárosban koncentrálná.² Nekünk ezt a szellemi életet gazdagítanunk kell olyan őseredeti magyar jellemvonásokkal, a magyar jellemnek, a magyar természetnek, az egészséges magyar agyvelőnek olyan gazdagító vonásaival, amelyekért le kell jönnünk a magyar Alföld termékeny őstalajába; amelyekért fel kell keresnünk ennek az erős fajnak erős lelkét, amelyik csak ebben az őstalajban érzi jól magát, csak ebben virágzik, csak ebben fejlődhetik ki életképes, nagy, termékeny életfává. (*Úgy van!*)

Legyen Debrecen gócpontja az anyagi és a szellemi kultúrának! (*Úgy van!*) Adja Isten, hogy a magyar nemzetre olyan nyugodtabb, munkásabb korszak következék, amikor a közjogi szélmalomharcok helyét a produktív, az alkotó tevékenység foglalja el. (*Éljenezés.*) Ez a tevékenység keresse fel Debrecen városát, karolja fel ennek a városnak minden anyagi és minden szellemi érdekét. Építsünk, dolgozzunk, mint mindenütt, — az ország központjában, az ország perifériáin, — úgy itt is a magyar nemzeti művelődésnek ezen az értékes pontján.

De azután Debrecen város társadalma fizesse meg a magyar nemzetnek ezt a munkát. Fizesse meg azzal, hogy termékenyítőleg, nemzeti irányban fejlesztőleg hassa át azt az anyagi és szellemi kultúrát, amelyet nekünk magyaroknak a nyugat minden életképes újabb mozgalmának, újabb szellemi áramlatának felkarolásával, feldolgozásával és speciális jellemünkhöz, speciális viszonyainkhoz, nagy nemzeti érdekeinkhez való adaptálásával a magunk képére átglyrnünk, átteremtenünk kell. (*Élénk éljenezés.*) Azt kívánom, hogy Debrecen vá-

¹ A magyar vidéki városoknak ezt a nagy kulturális hivatását kiemeli Tiszának szegedi pohárköszöntője (296) is.

² Íme, a kulturális decentralizációnak gondolata, melyet a trianoni Magyarországon megvalósítani törekednek!

rosa mutatkozzék képesnek ennek a magasztos feladatnak megoldására és azt kívánom, hogy majd ha egy utánunk jövő nemzedék ennek a korszaknak a munkásságán végig tekint, — meglepéssel mondhasa, hogy az a korszak, amely most visszavezette a nemzetet a szélmalomharcok, az illúziók teréről a produktív munka terére: az a korszak hagyott itt Debrecenben is maradandó alkotásokat. Olyan alkotásokat, amelyek az emberi természet nemesbedésének, az emberi elme gazdagodásának, de egyúttal a magyar nemzet életképes, őserediti nemzeti fejlődésének is sarkkövei. Az Isten Debrecen városát éltesse! (*Hosszú, lelkes éljenzés és taps.*)

A jún. 1-én tartott képviselőválasztás mérlege Debrecenben akként alakult, hogy a TIT. kerületben Láng Lajos munkapárti 220 szótöbbséggel megválasztották a Justh-párti jelölttel szemben; a másik két kerületben ellenben a Justh-párt győzött szótöbbséggel a munkapárti, illetőleg az I. kerületben a Kossuth-párti jelölttel szemben.

Itt említjük meg az időrendi összefüggés okából, hogy ugyancsak 1910. ápr. 10-én tartotta a — Lukács László kezdeményezésére 1906. okt. 11-én alakult — Nemzeti Társaskör (290) utolsó közgyűlését, mely Roszner Ervin br. indítványára kimondta, hogy „a Nemzeti Társaskör a nemzeti munkapártnak 1910. febr. 19-én megtartott országos alakuló ülésén (294) megállapított programja alapján a Nemzeti Munkapárt Országos Körévé alakul át”.¹

Ezzel a „társaskör” formailag is átalakult politikai klubba, ami a valóságban már előbb is volt.

302. Pohárköszöntő 1910. ápr. 13-án Kazy József földművelésügyi államtitkár által a félegyházai küldöttség tiszteletére adott vacsorán: az Alföld népe a magyar nemzet elpusztíthatlan őseréje; a józan többség és az erőszakos kisebbség; a többség felelőssége és kötelessége.

Félegyháza város munkapárti választóinak küldöttsége ápr. 13-án Kazy József földművelésügyi államtitkárnak felajánlotta a félegyházai kerület mandátumát.

A küldöttség tiszteletére az államtitkár vacsorát adott. Ezen gr. Tisza István is megjelent és a következő pohárköszöntőt mondotta:^{1 2}

Tisztelt uraim! Én azok közé tartozom, akik olyankor is, amikor legtöbb honfitársam optimista illúziók mámorában

¹ R H. 1910. ápr. 12. sz.

² L Az Újság 1910. ápr. 14. számában.

úszott, aggódtam Magyarország sorsa, Magyarország jövője fölött. Aggódtam főleg azért, mert azt a mi magyar társadalmunkat, fájdalom, nagyon szegénynek tartom. Szegények vagyunk emberekben, szegények vagyunk abban az erkölcsi és szellemi tőkében, amelyre szükségünk volna, hogy csekély anyagi erőnkkel nagy történelmi hivatásunknak meg tudjunk felelni. *(Igaz! Úgy van!)* És nekem ezek között a sötét gondolatok között mindig csak egy dolog adott vigasztalást: én egy nagy erkölcsi tartalékját láttam a magyar nemzetnek abban az elpusztíthatatlan őserőben, amely ott szunnyad a magyar Alföld testben és lélekben egészséges népének minden szépre és jóra képes, minden nemes cselekedetre teremtett lelkében, eszében és szívében.¹ *(Zajos tetszés.)*

És én mindig lestem a magyar Alföld népének fölébredését, mindig vártam azt, hogy mikor következik el az a pillanat, ahol ez a nép, amelyet jól ismerek, hiszen életem legszebb óráit köztük élem le és amelyet — higyjék el nekem, hízelegni nem szoktam sohasem — igazán jókedvében teremtett meg az Isten, mert megvan a képesség benne minden szépre és nemesre: öntudatára ébred a maga hivatásának. Amikor meggyőződik arról, hogy nem álmodozás, nem tetszetős jelszavak lidércfénye az, amely után indulnia kell; hanem mennie kell a saját egészséges agyveleje, a saját józan belátása után és mennie kell azzal a férfias elhatározással, hogy ha egyszer felismerte a helyes és igaz utat, akkor annak a követésétől semmiféle nehézség, semmiféle alkalmatlanság, semmiféle küzdelem, amely útjába kerül, el nem térítheti. *(Éljenzés.)*

Tisztelt uraim! Ha végig tekintünk a nemzetek történelmén, látni fogjuk azt, hogy a nemzetek nagy többsége mindig okosan gondolkodott, a nemzetek nagy többsége mindig a helyes, békés, nyugodt fejlődést kívánta. És miért van az mégis, hogy a nemzetek történelme rázkódtatásokkal, beháborúkkal, a szenvedélyeknek, a kalandoroknak felülkerekedésével, uralomra jutásával és zsarnokoskodásával van tele? Miért van ez? Igen egyszerűen azért, mert az a józan többség kevesebb erőt dob bele a küzdelembe, mint az a kevésbé józan vagy kevésbé hazafias kisebbség. *(Igaz! Úgy van!)* Fájdalom, az

¹ Tiszának ebből a megnyilatkozásából is kisugárzik az Alföldhöz való mélységes vonzalma, az Alföld kiválóan értelmes, józan, önérzetes színmagyar népének nagyrabecsülése és szeretete, — mint szegedi (296) és debreceni (301) pohárköszöntőjéből. Az Alföld himnusza kicsendült már szolnoki pohárköszöntőjéből (239). Tisza is (id. gr. Andrássy Gyulaként) alighanem többre becsült egy ilyen népből származott jó magyar parasztgazdát nem egy bécsi „Hofrat“-nál. Mert hiszen az alföldi magyar parasztgazdát a világ legkülönb emberfajtájának tartotta. (Erről tanúbizonyságot tesz egyebek között Vészi József Die letzten Worte Stefan Tiszas c. vezércikkében, mely a Pester Lloyd 1930. nov. 1. számában jelent meg.)

emberi természetben rejlik a dolog magyarázata. Hiszen azok, akiket egy elvakult szenvedély vezérel útjukban, vagy azok, akikre lét, vagy nemlét kérdése ez a harc; akik érvényesülni akarnak; akik a két könyökükkel dolgoznak jobbra és balra, hogy felküzdjék magukat valami polcra hazafias frázisoknak segítségül vételével: azokat az emberi természetnek legerősebb rugói viszik előre. *(Úgy van! Úgy van!)* A józan, okos többséget csak a maga belátása, csak a maga helyes felfogása a közjóról indítja a cselekedetre. *(Úgy van! Úgy van!)* Tisztelt uraim! Nemzetek boldogsága, nemzetek sorsa attól függ, hogy ennek a józan többségnek van-e azután belátása mellett annyi köteleességérzete is, van-e annyi cselekedetre felváltható hazafisága is, hogy azután azt mondja, hogy én nem magamért, hanem a hazáért dolgozom, hogy megmentsem azt a kalandorok erőszakos basáskodása ellen, szembenézzek minden nehézséggel, minden küzdelemmel és nem tűröm el azt, hogy felettem egy erőszakos kisebbség zsarnokoskodjon. *(Lelkes éljenzés.)*

Tisztelt uraim! A nemzetnek mai kritikus fordulópontján, ahol a mi kezünkben van a magyar nemzet sorsa; ahol hosszú időre fogunk dönteni a felett, hogy helyes irton: a boldogulás, a vagyonosodás, az előremenetel, az igazi erősbödés, a valódi függetlenség útján előre visszük-e a nemzetet, vagy visszadobjuk-e ismét az ábrándoknak és az ezeket az ábrándokat lelkiismeretlenül kizsákmányoló kalandoroknak adjuk-e át, — most is egyenesen attól függ a nemzet sorsa, hogy érezzük mindnyájan azt a felelősséget, amely rajtunk van. *(Úgy van! Úgy van!)* Hiszen nekünk nemcsak jogokat ad a szabad alkotmányos élet, hanem a jogok mellé és a jogok fölé köteleességeket is *(Úgy van!)* és jogokat csak az a nemzet érdemel és az a polgár érdemel, aki akkor, amikor ezeket gyakorolja, köteleességérzet által vezetteti magát. *(Éljenzés.)* Érezni kell ezt nekünk mindannyiunknak; érezni kell azt, hogy igenis többségben van ennél a nemzetnél az az elem, amely a józan, helyes, nyugodt és békés fejlődés útján akarja vezetni a nemzetet. De ez a többség pipogya, ez a többség nem érdemli meg a férfinevet, *(Felkiáltások: Gyáva!)* ha nincs meg benne az az erkölcsi erő, ha nincs meg benne az a férfias akaraterő, hogy nem hagy packázni magával és nem engedi át a vezetést egy erőszakos kisebbség számára. *(Hosszas éljenzés.)* Arra üritem poharamat, hogy széles Magyarországon és annak egyik legérdekesebb pontján, — ami a küzdelmet illeti, — Félegyháza városában is legyenek férfiak, akik ebben a küzdelemben a józan többségnek becsületes, okos, hazafias belátását képviselik. Akkor a siker nem maradhat el. *(Hosszantartó zajos éljenzés.)*

A félegyházi kerületben a jún. 1. választáson Holló Lajos, a Justh-párt alelnöke, 186 szavazattal győzött Kazy államtitkár, munkapárti jelölttel szemben.

Kazyt a sátoraljaújhelyi kerületben választották meg (311).

303. Beszéd a soproni nemzeti munkapárt 1910. ápr. 16. gyűlésén: „ma Magyarországon neveltségesebbé 67-esekről és 48-asokról beszélni“; szalmacséplés helyett produktív munka szükséges; hitelviszonyaink cs a külön bank; a gazdasági politika vezéricsillagai: szabadság és társadalmi összhang; a társadalmi osztályok harmóniája és a munkáskérdés; a vidéki városok kulturális hivatása; a nemzeti jelleg megvédése; a magyar nemzeti állam kiépítésének első feltétele: a parlament munkaképessége; a parlamenti viszonyok elfajulása; tévhit az obstrukció szükségességéről és a koalíciós évek tapasztalatai; „a magyar parlament nem nélkülözheti többé a szigorított házszabályokat“; a Justh-párt eljárása és tárgyalásai Lukács Lászlóval; a márc. 21. képviselőházi merénylet oka; pártkülönbség nélkül össze kell fogni Justhék ellen a magyar parlamentarizmus és a magyar jövő megmentésére; „az a belátás ér csak valamit, amit cselekvésre lehet felváltani“; „a magyar nemzetnek választania kell frázisok és tettek, látszat és valóság között“. — Gr. Tisza István soproni pohárköszöntőjének részlete.

Gr. Tisza István választási körútján 1910. ápr. 16-án Sopronba érkezett az ottani nemzeti munkapárt aznap délután tartandó gyűlésére. Sopron város munkapárti képviselőjelöltjének, br. Solymossy Ödönnek, támogatása végett.

A pályaudvarról való bevonulása alkalmával a szocialisták itt is tüntettek ellene és néhányan tojást dobáltak feléje.

A pártgyűlés a városi tornacsarnok mellett elterülő térségen folyt le.

A gyűlés megnyitása után gr. Tisza István emelkedett szólásra.¹

Beszédének az a része érintette legérzékenyebben a Justh-pártot, melyben rámutatott arra, hogy ennek a pártnak megszületése percétől fogva törekvése az volt, hogy mennél olcsóbban felkínálja magát és viszont másra nézve lehetetlenné tegye a kormány vállalását. Hogy továbbá Lukács Lászlóval hónapokon át folytattak tárgyalást az önálló bank ügyében (293). noha Justhék jól tudták, hogy Lukács a bankközösség híve és hogy a márc. 21. képviselőházi merénylet csak ezen tárgyalások eredménytelensége után és miatt következett be.

¹ Tisza soproni beszédének szövegét Az Újság 1910. ápr. 17. számából vettem; pohárköszöntőjének részletét és soproni tartózkodásának leírását a B. H. ugyanazon napi számából.

Tisztelt uraim! Akkor, midőn megjelenek az önök körében, engedve szíves meghívásuknak, hogy részt vegyek a soproni városi és megyei nemzeti munkapárt alkotmányos küzdelmeiben, nem szándékom itt olyan kérdések feszegetése, amelyekben talán a pártnak valamennyi tagjával egyet nem érthetek. De, mert egész életemben ellensége voltam a kétértelmű helyzeteknek, (*Élénk helyeslés és éljenzés*) egészen röviden konstatálni kívánom, hogy engem a megjelenésben nem gátolt meg az a körülmény, hogy igen jól tudom, hogy az én igen t. barátom, a soproni munkapárt képviselőjelöltje, a választójog kérdésében nincs velem teljes egyetértésben. Megvalóulom őszintén, talán neheztette volna a helyzetet, ha olyan ellenjelölttel állott volna a munkapárt szemben, akinek álláspontjához közelebb érzem magamat. Azonban nagyon jól tudom azt is, hogy az összes fellépett jelöltek álláspontja ebben a tekintetben az én nézetemmel nem találkozik. Nem adok fel tehát elveimből semmit, ha Solymossy báró megválasztása érdekében beszélek. Sok fontos kérdésben egyetértünk mi, amelyek megvalósítását a haza érdeke sürgősen parancsolja. (*Hoszszantartó lelkes éljenzés.*)

T. uraim! Avégből, hogy egyáltalán választójogi kérdésről beszéljünk, mindenekelőtt rendet kell teremteni az országban, biztosítani kell az ügyek alkotmányos menetét, a törvényes rend épségét, helyre kell állítani a parlament munkaképességét, (*Úgy van! Úgy van! Éljenzés*) és végre-valahára abba a helyzetbe kell juttatni ezt a szerencsétlen országot, hogy a nemzetnek legjobb idejét ne tökéletesen meddő harcokban fecséreljék el. (*Élénk éljenzés és taps.*) És ha, t. uraim, ebből a szempontból körütekintek a közelmúlt eseményein, lehetetlen be nem ismernem, hogy a koalíciós kormányzat egy nagy hasznot hozott az országnak. (*Halljuk! Halljuk!*) Azt a nagy hasznot, hogy a közjogi küzdelmeket kiküszöbölte Magyarországon.¹ Hiszen nemcsak abban az ideiglenes programban, amellyel vállalkozott, vállalta ezt; de amikor a végleges rend helyreállítására, a király és a nemzet közti egyetértés állandó alapjainak megszervezésére irányozta fáradozását, ezekből is teljesen kizárta a közjogi ellenzéknek mindama régebbi elveit és kívánalmait, amelyek a 67-i XII. t.-c. ellen irányultak, amelyek a 67-es kiegyezésnek változtatását involválták volna. (*Úgy van!*) Ma Magyarországon neveltséges többé 67-esekről és 48-asokról beszélni. Ezekután Magyarországon már nincsenek mások, csak 67-esek és aki ma a politikai lomtárból ismét előszedi a hasznos munka, a felelős munka idején félretett régi jelszavakat, — az, bocsánatot kérek, a hangulatkeltés céljából

¹ (293).

olyan eszközökhöz nyúl, amelyeknek üres voltáról ép akkor győződött meg, mikor azok megvalósítása a helyzet megváltozásánál fogva, azon ténynél fogva, hogy a többséget megszerezték, nemcsak joguk, de kötelességük is lett volna. *(Úgy van! Úgy van! Helyeslés.)* Azzal, hogy nem teljesítették ezt a kötelességüket, nagyon helyesen cselekedtek, mert hazafiságuk akadályozta ebben; mert érezték, hogy ha ragaszkodnak ahhoz, akkor kiszámíthatatlan bajba viszik a nemzetet és érezték, hogy 67-es alapon megtehetnek mindent, amit ennek a nemzetnek jogos érdekei megkívánnak, hogy a nemzet erősbödjék és boldog legyen. De ha őket ez a becsületes meggyőződésük akkor visszatartotta attól, hogy régi elveik követelése mellett válságba sodorják a nemzetet: akkor ma is segédkeznet kell, hogy nyújtsanak azoknak, akiknek ma utánuk kellett jönniük. Kötelességük becsületesen segítségére jönni azoknak, akik az állandó pártharcból, állandó küzdelemből a valóban produktív nemzeti munka terére akarják vezetni a nemzetet. *(Igaz! Úgy van!)*

Igen t. uraim! Egy elcsépelte dolgot mondok. Annyiszor hirdetik mindnyájan, hogy ennek a mi szegény, édes hazánknak, amelyet a sors mostoha sorsa évtizedeken keresztül megakadályozott a produktív munkában, — ennek most századok mulasztásait kell egyszerre pótolnia, megfeszített erővel kell dolgoznia és haladnia. Mégis látjuk, hogy sehol a világon olyan kevés produktív munka nem történik, sehol a parlamentek munkáját a szalmacséplés nem vette annyira igénybe, mint nálunk. Abban, hogy ezen segítsünk, minden komolyan gondolkozó magyar embernek kezét kell fognia. Meg kell indítanunk végre-valahára az igazán produktív munkát az egész vonalon. Meg kell indítanunk különösen gazdasági téren. *(Halljuk! Halljuk!)*

Gazdasági boldogulásunknak, erősbödésünknek, vagyonosodásunknak egyik a lap föltétele, hogy rendbe tartsuk hitelviszonyainkat. Fontos ez mindenütt a világon, de sehol sem annyira, mint egy olyan tőkeszegény, eladósodott társadalomban, mint aminő a miénk. Sehol a világon nem lehet nagyobb dolgot csinálni a nélkül, hogy a hitelhez ne kelljen folyamodni. Hát ilyen viszonyok között kell-e még sokat magyarázni, hogy midőn helyzetünk olyan előnyösen alakul, hogy mi a hitelviszonyok rendezése terén egyenjogúság mellett, érdekeink teljes kielégítése mellett, egy nálunknál gazdagabb, hitelképebb gazdasági terület egész erejét egyesíthetjük a magunkéval: hogy lehet akkor állítani, hogy erre az országra nézve hasznos, hogy ezt az országot előbbre viszik a függetlenség felé a hitelviszonyok olyan felforgatásával, aminővel a magyar önálló bank felállítása ma járna? Ha mi azt akarjuk,

hogy ez a mi szegény, annyi bajjal küzdő társadalmunk gazdaságilag előrehaladjon: első dolog, hogy avatatlan kezekkel, szükség nélkül, bárminő haszon reménye nélkül is ne rázkódassuk meg a hitelviszonyainkat. *(Úgy van! Helyeslés.)* Ez is olyan tér, t. uraim, ahol szakítsunk a jelszavak politikájával és térjünk át a valódi eredmények reális politikájára. *(Úgy van! Úgy van! Éljenzés.)*

A gazdasági politika terén két vezércsillag irányít.¹ Az egyik az, hogy a gazdasági politikában is szabadság és önkormányzati szellem vezessen bennünket.¹ ² Igyekezünk gazdasági alkotásainkban is a társadalom szabad mozgását előmozdítani és igyekezünk a megoldást, a szabályozást kívánó kérdéseket lehetőleg a társadalom szabad szervezete útján megoldani. T. uraim, ha végignézzük a gazdasági történelmen, három korszakot különböztethetünk meg. Az első korszakban közhatósági hatalmi szó szabályozta a gazdasági termelést, a gazdasági rendet. Békóba verte a társadalmat és megállította a haladást. Erre következett az ellenhatás, a reakció: a teljes korlátlan szabadság álláspontja, a szabad verseny a maga egész kíméletlenségével mindenütt. Ez óriási haladás volt az elsővel szemben. Szükséges lépés volt előre, hogy átörjünk az előbbi társadalmi rend kínai falát. De aztán itt megállani nem volt szabad, hanem a két ellentét között meg kellett keresnünk és a modern társadalom igyekszik is megtalálni azt a rendet, amely kellő mederbe akarja terelni a versenyt, amely védeni kívánja a kisebb, a gyöngébb erőket, de nem hatalmi szóval, állami rendezéssel, hanem a szabad társadalmi tevékenység útján. Ennek vagyok én, tisztelt uraim, a barátja az egész vonalon.³ Azt tartom, hogy erre a térre kell terelni a munkáskérdés megoldását is. A munkások társadalmi egyesületeit kell abba a helyzetbe juttatni, hogy ezek karolják fel a munkások minden igaz érdekét⁴ Én tudom, hogy ez súrlódással, küzdelemmel jár. Ennek megvannak a hátrányai, de ha előre akarunk haladni, nem szabad visszariadnunk azoktól a súrlódásoktól, azoktól a küzdelmektől, amelyek nélkül nincs haladás, mert azok nélkül nincsen élet. *(Úgy van! Úgy van! Éljenzés.)*

Az államnak a maga pártatlan hatalmával ott kell állania a társadalmi küzdelmek mellett, ott kell állania szabályozó

¹ Mindkettőt ismerjük már Beszédeinek I. kötetéből.

² Már képviselőházi szűzbeszédében (1) a túltengő állami tevékenység helyett az egyéni energiában látja „a valódi jólétnek, a valódi haladásnak egyedül biztos feltételét”.

³ Tisza István liberalizmusáról I. a debreceni Tisza-Emlékkönyv (1928) 95. s. k. 1. foglalt fejtegetéseimet.

⁴ (19 és 53).

faktorként, hogy kellő mederbe terelje azokat, hogy megvédje mások jogait, másoknak jogos érdekeit, hogy ellenőrizze a társadalmi tevékenységet, és ott, ahol szükséges, pótolja és kiegészítse azt. De az én nézetem szerint az állami tevékenységnek, az állami beavatkozásnak csak ott kell érvényesülni, ahol valóban nélkülözhetetlen szükség van rá. *(Úgy van!)* A társadalmi fejlődés annál erősebb, annál erőteljesebb lesz, mennél szabadabb; mert a szabad fejlődésnek, a szabad intézményeknek, a társadalom önkormányzatának nevelő hatása érezteti magát az egész társadalomnak, az egész nemzetnek jövő fejlődésében. *(Élénk helyeslés.)*

Nézzük meg, mennyivel többet ér az a társadalom, amely nem szokott rá az állam járszalagjára; amely nem keresi mindenütt az állam segítségét; amely elsősorban a maga erejéből akar megélni és csak olyan téren fordul állami segítségért, ahol nélkülözhetetlenül szükséges. Mennyivel nagyobb súlya van egy ilyen társadalom minden egyes tagjának! Mennyivel inkább megállja a helyét az élet küzdelmeiben, az élet különböző feladatai között! Mennyivel nagyobb felelősségérzet van olyan társadalmakban, melyek keresztülmennek a szabadságnak ezen az iskoláján és mennyivel képesebbekké válnak ezek a demokratikus intézményeknek az ország javára való birtoklására és fölhasználására. A gazdasági szabadság a politikai demokráciának egyedüli, igazi, fölfelé vivő és jó eredményre vezető nevelő iskolája.¹

T. uraim! Másik vezércsillagom a gazdasági politika terén a különböző foglalkozási ágak, a különböző társadalmi osztályok közötti harmónia.^{1 2} Áll ez a mezőgazdaságra, iparra és kereskedelemre s áll a társadalom különböző foglalkozási osztályaira, áll munkásra és munkaadóra nézve. Sajátságos dolog, hogy első tekintetre úgy látszik, hogy a legerősebb ellentétek állanak szemben egymással és, ugyebár, a gazda akkor örül, ha drágán adja el terményeit, míg a fogyasztó mennél olcsóbban szeretné megkapni. Megfordítva áll az ipari terményekre nézve a dolog. A munkaadó olcsó munkára törekszik, a munkás lehető előnyös feltételek mellett óhajtja rendelkezésre bocsátani a maga munkáját. Tehát első tekintetre megannyi ellentét.

De, ha belemegyünk a dolgok mélyébe, ha magasabb szempontból tekintjük a kérdéseket, akkor ezen ellentétek mögött és ezen ellentétek felett azt a belső harmóniát ott fogjuk látni, amely nagy érdekeltséget teremt a társadalom összes tagjai között. Hát nézzük meg, vajjon a magyar mezőgazdaságnak

¹ (53).

² Tiszának már kezdettől fogva (82) gyakran hangoztatott alapelve.

nem egyedüli, igazi reménysége az, hogy kifejlődjék egy nagy, egy olyan virágzó ipar, kereskedelem, városi népesség, amelynek helyi fogyasztása piacot nyújthat összes nyeresterményei számára; amely megszabadíthat bennünket a világversenytől és a tengerentúli államoknak a versenyben való nyomasztó hatásától?

Ha az iparos szempontjából nézzük a dolgot, vájjon képzelhető-e az iparnak tűrhető helyzete akkor, ha válságba sodorjuk a mezőgazdaságot? Vájjon az iparosnak nem életérdeke-e, hogy a maga iparcikkeit egy vagyonosodó, jövedelemben, tehát fogyasztásban is emelkedő népesség abszorbeálja? *(Úgy van! Úgy van!)* Ne álljunk meg a külsőségeknél, de vegyük az összes közgazdasági kérdéseket ennek a magasabb harmóniának szempontjából. És akkor ki tudjuk majd egyeztetni az érdekellentéteket, mert érezni fogjuk mindnyájan, érezni fogja a gazda, hogy ami az iparos javára szolgál, az javára szolgál neki is. És ugyanezt fogja érezni az iparos is. Akkor helyreáll az a testvéries, valódi egyetértő felfogás iparos és gazda, városi és falusi népesség között, amelyet nem szabad megbontani sehol, de nem szabad sehol oly kevésbé, mint nálunk, ebben a szegény, kis magyar társadalmunkban, amely különben is olyan gyér, és amely csak egy egészen kis nemzetre támaszkodhatik, amely olyan nagy feladatokkal áll szemben és amelyet százfelé tépnek úgyszólván a vallási, nemzetiségi és foglalkozásbeli különbségek. *(Úgy van! Úgy van!)*

Ugyanez a vezércsillag vezessen bennünket társadalmi osztálykülönbség nélkül a munkáskérdés megoldásánál is. Ott is bornírt felfogás az, amely a látszólagos ellentétek mögött nem látja meg a belső harmóniát. Hát vájjon lehet-e a munkásosztálynak tartósan emelkedő jóléte, ha szenved az ipar, ha szenved a munkaadó, ha az az ipar nem hoz olyan jövedelmet, amely nagyobb munkabér fizetését a munkás számára lehetségessé teszi? És vegyük a munkaadó helyzetét. Vájjon a mai viszonyok között, amikor az ipari munkálkodás mind magasabb igényeket támaszt a munkás szellemi, anyagi és erkölcsi képességei iránt: vájjon lehet-e egészséges ipari fejlődés, lehetség-e versenyképes ipar Magyarországon, ha a munkaadó nem talál szövetségstársat egy megelégedett, testbenlélekben erős, egészséges, megbízható munkásosztály emelkedő belértékében? *(Élénk tetszés.)*

T. uraim! Az emelkedés útja, a munkáskérdés megoldásának útja ez. *(Úgy van!)* Higyjék meg nekem, nem a társadalmi rendet felforgató törekvések, nem az álmódosítások terén van a munkásosztály emelkedésének, jobb jövőjének reménye, hanem a munka produktívabbá tételében. *(Úgy van! Úgy van!)* És ezen a téren teljes optimizmussal nézek a jövőbe. Ha tekintjük azt,

hogy mi történt csak egy emberöltő alatt; hogy ha ma is sok tekintetben szármalmas és szomorú a munkásosztály helyzete; ha ma is nagyon messze áll attól a színvonalról, amelyre bizonyára mindnyájan — de én mindenesetre — fölemelni szeretném a munkásosztályt: nézzük meg elfogulatlanul, mennyivel jobb, mint egy emberöltővel ezelőtt. (*Úgy van!*) És ha látom, mennyit emelkedett és remélem, hogy mennyit fog emelkedni a munka produktivitása, — azt találom, hogy itt arra, hogy a munkásosztály ne dolgozzon túlhosszú ideig, hogy maradjon ideje a pihenésre, szórakozásra, más emberi foglalkozásra; hogy a munkásosztály keressen annyit, hogy ezzel a keresettel minden tekintetben emberhez illő életviszonyok közé jusson és hogy a munkásosztály biztosíthassa a maga jövőjét a sors megrázkódtatásaival szemben minden téren: én azt tartom, arra megtaláljuk az alapot, csak legyünk rajta mindnyájan minden oldalról, hogy fokozzuk a munka produktivitását. (*Úgy van! Élénk helyeslés.*)

Fokozza ezt a produktivitást egyfelől a modern technika, fokozzák a gépek. Nézzük meg, nem megható látvány-e az, ha eszünkbe jut, hogy úgy, amint a fuvaros ellenségének tekintette a vasutat, — úgy tekintette ellenségének a munkás a gépet, amikor először látta. Rombolta, zúzta, mert csak azt látta, hogy amit az izmos karja végzett, elvégzi az élettelen vasdarab és ő elesik a napszámtól. Nem látta meg, hogy ez a vasdarab, amely a munka produktivitását addig nem sejtett mértékben fokozza: fokozza a munkás belértékét is, fokozza kereseti lehetőségét is. Nem látta be, hogy az a vasdarab juttatja a társadalmat abba a helyzetbe, hogy sokkal, de sokkal többet fizethessen most már annak a munkásnak, aki felügyeli az emberi ész által korlátok közé szorított természeti erőknek munkáját, mint amennyit kapott a maga véres verejtékének munkájáért az ő nagyatyja vagy atyja, akinek magának kellett a pörölyt kezébe vennie. (*Hosszantartó éljenzés és taps.*)

T. uraim, minden társadalmi reformnak arra kell irányulnia, hogy fokozzuk a munka belértékét. Minden reform, amely a munkást egészségesebb viszonyok közé viszi, testi erejét fokozza, megelégedését, szellemi ismereteit gyarapítja: mindaz a munka belértékének fokozásával jár. És ezt éreznie kell a munkásosztálynak is. Én erről a helyről csak arra az egyre kérem a munkásosztályt, hogy azokra a hamis prófétaakra ne hallgasson, akik a maga munkaerejének lefokozására akarják őt megtanítani. De igenis azt véssé jól szívébe és lelkébe, hogy minél értékesebbé teszi a maga munkáját; minél inkább fokozza a munka erejének anyagi, szellemi és erkölcsi belértékét: annál jobban megerősíti társadalmi helyzetét ab-

ban az irányban, hogy az nagyobb keresetet is biztosíthasson számára. (*Úgy van! Hosszantartó éljenzés és taps.*)

Ez az a magasabb harmónia, amelyben a munkásnak és munkaadónak találkoznia kell. Ez az az irányeszmé, amely felé a munkás és a munkaadó társadalmi osztályok vezetőinek irányítani kell mindazokat, akik hallgatnak reájuk, ha valóban a közjó érdekeit és az őket bizalmukkal megajándékozott társadalmi osztályok jólétét viselik szívükön. (*Úgy van! Úgy van!*)

A gazdasági politikát ilyen irányban, a szabadság és társadalmi összhang nagy vezérsillagai után haladva — kell a kultúrpolitikának kiegészítenie egy harmadik vezérsillaggal: a nemzeti jelleg megvédésével. (*Élénk éljenzés.*) Ezen a téren nagy hivatás vár az ország városaira, mert azoknak kell a kultúra gócpontjainak lenni.¹ (*Úgy van!*) összekötő kapcsot kell képezniük a nyugat vezéreszméi és a magyar nemzeti jelleg között. És pedig leginkább az olyan városoknak, amilyen Sopron is, mely tulajdonképpen nem magyar eredetű, hanem, melynek lakossága egy a nyugat felől kibocsátott raj volt, amely magával hozta mindazt az értékes kultúrelemet, amivel akkor a nyugat előbbre volt Magyarországnál; de mely azután gyökeret vert itt nemcsak anyagi egzisztenciájával, de gyökeret vert leikével és szívével^{1 2} s amely valóban — hiszen, ha nem voltam is ebben a városban, ismerem annak előzményeit és mindnyájan ismerjük Magyarország haladásának ezt a fényes oldalát — örvendetes jeleit mutatja a magyar társadalommal, a magyar nemzeti jelleggel való teljes és benső egybeforrásnak. (*Hosszas éljenzés.*) Ez a feladat egyesíti szerves egésszé a nyugateurópai kultúrát a magyar nemzeti felfogással; (*Igaz! Úgy van!*) a nyugateurópai haladás vezéreszméit, jelszavait a magyar nemzet sajátos jellegével, sajátos viszonyaival, sajátos érdekeivel. (*Élénk helyeslés.*) Ennek a nagy szellemi munkának kell, hogy munkásai legyenek mindnyájan. De ennek a nagy szellemi munkának pótolhatatlan és nélkülözhetetlen gócpontjai a vidéki városok. Azoknak ilyeneknek kell érezniök magukat, érezniök kell magukban a hivatást; de éreznie kell a nemzetnek is, hogy ebben a hivatásban — az anyagi és szellemi erősbbödés és támogatás terén — teljes erejével segítségére kell jönnie a vidéki városoknak.

T. uraim! Csak egy ilyen erős, modern s amellet egészen magyar kultúra hoz bennünket abba a helyzetbe, hogy valóban szabadelvű, valóban modern és valóban magyar alapon építhessük fel a magyar nemzeti államnak még sok tekintet-

¹ A vidéki városok nemzeti és kulturális hivatását hangsúlyozza Tiszta szegedi (296) és debreceni (301) pohárköszöntőiben is.
vadás emlékének törvénybeiktatásáról szóló 1922: XXIX. t. c.

ben kiegészítésre váró épületét. Hisz nagy, sok a munka még ott is. Közigazgatásunk egész mezeje még rendezetlen, befejezetlen;¹ a reformmunka, a reformtevékenység kell, hogy ott is érvényesüljön az egész vonalon. *(Úgy van!)* Itt is a szabadság szelleme, itt is a társadalmi összhang, a társadalmi béke szelleme és itt is mindenekfelett a magyar nemzet külön nemzeti egyénisége fenntartásának, ápolásának nagy, sarkalatos szempontja kell, hogy vezessen bennünket. És ha ezt a munkát végezni akarjuk; ha mindnyájan érezzük azt, hogy a nemzet összes erejét a munkába kell belevinni; ha abban a tespedésben, amelybe — fájdalom — legalább egy évtizede, hogy belejutotunk, nem akarunk teljesen a züllésnek menni: akkor mindenekelőtt biztosítani kell a magyar törvényhozás, a magyar parlament munkaképességét. *(Hosszas éljenzés.)*

Bocsássanak meg, ha visszaélek türelmükkel, *(Halljuk! Halljuk!)* de lehetetlenség néhány percre nem kérnem szíves figyelmüket. *(Halljuk! Halljuk! Felkiáltások: Kljén Tisza!)*

T. uraim! Amikor a magyar nemzet végre-valahára, hosszú, keserves küzdelmek és szenvedések után visszanyerte a maga alkotmányos életének előfeltételeit; amikor munkaképessé vált a magyar parlament: szentségtörőnek tekintett volna az, aki ennek a parlamentnek működését megakadályozta volna. *(Egy hang: Most is azok! Úgy van!)* Én hivatkozhatom egy példára. 1872-ben, kevéssel a választások előtt, egy olyan választási törvényt hozott az akkori Deák-párti kormány, amely több százezer választót fosztott volna meg a régi választók közül is választói jogától. Az akkori ellenzék megobstruálta ezt a javaslatot.^{1 2} Ismét és ismét hangsúlyozta, hogy nem akarja a parlament munkásságát megakasztani, minden más javaslatot átereszt és felajánlott éjjeli üléseket, hogy akkor tárgyaljanak más javaslatokat; de deklarálta azt, hogy ezt az egy javaslatot megobstruálja, mert azt akarja, hogy az ország szavazzon még egyszer, vájjon beleegyeznek-e egy ilyen választói törvénybe. És mi volt rá az ország felelete? Elítélte még ezt az obstrukciót is, összetörte még ezt az ellenzékét is, annyira végzetes bűnnek és hibának tartott minden oly törekvést, amely a magyar parlamentnek munkássága ellen irányult. *(Úgy van! Úgy van!)* És mit láttunk azután? Néhány évvel rá, 1878-ban, úgy alakultak a közviszonyok, hogy a nemzet elkeseredését sok tekintetben talán nagyon tévesen — történelmi tényekről beszélünk — felcsigázott, felidézett események

¹ Az még máig is, a legújabb részleges reformtörvények ellenére.

² Erről az első magyar obstrukcióról l. a Beszédek I. 48. 1. első jegyzetét.

hatása alatt, Bosznia okkupációjának¹ hatása alatt: úgy alakultak a viszonyok, hogy alig maradt tíz-tizenöt főnyi többsége a szabadelvű pártnak és szemben találta magát egy, a legnagyobb vehemenciával ellene törő ellenzékkel, amelyet titáni erővel bíró fiatal emberek vezettek, szellemi erejüknek teljességével és ifjú ambícióik és temperamentumuk egész frissességével és féktelenségével. Hisz Apponyi Albert és Szilágyi Dezső mint fiatal emberek álltak ennek az ellenzéknek az élén. Mondom, tíz-tizenöt főnyi többsége volt a szabadelvű pártnak és három esztendőn keresztül meg kellett oldania a legkényesebb kérdéseket. Ez alatt az idő alatt szemben találta magát a legkíméletlenebb támadásokkal. De soha, soha eszébe nem jutott annak az ellenzéknek az obstrukció. *(Úgy van! Igaz!)* Ez volt az okos, hazafias és helyes felfogás. *(Helyeslés.)*

Már régen^{1 2} mély sajnálkozással, mélységes aggódással láttam azt, hogy ez az egészséges felfogás kezd változni az országban; hogy a szabadelvű pártnak hosszú uralmon maradása lassan-lassan egy más és nézetem szerint egészen téves, egészen beteges és következményeiben kiszámíthatatlan veszélyeket magában hordó felfogás felé terelte a nemzetet. Lassan-lassan kezdett az obstrukció bevett parlamenti eszközzé válni. Lassan-lassan kezdett elharapózni a lelkekben az a felfogás,³ hogy, hiába, Magyarországon muszáj obstrukciót csinálni. És fejlődött a dolog odáig, hogy, fájdalom, mind többen és többen arra a teljesen helytelen, sőt perverz felfogásra jutottak, hogy minden ellenzéki törekvést csakis obstrukcióval kell érvényesíteni. De azok is, akik ezt a helytelen és veszélyes álláspontot tették magukévá, a mi kivételes viszonyainkban kerestek erre alapot és magyarázatot. Abból indultak ki, hogy Magyarországon nem lehet hazafias többséget választani; hogy itt olyan nagy a kormány hatalma és a kormánypresszió, hogy mindig egy szervilis többség fog bejönni a választásokon, amelyet azután a hazafias kisebbségnek az obstrukció nyomásával kell hazafias irányba belekényszeríteni.

Sohasem osztottam, de történelmi tény, hogy ez volt az okoskodás. Nézzük meg, hogyan állja ki ez a felfogás, ez a teória az utolsó évek eseményeinek tanulságait? Hogyan állja ki azt a próbát, amely e tanulságokban rejlik? *(Halljuk! Halljuk!)*

1905-ben sikerült föl ébreszteni —, hogy méltán-e vagy nem?, az más kérdés — a nemzeti közvélemény ingerültségét és bi-

¹ Bosznia okkupációját nemcsak az ellenzék, de a szabadelvűpárt legnagyobb része is elítélte, úgy hogy e miatt Tisza Kálmán kormányának az 1878/81. országgyűlés képviselőházában rendkívül nehéz helyzete volt. (L. A magyar nemzet történetének X. k. 740—741. 1. és Apponyi Emlékiratainak 89—99. 1.)

² Már a nagy véderóvita alatt (10).

³ Az 1898. nagy obstrukció óta (70).

zalmatlanságát az akkori kormány és a szabadelvű párt ellen. És mi volt a következménye? A nemzet megfosztotta többségétől a szabadelvű pártot, megbuktatta a szabadelvű pártot és a kormányt a választásoknál és egy magát hazafiasabbnak hirdető irányzat kapott többséget.¹ Tehát megdőlt az első állítás, amelyre az obstrukciónak kivételes jogosultságát alapították.

Azután, midőn egy évvel rá a nemzetnek akkori vezérei, akiket a nemzet, de még inkább saját maguk hazafiasaknak adtak ki; akiket a nemzet nemzetiesebb irányúaknak tartott a szabadelvű párti vezéreknél, a hatalomra jutottak: akkor be kellett látniok azt, hogy a szabadelvű pártot nem a hazafiatlansága tartotta amellet a politikai irány mellett, amelyet egész fennállása alatt követett; de igenis azért követtük ezt a politikai irányt, mert meggyőződésünk volt, hogy így szolgáljuk helyesen az ország érdekeit. (*Éljenzés és taps.*) És hogy a mi meggyőződésünk volt az igazi, azt bebizonyították azok az urak, akik utánunk kormányra jutottak. Volt bennük annyi hazafiság, hogy nem gondolva a következetességgel, ők is — talán kevesebb szerencsével, talán kevesebb energiával és gyöngébb eredményekkel — ugyanazt az irányt kellett, hogy kövessék, mert a haza érdeke ezt követelte tőlük. Amikor mi követtük azt, oly keserű és vigasztalan támadásokkal illettek. Tehát megszűnt az a másik sarkalatos állítás, hogy itt obstrukcióra van szükség a hazafiatlan magyar többséggel szemben.

És uraim, ezen két megszűnt tévhitel szemben meggyőződhetett az ország egy harmadik igazságról, meggyőződhetett arról, hogy a magyar parlament nem nélkülözheti többé a szigorított házszabályokat. (*Égy hang: Szájkosarat nekik!*) Meggyőződhetett erről akkor, amikor az összes magyar pártok egyetértettek; amikor a magyar képviselőházban egy számszerűit is törpe ellenzék volt^{1 2} és olyan ellenzék, amelynek magatartása az egész nemzeti közérzületet magára lázította, mégis tudott obstrukciót csinálni. Megpróbálták ezt az obstrukciót letörni az elnöki önkénynek és basáskodásnak olyan fegyvereivel, amelyeket sohasem helyeselhetek,³ és mivel ez sem sikerült, kénytelenek voltak olyan házszabályt csinálni, amely szintén — nagyon helyesen — messze elment abban, hogy a többség akaratának érvényesítését biztosítsa. Igaz, hogy ezt

¹ (255).

² A koalíciós képviselőház ellenzéke (1907. nov. óta) a függetlenségi disszidensek kis csoportjától (292) eltekintve, a nemzetiségi pártból és 1907. jún.-tól a horvátországi képviselőkből állt.

³ A koalíciós házelnökség erőszakos eljárásáról az obstrukció ellen már előzőleg (295, 299) volt bővebben szó.

nem csinálták úgy, hogy állandó legyen.¹ (*Egy hang: Csak maguknak! Derűtség.*) Igaz, hogy azoknak a jobb és mélyebb belátással bíró hazafiaknak, akik egy állandó végleges rendezést kívántak, meg kellett alkudniok pártjuk más elemeivel, amelyek ezt, amint helyesen jegyezte meg valaki, meg akarták csinálni önmaguknak, de nem akarták megcsinálni az országnak. (*Élénk tetszés, éljenzés és taps.*) De ez nem változtat semmit azon a tényen, hogy nekik is meg kellett csinálni, mert ők sem tudtak megélni azzal a törpe és talán hazafiatlan irányú kisebbséggel szemben szigorított házszabályok nélkül.

Ezek után a tapasztalatok után nem lehet komolyan gondolkozó és a politikai erkölcs lelegelemből alapfogalmaival tisztában lévő ember, aki ne arra az álláspontra kell, hogy helyezkedjék, hogy minden becsületes magyar embernek kezdet kell fognia arra, hogy olyan házszabályreformot vigyünk keresztül, amely biztosítja a szőnyegre kerülő kérdések alapos megvitatását, de biztosítja a magyar parlament rendjét, a magyar parlament tekintélyét, méltóságát és a magyar parlamentben érvényesülni hivatott nemzeti akaratot. (*Hosszas éljenzés.*)

T. uraim! Mentsenek fel engem az alól, hogy én itt bírálatot, megfelelő ítéletet mondjak, megfelelő kifejezést keressek annak a pártnak az eljárására, amely megszületése percétől fogva, amint a függetlenségi párt kettéválásával külön existenciát kezdett, két irányban élvezte ki a maga működését. (*Halljuk! Halljuk!*) Egyik törekvése az volt, hogy mennél olcsóbban felkínálja önmagát, (*Tetszés és éljenzés*) a másik törekvése az volt, hogy mennél inkább lehetetlenné tegye mindenki másra nézve, hogy nélküle vállalhassa az ország kormányzását. (*Hosszas éljenzés és taps.*)

T. uraim! Ezek az urak, akik szeretnek úgy odaállani az ország közvéleménye elé, mintha ők volnának az egyedüli elvű emberek Magyarországon: ezek az urak az összes függetlenségi elveket gondolkodás nélkül a sutba dobták. Mert hiszen a függetlenségi elvek, szemben a 67-es állásponttal, csak azok, amelyek a 67-i kiegyezés ellen irányulnak; amelyek az 1867. évi XII. törvénycikk módosítását kívánják. Ilyen törekvése a Justh-pártnak egyetlen egy sincs. (*Úgy van! Úgy van!*) De továbbmenve, minden gondolkozás, minden habozás nélkül sutba dobták a katonai követeléseket,^{1 2} amelyeket a 67. évi XII. törvénycikk alapján támasztottak a koalíció többi rétegei és ezáltal lehetetlenné tették ezek elérését a koalíció többi párt-

¹ Tudjuk (299), hogy az 1908. házszabályreform érvénye csak a koalíciós országgyűlés tartamára szólt.

² Justhék pálfordulásáról a katonai követelések dolgában már ismételten (293, 295, 296, 299, 301) volt szó.

jaira nézve is. Azután elővettek egyetlenegy kérdést... *(Egy hang: A kvótát!)* Nohát a kvótáról ne beszéljünk, mert akkor már abban a szerencsés helyzetben voltak azok az urak, hogy a kvótát lenyelték.¹ *(Élénk derűtség és taps.)* De igenis előtérbe állították a bankkérdést és borzasztó büszkék arra, hogy ők elvűbbeknek mutatkoztak a bankkérdésben. *(Felkiáltások: Fejjel mennek a jaltiak!)* Hát kérem, először is azt vagyok bátor megjegyezni, hogy ha valaki programja kilencvenkilenc részét, a legfontosabb részét áldozatul dobja, talán mégse legyen olyan nagyon büszke arra az egyetlen megtartott századrészre. De ha vizsgálom azt, hogy tulajdonképpen hogy áll a dolog a bankkérdéssel, — megvallom, hogy ott is nagyon sajátságosnak látom a helyzetet. Az tény, hogy ők mindig hirdették, hogy a bankból és a dátumból² nem engednek. *(Derűtség.)* És az is tény, hogy a körülményeknek rá nézve szerencsés alakulása abba a helyzetbe juttatta Justh Gyulát, *(Abcug)* hogy azzal jöjjön vissza egy királyi kihallgatásról,³ hogy ő hű maradt elveihez és Ő Felségének megmondta az igazat. Mint hogyha ő Felsége nem azt kívánná és követelné mindenkitől, mint hogyha érdem volna az valakitől, aki felelőség mellett odamegy Ő Felségének véleményt mondani és tanácsot mondani, hogy megmondja az igazat. *(Úgy van!)*

Mint hogyha nagy férfiú volna, aki ezt megteszi és nem egyszerűen hitvány, silány fráter, aki az ellenkezőt teszi.

Mert azt értem, ha valaki szegyenli magát, aki nem mondja meg az igazat. *(Derűtség.)* De azt nem értem, ha valaki dicsekszik azzal, hogy igazat mond. *(Derűtség, éljenzés és taps.)*

Már most itt van az a két tény, amelyet kiemeltem. De emellett látunk egyéb tényeket is. Még mikor embrió volt a Justh-párt, még mikor csak fejlődözött a függetlenségi párt kebelében az ellentét, amely a Justh-pártot a Kossuth-párttól elválasztotta: akkor megindultak a tárgyalások a jelenlegi kormánynak egy oly tagjával,⁴ akiről mindenki tudja, hogy a közgazdasági közösség híve és akiről mindenki tudja és látja — hiszen ezek a dolgok ma már nyilvános tények — hogy ő sohasem a bankot ígérte a vele tárgyaló Justh-pártnak, hanem mindig formulákat. *(Úgy van! Derűtség.)* Megindultak a tárgyalások, folytak hétszámra; az igaz, eredményre a múlt év

¹ T. i. a kétszázalékos kvótaemelést (1907: LV. t. c.) fogcsikorgatva bár, do Justh ék is elfogadták (292) és bent maradtak az akkor még egységes függetlenségi pártban.

² Az önálló jegybank felállítását 1911. jan. 1-ére követelték.

³ Justh Gyula 1909. dec. 30. híres bécsi audienciájáról a bankkérdésben (293) sz. a. irtunk.

⁴ Lukács László kibontakozási tárgyalásairól a még egységes függetlenségi párttal és később Justhékkel a (293) sz. a. volt bővebben szó.

nyara elején nem vezettek. De, sajátságos, akkor konstatálták, hogy az én t. barátom, a jelenlegi pénzügyminiszter úr, (*Éljenzés*) nem hozza nekik a külön bankot, de azért vígan tárgyaltak vele tovább. (*Derültség.*) Az egész nyár, az egész ősz, tél, a barátságos érintkezések különböző árnyalataim, különböző fázisain ment keresztül (*Derültség*) és egy második kísérletre vezetett, amely azután az ismeretes Justh-féle audienciában kapott negatív csattanós befejezést.

Csodálom magamat, hogy annyi naivitás maradt bennem, hogy azt hittem, hogy most már vége a tárgyalásoknak és mit látunk? Ezután az audiencia után is folyt vígan tovább az érintkezés és csak amikor kitűnt, hogy ezek az érintkezések nem vezettek eredményre és kitűnt, hogy ezek az érintkezések a miniszterelnök urat nem tartották vissza attól, hogy ezt a már teljesen munkaképtelenné vált, magát lejárt képviselőházat feloszlassa (*Úgy van*): akkor tört ki azután az a március 21-i esemény, (*Felkiáltások: Gyalázat!*) amelyet nevéni nem akarok;¹ amelyről, miután egyszer megmondtam róla nézetemet,¹ ² tovább beszélni igazán nem akarok; mert vannak kérdések, amelyekhez bizonyos undor legyőzése nélkül hozzászólni nem lehet. (*Élénk éljenzés és taps.*)

Hát, t. uraim, így áll a dolog. Ezek az előzmények vezettek a jelenlegi választási küzdelemhez. Ezek az előzmények azok, amelyek arra indítottak minden hazafiasán gondolkozó pártot ebben az országban, hogy békés húrokat pengessen. Én ezt ismét és ismét, mint hazafi, örömmel és elismeréssel fogadom. (*Éljenzés.*) Ha végignézünk az ellenzéki pártok magatartásán, itt nincs — egyet kivéve ³ — senki, aki lángba akarja borítani az országot és nincs senki, aki a parlamentárizmus megakasztására törekednék. De van igenis egy párt, amely ezt kívánta megszületése óta a múltban; amely ezzel már a koalíció uralma alatt munkaképtelenné és lehetetlenné tette a megelőző parlamentet és amely ma is a legnagyobb cinizmus-sal hirdeti, hogy az új parlamentben lehetetlenné fog tenni

¹ Ezzel kapcsolatban megjegyezni kívánom a következőket:

A Pesti Hírlap 1910. márc. 27. számában „Justhék meghíusult felkínálkozása” cím alatt közli egyebek közt Khuen miniszterelnök hírlapi nyilatkozatát arról, hogy rövidebb a márc. 21-i képviselőházi ülés előtt Justhék részéről csakugyan történt kísérlet a kormánnyal való együttműködésre, „összeköttetésben ama gondolat, hogy az országgyűlés fel ne oszlattassék, ami a kormány eredeti álláspontjával összeférhetetlen lett volna”.

Ezt a hírlapi közleményt Justh a legerélyesebben cáfolta.

Lukács László ny. miniszterelnök úr pedig — levélbeli kérdésemre — azt a választ adta, hogy általa a szóban forgó időszakban „nem történt semmiféle közvetítés Justh Gyuláékhoz és nem írok arról, hogy a kooperáció tervezve lett volna”.

³ Debreceni beszédében (301).

⁴T. i. a Justh-pártot.

mindent *(Felkiáltások: Komizság! Gyalázat!)* mindaddig, amíg a maga céljait el nem érte.

Uraim! Ha valaha volt pillanat az országban, amikor az ország ilyen nagy létérdekének megmentésére minden embernek pártkülönbség nélkül kezet kell fognia, — ez az a pillanat *(Úgy van!)* Ha valamikor, úgy most van az országban oly helyzet, amikor a nemzet választóközönségéhez minden pártkülönbség nélkül azzal a kéréssel fordulhat, hogy tekintsen el az egyéb kérdésektől és mindenekelőtt azt nézze a bizalmát kérő jelöltekben: híve vagy-e a parlamentárizmusnak? *(Úgy van!)* Meg akarod-e tartani a magyar nemzeti létnek ezt a paládiumát? Akarod-e, hogy ebben a nemzeti akarat érvényesüljön és ne a Justh Gyuláék akarata? Akik ezt akarják, azoknak azután kezet kell fogniok ennek a rettenetes merényletnek lehetlenné tételére. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Uraim! A régi képviselőháznak közel egy harmadrésze a március 21-i büntény által beszenyezve áll a választóközönség előtt¹ és azzal a nyíltan, cinikusan hirdetett állásponttal, hogy ő az obstrukció rendszerével akarja ismét beszenyezni az összehívandó új parlamentet. Hát, uraim, a nemzeten a sor, hogy adja meg erre a méltó választ! Dézsmálja meg ezt az egyharmad részt, hogy ez azután megadja a mandátumot, megadja az erkölcsi jogosultságot és megadja a lehetőséget arra, hogy a nemzet jobbjai pártkülönbség nélkül fogjanak kezet egy okos, egy helyes, egy mérsékelt, de egy hatékony házszabályreform keresztülvitelére *(Úgy van! Úgy van!)* és ilyenféle obstrukciós anarkiás állapotoknak lehetlenné tételére. *(Élénk helyeslés.)*

T. uraim! Ha a magyar társadalom, ha a magyar polgárság dolgozni akar: ha a magyar polgárság azt akarja, hogy az ő képviselői elősegítsék és ne akasszák meg őt ebben a munkában; *(Úgy van!)* ha azt akarja, hogy itt oly politika folyjon ebben az országban, amely ennek a békés társadalomnak jogos érdekeit istápolja, felkarolja és előrevigye: akkor ezeknek az obstrukciós lovagoknak a visszatartása által adja meg ennek a lehetőségét. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)* Ha önök érzik magukban azt az igaz szabadságszeretetet, azt az igaz ragaszkodást a szabad intézményekhez és azt az igaz nemzeti ambíciót, nemzeti önérzetet és nemzeti idealizmust, amely azt akarja, hogy a magyar nemzet csorbítatlan tekintélyben álljon országvilág előtt; amely azt akarja, hogy a magyar nemzet ezeréves alkotmányát a második ezredév küszöbén ne maga rángassa a sárba, *(Úgy van! Úgy van!)* ne maga járassa le, hanem mikor most sorsa a kezében van, vigye azt bölcsen mindig előre

és előre, mindig magasabbra tovább; ha önök azt akarják, hogy a magyar nemzeti akarat érvényesülhessen, hogy a magyar nemzeti függetlenségnek az az első feltétele meglegyen, hogy a nemzet kifejezhesse, cselekvésre válthassa fel a maga akaratát: akkor ebben nyújtsanak nekünk segédkezet. *(Élénk éljenzs.)*

Amely nemzet maga nem becsüli meg önmagát, hogy akarja, hogy becsülete legyen mások előtt? *(Igaz! Úgy van!)* Amely nemzet maga nem becsüli meg saját intézményeit, ne csodálkozzék, ha azon intézmények diszkreditálva fognak állni mások előtt. És amely nemzet maga nem tud bölcsen élni jogaival, nem tudja alkotmányos szabadságait bölcs politikai cselekvésre, politikai akcióra felhasználni: a felett a nemzet felett azután napirendre tér a történelem. *(Úgy van! Úgy van!)* Az a nemzet még vegetálhat dicstelen életet, az a nemzet még ideig-óráig játszótéren lehet különböző tizedrendű politikai alakok tizedrendű játékainak, *(Úgy van! Úgy van! Zajos helyeslés.)* de annak a nemzetnek sorsa felett meghúzták a halálharangot. *(Úgy van! Úgy van!)* Ott csak az eseményeknek első zivatarra kell és akkor számalmas, nyomorult, dicstelen vég fejezi be annak a nemzetnek életét, amely nemzet dicsően, az egész világ előtt boldogulásra, megbecsülésre, rokonérzésre méltóan tudta a maga nemzeti létét nálánál számtalanszor erősebb ellenségekkel szemben, legyőzhetetlennek látszó összetoronyosult veszélyekkel szemben megmenteni. *(Élénk tetszés.)*

Uraim! Lehet-e magyar ember, akinek szíve el ne facsardjék erre az eshetőségre? Lehet-e magyar ember, aki habozzon még tovább, hogy ha most az utolsó órában végre itt van a harc, a cselekvés harca, amikor a nemzet dönt sorsa fölött; amidőn a nemzet minden egyes polgárának éreznie kell azt, hogy most hí a haza java, most kell kötelességemet gyakorolnom, mert azután késő megbánás, késő szegyenkezés lehet osztályrészem. *(Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés és taps.)*

Tudom én azt, hogy a legutóbbi évek tapasztalatai, tanulságai nem surrantak el eredménytelenül a nemzet fölött. *(Úgy van!)* Tudom, hogy belátta a nemzet, hogy sok illúziójában tévedett, mikor azok után haladt; hogy tévedett, amidőn letért a gyakorlati alkotásoknak rögzös, de biztos útjáról. *(Úgy van!)* Én tudom, hogy ez a jobb belátás elterjedt a nemzet széles rétegeiben; *(Úgy van!)* de a jó belátás magában nem elég. *(Úgy van!)* Az élet küzdelmei között az a belátás ér csak valamit, amit cselekvésre, amit tettre lehet felváltani. *(Úgy van!)* És, uraim, mindenkinek, akiben ez a jobb belátás gyökeret vert; mindenkinek, aki érzi azt, hogy helytelen irányban haladt a múltban: mindenkinek jönnie kell bátran, férfiasán, nyíltan; mindenkinek azt kell éreznie, hogy ő akkor teljesíti kötelessé-

gét, akkor igaz ember, akkor becsületes ember, ha bevallja tévedését és ha most nyílt sisakkal, felemelt fővel, férfias elhatározással jön, hogy segítsen nekünk kihúzni a kátyúból, kihúzni a hínárból a nemzetnek odarekedt és már-már veszendőbe menő szekerét.

Erre kérem fel önöket, erre hívom fel önöket és mikor ezt teszem, kérem odaadó, hűséges, férfias támogatásukat a nemzeti munkapárt részére. *(Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)*

A választók kívánságára, hogy Tisza István gróf németül is beszéljen, ő a következőket mondotta németül:

Tisztelt polgártársaim! Engedjék meg, hogy néhány rövid szóval köszönetét mondjak azoknak a t. polgártársaimnak is, akik a magyar nyelvet nem bírják és akik azt, amit itt mondtam, talán nem voltak képesek egész terjedelmében követni.

Tudom, hogy miként egész szeretett hazánkban, Sopron városában is van sok polgártársunk, akiknek nem volt alkalmuk a magyar nyelvet elsajátítani; de tudom azt is, hogy keblükben igaz magyar szív dobog, hogy ők velünk jóban és rosszban bensőleg össze vannak fűzve; igazi testvéreknek, igazi polgártársaknak érzik magukat. Ezekhez is azt a kérést intézem, hogy hazánknak ebben a jelentőségteljes válságában, amidőn a magyar nemzetnek választania kell frázisok és tettek, látszat és valóság között, a mi oldalunkra, a valóság oldalára álljanak. *(Élénk éljenzés.)*

Este az úri kaszinóban bankett volt, amelyen több felköszöntő után, általános figyelem között, gr. Tisza István emelkedett szólásra és egyebek között ezeket mondotta:

Higyjék el nekem azt, hogy az ország veszélyben van; hogy a süllyedés, a zúllás jelenségei környezik; hogy itt nincs más mentség, mint ha visszatérünk a józan ész egyedül helyes politikájához és ha nem kérünk mástól tanácsot, mint a mi egészséges magyar szívüinktől, egészséges magyar férfias jellemüinktől. És még egy kérésem van. Becsüljenek meg engem azzal, hogy az országnak ezen a mai válságos fordulópontján, ahol mindannyiunkat minden, ami szent előttünk, arra kell, hogy indítson, hogy ne lássunk mást, mint a közérdeket: ne személyeskedjünk és ne törjünk egyesek ellen. Nem spontán törekszenek ezek a személyeskedések homloktérbe. *Tervszerű törekvés ez, tervszerű törekvése azoknak, akik konkolyt akarnak hinteni becsületes magyar emberek becsületes törekvései közé. (Úgy van! Úgy van! Éljenzés és taps.)* Arra

kérem önöket, hogy ha itt küzdesre szánják magukat, ne üljenek fel és ne higgyenek e törekvéseknek.

Még megjegyezzük, hogy az 1910. jún. 1-én kezdődő általános választások alkalmával Sopronban br. Solymossy Ödön munkapárti jelölt óriási többséggel győzött Justh-párti ellenjelöltjével szemben.

304. Beszéd 1910. ápr. 17-én a körmendi választókerület jelölő gyűlésén Kozma Andor támogatására: az 1905. választási vereség haszna; a pártharcok enyhülése és a Justh-párt rágalmozási hadjárata; a közjogi harcok megszűnte; osztrák támadások a 67-i kiegyezés ellen; a kiegyezés biztonságának feltételei; a Monarchia nagyhatalmi állásának fenntartása a magyar nemzet és az uralkodóház közös érdeke, mindkettőre a lét és nemlét kérdése; nekünk kell a 67-es alapot megvédeni; mi tőlünk függ a 67-es politika sikere és a centralista törekvések kudarca; „itt mindenekelőtt a páriámén tárizmust kell megmenteni és biztosítani“.

Ápr. 17-én már Körmenden találjuk gr. Tisza Istvánt, hol Kozma Andor képviselőjelöltségének támogatására jelent meg.

A munkapárti választók gyűlését a Batthyány-Strattmann hercegi palota előtti térségen tartották meg. Gr. Tisza István az elnöki megnyitó után a palota erkélyéről szólott az egybegyűlt nagyszámú közönséghez.

Beszéde, melyben folytatja Justhék elleni soproni hadakozását és Mezössy Béla (volt Kossuth-párti képviselő és a koalíciós kormány földművelésügyi államtitkára) ápr. 14. besztercebányai beszédével polemizál, a következőleg hangzik:¹

Tisztelt Uraim! *(Halljuk! Halljuk!)* Amidőn ezelőtt öt esztendővel a nemzet nem szentesítette a mi törekvéseinket,² hanem kezébe adta a többséget és az ezzel járó hatalmat azoknak, kik nézetünk szerint téves illúziók veszedelmes irányába vezették a nemzetet: a teljesített kötelesség nyugodt öntudatával, de mégis súlyos aggodalmakkal láttuk az ország közügyeinek e fordulatát. Éreztük, tudtuk, hogy csak sok kár, sok veszély, sok, talán helyrehozhatatlan károsodás után fogja a nemzet beláthatni azt, hogy itt téves úton jár; hogy ha valóban fel akarja karolni a maga igazi érdekeit, akkor vissza kell térnie arra a csapásra, amelyen mi akartuk vezetni. És, uraim, ha ma végiggondolunk a legutóbbi esztendők eseményein; ha meggondoljuk, hogy mennyi baj, mennyi kár, mennyi veszteség érte a nemzetet; ha látjuk, hogy mennyire leszállóit a

¹ L. Az Újság 1910. ápr. 19. számában.

² (255)

nemzet hírneve, tekintélye, politikai súlya és hatalma; (*Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van!*) ha látjuk azt, hogy elkedvetlenedve fordulnak el tőlünk barátaink és mind nyiltabb és nyiltabb gúnyos kárörömmel lesik teljes vesztünket ellenségeink és ha mindezzel szemben meggondoljuk azt, hogy hol lehetne ma a nemzet, ha miránk hallgatott volna; hogy hol állanánk ma, ha a legutóbbi öt év bonyodalmai között egy jól szervezett, öntudatosan vezetett, akcióképes magyar nemzeti akarat intézhette volna, királyával egyetértőleg, a nemzet sorsát: akkor lehetetlen, hogy mindezek felett bizonyos elfogódást, bizonyos elszorulást ne érezzünk. (*Úgy van!*)

De azért azt mondom önöknek, t. uraim, hogy a véges emberi elme sohasem tudja megítélni, hogy végeredményében valamely esemény hasznára vagy kárára van-e? Én magam is megállók az előtt a nagy kétely előtt, a nagy tépelődés előtt, amely el kell, hogy a gyarló emberi elmét fogja a lét ilyen nagy problémái között, és megnyugodva és megbízva abban, hogy emberek és nemzetek sorsát nagyobb, bölcsebb, fenségebb hatalom intézi:¹ arra kérem önöket, hogy nyugodjanak bele abba a gondolatba, hogy talán jobb volt ez így. Meglehet, hogy ha tovább folyt volna ez a küzdelem; ha megnyertük volna az akkori csatát, — ez a szenvedélyeknek, a visszavonásnak, a párharcoknak csak újabb, még újabb tömkelegébe vezetete volna a nemzetet. Meglehet, uraim, hogy mind mélyebb és mélyebb gyökeret vert volna a nemzet lelkében az a szerencsétlen tudat, az a tévhit, hogy ezt a nemzetet helyes, egészséges, józan politika felé csak honarulók vezethetik; hogy az igaz hazafiak azok, akik az illúziók, a jelszavak, az ábrándok terére hívják a nemzetet és hogy az a helyes politika, amelyet mi követünk, az tulajdonképpen feladása a nemzet érdekeinek. És ha ez a meggyőződés mind erősebb, meg erősebb gyökeret vert volna a nemzetben; ha ebből folyólag a nemzet mind jobban, meg jobban meghasonlott volna vezetőivel, meghasonlott volna azokkal, akik összekötő kapcsot kell, hogy képezzenek a nemzet és királya közt: ennek talán elébb-utóbb még sokkal végzetesebb következményei lehettek volna, amely következmények után talán csak még drágább tanpénz árán juthatott volna vissza a nemzet a kiábrándulás útján a helyes tanulságok, a helyes politikai irány biztos talajára. (*Élénk tetszés.*)

Mondom, nyugodjunk hát bele, uraim, hogy talán jobb volt ez így és hogy talán most, a legutóbbi évek tanulságai után be fogja a nemzet látni, hogy becsületes magyar emberek

¹ Tisza mélyen vallásos lelkének eme megnyilatkozása visszavezet Barras emlékiratairól szóló fiatalkori tanulmányának emelkedett hangú zárórészére, (összes Munkák I. 43—44. 1.)

voltak azok, akik már akkor is a józan, helyes, a nemzet erejét kímélő s a nemzet és a király egyesített erejét a nemzet erősítésére felhasználni akaró helyes politika terére vitték a nemzetet. (Úgy van!) És ha ez a meggyőződés megérlelődik a nemzetben; ha a nemzet megtanulja megbecsülni azokat, akik helyes irányban vezetik, ez meg fogja teremni gyümölcseit összes közállapotainknak egészséges mederbe terelésével. Végre kell, hogy szakadjon azoknak a dúló, szenvedélyes pártharcoknak, amelyek olyan visszás, olyan visszatetsző szint adtak egész közéletünknek. Be kell következnie annak, hogy magyar ember és magyar ember megbecsülje egymást akkor is, ha a gyakorlati politika egyik vagy másik kérdésében nem értenek egyet. (Úgy van!) At kell hatnia mindnyájunkat annak az egymás tisztességes meggyőződését megbecsülő kölcsönös honpolgári, polgártársi érzésnek, amely azután a bennünket egymástól elválasztó pártkérdések között is át van hatva a nemzeti létnek azoktól a nagy, alapvető problémáitól, amelyekben magyar ember és magyar ember között véleménykülönség nem lehet. (Úgy van!)

Ebben a tekintetben, t. uraim, tényleg, egy sötét pontról nem szólva, határozott javulást konstatálhatok. Ha megnézzük mai küzdelmeinket, látni fogjuk, hogy egyetlen egy olyan pártja van az országnak,¹ amely ellenfeleinek megrágalmazása, amely ellenfelei hazafiságának kétségbevonása útján akarja polgártársainak ragaszkodását, bizalmát elérni. (Úgy van!)

Nem akarok, uraim, most ezzel a párttal részletesebben foglalkozni. (Halljuk! Halljuk!) Hiszen, ha t. barátaim némi figyelemre méltatják azokat, amiket más hasonló alkalmakkor a közelmúltban is elmondottam, — olvashatták azon beszédeimben e tárgyról azokat, amiket most ismételni nem akarok.^{1 2} Mert utóvégre is, az ember mindennel foglalkozik, amit a közérdek ráparancsol; de talán érteni fogják az urak, ha nincs kedvem ezzel a díztelen és dicstelen irányzattal tovább foglalkozni, mint amennyire elkerülhetetlenül szükséges. (Zajos helyeslés.) Én csak arra kérem, uraim, önöket, hogy ne hallgassanak azokra, akik még most is, még a legutóbbi évek tapasztalatai után is, még akkor is, amikor ezek az urak a hatalom birtokában maguk szolgáltattak tanúbizonyságot a mellett, hogy illúziók, hogy lehetlenségek azok, amik felé ők a nemzetet vezették: (Úgy van!) hazafiatlanokká, bécsi lakájjá akarják bélyegezni azon derék, becsületes magyar hazafiakat, akik nehéz viszonyok közt, mikor lehetetlen helyzetbe jutott

¹ T. i. a Justh-párt.

² Justhék eljárását élesen bírálja a (296, 297, 299, 301. és 303) sz. a. közötti beszédekben

az ország, mikor itt a többséggel rendelkezett koalíció kezéből kihullott a hatalom, mikor kellett valaki, aki megpróbálja helyreállítani legalább az ügyek rendes menetét, az alkotmányosság, a törvények épségét, — akik akkor egész önfeláldozással odaállottak a próbának megtételére. *(Úgy van! Éljenzés.)* Hiszen, uraim, azok megsértik a magyar választóközöniséget, amikor felteszik róla, hogy még ma is ilyen úton lehet jobb meggyőződése ellenére vezetni. *(Úgy van!)*

Ezek az urak az ilyen személyeskedő vádakkal csak saját elvi álláspontjuknak gyarlását, csak saját programjuknak szegénységét, sivárságát akarják elfedni. *(Igaz! Úgy van! Egy hang: Justh Gyula volt az oka mindennek!)*

Hát ha éppen nem is mindennek, de nagyon soknak, kétségtelenül. *(Úgy van! Éljenzés.)* De utóvégre, uraim, én ma már nem törődöm azzal a kárral, amelyet a múltban okoztak a nemzetnek; de igenis törődöm azzal, hogy ne okozhassanak több és több kárt a jövőben is. *(Helyeslés és éljenzés.)* Kétségtelenül Justh Gyula és az általa vezetett párt az, amely a munka felé vezető útjában fel akarja tartóztatni a nemzetet. *(Abcug! Éljenzés. — Kiéljen? Élénk felkiáltások: Tisza István! Derűlttség. Élénk éljenzés.)*

Tisztelt uraim! Az elmúlt évek tanulságai közelebb hozták egymáshoz a személyeket, közelebb hozták a pártokat elvileg is egymáshoz. *(Úgy van!)* Az a fő és nagy kérdés, amely eddig elválasztotta a magyar pártokat a politikai életben, az ma nem létezik többé.

Értem a közjogi harcokat. Hiszen ma már, amikor kormányon volt évekig a függetlenségi párt és ez alatt az idő alatt közjogi programjának egyetlen pontját sem próbálhatta megvalósítani, — *(Úgy van!)* ma már, amidőn kormányon léte alatt egy állandónak szánt programot dolgozott ki és ebbe szintén nem vett fel semmit, ami a közjogi alap megtámadását, módosítását involválta volna, és végül ma már, amidőn ezek az urak elég hazafiasak és elég becsületesek arra, hogy a választók elé oly programmal lépjenek most is, amely — legalább mint gyakorlati programponot — a közjogi alap megváltoztatását nem öleli fel:¹ ma már konstatálhatom azt a tényt, hogy itt a közjogi harcok megszűntek. Ma már felveheti valaki, ha ez őt mulattatja, a 48-as vagy függetlenségi nevet, de ez a név ma már politikai tartalommal nem bír, mert ma már époly 67-es alapon áll a függetlenségi párt, mint a mi pártunk. *(Zajos helyeslés.)*

Ebben a tekintetben, t. uraim, egy igen komoly ember

¹ Ezt bizonyítja mind a Justh-párt választási szövege (295), mind a Kosuth-párt ceglédi zászlóbontása (297).

igen jelentékeny és értékes kijelentést tett, amellyel kell egy kissé bővebben foglalkoznom. (*Halljuk! Halljuk!*)

A Kossuth pártnak egy igen értékes tagja, aki, ha nem is miniszteri, de államtitkári állásban résztvett a koalíciós kormányzatban,¹ a közelmúltban tartott egyik beszédében férfias nyíltsággal beismerte, hogy igenis, ő is látja, hogy a 67-es alapon meg lehet védeni a nemzet érdekeit, biztosítani lehet a nemzet fejlődését, — csak, tette hozzá, ne támadják meg Ausztriában a 67-es alapot, ne akarják kétségbevonni és eltörölni az országnak azokat a jogait, amelyeket az 1867-i kiegyezés biztosítani akart a magyar nemzet számára.

Mindenekelőtt nagyon sajnálom, hogy t. barátom, akire itt hivatkoztam, ezt a vádat kihagyte a trónhoz közel álló olyan tényezőkkel^{1 2} szemben is, akiket, nézetem szerint, nem szabad politikai küzdelmeinkbe bevonni. (*Úgy van!*) Én nagyon végzetes, nagyon szerencsétlen dolognak tartanám, ha mi itt az uralkodóház tagjai politikai magatartását bíráló tárgyává akarnók tenni. (*Úgy van!*) Ez nem helyes dolog alkotmányjogi szempontból, de én azt gondolom, hogy erre nincs is szükség. És én óva intek mindenkit, hogy egyes jelenségekből olyan következtetéseket vonjon le, amelyek az itt szóbanforgó fontos tényezők igazi maguk tartására nézve bennünket biztos következtetésre fel nem jogosítanak.

Hiszen, uraim, tudjuk azt nagyon jól, hogy éppen Ausztriában, éppen legesküdebb ellenségeink egész rendszert csinálnak abból, egyfelől, hogy azokat, akik közel állanak a trónhoz, belevigyék olyan szituációkba, amelyeket ők azután kizsákmányolhassanak a maguk céljaira, — (*Úgy van!*) másfelől, hogy Magyarországon tapasztalható minden olyan jelenséget, amelyről azt gondolják, hogy talán lehet rossz néven venni vagy félreérteni, kihasználjanak, felfűjjanak, kiélezzenek azért, hogy éket verjenek a magyar nemzet és az uralkodó család tagjai közé. (*Úgy van!*) Nos, uraim, legesküdebb ellenségeinknek a malmára hajtjuk a vizet, ha ennek az ugratásnak, ennek a provokációnak felülünk. (*Úgy van!*) Én azt gondolom, nekünk tartózkodnunk kell minden olyan kijelentéstől, minden olyan nyilatkozattól, amely, egyes jelenségekre támaszkodva, következtetéseket von le olyanok politikai magatartására nézve, akiről tudom nagyon jól, hogy teljesen korrekten fogván fel álláspontjukat, kívül maradnak minden politikai pártharcokon. (*Éljenzés.*)

¹ T. i. Mezőssy Béla, ki mint függetlenségi „úrszem“ az alkotmánypárti Darányi Ignác oldalán politikai államtitkár volt a földművelésügyi miniszteriumban.

² Itt nyilván Ferenc Ferdinánd trónörököséről van szó, akinek magyar-ellenes érzületéről és terveiről az előzőkben már ismételtlen megemlékeztünk.

De tovább megyek, uraim. Az én tisztelt barátom, Mezőssy Béla, a mi osztrák ellenségeinket hívja fel arra, hogy respektálják ők az 1867-i kiegyezést. Hát hogy áll e tekintetben a dolog?

Ezt az 1867-i kiegyezést magyar emberek csinálták meg, magyar emberek, akiknek mögéje állott az egész magyar nemzet, akik rendelkeztek a magyar nemzet egész tekintélyével, egész akkor intakt politikai súlyával és erkölcsi tőkéjével; magyar emberek erőszakolták rá Ausztriára.¹ Ez a politika szemben találta magát akkor mindazokkal a fontos tényezőkkel, akik megszokták azt, hogy ők irányítsák a dinasztia politikáját, és akik létérdekeikben, egész politikai felfogásukban megtámadva látták magukat akkor, amikor a régi osztrák centralista felfogásoknak, törekvéseknek a dualizmuson alapuló új politikai rendszer előtt meg kellett hátrálniok. *(Úgy van!)* Ezek meghátráltak azért, mert látták, hogy kénytelenek voltak meghátrálni; az egymásban bizó, az egymással becsületesen kezét fogó király és nemzet egyesült ereje meghátrálásra kényszerítette őket. *(Úgy van!)* És amint teltek az évek egymásután cs amint ez a politika mindig jobb és jobb gyümölcsöket termelt a magyar nemzetre nézve is, de a dinasztia és a monarchiára nézve is, ezek a tényezők beletörődtek lassacskán az elkerülhetetlenbe, de bele nem nyugodtak soha.¹ ² Ne éljünk illúziókban! Ne az ő jobb belátásuktól, ne az ő jobb érzésüktől, ne az ő irántunk való jóindulatuktól várjuk azt, hogy respektálják az 1867-i kiegyezést; de várjuk magunktól. *(Úgy van!)* Várjuk a mi saját politikai belátásunktól. *(Úgy van!)*

Nem kérést kell ausztriai ellenfeinkhez e tekintetben intéznünk, hanem igenis oly politikát kell Magyarországon követnünk, amely legesküdtebb ellenségünket is rákényszerítse arra, hogy jogainkat respektálja. *(Úgy van!)* Ennek első előfeltétele az, hogy mi magunk becsüljük meg az 1867-i kiegyezést; *(Úgy van!)* mi magunk ragaszkodjunk hozzá; mi magunk úgy álljunk ott, mint egy ember, híven kitarva ezen az alapon, de egyúttal megmondva azt, hogy minden bárhonnán jövő támadás, amely az 1867-i kiegyezésben lefektetett jogainkat érinti, szemben találja magával pártkülönség nélkül az egész magyar nemzetet. *(Úgy van! Élénk éljenzés.)*

A másik, amit tennünk kell, uraim, ha biztonságba akarjuk helyezni jogainkat, az, hogy azt a békés, alkotmányos fejlődést, amelynek kapuit kitarva, megnyitotta előttünk az 1867-i kiegyezés: azt igazán használjuk fel erőink gyarapítására, ér-

¹ Miként Tisza már 1910. febr. 19. beszédében (294) mondja és a választási hadiárát során többször ismétli.

² Ennek okairól l. az „Erinnerungen an Franz Joseph I.“ c. gyűjteményes műnek 100. és 120. s k. l.

dekeink gondozására, a törvényhozás olyan irányítására, amely egyfelől helyes, bölcs törvényhozói munka által előbbre vigye a nemzetnek minden jogos érdekét, erősebbé tegye anyagi, szellemi és erkölcsi tekintetben a nemzetet; de amely másfelől gyűjtse a nemzet számára azon politikai tőkét is, amelyet a mi helyes politikai belátásunk, amelyet egy öntudatos, egy következetes, a viszonyokkal számoló, a nemzet valódi létérdekeit a látszattól megkülönböztető, valódi létérdekeit okosan, bölcsen, következetesen istápoló és előmozdító magyar nemzeti politika által vívhatunk ki magunknak. *(Élénk tetszés és éljenzés.)* Nekünk, uraim, erre az erkölcsi tőkére van szükségünk. Kell, hogy lássa barát és ellenség benn az országban és az ország határain kívül is, hogy igenis, a magyar nemzet, amidőn visszanyerte önrendelkezési jogát, tud is evvel a joggal élni; okosan, bölcsen, a maga hasznára, a maga érdekeinek előmozdítására. *(Úgy van!)*

És végül, uraim, ha mi az 1867-i kiegyezést teljes biztonságba akarjuk helyezni, ha azt akarjuk, hogy ezen az alapon a magyar nemzet igazán elérhesse, igazán megvalósíthassa minden jogos törekvését, minden jogos vágyát: akkor be kell igazolnunk azt is, hogy mi felfogjuk a mi magas világtörténelmi hivatásunkat. Hogy belátjuk, hogy a dinasztíával teljes érdekösszhangban állunk abban a tekintetben is, hogy nekünk épp olyan érdekünk, mint az uralkodóháznak, hogy itt az a nagyhatalom, amely a köztünk és Ausztria között létrehozott állandó kapcsolat által jött létre: erős, akcióképes, tisztelt, becsült nagyhatalom legyen; olyan, amelynek szövetségét keresse mindenki; amelytől, mint ellenségtől féljen mindenki; amely tehát az európai politikának sokszor zivataros tengerén a maga céljai szerint, a maga érdekei szerint öntudatosan, senkitől sem függve, mehessen előre. *(Élénk tetszés.)*

Azt a politikai fordulatot, amelyet az 1867-i kiegyezés eredményezett a magyar nemzetre nézve, miáltal tarthatjuk fenn? Azáltal, ha úgy, mint minálunk, az uralkodóházban is ébren marad a kettőnk közötti érdekegység, érdekközösség tudata és ha fel tudjuk kelteni az uralkodóházban a bizalmat az iránt a mi politikai bölcseségünk iránt, hogy helyesen fogjuk fel mi is ezt az érdekközösséget és levonjuk belőle a helyes konzekvenciát.

Hiszen, uraim, nem lehet magyar ember, aki be ne lássa azt, magyar párt, amely el ne ismerje, hogy csak Ausztriával való állandó szövetségben biztosíthatjuk valóban nemzeti önállásunkat. Hogy mi azt az igazi függetlenséget, amely nem a formákban, nem a látszatban rejlik, hanem abban a tényben, hogy egy nemzet öncél legyen; hogy nem más nemzetek céljait szolgálja, hanem saját érdekeit; saját céljai, saját hivatása,

saját nemzeti egyénisége kifejtésére fordíthassa egész egyéni erejét: hogy — mondom— ezt az igazi függetlenséget nem érhetjük el, mint egy minden kapcsolatból kiszakított, teljesen önálló balkáni állam.¹ (*Úgy van!*) Az élet, uraim, amelyet, mint egy kis balkáni állam élhetünk, nem konvenálhat nekünk; nemcsak azért, mert leszorítana bennünket arról a polcról, amelyre fel kell lépnünk, hogy rendeltetésünket betöltsük, hanem azért is, mert ez csak ideig-óráig tartó álfüggetlenség volna. Hiszen, uraim, körül volnánk véve más kisebb államoktól, izoláltan mindenkitől; míg ezek a kisebb államok fajrokonosság szerint csoportosulhatnának ellenünk és ezek megtalálhatnák a támaszt, a protektort, olyan nagyhatalmakban, amelyekkel faji, vallási s más egyéb rokonérzelmeknek egész rendszere, egész hálózata köti őket össze. Mi volnánk az idegenek, mi állanánk ott izolálva és a lét nagy küzdelmeiben feltétlenül, okvetlenül mi húznók a rövidebbet. (*Úgy van!*)

Ha tehát mint magyar nemzet fenn akarunk maradni, akkor, igenis, kapcsolatban kell maradnunk Ausztriával; akkor rajta kell lennünk, hogy az az európai konglomeráció, amelyet Magyarország és Ausztria közötti állandó kapcsolat hozott létre, — hogy ez valóban akcióképes nagyhatalom legyen. És ebben a nagyhatalomban azt a paritásos alapot, amelyet nekünk a monarchia másik államával való egyenjogúság ad meg, fel kell tudnunk használni. Kell, hogy annyi politikai belátás, annyi politikai érzék és ügyesség legyen bennünk, hogy ennek a nagyhatalomnak az akcióját mindig, minden körülmények között a magunk jól felfogott érdekei irányában is használhassuk ki. (*Úgy van! Élénk helyeslés és éljenzés.*)

A monarchia minden faktorának érdeke, hogy ez a monarchia minden tekintetben, katonailag is, erős és hatalmas legyen; de senkié sem inkább, mint az uralkodóháze és a magyar nemzeté. (*Úgy van!*) Mert mikettőnkre nézve a lét és nemlét kérdése ez.^{1 2} Hiszen nézzünk körül és adjanak választ azok a függetlenségi polgártársaink, akik részt vettek a nemzet közéletében a múltban is, erre a kérdésre! Vájjon akkor, amikor a Balkán-félszigeten viharos események voltak a hetvenes években a török-orosz háború alatt és az azt követő bonyodalmak alatt a 80-as években, midőn a Kaulbars-féle expedíció volt Bulgáriában; szóval mindannyiszor, amidőn valami agresszív politikai ténykedés ütötte fel fejét a Balkánon: hát vájjon nem éppen a mi függetlenségipárti polgártársaink voltak-e azok, akik a legvehemensebben, a legerősebben hangoz-

¹ Tisza eme tételének nagy igazságát ad oculos demonstrálja a trianoni Magyarország állapota.

² Ezt az igazságot szomorúan bizonyítják az 1918. nagy összeomlást követő események.

tatták, hogy itt a magyar nemzet érdekei vannak fenyegetve; hogy itt nekünk erős külpolitikát kell követni; hogy itt nekünk szembe kell szállanunk Oroszországgal, hogy megvédhessük a magyar nemzet fenyegetett érdekeit? (*Úgy van!*)

Hát, uraim, ha valaki ezt így látja és így érzi; ha valaki így tudja, hogy tényleg a magyar nemzetre nézve lét és nemlét kérdése az, hogy a Balkán félszigeten ne történjék olyan, ami a mi érdekeinket veszélyeztethetné: ebből igazán következik, hogy amikor mi a hadsereget állítjuk; amikor újoncot adunk; amikor vér és pénzáddal fizetünk: nein másnak, nem Béésnek, nem idegen embereknek, de sajátmagunknak adjuk azt a katonát; mert arra szüksége van másnak is, de mindenekelőtt szükségünk van minékünk.¹ (*Úgy van!*) S ha azt akarjuk, hogy bízzanak bennünk; ha azt akarjuk, hogy úgy a monarchia egyéb faktorai, mint a külföldön levő barátaink is úgy tekintsenek ránk, mint öntudatos, erőteljes nemzetre, amely haladni akar előre; amely tud a maga érdekeiért dolgozni, áldozni, küzdeni; amelyik meg tudja magát védeni: akkor, igenis meg kell mutatni azt, hogy mi rendben tudjuk tartani ennek a hatalomnak katonai erejét, harcképességét; hogy mi megteszünk mindent arra, hogy ez a monarchia, amelyiknek egyik döntő faktora vagyunk (*Úgy van!*) és kell, hogy egyik döntő faktora maradjunk, mert csak tőlünk függ, — (*Úgy van!*) hogy ez a monarchia minden tekintetben erős és hatalmas legyen. (*Úgy van!*)

Es ha mi ezt az eljárást követjük; ha megvédjük a hatvanhetes alapot; ha egész alkotmányos életünkben helyes, okos, erőgyűjtő nemzeti politikát követünk és hozzájárulunk ahhoz, hogy a monarchia kifelé minden tekintetben tiszteletet parancsoló, szervezett katonai hatalmasság legyen: akkor ne féltsük a hatvanhetes alapot; (*Úgy van!*) akkor ne féltsük a mi jogainkat; akkor mint érett gyümölcs fog a magyar nemzet minden jogos vágyának, minden jogos törekvésének kielégítése az ölünkbe hullani. (*Úgy van!*) Csak meg kell teremteni ezeket az előfeltételeket és meg kell teremteni a kölcsönös becsülésnek, a kölcsönös rokonérzésnek, a kölcsönös bizalomnak azt a légkörét, amelyik azután megtermi önmagától mindazokat a reformokat, amelyekben ismét találkozik a hadseregnek és a magyar nemzetnek minden jól felfogott érdeke. (*Igaz! Úgy van!*)

T. uraim! Gondolják meg azt, minő korszakalkotó fordulat volt a dinasztia történetében a 67-es kiegyezés! Minő korszakalkotó lépése volt ez annak az uralkodónak, aki, szakítva

¹ Ezt a sarkalatos tételt hangoztatja Tisza már 1889. jan. 14. első védéresbeszédében (2), majd később 1903. febr. 21. nagy hadügyi beszédében (98).

családjának évszázados tradícióival, erre a nagy gondolatra: a magyar nemzet és királya közötti teljes összhangra építette fel a maga politikáját.¹ (*Úgy van! Élénk éljenzés.*)

És gondolják meg, uraim, hogy mitőlünk függ, hogy ez a politika sikerüljön-e vagy sem. Mi adjuk meg a választ arra a nagy kérdésre, hogy vájjon a magyar nemzet bír-e annyi erővel, bír-e annyi belátással, bír-e annyi politikai értékkel, hogy csakugyan be tudja tölteni azt a nagy hivatást, amelyet ez az újabb fordulat ráruház. Gondolják meg, uraim, micsoda rettenetesen lesújtó következése volna annak, ha erre a nagy kérdésre a magyar nemzet nemleges választ volna kénytelen adni. (*Úgy van!*)

Hiszen nézzünk most körül! Addig, amíg rendben ment közéletünk, amíg zavartalan alkotmányos fejlődés képét mutattuk, míg a monarchia szilárdságának előfeltételeit minden tekintetben megadtuk: addig nőtt hatalmunk; nőtt politikai tekintélyünk; addig minden — akár politikai, akár közgazdasági — kérdésben és a nemzetközi érintkezések terén fokról-fokra nagyobb súllyal, nagyobb befolyással, nagyobb hatalommal tudtunk közbelépni; szavunkat hallathattuk olyan kérdésekben is, amelyekről apáink még csak nem is álmodták, hogy ezekbe a magyar ember beleszólhasson. (*Úgy van!*)

De ha azután saját botorságunknál fogva, ha saját végzetes illúzióinknál fogva, ha saját tévedéseinknél fogva hagyjuk, hogy repedezzen össze a magyar nemzeti államnak az épülete; ha kiejtjük kezünkől a gyeplőt; ha magunk visszük úgy az ország ügyeit, hogy a nemzeti akarat érvényesülni nem tud, hogy a nemzeti kormányzat a nemzet javára működni nem tud, és végül ha magának a monarchiának is egész politikai és katonai állása meginog a mi magunktartása következtében: akkor, uraim, ne csodálkozzunk, hogy kibújnak odúikból ellenségeink, akik elbújtak oda addig, amíg mi megfelelünk hivatásunknak, (*Úgy van!*) de akik csak az alkalmat lelik arra, hogy gyengeségünket felhasználva, ismét a nyakunkra üljenek. (*Úgy van!*) És ne csodálkozzunk, amint hangosabban és hangosabban kiáltják az uralkodó fülébe: íme, lásd, csalódtál, amikor a magyar nemzetet hívtad segítségül! íme, itt vagyunk mi, mások, megbízhatóbbak! Gyere hozzánk vissza; menj ismét azon az úton, amelyen a magyarok ellen követhetünk gyűlöletünk egész erejével! (*Úgy van! Úgy van!*)

Tudom nagyon jól, uraim, hogy végzetes út volna ez a dinasztíára nézve; tudom nagyon jól, hogy ha a dinasztia és a

¹ Erről a gyökeres változásról I. az „Erinnerungen an Franz Joseph I.“ c. gyűjteményes mű 83., 93—4., 121—122. stb. 1.

magyar nemzet ismét egyszer, — amit ne adjon Isten, — de ha ismét egyszer szembe kerülnek egymással, ebben az áldatlan háborúban végveszélybe sodortatnék mind a kettő. Tudom nagyon jól, hogy a dinasztia számára sincsen más helyes, egészséges, áldásos politika, mint a Magyarországgal való béke, mint a Magyarországgal érdekekben és érzelmeiben való teljes összhang politikája. De engem nem vigasztal az, hogy belepusztul a királyom is, ha azt látom, hogy a nemzetem belepusztul. Itt nem a kár kölcsönös voltában kell frivol vigasztalást keresnünk, hanem minden becsületes magyar embernek kezét kell fogni arra, hogy ezeket a veszélyeket elhárítsuk; hogy viszonyainkat konszolidáljuk; hogy becsületes munkánkkal elérjük azt, ahol már egyszer voltunk, és ahonnan elsodortak bennünket saját illúzióink; hogy ismét egyszer, mint becsült, mint tisztelt, mint mindenki részéről rokonérzéssel környezett erős nemzet álljunk Európa előtt. *(Élénk tetszés és éljenzés.)*

Ez az a nagy nemzeti érdek, amely most mindenekl'elett kockán forog.

Nem akarom önöket most a politika részletkérdéseibe belevinni.

Nem akarom, hogy most egyebet lássunk, mint azt, hogy itt maga a nemzeti lét és nemlét kérdése forog kockán; hogy itt minden egyébnél fontosabb, hogy helyreállítsuk az alkotmányos rendet; helyreállítsuk törvényeink hatékony épségét; állítsunk ismét oly nemzeti kormányt az ügyek élére, amely király és nemzet bizalmával rendelkezik és amely azután ezt a két egymásra utalt, egymással mindenben, minden érdekében találkozó faktort egy közös, áldásos, nemzeti irányú akcióra egyesítse. *(Élénk tetszés és helyeslés.)* Ebben kell, uraim, minden becsületes magyar embernek pártkülönbség nélkül találkoznia. És hogy ez bekövetkezhesék, mindenekelőtt azokat az akadályokat kell az útból elhárítani, amelyek a magyar parlament munkaképességét, tisztességét, becsületét fenyegetik; amelyek a magyar parlamentben meg akarják akadályozni érvényesülésében a nemzeti akaratot. *(Úgy van!)*

Tisztelt uraim! Ma kevés kivétellel egyetért már az egész magyar nemzet. Hiszen a közelmúlt tapasztalatai felnyithatták mindenkinek a szemét, hogy itt mindenekelőtt a parlamentarizmust kell megmenteni és biztosítani. *(Úgy van!)* Most minden más kérdésnél fontosabb ez; s ha akadnak még ma is magyar emberek, akiket annyira elvakít a pártszenvédély, hogy képesek a magyar parlamentarizmust megtámadni csak azért, hogy saját pártérdekeik érvényesülhessenek *(Úgy van! Gyalázat!)*: akkor, uraim, én arra hívom fel önöket, hogy minden egyebet félretéve, semmi egyébire nem gondolva, a nemzet boldogulásának, a nemzeti lét megszilárdításának, a nemzetet

fenyegető nagy veszélyek elosztatásának ezen első, de legnagyobb akadályát vállalva, egyesült erővel háírtsuk el a nemzet útjából. (*Igaz! Úgy van! Lelkes éljenzés.*)

Ez az, uraim, amit tennünk kell. Ezt várja tőlünk ma a nemzet. Én arra kérem önöket, hogy szavazatukat oly férfúra adják, aki díszre lesz annak a parlamentnek, amelybe megválasztják. (*Élénk felkiáltások: Éljen Kozma!*) Aki ott eszének, szívének, lelkének legjavával áldásos tevékenységet fog a nemzet érdekében kifejtteni. Aki egyik igazi munkás tagja lesz a parlamentnek és azáltal, hogy helyreállítani segít a parlament munkaképességét, a parlament rendjét és békéjét, — egyúttal áldásos munkása lesz a nemzetnek. Szívem egész melegével ajánlom önöknek Kozma Andort. (*Hosszas lelkes éljenzés és taps.*)

Majd Kozma Andor mondott programbeszédet,

A jún.-i általános választások alkalmával Kozma 803 szavazattal maradt kisebbségben Beck Lajos Justh-párti ellenjelölt¹ 2182 szavazatával szemben.²

305. Beszéd a szatmári nemzeti munkapárt 1910. ápr. 24-i alakuló és jelölő gyűlésén: a Justh-párt obstrukciós taktikája; viselkedése a március 21-i merénylettel kapcsolatban: az előkészítettség és a szolidaritás kérdése; polémia Justh Gyulával: a katonai követelések elejtése, tárgyalások Lukács Lászlóval a megíusult bécsi audiencia előtt és után, olcsó kínálkozás; a 67. és 48. viszonya; a Justh-párt nemzetiségi politikája; a Justh-párt a parlamenti anarchia szolgálatában; Justhék készülő obstrukciós merényletével szemben kezret kell fogni minden becsületes magyar embernek a parlament munkaképességének biztosítására; „ma egy hajszálon függ a nemzet sorsa“. — Pohárköszöntő (részlet) a szatmári nemzeti munkapárt lakomáján: „férfiakhoz és férfias nemzetekhez csak a megvalósítható ideálok illenek“.

A választási hadjárat folyamán mind hevesebbé válik a Tisza és Justh közötti elkeseredett párviadal.³

¹ A márc. 21-i képviselőházi merénylet egyik bűnrésze és vádlottja. (299).

Kozma Andor 1910-ben az általános választásokat követő időközi választások során Liptószentmiklóson nyert munkapárti mandátumot. Liptószentmiklósi mandátumával kapcsolatban Kozma Andor: Tisza István és a nemzeti-ségek c. szép cikkében (B. H. 1930. nov. 1. sz.) főleg a — Tisza második miniszterelnöksége alatt felállított, tót-magvar tanítási nyelvűnek tervezett — lip-tószentmiklósi főgimnázium példájával illusztrálja Tisza István békés nemzeti-ségi politikáját.

² A B. H. 1910. ápr. 26-i számának Honmentés o. pompás vezércikke így kezdődik: „Választási mozgalmainknak van egy Etnája és egy Vozuvja. Két tűz-okádó hegy, amely azonban egymást perzseli: Tisza István és Justh Gyula.

Ápr. 16-án Sopronban (303) Tisza nagyon élesen támadta ellenfelét; két nappal rá Justh Marosvásárhelyről vág vissza a nála megszokott modorban. Íme, egy kis ízelítő ápr. 18-i beszédéből!¹

„Az a Tisza István mondja azt, hogy mi (Justhék) obstrukcióval akarjuk beszennyezni a parlamentet, akinek személye a magyar parlamentarizmus szennyfoltja“; aki a nov. 18-i „zseb-kendő merényletet“ elkövette. „Vájjon képzelhető-e a parlamentarizmus ellen nagyobb orgyilkosság“, mint Tisza és Khuen mostani vállalkozása egy törvénytelen kormánypárti többség összehozására. Aki ilyeneket tesz, annak a legkevésbé van meg az erkölcsi jogosultsága arra, hogy bárkivel szemben erkölcsi prédikációt tartson. „Hiszen ami magát az obstrukciót illeti, nem csinállok én abból titkot, hogy egy olyan többséggel szemben, mely a nemzet akaratát képviseli, nem helyes. De viszont amikor egyes pártok a többséget a legkvalifikálhatatlanabb eljárással... bűncselekmények által akarják megteremteni; akkor az obstrukciót nemcsak megengedett ultima raciónak tartom a nemzeti jogok védelme és a nemzeti jogokért folytatott harc sikere érdekében, de a nemzettel szemben múlhatlan kötelességnek tekintem. Ezt mondtam és ezt hirdetem“... „Aki tudatosan, rosszhiszemű módon folytatja a rágalmozást, azzal vitába bocsátkozni nem érdemes. Én is utoljára foglalkozom most Tisza Istvánnal. Nem tartom érdemesnek, hogy válótlanságoztól hemzsegő vádjaival, melyekkel engem és a függetlenségi pártot illeti, többször foglalkozzam.“

E bevezetés után veszi elő Justh Tiszának soproni vádjait, melyeket megannyi válótlanságnak állít.

Tisza nem késett a bizonyítással. Szatmári beszédének, melyre ezennel rátérünk, legnagyobb része: polemikus válasz Justh Gyula április 18-i marosvásárhelyi nyilatkozataira,

A szatmári nemzeti munkapárt alakuló és jelölő gyűlését ápr. 24-én tartotta a Károlyi-Szálló kertjében.²

A gyűlés megnyitása után a pártelnökséget választották meg, majd gr. Tisza István szólalt fel, egyre fanatikusabb hittel hirdetve, hogy a Justh-párt törekvései végveszedelembé döntik az országot s ezért Justhék ellen pártkülönbség nélkül össze kell fogni a magyar jövő megmentésére.

Tisztelt uraim! Aki az én negyedszázadnál hosszabb közéleti működésemet³ némi figyelemre méltatta, az talán igazat fog nekem adni abban, hogy én egész politikai szereplésemben

A többiek is, ...ki ég, ki füstölög, ki izzik, ki világít; ez a kettő azonban korszakos erupciót produkál, amely krónikára méltó. Igaz, egyébben nem egyeznek meg, csak — temperamentumban“. Justh Gyula emberi és politikusi mivoltáról találó képet rajzol Gratz i. m. II. k. 196—198. 1.

1 Justh ápr. 18-i marosvásárhelyi beszédének a Tisza elleni személyes támadást tartalmazó részét közli a B. H. 1910. ápr. 20-i számában.

2 A következőkről l. a B. H. 1910. ápr. 26-i számának Tisza István gr. Szatmáron c. cikkét. — Tisza beszédét Az Újság u. e. napi számából vettem.

3 Tisza tudvalévőleg (1) 1886-ban lett országgyűlési képviselő.

lehetőleg a meggyőződések, az elvek harcát igyekeztem vívni, és kerültem a személyeskedést. *(Igaz! Úgy van!)* Különösen ha szívesek lesznek az urak figyelembe venni azt, hogy közpályám alatt mennyi és minő megtámadtatásban részesültem, — talán némi jogos önérettel mondhatom, hogy én bizonyára századrész annyit nem személyeskedtem másokkal, mint mások velem. *(Igaz! Úgy van!)* Talán mutattam némi nyugalmat és türelmet személyes támadásoknak elviselésében is. *(Felkiáltások: Úgy van!)* Hát, tisztelt uraim, ha én most a közelmúlt politikai küzdelmei alatt egyszer-másszor kritika és támadás tárgyává tettem a Justh-párt magatartását,¹ nem személyeskedés! vágy vezetett eljárásomban, hanem az a meggyőződésem, hogy ennek a pártnak nyilvános tényeit nyilvános kritika tárgyává tenni kötelesség. *(Élénk helyeslés. Halljuk! Halljuk!)*

Hiszen, uraim, ha az ember figyelemmel kíséri a Justh-párt működését, akkor már szülőökát igen visszataszító személyes torzsalkodásban, a függetlenségi párt akkori vezetősége elleni intrikákban találja meg.² *(Igaz! Úgy van!)* Ez a párt megjelenésének első percétől fogva a saját vezérei elleni személyi harcnak igazán antipatikus jellemvonásait tünteti fel. *(Zajos felkiáltások: Igaz! Úgy van! Egy hang: Kossuthnak a legnagyobb ellenségei!)* És, tisztelt uraim, ez a párt születése percétől fogva az obstrukció, a többség elleni fel lázadás, a parlament lehetetlenné tételének álláspontjára helyezkedett. Igen jól méltóztatnak tudni, hogy ennek a pártnak az obstrukcióval való nyílt fenyegetése tette lehetetlenné a koalíciós kormányra nézve a kormányzást. Ez sodorta oda az országot, hogy az akkori kormány még csak az indemnitás tárgyalását sem merté kérni, mert tudta, hogy semmi kilátása sem volna annak megszavazására.³ Ez a párt az oka annak, hogy belesodortatott az ország az exlex-állapot összes hátrányaiba; hogy felbomlott törvényes rendünk; hogy alkotmányunk sarkalatos törvényei nem funkcionálhattak és hogy az akkori kormány olyan lehetetlen helyzetbe jutott, hogy jobbra, balra, kétségbeesve kereste azt az önfeláldozó embert, aki a kormányzást az ő kezéből átvegye.⁴ *(Igaz! Úgy van!)*

Ilyen viszonyok között, ebben a kényszerhelyzetben vette át a jelenlegi miniszterelnök úr *(Éljenzés)* és azon többi tisztelt barátaim, akik munkatársaiul szegődtek, az ország kor-

¹ A választási hadjárat során mondott (296, 297, 299, 301, 303 és 304)

sz. a. beszédekben.

² (292—293).

³ (293).

⁴ Tudjuk (293), hogy Andrásy mennyire kívánta Tisza miniszterelnökségét 1909. november havában a koalíció felbomlása után.

mányzatát. A Justh-párt az első perctől fogva¹ a legkíméletlenebb — bajos jelzöt használni, talán inkább lemondok róla — a legkíméletlenebb személyi támadásokkal ezen áldozatkész eljárás részeseinek magyar hazafiságát támadta meg és ezekkel szemben is bejelentette és folytatta tovább az obstrukciót.

Tetézte ezt az eljárást a magyar nemzet esküdt ellenségével, (*Zajos felkiáltások: Ez az!*) idegen polgártársaink leg-hazafiatlanabb és legagresszívebb részeivel és csoportjaival való nyílt szövetkezéssel² és feltette rá a koronát azzal a március 21-i merénnyel, amelyről nyilatkoztam kétszer³ és igazán ne méltóztassanak tőlem kívánni, hogy harmadszor is nyilatkozzam.

Én csak szemben a tagadással, amivel ezen a téren is találkoztam, két dolgot akarok kiemelni. Az illető urak igen jól értenek a tagadás politikájához és a leghatározottabban és a hozzájuk legillőbb kifejezésekkel támadnak meg azért, mert mertem állítani azt, hogy a március 21-i merénnyel magán viseli az előkészítettség jellegét.⁴ (*Úgy van!*) És mertem állítani azt, hogy a Justh-párt szolidaritást vállalt ezzel a merénnyel. (*Halljuk! Halljuk!*)

A tagadással szemben én csak két dologra kívánok kiterjeszkedni. Az egyik, hogy azon a képviselőházi ülésen azok közül, akik a legelőször legvehemensebben kirohantak, senki sem tettlegeskedett. (*Igaz! Úgy van!*) Azok odaállottak, inzultáltak szóval a miniszterelnököt, lármát ütöttek és... eltakarták a hátuk megett levőket. És azután a hátuk megett levők dobáltak különböző tárgyakat a miniszterelnök és társainak a fejébe. (*Felkiáltások: Úgy van! Hallatlan gyávaság!*)

Nos, uraim, az így lefolyó jelenet, vájjon hirtelen fellobbanás lehet-e? Ha százötven ember hirtelen elveszti önuralmát, dühbe jön, így szokott-e ez lefolyni? Nem azok tettlegeskednek-e, akik legelőször, hirtelen, a legnagyobb fúriával rohannak előre? (*Igaz! Úgy van!*)

Másodsor, ami a szolidaritást illeti, azon az ülésen, amelyen ez a szégyenteljes esemény lefolyt, mindjárt az ülés újból való megnyitása után a pártnak egyik vezetője, Holló Lajos xir, szólalt fel és egész beszédében meglehetősen kétértelmű kifejezésekkel, de igyekezett mentegetni, védeni ezt a bűncselekményt és a végén ezt mondta:

„Nem szükséges most azt kutatni, hogy abban, ami tör-

¹ Tehát a Khuen-kormányának 1910. jan. 24-i képviselőházi bemutatkozásától (293) fogva.

² Justhék választási szövetségéről a szerb radikálisokkal és a román túlzókkal a (297, 299 és 301) sz. a. volt szó.

³ T. i. (301 és 303) sz. a.

⁴ A márc. 21-i véres ülés részleteiről l. a (299) ez. a. mondottakat.

tént, kinek mi része volt. Ami történt, azt nem akarjuk egyeseknek vállára ráhárítani. *(Felkiáltások a Justh párton: Álljunk fel mindnyájan! Mindnyájan dobáltunk!)*“ — Hát kérem, ha ezzel nem tette a párt magát szolidáriássá e bűncselekménnyel, szeretném tudni, miben nyilvánulhat meg egy párt szolidaritása. *(Igaz! Úgy van!)*

És ezután kérem — az ellenzéki hírlapokból veszem az idézetet — ugyanazon nap estéjén a Justh-párt körében természetesen sokan voltak jelen, a képviselőházi verekedésről beszélgettek és néhány elítélő véleménnyel szemben a helyeslés szinte általános volt. Soha ezeket a nyilatkozatokat a Justh-párt meg nem cáfolta. *(Igaz! Úgy van!)*

Igaz, hogy azután a felháborodás jelei mutatkoztak és akadtak a Justh-pártban is egyes jobbízlésű és erősebb tisztességérzettel bíró, lovagiasabb jellemű férfiak, akik kilépéssel fenyegetőztek és akkor a Justh-párt elnöksége nagy fejtörés után megállapodott egy nyilatkozatban, amely szerint ők helytelenítették ezt a képviselőházi botrányt. De hát, uraim, azóta is vájjon megszűnt-e az összeköttetés a botrány elkövetői és a Justh-párt között? Vájjon a botrány hőseit Justh Gyula és a párt vezetői nem személyesen igyekeztek-e a választóközönségnek beajánlani? És vájjon a Justh-párt vezetőinek egész felháborodása nem a bíróság és nem a rendőrség ellen megy-e, amelyek ezen bűncselekmény megtorlását igyekeznek lehetővé tenni? Nos, azt hiszem, ezzel a szolidaritás kérdését is meglehetősen tiszta világításba helyeztem. *(Egy hang: Kelemen Samu tiltakozott ellene.)* Hát lehet, hogy tiltakozott ellene, de most is egy gyékényen árul velük. *(Élénk derűltég, éljenzés és taps.)* Jobb lett volna nem tiltakozni, de otthagyni ezt a díszes társaságot. *(Igaz! Úgy van!)*

Ezek voltak azok az indokok, tisztelt uraim, amelyek miatt, nem tagadom, bizonyos felháborodással foglalkoztam a Justh-párt viselkedésével. Kellott tennem, mert az ő veszélyes törekvéseiknek kellő világításba állítása — t'így gondolom — honpolgári kötelesség. Kellott tennem, mert nem volnék tisztességes gondolkodású ember, és nem volnék lovagias gondolkodású ember, ha az ő eljárásuk bizonyos felháborodást nem váltott volna ki belőlem. *(Igaz! Úgy van!)*

Hogy mármost ezek az urak az én kritikámmal szemben a személyeskedés egész áradatát zúdítyák felém, azt természetesen találok; az nem lep meg engem, az egészen hidegen hagy. *(Zajos felkiáltások: Éljen Tisza István!)* Én nem megyek bele tovább a személyeskedő polémia terére. Azt hiszem, ezt tennem valóban egészen felesleges volna. De mivel az illető urak a személyes vádak mellett ellenérveket ugyan felhozni nem tudnak, de a legvakmerőbb tagadás álláspontjára helyez-

ködnek, a magam és az ügy iránti kötelességem, hogy ezzel a tagadással szemben állításaim bebizonyítására vállalkozzam. *(Halljuk! Halljuk!)* Ha állításaimat bebizonyítani nem tudnám, akkor hiába személyeskedném velük; a vesztes ügyis én volnék. Ha pedig bebizonyítom állításaimat, akkor azt gondolom, hogy egészen felesleges bármilyen éles megjegyzéssel súlyosítani ő rájuk nézve a helyzetet. *(Élénk éljenzés.)*

Hát, uraim, kezemben van Justh Gyulának, gondolom, Marosvásárhelyen mondott beszéde,¹ illetőleg beszédének az a része, amelyet saját pártjuknak közlönye szószerint közzétett. E beszédben a következő állításaimat^{1 2} sorolja fel Justh Gyula. Kiemeli, hogy én állítottam: először, hogy a Justh-párt mentül olcsóbban kínálja fel magát; *(Igaz! tJgy van!)* másodsor, hogy a katonai követeléseket nem hajlandó forszirozni; harmadszor, hogy Lukács Lászlóval tanácskoztak, dacára annak, hogy tudták, hogy ő a gazdasági közösség híve és negyedszer, hogy elég vakmerő vagyok azt hirdetni, hogy még a Justh audienciája után is vígan folyt a tárgyalás — amint Justh Gyula mondja — „köztem, továbbá Khuenék és Lukácsék között“. Itt csak melleleg jegyzem meg, hogy én sohasem mondtam, hogy Justh Gyula és Lukácsék között, hanem azt mondtam, hogy a Justh-párt és Lukácsék között. Erre a finom distinkcióna majd később visszatérek.

Erre a négy állításra mondja Justh Gyula,³ hogy mindaz, ami ezekre vonatkozik, elejétől végig valótlan és alaptalan.

Hát lássuk a bizonyítást. Engedjék meg, hogy először azal kezdjem, hogy vájjon igaz-e az az állítás, hogy elfelejtették a katonai követeléseket. Erre nézve egy klasszikus tanúm van és ez Justh Gyula, aki ezt ismételtén kifejezte. De hogy egy nagyon ünnepélyes kijelentését vegyem elő, előveszem a saját pártjában mondott azon nyilatkozatát, amelyben mintegy rögtönzött beszéd alakjában beszámol az Ő Felsege előtti audienciájáról. *(Halljuk! Halljuk!)* Ezen nyilatkozat szerint Justh Gyula kifejezte a király előtt, hogy mi is békét akarunk a király és a nemzet érdekében; felfüggesztjük katonai követelésünket, *(Élénk derűtség)* megelégszünk a Felseged által kilátásba helyezett koncessziókkal.

És hogy nehogy most utólag a felfüggesztés kifejezésébe kössenek ezek az urak bele és abba valami nagyon ideiglenes dolgot akarjanak belemagyarázni, hivatkozom Justh Gyulának legutóbbi beszédeire, amelyekben ismételtén azt mondja, hogy ennek az emberöltőnek elég a gazdasági függetlenséget

¹ Justh Gyula ápr. 18-i marosvásárhelyi beszédéről 1. a jelen szám bevezetését.

² Az ápr. 16-i soproni beszédben (303) foglalt állításokról van itt szó.

³ Ápr. 18-i marosvásárhelyi beszédében.

kívívni, a katonai követelések maradhatnak egy későbbi generáció számára. Már a gyakorlati politikában egy emberöltőről beszélve, azt hiszem, hogy itt az állandó napirendről való levetélről lehet csak szó. *(Igaz! Úgy van!)*

Lássuk továbbá azon állítás alaptalanságát, hogy ők tovább tárgyaltak Lukács László tisztelt barátommal, dacára annak, hogy tudták, hogy híve a bankközösségnek. Erre nézve ugyanakkor, amikor a meghíúsult Justh-féle audiencia¹ után Justh Gyula nyilatkozott, megjelent egy nyilván inspirált közlemény Lukács László audienciájáról is, és ez szóról-szóra ezeket mondja: „Lukács a tárgyalások egyetlen stádiumában sem mondta, hogy megváltoztatta a nézetét. Mindig hangsúlyozta, hogy a bankközösség fenntartását akarja; a zsákutcába jutott függetlenségi pártot akarta kihúzni abból a zsákutcából, amelybe a terminus forszírozásával jutott, midőn annak oly provizóriumot próbált felajánlani, hogy lehetővé tegye a választási törvény megalkotását anélkül, hogy a függetlenségi párt a maga elvi álláspontját feladja.“ Ezzel tehát autentikusan be van bizonyítva, hogy Lukács mindig megmondta nekik, hogy híve a bankközösségnek és azért mindig tárgyalta vele. Ezek után talán nem is volna szükséges nagyon részletesen foglalkozni azzal, hogy tényleg úgy van-e, hogy ők voltak a legolcsóbb felkínálkozók! *(Halljuk! Halljuk!)*

Tisztelt uraim! Egy fordulattal Justh Gyula velünk akarja összehasonlítani magát. A miniszterelnök úrral és én velem, azt mondván, hogy hiszen mi voltunk a legolcsóbb felkínálkozók, mert mi jutottunk kormányra.

Erre mindenekelőtt megjegyzem, hogy minálunk olcsóságról éppoly kevésbé lehet szó, mint felkínálkozásról. Mindenki tudja, hogy itt nem arról volt szó, hogy tisztelt barátom, a miniszterelnök úr, felkínálkozik-e vagy sem, hanem arról volt szó, hogy lehetőnek tartjuk-e vagy sem, az ország érdekében vállalkozni arra, amivel megkínáltak bennünket. *(Igaz! Úgy van!)* Másodszor mindenki tudja, hogy itt minálunk olcsóságról nem lehetett szó, mert ha mi egyáltalában vállalkoztunk, mi a politikai elveink teljes integritása alapján vállalkoztunk. *(Éljenés és taps.)* Nem olcsón és nem drágán. Ezek méltatlan kifejezések volnának mihozzánk, hanem vállalkoztunk azért, hogy keresztülvigyük azt, amit az ország érdekében helyesnek tartunk. A mi elveinknek teljes integritását involválja az, hogy amit hirdettünk, amikor a hatalom a miénk volt; amit hirdettünk, amikor a többség elfordult tőlünk; amit hirdettünk, amikor izoláltan állottunk szemben a félrevezetett közvéleménnyel: azt hirdetjük ma és hirdetni fog-

¹ (293) és (303).

juk végső lehelletünkig. (*Hosszantartó, lelkes éljenzés és taps.*) Tisztelt uraim! Itt csak arról lehet szó, hogy a koalíció különböző árnyalatai közül melyik foglalt el merevebb, vagy kevésbé merev álláspontot a koncessziók tekintetében. És itt kétségtelen, hogy maga az a körülmény, hogy a koalíciós kormány, a koalíciónak kormányon maradt része bizonyos katonai koncessziókat kívánt;¹ míg ezeket a koncessziókat Justh Gyulának feleslegesnek jelentették ki;² ez maga megmondja, hogy ki a legolcsóbb kínálkozó. (*Élénk helyeslés.*)

De ha olyan nagyon büszke Justh Gyula arra, hogy a bankkérdéshez, az ő egész függetlenségi programjuknak ehhez a legutolsó szegény foszlányához oly erősen ragaszkodik, — hát ebben a tekintetben is nézzük meg, hogyan áll a dolog.

Már jeleztem, hogy ők tárgyaltak Lukács Lászlóval, aki sohasem csinált velük szemben titkot abból, hogy a bankközösség híve. De azután Just Gyula megjelent ő Felsége előtt és amikor beszámolt ezen audienciájáról, akkor ismét a következő meglepő kijelentéseket hozta tudomásunkra. „Az audienca vége felé Ü Felsége ismételten kijelentette, hogy nem engedhet a bank kérdésében sem. Ez a nézete az elébe tett tervezetek egyikére vonatkozólag.“ Nagyon kérem méltóztassanak élénk figyelemmel lenni. (*Halljuk! Halljuk!*) S erre azt mondja Justh Gyula: „Egészen el voltam csodálkozva, midőn a király több tervezetről beszélt, s ezt mondtam: „Felséges uram, én egyetlen egy tervezetről tudok.“ A király azt mondta: „De azok, akik önnek társai a párt vezetésében, tudnak egy más tervezetről is.“ (*Derültség.*) Justh Gyula így folytatja előadását: „Az én csodálkozásom nőtt, amint észrevettem, hogy abban a második tervezetben sokkal kevesebb van, mint az elsőben, de nem mondtam semmit.“ (*Zajos derültség.*)

Nos, ezzel a „de nem mondtam semmit“-tel ez az egész ügy el van temetve. (*Igaz! Úgy van!*)

Justh Gyula Ő Felségénél megtudja, hogy az ő társai a vezetésben az ő háta megett egy másik tervezetet adtak be. Csodálkozva megtudja, vagy növekvő csodálkozással tudja meg, hogy ebben a második tervezetben sokkal kevesebb van, mint az elsőben. Csodálkozik, talán még most is csodálkozik, (*Élénk derültség.*) de nem mond semmit és nem csinál semmit. (*Zajos derültség.*) Engedelmet kérek, de én itt annak a bibliai mondásnak látom a megvalósítását, csakhogy fordított irányban, hogy: ne tudja a te jobbkezed, hogy mit csinál a bal. (*Derültség, éljenzés.*) Csakhogy ezt a szentírás akkor állapítja

¹ (293).

² Justhék — enyhén szólva — következtelen magatartását a katonai kérdésben, melyről már ismételten volt szó, legélesebben elítéli Andrassy kassai búcsúlevelében (313).

meg szabályul az emberre, amikor alamizsnát osztogat és nem akkor, amikor alamizsnakérésre nyújtja a kezét. (*Derültség, éljenzés és taps.*)

Dehát, tisztelt uraim, ezt a bölcs, tapintatos elvet követte a Justh-párt az audiencia után is. Nagyon valószínű, hogy Justh Gyula akkor se tudott azokról a tárgyalásokról, amelyeket pártjának más tagjai a kormányra jutott államférfiakkal folytattak. De ezekben a tárgyalásokban — én indiszkrétíót nem követek el, én semmi mást nem mondok, mint azt, ami a lapokból ismert, tudott, nyilvánvaló dolgokból következtethető — beismerték azt, hogy a Justh-párt tagjai érintkeztek a Justh-főle audienciától egészen közvetlenül március 21-ig a kormányférfiakkal. Ezt soha senki kétségbe nem vonhatta. Justh Gyula állíthatja, hogy arról nem tudott; éppen úgy, amint nem tudott az Ő Felségénél való második tervezetről. Csodálkozhatik e felett is, éppen úgy, mint ahogy a felett csodálkozott. (*Derültség.*)

Tisztelt uraim! Ezzel azt hiszem, hogy mind a négy állításra nézve sikerült beigazolnom, hogy talán volt némi ténybeli alapja az én állításaimnak, és hogy talán nem egészen helyénvaló az a nagyon önézetes hang, amivel Justh Gyula és társai az én állításaim egyszerű letagadásába fognak. De nagyon értem, éppen tárgyi álláspontjuk gyengeségénél fogva, ha ezt a gyengeséget azután személyes kirohanásaiknak féltelensége által igyekeznek leplezni, és a közönséget félrevezetni. (*Igaz! Úgy van!*)

Uraim! A mi egész mostani politikai helyzetünkben diszsonáns hang ez. Nem illik ide a szenvedélyekre való ez a lelkiismeretlen appellálás. Hiszen, Istenem, hát mikor álljon be a magyar nemzet hangulatában egy bizonyos magábaszállás, egy bizonyos megtérés az objektív, nyugodtabb gondolkozás felé, egymás megértése, egymás megbecsülése felé, ha nem most, a legutóbbi négy év tapasztalatai után? (*Igaz! Úgy van!*)

A szenvedélyeknek elemi erővel való kitérése söpörte el a szabadelvű pártot és ennek utolsó kormányát. (*Úgy van!*) Akkor, bona fide, szenvedéllyel vitték a nemzetet vezérei magas ideálok felé, magas reménykedések felé, — fájdalom, — magas illúziók felé. És akkor, akik hiába próbáltuk ezen a végzetes utón megállítani a nemzetet, nem csak félre állottunk, mert ez nem lett volna elég, de ott, ahol akadozni kezdett a koalíció szekere, segítettünk is.¹ (*Igaz! Úgy van!*) És, uraim, az események logikája kellett, hogy meggyőzze magukat a koalíció vezéreit és kellett, hogy meggyőzze az egész nemzetet arról,

¹ Erről az előzőekben már ismételtén (292—3 stb.) volt szó és ezt maga Andrássy is elismeri 1910. máj. 23-i nagymihályi programbevezetésében. (316).

hogy téves úton jár; hogy ennek a nemzetnek elemi érdekeit, valódi nagyságát, valódi függetlenségét nem azon az úton, nem a teljesülhetetlen vágyakozások utáni álmodozás útján, hanem az elérhető ideálok utáni férfias munkás törekvés útján lehet elérni. (*Igaz! Úgy van! Éljenzés, taps.*)

Uraim! Az elmúlt időnek egy nagy tanulsága és egy nagy eredménye kell, hogy legyen. Egy nagy tanulsága az, hogy ezeknek az álmoknak, ezeknek az illúzióknak nem a hatalmon levő magyar emberek gonoszsága vagy hazafiatlansága állotta útját, hanem a tények kérelhetetlen logikája, a világtörténelmi nagy erőviszonyok; és egy másik nagy eredménye az, hogy ezen legutóbbi évek történelme kell, hogy egy nagy ellentétet söpörjön el a magyar nemzet közéletéből; azt az ellentétet, amelyben az 1867-et szembe állították az 1848-al.

Mindig állítottam, hogy téves dolog ezt a két nagy alkotást egymással szembeállítani.¹ Mindig azok közé tartoztam, akik azt hirdették, hogy az 1867 nem lerombolása, nem lerontása, de biztosítása, megmentése, betetőzése az 1848-nak. Mindig azt állítottam, hogy a 48 emlékeit az becsüli meg, a 48 tradícióihoz az ragaszkodik igazán helyesen, okosan, a nemzet erdőkében bölcsen, aki azon a biztos alapon, amelyet a 67 biztosít számunkra, folytatja az építő munkát, igyekszik gyarapítani ennek a nemzetnek anyagi, szellemi és erkölcsi erejét. (*Úgy van!*)

Uraim! Most az egyszer megpróbálhatta a nemzet más úton keresni a boldogulást. És minő eredményre jutott négy esztendőnek kormányzata után, amely idő alatt az egész nemzet által támogatott tisztességes, becsületes, jóindulatú magyar emberek, kiváló emberek álltak a kormány élén?

Ezeknek a négy évi kormányzata után roskadozik, repedezik ebben az országban minden. Veszélybe jutottak a 48 legszebb alkotásai és ma kezét kell fognunk mindannyiunknak, hogy megmentjük azt, ami négy év illúziója után megsemmisüléssel fenyegetetik. (*Zajos tetszés.*) Ha valaha, akkor most a 48 nem rombolást, hanem mentő munkát kíván, építő munkát, tatarozó munkát, nemző munkát, amelyben egymás kölcsönös megbecsülésében, kölcsönös megértésében becsületes magyarokul, honfitársakul, testvérekül kezét kell fognunk és együtt kell dolgoznunk. (*Éljenzés.*)

Ma, tisztelt uraim, amikor az ellentétek ennyire kisebbednek a pártok között, disszonáns hangként hat a Justh-párt eljárása. Én nem akarom az intenciókat kétségbevonni; én megengedem, hogy még most is szerepelhet a Justh-párt kebelében sok illúzió, sok pártszenvedély, sok jöhíszemű tévedés. De

¹ V álasztási beszédeinek is ez egyik állandóan visszatérő vezérmotívuma.

bármi legyen is az oka: a nemzetnek legszentebb érdekeit veszélyezteti az, aki a Justh-párt által megjelölt úton kíván haladni.

Mi az, tisztelt uraim, ami a Justh-pártot minden komolyan gondolkozó hazafias párttól elválasztja? Elválasztja nemzetiségi politikája, elválasztja az, hogy kezét fog nacionalista szélső pártokkal: magyar emberek, magyar pártok ellen. (*Úgy van!*)

Uraim, ha valaki, én azok közé tartozom, akik mindenkor nyíltan hirdették a testvéries egyetértést nem-magyar ajkú polgártársainkkal.¹ (*Úgy van!*) Mindenkor hirdetem és igyekeztem tettel is igazolni, hogy tisztelem nem magyar ajkú polgártársainknak faji különállását; ragaszkodásukat fajukhoz, nyelvükhöz; azokat a jogukat, amelyeket a magyar törvényhozásnak talán túlságos liberalizmusa számukra biztosított. (*Úgy van!*) De mindig állítottam azt is,² hogy a nacionalista törekvések, a nacionalista szervezetek ellenségei az ő jól felfogott érdekeiknek is, de kérelhetetlen ellenségei a magyar nemzetnek is, a magyar nemzet politikai és állami egységének is. Mindig állítottam azt, hogy hazafiatlanság magyar emberektől, ezekkel szövetekezni más magyar emberek ellen. Hát, uraim, ez olyan örvény, amely elválaszt a Justh-párttól, azt hiszem, mindnyájunkat; amivel szemben eltűnnek azok a kisebb válaszfalak, amelyek a többi magyar politikai pártot egymástól elválasztják. És, tisztelt uraim, a legnagyobb, a legvégzetesebb, a legveszedelmesebb állásfoglalása a Justh-pártnak az a merénylet, amelyet a parlamentarizmus ellen elkövetett.

Én most nemrég olvastam egy újságban, hogy senki sem beszélt már ebben az országban obstrukcióról, házszabály-reformról, és jött ez a szerencsétlen Tisza István a maga rögeszméjével (*Éljenezés és taps.*) és beledobta a magyar közéletbe újra az obstrukciót, a házszabályreformot. Hát, uraim, hála Istennek, nekem megvan még az egészséges érzékem ez iránt és hálás vagyok ezen sorok írójának, mert néhány igazán derült percet köszönhetek neki. (*Derültség.*) Én nem tudom, hogy hol aludt az, aki írta ezeket a sorokat, az utolsó hónapok és hetek történelme alatt? Hiszen a legnagyobb nyíltsággal hir-

¹ 1893. szept. 20-i biharmegyei közgyűlési beszéde (37) óta minden adott alkalommal. Jancsó Benedek is kiemeli (i. m. 274. l.), hogy Tisza István felfogása „a román kérdés kormányzati kezelésében nemcsak a Bánffy Dezsőtől különbözött, hanem minden eddigi kormányelnökétől is”. Tisza, már mint egy szerű képviselő is a magyar-román testvéries egyetértés előmozdítását tekintette egyik fő céljának.

² Így pl. a választási hadjárat során nagyváradi (295), aradi (297) és kolozsvári (308) stb. beszédében. Egyébként 1893. szept. 20-i (37) beszéde óta a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó összes megnyilatkozásaiban.

dette és hirdeti a Justh-párt, amióta létezik, az obstrukció jogát, az obstrukció kötelességét és állítja azt, hogy lehetlenné fog tenni mindent a parlamentben. Az igaz, uraim, hogy azt mondja Justh Gyula marosvásárhelyi beszédében, hogy ő elítéli azt az obstrukciót, amely törvényesen választott, a nemzetet valóban reprezentáló többség ellen irányul; de viszont, amikor egyes pártok a többséget a legkvalifikálhatatlanabb eljárással akarják megteremteni, akkor azután joga van az obstrukcióra.

Hát kérem, ez mind nagyon szép; dehát kérdezem én, hogy Justh Gyula és barátai mit műveltek az 1901. és 1906-i országgyűlések alatt?

Az 1901. évi országgyűlés,¹ amint méltóztatnak emlékezni, olyan liberális, olyan enyhén kezelt választási eljárás mellett jött létre, hogy soha az akkori ellenzék részéről egyetlen szó sem hallottunk aziránt, hogy a Széll Kálmán akkori miniszterelnök úr háta mögött egybegyűlt többség szabálytalan, törvénytelen eszközzel hozatott volna össze. És azért mégis ötnegyed évvel a képviselőház megválasztása után kitör az obstrukció; ¹ ² 1903 elején már szemben találja magát Széll Kálmán az obstrukcióval, amely elsöpri az ő kormányát; amely jóformán a megszületése előtt megrohanja a Khuen Károly kormányát, úgy, hogy Khuen Károly akkori félévi miniszterelnöksége a bemutatkozás feletti obstrukcionális vita közben telik el ³ és az a másfél esztendő, avagy ötnegyed esztendő is, amely alatt nekem volt szerencsém vagy szerencsétlenségem az ország ügyeit vezetni (*Éljenezés és taps.*) az obstrukcióval való folytonos vagy majdnem folytonos küzdelemben telik el. Igaz, hogy éppen a függetlenségi párt nagyobb részének hazafias magatartása egy időre megszüntette az obstrukciót; ⁴ de kitör az már annál az egyszerű javaslatnál, hogy a Ház bizottságot küld ki a házszabályok módosítására.⁵ ⁶

Tudjuk azután a további eseményeket, amelyek végletekig menő küzdelemben vittek; amelyek elsöpörték azt a képviselőházat, elsöpörték azt a kormányt és a szabadelvű pártot is.

Aztán,	tisztelt	uraim,	következik	az	1906.	évi	választás.
Azt	állítja	Justh	Gyula,	hogy	az	1906.	évi képviselőház ³
a	nemzeti	akaratot	képviselte?	Azt	állítja,	hogy	ők akkor nem
csináltak	tiszta	választást?				hogy	kvalifikálhatat-

¹ (96).

² (98).

³ A Széll- és Khuen-kormány meddő küzdelméről az obstrukcióval 1. a (100—102) sz. a foglaltakat.

⁴ 1904. márc. 10. é. (162).

⁵ (214) és (223) stb.

⁶ (290).

lan eszközökkel hoztak össze hamisított többséget! Talán mégse! Igen, akkor ő ettől a kvalifikálhatatlan eszközökkel összehozott többségtől a házelnöki állást elfogadta és a kisebbséggel szemben ugyan furcsa módon alkalmazta házelnöki hatalmát.¹ *(Igaz! Úgy van!)* És azután, amint Justh Gyula ellenzékbe jut, azzal a Házzal szemben, azzal a „nemzeti kormány” alatt választott Házzal szemben joggal alkalmazza az obstrukciót. Hogy ismét egyik legünnepélyesebb nyilatkozatára hivatkozzam: azon a bizonyos bécsi audiencián azt mondta Ő Felségének, hogy hiszen ő mindjárt megmondotta — nem tudom, melyik alkalommal — a királynak, hogy itt baj lesz, ha a bankkérésben nem enged; hogy akkor felbomlik minden parlamenti rend és a parlamenti tanácskozás minden lehetősége. Nagyon büszkén konstatálja, hogy ez így is van, mert azt mondja: minden békés tanácskozás és az állami szükségletek kielégítése és parlamenti elintézésének minden módja lehetlenné vált. Hát egyszóval magának a királynak a legcinikusabb nyíltsággal bejelenti a végtelékig menő obstrukciót egy oly képviselőházban, amelyről ő maga sem vonhatja kétségbe, hogy mindenféle erőszak nélkül jött létre és a nemzeti akaratnak, a nemzeti közvéleménynek hű képviselője. *(Úgy van!)*

Hát, tisztelt uraim, most hiába áll oda Justh Gyula; hiába keresi a jövőre nézve jövőbeni eljárásának igazolását azzal, hogy ő csak oly többséggel szemben tartja megengedhetőnek az obstrukciót, amelyik nem hű kifejezője a nemzeti akaratnak. Hiszen, mondom, itt van a magatartása az 1901. és 1906. választásokból kikerült Házzal szemben.

Látszik itt mindenből, hogy itt a leplezetlen parlamenti anarchiával állunk szemben; azzal a parlamenti anarchiával, amely egyszerűen így akar lerombolni mindent, tehetlenné akar tenni mindent, le akarja járatni, sárba akarja rántani a magyar nemzetnek legbecsesebb, legszentebb, legdrágább intézményét, a nemzeti jogoknak ősforrását és reprezentánsát csak azért, hogy az ő pártérdekei, pártszempontjai kielégítenek. *(Igaz! Úgy van!)*

Ezzel a merénylettel szemben kezdet kell fognia minden becsületes magyar embernek. *(Igaz! Úgy van!)* Ezzel a merénylettel szemben elenyésznek azok a válaszfalak, amelyek bennünket más pártoktól elválasztanak. Én azt hiszem, hogy a Kossuth pártban is, a néppártban is becsületes magyar hazafiak vannak, akik aggodó lélekkel látják azt a rombolást, ami itt készül. De nem szabad az aggodalomnál, a tépelődésnél megállanunk, hanem segítségre kell jönni egy oly parlamenti

¹ Justh házelnöki erőszakoskodásáról az obstrukciójával szemben 1. a (295) és (299) sz. a.

reform által, amely biztosítja a szólásszabadságot, biztosítja a parlament méltóságát, rendjét, tisztességét, jó hírnevét, de biztosítja a nemzeti akarat érvényesülését, biztosítja a parlament munkaképességét is. *(Úgy van!)* Mentsük meg a 48-as alkotásoknak azon gyöngyét, azon legszebbikét, amely most veszélyben forog. *(Éljenzés és taps.)* Legyenek meggyőződve róla, hogy talán soha ezt tisztábban nem láttam, mint most ebben a pillanatban. Legyenek meggyőződve róla, hogy a magyar választó közönség oly ünnepélyes pillanat előtt áll, amidőn leadandó szavazata hosszú időre fog dönteni a magyar nemzet sorsa fölött. *(Úgy van!)* Uraim! A múltban történt sok minden; elkeseredett küzdelmeket folytattunk, elkeseredett támadásokban volt részünk, amelyeket talán sokszor elkeseredett védelmi harcban igyekeztünk megtorolni. De ezeket becsületes nézeteltérések, bona fide illúziók, reménykedések, vágyakozások tették történelmi szükségességgé. Ezekkel meg kellett küzdeni, ezen nem kell búslakodnunk, nem kell zúgolódnunk, ezek ne hagyjanak sebeket a lelkünkben, ezek a múltéi, borítsunk fátyolt rájuk.

De most vonjuk le a tanulságokat!¹ Vonjuk le a tanulságokat azokból a keserves tapasztalatokból, amelyeket a nemzetnek tennie kellett és most azok után a tapasztalatok után, a közelmúlt észleletei után, — akkor, amikor annak az egész közjogi programnak, amely miatt a nemzetet belesodorták ezekbe a pártharcokba, ezekbe a küzdelmekbe, — annak az egész közjogi programnak egy foszlánya sem áll már a nemzet előtt: akkor, uraim, törjünk pálcát azoknak a könnyelmű vagy bűnös merénylete felett, akik most is ok nélkül, szükség nélkül, meggyőződés nélkül, igazi szenvedély nélkül és igazi nagy nemzeti célok nélkül — mert, mondhatom, hogy illúzió vagy ábránd is egy cél, amely hevíti a nemzetet s egy igazi cél felé viheti előre a nemzetet, — de most igazi meggyőződés, igazi szenvedély, igazi cél nélkül veszte felé sodorják a nemzetet. Uraim! Igen közel állunk a katasztrófához. Higgyék meg, uraim, a könnyelműségnek azon esztendei, amelyek mögöttünk vannak, csak azért múlhattak el nagyobb bajok, nagyobb csapások, nagyobb szenvedélyek nélkül, mert az Úristen kegyelme még mindig örködött a nemzet felett. De ma egy hajszálon függ a nemzet sorsa. Bármely pillanatban oly katasztrófa szakadhat ránk, hogy azután késői bánkódás lesz, amikor a becsületes honfíu egyebet nem érezhet keserves bánatnál. Inkább most, mintsem akkor mondják félrevezetett honfitársaink, hogy most látjuk, hogy nekem van igazam, mint akkor, amikor

¹ Mint már levonta Tisza István 1910. jan. 24-i főrendiházi beszédében az erőegyesítés, „az építő nemzeti munká“-ra való összeműködés szükségességének értelmében.

késő lesz. Inkább térjünk jobb belátásra most, amikor vau még idő, térjünk jobb belátásra és férfias, becsületes, elszánt cselekvésre; arra a cselekvésre, amely minden magyar emberben azt az érzést kell, hogy felébressze: hogy a nemzet sorsának egy paránya a te kezében van; te felelész róla; neked kell úgy eljárnod, hogy Isten és ember előtt vállald a felelősséget! *(Igaz! Úgy van! Hosszas éljenzés és taps.)*

Uraim! Az országnak kockán forgó nagy érdekei nevében, a magyar nemzetnek régi történelmi jó híre nevében, a magyar nemzetnek sorsa nevében és jövője nevében, amelyet annyi vész között, annyi küzdelemmel, annyi munkával és annyi véráldozattal megalapoztak apáink: kérve kérem önöket, hogy most szegődjenek teljes elhatározással a helyes irány, az ország megmentésére induló becsületes, tiszta politika szolgálatába. Ajánlom a határozati javaslatot elfogadásra. *(Szűnni nem akaró zajos éljenzés, helyeslés és taps.)*

Tisza beszéde után a szatmári kerület jelöltjévé Keresztzeghy Lajost kiáltották ki¹

Este nagy pártlakoma volt, amelyen gr. Tisza István is pohárköszöntőt mondott. „Megemlítette, hogy a minap ő is beszélt Roosevelt-tel,^{1 2} aki azt mondotta neki, hogy egyesek és nemzetek csak akkor érnek valamit, ha vannak ideáljaik; de férfiakhöz és férfias nemzetekhez csak a megvalósítható ideálok illenek. *(Úgy van!)* Az igazi idealizmus nem az álmodásban, nem a frázisokban, de a megvalósítható ideálokban, a megvalósítható ideálok önzetlen követésében van. *(Úgy van!)* Uraim! Egy nagy demokrata társadalom nagy vezérének ezt az aranymondását írjuk fel zászlóinkra. Igenis legyen egy ideálunk, de megvalósítható ideálunk. És annak szolgálatát ne a jelszavak, ne a szép beszédek, hanem a cselekvés terén keressük és akkor ez a nemzet boldogulni fog.“

306. Beszéd a budai II. kerületi munkapárti választók 1910. ápr. 27-i lakomáján: küzdelem a közjogi jelszavakat felváltó politikai radikalizmus ellen; az igazi kultúra és a „félműveltség radikalizmusa“.

A budai II. kerületi nemzeti munkapárti választók 1910. ápr. 27-én este képviselőjelöltjük, Berzeviczy Albert, tiszteletére pártvacsorát rendeztek a budai Vigadó nagytermében.³

¹ A választáson (jún. 7.) Kelemen Samu Justh-párti jelöltet 125 szótöbbséggel megválasztották Keresztzeghy Lajossal szemben.

² Theodore Roosevelt, az Amerikai Egyesült Államok volt elnöke (1902–1909), európai körútján 1910. ápr. 17–19-ig három napot töltött hazánkban.

³ L. a B. H. 1910. ápr. 28-i számának: Berzeviczy választói között c. cikkét.

A vacsorán a nemzeti munkapárt vezérférfiai közül többen jelentek meg.

Berzeviczy Albert után gr. Tisza István emelkedett szólásra és a következő beszédet mondotta: ¹

Tisztelt uraim! Amint itt ebben a díszes helyiségben és ebben a díszes társaságban ismét megjelenek, felelevenedik az én lelkemben is annak az esetnek az emléke, amelyet öt esztendővel ezelőtt sok tekintetben azonos, de sok tekintetben annyira különböző körülmények között volt alkalmam az önök tisztelt társaságában ugyanebben a helyiségben eltölteni.² Úgy, mint t. barátomnak, az önök érdemes jelöltjének lelkében, az én lelkemben is felelevenedik annak a küzdelemnek a képe, amelyet akkor folytattunk. Jelszavak, frázisok, veszedelmes illúziók ellen folytattuk a küzdelmet, amelyek közjogi téren vezették el csalékony lidércfény után a produktív munka göröngyös útjáról a nemzetet. *(Igaz! Úgy van!)*

Amint igen helyesen jegyezte meg t. barátom, akkori törekvésünk sikertelennek bizonyult és mi, ha a teljesített kötelesség megnyugtató öntudatával is, de mélységes hazafiúi aggodalommal láttuk veszedelmes tévútra sodortatni a nemzetet. Ha ma erre az öt év óta eltelt időre visszagondolok, lehetetlen bizonyos vallásos magambaszállással és megilletődéssel nem adni hálát az emberiség sorsát bölcsen kormányzó nagyhatalmasságnak azért, hogy ezek az aggodalmaink, hála az egek urának, nagyrésztben alaptalanoknak bizonyultak. Alaptalanoknak azért, mert módot nyújtott az isteni gondviselés a magyar nemzetnek arra, hogy idejekorán megváltozzon véleménye. Akkor, amikor fizetett már ugyan érzékeny tanpénzt; mikor érték ugyan már nehezen helyrehozható károk; mikor megrepedezett ugyan már igen sok alaposzlopa a magyar nemzeti állam épületének, de még nem roskadt össze semmi: még megállhatunk és helyes úton új irányt kezdhetünk a katasztrófa beállta előtt. *(Zajos tetszés.)*

Érdeme van ebben a nemzetek sorsát intéző gondviselésnek, érdeme van a magyar nemzet józan belátásának, amely idejekorán kiábrándította a nemzetet.

Talán ma már bízhatunk abban, hogy a közjogi téren való jelszavak és ezeknek veszedelme elmúlóban vannak. De szabad legyen kérdezni, t. uraim, mit nyerne a nemzet akkor, ha a közjogi illúziók helyett, az Ausztriával való viszonyra vonatkozó teljesülhetetlen, végeredményükben veszélyes és káros ábrándok helyett, a politikai radikalizmus jelszavának rabságába esnénk? Vájjon nem ugyanazon betegség-

¹ Tisza beszédét Az Újság 1910. ápr. 2-8-i számából vettem.

² T. i. 1905. január 8-án — az akkori választási küzdelem idején — a II. kerületi Nyiri-párt. lakomáján (250).

nek, ugyanazon nyavalyának egy más formája, de a valódi produktív nemzeti életre nézve épp olyan veszedelmes formája volna ez? És, t. uraim, ma már talán az igazi veszedelem elmúlt. Az igazi veszedelem az, hogy elfordulunk a való élettől, a tényleges viszonyoktól, a tényleges érdekek gondozásának, felismerésének és ápolásának gyakorlati, áldásos, produktív feladataitól és hogy a nemzet lelkét újabb csalóka ábrándképek ejtik rabságba és vezetik ismét lidércfény felé, lidércfény után a kiábrándulásnak, a csalódásnak és a lelki sivárságnak szomorú végpontja felé. (*Tetszés.*)

T. uraim! Engedjenek meg nekem, ha ezzel a veszéllyel szemben állást kell foglalnom, úgy mint széles ez országban mindenkinek; talán elsősorban a fővárosra várna az a feladat, hogy leszámoljon ezekkel az ábrándokkal és hogy ezekkel a veszélyes jelszavakkal szemben felemelje az igazi bölcseségnek, az igazi józan észnek, az igazi kultúrának és felvilágosodásnak intő szavát. (*Zajos éljenzés. Felkiáltások: Úgy lesz!*) Ebben a fővárosban látjuk legerősebben tömörülve a magyar nemzeti társadalomnak dolgozó, kereső osztályait. Vájjon ezeknek az osztályoknak az-e az érdeke, hogy a nemzet ereje, igazi munkássága és tevékenysége ismét elméleti jelszavakban merüljön ki, — vagy nem-e az, hogy felvegyük gazdasági és kulturális téren mindenütt az alkotó, az érdekeket gondozó praktikus munka politikájának fonálát? A székesfőváros társadalmában kell összpontosítani a magyar nemzeti kultúrának is. Vájjon nem úgy áll-e a dolog, hogy a jelszavak, a frázisok utáni kapkodás a félműveltség tulajdona, (*Úgy van! Úgy van!*) amellyel szemben az igazi műveltség igyekszik belehatolni az igazi életbe, felismerni az élet ezer változatosságában megnyilvánuló nagy igazságokat és azután rendezni és szervezni azokat és irányítani azokat egy mély bölcseséggel átgondolt egységes világnézet nagy irányelvére?

Én azt gondolom, ha a dolog természeténél fogva — mert hiszen a főváros központja a nemzeti élet minden jelenségének — talán legélénkebben a fővárosban nyilvánul a magát modernizmusnak nevező szellemi félműveltségnek ¹ tetszetős, talán sokszor csillogó és ragyogó, de bensőleg sivár, bensőleg hamis és egy nemzet sorsára nézve mindenesetre káros megnyilvánulása is, amely rendszerint annál nagyobb önbizalommal, ellenfeleinek annál nagyobb lenézésével és annál nagyobb prepotenciával szokott megjelenni, mennél üresebb, mennél fel-fuvalkodottabb; ezzel szemben is a főváros társadalmának kell azt az igazi kultúrát győzelmesen szembeállítani és érvényre

¹ Ez ellen a „modernizmus“ ellen, a „félműveltség radikalizmusa“ és a választójogi radikalizmus ellen küzdött Tisza István irodalmi fegyverekkel is az általa 1911. jan. elsején megindított Magyar Figyelő c. folyóiratban (322).

emelni, amely azután az élet valódi jelenségei alapján, a magyar nemzet nagy történelmi hagyományai alapján képes vezetni egy valóban produktív, egy valóban haladó és nem a látszatra, de a valódi eredményekre, a nemzet erejének valódi fejlesztésére és fokozására törekvő nemzeti politikát. (*Hosszantartó éljenzés.*)

Kétszeres örömmre szolgál ennek a reménységnek, ennek az óhajnak kifejezést adni itt az önök körében, mikor azt látom, hogy e kerület nagy részének, bizonyára nagy többségének is bizalma oly férfiú felé fordul, (*Zajos éljenzés és taps.*) kinek egész élete a komoly, produktív, hazafias munka és az igazi, mély, valódi kultúra ápolásában merül ki. És amidőn én azt kívánom, hogy ez a helyes irányzat diadalmaskodjék a főváros minden részében, de különösen e kerületben a félműveltség radikalizmusa felett: akkor csak azt kívánhatom, hogy a választói küzdelemből Berzeviczy Albert neve kerüljön ki győztesen. (*Hosszantartó éljenzés és taps.*)

Az 1910. jún. 1-én tartott képviselőválasztáson Berzeviczy Albert a budai II. választókerületben 1185 szavazatot kapott Lendl Adolf 537 és Kállay Frigyes 447 szavazatával szemben. Így tehát Berzeviczyt 201 szavazattöbbséggel választották meg. ‘

307. Beszéd a kolozsi választókerület 1010. ápr. 30-i jelölő gyűlésén: „a választás egy nemzet társadalmának igazi erőpróbája szellemi és erkölcsi tekintetben“; „itt az utolsó perc“; Zeyk Károly ajánlása. — Választási kuriózum: programbeszéd angolul!

Justh Gyula, ki az ellenzéki vezérférfiak között kétségkívül a legnagyobb, párját ritkító agilitást fejtett ki, erdélyi agitációs körútján Kolozsvárra érkezvén, ápr. 27-én mondott ott nagy beszédet, melyben főleg Tisza ápr. 24-i szatmári beszédével (305) polemizált.^{1 2}

Gi\ Tisza István ezúttal is a sarkában járt legádázabb ellenfelének. Ápr. 30-án már Kolozsváron termett és két pártgyűlésen hirdette az összefogás szükségességét Justhék nemzetrontó politikája ellen.

Reggel résztvett a kolozsi kerület jelölő gyűlésén, mely a Biasini-Szálló tágas udvarán ment végbe.

Zeyk Károly munkapárti jelölt programbeszéde után következett Tisza István felszólalása.^{3 4 5}

¹ Akkoriban még élénken élt a II. kerületi választókban az 1905-i híres Nyíri—Darányi-féle választás emléke, mely rendkívül elkeseredett harc után Nyíri Sándor honvédelmi miniszter győzelmével végződött.

² B. H. 1910. ápr. 28-i sz.

³ Az Újság 1910. máj. 1-i számából.

T. uraim! Szíves örömet jelentem meg az önök megtisztelő felhívása folytán itt az én régi kedves barátom és rokonom és az önök képviselőjelöltjének oldalán, hogy résztvegyek a kolozsi választókerület ezen gyűlésén. Szíves készséggel hajlok meg azon kívánságuk előtt is, hogy néhány szót fűzzek az ő általa elmondottakhoz. Bizonyára nem kívánják tőlem az urak, hogy jelenleg hosszabb ideig vegyem szíves türelmüket igénybe; hiszen azzal a reménységgel áztatom magamat, hogy igen tisztelt uraim szerencsétlenül fogják a ma délutáni gyűlést¹ is, ahol alkalmam lesz a napirenden levő kérdések felett hosszabban eskmét cserélni. Most engedjék meg az urak, hogy főleg egy körülményre hívjam fel becses figyelmüket. T. uraim! Választások előtt állunk és én azt tartom, hogy a választás egy nemzet társadalmának, egy nemzet polgárságának igazi erőpróbája, igazi erőpróbája szellemi és erkölcsi tekintetben. Szellemi tekintetben, mert ez mutatja meg, hogy egy nemzet társadalmá képes-e higgadtan különbséget tenni a helyes és helytelen politikai irányok között; képes-e úgy megválasztani a maga politikai elveit és meggyőződését, hogy ez azután az országot ne veszedelembé hajtsa, hanem az ország helyzetét minden tekintetben jobban biztosítsa és előbbre vigye. És erőpróba erkölcsi tekintetben, mert ez mutatja meg, hogy van-e azután egy nemzet társadalmában olyan erkölcsi erő, amely a helyes belátást önzetlen hazafias cselekedetté is át tudja változtatni.

T. uraim! Mindenütt a világon, de talán nálunk még inkább, mint bárhol másutt, a választás: a különböző áramlatoknak, a különböző irányzatoknak és a különböző hangulatoknak is ütköző pontja. Mindenütt a választásoknál találkozunk politikai irányokkal, amelyek a nemzet belátására, józan ítéletére és áldozatkész hazafiúi kötelességérzetére appellálnak és ezek szemben találják magukat más ellenirányzatokkal, melyek a jelszavak csillogó káprázatával igyekeznek magukkal ragadni a nemzetet és amelyek a józan belátás, a hazafiúi kötelességérzet szavát a szenvedélyek, a gyűlölködés, a gyanakvás mérges indulatainak felkeltésével igyekeznek elnyomni. Láttuk ezt sokszor a múltban, fájdalom; némileg talán kisebb mértékben, de látjuk ma is. De ha valaha, úgy talán ma jogosult az a remény, hogy a magyar nemzet okulni fog a legutóbbi évek keserves tapasztalatain; hogy a magyar nemzet nem fog most oly könnyen felülni sem a gonosz indulatokat felkeltő szenvedély szavainak, sem a nemzet előtt káprázatos álomképeket festő jelszavak és frázisok délibábképeinek. Ma láthatja a nemzet, hová jutott el, midőn a délibáb csalóka ábrándképei után futott. És ma, amidőn még — hála az egek urának — nem

késő; amikor repedezik, düledezik ugyan sok minden körülötünk; amikor ingani érezzük lábaink alatt a talajt: akkor — ha az Úristen szemet adott a látásra — kell, hogy lássuk, hogy milyen kárörömmel lesik további hanyatlásunkat ellenségeink; hogy mennyivel merészebben emelik fel szavukat olyanok, akik mukkanni sem mertek mindaddig, amíg a magyar nemzet öntudatosan, helyesen, szilárdan haladt a józan politika útján tovább. Mondom, ma lehetetlen, hogy fel ne ébredjen mindnyájunkban az a tudat, hogy itt az utolsó perc. Az Úristen még egyszer adott a nemzetnek alkalmat arra, hogy visszatérjen arról a végzetes útról; hogy megmentse katasztrófától önmagát és a hazát és ma inkább, mint valaha, szent kötelessége minden magyar embernek jól megválasztani a helyes utat; nem hallgatni másra, mint az ész és belátás szavára és azután férfias elhatározással, nem törődve gánccsal, nem törődve megtámadtatással, nem törődve fenyegetéssel, — menni tovább, az előrehaladás egyenes útján.

És, tisztelt uraim, ha én önöknek ezen helyes politika követésében egész bizalommal és egész reménységgel ajánlom, hogy sorakozzanak a jelöltjük zászlója alá: nem azért teszem ezt, mert őt, mint régi jóbarátomat tisztelem, becsülöm és szeretem; de azért, mert ennek a helyes politikának megszemélyesítőjét látom benne; mert olyan embert látok benne, aki nem azért politizál, hogy bármi előnyt szerezzen a közügyek szolgálatában; aki nem a sajátmaga számára kéri az önök bizalmát, hanem ide áll, hogy kötelességét teljesítse; ide áll abban a tudatban, hogy áldozatot hoz akkor, amikor az önök mandátumát a kezébe veszi. És mert megszemélyesítőjét látom benne annak az egészséges magyar agyvelőnek, annak az egészséges magyar józan észnek, amely kell, hogy megrostálja azt a sok mindennapi teóriát, amelyet hall és ebből azt fogadja el, ami a mi sajátságos viszonyaink, a mi sajátságos helyzetünk és a magyar nemzet sajátságos jellemvonásai mellett a mi javunkra szolgál. És mert tudom, hogy az az egészséges magyar szív lakik benne, amely nem ismer más iránytút eljárásában, mint a hazaszeretetei és a kötelességérzetet. Melegen ajánlom őt és bizalommal teszem le a nemzeti munkapárt ügyét az önök kezébe. Érezzék át, hogy annak a felelőségnek, amellyel a magyar nemzet sorsának intézése jár, most egyegy paránya minden egyes választópolgárra jut; tudnia kell, hogy szavazatával felelnie kell Isten és ember előtt. Adja Isten, hogy felelőségük tudatában helyesen válasszanak és hogy ez az akció ebben a kerületben is a nemzeti munkapárt diadalára vezessen!

Zeyk Károlyt igen nagy szavazattöbbséggel megválasztották Justh-párti ellenjelöltjével szemben.

A B. H. 1910. ápr. 28. számának „Programmbeszéd — angolul“ c. cikkében olvassuk a következő választási kuriózumot, mely a történeti Magyarország nagyon is türelmes nemzetiségi politikájáról a maga rövidege mellett is többet mond, mint sok tudományos értekezés együttvéve s ezért megörökítésre méltó:

A csácai (Trencsén vm.) választókerület egyik tiszta tót-ajkú községében Lévay Lajos br. munkapárti jelölt ápr. 25-én magyar nyelven akart programmbeszédet mondani. Azonban a választók köréből felhangzott kérésre — angolul mondta el programmbeszédét. Ennek az egészen szokatlan kérésnek indoka az volt, hogy a község lakosságának túlnyomó nagy része Amerikában járt s így ott megtanult úgy-ahogy angolul, de nem tanult meg sehogysémitthon magyarul.

Íme, klasszikus példája a Nagymagyarországon dívó „nemzetiségi elnyomásának és „erőszakos magyarosítás“-nak!¹

308. Beszéd a kolozsvári 1. választókerület nemzeti munkapártjának 1910. ápr. 30-i alakuló és jelölő gyűlésén: Erdély szerepe Magyarország történelmében; a nemzetiségi kérdés általános jelentősége a magyar politikában; a nemzetiségi politika Janus arca; a román nacionalisták és a nagyszebeni határozatok; a magyar és román nép teljes szolidaritása; a román intelligencia és magas klérus feladata a nemzetiségi izgatókkal szemben; a választójog reformja; a reform alapelveiben a miniszterelnökkel való megegyezés ellenére még mindig nézeteltérés a részletekben; az általános szavazati jog behozatalát nálunk semmiféle jól felfogott érdek sem kívánja; a radikális szavazati jog, mint az osztályérdek, a közjogi, nemzetiségi harcok és az obstrukció állítólagos ellenszere; az általános szavazati jog ezen bajokra nem gyógyszer, de újabb erőpróba a magyar nemzetre; „ha igazán a szabadság ügyét akarjuk szolgálni, neveljük ennek az országnak társadalmát a demokratikus kormányforma számára“; „az 1867 teljes kiépítése, betetőzése, biztosítása a 48-nak“; a nemzeti idealizmus útja; össze kell fogni Justhék nemzetrontó politikája ellen.

Ápr. 30-án délután volt a kolozsvári I. választókerület nemzeti munkapártjának alakuló és jelölő gyűlése a régi Vigadóban, amely erre az alkalomra egészen megtelt.

Kálmán Gusztáv kereskedelemügyi államtitkár, képviselő-jelölt, programmbeszéde után gr. Tisza István emelkedett szólásra. Nagy beszédének^{1 2} két főtárgya: a román nemzetiségi kérdés és az általános választójog bírálata.

¹ Vájjon van-e tudomása erről az angol nyelvű képviselőjelölti programmbeszédről a magyarországi nemzetiségek „barbár elnyomását“ hirdető Seotus Viatornak és a hozzá hasonló külföldi publicistáknak?

² A beszéd szövegét Az Újság 1910. máj. 1-i számából vettem.

Tisztelt uraim! *(Halljuk! Halljuk!)* Nem tagadom, hogy bizonyos elfogódással emelek szót az önök körében. Nem tagadom, hat a lelkekre és egy bizonyos varázssal ragad magával az a tudat, hogy én itt Magyarország erdélyi részének színe-virága előtt emelem fel szavamat.

Tisztelt uraim! Magyarország történelmének egy hosszú, változatos folyamán keresztül sajátos szerep, sajátos, külön kiválasztott szerep jutott Erdélynek osztályrészül. Hiszen, uraim, mindazok az ellentétek, bajok, veszélyek, de egyúttal mindazok a nagy tulajdonok, amelyeket a magyar nemzet a veszély pillanatában fel tudott mutatni: mindazok mintha koncentrálódtak volna az ország ezen részében; mindazok mintha különös erővel ütköztek volna meg, különös jellegzetes mivoltukban jelentek volna meg Erdélyország történetében. Uraim, talán soha a magyar nemzet olyan közel nem volt a végpusztuláshoz, mint a mohácsi vész után. Ha az ember elgondolja most, hogy mi veszett el, mi pusztult el a mohácsi vészben és az azt követett évtizedek romboló háborúi közt; ha az ember elgondolja, micsoda roncsai, töredékei a magyar nemzetnek állottak meg talpukon két egymással élet-halál harcot vívó nagyhatalom közé beékelve: hát valóban a megilletődés és a hála érzelmei kell, hogy megragadják a magyar ember lelkét afelett, hogy az isteni gondviselés nem hagyta ezt a nemzetet ilyen helyzetben sem elpusztulni. És a megilletődés és a hála kegyeletes érzelmei kell, hogy felébredjenek a nemzetben azon nagy férfiak iránt, aminőknél nagyobbak talán sohasem szerepeltek a magyar nemzet történelmében; akik ebben a korszakban, ennek a korszaknak, minden szirtje, minden zátonya, minden veszedelme között pusztulás nélkül keresztül tudták vezetni a magyar nemzetnek megroncsolt hajóját. *(Úgy van! Tetszés.)*

Azok a férfiak kevés kivétellel erdélyi férfiak voltak. *(Igaz! Úgy van!)* Abban a küzdelemben, amelyet akkor a magyar nemzet vívott életének fenntartásáért, az oroszlánrész Erdélyt illeti meg. Annak a korszaknak nagy és szent tradíciói elsősorban Erdély tradíciói; ezek kell, hogy el nem múló hála érzésével kapcsoljanak Erdélyhez minden igaz magyar embert. Hisz, uraim, azok a nagy férfiak, akiknél nem volt soha nagyobb államférfia Magyarországnak, mert soha csekélyebb erővel nagyobb feladatot magyar ember még nem tudott megoldani: azok a férfiak idealisták voltak a szó igazi, nemes, férfias, komoly értelmében; idealisták, mert életüket nagy célok önzetlen szolgálatának szentelték. De azok az emberek reálpolitikusok voltak, azok az emberek nem ábrándképek után indultak, azok az emberek számoltak a tényleges viszonyokkal, számoltak a nemzet tényleges erejével és meg-

gondolatlan kalandokban nem dobták kockára a nemzet jövőjét. *(Tetszés és taps.)* Ha mi nem akarunk méltatlan utódai lenni ezeknek a nagy férfiaknak; ha mi kegyelettel akarunk adózni az ő emlékükhöz: akkor legyünk idealisták mi is, de idealisták abban a férfias értelemben, aminőben ők voltak azok, és legyünk réalpolitikuskok és a magunk ideáljainak megvalósítását a reális élet gyakorlati feladatainak teljesítése közben megvívandó küzdelemben keressük. A gyakorlati élet reális viszonyai tehát azok, melyekkel számolni kell. És vájjon ezek a reális viszonyok, amelyek a magyar emberre nézve ezer problémát, ezer feladatot, nehézséget és veszélyt rejtenek méhükben, — vájjon ezek is lépnek-e valahol pregnansabban előtérbe, mint talán Erdély társadalmában? Hogy egyébről ne beszéljek, hát vájjon az a fájdalmas tény, hogy Magyarországnak úgysem nagy népessége és társadalma a nemzetiségi ellentétek által is szét van tagolva, szét van szigetelve, — vájjon ez lép-e másutt oly pregnansul előtérbe, mint Erdélyben? *(Igaz! Úgy van!)* Vájjon lehet-e egyáltalában valakinek helyes nézete, helyes felfogása nemzetiségi politikáról, aki az erdélyi viszonyokat nem ismeri? *(Úgy van!)* És vájjon a magyar politika nagy kérdéseiben foglalhat-e el helyes álláspontot az, aki minden egyes kérdésnél — érintse bár a belpolitikai fejlődés viszonyait, vagy a demokratikus haladást, vagy Ausztriával való viszonyunkat, vagy a dinasztiaival való viszonyunkat, vagy a Balkán félszigeten való állásfoglalásunkat — ... mindezekben a kérdésekben foglalhat-e helyes álláspontot az, aki nem képes meglátolni e kérdéseknek mindazon oldalait, amelyek a nemzetiségi kérdéssel állanak kapcsolatban? *(Igaz! Úgy van!)*

Hát uraim, én azt tartom, a magyar nemzet legnagyobb politikai problémája az, hogy a nemzetiségi kérdést igyekezzünk megoldani. Nem olyan kérdés ez, amit egyik percről a másikra is megoldani lehetne. Évtizedeknek, talán emberöltőknek konzekvens, bölcs munkája kell hozzá, hogy ezt a kérdést valóban megoldhassuk. *(Úgy van!)* De nézetem szerint a nemzeti politikának legmagasztosabb és legnagyobb feladata az, hogy sikerüljön az egységes magyar nemzeti államnak tekintélyét biztonságba helyezni minden megtámadás ellen és az egységes magyar nemzeti állam eszméje iránti ragaszkodást támasztani fel, hűséget ébreszteni az ország minden polgáránál. *(Lelkes taps.)*

Kettős a cél, uraim! Tekintélyünk megvédése, minden e tekintély ellen irányuló merénylet megtorlása egyfelől; *(Úgy van!)* de a szívek és lelkek megnyerése másfelől. Éppen ezért a nemzetiségi politikának Janus arca van: szigorú és harcias azokkal szemben, akik a magyar állam egységes jellegével

össze nem férő aspirációkat, össze nem férő nemzetiségi törekvéseket követnek és a jó testvérnek, a jó szülőnek vonzó, szeretetet, tiszteletet, ragaszkodást ébresztő ábrázata azokkal szemben, akik szintén hűséges polgárai akarnak lenni a hazának. *(Élénk tetszés, helyeslés és taps.)*

Én, tisztelt uraim, egész életem alatt mindig hirdetem a nem-magyar ajkú polgártársainkkal való jó egyetértést;¹ mindig hirdetem azt, hogy respektáljuk jogaikat; hirdetem azt, hogy ápoljuk, tartjuk fenn velük a jó egyetértést nemcsak a kormányzatban, nemcsak az állami életben, de még — ami ennél talán még sokkal fontosabb — a társadalmi életben is, és ma is azt tartom, hogy helyes magyar politika csakis ez lehet. De egyúttal hirdetem és cselekedtem azt is, hogy kérlelhetetlen ellenségnek kell lennünk minden nacionalista törekvéssel szemben. És, tisztelt uraim, nézetem szerint ne beszéljen magyar nemzeti politikáról az; ne beszéljen hazafiságról az, aki a szenvedélytől elvakítva, magyar emberek és magyar pártok ellen nemzetiségi agitátorok szövetségét keresi.^{1 2} *(Viharos taps.)*

Tisztelt uraim! Nem régen, a közelmúltban is, egész erővel foglaltam állást a nacionalista pártalakításokkal szemben³ és akkor olyan körökből, ahol békülékeny nyilatkozatomra bizonyos rokonszenves visszhangot is adtak: román nacionalista körökből hangzott fel az a védekezés, hogy ők megőrzik nemzetiségi külső kereteiket, de fenntartás nélkül az egységes magyar nemzet álláspontjára helyezkednek; nekik semmi, a magyar nemzetnek politikai egysége ellen s a mai törvényes rend ellen irányuló törekvésük nincs. Én akkor azt feleltem rá, hogy hiszen, ha ez nincs, akkor igazán nincs értelme a külön nacionalista pártkereteknek. *(Úgy van!)* Mert hiszen mindazt, ami őket társadalmi téren, egyházi téren, kulturális téren megilleti, azt nem politikai pártszervezetek keretében kell megoldaniok; ha tehát nekik nacionalista politikai céljaik nincsenek, akkor politikai pártalapon szükségtelen fennállaniok. Hozzátettem, hogy amennyiben ilyen bevallott céljaik nincsenek, kénytelen az ember azt a gyanút táplálni, hogy talán be nem vallott céljaik és hátsó gondolataik vannak. És hogy ebben, fájdalom, nem messze jártam az igazságtól, erre nézve azóta egy dokumentum jutott a kezembe. A román nemzeti komité április 5-én tartott ülést Nagyszebenben, amelynek határo-

¹ L. a szatmári beszéd (305) jegyzetrotatában a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatban mondottakat.

² Tisza itt Justhra céloz és az ő választási szövetségére a nemzetiségi túlzókkal (305).

³ T. i. a nagyváradi (295) és az aradi beszédben (297).

zatai megszerezhetők és amely határozatokból pár rövid szemelvényt legyen szabad felolvasni.¹

A határozatok indokolásában foglaltatik ez a passzus: „A román népnek ezen majdnem elviselhetetlen helyzete azon természetellenes és jogosulatlan tendenciából származik, hogy ezen különböző népekből, különböző etnikai és történelmi egységekből összetett államot mesterségesen átalakítják egységes nemzeti állammá.“

Ezek azok az urak, akik fenntartás nélkül a nemzeti állam álláspontjára helyezkedtek. (*Gúnyos derűltség.*) És ezen indokolásra támaszkodva, kijelenti a komité, hogy elhatározza az 1881. évben alkotott politikai program¹ ² érintetlen fenntartását.

Talán sokan elfelejtették már, hogy mi van ebben a programúiban. Hiszen régen adták ki. Legyen szabad csak három pontját érintenem:

Az első pont ez: Kívánják Erdély külön autonómiájának helyreállítását. A második: A román nyelv használatának behozatalát a románok által lakott vidékeken úgy a közigazgatásban, mint a bíróságnál. A harmadik: A nemzetiségi törvénynek a nemzetiségek javára való revíziója.

Hát, tisztelt uraim, most már azt hiszem, nem állíthatják azok az urak azt, hogy nekik a magyar nemzet politikai egysége ellen törekvéseik ne volnának. Most már nyomatékosabban, mint valaha, intézhetjük azt a kérdést a román társadalomnak azon számos és értékes tagjaihoz, akik nem csatlakoztak ehhez a veszélyes mozgalomhoz: túrik-e tovább is, hogy ezek az urak úgy álljanak oda, mint az egész románság vezetői? Túrik-e tovább is, hogy ezek az urak ilyen tendenciákkal beszéljenek az egész románság nevében? Vagy pedig arra a bókejebbira, amelyet mi nyújtunk nekik; arra a békejebbira, amivel mi jövünk feljük, megígérve minden panaszuknak, sérelmüknek testvéries szeretettel való megvizsgálását, és ahol szükséges, orvoslását: arra a békejebbira megadják-e azt a választ, azt a visszhangot, amely nélkül magyar és román között jó egyetértés ebben az országban nem képzelhető?

Uraim, én át vagyok hatva attól a politikai gondolattól, hogy a magyar és román faj teljes szolidaritásban van egymással. Hiszen általában merem állítani, hogy a magyar nemzet történelmi hivatása: szolidárisá tenni a körülötte lakó kis államok és a magyar nemzet határain belül lakó — bár nem magyar ajkú — polgártársaink nemzeti érdekeit is. Mert a

¹ Ezeket a nagyszzebeni határozatokat ismertettük a (301) jegyzetrotvában.

² Ennek az 1881-i nagyszzebeni alapprogramnak főbb pontjait közli Jancsó Benedek i. m. 91. 1.

magyar nemzet hivatása az, hogy lényeges alkatrésze legyen és döntő tényezője Európa ezen részén egy olyan nagyhatalomnak, amelyiknek életcélja, amelyiknek élethivatása: a Balkán félszigeten lakó népek szabad, autonóm fejlődésének fenntartása. (*Élénk helyeslés, tetszés és taps.*) Ez a mi történelmi hivatásunk; ebben találjuk fel saját egzisztenciánknak biztosítását, saját függetlenségünk, saját nemzeti nagyságunk felépítését és ebben találják fel az itt lakó többi kisebb népek is valódi függetlenségük legerősebb támaszát. De ha valakire áll ez, hát bizonyára a román fajra áll, amelynek helyzete teljesen azonos a mienkével abban, hogy itt ezen a világrészen fajrokonnal nem találkozik. Ha körülnézünk, azt látjuk, hogy mindenki találhat rokonokat; minden kis nemzet vigasztalhatja esetleg magát azzal, hogy ha elveszti függetlenségét, beleolvad egy fajrokon nemzet tömegébe, — csak mi nem és a románok nem. És ha végig nézünk Európa közepén, azon a nagy gátvonalon, amely a Balti és Északi tengertől a Fekete tengerig keresztül húz egy nagy védbástyát az Ázsiából előretörő törekvésekkel szemben, amelyben Németország és az osztrák-magyar monarchia a két nagy erősség és nagyhatalom: ezeknek természetes előretolt bástyája, természetes kiegészítése a független Románia. így tehát teljesen megvan az érdekesség. (*Igaz! Úgy van!*) Itt, ha valaki jó román; ha valakit lelkesít az a tudat, hogy fajrokonai keletre tőlük egy szabad, független, emelkedő nemzetet, államot tudnak alkotni: ennek a független államnak is akkor szolgálja az érdekét, ha a mi pozíciónkat a monarchiában erősíti; ha szövetségesünk; ha velünk kezdet fog abban, hogy mi ezt a hivatásunkat, a Balkán államok függetlenségének megvédését, mint egy nagyhatalom vezető tényezői betölthessük. (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps.*)

Ismét és ismét¹ fordulok azzal a kérdéssel a román intelligencia felé, hogy mikor találja meg ez a kétségtelenül élet-erős, haladó, fejlődő, intelligencia dolgában is előre törekvő faj a maga igazi vezéreit, akik felismerik fajtájuknak ezeket a nagy érdekeit; akik meglátják, hogy kik az ő valódi szövetségeseik, valódi élettársaik s akik végre-valahára kiragadják a vezetést azoknak az elemeknek kezéből, akik még ma is, talán látszat szerint több joggal, mint ezelőtt pár évvel, a románság vezetői gyanánt akarnak maguk és mások előtt tetszelegni¹? És ebben a tekintetben bizonyos vigasztaló jelenséget találhatok ma már. A mostani választási harcban lépett

¹ Mint már aradi beszédében (297). Hogy Tiszának ez a kérdése mind válaszra talált a román nemzetiségi pártban, erről a (319) sz. magyarázó részében van szó.

fel a román klérus egyik vezető állásban levő kiváló tagja,¹ aki bátran, nyílt sisakkal, férfiasan kitűzte ezt a zászlót. Én innen kiáltom neki az üdvözlésnek, az örömmek, az Isten hozzádnak meleg szavát és kívánom úgy a mi érdekünkben, mint a románság érdekében, hogy ez ne izolált példa maradjon s hogy elsősorban éppen a román magas klérus, amelynek a román faj speciális pszichológiája szerint döntő szerepe jut a románság vezetésében, — éppen a román magas klérus ne abdikaljon; érezze hivatását, hatalmát, felelősségét és a helyes irányban vezesse a népet.² (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

És ha már a román memorandumról vagy a román határozatokról beszélek, legyen szabad azokból nekem még valamit felolvasni.

Visszatérek az indokolásra. Azt mondja, hogy a románságnak ezen tűrhetetlen helyzete nem orvosolható csakis politikai programuk megtestesítése, mindenekelőtt az általános, egyenlő, direkt, községenkénti és titkos szavazati jog megállapítása mellett. Ennél fogva, mint második határozatot kimondja, hogy köteles a románság ott, ahol saját nacionalista jelölteket nem állít, azon jelölteket támogatni, akik elegendő biztosítékot szolgáltatnak arra, hogy az általános, egyenlő, direkt, községenkénti, titkos szavazati jog hívei és negyedik határozatában azt mondja, hogy elhatározza a harmonikus együttműködést azon pártokkal, amelyek őszintén harcolnak az ország demokratizálásáért. Hát, tisztelt uraim, itt van ismét leplezetlenül a politikai szolidaritás, a politikai szövetség a román nacionalisták, a nemzetiségi izgatok és azon magyar té-

¹ T. i. Mangra Vazul (295) nagyváradi gör. kel. román püspöki vikárius. Erről a képviselőjelöltségről bővebben a (319) sz. magyarázó részében.

² Hasonló felhívást intézett Tisza a román magas klérushoz 1910. márc. 13-i aradi beszédében (297). — A kolozsvári beszédben foglalt ezen újabb felhívásra néhány nap múlva visszhang érkezik a román főpapi kar köréből.

A B. H. 1910. máj. 7-i számában ugyanis A románok *ár* a kormány címmel közlemény jelent meg, amely szerint

Krisztea Miron karánsebesi gör. kel. román püspök az Aradi Közlöny szerkesztője előtt tett nyilatkozatában egyebek között a következő kijelentéseket tette:

„Tisza István gr. ama felhívására, hogy a román izgatóktól a román főpapok védjék meg a népet, ez a válaszom: Régebben a főpapi kar beleavatkozott a politikába, amennyiben mérsékletre intette a népet és a politikusokat; de a régi kormányok ezt a tevékenységet semmivel se honorálták, nem adtak cserébe a románoknak semmi kedvezményt. Ezért elvesztették a főpapok a nép politikai irányítására való befolyásukat, mert a nép bolátta, hogy a főpapi kar 6emmit sem tud elérni a kormánynál... Egyelőre nem avatkozom a politikába, egyházam ügyei nagyon elfoglalnak“.

Ugyanezen nyilatkozatában Krisztea püspök Mangra Vazulnak a nemzeti munkapárthoz való csatlakozását „nagyon következtelen“-nek mondta.

Annyi bizonyos, hogy Mangra szélső nacionalista Saulusból lett munkapárti Paulus, a biharmegyei magyarszéki kerület munkapárti jelöltje, majd képviselője. (319). Nem is szólva Mangra későbbi fényes pályafutásáról!

nyezők között, akik a fenntartás nélküli, a kautélák, a garanciák nélküli ultradradikális választói reform hívei.¹ (*Úgy van!*) Ez a kérdés elvezet bennünket ismét a választói jog reformjájának kérdéséhez. (*Halljuk! Halljuk!*)

Én nem mondom, hogy szívesen beszélek ismételten erről a kérdéstről és csak azért teszem meg ezt most, mert — ismételt nyilatkozatokkal szemben — félreérthetnék és félremagyarázhatnák a helyzetet. Az én álláspontom ebben a kérdésben nem tegnapi és nem tegnapelőtti keletű. Az nem függ változó áramlatoktól, nem függ párttaktikai mellékcéloktól. Ez egyike azoknak a kérdéseknek, amelyekben meggyőződésem együtt nőtt énvelem, össze van forrva egész egyéniséggemmel. Tehát nem azért vonakodnám e kérdéstről beszélni, mintha akár ingadozást éreznék, akár változtatnám meggyőződésemet. De, tisztelt uraim, a helyzet kétségtelenül az, és a legutóbbi idők fejleményei ezt egészen kiélezték, hogy most az első feladat ennek az országnak alkotmányos, törvényes rendjét megmennteni és biztosítani. (*Élénk helyeslés.*) Első feladat elhárítani azokat a bajokat és veszedelmeket, amelyeket a közelmúlt rejtett magában és védekezni és megvédeni az ország alkotmányos rendjét és szabadságát azokkal a veszélyekkel szemben, amelyeket az elvakult csoport már a jövőre is bejelentett.^{1 2} (*Hosszantartó élénk helyeslés.*)

Ez az első, a legsürgősebb feladat. Csak ha ezt sikerrel megoldottuk, kerülhet a sor a választói jog reformjára. Én tehát teljesen elhibázottnak tartanám azt, hogy azok, akik egyetértének abban, hogy helyreállítsuk az ország törvényes rendjét; hogy megvédjük az ország alkotmányos intézményeit, — hogy azok most ebbe a harcba ne menjenek bele vállvetve. De, t. uraim, kétértelműségeknek, a létező tények elhallgatásának nem voltam és nem leszek barátja soha. Éppen azért, bármennyire sajnáltam is általános szempontból és egyéni szempontból is, — mert hiszen a legszorosabb barátság és nagyrabecsülés fűz a miniszterelnök úrhoz és a legszorosabb politikai szolidaritásban³ érzem vele magam minden más kérdésben, — éppen ezért nem húnyok szemet azelőtt a tény előtt, hogy a választói jog reformjának fontos részleteire nézve ma még nem vagyunk egy véleményen.

De a miniszterelnök úrral egy véleményen vagyunk abban, hogy a választói jog kiterjesztését addig a határig ki-

¹ T. i. Justhék.

² Hiszen Justh marosvásárhelyi beszédében (305) és más alkalommal országszerte az obstrukció jogát és kötelességét hirdette.

³ Erről a politikai szolidaritásról — a választójogi reform bizonyos részleteiben való eltérés ellenére — az előzőekben már ismételten volt szó így pl. a (300) sz. szövegében és jegyzetrotatóban.

vánja ő is, ameddig a magyar állam nemzeti jellegének és az intelligencia jogosult befolyásának biztosítása megengedi. (*Hosszantartó élénk éljenzés és helyeslés.*) Hogy ezek a határok hol vannak, erre nézve lehet nézeteltérés közöttünk; erre nézve meg kell kísérelnünk komoly, becsületos jóakarattal a kapacitációt, a nézetek egyeztetését akkor, amikor a végrehajtásra megéri az ügy. Hogy sikerül-e, nem-e, azt nem tudom. De nem tartom reménytelennek, hogy sikerülni fog. Egyet azonban ma már konstatálni kell: azoktól, akik a kérdésnek ultraradikális megoldását hirdetik, azoktól áthidalhatatlan ür választ el. És ismétlem azt is, amit már nem egyszer, hanem többször hirdettem: én képelek általános reformot, általános választói jogot, amelyik megadja ezeket a garanciákat, de akkor az nem lehet egyenlő; vagy ismerek egyenlő szavazati jogot, amelyik megadja, de akkor az nem lehet általános. De játszanám a szavakkal és ámítanám polgártársaimat, ha azt állítanám, hogy én általános, egyenlő szavazati jogot ismerek olyat, amely kellő garanciákat nyújt nemzeti szempontból; kellő garanciákat nyújt az értelmiség befolyásának megóvása szempontjából. Aki tehát egyenlő, általános választói jogról beszél és ezt komolyan akarja, azt tőlem áthidalhatatlan ür választja el és azt azután nagyon kérem, hogy a szövetséget ne nálam, hanem a magyar fajnak idebent és Ausztriában élő ellenségei között keresse. (*Viharos tetszés és taps.*)

Azt mondtam, a magyar fajnak itt élő ellenségei között. Tudom jól, hogy az általános szavazati jog eszméjének meg vannak nyerve nem magyar ajkú polgártársaink között igen sokan olyanok is, akik a magyar nemzetnek, a magyar állam nemzeti jellegének nem ellenségei. Én óva intem őket, hogy erre a végzetes útra ne lépjenek. Én óva figyelmeztetem őket, hogy bárminő kedvező rájuk nézve a látszat: aki valóban kívánja az ország idegen ajkú polgártársainak a jóvoltát; nyugodt, békés fejlődését; a magyar nemzettel való egyetértését; jogainak nyugodt, békés birtokát, — arra nézve éppen olyan életkérdés, hogy a román és tót és szerb nemzetiségekben az intelligens elemek domináljanak, aminő életkérdés az miránk magyarokra nézve. Mert csak ha minden fajt, a magyart és nem magyart is, a saját intelligenciája tudja vezetni egy magasabb, tisztultabb politika, a békés, nyugodt megértés politikája felé, — csak akkor képzelhetek itt nyugodt viszonyokat, nyugodt megélhetést a nemzetiségek részére. De ha átadják a vezetést a demagógiának; ha elsodortatják magukat az izgatás mezejére — pedig ez lenne sorsuk az általános szavazati jog mellett — akkor vége lenne ebben az országban a békés nemzetiségi politikának; vége az ő jogaik békés birtokának. Akkor kihívták az élet-halál harcot, amelyben oszthatnak se-

beket a magyar nemzetnek; de halálos sebeket csakis ők maguk kaphatnak. (*Hosszantartó, viharos helyeslés, éljenzés és taps.*)

Én nem képzelek senkit ebben az országban, egyetlen tényezőjét sem a magyar közéletnek, amelyiknek jól felfogott érdeke a radikális szavazati jog behozatalát kíváná. És sajátos az: mi, akik itt a mérsékeltebb haladásnak, a garanciáknak barátai és hívei vagyunk, — az érveknek, a külföldi példának egész tárházával állunk elő. Mi rámutatunk arra, hogy mindenütt széles e világon minő dekadenciával jár a parlamentarizmusra nézve az általános szavazati jog; rámutatunk az osztrák példára, hogy Ausztriában mennyire lejárátott minden komoly, mérsékeltebb pártot, mennyire előtérbe tolt a nemzetiségi ellentételnél is a szélső elemeket.¹ Rámutatunk erre és kérjük mindazokat, akiket e végzetes jelszó elragadott, hogy menjenek ki az életbe; nézzék meg, ismerjék meg azt az elemet, melynek kezébe akarják a nemzet sorsa feletti döntést letenni. Nézzék meg társadalmunknak azt az elemét, amelyet egy radikális választói jog döntő súllyal ruházna fel ebben az országban; csak ha ismerik ezt az elemet; csak ha látják, miről van itt szó, akkor határozzanak. És mindezzel szemben mit kapunk? Frázist, üres, sívár frázist és semmi egyebet. (*Hosszantartó viharos taps.*)

Halljuk azt az egy, talán érvnek látszó kijelentést, hogy a mi parlamentünk elszakadt a néptől; nem gondolja a nép érdekeit és hogy ezen a bajon csak gyökeres választójogi reformmal lehet segíteni. Hát, kérem, a mi parlamentárizmusunk ellen — fájdalom — sok vádat lehet emelni; hiszen én talán előbb gyakoroltam ebben kritikát, mint azok az urak; ¹ ² de azt nem lehet mondani, hogy osztályérdeket szolgál. Vizsgálja meg akárki a magyar parlament legutóbbi időszakának tevékenységét, de azt, hogy osztályérdeket szolgál; hogy nem volna érzéke a választói joggal nem bíró szegényebb polgártársaink jogosult érdekei iránt, — azt nem foghatja rá a magyar parlamentre. Igenis, két vádat lehet intézni a magyar parlament ellen: az egyik az, hogy meddő közjogi harcokban fecsérli el erejét; a másik az, hogy az obstrukció által mint tette, mind gyakrabban és gyakrabban lehetetlenné a működést. De azt azután állítom, hogy ezt a két bajt nem gyógyítaná, de súlyosbítaná egy radikális választói jog. Súlyosbítaná, mert ha megérnök, hogy az ország kerületeiben a legkevésbé művelt, legsalsóbb néposztály tömegei kapnák a döntő súlyt kezükbe, — hát vájjon, aki ismeri a magyar nemzetet,

¹ (293, 297—298).

² Már 1889. nov. 23-i beszéde (10) óta.

nem tudja-e, hogy magyar kerületekben a legszélsőbb kuruc-kodás frázisaival lehetne akkor leghamarabb sikert aratni? *(Igaz! Úgy van!)* És vájjon, aki ismeri nemzetiségi polgártársainkat; aki ismeri a példát Ausztriában, nem tudja-e, hogy nem magyar ajkú kerületekben a legszélsőbb nemzetiségi demagógia ragadná a vezetést kezébe? Akkor a magyar közjogi aspirációk mellé még egy második bajt kapnánk, a nemzetiségi harcokat, a nemzetiségi aspirációkat. *(Igaz! Úgy van!)*

Ami pedig az obstrukciót, a parlament rendjét illeti, a világnak minden parlamentje megmutatta, hogy az obstrukció veszedelme fokozódott a választói jog behozatalával. Ez a dolog természetében rejlik. Ezen lehetne segíteni; segítettek is mindenütt a házszabályok szigorításával; de a házszabályok szigorítása lépést tartott mindenütt a választói jog kiterjesztésével.

Hogy ez nemcsak külföldi példa, erre nézve én mindazon magyar politikusokra is hivatkozom, akik most kétségbeesve védekeznek a házszabályrevízió ellen, akik már most hirdetik a jövőre az obstrukciót.¹ Ezek azt állították, hogy ha egyszer meg lesz a demokrata választójog, meg kell csinálni a házszabályszigorítást. Hát miért állítanak, ha maguk nem tudnák, hogy akkor azután a mai házszabályok mellett krónikus, gyógyíthatatlan betegséggé válnék az obstrukció? Nézzem szerint az általános választói jog behozatala nem egyszerűen, nem óvszer ezen jelenségekkel szemben, de újabb veszedelem, újabb erőpróba a magyar nemzetre nézve, amelyet tradícióihoz híven apáink szellemében bölcsen kell megoldanunk. Bölcsen úgy, hogy tegyünk egy nagy és határozott lépést a szabadság, a demokratikus haladás felé; bölcsen úgy, hogy térjünk a reform útjára és vegyük be társadalmunknak azon rétegeit, amelyek ma már az anyagi egzisztencia és a műveltség azon fokán vannak, hogy igényelhetik és megkívánhatják, hogy ezen jogokban részesítsük őket. Nézzük meg jól, akiket ezen joggal felruházunk és vigyázzunk rá, hogy be ne ereszsiünk olyan, erre ma még nem hívatott tömegeket, amelyek azután magukba fullasztanák a magyar értelmiségnek józabb, több belátással bíró részét.

És ha komolyan akarjuk a demokrácia haladását és a demokrácia jelszava alatt nem lejáratni akarjuk a szabad intézményeket; ha igazán a szabadság ügyét akarjuk szolgálni, — akkor neveljük ennek az országnak társadalmát a demokratikus kormányforma számára. Akkor gondoskodjunk mindezekelőtt ennek az országnak szegény néposztályáról, hogy olyan kereseti viszonyok közé, olyan megélhetési viszonyok

¹ T. i. Justhékra.

közé, általában: olyan emberhez illő életviszonyok közé jusson, amelyek mellett azután gondolkozásra ideje, módja maradjon és amelyek mellett résztvehet idővel az ország kormányzásában. (*Élénk helyeslés.*) Terjesszük a kultúrát az országban és mindenekelőtt gondozzuk és ápoljuk azokat a szellemi és erkölcsi szálakat, amelyek ezt az ezerfelé széttagolt magyar társadalmunkat az érzelmek, a gondolkodásnak, az érzületeknek szálaival egy élő egész nemzeti egységgé foglalják össze. (*Tetszés.*) Addig, amíg a mi társadalmunkat annyi ellentét anynyifelé szaggatja széjjel; addig, amíg a mi társadalmunk legnagyobb részében hálás talajra talál minden demagóg izgató, aki vagy az osztályellentétet, vagy a vallási ellentétet, vagy a fajbéli ellentétet használja fel a maga céljaira: addig a mi társadalmunk nem érett a teljes demokrácia számára. (*Élénk tetszés és éljenzés.*) Addig a demokrácia kormány formájának, a demokrácia közjogi intézményének megvalósítása a dolognak élő előzményei nélkül nem a szabadság, nem a haladás ügyét szolgálná, hanem kompromittálná, megrontaná és romba döntené a magyar nemzet szabad intézményeit.

Annyit beszélünk ebben az országban a negyvennyolcra, annyit beszélünk a negyvennyolchoz való ragaszkodásunkról, a negyvennyolcas eszmék szolgálatáról. Hát, uraim, ezeknek az eszméknek a szolgálatát, a negyvennyolchoz való ragaszkodást ne keressük többé közjogi törekvésekben! Hiszen kell-e ma már erről sokat beszélnem? Ma, amikor ezeknek a közjogi törekvéseknek hiábavaló, üres, lehetetlen volta abban a pillanatban bizonyult be, amikor az ezeket képviselő párt uralomra jutott? ¹ Ma, amidőn ebben a pártban van annyi becsületes hazafiság, hogy nemcsak uralmonléte alatt nem vitte a közjogi kérdésekkel válságba a nemzetet, de most is óvakodik tőle, most, amikor ismét ellenzékre jutott; amikor, ha megvizsgáljuk az összes ellenzéki pártok programjait, ezekben egyetlen pont sincsen, amely az 1867: XII. t. c. megváltoztatását jelentené: akkor ne beszéljünk többet erről, hacsak ámítani nem akarjuk a népet, hacsak élőködni nem akarunk régi jelszavakból, régi frázisokból. (*Viharos taps.*) Mert ezt jelenti az, ha negyvennyolcaskodó, ha ma is még 48-as elveket bizonyos közjogi aspirációkkal és közjogi bázison képviselő pártok programjukat mások hazafiságának megtámadásával kapcsolják össze.

Hiszen, uraim, ha valaha, hát most, a függetlenségi párt vezérének magatartása által beigazolást nyert az, hogy az 1867 teljes kiépítése, betetőzése, biztosítása a 48-nak. Kiépítése és biztosítása két irányban. Először, mert ez rendezi az 1848-i

¹ (289) és (293).

törvényben csak érintett¹ közös viszonyokat; mert ez biztosítja intézményszerűleg a felelős magyar kormányok ingerenciáját a magyar miniszterelnök útján, e felelősségnek érvényesülését a monarchia nagyhatalmi politikájában, a külügyi és az összes közös kérdésekben; tehát átviszi a magyar alkotmányos faktoroknak jogosult befolyását olyan térre is, amelyre apáink 1848-ban még gondolni sem mertek. (*Igaz! Úgy van!*) De betetőzése és biztosítása az alkotmánynak azáltal is, hogy ez hozta meg a teljes, az igazi szankciót, az érzületekben rejlő szankciót, a belenyugvást, a beleegyezést, a hozzájárulást, az erre az alapra való önkéntes helyezkedést az ország koronás királya részéről. Ez tette lehetővé azt, hogy 50 esztendővel a 48-i törvényhozás után király és nemzet egyesülve, egy szívvel, egy lélekkel, ugyanabban az ünnepi hangulatban ünnepli az 1848-i törvények megalkotását és ez tette lehetővé azt, hogy a magyar nemzet minden jogosult törekvése teljes mértékben számíthasson a királyi támogatásra, teljes mértékben számíthasson arra az óriási erőre, amelyet nemzetnek és királynak ad az, ha cselekvésükben, törekvésekben vállalva, egyesült erővel tudnak előre haladni. (*Élénk helyeslés és taps.*)

Ez az út a nemzeti érvényesülés útja. Ez az út a nemzeti ideáлизmus útja. Ezen az úton haladva tudjuk megvalósítani mindazon ideálokat, amelyekért küzdöttek, szenvedtek és véreztek azok a hősök, akiknek mártíromsága úgy megszenteli a negyvennyolcat minden magyar ember lelkében. Ezekhez a hősökhoz, ezek nagy emlékéhez akkor vagyunk hívek, ha azt az eredményt, amelyet ők vérük hullatásával vívtak ki a nemzetnek, biztosítjuk; ha ezt az eredményt szilárd alapul használjuk fel arra, hogy tovább építsük rajta a magyar nemzeti állam büszke épületét. Es nem akkor, ha rombadólni hagyjuk, amit alkottak; nem akkor, ha botor kézzel magunk emelünk szentségtörő kezét reá. És engedjenek meg nekem, de aki a választói jog kérdésében kezét fog a magyar intelligencia ellen a magyarság esküdt ellenségeivel; aki a nemzetiségi kérdésben kezét fog a magyarok ellen a legexponáltabb, a legmagyarellenesebb nacionalista pártok vezetőivel, és aki szentségtörő kezét emel a magyar képviselőház becsülete, tisztasága, jó hírneve és munkaképessége ellen; (*Percekig tartó viharos taps és helyeslés.*) aki a magyar nemzet szabad intézményeinek megromlására tör: az lehet minden a világon, de az ne nevezze magát negyvennyolcasnak; az ne vegye ajkaira ezeknek a nagy ideáloknak, ezeknek a nagy férfiaknak az emlékét, mert az szentségtörő kézzel rombolására megy annak, amit ők alkottak.² (*Viharos taps.*)

1 Így pl. az 1848: III. t. c. 13. §-ában.

2 Mindez nyilván Justhénak szól.

Uraim! Az a generáció teljesítette kötelességét; az a generáció elvégezte a maga munkáját. Az a generáció tudott élni és tudott meghalni a hazáért.

Amit ők megalkottak a nemzet számára, amiért ők éltek és meghaltak: az itt van a kezünkben; az a gondjainkra van bízva. Azt most nem fenyegetheti más, csak saját elvakultságunk, saját botorságunk. Hát, uraim, ezt a generációt érje az a szegény, az a csúfság, az a rettenetes nemezis, hogy akkor, amikor a nemzetet kiilelenség nem fenyegeti; amikor előttünk van a fejlődés útja, a szabad fejlődés útja; mikor a nemzeti politika minden terén mehetünk előre, dolgozhatunk, vihetjük előbbre a nemzetet: akkor saját gyávaságunk, saját élheteretlenségünk, saját elvakultságunk folytán pusztuljon el az, amit őseink ezer esztendőn keresztül a mi számunkra megszereztek? *(Percekig tartó tomboló viharos taps, tetszés és éljenzés.)*

Uraim! Akiben egy atomja él a nemzeti büszkeségnek, a nemzeti ambíciónak, a fajtájához való igaz ragaszkodásnak: az fel kell, hogy lázadjon ez ellen az eshetőség ellen. Az kell, hogy kezét fogva honfitársaival, megfeszítve minden erejét, a küzdelembe vigye lelkének, szívének legjavát, sikra szálljon azzal a végzetes áramlattal szemben ¹ és jöjjön velünk megmenteni a hazát. —

Kálmán Gusztávot megválasztották pártonkívüli függetlenségi ellenjelöltjével szemben.

309. Május 4-i programbeszéd Ugrán: a 67-es alap győzelmé a közjogi jelszavakon; a „közgazdasági függetlenség“; a vám- és kereskedelmi „szerződés“ és a külön bank felállításának gazdasági hátrányai; az igazi függetlenség; „én előttem, mint végcél, mint távoli végcél, kétségtelenül az általános szabazati jog lebeg“; a radikális választójog időelőtti behozatalának veszélyei; a házsabályok szigorítása feltétlenül szükséges; „ki ma az egyedüli ellensége a 48-nak Magyarországon?“ — Pobárköszöntő az ugrai választói banketten: „a magyar és román egymásra utalt, egymásra szorult érdektárs és testvér“.

Tisza máj. 4-én mondotta el képviselőjelölti programbeszédét a biharmegyei Ugrán.^{1 2} A jelölő gyűlés, mely Tiszát egyhangúlag kikiáltotta az ugrai kerület képviselőjelöltjévé, a község háza udvarán ment végbe³

¹ Tehát Jushlák ellen.

A híres „ugrai levél“ által (211) vált nevezetessé.

³ L. a B. H. 1910. máj. 5-i számának „Tisza programbeszédé“ c. cikkét.

Tisza a községháza folyosójáról szólott a választókhöz.

A több, mint ezer főnyi közönség, zuhogó esőben esernyő alatt hallgatta végig a programbeszédet, mely a következőleg szólt: ¹

Tisztelt polgártársaim! Készséggel hajlok meg az ugrai választókerület munkapártjának kívánsága előtt és a képviselő-jelöltséget hálás köszönettel elfogadom. Amidőn ezt teszem, úgy érzem, hogy itt az én tisztelt barátaim körében igen könnyű szerepem van. Érzem, hogy nekem nem szükséges elveimet, programomat megismertetni önökkel; mert hiszen mi ismerjük egymást, önök ismernek engemet, ismerik elveimet, ismerik nézeteimet és bizonyára tudják azt is, hogy sem én, sem elveim nem változtak.

Tisztelt barátaim! Ide s tova egy negyed százada annak, hogy itt vállalva küzdünk a szabad állam szabad polgárát megillető alkotmányos jogokért.² S ha visszaemlékeznek rá, már abban az időben, amidőn mint kezdő ember megjelentem az önök körében, mindig azt fejtegettem, hogy ne vezetessük magunkat tévútra azok által, akik a 48-as idők nagy emlékeit arra használják fel, hogy a királlyal való kiegyezés megalkotóit és ennek a kiegyezési politikának becsületes képviselőit igyekezzenek hazafiságukban megtámadni és sárbarántani. Az én választókerületem értelmes polgársága hallgatott is erre a szóra. Az ugrai választókerület híven kitartott a mellett a bölcs és helyes politikai irány mellett, amelyik nem akarta fejjelet a falnak vinni a nemzetet. (*Így vari! Úgy van!*) Fájdalom, az ország többségét sikerült izgató jelszavak és csábító ígéretek által ettől az igaz politikától eltántorítani.

A szabadelvű párt ezelőtt öt esztendővel kisebbségbe jutott és nem hallgatva egyébre, mint hazafiúi kötelességérzetére, politikai ellenfeleinek teljesen átengedte a teret. És, uraim, ha ma végignézzünk azon a sok káron, amely e négy esztendő alatt érte a nemzetet; azon a pusztuláson, amelyet ezen szerencsétlen politikai kísérlet okozott az országban: hát lehetetlen elszorult szívvel nem gondolni mindarra, amit a nemzet ezen négy esztendő alatt veszített. (*Igaz! tJgy van!*)

De azért mégis azt mondom, talán jó volt, hogy így történt; talán helyes volt, hogy az élet ezt a leckét, ezt a tanulságot juttatja a nemzetnek osztályrészül. Mert ma ennek a négy esztendőnek tapasztalatai után joggal kérdezhetjük, hogy vájjon mi lett azzal a sok csábító ígérettel, amivel a nemzetet eltántorították? Vájjon hol van az a tény, hol van az a pont,

¹ Tisza ugrai beszédét és pohárköszöntőjét Az Újság 1910. máj. 5-i számából vettem.

Gr. Tisza István két cikluson át, az 1896/901. és az 1901/905. országgyűlésen, volt az ugrai kerület képviselője.

ahol csak egy hajszállal is előbbre volnánk, jobb sorsban volnánk, kedvezőbb viszonyok között volnánk, mint négy évvel ezelőtt? És egyúttal kérdezhetjük azt is ma már, hogy vajjon a függetlenségi és a 48-as párt vezeterei akkor, amidőn a hatalom polcára jutottak, tudtak-e valamivel jobbat, üdvösebbet, helyesebbet állítani annak a rendnek helyébe, amelyet a 67-i kiegyezéssel Deák Ferenc és az akkori nagy politikai vezérférfiak megalkottak? Ebben a tekintetben ma már nem lehet véleménykülömbőség ebben a hazában. *(Úgy van!)* Hiszen ma már maguk politikai ellenfeleink is — azok közül is, hála Istennek, nagyobb részük olyan, akik becsületes hazafiak és nem akarják tudatosan ámtítani és félrevezetni polgártársaikat — azok ma már elismerik, hogy a 67-i kiegyezésnél jobbat, üdvösebbet, cészerűbbet a mai viszonyok között alkotni nem lehet. Mert hiszen nemcsak, hogy nem alkothattak többet addig, amíg kormányon voltak; de vizsgáljuk meg mostani programjukat; vizsgáljuk meg, hogy mit hoznak ők most a nemzet elé?

Egyetlenegy olyan programpontot sem hoznak, amelyik a 67-i kiegyezéssel ellenkeznék; amelyik annak a megváltoztatását kívánná. *(Igaz! Úgy van!)* Ha egyszer ez a tény így van; ha egyszer az egész ország közvéleménye világosan lát ebben a tekintetben: az mindenesetre nagy előny, mert ezáltal felszabadul a nemzet azoknak az izgató pártharcoknak az átoksúlya alól, amelyekkel a 48 és 67 szembeállítása útján ok nélküli, céltalan, veszélyes harcba vittek magyar embert magyar emberrel szemben. *(Igaz! Úgy van!)* Mindazok a jelszavak, amelyek a függetlenségi és negyvennyolcas párt programjában voltak, az úgynevezett közjogi jelszavak, teljesen letűntek a látóhatárról. A súlyt ma — az ő szavuk járását használva — a közgazdasági térre, a közgazdasági függetlenségre helyezték át.

Itt alkalmuk volt ezeknek az uraknak foglalkozni a vám- és kereskedelmi szerződés megkötésével. Ugyanazt a szerződést, amelyet mi „vámszövetség“-nek neveztünk, ők elnevezik „vámszerződés“-nek.¹ *(Úgy van!)* A lényege megmarad, hogy t. i. vámsorompó nincs Ausztria és Magyarország között, hanem Ausztria megvásárolja a mi nyersterményeinket, Magyarország megvásárolja Ausztria iparcikkeit. Hát mi is azt állítottuk, hogy az adott körülmények között, amikor ma még Magyarország jóvólta elsősorban a mezőgazdaságtól függ; amikor ma még hiába is álmodozunk bármicsoda iparfejlesztésről, ha a mezőgazdaságnak rosszul megy, ha első feladat

¹ A „vámszerződés“ szóval üzött, a koalíciós rendszerre jellemző szemfőnv veszteségről az előzőkben már ismételtlen (292, 296, 301) volt szó.

a mezőgazdaságnak hóna alá nyúlni, lehetőleg előnyös helyzetbe juttatni a földműves népet, annak pedig nincsen alkalmasabb eszköze, mint ez: az osztrák piacra elvihetjük vámmentesen termékeinket, külföldi versenytársaink pedig csak vámfizetéssel juthatnak oda. (*Élénk helyeslés.*) Kifejtettem ezt elégszer.¹ Megcsinálták a mi politikai ellenfeleink, jól is tették, hogy megcsinálták. Mindössze az a kár, hogy egy kis sallangért, egy kis szemfényvesztésért, azért a „szerződés“ szócskáért, amelyet a „szövetség“ helyébe tettek, kénytelenek voltak azután drága árat fizetni Ausztriának. Odaadták helyébe a kvótaemlést, amire pedig semmi szükség nem volt és odaadtak másodszor még igen fontos gazdasági eredményeket. Hogy csak egyet említek: a kereskedelmi szövetség, amely készen volt — csak meg kellett erősíteni — biztosította azt, hogy a mi nyersterményeinkért, ha külföldre visszük, az osztrák vasúton nem fizethetünk drágább tarifát, mint a magyar vasúton. Természetesen ugyanezt a kedvezményt megadtuk mi az osztrák iparosoknak, azonban nagyon világos dolog, hogy ez a kedvezmény sokkal fontosabb a nyerstermékekre, mint az iparcik-kekre, tehát ránk nézve lett volna elsősorban előnyös. A „szövetség“ szóért cserében azonban le kellett mondani a múlt kormányának erről az előnyről. Szabad kezét adott az osztrák vasútnak, hogy a mi kifelé törekvő nyerstermékeinkre olyan vasúti tarifákat szabjanak, mint a minő nekik tetszik. És ezzel egyik legfontosabb érdekünkről, hogy t. i. a Németország felé irányuló kivitelünkben ne függjünk Ausztria tetszésétől és jóakaratótól, lemondunk — ismétlem — egy kis sallangért, cifraságért.

Most azután következnek a másik gazdasági kérdés, ami megoldásra vár: a bankkérdés.² Tudjuk jól, hogy függetlenségi párti polgártársaink ezt a bankkérdést szokták most különösen előrántani. Ezzel akarják most, miután programjuknak egyéb része foszlányokra szakadt, ezzel az utolsó ép darabjával programjuknak akarják megnyerni a választó közönség tetszését, bizalmát, ragaszkodását. Ezzel a bankkérdéssel nagyon furcsán vagyunk. Egyike ez azoknak a kérdéseknek, amelyeket egy kissé nehéz dolog teljesen tisztán átlátni és megérteni olyan embernek, aki nem rendelkezik a megfelelő szakismeretekkel. Ez aztán kapóra jön olyan politikusoknak, akiket nem tart vissza a lelkiismeret attól, hogy kevesebb ismerettel bíró polgártársaikat tévútra vezessék. Hallunk erről a kérdésről igen különös, igen furcsa magyarázatokat, de min-

¹ Valahányszor alkalmá nyílt a közös és a külön vámterület sokat vitott kérdéséről beszélni.

² A bankkérdésről legutóbb a (296), (303) és (305) sz. a. esett bővebben szó.

dig csak faluhelyen, korcsmában, majd legfeljebb a hordó te-tején, sohasem az országházban, vagy olyan helyen, ahol szakemberek bírálata alá tartoznék a kérdés. *(Igaz! Úgy van!)* Én arra kérném önöket, csak olyan embernek higgyenek, aki itt az önök körében is ugyanazt mondja, amit meg mer mondani a képviselőházban, vagy akárhol és fogadják kellő óvatossággal az olyan beszédet, amely csak suba alatt hallatja magát olyan tételekkel, amelyeket más szakképzett emberek társaságában ki sem mernének ejteni a szájukon.

Komoly helyen, ahol szakemberek vannak, a függetlenségi urak sem merik soha kétségbevonni, hogy a külön bank megdrágítja a kamatlábát. Ez olyan kétségtelen tény, amit lehet a malom alatt letagadni, de komoly szakemberek előtt, komoly vitatkozásban soha senki se meri kétségbevonni. A kamatláb emelkedését pedig minden egyes magyar család megérezné. De másodszor vegyük tovább a dolgot. Annyit beszélünk iparfejlesztésről, a mellett itt van a magyar mezőgazdaság. Mennyit kellene haladnunk a mezőgazdaságban, mennyi beruházásra volna szükség? Vájjon az iparfejlesztés, a mezőgazdasági beruházás akkor megy-e könnyebben, hasznosabban, ha alacsony a kamatláb, ha olcsó pénzzel tudjuk megcsinálni, vagy ha drágább a kamatláb és drágább pénzzel tudjuk megcsinálni? Azt hiszem, minden ép ésszel megáldott polgára a hazának tisztában lehet azzal, hogy egyeseknek is, a nagyközönségnek is az az érdeke, hogy a kamatláb mentői alacsonyabb legyen. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)*

Mi abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy kölcsönigényeink ellátásánál szövetségbe jöhetünk egy sokkal gazdagabb társadalommal. Nem volna-e eszeveszett bolondság tölünk ezt a szövetséget elutasítani s azt mondani, nekünk nem kell ez, hadd legyen külön bank, szívesen fizetjük a drága kamatlábát, csak hogy meglegyen az a büszke érzésünk, hogy a bankunk nem közös? *(Tetszés.)* Nekünk módunkban áll most Ausztriával együtt, egy nálunk sokkal gazdagabb állammal együtt rendezni hitelügyeinket. Eszeveszett örültség volna a magyar nemzettől, ha nem használná fel ezt az alkalmat, feltéve, hogy amint eddig történt, ezentúl is úgy rendezhetjük hitelügyünket, hogy a teljes jogegyenlőség álláspontján legyünk Ausztriával, és hogy ez a közös bank Magyarország minden jogosult igényét kielégítse. *(Élénk helyeslés.)*

Ha hallgatnánk a függetlenségi párti jelszavakra, akkor éppen úgy járnánk a banküggyel, mint ahogy jártunk a kereskedelmi szövetséggel. Rákennénk külsőleg egy kis nemzetiszínű mázt, valójában azonban kárba döntenénk az országot. De a függetlenség nem külsőségekben, nem a látszatban van, hanem mentől gazdagabb, mentői műveltebb, mentől erősebb

a nemzet, annál függetlenebb.¹ És mentől szegényebb, elmara-
dottabb, annál kevésbé független, annál könnyebben lesz já-
tékszere idegen érdekeknek, annál könnyebben hajtja idegen
uralom a maga szolgálatába. A függetlenséghez az visz ben-
nünket közelebb, aki gazdagabbá, anyagilag is erősebbé, va-
gyonosabbá teszi a nemzetet. *(Éljenzés és taps.)*

A közjogi kérdések letűntek a napirendről. S itt van a
közgazdasági kérdésnél ez az egy szerencsétlen bankkérdés,
amely, mint mondom, egyenesen megkárosítása volna a ma-
gyar nemzetnek; egyenesen csonkítaná a nemzet erejét, valódi
függetlenségét, ha hallgatnánk a függetlenségi pártra. E
helyett nekünk most végre-valahára helyre kell állítanunk az
ügyek rendes menetét; gondoskodnunk kell róla, hogy itt végre
komoly munka, komoly törekvés legyen; hogy a magyar la-
kosság a rendes kerékvágásba jusson; hogy meg legyen a ren-
des országgyűlésünk, kormányunk, amely egyesíti a nemzetnek
és királynak bizalmát és a nemzetnek és a királynak egyesült
erejével törekedhetik az ország jólétére. *(Éljenzés.)*

Arra, hogy ezt a nemes és nagy célt elérjük, két dolog
szükséges. Az egyik az, hogy a magyar képviselőházat a ma-
gyar nemzetnek, a magyar társadalomnak azok a tagjai vá-
lasszák, akiknek megvan a kellő értelmiségük, vagyoni ön-
állásuk, akik hivatottak és megérették ma már arra, hogy ez-
zel a legszentebb polgári joggal élhessenek.

Itt azután egy újabb nagy veszedelem előtt állunk mind-
nyájan: ez az általános szavazati jog kérdése. *(Halljuk! Hall-
juk!)*

Sajátságos, hogy az élet, ha egyik vagy másik veszede-
lemmel végzett, mindjárt a másikat hozza utána. A közjogi
jelszavakkal most már talán kevesebb baj lesz ebben az ország-
ban. Ehelyett közénk dobta a balsors és közénk dobta néhány
könnyelmű embernek szerencsétlen vállalkozása az általános
választói jog jelszavát.² Én előttem, mint végcél, mint távoli
végcél, kétségtelenül az általános szavazati jog lebeg. Én a
magam részéről abban a reményben élek, hogy az emberiség
el fog jutni a fejlődésnek arra a fokára, ahol egy országnak
minden rendes életet élő honpolgára — mert hiszen csavargók,
elzüllöttek mindig lesznek, azokról ne beszéljünk — arra a pol-
cára jut az anyagi függetlenségnek, a szellemi műveltségnek,
az értelmiségnek, hogy megbízást lehessen neki adni az or-
szág ügyeinek intézésére. S hol vagyunk ma ettől a polctól!

¹ Egészen Széchenyi Istvánra emlékeztető aranyigazság.

² „Néhány könnyelmű embernek szerencsétlen vállalkozása”: Kristóffy bel-
ügyminiszteré, majd a reaktívált Fejérváry-kormányé, melynek az általános vá-
lasztójogot hirdető programját (282) elsősorban éppen Tisza István sietett
megbuktatni.

Nézzünk csak körül a községi életben, ahol szélesebb jogok adattak meg a törvény által, mint másutt. Nem kell-e ott is erős küzdelmet folytatnunk olyan polgártársainkkal, akiket mindenféle jelszóval könnyű ma még elámítani, tévútra vezetni, a társadalom értelmesebb, komolyabb elemei ellen harcba vinni? Mi lesz az országból, ha a döntő hatalmat ezeknek az értelmetlen tömegeknek kezébe adjuk? Ennek az országnak az az értelmes népe, amely erős lélekkel, józan ésszel akarja vezetni az ország sorsát, ne tűrje és ne engedje, hogy itt mindenféle elméletek, mindenféle frázisok, jelszavak alapján, amelyek nagyon szépen hangzanak talán, ha a főváros termeiben elméleti csevegést folytatunk róluk, de borzasztó fonákul néznek ki a gyakorlati életben, — hogy ezek itt uralomra vergődjenek és a hatalmat kicsavarják azon elemek kezéből, amelyeket ez megillet és amelyek kell, hogy azt erős kézzel tartsák és vigyék az összeség jóvoltára. *(Helyeslés.)*

Ha egyszer az országban keresztülvitték az általános szavazati jogot, annak a legszélesebb értelmében, — hiszik-e, hogy akkor megmaradhat a jelenlegi szervezet a vármegyékben és községekben? Vájjon annak nem lesz-e rövid idő alatt menthetetlen következménye, hogy a vármegyékben is, a községi életben is teljesen felfordul minden és a társadalomnak legműveletlenebb, izgató jelszavak iránt legfogékonyabb elemei ráülnek az értelmes rész nyakára és hatalmaskodnak, basászkodnak felette. *(Igaz! Úgy van!)*

Rajtunk áll, kezünkben a mód ezt megakadályozni. Itt egyenesen a magyar nép értelmes részének józan felfogásához és erős akaratához fordulok. Az ő kezükben van a döntés a választókerületek túlnyomó nagy részében, ők választanak. Ne engedjék azt, hogy itt mindenféle hamis jelszavak elragadják az ország közvéleményét és a jelszavak után indulva olyan képviselőházat hozzanak össze, amely képes lesz ebbe a könnyelmű kalandba belevinni az országot. Egyenesen a magyar népnek, a magyar nép értelmes részének kell állást foglalnia az általános szavazati joggal szemben és megkövetelnie a maga jelöltjeitől, — tartozzanak bárminő párthoz, — hogy jelentsék ki, miszerint minden ily meggondolatlan, túlzó választói reformmal szemben állást fognak foglalni. *(Helyeslés.)*

A másik dolog, amire szükség van, az, hogy ha összejött azután ez a képviselőház, hogy dolgozhassék is; hogy az úgy viselje magát, ahogy a magyar nemzetnek jó hírneve, becsülete, tisztessége megköveteli. Ebben a tekintetben is az utolsó évek tanulságai ott fekszenek előttünk. Többségre jutottak azok, akik a szabadelvű pártot a parlamenti rakoncátlanságnak, az obstrukciónak fegyvereivel ingatták meg állásában és döntötték meg és kénytelenek voltak ezek a pártok és ezek a

pártvezérek is belátni, hogy lehetetlen ma már akárhol a világon, minálunk is, kormányozni, rendben vinni az ügyeket, fenntartani a parlamentarizmus intézményét, megóvni azt a belviszályoktól, a korhadástól, a pusztulástól, — ha a házszabályokban nem gondoskodnak arról, hogy a rend, a tisztesség, a parlament méltósága megóvassék; hogy az időt a parlamentben ne fecséreljék el haszontalan okvetetlenkedésekkel, de valósággal a nép javára szolgáló bölcs törvényhozásra fordítsák.

A múlt képviselőház nagy többsége is állást foglalt a házszabályok szigorítása mellett. Teljes lehetetlenség most ez elől elzárkózni; ezt feltétlenül meg kell csinálni. De ez magában véve nem elég. A házszabályokon kívül a Házban ülő képviselők tisztességéretére, hazafiúi belátására is szükség van; arra, hogy ők maguk kegyelettel viseltessenek az iránt az intézmény iránt, amely a magyar nemzet szabadságának, függetlenségének, önálló fejlődésének, boldogulásának egyedüli, igazi mentsvára és azt könnyelmű és apagyilkos kezekkel ne igyekezzenek rongálni és lerombolni. *(Élénk helyeslés és tetszés.)*

Magyarországon ma, hála Istennek, sok tekintetben kisebbek a szenvedélyek, mint voltak. De egy magáról megfeledkezett csoport¹ ma is egész vakmerően hirdeti, hogy ha polgártársai bizalmából beülhet a képviselőházba, ezt a bizalmat, ezt a megbízatást nem az üdvös munkára, hanem a munka megghiúsítására fogja felhasználni. Azt a hatalmat, amelyet polgártársai kezébe adnak, nem a nemzet javára, nem a magyar nemzet akaratát kifejezni hivatott parlament díszének emelésére, de ennek az intézménynek lerombolására fogja fordítani. Ezek a polgártársaink elég vakmerők arra, hogy odaálljanak és magukat 48-asoknak hirdessék. Hát, uraim! A 48-nak mi a legnagyobb alkotása közjogi téren? A magyar parlamentarizmus, a felelős magyar kormány; a magyar parlamentnek az a joga, hogy ő vezesse, ő intezze az ország kormányzását, hogy ő állandóan foglalkozzék az ország javának munkálásával. *(Élénk tetszés.)*

Hát, uraim! Kérdem, ki ma az egyedüli ellensége a 48-nak Magyarországon? Nem azok-e, akik a 48-i alkotásoknak ezt a legszebbikét, a magyar nemzetnek a magyar parlamentben megnyilatkozó önrendelkezési jogát akarják lerombolni, a magyar parlamentet akarják sárba tiporni? Már pedig jegyezzék meg az urak: szabad nemzetek szabad jogait ma már csak abban az esetben lehet megtámadni és elvenni, ha maguk ezek a nemzetek nem képesek bölcsen élni jogaikkal; nem becsülik

¹ T. i. a Juth-párt.

meg szabad intézményeiket, hanem lejárattják, sárba rángatják, letiporják azokat. (*Taps.*)

Akkor azután, ha mi magunk romboltuk le mindazt, amit apáink a mi számunkra alkottak; ha mi magunk nem becsüljük meg a mi jogainkat, a mi intézményeinket, a szabadságainkat: akkor elkorhadnak azok magukban, megrepedeznek azok támasztó oszlopai, dűledezni kezdenek azok falai és akkor a világesemények egy erősebb fuvallata elégséges arra, hogy azokat és azokkal együtt bennünket, — ezt a hivatásáról, jogairól, saját igaz érdekeiről megfélemedezett, szerencsétlen botor nemzetet, — elseperje. (*Zajos helyeslés.*)

Én a magyar nemzetnek hazafiságáról, értelméről, belátásáról egészen más nézetet bírok. Én lehetetlennek tartom azt, hogy különösen most, az utolsó esztendő tanulságai után; különösen most, amikor láthatja mindenki, hogy délibábnak csalóka képeit festették azok a nemzet elé, akik mindenféle ígéretekkel hitegették és nyerték meg a nemzet bizalmát; hogy Jidércfény volt, ami után elindult a nemzet; lidércfény, amely posványok felett lebeg és odaviszi azt, aki hiszékeny lélekkel fut utána... Nekünk nem délibáb, nem lidércfény kell. Bennünket az igaz hazafiság vezérsillaga kell, hogy vezessen; vezessen előre azon az úton, ahol a becsületes igazságoknak kemény kimondása és a becsületes igazságoknak önzetlen, magyar emberhez illő szolgálata vár. (*Helyeslés.*)

Én egész bizalommal kérem önöket, hogy azt a zászlót, amelyet kezembe adtak és amely zászló erős meggyőződésem szerint ennek a nemzetnek igazi jóvoltát, igazi emelkedését, vagyonban, műveltségben való megerősödését és ezáltal igazi függetlenségét is kívánja szolgálni: ezt a zászlót juttassák diadalra!

A jelölő gyűlés után bankett volt. amelyen Tisza — mint már sokat emlegetett 1899. júl. 20-i aradi pohárköszöntőjében (298) — a magyar-román testvériségre ürítette poharát.

Felköszöntőjének kivonata így szól:

Amióta csak közügyekkel foglalkozom, — úgymond, — annak a meggyőződésemnek adtam mindig kifejezést, hogy a magyar és román egymásra utalt, egymásra szorult érdektárs és testvér.¹ (*Zajos éljen! és „sze treaszka!“*) Azoknak szeretni, becsülni és támogatni kell egymást és rossz hazafi, de rossz román is az, aki román testvéreinket a közös magyar haza és magyar ajkú polgártársaink ellen akarja felizgatni. Ha egész

¹ Ugyanez a gondolat fordul elő Tiszának 1899. júl. 20-i híres aradi pohárköszöntőjében. (Jancsó B. i. m. 274. l.). L. egyébként a szatmári beszédnek (305) a nemzetiségi egyetértés szükségességét hirdető részét és az idevágó jegyzetet.

közéletemben mindig azzal fordultam magyar polgártársaimhoz, hogy ne hallgassanak a népámítókra; ugyanazon kérésem van román polgártársaimhoz is. Nekik is megvannak — és itt ülnek közöttünk — érdemes vezérek, akik őket a helyes, igaz úton, a testvériség, az egyetértés útján vezetik. Ez az igazság útja, ez a boldogulás útja; a románság akkor lesz boldog és szabad ebben a hazában, ha ezekre hallgat. Arra üritem poharamat, hogy az az egyetértés, az a testvéri jóviszony, amely a választókerület polgárait a múltban összefűzte, — változatlanul fennmaradjon és gyümölcseit megteremje a jövőben is. *(Éljenezés és taps.)*

Gr. Tisza Istvánt Ugrán egyhangúlag megválasztották.

310. Beszéd 1910. máj. 8-án Sárospatakon, az olaszliszkai választókerület munkapárti jelöltjének támogatására: a számító és az álmodozó Rákóczi; életpályájuk tanulságai; férfias bátorság hiánya a győztes függetlenségi párt vezéreiben; ennek fatális következményei; a lemondás politikájának vádja a munkapárttal szemben nem jogosult sem gazdasági, sem katonai téren; a külön vámterület és az önálló bank az országra nem előnyös; „a magyar hadseregben a magyar nyelv legyen az érintkezés nyelve“; a „kilences bizottsági program“ célja is az, hogy — Apponyi követelése értelmében — „a kaszánya folytassa az iskola magyarosító munkáját“; mi a helyes út a katonai kérdések megoldására?; közjogi harcok helyett produktív munka szükséges; Justhék politikája ebbe a nemzeti érdekebe ütközik; „amit mi hirdetünk, az nem lemondás, az felébredés“; a magyar nemzet igazi függetlenségének fenntartása végett ragaszkodnunk kell az osztrák szövetséghez és Deák Ferenc útmutatásához.

Máj. 8-án reggel gr. Tisza István Sárospatakra érkezett az olaszliszkai kerület nemzeti munkapárti képviselőjelöltjének, ifj. Molnár Viktornak támogatására.¹

A választói gyűlés a nagy múlttól beszélő Iiákóczi-vár udvarán, több ezer főnyi közönség jelenlétében, folyt le.

A gyűlést a vár ura, herceg Windischgratz Lajos, nyitotta meg, melegen üdvözölve Tiszát,

Gr. Tisza István nagy beszéde, melyben a lemondás politikájának vádja ellen védi a munkapártot, különösen Apponyi máj.

5- i jászberényi programbeszédének a katonai kérdéssel foglalkozó fejtegetéseivel szemben, itt következnek:^{1 2}

¹ L. a B. H. 1910. máj. 10-i számának „Tisza Zemplénben“ c. cikkét.

² A beszéd szövegét Az Újság 1910. máj. 10-i számából vettem.

Tisztelt Uraim! Amidőn szót emelek, ebben a történelmi emlékekben annyira gazdag várudvarban, lehetetlen kivonni magamat ezeknek a történelmi emlékeknek hatása alól. Hiszen ha körültekintünk itt, minthogyha régi idők emlékei és tanulságai beszélnének mihozzánk; minthogyha megelevenednének itt őseink küzdelmei, szenvedései; mintha őseinknek nagy alakjai kérnék számon tőlünk, hogy mit mívelünk, hogyan sáfarkodunk azzal a szent hagyománnyal, azzal a szent örökséggel, amelyet annyi küzdelemmel szereztek meg számunkra, és amelyet most nekünk kedvezőbb idők között, kevesebb küzdelemmel, de szintén hazafiúi belátás által sugalmazott becsületos munkával kell megtartanunk. És, tisztelt uraim, sajátságos az, hogy azon történelmi nagy alakok közül, akik benépesítették ezt a várudvart, a két legnagyobb, a két legemlékezetesebb, mintha megszemélyesítené előttünk a magyar nemzet lelkét mozgásba hozó két irányzatot. Minthogyha I. Rákóczi György és II. Rákóczi Ferenc személyében azok a különböző nagy tulajdonok, azok a különböző lelki áramlatok állanak szemünk előtt, amelyek mozgatják a magyar ember lelkét a mi napjainkban is. Egyetértettek a célban mindketten; ugyanaz a forró hazaszeretet, ugyanaz a nemes lelkesültség és idealizmus vezette mind a kettőt. De az egyikben talán erőteljesebben volt az álmódosítás, a képzelődés, a vérmes vérmérséklet kifejlődve; míg a másik a hazafiúi lélek lelkesedő idealizmusát a számító elme bölcsességével tudta magában egyesíteni. És, uraim, éppen ezért ma is talán nagyobb helyet foglal el a nemzet lelkében az álmódosító, mint a számító Rákóczi. De ha megnézzük életpályájuknak eredményét és gyümölcsét, látni fogjuk azt, hogy a számító és hideg Rákóczi a linzi békét szerezte meg nemzetére számára; az álmódosító Rákóczi a maga nemes életét Rodostón számkivetésben végezte be, ott kellett búslakodnia elhibázott életén és a nemzetére nehezedő súlyos szenvedések felett.¹

Uraim, nagy és nemes tanulság rejlik ebben a mi számunkra is. Ma is látunk magyar embereket, jó hazafiakat, igaz hazafiakat egyaránt; látunk olyanokat, akikben az álmódosítás, a képzelődés fejlődik ki a viszonyokkal kérlelhetetlen szigorral számító józan ész, józan ítélőképesség rovására. És talán természetes, ha a tapsok, a népszerűség oroszlánrésze ezen a

¹ Tisza beszédének a „számító” és az „álmódosító” Rákócziról szóló pasztfjzusa, melyet a várkerten kívül álló diákoknak már úgy adtak tovább, hogy Tisza II. Rákóczi Ferenc emlékét gyalázta, a diákok részéről parázs tüntetésre adott okot Tisza ellen, mikor beszéde végeztével a Főiskola kertjén át a vasútállomásra ment. Az e miatt kérlelő hangon hozzá lépett főiskolai közigazgatónak nagyon komolyan ennyit mondott: „Nagytiszteletű Úr, akkor kellene kétségbe esnünk, ha nem ilyen lenne a magyar ifjúság”. (L. erről „Tisza István Sárospatakon” c. cikket a Tisza-Évkönyv 1926/27. évf. 121—128. lapján).

képzeletet, a nemzet költői lelkületét jobban megragadó alakok felé visz bennünket.

Azonban ne felejsük el, — ott van száz és száz tanulság a történelemből, de ott vannak ennek a várudivarnak, ott vannak a Rákócziak történetének nagy tanulságai: a nemzetet biztos révpartra, a nemzetet nagy céljai felé közelebb, a nemzetet a nemzeti erő és függetlenségi erő megközelítése felé előre csak az az idealizmus vezeti, amely számolni tud a tényleges viszonyokkal, amely erejét meghaladó feladat elé nem állítja a nemzetet. (*Élénk éljenzés és tetszés.*)

Hiszen a közelmúltban is megküzdött ez a két áramlat egymással. Megküzdött évtizedek hosszú harcain át és beállott egy pillanat, amidőn egy őszinte szenvedély, a tévútra vezetett, de azért őszinte hazafias szenvedély és lelkesültség az álmódzók kezébe juttatta a hatalmat. Bekövetkezett, hogy a függetlenségi párt többségre jutott. Amint ez megtörtént, a hatvanhetesek semmi tekintetben és semmi irányban nem állták útját a függetlenségi párt törekvéseinek. A hatvanheteseket történelmünknek ez a fordulata két táborban találta. E két táborban, különböző viszonyok közé jutva, ugyanazt a kötelességet igyekeztünk teljesíteni. Azok, akik szövetségben voltak a győztes függetlenségi párttal, felhasználták ezt a helyzetet arra, hogy megteremtsék az egységet, az összhangot a függetlenségi párt és Ő Felseége között.¹ Azok, akik politikai ellenfelei voltunk ennek a konstellációnak, az adott viszonyok között kötelességünknek tekintettük azt, hogy teljesen félreálljunk a politika teréről^{1 2} és a mi jelenlétünkkel, a mi ellentétes elveinkkel semmi irányban ne zavarjuk a helyzetet, semmi irányban ne nehezsítsük meg a függetlenségi pártra nézve azt a kísérletet, hogy igyekezék elveit diadalra juttatni. (*Élénk éljenzés.*)

Tudják azt, uraim, tudják mindnyájan, hogy egy erős válságba, mondhatnék, a katasztrófa küszöbére sodorta a függetlenségi párt győzelme a nemzetet és csak amidőn már elkerülhetetlennek látszott az alkotmányos élet teljes összeroppanása: csak akkor sikerült ideiglenesen megoldást találni,³ csak akkor sikerült módot találni arra, hogy a függetlenségi párt vezeterei elfoglalják helyüket a kormányban; kísérletet tehessenek elveik megvalósítására, kísérletet az ország rendjének tényleges helyreállítására. (*Úgy van! Igaz!*) Ezek az urak egy ideiglenes megoldásra vállalkoztak, de nagyon természetesen kötelességszerűleg igyekeztek az ideiglenes megoldás idejét felhasználni a végleges megegyezés, a végleges megállapodás

¹ Elsősorban Andrássy és az 5 vezetése alatt álló alkotmánypárt (292—3).

² (289).

³ Az 1906. ápr. eleji „paktum” által. (289).

előkészítésére és amint ehhez a feladathoz fogtak: be kellett látniok, hogy addig tévúton jártak; be kellett látniok, hogy a függetlenségi politika közjogi követeléseinek erőltetése fejjel a falnak viszi a nemzetet; be kellett látniok, hogy az ország érdeke azt követeli tőlük, hogy a krízisnek, a bonyodalomnak, a nemzet és királya közötti meghasonlásnak ezen alkotóelemeit küszöböljék ki a magyar politikából; hogy állítsák ismét helyre a teljes összhangot király és nemzet között, a teljes összhangot, amely minden üdvös magyar nemzeti politikának, minden, a gyakorlati elveket néző magyar politikának kell, hogy sarkköve legyen. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps.*)

Ezekben az urakban volt annyi belátás, hogy azt átláták, és annyi hazafiság, hogy ennek elérésére kísérletet tettek. A fátum csak abban rejlett, hogy nem volt annyi férfias bátorság bennük, hogy tévedésüket, meggyőződésük megváltozását nyíltan beismerjék. Igyekeztek mérsékelni eljárásukat, igyekeztek kiküszöbölni politikájukból mindent, ami akadályul szolgálhatott a király és a nemzet egyetértésére nézve; de mégis fenn akarták tartani magukra nézve az ígéreteikhez, elveikhez, jelszavaikhoz való ragaszkodás látszatát. (*Úgy van!*) Arra a feltétlenül szükséges lépésre, hogy elveik és belátásuk megváltozását nyíltan beismerjék, elég erkölcsi bátorsággal nem bírtak. (*Úgy van! Úgy van!*)

Ennek azután két fatális következménye volt. Az egyik az, hogy hiába törölték ki gyakorlati programjukból közjogi követeléseiknek egész tömegét; hiába mondtak le program-pontjaiknak 99 századrészéről, a látszat kedvéért mégis ragaszkodtak egy és más csekélységhez. És akkor ez a csekélység, ez a homokszem, ez a porszem elég volt arra, hogy a teljes egyetértés király és nemzet között helyre ne állhasson. Tehát megfosztották a nemzetet az egyetértés áldásaitól, a nélkül, hogy megfelelő nagy célokért a küzdelembe vitték volna. A másik, fatális következménye volt az, hogy ellentétbe került eljárásuk lényege a látszattal, politikájuk tartalma a frazeológiával, amellyel azt kísérték. (*Úgy van! Úgy van!*) Ezzel azután elvesztették a bizalmat fenn és lenn egyaránt. Kétszínűnek, őszinteség nélkülinek látszott egész politikai eljárásuk. S mind jobban és jobban kitört, mintegy elemi erővel, az egész magyar közvéleményben a kívánság: végre-valahára egy, talán brutális, őszinte szó iránt; végre-valahára talán olyanok iránt, akik teljes leplezetlenséggel mondják meg azt, amit helyesnek tartanak, nem törődve azzal, hogy tetszik-e a pillanatnyi hangulatoknak vagy sem, és akik nyílt sisakkal, becsületes meggyőződésük mellett férfias és nyílt politikát folytatnak. (*Élénk éljenzés és tetszés.*)

Lejárja magát ilyen körülmények között a koalíció kor-

mánya és szétmállik az egész, megdönthetetlennek látszó pozíció, amelyre felépítették kormányzatukat. S amidőn azután a bankkérdés megérése kellő ürügyül szolgál rá arra, hogy bizonyos elégedetlen elemek felbontsák az egész szituációt: egy aránylag jelentéktelennek látszó csoport aknamunkájára¹ felbomlik a helyzet, tehetetlenségbe jut a koalíciós kormány, egy turbulens ellenzéknek obstrukcionális fenyegetésével találja szemben magát és nyíltan bevallja tehetetlenségét az ügyek tovább vitelére.

Gondoljunk vissza az őszi és a téli eseményeire. Hiszen a koalíciós pártok vezérei, a koalíciós kormány tagjai voltak azok, akik nyíltan hirdették, hogy szabadulni kívánnak állásaiktól; akik lámpással kerestek olyan önfeláldozó embert, aki elfogadja tőlük az ország kormányzata vezetésének szomorú örökségét! (*Igaz! Úgy van!*) Hát ha végre-valahára akadtak önfeláldozó férfiak, akik kezükbe vették az ország kormányzatát, — akkor, engedjenek meg nekem, de éppen azoknak, akiket egy lehetetlen szituációból mentett ki a jelenlegi kormány önfeláldozó vállalkozása, nincsen joguk szemrehányásokat tenni azokkal szemben, (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés.*) akik erre a hálátlan, erre a sok önmegtadadást kívánó szerepre vállalkoztak. (*Élénk tetszés és éljenzés.*) És még egyet: azoknak az uraknak, akik a koalíció politikáját intézték, nincs joguk arra sem, hogy a lemondás politikájának nevezzék a mi politikánkat. (*Élénk helyeslés.*)

Vizsgáljuk meg kissé ezt az ismét és ismét, minden cáfolattal szemben újra feltámadó vádat és támadást. (*Halljuk! Halljuk!*) Ha mi azt akarjuk látni, hogy szemben a koalíció politikájával, miről mond le az a politika, amelyet mi tartunk helyesnek, — nagyon természetes, nem a régi függetlenségi programmal kell összehasonlítani magunkat, mert hiszen annak egész közjogi tartalmáról lemondott már maga a koalíció. Annak egész közjogi tartalma éppen úgy hiányzik a Kossuth-párt, mint a Justh-párt programjából.^{1 2} (*Úgy van! Úgy van!*) Arról ma már nem szabad többet beszélünk, ha polgártársainkat öntudatosan ámitani nem akarjuk.³ (*Zajos helyeslés.*) Ha nem igenis össze kell hasonlítani a mi álláspontunkat azzal az állásponttal, amelynek alapján a koalíció a végleges rend megteremtésére vállalkozni hajlandó lett volna. (*Élénk helyeslés.*)

Itt két része van a dolognak. Az egyik a közgazdasági

¹ A Justh-csoport aknamunkájára. (293).

² (295, 297).

³ Tisza István 1910. jan. 24-i főrendiházi beszéde óta (293) minden adott alkalmal hangoztatja, hogy a koalíciós korszak tapasztalatai után a 67 és 48 közötti ellentét anachronizmussá vált.

kérdés. Ma nem akarok abba belemenni, — hisz a program nem is került nyilvánosságra, — hogy abban a koalíciós programban, amelyet ők felállítottak, mint egy állandó rendezést, mi maradt fenn az úgynevezett közgazdasági önállós posztulátumaiból! Ezzel most nem akarok foglalkozni, hanem egyszerűen konstatálni kívánom, hogy szerintem a lemondás fogalmát a közgazdasági kérdésekre alkalmaznunk nem szabad. Szerintem a közgazdasági kérdéseknél semmiféle olyan korlát a nemzet előtt nincs, amely szerint azt a politikát ne kívánhassa, amelyet magára nézve közgazdasági szempontból célszerűnek lát. *(Élénk helyeslés.)*

Ha én és a kormány itt szembe fordulunk a külön vámterület és az önálló bank jelszavaival, nem azért tesszük ezt, hogy lemondjunk valamiről, ami helyes volna, ami óhajtandó, ami üdvös volna. Hanem azért, mert a mi meggyőződésünk az — és ezt tudjuk közgazdasági érvekkel támogatni — hogy a jelen viszonyok között egy megfelelő megegyezés Ausztriával úgy a vám-, mint a bankügy terén az országra nézve kedvezőbb, előnyösebb az önálló banknál és a külön vámterületnél.

Ez a közgazdasági kérdés, uraim.

Nekem ma ezen beszéd keretében talán nem lehet erre a kérdésre egész terjedelmében kiterjeszkednem, megtettem ezt ebben a politikai körutamban már ismételtén.¹ Fogom is tenni, talán a választásokig, többször; de utóvégre minden kérdés minden részletét egy beszéd keretében felölelni nem lehet.

Engedjék meg, hogy most csak egész röviden konstatáljam azt, amit már más alkalommal¹ ² bővebben kifejtettem, és, ha Isten éltet, kifejtek a jövőben is: *(Hosszan tartó lelkes éljenzés.)* hogy meggyőződésem szerint — a bankügynek a közös bank szabadalmának meghosszabbítása útján való rendezése előnyösebb a magyar nemzetre nézve. Mert nyugodtabb, biztosabb és olcsóbb hitelviszonyokat tud teremteni, mintha most egy új, külön magyar bank felállításával erre a magyar bankra bízánk hitelügyünknek intézését. *(Úgy van! Úgy van!)* Meggyőződésem az, hogy az egész magyar társadalom, az egész magyar polgárság akkor vagyonosabb, akkor boldogabb, ha olcsó hitele van és nem akkor, ha drágább hitele van. *(Élénk helyeslés.)* Ennek folytán, ha olcsóbb hitelt tudunk szerezni a magyar társadalomnak, ezzel boldogabbá, erősebbé és egyúttal függetlenebbé is tesszük. Mert gazdagabb nemzet mindig függetlenebb lesz a szegényebb nemzetnél. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)*

Mondom, uraim, az összes gazdasági kérdésekben tiltako-

¹ (296, 301, 303, 305, 309).

² (293, 296, 303, 309).

zom a lemondás jelszavának, a lemondás fogalmának alkalmazása ellen. Azért nem csináljuk meg, mert károsnak tartjuk; nem azért, mert lemondunk és lemondásra akarjuk bírni a nemzetet olyan valamiről, ami hasznos volna a nemzetre. *(Igaz! Úgy van!)*

Ha a lemondás fogalmáról itt beszélhetünk, ez csakis és kizárólag a katonai kérdésekre vonatkozik. *(Halljuk! Halljuk!)* Tudjuk azt mindnyájan, hogy egészen a tizennyolcadik századtól fogva voltak az állandó hadsereg kérdéseiben a magyar nemzetnek olyan vágyai, óhajtásai, kívánságai, amelyek örökös súrlódást eredményeztek a nemzet és királya között. Ezeket a kérdéseket úgy kívánta a hatvanhetedik kiegyezés rendezni, hogy ne legyen többé ellentét a király és a nemzet között; hogy tehát a nemzet mindazon óhajtásaival, amelyek még hátra vannak a hadsereg kérdésében, várja meg, amíg királyával való egyetértésben megoldhatja azokat és ezeknek erőltetéséről, ezeknek sürgetéséről mondjon le addig, amíg az krízisbe sodorná az országot; amíg ez a király és nemzet közötti egyetértés nagy áldásaitól fosztaná meg a nemzetet. *(Élénk helyeslés.)*

Hasonlítsuk össze a mi álláspontunkat a koalíció vezéreinek álláspontjával. Mi az, amiről ők nem akarnak lemondani és mi az, amiről lemondani mi akarunk? Most legutoljára Apponyi Albert gróf jászberényi választóihoz intézett beszédében ¹ precizírozta megint célját, amely a hadsereg kérdéseiben szeme előtt lebeg. Én ebben sem vagyok hivatott ember, mint nagyon sok másban. *(Tetszés.)* Ha politikai ellenfeleim nyilatkozataival foglalkozom, lehetőleg nagyon precízen és nagyon hűségesen szeretem azokat vizsgálni.

Engedjék meg tehát, hogy felolvassam ezt a nyilatkozatot: *(Halljuk! Halljuk!)* Apponyi Albert gróf azt mondja, hogy: „A leghatalmasabb pedagógiai erő, a katonai szolgálat kell, hogy hazánk összes fiait a magyar állami fenség és egységes magyar állampolgárság tudatára emelje és hogy a kaszárnya folytassa ezen a téren az iskola magyarosító munkáját“.

Én ezzel a céllal egyetértek és csak az ellen tiltakozom, — ha a részletekben van mégis köztünk eltérés —, hogy Apponyi Albert gróf és elvtársai úgy állítsák oda a dolgot, mintha ők ezen cél érdekében követelnének mindent, nem mondanának le semmiről, mi pedig mindenről lemondanánk és semmit sem követelnénk. így állítja oda a végcél Apponyi Albert gróf. Aból, ami ennek a végső célnak elérésére vezetne, tudniillik a magyar nyelvnek teljes érvényesüléséről a hadsereg szolgálatában és vezényletében, igen sokról lemond Apponyi tiszelt barátom és politikai elvtársai.

¹ Itt Apponyi máj. 5-i jászberényi programbeszédéről van szó.

Mert hiszen mi az az egyetlen pont, amelyet ők maguk végleges rendezési programjukban követelésül felállítottak! Az egyetlen pont a századok szolgálati nyelve. (*Úgy van! Úgy van!*) Minden egyébéről, ami ezen túlterjed, tehát a szolgálati nyelv kérdésének egész nagy mezejéről ezen egy kivétellel, a vezényleti nyelvről pedig minden fenntartás nélkül éppen úgy lemond a függetlenségi párt, mint ahogy mi hajlandók vagyunk lemondani.

Az ellen pedig, mintha mi ezen a téren a lemondást képviselnék, és a haladásnak, az üdvös reformoknak ügyét nem akarnék tovább szolgálni, lelkem egész hevével tiltakozom. (*Élénk éljenzés és taps.*) Igenis, mi kívánjuk; tett is még a szabadelvű párt ezen a téren fontos kezdeményezéseket.¹ Mi kívánjuk azokat folytatni, kívánjuk azokat kiépíteni; de azt tartjuk, hogy végzetes tévedés ezeket a reformtörekvéseket, mint a hadsereg közössége ellen irányuló követeléseket kiélezní, (*Helyeslés.*) és ezeket mintegy szembeállítani a katonai egységnek követelményeivel és szempontjaival. Amikor, nézetem szerint, a tiszta igazság az, hogy mint mindenütt, az állami élet egész mezején: a királynak, a dinasztának dinasztikus és nagyhatalmi törekvései, a jól felfogott katonai érdekek és a magyar nemzetnek igazi érdekei teljes összhangban vannak egymással.^{1 2} (*Igaz! Úgy van!*) Ezt az összhangot kell kiemelni, ezt az összhangot nem szabad elhomályosítani engedni, amikor azután ez a nagy tény magától meg fogja teremni üdvös gyümölcseit.

Mert hogyan áll a helyzet? Az, hogy a hadsereg katonai szempontból minden tekintetben elsőrendű, harcképes, nagy hadsereg legyen, olyan, amely biztonságunkat minden küllenséggel szemben meg tudja védeni, — az legalább is olyan nagy érdeke a magyar nemzetnek, mint bárki másnak ebben a monarchiában. (*Igaz! Úgy van!*) Az, hogy ez a monarchia aktív külpolitikát folytathasson; az, hogy ez a monarchia a Balkán félszigeten meg tudjon minden olyant akadályozni, mi a mi biztonságunkat, a mi érdekeinket fenyegeti; hogy a Balkán félszigeten a mi barátainknak biztos támasza és szövetségese legyen a monarchia: az legalább is annyira érdeke a magyar nemzetnek, mint bárki másnak ebben a monarchiában. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps.*) Ezt pedig soha meg nem tehetjük teljesen elsőrendű hadsereg nélkül. És hogy ebben a tekintetben a mi külpolitikánknak csak alig egy vagy másfél évvel ezelőtt nagy nehézségekkel kellett megküzdenie;³ hogy külpolitikánkat sokáig a legerősebb eszközökkel kellett kormá-

¹ A „kilences bizottság“ katonai programjában. (103).

² Tiszának állandóan ismételt egyik vezértétele.

³ T. i. az 1908/9. annexiók válság idejében. (292).

nyozni; hogy a háború szélére sodortak bennünket, és hogy a háború elmaradt ugyan, de azért sok száz millióra menő költség szakadt Ausztria és Magyarország nyakába: az első-sorban és főleg annak tulajdonítható, hogy azok az események, amelyek itt a közelmúltban lejátszódtak,¹ meggyengítették a hitet a mi katonai erősségünk és harcképességünk iránt az ország határain kívül, *(Úgy van! Úgy van!)*

Ha ezek a szerencsétlen körülmények nem jöttek volna a kül- és bel-barát és ellenség elé; olyan erősnek hitték volna hadseregünket, amilyenek az bizonyult: akkor be nem következtek volna azok a veszélyek, amelyek, ha elhárultak is, igen nagy pénzügyi áldozatokat kívánnak. Hát, mondom, ez nemzeti érdek. A hadsereg harcképessége pedig a hadseregnek egységes vezényletét és belsejének megkívánja. *(Úgy van!)* Az világos, hogy a hadsereg katonai értékéből vesztené, ha szét-darabolnók. Világos tehát, hogy a magyar nemzetnek is érdeke, hogy ez a hadsereg katonai szempontból, a vezénylet és a vezérlés szempontjából, egységes katonai tényező maradjon. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)*

Ami azután a nyelvkérdést illeti, ha egy tabula rasa volna; ha itt tisztán és kizárólag katonai szempontokkal lehetne úgy összealakítani és átgyúrni a viszonyokat, mint ahogyan nem lehet, — hát természetesen, hogy a katonai érdek az volna, hogy magyar nyelven lehessen ezt az egész hadsereget szervezni, kiképezni, oktatni és háborúba vinni. Tudjuk mindnyájan, hogy ez teljesen lehetetlen. Ha pedig ez lehetetlen, akkor legalább azon kell igyekeznünk katonai szempontból is, hogy lehetőleg kevés nagy nyelvvel lehessen a hadseregben minden érintkezést eszközölni. Az a nyelv pedig, amellyel ezt Ausztriában meg lehet csinálni, a német; az, amelyikkel Magyarországon meg lehet csinálni, csak a magyar. *(Zajos helyeslés.)*

Az azután nemcsak magyar nemzeti érdek, de egyenesen katonai érdek békében és kivált háborúban, hogy a közös hadseregnek egy részében, vagyis a magyar hadseregben, mint a közös hadsereg kiegészítő részében: a magyar nyelv legyen az érintkezés, az egymást megértés nyelve; az a nyelv, amellyel tiszték és legénység és a különböző csapatok legénységei és tisztjei egymást mindig megérthessék és magukat megértethessék.² *(Hosszas lelkes éljenzés és taps.)*

Ehhez hozzájárul még az a másik szempont is, hogy miu-

¹ Egyrészt a szabadelvűpárt 1905. választási veresége (255), másrészt és főleg az 1905/6. „nemzeti ellenállás“. (273—289).

² Ezt célozta mind a „kilences bizottsági program“-nak (103) a tiszt-képzés ügyére vonatkozó 4. pontja, mind az 1904. évi Berzeviczy-féle népoktatási törvényjavaslat.

den egyes ezredben a legénység és tisztikar lehetőleg megértesse egymást. Ez ismét nem érhető el másképp, mintha a magyar nyelv elterjed, úgy a legénységben és elterjed úgy a tisztikarban, hogy azután az országnak nem magyar ajkú fiai is a magyar nyelv segítségével megértethessék magukat tisztjeikkel és tisztjeik beszédét megérthessék. *(Élénk helyeslés.)*

Ehhez hozzájárul még az a másik szempont is, hogy minden egyes ezredben a legénység és tisztikar lehetőleg megértesse egymást. Ez ismét nem érhető el másképp, mintha a magyar nyelv elterjed úgy a legénységben és elterjed úgy a tisztikarban, hogy azután az országnak nem magyar ajkú fiai is a magyar nyelv segítségével megérthessék magukat tisztjeikkel és tisztjeik beszédét megérthessék. *(Élénk helyeslés.)*

De tovább megyek még. Éppen olyan fontos katonai érdek az is, hogy meglegyen a szellemi és érzelmi összhang a legénység és tisztikar között; hogy a magyar legénységet, hogy azokat a magyar fiúkat, akik háború esetén vérüket fogják ontani a hazáért, olyan tisztek vezessék, akik vér az ő vérukból, hús az ő húsuból; akikkel nemcsak beszélni tudnak; de együtt gondolkozni, együtt érezni tudnak; ahol megvannak mindazok az erkölcsi kapcsok, amelyek nyert csata után is, de kivált a megpróbáltatások pillanataiban döntő fontosságúak. S kell, hogy a tisztikar vezetni tudja a maga legénységét; hogy a hadsereg azzal az erkölcsi összetartással, azzal az erkölcsi erővel bírjon, amely azután engedi, hogy viszontagságok között is helyét megállja. *(Igaz! Úgy van! Zajos helyeslés és éljenzés.)*

Ezt ismét csak akkor érhetjük el, ha a magyar hadseregben, ha a magyar ezredekben a tisztek túlnyomó nagy része magyar tiszttekből áll, akik olyan kiképzést kaptak, amely őket valóban élő tagjaivá teszi a magyar nemzetnek, a magyar társadalomnak; amely a gondolkodás és érzület szálaival kapcsolja őket bele a magyar társadalomba. *(Élénk helyeslés.)* Ebből aztán még egy katonai előny származik a hadsereg nézve: az együttérzés, az összhang a polgári társadalom és a tisztikar között. Nem szabad ezt a szempontot sem kicsinyeim. Egy hadsereg egész másképp érezheti magát egy olyan nemzet társadalmában, amelybe belenőtt, vagy mondjuk helyesebben, amelyből kinőtt, mint egy organikus képződménye annak a társadalomnak. *(Tetszés.)* Egy hadsereg, amelynek tisztikarát a társadalom minden rétegével, a baráti, a rokon, a családi kötelékek számtalan szála köti össze: az egész más erő abban a nemzetben, mint hogyha idegen jövevény ott az a tisztikar. Az összetartás, az együttérzés, az áldozatkészség, a hadsereg iránti rokonszenv egész más lesz egy olyan társadalomban, amelynek tisztikara tagja annak a társadalomnak; tagja

származásánál, nevelésénél, gondolkodásánál és érzületénél fogva. *(Igaz! Úgy van! Élénk tetszés.)* Uraim, reasszumáljunk! Fontos katonai érdekek egész sorozata kívánja azt, hogy a magyar ezredek magyar tisztekkel legyenek ellátva. Hogy ezek a magyar tisztek magyar nevelést kapjanak. Hogy ezek a tisztek jól tudjanak magyarul, magyarul tudjanak érintkezni az egész legénységgel. És katonai érdek az is, hogy a magyar ezredek egész legénysége eredetkülömbőség nélkül, a nemmagyar ajkú eredetűek is, a hadsereg egész legénysége tudjon tökéletesen jól magyarul, hogy a maga tisztikarával ne csak egy pár gépiesen betanult szólásmóddal, de valóban tudjon érintkezni, de valóban tudjon bizalmasan közeledni, valóban tudjon beszélni, jó és rossz percben együtt érezni és együtt gondolkodni. *(Élénk tetszés, éljenzés és taps.)*

Ezek a katonai szempontok szólallak a magyar nemzeti szempontokon kívül a mellett, hogy a magyar nyelv a hadseregben érvényesüljön. Ezek nyugszanak annak az úgynevezett kilences bizottsági programnak alapján, amely a szabadelvű pártnak talán legszebb öröksége, amelyet a magyar nemzetre hagyott. Ezt a programot kell becsületesen végrehajtani és ha egy pár évtized alatt elérjük azt, hogy a mi ezredekben tényleg csupa magyar tisztjeink legyenek; ha ezt a magyar népnevelés fejlesztése által — ami a kezünkben van — elérjük és elérjük azt, hogy ezek a tisztek a tót, oláh és szerb fiúkkal magyarul tudnak beszélni, azokat magyarul tudják kiképezni, azokkal magyarul tudnak a csapatszolgálat terén is érintkezni: akkor elérjük azt, úgyebár, hogy az idegen ajkú magyar fiú, aki a hadseregbe bejut, ott magyar légkörben érezze magát? Érezze azt, hogy a katonai uralom is magyar kézben van. És így elérjük azt, hogy ott az iskola magyarosító feladatát, — úgy, ahogy gróf Apponyi Albert oly ékesszólóan kifejezte, — a kaszánya folytassa és fejezhesse be. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Ez a helyes cél, ez a helyes út. Csakhogy, engedjenek meg, ha valahol, hát itt nem látszatra, nem babérokra, nem dicsőségre kell dolgozni, nem vívmányokról kell beszélni, hanem, igenis: táplálni, éleszteni kell tovább az érdekeknek azt a szolidaritását, amely fennáll minden katonai szempont és minden nemzeti szempont között, amely kell, hogy megteremje a bizalmat. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Amint egyszer a magyar nemzet nyíltan állást foglalt a hadsereg közössége, a hadsereg katonai egysége mellett; amint a magyar nemzet, úgy, ahogy ma tényleg van, de nyílt sisakkal be is vallja férfiasán a maga álláspontját és kimondja azt, hogy ha ezek a jogosult nemzeti szempontok a közös hadsereg magyar részében érvényesülnek, akkor ezt nem fogan-

tyúnak tekinti a hadsereg egységességének teljes szétrobbautására,¹ ellenkezőleg, kívánja ő is a hadsereg harcképességét, kívánja a hadsereg egységes szervezését és vezetését: a katonai és nemzeti szempontok, a dinasztikus és nemzeti szempontok egymással teljes harmóniában megoldhatók. (*Úgy van!*) Ez a helyes út a katonai kérdések megoldására, mert ez víz ebben a kérdésben is lépésről-lépésre előre az előttünk lebegő nagy cél teljes elérése felé; de egyúttal ez a helyes út azért is, mert ez nemcsak fenntartja, de ápolja és örök időkre biztosítja azt a teljes bizalmat, amely minden üdvös nemzetpolitikánk alfája és ómegája. Századokon keresztül éreztük átok-súlyát annak a szomorú helyzetnek, hogy lehetetlen volt megtalálni király és nemzet céljai közt a teljes találkozást. Századokon át küzdött a nemzet ezzel. Abban az időben, amidőn a dinasztia nagyhatalmi ambíciói nem voltak összeegyeztethetők a magyar nemzet különállásával, a magyar nemzet független alkotmányos szabadságával, — abban az időben nem állhatott más a nemzet előtt, mint a harc és a sűrlődés. Ez történelmi szükségesség volt, amellyel meg kellett birkózni; meg is birkózott vele a nemzet, de, fájdalom, megfogyott erővel és a többi szerencsésebb helyzetben levő európai kultúrnépekkel szemben anyagi és szellemi téren hátramaradva, került ki ebből a hosszú küzdelemből.

De most, uraim, amidőn hála az egek urának, hála királyunk atyai szívének (*Zajos éljenzés.*) és hála azon nagy magyar férfiak bölcsességének, akik a 67-i kiegyezést megalkották; ma, midőn egy világtörténelmi nagy fordulat után vagyunk, amely évszázadoknak ezt az átkát kiküszöbölte a magyar nemzet közéletéből; amely megtalálta azt a találkozási pontot király és nemzet között, egyúttal azt az archimedesi pontot is, amellyel a miránk ellenséges világ minden törekvését, minden hatalmi pozícióját ki lehet forgatni sarkaiból: akkor botor könnyelműség ma a rég elmúlt idők látszatának felébresztése végett belső szükség nélkül, belső kényszerűség nélkül, ok nélkül feltámasztani ismét a régi ellentéteket, feltámasztani azoknak talán csak látszatát, de magának ennek a látszatnak feltámasztásával megfosztani a magyar nemzetet a valóban produktív nemzeti munka előfeltételeitől. (*Zajos tetszés és helyeslés.*)

Szabad-e ezt tenni most, a közelmúlt esztendőök szomorú tapasztalatai során? Amikor megtehetette a nemzet a próbát, láthatta, hogy mit érnek el azok, akik bizonyára jóhiszemű elfogultsággal a legszenvedélyesebb harcba vitték bele a nemzetet; akik elhittették a nemzettel azt, hogy csak magyar em-

¹ Amint ezt Ausztriában általában gondolták, sőt ma is gondolják.

berek hazafiatlansága állja útját a magyar nemzet ezen vágyai teljesülésének. Odajutottak ők a hatalom polcára, az egész nemzet lelkesült támogatása vitte őket oda és tartotta őket ott. És most, a próba megtétele után, ugyebár, ők maguk kénytelenek beismerni azt, hogy a nemzet érdekei nem közjogi harcokat követelnek; ellenkezőleg azt követelik, hogy ezeket a közjogi harcokat félretéve, egyesült erővel, vállvetve igyekezzünk a produktív munka terén működni, a produktív munka terén előbbre vinni a nemzetet, *(Élénk helyeslés.)* És most az utolsó évek tapasztalatai után nem minősíthetetlen dolog-e az, hogy még mindig akad egy elvakult csoportja a magyar közéletnek, még mindig akad egy párt, amely a régi gyűlölségből akar táplálkozni?

Most, amikor a 67-esek aktív vagy passzív szerepben, — ahogy a körülmények kívánták, — de tényleg valamennyien becsületesen segédkeztek a koalíciónak abban, hogy a nemzet számára mentül többet tudjanak elérni; ma, amidőn láthatták azt, hogy itt becsületes magyar hazafiaknak becsületes és helyes aggodalmai és helyes előrelátása volt az, ami ettől a küzdelemtől visszatartani kívánta a nemzetet: ma, mondom, szabad-e ismét előállani a régi rágalmakkal, szabad-e sár és piszok dobálásával befeketíteni akarni azokat, akiknek, fájdalom, — én sajnálom legjobban —, de, fájdalom, olyan eklatáns elégtételt szolgáltattott az utolsó esztendőök szomorú története? És szabad-e ma a 48 szent emlékeivel még mindig visszaélni arra a célra, hogy a régi jelszavakkal, régi ígéretekkel igyekezzünk elámítani, elkápráztatni a nemzetet: ma, amikor mindenki tudja, hogy azok a jelszavak kivihetetleneknek bizonyultak; ma amikor mindenki tudja, hogy azok továbbberőltetése szerencsétlenséget hozna a nemzetre? Ma ezeknek a régi jelszavaknak tovább csillogtatása a nemzet előtt nem egyéb, mint könnyelmű kísérlet a közvélemény félrevezetésére, clámítására; nem egyéb, mint kétségbeesett embereknek olyan próbálkozása, amellyel az ő mostani álláspontjuknak sivárságát, ürességét, vigasztalanságát elleplezni igyekeznek. *(Úgy van!)* És ha van valaki ebben az országban, akitől szentségtörés a 48-at emlegetni, úgy azoktól az emberektől szentségtörés az, akik a közelmúltban is tehetlenségre kárhoztatták a magyar parlamentet és a magyar parlament utolsó napját egy olyan dicstelen cselekménynek szégyenteljes emlékével szennyezték be, amelyről igazán nem akarok beszélni.¹ *(Felkiáltások: Gyalázat!)*

A Justh-párt megszületésekor^{1 2} bejelentette az obstrukciót az/ 1906-i választásokból kikerült országgyűlés többségével

¹ A márc. 21-i véres ülésről (299) van szó.

² T. i. 1909. nov. 11-én, az addig egységes függetlenségi párt kettéválásakor (293).

szemben; megszületése egyúttal a halálharangját húzta meg a magyar parlamentnek. Amely perctől fogva a Justh-párt megszületett, megállót a parlamenti munka ebben az országban. Az a parlament, amelyet 1906-ban az akkori nemzeti felárlángolás korszakában választottak; az a parlament, amelyet a függetlenségi párt vezéremberei vezettek; az a parlament lett halálra ítélve a Justh-párt megszületése által. És ma választási programjuknak gyakorlati pontja megint micsoda? Az, hogy ha őket beválasztják a parlamentbe és ha nem kapnak többséget, ők, a kisebbség, lehetetlenné fogják tenni a többségre nézve az alkotmányos kormányzást.

Hát, uraim, 48-as-e az, aki a parlamentárizmust akarja Magyarországon lehetlenné tenni? 48-as-e az, aki apagyilkos kezét emel a nemzeti akarat kifejezésére hivatott magyar képviselőház ellen? 48-as-e az, aki a 48-nak legszebb eredményét rántja sárba, kompromittálja viselkedése által és aki ma azt ígéri a választóknak: válasszatok meg és én a nemzeti szabadság nevében, a 48 nevében lerombolom a szabadság épületét; beszenyezem a 48-nak legszebb alkotását? Ha valakinek ebben az országban meg kellene tiltani, hogy a 48 nagy alakjaira, nagy férfaira hivatkozzék, hát bizonyára a Justh-párt az. *(Élénk helyeslés.)* Ezek az uralt, akik hozzá akarják kötni rögeszméikhez a nemzetet és akik e rögeszmék melletti harcra, a magyar parlamentárizmus lerombolására hívják fel a nemzetet: ezek az urak telietnek-e nekünk szemrehányást; mondhatják-e azt, hogy mi a lemondás politikáját hirdetjük, hogy mi ezt a nemzetet vissza akarjuk tartani az érvényesülés, az előrehaladás, a függetlenség útján?! *(Úgy van!)*

Amit mi hirdetünk, az nem lemondás, az felébredés. *(Zajos tetszés.)* A mi szavunk nem csüggedésre, nem tétlenségre; a mi szavunk férfias cselekvésre hívja fel a nemzetet. *(Élénk tetszés és helyeslés.)* Alii miránk hallgat, az semmivel sem tűz magasabb célokat a nemzet elé, mint bárki ebben az országban. De ha kitűzi azokat a célokat, nem álmokép gyanánt tűzi azokat maga elé, hanem férfiúhoz illően elérendő véggél gyanánt, amely felé törekedni kell. Törekedni nem egymás befektetésével, nem egymás hazafiságának kétségbevonásával, nem a rombolás munkájával, nem azzal, hogy lehetetlen álláspontokkal lehetetlen zsákutcába vigyük a nemzetet, — hanem igenis az építés munkájával, igenis az önfeláldozó cselekvés munkájával, igenis azzal, hogy azt mondjuk ennek a nemzetnek: Te, magyar nemzet, nagy dolgokra vagy elhivatva! Téged az "Úristen kegyelme nem azzal jutalmazott, hogy egy olyan békés, nyugodt sarkába tett volna a világnak, ahol megélhatsz csendesesen a magad kis körében, nem törődve a nagyvilággal. Nem, Téged már ezer évvel ezelőtt Európának egy olyan pontjára állított a

Gondviselés, ahol küzdelmek között, erősebb ellenségek között kell kimutatnod erőidet, kell megtalálnod helyedet. Csak azért állhattál meg ezer esztendőn keresztül ezen a polcon, mert mindig volt benned hazafiúi elszántság, tetrekészség, de volt benned politikai bölcsesség is. Tudtál bölcsen bánni erőiddel a megpróbáltatás nehéz időiben; tudtál számolni a viszonyokkal; tudtál szövetségest keresni magadnak, ha a feladatok, amelyek elé állítottát, túlhaladták erődet. És hazafiúi áldozatkészséggel, semmi áldozattól vissza nem riadó férfias energiával és egyrítással politikai bölcseséggel: számolni tudó, szövetségeket megkereső és azok bizalmát, becsülését megnyerő, erkölcsi tekintélyt szerző politikai bölcseséggel és belátással meg tudtad erősíteni azt a pozíciót, amelyre a magad erejénél fogva gyenge voltál. (*Zajos tetszés és taps.*)

Ma is olyan pontján állunk a világnak, ahol apáinknak mindezekre a nagy tulajdonaira szükségünk van. Ma is erős ellenségeink vannak;¹ ma is ide vagyunk dobva Európának egy olyan pontjára, ahol népek alakulnak, népek születnek és népek múlnak el és ahol a népek alakulásának, születésének és elmúlásának ebben a nagy vulkáni munkájában nagy népfajoknak, nagy néptörzseknek a törekvései, ambíciói, hatalmi vágyai irányítják ellenünk figyelmüket. Ma is csak akkor tudunk ezen a ponton megállni, csak akkor tudjuk a magyar nemzet különállását, a magyar nemzet valódi függetlenségét fenntartani, ha híven ragaszkodunk ahhoz a szövetséghez, akit apáink bölcsesége szerzett meg számunkra és akihez miudazok a nagy lelkek és nagy szabadsághősök is, akiknek fegyverrel kezükben kellett a nemzet alkotmányos jogait nem egyszer megvédeniük, mindannyiszor visszatértek, valahányszor alkalmid? volt becsületes békével fejezni be a férfias küzdelmet.

Mondom, célunkat csak akkor érhetjük el, ha ragaszkodunk ehhez a szövetséghez; ragaszkodunk mint egyenjogú fél, mint olyan fél, akit ugyanolyan jogok illetnek meg, mint szövetséges társunkat; akik érezzük magunkban a hivatást és kötelességet, hogy, mint döntő tényező, beleszólhassunk ennek a Monarchiának nagyhatalmi politikájába, irányítsuk azt saját céljaink, saját érdekeink szerint. De hogy ezt elérhessük, úgy kell magunkat viselnünk, hogy megszerezzük idebent az országban és az ország határain kívül azt a közbecsülést, azt az erkölcsi tekintélyt, azt a tiszteletet, amely bizalmat ébreszt és félelmet parancsol és megteremtsük és ápoljuk azt az összhangot magyar király és magyar nemzet között, amely nélkül üdvös nemzeti politikát én nem tudok elképzelni. (*Élénk helyeslés.*)

¹ Tudjuk (292), hogy az annexiók válság következményeként az osztrák-magyar monarchia külpolitikai helyzete erősen megromlott.

Nézzünk körül, uraira, mit termett ránk nézve az a négy év, amely ha nem is szüntette meg a király és nemzet egyetértését, de megingatta az ebbe vetett bizalmat? Hát ha körül-nézzünk, nem látjuk-e mindenütt a mi hatalmi pozíciónk sán-cainak repedezését; nem látjuk-e mindenütt ellenségeinknek velünk szemben mind merészebb és merészebb fellépését; nem látjuk-e a nemzetiségi kérdés elfajulását; nem látjuk-e Horvát-országgal való viszonyunk elmérgesedését; osztrák ellenségeinknek mind vakmerőbb fellépését? Nem látjuk-e azt, hogy azok az osztrák centralista törekvések, amelyek vereséget szenvedtek 1867-ben; amelyek csak a királyával egyesülő magyar nemzet politikai ereje elől hátráltak meg, de amelyek lesben állanak: nem nyugodtak bele ma sem végleg ebbe a megoldásba, csak az alkalmat lesik, hogy előtérbe jöjjenek ismét, hogy felemel-jék fejüket és rámutathassanak arra, hogy a magyar nemzettel nem lehet a Monarchia nagy céljaira nézve üdvös politikát csinálni; ime, a magyar nemzet nem tud élni szabadságával, szabad intézményeivel; nézzétek meg, kezébe adta a sors a ma-gyar nemzetnek saját jövője intézését, kezébe adta összes jo-gait, hát hova jutott vele? Tud-e élni alkotmányos jogaival; fenn tudja-e tartani a magyar parlament akadálytalan mun-kásságát, jó hírnevét, becsületét; fenn tudja-e tartani a maga nemzeti erejét; tud-e nemzeti politikát folytatni? Hát nem bolondóráként zakatol a magyar közélet, a nélkül, hogy helyes irányban bármelyik tekintetben mutatná az időt és előbbre vinné a nemzetet? Ha mi nem beszélni akarunk a negyven-nyolcra, nem beszélni akarunk a függetlenségről, de ha méltó utódai akarunk lenni azoknak a nagy dicső őseinknek, akik a 48 vívmányait a nemzet számára biztosították, és ha mi ennek a nemzetnek igazi függetlenségét valóban szolgálni akarjuk: azon a helyes úton kell haladnunk előre, amelyet Deák Ferenc mutatott a magyar nemzetnek; amely nem lerombolása, de diadalra vezetése, érvényesítése, betetőzése és biztosítása a 48-nak. *(Élénk helyeslés.)*

Uraim! Felhívom önöket, hogy most az országnak ezen forduló pontján, amidőn az Isten kegyelme még egyszer lehetővé tette a nemzetnek, hogy döntsön sorsa felett: felhívom önöket, hogy most ne hallgassanak káprázatos ígéretekre; ne hallgassanak az ámtás, a gyűlölség szavára, — de hazafias belátásuknak és hazaszeretetüknek tiszta fáklyavilága mel-lett jöjjenek ide, jöjjenek mi utánunk, hogy diadalra vigyük azt a zászlót, amelyre az országnak valódi erősödése, valódi függetlensége, amelyre az alkotmányos élet igaz eredményei-vel számoló magyar nemzeti politikánk van felírva.

Tisza nagy tetszéssel fogadott beszéde után ifj. Molnár Viktor mondta el programbeszédét.

Az olaszliszcai kerületben Molnár Viktort 251 szótöbbséggel megválasztották Kossuth-párti ellenjelöltjével szemben.

311. Beszéd 1910. május 8-án Sátoraljaújhelyen, Kazy József földművelésügyi államtitkár képviselőjelöltségének támogatására: küzdelem Justhék romboló irányzatával; polémia Justh Gyulával: a képviselőházi merénylet és a bécsi audienca; Justh-párti nyilatkozatok a bankkérdés dolgában; Justhék katonai programja és a kétéves katonai szolgálat; örködni kell a 48-as és a 48-at megkoronázó 67-es alapok felett; „az öngyilkosokra nincs feltámadás!” — Tisza két levele Löw Lázár ungvári főrabbihoz. — Az új országgyűlés összehívása.

Máj. 8-án Tisza a sárospatakin kívül még egy választási beszédet mondott. Sárospatakról ugyanis délután u szomszédos Sátoraljaújhelyre utazott Kazy József földművelésügyi államtitkár (302) ottani képviselőjelöltségének támogatására.¹

A választói gyűlésen, melyet a színházban tartottak, Kazy programbeszédének elhangzása után gr. Tisza István szólalt fel.

Beszédében, mely a Justh Gyulával vívott életre-halálra menő párviadalnak (305) kiemelkedő mozzanata, ellenfelének ápr. 27-i kolozsvári beszédében foglalt polemikus állításait dönti meg.⁵ Humorosan foglalkozik továbbá Justh máj. 5-i makói programbeszédének a katonai kérdésekről szóló részével és kellő értékükre szállítja le az önálló jegybank mellett felhozott Justh-párti érveket.

Gr. Tisza István beszéde így szól:^{1 2 3}

Tisztelt Uraim! Nagyon sajnálom, hogy az a helyiség, amelyben vagyunk, ezt az impozáns tömeget, amely jelenlétével megtisztelt, kellőleg befogadni nem képes, és ennek folytán a legjobb akarattal sem leszek képes úgy beszélni, hogy szavaimat az itt megjelent igen t. polgártársaim valamennyien megérthessék. Kérem tehát azokat a t. barátaimat, akik olyan helyen állanak, ahol lehetetlen lesz előadásomat meghal-

¹ L. a B. H. 1910. máj. 10-i számának „Tisza Zemplénben“ c. cikkét.

Ápr. 27-i kolozsvári beszédében Justh Gyula főként Tisza ápr. 24-i szatmári beszédével (305) polemizált, „amelyben — úgymond — Tisza a valótlanosságok és képtelen állítások egész légiójával támadt reá“.

² Justh előtt dr. Hertzka Tivadar szólt — ugyanazon a választói gyűlésen — az önálló bankról. Elítélte azokat, akik azt hirdetik, hogy az önálló bankot 1910. dec. végéig felállítani nem lehet. Példák bizonyítják, hogy rövid idő alatt állítottak fel nemzeti bankot. Az sem igaz Hertzka szerint, hogy az önálló bank csak magasabb kamátlábbal dolgozhatna, ami az önálló bank elleneinek fő argumentuma. (Az ápr. 27-i kolozsvári Justh-párti nagygyűlésről 1. a B. H. 1910. ápr. 28-i számában megjelent tudósítást).

³ A beszéd szövege Az Újság u. e. napi számából való.

lani, tiszteljenek meg azzal az önfeláldozással, hogy csendesen méltóztassanak maradni, hogy legalább az igen t. közönség egy része hallhassa előadásomat. Eljöttem önökhöz, magammal hozva egy becsületes magyar embernek hazafiúi aggodalmait; egy becsületes magyar aggodalmait, aki idestova 20 esztendeje¹ látja tornyosulni a közélet egén azokat a fellegeket, amelyekből öt évvel ezelőtt a mindent lerombolással fenyegető zivatar tört ki.² Egy becsületes emberét, akinek, fájdalom, nagyon is igazat adtak a múltban az események s aki e miatt a fájdalmas elégtétel miatt remegve kérdi önmagától, vajjon nem egy második ilyen fájdalmas elégtételt tart-e fenn számára a jövő? Mert legyenek meggyőződve, hogy az a vihar, amely kitöréssel fenyegetett öt esztendővel ezelőtt, nem múlt el a nemzet feje fölött. Azok a fellegek még nem távoztak el a láthatárról; az a gyúanyag, amely lángbaborítással fenyegette az országot, még nem tűnt el, még nincs ártalmatlanná téve, csak el van odázva a veszély. Az Isten kegyelme lehetővé tette, hogy a magyar nemzet még egyszer magába szálljon és döntsön sorsa felett. De ma épúgy előttünk állanak, épúgy fenyegetnek a veszélyek, mint a közelmúltban. Azt akkor is olyan tisztán láttam, akkor is olyan összefacsarodó szívvel szenvedtem azon veszélyek láttára.

Ugyanazon aggodalmakat élem át, ugyanazon veszedelmeket, ugyanazon tisztán látó szemmel látom ma is. Tépelődve, aggódva, remegve kérdezem magamtól, vajjon az én szavam olyan kiáltó szó lesz-e a pusztában, mint akkor volt? (*Felkiáltások: Nem lehet!*) Azon polgártársaim, akik érzik, hogy akkor nekem volt igazam, — most a kellő pillanatban, a bajok beállta előtt, megteszik-e azt, hogy most higgyenek nekem, mielőtt nem késő? Most térjenek arra az útra, amelyen haladva elháríthatjuk hazánkról a veszélyt? A veszélyek ugyanazok, az aggodalmak ugyanazok és engem nem nyugtathat meg az, hogy a hazafiúi belátás örvedetesebb jelenségeivel találkozom. Nem nyugtathat meg, mert még ezután kell a magyar nemzetnek igaz erőpróbát, erkölcsi erőpróbát letenni; ezután fog bebizonyosodni az, hogy megvan-e a magyar nemzetben ma már az a hazafiúi belátás, amely a helyes gondolatokat helyes cselekvésekre tudja felváltani? Mert ha azt látom, hogy még ma is ott áll egy elszánt tábor, amely elvakultan csak a saját óhajait, saját céljait nézve, ma is a rombolás munkáját hirdeti; ha azt látom, hogy még abban az esetben is, ha a magyar közvélemény többségének józan belátása többséget fog küldeni a Házba, — ez a többség egy élet-halál harc

¹ Igazában már az 1889-i nagy véderő-vita óta. (10).

² T. i. „a nemzeti ellenállás“ zivatara. L. a (273) s. k. sz.

előtt áll azon romboló elemmel szemben, amely felforgatással fenyeget mindent, ami útjában áll: akkor ott áll előttem a nagy kérdőjel, meg lesz-e a magyar nemzetben az az erő, amely minden eszközzel kész elhárítani a nemzeti akarat érvényesülése útjából a vakmerően elébe tornyosult akadályokat? Ha ezt látom, ne csodálkozzanak rajta, hogy ezzel a romboló elemmel¹ oly sokat foglalkozom. (*Abcug! Le vele!*) Legyen szabad önökhöz egy kérést intéznem. Ne abcugoljanak senkit! (*Egy hang: Ők is abcugólnak.*) De én nem akarok hozzájuk hasonlítani! (*Élénk derűtség és helyeslés.*) Mi ne kövessük az ő példájukat, hanem menjünk nyugodtan, minden más véleményt tisztelve, a magunk meggyőződése útján. Ha a nemzeti akarat mi mellettünk nyilvánul meg; ha a választó közönség nekünk adja a többséget, amellyel jogunk és kötelességünk keresztül vinni a nemzet akaratát: akkor a tettek terén bánjunk el mindenkivel, aki a nemzeti akarat útjába áll.

Én a magam részéről kötelességemnek tartom, hogy ha hazámra nézve veszélyes irányzatot^{1 2} látok, mindent elkövessek, hogy ennek az irányzatnak az állításai, ténykedései a nemzeti közvélemény előtt helyes világításba legyenek helyezve. Én, t. uraim, erős kifejezésekhez ezekkel az urakkal szemben csak egyszer folyamodtam, akkor, amikor a képviselőházi merényletről kellett beszélnem.^{3 4}

Nem tehetek róla, a gyáva merényletről, amelyet egy összebeszélte tömeg intézett kötelességüket teljesítő védtelen egyes emberek ellen, — erről a gyáva merényletről másképp, mint erős kifejezésekkel nyilatkozni nem lehet. Ettől eltekintve, kerülni akarom az erős kifejezéseket. Hiszen, amikor utoljára beszéltem ezekről az urakról szatmári beszédemben,¹ azt mondtam, hogy állításokkal állok elő, cáfoljanak meg, akkor felesleges bárminő kifejezés, akkor meg vagyok verve. Ha pedig meg nem cáfolnak, akkor hiába használnak erős kifejezést; akkor csak saját álláspontjukat gyöngítik, azt igyekeznek jól-rosszul leplezni. Azóta a Justh-párt vezére nyilatkozott az én szatmári beszédemről.⁵ Az ő kolozsvári beszédében az egyszerű letagadásnak olcsó fegyveréhez folyamodott. Nagyon régi elv: si fecisti, nega; ha megtetted, tagadd le! Ezt az elvet követik mindazok, akiknek nincs okuk cselekedeteikkel dicsekedni. De nézzük azon állításokat, amelyeket ő felhozott.

Azt mondja Justh Gyula, hogy én az én bizonyítékaimat

¹ T. i. a Justh-párttal.

² Itt mindig a Justh-pártról van szó.

³ (299, 301, 303, 305).

⁴ (305).

⁵ T. i. ápr. 27-i kolozsvári beszédében, melyről jelen szám bevezetésében van szó.

az én pártom sajtójából vettem; arra ő nem ad semmit. Hát, bocsánatot kérem, ez nem igaz. Állítottam, hogy a képviselőházban, azon a bizonyos ülésen Holló Lajos védelmezte a merénylet elkövetését. Ezt nem a pártom sajtójából, hanem a hiteles országgyűlési napló szövegéből vettem. Állítottam, hogy a Justh-pártban azon este a nagy tömeg helyeselte a merényletet. Ellenzéki lapokból vettem ezt az értesülést. Azután vettem számos citátumot Justh Gyula azon előadásából, amelyben Ő Felsege előtti kihallgatásáról beszámolt.

Beszédemnek ennél a részénél a Pester Lloydot használtam. Meg is mondom, miért. A citátum nagyrészt benne volt bármelyik ellenzéki lapban. Egyetlen passzus volt azonban, amelyik csak a Lloydban volt; az a passzus, amely szerint Justh Gyulának ő Felsege azt mondta, hogy ő előtte van egy másik memorandum is, amelyről tudtak azok, akik neki társai a pártvezetőségben. Most ez az egyetlen kérdés, amellyel Justh Gyula foglalkozik. Ebben a bizonyos Pester Lloyd szövegben azt mondta Justh, hogy ő erre elcsodálkozott és még jobban, amikor azt hallotta, hogy ebben a másodikban kevesebb van, mint az övében. De erre nem szólt semmit. Erre azt mondja Justh Gyula, hogy azt mondja Tisza István, hogy amikor ő Felsege azt mondta, hogy előtte van egy másik elaborátum, hogy erre én nem mondtam semmit.

Aki engem ismer, az tudja, hogy megmondtam véleményemet őszintén a koronával szemben is. Ha Justh Gyula azt állítja, hogy megmondtam véleményét, tartozom neki elhinni. De nem ezen van a súlypont. Ebben a nyilatkozatban egy nagy beismerés van. Beismeri azt, hogy ő Felsege figyelmeztette arra, hogy barátaid és társaid a vezérségben a te hátad megett beadtak egy memorandumot és ebben a bankkérdés tekintetében egészen más álláspontra helyezkednek. Erre, lehet, hogy megmondtam Justh a véleményét ő Felsegének; de barátainak vagy nem mondta, vagy csak négy szemközt mondta meg. Mert ezek után éppoly vígan folytatta a vezérséget velük, mint annakelőtte. Justh verte a mellét, hogy az önálló bankból nem enged; Justh-nak a vezetésben társai és barátai egy memorandumban más álláspontra helyezkedtek. Ő ezt a királytól tudja meg; barátai eltitkolták előtte; de ezek után azért ő tovább vezeti pártját azokkal, akik el akarták árulni a bankkérdést. Ennek a tényállásnak konstatálása után talán mégis bizonyos gyöngé mosollyal fogadhatjuk Justh Gyulának az ő elvhűségük mellett tett oly erős, igen erőteljes megnyilatkozását. De ne beszéljünk erről, hanem vegyük magát a beszédet úgy, amint áll. Nagyon különös figyelemmel kísérem a Justh-párt nyilatkozatait a bankkérdés dolgában. Emlékezzünk vissza; ezelőtt két vagy másfél esztendővel egyszerre elő-

térbe tölték a bankkérdést.¹ Miért? Minden ellenzéki lap tele volt vele; pártkörökben és folyosókon hirdették és beszéltek, hogy elfogadtuk a vámszövetséget, fölemeltük a kvótát, kivernek a választóink, ha a bankkérdést nem oldjuk meg.

Tehát egyenesen azért, mert legalább egyetlen ígéretüket teljesíteni akarták, de nem azért, mert az országra hasznosnak tartották volna, — akarták hozni az önálló bankot. Majd megindult az önálló bank elleni argumentáció és hosszú időn keresztül a védelem az ő részükről csupán arra szorítkozott, hogy igyekeztek magyarázni, hogy fel lehet állítani az önálló bankot. Hát komoly embei-, okos ember sohasem vonta kétségbe, hogy fel lehet állítani. Hiszen, ha Szerbiának, Bulgáriának lehet önálló bankja; természetes, hogy lehet Magyarországnak is. A kérdés nem az, hogy fel lehet-e állítani, hanem az, hogy ha felállítjuk: kárt okozunk-e vele, vagy hasznot? És csak most kezdenek, miután ismételtlen provokálva lettek, ők is görcsösen keresgélni közgazdasági argumentumok után, amelyekről azt hiszik, hogy talán bebizonyíthatják velük, hogy hasznos lehet az önálló bank a közgazdaság tekintetében is. Igyekszem keresni az ellenérveket, amennyire csak lehet. Legnagyobb sajnálatomra nem tudok rájuk akadni. Pl. a Justh-pártnak egyik legtekintélyesebb közgazdasági szakembere, Hertzka Tivadar, Kolozsvárott hosszasan beszélt a közgazdasági előnyökről;² de nem tudom megtalálni beszédét a lapokban és így nem tudok róla nyilatkozni. Csak egyes elmosódott nyilatkozatok állnak rendelkezésemre, amelyekből következtetem, mintha úgy állítaná oda ezen uraknak egy része a dolgot, hogy ha a bank Bécsben van, ha hitelügyeinket bécsi intézet vezeti, — akkor ez Magyarországra nézve ellenséges kezekben van, akkor a magyar közgazdaság fejlődése ettől az intézettől nem várható.

Ebben a tekintetben hivatkozom mindenkire, aki az ország közgazdasági életét ismeri: komoly közgazdasági tényezők részéről az utolsó húsz esztendő alatt hallott-e valaki egyetlen egy objektív panaszt az osztrák-magyar bank eljárásáról? Hallották-e, hogy szükkeblűen bántak Magyarországgal és nem részesítették kellő támogatásban? Ugyebár, soha. Sőt, aki csak némiképp ismeri az országnak közgazdasági viszonyait, az igazat fog nekem adni, ha azt állítom, hogy az 1907. évet, amely általában — a világpiacon elfoglalt állását tekintve is — nagy diadala volt az osztrák-magyar banknak: fényes betűkkel lehet megírni az osztrák-magyar bank történetében; hogy Magyarország közgazdaságának olyan szolgálatokat tett, amilye-

¹ (292—293).

² A Justh-párt ápr. 27-i kolozsvári választói gyűlésén. (L. a jelen szám bevezetéséhez tartozó második jegyzetet).

neket legjobb akaratral sem tudott volna a világpiacon kisebb pozíciót elfoglaló bank tenni. Elképedek attól, ha komoly emberek előállnak és azt mondják, hogy az osztrák-magyar bank nem folytat magyar iparfejlesztési politikát. Hát, t. uraim, lehet egy jegybanknak iparfejlesztési politikát követni? Hát nem a legborzasztóbb fogalomzavar é azt követelni, hogy egy jegybank iparfejlesztési hitelakciókba menjen bele? Egy jegybank hivatása, hogy fenntartsa a pénz egyenletes teljes értékét; hogy gondoskodjék, hogy a bankjegyek mindig ugyanazon értékkel bírjanak; hogy képes legyen mindig hivatását teljesíteni; képes legyen az aranyat a kiözönléstől megvédeni és képes legyen hitelt nyújtani ott, ahol hitelképesség van s csak a pillanatnyi helyzet nehézségei okoznak fennakadást.

Ha e kettős hivatását teljesíti, akkor ki van merítve a jegybank feladata. Mentői inkább eltér ettől az állásponttól, mentői inkább helyezi el pénzét ott, ahol kritikus időben nem tudja felszabadítani, annál kevésbé fogja hivatását az ország közgazdaságában teljesíteni. Mi a feladata egy jegybanknak az iparfejlesztés szempontjából? Csak az, hogy az országra nézve megfelelő hitelviszonyokat teremtsen; olcsó, állandó kamatláb legyen és lehetőleg nyugodt hitelviszonyok. A hitelezéseket elvégzi a közgazdaság más faktora is. Ebből a szempontból, a magyar iparfejlesztés szempontjából, azt hiszem, helyesebb, ha a mi valutánk gondozása nagy pozícióval bíró pénzintézet kezében van letéve; mert ez állandó, nyugodtabb hitelviszonyokat tud teremteni, mint egy szőkébb körre szoruló magyar jegybank. Szerintem a helyes politika az, hogy lehetőleg olcsóbbá tegyük a kamatlábat; aki olcsóbbá teszi a kamatlábat, nyugodtabbá teszi a hitelviszonyokat, elősegíti az iparfejlesztést, a gazdasági beruházásokat, könnyebbé teszi a megélhetést. Tehát aki erősebbé, vagyonosabbá, boldogabbá teszi a nemzetet, — az hóna alá nyúl a nemzet fejlődésének. *(Egy hang: Mi van a választói joggal?)* Ha az urak óhajtják, beszélhetek a választói jogról; bár nincs értelme, hogy ugyanazon meggyőződésemet annyiszor ismétljem. *(Lelkes éljenzés. Felkiáltások: Nem kell! Ismerjük!)*

Engedjék meg, hogy ma a Justh-párt katonai programjáról is szóljak. *(Halljuk! Halljuk!)* Egészen az utolsó időig jóhiszeműleg azt az álláspontot foglaltam el, hogy a Justh-párt katonai programja nulla,¹ mert Justh Gyula ismételt kijelentése szerint a katonai program 67-es intrika, amelynek nem szabad felülni. Katonai téren tehát a Justh-pártnak nincs követelése. E tekintetben azonban bizonyos fordulatot

¹ Hiszen a Justh-párt februárvégi programadó szózata (295) is „a gazdasági függetlenség” kivívása mellett az általános választójog megvalósítását „tekintti a párt legközelebbi feladatának”.

okoz Justh Gyulának makói beszéde,¹ melyben nagy meglepetésemre önkéntelenül, mint humorista mutatkozik be az ország közvéleménye előtt. A katonai kérdésekről ezt mondja: „A függetlenségi és 48-as párt programjának ama követeléséhez ragaszkodik, amely a külön magyar hadsereg megteremtésére irányul. Amint erre az idő elérkezik, ezen program megvalósításáért küzdeni akarunk“. Tudjuk már tőle, hogy ebben a generációban nem fog ez az időpont elérkezni. *(Derültség.)*

A kétéves katonai szolgálat behozatala, Justh Gyula szerint, olyan követelése a függetlenségi párt programjának, amelyet a legközelebbi időben feltétlenül szükséges lesz a tényleges életbe átvinni. Ha nem csalódom, a kétéves szolgálati időt a szabadelvű párt akarta megvalósítani és a függetlenségi párt akadályozta meg.² Azt hiszem, hogy abban minden párt egyetért, hogy az új véderőtörvényt a kétéves szolgálati idő alapján kell megteremtteni. Ha ez a katonai programja Justh-nak, akkor konstatálhatom, hogy teljesen egyetérték vele. Akkor azt a felhívást intézhetem hozzá, hogy jöjjön hozzám, segítsen ennek a programnak a megvalósításában. *(Derültség, éljenzés.)* Akárhová nézünk, nem látunk egyebet, mint játékot a szavakkal, habár a közelmúlt tanulságai után pártkülönbség nélkül egyet kell érteni mindnyájunknak abban, hogy nekünk a létező alapra kell helyezkednünk; hogy nekünk a 67-es alapra kell helyezkednünk; ott sziklaszilárdan megállva, a magyar nemzetnek, mint egy embernek kell azt megvédenie összes ellenségei ellen. Hiszen ezek az ellenségek megvannak úgy az ország határain belül, mint az ország határain kívül, amint maga a magyar nemzet botorul elhagyni látszott jólétének, független alkotmányos életének egyetlen biztos talaját és amint meginogni látszott a király és a nemzet közti jó egyetértés. Ha meg akarjuk tartani a nyugodt alkotmányos élet, az előrehaladás, a valódi függetlenség felé haladás terén ezt a nemzetet, akkor vissza kell térni nyílt sisakkal a 67-es alapra és meg kell mondani azt, hogy ezt az alapot elhagyni nem akarjuk; ezt az alapot bántani nem engedjük; ezt az alapot, amelyet a magyar király és magyar nemzet közös egyetértéssel alkotott, a magyar király és magyar nemzet meg fog tudni minden kül- és belelenség ellen diadalmasan védeni. Abban a tekintetben, hogy ezen az alapon azután hogyan folytatjuk az építő politikát tovább, — lehetnek nézeteltérések, bizonyos véleménykülönbségek fontos politikai kérdések felett is. Nem élek abban az illúzióban, hogy az egy akol és egy pásztor ábrándját lehessen a magyar közéletben megvalósítani. De hogy

¹ T. i. máj. 5-i makói programbeszéde.

² (229).

azoknak, akik külön úton haladnak, tisztelniük kell egymás meggyőződését; tisztelniük kell egymás tisztességes hazafiságát; tisztelniük kell egymás politikai eljárását, egymás becsületét és mindenekelőtt tisztelniük kell a nemzet jogait, a magyar nemzet törvényeit, törvényes rendjét, a nemzetnek szabad alkotmányos intézményeit, azoknak becsületét és azoknak jó hírnevét, szabad munkaképességét: az kétségtelen.

Ha mi méltó utódai akarunk lenni apáinknak, azoknak az őseinknek, akik annyi ellenség ellen megvédték ezt az ezeresztendős nemzetet; akik 48-ban és a 48-at megkoronázó 67-ben lerakták a boldog nemzet számára a nyugodt, produktív munkálkodásnak biztos alapjait, — akkor örködni kell ez alapok felett; akkor éreznie kell minden magyar embernek, aki részt akar venni hazája ügyei rendezésében, hogy szent örökség van rábízva: a magyar nemzet alkotmányosságának, a magyar nemzet parlamentarizmusának, a magyar törvényeknek, a képviselőház becsületének, munkaképességének védelme. És még ka hazafíúi elvakultság okozza is, akkor is, mint az ország veszedelmével kell szembeszállnunk minden olyan törekvéssel, amely bármi ürügyek alatt ellene szegül az alkotmányos többség akaratának és a magyar parlamentben a nihilizmusnak, a rombolásnak, az anarchizmusnak magvát akarja elhíteni. Ezek az urak is akarhatják tán a legjobbat, hiszen én nem tudok és nem akarok a szívekben és vesékben olvasni. De bármit akarjanak, ha elvakultságukban arra az útra mennek, amelyen lerombolják a magyar nemzet szentélyét, citadelláját: azok malmára hajtják a vizet, akik lesben állanak s kárörömmel nézik, hogy rontja a magyar a magyar munkáját. És ha azután tehetetlenségre kárhoztatott és züllésbe vitt bennünket a pártviszály, akkor ráülhessenek a nemzet romjaira, hogy olcsó diadalt arathassanak. Ez az elvakultságnak szerencsétlen tévítje, amely a nemzetet a belső rombolás, a rothadás, a züllés, a legsiralmasabb vég felé vezetné; a felé a vég felé, amelyet magunk okoztunk magunknak. És az öngyilkosokra nézve nincs feltámadás!

Itt vagyunk az utolsó órában, az utolsó percben. Most módjában van a nemzetnek megállítani a pusztulás e romboló munkásait; most módunk van ártalmatlanná tenni, most módunkban van olyan képviselőket választani, (*Éljen Kazy!*) akik a hasznos, eredményes munkát, az anyagi és szellemi előhaladást tartják szem előtt; akik a fejlődés, a felvilágosodás, a boldogulás útjára vezetik a nemzetet. E nemes célok megvalósítására irányuló helyes politika a mi pártunk jelszava. Ez van a mi pártunk zászlajára felírva és az önök jelöltjében ezt a zászlót olyan férfiú vette a kezébe, aki egész életét becsületes hazafias munkában, polgártársainak faji, vallási, felekezeti

különbség nélkül való megbecsülésében töltötte el. Abban a nyugodt meggyőződésben ajánlom pártunk zászlaját, hogy ha utána mennek és diadalra viszik, hazafias szolgálatot tesznek a magyar nemzet függetlenségének; ezzel lesznek méltó utódai a negyvennyolcas nagy idők nagy férfiainak.

Kazy Józsefet a sátoraljaújhelyi kerületben 236 szótöbbséggel választották meg Búza Barna addigi Justh-párti képviselővel szemben.

Itt említjük meg, hogy Tisza Kazy államtitkár sátoraljaújhelyi jelöltségének támogatása érdekében máj. 4-én Gesztről sajátkezű levelet intézett az északkeleti vármegyékben nagytekintélyű és befolyású Löw Lázár ungvári főrabbihoz.

Ez a több szempontból érdekes levél így szól:

I. (sajátkezű levél).

Geszt, 4/V. 1910.

Euer Hochwürden!

... Das Schicksal des Landes wird jetzt auf lange Zeit entschieden. Alle, die Eintracht zwischen Tron und Volk und friedliche Arbeit und Entwicklung wünschen, müssen mit vereinter Kraft alles aufbieten, um die destruktiven terroristischen Elemente zuriiekzudrängen.

Dies gilt vor Allem von der Justhpartei. Wo es heisst, diese zu bekämpfen, müssen alle anderen Rücksichten in den Hintergrund treten.

Deshalb erlaube ich mir, Ihre Aufmerksamkeit auf Szatmár und Sátoraljaújhely zu lenken, und Sie zu bitten, *mit ganzem Nachdruck* auf Ihre dortigen Freunde zu wirken.

Staatssekretär Kazy soll als Antisemit hingestellt worden sein. Das ist lächerlich. Ich kenne Ihn genau und weiss, dass davon keine Spur in ihm enthalten ist.

Die Egan-schen Wühlerein¹ hat niemand gebilligt; die oberungarische Aktion der Regierung darf und kann keinen konfessionellen Charakter haben. Und es wäre sehr verfehlt und im eigenen Interesse sehr töricht, wenn die Juden Stellung dagegen nehmen würden.

Im Gegenteil. Durch eine freundlich objektive Haltung

¹ Egan Ede 1899-ben Darányi Ignác akkori földmíveléetügyi minisztertől történt kinevezése folytán 1901. szept. 20-án bekövetkezett hirtelen haláláig miniszteri megbízott címmel a földmívelésügyi minisztérium hegyvidéki kirendeltségének (az ü. n. rutén akciónak Munkács székhellyel) volt a vezetője s mint ilyen hatékony tevékenységet fejtett ki a ruténség gazdasági helyzetének javítására. Működése — bizonyos antiszemita éle miatt — sok támadásban részesült.

können sie es verhindern, dass die Spitze der Sache gegen Sie gekehrt werde.

Am 8. Mai werde ich in Üjhely sein, und hoffe, dass bis dahin möglich sein wird, die dortigen Juden aufzuklären und entsprechend zu informieren.

Mit aufrichtiger Verehrung Euer Hochwürden ergebener Tisza István.

P. S. Ich will Ihnen noch die Komitate Szatmár und Szabolcs (Nyírbátor, Kisvárd, Nyírbogdány etc.) wärmstens ans Herz legen.

Az összefüggés kedvéért hozzátesszük, hogy máj. 17-én Tisza újból levelet ír Löw Lázár főrabbinak bizonyos munkapárti jelöltek érdekében, sőt egyidejűleg kéri Löw hatékony közreműködését Molnár Ákos, Ivossuth-párti jelölt és — last but not least— gr. Andrássy Gyula pártönkízüli 67-es megválasztása végett.

A levél szövszerinti szövege itt következik:

II. Geszt, am 17. Mai 1910.

Euer Hochwürden!

Sowohl für die Berichte wie auch die tatkräftige Mitwirkung Ihres Herrn Sohnes erstatte ich Ihnen meinen besten Dank.

Weiters erlaube ich mir mitzuteilen, dass wir in Székelyhid zur erfolgreichen Wahl des Candidaten der Kossuth-Partei, Molnár Ákos, mitwirken müssen.

Endlich ist es äusserst wichtig, dass in Szatmár und Margittá zu Gunsten der Candidaten der Arbeits-Partei, der Herrn Keresztszeghy und Márkus, alles Mögliche aufgeboden werde und besonders in diesen beiden letztgenannten Bezirken ist noch recht Vieles erforderlich und zu tun übrig, wobei ich bestimmt und mit bestem Vertrauen auf Ihre werte Mitwirkung und auf den grossen Einfuss, den Euer Hochwürden auf Ihre Glaubensgenossen auszuüben in der Lage sind, zählen zu können mir erlaube.

Mit dem Ausdrücke meiner vorzüglichen aufrichtigen Hochachtung

Euer Hochwürden ergebener Tisza István.

Schliesslich erlaube ich mir Ihre erfolgreiche Mitwirkung zu Gunsten der Wahl vom Gr. Julius Andrássy im Nagymihály-er Bezirke zu bitten.

Ihr ergebener Tisza.

(Az utóirat Tisza sajátkezű írása.)

A Budapesti Közlöny 1910. május 10-i száma szerint a király máj. 9-én kelt meghívó levelével az új országgyűlést jún. 21-ére

hívta össze és egyidejűleg gr. Khuen-Héderváry, mint belügyminiszter, körrendeletben intézkedett az általános képviselőválasztásoknak jún. 1—10-ig- terjedő időben való megtartása iránt. Miután pedig nálunk tapasztalat szerint a legtöbb kerületben a választást a belügyminisztertől kitűzött tíz napi határidőnek kezdő napján szokták megejteni, az 1910-i választások sorsdöntő napjának eleve jún. 1-ét tekintették.

312. Az 1910. máj. 10-i nagysallói beszéd kivonata. — Beszéd az aranyosmaróti választókerület nemzeti munkapártjának 1910. máj. 11-i jelölő gyűlésén: „a néppárt egyházpolitikai törekvései már a történeleméi“; a felekezeti türelmetlenség nemzeti és egyházi veszélyei.

Gr. Tisza Istvánt máj. 10-én a bars megyei lévai kerülethez tartozó Nagysalló községben találjuk, hol az ottani munkapárti jelöltnek támogatására mintegy négyezer főnyi közönséget számláló választói gyűlésen vett részt. A gyűlés megnyitása után Tisza beszédet mondott, melyben a nemzeti munkapárt programjának ismertetése után a nemzetiségekkel való paktálás ellen kelt ki. Liámutatott az önálló bank felállításának hátrányaira és hangoztatta az Ausztriával való szövetség szükségességét.

A beszéd szövegét, tartalmának most ismertetett rövid kivonatan kívül, a lapok nem közük.¹

A lévai kerületben Polónyi Gézárt választották meg egyhangúlag pártonkívüli függetlenségi programmal.

Máj. 11-én Tisza, folytatva bars megyei útját, Aranyosmarótra érkezett, ahol néppárti jelölt küzdött Keltz Gyula munkapárti jelölt ellen.¹²

A választói gyűlésen, melyet aznap délelőtt az Erzsébet-téren mintegy háromezer főnyi közönség jelenlétében tartottak, Keltz programbeszéde után gr. Tisza István emelkedett szólásra.

Beszédének kivonatos tartalma, melyben a néppárt programját és eljárását bírálva, a felekezeti türelmetlenség veszélyeire hívta fel hallgatói figyelmét, Az Újság 1910. máj. 12-i számában foglalt közlemény szerint a következő:

A magyar nemzet jeles tulajdonai — úgymond — csak nagy veszélyek és válságos körülmények között jelentkeznek. Így a 48-i szabadságharc után is nemes tőrésben és jogaihoz való szívós ragaszkodásban mutatta meg erejét. A 67-ben megteremtette a nemzet osztatlan együtthaladása gyümölcsseit. Az alkotmány visszaállítása után megint közös munkára fogott

¹ A beszéd fenti rövid kivonata megtalálható a B. H. 1910. máj. 11-i számának Tisza István Nagysallón c. cikkében és Az Újság u. e. napi számában.

² L. erre nézve a B. H. 1910. máj. 12-i »számának Tisza Barsban és Zólyomban c. cikkét.

össze a nemzet és a nemzet a királlyal egyetértve, a haladás és a nemzeti megizmosodás útjára lépett és minden téren fejlődünk, erősödünk negyven éven át. Tíz év előtt lejtőre jutottunk, mely legdrágább kincsünket, a parlamenti alkotmányt teszi játék tárgyává. Felütötte fejét a közjogi harcok, a felekezeti és faji torzsalkodások szerencsétlensége. Megszűnik a legnagyobb célokban az egyetértés; a nemzeti munkálkodás helyébe a viszálykodás és vetélkedés és gyűlölködés lép, mely a fejlődést megakasztja. Az ellenségtől körülvelt ország töredékekre oszlik; majd a közvélemény az uralkodó és vezető pártot megfosztja hatalmától, a nemzet a koalícióban egyesül és remény támad, hogy az új régime a nemzetet új millenniumra vezeti, ő hiveivel félreállt, mert bízott benne, hogy a koalíció tényleg üdvösét fog alkotni. Reményeiben mindenki súlyosan csalódott. Ebben a nehéz helyzetben három év óta keresték azon embereket, akik a kormányzás terhét átvállalják. Így jutottak Khuen-Héderváry és társai kormányra, hogy megmentés, ami megmenthető a nemzet közjavaiból; hogy békés alkotó munkára, a királlyal egyetértve, egyesítsenek. Ezt az eredményt csak úgy érhetjük el, ha minden becsületes magyar összefog. Ő felhívását mindenkihez intézte és sajnálja, de egyúttal csodálja, hogy a néppárt tagjaiból, holott a két párt programja között alig van eltérés, oly kevesen álltak zászlaja alá, sőt a néppárt szembehelyezkedik.

A néppárt egyházpolitikai törekvései¹ már a történelmi és nincs, nem is lehet senki, aki a nagy harcot felújítani kívánná. Még a néppárton sincs ma józan ember, kit e cél hevítené. A néppárti program többi kultuszügyi része, mint a katolikus autonómia és az alsó papság kongruájának rendezése és egyebek, benne vannak a kormány programjában, és ez több biztosíték azok megvalósulására, mint a néppárt ellenségeskedése. A katolikus érületű embereknek erős garancia Zichy János gróf minisztersége. A szónok nem katolikus, de vallásos ember, aki érzi és tudja, hogy a modern áramlatok ezer kísértése között szükséges egy erős, vallásos érület, amelyet ő egész életében ápolt s megbecsült.² A felekezeti türelmetlenség³ azonban különösen nálunk veszélyes, hol a maroknyi magyar társadalom közé úgyis éket ver a vallási, politikai és faji ellentét. Árt a felekezetiesség a katolicizmusnak is,

¹ A néppárt megalakulásának célja tudvalevőleg (42) az 1894/95. liberális egyházpolitikai törvények revíziója volt.

² Tisza István mélyen vallásos lelkiteléről és egyházpolitikai elveiről 1. a debreceni Tisza-Emlékkönyv (1928) 104. 6. k. 1.

³ A néppárti mozgalomnak, a felekezeti ellentétek szításának veszélyeire nemzeti és katolikus szempontból Tisza István már fiatal képviselő korában figyelmetztetett. (42, 58, 66—67).

mert a radikalizmus karjaiba kergeti azokat, akik nemes szabadelvű felfogással tisztelték a vallásos gondolkodást és erkölcsöt. Liberalizmusunk két malomkő közé került. Egyfelől a túlhajtott felekezetiiség, másrészt az ateisztikus radikalizmus, mely a harmonikus fejlődésnek ellensége. E nemzet mindig szabadelvű volt, mindenkinek lehetővé tette vallása gyakorlását, és így a nemes liberalizmus katolikus érdekeket is ápol.

A felekezeti ellentétek szítása azért is veszélyes, mert az így támadó résen a nemzetiségi aspirációk bevonulnak, ami ezen vidéken az eddig államhű tót népnek clszakítása révén kétszeresen veszélyes. A néppárt felekezeti szempontok szerint tagozta a társadalmat, a kormány pártja pedig komoly vallási érdekek kielégítését biztosítja. Kéri a választókat, tartsanak össze a nemzet felvirágzására, boldogulására és a vagyonságban és műveltségben gyökerező igazi függetlenség kivívására irányuló nemzeti munkában és vigyék győzelemre azt a zászlót, amelyet a hazaszeretettől, a vallás és felvilágosodás frigyében megizmosodott szabadelvűségtől áthatott jelölt kibontott és ajánlja Keltz Gyulát.

Keltz Gyulát 529 szótöbbséggel megválasztották néppárti el len jelöltjével szemben.

313. Beszéd 1910. máj. 11-én Besztercebányán gr. Serényi Béla földművelésügyi miniszter képviselőjelöltségének támogatására: polémia Apponyi besztercebányai beszédével: a koalíciós kormány alkotásai, horvátországi és pénzügyi politikája, a „nemzeti katonaság“ és a századok szolgálati nyelve, a katonai reformok célravezető útja; Justh elmélete az obstrukció jogáról és kötelességéről; a parlament meddősége; a pénzügyi és katonai exlex kárai; a közjogi, felekezeti és nemzetiségi ellentétek nemzeti veszedelme; a néppártnak nincs többé értelme; a felekezeti különbségek kiélézése nem lehet érdeke a magyar katolikus egyháznak; a magyar liberalizmus és a magyar katolicizmus viszonya; az egyházaknak a közös ellenség ellen kell fellépniök; szerencsétlen felekezeti torzsalkodások helyett „igazi produktív nemzeti politika“ szükséges. — Andrassy búcsúja kassai választóitól: állásfoglalás Justhék ellen.

Május 11-én délután gr. Tisza István Aranyosmarótról Besztercebányára érkezett, hol a kerület munkapárti jelöltjének, gr. Serényi Béla földművelésügyi miniszternek támogatására, szintén egy választói gyűlésen vett részt.¹

¹ L. a B. H. 1910. máj. 12-i számának Tisza Barsban és Zólyomban c. cikkét.

Itt megjegyezzük, hogy május 8-án gr. Apponyi Albert Besztercebányán volt Petrogalli Oszkár Kossuth-párti jelölt támogatója végett.

Gr. Tisza István ezúttal elsősorban Apponyi besztercebányai beszédének hatását igyekezett ellensúlyozni; ezenkívül hadakozott Justh Gyula obstrukciós elmélete (305) és a néppárt felekezeti el-lentéteket szító politikája ellen, melynek itt is, miként már dél-előtt Aranyosmaróton, nagyon kemény igazságokat vág a szemébe.

Nagy beszédének szövege a következő:¹

Tisztelt uraim! Amidőn megtisztelő szíves felhívásuknak engedek és rövid időre kikérem becses figyelmüket és türelmüket, úgy érzem, hogy felesleges munkát végeznék akkor, ha itt Besztercebánya város érdemes polgársága előtt taglalni próbálnám azt az egész politikai alakulást és fordulatot, amelyik a munkapártot létre keltette és amely a jelenlegi politikai helyzetnek kiinduló pontja volt. Azt hiszem, elcsépelet téma ez ma már; ismereteseik mindnyájunk előtt azok a körülmények, amelyek úgy alakították az ország helyzetét, hogy Khuen-Héderváry gróf (*Hosszas éljenzés.*) és az őt követő, vele együtt kormányon ülő tisztelt barátaim valóban önfeláldozó feladatra vállalkoztak akkor, amidőn átvették vagy talán nem is vették át az ország kormányzatának gyeplőjét a koalíció kezéből, de felvették a földről azt a gyeplőt, amely a koalíciónak teljesen tehetlenné vált kezéből kihullott.^{1 2} (*Úgy van! Úgy van!*) És, uraim, közvetlenül az ő vállalkozásuk előtt hónapokon keresztül hallottuk már a koalíció vezéreitől a panaszt, hogy ők nem képesek tovább vinni az ügyeket; hogy tehetlenségre vannak kárhozthatva. Tudjuk, hogy a legkülönbözőbb oldalon, a legkülönbözőbb helyen próbáltak kérni, kopogtatni, hogy találjanak önfeláldozó embert, aki átvegye tőlük a kormányzatot.

Hát, uraim, most, midőn végre találkozott valaki, aki erre vállalkozott, és midőn a nemzet előtt megnyílik az út arra, hogy visszatérjen a rendes alkotmányos munkálkodás és működés terére: akkor talán helyénvaló, ha a koalíció vezetői, ha azok a t. barátaim, akik a koalícionális kormányzatban részt vettek, nem nehezíteni, de könnyíteni igyekeznek ezt a feladatot. (*Úgy van! élénk helyeslés.*) És, uraim, egészben véve elismeréssel kell konstatálnom azt, hogy azok a férfiak, akik a koalíciós kormányban helyet foglaltak, a mérséklet álláspontjáról szólnak a nemzethez; egészben véve nem tettek semmit abban a tekintetben, hogy lángba borítsák az egész nemzetet és

¹ A beszéd szövegét Az Újság 1910. máj. 124 számából vettem.

² (293).

álláspontjukat egy olyan objektivitás jellemezte eddig, amely örvendetesen tér el más választási küzdelmekben Magyarországon használt fegyverektől és a mostani küzdelemben is mások¹ által használt fegyverektől és modortól. (*Úgy van! Úgy van!*) De ezzel szemben bizonyos sajnálkozással és mély sajnálkozással kell konstatálnom azt, hogy éppen abban a beszédben, amelyik ebben a városban a múlt napokban hangzott el a függetlenségi párt egyik kiváló vezértagja részéről,^{1 2} — hogy éppen abban a beszédben, úgy a védekezés, mint a kritika, mint a jövőre vonatkozó állásfoglalás szempontjából olyan hangokat hallottunk, olyan állításokkal találkoztunk, amelyekkel — bármennyire is kerülni óhajtánánk most minden olyan polémiát, amely elmérgesítheti olyanok közt a helyzetet, akiket mégis bizonyos szolidaritásba hoz az ország sorsa felett érzett komoly hazafiúi aggodalom, — mégis kénytelenek vagyunk foglalkozni, hacsak nem akarjuk, hogy a legfontosabb kérdések téves világitásban álljanak a közvélemény előtt. (*Halljuk! Halljuk!*)

Igen röviden szándékozom éppen a most említett okokból átsiklani a beszédnek azon a részén, amely védelem vagy dicséret a koalíciós kormányzat munkálkodása és annak eredményei fölött.³ Mert, ismétlem, kerülni akarok most minden, a helyzetet kiélesítő polémiát. De mégis lehetetlen meg nem jegyezni azt, hogy abban a védelemben, vagy abban a dicsékvésben igen csodálatos elfogultság és a tényeknek felfogására nézve igen csodálatos jóakarát nyilvánul saját maguk és saját kormányzatuk iránt. (*Úgy van! Úgy van!*)

Nem vontam soha kétségbe, hogy a koalíció is alkotott egy és más üdvös, hasznos dolgot. Mindjárt, hogy a pozitív dologról megemlékezzem, Apponyi Albert gróf tisztelt barátomnak az az alkotása, amely az ingyenes népoktatást valósítja meg,⁴ nézetem szerint igen fontos, üdvös dolog. (*Úgy van! Úgy van!*) De már az ő népiskolai törvénye szemben a Berzeviczy-féle javaslattal, amely az obstrukció miatt nem válhatott törvényé, — határozott, erős visszaesést jelent.⁵ (*Igaz! Úgy van!*) Másfelől igen örvendetes dolog, hogy a koalícionális kormány alatt történt egy jelentékeny lépés előre a szociális törvényhozás terén: a munkásbiztosítási ügy

¹ Tisza minduntalan kiemeli a levitézlett koalícióhoz tartozott ellenzéki pártok dicséretes mérsékletét a választási küzdelemben, kivéve „lusthék féktelen agitációját. Justhék ezek a „mások“.

² Apponyi máj. 8-i beszédéről van szó.

³ Mint Apponyi jászberényi levele, mellyel Tisza debreceni beszédében (301) foglalkozott.

⁴ 1908: XLVI. t. c.

⁵ Tisza kemény bírálatát az Apponyi-féle egyik népoktatási törvényről' (1907: XXVII. t. c.) és Apponyinak válaszát l. a (296), illetve (297) sz. a.

létesítése.¹ (*Egy hang: Nem jó az!*) Hiszen én is azt akarom mondani. Ne felejtjük el, hogy ennek a törvényjavaslata jóformán készen volt akkor, mikor a koalíció kormányra jutott; másfelől, hogy ez a törvény sok tekintetben olyan szerencsétlen alkotás, amelynek — igénytelen nézetem szerint — megszeinenő reformja és átalakítása lesz a közeljövőben szükséges.^{1 2} (*Igaz! Úgy van!*)

Még fokozottabb csodálkozással láttam azt, hogy bizonyos dicsekvéssel emlékezett meg az én igen tisztelt barátom a kiegyezésről is. (*Élénk derűtség.*) Hiszen kérem, az igaz, a mérleg egyik serpenyőjében benne van az a „szerződés” szó, amellyel a „szövetség” szót felcserélték. De a mérleg másik serpenyőjében benn vannak azok az objektív hátrányok, amelyekkel meg kellett vásárolni azt az egy szóeserét és benne van a kvótaemelés is, amelyet, hogy a koalícionális kormány csinált, nagyon örülök; mert valóban nem lett volna kellemes végighallgatni mindazt az ócsárlást, amit ezek az urak arra a szerencsétlen flótásra kentek volna, aki véletlenül kvótaemeléssel jött volna az ország elé. (*Élénk tetszés, derűtség és taps.*)

De, tisztelt uraim, a jogosult kritika a koalíció ellen nemcsak abban nyilvánul, hogy ők keveset alkottak és amit alkottak, abban sem voltak mindig szerencsés kezűek; hanem főleg abban, hogy ennek az országnak pozícióját megingatták az egész világon. (*Igaz! Úgy van!*) Hogy ennek az államnak minden hatalmi faktora gyengébb ma, mint volt öt évvel ezelőtt; (*Úgy van! Úgy van!*) hogy ennek az országnak politikai hitele, politikai tekintélye, politikai súlya megrendült, megingott és, hogy ezáltal a, mi politikai jövőnk kompromittálva és veszélyeztetve van. (*Igaz! Úgy van!*)

En nem akarok most több kérdésről beszélni, csak arról, hogy mit művelt a koalíció Horvátországban.³ Uraim! Egyik biztató jelenség volt közéletünkben a viszonyok fejlődése Horvátországban. Ott az a kiváló magyar hazafi, aki most a magyar közélet terén vezet bennünket (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps.*), húsz esztendeig becsületes hazafias munkát végzett.⁴ Ez alatt a húsz esztendő alatt összeszedte Horvátország társadalmának színe-javát egy erőteljes pártszervezetben, amelyik nyílt

¹ 1907: XIX. t. c. az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset esotéro való biztosításáról.

² Ismeretes és gyakran hangoztatott álláspontja Tiszának, hogy az egész munkáskérdést s így a munkásbiztosítási ügyet is szabad társadalmi úton, önkormányzati alapon kell megoldani.

³ A koalíció szerencsétlen horvátországi politikájáról 1. a (294) sz. jegyzotrovatában mondtak.

⁴ Khuen-Héderváry Károly gr., akit Apponyi házelnök korában mondott 1903. júl. 22-i beszédében tudvalévőleg „a legérdemesebb magyar államférfiak egyikének” nevezett.

sisakkal vallotta magát az unió hívének; amely nyílt sisakkal csinált frontot mindazokkal szemben, akik őket „magyaron“-oknak hívták és akik védelmezték a Magyarországgal való testvéries egyetértést.¹ (*Úgy van! Úgy van!*)

Nézzük tovább a dolgot! Mikor 1905-ben kisebbségre jutott a szabadelvű párt, teljes egyetértésben a szabadelvű párt akkori vezetőivel a horvát képviselők kiléptek a pártból és megszakították minden politikai szolidaritást a szabadelvű párt tál.¹ ² Nagyon helyesen. Mert abból indultunk ki mindnyájan — és most sem értem, hogy lehetett magyar ember, aki másképpen gondolkodott, — hogy az életkérdés minden hazafiásán gondolkodó magyar emberre nézve, hogy azok, akik a magyar pozíciót Horvátországban tartják, azok minden magyar többséggel és magyar kormánnyal megtalálják az egyetértés alapját. Talán az én biztatásomra, de mindenesetre az én teljes beleegyezésemmel és helyeslésemmel léptek ki a szabadelvű pártból az akkori horvát képviselők, és valóban mindenre inkább el voltam készülve, mint arra, hogy az új magyar többség ne ö velük próbálja meg Horvátországban tovább vinni az ügyeket. És akkor egy képtelen elfogultság pillanatában ezeket kiszolgáltatták rövid nyolc nap alatt azoknak az elemeknek, akik egész politikai életükben a magyargyűlöletből erősödtek és pozíciójukat a magyarelleses szenvedélyeknek, felizgatásoknak köszönhették.³ És végiggázolt az új uralom Horvátországban, a magyar koalíció kegyelméből és akaratóból, azokon, akik ott egy emberöltőn át becsületesen exponálták magukat a magyarbarát politikáért. És még akkor is, amikor felnyílt a szeme az akkori magyar kormánynak és többségnek, s amikor látták, hogy az ő horvát szövetségeseikkel nem tudnak megélni; mikor felbomlott az a szövetség: akkor jött az a szerencsétlen Itauch-féle kísérlet.⁴ amelyikről mindenki, aki egy kicsit ismeri Horvátországban a viszonyokat, tudhatta, hogy ismét az

¹ Ez a horvátországi „nemzeti párt“ volt.

² (256).

³ Nagyon helyesen mondja Nagy Miklós (Bp. Szemle, 1026., 586. sz., 394. l.), hogy a koalícióé kormány megrovást érdemel azért is, „mert az 1906. májusi horvátországi választásokon viszonylag legtöbb mandátumot nyert magyarbarát nemzeti pártot sorsára hagyta s ezzel maga segítette nyeregbe a magyar ellenes horvát-szerb koalíciót!“. L. erre nézve még Gooss i. m. 42. l. Egyébként még Szerényi, az egykori koalíciós államtitkár, is töredelmesen beismeri (i. m. 187. l.), hogy Horvátországban az addigi magyar rendszer, tehát az ennek alapját alkotó unionista nemzeti párt megbuktatása, történeti távlatból tekintve, „a magyar politika egyik legnagyobb és legvégzetesebb tévedése volt“. Tehát az akkori koalíciós kormány bűne.

⁴ Br. Rancb Pál 1908. jan. 8-tól 1910. febr. 5-ig volt horvát bán. Rauch bánnak a magyar-horvát viszony szomorú sorsára végzetes hatását balkeze« kormányzatáról l. Gratz i. m. II. k. 167—170. és Gooss i. m. 42—45. l.

unionista elemeknek további züllesztését, további tehetetlenségre kárhözhatását és teljes pusztulását fogja maga után vonni.

Ezek azok a körülmények, amelyekből a legsúlyosabb felelősség hárul a koalíciós kormányra, És, uraim, még egy mezeje van a közéletnek és ez a pénzügyi politika.¹ Én, mondhatom, elképedtem, amikor Apponyi Albert gróf beszédének ezt a részét elolvastam. Azt mondja a tisztelt barátom, hogy először is az igaz, hogy ők emelték a költségeket, de csak a produktív költségeket; minden in produktív költség emelésének elejét tudták venni. Ilyen arányú költségemelésre szükség van, ha akarjuk, hogy ez az ország fejlődjék. És harmadszor: az ő utódaik is kell, hogy emeljék a költségeket ilyen arányban. Most egy beszéd keretében nem volna tér és alkalom, részletekbe menő számokban foglalkozni ezzel a kérdéssel. Fájdalom, nagyon is fogunk az új képviselőházban foglalkozni vele, mert félek tőle, hogy a pénzügyi helyzet egyik legsarkalatosabb gócpontja lesz a magyar közéletnek hosszú időn keresztül. De méltóztassanak csak megnézni, hogy milyen óriási arányban emelkedtek most négy év alatt az állami kiadások.^{1 2} Méltóztassanak megnézni, hogy az egész vonalon mindenütt, minden ablakán az állami épületnek, hogyan dobták ki a pénzt. És, engedelmet kérek, ha — nagyobb részben — úgynevezett produktív célokra történt is, ezeknél a produktív céloknál is milyen óriási pazarhis folyt. Produktív vállalatainál az államnak — például csak az államvasutat veszem — a laza és helytelen gazdálkodás, a fegyelem teljes felbomlása, az adminisztrációnak, a szervezetnek teljes elernyedése: milyen mizerábilis pénzügyi eredményeket vont maga után; hány millióval és millióval károsította meg az államot. Az eredmény az, hogy amit a szabadelvű párt ötven esztendőn keresztül, egy emberöltőn keresztül becsületes munkával végzett, — annak az eredménynek túlnyomó nagy részét ez a négy évi könnyelmű gazdálkodás felemésztette. *(Úgy van! Úgy van!)* Úgy, hogy én nagyon értem azt, hogy miért nem adott be a koalíció költségvetést. Hiszen dacára annak, hogy lemondottak,³ az én igény-

¹ A koalíció pénzügyi sáfárkodásának kemény bírálata foglaltatik a debreceni beszédben (301) is.

Megjegyzendő, hogy 1910. máj. 22-i körmőcbányai programbeszédében (316) Lukács László pénzügyminiszter is nagyon elítélőleg nyilatkozik a koalíció mértéktelen költsékezéséről, amelynek következtében „előállott a deficit és államháztartásunk egyensúlya, amely több, mint 15 esztendőn keresztül (már az 1889. zárszámadás és az 1891. költségvetés óta) büszkesége volt ennek a nemzetnek, de egyben gazdasági és politikai életének egyik legbiztosabb alapja is, — megszűnt”. (B. H. 1910. máj. 24-i sz.)

² Az 1904. évi állami költségvetésben a kiadások kereken 1.190 millió K-val, az 1909. költségvetésben pedig 1.555 millió K-val vannak előirányozva. Az 1910. évre a koalíciós kormány már nem terjesztett elő költségvetést.

³ Az 1909. júl. 7-én reaktívált Wekerle-kormány 1909. szept. 27-én mondott le újból, a koalíció pedig 1909. nov. 11-én bomlott fel. (293).

telen nézetem szerint nagyon helyes lett volna költségvetést terjeszteni a Ház elé. Ők belejöttek januárba, a nélkül, hogy az idei költségvetést előterjesztették volna, Azt a költségvetést már lehetetlen lett volna úgy megcsinálni, hogy ha nem is egészen, de legalább részben fel ne fedjék az ő pénzügyi gazdálkodásuknak végzetes következményeit. És, úgy látszik, sokkal helyesebbnek találják, ha ez a hálátlan feladat az utódaik nyakába szakad. (*Élénk tetszés.*)

Ilyen körülmények között akkor, amikor azt az óriási felesleget, azt az óriási rezervát, amely megvolt 1904-ben, — akárki nézze meg az akkori zárszámadásokat, — teljesen felémésztették, úgy, hogy ma már alig lehet pénzügyi ügyeskedéssel eliminálni a deficitet a magyar költségvetésből és a magyar államháztartásból, a mellett félben van, befejezést vár még számos ifjabb kiadást kívánó igény: akkor odaállani és azt mondani, hogy még azt követeljük tőletek, hogy költsetek ugyanannyit, amennyit mi, mert különben meg fogunk benneketek támadni és izgatni fogunk ellenetek, elégtelenséget fogunk kelteni mindazoknál, akiknek igényeit felcsigáztuk, hogyha ezeket nem lehet kielégíteni: engedelmet kérek, ez a lelkiismeretességnek és felelősségérzetnek olyan hiányára vall, amilyenre Apponyi gróf utolsó szereplése után nem voltam elkészülve, és amivel igazán nagy sajnálattal találkoztam. (*Zajos felkiáltások: Éljen Tisza!*)

Bizonyára azt valljuk és azt mondjuk mi is, hogy nem szabad megállani a produktív kiadások, a hasznothajtó beruházások előtt. Kétségtelen, hogy meg kell tartani azokat is. Kétségtelen az is, hogy még számos olyan igényt, amely gazdaságilag nem produktív, de amely elől elzárkózni nem lehet; amit abban a tempóban, amelyet éppen a koalíció rossz gazdálkodása folytán rossz helyzetbe jutott pénzügyeink megengednek, — ki is kell elégíteni. Hanem, bocsánatot kérek, szakítani kell azzal a szerencsétlen felfogással, amely azt mondja, hogy mentői több millióját költöm el az államnak, annál nagyobb államférfiú vagyok; annál többet csináltam. Nem így áll a dolog. Mentői többet kell alkotni az adakozó polgárok mentői kisebb megterhelésével: ez az, amire törekednünk kell. Egyszerűbbé, célszerűbbé, hatékonyabbá kell az egész állami gépezetet tenni, hogy kevesebb költséggel nagyobb eredményt érhesen el. A takarékoság szellemét bele kell vinni a produktív beruházásokba is.¹ Mindenki, aki az állam pénzét kezeli, azt az ambíciót kell felkelteni, hogy te mutasd meg, hogy olcsón,

¹ Ezt az elvet, a szükséges takarékoság szellemének a kormányzat minden ágába való bevitelét, hangoztatta Tisza már mint fiatal képviselő a múlt század kilencvenes éveinek végétől kezdve mondott költségvetési beszédeiben. L. erre nézve a (164) sz. a. található idézeteket.

ügyesen, praktikusan tudod a dolgot megcsinálni és ezzel a helyesen felfogott takarékoságot emelni. Így remélhetjük azután azt, hogy megmenthetjük az állami pénzügyeinket az összeroskadástól és megmenthetjük az adózó polgárokat az újabb adóemelésétől. Mert méltóztassanak elhinni, ha tovább megyünk, csak rövid ideig a pénzügyi gazdálkodásnak azon az útján, amelyet a koalíció folytatott: annak nem lehet más következése, mint a deficit és a deficit után — miután csődbe jutni nem akarunk — az adóemelés. (*Úgy van! Úgy van!*)

Hát akkor, amikor minden étvágyat felébresztettünk a magyar társadalomban; amikor mindenkiben igyekszünk a elégtelenséget felkelteni, hogy ő nem kap eleget az államtól és mindenkiben azt a lelkiállapotot igyekszünk kizsákmányolni pártcélokra, hogy követeljen az államtól mentül többet: ne felejtjük el, hogy ezeknek a követeléseknek kielégítése még a nagy számlára jön és, hogy ezt a nagy számlát az adófizető közönségnek kell kifizetni.

Hát, t. uraim, ha a skrupulozítás, a lelkiismeretes pontosság és precizitás hiányának vádját kellett Apponyi Albert gróf ellen támasztanom, ott ahol dicsekedett: teljesen ugyanezzel a váddal kell őt illetnem beszédei azon részéért, amelyekben a jövőbeni politikával foglalkozik. (*Halljuk! Halljuk!*)

Az én tisztelt barátom a katonai kérdést említi több ízben a maga beszédében és úgy állítja oda a dolgot, hogy nekik el kellett menniök, mert a nemzeti katonaságot akarták¹ és hogy ők kénytelenek tovább vinni azt a küzdelmet, mert lehetetlen az, hogy elháríthatatlan akadályokba ütközzék a nemzet, valahányszor a nemzeti katonaságot akarja. Engedelmet kérek, ezen a téren komoly államférfinak igazán óvakodnia kellene olyan kifejezések használatától, amelyeket az ő tényei nem fednek és olyan kifejezések használatától, amelyekkel ha sikerül megint a nemzetben olyan aspirációkat, olyan vágyakozásokat, olyan nyugtalanságokat és olyan szenvedélyeket felidézni, amelyekkel harcbavitték a nemzetet 1903-ban és 1904-ben: ugyanaz a siralmas, ugyanaz a végzetes eredmény, ugyanaz a vereség fogja érni a nemzetet, amelynek következményei alatt nyögünk most.

Hiszen akarja-e Apponyi Albert gróf a nemzeti katonaságot? Erre nézve mégis csak egy határozott, precíz adatunk van. Igen jól méltóztatnak tudni, hogy a koalíciós kormány, nagyon helyesen, foglalkozott azzal a gondolattal — hiszen ebben a tekintetben hivatkozhatom arra az igen jelentékeny okiratra, amely Apponyi Albert grófnak jászberényi levelé-

¹ Holott igazában csak — a közös hadsereg magyar részében — a századok szolgálati nyelvét (296, 299, 301, 310) akarták megvalósítani.

ben ¹ foglaltatik — foglalkozott helyesen, okosan és hazafiasan azzal, hogy megtalálja a király és nemzet közötti végleges rendnek, végleges megegyezésnek, az állandó alakulásnak alapjait és itt a katonai kérdéseknél a maga követeléseit leszállította a századok szolgálati nyelvére. (*Úgy van!*) Hát, kérem, a századok szolgálati nyelve a magyar katonaság¹? Hát aki a századok szolgálati nyelvét akarja, ezzel a magyar katonaságot akarja? Engedelmet kérek, ilyen komoly és kényes témánál nem szabad így játszani a szavakkal (*Úgy van!*) és nem szabad így játszani a magyar közönség, a magyar közvélemény lelkületével és hangulatával. (*Úgy van!*)

A katonai kérdéseknél oda vannak szegezve Kossuth Ferenc és Apponyi Albert gróf a századok szolgálati nyelvéhez. Amit ők kívántak, amivel ők megelégedtek akkor, azt mint komoly hazafiak tartoznak most is elfogadni. Ahhoz köthetik magukat, ahhoz joguk van; de annál többet nem követelhetnek, ha egyszer felelős állásban abban a meggyőződésben voltak, hogy az ország érdeke kívánja tőlük, hogy ennél többet ne követeljenek. (*Zajos tetszés, éljenzés és taps.*) Ne beszéljünk tehát magyar katonaságról, hanem beszéljünk századok szolgálati nyelvről. És kérdezzük meg a közvéleményt, vajjon a századok szolgálati nyelvért érdemes-e lángba borítani az országot? Érdemes-e lehetetlenné tenni az alkotmányos fejlődést, az alkotmányos haladást, az erőgyűjtés munkáját ebben az országban? (*Élénk tetszés, helyeslés és éljenzés.*)

Aztán van t. barátom beszédében az a passzus, amely olyasmit tüntet fel, amiben ő, kiilömben nagyon változatos politikai pályáján meglehetősen konzekvens. (*Derűltég.*) T. i. meglehetősen konzekvens mindig abban, hogy igen merész célokat tűz ki, de azután az elérés felé törekvő gyakorlati politika terén meglehetősen igyekszik szabad kezét fenntartani magának és meglehetősen elasztikus kifejezéssel igyekszik a maga álláspontját — hogy úgy mondjam — (*Egy hang: Precizírozni!*) nem mtyidhatom, hogy precizírozni, hanem minden precizitástól megfosztani.^{1,2} (*Élénk tetszés, derűltég és taps.*)

Hát azt mondja az én tisztelt barátom, hogy ő a magyar hadsereg felé vagy a magyar katonaság felé fog törekedni, de „én nem tudom, hogy milyen ütemben fogunk tudni előre-menni; de azt tudom, hogy az én beleegyezésemmel hátra menni nem fogunk soha...” (*Derűltég.*) És ismét egy más helyen azt mondja: „Csak egy dologba nem mehetünk bele soha és ez az,

¹ (301).

² E tekintetben nagyon jellemző pl. Apponyi magatartása a kötelező polgári házasság kérdésében. (45).

Apponyi sajátos lélektanát a katonai kérdésekkel kapcsolatban érdekesen megvilágítja ugyancsak Tisza István (166, 197—198) sz. korábbi beszédeiben.

hogy e nemzet jogi birtokállományában, hogy a nemzeti önállóság azon biztosítékaiban, amelyek már megvannak, amelyek már megszerzettek, visszafejlődés, visszaesés, megcsonkítás történnék“.

Már most kérdem én t. barátomat, hogy széles Magyarországon látott-e csak egyetlenegy embert, aki hátrafelé akar ebben a kérdésben haladni? Látott-e csak egyetlenegy embert, aki a magyar nemzetnek már megszerzett, már biztosított jogait csonkítani, csorbítani vagy visszafejlesztetni akarta volna? Én úgy tudom, hogy ezen a téren előre akarunk haladni mindnyájan. *(Élénk helyeslés.)* A különbség csak az, hogy mi például a katonai nevelésnek azokat a korszakalkotó reformjait, amelyek segítségével tíz-húsz esztendő alatt, tehát egy nemzet életében rövid idő alatt, magyar tisztikara lesz a magyar csapatoknak, — úgy akarjuk megvalósítani, hogy ezek párosulva a katonai kiképzés nyelvére vonatkozó miniszteri kijelentéssel és delegációnális határozattal, biztosítani fogják azt, hogy a magyar fiúk magyar kiképzésben fognak a magyar ezredekben részesülhetni.¹ *(Élénk helyeslés.)* Ez sokkal fontosabb reform a jogosult nemzeti szempontoknak a közös hadseregben való érvényesülése tekintetében, mint a századok szolgálati nyelve. *(Élénk helyeslés.)*

Ami pedig az ütemet illeti, hát ha t. barátom nem tudja, milyen ütemben fog haladni, nagyon szeretném őt meggyőzni arról, hogy minden bizonnyal gyorsabb ütemben fog haladni, ha helyreállítja a teljes egyetértést király és nemzet között. *(Élénk helyeslés.)* Mindenesetre sokkal gyorsabb ütemben, sokkal nagyobb eredményeket, sokkal nagyobb közmegnyugvással, tehát sokkal áldásosabb hatást fog elérni, minthogyha a katonai kérdések komplexumából kiragadunk egy részletkérdést és akkor ahhoz hozzá kötözzük a nemzetet és azt mondjuk, hogy mi pedig ezt a magyar nemzetet nem engedjük ebből a zsákutcából kimenni mindaddig, amíg — mint vívmányt — az aggodalmaskodó királyból ki nem csikarjuk ezt a reformot. *(Élénk helyeslés.)*

¹ Sőt a magyar állampolgár nem-magyar anyanyelvű fiúk is, akik a magyar nyelvet bírják. L. idevonatkozólag br. Fejérváry Géza 1905. júl. 1-én történt előterjesztését a koalíció vezérférfiainak és gr. Tisza István III. cikkét A helyzetről (275).

Nagyon figyelemreméltó, hogy viszont Conrad (1906. nov. 18-tól) vezérkari főnök ée Ferenc Ferdinánd trónörökös választotta, egy 1908. febr. 19 én kelt emlékiratában a hadsereg nyelvi kérdéseinek szabályozásánál — egészen pártfogójának nagyosztrák-federalista szellemében — alapelvként emeli ki, hogy e tekintetben nem az állampolgárság, hanem a nemzetiség az irányadó. (Conrad, i. m. I. 560. 1.).

A nemzetiségek teljes egyenjogúságán felépülő közös hadseregben — úgy mond — „darf es kein Herrenvolk geben“. A legerélyesebben állást foglal ugyanitt a hadsereg „magyarizálása“ ellen.

T. uraim! Abban a célban, hogy a közös hadseregben azok a jogosult nemzeti szempontok, amelyekről a közelmúltban többször volt alkalmam beszélni,¹ érvényesüljenek: abban a célban egyetértünk. A különbség közöttünk az, hogy az én t. barátom és az ő elvbarátai most a századok szolgálati nyelvéhez hozzákötik magukat és nem akarnak semmi mást látni; nem akarnak a nemzetnek semmi más érdekéről tudni, — hanem azt mondják, hogy ők nem mozdulnak addig, amíg ebben a kérdésben nem sikerült a királytól engedményt kicsikarni.

Az én meggyőződésem szerint pedig még a katonai kérdések terén is sokkal többet fogunk elérni; még a katonai reformok terén is sokkal fontosabb, jobb és nagyobb eredményt fogunk elérni, ha most ennek a kérdésnek békét hagyunk; ha most visszatérünk ahhoz az 1867-i nagy alapgondolathoz, amely nem a törvénybe van iktatva, de amely a kiegyezési politikának sarkalatos alapgondolata, — hogy azokat a kérdéseket pedig, amelyek az 1867: XII. t.-c.-be beiktatott alkotmányos felségjogokat érintik: azokat most már küzdelmi pontoknak ne tekintsük; azokban a király és a nemzet egyetértésétől várjuk azoknak a reformoknak a megvalósítását, amelyek — nézetem szerint — a magyar nemzetnek is, az uralkodóháznak is és magának a hadseregnek is jól felfogott érdekeit egyaránt szolgálni fogják. (*Élénk tetszés és helyeslés.*) Ezzel biztosíthatjuk magunknak azután a király és nemzet közti egyetértés összes áldásait és ezzel biztosíthatjuk magunknak az erős pozíciót mindazokban a vonatkozásokban, mindazokban az irányokban, ahonnan a magyar állam alkotmányos szabadságát és rendjét veszély fenyegethetné.

Hogy egy vigasztaló momentumra kitérjek, amely nem ugyan t. barátomnak ebben a legutolsó beszédében foglaltatik, de az azt megelőzőben, — higgye meg nekem, én sokkal nagyobb örömmel emelem ki azokat a nyilatkozatait, amelyekkel egyetérték, mint azokat, amelyeket kifogásolnom kell, — az ő legutóbbi jászberényi beszédében² határozottan és férfiasán foglal állást az obstrukcióval szemben.

Igaza van Apponyi Albert grófnak; az obstrukcióra nézve okulnia kell minden magyar embernek a közelmúlt tapasztalataiból. (*Zajos helyeslés.*) És ha most azt látjuk, hogy az obstrukció újra már nyíltan fenyegetőzik; ha azt látjuk, hogy van Magyarországon egy párt, amely születése percétől fogva az obstrukcióban merítette ki a maga tulajdonképeni tevékenységét; amely az obstrukció jegyében született és úgy lát-szik, az obstrukció jegyében akar meg is halni: (*Igaz! Úgy*

¹ (296, 299, 301, 310).

² (310).

van!) akkor azt hiszem, minden komolyan gondolkozó magyar embernek kezét kell fogni arra, hogy az ország alkotmányos rendjét, a parlament rendes működését olyan szilárd alapokra helyezzük, hogy azokat azután efféle könnyelmű vagy gonosz merényletekkel ne lehessen többet megingatni. (*Hosszantartó, meg-megújuló zajos tetszés, éljenzés és taps.*)

T. uraim! Most egyik legutóbbi nyilatkozatában azt mondja a Justh-párt t. vezére, hogy hiszen ő nem obstruálna, ha tiszta választás volna; de neki meggyőződése, hogy az országban az ő programjának van többsége. Ha tehát nem ő kapja a többséget, ez csakis választási visszaélésekből eredhet (*Derültség.*) és akkor feltétlenül joga és kötelessége az obstrukció.¹ (*Zaj.*) Hiszen ez nagyon sajtáságosan van formulázva. Így azután mindenki előállhat és azt mondhatja: ha nem kapok többséget a nemzettől, ha kisebbségben maradok, akkor ez okvetlenül meg nem engedett fegyverekkel történt és akkor azután mehetek és obstruálhatok, mert egy törvénytelen többséggel állunk szemben.

Uraim! Nézze meg akárki az eddigi választási küzdelmeket. Ha ott a választás meghamisításáról, ha ott merényletekről lehet beszélni, amelyekkel az ország egyik-másik részében máris találkozunk^{1 2} és amelyeket nem akarok ugyan nagyobb fontossággal felruházni, mint amilyennel bírnak, mert nagyon hitvány, nagyon silány fenyegetésekből állanak (*Úgy van! Úgy van!*), — de azért máris termettek szomorú gyümölcsöt is, mert tudjuk, hogy ha csak két-három helyen is, ha nem nagy tömegek is, de egyes polgártársaink máris életükkel fizették meg azt a terrorisztikus izgatást, amelyért feleljenek Isten és ember előtt azok, akik nem a maguk bőrére, mert hiszen az biztonságban szokott lenni, — hanem polgártársaik bőrére izgatnak. (*Zajos tetszés és taps.*) Ismétlem, uraim, én nem tulajdonítok ezeknek a fenyegetőzéseknek a kelletténél nagyobb fontosságot. Én azt hiszem, ha a magyar társadalomban, a magyar nemzetben elég férfiaság van, hát lenéző mosollyal megy el ezek mellett a gyerekeskedések mellett és nem fogja magát újtáiban feltartóztatni.

De mindenesetre szükséges lesz, szükséges éppen a félrevezetett, elvakított és felizgatott polgártársaink saját biztonságának megóvása végett is, hogy a hatóság teljesítse kötelességét; hogy a hatóság érezze azt, hogy neki a rendet min-

¹ Justh Gyula országszerte hirdetett elméletét az obstrukció jogáról és kötelességéről ismerjük már ápr. 18-i marosvásárhelyi beszédéből. (305).

² Már ápr. 19-től gyakran írnak a lapok választási atrocitásokról, ezek okát és lefolyását persze pártállásuk szerint színeztve. A pártok közül mindenesetre a Justh-párt és a nemzetiségiek dolgoztak leginkább erőszakos eszközökkel.

(len körülmények között fenn kell tartania; *Élénk helyeslés.*) hogy neki a békés polgárok szabad véleménynyilvánítását, alkotmányos jogaiknak szabad gyakorlását és épségét és biztonságát minden körülmények között meg kell védenie. *(Élénk helyeslés.)* És legyenek bárminő fájdalmas következményei a dolognak, a közhatóságnak olyan eszközökkel, amelyekre egy adott helyzetben feltétlenül szükség lehet, biztosítania kell az élet- és vagyonbiztonságot és meg kell akadályoznia, vagy, ha megakadályozni nem tudta, meg kell torolnia minden kihágást és merényletet. *(Élénk helyeslés.)* Mentül jobban becsüli egy nemzet a maga szabadságát, annál krudélisabb szigorral jár el a rendbontó tömegekkel szemben. Nézzenek körül! Sehol a világon nem bánnak el olyan szigorúan ilyen tömegeknek a rendzavaró felléptével szemben, mint Angliában. Miért? Mert ott nem frázis a szabadságszeretet; mert ott nem frázis a jogokhoz való ragaszkodás; ott érzi a társadalomnak minden polgára, hogy neki joga van véleményét szabadon nyilvánítani, a politikai életben szabadon és közvetlenül részt venni és ő megköveteli azt a szabadság nevében, hogy tartsa fenn a hatóság azt a rendet, amely rend nélkül nincs szabadság; amely rend nélkül a szabad intézményeknek sem békés funkciója, sem becsülete, sem tisztelete, sem erkölcsi tekintélye nincsen. *(Élénk tetszés és helyeslés.)*

Már pedig, amely nemzet egyszer lejárhatja szabad intézményeit, legyen elkészülve a legrosszabbra; mert bebizonyította, hogy a szabadságra nem méltó, a szabadságra megérve nincs, a szabadsággal saját hasznára bölcsen élni nem tud. *(Igaz! Úgy van!)*

Hiába állítja fel Justh Gyula azt a kellemes teóriát. Hiszen egész eddigi működése feleslegessé tesz minden további kombinációt. Vájjon állította-e ő valaha, hogy az 1906-i országgyűlés a közvélemény meghamisításával hozatott létre? *(Tetszés.)* Nem tudom, köztünk akad-e valaki, aki ilyesmit állíthatna? De ha történt hamisítás, akkor ez nem Justh Gyula kárára történt; ha történt, akkor annak az álláspontnak a javára történt. És mégis mit látunk? Amely percben megszületett Justh Gyula pártja, abban a percben bejelentette az obstrukciót; ¹ abban a percben lehetetlenné tette a munkát; abban a percben felrúgta teljesen a helyzetet abban a parlamentben, amelyet a koalíciós kormány vezetése alatt 1906-ban választottak.

Hát ha most obstruálni fog Justh Gyula, nem azért fogja tenni, mert most oly visszaélések lesznek, amelyek őt erre feljogosítják. De meg fogja tenni ugyanazért, amiért tette a

¹ Tehát mindjárt 1909. nov. 11-től (293).

megelőző parlamentben. Meg fogja tenni azért, mert az ő politikáját tisztességes harcban, az érvek tisztességes harcában győzelemre vinni sohasem fogja. (*Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés és taps.*)

T. uraim! Akkor, amikor azt látjuk, hogy annyi kár és veszély hárult a nemzet fejére a közelmúlt tévedései, illúziói, politikai hibái és szerencsétlenségei folytán; akkor, amikor látjuk, hogy jövő fejlődésünket is ily veszély fenyegeti: akkor valóban azt hiszem, hogy az ország nagy érdeke parancsolólag megköveteli minden komolyan, higgadtan gondolkozó magyar hazafitól, hogy esetleges mellékkérdéseket, melléktekinteteket és mellékszempontokat félretéve, egyesüljön az alatt a zászló alatt, amelyre ez ország alkotmányos rendjének helyreállítása és a király és a nemzet között a teljes összhang biztosítása, ápolása és tovább fejlesztése van felírva. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps.*)

T. uraim! Annyi a teendő minden téren. Hiszen lehetetlen az, hogy ez az ország továbbra is úgy vigye a maga közügyeit, mint, az elmúlt tíz évben vitte, amikor a parlamenteknek alig-alig maradt idejük — különösen ha a mostani nyugodtabb korszaktól eltekintünk — komoly munkára; mert a meddő pártharcok, a meddő közjogi harcok, a ma már teljesen tartalmukat, hitelüket, belső értéküket veszített közjogi jelszavak körüli harcok és az obstrukció vették igénybe az ország idejének legnagyobb részét.

Ma már olyan könnyen vesszük az „ex-lex“-et.¹ De méltóztassék meggondolni, hogy ez az állapot, amikor beláthatatlan ideig nem tudjuk, hogy kapunk-e költségvetést és újoncot, — hogy ez az állapot ezt az országot anyagilag károsítja, ezt a társadalmat megfosztja oly erőforrástól, amelyet normálisan működő államgépezet jelent a társadalomra nézve. (*Úgy van! Igaz!*)

Ez az állapot politikailag hitelvesztetté teszi az egész külföld előtt; lerontja azt az egész erkölcsi tőkénket, amelyet egy emberöltő megfeszített munkássága szerzett a magyar nemzet számára. (*Úgy van!*) És oly könnyen beszélnek az urak arról, hogy nem fogunk újoncozni. De vájjon a magyar társadalomnak, a társadalom szegényebb osztályainak különösen, közömbös dolog-e az, hogy az ő fiait rendes időben újoncozzák-e, vagy megint bekövetkeznek azok a rendezetlen állapotok,² hogy a

1 Hogy mennyire komolyan vették az 1899. jan. 1-én beköszöntött első pénzügyi „ex-lex“-ot, erről l. a (76) sz. jegyzetrotatában foglaltakat.

2 Sajnos, ilyen rendezetlen állapotok voltak az 1903/5. években és pedig az 1906. év ápr. elejéig fennállott — majdnem állandóan válságos — politikai helyzetből folyó katonai „ex-lex“ miatt az említett évek legnagyobb részében. (1904: III., IX. és 1906: V—VI. t. c.).

csalados póttartalékosokat kell majd behívni és hetekig és hónapokig a magyar társadalom megsanyargatásával kell majd gondoskodni arról, hogy a magyar katonaság vagy ahogy együtt maradjon? *(Igaz! Úgy van!)* Annyit hallom én a szegény embereket emlegetni; de amikor ily kérdésekről van szó, oly rettenetes elfásult közönyt látok a szegény emberek mélyen elevenbe vágó kérdéseivel szemben.¹ És vajjon ily körülmények közt nem volna-e helyes, ha végre egyszer az egész magyar társadalom nem azokat a szempontokat igyekeznék keresni és előtérbe állítani, amelyekben nem értünk egyet egymással, de azokat a nagy szempontokat keresné, azokat a most — fájdalom — veszélyben lévő nagy nemzeti érdekeket, amelyekre nézve minden magyar embernek egyet kell értenie? *(Úgy van!)* Hiszen annyi mindenféle választó vonal volt köztünk a múltban, amelynek meg kellene szűnnie! Ha egyébnek nem, annak a nagy tanulságnak, annak a nagy haszonnak kellene, hogy következék az elmúlt négy esztendő keserves tapasztalataiból, hogy nagyon sok keserűséget, gyűlölséget, szenvedélyt küszöböljünk ki a magyar társadalom lelkéből, a magyar társadalom életéből. *(Igaz! Úgy van!)* Itt van a szenvedélyek, a gyűlölködések ama nagy tárháza, amelyet a közjogi kérdések jelentettek a nemzetre nézve. Hiszen ezek elvesztettek ma már minden belső tartalmat, minden erkölcsi értéket, üres jelszavakká váltak. Hát az Istenért, hogy lehet ma is közjogi jelszavak látszata után kapkodni és azzal akarni útját állni annak, hogy a magyar emberek komoly munkában, az eredményes nemzeti politika terén kezét fogjanak? *(Hosszantartó élénk éljenzés és taps. Zajos felkiáltások: Éljen Tisza!)*

Itt vannak a felekezeti szempontok. Mennyi gyűlölség, mennyi viszálykodás rejlett a felekezeti kérdésekben az utolsó húsz esztendő alatt.^{1 2} Hát van annak értelme, hogy ma is legyenek pártok, amelyek a felekezeti elfogultságból, a felekezeti bizalmatlanságból és, fájdalom, hozzátehetem, a felekezeti gyűlölködésből akarnak megélni? *(Igaz! Úgy van!)* Hiszen a nagy kérdések, amelyek az egyházpolitikai mozgalmat előidéztek, régen a történeleméi. Nem hiszem, hogy legyen ma józan eszű magyar ember a néppárton is, aki fel akarja kavarni megint azokat a kérdéseket; aki ismét napirendre akarná hozni az 1894/5-iki törvényhozás által elintéztett ügyeket.³ Hiszen ezekbe belenyugodott ma már mindenki; ezeket megszokta mindenki.

¹ Hogy Tisza István mily melegen érző atyai jóbarátja volt a „szegény ember“-nek, tudjuk már a Beszédék I. sorozatából. L. erre nézve pl. a (85) sz. jegyzetrotatát.

² A Csáky-féle 1890. febr. 26-i „elkeresztelési rendelet“ kiadása óta. (27).

³ Ugyanezzel a gondolattal találkozunk közvetlenül megelőző aranyosmaróti beszédében (312).

Ma már nincs egyetlen oly érdeke sem a katolikus egyháznak, amely teljes kielégítést ne kapna a mostani többi pártkereten belül; amely szükségessé tenné azt, hogy a katolicizmus egyrésze még mindig felekezeti szempontok szerint külön pártállást foglaljon el. (*Igaz! Úgy van!*)

Azt érezzük, tudjuk mindnyájan, hogy mit árt ez az országunk; hogy mily csapás ez reánk nézve, maroknyi csekély nemzetre, amelyet annyi feladat elé állított a sors; amelyet annyi ellenség vesz körül, — hogy mindig és mindig újabb és újabb kérdések szagatnak szét bennünket? Hogy nem elég nekünk az, hogy nemzetiségi különbségek vannak, amelyeket csak hosszú idők szeretettel áthatott békés munkájával lehet kiküszöbölni, — (*Élénk éljenzés.*) adja Isten, hogy sikerüljön, — de hogy még felekezeti különbségek kérdései is rést üsse- nek magyar ember és magyar ember között? Hát, uraim, kér- dem én, lehet-e érdeke ez a magyar katolicizmusnak? Hát most, mikor azt látjuk, hogy Magyarországon a katolikus egyház oly állásban van, mint talán sehol másutt a világon; ma, ami- kor azt látjuk, hogy egy tiszta katolikus államban¹ a kato- likus egyház üldözésnek van kitéve, nálunk pedig fenntartotta régi állásának nemcsak külső díszét, de fenntartotta azt a belső erkölcsi értékét is, hogy a magyar katolicizmusnak nagy fon- tossága, áldásos működése és hivatása előtt kalapot emel és zászlót hajt minden komolyan gondolkodó magyar ember: (*Igaz! Úgy van!*) ma mi volna az a cél, amelyért szükséges volna külön katolikus pártot teremteni; mi volna az a cél, amely megkívánná azt, hogy ellentéteket és harcokat idézzünk elő a magyar liberalizmus és a magyar katolicizmus között? (*Élénk tetszés.*) Hiszen a magyar liberalizmus sohasem volt vallásellenes, soha sem volt egyházellenes és ma sem az.^{1 2}

A magyar liberalizmus vezető alakjai a múltban is, a je- lenben is vallásos emberek, akiknek meg van a maguk val-

¹ T. i. Franciaországban az állam és az egyházak elválasztásáról szóló 1905. dec. 9-i törvény meghozatala óta. (A. Esmein, i. m. 919. s. k. 1.) Nem tar- tozik idő annak vizsgálata, hogy legújabbban ott mennyiben változott a helyzet.

² Ezt az alaptételt állítja fel és bizonyítja Tisza István már 1892. máj. 27-i nagy egyházpolitikai beszédében (27), majd ismétli 1898. márc. 17-i és márc. 26-i beszédében. (66, 67). Ez utóbbiban mondja, hogy: „Magyarországon a kato- licizmusnak egyetlen egy ellensége van, és ez a — néppárt“.

A magyar liberalizmus és a vallás (az egyház) viszonyát illetőleg Tiszá- val teljesen azonos nézetnek ad kifejezést gr. Andrássy Gyula 1910. máj. 23-i nagymihályi pohárköszöntőjében. Itt a nemzet hibáiból eredő nagy veszedelmek- ről szól, ezek között a felekezeti ellentétek kiéleződéséről. Ezzel kapcsolatban a következő kijelentést teszi: „Míg másutt rendszeren úgy volt, hogy az igazi liberalizmus, az igazi türelmesség csak azokat hatotta át, akik vallásnélküliek: nálunk mindig az volt a jellemvonása politikai életünknek, hogy a legvallásosab- bak (katolikus és protestáns részen) tudtak szabadelvűek lenni, tudtak türelme- sek lenni“.

lása, és ha ez véletlenül nem katolikus, éppen mert vallásos emberek, tisztelik és nagyra becsülik a más ember vallását. (*Élénk helyeslés.*) A magyar liberalizmus szövetségest lát a vallásban.¹ Azt az összhangot, amelynek meg kell lennie hit és tudomány, vallásos érzés és felvilágosodás között: azt a magyar liberalizmus sem meg nem szakította a múltban, sem nem akarja megszakítani a jelenben. (*Igaz! Úgy van!*) És azt hiszem, minden komoly gondolkodású embernek át kell hatva lennie attól a meggyőződéstől, hogy ma a vallásnak és az egyházaknak igazi ellensége és a magyar társadalom lelki békéjének igazi ellensége azokból az anarchista, ateista és materialista szellemi irányzatokból ered, (*Igaz! Úgy van!*) amelyek igenis veszélyt rejtenek magukban.² Veszélyt a valódi műveltségre, a valódi felvilágosodottságra nézve is, mert ezek félművelt, elfogult szektáriusok eszméi és irányzatai, amelyek — nézetem szerint — az igazi, mély gyökerekkel bíró emberi műveltséggel és emberi kultúrával nem egyeztethetők össze. (*Igaz! Úgy van!*) De azok azután ellenségei a társadalom lelki békéjének, a társadalom vallásos érzületének és az egyházak jövőben való fejlődésének is. De ezzel az ellenséggel szemben talán karöltve kellene az összes egyházaknak, mint testvéreknek, mint természetes szövetségeseknek, fellépniük és nem egymás elleni meddő harcokban kellene elpusztítani azt az erőt, amelyel az ellen a közös veszélyes ellenséggel szemben kellene megküzdeni. (*Hosszan tartó élénk helyeslés és taps.*)

Nézzük, hogy széles e világon mindenütt mit ért el az egyház azzal, hogy hadat üzent a haladásnak, a liberalizmusnak? Megölhette, megölte sok helyütt a liberalizmust, de nem a maga javára. A liberalizmus helyébe lépett a vallásellenes, egyházellenes, türelmetlen radikalizmus, amely aztán a két malomkö közé szorult liberalizmus helyes irányzatát megörlöthette, megsemmisíthette, de azután a maga körmei közé kerítette az egyházat is. Ez a fejlődés mindenütt, ahol megszünt a belső összhang, a belső harmónia a vallás és tudomány, egyház és felvilágosodás, egyház és liberalizmus közt. Hát én, mint olyan ember, aki ha katolikus nem is vagyok, de át vagyok hatva a meggyőződéstől, hogy a magyar katholicizmusra szüksége van az országnak; hogy a magyar katholicizmus ebben az országban nagy és erős hivatást kell, hogy

¹ „Az igazi, a nemes értelemben vett liberalizmus mindig hű szövetségese, édes testvére lesz az igazi vallásosságnak, a tiszta istenfélelemnek“: mondja a fiatal Tisza már 1898. márc. 26-i képviselőházi beszédében. (67). Annak okait, hogy a magyar liberalizmus miért nem lett vallásellenes: kifejti 1892. máj. 27-i nagy beszédében. (27).

² Ezek ellen a veszélyes áramlatok ellen harcol majd Tisza István a Magyar Figyelőben (306) is.

betöltsön: kérve kérem saját érdekükben is az ország katolikusait, ne foglaljanak el a politikában, ne foglaljanak el a komoly közügyek terén oly külön felekezeti álláspontot, amelyre ma már semmi indok, semmi szükség fenn nem áll, és amely következményeiben meg fogja magát bosszulni a nemzeti érdekeken, éppen annyira, mint az egyház érdekein!*Igaz! Úgy van!*)

És, t. uraim, ma, mikor olyanok, mint csekélységem, *(Hosszantartó élénk éljenzés.)* akik talán a magyar liberalizmus terén több-kevesebb pozíciót foglalunk el, teljes szolidaritásban tudunk a közügyek szolgálatának terén találkozni egy Zichy János gróffal; ¹ mikor teljes megnyugvással láthatjuk Zichy János grófot a kultuszárca birtokában: akkor, azt hiszem, teljes joggal fordulhatok katolikus polgártársaimhoz azzal a kéréssel, hogy tessék el végre-valahára e szerencsétlen felekezeti torzsalkodásokat, e szerencsétlen felekezeti szempontokat, és ne állítsunk ily nevetséges akadályokat útunkba azért, hogy egyesült erővel, vállalva szolgáljuk a nemzeti nagy érdekeket. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)*

Ha valahol, talán éppen Besztercebánya város fényes múlttal bíró, a munkát szerető és a munkát ambícióval művelő polgárságánál nem tehetek le arról a reménységről, hogy e politika nem talál süket fülekre; hogy e politika Besztercebánya város polgárságának helyeslésével fog találkozni. *(Igaz! Úgy van!)*

Önöknek, t. uraim, legjobban kell érezniök, hogy ebben az országban megvan most a haladás minden előfeltétele; kezébe van adva a nemzetnek a mód, nyitva áll a tér előttünk, hogy haladjunk, hogy csináljuk azt az igazi nemzeti politikát,^{2 3} amely nem egyes rögeszmékké vált kérdések erőltetésében, nem a jelszavak hangoztatásában áll. Amely nem abban áll, hogy a nemzetet bizonyos, a múltból vett elragadó képek segítségével tehetetlenségre kárhoztassuk, az ábrándok útjára, az ábrándok útvesztőjébe vezessük, — de igenis abban áll, hogy használjuk fel azt az alkalmat, amelyet apáink annyi vész között, annyi küzdelemmel, annyi szenvedéssel szereztek meg; hogy vessük be azt a talajt, amelyet apáink annyi vérrel áztattak és termékenyítettek meg szeretetükkel: vessük be az igazi produktív nemzeti politikának azon termékeny magvá-

¹ Andrássy nyílt levelében arra is kéri a kassai választópolgáregót, hogy „ne osatlakozzék Kristóffy és Hodzsa Milán (a hírhedt tót nemzetiségi agitátor és Ferenc Ferdinánd „műhely“-ének Kristóffyval együtt egyik tagja) választási programjához”. Justh választójogi programja ugyanis Kristóffy és Hodzsa programja is.

² Éppen ő vele polemizálva mondja Tisza 1898. márc. 17-i beszédében (66), hogy a keresztény erkölcsstan és a liberalizmus elválaszthatatlan kapcsolatban áll egymással és veszi védelmébe a magyar liberalizmust és a magyar kato-licizmust az akkor még néppárti fiatal Zichy túlzásaival szemben.

³ Tisza majdnem minden választási beszédében hangoztatja, hogy az igazi nemzeti politika: a reális erőviszonyokkal számoló, a király és nemzet egyetértésén alapú, cselekvő, produktív, építő politika és nem a szórszálhasogató, jel-szavas, gravaminális politika.

val, amely kellő gondozás és ápolás, következetes, gondos munkálkodás mellett azután meg fogja minden téren teremni gyümölcseit. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés és taps.)*

És hogyha a mi közéletünk visszatér a rendes kerékvágásba; ha ez ország alkotmányos rendje helyreáll; ha ez az országgyűlés munkát fog végezni, munkát, amely gazdaságilag, anyagilag és szellemileg előhkre visz bennünket, és hogyha az országgyűlés oly exponense lesz a magyar nemzet szellemi életének, hogy arra ismét úgy, mint egykor, nem is olyan régen, barát és ellenség, polgártárs és külföldi tisztelettel néz fel; hogy az tekintélyt szerez, politikai súlyt, politikai hatalmat szerez a magyar nemzetnek: akkor, t. uraim, akkor dolgozunk a nemzet függetlenségén; *(Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés!)* akkor dolgozunk a nemzet nagyságán; akkor az a politika, amelyre mi hívjuk fel a nemzetet, igazán a nemzeti függetlenség politikája lesz a szónak igazi, a szónak belső, a szónak magasztos értelmében. *(Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés és taps.)* E politika támogatására, e politika győzelemre vitelére hívom fel önöket!

Gr. Serényi Bélát Besztercebányán Petrogallival szemben 99 szótöbbséggel megválasztották.

Az időrendi összefüggés okából itt emlékezünk meg gr. Andrássy Gyula búcsúleveléről volt kassai választóihoz, melynek teljes szövege megtalálható a B. H. 1910. máj. 11-i számában.

Andrássy a koalíciós országgyűlésen Kassa város választóközönségének egyhangú bizalmából nyert képviselői mandátumot. Apr. 2-án újból egyhangúlag jelölte mind a munkapárti, mind az ellenzéki választók értekezlete. De nem fogadta el újabb jelöltetését, mert egyhangú megválasztását a Justh-párt időközben ellenjelölt (Éber Antal) állításával tette lehetetlenné.

Ezért nyílt levélben búcsúzik el Kassa választóközönségétől. Ebben egyrészt tiltakozik a koalíciós kormányzat igazságtalan megítélése ellen. Másrészt pedig éles bírálatban részesítve a Justh-párt hebehurgya magatartását a koalíció katonai követelései ügyében és romboló álláspontját az obstrukció kérdésében, valamint a nemzeti egység szempontjából végzetes nemzetiségi és radikális választójogi programját: „a haza érdekében“ kéri volt kassai választóit, hogy ne adják Kassa város mandátumát ennek a pártnak.

Andrássy tehát ugyanazon okokból foglal a leghatározot-

tabban állást a Justh-párt térhódítása ellen, amely okokból támadta Tisza István ezt a pártot választási agitációs beszédeinek túlnyomó nagy részében.

314. Beszéd a nagyszalontai választókerület nemzeti munkapártjának 1910. máj. 16-i jelölő gyűlésén: 67 és 48; „tartsuk a 48-as nagy emlékekhez és az ország igazi függetlenségéhez való férfias ragaszkodást minden magyar ember szent jogának és szent kötelességének“; a bankkérdés; „a hadsereg kérdéseiben dolgozni kell, előre kell haladni, nem harcba vinni a nemzetet és a királyt“; előkészítés nélkül „nemzeti szerencsétlenség volna az általános választói jog“; „a nemzetiségek miatt nem lehet megcsinálni az általános választói jogot“; baráti jobb a nemzetiségeknek, de ököl a gyűlölködőknek.

Máj. 16-án gr. Tisza István testvéröccsének, gr. Tisza Kálmánnak, a nagyszalontai kerület munkapárti jelöltjének támogatására Nagyszalontára érkezett. A tömegből itt is tüntettek és tojással dobálózta.¹

A választói gyűlés a Toldi-téren lévő Kossuth-szobor előtt folyt le.

Az elnöki megnyitó után elsőnek gr. Tisza István szólalt fel.²

T. Uraim! *(Halljuk! Halljuk!)* Szíves örömet jelentem meg a most folyó alkotmányos küzdelmek alatt az ország minden részében, hogy kivegyem részemet az alkotmányos küzdelemből. Fokozott örömmel jöttem Nagyszalonta város polgársága közé. *(Hosszas éljenezés.)*

Az alföldi magyar ember minden érzelmével, minden gondolatával egynek éreztem magamat mindig;³ egynek abban az igaz kegyeletben és ragaszkodásban is, amellyel minden becsületes magyar ember a 48-as nagy idők emlékeihez és alkotásaihoz ragaszkodik.

Végzetes félreértésnek tartottam mindenha azt, ha sikerült azoknak, akik pártcélokra tőkét kovácsoltak a negyvennyolcas idők nagy emlékeiből, ezeket az emlékeket kisajátítaniok a maguk céljaira; ha sikerült azokat az emlékeket, amelyek közkinccse az egész magyar nemzetnek, felhasználni és ezekkel visszaélni arra a méltatlan célra, hogy rést üssenek magyar ember és magyar ember közé és hogy a gyűlölség gonosz magvait hintsék el magyar ember és magyar ember között.

Uraim! Sikerült elhítenni a közönség nagyrészével azt, hogy a hatvanhetes kiegyezés lerontása volt a negyvennyolcas

¹ L. a B. H. 1910. máj. 17-i számának Támadás Tisza ellen c. cikkét.

² Beszédének szövegét Az Újság máj. 17-i számából vettem.

³ Tiszának az Alföldhöz és népéhez való szeretetéről I. a (302) sz. jegyzetrotatát.

eszméknek és sikerült elhítenni, hogy szolgaságba vitték a nemzetet azok, akik a hatvanhetes kiegyezést megalkották és fenntartották. Sikerült elhítenni, hogy nem igaz hazafiak azok, akik a békés fejlődés útján vezetik tovább a nemzetet, hogy az igaz hazafiak a harcot hirdetik; sikerült elhítenni, hogy az igaz hazafiak a teljes függetlenséget, az elszakadást kell, hogy keresztülvigyék; sikerült elhítenni, hogy ennek útjában csak a hatalmon lévő pártok állanak és hogy ha egyszer kormányra jutnak azok a hazafiak, akkor sikerülni fog egy szebb, egy boldogabb jövő felé vinni a nemzetet. Ezt a tévhitet fel tudták a magyar nemzet nagy részében ébreszteni; fel tudták ébreszteni a gyűlölség káros érzelmeit, káros hatásait magyar ember és magyar ember között és az ezen tévhit folytán felszított gyűlölség segítségével elérték azt, hogy tényleg öt évvel ezelőtt megvonta a nemzet bizalmát azoktól, akik a becsületos munka és fejlődés révén előbbre vitték a nemzetet, ha lassan s ha küzdelmesen is. A nemzet a maga hatalmát azok kezébe rakta le, akik a nagy ígéretek, a nagy képzeldés, az illúziók és — fájdalom — amint a következés megmutatta, a nagy csalódás útjára vitték a nemzetet. *(Zajos helyeslés.)*

Ha egyéb haszna nincs is az országnak az ő kormányzatukból — mert hiszen, fájdalom, mindnyájan érezhettük, hogy minden téren hátrább vitték a nemzetet — az az egy hasznunk legyen belőle, hogy bóduljon ki az ország ebből a káros tévedésből; hogy lássa be azt, amit hirdettem, amióta az eszemet bírom, amióta részt veszek az ország közügyeinek intézésében, amióta gyakorlom honpolgári jogaimat: hogy a hatvanhét nem lerombolása, de betetőzése, biztos tető alá hozatala, megmentése és szilárd alapokra lerakása a negyvennyolcas eszméknek; hogy a negyvennyolcas törvények nagy alkotásait a magyar nemzet közbirtokába, a gyakorlati életbe tényleg a hatvanhét adta át.¹ Közös ügyekről beszélnek a negyvennyolcas törvények is, csakhogy akkor rövid volt az idő arra, hogy részletesen szabályozzák a dolgot. A hatvanhetes törvények állapítják meg a közös ügyek intézésének a legcélszerűbb módját, amely létezhetik, mert egyenlő jogú szövetségesként állítanak szembe Ausztriával: két szabad állam, két szabad nép vagyunk, amely kezét fog, hogy azután vállvetve védje meg magát a nála hatalmasabb nemzetektől, ellenségektől. Ezt hirdettük mindig és állítom, hogy végzetes csalódások útjára megy a nemzet, ha ezt a rendet fel akarja forгатni és valami szebb, valami dicsőbb jövőről való álmodozással kirúgja a gyakorlati élet biztos talaját a lába alól. A függetlenségi párt-

¹ Ezt az igazságot hirdette Tisza legutóbb sátoraljaújhelyi beszédében (311) és általában választási beszédei legnagyobb részében.

bán is van annyi hazafiasság és becsületesség, hogy programjába semmi olyan gyakorlati célt nem vesz fel, amely a hatvanhetes kiegyezés ellen irányulna. De hát akkor nevezheti-e magát ez a párt negyvennyolcas, nevezheti-e magát függetlenségi pártnak?

Uraim! Töröljük ki a lelkünkől egyszer s mindenkorra azt a tévhitet, hogy a negyvennyolc és a függetlenség egy párté és hogy a hatvanhét a negyvennyolc és a függetlenség ellen irányul. Tartsuk a negyvennyolcas nagy emlékekhez és az ország igazi függetlenségéhez való férfias ragaszkodást minden magyar ember szent jogának és szent kötelességének. Ettől a jogtól egyetlen egy embert sem szabad megfosztani és himpellér ember az, aki erről a kötelességről valaha megfeledkezik.¹

A bankkérdés ezelőtt öt évvel vajmi kevés helyet foglalt el a függetlenségi párt programjában. Mint a vízbefúló a szalmaszálhoz, úgy ragaszkodik ma a függetlenségi párt megtépett zászlójának ehhez a foszlányához. Hallom — persze szemtől-szembe nincs szerencsém azoktól az uraktól hallani — hogy bizalmas körben, a bonyolult kérdéshez szükséges szakismeretekkel nem rendelkezők előtt tücsköt-bogarat összehordanak arról, hogy milyen boldog világ lesz az, ha majd a mi kezünkben lesz a bank. Mondják meg csak azoknak az uraknak, hogy az ország házában mondják el, amit most csupán a malom alatt mondanak: akkor majd meglátják az országos kacagást, amelyet előidéznek. Ám ők csak házi használatra mondják el ezeket a kijelentéseket. De akkor meg forduljanak el megvetéssel az olyan embertől, aki, mikor polgártársainak bizalmát, szavazatát kéri, a félrevezetésnek, az ámtásnak ilyen nemtelen eszközeihez folyamodik. Megtaláltam egy jeles Justh-párti volt képviselőnek, Bakonyi Samunak, a beszédét, aki nem tagadja, hogy az önálló bankkal drágább lesz a kamatláb.^{1 2} Hát akkor süsse meg azt a vívmányt! A magyar nemzetet nem az teszi gazdagabbá, erősebbé, függetlenebbé, aki megdrágítja a kamatlábat, hanem az, aki lehetőleg olcsó kamatlábat hoz.

A hadsereg kérdéseire nézve Justh ismételten megmondotta, hogy ezeket majd egy következő emberöltő vegye elő;³ a most élő embereknek kötelessége lesz a független bankot megcsinálni. Mi, igenis, azt mondjuk, hogy a hadsereg kérdé-

¹ Tisza már 1890. máj. 22-i beszédében — az inkompatibilitási tan ellenére is — kétségbevonhatatlannak mondja Kossuth Lajosnak a nemzet iránti elévülhetetlen érdemeit (14).

² Már pedig éppen ez a főérv a külön jegybank ellen. (311, 309, 303, 296 stb.)

³ (311).

seiben dolgozni kell; előre kell haladni, nem harcba vinni a nemzetet és a királyt, akinek atyai szíve — és ezt látjuk negyven év óta — megnyílik a magyar nemzet minden kívánsága előtt, csakhogy kellő úton és módon kell nála kopogtatni.

A katonai kérdésben a szabadelvű párt máris eredményeket ért el zajtalan munkával. Lehetővé tette, hogy magyar fiúkat képezzenek ki tisztékké; hogy magyar legyen a tisztikar.¹ Ez a fontos, nem a „hapták!” vagy a „vigyázz!”^{2 3} (*Úgy van!*) Ez a helyes út; ezen lehet erőre, hatalomra szert tenni; ebben rejlik a függetlenség és nem abban, ha valamit nemzeti színűre bepingálnak. De a függetlenségi párt semmit sem hoz, amivel előre mehetnénk, de hoz minden rosszat. Az ön ügyem sokkal erősebb, semhogy ellenfeleim bepiszkolásával jussak előre. De ők nem építenek, hanem rombolnak. (*Tetszés.*)

A Justh-párt programja miből áll? Hirdetik az általános választói jogot. (*Erre éljenzés hangzik fel a távolból.*) Ezt mindnyájan csak akkor vallhatjuk a magunkénak, amikor a politikai jogok gyakorlására való érettséget nem tojással fogják dokumentálni.® (*Zajos derülttség, tetszés.*) Szívesen adok a kezükbe tojást, legalább jobb ára lesz, ha fogy; de nem vagyok hajlandó a kezükbe választói jogot adni. (*Taps.*)

Nemzeti szerencsétlenség volna az általános választói jog; erre elő kell a nemzetet készíteni. *A nemzetiségek miatt nem lehet megcsinálni az általános választói jogot.* Baráti jobbot kell nyújtani annak, aki a nemzettel van; de ököl való a gyűlölködőknek. A szerb radikálisok izgatásból élnek. Justhék ezekkel ölelkeznek most Zombor piacán és a román nacionalistákkal is szövetkeztek.⁴ A demagógia erejével uszítják ránk az ország minden népét. (*Úgy van.*) Félő, hogy ha az ország ezzel szemben gyengének bizonyul, ez összeroppanásból lesz-e feltámadás? Az ellenzék egy része a parlamenti rendet is támadja, mert obstrukciót hangoztat. Mikor a Justh-párt megszületett, obstrukciót ígért; az obstrukció jegyében kell meghalnia is. (*Úgy van! Élénk tetszés.*)

Ami apáink megszerezték, azt most maga a nemzet ne pusztítsa el. A nemzet döntson sorsa felett! És amikor élhet polgári jogával, éljen polgári kötelességével is: támogassa szavazatával a nemzet javáért dolgozó nemzeti munkapártot.

¹ Erről legutóbb a besztercebányai beszédben (313) a jegyzetrotatában volt szó.

² „Hapták!”: így hangzott a „Habt Acht!” német vezényszó a magyar baka ajkáról.

³ Gyöngéd célzás arra, hogy Tiszát Nagyszalontára érkeztek is tojással fogadták.

⁴ Justhék ölelkezéséről a szerb radikálisokkal és a román túlzókkal a (301) sz. jegyzetrotatában bővebben szóltunk.

Majd gr. Tisza Kálmán mondott programbeszédet.

A gyűlés végén újra tüntetés volt a Tiszák ellen és tojásdobálás.

Gr. Tisza Kálmánt megválasztották.

315. Máj. 19-i programbeszéd Aradon: „a 67-i kiegyezés legbiztosabb alapja a magyar nemzet fejlődésének... és valódi függetlenségének“; „ma az összes politikai pártok tényleg 67-es alapon állanak“; a Monarchia újabb keleti politikájának alapelvei, nemzetiségeink és a Balkánállamok; gazdasági borralvalók ez utóbbiaknak; a hadsereg harcképessége és a Monarchia fennállása elsősorban a magyar nemzet érdeke; a katonai reformokat király és nemzet egyetértésével kell megoldani; nemzet és hadsereg érdekazonossága; a külön vámtérület és külön bank gazdasági kárai; a készfizetések megkezdésének elodázása a bankközösség megszüntetésével járhat; a koalíció alatt megromlott pénzügyi helyzet követelményei; az államvasutak jövedelmezőségének fokozása; fizetésrendezés az egész vonalon; a városok nemzetiségi vidéken a magyar nemzeti politikának új oszlopai; a foglalkozási ágak és a társadalmi osztályok érdekösszhangja; a munkáskérdés megoldása önkormányzati alapon; a munkásbiztosítás és a szakszervezetek ügye; a szabadság nevelő hatása és az ipari munkás választójoga; a román nemzetiségi kérdés; az építő nemzeti munkapárt lakomáján: „tudatosan járok oly úton, mely nem a divatos jelszavak és nem a népszerű áramlatok útja“; „én becsületesen akarom megszerezni polgártársaim becsülését és szeretetét“.

Gr. Tisza István, mint az aradi munkapárt képviselőjelöltje (300), máj. 19-én mondta el nagyszabású programbeszédét az aradi nyári színházban, mely ez alkalomra zsúfolásig megtelt.¹

Tisztelt uraim! Én úgy érzem, hogy akkor, amikor eleget téve szíves felhívásuknak, megjelenek körükben, hogy politikai álláspontomnak kifejezést adjak, — tulajdonképen három szóra szorítkozhatnám. A mai politikai helyzetben, amikor a nemzet összes közviszonyai zsákutcába jutottak, tökéletesen elégnék tartanám, ha egyszerűen azt mondanám, hogy azt kívánom, éljen a nemzet tovább. (*Zajos éljenzés.*) Ha azt kívánám, hogy legyen vége ennek a tespedésnek; legyen vége ennek a tehetetlen vergődésnek, amelybe jutottunk és állítsuk helyre az alkotmányos rendet, a törvények uralmát; adjuk

¹ L. a B. H. 1910. máj. 20-i számának Tisza programbeszéde c. cikkét

vissza a nemzetnek a maga elvesztett akcióképességét. (*Élénk tetszés és helyeslés.*) Hiszen, uraim, az égető feladat, az első feladat ez és mint választó polgára ennek az országnak, én habozás nélkül annak az egyénnek és annak a pártnak a támogatására sietnék, amely egyszerűen azt mondja: mi nem akarunk semmi egyebet, mint helyreállítani a nemzetnek akcióképességét. (*Igaz! Úgy van!*)

Dehát, uraim, érzem a kötelességet, hogy ezen az első, habár döntő fontosságú feladaton túl is politikai felfogásomról bizonyos látókört nyissak azon tisztelt polgártársaim előtt, akiknek bizalmát kérem, akikhez azzal a kéréssel fordulok, hogy a képviselőválasztások alkalmával ajándékozzanak meg szavazatukkal és adják kezembe a mandátumot. (*Halljuk! Halljuk!*) S ha ennek folytán, tisztelt uraim, további politikai fejtegetésekbe bocsátkozom, úgy mindenekelőtt egy dologra kérem szíves engedelmséget. Arra kérem önöket, mentsenek fel engem az alól a felesleges feladat alól, hogy a 67-i kiegyezés fenntartásáról és védelméről beszéljek. Még eddig valahányszor alkalmam nyílt az ország közéletében részt véve, választópolgártársaim elébe állani, nyilatkozataimat azzal kezdtem, hogy igyekeztem megmagyarázni azt, hogy a 67-i kiegyezés legbiztosabb alapja a magyar nemzet fejlődésének, erősödésének, felvirágzásának és valódi függetlenségének és igyekeztem megcáfolni azokat az érveket, amelyekkel az ellenkező nézet törekedett a maga számára megnyerni a közvéleményt Engedjék meg most, hogy erről a kérdéstről, mint olyanról, amely a mai viszonyok között teljesen és véglegesen el van intézve, ne beszéljek. Ma már egyszerű szemfényvesztés volna, ha bárki polgártársaival azt akarná elhithetni, hogy ő nem 67-es. Ma az összes politikai pártok tényleg, de facto 67-es alapon állanak.¹ Az összes politikai pártoknak minden program-pontja, amelyről ma szó van, az 1867. évi XII. t. c. keretén belül valósítható meg. A koalíciós kormányban uralomra jutott magyar pártoknak, magyar vezérférfiaknak maguktartása kormányon létük alatt is ezt bizonyítja és tartozom nekik azzal az elégtétellel, hogy a kormányról lelépésük után is fényes bizonyítékot szolgáltatottak a mellett, hogy az adott körülmények között a magyar nemzet a maga érdekeit jobban és teljesebben nem védheti meg semmi más alapon, mint a 67-i kiegyezés alapján.

Tisztelt uraim! A 67-i kiegyezés adja meg a biztos alapot e nemzetnek arra, hogy élvezetébe lépjen összes alkotmányos jogainak; hogy saját belátása szerint fejlesztesse ki saját nem-

¹ Ezt a kétségbevonhatatlan igazságot hangoztatja Tisza már (293) sz. főrendiházi beszédében és azóta is gyakran.

zeti egyéniségét; hogy érvényesíthesse akaratát, megvédhesse érdekeit és hogy nemcsak az ország határain belül, de a világpolitikában is pozíciót foglalhasson el és — amire Mátyás király ideje óta nem volt példa — döntő fontossággal bíró, mindenki által számbavett faktora lehessen az európai külpolitikának.

A külpolitikai kérdésekre nézve — ami a végcélokat illeti — nincs véleménykülönbség komoly magyar politikai faktorok között.¹ Mindnyájan egyetértünk abban, hogy az a monarchia, amelyet mi is irányítunk, amelynek egyik döntő faktora vagyunk, — hogy ez a monarchia a külpolitikában a béke és a statusquo alapelveit kell, hogy szolgálja; hogy hódító céljai, nagyravágyó céljai a monarchiának nincsenek és hogy a maga történelmi hivatását, a maga jogos ambícióját, a maga létjogosultságának erkölcsi forrását abban kell keresnie, hogy Európának ezen az exponált részén, amint a maga függetlenségét megvédi, egyúttal védhástyája, biztos támasza és szövetségese legyen a körülötte lakó kis népek szabad továbbfejlődésének is. (*Úgy van! Úgy van!*)

Bizonyos nemzeti büszkeségtől elteltén konstatálhatjuk, hogy ezt a gondolatot magyar államférfiak^{1 2} vitték bele az európai politikába, mert hiszen a régmúlt időkben a keleti politika versengő nagyhatalmak mérkőzéséből állott. Igaz, a régi Ausztria is bizonyos konzervatív politikát követett huzamosabb időn keresztül a Kelet felé. De követte azt egyrészt azért, hogy a maga hódító, terjeszkedő ambícióját fenntarthassa Nyugat felé, hogy tehát keletről fedezett határokkal bírjon; de másfelől ez a konzervativizmusa, ez a békeszcretete nem az ottlakó népek iránti rokonszenven, hanem ellenkezőleg az ottani török uralom, török elnyomás merev fenntartásában lelte a maga rúgóját és kifejezését. Magyar férfiak hozták bele a keleti politikába azt az alapeszmét, hogy nekünk nem szabad az ottani népek elnyomásában segédkezünk, függetlenségi irányzatunk újját államink, hanem igaz rokonszenven, barátsággal elő kell segítenünk az ő békés fejlődésüket.

De hogy ez valóban az ő autonóm, békés fejlődésük legyen, nekünk útját kell állnunk minden olyan nagyravágyó törekvésnek, amely a humanizmus, a keresztyénség, az ott-

¹ Az itt lefektetett külpolitikai alapelveket már ismerjük a (98) és (292) sz. beszédekből.

² T. i. id. gr. Andrássy Gyula (292) és Tisza Kálmán miniszterelnök, ki az előbbinek a magyar közvélemény előtt annyira népszerűtlen keleti (megszállási) politikáját a magyar parlamentben rendkívüli taktikai ügyességgel és teljes sikerrel támogatta. (L. erre nézve Apponyi Emlékiratainak I. 89. sk. 1.) Persze nem szabad figyelmen kívül hagynunk Ferenc József döntő szerepét a Monarchia külpolitikájának irányításában még egy id. gr. Andrássy Gyulával szemben is. (Erinnerungen an Franz Joseph I., 27. és 84—85. 1.)

lakó népek felszabadításának jelszava alatt voltaképpen egyes nagyhatalmak hódító ambícióját szolgálja. Ezt a politikát magyar államférfiak érlelték meg. Ők érlelték meg először azért, mert ezen a földrészen a szabadságnak, a felvilágosodásnak, a haladásnak ügye legerősebben a magyar nemzeti jellemmel, a magyar nemzet egyéniségével van összefüggésben. De ők érlelték meg másfelől azért, mert a magyar nemzet érdeke is ezt a fejlődést kívánta. Mert a magyar nemzet érdeke éppoly kevéssé engedte meg a terjeszkedést ebben az irányban; éppoly kevéssé engedte meg azt, hogy mi megterheljük magunkat oly tartományokkal, amelyek csalt a belső egyensúlyt ingathatnák meg ebben a monarchiában,¹ mint ahogy nem engedhette meg azt, hogy mi ott a török uralom merev segítése folytán magunkra uszítsuk, ellenségünkkel tegyük az ottan lakó, szabadságra vágyó népeket. De harmadszor legkevésbé engedhette meg azt, hogy mi ott szabad teret engedjünk más nagyhatalmak hódító politikája számára.

Ez magyar politika minden ízében, minden gyökerében, és ennek meg kellett volna teremnie azt a gyümölcsöt, hogy ott, azon az egész földrészen, a népeknek minden igaz szimpátiája mifelénk forduljon és meg kellett volna teremnie azt a gyümölcsöt is, hogy ott csakugyan biztos szövetségeket találjunk, akik bennünk keresik a támaszt, mert tudják, hogy a mi érdekeink azonosak az övéikkel; tudják, hogy mi az ő függetlenségüket saját jól felfogott érdekünkben is igyekezünk előmozdítani; de egyúttal tudják azt is, hogy elég erősek vagyunk nekik támaszt nyújtani veszély esetén minden más ellenséggel szemben. És hogy ez ma még nincs így, az talán sok tekintetben belső szükségesség kifolyása is; mert hiszen nem tagadom, hogy a helyzetnek igen nagy nehézségei vannak. Azáltal, hogy a mi szomszédainknak, azoknak, akiknek bennünk kell a legbiztosabb támaszt keresniük, fajrokonaink itt lagnak közöttünk: idebenn lakó rokonaikban támadhatnak fel oly aspirációk, amelyeknek a magyar nemzeti állam álláspontján teljes lehetetlenség, hogy egy jöttát is valaha engedjünk. És csak hosszabb idő következetes munkája érlelheti meg azt a tisztultabb felfogást, az e hazában lakó nemzetiségekben azt a tudatot, hogy az ő helyes fajpolitikájuk nem az, hogy itt szétromboló tendenciákat kövessenek, centrifugális erőt képviseljenek, amely gyengíti a mo-

¹ Ide vonatkozólag nagyon érdekes és találó gr. Czernin volt közös külügyminiszter következő megállapítása (a B. H. 1931. márc. 15-i számában közölt cikkében): „A magyarok korlátlan urak akartak lenni a maguk házában. Már ez az általánosan ismert magyar vonás is mutatja, hogy a vezető magyar államférfiak — így mindenekelőtt a felejthetetlen Tisza István — mindig perhorrezkáltak a területnagyságot, mert ez természetesen gyengítette volna a magyar államban a magyar elemnek befolyását“.

narchiát és azon belül a magyar nemzetet, hanem ellenkezőleg: ők a saját fajrokonai külön államiságát, függetlenségét akkor szolgálják igazán, ha itt bent az ország területén belül hű polgártársai, hű testvérei a magyar nemzetnek, hű polgárai a magyar államnak és igyekeznek erősíteni a magyar állam belső egységét, politikai súlyát abban a tudatban, hogy ez az egység és ez a súly a világtörténelem mérlegében mindig az ő javukra fog a serpenyőbe hullani. (*Hosszantartó élénk tetszés és helyeslés.*)

Hogy ennek a helyzetnek örvendetes konzekvenciái meglegyenek a mi nemzetközi pozíciókra nézve, annak előfeltétele az is, hogy megérleljék az egész világban az a tudat, hogy mi nemcsak jót akarunk a Balkán népekkel, de ki is tudjuk vinni akaratomkat, keresztül is tudjuk vinni a mi politikánkat; van elég erőnk, hogy megálljuk helyünket, megvédjük érdekeinket, érvényesítsük politikánkat és megvédjük szövetségeseinket minden, bárholnan jövő támadással szemben. (*Élénk helyeslés.*)

Van egy szerencsétlen úzus, tisztelt uraim, amely a Balkán-államocskák rokonszenvét és szövetségét gazdasági borralvalókkal akarja megvásárolni.¹ Én mindig ellene voltam és ma is ellene vagyok ennek a politikának, nem azért, mintha én nem látnám be azt, hogy sokszor lehetnek egy nemzetnek politikai céljai, amelyekért szabad, sőt kell is gazdasági áldozatokat hozni; nem azért, mintha én egy nemzetnek életét rideg materialisztikus szempontból fognám fel, — hanem azért, mert ezt a legcélttévesztettebb politikának tartom. Azt a gazdasági borralvalót zsebre fogják vágni az illető nemzetek, talán meg is fogják köszönni; de akkor azután, mikor szövetségükre szükség volna, mikor a veszély perce beáll, mikor a döntő események küszöbére sodortatunk, — akkor azután nem az fogja őket irányítani, hogy kaptak-e tőlünk a múltban gazdasági kedvezményeket vagy sem, hanem, hogy bíznak-e az erőnkben vagy sem.

Tehát erőseknek kell lennünk, tisztelt uraim! (*Élénk tetszés és helyeslés.*) És én nem zárkozom el az elől, hogy igenis gazdasági előzékenységgel jutalmazhatunk tett szolgálatokat, vagy gazdasági előzékenység megtagadásával megtorolhatjuk, ahol a kellő korrekt barátságos állásponttal és viselkedéssel nem találkozunk. De a legvégzetesebb dolognak tartom, — mert egy nagyhatalomhoz nem illő gyengeség jelét látom benne, — ha

¹ Ez a megjegyzés Aehrenthal közös külügyminiszternek szól, ki első sorban — az annexiók veresége miatt háborús megtorlásra törekvő — Szerbiát vélte gazdasági engedményekkel megnyerhetni. Ez a számítás persze csalóka illúzióknak bizonyult. (L. Bajza József: Nagy-Szerbia felé c. dolgozatát a Bp. Szemle 1930. évi 634. sz.).

mi ezeknek az államoknak jóakarátát, ragaszkodását, szövetségét gazdasági kedvezmények által akarnék megvásárolni.

Nem, uraim, abban nem szabad semmi kétséget fennforogni hagyni, hogy mi meg akarjuk őket védeni és abban sem szabad kétséget fennforogni hagyni, hogy mi meg is tudjuk őket védeni.

Ebből a szempontból tartom valóságos szerencsétlenségnek azt, hogy a hadsereg kérdésében még mindig annyi, — ne mondjuk, gyúanyag, — de annyi súrlódási pont van, amely egyenetlenséget támaszt, vagy legalább az egyenetlenség lát-szatát támasztja a magyar nemzet és a hadsereg, és — nagyon természetes — a hadsereg érdekét annyira szíven viselő dinasztia között. És azért tartom én oly életbevágó fontosságú kérdésnek azt, hogy a hadsereg kérdésében kidomboríttassék a nemzetnek és királynak teljes egyetértése; kidomboríttassék azon nagy igazság, hogy a hadsereg teljes harcképessége ebben az egész monarchiában senkinek sem oly nagy érdeke, mint a magyar nemzetnek.¹ (*Élénk helyeslés.*)

Mindenki más képzelhet magának oly megoldást, ahol megtalálja a helyét és vígasztalódhatik, ha elzüllik ez a monarchia, csak mi magyarok nem.¹ ² Senkire sem oly fontos tehát, mint mireánk, hogy ez a hadsereg erős legyen, harcképes legyen; hogy a hadsereg és a magyar nemzet között meglegyenek azok az erkölcsi kapcsok, a felfogásnak, az érzületnek azok a kapcsai is, amelyek abba a helyzetbe juttatják a magyar társadalmat és a maga hadseregét, hogy nemcsak a győzelem percében, de a megpróbáltatás perceiben is bírjon azzal az erkölcsi összetartással, azzal az acélos hátgerinccel, hogy a legnagyobb veszedelmek között megállja a sarat.

Ezért kell nekünk, uraim, kézbe vennünk azokat a katonai reformokat, melyek a hadseregnek jól felfogott érdekében állanak, de amellet a magyar nemzetnek is jogosult kívánságait képezik. Kézbe vennünk király és nemzet egyesült akaratával; kézbe vennünk nem úgy, hogy vívmányokat, — de habár belátjuk, hogy igazi, nagy vívmányról nem lehet szó, — vívmányocskákat akarjunk kicsikarni királyunktól. Higgyék meg az urak, hogy ha egyik-másik kérdésben lehet is ily módon valamit elérni, az kétes eredmény, sok tekintetben pyrrhusi győzelem; mert az a látszólagos külső siker drágán van megvásárolva a két tényező közötti teljes összhang erkölcsi rúgójának meglazítása által. Hanem igenis, igyekezni kell megol-

¹ Nemzet és hadsereg érdekegységének kiemelésével találkozunk már az 1889. jan. 14-i véderőbeszédben (2) és azóta is több alkalommal. Így pl. a (98) és (301) sz. a. felszólalásban.

² Tiszának egyik ismert alaptétele, hogy a Monarchia nagyhatalmi állásának fenntartása a magyar nemzetre nézve a lét kérdése. (98, 197, 304) stb.

dani ezeket a kérdéseket király és nemzet teljesen összehangzó, egységes akaratával. És hogy ez az út nem reménytelen, arra eléggé példa mindaz, ami a szabadelvű párt kormányzatának utolsó pár esztendeje alatt történt.¹ (*Igaz! Úgy van!*)

Ott kezdeményezve lettek olyan reformok, amelyek nemcsak üdvösek önmagukban, de amelyeknek keresztülvitele óriási lépéssel fog a felé a nagy eél felé vinni bennünket, hogy a hadsereg csakugyan érzelmileg is teljesen összeolvadjon a magyar társadalommal, a magyar nemzettel. Hiszen az, ha a magyar ezredeket, a magyar sereget teljesen magyar tisztekkel láthatjuk el, meg fogja szerezni azt a belső összhangot a magyar társadalom és a hadsereg tisztikara között, amelyek azután minden téren beláthatatlanok a következményei. Ez a nyugodt, békés fejlődésnek a természetes útja; nekünk csak nem szabad mesterségesen megzavarni azt a természetes processzust; nem szabad ellentéteket felidézni és ezáltal elhomályosítani azt a nagyényt, amelyet nem lehet elég gyakran ismételni, hogy a nemzetnek és a hadseregnek minden jól felfogott érdeke azonos.² Nekünk időt kell hagynunk, hogy csakugyan meglegyen ez az összeolvadás; hogy a hadsereg tisztikara egynek érezze magát a magyar társadalommal és a magyar társadalom érezze azt, hogy azok, akik a hadsereget vezetik, azok hús az ő húsából, vér az ő véréből.

Akkor meg lesz az az eredmény, amely mindnyájunk szeme előtt lebeg. Meg lesz úgy, hogy a nemzetnek meglesz a hadserege; hogy a nemzet társadalma elfoglalja a maga helyét a hadseregben is és hogy a hadsereg teljesíteni fogja a nemzet szellemi és erkölcsi életében mindazt a funkciót, mit az állam tekintélyének, a nemzeti egységnek előrevitele, kifejlesztése szerint egy nemzet hadserege teljesíthet. (*Élénk helyeslés.*) És a hadsereg érezni fogja azt, hogy az ő szíve együtt ver a magyar nemzet szívével; hogy az a megpróbáltatás, amely a hadsereget éri, az éri a magyar nemzetet is; hogy jó és rossz időkben számíthat a hadsereg a magyar nemzetnek egész odaadó támogatására, együtttérzésére, ragaszkodására. És — bocsánatot kérek bogy ez előny a hadseregre nézve és hogy ez előny a dinasztíára nézve, arról nem is szükséges sokat beszélni. Csak egy pillanatra üssük fel a történelem lapjait és látni fogjuk, hogy a dinasztia és a hadsereg minden külső fénye dacára sohasem volt olyan gyenge, annak belső ellenálló képessége sohasem volt olyan csekély, mint mikor félnie kellett az elnyomott magyar nemzet haragjától.³ És

1 (103), (229), (295) jegyzetovat stb.

2 (2, 98, 301 stb.)

3 Célzás az 1849 utáni abszolútizmus korára, vesztett háborúira.

soha a hadsereg és a dinasztia nem volt olyan erős és a történelem sohasem volt tényleg oly fényes lapokkal telve, mint akkor, amikor a magyar nemzet lelkesült támogatására számíthatott. (*Igaz! Úgy van!*) Ez az az út, amelyen haladva megoldhatjuk a katonai kérdést.

Egy másik nagy csoportja a kérdéseknek, amelyeket az 1867. évi XII. t.-cikk alapján, a hatvanhetediki kiegyezés alapján, de Ausztriával együtt kell megoldani: a közgazdasági kérdések. Talán éppen Aradon volt is alkalmam ezekről a kérdésekről hosszabban beszélni.¹ Igazán nem kívánok türelmükkel kelleténél tovább visszaélni. Az ember szinte röstelli, hogy annyszor kelljen hangsúlyoznia azt az elementáris igazságot, hogy közgazdasági kérdéseknél az egyedüli szempont a közgazdasági haszon. Hogy egy nemzetre politikailag csak egy olyan közgazdasági megoldás helyes, amely közgazdaságilag is előnyös és mely egy nemzetet vagyonosabbá tesz, és hogy politikailag is csak a helytelen közgazdasági megoldás helytelen. Ezeknél a kérdéseknél abszolúte fel kell hagyni mindenféle közjogi és politikai szemponttal és tisztán és kizárólag azokat a közgazdasági nézőpontokat kell elővenni, amelyekből ítélni lehet a felett, hogy egyik vagy másik mód gazdagabbá vagy szegényebbé tesz-e bennünket? Elősegíti-e a mi gazdasági fejlődésünket, erősödésünket, gazdagodásunkat, vagy hátráltatja-e? És akkor politikailag is, a függetlenség szempontjából is az a megoldás a leghelyesebb, amely közgazdaságilag előnyt biztosít a nemzetnek. És politikailag is, a függetlenség szempontjából is az a megoldás a leghátrányosabb, az doh bennünket vissza a függetlenség útján is, amely hátráltatja közgazdasági fejlődésében a nemzetet.

Ne beszéljünk itt semmi másról, mint közgazdasági érdekről és legyünk azzal tisztában, hogy itt a nemzet jogai oly kétségtelenek, hogy amely percben a nemzetben azon érett meggyőződés alakul ki, hogy itt a gazdasági közösségnek meglazítása vagy megszüntetése a nemzetnek életbe vágó érdeke: amint ez kialakult, megállapodott meggyőződése a nemzetnek, — akkor nincs mód és nincs hatalom, hogy megvalósításának bárki útjába állhasson. Nincs mód, nincs hatalom rá, és hogyan valaha abba a helyzetbe jutnék, hogy az én Felsőleges Uramnak ebben a tekintetben tanácsot adjak: sohasem mondhátnék egyebet, mint hogy ebben a kérdésben igenis a maga álláspontjának helyességéről igyekezzék meggyőzni a nemzetet, de ne álljon olyan megoldásnak útjába, amelyről egyszer a nemzetnek megállapodott, kialakult, érett meggyőződése az, hogy az

¹ Éppen Aradon (297) nem; ellenben másutt mondott előző beszédeiben többé-kevésbé behatóan foglalkozott a közgazdasági kérdésekkel. Így (296. 301, 303, 309, 310, 313) sz. a.

az ő életbevágó érdeke. Ne engedje abba a helyzetbe jutni a nemzetet, hogy itt, ha félrevezetve is, de azt képzelhesse, hogy az ő boldogulása királyában találja akadályát. Meg vagyok győződve arról, hogy ez nem így van; de arról is meg vagyok győződve, hogy keserűen bánná meg a nemzet azt, ha ezen a téren bárminő elhamarkodott lépésre ragadtatná magát.

Tisztelt uraim! A vámkérdésről tulajdonképpen kár itt beszélni, miután a vámszerződés meg van kötve tíz esztendőre; így a mostani ciklus aligha jön abba a helyzetbe, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzék. De azért a kép teljessége miatt mégis méltóztassék megengedni, hogy röviden erre is kiterjesszek. Ne vegyük a mai, pillanatnyi ár-konjunktúrákat tekintetbe. Emlékezzünk vissza, mennyire más ára volt nyers-terményeinknek pár évvel ezelőtt és igen valószínű, hogy ezek az árak hullámozni fognak és visszatérnek ismét a régi alacsony árakra.¹ Akkor azután kétségtelenül a magyar mezőgazdaságnak életbevágó érdeke, hogy legyen egy olyan fogyasztási terület, ahová ő vámentesen juthat be és külföldi versenytársai csak a vám lefizetése mellett; hogy tehát a maga nyers-terményeinek túlnyomó nagy részét oly piacon adhassa el, ahol lényegesen magasabb árakat érhet el, minthogyha azokért a világpiacon kellene egyenlő kilátások mellett többi versenytársaival megküzdeni.²

En azt hiszem, a magyar mezőgazdaság nem mondhat le erről az előnyről, ha csak nem akarja magát kitenni olyan megrázkódtatásnak, amelyet kihever ugyan idővel ez az ország és annak lakossága, de amely épp a magyar nemzetnek, a magyar ezredéves államnak fenntartó erőiben oly pusztítást végezne, amelyet azután generációk munkájával sem lehetne helyrehozni. Nem az a kérdés, hogy itt ez a föld majd valamikor harminc, negyven vagy ötven esztendő múlva megint jövedelmet hozzon és értéket képviseljen. Ennél sokkal fontosabb kérdés, hogy ez a föld olyan kezekben legyen, akiknél jó kézből van a nemzeti politika szempontjából. És méltóztassék megengedni, ebből a szempontból a halálos dőfést adná meg a külön vámterület éppen annak a magyar középosztálynak, annak a magyar értelmiségnek, amelynek vezető, irányító szerepe a magyar társadalomnak társadalmi és politikai tekintetben feltétlenül szüksége van.

¹ Mint a múlt század nyolcvanas éveinek második felében és különösen a kilencvenes évek derekán. L. az akkor bekövetkezett nagy árdepresszióra a (40, 55, 56, 82) sz. a. mondottakat.

² A közös vámterület rendkívüli előnyét a magyar mezőgazdaság szempontjából Tisza gyakran kifejtette. Így pl. (40, 82, 196, 250, 264, 270, 296, 310) sz. a. beszédében és a Magyar agrárpolitika című, 1897-ben megjelent röpiratában. (55.)

És méltóztassék megengedni, botor gondolat azt hinni, hogy Magyarországon ipart csinálhatunk úgy, hogy válságba döntjük a mezőgazdaságot. Ha valahol, itt teljesen érvényesül a két szempont közötti teljes összhang, teljes érdekesség; annyira határozottan életérdeke az iparnak a mezőgazdaság fejlesztése. És — engedelmet kérek — olyan kártyavárakat teremteni egy oly iparfejlesztés által, amely a mezőgazdaság pusztulását jelentené, amely kártyavárak azután rövid idő múlva végzetes összeomlás alá temetnék ezeket az illúziókat és mindazokat, akik azok alapján elindultak: nem szabad.

Nekünk két szempontot kell összeegyeztetnünk. Nekünk biztosítanunk kell az ország nyereségének számára az osztrák piacon való előnyös helyzetet. Természetes — talán felesleges is mondanunk, de jobb, mert az emberek könnyen belekötnek minden szóba — természetes, hogy mindaz, amit mondok, csak arra az esetre áll meg, ha sikerül Ausztriával egy minden jogos érdekünket megvédő kiegyezést létesíteni. Természetes dolog, hogy semmiféle szempont rá nem vihetne arra, hogy olyan kiegyezést kössék Ausztriával, amely viszonyainkat méltányosabb, helyesebb, illőbb mértékben nem honorálja; amely érdekeinket nem elégti ki. *(Élénk helyeslés.)*

És e tekintetben nagyon könnyűvé teszi helyzetemet az a biztos tudat, hogy nekünk kárt okoz a külön vámterület, de még sokkal nagyobb kárt okoz Ausztriának. Mert hogyha minálunk kellő határozottságra találnak azok az urak, bizonyára nagyon meg fogják gondolni, hogy bennünket a külön vámterület felállítására szorítsanak. Mert én úgy állítom fel a kérdést, hogy kiszámíthatatlan kríziseket és rombolásokat okoz a külön vámterület úgy Magyarországnak, mint Ausztriának; de Magyarország kiheverné idővel a kárt, mert Magyarországon létrejönne — talán egyenesen az osztrák ipar kiköltözése útján — az az ipar, amely azután fogyaszthatná a nyereségterméket. Ausztria azonban örökre elveszítené azt a pozíciót, a visszaszerzésnek reménye nélkül, amelyet elfoglal. Feltétlenül úgy áll a dolog, hogy ha mi veszítünk a külön vámterület által, Ausztria még sokkal többet veszít. Ami engem nem arra indít, hogy tehát állítsuk fel és vigasztalódjunk azzal, hogy a testvér többet veszít, mint mi. Mert az én veszteségemért nem kárpótol az, hogy a szövetségesem még többet veszít; hanem igenis, arra ad kellő biztatást és kellő erkölcsi erőt, hogy az Ausztriával való tárgyalásokban ragaszkodjam Magyarországnak minden jogos érdekének fenntartásához, mert tudom, hogy rájuk nézve éppen olyan, vagy még nagyobb életkérdés a vám-szerződés megkötése, mint Magyarországra nézve. *(Igaz! Úgy van!)*

Az első szempont az, hogy ezt a nagy közgazdasági előnyt

biztosítsuk. A második, hogy e mellett lehetőleg tért nyissunk a magyar iparfejlesztésnek. Itt azután én azt gondolom, hogy éppen ennél a kérdésnél bizonyos olyan érlelődési processzus állott be, amely nekem reményt nyújt arra, hogy ezen a téren sikerülni fog a magyar pártoknak egymást megérteniük; sikerülni fog éppen ezt a kérdést a pártpolitika vitatott kérdései közül kiemelni. Hiszen, hogy egyebet ne említsek, Apponyi Albert gróf legutolsó beszédében¹ említette a kedvezményes elbánást az osztrák iparcikkokkal itt és a magyar nyersterményekkel Ausztriában; tehát ezt a vámkülönbözetet ő és pártja sem perhorreszkálja, de bizonyos közbenső vámsorompók által kívánna tért és módot nyitni a magyar iparfejlesztési politika hatékonyabbá tételére. Azt gondolom, ez olyan gondolat, amelyet meg lehet fogni; ez olyan út, amelyen haladva, annak idején közmegnyugvással oldhatjuk meg ezt a kérdést. *(Úgy van! Úgy van!)* És higgyék meg nekem, óriási haszna lenne az országnak már abból is, hogyha ez a nagy horderejű gazdasági kérdés kiragadtatnék a politikai jelszavak, a politikai ígéretek, politikai nagy mondások csalóka világából. *(Hosszantartó élnék helyeslés.)*

Nagyon szeretném, hogy ha sikerülne megtalálni az összhang útját nemcsak a vámkérdésben, hanem sikerülne ez a bankkérdésben is. Ha valahol, hát a bankkérdésre nézve merem állítani, hogy ott igazán, amely percben kihámozzuk a kérdést a politikai mellétekintetekből; amely percben megszabadítjuk a jelszavak félrevezető kiszínezésétől: lehetetlen, hogy komoly ember más meggyőződésre jusson, mint arra, hogy nekünk egy megfelelő szervezése és felállítása a közös banknak határozottan sokkal hasznosabb, mint a külön nemzeti bank felállítása. *(Igaz! Úgy van!)* Én a vámkérdésben még látok súlyos argumentumokat pro és kontra. A magam meggyőződése erősen ld van alakulva, mert erősebbeknek látom ezeket az érveket; de látom az érveket a másik oldalon is. De méltóztassanak nekem megengedni, a külön bank felállítása mellett nem tudok elképzelni egyetlen egy komoly közgazdasági argumentumot sem. És hiába keresem ezeket az argumentumokat. Ha végig nézek most, amikor a bankkérdés annyira előtérbe nyomul, a függetlenségi párt programpontjai között, a függetlenségi párt vezéreiből nyilatkozatai között, amint minduntalan legnagyobb nyomatékkal a külön bank felállítását ki-

¹ A május 16-i pozsonyi beszédben. (B. H. 1910. május 17. sz.) Apponyi ez alkalommal is — mint választási beszédeiben általában — magasztalja a koalíciós korszak törvényhozási alkotásait és védelmébe veszi a koalíciót a munkapárti részről minduntalan hangoztatott túlköltekezés vádjá ellen. L. ide vo natkozólag a (313) sz.

vánják: ne vegyék tőlem rossz néven, de egyetlen komoly közgazdasági argumentumot sem találok érvelésükben.¹

Az mondatik, hogy nem előnyös ránk nézve az, hogy Bécsben egy osztrák intézmény kezében van a bank, amely nincs kellő jóakarattal Magyarország iránt és helyesebb volna, ha Magyarországon egy magyar intézet kezében volna. Ha valaki ezt állítja, én azt kérném, hogy csak egyetlen egy oly lépését, intézkedését, vagy mulasztását mutatná meg nekem az osztrák-magyar banknak, amelyekkel kárt okozott a magyarországi igényeknek, megtagadta azok teljesítését, vagy nem teljesítette volna a magyar közgazdaság faktoraival szemben azt a hivatást, amelyet egy jegybanktól várni lehet. (*Élénk helyeslés.*) Hivatkozhatom az ország összes pénzügyintézeteire, összes kereskedelmi és pénzügyi irányadó tényezőire; soha évről-évre mást, mint elismerést az osztrák-magyar bank magatartása és eljárása felett nem hallottam. (*Igaz! Úgy van!*) Tehát semmiféle hátrányát nem látja az ország annak, hogy a jegybank közös volt Ausztriával. (*Úgy van! Úgy van!*) Mert engedőimet kérek, az a másik szempont, amelyet úgy inkább csak bizonyos félénkséggel engednek megcsillanni beszédjünkben, hogy a banknak iparfejlesztési politikát kellene követni és azt nem lehet egy bécsi intézménytől kívánni, hogy magyar iparfejlesztési politikát kövessen: bocsánatot kérek, aki egy jegybank hivatásával, természetével, közgazdasági funkciójával tisztában van, az ilyet nem állíthat. (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés.*)

Annak a jegybanknak igenis óriási hordereje van az ipar fejlődése szempontjából, aminthogy az egész gazdasági fejlődés szempontjából, mert életkérdés az iparfejlesztésre nézve, hogy a jegybank teljesítse a maga funkcióját. Azt a kettős célt, hogy először állandó értékben tartsa fenn az ország valutáját, (*Úgy van!*) azt minden hullámzástól, ázsiotázástól megmentse; (*Igaz! Úgy van!*) másodszor ezt a feladatot megoldja úgy, hogy a mellett lehetőleg biztos és nyugodt hitelviszonyokat és lehetőleg olcsó kamatlábviszonyokat teremtsen. Ez a hivatása egy jegybanknak. Hogy ezt elérhesse, a hitelnek legmobilabb, a kereskedelmi hitelnek legkönnyebben realizálható formái között kell mozognia és mindazoktól a hitelektől, amelyek a crédito immobilier természetével bírnak, amelyek iparvállalatok dotálását célozzák, a legnagyobb gondossággal tartózkodnia kell. Annak a jegybanknak vezetőségét el kellene mozdítani állásától, amely azzal a pénzzel, amelyet azért bíztak rá, hogy azzal minden pillanatban biztosíthassa bankje-

¹ L. erre nézve a (311) ez. beszédben taglalt Justh-párti nyilatkozatot a bank-kérdés dolgában.

gyeinek beválthatóságát: vállalkozásokat dotálna, azt beásná oly vállalkozásokba, ahonnan esetleg évek múlva is csak nagy közgazdasági károkkal szabadulhatna meg.

Igenis, azzal csinál iparfejlesztést egy jegybank, ha olcsóbbá teszi a kamatlábat. Mert ha egy közgazdasági területen, egy országon belül a hitelviszonyok szilárdak, nyugodtak, a kamatláb olcsóbb, — nagyon természetesen ez minden vállalkozásnak és elsősorban az iparfejlesztésnek is javára fog szolgálni. De ez indirekt hivatása a jegybanknak és hivatása nem az, hogy ő maga avatkozzék bele, maga dotáljon bizonyos iparfejlesztési természetű hitelekkel iparvállalatokat. *(Igaz! Úgy van!)*

A kérdés tehát ebből a szempontból is kizárólag csak az, hogyan remélhetünk nyugodt, biztos, szilárd hitelviszonyokat és olcsó kamatlábat: úgy-e, ha ezt a kérdést együtt oldjuk meg Ausztriával vagy ha külön független magyar bankot állítunk fel? Itt azután egyetlen egy olyan állítást sem hallottam, amely kétségbe merete volna vonni azt az ismét és ismét felállított tételünket, hogy a külön magyar bank felállítása a kamatlábviszonyokat okvetlenül meg fogná drágítani. Sőt ellenkezőleg, találtam egy őszinte férfiúra, még pedig a Justh-párt egyik képzett és komoly, tehetséges tagjánál, Bakonyi Samunál, aki igenis bevallotta éppen egy nekem adott válaszában, hogy ő elismeri, hogy a kamatlábat emelni fogja a külön bank felállítása.¹

Ha így áll a dolog, akkor talán igazán nem szükséges erről a kérdésről még sokat beszélni. Mert akkor talán felesleges azt fejtegetni, hogy a magyar társadalom minden rétegére, a magyar közgazdasági élet minden tényezőjére nézve minő visszafajlásnak, minő csapásnak, minő hátránynak, minő elszegényedésnek, sőt tovább megyek, minő vagyoni krízisnek forrása lehet a kamatlábviszonyok megdrágítása. *(Igaz! Úgy van!)*

Ha mi ebben az országban öntudatos közgazdasági politikát akarunk csinálni; ha a fejlődés útját lehetőleg elő akarjuk mozdítani; ha meg akarjuk teremteni azt a közgazdasági politikát, amely mellett ebben az országban azután gazdasági, kulturális és politikai tekintetben megtaláljuk a kellő erőforrásokat egy hatékony, egy erőteljes fejlesztési politika számára; akkor mindenképp óvakodjunk attól, hogy könnyelmű kézzel megbolygassuk ennek az országnak hitelviszonyait, amikor abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ezeket a hitelviszonyokat a nálunk töképpen gazdagabb Ausztriával együtt az ő hitelének a segítségével is előnyösebben és jobban oldhatjuk meg. *(Igaz! Úgy van!)*

¹ (314.)

Természetesen hozzáfűzöm itt is azt, hogy ennek a meg-
egyezésnek minden részletében olyannak kell lennie, amely a
jogosult magyar érdekeket és magyar kívánalmakat teljesen
honorálja. (*Élénk tetszés és taps.*) Hozzáteszek még egyet: vé-
get kell vetni annak a frivol játéknak, amivel Ausztria részé-
ről a készfizetések felvétele terén minduntalan találkozunk.¹
Mert akkor, amikor a mi közgazdasági fejlődésünk már év-
tized óta — hogy sokat ne mondjak, — olyan helyzetben van,
hogy nyugodtan felveheti a készfizetéseket; mikor az osztrák-
magyar bank már régidő óta igazán elismerésre méltó, előre-
látó és helyes politikával abba a helyzetbe juttatta magát, hogy
bármely pillanatban gondolkozás nélkül felveheti a készfize-
téseket; amikor az osztrák-magyar bank az 1907-i nagy vi-
lágkrizist oly fényesen állotta meg, hogy bebizonyosodott ak-
kor is, hogy minden különösebb erőfeszítés nélkül meg tudja
a maga óriási aranykészleteit védelmezni, azokat közgazdasá-
gunk részére biztosítani: akkor nem lehet és nem szabad itt
többé bárminő ürügy vagy bárminő komoly álláspont elő-
rángatásával is útját állani annak, hogy végre-valahára mi is
beléphessünk a közgazdasági tekintetben teljeskorú, modern
népek sorába; hogy végre mi is odajussunk, ahol tulajdonkép-
pen a népek közgazdasági nagykorúsága kezdődik, t. i. a kész-
fizetések felvételéhez, a szabad aranyforgalomra való átmenet-
tehez. (*Hosszantartó élénk tetszés, helyeslés és éljenzés.*)

Ha valaki, én nagy súlyt helyezek rá, hogy mi azokat a
közgazdasági ügyeinket, amelyeket Ausztriával egyetértőleg
jobban tudunk megoldani, vele együtt oldjuk meg. Ha valaki,
én bírok érzékkel mindazon károk és veszélyek iránt, amelyek
ezen közösség felbontásából erednek. És talán éppen azért bír
bizonyos súllyal és nyomatékkal, ha én mondom azt, hogy: ha
ezt a játékot a készfizetések kérdésében, ezt az örökös elodá-
zást a készfizetések felvételében továbbfolytatják az osztrák
irányadó körök, — akkor nem lesz mód és hatalom, amely visz-
zatartsa a magyar nemzet többségét attól, hogy különválják
pénzügyi szempontból Ausztriától, hogy biztosítsa a maga szá-
mára a valóságos, jogilag is teljesen hatékony ércpénzforga-
lomnak összes gazdasági előnyeit. (*Hosszas zajos helyeslés.*)

Hitelviszonyainknak és pénzügyi viszonyainknak ilyen
szabályozása után és alapján igyekeznünk kell megtalálni az,
erőforrásokat arra az építő politikára, amely minden téren
munkát, de, fájdalom, egyúttal minden téren pénzt is kíván.

Itt azután lehetetlen rá nem mutatnom a mai helyzetnek
arra a nagyon sötét pontjára, amelyet pénzügyi helyzetünk-
nek minden fogalmat meghaladó romlása és kompromittált

¹ (270.)

volta jelent a nemzet fejlődésére nézve. Nem akarok most részletekbe bocsátkozni; hiszen, fájdalom, a következő esztendők politikai életének igen nagy részét fogják a pénzügyi kérdések abszorbeálni; sokkal nagyobb részét, mintsem az urak gondolnák; mert pénzügyi bajaink olyanok, hogy azokkal csak megfeszített munkásság útján tudunk megküzdeni. És már látom előjeleit annak, hogy azon ellenfeleink részéről,¹ akik négy esztendő alatt könnyelműen elkótyavetyélték azt, amit az ország számára harminc esztendőn keresztül szereztünk: azok részéről fogunk majd abban a frivol támadásban részesülni, hogy mi nem gondoljuk, nem istápoljuk eléggé a társadalomnak állami támogatást igénylő érdekeit.

Volt alkalmam már másutt² beszélni arról, hogy ez a négy évi pénzügyi gazdálkodás felemésztette az ország rezerváit. Úgy látom, hogy ezt úgy az illető ellenzéki férfiak, mint talán maga a hozzájuk tartozó közvélemény is nem helyes irányban fogták fel. Erre oly értelmű válasz jött, mintha én arról beszéltem volna csak, hogy ők azokat a pénztári készleteket emésztették volna fel, amelyeket mi visszahagytunk. Az igaz, hogy ezek is elfogytak; (*Derütség.*) ezeket már megtámadta az ő viselkedésük az ú. n. nemzeti ellenálláskor.³ De ez csekélység ahhoz a kárhoz képest, amellyel a másik nagy rezervának elpusztítása járt. Annak a rezervának, amelyre én utaltam és amelyre a szabadelvű párt, ha kormányon maradt volna, egy öntudatos adóleszállítást és reformpolitikát épített volna fel.

Ha valakit érdekel, utalok arra, hogy 1905. januári programbeszédemben⁴ terjeszkedtek ki erre. Ennek az adóleszállításnak és reformpolitikának meg voltak a létfeltételei, alapjai abban a rezervában, hogy a magyar államnak rendes bevételei sok-sok millióval meghaladták rendes szükségleteit, úgy hogy a magyar állam nagy feleslegeket szerzett évről-évre, amelyeket beruházásokra fordíthatott, vagy amelyeket felhasználhatott a nemzeti állam épületének továbbépítésére és részben az adózók terheinek könnyítésére.

Ezt a rezervát pusztították el. Végtelenül sajnálom, hogy a koalíció megmenekült az elől a feladat elől, hogy ő nyújtsa be az 1910. évi költségvetést. Végtelenül sajnálom ezt, mert a legnagyobb ügyesség mellett sem lett volna képes annak a kormánynak zseniális pénzügyminisztere⁵ sem másképpen tüntetni föl a helyzetet, mint úgy, hogy az adók teljes kihasználá-

¹ így Apponyi részéről. (313.)

² (301, 313.)

³ (273—289.)

⁴ T. i. 1905. jan. 8-i belvárosi programbeszédében. (250.)

⁵ Wekerle Sándor, a koalíciós kabinet elnöke és pénzügyminisztere.

lásával a deficitet csakhogy éppen eltüntetni lehet; de tartalékcrök olyan forrása, amelyből akár reformok megvalósításához meríteni lehetne, akár pedig a közterhek leszállítását lehetne várni, vagy lehetne eredményezni, nem maradt sehol. A nélkül, hogy a dolog részleteit most feltárnók, arra kell készülnök mindannyiunknak, hogy a közel jövőben az ország jövedelmei, ha éppen fedezik a rendes szükségleteket, de minden rendkívüli szükségletnél már rendkívüli bevételi forráso kát kell nyitni, és minden újabb fejlesztés, újabb reform céljaira az állam jövedelmeinek fejlesztése által kell pénzforráso kát szerezni.

Hálátlan feladat és szomorú örökség, amelyre jutottunk, de férfiúhoz illő módon kell azzal megbirkóznunk. És — nézetem szerint — meg kell birkóznunk először azáltal, hogy az ezen nagyszabású pénzügyi szempontokat követő tisztelt barátaink által (*Derülség.*) bizonyos gúnyal emlegetett pénzügyi takarékoság erényét igyekezzünk egy kicsit az állami élet tereén is alkalmazni. Nem azt a takarékoságot, amely összezsugorítja a nemzeti életet, amelyik a szükséges kiadásokat is megvonja a nemzeti élettől, — hanem azt a takarékoságot, amely igyekszik minden tereén célszerűen osztani be a rendelkezésre álló eszközöket, hogy lehetőleg kevés kiadással lehetőleg nagy eredményeket érhessen el. (*Igaz! Úgy van!*) A közgazgatás egész apparátusát, de tovább megyek, az állam mindazon nagy vállalatait, amelyek jelentékeny jövedelmeket hajthatnak, a célszerűség és a takarékoság szempontjai szerint kell szervezni és vezetni, úgy hogy azok lehetőleg nagy jövedelmet hajtsanak az állam részére.

Ne beszéljünk másról, hanem nézzük meg a helyzetet csupán az államvasutaknál. Vájjon az a gesztió, amely az államvasutat odajuttatta, ahol ma látjuk pénzügyi és egyéb tekintetben: vájjon az célszerű és helyes volt-e? Vájjon ha ott nagy bajok vannak és a jövedelem sok-sok millióval marad a megelőző évek jövedelme mögött, nem lehet-e ezen a tereén helyes, célszerű, takarékos politika által segíteni? Én egyszer már voltam abban a helyzetben, hogy az államvasutak tisztikarának igen nagy részével szemben állást kellett foglalnom.¹ Kellemetlen kötelesség volt, melyet igyekeztem csekély erőmhöz képest a legjobban teljesíteni.

Mert hát én kellemetlen kötelességek alól nem szoktam magamat kivonni. Legyenek róla meggyőződve, hogy akkor is, amikor ellenfelekként állottunk szemben az akkori kormány és mint annak egyik tagja én és az államvasutak tisztviselői sze-

¹ T. i. az emlékezetes 1904. vasúti sztrájk idején (177—179), melynek a Tisza-kormány erélye néhány nap alatt véget vetett.

mélyzetének nagy része: akkor is éreztem azt, hogy az államvasutak, amint a magyar állami életnek egyik büszkesége voltak még csak a közelmúltban, kell hogy ismét egyik büszkeségé váljanak. Éreztem, hogy ezt a célt másképen elérni nem lehet, mint úgy, hogy helyreállítjuk ugyan a MÁV adminisztrációjában a rendet és a fegyelmet, de egyúttal megteremtjük a belső megelégedést is. *(Lelkes éljenzés.)* Mert csak olyan szervezettel lehet nagy eredményeket elérni, amelyet nem csak a rideg fegyelemnek, de a kötelességérzetnek, az ügyszeretnek, az intézményekhez való ragaszkodásnak belső, erkölcsi szálai is fűznek össze. Ezeket meg kell teremteni és az államvasutak szervezetét a maga jelenlegi dezolatus helyzetéből ki kell ragadni. *(Élénk helyeslés.)* A MÁV alkalmazottainak jogos érdekeit honorálni kell. Ezen az úton haladva, azt hiszem, helyreállíthatjuk a MÁV régi fényét, tekintélyét és biztosíthatjuk a nemzet egyéb közcéljai számára a MÁV emelkedő jövedelmét is.

De szükséges a tisztviselők fizetésrendezése, illetőleg a fizetésrendezés művének befejezése és különösen az özvegyek és árvák nyugdíjának a rendezése. Egyszerűsíteni kell az adminisztrációt, rendezni kell a városi tisztviselők fizetését, de egyúttal — különösen a rendezett tanácsú városok részére — új jövedelmi forrásokat kell nyitni, hogy fokozódó terheiket elviselhessék. *(Élénk helyeslés.)*

Tisztelt uraim! Ha vizsgálatát keresünk azért, hogy különösen nem magyar ajkú vidékein lakó népeinél az országnak évről-évre fogyni látjuk a magyar középosztálynak azon rétegeit, amelyek eddig a falusi népesség vezéréként fenntartották a magyar nemzeti állam eszményét, tekintélyét, és hagyományait; ha aggodalommal tölt el, hogy mind jobban kidőlnek ezek az oszlopai a nemzeti politikának: vizsgálatát csak abban kereshetünk, hogy éppen az állam nemzetiségi vidékein, a magyar lakosság véghatárain emelkedni látjuk az erőteljes, nagy, népes városokat, amelyek erős gócpontjaivá és templomaivá válnak népes vidékeknek. Itt a magyar társadalmi életnek önálló forrásai lesznek a városok, amelyek pótolni fogják a jövőben a múltnak ezeket az érdekes, de — fájdalom — eltűnő oszlopait. A nemzeti politika szempontjából tehát igyekeznünk kell városaink nagy, erőteljes, természetes fejlődését előmozdítani.

Szükséges a felekezeti tanítók fizetésrendezése; a vallásfelekezetek kongruájának a megállapítása; különösen az 1848. évi XX. törvénycikknek a végrehajtása, még pedig olyan értelemben, hogy az minden bevett vallásfelekezetre vonatkozólag egyenlően érvényesítendő. A szociális kérdéseket illetőleg minden látszólagos ellentét dacára érdekegyes, érdek összhang

van a különböző foglalkozási ágak között. A mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem: csak látszólag állanak ellentétben egymással. A legnagyobb botorság volna bármelyiket a másik rovására fejleszteni. A legnagyobb botorság azt hinni, hogy használ az egyiknek, ami a másiknak árt. Ellenkezőleg: egyenlő, párhuzamos fejlődése mind a három tényezőnek adja meg valamennyi virágzásának egyedüli, biztos alapját.

Ugyanez az érdekösszhang áll fenn a különböző társadalmi osztályok között. A munkás és munkaadó harcban állanak egymással, holott a munkás sorsának emelkedése semmitől sem függ inkább, mint attól, hogy virágozzék, fejlődjék az ipar; az ipar fejlődésének pedig egy kielégített, jó viszonyok között élő munkásosztály a legbiztosabb záloga és legnagyobb emeltyűje. De meg általános emberi szempont is arra indít bennünket, hogy ebből a kérdésből igyekezzünk kiküszöbölni az osztálykülönbséget. *(Igaz! Úgy van!)* Lehet-e, tisztelt uraim, az emberiség haladásáról beszélni akkor, ha ma is még annyi nyomort látunk; ha ma is saját hibáján és erkölcsi fogyatékoságán kívül a társadalomnak annyi tagja jut nyomorba. Ha mi a magyar nemzetet nagyra akarjuk tenni; ha mi a magyar nemzet jólétéről, függetlenségéről, boldogságáról álmodozunk: akkor a nagy tömegek jólétéről, boldogulásáról és biztos egzisztenciájáról kell a lehető legjobban gondoskodni. *(Élénk helyeslés.)*

Erről kell gondoskodni, tisztelt uraim, nem a gyűlölet romboló munkájának végzésével, nem utópiák hajszolásával, nem a mai társadalmi rendet felforgatni akaró teóriák követésével, — hanem a mai társadalmi és közgazdasági rendnek biztos talaján, amelyik, nézetem szerint, igenis megadja a módot arra, hogy a munkásosztály, annak szorgalmas, becsületes, takarékos része a jólétnek kellő fokára emelkedjék. Megvan erre az út a technika emelkedésében, amely óriási mértékben fokozza a munka produktivitásának lehetőségét és megvan erre az út olyan politikában és olyan társadalmi és állami akcióban, amely a munkások anyagi, erkölcsi és szellemi erejének, belső súlyának fokozását tűzi ki célul. A modern technika, párosulva a munkás egészségének, szellemi erejének, képzettségének, megbízhatóságának, hűségének fokozásával: meghatványozza a munka értékét és abba a helyzetbe juttatja a társadalmat, hogy nagyobb keresetet biztosíthat a munkásnak a nélkül, hogy tulajdonképpen a termelést megdrágítaná; a nélkül, hogy a nemzeti ipar versenyképességét csökkentené.

Igyekeznünk kell állami és társadalmi eszközökkel minden olyan kezdeményezést istápolni, fejleszteni és gondozni, amelyik a munkásosztály keresetviszonyainak javítását, életviszonyainak fejlesztését célozza. *(Élénk helyeslés.)* Meg kell

adnunk a munkásosztálynak a módot arra, hogy a szabadság álláspontjára helyezkedve, maga intézhesse sorsát, gondozhassa érdekeit és az önkormányzatnak fejlesztő, nevelő iskoláján keresztülhaladva, abba a helyzetbe jusson, hogy jobban vezethesse és intézhesse saját sorsát és hogy azután kellő megnyugvással bízhassuk rá az ország sorsának intézésébe való befolyást.¹ (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

Mindezeknél a kérdéseknél ne feledkezzünk meg egy kérdésről: a szabadság nevelő hatásáról. Én nem azt mondom, hogy nem kell beavatkozni az államnak; de nézetem szerint lehetőleg a minimumra kell az állami direkt beavatkozást szorítani. (*Úgy van!*) Lehetőleg magára a társadalomra, az egyénre, a társadalomnak autonómikus szervezetére kell bízunk az érdekek gondozását. (*Élénk helyeslés.*) Az egész munkáskérdés megoldásánál nézetem szerint sokkal nagyobb tért kell engedni a munkások autonóm szervezeteinek, mint amennyit jelenlegi törvényeink nyújtanak. (*Úgy van! Úgy van!*) Az én nézetem szerint teljesen elhibázott a mi eddigi munkásbiztosítási törvényhozásunk; egészen elhibázott, mert német példák után indul, az állami szocializmusnak szerintem veszélyes és az egész jövő fejlődést kompromittáló irányzata felé hajtja a nemzetet. (*Igaz! Úgy van!*)

Nézetem szerint az egész munkásbiztosítás ügyénél meg kell adni a lehetőséget arra, hogy a munkások a maguk autonóm szervei útján oldják meg a kérdést. Az államnak csak annyiban és csak ott kell beavatkoznia, ahol erre ezek a szervek nem képesek. (*Helyeslés.*) Én a munkásszakszervezeteket egész másképp képzelem, mint ahogy azok ma fennállanak. Azt szeretném, hogy ezek a szakszervezetek vehessék kezükbe a munkásosztálynak minden életbevágó nagy érdekét; ezek gondozhassák a munkás érdekét betegség, aggkor, munkátlanság esetére: egyszóval életerős, nagy önkormányzati gócpontjai és szervei legyenek a munkásosztálynak, amelyekben a munkásosztály igaz, erejének öntudatára ébred, — én ettől nem félek, — de egyúttal öntudatára ébred annak is, hogy ezt az erőt elsősorban a maga komoly életérdekeinek gondozására kell használnia. (*Lelkes éljenzés.*) Én nem élek illúziókban. Nem hiszem, hogy ezzel egyszerre testvéri viszony lesz munkás és munkaadó között. Tudom, hogy ez nagyon sok küzdelmet, sűrűlődni, talán nagyon sok veszteséget is jelent; nagyon sok tanpénzt, amit fizetnie fog kelleni a társadalomnak. De azért csak ebben látom az előrevezető utat, amelyik nevelni fogja a munkásosztályt; megtanítja helyesen gondolkozni és helyesen

¹ Tisza ismert liberális felfogásáról a munkásügy minden vonatkozásában legutóbb a (297. és 313) sz. jegyzetrotatában volt szó.

cselekedni a maga jól felfogott érdekében. (*Élénk tetszés, éljenzés és taps.*) Vigyük igazán előre a munkásosztályt, azon az úton, amelyik a valódi emancipáció, a valódi demokrácia útja. (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

Ha nemzeti demokráciáról beszélünk, lehetetlen a választói jog kérdéséről megfeledeznünk. (*Halljuk! Halljuk!*) Megvallom, abban a meggyőződésben vagyok, hogy a választói jogot olyan modalitások mellett és olyan formák között és méretekben dobta a magyar közéletbe az események forrataga, aminőt én sem időszerűnek, sem öröndetesnek, sem célszerűnek nem találók. De az embernek az adott viszonyokkal számolni kell. Ez a kérdés előttünk áll, azzal foglalkoznunk kell és azt lehetőleg úgy kell megoldanunk, hogy e kérdésben ismét hosszabb időre nyugvópontonra juthassunk. Hogy ez a megoldás minő legyen, erre nézve én csak egy konkrét dologgal vagyok teljesen tisztában és ezt az egyet kívánom ismételten hangsúlyozni. Szükségesnek tartom, hogy az ipari munkás, a rendezett kereseti viszonyok között élő szakképzett munkás megkapja a választói jogot.¹ (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps.*)

Ez oly rétege a társadalomnak, amely megérett ma már teljesen arra, hogy felruháztassék a választói joggal; olyan kereseti viszonyok közé jutott, annyira megszokta, hogy felnőtt, nagykorú embernek tekintsék, aki gondolkozni és cselekedni kíván saját érdekei és a társadalom érdekeinek irányítása körül, — hogy ezt az osztályt lehetetlen abban a helyzetben tartanunk, amelyben ma van, hogy t. i. meg van fosztva a választói jogtól akkor, amikor sokkal kisebb keresettel bíró és sokkal alantasabb szellemi képzettséggel bíró rétegei a társadalomnak választhatnak. (*Hosszas, lelkes éljenzés és taps.*) Ez nagy igazságtalanság, és ezen nagy igazságtalanság fenntartása az illető nemzeteken mindig megbosszulja magát. (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés.*)

A továbbiakra nézve most nem kívánok semmiféle részletekbe bocsátkozni. Én előttem két irányadó szempont áll fenn: meg kell őrizni a magyar államnak nemzeti jellegét és meg kell őrizni a társadalom intelligensebb részeinek jogosult befolyását, de el kell menni a reform terén addig a határig, ameddig ez a két szempont megengedi; de ezt a határt átlépni nem szabad, hacsak a nemzet legszentebb érdekeit könnyelműen kompromittálni nem akarjuk. (*Élénk helyeslés és éljenzés.*) Ez az irányeszmé, amely engem ebben a kérdésben vezet; semmi más teoretikus doktrinér állásponthez nem kötöm magamat. Rám nézve minden egyéb mellékes. Elfogadok minden

¹ Az ipari munkások választójogát sürgeti előző aradi beszédében (297) sz. és igyekszik megoldani az 1913. választójogi reform (1913: XIV. t. c.) keretében.

olyan megoldást, amely mellett ezt a kérdést megnyugvással elintézhajjuk, ha ezt a két kardinális szempontot kellőleg garantírozza. Ennek biztosítása nélkül pedig el nem fogadok semmit a kerek világon. (*Lelkes éjenzés és taps.*)

Pár szóval vissza kell térnem egy kérdésre, amellyel Arad város közönsége előtt is volt alkalmam foglalkozni,¹ a nemzetiségi kérdésre. Vissza kell térnem azért, mert utolsó itteni felszólalásom óta egy fontos esemény következett be, amelyet lehetetlen mellőznöm. Aradon ugyanis a román nemzeti komité ülést tartott² és a maga határozatában világosan az állam integritása ellen támadó álláspontot foglalt el. Ezzel az állásponttal szemben más út magyar emberre nézve nem lehet, mint a megalkuvást nem ismerő küzdelem. És a hazaárulással egyenlő: magyar ember részéről ilyen tendenciákat követőkkel bárminő egyesülés, szövetkezés más magyar emberek, más pártok ellen.³ (*Hosszantartó, viharos helyeslés.*) Meggyőződésem szerint ezekkel szemben kötelességünk pártkülönbség nélkül állást foglalni. (*Úgy van! Úgy van!*) És talán még erősebben állást kell foglalnunk az ezekkel szövetkező magyar hazaárulókkal szemben. (*Élénk helyeslés.*)

A másik kötelesség az, hogy a románság békét kívánó, hazafiasán gondolkozó elemeit felhívjuk, hogy ha akarják a becsületes egyetértést, testvéri szeretetet magyar és román között; ha akarják, hogy minden jogos kívánságuk, vágyuk teljesülhessen; hogy a magyar állam és a magyar társadalom teljes megnyugvással hagyja meg őket és támogassa nyelvüknek, fajuknak, vallásuknak törvényben lefektetett jogai birtokában és gondozásában: akkor lépjenek ki a passzivitás teréről; akkor jöjjenek, fogják meg a baráti jobbot, amelyet feléjük nyújtunk és segítsenek nekünk abban a magasztos feladatban, hogy az a két népkör, amely egymásra van utalva, amelynek az egész világon csak ellenségei vannak, barátaik nem, — végre megértse egymást. Hogy az a románság, amely az ország határain belül lakik és amely természetesen örül a független Románia fejlődésének, a maga hivatását abban lássa, hogy: a magyarsággal karöltve, a magyarsággal egyesülve, abba a helyzetbe juttassa a magyar nemzetet, hogy hatékony védelmet és oltalmat biztosíthasson a tőlünk keletre fekvő román függetlenségnek. (*Lelkes éjenzés.*) Minden hazafiasán gondolkodó román elemnek a túlzókkal, izgatókkal szemben itt van a helye.

A román intelligenciának az a nagy része, amely helyesen gondolkodik, ne hagyja visszariasztani, megfélemlíteni

¹ Az előbbi aradi beszédben (297).

² Ennek az ülésnek a lapokban vagy másutt nem birtam nyomára akadni.

³ Ez nyilván Justhéknek szól.

magát, hanem álljon bátran helyt és legyen róla meggyőződve, hogy a béke, a testvériség politikája csak úgy fog győzelmet aratni, ha ez a politika mindkét oldalon nyomatékos súlylyal bíró tényezők részéről bátor vezetőkre, bátor harcosokra talál.¹ (*Lelkes éljenezés.*)

Szükségesnek tartom a polgári és büntető törvénykönyv mielőbbi kodifikációját. Építenünk kell tovább közigazgatásunk egész épületét, ahol természetszerűleg szintén végtelen sok a teendő. A magyar államnak minden lehető el kell követnie, hogy a nemzeti kultúrát azokkal az eszközökkel, amelyek az anyagi és szellemi fegyverekkel ruházta fel, amelyek nélkül hivatását be nem töltheti. Hogy ezt a munkát teljesíthessük: két dologra van szükségünk. Az egyik az, hogy biztos alapokra fektessük a magyar parlamentarizmust a házszabályok szigorítása által; a másik pedig, hogy erősítsük a nemzet és királya közti teljes összhangot.

Ezzel a politikai iránnyal — amelyet nemzetemre nézve a valódi nagyság és valódi függetlenség biztos útjának tartok — össze van nőve egész lényem. És ami tehetséget és erőt Istenemnek köszönhetek, azt megfeszített erővel fogom ezen politikának szolgálatába állítani. Ez adja nekem az erkölcsi jogosultságot és önbizalmat ahhoz, hogy csekélységem részére szavazatukat kérjem.^{1 2} (*Hosszantartó, szünni nem akaró lelkes éljenezés és taps.*)

Este a Fehérkereszt-Szállóban bankett volt gr. Tisza István tiszteletére, melyen Tisza újból (300) gr. Khuen-Héderváry miniszterelnököt köszöntötte fel.

Ennek magyarazataul megjegyezzük, hogy a lapok a választási hadjárat folyamán sűrűn írtak a választójogi kérdés miatt Tisza és a miniszterelnök, valamint a munkapárt tagjai között támadt éles ellentétekről.

Tisza pohárköszöntője — Az Újság 1910. máj. 20. számában közölt kivonatban — a következőleg hangzik:

¹ Hasonló felhívást intéz Tisza a román intelligenciához előbbi aradi (297) és kolozsvári (308) beszédében. Ez a meleg felhívás a román nacionalisták körében — sajnos — nem talált kellő visszhangra, amint a későbbi események szomorúan mutatják.

„Azt hisszük — mondja Albrecht Ferenc —, Tiszának végzetes tévedése volt, a román nemzetiség valódi vezetői helyett olyanokat favorizálni, akiket a román közvélemény renegátoknak tekintett (így pl. mint látni fogjuk, Mangra Vazult, a későbbi nagyszabeni g. kel. érseket) s így a velük való megegyezést és általuk elért eredményeket korántsem tekinthette nemzetiség-politikai eredményeknek“. (Forrástanulmányok gr. Tisza István román nemzetiségi politikájához, 1933, 30. l.)

Amde, volt-e és lesz-e csalahatlan államférfi ezen a világon?

² A beszéd szövegét Az Újság 1910. máj. 20-i számából vettem.

Lehetetlen — úgymond — magamba folytatni a kitörő érzelmeket, mikor polgártársaim szeretetének megnyilvánulását látom. Dívát ma rólam azt mondani, hogy közönyös vagyok embertársaimnak rólam táplált véleményével szemben. Hogy miért van ez, megmondom az okát: mert tudatosan járok oly úton, amely nem a divatos jelszavak és nem a népszerű áramlatok útja. Sohasem igyekeztem polgártársaim különös tetszését keresni és nem igyekeztem azt sem hízelgéssel, sem ígéretekkel, sem izgatásokkal elérni, mert ezt nemtelen cselekedetnek tartom. Én becsületesen akarom megszerezni polgártársaim becsülését és szeretét, mert akik izgatással és hízelgéssel akarnak híveket szerezni, azok polgártársaikat és önmagukat becsmérlik egyaránt. Büszke vagyok e tulajdonokra, amelyeket atyámtól örököltem.

Az aktuális politikai helyzetre áttérve a következőket mondotta:

Nem hittem, hogy ily hirtelen megváltozik az ország közhangulata a kormány javára és ezért nem mertem vállalkozni az ügyek vitelére.¹ Mikor azonban Khuen-Héderváry Károly gróf vállalkozott erre, a legnagyobb lelkesedéssel állottam mellé és támogatni is fogom a legvégső határig. Khuen-Héderváryt sok ellensége hazafiatlannak tartja, pedig horvátországi exponált állásában oly kitűnően működött a magyar haza javára, hogy ezzel megcáfolta a róla alkotott balvéleményeket.² Khuen-Héderváry grófra, régi hívére és fegyvertársára üríti poharát.³

316. Beszéd a halasi nemzeti munkapárt 1910. máj. 22. választói gyűlésén: a 67-i kiegészítés előnyei az állami függetlenség szempontjából; „ma már mindannyian hatvanhetesek vagyunk“; „minden magyar embernek kezét kell fognia az új erőre kapó centralista törekvésekkel szemben“; a 67-es pártok magatartása a koalíció alatt; a Justh-párt eljárása a koalícióban; Justh bécsi audienciája és a két memorandum a bankügyben; Justhék választójogi programja; választási szövetsége a szerb és román nemzetiségi túlzókkal; erőszakos eljárása a parlamentben és a választási harcban; védekezés szükségessége Justhék romboló munkája ellen; király és nemzet egyetértése a nemzeti haladás záloga. — Lukács László máj. 22-i körmöcbányai és gr. Andrássy Gyula máj. 23-i nagymihályi programbeszéde.

¹ (293—4.)

² (313.)

³ (300).

A választási küzdelem tetőpontján, máj. 22-én, gr. Tisza István Hegedűs Kálmán munkapárti jelölt támogatására Kiskunhalason mondott nagy beszédet, melyben folytatta (811) Justhék elleni hadjáratát.¹

A helyzet az volt, hogy három jelölt harcolt a mandátumért. Hegedűsön kívül Babó Mihály, ki az 1901. általános választások óta Halas város Kossuth-párti képviselője volt és Justh Gyula, ki máj. 16-án mondott Halason programbeszédet.

A halasi nemzeti munkapárt választói gyűlése a városház előtti téren volt, amelyen Hegedűs Kálmán programbeszéde után gr. Tisza István felszólalása következett.²

Tisztelt uraim! Az utolsó esztendőök eseményeinek eredménye és tanulsága gyanánt azt várhatnók közéletünk mostani fejlődésétől, hogy ebből kiküszöbölhetjük a pártszenvedélynek, a vádaskodásnak, a gyűlölködésnek azt az egész tömegét, amely — fájdalom — annyit gyengített, annyi kárt okozott a múltban a magyar nemzetnek. Mert hiszen mi volt ennek az egész gyűlölködésnek és pártoskodásnak az alapja? Az, hogy a magyar közvéleménynek tetemes részében sikerült azt a meggyőződést kelteni, miszerint a liatvanhetediki kiegyezés jogfeladást jelent, amelyet rossz hazafiak csináltak, amelyet rossz hazafiak önző érdekekből tartanak fenn. Úgy hogy a jó magyar hazafiak egész szenvedélyükkel kell, hogy megtámadják ezeket a rossz hazafiakat, — akik elárulják az ország érdekeit, szegénységbe hajtják az országot, — hogy azután a hatalom polcára ültessenek olyan kifogástalan, igaz magyarokat, akik bevezetik ezt az országot a függetlenség paradicsomába. Ez volt a közhit a mi közönségünk tetemes részében és hasztalan próbál túli magyarázni évtizedeken át tartó alkotmányos küzdelemben, hogy ez merő tévedés; hogy a liatvanhetediki kiegyezés betetőzése, biztos alapokra fektetése a negyvennyolcnak. *(Igaz! Úgy van!)* Ahogy a mi viszonyaink alakultak: a magyar nemzetnek, ennek a maroknyi népnek a rokonság, vállalási egység és más egyéb összetartó, összehúzó szálak által nagy tömegekben ellenünk összpontosított idegen népek közepette kell állandó szövetségesről gondoskodnia, állandó szövetségest keresnie, hogyha függetlenségét meg akarja védeni; ha nem akar a szomszéd nagyhatalmasságok kezében egyszerű bábjáték lenni, amelyikkel az állami, a nemzeti életnek színlegetes szerepét eljátszatják ideig-óráig, de amelyiknek akkor tekerhetik ki a nyakát, amikor nekik tetszik. *(Úgy van!)*

Ez a politika vezette őseinket a mohácsi vészkor arra, hogy Szent István koronáját más hatalmas tartományok feje-

¹ L. a B. H. Tisza István gróf Halason c. cikkét az 1910. május 24-i számban.

² A beszéd szövegét Az Újság 1910. május 24-i számából vettem.

elemének homlokára helyezték. Ez vitte azokat a nagy hazafiakat, akik Magyarország alkotmányos szabadságát annyi veszély közt megvédelmezték a XVII. század nagy szabadságharcaiban: ez vitte rá őket, hogy becsületes békejobbot nyújtsanak az uralkodó háznak, amint győztek diadalmas ütközetekben és helyreállítsák azt a viszonyt az osztrák tartományokkal, amely nélkül Magyarország a török hatalommal szemben nem tudott volna megállni. Ez vezette később is elődeinket, amikor a török hatalom lehanyatlásával azt a veszélyt, amelyet előbb a török hatalom jelentett nemzetünkre nézve, az előnyomuló szlávságnak világalmai törekvése vette át. És állítottuk és vitattuk és bizonyítottuk mindig, hogy ennek a szövetségnek pedig a magyar nemzetre nézve kedvezőbb, a magyar nemzet függetlenségét jobban megóvó formája nem képzelhető, mint az, amelyet Deák Ferenc bölcsesége a hatvanhetedikie kiegyezésben megalkotott. (*Igaz! Úgy van!*)

Tisztelt uraim! A hatvanhetedikie kiegyezés két szabad nemzetet hoz egymással kapcsolatba, amelyeknek egyike sem szolgálja a másikat; egyike sem veti alá a maga rendelkezési jogát a másiknak, hanem a teljes egyenjogúság alapján intézik el a maguk közös ügyeit. Hogy közös ügyeink vannak, ezt elismerte a negyvennyolcadiki törvényhozás is.¹ És a negyvennyolcadiki törvény¹ ² megemlékezvén a közös viszonyokról, addig is, amíg azok intézésére más alkalmasabb formát találhatott volna, az ő Felsege személye körüli minisztert tette oda Bécsbe, hogy Magyarország is legalább némi befolyást gyakorolhasson — amint akkor nevezték — a „birodalmi ügyek“ intézésére. Negyvennyolcban nem volt időnk a közbejött események romboló hatása alatt, nem volt ideje apáinknak szervezni a közös ügyek intézési módját.³ Ezt a hézagot töltötte be a hatvanhetedikie kiegyezés, betöltötte a lehető legjobban, amikor a teljes egyenjogúság alapjára helyezte viszonyainkat Ausztriával; mert hisz a közös ügyek egy részére a mi alkotmányos befolyásunkat gyakoroljuk a magyar miniszterelnököknek törvényben biztosított joga folytán.⁴ Ez tökéletesen ugyan-

¹ Így a 48-i törvények előbeszédében és az 1848: III. t. c. 13. §-ában; közvetve az 1848: III. t. c. 2. §. és az 1848: XVIII. t. c. 6. §-ában. L. erre nézve Polner Ödön: A közös ügyek c. kitűnő dolgozatának különnyomatát, 1901, 37—38. l.

² Az 1848: III. t. c. 13. §-a.

³ A 48-i reformtörvények keletkezési történetéről legújabbán igen érdekes adatokat találunk Nagy Miklósnak Ghyczy Kálmán, mint nádori ítélőmester c. tanulmányában (Bp. Szemle 1930. évi 635. sz.) és mindenekfelett Károlyi Árpád remekművében: Az 1848-i pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt, 1936.

⁴ Az 1867: XII. t. c. 8. §-a alapján.

annyi jog, mint amennyi az osztrák miniszterelnöknek van.¹ Közös ügyeink másik részét intézzük a delegációk útján. A delegáció ismét két egyenlő testületből áll, az osztrák delegációból és a magyarból. Egyiknek sincs több joga, mint a másiknak és ha másképp megegyezni nem tud és szavazásra közös ülésben kell összejönni, ezen az ülésen a két delegáció mindig csak egyforma számú taggal vehet részt; ha valamelyikből több jelent meg, abból kisorsolnak annyit, amennyivel több tagja van jelen, nehogy egyik állam függetlenségén valamilyen csorba essék.¹²

Ez a jogi formája a dolognak a legtökéletesebb forma, amely képzelhető: a teljes jogegyenlőség, amint nevezni szokták, a teljes paritás. Hogy azután ezzel a megadott joggal mennyi valódi hatalmat tud valamely nemzet gyakorolni, az már nem a törvénytől, nem a papirostól függ, hanem attól, hogy az a nemzet mennyire tudja a maga erejét egyesíteni, a maga erejét nemzeti célokra felhasználni és mennyire tud politikai bölcseséggel eljárni a maga jól felfogott érdekeinek helyes gondozása körül. (*Igaz! Úgy van!*) És, uraim, volt idő, — gondoljunk csak vissza rá, — volt idő, mikor a magyar nemzet, ha voltak is itt erős pártarcok: felfogta, hogy minden alkotmányosan gondolkozó magyar embernek első kötelessége tisztelni, megbecsülni, óvni és gondozni a magyar alkotmánynak épületét, a magyar nemzet jogait és azt a testületet, amelyben a magyar nemzet a maga jogait érvényesítheti, cselekvésre válthatja fel — a magyar képviselőházat. Voltak idők, amikor erős pártarcok dúltak a magyar képviselőházban és alig volt az akkori kormánypártnak tíz-tizenöt szavazatnál nagyobb többsége³ és olyan emberek vezették az ellenzékét, mint Apponyi Albert gróf, Szilágyi Dezső, Helfy Ignác, Irányi Dániel. De akkor ezeknek eszébe sem jutott obstruálni; akkor érezte azt minden magyar ember, hogy szentségtörő kéz volna az, amelyik a magyar parlamentnek becsületét, tisztességét, munkaképességét támadná meg. (*Igaz! Úgy van!*) És ez a hazafias és bölcs eljárás meg is termelte gyümölcseit és abban az

¹ Habár — és ez is egyik nagyjelentőségű különbség a magyar és az osztrák kiegyezési törvény között — az osztrák törvényből hiányzik a magyar törvény 8. §-ának megfelelő rendelkezés, mely az osztrák miniszterelnök hasonló alkotmányos befolyását biztosítaná a közös ügyek kormányzati részére. L. erről Bernatzik: Die österreichischen Verfassungsgesetze c. művének (2. kiad. 1911.) 334. 1.

² A két delegáció együttes szavazó üléséről az 1867: XII. t. c. 35. §-a rendelkezik. Ilyen együttes szavazó ülést egyébként mindössze hatszor tartottak. Utoljára 1882-ben. (Bernatzik i. m. 449. 1. j.)

³ Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt az 1878—81. országgyűlés idejében a rendkívül népszerűtlen bosnyák politika miatt. (A magyar nemzet története, X., 741. 1. és Apponyi Emlékiratainak I. k. 97. s. k. 1.)

időben egy egységes Magyarország, egy harc képes, akei képes Magyarország állt szemben egy százféle párt által szertehúzott, tehetetlenségre kárhóztatott osztrák parlamenttel. Akkor mi mosolyogtunk az osztrák parlament felett. Azt mondtuk: látszik, a mi osztrák testvéreink még nem érettek az alkotmányosságra; ők még nem bírnak azzal a politikai hőlcsecséggel, amivel mi magyarok, akiknek ezredéves alkotmányos múltunk van; bezzeg mi tudunk bánni a mi alkotmányos intézményeinkkel. És meg is találtuk a hasznot, mert abban az időben minden osztrák tényező részéről az a panasz hangzott fel, hogy minden kérdésben a magyar kormány, a magyar állam befolyása sokkal súlyosabban esik latba, mint az osztrák kormányé.

És csak azután következett be az a szomorú idő, hogy azok a magyar hazafiak, akik osztrákgyűlöletből éltek, akik az akkori többséget támadták meg azért, mert az ország érdekeit elárulja Ausztriával szemben: ezek a magyar hazafiak elég dörék és elég vakok voltak eltanulni az obstrukciót az osztrákoktól; alkalmazni minálunk azt a méltatlan fegyvert, amelyért eleinte megmosolyogtunk, szánakozva lenéztük az osztrákokat, — bekövetkezett ez a szomorú időszak nálunk is. És ma mindazoknak a jelenségeknek, amelyek eredendő bűne és kútforrása az obstrukció volt, mindazoknak szomorú gyümölcsként, tényleg úgy állunk ott, hogy míg azelőtt senki Ausztriában nem mert Magyarországot alkotmányos jogait, függetlenségét megtámadni, vagy ha megpróbálta, véres fejjel ment el ebből a vakmerő vállalatból: addig most minden tizedrangú magyargyűlölő Ausztriában, de nemcsak Ausztriában, hanem még minálunk is, oly merészséggel köpköd rá a magyar állam és a magyar nemzet becsületére, aminőre talán félszázad óta nem volt példa, és amelyet a megelőző kormány, — pedig becsületes magyar emberekből állott, — az általa előidézett helytelen helyzet átkos súlya alatt kénytelen volt fogcsikorgatva, tehetetlenül nézni és tűrni. *(Igaz! Úgy van!)*

Hát, uraim, azok a honfitársaim, akiket a nemzetnek felköltött illúziói, szenvedélyei vittek oda a hatalom polcára: azok saját kárukra és — ami még sokkal szomorúbb — a nemzet kárára győződtek meg arról, hogy mennyire téves úton jártak. Meggyőződtek róla, — mert hiszen tanúsítja maguktartása, hogy meggyőződtek, — hogy végzetes tévedés volt azt hinni, hogy a hatvanhét jogfeladás; hogy a hatvanhét lerombolása a negyvennyolcnak. Meggyőződtek róla, hogy nem hazafiatlan magyar ember az, aki védi a hatvanhetet. Ellenkezőleg, a hatvanhét védelmében kell minden magyar embernek kezét fognia. *(Tetszés és helyeslés.)* Csak a hatvanhetedikie kiegyezés szorította le a régi osztrák birodalom vezető polcáról azokat az

elemeket, amelyek a magyar függetlenség romjain akarták az egységes osztrák birodalmat létrehozni. Amelyik percben a magyar nemzet dőre kézzel maga rombolja le a hatvanhetedik alkotáásokat: abban a percben maga üt rést, amelyen visszaterhetnek, érvényesülhetnek ezek a magyargyűlölő osztrák centralista elemek, amelyek csak a viszonyok kényszerűsége folytán hajtották meg fejüket, de abba a helyzetbe, amelyet a mi apáink bölcsesége kényszerített rájuk, soha igazán bele nem nyugodtak.¹ Abban a percben, amelyben rést ütünk a mi saját dőreségünk által ennek a várnak sziklaormán, feltámadnak megint azok az áramlatok, feltámadnak nem remélt és nem hitt vakmerőséggel. És ma már ott állunk, hogy igenis, minden magyar embernek kezét kell fognia ezekkel az új erőre kapó centralista törekvésekkel szemben. (*Zajos tetszés és éljenzés.*)

Uraim! Erre kell egyesülnünk mindnyájunknak, minden becsületes magyar embernek, és hogy ezt tehessük, senkinek sem szabad olcsó népszerűség, pártpolitikai előnyök szerzése végett elhomályosítani azt a nagy ténnyt, hogy ma már mindannyian hatvanhetesek vagyunk; hogy ma már a függetlenségi párt is ráállott a hatvanhetes alapra; hogy ma már a függetlenségi párt programmpontjai között nincs egyetlen egy sem, amelyik a hatvanhetedik kiegyezés megváltoztatását vagy éppen lerombolását kívánná. (*Igaz! Úgy van!*)

Ez a tény, uraim, és ebből a tényből le kellene annak az örvendetes eredménynek szűrődnie, hogy most már hagyjunk fel azzal a gyűlölködéssel, azzal a vádaskodással, amely örvényt ásott a magyar ember és magyar ember közé; amely ennek az országnak lakosságát két ellentétes táborra szakította szét. (*Úgy van!*) Azt hiszem, ennek a fordulatnak, amelyre oly nagy szüksége volna ennek az országnak, megvolnának a személyi előfeltételei is. Mert hiszen, tisztelt uraim, nemcsak ab-^{1 2}

¹ Az 1867-i kiegyezés megkötésének nehézségeiről és állandó népszerűtlenségéről Ausztriában, továbbá az összbirodalmi törekvések feléledéséről a XIX. század vége óta: az előző beszédekben ismételt (294, 301, 304. stb.) volt szó. Figyelemreméltó, hogy az osztrák centralista-föderalista érzelmű publicisták és történetírók — mint már érintettük — általában a dualizmust vádolják a Monarchia bukásáért. Így pl. legújában ebben a szellemben mondja Spitzmüller: „Die Geschichte hat gezeigt, dass der Dualismus der Entwicklung des nationalen Prinzips nicht Rechnung getragen und dadurch den Zusammenbruch des Habsburgerreiches verschuldet, mindestens mitverschuldet hat.“ (Erinnerungen an Franz Joseph I. c. gyűjteményes munka 111. l.)

Ezek az írók és politikusok a Monarchia fennállását biztosító szervezeti megoldást a nemzetiségi autonómia alapján újjáalakítandó összbirodalomban vélik post festa-bölcsességgel megtalálhatni.

² „Ezekkel az új erőre kapó centralista törekvésekkel“ hadakozik Tisza nemcsak a választási campagne alatt (94 stb.), hanem később második miniszterelnöksége idejében mondott 1915. és 1916. évi híres újévi beszédekben is.

bán a tekintetben okulhattak a mi negyvennyolcas polgártársaink és barátaink, hogy ők félreismerték és félreértették a hatvanhetedikie kiegyezésnek fontosságát az országra nézve és félreismerték a hatvanhetedikie kiegyezést védelmező pártoknak és politikusoknak magyarságát és hazafiságát. De egyúttal láthatták azt is, hogy az események azon egész fordulata alatt, amíg ők voltak többségben és kormányon, a hatvanhetes pártok minő magatartást tanúsítottak.¹

Abban az időben, midőn a függetlenségi párt a többséget megszerezte, a hatvanhetes pártok egy része szövetségben volt velük. Ezt a szövetséget becsületesen fenntartotta, segített nekik, amiben lehetett, mindent elkövetett, hogy ő legyen az a híd, amelyiken keresztül a függetlenségi párt álláspontja és koronás királyunk álláspontja megérthesse egymást és teljes összhangra juthasson. *(Úgy van!)* Mi pedig, tisztelt uraim, a volt szabadelvű párt tagjai, akiket hazafiúi köteletségérzetünk arra indított, hogy akkor, amikor a függetlenségi párt a többséget megszerezte, teljesen félreálljunk,¹ ² hogy semmi irányban ne zavarjuk az ő működésüket, ne nehezítsük az ő feladataikat, szabaddá tegyük a tért előttük, hogy senki ne mondhassa azt, hogy Magyarországon még lehet próbát tenni más pártokkal az ő törekvéseikkel szemben: mi nemcsak ezt tettük meg, nemcsak becsületesen állottunk félre és túrtük el azt a sok méltatlan támadást és gáncsot, amellyel minket illettek; *(Felkiáltások: Éljen Tisza!)* de túrtük azt is — pedig szerintem az volt sokkal nehezebb — túrtük azt a sok kárt, amelyet az ő botor eljárásuk az országnak okozott. Tettük azért, mert abban a meggyőződésben éltünk, hogy ebből a helyzetből egy jobb jövő csirái csak úgy nőhetnek ki, csak úgy verhetnek gyökeret, ha vagy nekik sikerül elérni céljaikat, vagy az ő törekvéseik sikertelensége meggyőzheti a nemzetet arról, hogy téves úton jártak és vissza kell a helyes útra térniök.

Bekövetkezett az utóbbi eset. Ők maguk beláthatták, az egész nemzet pártkülönbség nélkül beláthatja, hogy vissza kell térni a hatvanhetes politikának egyenes, becsületes, nem ígérgető, nem ámitó, de a valódi viszonyokkal, az élet valódi feladataival számoló egyenes útjára. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyesles.)* És tényleg, most itt volna az ideje annak, hogy ezen az úton együtt haladjunk, kölcsönös bizalommal, egymás kölcsönös megbecsülésével, egymás hazafiságának kölcsönös felismerésével. Itt volna az ideje, hogy fátyolt borítsunk a múltak minden harcára, minden keserűségére, mindazon sebekre, amelyeket a múlt pártharcok akár egyeseknek, akár az országnak

¹ (290—293).

² (289).

okoztak. És itt volna az ideje, hogy érezzük azokat a nagy, alapvető kérdéseit a nemzetnek, amelyekben minden magyar embernek egyet kell értenie. És ha talán egy vagy más fontos elvi kérdés pártokra választja is el a magyar közvéleményt: ezeknek a pártoknak egymásban a testvért, a magyar embert látni, becsülni és szeretni kellene. *(Lelkes éljenzés.)*

És, uraim, ily körülmények között lehetetlen megütközéssel, a hazafiúi bánatnak, aggodalomnak és a hazafiúi méltatlankodó haragnak egy bizonyos érzésével nem látni azt, hogy amint ez az új fordulat beállott, amint a koalíció kezéből kiszűszott gyeplőt a földről, a sárból felvették olyanok, akik ebben a nehéz helyzetben ki akarják szabadítani az országot a zsákutcából, amelybe jutott: hogy akkor akadt egy párt, amelyik a legelső perctől fogva újból a régi gyűlölködés, újból a régi vádaskodás, újból a régi rágalmak ádáz fegyveréhez folyamodott. Amelyiknek legenyhébb kifejezése „bécsi lakáj“ volt azokról, akiket becsületes gondolkodásuk és becsületes hazafiúi magyar érzelmük szembeállított az ő botor törekvésekkel. Hát, uraim, a becsmérlésnek, a kihágásoknak, tettlegességeknek fegyverét látjuk felvéve a küzdelemnek már legelső pillanatában. *(Úgy van!)* És akkor ne csodálkozzanak önök, ha olyanok is, mint az én csekély személyem, aki egész politikai közpályája alatt bizonyára beszélt százszor annyit elvi, mint személyi kérdésben és aki egész közpályája alatt bizonyára eltűrt százszor annyi méltatlan támadást, mint amennyi méltó támadással ellenfeleit illette, — *(Viharos taps.)* hogy akkor még olyanok is, mint az én csekélységem, akik pedig nagyon óhajtanák, ha közéletünkben kiküszöbölnek a személyeskedést, a pártoskodást: ennek a pártnak az eljárásával szemben kénytelenek vagyunk a kritika erősebb eszközeihez folyamodni. *(Halljuk!)*

Szükségessé teszi ezt az illető uraknak, az illető pártnak már az eljárási módja is, már fegyverei is, amelyeket használnak. De szükségessé teszi elvi — bajos azt mondani, hogy „elvi“ — álláspontja, de elvtelenségi álláspontja is. *(Zajos tetszés.)* Hiszen, uraim, egyenesen abban kell keresnünk az ő epéskedésüknek, szenvedélyeskedésüknek, nagyhangú rágalmazó kifejezéseiknek magyarázatát, hogy ezzel akarják mámorba juttatni a közhangulatot; ezzel akarnak fátyolt borítani az ő álláspontjuk tarthatatlanságára, súlytalanságára, ürességére. *(Igaz! Úgy van!)*

Hiszen, uraim, ezek az urak teljesen azonosították magukat — és ezt nem gáncsképpen mondom, a hiba csak az, hogy letagadják — teljesen azonosították magukat azzal a törekvéssel, amelyik a függetlenségi pártot a hatvanhetes alapra akarja áthozni. De e mellett hatvanhetes alapon is megszavaztak min-

derít, ami benyújtott. Megszavazták a vámszövetséget, „szerződés“-nek nevezik, de az mindegy; megszavazták a felemelt kvótát; teljesítettek mindent, ami kellett, tédet-fejet hajtottak minden kívánság előtt.¹ (*igaz! Úgy van!*) De akkor, amikor a függetlenségi pártnak másik árnyalata, — egyesülve a koalícióban levő hatvanhetesekkel és talán szabad azt is mondanom, becsületes segítségben részesülve a mi részünkről, a koalíció kívül álló hatvanhetesek részéről is, — próbát akart tenni, állandó új alapjait rakni le az ország békés fejlődésének bizonyos katonai programmpontok, katonai reformok alapján: akkor ezek az urak, Justh Gyula és követői voltak azok, akik lehetetlenné tették ezt; szétszakították a függetlenségi pártot és a függetlenségi párt nagyobb, számosabb csoportja élén nyíltan hirdették, hogy önekik nem kell semmiféle katonai vívmány, semmiféle katonai reform.²

Hát, uraim, igaz, hogy ezzel szemben, mint tépett zászló-juk utolsó rongyos foszlányát, görcsösen kezeikben szorongatják a bankkérdést. (*Derültség.*)

Nem akarok most hosszasan beszélni a bankkérdésről. Hiszen, tisztelt uraim, annyiszor volt már alkalmam polgártársaim előtt beszélni erről a kérdéstről;³ hiszen jól tudom, Halas érdemes polgársága körében újságolvasókkal álok szemben. Legyen szabad csak utolsó aradi beszédemre⁴ is utalni, amelyekben ezzel a kérdéssel bővebben foglalkoztam. Meggyőződéseim, — amit ismételten indokoltam, és amit nem is próbáltak megtámadni, — hogy a független bank megdrágítaná a kamatlábat és ezzel az országot szegényebbé tenné, az ország anyagi fejlődését megakasztaná, hátráltatná, nehezítené és ezzel nem közelebb, de távolabb vinne a valódi, az igazi függetlenségtől. (*Úgy van!*)

Ettől egészen eltekintve, különös előttem az — vagy különös volna, ha nem tudnám megmagyarázni azzal, hogy tényleg elveikből minden egyebet feladtak, hát ehhez az utolsó szalmaszálhoz, a vízbefúlónak szívósságával ragaszkodnak — de egyébként nem tudnám megmagyarázni, hogy kerül a bankkérdés egyszerre előtérbe; miképp válik olyan országot megváltó fontosságú kérdéssé az ő szemükben, — mikor, ha csak a múltra visszagondolunk, csak az 1905-i küzdelemben elhangzott beszédeikre visszagondolunk: ott, úgy emlékszem, a bankkérdés nagyon alárendelt szerepet játszott. Fontos kérdés feltétlenül, de részletkérdés, amelyet az egész magyar közélet középpont-

(292)

(293)

(296, 303, 305, 309, 310, 311, 314, 315).

(315).

jává tenni, amelytől függővé tenni ennek az országnak sorsát, boldogulását, valóban nem helyes. *(Igaz! Úgy van!)*

De ettől eltekintve, olyan nagyon tiszta és olyan nagyon világos Justli Gyula pártjának a bankkérdéshez való ragaszkodása? *(Egy hang: Nem is értenek hozzá!)* Nem akarok visszatérni ismét olyan kérdésre, amelyet már részletesebben kifejtettem;¹ de csak egyetlen egy dolgot említek, amire nézve Justh Gyula tisztelt polgártársunk beismerésben van. *(Zajos felkiáltások: Abcug!)* Én senkinek nem mondom „abcug“-ot, én az abcugolás fegyvereit egészen nekik hagyom! Nagyon kérem, ne nyúljunk ehhez a fegyverhez. Ahol szükséges, gyakoroljunk szigorú kritikát eljárásuk felett; de amennyire lehet, minden személyes becsmérléstől tartózkodjunk. *(Zajos helyeslés.)* Hát, tisztelt uraim, én csak erre az egy tényre hívom fel az urak figyelmét: Ismeretes, hogy a Justh-pártnak Lukács László tisztelt barátommal való hónapokig tartó tárgyalásai Justh Gyulának audienciájával^{1 2} értek véget, amelyről Justh Gyula, mint a nemzeti bankhoz híven ragaszkodó, szeplőtlen hazafi, felemelt fővel került vissza. De, uraim, itt egy sajátos dolog történt, amire nézve Justh Gyula most már beismerésben van. Neki Ő Felsége tudomására hozta, hogy azok, akik az ő pártja vezetésében vele osztoznak — ezeket bizonyára jobban ismeri Justh Gyula, mint én; én voltaképp nem tudom, hogy kik azok — beadtak az ő háta megett, a nélkül, hogy tudott volna ő róla, egy memorandumot ő Felségének, amelyben már egészen más húrokat pengetnek és kevesebbet akarnak, mint amennyit Justh Gyula kér. *(Mozgás.)* Ezt megtudja Justh Gyula Ő Felségétől. És mikor én, a hírlapi közlemény után azt mondtam, hogy erre hallgatott: ez ellen igen indulatosan tiltakozott azzal, hogy ő Ő Felségének megmondta a véleményét. Ezt tartozom neki elhinni, de azt szerettem volna, ha nem Ő Felségének mondotta volna meg a véleményét, de azoknak az uraknak, és véget vetett volna annak a tarthatatlan helyzetnek, hogy az ő pártját vele együtt tovább vezessék olyanok, akik az ő háta megett olyan dolgot csinálnak a tulajdonkép peni vezér ellen. *(Igaz! Úgy van!)* De, ugyebár, ennek semmi nyomát nem látjuk? Azok az urak vígan vezetik Justh Gyulával a pártot tovább. Hogy azután a jövőben az első vagy a második számú memorandum lesz-e a Justh-pártra nézve irányadó: ezt csak az egek ura tudja, aki a jövőndőt ismeri. *(Derűtség.)*

Mondom, én olyan nagyon, nagyon meghatva Justh Gyu-

¹ T. i. Justh Gyula bécsi audienciájára, mellyel Tisza már előzőleg (305, 311)¹ foglalkozott.

² Erről a sokat emlegetett bécsi audienciáról Lukács László kibontakozási kísérleteivel kapcsolatban a (293) sz. a. volt szó.

Iának a bankügyben való elvhű magartása által a legjobb akarat mellett sem tudok lenni. (*Derütség.*) Megjegyzem még azt is, hogy ha ebben az egy dologban elvhűek volnának is, akkor is a magamfajta embernek, aki tulajdonképpen megszokta egész életén keresztül, hogy nem igen hagyja egyetlen egy elvecskáját sem cserben:¹ (*Viharos taps.*) nagyon furcsán hangzik az olyan emberek olyan dicsekvése, akik azt mondják, igaz, hogy 99 elvünket sutba dobtuk, de feltétlenül ragaszkodunk a 100-ikhoz. (*Zajos derütség.*) Hanem hát ehhez a bankkérdésbeni magartásához a Justh-pártnak hozzájön még állásfoglalása a választási jogban.

A választói jog kérdésében is ismételten² elmondtam már mindazt, amit a dolgok mai stádiumában, mikor részletes javaslat nem fekszik előttünk, elmondani helyesnek, szükségesnek tartottam. Erre a kérdésre sem akarok most kiterjeszkedni. De igenis ismételni, konstatálni akarom azt, hogy nincs egyetlen magyar hazafias politikai számottevő tényező sem, amelyik Justh Gyulának választói jogi álláspontjával azonosítaná magát. (*Úgy van! Úgy van!*) Mindazok, akik akarjuk a választói jog reformját, többé-kevésbé eltérhetünk álláspontunkban egymástól. De minden komolyan, hazafiasán gondolkozó magyar ember egyetért abban, hogy a választói jogot ágy kell rendezni, hogy az a magyar faj jogosult vezető szerepét és a társadalom intelligens elemeinek jogosult befolyását a közügyek vitelére ne csorbítsa, kellő garanciákkal lássa el. (*Zajos helyeslés.*) Hogy ez a határ hol legyen, ebben lehetnek nézeteltérések, amelyeket komolyan gondolkozó embereknek igyekezni kell majd, annak idején, lehetőleg összeegyeztetni. De abban, hogy a cél ezeknek a nagy szempontoknak a megóvása: abban mindnyájan egyetértünk, kivéve Justh Gyulát és barátait, (*Igaz! Úgy van!*) amely barátai közé azután legmélyebb sajnálatomra oda kell soroznom a nem magyar ajkú honpolgároknak hazaellenes törekvéseket követő csoportját is.³ (*Mos gás.*)

Hiába áll elő Justh Gyula azzal, hogy ő egyesíteni kívánja hazafias munkában nemzetiségi különbség nélkül az ország összes polgárait s hogy — amint ő kifejezi magát — ő meg akarja nyerni a hazafias ügynek és egyesíteni akarja mindazokat, bárminő anyanyelvűk legyen, akik hazafiasan

1 Tisza István politikai egyéniségének egyik jellemző vonása: szinte páratlanul álló, megalkuvást nem tűrő elvhűsége. Túlzás nélkül mondja Szász Károly (i. m. 13. 1.): „Talán nem volt még politikus és államférfi, aki egész pályáján, kora ifjúságától kezdve végig, annyira hű maradt volna önmagához és elveihez, mint Tisza István“.

2 (293, 297, 298, 299, 301, 308, 309, 314, 315).

3 És persze az «egység» magyar nemzeti államnak osztrák és egyéb külföldi ellenségeit is.

gondolkodó, hű polgárai az országnak. Hiszen ezt mindenki akarja, de talán kissé komolyabban akarom én, aki igen sok megtámadatásnak voltam kitéve annak idején nagy hazafiak részéről, mert mindig vitattam,¹ hogy nekünk hazafiasan gondolkozó nemzetiségi polgártársainkkal szemben a jogtiszteletnek, a méltányosságnak és testvéri szeretetnek politikáját kell követnünk. (*Élénk helyeslés.*) Azt is állítottam mindig, hogy ezt követhetem azokkal a polgártársakkal szemben, akik, ha hívek is saját fajukhoz, saját nemzetiségükhöz, nyelvükhöz, kultúrájukhoz, ha ehhez ragaszkodnak is, amihez joguk van, amit jól tesznek, ha azt ápolják, de fenntartás nélkül elfogadják az egységes politikai magyar nemzet, a magyar nemzeti állam eszméjét, és azt, hogy ők ezt elfogadják, dokumentálják avval, hogy nem alkotnak külön nemzetiségi pártot, hanem a közélet terén beleolvadnak a magyar pártokba. (*Élénk helyeslés.*) Igenis, aki egyesülni akar velünk a hazafias munkában, az lépjen be abba a magyar pártba, amelyhez elvei vonzzák; legyen függetlenségi párti, vagy munkapárti, vagy néppárti, a szerint, amilyen az elve. De amint egyszer külön román vagy szerb nemzetiségi pártot alkot, akkor már okvetlenül külön nemzetiségi törekvései vannak, ámenekkel szemben én nem ismerek megalkuvást. (*Zajos helyeslés és éljenzés.*)

És, uraim, szomorúan kell látnunk azt, hogy Justh Gyula és pártja egyenesen a nemzetiségi agitatórius elemeknek azzal a részével köt szövetséget, amelyik a legagresszívebb, a legbántóbb módon él a magyar gyűlölségből, a magyarság elleni izgatásból. ¹ ² Itt van az ő nyílt szövetségük a szerb radikálisokkal.³ (*Mozgás.*) Hát valóban, szomorúan jellemzi a mi viszonyainkat az, hogy sokszor mi a legégetőbb kérdéseinkkel mennyire nem törődünk, ha azokat fel nem kapja a sajtó, az irodalom. Nem értem, hogy hogyan lehet a szerb radikális pártot, mint valami szimpatikus, hazafias pártot odaállítani. Ha ezek az urak csakugyan olyan nagy hazafiak és törekvések

¹ 1893. szept. 20-i nagyváradi beszéde óta (37) — sőt már tíz évvel előbb

Fiume közjogi helyzetéről a Bp. Szemlében megjelent két ifjúkori cikke óta — mindig. íme, ez is fényes példa Tisza István következetes elvhűségére!

³ Justh Gyula nemzetiségi politikáját élesen elítéli Andrassy is már idézett (313) nagymihályi pohárköszöntőjében. A nemzet hibáiból származó veszedelmek között a legnagyobb — úgymond — a nemzetiségi veszedelem. Eddig a magyar pártok egyetértettek a nemzetiségi kérdés kezelése tekintetében. Most azonban akad egy minden ízében magyar sovíniszta politikus, ki igazat ad a nemzetiségeknek a magyar kormányzat elleni panaszaikban. Ez Justh Gyula. Nagy- hiba, politikai bűn, hogy a nemzetiségi kérdést is belekeverte a választási küzdelembe. Ezzel megbontja a nemzetiségi izgatok elleni küzdelem egységes frontját és veszélyezteti azt az egyetlen módot, amelyen a nemzetiségi kérdésel sikeresen megbirkózhatunk.

³ Justhék választási szövetségéről a szerb radikálisokkal és a román nacionalistákkal legutóbb a (314) sz. a. volt szó.

Justh Gyulához vonzzák őket, hát lépjenek be fenntartás nélkül a függetlenségi pártba, — az egész más álláspont, — de ne tartsanak fenn külön pártszervezetet. De aki csak kicsit ismeri a szerb viszonyokat, az tudja, hogy a szerbség magyargyűlölő része egyesült a szerb radikális pártban a mérsékelt szerbek ellen; az tudja, hogy éppen a szerb radikálisok egész pártszervezete és érvényesülése a magyarság elleni izgatáson, a magyargyűlöleten épült fel; hogy éppen ők voltak azok, akik a mérsékelt szerbeket, mint magyar barátokat, mint a szerb ügy árulóit támadták. Ezek Justh Gyulának és az ő általa legkurucabbnak állított magyar pártnak a fegyvertársai!

Menjünk tovább, uraim! Minden nappal, amellyel közelebb jutunk a választásokhoz, jobban és jobban dokumentálódik, hogy ugyanilyen szövetség áll fenn Justh Gyulák és a román nemzetiségiek között.¹ (*Mozgás.*) Látjuk, hogy a Justh-párt jelöltekkel állít olyan kerületekben, ahol 3000 választóból 200 szavazatnál többre nem számíthat, de ahol küzdelem folyik magyar ember és román túlzó agitátor között; ahol tehát fellépésükkel, mely elvon a magyarságból 200—300 szavazatot, semmit sem használnak az ő pártjuknak, de esetleg a román jelöltnek segítik elő a győzelmét.¹ ² Látjuk, hogy nyíltan kifejezik azon kívánságukat, hogy ha ők nem győzhetnek, győzzön a román agitátor becsületes magyar hazafiak ellen. (*Nagy mozgás.*) Erre a cinizmusra még nem volt a magyar közéletben példa. Még nem volt magyar párt, amelyik így le tudja vetkezni a becsületes magyar érzést; amelyik így elragadtassa magát a szenvedélyek által, hogy képes legyen magyar ember ellen kezet fogni magyargyűlölő elemekkel; hogy képes legyen diadalra segíteni magyarelleses törekvéseket tanúsító elemeket magyar emberekkel szemben. (*Igaz! Úgy van!*) Látjuk, hogy ezt teszik lent az ország határain; ezt teszik Erdélyben. Nem dobban-e meg minden magyar embernek hangosan a szíve arra, hogy akad magyar ember, aki Erdélyben a magyarság pozícióját akarja aláásni. (*Zajos felkiáltások: Gyalázat!*) És akkor mernek eljönni ide az Alföld magyar vidékére és merik mellüket verve, magukat odaállítani, mint minálunk különb magyar embereket. Lehet ezt elkeseredés nélkül nézni? Nem lázad-e fel minden tisztességes erkölcsi érzéke az embernek

¹ Ennek a választási szövetségnek legújabb bizonyítéka közvetlenül a választások küszöbén a B. H. 1910. máj. 29-i számának Justhék paktuma a románokkal c. cikke, mely így szól: „Erdélyi János szilágycsehi nemzetiségi jelölt érdekében a vármegyei Justh-párt és a nemzetiségiek paktumot kötöttek. A paktum szerint a Justh-pártiak támogatni fogják Szilágycsehen a nemzetiségi jelöltet, a nemzetiségi választók pedig a többi összes kerületben a Justh-párti jelöltekkel”.

² A B. H. 1910. máj. 19-i számában közölt félhivatalos jelentés szerint a Justh part 159, a Kossuth-párt pedig 122 választókerületben állított jelöltet.

annak a vakmerőségnek láttára, amivel ezeknek a magyarelles törekvéseknek támogatói, fegyvertársai, szövetségesei mernek idejönni és leckét adni a hazafiságból olyanoknak, akiknek egész élete a nemzet erejét építő tisztességes munkában tölt el? *(Úgy van!)*

És, uraim, nemzetiségi politikájukhoz méltán csatlakozik — mert hiszen a rombolás nagy művének újabb részlete ez — csatlakozik eljárásuk a parlamentárizmus kérdésében. Amint a Justh-párt megszületett, bejelentette az obstrukciót annak a többségnek és annak a kormánynak, amely kormány az 1906-i választásokon jóformán egyhangú szavazat által jött létre; ahol tehát nem is próbálhatja állítani Justh Gyula, hogy az obstrukció fegyveréhez azért volt joga nyúlni, mert egy törvényellenesen megválasztott többséggel állt szemben.¹ A saját maguk által választott többség ellen, amelytől ő az elnöki állást jónak látta elfogadni: az ellen léptette fel az obstrukció fegyverét, lehetlenné tette a parlament működését és lehetlenné tette a kormányzat rendes vitelét, a törvényes rend fenn tartását már létrejövetele pillanatában. *(Igaz! Úgy van!)* S azután ezt a magatartást követte a múlt parlamentnek hátralevő egész ideje alatt s hogy annak a parlamentnek utolsó napját micsoda gyáva merénnyel szennyezte be,^{1 2 3} arról igazán ne beszéljünk többet; hiszen a kelleténél többet nem jó olyan dologra gondolni, amely a szégyenérzetet kell, hogy minden emberben felébressze. *(Igaz! Úgy van!)*

Ezt az eljárásukat kiegészíti azután, tisztelt uraim, eljárásuk a választásoknál. Eddig nem beszéltem még úgynevezett terrorisztikus kísérletekről.³ Mert hiszen, ha felmerültek is bizonyos jelenségek és kisebb-nagyobb alkalmatlanságot okoztak, — tényleg oly kicsinyes, gyerekes, silány dolgok voltak azok, hogy valóban méltóságomon alul valónak tartottam, hogy rólok beszéljek. Mert ha valakinek megfelel és valakinek tetszik és azt hiszi, hogy azzal komoly emberhez illő úton jár, hogy politikai meggyőződését előadó, politikai jogait gyakorló honfitársainak gyerekeket állítson oda füttyülökkel vagy pár záptojást vágasson a kocsijához: ez lehet igen hitvány dolog, igen gyerekes észjárásra mutató dolog, de igazán méltóságomon alul valónak tartottam ezekről a jelenségekről beszélni. Ezeket el kell fogadni, mint egyszerű alkalmatlanságokat, amelyek szóra sem érdemesek.

De most már látszanak komolyabb jelenségek. Imitt-amott vér folyt már. Látszik az a következetes törekvés, hogy igye-

¹ Ismerjük (305, 313) Justh romboló elméletét az obstrukció jogáról és kötelességéről egy törvényellenesen megválasztott többséggel szemben.

² (299).

³ Besztercebányai beszédében (313) már igen.

keznek az ország békés polgárságát megfélemlíteni, visszatartani attól, hogy az urnáknál megjelenjék és hogy ott a maga józan többségének akaratát a demagóg izgatás fegyvereivel dolgozó izgága kisebbség ellen érvényesítse. Erről a jelenségről beszélnünk kell. *(Halljuk!)*

Mindenekelőtt állapítsuk meg azt, hogy itt nem lehet arról beszélnünk, hogy ezeket a jelenségeket a nemzetnek a jelenlegi kormány ellen való felháborodása idézné elő. Nem lehet azért, mert — én azt hiszem, kivétel nélkül, vagy majdnem kivétel nélkül — ezek a jelenségek mindenütt ott észlelhetők, ahol a Justh-párt működik. *(Úgy van!)* És pedig észlelhetők, akár a kormánypárttal áll szemben, akár a néppárttal. Látjuk a terrorizmust éppúgy fellépni, ahol Justh-párti és néppárti jelöltek küzdenek egymással, mint ahol Justh-párti és munkapárti jelöltek. Tehát nem a nemzetnek a munkapárt elleni felháborodása, hanem a Justh-pártnak minden más párt ellen használt kortesfogása ez a terrorizmus. *(Igaz! Úgy van!)* Már most vegyük a dolog másik oldalát. Lelkiismeretlenség és lelketlenség hidegvérrel, a háttérből, biztos helyről, nyugodt, átgondolt izgatással odavinni ennek az országnak szerencsétlen polgárait, hogy azok elvakítva, elámitva, felizgatva a csendőrszurony elé vessék magukat és életükkel fizessék meg azt a lelkiismeretlen munkát, amelyet mások a háttérből, biztos helyről intéznek és amellyel való minden összeköttetést azután bölcsen letagadnak. Csúnya munka ez *(Zajos felkiáltások: Gyálatosság!)* és azért a vérért, ami itt kifolyt, a felelősség ezeket a lelkiismeretlen ámitókat és izgatókat illeti. *(Úgy van!)*

De, uraim, menjünk tovább. Lelkiismeretlenség az egyesével szemben, másfelől merénylet az alkotmány ellen és gálád megtámadása a nemzet jogainak. Mert a nemzet joga nem abból áll, hogy egy lármával, kővel és fegyverrel dolgozó, erőszakos, garázda kisebbség üljön rá a többség nyakára; akadályozza meg a többséget a maga akaratának nyilvánításában. A nemzet joga az — s ez nemcsak az egyes honpolgárok joga, de az egész nemzet joga — hogy minden egyes honpolgár, akinek politikai jogai vannak, ezekkel a jogokkal szabadon, bántalmazás nélkül élhessen. *(Igaz! Úgy van!)* Áll ez a vitatkozások keretén belül, hogy felvehesse a kesztyűt az érvek harca terén, hogy kifejtse nézeteit és szól azután a választás napjára is, hogy szabadon, bántatlanul elmelessen a választói helyiségbe és leadhassa a maga szavazatát. *(Úgy van!)* Minden olyan törekvés, mely akár a szabad vitatkozást, a választási előzetes küzdelemnél való szólásszabadságot; akár — ami még súlyosabb — a szavazatoknak szabad leadását támadja meg: merénylet az alkotmány ellen, merénylet a magyar nemzet jogai ellen. *(Élénk helyeslés.)* Jogtisztelő ember, aki tiszteli a ma-

gyar nemzet jogait és önrendelkezési jogát és aki híven ragaszkodik a negyvennyolcadiki hagyományokhoz, a negyvennyolcban lefektetett alkotmányosság, parlamentarizmus nagy elveihez, — annak, uraim, teljes erővel síkra kell szállania ezek ellen a törekvések ellen. *(Élénk helyeslés.)*

Azt látjuk, hogy az ilyen törekvések mind jobban és jobban lábrakapnak; hogy az a büntetlenség, amivel ezek a törekvések eddig jártak, mind szélesebb köröket visz rá az izgatásnak erre a talajára; azt látjuk, hogy a Justh-pártnak ez a rossz példája követésre talál nemzetiségi barátainknál is. Ilyen körülmények között, tisztelt uraim, nem szabad visszariadni azoktól a törvényhozási eszközöktől sem, amelyek a békés honpolgárok jogait és a nemzet jogait ezekkel a terrorisztikus törekvésekkel szemben meg akarják védelmezni. *(Zajos helyeslés.)*

Uraim! A Justh-párt művelte az obstrukciót a parlamentben az országgyűlés felosztatásánál... *(Egy hang: Meg a tentatartót!)* súlyosbítva tcntatartóval.¹ *(Derűltég.)* Mivelte az erőszakoskodást, terrorizálást, fenyegetést a választási küzdelemben. És bejelentette már előre az obstrukciót az új képviselőházban. Hát, uraim, mindezek után reasszumáljuk egy kicsit a kérdést. A Justh-párt feladta teljesen a függetlenségi párt közjogi programját, ráhelyezkedett a hatvanhetes alapra. *(Úgy van!)* Hatvanhetes alapon is elleneszegült azoknak a katonai reformoknak, amelyeket hatvanhetes alapon a függetlenségi párt másik árnyalata igyekezett megvalósítani.² Akar egy olyan választói jogot, amelyik nem számol a magyar nemzet jogosult érdekeivel, jogosult pozíciójával és döntő súlyával. Szövetkezik társul magyar emberekkel szemben a szerb és román magyargyűlölő agitátorokkal.³ És eljárásával a parlamentben és a választási harcnál tönkre akarja tenni a magyar parlamentarizmust; tönkre akarja tenni a magyar nemzetnek önrendelkezési jogát. *(Igaz! Úgy van!)*

Hát, uraim, szabad-e egy ily pártnak ezzel a koszorúba gyűjtött programmal odaállani és a negyvennyolcadiki idők nagy emlékeit és a negyvennyolcadiki eszmék nagy erőforrását a maga pártcéljaira lefoglalni, azokból monopóliumot csinálni?! Uraim! Én egyenesen ahhoz az érzéshez fordulok, amelyik érzés ott él minden becsületes magyar ember lelkében és amelyik hozzáfórrasztja a kegyeletnek, a hálának és — mert ez magában nem elég — a cselekvésre felváltható férfias ragaszkodásnak szálaival minden ember lelkét a negyvennyolcadiki időkhöz, a negyvennyolcadiki nagy feladatokhoz és

¹ (299).

²(292—293).

³ Justhék nemzetiségi politikájáról a (301) sz. a. volt részletesen szó.

a negyvennyolcadiki idők nagy alkotásaihoz! Uraim! Én sose beszéltem ezekről az emlékekről, mert én azt tartom, hogy az igazi kegyelet nem vásári portéka; az igazi kegyelet nem áll ki a piacra, hogy ott pártcélokra hirdesse magát, hogy ott vásári áruvá felváltsa magát, forgalomba adja magát, hogy párt-politikai célokra előnyt biztosítson magának. (*Zajos tetszés és helyeslés.*) Az én kegyeitem sokkal szentebb annál. De az én kegyeitemnek, az én ragaszkodásomnak talán megtalálják némely nyomait, ha önök kegyesek figyelemmel kíséreni eddigi eljárásomat, amelyik talán egyben-másban tett valamit a magyíir nemzet politikai erejének fokozására s a magyar parlament hírnevének, becsületének és munkaképességének megmentésére. (*Taps.*) De, uraim, ennek az érzésnek élnie kell mindnyájunkban és ez az érzés kell, hogy egyesítsen bennünket azoknak az intézményeknek a védelmében, amelyeket talán öntudatlanul, talán megfontolatlanul, talán a pártszenvédély által elragadtatva, de minden esetre botorul és a hazára nézve károsan a Justh-párt eljárása alapján támad meg. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.*)

Ne mondja negyvennyolcasnak magát az, aki a negyvennyolcadiki idők ezen nagy alkotásait megtámadja. Ne mondja negyvennyolcasnak magát az, akinek eljárása romba dönti mindazt, amit apáink vére szerzett meg s amit apáinknak a szenvedés néma esztendeiben talán még sokkal nehezebb hazafiúi kötelességérzete és rendületlen kitarása mentett meg és biztosított a nemzet számára. (*Úgy van!*) Aki a magyar parlamentárizmust ássa alá, aki a magyar parlamentárizmusban végzi az anarchia és a rombolás munkáját, az a magyar nemzet épületében olyan, mint a szű az épület gerendázatában. Az első időben talán felületes szemlélő nem veszi észre a rombolás munkáját. Külsőleg megáll az épület, a gerendázat erejének romlása talán csak itt-ott fog mutatkozni egy-egy kis megroppanásban vagy behajlásban; itt-ott becsurog az eső; első percben nem is tudjuk, miért vesztette el a mi díszes fedelünk épségét. De azután jön egy vihar; a szűette gerendák korhad rétegei nem képesek fenntartani a teherpróbával szemben azt az épületet, amelyiknek épp akkor kellene dacolnia, a magyar nemzet számára biztos hajlékot nyújtania. (*Lelkes taps.*)

Uraim! Most vigyázzunk, most álljunk résen, most akadályozzuk meg a korhadásnak ezt a munkáját, amelyikből nincs feltámadás! Mert amit a küllellenség elpusztított, azt vissza lehet állítani; de amit saját erőtlenségünk, botorságunk szétmálani, elkorhadni, elzülleni engedett, azt többet helyreállítani nem leszünk képesek soha. (*Igaz! Úgy van!*) Ezer esztendőn keresztül megállóit már a magyar nemzet. Ezer hosszú esztendő átélése után a millenáris ünnepekben az egész magyar

nemzet, pártkülönbség nélkül, abban az emelkedett hangulatban lépett át a második ezredévbe, hogy ősei örökségét gazdagítva, fejlesztve tartja meg és képes azt fejleszteni, előrevinni. Nemzet és király együtt érezve, egymás minden vágyát megosztva, egymás minden gondolatában, érzésében közösséget vállalva, ülte meg a jubiláns esztendő ünnepélyeit és ülte meg 1898-ban a negyvennyolcadiki törvények meghozatalának ötven éves fordulóját.¹ Az uralkodó, akit ifjú években gonosz tanácsadók és az események kérlelhetetlen logikája a magyar nemzettel szemben élet-halál harcba kergettek: az az uralkodó egy hosszú élet gazdag tapasztalatain megtisztult és felmagasztosodott lélekkel együtt ülte meg a nemzettel a negyvennyolcadiki törvények fordulóját.

Nem ezek a képek állítják-e elibénk az előrehaladás útját? Hát nem ha ezen az úton megyünk, nem akkor megyünk a nemzeti függetlenség, a nemzeti nagyság, a nemzeti haladás biztos útján előre? Ennek a szerencsétlen magyar nemzetnek 350 esztendei küzdelem után végre-valahára akadt királya, aki megértette nemzetét, aki kezét fogott nemzetével s aki a trón egész erejét a magyar nemzeti politikai céljainak rendelkezésére bocsátotta. Hát mi most botor kézzel magunk bontsuk ezt le? Nekünk az az átkos hivatásunk legyen, hogy békében, mikor külellenség nem fenyeget, mikor királyunkkal együtt dolgozhatunk, mikor fejleszthetjük összes közügyeinket, élvezhetjük alkotmányos jogaink teljes birtokát s egy bölcs, átgondolt, helyes, komoly munkásság útján gazdasági, kulturális, nemzeti téren előbbre vihetjük a nemzetet: mi akkor botorul felidézett pártharcokkal, az egyenletlenség átkos szellemének, a pártszenvedély üszkének ápolása által mi gyűjtsuk fel ezt az épületet; mi romboljuk le magunk öngyilkos kezekkel azt, amit apáink kardja, apáink bölcsesége megszerzett és ezer éven át megtartott számunkra?!

Nem, uraim, ez nincs így, ez nem lehet így, ennek nem szabad így lenni! Minden magyar embernek, aki látja ezt a veszélyt, aki látja azt a szégyent, amely érne bennünket, ha eltűrnénk, ha ezt a csúfságot engednénk ezen a generáción megessni s ebbe a veszélybe vinnők az államot: nekünk kezét kell fogni gyűlölködés nélkül, szenvedélyeskedés nélkül, honfitársaink hántása nélkül; nem törődve a gyűlöléssel, szembenézve a méltatlansággal, amely érhet bennünket, — azzal a lélekemelő tudattal, hogy az ország egy komoly, nehéz, veszélyes fordulóponjtján teljesítjük kötelességünket. *(Percekig viharzó taps, éljenzés.)*

¹ Mind a millenáris ünnepekről, mind a 48-i törvények ötvenedik évfordulójáról I. Tisza István szép megemlékezését a 71. sz. a. képviselői beszámolójában.

Még megemlítjük, hogy a jún. 1-én tartott képviselőválasztáson a jelöltek egyike sem nyert abszolút többséget; a jún. 16-i pótválasztáson azonban Hegedűs Kálmán munkapártit 70 szavazattöbbséggel választották meg Kossuth-párti ellenjelöltjével szemben.¹

#

Az időrendi összefüggés okából már itt ismertetjük vázlatosan Lukács László pénzügyminiszter máj. 22-én mondott körmbányai programbeszédét, amelyről különben Tisza hajdúböszörményi beszédével kapcsolatban (318) lesz még szó.

Lukács nagyon éles bírálatban részesíti a koalíció kormányvállalását és működését a kormányhatalom birtokában. Majd röviden ismerteti a függetlenségi párt két csoportjának vezérférfiaival az alkotmányos kibontakozás érdekében 1909-ben folytatott tárgyalásait (293) és megállapítja, hogy ezek a tárgyalások „részben ingadozás, részben intrikák, részben a követeléseknek túlfeszítése miatt: egyszerűen különböző... részben személyi, részben objektív okokból nem vezettek eredményre“. A közvéleménynek rövid idő alatt bekövetkezett átalakulása természetesen. Ennek következtében a nemzeti munkapárt a siker biztos reményével nézhet a választások elébe. Ezt a pártot illeti meg „az a feladat, hogy ... elsősorban igyekezzék a képviselőház munkaképességét helyreállítani.¹ ² Vájjon erőszakkal vagy más módon kell-e ehhez a célhoz közeledni? Lehet olyan hangokat hallani, amelyek az egyedül célravezető útnak azt tartják, ha erőszakos eszközök alkalmaztatnak. Hát én *nem* vagyok *ellensége* az erős, sőt az *erőszakos* eszközöknek sem, ha meg vagyok győződve arról, hogy ezek az állam érdekében elkerülhetlenül szükségesek és ha nagy valószínűség van arra, hogy ezek célra is vezetnek. De az önámítástól tartózkodjunk ... Az obstrukciót erőszakkal le lehet törni, megtették ezt másutt is, de állandó hatása ennek csak úgy lehet, ha a közvélemény is helyesli és magáévá teszi... Nem szabad oly politikát csinálni, mely az erőket szétforgácsolja, hanem olyant, amely egyesíti. Szerencsétlenség volna az országra nézve, ha a parlament ismét a régi közjogi jelszavak szerint oszlanék meg 67-re és 48-ra. Mindent abból a szempontból kell megítélni, hogy tömöríti-e az ország erejét vagy szétforgácsolja. Áll ez a választójog reformjára is“.

A választójogról szólva, azt mondja, hogy szükségessé vált „a választójognak minél szélesebb körben való kiterjesztése, ahol nem szabad magasabb állami érdekeket sérteni és a határ ott van, amelyen túlmenve a magyar államnak történelmileg kifejlődött jellege sérelmet szenvedne. Ettől azonban nem fél, mert azt tartja, hogy egy nemzetnek szupremáciája nem mesterséges tákolmány,

¹ Justh tehát Halason még csak pótválasztásra sem került; viszont Makón, régi kerületében, 1204 szavazattal győzött a munkapárti ellenjelölttel szemben.

² Lukács a legnagyobb mértékben elítéli az obstrukciót; nemzeti szerencsétlenségnek, hazaellenes bűnnek mondja.

amelyet egyik napról a másikra megteremteni vagy megszüntetni leliet. Ez történelmi, kulturális, szociális és gazdasági erők összeműködésének az eredménye és úgy alakul, ahová és amely irányban éppen ezek a faktorok működnek. Ezek a faktorok teremtették meg a magyar államot és ebben a magyarság szupremáciáját és ezek a faktorok fogják ezt a jövőre is fenntartani“.

Az új pártalakulás szükségességéről ezeket mondja: „A jövő országgyűlésen arra kell törekedni, hogy az erőket egyesítsük új alapon, új pártalakulás alakjában; tekintet nélkül arra, hogy az illetők 67-eseknek vagy 48-asoknak nevezték magukat, mert hisz a 67 és 48 között nincsen különbség“. Ami a bankkérdést illeti, gazdasági kérdést csak gazdasági szempontból lehet megítélni, ha a nemzetnek mérhetetlen kárt okozni nem akarunk. Meggyőződése szerint az Osztrák-Magyar Bank „a mi érdekeinket oly mértékben elégíti ki, hogy arra bármi más formája a banknak nem volna képes... Elvileg tehát a jelenlegi bankrendszer fenntartása mellett van és csak abban az esetben térne el ettől az alaptól, ha a privilégium megújítása iránti tárgyalások alkalmával arra a meggyőződésre jutna, hogy az érdekelt többi faktorok igényeinket nem respektálják, amely esetben kénytelen lenne maga is az önálló jegybank álláspontjára helyezkedni“.¹

Gr. Andrássy Gyula, ki kassai újabb jelöltségét nem fogadta el (313) és a nagymihályi kerületben lépett fel (hol egyhangúlag megválasztották), május 23-án mondott Nagymihályon programbeszédet.^{1 2 3}

Pártonkívüli állásának megokolására felhossa, hogy habár a 67-esek győzelmét kívánja, azért nem csatlakozhatik a kormányhoz, mert annak „legtöbb tagja a legmesszebbmenő ellenérzéssel viseltetett mindig a koalíció iránt. Ők nem követték *Tisza példáját, aki alig rázta le a harcok porát, máris azon volt, hogy a koalíciónak lehetővé tegye a mérsékelt politika folytatását* és azt, hogy az ország érdekében *sikereket érhessen el*“?

Tisza Istvánnak szóló ezen őszinte elismerés után Andrássy nagyon érdekesen nyilatkozik a katonai kérdésről, mely beszédének fő tárgya.

„Atyám miniszterelnöksége óta — úgymond bevezetőleg — jóformán semmi sem történt a végből, hogy közelebb hozzák a hadsereget a nemzet szívéhez. A Széll-kormány idejében a katonai

¹ L. a B. H. Lukács László Körmöcbányán c. cikkét az 1910. május 24-i számban.

² Közli a B. H. 1910. május 24-i számában.

³ Tudjuk (294), hogy Andrássy 1910. febr. elején arra akarta rávenni Khuent, hogy adja át Tiszának a miniszterelnökséget és hogy Khuen kormányvállalásának kezdetén az Andrássy vezérlete alatt álló alkotmánypártban meg volt a hajlandóság a Khuen híveivel való fúzióra, ezt azonban Khuen — legálább eleinte — nem akarta, minden valószínűség szerint Lukács László befolyása alatt. A fúzióra vonatkozó későbbi tárgyalások sem vezettek sikerre. Így következett be azután febr. 14-én az alkotmánypárt feloszlása.

nevelés terén történt egy lépés...¹ Ezt az egy lépést nem tekintve, kevés történt az utóbbi évtizedekben a hadsereg és a nemzet harmóniájának fokozására“.¹ ² Majd előadja, hogy miután a magyar nyelvnek a hadseregben való érvényesüléséért folytatott ellenzéki küzdelem az ellenzék győzelmével végződött, „mint az ellenzék megbizottja a királynak azt a tanácsot kellett adnia, hogy ü Fel-sége változtassa meg eddigi álláspontját s tegyen a nyelv kérdésében is bizonyos koncessziót, e koncessziók mértéke és időpontja tekintetében nyitva tartva a kompromisszumok lehetőségét. És nem hihette, hogy a történetek után ez az összhang másképpen volna helyreállítható, mintha az állam nyelvének tért adunk a hadseregben“.³

317. Beszéd a szarvasi nemzeti munkapárt 1910. máj. 24-i gyűlésén: a koalíció hatalomra jutása és bukása; a Khuenkormány vállalkozása; most már idejüket múlták a közjogi harcok; „67-esek vagyunk mindnyájan“; a bankkérdés kifejtése; „szerencsétlen dolog gazdasági kérdésekbe politikai jel-szavakat belekeverni“; „ha a nemzetet függetlenebbé akarom tenni, akkor igyekszem gazdagabbá tenni“; a koalíciós kormányzat sarkalatos hibája: a látszat, a frázis, a jelszó; a „kis-ember“ és a nagy ember; a koalíciós uralom számlája és a pénzügyi helyzet követelményei; „a magyar nemzetnek nemcsak felelős kormánya, de felelős választóközönsége is van“; az „igazi, a tettekben nyilvánuló“ 48-as érzés irányító szerepe.

Miként Halason (316), Szarvason is nehéz választási küzdelem előtt állott a nemzeti munkapárt. Jelöltje, Zsilinszky Mihály (volt közoktatásügyi államtitkár) állott szemben Haviár Dániel Justh-párti és Medvegy György kispárti jelölttel.

Gr. Tisza István tehát Zsilinszky támogatására megjelent Szarvason május 24-én a Lusztig-kertben tartott munkapárti gyűlésen.⁴

Ez alkalommal mondott nagy beszédében főleg a Justh-párt egyetlen függetlenségi színezetű ütőkártyáját, a bankkérdést vette tüzetes vizsgálat alá.⁵

¹ Ez nyilván tévedés. Széll alatt nem történt semmi a katonai nevelés terén. Ellenben történt Bánffy idejében (1897: XXII. t. c.) és később a „kilences bizottsági program“ (203) 4. pontjának végrehajtásaként. (1904: XX. t. c. stb.)

² Andrassy egy szóval sem említi Tisza nagy érdemeit a „kilences bizottsági program“ végrehajtása s azon túlmenőleg (229) a katonai nemzeti követelmények megvalósításának előbbre vitele körül. Pedig éppen Tisza volt az, aki — mint tudjuk (311) — május 17-én levelet írt a felvidéki zsidóság körében nagybefolyású Löw Lázár ungvári főrabbinak Andrassy nagymihályi megválasztásának hatékony előmozdítása érdekében.

³ A koalíció e részbeni törekvései sikertelenségének főokát (a Justh-esoport pálfordulása a katonai kérdésben és rögtönzött bankagitációja) Andrassy feltárja Kassa választóközönségéhez intézett búcsúlevelében. (313).

⁴ L. a B. H. 1910. máj. 25-i számának Tisza István Szarvason c. cikkét.

⁵ Tisza beszédének szövegét Az Újság 1910. máj. 25-i számából vettem.

Tisztelt uraim! Talán ismétlésekbe bocsátkozom; talán olyan dolgokat mondok el, amelyek ismeretesek mindnyájunk előtt. De ha a mai pillanat viszonyait, feladatait és kötelességeit tisztán akarjuk látni, lehetetlen rövid visszapillantást nem vetnünk a közelmúlt eseményeire. (*Halljuk! Halljuk!*)

Tisztelt uraim! A koalíciót a nemzetben mesterséges izgatás által nagyranövesztett illúziók, várákosok és reménykedések segítették győzelemre. (*Úgy van!*) Várákosok, remények és illúziók, amelyek egyfelől azt a hitet ébresztették a nemzetben, hogy azok, akik a nemzetet a Deák Ferenc által kitaposott ösvényen akarták az előrehaladásnak talán rögs, de biztos útján elővezetni, — hogy azok nem igaz magyarok; hogy azok idegen érdekeket szolgálnak; hogy azokat a nemzeti gyűlöletnek kell útjából elsöpörnie. És másrészt azt a hitet és reménységet, hogy ha a nemzet a maga bizalmával az igazi hazafiakat ajándékozza meg, akkor azokkal az 1867-i kiegyezésnél sokkal szebb, nagyobb, szélesebb látkört nyitó rendet tudnak a nemzet számára megteremteni; hogy akkor boldogabb, függetlenebb korszak következik be a nemzetre.

Én, uraim, nem vonom kétségbe, hogy azoknak is, akik ébresztették ezt az illúziót könnyelmű izgatásai által, legalább egyrésze meg volt győződve az általa hirdetett tanok igazi volta felől. De ez a meggyőződés csak addig tarthatott, amíg a hatalmat tényleg át nem vették, amíg az élet kérelhetetlen igazságaival szemtől-szembe nem kerültek. Akkor mihamarább meg kellett győződni arról, hogy tévúton járnak; hogy azzal, ha az 1867-i kiegyezés alapfalait döngetik és lerombolni akarják: azzal gyengítik a nemzet pozícióját, a nélkül, hogy valami erősebbet tudnának helyébe tenni. S azzal csak azok malmára hajtják a vizet, akik elleneztek az 1867-i kiegyezést mindaddig, amíg azt egyáltalában teheték és akik az első részt, amelyet a magyar nemzetnek az egészséges és helyes nemzeti politika bázisáról való eltévelyedése nyit számukra, arra fogják felhasználni, hogy az 1867-i kiegyezés romjain nem a függetlenségnek a nemzet álmait megvalósító valami szebb alapját, hanem a régi centralisztikus összbirodalmi törekvéseket állítsák ismét helyre. (*Úgy van! Úgy van!*)

És, uraim, ez a meggyőződés rávezette azokat, akik akkor, mint a koalíció bizalmának letéteményesei intézték az ország sorsát, hogy igyekezzenek állandó rendet teremteni; hogy bázist kapjanak közügyeink olyan vezetésére, amely helyreállítsa, tartós alapokra helyezze a király és nemzet közti bizalmat és visszaadja a nemzetnek azt a legdrágább kincset, amit háromszázötven év keserves küzdelmei után Deák Ferenc bölcsesége megszerzett a nemzetnek: a király és a nemzet közötti teljes összhangot; a királyi hatalomnak a nemzeti politika céljaira

való teljes felhasználását, hogy ezt visszaadja és biztosítsa a nemzet számára a jövőben. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

Megindult ez a törekvés, tisztelt barátaim. Tudjuk mindnyájan, hogy bizonyos alappontozatok mellett hajlandók lettek volna a koalíciós kormány tagjai új pártalakítás révén egészen új rendet teremteni ebben az országban, amelyik megszüntesse a 67-esek és 48-asok közti különbségeket és alapját képezhesse egy minden közjogi kérdéstől, közjogi vitatkozástól, közjogi gyúányagtól megtisztított munkás nemzeti közéletnek.¹ Tudjuk azt is, hogy ez a törekvés kútba esett azért, mert ben oly merev álláspontra helyezkedett, amelynek megvalósítására akkor kilátás nem volt; másrészt pedig minden egyéb kérdésre nézve kijelentette, így különösen katonai kérdésre nézve, hogy ott semmi követelése nincs, hogy ott belenyugszik abba, hogy változatlanul maradjon meg a jelenlegi állapot. *(Igaz! Úgy van!)* És ezzel, tisztelt uraim, a függetlenségi pártnak az a része, amely ma Justh Gyula vezetése alatt külön pártot alkot, lehetetlenné tette a katonai kérdéseknek a koalíció többi része által kívánt rendezését. *(Úgy van! Úgy van!)* És mivel Justh Gyula és pártja megalakulása percétől fogva bejelentette az obstrukciót, lehetetlenné tette a koalíciós kormányra nézve a tovább kormányzást, lehetetlenné tette az akkori képviselőháznak további együttműködését. *(Úgy van!)*

Uraim! Az a helyzet, amelyet a Justh-párt már megalakulásakor teremtett, vonta maga után azt, hogy a koalíciós kormány, ha beadta is az indemnitást kérő javaslatot, de már annak tárgyalását meg sem merte kísérelni, mert tudta, hogy a Justh Gyuláék által bejelentett obstrukcióval szemben ez egészen hiábavaló kísérlet lett volna. *(Úgy van! Úgy van!)* Ez vonta maga után azt a helyzetet, hogy bekövetkezett az új év, az ex-lex állapotnak minden rendezetlenségével, minden nyomorúságával együtt. Elkövetkezett az újoncozás ideje, a nélkül, hogy kellő törvényes alap hiányában az újoncok állítása, az újoncozás lefolyhatott volna.¹ És, tisztelt uraim, ezek az urak olyan nagyon könnyen beszélnek arról, hogy hát jól van, nem lesz újonc, a rendes időben legalább nem. Dehát egészen eltekintve attól, hogy ez minő veszteség, minő kár az országra nézve; hogy hazánknak biztonságát, tekintélyét, katonai állásának szilárdságát *(Úgy van! Úgy van!)* és ennek folytán valódi függetlenségét *(Igaz! Úgy van!)* — mert csak az a nemzet független igazán, amely kellő katonai hatalomra támaszkodik

¹ Az 1910. jan. 1-én beállott hosszú pénzügyi és katonai „exlex“-ről 1. a (293) sz. a.

(*Úgy van! Úgy van!*) — hogy mindezt mennyire aláassa az, hogy hadseregünk viszonyai ilyen rendezetlen állapotba kerülnek, — de, mondom, mindettől eltekintve, ha ők a nép bárátaiként szeretnek szerepelni: vajjon érdeke-e a népek az, hogy az újoncozás megint ne történjék meg a rendes időben? Érdeke-e a népek az, hogy az a fiatalember is meg ne tudja, hogy vállalhat-e munkát a nyárra, gondoskodhatik-e a jövőjéről, hogy mikor fogják bakancsba ugratni? Vagy érdeke-e a népek, hogy ha októberig megint¹ nem sikerül az újoncozást megcsinálni, megint családok póttartalékosokat kelljen behívni, hogy az ország védtelen állapotban ne maradjon? (*Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van!*)

Uraim! Ezek az urak olyan könnyen ajkukra veszik a népek, a szegény embernek az érdekeit; úgy szeretik magukat odaállítani, mint a népek egyedül hivatott védelmezőit és jóbarátait.^{1 2 3 4 5 6 7} De olyankor azután, amikor egyik vagy másik botor eljárásuk a népek elevevébe vág: akkor éppen ők azok, akik a népek életbevágó nagy érdekeiről megfeledkeznek. (*Igaz! Úgy van!*)

Hát, uraim, bekövetkezett ez az állapot. Költségvetésünk nem volt; újoncozni nem tudtunk; az ország törvényes rendje felbomlott. Mert hiszen, az nem törvényes rend, ha egy kormány költségvetés nélkül kénytelen kormányozni, (*Úgy van!*) amikor tulajdonképpen minden egyes krajcár, amelyet kifizet: törvénytörtés. (*Úgy van!*) És tehetetlenségben vergődött a nemzet. Nem volt olyan kormány, amely királynak és nemzetnek együttes bizalmára támaszkodva, a nemzet életét irányíthatta volna, a nemzet cselekvését vezethette volna, a nemzetet kiütlenség és bellelenséggel szemben kellő nyomatékkal megvédhette volna.³ (*Úgy van!*) Vigasztalan, reménytelen helyzetben vergődünk; tehetetlen helyzetben, amelyben elsősorban maguk azok a férfiak, akik talán a legjobb intenciókkal, de egy képtelen álláspontra helyezkedve, idejuttatták a nemzetet: maguk azok a férfiak rimánkodtak a legjobban, hogy jöjjön végre valaki, aki átveszi tőlük a kormányt; aki kimentí őket is, az országot is ebből a lehetetlen helyzetből. (*Úgy van! Úgy van!*)

Hát uraim, akkor, ha ezek után az előzmények után oda-

¹ A jelen század első évtizedében ismételtelen előfordult katonai „exlex”-ről I. a (313) sz. jegyzetében foglaltakat.

² Bizonyos nagyhangú urak viselkedéséről a „szegény-ember”-rel szemben a beszercebányai beszédben (313) is volt ezó.

³ Apponyi is hangoztatja Emlékirataiban (II. 192. és 162. 1.), hogy a koalíciós kormány „nélkülözte a királynak valódi bizalmát és az alkotmányos korrektség követelményein túlmenő támogatását” és hogy a miniszterek közül Andrássy iránt viseltetett „a legtöbb bizalommal, vagy mondjuk, a legkevesebb bizalmatlansággal”.

állottak a jelenlegi kormány tagjai; átvették az ügyek intézését és azzal a hazafias felszólítással fordultak a nemzethez, hogy, ime, most már beláthattuk mindnyájan, hogy mit jelenthet a nemzetre nézve az, ha meddő közjogi vitákban fecséreljük el az erőt. *(Úgy van!)* Ne tegyük ezt tovább: tegyük félre azokat a kérdéseket, amelyeknek további feszegetése csak ártalmára van a nemzetnek, csak ilyen helyzeteket teremt a nemzetre nézve. Egyesüljünk, ne nézzük azt, ki volt 67-es, ki volt 48-as a múltban, hanem fogjunk kezét mindnyájan a közelmúlt tapasztalatain okulva arra, hogy most már becsületes, törekvő, praktikus, gyakorlati munkálkodás terén vigyük ennek a nemzetnek sorsát, ügyeit előbbre. *(Hosszas éljenzés.)* Hegesszük be a közelmúlt bajai által okozott sebeket, állítsuk helyre az ország törvényes rendjét, válasszunk egy új képviselőházat, amelyiknek azután minden tagja igyekezzék lelkiismeretes, komoly munkát végezni és egyesíteni szívének, lelkének, eszének legjobb erejét arra a célra, hogy a nemzet törvényhozása valóban dolgozzék a nemzet javára, hogy a nemzet törvényhozása, ha törvényhozásnak nevezi magát, hát hozzon is törvényeket; *(Úgy van! Tetszés.)* hozzon olyanokat, amelyekkel gazdasági téren, szellemi téren, a nemzeti függetlenség terén, egy szó mint száz, minden téren gyarapítsuk a nemzet erejét, elhárítsuk az utunkban álló bajokat; akadályokat: hát ezzel a felszólítással a kormány csak azt a célt szolgálta, hogy erősebbé, magyarosabbá, műveltebbé és ezáltal hatalmasabbá és függetlenebbé legyünk. *(Hosszas élénk helyeslés, tetszés és taps.)*

Uraim! A legutóbbi esztendőök szomorú tapasztalataiból csakugyan le lehetne vonni azt a tanulságot, hogy most már idejüket múlták mindazok a közjogi harcok, mindazok a vádaskodások, mindazok a gyűlölködések, amelyek a magyar nemzetnek annyi értékes erejét kötötték le, amelyek annyi értékes nemzeti erőt állítottak szembe egymással, hogy azután a magyar embernek magyar ember ellen uszított ereje lekösse, megsibbassa kölcsönösen egymást, és elvonja az időt és erőt attól a tevékenységtől, amelyik igazán szolgálná, igazán előbbre vinné a nemzet ügyét. Hiszen ha végigtekintünk hazánk történelmén, hát nem vörös fonálként húzódik-e rajta végig az a keserű tapasztalat, hogy a magyar nemzetnek akkor, amikor jó dolga volt: azt a szerencsés helyzetet, amelyet talán nagy veszélyek között kifejtett nagy erényeivel, vitézségével, kitartással, áldozatkész hazaszeretetével biztosított a nemzet számára, soha kellőleg kihasználni nem tudta? *(Igaz! Úgy van!)* Mert olyankor követte a nemzetet a maga ezeréves régi átka, a gyűlölködés, a pártoskodás. *(Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van!)* Magyar ember volt magyar embernek mindig a legveszélyesebb

ellensége. *(Igaz! Úgy van!)* S ez a nemzet nagy időkben, nagy veszedelmek között, nagy dolgokra volt képes. Mert olyankor, a veszély pillanataiban, el tudtuk felejteni mindazt, ami elválaszt bennünket; akkor fel tudott támadni ennek a hazának minden polgárában az a tudat, hogy ugyanannak az édesanyjának közös gyermekei vagyunk, akiknek ezt az édesanyját kell egyesített erővel, vállvetett tevékenységgel minden bajtól megmenteni. *(Úgy van! Tetszés.)* De ez az érzés háttérbe szorult a békének boldog korszakában. S akkor azután a széthúzás, a pártoskodás, a gyűlölködés, az egymás rágalmozása, az egymás befeketítése lehetetlenné tette azt az igazi testvéri egyetértést, amelyre pedig ennek az ezer veszély által környezett, minden oldalról hatalmas szomszédok által környezett, a magyar függetlenséget, a nemzet önálló existenciáját, létezését fenyegető ellentétes áramlatok által körülvelt maroknyi kis magyar nemzetnek mindenekfelett és mindenekelőtt szüksége van. *(Úgy van! Élénk helyeslés.)*

Uraim! Nem vonom kétségbe senkinek hazafias szándékait. De higgyék meg nekem, rosszul szolgálja hazáját az, aki a helyett, hogy a testvériségnek, az áldásos, békés munkálkodás terén való egyesülésnek üdvös szózatával lépne a választó közönség elé: ma is a gyűlölségnek, ma is a visszavonásnak, ma is az egymás becsmérlésének és rágalmozásának méltatlan eszközához folyamodik. *(Zajos helyeslés.)*

S hát, uraim, én még értettem azt, hogy itt sok szenvedély, sok gyűlölség volt a magyar közéletben. Nem helyeseltem soha, nem tartottam indokoltnak, nem tartottam szükségesnek, — de értettem addig, amíg sokan voltak közöttünk, akik meg voltak győződve arról, hogy itt a közjogi kérdések feszegetése által nagy eredményeket lehet elérni. De a legutóbbi négy esztendő tanulságai után leliet-e ma még egyáltalán józan ésszel bíró embernek azt gondolni, hogy bármit is nyer ez a nemzet azáltal, ha itt közjogi kérdéseket feszeget? Lehet-e ma még bárkinek jóhiszeműleg azt állítani, hogy ennek a nemzetnek közjogi előrehaladását csak a kiegyezéshez ragaszkodó magyaroknak hazafiatlansága gátolja? *(Élénk felkiáltások: Nem lehet!)* Ma, amikor megpróbálhatták; amikor odajutottak a hatalom polcára azok a honfitársaink, akik azt mondták és bizonyára hitték is, hogy tudni fognak a G7-i kiegyezés helyett valami jobbat odaállítani és e helyett minden hazafiasságuk mellett, minden személyes érdemeik és jelentékeny tulajdonságaik mellett csak azt érték el, hogy bizony megintgatták az 1867-nek politikai pozícióját. De ezzel azután megintgatták magának a magyar nemzetnek a pozícióját is; *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)* csökkentették, lerombolták azt a politikai tőkét, azt a tekintélyt, azt a jó hírnevet, azt a politikai

erőt és hatalmat, amelyet az 1867-i kiegyezés alapján negyven év alatti becsületes munkálkodással a magyar nemzet magának kiérdemelt. (*Úgy van! Úgy van!*) Hát, uraim, vissza kell fordulnunk erről az útról, mielőtt a lejtő aljára érkezünk volna. Vissza kell fordulni, mielőtt teljesen késő lenne és amikor még időnk van becsületes, egészséges irányba vezetni a nemzetet.

Megkönnyíti ezt számunkra a függetlenségi pártoknak az eljárása is. Mert hiszen, ha mind a két függetlenségi pártnak a programját nyugodtan vesszük bonckés alá; ha nem azt nézzük, hogy micsoda jelszavakkal, micsoda eszközökkel, micsoda izgató eszközökkel próbálkoznak imitt-amott még ma is hatni a közönségre, hanem magukat az ő programpontjait; ha azt vesszük, hogy micsoda kérdésekkel jönnek, micsoda javaslatokkal jönnek ők a választóközönség elé: hát azt fogjuk látni, hogy ma a függetlenségi párt egyetlen egy oly kérdést nem állít előtérbe, egyetlen oly kérdést sem feszeget, amely az 1867. évi XII. törvénycikknek a megváltoztatására vonatkoznék. (*Igaz! Úgy van!*)

Uraim! Ha nem akarunk a szavakkal játszani, hanem azt mondjuk, hogy az a 67-es ember, akinek semmi olyan gyakorlati követelése nincs, amely a 67-i kiegyezés megváltoztatását kívánná: akkor konstatálhatjuk azt, hogy 67-esek vagyunk mindnyájan.¹ (*Igaz! Úgy van!*) Én felhívom t. barátaimat és polgártársaimat, nézzék meg akármelyik függetlenségi pártnak a programját, abban nem fognak oly kérdést találni, amely a 67-i kiegyezésbe ütköznék; amely a 67-i kiegyezés alapján megoldható nem volna. (*Úgy van!*)

Hiszen ennek a ténynek köszönhetjük azt, hogy a függetlenségi párt ma már a súlyt egészen a közgazdasági kérdésre veti. Mivel pedig a következő országgyűlés alatt a vámszövetség kérdése nem kerül napirendre, — mert hiszen ők minden közgazdasági önállóság melletti frázisaik dacára elfogadták tíz esztendőre a vámszerződést,^{1 2} (*Igaz! Úgy van!*) — a közgazdasági önállóság jelszava alatt is kizárólag a bankkérdés az, amit most előtérbe állítanak; amivel a választóközönség bizalmát, ragaszkodását kiérdemelni akarják.

Hát, uraim, nézzünk ennek a bankkérdésnek³ kissé a szemébe. Nem tudom, nem tűnik-e fel önöknek is, t. barátaim,

¹ Ezt az alaptételt hangoztatja és bizonyítja előbbi beszédeiben is.

Hussarek volt osztrák miniszterelnök a legjobbnak, „den je ein österreicher Regierungschef erziehe”. (Erinnerungen an Franz Joseph I. 184. l.)

³ A bankkérdésre nézve 1. a (316) sz. a. utalásokat.

hogy sajátságos eset az, hogy a múlt időben, — pedig hiszen mindnyájan, akik itt élünk édes hazánk közéletében, eleget hallottunk már függetlenségi vezéreket, apostolokat beszélni, álláspontjuk mellett érvelni, — hogy a legutóbbi húsz esztendőben valóban mentői kevesebb szó esett a bankkérdésről és hogy csodálatos az, hogy most egyszerre ez a kérdés, amely hiszen programjukhoz tartozott mindig, — ezt nem fogom kétségbevonni, — de amely meglehetősen alárendelt szerepet játszott az ő programjukban: mondom, ez a kérdés van most előtérben, mintha az ország boldogsága attól függne, hogy felállítjuk-e az önálló magyar bankot?

Hát nem jut-e önöknek is eszébe, hogy e sajátságos változásnak egyedüli oka talán mégis az, hogy lassacskán egész programjuknak minden egyéb sarkalatos pontját feláldozták, hogy lassacskán egész programjukból nem maradt semmi sem, *(Úgy van!)* amiért a világért sem hibáztatom őket. Mert nézetem szerint a jobb meggyőződés vitte őket rá arra, hogy programjukból kihagytak minden egyes pontot, amiről meggyőződtek, hogy feszegetése az országnak kárára vált volna. *(Élénk helyeslés.)* Nem azért hibáztatom őket, hogy ezt megtették. Csak azért hibáztatom, hogy egész nyíltan meg nem mondják. Hogy azzal a férfias nyíltsággal, amellyel tartoznának polgártársaiknak, nem jöttek ide megmondani, hogy: tanultunk az eseményekből, a tapasztalatokból; helytelen volt ezeket a kérdéseket ideállítani; helytelen volt ezekkel harcba vinni benneteket; tegyük félre azt, amiről meggyőződünk, hogy az ország kárára szolgál és kövessük jobb meggyőződésünket. *(Élénk helyeslés.)*

Erre azoknak az uraknak minden hazafiságuk mellett nincs elég erkölcsi bátorságuk, *(Igaz! Úgy van!)* hanem igyekeznek úgy járni el, hogy a kecske is jóllakjék, de a káposzta is megmaradjon. *(Úgy van! Derültség.)* Nem feszegetik olyan programpontjaikat, amelyekkel nagy nemzeti veszedelmet okozhatnának, — ez becsületükre válik, — de azért mégis a következetesség színében akarnak feltűnni, és hogy a következetesség látszatát megmentsék, programjuknak épen maradt utolsó pontját, a bankkérdést veszik elő és azzal igyekeznek az elvhűség, a következetesség látszatát megmenteni.

Hiszen, uraim, emlékezzünk vissza! Mikor a kiegyezési tárgyalások befejezésükhöz közeledtek és egy percig úgy nézett ki a dolog, hogy a macskával együtt lenyelik a farkát is, *(Derültség.)* hogy a vámszövetséggel a hankérdést is megtudják oldani: akkor — hiszen minden függetlenségi párti lap hozta — a klubokban, a folyosókon széliében beszéltek, azt mondták, hogy lehetetlen a bankról lemondanunk, hiszen különben kivernek a választóink, ha mindent feladunk.¹ *(Élénk*

¹ (293).

felkiáltások: Igaz! Úgy van! Emlékszünk rá!) Így történt azután, hogy mint az elvhűség mentő horgonyát, megtartották a maguk számára a bankkérdést. *(Igaz! Úgy van!)* És mikor azután rákerült a sor az érvelésekre az ország színe előtt, — ott, ahol az állítások kellő kritikára találhattak, — lehetőleg kerülték a közgazdasági érveket e téren. Főleg annak bizonyítására szorítkoztak, hogy fel lehet a bankot állítani; amit, tisztelt uraim, bátran állíthatnak. Én is állítom, hogy fel lehet állítani és ezt komoly szakember sohasem is fogja kétségbevonni. Az bizonyos, hogy Magyarország felállíthatja a külön bankot, amikor akarja. A kérdés az, hogy hasznot okoz-e vele vagy kárt? *(Úgy van!)* Hogy azokat a célokat, amelyeket egy jegybanknak kell betöltenie, jobban tölti-e be a magyar külön bank, vagy jobban tudjuk-e akkor biztosítani, ha megfelelő, összes érdekeinket gondozó és megvédő feltételek mellett fenntartjuk a közösseget ezen a téren Ausztriával és az Osztrák-Magyar Banknak szabadalmát hosszabbítjuk meg? *(Úgy van!)*

A nagy nyilvánosság előtt nagyon keveset beszélnek ezek az urak erről a kérdésről: úgy bizalmasabb körben, malom alatt, hol nem kell a kritikától félniök, annál többet, annál szabadabban és annál ékesszólóbban. Nekem ugyan nem igen van szerencsém velük ily bizalmas körben összejönni. *(Élénk derűtség és felkiáltások: Éljen Tisza!)* Kérem, én ezt nagyon sajnálom. *(Élénk derűtség.)* De hát van nekem azért sok olyan jóbarátom, aki elmondja nekem, hogy ezek az urak miket beszélnek olyankor, amikor azt hiszik, hogy csak olyan polgártársaikkal állanak szemben, akiknek nincs kellő szakismertük ezen a téren, akiknek tehát hiszékenységével, egyenes, bizalomteljes lelkületével visszaélhetnek. Hát olyankor — talán itt is volt rá eset — *(Felkiáltások: Volt! Volt!)* olyankor aztán elmondják azt, hogy akinek a bankóprés a kezében van, az nyomhat annyi pénzt, amennyi neki tetszik. *(Derűtség.)* Miért legyen a németnél a bankóprés Bécsben! Hiszen akkor a német nyom magának bankót. Mért ne legyen nálunk Pesten? Akkor magunk nyomnánk magunknak magyarok bankót és a haszon a miénk lenne. Hát ilyenféle, — nem tudom, érvelésnek nevezzem-e? — de ilyen szellemű állításokat igen sokat hallunk bizalmas körben terjeszteni. *(Úgy van!)*

Engedjék meg, hogy a kérdésnek ezzel a részével is röviden foglalkozzam. *(Halljuk! Halljuk!)* Hát az igaz, hogy akinél a bankóprés van, az nyomhat bankót. De hogy a bankó csak haszontalan papiros lesz-e vagy pedig olyan érték, amit mindenki a közforgalomban elfogad teljes értékű pénz gyanánt: az azután attól függ, hogy annak a bankónak megvan-e az illető pénzügytéztnél a teljes ellenértéke; *(Úgy van!)* Mert hiszen akármelyikünk, ha elővesz egy bankót — mert ha nem is

olyan gyakran, mint szeretnék, de megfordul bankó mindnyájunknak a kezén egyszer-mászor (*Derültség*) — és annak a szövegét elolvassa, megláthatja, hogy minden bankjegyre az van írva, hogy ennek a bankjegynek előmutatója kap az Osztrák-Magyar Banktól annyi ércpénzt, amennyi a bankóra rá van nyomva: tíz koronát, húsz koronát, száz koronát; szóval, amennyire a bankó szól ércpénzben. Mi tehát a bankjegy? Semmi egyéb, mint adóslevél. Az Osztrák-Magyar Bank vagy a bankjegyet kibocsátó bank által kiadott adóslevél, csak olyan adóslevél, mint a váltó vagy akármelyik másik adóslevél. Azal a különbséggel, hogy nem névre szól, nem Kis Péternek, vagy Nagy Jánosnak tartozom tíz vagy húsz koronát fizetni, hanem az előmutatónak; annak, aki odaviszi a bankót, akárki legyen az és nincs lejáráthoz kötve, hanem akármikor, akármelyik percben elmehet, akinek bankjegy van a kezében az Osztrák-Magyar Bankhoz és ott aranyat kaphat azért a bankjegyért cserébe.

Uraim, megjegyzem mindjárt, hogy most — méltóztatnak jól tudni — az úgynevezett készfizetések nincsenek még nálunk felvéve, tehát ma még törvény nem kötelezné a bankot, hogy fizessen aranyat a bankjegyért. De az Osztrák-Magyar Bank már évek óta úgy rendben tartja a maga ügyeit, hogy tényleg bármikor szívesen bevált minden bankjegyet aranyra. Abban a helyzetben van, hogy megtegye, hogy meg is tehesse. Ennek tulajdonítható az is, amit tudunk az életből mindnyáján, hogy a húsz koronás arany éppen annyit ér, mint a húsz koronás bankjegy. Akárki a közönség köréből szívesen elfogadja a bankjegyet, mert tudja, hogy az Osztrák-Magyar Bank beváltja akármelyik pillanatban. Annak a bankjegynek nincs értéke, az a papiros épp olyan haszontalan papiros, mint akármilyen más; csak azáltal van értéke, hogy oly adóslevél, amelynek kibocsátója az a bank, amelyik a kibocsátott bankjegyet be is akarja, be is tudja váltani ércpénzre, tehát el is fogadhatja mindenki szívesen a helyett az ércpénz helyett.

Ebből következik, hogy aki bankjegyet bocsát ki, nem a semmiből csinál vagyont magának; mert ennek a bankjegynek ellenértéke mindig meg kell, hogy legyen nála, és pedig a legnagyobb részben ércpénzben. Mert egy lelkiismeretes banknak úgy kell gondoskodnia a maga ércfedezetéről, hogy akármilyen hullámvásai álljanak is be a piacnak, mindig legyen annyi aranya a pincében, hogy bankjegyei beváltása iránt soha aggodalom ne lehessen. (*Igaz! Úgy van!*) Az Osztrák-Magyar Banknak pl. a bankjegy forgalma a mai világban a 2000 milliót meghaladja. Változik a hiteligények szerint 2000-től 2200 millió koronáig. Ezzel szemben az Osztrák-Magyar Bank pincéjében több, mint 1700 millió korona vert

arany fekszik; tehát majdnem öthatodrésze a bankjegyforgalomnak vert arannyal van fedezve az Osztrák-Magyar Bankban. így már világos, hogy ami bankjegyet a bank kibocsát, de a helyett az aranyat, amely nála van és amelyet éppúgy forgathatna, mint a bankjegyet, pincéjébe bezárja, — azon semmiféle haszna nincs. Haszna csak azon bankjegynél van, amellyel szemben megvan az ellenérték, de nem aranyban, hanem kamatozó értékben. Amely bankjegynek kamatozó értéke van, azon üzleti haszna van; mert ő a bankjegy után nem fizet kamatot, ellenben az ő adósának, akinek ő adott kölcsönt, kell fizetni a bankkamatláb szerinti kamatot. A jegybank tulajdonosai számára a jegybankkal járó jövedelem tehát ebben rejlik. A bankjegyforgalomnak azután a része után, amelyre nincs ércfedezete és amely után — ezt még hozzáteszem, hogy teljes legyen a kép — adót fizet, mert hiszen a négyszáz millió koronán felüli, érccel nem fedezett bankjegyek összege után — amint tudjuk — a bank 5%-os adót fizet: a banknak nincs haszna. De az adómentesség határáig jövedelme van az üzleten, ezt a jövedelmet pedig kapja a jegybank azért, hogy kettős szolgálatot tegyen az országnak.

Az egyik szolgálat az, hogy minden körülmények között biztosítsa a pénz teljes értékét; úgy rendezze viszonyait, hogy mindig valóban legyen aranykészlete; hogy bankjegyeinek mindig meglegyen a teljes értéke; hogy az országot ne érhesse az a kár, amely a rossz pénzzel jár, amelynek hol több, hol kevesebb diszagiója van, ami azután az összes gazdasági viszonyokra zavarólag hat. Másik feladata pedig a banknak az, hogy hitelforrását, amelyet kapott — mert hiszen hitelforrás az, ha ő bankjegyeket bocsát ki — használja fel arra, hogy lehetőleg olcsó kamatláb mellett, megfelelően szabályozza az illető országnak vagy az illető országoknak hitelviszonyait. A hitelviszonyok szabályozásában van nagy jelentősége a jegybanknak. És a jegybank annyival jobban felel meg rendeltetésének, annyival több hasznot fog egy országnak hajtani, mentői jobban tudja megoldani a teljes pénzürték fenntartását úgy, hogy a mellett nyugodt pénzüviszonyokat és olcsó kamatlábat biztosítson a nemzetnek. *(Ez a fő!)* Ez a fő, tisztelt uraim, ez a lényeg és arra hívom fel most már becses figyelmüket, hogyan áll a dolog ebben a kérdésben. Hát, uraim, talán az egyszerű józan ész azt diktálja, hogy két embernek jobb hitele van, mint egynek; *(Úgy van!)* két nemzetnek, két ország gazdasági társadalmának nagyobb hitele van, mint egynek. *(Úgy van!)* Tehát már magában véve szélesebb alpra fektethetjük egy jegybanknak pozícióját, erősebbé, hitelképe-sebbé tehetjük azt, ha nagyobb területre terjed ki; ha két ország anyagi erejét felhasználhatja és nem csupán egyét. De

talán a józan ész éppúgy vallja azt is, hogy a vagyonosabb embernek nagyobb hitele van, mint a szegényebbnek; hogy a vagyonosabb embernek, a vagyonosabb országnak nagyobb a hitele, mint a szegényebbnek. *(Úgy van!)* Tudjuk azt is, hogy mi, fájdalom, vagyoni erő dolgában messze hátramaradtunk Ausztria mögött. Hiszen török, tatár pusztított bennünket évszázadokon át, akkor, amikor nyugati szomszédaink, akiket testünkkel védtünk, vagyonosodhattak, előrehaladhattak. *(Úgy van!)* Tehát ők vagyonosabbak, mint aminők mi vagyunk. Ebből világos, hogy Ausztriának nagyobb hitele van, mint Magyarországnak.

Már most menjünk tovább! A józan ész azt is diktálja, hogy ha egy vagyonosabb, tehát nagyobb hitelű ember azt az ajánlatot teszi egy szegényebb, tehát kisebb hitelű embernek, hogy a hitelviszonyokat együtt mutyiba rendezzék, az a szegény embernek előny és nem hátrány. *(Természetes!)* A magánéletben talán kinevetnék az olyan embert, akinek alkalmá nyílnék társulni a maga hitelviszonyai rendezésére egy nála sokkal gazdagabb emberrel és akkor azt mondaná rá: pajtás, én veled nem állok össze, mert én független akarok maradni. Tökéletesen ugyanez a helyzet a két nemzetre nézve. Ha nekünk arra van módunk és alkalmunk, — mert hiszen csakis arról van szó, hogy Ausztriával szemben lígy oldjuk meg a bankkérdést, hogy a teljes egyenjogúság alapján álljunk, — hogy az a közös bank éppúgy kiszolgálja a mi érdekeinket, mint az osztrák érdekeket; hogy ebben a tekintetben teljes garanciánk legyen: akkor, engedjenek meg, de eszeveszett bolondság visszautasítani azt az alkalmat, *(Élénk helyeslés.)* hogy egy nálunk sokkal gazdagabb országnak fejlettebb hitelét a magunk előnyére is igénybe vebessük. *(Igaz! Úgy van!)*

Ez a tiszta gazdasági igazság e dologban. Már pedig engedjenek meg, szerencsétlen dolog gazdasági kérdésekbe politikai jelszavakat belekeverni. *(Úgy van!)* Amikor én a magyar nemzetnek gazdasági érdekeit akarom megvédeni, akkor én csak egyetlen egy szempontot ismerek: azt, hogy micsoda intézkedés teszi gazdaságilag erősebbé a nemzetet. És azért ismerem csak ezt az egy szempontot, mert arról meg vagyok győződve, hogy a függetlenség politikai szempontját is csak így tudom helyesen szolgálni; mert egy nemzet függetlenebbé lesz, ha vagyonosodik és veszít függetlenségéből, gyengébb lesz idegen befolyásokkal, idegen áramlatokkal szemben, ha szegényebb. Ha tehát a nemzetet függetlenebbé akarom tenni, akkor igyekszem gazdagabbá tenni.¹ *(Helyeslés.)* És minden olyan

¹ Nem ugyanezt hangoztatja-e Széchenyi is az „ex principio“ — magyarokkal szemben? „Csak a vagyonos nemzet szabad“, mondja a Hitelben.

eljárás, amellyel szegényebbé teszem a nemzetet, vagy akadályozom, lassítom gazdasági fejlődését, egyenesen a függetlenségi politikának hátrányára válik. *(Igaz! Úgy van! Élnék helyeslés.)*

Már pedig, uraim, ott, ahol a nyilvánosság előtt velünk szemtől-szembe kell ezeknek az uraknak a bankkérdésről beszélniük, sohasem merik kétségbevonni azt, hogy a külön bank megdrágítja a kamatlábat. Lehetőleg igyekeznek hallgatni erről a kérdésről; de aki beszél róla, kénytelen beismerni, hogy a független bank drágítani fogja a kamatlábat. Ha tehát ezt ők így tudják és ezt nem tagadják, vagy még néha be is vallják: akkor, engedelmet kérek, én azután nem akarok kritikát mondani azon eljárásuk felett és nem akarom névvel nevezni azon eljárásukat, hogy azután elmennek szűkebb körbe oly polgártársaik közé, akiknek bizalmát akarják a maguk számára megnyerni, akiknek támogatását kérik, akiktől politikai megbízást kérnek és azután ahhoz a nemtelen fegyverhez folyamodnak, hogy ezeknek a polgártársaiknak ilyen kérdésekben való járatlanságát, ezeknek a polgártársaknak hiszékenységét és feléjük forduló nyílt lelkük bizalmát rútul megcsalják *(Igaz! Úgy van!)* azzal, hogy oly dolgokat mondanak nekik, amelyek valótlanágáról maguk is meg vannak győződve. *(Úgy van!)* Mert ha nem volnának róla meggyőződve, nem mondanák el ezeket csak úgy szűk körben, de kiállanának ezekkel oda is, ahol felhívhatják az eszmék harcát, a kritikát.

Uraim! Általában nagyon kérem önöket egy dologra. Hiszen képviselőválasztások alkalmával a dolog természeténél fogva, minden képviselőjelölt, minden párt, minden politikus idejön önökhöz, ide jön a politikai erő és hatalom ősforrásához: a választóközönséghez. Nagyon kérem önöket arra, nézzék meg egy kissé, ki minő eszközökhöz fordul önök előtt. Nézzék meg, hogy amit önök között hirdetnek az emelvényről vagy a hordó tetejéről, ugyanaz-e az, amit hirdetnek odafent az ország házában, odafent a hírlapjaikban, a nagy közvéleménynek nyilvános megvitatásában? És ha azt látják, hogy e tekintetben különbség van a között, amit idelelni hirdetnek és a között, amit nyíltan bevallanak, mint pártjuk hivatalos álláspontját: akkor kellő bizalmatlansággal fogadják ezt az eljárást és forduljanak el azoktól, akiknek ez az eljárása is azt mutatja, hogy nem tiszta bort öntenek a pohárba. *(Igaz! Úgy van!)* És, uraim, általában nézzék meg azt is, hogy ki az, aki érvekkal jön; ki az, aki polgártársainak józan belátásához fordul; aki higgadt érvekkal akarja meggyőzni polgártársait *(Úgy van!)* és ezen az úton megszerezni bizalmukat? És ki az, aki tetszetős, káprázatos jelszavak, a káprázatos ígéretek és a gyűlölségnek, az izgatásnak, mások befektetésének fegyverével igyek-

szik sikert elérni? És akkor arra kérem önöket, forduljanak el azoktól, akik ilyen módon jönnek önökhöz.

Forduljanak el mindenekelőtt azoktól, akik a hízelgés fegyverével akarják az önök szívét megnyerni. Higyjék meg nekem, uraim, az becsüli meg polgártársait, aki akkor, amikor az alkotmányos küzdelmek terén önökhöz fordul, semmi egyéb fegyverzettel nem jelenik meg, mint eszméinek, elveinek, igazságainak: az észhez, az elméhez, a bíráló, a boncoló elméhez szóló fegyverével. (*Hosszas élénk tetszés és helyeslés.*) Míg viszont a nép iránti megvetés, a népnek cinikus kicsinylése rejlik annak a lelkében, aki izgatásnak és hízelgésnek útján igyekszik önökhöz férközni. (*Élénk tetszés és helyeslés.*)

Uraim! Az egyedüli kérdés, amelyet ma előtérbe állítanak a politikai küzdelemben, a bankkérdés. Én igyekeztem lehetőleg kifejtetni azt, hogy ebben a kérdésben is a nemzet jól felfogott érdeke azt kívánja, hogy ne a látszatot keressük, hanem a lényegét; hogy ne a külsőségek után induljunk, hanem azt a megoldást fogadjuk el, amely a nemzetet vagyonosabbá, erősebbé teszi.

Azt hiszem, uraim, egész eljárásunkban ennek kell a vezéreszmének lennie. Hiszen ha végignéznünk ennek a négy esztendőnek egész rombolásán: miben találjuk igazi szülőokát, igazi ősforrását annak a károsodásnak, annak a pusztulásnak, amelyet szenvedtünk? Egyesek gonoszságában éppen nem. Tisztességes jóindulat, hazafiúi jóérzés megvolt azokban az urakban is. De igenis, keressük egész álláspontjuknak, egész gondolkodásuknak abban a szerencsétlen sarkalatos hibájában, hogy mindig, mindenütt, minden téren a látszatra dolgoztak; (*Úgy van!*) mindig, mindenütt a látszat, a frázis, a jelszó dominált és nem a nemzetnek igazi, életbevágó, gyakorlati érdeke.¹ (*Igaz!*)

Vegyük azt a kérdést, amiről annyit hallottuk azokat az urakat beszélni. Rendszerint ég felé fordított szemmel, bizonyos ábrándos mosollyal ajkaikon, (*Derűltség.*) ejtik ki azt a szót, hogy a „kiszember“ és beszélnek a „kiszember“ sorsáról.^{1 2}

¹ Ezért sem lehetett az erősen gyakorlati érzékű, éleslátású Ferenc Józsefnek bizalma a koalíciós kormányzat iránt. (Gratz II. 213. 1.) Ellentétben a koalíciós urakkal, Tisza István sohasem a „kirakat“ számára dolgozott.

² A „kiszember“ szó ellen tiltakozott Tisza István az 1908. nov. 17-én Debrecenben tartott ref. egyházi jellegű banketten, amikor az egyik asztali szónok a lelkipásztor főfeladatának a „kiszember“ek védelmét mondta. „Engem ez a szó — válaszolt Tisza — mindig kellemetlenül csiklandoz. Én ezt a fogalmat sem magyar fogalomnak, sem református fogalomnak nem tartom. Én kis embernek legfeljebb azt tartom, aki a maga hivatásának alatta marad“. (Tisza-Emlékkönyv, 1928, 164. 1.)

Különben is Tisza a „kiszember“-ért nem szónokolt, hanem annál többet cselekedett.

Mellesleg megjegyzem, hogy az én magyar észjárásom ezt a szót és ezt a fogalmat, hogy „kisember“ egyáltalán nem tudja bevenni. *(Úgy van!)* Én kérдем, uraim, hogyha mi „kisemberéről“ beszélünk, hát ki a „nagyember“? Hát van-e egyáltalán nagy ember? Hát vájjon a mi egész emberi sorsunkkal nem-e együtt jár az emberi gyarlóság, a kicsiség? Hát nem nevetséges dolog-e ember és ember között a szerint tenni különböztetést, hogy az egyik kisember, a másik nem kisember? Kis emberek, gyarló emberek vagyunk mindnyájan. Mindenestre kevésbé kicsiny az, aki a maga körében, a maga viszonyai között becsülettel igyekszik helyét megállni. *(Zajos helyeslés.)* Mentül magasabb polcra jut valaki, annál kisebb lesz, ha annak az állásnak kötelességeivel nem tud megbirkózni. *(Igaz! Úgy van!)* Hát, mondom, ezt az egész „kisember“ szót és fogalmat küszöböljük ki okoskodásainkból.

De, mondjuk, hogy a szegényember, hogy a kisgazda sorsáról mennyit beszéltek az urak. De vájjon azután ott, ahol életbevágó érdekeikről volt szó; ott, ahol a gyakorlati élet tereén valamit tenni, alkotni kellett volna érdekükben: vájjon ott ennek a sok beszédnek láttuk-e valami következtését? *(Felkiáltások: Semmit! Az adót emelték!)* És vájjon nem volna-e jobb, a kisember, a kisgazda, a nép javára az, ha kevesebbet beszélnének róla, de egyúttal a képviselőházban kevesebbet beszélnének közjogról, kevesebb obstrukciót csinálnánk, kevesebbet gyűlölködnénk és kevesebb tintatartót dobálnánk,¹ hanem egész erőnket, egész tehetségünket becsületos munkálkodásra fordítanék *(Élénk felkiáltások: Éljen Tisza István!)*; arra a munkálkodásra, amely a gyakorlati élet kisebb-nagyobb érdekeivel, viszonyaival, bajaival foglalkozik; amely helyes, egészséges gyakorlati érzéssel ott fogja meg a kérdéseket, ahol szükséges, hogy azután a kisebb-nagyobb intézkedéseknek egész szövevényes hálózatával, lépésről-lépésre minden téren vigye előbbre, tegye vagyonosabbá, erőteljesebbé, függetlenebbé, műveltebbé a magyar társadalmat? *(Élénk helyeslés.)*

Ez, tisztelt uraim, a feladat és ne engedjük magunkat újból megrészegíteni, újból mámorba ejteni azok által a jel-szavak által, azok által a nagy mondások által, amelyeknek a mámorát bizony olyan kellemetlen és nehéz korcsmai számla kifizetése által kellett azután megbűnhődni. *(Igaz! Úgy van!)* Hiszen ma már előttünk fekszik a számla is. Négy esztendei illúziókkal telt kormányzásnak a pénzügyi számlája is előttünk fekszik bizony. Hát, uraim, változás állott be a főpincér személyében *(Derültség.)* és az új főpincér még nem mutatta be a számlát a fizető közönségnek, de órá háarul a kellemetlen fel-

¹ (299).

adat, hogy azt az örökséget, amelyet átvett, annakidején bemutatassa. Bizony, mondom, kellemetlen meglepetés lesz mindnyájunk számára; kellemetlen meglepetés, melynek rossz következményeit hosszú időn keresztül fogja ez a nemzet érezni és megszenvedni; kellemetlen meglepetés, amellyel azonban meg fog kelleni birkózni. És talán annál nehezebb lesz megbirkózunk, mert már most is látom, hogy azok a t. polgártársaim, akiknek könnyelmű pénzügyi gazdálkodása, könnyelmű költségek előidézte ezt a helyzetet: azok¹ már most előállnak azal a követeléssel, hogy mi is költünk ám annyit és folytatjuk a költséget abban a fokban, amint ők tették; mi is úgy elégtünk ki minden általuk felcsigázott és az államtól kielégítést követelő étvágyat, mint ők, — különben az ő támadásainak leszünk kitéve, hogy mi szükkeblűek vagyunk; hogy nem gondozzuk a magyar társadalomnak az államnál támogatást, gyámolítást kereső érdekeit.

Hát, uraim, azok az urak sokkal tapintatosabban választották meg elődeiket; azok az urak beleültek egy olyan szülő örökségébe, aki harminc esztendő becsületes munkával tekintélyes vagyont szerzett.^{1 2} Most az utódnak négy esztendő elég volt arra, hogy a harmincévi fáradozás gyümölcsének a nyakára hájon. (*Derűlség.*)

Elismerem, igen nagy ügyetlenség mitőlünk, hogy mi ilyen örökségbe ülünk bele; ilyen költséző előd hagyatékának a rendezésére vállalkozunk. De ha jól megnézzük, talán nem annyira könnyelműség, mint inkább hazafiúi kötelességérzet és hazafiúi áldozat; (*Úgy van!*) hazafiúi kötelességérzet és hazafiúi áldozat, amelybe belevitt bennünket az a tudat, hogy ezt kívánja tőlünk a nemzet érdeke. És az a reményünk, hogy a magyar választó közönségben meg lesz az a helyes belátás, hogy kellőleg meg fogja tudni különböztetni az okot az okozatótól. Hogy be fogja látni, hogy akkor, amikor e helyzetet megkaptuk, egyenesen kötelességünk az adózó közönség érdekei iránt, hogy most már egyszer arról ne feledkezzünk meg, hogy tulajdonképpen adófizető közönség is van e világon; hogy azt a költséget, amelybe behajjt az, ha minden társadalmi rétegnek, minden osztálynak minden érdekét egyszerre akarjuk kielégíteni: ezt a költséget nem a nagyharang fogja megfizetni, hanem ezt mindnyájunk zsebéből fogják kivenni. (*Úgy van!*) És hogy a magyar nemzetnek első nagy közérdeke az, hogy az állam pénzügyeit az összeroskadástól, az újabb krónikus deficittől és az adósságszinálástól, a magyar adófizető

¹ Így Apponyi (313, 315).

² Ez a „szülő” a szabadelvű párt. volt. harminc esztendő (1875-től 1905-ig tartó) uralma alatt és közelebről a magyar államháztartás egyensúlyának 1889-ben (10) történt helyreállítása után.

közönség zsebet pedig újabb adóemelésről igyekezzünk megmenteni. *(Igaz! Úgy van!)*

Hiszem és remélem, hogy ez lehetséges lesz. Hiszem és remélem, hogy azok a hivatott férfiak, akik az ország pénzügyeit és közgazdasági ügyeit jelenleg felelőség mellett intézik, meg fogják találni a módját annak, hogy helyes takarékoság és a nemzet közgazdasági erejének helyes fejlesztése által fokozatosan előteremtsék azokat a pénzügyi eszközöket, amelyekkel azután előbbre vihetjük a társadalom ügyét, a társadalmi osztályoknak jogos érdekeit adóemelés nélkül.

De e célból időre van szükség; e célból következetes munkálkodásra van szükség és e célból mindenekelőtt arra van szükség, hogy a magyar képviselőház dolgozhassék, hogy a magyar képviselőház komoly ügyekkel foglalkozhassék *(Igaz! Úgy van!)* és meddő civakodások és a nemzet politikai állását, jó hírnevét, hitelét, politikai erejét tönkretévő, a parlamentet lealázó jelenetek ne fordulhassanak elő. *(Élénk tetszés és helyeslés.)*

Uraim! Érzik-e azt önök valóban úgy, ahogy áll, hogy minden választás alkalmával beáll egy pillanat, amikor a magyar nemzetnek nemcsak felelős kormánya, de felelős választóközönsége is van? Érzik-e azt, hogy beáll egy pillanat, amikor minden egyes választópolgárnak éreznie kell azt, hogy most a nemzet sorsának intézésével járó felelőségnek egy hányada, egy atomja ő rája esik *(Úgy van!)*; hogy ő Isten és ember előtt, a magyar nemzet és a történelem ítélőszéke előtt felelni fog azért, hogyan használja fel ezt az alkalmat; hogyan élt ezzel a legszebb honpolgári jogával és hogyan gyakorolja ezt a legfontosabb honpolgári kötelességét?

Amidőn a felelőségnek ezt az érzetét igyekszem önökben felébreszteni és igyekszem önöket tudatára emelni annak, hogy itt egy fontos történelmi fordulóponton fogják önök gyakorolni ezt a jogot; oly fordulóponton, ahol az önök elhatározása fogja eldönteni a nemzet sorsát talán hosszú időkre: *(Úgy van!)* akkor arra kérem önöket, gondolják meg, mivel tartoznak önök a maguk, családjaik, gyermekeik jól felfogott érdekeinek. *(Úgy van!)* Gondolják meg, mivel tartoznak a nemzet békés, nyugodt fejlődése nagy ügyének. *(Úgy van!)* És gondolják meg, mivel tartoznak ősünk szent emlékének; mivel tartoznak a nemzeti nagyság azon nagy közkincsének, mely a negyvennyolcas nagy idők emlékeiben jut kifejezésre. *(Élénk tetszés.)*

Uraim, én abban az időben kezdtem eszmélni, amikor ez az egész magyar nemzet, minden hazafiasán gondolkodó magyar ember a 48-as idők nagy emlékei, nagy küzdelmei és az azokat követő nagy szenvedések közvetlen élő hatása alatt állott; amikor még nem volt helyreállítva a nemzet alkotmánya;

amikor még idegen uralom zsarnokoskodott Magyarországon; amikor még minden becsületes magyar ember ökölbeszorított kézzel leste az alkalmat, hogy mikor szabadíthatja meg hazáját az idegen uralomtól. Én szerencsémnek tartom azt, hogy gyermekkori első emlékeim abba az időbe nyúlnak vissza; abba az időbe, amikor még az anyák az ő kisgyermeküket nem tündérmesékkal, nem a tündér Ilonák és az Árgirus királyfiak meséivel tartogatták, hanem tündérmesék helyett a 48-as idők nagy eseményeit mondták el gyermekeiknek mese gyanánt, vésték gyermekeik szívébe bele; azzal a hazafiúi haraggal, azzal a hazafiúi lelkesültséggel, azzal a hazafiúi energiával, amely minden magyar embert arra vitt akkor, hogy testének és lelkének, eszének és szívének legjavát egy adott pillanatban a haza oltárára szentelje. *(Éljenzés.)*

És, uraim, én nagyon jól emlékszem még arra gyermekkoromból, hogy minő érzelmek dúltak akkor a magyar honfiak kebelében és hogy minő volt az általános örömmek az a lelkesült pünkösdi ünnepe, amely a 67-i kiegyezést, az alkotmány helyreállítását, a koronázás tényét kísérte. *(Élénk tetszés.)* Én emlékszem még rá, hogy az a generáció, amely végigküzdötte a 48—49-et és végigszenvedte az 50-es éveket: az a generáció micsoda emelkedett, micsoda megtisztult lelkiállapotban fogadta e politikai fordulatot. Tudom jól, hogy azok a férfiak mit éreztek akkor; tudom jól, hogy minő reménnyel, minő önbizalommal, minő lelkesültséggel tértek át a visszanyert alkotmányos élet, a visszanyert nemzeti jog, az önrendelkezési jog élvezetére.

És tudom azt is, hogy minden eszébe juthatott azoknak a férfiaknak, csak az nem, hogy beállhat egy idő, amikor kül-ellenség nem fenyeget bennünket, de maga a magyar nemzet teszi könnyelműen kockára azokat a vívmányokat, amelyekért annyit küzdöttek, annyit véreztek és annyit szenvedtek ők a múltban. *(Úyy van! Úyy van!)* Merem állítani: látom, hogy minő lenéző mosollyal és talán minő felháborodással utasították volna vissza azt a feltevést, hogy a magyar nemzet megfélelmezhetik a maga igaz, nagy érdekeiről, a maga hazafiúi kötelességeiről annyira, hogy azt a szent örökséget, melyet ők hagytak utódaikra, saját maga rombolja le, saját maga rongál-gassa, saját maga ássa alá annak alapjait.

Hát, uraim, ezt gondolják meg. És ha él önökben — amint minden becsületes magyar emberben élnie kell — a 48-as idők iránti igaz ragaszkodásnak érzése; annak a ragaszkodásnak, amely nem piaci lármában, hanem a 48-as emlékekhez méltó cselekvésben nyilvánul meg. *(Élénk helyeslés.)* abban a cselekvésben, amely nem kockára teszi azt, amit ők szereztek, hanem fenntartja, biztosítja, szilárdítja és tovább megerősítve igyek-

szik utódaiknak átadni, — *(Éljenezs.)* ha ezt érzik telkeikben: ez az érzés, ez az igazi, ez a tettekben nyilvánuló 48-as érzés, ez tartsa önöket vissza oly kalandok támogatásától, amelyek bárminő tetszetős jelszavak hatása alatt kockára teszik a nemzet legdrágább közkinceseit; *(Úgy van!)* akadályozzák, veszélyeztetik a nemzet legszentebb alkotmányos jogát, a parlamentárisban nyilvánuló nemzeti önrendelkezési jogot; *(Úgy van!)*, amely törekvések, amely kalandok a nemzeti akarat ellen irányulnak, a valódi népfelség útjába gördítenek akadályokat akkor, amikor a terrorisztikus turbulens kisebbségre akarják átjátszani azt a hatalmat, amely szabad nemzeteknél csak a nemzeti akaratot képviselni hivatott többséget illeti meg. *(Élénk tetszés és helyeslés.)*

Hát, uraim, most itt az ünnepélyes pillanat. Én kérek önöket, hogy hallgassanak arra az apáiktól öröklött hazaszeretetre, arra a helyes politikai bölcseségre, arra a nemzetfenntartó ragaszkodásra e nemzet nagy hagyományaihoz és nagy érdekeihez, amely ezt a maroknyi nemzetet ezer esztendőn keresztül annyi veszély között fenntartotta; ragaszkodjanak ahhoz és bátorságot, irányítást ebből a szent érzésből, a nemzeti jellemnek ebből a legbecsesebb vonásából merítve: ajándékozzák meg bizalmukkal és ennek folytán ajándékozzák meg hatalmukkal azt a politikai irányt, amely a nemzetet a biztos alkotmányos fejlődés és haladás talajáról elragadtatni nem akarja; de amely ezen a talajon szilárdan megállva, a nemzetnek alkotmányos szabadságát, jogait és törvényben lefektetett függetlenségét minden kül- és bellelenség ellen megvédelmezve, egyúttal szilárd kézzel fogja vezetni a nemzet kormányzatát abban az irányban, amely nem a jelszavak, nem az ígéretek, nem a gyűlölködés, hanem az igazi, a nemzeteterősítő nemzeti munka terén halad. *(Riadó éljenezs.)* Ebben a szellemben, az ezt a szellemet képviselő nemzeti munkapárt részére kérem, tisztelt uraim, szíves támogatásukat. *(Zajos éljenezs.)*

A szarvasi képviselőválasztás (jún. 9.) eredménye a következő volt: Zsilinszky Mihály (621 szavazat) és Haviár Dániel (544 szavazat) között pótválasztásra került a sor. A (jún. 25.) pótválasztáson Zsilinszky 282 szótöbbséggel győzött.

318. Beszéd Hajdúböszörményben az 1910. máj. 29-i választói gyűlésen: a koalíciós évek tanulságai: a 67 és 48 közti ellentétek félretételével produktív nemzeti munka és a házszabályreform szükségé; Batthyány Tivadar dicséri Lukácsot; bizonyos nézeteltérések ellenére teljes szolidaritás Tisza és Lukács között; polémia Batthyány rákosfalvai beszédével: a bankkérdés, a király és a választójog, az államférfi és a rossz cse-

léd lojalitása, Tisza részvétele a választási küzdelemben és az 1905-i választások; „ahol én egyszer az ország érdekét látom, ott tűzbe viszem egyéniségemnek egész erejét“; a Justh-párt a rombolás munkáját végzi a választójogi, a nemzetiségi kérdésben és a parlamentárizmus terén; a mai nemzedék kettős kötelessége: a 48-at biztosító 67-i kiegyezés és a 48-as alkotások védelme; „pártkülönség nélkül hívom fel az egész magyar nemzetet együttes munkára“. — Előzmény: Lukács László máj. 22-i körmöcbányai beszéde és a Justh-párt.

Fáradságot nem ismerő politikai körútján gr. Tisza István Hajdúböszörményben intézte utolsó koncentrikus támadását a Justh-párt ellen, mondotta utolsó nagy agitációs beszédét.¹

Ebben a hagyományosan függetlenségi hajdúvárosban nagyon elkeseredett küzdelemre volt kilátás U. Szabó Lajos munkapárti képviselőjelölt és a városnak 1901. óta állandó képviselője, a Justh-párti Benedek János közt.

Május 29-én, tehát az általános képviselőválasztások küszöbén, volt az ottani nemzeti munkapárt választói gyűlése a Bocskay-terén.

Az elnök megnyitó szavai után gr. Tisza István emelkedett szólásra.

Miután ez alkalommal gr. Batthyány Tivadar máj. 26-i rákosfalvai beszédével polemizálva, intéz utolsó rohamot legveszedelmesebb ellenfele, a Justh-párt ellen: bevezetőleg ezzel a beszéddel és ezzel kapcsolatban egy másik Justh-párti alvezér jellemző hírlapi nyilatkozatával kell röviden foglalkoznunk.

Annak ellenére, hogy Lukács László pénzügyminiszter máj. 22-i körmöcbányai programbeszédében (316) a homloktérben álló nagy politikai kérdésekről általában lényegileg ugyanazt mondta, amit gr. Tisza István a választási hadjárat folyamán hónapok óta hirdetett: Batthyány Tivadar, a Justh-párt ügyvezető aleluúke, máj. 26-án Rákosfalván egy választói gyűlésen feltűnő rokonérzéssel nyilatkozott Lukács Lászlóról, élesen szembeállítva Lukács és Tisza álláspontját elsőnek a választójog kérdésében.¹ ² Ebben a kérdésben — úgymond — Lukács „egy úton halad a Justh-párttal“. Azt mondja továbbá, hogy Lukács „nyílt férfiasággal szembe helyezkedik Tisza Istvánnal és szűkebbkörű követőivel, akik a függetlenségi pártot minden áron, minden eszközzel a választásokon eltiporni szeretnék“. Lukács „nyíltan megmondja, hogy az az út, amelyen Tiszáék akarnak haladni, nem helyes, nem célravezető és hogy nem politikus dolog az új parlament működését a házszabályrevízió erőszakolásával megkezdeni“. Lukács „a bankkérdésben ugyan elvileg a közös bank hívének vallja magát, de mégis

¹ L. a. B. H. 1910. máj. 31-i számának Tisza Hajdúböszörményben c. cikkét és Medveczky Károly érdekes visszaemlékezését: „Tisza István Hajdúböszörményben“ címmel a „Hajdúböszörmény“ napilap 1932. dec. 24-i számában.

² L. a. B. H. 1910. máj. 28-i számának A Justh-párt és Lukács László c. cikkét.

bizonyos megnyugvással kell kiemelnem, hogy az ő álláspontja korántsem olyan rideg ebben a kérdésben, mint a Tiszáé¹. Batthyány még kiemeli, hogy a Justh-párt csak az általános szavazati joggal junktim hajlandó a házszabályok szigorításába belemenni.

A Justh-párt egy másik alelnöke, Nagy Dezső, május 27-én egy esti lapban így nyilatkozik Lukács Lászlóról: „A pénzügy-miniszter körmöcbányai beszédében következetesnek mutatkozott a függetlenségi és 48-as párttal szemben régebben követett politikájához. Lukács annak idején a király tudtával és beleegyezésével tárgyalt a függetlenségi párttal és bizonyára most sem lát okot arra, hogy e pártot kihagyja számításaiból. A függetlenségi párt ma oly erős és népszerű, hogy nélküle vagy ellenére — meg fogja mutatni a jövő — az ország kormányzását vezetni nem lehet. Tudja ezt Lukács is és ezért beszélt ő az új alakulás szükségességéről... Kell, hogy az új pártalakulás magva a mi pártunk legyen“.

Az előzményekhez tartozik még az is, hogy Justh Gyula máj. 13-án járt Hajdúböszörményben Benedek János volt képviselő jelöltiségének támogatására¹

#

Ezzel áttérünk gr. Tisza István 1910. máj. 29-i hajdúböszörményi beszédére, mely itt következik:^{1 2}

Tisztelt uraim! Amidőn mi, mint az immár megszűnt szabadelvű párt tagjai, négy esztendei teljes politikai tétlenség után visszatértünk a politikai tevékenység mezéjére, — abból az alap gondolatból indultunk ki, hogy ennek a négy esztendőnek tapasztalataiból le kell vonnunk mindnyájunknak pártkülönbség nélkül a tanulságot. Mi félreállottunk azért, hogy ennek a négy esztendőnek működését semmiféle pártoskodás, gyűlölködés, pártszenvedély meg ne zavarja. Félreállottunk azért, hogy teljesen szabad legyen a tér azon polgártársaink előtt, akik nagy reményeket tudtak a nemzetben felkelteni és ezen nagy remények szárnyára ülve, vitte őket a nemzet diadalra, a hatalom polcára. Szabaddá tettük nekik a teret, hogy vigyék keresztül mindazt, amit ígértek. Tettük ezt abban a meggyőződésben, hogy ha sikerül nekik csakugyan egy jobb és szebb jövőt teremteni meg hazánk számára, akkor mi fogunk annak legjobban örvedeni; ellenben ha az ő reménykedésük, biztatásuk csalékony lidércfénynek bizonyul, akkor nekünk erkölcsi jogosultságunk van azzal a kéréssel, azzal a felhívással fordulni az egész magyar nemzethez, pártkülönbség nélkül, hogy most már, hogy megláttuk, hogy ez az út. veszély felé vitte hazánkat: forduljunk vissza és egyesült erővel vigyük

¹ Benedek Jánost 252 szavazattöbbséggel meg is választották a munkapárti jelölttel szemben.

² Az Újság 1910. máj. 31-i számában foglalt szöveg szerint.

a nemzet sorsát a józan, gyakorlati politikának rögzös, de biztos útjára. *(Élénk helyeslés.)*

Azt hiszem, felesleges már magyarázni, hogy az utolsó négy év tanúbizonyságai különösen két irányban állanak egész világosan előttünk. Az egyik az, hogy bizonyára a legtisztább szándékkal, de helytelen úton indultak el azok a honfitársaink, akik ezt a nemzetet közjogi harcokba vitték; akik abból indultak ki, hogy a 67-es kiegyezést le kell rombolni, hogy ennek a helyébe valami szebbet, jobbat tudjanak alkotni. A 48-i törvények megemlékeznek a közös ügyekről.¹ Közös viszonyoknak nevezik őket és csak az idő rövidsége akadályozza apáinkat abban, hogy ezen közös ügyek intézésének módját részletesen szabályozzák. Hogy valami történjék, addig is ezen a téren létrehozták az ő Felsége személye körüli minisztériumot, hogy legalább egy magyar miniszternek legyen valami befolyása azokban az ügyekben is, amelyek bennünket Ausztriával közösen illetnek. Ennél azonban sokkal tökéletesebb az a megoldás, amelyet a 67-es kiegyezés állít az ország elé. *(Úgy van!)* Az a megoldás, amelyik a közös ügyekre nézve úgy rendezi a dolgot, hogy azokat Ausztriával együtt, mint két egymástól független szabad nemzet a teljes egyenjogiáság alapján rendezzük, mert a közös ügyek egy részére a magyar és az osztrák miniszterelnököknek van befolyása. Ennek a két miniszterelnöknek tökéletesen egyenlő hatalma van. A másik részét a közös ügyeknek a delegációk intézik; a delegációkban ismét tökéletesen ugyanannyi joga van az osztrák delegációnak, mint a. magyarnak. *(Úgy van!)* Látjuk tehát, hogy téves dolog azt mondani, hogy mi alá vagyunk vetve Ausztriának; éppen olyan joggal mondhatnók azt, hogy Ausztria van alávetve Magyarországnak. *(Igaz! Úgy van!)* Voltaképpen pedig egyik sincs alávetve a másiknak, hanem miután állandó szövetségben vagyunk egymással; miután szükséges, hogy állandó szövetségben maradjunk egymással, — mert mindegyikünk gyenge volna magában véve ahhoz, hogy a nálánál hatalmasabb szomszéd nagy birodalmakkal szemben megvédhesse függetlenségét, — nekünk, mint egyenjogú, szabad szövetséges társaknak fenn kell tartanunk ezt a szövetséget, fenntartanunk az egyenjogúság alapján, amelyet számunkra a 67-i kiegyezés biztosít. *(Élénk helyeslés.)*

Aki csak egy pillantást vet a történelemre, az tudni fogja, hogy a 67-es kiegyezést nem az osztrákok erőszakolták a magyarokra;² ellenkezőleg a magyar nemzet szívóssága, kitartása és Deák Ferencnek törhetetlen hazafiúi erélye és mély

1 L. a (316) sz. a. beszédben és ennek jegyzetrotatóban foglaltakat.

2 Erről is legutóbb a (316) sz. a. beszédben és ennek jegyzetrotatóban volt szó.

bölelősege volt az, amely kivívta a 67-es kiegyezést azokkal a hatalmas osztrák körökkel szemben, akik nagyon nehezen tudták beadni a derekukat abba, hogy Magyarország ne provinciája, ne tartománya legyen Ausztriának, hanem külön független állam legyen, amely az egyenjogúság alapján él szövetségben Ausztriával. *(Igaz! Úgy van!)* Azt, amit mi mindig állítottunk, hogy a 67 a magyar politika, a magyar függetlenség igazi diadala; hogy a 67 nem lerombolása, de megerősítése, biztosítása, életre keltése a 48-i nagy vívmányoknak, — most már teljesen beigazolták az események. *(Úgy van! Úgy van!)* Mert jó magyar hazafiak, derék és okos emberek, a magyar nemzet többségének egész bizalma által támogatva, próbálták megingatni a 67-es kiegyezést. És mire kellett jutniuk? Arra a meggyőződésre, hogy jobb lesz nemzeti létünknek ezt a biztos alapját nem bántani; mert megingatni megingathatjuk, de azután nem mi fogunk valami jobbat építeni helyébe, hanem ellenségeink fognak ráülni, fogják a maguk eszméi szerint ezt a birodalmat berendezni.¹ *(Igaz! Úgy van!)*

Ez az egyik nagy tapasztalat, amelyet le kell vonnunk az utolsó négy év történelméből. A másik nagy tapasztalat az, hogy a mai világban, a mai szabad társadalmi rend mellett nincs a világon olyan képviselőház, amelyik fennmaradhasson, megélhessen, biztosíthassa a maga tekintélyét, méltóságát és munkaképességét megfelelő házszabályok nélkül. *(Úgy van! Úgy van!)* Hiszen tudjuk, a koalíciónak is egész fennállása alatt küzdeni kellett az obstrukcióval.¹ ² Tudjuk, hogy felvette ezt a küzdelmet, dolgozott is a házszabályreformon. Ma tehát nem pártkérdés többé az a kérdés, hogy kell-e szigorítani a házszabályokat; de pártkülönbség nélkül egyet kell ebben a nagy célban értenie mindenkinek, aki a magyar parlamentárizmusnak fenntartását, megerősítését, megszilárdítását óhajtja. *(Hosszantartó élénk helyeslés.)*

Hát, uraim, akkor, amidőn a munkapárt megalakult; akkor, amidőn oda siettünk mindnyájan, akik abban a meggyőződésben voltunk, hogy most már az országnak teljesen kátyúba feneklett szekerét ki kell rántani, az alkotmányos életnek megakadt gépezetét újra működésbe kell hozni: abban a meggyőződésben voltunk mindnyájan, hogy ezen célért most már pártkülönbség nélkül kell egyesülnie mindenkinek. *(Úgy van! Úgy van!)* Már abban a beszédemben, amelyet a jelenlegi kormány bemutatkozásakor a főrendiházban tartottam,³ azt mondtam, hogy azok után, amik e négy év alatt történtek, lehet-e ma még a 67 és 48 közt ellentétet találni! Mindaz után,

¹ T. i. a centralisztikus nemzetiségi föderalizmus alapján.

² (295, 299, 303).

³ (293).

ami szemünk előtt folyt le, lehet-e a 67 és 48 közti nagy küzdelmet, ezen jelszavak újból való beállítását egy történelmi anachronizmusnál egyébként tekinteni? S azután pár héttel rá a munkapárt megalakulásakor ¹ nemcsak egyéni nézetemet fejeztem ki, de szerencsém volt a munkapárt nevében beszélni és a munkapárt határozati javaslatát előterjeszteni. Ez a határozati javaslat így kezdődik: „A nagygyűlés közállapotaink beteg voltának forrását elsősorban azon szükségtelen és meddő közjogi harcokban látja, amelyek mesterkéltnél választfalakat húznak a politikai pártok közé és lekötik a nemzet erejét.“ Azután így folytatja: „Ennélfogva az idejüket múlt közjogi jelszavak félretételével és a nemzet és király közti teljes összhang helyreállítása és gondos ápolása mellett az anyagi és szellemi haladásnak valóban produktív nemzeti munkájára kívánjuk koncentrálni a nemzet erejét.“

Tehát mi volt az alapgondolat? Félretétele a 67 és 48 közti ellentéteknek, félredobása a túlhaladott, idejüket múlt pártkereteknek és minden hazafiasán, komolyan gondolkozó magyar embernek egyesítése a produktív nemzeti munkára. *(Élőnk helyeslés és éljenzés.)* Ha valaki figyelmével tisztelte meg azon felszólalásaimat, amelyeket az egész országban ebben a választási küzdelemben alkalmam volt tartani, talán nem kerülte el figyelmét, hogy ez az alapeszme, ez az alaphang végighúzódik minden felszólalásomon. *(Igaz! Úgy van!)*

És, uraim, ha most a másik nagy tanulságra nézünk, a házsabályok kérdésére, ebben a tekintetben is az első alkalommal ¹ ² már, amidőn én erről a kérdéstről beszéltem, annak a meggyőződésnek adtam kifejezést, hogy a házsabálymódosításra szükség van, az obstrukció veszedelmével meg kell birkózni; de ma már egészen más viszonyok közt lehet ezt a harcot felvenni; a múltak tanulságaira támaszkodva, egész más remények közt, egész más módon, mint ahogy ezt ezelőtt hat esztendővel megkísérelni kénytelenek voltunk.³ Március havában mondtam egy beszédemben, hogy ebben a küzdelemben karöltve együtt lesz minden komolyan gondolkozó hazafias ember és sikerülni fog ezt a kérdést megoldani a nélkül, hogy azokhoz az extrém eszközökhöz kelljen nyúlni, amelyekhez nyúlunk kellett a múltban. És sikerülni fog úgy megoldani, hogy ne keserűséget, ne szenvedélyeket, de közmegnyugvást keltsen az egész országban. Ezt mondtam márciusban a pest-megyei munkapárt alakuló gyűlésén.⁴ S nem töltöm tovább

¹ (294).

² (295).

³ (235).

⁴ (299).

felolvasással az időt, de lényegileg tökéletesen ugyanazt mondtam aradi programbeszédemben¹ is.

Miért hoztam fel most mindezeket? Fel kellett hoznom azért, hogy egy igen sajtóságos jelenségre mutassak rá. (*Halljuk! Halljuk!*) Körmöcbányái programbeszédében² az én igen tisztelt barátom, a pénzügyminiszter úr, választói elé állott és tökéletesen ugyanezeket a dolgokat mondta. (*Úgy van!*)

Elmondta, hogy ő nem barátja a 48 és 67 közti idejüket múlt párharcoknak; hogy ő egy új pártalakítással összesíteni kívánná az összes hazafias tényezőket és elmondta, hogy az ohstrukciót lehetőleg a hazafias ellenzéki elemek bevonásával közmegnyugvásra kell megoldani. Tehát ugyanazt mondta, mit én hónapok óta szintén hirdetek. Hiszen ebben a tekintetben teljes szolidaritásban vagyunk egymással.

És mégis hangzottak egyes hangok a sajtóban, melyek úgy állították oda a kérdést, mintha a pénzügyminiszter úr valami egészen újat mondott volna, ami ellentétben áll az én csekély személyem eddigi álláspontjával. Előállott a Justhféle függetlenségi pártnak egyik vezére, Batthyány Tivadar gróf és egy igen sajtóságos beszédben,³ amelynek néhány állításával kénytelen leszek foglalkozni, elárasztotta dicséretével az én igen t. barátomat, a pénzügyminisztert, akivel szemben legyen szabad ezért az én csendes részvételem kifejezni. Tehát elárasztotta dicséretével azért, hogy — ime — egy derék hazafias ember, aki szembeszáll az én szorosabb barátainak gyűlölködő, hazafiatlan törekvéseivel. (*Derűltség.*) Hát, uraim, először engedjék meg nekem, hogy figyelmeztessem önöket arra, milyen különösen hangzik ez a nagy hízelgés a jelenlegi kormánynak egyik kiváló tagjával szemben azon párt részéről, amelyik e kormány megalakításától fogva sohasem tudott enyhébb kifejezést használni annak tagjaira, mint „bécsi lakáj“ és „darabont“. Hát vagy bécsi lakájnak és darabontnak tartanak valakit, — akkor, bármit csináljon is egy vagy más konkrét kérdésben, nem fogják dicsérni, nem fogják hazafinak odaállítani. Vagy pedig derék hazafinak tartok valakit; de akkor azután vissza fog tartani a tisztesség és a lelkiismeret attól, hogy oly embert, akiről én is tudom, hogy derék hazafias ember, polgártársaim színe előtt ilyen becsmérő kifejezésekkel illessek.

Magából abból a tényből, hogy ezek az urak milyen könnyen cserélik a becsmérő kifejezéseket a hízelgéssel, levonhatják a következtetést, úgy becsmérésüknek, mint dicséretüknek belső erkölcsi értéke iránt. (*Úgy van!*)

1 (315).

2 L. a. (316) ez. bevezetését.

3 Erről jelen szám bevezetésében van szó.

De amint említém, ez az egész viselkedés nagyon sajátságos benyomást tesz. Az ember önkénytelenül azt látja, hogy ezeknek az uraknak bizonyos céljuk volt azzal, hogy éppen most, pár nappal a választások előtt úgy állítják magukat oda, mintha különösebb baráti viszonyban állanának az én igen t. barátommal, a pénzügyminiszter úrral. Méltóztatnak talán emlékezni, milyen erkölcsi felháborodással utasították vissza,¹ mikor egyszer azt mondtam, hogy az érintkezés t. barátom között és közöttük nem szűnt meg mindjárt a Justh-féle audienca után. Dehát változnak az idők és változnak a nyilatkozatok, — úgy látszik.

Azt hiszem, ezek az urak nagyon jól tudják, mit csinálnak. Bizonyos körökben hangulatot igyekeznek kelteni; bizonyos köröket gondolkozóba akarnak ejteni, hogy: holló, ezek a kuruc ellenzéki urak talán nem is olyan nagyon ellenzékiek; hiszen ezek talán nem sokkal a választások után a pénzügyminiszter kegyéből bejutnak a hatalomba; talán mégsem lesz jó őket olyan nagyon bántani, mert ki tudja, mit hoz ránk a jövő. (*Derűlt-ség.*) A másik igyekezet ezeknél az uraknál — ami régi recept, nagyon régóta ösmeretes — egyenetlenséget, bizalmatlanságot kelteni a munkapárt tagjai között. Ők az ő dicséretükkel nem annyira az én t. barátomnak akarnak kedves dolgot csinálni, mint inkább kompromittálni akarják őt esetleg olyanok előtt, akikről gondolják, hogy az ilyen dicsérettel a gyanút fogják bennük felébreszteni. De azt hiszem, ezek az urak ebben a tekintetben nagyon téves úton járnak.

Mert, hogy van a közéletben olyan és nem jelentéktelen kérdés,^{1 2} amelyre nézve ma az én igen t. barátom, a pénzügyminiszter úr között és közöttem nincs teljes harmónia: ezt mindenki tudja. És sokkal őszintébb emberek vagyunk mind a ketten, sokkal jobban megbecsüljük Magyarország közönségét mind a ketten, semhogy ezt a különbséget bárminő kétszínű vagy hazug kifejezésekkel elpalástolni akarnók. (*Élénk tetszés.*) Tehát vannak igenis nézeteltérések, amikre lesz időnk, alkalmunk — és remélem, meg is találjuk a módját — hogy megértsük egymást és meg tudjunk egymással egyezni. De azon nagy feladatokra nézve, amelyekről ma szó van; arra a nagy feladatra nézve, hogy most ezt az országot ebből az útvesztőből ki kell vezetnünk, ennek az országnak törvényes rendjét helyre kell állítani és biztosítani kell: erre nézve teljes szolidaritásban vagyunk egymással és ilyen apró kis játékok bizonyára nem fognak bennünket a vállvetett munkálkodás tere-
rén sem feltartóztatni, sem megzavarni. (*Zajos éljenzés.*)

¹ (305, 311).

² T. i. a választójogi kérdés, amelyre nézve Khuennal sem volt Tisza teljes egyetértésben. (293, 294, 308).

Ha Batthyány grófnak azt a nagy beszédét¹ végignézzük, igen sajátosságosan érinti az embert, milyen gondosan van eliminálva belőle minden, ami útjába állhatna a Justh-párt és a munkapárt közötti megegyezésnek. Eddig minden nyilatkozatban az erős, hazafias szólamok, a becsmérő kifejezések — miután a lényegben nem lehetnek kurucok, legalább a kifejezésben való kuruckodás jellemezte őket — és különös előszeretettel beszéltek ezek az urak a bankkérdésről. Itt van most egy — nem tudom — hányhasábos hosszú beszéd, amelyben mindenről van szó, csak a független magyar bankról nincs. Úgy látszik, egyike lesz Batthyány gróf azoknak a rejtelmes alvezéreknek, akik a király elébe azt a hírhedt második memorandumot^{1 2 3} beterjesztették és úgy látszik, még mindig megvan az a kettős áramlat, amely azután a kellő pillanatban fog majd választhatni az első vagy a második számú memorandum között. (*Derültség.*)

Hanem amivel különös előszeretettel foglalkozik Batthyány gróf ebben a beszédében, az a választói jog kérdése; mert hiszen ezzel gondolja leginkább megzavarhatni az egységet a munkapártban; ezzel gondolja, hogy előidézheti azt a zavarost, amelyben a Justh-párt halászni szeret. És itt nem hallgathatom el megbotránkozásomat a felett, hogy ebbe a kérdésbe nem állja Batthyány gróf újból a királynak felkent szentséges személyét belekeverni; hogy ismét a királyt akarja előrántani a maga kortes-céljaira, a királyt állítani úgy oda, mintha a választói jog terén az ő álláspontjuk mellett volna.

Én általában a legnagyobb határozottsággal tiltakozom a magyar alkotmányosság nevében; tiltakozom, mint ő Felségének, Felséges Uramnak hű szolgája; de tiltakozom, mint szabadságszerető magyar ember is, hogy ilyen közjogi, belpolitikai kérdésekbe Ő Felségének személyét belekeverjék. (*Zajos helyeslés.*) De másodszor még az igazság sincs ezek mellett az urak mellett. Azt igenis tudja mindenki, hogy Ő Felsége olyan impulzust adott az eseményeknek olyankor, amikor neki erre alkotmányos tér nyílt, a kormányalakítás alkalmával, hogy napirendre tűzték a választói jogot.³ De tudjuk azt is, hogy megadta a koalíciós kormánynak a beleegyezését a pluralitásos választási javaslat előterjesztésére is.^{4 5 6} Nem áll tehát az,

¹ T. i. a jelen szám bevezetésében említett rákosfalvai beszédét.

² Erről a „hírhedt második memorandum“-ról előzőleg már a (305, 311 és 316) sz. a. volt szó.

³ A király akaratából tudvalévőleg kétszer került az általános választójog a kormány programjába: a Fejérváry-kabinet reaktíválása (282) és a koalíciós kormány kinevezése alkalmából (289).

⁴ Kristóffyéknek, tehát a trónörökös „míhelyé“-nek minden aknamunkája, minden kétségbeesett erőfeszítése ellenére. (I. Kristóffy, i. m. 55 s k. 1.)

Viszont az is igaz, hogy egy évvel előbb Ferenc József segítette nye-

hogy Ő Felsége bármelyik pártnak álláspontjához hozzásegezze volna magát; hogy elhagyta volna azt a pártoukívi magas állást, amely a trónt és a trónon ülő személyt megilleti. És a királynak ezen magas pozíciója ellen vét az, aki ebben a kérdésben is lerántja az ő felkent személyét a mi pártéletünk tülekedéseinek sarába. *(Élénk helyeslés.)* Tiltakozom ez ellen a lojalis érzésnek nevében is, amelyet a magyar nemzetből nem szabad kiölni, mert az erőforrás a mi nemzeti céljainkra is. Tiltakozom az ellen, hogy úgy állítsák oda a mi felleges urunkat, mintha ő a választói jog reformjának olyan megoldását kívánná, amely nem veszi körül kellő garanciákkal, kellő biztosítékokkal a magyar nemzet szupremáciájának, a magyar állam nemzeti jellege fenntartásának nagy érdekét.

Általában furcsa fogalmi lehetnek Batthyány grófnak és elvtársainak a lojalitás kötelezettségéről és a magyar nemzetnek sorsát irányítani és intézni hivatott önrendelkezési jogáról. Ebben a beszédben van egy passzus, amelyet teljes lehetetlen hallgatással mellőzni. A pénzügyekről szólva, védelmezi a koalíció pénzügyi gazdálkodását Batthyány gróf és azután szemrehányást tesz a munkapártnak azért, hogy a koalíció nagy költségesét megtámadta és azt mondja: „Megdöbbenéssel olvasom, hogy támadják a koalíciót, mikor tudják, hogy a király iránti lojalitásból a legnagyobb terheket vettük át. Magyarországon senki sem kívánta, hogy Bosznia és Hercegovinát anektálják; ¹ hogy a háború veszedelmébe sodorják a Monarchiát. Ezt ő Felsége és az ő tanácsadói kívánták.“

Hát álljunk itt meg egy szóra. Én háromszor elolvastam ezt a passzust, mert nem akartam szemeimnek hinni, hogy legyen magyar ember, aki a magyar nemzet közjogi állásáról, jogairól, a magyar kormány jogairól, kötelességeiről és hivatásáról így gondolkozzék. Azt mondja, hogy mi átvettünk ter-

regbe Ausztriában az általános választójogot. Maga Beek volt osztrák miniszterelnök, az 1907. jan. 26-i választójogi reform megalkotója, elismeri, hogy Ferenc Józsofnak, az ő hathatós közreműködésének köszönhető a fennálló akadályok legyőzésével az általános választójog behozatala Ausztriában. (Erinnerungen an Franz Joseph I. című, 1931-ben megjelent gyűjteményes műnek 197. 1.). L. még erre nézve Bernatzik i. m. 753. 1.

¹ Annyi bizonyos (292), hogy a magyar koalíciós kormány az annexiót nem helyezte és hogy az annexió kérdése csak 1906. okt. 3-án került a magyar minisztertanács elé, amikor az annexiót bejelentő és szept. 29-én Budapestről kelt fejedelmi levelek a berlini szerződés szignatárius hatalmainak államfőihez (persze a törököt kivéve) már kézbesítés alatt állottak. Az okt. 3-i minisztertanácsban a magyar kormány tagjai (főleg Andrassy és Apponyi) az annexió szerencsétlen tervét éles bírálat tárgyává tették, ámde nagynehezen mégis hozzájárultak, miután Wekerle miniszterelnök már az 1908. aug. 19-i közös miniszteri értekezleten lekötve magát Aerenthal terve mellett, a kormány tagjai súlyos aggályaik ellenére nem akartak ebben a kritikus időpontban kabinetváltást felidézni.

heket lojalitásból; mi nem kívántuk azokat, de Ő Felsége és tanácsadói kívánták. Hát az Istenért, miért hozták a 48-i törvényt a miniszteri felelősségről, amely világosan kimondja, hogy ahol Magyarország pénzéről és véréről van szó, a magyar kormány, a magyar miniszterelnök felelős? Hát micsoda felfogás ez? Hogyan lehet alkotmányos magyar embernek ilyen kijelentést az ajkaira venni? Hogyan lehet Magyarországot egy nyomorúságos provinciává tenni, amelynek sorsa felett a király és tanácsadói döntenek — micsoda tanácsadók azok? — a magyar nemzet tudta és akarata nélkül? Ezek az urak azok a nagy kurucok, akiknek ilyen felfogásuk van a magyar kormány hivatásáról? Ilyen nyilatkozat felelős állásban levő magyar ember szájából még sohasem hangzott el; nem volt soha magyar miniszterelnök, aki ennyire megfélekezett volna arról, amivel magának és hazájának tartozik, hogy mert volna így odaállni, merete volna a király más tanácsadóira hárítani a felelősséget. És ne adj Isten, hogy valaha oly politikai irány kerüljön győzelemre Magyarországon, amelynek a magyar kormány tisztéről és kötelességzétéről ilyen nyomorúságos fogalma volna.

Azután azt mondja Batthyány: lojalitásból elfogadták; lojalitásból a háború küszöbére vitték a nemzetet; pedig ez nekik nem kellett, ők ezt nem helyeselték. Micsoda lojalítás ez? A rossz cselédnek a lojalítása, de nem azé az alkotmányosan gondolkozó emberé, aki igenis odaviszi a trón védelmébe, szolgálatába egész erejét; aki igenis vállal magára küzdelmet, munkát, kötelességet, de csak akkor, ha abban a meggyőződésben van, hogy az, amire vállalkozik, érdeke királynak és érdeke hazájának. De én nem ismerek olyan lojalitást, — ez nem a komoly ember, nem az államférfiú, de ismétlem, a rossz cseléd lojalítása, — amelyik vállalkozik olyan munkára is, amelyről tudja, hogy az hazájának nem kell, hazájának érdekét nem szolgálja. *(Élénk tetszés, helyeslés és éljenzés.)*

Mondok még egyet. Aki a mi Felséges Urunkat ismeri, az tudja, hogy mennyire értékük, erkölcsi értékük szerint tudja az embereket megbecsülni. És az ilyen lojalitást a királyok, amikor rákerül a sor, felhasználják; de egyúttal, nagyon természetesen, utálják és megvetik. *(Zajos helyeslés.)*

Beszédének vége felé azután azt a merész vádat emeli ellenünk Batthyány Tivadar gróf, kapcsolatban Lukács pénzügyminiszterrel, aki férfiasan szembeszáll az én bűnös törekvésemmel, *(Derűltég)*, hogy én törvénytelen eszközöktől vissza nem riadva, törekszem egy hazafias magyar pártot kiirtani, megsemmisíteni. Hát, t. uraim, nekem különböző viszonyok közt volt alkalmam választási küzdelmekben részt venni. Most részt veszek két hónap óta lelkem egész hevével, meg-

győződésem egész erejével. *(Zajos éljenzés.)* De most nincs is más eszköz rendelkezésemre, mást nem hozhatok, mint meggyőződésemet, mint érveimet. Ezekkel igenis igyekszem meggyőzni honfitársaimat arról, hogy a haza érdeke mit követel; hogy hazafias kötelességérzetükre hallgatva, melyik útra kövessenek engem. Ez, azt hiszem, nem törvénytelen fegyver és talán én vagyok az, aki a felvilágosításnak, a polgári szabadság joggyakorlatának ezen békés útjában nem mindig törvényes fegyverekkel találkozom.

De, t. uraim, már volt máskor is alkalmam foglalkozni választási küzdelemmel, olyankor, amikor talán, ha akartam volna, lehetett volna törvénytelen eszközökhöz folyamodnom. Vájjon, uraim, ha visszanezünk az 1905-i választásokra:¹ vájjon azok a választások nem másképp ütöttek volna-e ki, ha engem akkor a jogtisztelet, az alkotmányos érzék polgártársaink szabadsága iránt, az ország szabad intézményei iránt, vissza nem tart minden méltatlan eszköz használatától? *(Tetszés.)* Hiszen szemrehányásokkal is illettek ezért, hogy kár volt ilyen skrupulózusnak lenni; kár volt az országot ilyen veszedelembe menni hagyni. Én türtem ezt a szemrehányást abban a hiszemben, hogy talán én jártam el helyesen. Az erőszakos eszközökkel, visszaélésekkel ideig-óráig mesterséges eredményeket lehet elérni. Meglehet, hogy egy erőszakos választással 1905-ben viszsztarthattam volna az országot attól a lejtőtől, amelyen 1906-ban lerohant. De ideig-óráig tarthattam volna csak vissza, mert a választások erőszakos volta csak fokozta volna az ingerültséget, a szenvedélyt és talán pár év múlva még sokkal nagyobb megrendüléssel, katasztrófával zuhant volna le a nemzet azon a lejtőn, amelyen lement így is és sokkal később következett volna be az a felébredés, kijózanodás, amely most lehetővé teszi azt, hogy a nemzet teljesen korrekt alkotmányos küzdelemben, a szabad választás teljes megóvása mellett a maga bölcs belátásával önként forduljon vissza és ez a visszafordulás azután valóban egy tartós, jobb jövő záloga legyen.

Azt hiszem, ha az ember nem pillanatnyi külső sikerekre, de tartós, lényeges, valódi eredményekre dolgozik: akkor a sikernek ezektől a mesterséges eszközeitől jobb visszatartóztatnia magát és ha nem tenné, abban a pillanatban keresztül is gázolnának rajta az események. Bízunk kell a jó Istenben, aki nem hagyja cserben hazánkat és bízunk kell ügyünk igazságában, mert az ügyekben rejlik belső igazság előbb vagy utóbb felküzdi magát és érvényesülésre jut. *(Élénk tetszés.)*

Mondom, igenis én ebben a küzdelemben hévvel, lelkesedéssel veszek részt. Nem tudok ímmel-ámmal gondolkozni,

¹ (255).

ímmel-ámmal érezni és cselekedni. Ahol én egyszer az ország érdekét látom, ott tűzbe viszem egyéniségemnek egész erejét. (*Zajos tetszés és taps.*) De semmi egyéb fegyvert nem tartok kezemben érveimnél, a felvilágosítás fegyvereinél. És, uraim, én nem kiirtásra indulok, nem megsemmisítésre, hanem igenis arra, hogy igyekezzem meggyőzni a választóközönséget, hogy most nekik kell döntenie, nekik kell bírászkodniuk. Itt állunk, mint perlekedő felek; itt állnak a pártok előttük. Gondolják meg jól, hogy melyik párt kezébe adják a hatalmat; gondolják meg jól, hogy a józan belátás, az igaz hazafiúi bölcsesség, a hazafiúi kötelességérzet mi t-^o parán csöi. És azután igenis óhajtom és remélem azt, hogy a választóközönség el fog fordulni azoktól, akik beláthatatlan kalandok felé viszik a nemzetet és akik a rombolás munkájára kérnek megbízatást a nemzettől; el fog tőlük fordulni és bizalmával az építés munkásait ajándékozza meg. Ha ez megtörténik, akkor igenis megdézsmálva, talán nagyon csekély számra leapasztva, fog a Justh-párt visszaérkezni az ország házába. De ez nem mesterséges, erőszakos lerombolás, megsemmisítés lesz. Ez a választási küzdelemben az illetékes tényezőnek, a jogos bírónak, a nemzetnek jogos ítélete lesz. (*Élénk helyeslés.*)

Azt mondja Batthyány gróf, hogy hazafias párt ellen törünk. Hát itt disztinválni kell. Én nem vonom kétségbe senkinek hazafiságát. Tudom azt, hogy a Justh-párton is vannak igen derék, jó érzelmű hazafiak, akiket csak elragad, téves útra ragad a szenvedély. Tudom és senkinek jóindulatát, hazafiságát kétségbevonni nem szándékozom. Ehhez a fegyverhez nem nyúltam soha, nem is szándékozom nyúlni. Hanem igenis azt kénytelen vagyok elszomorodott szívvel konstatálni, hogy ha azután eljárásuk eredményét nézzük, — akkor a Justh-párt politikáját, eljárását másnak, mint hazafiatlannak, mint a házára nézve veszedelmesnek nem tekinthetjük. Hiszen ahová nézünk, ezek az urak a maguk szerencsétlen elvakultságában a rombolás, a nemzetgyilkolás munkáját végzik.

A rombolás munkáját végzik már a választói jog kérdésében, mert ők az egyedüliek az összes magyar tényezők között, akik a választói jog legszélesebb megoldását kívánják, a nélkül, hogy bárminő garanciát keresnének a magyar nemzet felsőbbségének megóvására.

Uraim! A választói kérdésben két nagy táborra ősziünk. Az egyik táborban vagyunk mindnyájan azok, akik keressük ezeket a garanciákat.¹ Köztünk is vannak nézeteltérések, nem jelentéktelenek; mert az egyik a garanciákat hamarabb véli

1 Tehát a függetlenségi Kossuth-párt is ceglédi zászlóbontása és választási szózata (297), nemkülönben vezéreinek idevágó egyértelmű nyilatkozatai szerint.

feltalálni, a mások erősebb garanciákat keres. De ezek másodrendű különbségek. A nagy különbség abban van közöttünk, hogy kívánunk-e garanciát vagy nem. És akkor egy tényező, egyetlen egy van csak ebben az országban: ez Justh Gyula és pártja, amely mindenféle garancia nélkül, a magyar nemzet vezető szerepének megóvását célzó mindenféle óvintézkedés nélkül, a maga legszélesebb alakjában kívánja az általános szavazati jogot.¹ Ha azután nézzük, hogy nekik kik a szövetségeseik, — azokat nem a magyar tényezők táborában fogjuk találni.

Ismét és ismét beszélnem kell erről. Szövetségeseit a Justh-pártnak csak a nemzetiségeknél, és pedig a nemzetiségek legveszedelmesebb, legmagyarellenesebb, leghazafiatlanabb irányzatánál találhatjuk.¹ ² Nyíltan beismerik a szerb radikálisokkal kötött szövetséget.³ Hiszen Zombor piacán nyíltan pecsételték meg és nyíltan hirdették, hogy kölcsönösen segítik egymást; hogy tehát Justh-párti magyar szavazatokkal igyekezni fognak szerb radikális nemzetiségi jelöltet megválasztani becsületes magyar emberekkel szembe. *(Nagy zaj.)* Az igaz, azt mondják, hiszen a szerb radikálisok jó hazafiak, mert ők a függetlenség álláspontján állanak. Uraim! Ne ülünk fel bizonyos üres frázisoknak. A szerb radikálisok Belgrád felé kacsingatnak és azt gondolják magukban, hogy arra, hogy ők a magyar állam egységét szétrombolni törekvő bűnös üzelmeiket győzelemre vihessék: az első lépés megingatni a dualizmust, meggyengíteni a monarchia rendjét és szervezetét, akkor majd könnyebben elbánnak az izolált magyar nemzettel. Hát miért ne szúrják ki most a függetlenségi párt szemét azzal a frázissal, hogy ők a függetlenségi párt mellett állanak? De ha megnézzük azokat az urakat, egész működésüket egyházi és politikai téren, akkor látni fogjuk, hogy kezdő fiatal koruktól fogva a legádázabb magyargyűlöletből táplálkoztak, abban nőttek fel, azokkal a mérsékeltbb szervekkel való küzdelemben, akik a magyarsággal való békés megértést pengetik. Ádáz ellenségeink ők minékünk; a jóraló, hazafias gondolkozásé szerbek nyakára igyekeznek ülni és segít nekik az a magyar párt, amelyik azután idejön és monopolizálni akarja a maga részére az igaz magyar hazafiságot. *(Zajos abeug kiáltások.)*

¹ Justhék radikális választójogi programjáról az előzőekben (299, 301 stb.) gyakran esett szó annál is inkább, mert hiszen Tisza agitációs körútjának egyik főcélja éppen a Justh-párt toborzó erejű sarkalatos programpontja, az általános választójog elleni küzdelem.

² Justhék választási szövetségéről a szerb és román nemzetiségi túlzókkal legutóbb a (316) sz. a. beszéden volt szó.

³ (297).

A román túlzókkal, a román nacionalista párt programtárával is gyakran foglalkoztam.¹ Most csak egy passzust olvasok fel az ő nagyszebeni határozatukból.² Azt mondja a román nemzeti komité, hogy a román népnek elviselhetetlen a helyzete. Miért? Azért, mert természetellenes és jogosulatlan tendencia áll fenn, hogy ezen különböző népekből, különböző etikai és történeti egyedekből összetett államot mesterségesen átalakítsák egységes nemzeti állammá. Ez az a veszedelem, amely ellen a nacionalista románok védekezni akarnak. Ezek a bajok nem orvosolhatók, — mondja továbbá a határozat, — csakis politikai programmunk megtestesítése, mindenekelőtt az általános, egyenlő, direkt, községenkinti titkos szavazati jognak megvalósítása által. Ezek az urak tudják és meg is vallják, hogy miért hívei az általános szavazati jognak. Azért, mert ezzel vélik lerombolni az egységes nemzeti államot; ezzel vélik azon hazafiatlan céljukat szolgálni, hogy valóban a különböző népekből összetett, nem tudom, micsoda gyülevésszé alkossák át Szent István ezredéves birodalmát.³ (*Nagy zaj.*) És akkor azután jönnek magyar emberek és botorul ebben a hazafiatlan törekvésben segédkezet nyújtanak nekik! Az igaz, hogy Batthyány gróf ezt az ő segédkezéseiket letagadja. De bocsánatot kérek, ha okultak is a szerb példán és nem hirdették ki a megegyezést ugyanazzal a cinikus nyíltsággal, mint a szerbekkel kötött megegyezést, — napról-napra, amint halad a választási küzdelem, jobban és jobban látszik, hogy a Justh-párt és a nemzetiségi túlzók egymásnak segítenek. A nemzetiségi túlzók nyíltan megmondják, hogy, ahol Justh-párti munkapártival verekszik, a Justh-pártit támogatják. A végén — mondhatják Justhék — ők nem tehetnek erről.

De ezzel szemben van egy másik, kétségtelen jelenség. Egész vármegyékben, Aradban, Krassó-Szörényben, Hunyadban, de más vármegyéknek egyes pontjain is, Alsó-Fehérnek, Szatmárnak exponált kerületeiben, — talán tizenkét ily kerületet jegyeztem hamarosan össze, — olyan helyen, ahol nagy román többség van, ahol az összes magyarságnak az utolsó emberig össze kell tartani és ahol a mérsékeltbb románokkal együtt tudják csak a legnagyobb küzdelemmel a hazaellenes román túlzó irányt legyőzni; ott, ahol a Juth-pártnak semmi keresni valója nincs, mert több ezernyi választó-közönség között alig remélhet pár szavazatot: ott mindenütt fellép a Justh-párti jelölt azért, hogy megoszlassa a magyarságot; hogy éket verjen a magyarság közé és ezáltal gyengítve a magyarság ellenálló erejét, győzelemre segítse a román agitátort. (*Nagy zaj*

1 (295, 297, 301, 305, 308, 315, 316).

2 (301) és (308).

3 Így a Scotus Viatorok és a nagy osztrák centralisták is.

és mozgás.) Hát, Istenem, nem döbbenünk-e meg arra a gondolatra, hogy akad magyar ember, aki az erdélyrészi magyarság pozícióját így aláássza; aki az erdélyrészi magyarság egyetértését ott, a nemzeti ügynek azokban a végváraiban megingassa? És éppen ezekben a kerületekben ezek az urak egyenesen összefogtak a román túlzókkal azért, hogy a magyarság megbontása útján a munkapárttal szemben a román agitátort juttassák diadalra. Nem akarok erős kifejezést használni, de erre csak egy lehet a méltó felelet. Az, hogy ha azután idejönnek a Justh-párt jelöltjei a törül metszett magyar kerületekbe és elkezdenek az ő kuruckodásukról, magyar hazafiságukról beszélni: akkor kérjék számon tőlük az urak, hogy mit művelnek a nemzeti ügynek legexponáltabb pontjain; hogy mit művelnek ott, ahol igazán becsületbeli feladata a magyar embernek félretenni minden pártkérdést. És akkor, uraim, tagadják meg támogatásukat, bizalmukat attól a párttól, amely amíg itt, a magyarság körében kuruckodik, addig ott a magyarságnak életerét vágja keresztül. *(Nagy zaj és mozgás.)*

Tökéletesen el kellene veszítenem minden hitemet és bizalmamat a magyar nemzet belátásában és érettségében, ha lehető volna, hogy ugyanazok, akik Hunyadban, Aradban ezt a politikát követik, — hogy azok a Hajdúság szavazatait, mint igazi magyarok, mint a nálunk különb magyarok tudják a maguk számára megszerezni.

És ha, uraim, rombol a Justh-párt a választói jog kérdésében; ha rombolja a magyar nemzet épületét és a magyar nemzet politikai pozícióját a nemzetiségi kérdésben: folytatja ezt a rombolást a parlamentárizmus kérdésében.¹ Annyiszor volt már szó róla — talán vissza is élek türelmükkel *(Halljuk! Halljuk!)* — de, t. uraim, aki a parlamentárizmust megtámadja, az igazán a magyar nemzet politikai hatalmának az éltgyökerét metszi el. Hiszen miben nyilvánulhatna a magyar nemzet ereje, hatalma, cselekvési képessége, miben nyilvánulhatna másban, mint a parlamentben? Mit hozott nekünk közjogi téren a negyvennyolc? Mi egyebet, mint a parlamentárizmust, a felelős miniszteri rendszert? Hogy lehessen felelős parlamentáris minisztérium Magyarországon, amelynek politikai irányát a magyar nemzet többsége szabhatja meg, ha a parlament nem tud működni; ha a parlament válik korcsmai jelenetek gyiilevész színhelyévé, amelyben azután elvész a tekintély, elvész a tisztelet, elvész a becsület, elvész a magyar nemzet politikai jó hírneve, elvesz mindaz, amire egy szebb, szabadabb, nagyobb nemzeti jövőt fel lehetne építeni? Uraim! Mindazt, amit 1848-ban megalkottak apáink és amit azután csaták pusztító tüzében bőven

¹ Így pl. a (296, 299, 301, 303, 304, 305, 308, 313, 316) ez. a. beszédben.

ontva vérüket, meg is védtek és amit hosszú szenvedések nyomorúságos esztendei alatt férfias kitartással, törhetetlen szívós hazaszeretettel megmentettek a mi számunkra: mindazt reabízták ennek a generációnak a gondjaira. Mi vagyunk a letéteményesei ennek a dicső örökségnek. A mi feladatunk, a mi kötelességünk, hogy ezt megvédve, megőrizve, lehetőleg gyarapítva, szilárdítva, tovább fejlesztve adjuk át gyermekeinknek. És hogy ezt megtehessek, uraim, mi a feladat?

Első kötelességünk az, hogy reállva most már a negyvennyolcat biztosító hatvanhetes kiegyezés sziklaszilárd alapjára, ott az egész magyar nemzet mint egy ember védje meg a magyar nemzet alkotmányos függetlenségét, a magyar nemzet jogait minden, bármely oldalról jövő támadással szemben. Ez az egyik. A másik pedig az, hogy a negyvennyolcadiki alkotásokat: a népképviselőket, a parlamentárizmust, a miniszteri felelősséget magunk védjük meg minden beleméltetés ellen; védjük meg a visszaélések, az elfajulás, az elkorhadás veszélye ellen; éljünk velük úgy, hogy le ne járassuk ezeket az intézményeket; éljünk velük úgy, hogy tisztességet és — ami ezzel együtt jár — politikai súlyt és politikai hatalmat szerezzünk a magyar nemzetnek. (*Zajos tetszés és éljenzés.*)

Uraim! Ezen az úton indult a nemzet 1867 után. Ezen az úton indult, mert azok, akik ekkor éltek és vezették a nemzet politikai életét: azok végig szenvedték az ötvenes éveket; azok tudták, mit jelentett a nemzetre nézve az, amikor meg volt fosztva alkotmánya szabad élvezetétől; azok megbecsülték a visszanyert alkotmányt. És, ha voltak is pártharcok; ha voltak is küzdelmek, szenvedélyes küzdelmek, — azért senki sem emelt apagyilkos kezét a magyar parlament becsülete, tekintélye, munkaképessége ellen.

Uraim! Nekünk most vissza kell fordulnunk arról a lejtőről, ahová egy magáról megfélelkezett későbbi generáció rántott bennünket. Hiszen nézzünk körül! Hát nem mindenütt a pusztulásnak, a roskadozásnak, a korhadásnak nyomait látjuk? Hát nem mindenütt támadnak ellenségeink? Nem inog-e minden pozíciója a magyar nemzetnek?! S ha a bajok gyökerére akarunk menni, nem azt látjuk-e mindenütt, hogy az a baj, hogy a nemzet maga robbantja fel saját védő bástyáit; magát hanyagolja el, saját várának épségben tartását, mert nem él bölcsen jogaival, mert nem tölti be azt a keretet, amelyet apáink megszereztek számára?

Olyan szegény, uraim, még nem érte a magyar nemzetnek még egyetlen generációját sem, amilyen bennünket érne, ha most, a béke áldásos korszakában; most, amikor a nemzet minden jogosult törekvése, minden célja, függetlensége, nemzeti külön élete alkotmányos, koronás királyunkban atyai védel-

mezőre, atyai szövetséges társra talált; most, amikor elértük azt, amiért háromszázötven esztendőn keresztül hiába küzdött a nemzet, amiért hiába nyert csatát és kötött békét Bocskay és mindazok a nagy magyarok, akik nyomdokaiba lépek; amikor elértük a teljes összeforradást király és nemzet között, elértük azt, hogy a nemzetnek nem kell többet saját királya ellen védekeznie, hanem királyának hatalmát is latba vetheti saját nemzeti céljai számára: hát most eszeveszett botor ördület volna az, ha most a nemzet nem az erőgyűjtés, a munka, a fejlesztés, a haladás áldásos feladatainak teljesítésére használná fel hatalmát.

T. uraim! Pártkülönbség nélkül hívom fel az egész magyar nemzetet igenis együttes munkára! Mert ebben a munkában részt vehet mindenki; ebben a munkában közjogi eltéréseknek nem szabad többé a magyar emberek egyesülésének útját államok. Azok a közjogi nézetek a múltéi, azok elvesztették gyakorlati horderejüket, azok nem tarthatnak vissza attól, hogy bárkivel is kezet foghassunk. Csak azzal nem foghatunk kezet, akit oda ragad a szenvedély, hogy az építés munkája helyett a rombolás munkájára akarja vezetni a nemzetet. Arra kérem önöket, hogy most, ebben az ünnepélyes pillanatban, amikor alig két nap választja el önöket attól, hogy az urnához menve gyakorolják legszentebb jogukat, de egyúttal éljenek a legszentebb hazafiúi kötelességgel: most gondolják meg, hogy mit cselekszenek. Gondolják meg, hogy most, ebben a pillanatban, a nemzet sorsa intézéséért való felelősségnek egy-egy paránya ott nyugszik minden egyes választópolgár vállán; ott kell, hogy felbredjen minden egyes választópolgár lelkiismeretében és akkor jöjjenek, jöjjenek velünk és vezessék diadalra nem a rombolásnak, de az építésnek zászlaját. *(Percekig viharzó éljenzés és taps.)*

Hajdúböszörményből gr. Tisza István kocsin Balmazújvárosra ment át, ahol Papp József munkapárti jelölt választói előtt mondott buzdító beszédet. Balmazújváros volt agitációs körútjának utolsó állomása. Ottani beszédének tartalmáról a lapok nem tudósítanak.

319. Az 1910. jún. választások. — Tisza ünneplése a választási győzelem alkalmából. — Ellenzéki panaszok a választási visszaélésekről. — Sztéryni levele Tiszához. — Meghiúsult választási paktum a román nemzetiségi párttal és alkudozások egy magyar-román megegyezés tárgyában.

„Akik a helyzetet ismerték — mondja Lukács László pénzügyminiszter máj. 22-i körműcbányai programbeszédében (316)

— azok tisztában voltak azzal, hogy abban a percben, amint a koalíciós kormányzat által a közvéleményre gyakorolt nyomás megszűnik, azonnal átalakul a közvélemény. És az oly mértékben el is következett tényleg, hogy valóban bámulattal lehetett szemlélni, hogy mikép csoportosul a nép nagy tömege a nemzeti munkapárt zászlaja alá, amely rövid pár hónap alatt megalakult, megizmosodott és a nép százezreivel mehet ma bátran a küzdelembe az eredményre való biztos kilátással“.

Lukács prognózisa fényesen bevált A június hó első tíz napján lezajlott általános képviselőválasztások eredménye a kormány és a munkapárt választási vezetőségének legvérmesebb reményeit is felülmúlta.

Szokás szerint a választások megtartására kitűzött határidő első napján, jún. 1-én, volt a legtöbb választókerületben ezúttal is a képviselőválasztás. Már az első sorsdöntő nap a nemzeti munkapárt nagy győzelmét hozta.¹

Gr. Tisza Istvánt jún. 1-én az ugrai kerületben egyhangúlag megválasztották. Ugyanakkor Aradon 1100 szavazattöbbséggel győzött a Kossuth-párti Barabás Béla (a város volt képviselője) és Pelczéder Ágoston szocialista ellenében.

A B. H. 1910. jún. 2. számának A débâcle c. cikkében beszámol az ellenzéki pártok első napi nem várt nagyarányú vereségéről és találoán mondja, hogy „a választás eredménye csakugyan úgy fest, mint az 1905. megfordítva. A kerék most a függetlenségi táboron görgött át és roppant pusztítást vitt véghez soraiban“. Annál feltűnőbb ez, mert a függetlenségi párt az előző két (1905. és 1906.) általános választáson relatív, illetve abszolút többséget kapott s így elképzelhetetlennek látszott a tömegek kegyének gyors változása.“

A többi választási nap sem volt kedvezőbb az ellenzékre. A nemzeti munkapárt nehéz küzdelem árán éppoly fényes győzelmet aratott, mint 1906-ban az akkor még egységes függetlenségi párt — kardcsapás nélkül. A régi szabadelvűpárt új elnevezéssel feltámadásának diadalát ülte.

Az 1910-i képviselőválasztások eredménye a jún. 10-i állapot szerint ugyanis a következő volt:^{1 2 3}

munkapárti (a szászokkal együtt)	248,
Kossuth-párti	48,

¹ L. a jún. 1-i választási nap mérlegét a B. H. 1910. jún. 2-i és 3-i számában. A választási mozgalomról s annak meglepő eredményéről l. legújabban Gratz II. 240—242. 1.

² Barabás Béla Emlékiratainak (1929) 114. lapján emlígy kesereg a választási szerencse eme kegyetlen forgandóságán: „A helyzetet szarkasztikusán illusztrálta az én esetem. Én voltam a koalíció legnépszerűbb politikusa 1906. évben, amikor ebben az egy esztendőben négy kiváló mandátum jutott osztályrészemül. A munkapárti 1910. évi választáskor csak egy helyen léptem fel (t. i. Aradon); ott is megbuktam nem kisebb ellenfél, mint maga gr. Tisza István, a vezérrel szemben. Ezen talán nincs is restelni való“.

³ Az alábbi adatokat Nagy Miklós képviselőházi könyvtárigazgató úr szíves közlésének köszönöm.

Justh-párti	39,
néppárti	13,
pártonkívüli 67-es	20,
pártonkívüli függetlenségi	11,
nemzetiségi	7,
függetlenségi és 48-as gazdapárti	3,
demokrata	2,
keresztényszocialista	1.

A többi mandátum pótválasztásra került

A képviselőválasztások ilyen kimenetelére bizonyára egyetlen politikai párt sem volt elkészülve.¹

Leginkább szembeszökő és politikailag legfontosabb: a nemzeti munkapárt nem várt nagy többsége és a Justh-párt nem várt nagy veresége.

A fentebbi adatokból kivehetőleg a munkapárt erős abszolút többséget kapott (413 magyarországi mandátumból 248-at).

Ami viszont az ellenzékét illeti, a legnagyobb ellenzéki párt, a Kossuth-párt, mely aránylag legkevesebbet veszített, az 1909. nov. 11-i pártszakadás (293) utáni létszámának alig felére olvadt le.² A legsúlyosabb vereséget szenvedte a függetlenségi párt másik árnyalata, a Justh-párt és az 1906. állapottal szemben (290) a nemzetiségi párt: mindkettő tagjainak több, mint kétharmadrésze maradt a csatatéren. Csaknem egyharmadára csökkent a néppárt is.

Tisza és Justh választási párviadalában Tisza győzött. Ki-köszörülte az 1905-i csorbát.

¹ Nagy Emil (a 298. az. jegyzetrotatóban idézett cikkében) megemlíti, hogy gr. Tisza István a választások előtt annak a véleménynek adott bizalmas megbeszélés során kifejezést, hogy hatvannál több munkapárti képviselő aligha fog a Házba bejutni s éppen ezért a sikeres parlamenti építómunka érdekében arra törekedett, hogy Andrássyval és Kossuthal Justhék és a nemzetiségek ellen valamiféle együttműködést (kooperációt) hozzon létre. A kormány váratlanul nagy győzelme után azonban ennek a kooperációnak tervét tárgytalannak jelentette ki.

² Itt nem hagyhatom említés nélkül, hogy — amint majdnem három évvel az általános választások után nyilvánosságra jutott — a Kossuth-párt mandátumait túlnyomó részben a kormány támogatásának köszönhette.

A Lukács—Désy-féle rágalmozási perrel (357. és 359.) kapcsolatban ugyanis 1903. tavaszán politikai körökben nagyon sok szó esett a kormánypárti pártkaszának Kossuthékhoz való viszonyáról. Akkor Désy Zoltán Kossuth-párti képviselő 1913. ápr. 20-i marosvásárhelyi beszámolóján azt a felszólítást intézte a kormányhoz, hogy nevezze meg azokat az ellenzéki képviselőket, akik kormánypárti pártkasszából nyert pénzzel jutottak mandátumhoz.

Erre válaszként a kormányhoz közel álló Pester Lloyd 1913. ápr. 21-i és 22-i számában két óriási feltűnést keltett cikk jelent meg, amelyekből kitűnőleg a Kossuth-párti képviselők nagyobb részének és magának Désy Zoltánnak mandátuma is „a kormány kegyelmi ajándéka”, amennyiben Désy és mások esetében a kormánypárt az illető választókerületben nem állított hivatalos jelöltet és egyébként is a Khuen-kormány a választási hadjárat alatt a Kossuth-párt jelöltjeit teljes támogatásban részesítette a Justh-párttal szemben. (L. erre nézve még Nadányi Emil: „Parlamenti küzdelmeink 1904—1913” c. könyvének 192—194. l.)

Jún. 6-án, amikor már csak néhány mandátum betöltése volt hátra, arra a hírre, hogy gr. Tisza István Gesztről a fővárosba érkezett és este eljön a pártkörbe, egész sereg képviselő jelent meg ott.¹ A pártkörbe érkező Tiszát lelkes éljenzéssel fogadták. A párttagok nevében Kende Péter képviselő ezekkel a szavakkal üdvözölte:

„Kegyelmes Uram! Igen tisztelt Barátom! örömtől dobog a szívünk, ha visszatekintünk a legutóbb lefolyt választás eredményére. Itt ismételten megvalósult az a régi latin példabeszéd: Audaces fortuna juvat. Miniszterelnökünk merész kézzel ragadta fel a zászlót, amely alatt Te vezettél minket előre. A Te fáradhatatlan munkásságod, a Te páratlan lelkesedésed volt az, amely felgyújtotta a hazafiság tüzét úgy bennünk, mint választóinkban. Ez hozta létre azt a fényes eredményt, amiért Neked mindannyiunk hálás köszönetét fejezve ki, mindnyájunk nevében kívánom, hogy az Isten sokáig éltesse! (Riadó éljenzés.)

Gr. Tisza István a következőképen válaszolt:

Tisztelt Barátaim! A jó eredményt nem egy ember és nem egy tényező hozta létre, hanem létrehozta a tényezőknek és okoknak egész sorozata és létrehozta mindenek!elett az, hogy mindnyájan igyekeztünk megtenni kötelességünket. Én arra kérék Benneteket, hogy a közelmúlt tanulságaiból kettőt merítsünk: az embernek sohasem szabad elbizakodnia a siker és csüggednie a sikertelenség perceiben. *(Tetszés.)* Azt hiszem, ha ez a tanulság vezet majd minket további küzdelmeinkben a nagy cél iránti önfeláldozással és azzal a kölcsönös bizalommal, rokonérzéssel és barátsággal, amely boldogságom és büszkeségem és amelyet, kérek Tőletek a jövőre is: akkor a további siker nem maradhat el. *(Hosszas, élénk éljenzés.)*“

A nemzeti munkapártnak lehangoló hatása győzelme az egymással marakodó két függetlenségi pártra, ezeknek vezéréiből persze keserű panaszokat váltott ki az új többség választási visszaéléseiről.

Néhány szemelvényt közlünk ezekből az ellenzéki panaszokból, miután ezekkel gr. Tisza István is foglalkozik 1910. jún. 19-i (320) beszédében.

Kossuth Ferenc a B. H. 1910. jún. 3-i számában a következő nyilatkozatot tette: „A kormánypártnak mai győzelme nem fejezi ki és nem képviseli a közvélemény igazi megnyilatkozását, mert óriás mértékben dolgozott az erőszak és a pénz.² Sok helyt igen káros hatású volt az is, hogy a függetlenségi párt kettészakadva küzdött a kormányparti jelöltek ellen“ stb.

Justh Gyula azt mondja egyik nyilatkozatában (B. H. 1910. jún. 8. sz.), hogy „a választás eredménye kizáróan a törvénytelenségnek, vesztegetésnek és presszióknak tulajdonítható“.

¹ A következőkre nézve l. a B. H. 1910. jún. 7-i számának Tisza István ünneplése c. cikkét.

² Hogy mennyiben „dolgozott a pénz“ az 1910-i választások alkalmával, erről majd a Lukács—Désy-féle perrel (357. és 359.) kapcsolatban lesz szó.

Gr. Apponyi Albert jún. 12-én Halason a pótválasztásra került Kossuth-párti jelölt támogatására mondott beszédében (B. H. 1910. jún. 14. sz.) sajnálattal konstataulta, hogy a választás a kormánypárt győzelmével és a függetlenségi párt súlyos vereségével végződött „Az égbekiáltó tényéért majd nagy számadásra vonják a kormányt a parlamentben. Még a kormánypárt embereinek is el kell ismerniük, hogy hivatali presszió és az óriás pártkassza nélkül, amelynek nyomát mindenki feltalálhatja, a kormány nem győzött volna.¹ Az ellenzékre nézve kivételes helyzet terem az a tény, hogy nem kénytelen erkölcsi szempontból elismerni a nemzeti akarat megnyilvánulásának, ami a választás eredményeként jelentkezik.“

Figyelemre méltó azonban, hogy Apponyi a választási beszédét követő banketten mondott felköszöntőjében már arról beszélt, hogy a függetlenségi párt választási veresége azt jelenti, hogy az ország közönségének egy része belefáradt a meddő küzdelembe. De (Apponyi) azzal vigasztalja magát, vagy talán még inkább hallgatóságát, hogy a munkapárt győzelme „semmi egyebet nem jelent, mint mulékony fáradtságot, mulékony csüggedést, a küzdelemre való hajlandóság hiányát, a nemzet idegrendszerének bágyadtságát, szóval olyan tüneteket, amelyeket orvosolni maga az idő fog“.

A függetlenségi vezérférfiak közül a választási visszaélésekkel gr. Batthyány Tivadar foglalkozik legbővebben és a legélesebben modorban 1910. jún. 5-i szekszárdi beszédében.^{1 2} Ugyancsak Batthyány 1910. jún. 16-i nyilatkozatában a nemzeti munkapárt részéről elkövetett, „Magyarország történelmében páratlan választási visszaélések“-ről beszélt.³

A nemzeti munkapártnak a Kossuth-párthoz való viszonyára nézve a választási hadjárat folyamán — a fentebb említett leleplezéseken s a 311. számban közölt két levélen kívül — bizonyos felvilágosítást ad Szterényi Józsefnek⁴ 1910. jún. 9-én (tehát az általános választások határidejének utolsóelőtti napján) gr. Tisza Istvánhoz intézett levele.

Ebben Kossuth Ferencnek két sürgős kérését közvetíti Tiszához.

Az egyik a karcagi kerületre vonatkozik. Ott pótválasztás lesz egy Kossuth-párti és egy Justh-párti jelölt között.

¹ Gr. Apponyi Albert Emlékirataiban is azt állítja (I. 116. 1.), hogy a választási korrupció „az 1910. évi választásoknál tetőpontját érte el“. Persze „aránylag igen tisztességes választásnak tartja a három előzetes általános választást (1901, 1904, 1906).

² Eme beszéd körül forog a B. H. 1910. jún. 7-i számának Választási visszaélések c. vezércikke.

³ B. H. 1910. jún. 17-i sz.

⁴ Szterényi tudvalevőleg a koalíció idejében Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter oldalán politikai államtitkár volt.

Kossuth kérése, hogy Tisza a Kossuth-párti jelöltet támogassa.

Másik kérése a marosvásárhelyi esetleges új választásra vonatkozik.

„Méltóztatsz talán emlékezni — írja Szerényi —, hogy egy ízben már kértelek a Fenyvessi Soma érdekében, hangsúlyozva kiváló kvalitásait, melyek miatt egyenesen szükség volna reá a Kossuth-pártban. Azok közé tartozik, kik bátorsággal is bírnak nyíltan szembeszállani holmi obstrukciós törekvésekkel és hangokkal; kik velünk vannak *teljesen* a békés kibontakozás keresésében, de egészen őszintén és a választójogban is teljesen a miénk.

Mondhatom Neked, Kegyelmes Uram, hogy vállalom érte a felelősséget.

Az a kérésünk, méltóztassál lehetővé tenni, hogy bejusson ott a Házba, Nektek nem fontos ma már egy kerület kérdése, de a békés alakulatra nézve nagyon is az, hogy a Kossuth-pártban ott legyen ilyen emberünk, ki karakterének integer volta mellett egy úton akar és fogna járni velünk, és — ami a fődolog — ott nyíltan és energikusan fogna állást foglalni.

Ezen a két dolgon kívül nagyon szerettem volna a 67-es pártönkívüliek ügyében Veled részletesen beszélni.“

Az 1910-i választásokkal kapcsolatban még csak egy dologról kell röviden megemlékeznünk: ez a Khuen-kormány és a román nemzetiségi párt között állítólag tervbe vett választási paktum és egy magyar-román megegyezés iránti alkudozások kérdése.¹

Erről Janesó Benedek (A román irredentista mozgalmak története e. könyvének 314—6. lapján) a következőket írja:

„A román nemzetiségi párt tagjai (az 1910-i választásokat megelőzőleg) igyekeztek érintkezésbe lépni gr. Khuen-Héderváryval. Ekkor nemcsak egy választási paktum, hanem egy román-magyar megegyezés kérdése is szóba került. A választási paktum érdekében a feloszlatott országgyűlés román nemzetiségi pártjának tagjai folytatták gr. Khuen-Héderváryval a megbeszéléseket.

¹ A lapok 1910. márciusban és áprilisban ismételtlen írnak Khuen és a románok közötti paktumtárgyalásokról, sőt a már létesült választási paktumról.

Ezzel szemben Maniu Gyula (már a Pesti Hírlap 1910. ápr. 23-i számában közölt nyilatkozatában) valótlannak mondta, „hogy a román nemzeti párt paktumot kötött volna a kormánnyal, melynek a választójogi reform kérdésében elfoglalt habozó álláspontja ezt elvileg kizárja, ő és pártja csak olyan kormánnyal hajlandó megállapodásra jutni, mely ... a demokratikus reform őszinte híve“.

És csakugyan a román „nemzeti“ pártnak (a lapok 1910. máj. 14-i számában megjelent) választási manifesztuma legfontosabb követelménynek az általános titkos szavazati jog megalkotását mondja és ehhez képest felhívja a választókat, hogy azokban a kerületekben, ahol a román „nemzeti“ pártnak nincs jelöltje, azokat a jelölteket támogassák, akik az általános, egyenlő és titkos szavazati jog megbízható harcosai. (Tehát Justhékát.)

Gr. Khuen-Héderváry a maga részéről kijelentette, hogy nemcsak nem akadályozza meg a román nemzetiségi párt aktív részvételét a képviselőválasztásokban, hanem örömmel is látja, hogy a románok részt akarnak venni az ország alkotmányos küzdelmeiben... A román nemzetiségi párt tagjai ezzel nem elégedtek meg, hanem azt kívánták, hogy a kormány bizonyos számú és általok megnevezett kerületeket engedjen át nekik. E kerületek között egy sem volt olyan, amelyekben a nemzetiségi pártnak az ellenzékkel kellett volna a mandátumért küzdeni. Miután a kormány nem volt hajlandó, hogy egy ilyen paktummal néhány teljesen biztos, ú. n. kormánypárti kerületet átengedjen a román nemzetiségi pártnak, a paktumból nem lett semmi.

A román-magyar megegyezésre vonatkozó alkudozásokat nem az országgyűlési román nemzetiségi párt tagjai folytatták, hanem Mangra jelenlegi nagyszebeni g'ör. kel. érsek támogatása mellett az ú. n. mérsékelt párti románok és nem is annyira közvetlenül gr. Khuen-Héderváryval, mint inkább gr. Tisza István közvetítése útján, akit a közvélemény a munkapárt igazi vezérének tekintett. Mangra Vazul (akkoriban nagyváradai gör. kel. román püspöki vikárius) ... örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy hatásosan közreműködhessek egy magyar-román megegyezés létrehozásában ... Az idevágó megbeszélések azonban nem vezethettek célra azért sem, mert az idő a választások megkezdéséig nagyon rövid volt arra, hogy valamiben megállapodhattak volna. A választások eredménye pedig egészen új helyzetet teremtett, amely lehetetlenné tette a megbeszélések és eszmecserék továbbfolytatását... A választások a román nemzetiségi pártra teljes vereséggel végződtek. A múlt országgyűlés román nemzetiségi képviselőinek (14) alig egyharmada jutott mandátumhoz."

Jancsó Benedek előadásához az 1910-i választási hadjárat történetéből vett két kiegészítő adatot kívánunk hozzáfűzni.¹

A szászvárosi (hunymegyei) kerület román választói 1910. május 8-án jelölő gyűlést tartottak. Ez alkalommal a „román nemzeti bizottság“ nevében Miháli Tivadar (a nemzetiségi párti képviselők klubjának volt elnöke) a politikai helyzetről a következően nyilatkozott: „A kormányelnökkel több ízben folytatott tárgyalások rendjén megállapított, hogy a kormány és a nemzetiségi párt között elvi ellentétek nincsenek. Az országnak és a trónnak eminens érdeke lett volna, hogy a kormány és a nemzetiségek között ezen az alapon egy modus procedendi létesíttessék. A tárgyalások folyama alatt a miniszterelnök a legnagyobb jóakaratot tanúsította, de Tisza István gróf befolyása folytán a tárgyalás eredmény nélkül maradt... *Tiszának az a kívánsága, hogy a párt programja és jelenlegi vezetői mellőztessenek*, teljes lehetetlenség ... A román nép csak saját elvei alapján vezethető“.

Ezzel összevág Pop Cs. István román nemzetiségi képviselő 1910. júl. 16-án mondott válaszfelirati beszédének következő helye: „A nemzetiségi kérdés tekintetében is azt találtuk (t. i. a nemzeti-

¹ L. a B. H. 1910. máj. 11-i számának A kormány és a nemzetiségek c. cikkét.

ségi párt), hogy a t. miniszterelnök úr másféle elveket vall, mint gr. Tisza István úr... Úgy tudom, hogy midőn a mi pártunk elnöke (Miháli Tivadar) vele tárgyalt, a miniszterelnök úr nem volt olyan elutasító magatartású, mint itt a mélyen t. Tisza gróf úr.“ (1910. orszgy. képvh. Napló I. k. 217. 1.)

Mangra, ki a múlt század kilencvenes éveinek vége előtt a román nacionalista izgatok között az első sorban szerepelt és azután gr. Tisza István nemzetiségi politikájának hatása alatt a magyar-román testvéries egyetértés előbbrevitelőt munkálta, az 1910-i képviselőválasztásokkor a biharmegyei magyarcsékei kerületben lépett fel, mint munkapárti jelölt (308) és mondott Magyar - csékón máj. 6-án hazafias programbeszédet.¹ Ebben az osztatlan egységes magyar nemzet fiának vallotta magát és tiltakozott az ellen a ráfogás ellen, mintha népétől elszakadt és „renegát“-tá vedlett volna. Ezen magyarbarát beszéde miatt máj. 8-án a román nemzetiségi túlzók Aradon gyalázkodással és záptojással támadtak Mangrára.²

Így festett a román-magyar testvériség az 1910-i választási hadjáratban, melynek során — mint tudjuk — a román nemzetiségi párt Justhékkel való szövetsége ellenére is és Justhékkel együtt súlyos vereséget szenvedett.

Lezárjuk az 1910-i választások történetét azzal az összefoglaló megjegyzéssel, hogy gr. Tisza István választási beszédeiben is a parlamentarizmus, a 67-i kiegyezés és a magyar nemzeti állam leghatalmasabb védője volt Justhék. a nacionalisták és Ferenc Ferdinánd trónörökös ellen.

¹ Mangra programbeszédének kivonatát l. a B. H. 1910. máj. 7-i számában.

² Mangra elleni aradi tüntetésről és a Saulusból ideiglenesen Paulussá változott Mangra egyéniségéről közelebbi felvilágosítást ad a B. II. Tüntetés Mangra Vazul ellen, továbbá a Román főpapok c. cikkében. (1910. máj. 10-i és máj. 11-i számában).

VII. AZ 1910/15. ÉVI ORSZÁGGYŰLÉS.

320. Beszéd a nemzeti munkapárt 1910. jún. 19-i alakuló értekezletén: ellenzéki panaszok a választási visszaélésekről: „a magyar intelligencia visszatérése a helyes útra okozta a mostani sikert“; az idejüket múlt pártkeretek megmaradása ellenére remélni kell az ellenzék hazafias részének közreműködését a nagy nemzeti munkában; „nekünk mindent meg kell tennünk, amivel ezt az üdvös fordulatot előmozdíthatjuk..., de egyúttal haladnunk kell feltartóztathatatlanul a magunk elveinek szolgálatában“; a választási győzelem Kimen vállalkozásának győzelmé; „mi híznak Benned és arra kérünk, hogy bízzál Te is mi bennünk“. — A munkapárt megalakulása. — Az országgyűlés megnyitása. — A képviselőház elnöksége.

Az új országgyűlés összeülését megelőzően, 1910. jún. 19-én, tartotta a győztes nemzeti munkapárt alakuló értekezletét.

Neiszidler Károly korelnök üdvözlő szavai után gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök szólalt fel.

Ezután zajos ovációk közepette Tisza István gróf emelkedett szólásra s ezeket mondotta: Győztes csatából visszatérve, tartja meg pártunk ezt az első értekezletét. És csak természetes, ha ennek a győzelemnek felemelő hangulatában találkozunk az értekezleten, nem a győzelmi mámor, az elbizakodottság veszedelmes lelkiállapotában. Mi sokkal jobban ismerjük a szerencse forgandóságát, hogy ne tudnánk, hogy a férfiúnak sem csüggedni, sem elbizakodni nem szabad. De igenis a hazafias öröm érzetével, a hazafias lelki megelégedés állapotában jöhettünk össze. Nem azért, mert nekünk mindnyájunknak egyéni leg elégtételt szolgáltatott a nemzet, — ez mellékes; de azért, mert a nemzet mostani bölcs elhatározásával megnyitotta a teret az üdvös politikai irány sikeres szolgálatára, amelytől való eltérés a jövőt kockáztatta. Mi láttuk mindazokat a veszedelmeket, amelyek élénk tornyosultak a közelmúltban. Csak

természetes, ha a megelégedés, az öröm és az Isteni Gondviselés iránti hála érzetével fogunk a munkához, amikor a nemzet végre lerakta a tartós magyar nemzeti politika alapjait és megadta annak előfeltételeit. Bizonyos sajnálattal konstátálom, hogy a magyar ellenzéknek azzal a kicsinyes szokásával, hogy minden választás után, — kivéve azt az egy választást, amely az ő javukra döntött,¹ — kétségbevonják a választás eredményének korrektségét: ² újból találkozunk. És még az ellenzék komoly, tiszteletreméltó vezéralakjai is a helytelen, az inkorrekt harci fegyvereknek akarják a választás eredményét tulajdonítani. Hát minden szabadságszerető nemzetben, mindenütt, ahol élénken lüktet a politikai élet egy nemzet társadalmában, fordulnak elő választási visszaélések; igyekezni kell azokkal minden komolyabb embernek pártkülönbőség nélkül megküzdeni. De sohasem lehetett kevesebb alappal mondani, mint most, hogy a visszaélések csak egyik párt részéről fordultak elő. Amidőn az ország igen nagy részében éppen a mi pártunknak kellett irántunk ellenséges érzelmű tisztviselői kar és választási elnöki apparátusnak nem mindig nagyon skrupulózus ténykedéseivel megküzdeni; hogyha tekintetbe vesszük a terrorizmus széleskörű jelenségeit,³ amely ismét felütötte fejét az országban: csakugyan nyugodt lelkiismerettel utasíthatunk vissza minden vádat, amely a mi megbízásunk legitimitását akarja kétségbevonni. Justh Gyula és Apponyi Albert gróf a választási visszaélések szokásos szövegei között igen értékes vallomást tett. Azt mondta korábban Justh Gyula s ismétli most talán más tónusban — ez már az egyéniségtől függ — Apponyi Albert t. barátunk, hogy a választásoknál az intelligencia elfordult tőlük. Hát hiszen a magyar intelligencia, hála Istennek, tud vezetni, ha akar és láttuk és éreztük, hogy a magyar intelligencia ez alkalommal akart és tudott vezetni. És aki végigküzdötte ezt a választási harcot, látta azt a nagy fordulatot, amely beállott a magyar nép azon rétegében, amely anyagi és szellemi függetlenség és intelligencia dolgában a legmagasabb mértéket megüti; amelynél csakugyan semmi más nem hathatott közre, mint a meggyőződésnek a helyesebb ritra térése, amit, mondhatni, — kizárólag a mi igen t. politikai ellenfeleink kormányzati sikereinek lehet köszönni. (*Éljenezés és taps.*) A magyar intelligenciának a helyes útról való eltántoro-

1 (290).

2 Az ellenzéki vezérek választási panaszából a megelőző (319) számban köztünk egy kis bokrértára valót. Az új országgyűlés képviselőházának választásfelirati vitája (321) is túlnyomólag a választási visszaélések körül forgott.

3 Ezekről a terrorisztikus jelenségekről a (313) és főleg a (316) sz. a. beszédben volt bővebben szó.

dása okozta az 1905-i vereséget és a magyar intelligencia viszatérése a helyes útra okozta a mostani sikert.

Kijelentette ezzel a nemzet, hogy a parlament rendjének és munkásságának helyreállítását; hogy a nemzet és király közötti teljes összhang gondos ápolását és fejlesztését akarja. Kijelentette a nemzet, hogy szakítani akar a közjogi jelszavak politikájával és az ígéretek, a frázisok politikájával és a helyett azt akarja, hogy valódi, reális nemzeti politikát kövessünk, amely a fejlődés, a szabadság és a demokratikus haladás nagy céljai felé tör, (*Éljenezés.*) amelyeket az élet valódi viszonyainak, a nemzet valódi érdekeinek gondos tekintetbe vételével akar elérni. Erre a feladatra vállalkozott a mi pártunk. Ennek elérésére segítségre kértünk fel pártkülönség nélkül mindenkit, aki le tudja vonni a tanulságokat a közelmúlt tapasztalataiból.¹ A nemzet széles rétegei meghallgatták a mi kérésünket. Legnagyobb sajnálatomra nem hallgatták meg a politika aktívabb tényezői közül sokan olyanok, akiket nézetem szerint nem választ el tőlünk semmi lényeges elvi különbség. És őszinte sajnálattal látom, hogy fennmaradnak ma is pártkeretek, olyan idejüket múlt közjogi programul alapján, amelynek belső erkölcsi jogosultsága, politikai tartalma nincs.² (*Zajos tetszés.*) Ezzel, mint adott ténnyel számolni kell; de azért nem szabad lemondani arról a reményről, hogy a velünk egy pártan nem lévő komoly hazafias elemeknek³ közreműködését a mi nagy munkánkban nem fogjuk nélkülözni. Nem fogjuk nélkülözni esetleg ellenzéki oldalról; nem fogjuk nélkülözni egy nemes szempontok által vezetett, megtisztultabb közéletnek vitele terén.

Én nem hitetem azokról, akik még a választási küzdelem idején is tanújelét adták annak, hogy felettük sem múlt el nyomtalanul az utolsó évek csalódása: a jövőben tisztultabb felfogásukat a közügyeknek objektív szolgálatába ne állítsák, ami majd az egész vonalon éreztetni fogja áldásos hatását. Nekünk mindent meg kell tennünk, amivel ezt az üdvös fordulatot előmozdíthatjuk. Nekünk a közügy objektív szolgálatában el kell mennünk a méltányosság legszélső határáig (*Tetszés*) és örömmel kell vennünk minden támaszt és minden segítséget, amely más pártálláshoz tartozó honfitársaink részéről felénk nyújtatik; de egyúttal haladnunk kell feltartóztathatatlanul

¹ A koalíciós korszak tapasztalatairól és tanulságairól szól a (293) és (294) sz., továbbá a választási beszédek majd mindegyikének bevezető része. Így legutóbb a hajdúböszörményi beszéd (318).

² Amint azt Tisza (293) sz. beszéde óta a választási hadjárat során a koalíciós évek egyik alapvető tanulságaként oly gyakran hangoztatja és bizonyítja.

³ Ide nem számítva persze a Justh-pártot.

a magunk elveinek szolgálatában. Erre adta meg nekünk a nemzet a jogot és a kötelességet. A mi kötelességünk az, most már tettekkel bebizonyítani, hogy igenis ez a helyes irány. Ezen az úton haladva, állítjuk helyre a nemzetnek — fájdalom — mélyen megingatott tekintélyét, politikai hatalmát; ezen az úton érzük el ismét azt, amit elértünk már egyszer. És a nemzet könnyelmű elhatározással tette kockára azt, hogy Magyarország mint döntő faktor szerepeljen a Monarchia külpolitikájának irányításában és ennél fogva a magyar nemzet mint egyik értékes irányadó tényező szerepeljen az európai koncertben. *(Éljenzés és taps.)*

Arra, hogy ezt a célt elérjük, kitarító munkálkodásra van szükségünk. A közügynek odaadó, önzetlen szolgálata önként megteremti a maga természetes gyümölcsét, törvényes gyermekét, az egymás megbecsülésén alapuló összetartást és bizalmat. *(A miniszterelnök felé fordulva):* Mélyen tisztelt barátunk és vezérünk! Ezt a bizalmat ajánljuk fel Neked, mert Te megérdemled ezt a bizalmat; megérdemled, mert egész közéleti működésed tanulsága annak, hogy a közügynek, a nemzet nagy érdekeinek odaadó, hiúságot, ambíciót, kicsinyes egyéni szempontot nem ismerő hű szolgája voltál, vagy, és maradsz. *(Éljenzés és taps.)* És megérdemled ezt a bizalmat, mert ez a győzelem a Te győzelmed. Talán az első voltál, — mindenesetre nagyon kevesen voltak Veled együtt, — aki bízni mertél már a nemzetben;¹ aki fel merted venni ezt a küzdelmet. A Te érdemed, hogy felvettük ezt a küzdelmet. A Te érdemed, hogy bekövetkezett ez a győzelem.^{1 2} *(Éljenzés és taps.)* És abban, hogy ez így van; hogy ez a győzelem a kezeidbe adta a hatalmat és a módot a nemzet eredményes szolgálatára, én nagy erkölcsi elégtételt látok. Mert hiszen méltánytalanabb dolgot keveset tudok a történelemben, mint azt a balszerencsét, amely Téged méltatlanul ért és üldözött, valahányszor úgy alakultak a körülmények, hogy Neked kellett volna kezébe vened az ország sorsának intézését.³ E balszerencse által megsértett erkölcsi egyensúlyt állítja helyre a Gondviselés akkor, mikor ez a nagy sikert a Te nevedhez fűzi.

Mi bízunk Benned és arra kérünk, hogy bízzál Te is mibennünk. *(Éljenzés.)*

¹ Tisza még nem bízott, azért nem vállalkozott akkoriban a miniszterelnökségre. (293—294).

² Ez igazában Tisza győzelme volt Kimen zászlaja alatt.

³ Tehát a Wekerle-kormány 1894. május—júniusi és decemberi válsága alkalmával (39, 42), melynek megoldására Khuen-Héderváry akkori horvát bán eredménytelenül vállalkozott. Épúgy üldözte a balsors Khuent 1903-i rövid miniszterelnöksége idejében (101—102) is.

Gr; Tisza István után még Láng Lajos és Darvai Fülöp beszélt a régi és az új tagok nevében.

Majd a munkapárt megalakulása következett

A munkapárt elnökének Perczel Dezső volt képviselőházi elnököt választották.¹

Alelnökök lettek: Dániel Gábor (231), Thuróczy Vilmos és br. Vojnits István.

Megválasztották még a pártjegyzőket, majd a végrehajtó- és kijelölőbizottság tagjait.

Jún. 23-án volt az új képviselőház első ülése.

Jún. 25-én az országgyűlés ünnepélyes megnyitása.

Jún. 30-án megválasztották a képviselőház elnökségét Elnök lett (211 szavazattal Apponyi 78 szavazata ellenében) Berzeviczy Albert alelnökök Kabós Ferenc és Návay Lajos.

321. 1910. júl. 12. országos ülés. — A válaszfelirati javaslat tárgyalása: a választások eredménye a nemzetiségi politika szempontjából; a keleti politika új iránya magyar gondolat; a föderalista irányzat végzetes következményei a Balkánállamokra és magára a Monarchiára; a nemzetiségi kérdés megoldásának tárgyi és alanyi előfeltételei; az előbbiek teljes mértékben meg vannak, az utóbbiak megteremtésének szüksége a nemzetiségek és a magyar állam részéről; a „tyúkszemrehágás politikája“; a nemzetiségekkel való megegyezés kérdése a választások előtt és után: „én tárt karokkal jövők megegyezésre lépni nem magyar ajkú polgártársaimmal, de nacionalista pártokkal nem fogok megegyezésre lépni soha“; „én elsősorban a román társadalom természetes vezetőihez fordulok azzal a kéréssel, hogy használják fel ők is ezt a világtörténelmi pillanatot“; a román értelmiség és elsősorban a román magas klérus kötelességei a nemzetiségi béke megteremtése körül; elérkezett a lélektani pillanat a nemzetiségi kérdésnek kölcsönös közeledéssel való megoldására; „ragadjuk meg üstökénél ezt az alkalmat!“ (Képh. Napló I. k. 125—133. 1.) Visszhang Tisza beszédére a válaszfelirati vitában.

Az új országgyűlést megnyitó trónbeszéd (320) elhangzása után az első érdemleges vita, az alkotmányos szokásnak megfelelően, a képviselőház által kiküldött bizottság válaszfelirati javaslatához kapcsolódott.^{1 2}

A júl. 8-án kezdődő válaszfelirati vita kezdetben a trónbeszéd legkiemelkedőbb pontjai: a választójogi reform, a jegybank

¹ Ez a választás fényes elégtétel volt a nyugdíjmelési ügye (260, 261, 272), igazában a nov. 18-i híres ülésen (235) való elnöki ténykedése miatt a bosszúálló koalíció által oly méltatlanul meghurcolt és üldözött államférfiúnak.

² Az új Ház képét vázolja, működésének kezdeteivel és Tisza júl. 12-i első nagy képviselőházi beszédével foglalkozik Erényi i. m. 171—174. 1.

és a véderő kérdése, továbbá a legkiterjedtebb mértékben a választási visszaélések körül forgott.

Júl. 11-én *Miháli Tivadar*, a nemzetiségi képviselők klubjának elnöke, a nemzetiségi párt nevében — a többi ellenzéki párt eljárásához hasonlóan — külön válaszfelirati javaslatot nyújtott be. Kísérő beszédében kiemeli, hogy pártját fájdalmasan érintette az a körülmény, hogy míg a trónbeszéd a kormány feladatává teszi a Horvát-Szlavonországokkal fennálló függő kérdéseknek az igazság és méltányosság elvei szerint való megoldását, addig egy szóval sem emlékezik meg a nemzetiségi kérdéstről. Pedig nemzetiségi kérdés van, legkevésbé sincs megoldva; sőt ezt a kérdést az eddigi kormányok még jobban összebonyolították azáltal, hogy a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868: XLIV. t. c. hatályát ellenkező rendelkezésekkel teljesen lerontották, összehasonlítva e törvényt a tényleges állapotokkal, kétségtelen, hogy annak egyetlen betűje sincs többé érvényben. Szónok foglalkozik a nemzetiségi sérelmekkel, amelyek szerinte nyelvi és kulturális, továbbá közgazdasági és személyi sérelmek. A nyelvi és kulturális sérelmeket nagyon könnyen lehetne orvosolni, ha a nemzetiségi törvényt végrehajtanák. Ma már a nemzetiségekben oly erős a nemzeti öntudat, hogy a beolvasztási politika teljesen lejártnak mondható. Azzal az alaptalan váddal illetik a nemzetiségeket, hogy kifelé gravitálnak és Bécs felé gravitálnak. A nemzetiségek tagjai mindig hazaárulóknak tartják, akár beolvadnak valamely magyar pártba, akár nem. Nem a nemzetiségek vezetői az agitátorok, hanem a közigazgatási hatóságok törvényellenes visszaélései. A nemzetiségi kérdés megoldásának kulcsa mindig az államhatalom kezében van. Ennek kell keresnie a módot a nemzetiségi kérdés igazságos megoldására.

Miháli Tivadar beszédével és felirati javaslatával a sorrendben következő *Issekutz Győző* munkapárti képviselő foglalkozott ugyancsak a júl. 11-i ülésen. Kifejti, hogy azok egyes helyei a magyar állam egysége és a magyar nemzet szupremáciája ellen intézett támadások. Ilyen pl. a felirati javaslatnak az a kijelentése, hogy az ország konszolidációja „nem létesülhet ... valamely *népnek* az ország más *népei* felett érvényre juttatott szupremáciáján“. Ilyen a felirati javaslatnak következő helye: „Meggyőződésünk szerint csak olyan állampolitika vezet Magyarországot természetes konszolidációjához, amely az ország területi és állami integritásának követelményeit és különböző *népeinek nemzeti* létfeltételeit egymással összhangba tudja hozni“. Issekutz hangsúlyozza, hogy azok, akik a magyar nemzeti állam álláspontján vannak és azok, akik a nemzetiségi államot tartják megvalósítandó eszménynek és ennek megfelelő nemzetiségi politikát hirdetnek, egymást sohasem fogják megérthetni.

Miháli és Issekutz felszólalása az előjátéka gr. Tisza István júl. 12-i beszédének, melyben kizáróan a nemzetiségi kérdéssel foglalkozva, minden polémia mellőzésével azt a felszólítást intézi a nemzetiségekhez (elsősorban a románokhoz) és a magyar kormányhoz, hogy miután a lezajlott választások eredményeként el-

érkezett a „lélektani pillanat“ a nemzetiségi kérdés megoldására ragadják meg „üstökénél ezt az alkalmat“.

Tisza nagy feltűnést keltett beszéde itt következők:

Gr. Tisza István: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)*
 Én nagyon kérem a t. ház mindazon t. tagjait, akik eddig e vitában résztvettek, hogy ne értsenek félre akkor, ha jelen felszólalásom alkalmával az általuk elmondottakkal nem foglalkozom. Ne tekintsék ezt a parlamenti illem és a képviselőtársaim iránt tartozó tisztelet megsértésének, még kevésbé tekintsék annak, mint hogy ha kihalt volna belőlem a kedv és a készség, küzdelmekben, polémiákban résztvenni akkor, amidőn ez — nézetem szerint — közérdekből szükségesnek mutatkozik. De ha most tartózkodom mindezekről, ezt kizárólag azon körülménynek méltóztassék tulajdonítani, hogy jelen felszólalásomat a maga egészében teljesen egy olyan témának kívánom szentelni, amely — igénytelen nézetem szerint — minden párt-szempontról és pártkeret felett messze kimagaslik, amelyikre nézve a kérdésnek lényegét illetőleg magyar ember és magyar ember között nem szabad különbségnek lennie és amelyre nézve fontos nemzeti érdeket látnék épen most abban, hogy a magyar közvéleménynek ezen egységes jellege mentül zavartalanabbul nyilatkozhat. *(Helyeslés.)* Nem kívánom tehát mai beszédem ezen jellegét semmiféle polémiával megzavarni.

T. képviselőház! Az elmúlt választásoknak egy olyan oldaláról kívánok megemlékezni, amely eddig meglehetősen kívül maradt a vita keretén, értem a választások eredményét a nemzetiségi politika szempontjából. *(Halljuk! Halljuk!)*

Tudjuk mindnyájan, hogy a közelmúltban ¹ meglehetősen kiélestedt a helyzet ebben a tekintetben; tudjuk mindnyájan, hogy a nemzetiségi pártok, akciójuk intenzivitása és a képviselőházba beküldött tagjaik számánál fogva is élesebben léptek előtérbe a közelmúltban, mint már évtizedekig azelőtt, és tudjuk azt,² hogy ezek a nemzetiségi pártok a lefolyt választási küzdelemben is a legnagyobb vehemenciával, a legféltelenebb izgatással és terrorizmussal dobták bele magukat.

És most, t. uraim, ha ezek után — remélem és gondolom — pártkülönbség nélkül hazafias örömmel konstatálhatjuk azt, hogy a képviselőválasztások³ elseperték, mondhatni, a nemzetiségi agitatórius elemeket az ország közléte teréről: úgy gondolom, hogy nem szabad e kérdésnél meddő örvendezéssel megállanunk, hanem ebből le kell vonnunk a konzekvenciákat, le kell vonnunk a konzekvenciákat abban az irányban,

1 (294, 295, 299, 303) etb.

2 (313).

3 (319).

hogy egy jelentős lépést tegyünk előre a nemzetiségi kérdés megoldása terén.¹ (*Helyeslés.*)

Én azt gondolom, hogy a magyar nemzet kevés fontosabb és nehezebb probléma előtt állt, mint az előtt a nagy feladat előtt, hogy megteremtse azt az érzelmi és értelmi kapcsolatot és egységet a hazának minden polgára között, amely nélkül én a nemzetiségi kérdés kielégítő megoldását nem képzelem. És tovább megyek, t. ház: nemcsak az ország határain belül, de a magyar nemzetnek, ha a maga világtörténelmi hivatását és rendeltetését teljesíteni akarja, és — ami ezzel egyértelmű — a maga nemzeti létét biztos alapokra kívánja helyezni, mert csak annak a nemzetnek léte nyugszik biztos alapokon, amely meg tud felelni a maga világtörténelmi rendeltetésének: akkor ezt az érzelmi és értelmi kapcsolatot és összhangot meg kell teremtenie ezen ország határain kívül lakó kis nemzetekkel, amelyek fennállásuknak legbiztosabb zálogát a magyar nemzet politikai hatalmában, a magyar nemzet érvényesülésében találhatják. (*Élénk helyeslés.*)

T. képviselőház! Ha nézzük ennek a megoldásnak tárgyi előfeltételeit, ezek teljes mértékben megvannak. Hiszen nézzünk körül! A kerek világon van-e más nemzeti állam, olyan állam, amelyiket egy nemzet alkotott meg, s amelyekben a politikai döntő súly egy nemzet kezében van, — van-e széles e világon más olyan állam, amely más ajkú polgárainak olyan széleskörű jogokat biztosítana, mint a magyar állam? (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Van-e valahol a világon nemzeti állam, amelyeknek kebele-
lében az illető fajhoz nem tartozó, idegen eredetű polgárok
olyan széleskörű jogokat, olyan nagy szabadságokat, olyan
szabad mozgást élvezhetnek, mint Magyarországon? (*Igaz!*
Úgy van! a jobboldalon!) Nézzék meg azok az urak, akik elé-
gedetlenek ezzel a helyzettel, más országokban az idegen ere-
detű polgárok helyzetét, nézzék meg a lengyelek sorsát Német-
országban, nézzék meg a magyarok sorsát Romániában. (*Igaz!*
Úgy van!) nézzék meg mindenütt széles e világon, minő elbá-
násban részesülnek idegen eredetű polgárai a nemzeteknek?
(*Zaj a középén. Elnök csenget.*) Akkor azután gondolják meg,
hogyan van-e pont széles e világon, amelyik olyan körét a jogok-
nak és szabadságoknak biztosítaná, mint aminőket ők a ma-
gyar állam oltalma alatt élveznek? (*Igaz! Úgy van!*) És ha
megvannak a kérdés helyes kezelésének tárgyi előfeltételei a
belpolitika terén, nézetem szerint megvannak a nemzetközi po-
litika mezején is.¹ ² Mert hiszen a magyar nemzet helyesen is-

¹ (295, 297, 308, 314, 315).

² (315), (292).

merte fel a maga hivatását a nemzetközi politikában is, amidőn azt elsősorban a Balkánon lakó népek szabad, független, önálló fejlődésének biztosításában vélte feltalálni.

Már egy emberöltője annak, hogy ezt a gondolatot belevitte a magyar nemzet az európai nemzetközi politikába, belevitte az európai köztudatba. S nem véletlen esély az, hanem a dolgok belső természetének természetyszerű következménye, hogy ez az eszme, ez a politikai irány akkor lép fel és akkor hat keresztül az európai politikában, amidőn a magyar nemzet a dinasztiaival kezelt fogva századok óta először lép fel újból az európai politika irányítása terén. Nem véletlen az, hogy ugyanaz a nagy uralkodó, aki magasabb, tisztultabb szempontokra fektette a dinasztia belpolitikáját, aki a dinasztia nagyságának forrását a magyar nemzettel való együttes haladás alapjára helyezte, hogy ugyanaz a nagy uralkodó ezeket a tisztultabb és nemesebb felfogásokat belevitte az európai politikába, belevitte a keleti kérdés kezelésébe is, belevitte teljes összhangban a magyar nemzet érdekeivel és felfogásával, belevitte a magyar tanácsosoknak szavára, magyar tanácsosoknak segítségével.

Kelemen Samu: A klopy-i parancs ¹ is magyar tanácsosok segítségével bocsátott ki? (*Mozgás a jobboldalon. Zaj. Elnök cseppet.*)

Gr. Tisza István: T. képviselőház! Ha figyelemmel kísérjük a keleti kérdés fejlődését² az európai diplomácia történelmében, azt fogjuk látni, hogy azon időnkig, míg a magyar nemzet érvényesülése nem kezdődött a külügyi politika terén, csak két irány küzdött egymással a keleti kérdés tekintetében: egyes nagyhatalmaknak expanzív, hódító, terjesztő irányzata egyfelől, s a status quo rideg fenntartását, a török uralom változatlan fenntartását céljává tűző konzervatív külügyi politika másfelől. A török elleni védelmi harcok lefolyása és Magyarországnak a török uralom alól való felszabadulása után az expanzív hódító nagyhatalmi politika jellemezte Kelet felé a Habsburg-ház politikáját is.³ Tudjuk, hogy III. Károly hódító hadjáratokat folytatott a Balkánon és ha Mária Teréziát meg is akadályozták e tradíció folytatásában a Nyugat felől rátornyosuló nagy veszélyek, József császár még egy szerencsétlen kísérletet tesz e politika felvétele tekintetében, és ha ennek továbbfolytatása nem következett be, az csak annak tulajdonítható, hogy a Nyugat felől tornyosuló veszedelmek, amelyek a Habsburg-dinasztiának Németországban és Olaszországban elfoglalt hatalmi pozícióját alapjában rendítették

¹ (102).

³ (98).

³ Wertheimer i. m. II. k. 33. s. k. 1.

meg, elvették módját és lehetőségét annak, hogy a Kelet felé terjeszkedés politikájának eszméjét a dinasztia továbbra is gyümölcösöztesse.

Ha a nyugati aspirációk dominálták a XIX. század első felében az akkori osztrák birodalom külügyi politikáját, természetesen a konzervatív, a statusquo fenntartására irányuló politikához csatlakozott a keleti kérdés tekintetében. És sajátságos, ha figyelemmel kísérjük, láthatjuk, hogy még az európai nemzetközi politikának azon irányadó faktorai is, akik igyekeztek jószerral, vagy fegyveres kézzel kiszorítani az osztrák birodalmat a maga Nyugaton elfoglalt pozícióiból, akik tehát Kelet felé irányították a dinasztia figyelmét: azok is a régi, hagyományos hódítási terjeszkedési politika jelszavával közeledtek felénk, — azok a tényezők, akik Nyugaton már a modernebb irányzatoknak követői, a nemzeti egységre fektetett európai egyensúly megvalósítói voltak.

Hiszen III. Napóleon politikai akcióiban ismételten kísért a gondolat, hogy a Monarchia adja át olasz tartományait és foglalja el a dunai fejedelemségeket. És még az a nagy férfiú is, Bismarck, akinek egész felfogása minden tekintetben annyival mélyebb és magasabb volt, mint Napóleoné, aki annyira beleélte magát a XIX. század eszmekörébe és irányítólag vett részt az európai világtörténelem népeket alakító, népeket teremtő eseményeiben: Bismarck sem tudott a Balkánt illetőleg e régi tradícióktól szabadulni.

Égészen a nyolcvanas évekig a hatalmi szférák megosztásának eszméjét képviselte.¹ Alikor, amikor a mi Monarchiánkat a maga nagy hivatásának és életérdekeinek megóvásáért kelet felé irányította Bismarck, mindig ismételve a hegemonia megosztásának gondolatával lépett fel és talán végig nem fogadta be, nem értette át azt a gondolatot, amely egyedül felel meg jól felfogott érdekünknek, hogy mi a Balkán-félszigeten hegemoniát gyakorolni nem akarunk, de hegemonia felett nem is osztozkodunk, mert az egész Balkán-félszigeten érvényesíteni kívánjuk azt a létérdekkünket, hogy az ott élő nemzeteknek szabad, független fejlődését semmiféle nagyhatalomnak hegemoniára törekvő irányzata meg ne akadályozza. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: A magunk függetlenségével törődünk. Elnök csenget.)*

T. ház! Ezt a gondolatot a magyar nemzet vitte be az európai politikába. Ma belement a köztudatba. Hiszen immár több évtizedénél, hogy az orosz nagyhatalom is abban a meg-

¹ L. az Erinnerung an Franz Joseph I. c. műnek 41. 1.

egyezésben, amelyre a mi Monarchiánkkal lépett,^{1 2} nyíltan erre az álláspontra helyezkedik.

De azért országnak keleti és déli határainál lakó szomszédainknak nem volna szabad megfélemleniük nemcsak arról, hogy e politikai irányzatot nekünk köszönhetik, mi vittük be az európai politikába, de arról a nagy igazságról sem, hogy ez irányzatnak állandó fennmaradása és érvényesülése csak akkor van biztosítva, ha itt a Duna völgyében egy olyan európai nagyhatalom áll, amelyiknek megvan az ereje arra, hogy a maga létérdekeit megóvja minden ellenséggel szemben. *(Helyeslés.)* és amelyik a maga létérdekeit a Balkán függetlenségében keresi és találja meg. *(Helyeslés jobb felől. Zaj a baloldalon.)*

Pólónyi Géza: Milyen szerencse volna, ha mi is a Balkánhoz tartoznánk! *(Nagy zaj jobb felől.)*

Gr. Tisza István: A t. képviselő urat szívesen átengedem a Balkánnak. *(Derültség és taps jobb felől.)*

Posgay Miklós: Az ugrai mandátumot adhatja át. *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: Az Osztrák-Magyar Monarchia nagyhatalmi állása létérdeke tehát a Balkánon levő kis államoknak is. De tovább megyek: létérdeke e kis államoknak az is, hogy ezeD monarchiában fennmaradjon az a jelenlegi szervezet, amely a dualizmus alapján biztosítja a magyar nemzetnek irányadó befolyását a Monarchia külpolitikájára. *(Helyeslés jobb felől. Zaj a baloldalon.)* Hogy ez a monarchia megmaradjon következetesen ezen helyes politika mellett, az biztosítva csak addig van, amíg a magyar nemzet politikai súlya is biztosítva van. Mert ha bármely pillanatban bekövetkeznék az a végzetes szerencsétlenség, hogy ez a monarchia föderalisztikus tendenciák² karmai közé juthatna, akkor a szlávságra alapított föderalizmus magával hozná az expanzív törekvéseknek végzetes csíráit is. Végzeteseknek nevezem ezeket a csírákat, mert nézetem szerint magának ennek a monarchiának sírját ásnák meg vele. Ezek az expanzív törekvések ugyanis együtt járnának oly centrifugális erők túlsúlyra vergődésével is, melyek több-kevesebb idő után éreztetnék a maguk diruptív hatását, tönkretennék, züllésnek vinnék neki magát a Monarchiát. Tehát a dinasztia nagyhatalmi állásának, e Monarchia fennmaradásának, fényének és boldogulásának, és egyúttal a határainkon élő kis nemzetek függetlenségének legbiztosabb zálogát a magyar nemzet teljes politikai érvényesülése képezi. *(Igaz Úgy van! jobb felől.)*

Apponyi Emlékiratának II. k. 75. és 180. l.)

² (79, 294—5, 301, 304, 316) stb.

Megvan tehát a teljes érdekegység hazánk nem magyar-ajkú polgárainak minden nemzeti aspirációja és a magyar nemzet között. Megvan minden tárgyi előfeltétele annak, hogy végre teljesen megértsük egymást és végre teljes egyetértésben és összhangban küzdhessünk karöltve azonos célokért.

Ugron Gábor: Ha Bécsből nem lázítják őket! (*Zaj.*)

Gr. Tisza István: Ha azonban megnézzük a kérdés alanyi előfeltételeit, ott fájdalommal kell konstatálnunk azt, hogy nagyon messze vagyunk még az óhajtott cél elérésétől. Benn ez országban ismét és ismét mindig ugyanazzal a vakmerőséggel és — hála a magyar nemzet túlságos liberalizmusának — mindig ugyanazzal a büntetlenséggel emeli fel fejét a rágalmazó izgatás a magyar nemzet létérdekei, a magyar nemzet politikai pozíciója ellen.

Ugron Gábor: Bécsen keresztül!

Gr. Tisza István: És ez a lelkiismeretlen rágalmazási hadjárat megtenni ez ország határain túl is a maga gyümölcsét szomszédainknál, kiknek legerősebb támaszai mi kell, hogy legyünk, kiknek legerősebb támaszukat mi bennünk kellene látniok. Szomszédainknál ki vagyunk kiáltva zsarnok, elnyomónemzetnek; még azon szomszédállamoknál is, melyeknek hivatalos apparátusa a legkorrektebb, a legbarátságosabb magatartást tanúsítja; még azon szomszédainknál is, akik a külpolitika terén csatlakoznak hozzánk, az érzelmek terén, a társadalmak hangulata terén a legnagyobb mgyargyűlölet uralodik.

T. házi! Ha ennek a szomorú helyzetnek okait keressük, ne zárkózzunk el a helyzetben létező nehézségek megismerésétől. Tényleg sok tekintetben megfejthető az, ha a dolgok mélyén rejlő érdekegység ma még nem ment át eléggé a köztudatba és nem teremhette meg gyümölcsét. Valljuk meg, hogy a mai világban, amely oly nagyra növelte mindenkiben — és talán kis nemzetekben még inkább, mint nagy nemzetekben — a nemzeti vágyakozást és a nemzeti öntudatot, éppen a mai időkben a mi nem magyarajkú polgártársainknál az önmegtagadásnak és a politikai érettségnek magas fokára van szükség, hogy ők a maguk jól felfogott nemzeti érdekeiknek tudatára emelkedjenek és ahhoz képest cselekedjenek. Mert azon nem magyar ajkú polgártársainknak, akik ez ország területén laknak, elsősorban bele kell abba a ténybe találniok magukat és bele kell nyugodniok abba, hogy ők egy nemzeti állam kötelekébe tartoznak; (*Úgy van! a ház minden oldalán.*) egy olyan állam kötelekébe, amely nem konglomerátuma különböző népfajoknak, hanem, amelyet egy nemzet szerzett meg, egy nemzet alapított, egy nemzet nyomta rá a maga egyéniségének le-törölhetetlen bélyegét és ennek a nemzetnek egyéni bélyege,

egyéni jelentősége, egyéni jelleme ebben a nemzetben és ennek a nemzetnek államában kell, hogy teljes mértékben kifejezésre jusson. *(Élénk helyeslés a ház minden oldalán.)*

A nemzetiségekkel való egyetértésnek, békének és testvéri jóviszonynak híve voltam mindig és azt hiszem, hogy híve maradok; és kész örömet adok meg mindent nekik, ami a magyar nemzeti államnak nemzeti jellegével és nemzeti egységével összefér. De ez a határ, amelyen túl egy jottával sem mehetünk. *(Úgy van! a ház minden oldalán.)* Ez a sziklafal, amelybe feltétlenül fölvel ütközik bele mindenki, aki azt áttörni akarja. *(Élénk helyeslés a ház minden oldalán.)*

T. képviselőhöz! Nem magyarajkú polgártársainknak ezzel a ténnyel számolniok kell. Meg kell találniok a maguk lelki egyensúlyát azon a ponton, hogy a saját nemzeti fejlődésüknek, az ország határain kívül élő fajrokonaiik független nemzeti fejlődésének csak akkor tesznek igazán szolgálatot, ha itt ebbe a helyzetbe beletalálva magukat, megbízható, hű polgárai lesznek a magyar nemzeti államnak. *(Élénk helyeslés a ház minden oldalán.)* Arra, hogy ez az igazság áthassa és irányítsa ez ország nemzetiségi polgárait, arra — ismétlem — igen nagy fokára van szükség a politikai érettségnek, belátásnak és fegyelmezetttségnek és arra feltétlenül szükséges az, hogy nem magyarajkú polgártársaink színe-java bátor kézzel ragadja kezébe a vezetést; hogy ne túrje azt félrehúzódba és félreállva, hogy fajrokonaiik vezetése az agitatórius elemek kezébe kerüljön, de szálljon szembe a helyzet minden veszélyével, minden ódiomával, vegye magára a felelősséget, amely alól nem térhet ki senki azzal, hogy félreáll, *(Igaz! Úgy van!)* mert a felelősség ott üldözi azt is, aki meghátrál a kötelesség teljesítésétől, de vegye magára a felelősséget, szálljon szembe és ragadja magához a vezetést. *(Élénk helyeslés a ház minden oldalán.)*

T. ház! A mi szempontunkból pedig feltétlen kötelességünk, hogy rájuk nézve lehetőleg megkönnyítsük, lehetőleg sikeressé tegyük ezt a feladatot. A magyar állam, a magyar nemzet feladata kettős; szembe kell nézni, szembe kell szállani egyfelől kérlelhetetlen szigorral az izgatásokkal és az izgatókkal *(Helyeslés a ház minden oldalán.)* és másfelől a jogtisztletnek, a méltánylásnak, a becsületnek legmesszebbmenő, testvéries méltányossági érzetével felkarolni, istápolni *(Helyeslés és taps jobbfelől.)* nem magyarajkú polgártársaink minden megengedett törekvését, minden jogos érdekét. *(Élénk helyeslés és taps jobbfelől.)*

Ha most vizsgáljuk azt, hogy miként feleltünk meg ennek a kettős feladatnak, és ha itt — ismétlem, nagyon kérem, méltóztassanak szavaimat valóhan úgy venni, minden pártcélzatú kritikától eltekintve — ha itt mindnyájunk eljárása fe-

lett szigorú önbírálatot gyakorlunk, akkor be kell vallanunk, hogy mi sem állottunk feladatunk magaslatán; *(Igaz! Úgy van!)* be kell vallanunk, hogy számos mulasztás terhel bennünket e kettős feladatunk mindkét részének megoldásánál. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

Nem teljesítettük kellőleg azt a feladatot sem, hogy szembeszálljunk az izgatókkal. Hiszen szégyenteljes dolog, hogy a magyar államnak az a rendészeti szervezete, mely szükséges volna az izgatások észrevételére, kipuhatolására, ki-nyomozására, hogy az mennyire szervezetlen, hogy az a sem-mivel egyenlő, hogy ott legelső rudimentumait alig találhat-nék meg azon rendészeti szervezetnek, amelyre annyi belső el-lenséggel megküzdeni hivatott államnak feltétlenül szüksége van. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* Mosolyra keltene, hogyha oly szomorú nem volna, hogy minő tehetetlenné tettük saját ma-gunkat a megtorlás terén büntető kódexünk idevonatkozó ren-delkezései és az ezek végrehajtására vonatkozó judikatúra ál-tal. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

Annyiszor van szó büntetőkódexünk egyik vagy másik szakaszának módosításáról. Valóban csodálkozunk kell a fe-lett, hogy oly kevés szó esik az izgatás, különösen a nemzeti-ségi izgatás ellen irányuló szakaszok szigorításáról. Pedig, aki csak némileg figyelemmel kíséri judikatúránk eredményeit; aki látja a törvénynek végtelen lazaságát ezen a téren; aki az-után hozzáveszi azt, hogy minő értelmezést adott a mi joggya-korlatunk az egyenes felhívás fogalmának, a gyülekezet fogal-mának: az látni fogja, hogy alig fordulhat elő, hogy egy-egy szerencsétlen, jámbor, kezdő izgató *(Derűltég.)* megfogassa magát a büntető törvénykönyv szakaszaiban.

Pop Cs. István: Sokan vannak és mindig sokan is voltak börtönben. *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Tisza István: Ismétlem, mulasztás van ezen a téren, mulasztás, amelyet pótolni kell, és én Magyarországon helyes nemzeti politikát nem tudok magamnak elképzelni, ha a rendé-szet terén és a büntető igazságszolgáltatás terén meg nem erő-sítjük ezekkel az izgatókkal szemben a magyar állam kezét. *(Helyeslés jobbfelől.)*

De mulasztás terhel bennünket a feladat másik részének megoldása terén is. Bizonytal nem azt értem ez alatt, mintha mi elnyomnók a nemzetiségeket. Nevetségesebb váddal nem lehet illetni nemzetet, mint a magyar nemzetet azzal, hogy bárkit elnyom és zsarnokoskodik. *(Igaz! Úgy van!)* Hiszen egé-szen az élehetlenségig nem tudunk senkit elnyomni, nem tu-dunk senki felett zsarnokoskodni. Hanem azután egy dolog kétségtelen: azt, amit a lényeg terén elmulasztunk, azt na-

gyon sokszor igyekszünk a látszattal pótolni.¹ Teszünk egyes intézkedéseket, amelyek felköltik a nemzeties jellegnek látszatát; teszünk nyilatkozatokat, amelyek bizonyos paprikajancsikodás színezetével bírhatnak, amelyek azután feltámasztják nemmagyarajkú polgártársainknak nemzeti érzékenységét, feltámasztják a reszenzust a nélkül, hogy bármi tekintetben előbbre vitték volna a nemzet ügyét. (*Igaz! Úgy van!*)

T. képviselőház! Politikában egy akciónak csak kétféle feladata lehet: vagy növelnie kell a saját táborban rejlő erőt, vagy le kell törnie, gyengítenie kell a szemben álló erőt. Valamely politika szempontjából helyes az egyik úgy, mint a másik. Helyes az, ami saját erőmet gyarapítja vagy saját fegyverzetem növelése vagy attraktív hatás által, ami a nemzeti-ségi kérdés kezelésénél főleg döntő fontosságú; azáltal, hogy magamhoz vonok olyanokat is, akik eddig nem tartoztak e tábornak legalább küzdő elemei sorába. És helyes az a politika is, amely letöri, megtöri, megveri, lesújtja a szembenállókat. Csak egy politika nem helyes: az a politika, amelyet már egy alkalommal² tyúkszemrehágás politikájának neveztem, az a politika, amely engem nem erősít, az ellenfelet nem gyengíti, hanem igenis felizgatja az ellenfelet, (*Úgy van! jobbfelől.*) feltámasztja benne az indulatokat és az indulatok feltámasztásával növeli azt az energiát, amellyel ellenáll.

Különösen a nemzeti kérdés kezelésénél ennek a tyúkszemrehágás politikájának még sokkal végzetesebb következményei lehetnek. Mert ez nemcsak azt az erőt és azt az energiát fokozza, amely már szemben állott a magyar nemzeti állam céljaival, hanem azon politikához való csatlakozásra indíthatja széles rétegeit a békés honpolgárok olyan elemeinek is, akik eddig megvoltak békében és akiket csak ilyen egyes, az izgatok által igen nagy ügyességgel felhasznált tapintatlanságok hajtottak azután az izgatok karjaiba. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*)

Ezek a szerencsétlen csekélységek voltak azután azok, amelyek lavinaszerűen megindították e kérdést az elmérgesedés lejtője felé. Egyes csekély tapintatlanságok, amelyek magyar részről elkövetettek, kihasználhattak a legegésebb támadásokra, a hangulat megrontására oda át; viszont azok a kijelentések, amelyekkel azután a nemzetiségek részről találkoztunk és különösen az a teljes passzivitás, amelyet a nemzetiségek békésebb rétegei részéről — fájdalom — tapasztalunk; az a hallgatás, amellyel ők ennek az egész küzdelemnek tétlen szemlélői voltak, ezek rontották tovább a magyarság hangulatát. És így akció reakciót szülvén, mérgesedett el és romlott

⁴⁻⁵ (295), (296—7).

el a helyzet mind tovább úgy, hogy most a közelmúltban, a most lefolyt választási akció küszöbén mindazok, akik régóta foglalkozunk ezzel a kérdéssel; mindazok, akik érzékkel bírunk ennek nagy hordereje iránt és igyekezünk belenézni a viszonyokba, aggódva tapasztalhattuk azt, hogy a nemzetiségi izgatok tért foglaltak...

Ugron Gábor: Lueger¹ támogatása!

Gr. Tisza István: ...hogy azok, akik szerintem most sem joggal, de úgy állottak oda, mint a nemzetiségeknek hivatott képviselői és az ő vezéreik, — ezek több joggal mondhatják ezt, mint néhány évvel ezelőtt és aggódva tapasztalhattuk azt, hogy elszomorodva, elkedvetlenedve állottak félre nem magyarajkú polgártársaink közül jelentékeny emberek, olyanok, akik néhány évvel ezelőtt egy hazafias akcióra még kaphatók lettek volna. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*)

Ilyen körülmények között a küzdelem előtt az utolsó percben felmerült a megegyezés kérdése.^{1 2 3} Egy percig úgy nézett ki, mintha mód nyílnék megegyezésre lépni a nemzetiségi pártokkal. Én a magam részéről soha nem tartoztam azokhoz, akik ezt a megegyezést óhajtották. Én a magam részéről azt vallottam mindig és azt vallom ma is, hogy én tárt karokkal jövök megegyezésre lépni nem magyar ajkú polgártársaimmal, de nacionalista pártokkal nem fogok megegyezésre lépni soha.⁸ (*Zajos helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*)

A megegyezés nem sikerült. Kitört a harc, a t. nacionalista urak nem voltak válogatósak az eszközökben ...

Pop Cs. István: önök talán nagyon válogatósak voltak? (*Zaj. Elnök cseppet. Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: Hát ha mi önökkel szemben, akik a hazafiatlan izgatásnak, a vallási fanatizmusnak és a terrorizmusnak oly féktelen mérvével dolgoztak ellenünk (*Úgy van! a. jobboldalon*), akik oly lelkiismeretlenül használtak fel minden eszközt, (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) amellyel az önök polgártársainak jámbor, naív lelkét felkavarhatták és gyűlöltre indíthatták: (*Ellentmondás a jobbközépén. Zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök cseppet.*) ha mi önökkel szemben nagyon válogatósak lettünk volna, nem teljesítettük volna hazánk iránti kötelességünket. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.*)

Mondom, t. képviselőház, lefolyt a háború, vagy ne nevezük háborúnak: lefolyt a küzdelem és ez a küzdelem a nemzetiségi párt teljes összetörésével végződött.⁴ (*Ellentmondás a*

¹ Lueger, az osztrák keresztényszocialista párt vezérééről, majd alább lesz bővebben szó.

² (319).

³ (295, 297, 315).

⁴ (319).

jobbközépen.) És ezzel nézetem szerint bekövetkezett az a pillanat, *(Zaj a jobbközépen.)* amikor talán több, a sikerbe vetett jogosult reménnyel, bátor kézzel nyúlhatunk hozzá a kérdés megoldásához. *(Helyeslés a jobboldalon.)* Bekövetkezhetett ez a pillanat, mert a nem magyarajkú társadalom felszabadult az önök terrorizmusának lidércnyomása alól. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.* Meggyőződhetek arról, hogy önök agyaglábakon jártak, amikor oly rettenetes hatalmasoknak hirdették magukat. És meggyőződhetek arról, hogy veszedelembe viszik az országot nem magyarajkú polgárai, amikor őket a magyar nemzet, a magyar állam elleni háborúra tüzelik. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Meggyőződhetek tehát arról, hogy veszélybe és romlásba jutnak azon az úton, amelyen önök haladnak és hogy az önök hatalma és ereje fajrokonaik felett is a világért sem olyan nagy, mint aminőnek nagyon céltudatos tevékenységgel azt feltüntetni iparkodtak. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Megvan tehát a kérdés megoldásának előfeltétele az ország nem magyarajkú állampolgáira nézve, de megvan a magyar államra, a magyar nemzetre nézve is.

Ma, t. uraim, a fényes győzelem után, hogyha mi előzékenységet tanúsítunk, hogyha mi koncessziókat teszünk, senki sem mondhatja, hogy ezt a félelem diktálja nekünk, hogy ezt kényszerhelyzetből, azért tesszük, mert szükségünk van az önök támogatására. *(Élénk helyeslés a jobboldalon! Mozgás a jobbközépen.)* Minden előzékenységnek, minden koncesszióknak, amelyet adunk, *(Folytonos zaj. Elnök csenget.)* amit ma tesz a magyar állam és a magyar nemzet, megvan az az erkölcsi értéke, hogy ezt mindenki csak a győztes spontán adományának fogja tekinteni, annak a győztesének, aki ellenségéül tekintette az agitátorokat, mert tényleg ellenségei voltak a magyar államnak, de ellenségei voltak a saját fajuknak is; mert hogyha gyengülést hoznak a magyar államra, saját fajrokonaikra végveszélyt hoznak. *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* Hát mondom: ellensége a magyar állam ezeknek az elemeknek; de nem ellensége, igaz barátja ez ország nem magyarajkú polgárságának. *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalin.)*

T. képviselőház! Azt hiszem tehát, itt az alkalom, amidőn a magyar állam, a magyar nemzet egy bátor lépést tehet az előzékenység terén. De ezt a bátor lépést csak akkor szabad megtennie, ha biztosítva van arról, hogy az megfelelő visszhangra is fog találni; ha biztosítva lehet arról, hogy ez nem egy egyszerűen odadobott áldozat lesz, amelyet zsebrevágnak, köszönnek, s azután mennek a maguk útján tovább, hanem ha megkapjuk a kellő garanciákat az iránt, hogy most végrevalahára tette és öntudatra ébred nem magyarajkú polgár-

társaink társadalmának az az igazán vezető eleme, (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*) amely súlyban, befolyásban, hatalomban, szellemi és erkölcsi értékben messze felülmúlja az agitátor urakat, s amelytől eddig is öngyilkosság volt, hogy nekik átengedve a tért, félrevonult az akciótól, hogy ez most csakugyan az akció terére lép. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Én elsősorban a román társadalom természetes vezetőihez fordulok ¹ azzal a kéréssel, hogy használják fel ők is ezt a világtörténelmi pillanatot. Elsősorban a román vezetőkhez; mert hiszen az országban lakó különböző népfajok között a nemzeti öntudat és a nemzeti érzés határozottan legerőteljesebben román polgártársaink kebelében lüktet. Legerőteljesebben először azért, mert tényleg ő bennük van legtöbb anyagi, szellemi és erkölcsi erő; legerősebben azért, mert közvetlenül ez ország határai mellett nem sejtett, nem remélt fényben emelkedik fel a független Romániának büszke birodalma. Mind olyan momentumok, amelyek a legerősebb tápot adhatják a nemzeti öntudatnak, a nemzeti lelkesedésnek.

De másfelől a legerőteljesebben lép előtérbe éppen román polgártársainknál az az érdekegység^{1 2} is, amelynek kifejtésére beszédem elején igyekeztem. Hiszen ha körülnézünk Európának ezen az egész részén, két népfajt látunk itt, amelynek sehol rokona, sehol támasza nincs; amely létének fenntartását csak saját magában keresheti. (*Igaz! Úgy van!*) Ez a két népfaj ide van vetve a sok tekintetben ellenséges néptenger közepébe, amelynek minden tagja tud hova csatlakozni; amelynek minden tagja még egy nagyhatalmi hódító politikánál is a fajrokonság momentumaiban találhat vigasztaló vonást: mi ketten vagyunk csak azok, akiknek nincs hova csatlakoznunk; mi ketten vagyunk azok, akik természetsszerűleg arra volnánk hivatva, hogy kiegészítsük egymást, hogy vállvetve tartsuk fenn egymás függetlenségét, hogy vállvetve segítsük egymást nemzeti feladataink betöltésében.

Miháli Tivadar: Nem újdonság! Mi is tudjuk! (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: Nem tudom: azt mondja t. képviselőtársam, hogy újdonság?

Miháli Tivadar: Azt mondtam, nem újdonság, mi is tudjuk!

Gr. Tisza István: T. képviselőtársam, nincsen szebb dolog, mint az olyan férfi, aki tudását összhangba tudja hozni cselekedeteivel. (*Taps.*) Törekedjenek t. képviselőtársaim a léleknek erre a belső harmóniájára. (*Zajos tetszés jobbfelől.*)

(297, 308, 315).

² (295, 308, 309, 315) stb.

Pop Cs. István: Úr és szolga között sohasem lehet egység! (*Mo zgás.*)

Gr. Tisza István: A független Románia bírja a magyar nemzet minden komolyan gondolkodó faktorának teljes rokonszenvét. A magyar nemzet már sokszor tanúsította ezt a múltban és bizonyára tanúsítani óhajtja a jövőben is, mert a maga jól felfogott érdekében lévőknek látja azt, hogy itt a Kárpátoktól a Fekete-tengerig erőteljes, független és a szláv tengerrel szemben idegenül álló nemzet fejlődjék, virágozzék és éljen mentül hatalmasabban. A magyar nemzet teljes szimpátiával fordul Románia felé és ma még megőrizte ezt a szimpátiát, bár a hivatalos Románia minden korrektsége és minden barátságos magatartása mellett és azzal éles ellentétben sikerült itt-lakó jó barátainknak, a magyar nemzet oltalmát élvező polgártársainknak a román közvéleményt a leggaládabb rágalomokkal ellenünk uszítani (*Igaz! Úgy van!*) és sikerült elérniök, hogy Romániában még ma is hálás fegyver a magyargyűlölet felcsigázása, magyargyűlölettel való hangulatkeltés. Ez ma így van, de nem tarthat így soká. Azoknak is, akik odaát Romániában helyesen fogják fel Románia érdekét, azoknak is az a hivatásuk, hogy szembeszálljanak ezzel az áramlattal.

Azoknak is hivatásuk gondoskodni róla, hogy a szellemi kapcsolatot a magyarországi románság és a független Románia közt ne az agitatórius elemek képezzék; hogy akadjanak komoly férfiak, akik helyesen világosítják fel a közvéleményt odaát; és hogy viszont az a nagy erkölcsi befolyás, amelyet Románia közvéleménye gyakorolhat az itt az ország határain belül lakó románok hangulatára és felfogására: ez a nagy erkölcsi befolyás ne álljon, mint fájdalom eddig, az agitatórius elemek rendelkezésére, hanem helyes, hazafias irányban éreztesse a maga hatását. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Mert az igazi, teljes barátság, nemcsak az értelemnek, de az érzelmi összhangnak barátsága Románia és hazánk közt csak akkor lesz meg, ha a román közvéleménynek ez az átalakulása, ez a helyes, irányító hatása észlelhető fog lenni. (*Helyeslés jobbfelől.*)

És t. képviselőház, én nagyon jól értem azt, hogy az országnak románajkú polgártársai bizonyos lelkesült örömmel és büszkeséggel szemlélik a független Románia fejlődését. Én nagyon jól értem, hogy az ő nemzeti ideáljukat a független Romániában találják. De arra kérem őket, gondolják meg, hogy ennek a független Romániának érdekeit akkor mozdítják elő, ha idebenn megbízható, hű polgárai e hazának, hű szövetségesei, munkatársai a magyar nemzetnek: ha erősítik a magyar nemzetnek, annak a nemzetnek a pozícióját, amely saját jól felfogott érdekében, — a mi minden teoretikus szimpátiánál sokkal többet ér — saját jól felfogott létérékének hatása alatt

a maga egész súlyát mindig Románia függetlenségének fenn tartására fogja fordítani. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

És nem akkor jó románok, és nem akkor mozdítják elő a román nemzet jól felfogott érdekeit, nem akkor dolgoznak valóban Románia erősítésén és fellendítésén, ha centrifugális törekvéseket követnek, ha a visszavonásnak, a gyűlölködésnek, az ellenségeskedésnek gonosz magvait hintik el, és nem akkor, ha ebben a monarchiában igyekeznek úgy odaállani, mint különösen hű alattvalói az uralkodóháznak, akik ezt a különös hűséget a magyar nemzet elleni gyűlölködésben, a magyar nemzet elleni aknamunkában, a magyar nemzet elleni orgyilkos merényletekben akarják dokumentálni. (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps a jobboldalon.*)

Itt az ideje, t. képviselőház, hogy a román társadalomnak azok az értékes, hazafias, komoly elemei, akik hű tagjai saját fajuknak, akik jó románok, azok is maradnak, — mert hiszen nekünk nem renegátokra van szükségünk, nekünk hű és jó románok odaadó hazafiságára és támogatására van szükségünk, — (*Élénk helyeslés.*) hogy ezek a férfiak, akik, fájdalom, egy-egy kivételtől eltekintve, nagyon is sok kárt tettek eddigi passzivitásukkal: végre felismerjék azt a kötelességet, amely rájuk hárul; felismerjék a felelősséget, amely Isten és ember előtt őket fogja terhelni, ha nem élnek azzal a hatalommal, amelyet fajrokonaiuk közt élvezett pozíciójuk, állásuk, tekintélyük ad kezükbe, hanem hagyják mentőkre a dolgokat és kiszolgáltatják továbbra is fajrokonaiukat az izgatóknak.

Hiszen ha nem akarunk struccpolitikát követni, ha bele akarunk látni a tények valójába, el kell ismernünk azt, hogy az igazi egybeforradás, az igazi béke a magyarság és a román-ság közt mindig nagyon messze volt a megvalósuláshoz. Volt csend, volt nyugalom, de ez csak a parázs, a tűz felett fekvő hamu egyhangú szürkésege volt; a parázs ott égett még, a lelkében levő ellentétek, a bizalmatlanság és a kétely onnan kiirtva gyökerestől nem voltak soha.

Ugron Gábor: Nevelés! Állami népoktatás!

Gr. Tisza István: Kevés olyan oázis volt az országban, mint Máramaros és Bihar megye, ahol a román társadalom színe-java valóban testvéries érzülettel egybeolvadt a magyar társadalommal, ahol ennekfolytán lehetett igazán testvéries politikát követni, ahol lehetett igazán különbség nélkül egyenlő elbánásban részesíteni magyart és román. De az ország románok által lakott nagyobb részében még mindig idegenül állott a magyar és a román társadalom egymással szemben, és az agitatórius elem csak azért nem lépett fel lármásabban az utolsó évtized első felében, mert passzivitásba lépett, mert a nyílt akcióktól tartózkodtak.

Azután következett be a nemzetiségi küzdelmeknek az az újabb, akútobb stádiuma, amidőn a román agitátorok kiléptek az aktivitásba,¹ kiléptek és egy ideig meglehetősen imponáló erőnek látszatát tudták feltüntetni. És — amint már jeleztem felszólalásom elején — csak a legközelebbi múltban volt idő, amikor tényleg kevesen voltunk, akik hittük és hirdetni mertük, hogy ezek az urak hiába állanak oda mint a románság vezetői és hivatott képviselői; az ő hatalmuk nem vert mély gyökeret a románság nagy tömegeiben; az ő hatalmuk nem olyan nagy; csak bátor és elszánt fellépésre van szükség, hogy ez a képzelt hatalom, ez a kártyavár, ez a délibábfény a maga ürességében álljon előttünk.

Pop Cs. István: És sok pénz kellett hozzá!

Gr. Tisza István: Az urakat sikerült kevés sajnálatraméltó kivétellel kibuktatni a képviselőházból. (*Derűtség. Helyeslés a jobboldalon.*)

Miháli Tivadar: Köszönjük a kegyelmet.

Gr. Tisza István: Sikerült ott, ahol magyar jelöltek álltak önökkel szemben. De különös fontossággal bír, ha figyelemmel kísérrük, hogy nézett ki a választási küzdelem ott, ahol hazafias románajkú polgártársunk² állott oda, nyíltan kitűzve a hazafias román politika zászlaját és mérkőzött önökkel szemben.

Pop Cs. István: Csendörök támogatásával! (*Zaj a jobboldalon. Elnök csenget.*)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Kísérrék egy kissé figyelemmel az urak a választási statisztikát és látni fogják, hogy kivétel nélkül mindenütt, az összes kerületekben, ahol a nyíltan hirdetett hazafias román politika küzdött meg az önökével, önök megsemmisülve, törpe minorításban jöttek ki a választásokból. (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Végre itt az alkalom, hogy ez a hazafias románság ne csak szórványosan, egy-egy kiváló tagja által, de a maga zömében, a maga egészében, egész imponáló súlyával lépjen ki a porondra és vezesse és irányítsa a román közvéleményt, vezesse és irányítsa ne egy mérsékelt román párt³ halvaszületett rögeszméjével. Az én nézetem szerint mérsékelt és nacionalista párt már egymagában *contradictio in adiecto*. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Amely percben ugyanis nem magyarajké polgártársaink nemzetiségi alapon pártokat állítanak, abban a percben negálják a magyar nemzet politikai egységét. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*) Ezzel a törekvéssel szemben

1 (261).

2 (319). Így pl. Mangra Vazul.

3 (295).

nincs és nem lehet megalkuvás, ezzel meg kell küzdeni és ha bírunk velük, el kell velük bánni. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Miháli Tivadar: Nemzetiségi egyenjogúság!

Gr. Tisza István: Igenis álljanak elő ez ország románságának hivatott vezetői, álljanak elő mindazzal, ami a lelkükön fekszik; álljanak elő mindazzal, ahol jogos érdekeik, jogos kívánalmaik gondozása terén tehetünk valamit, és akkor közös egyetértéssel, együttes erővel teremtsük meg biztos alapjait egy olyan testvéries egyetértésnek, amelyért érdemes is áldozatot hozni és amelyért szívesen is fog a magyar nemzet áldozni.

A magyar nemzetet az ámitásnak, az izgatásnak, a gyűlölködésnek szavával engedékenységre nem fogják bírni. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* De igenis, jöjjenek végre egyszer nyíltan, hátsó gondolat nélkül, férfias bátorsággal, a testvéries egyetértés szavával; helyezkedjenek rá hátsó gondolat nélkül a magyar politikai nemzet egységének gondolatára; jöjjenek be, igenis, az egyenjogúság alapján, nem mint külön csoport, nem mint ellenséges had, de mint a magyar közéletnek egyenjogú tényezői a mi sorainkba... *(Élénk derültség a baloldalon. Felkiáltások jobbfelől: Vagy oda! Azokba a sorokba is átengedjük őket! Folytonos zaj a baloldalon.)*

Rosenberg Gyula: Akár oda! *(Zaj. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Tisza István: Igazán nagyon kérem... *(Folytonos zaj. Elnök csenget.)* képviselőtársaimat, hogy amennyire tölünk telik, most, erre a félóra, hagyjuk kívül a pártpolitikát. *(Zaj a baloldalon.)*

Justh Gyula: Hát ez nem pártpolitika? Odahívja a románokat! *(Felkiáltások a jobboldalon: Tévedés! Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Tisza István: Nagyon természetes, hogy ez alatt: „a mi sorainkba“ nem ezt a pártot értettem, hanem a képviselőháznak minden magyar pártját. *(Helyeslés.)* Nemzetiségi polgártársaink között nagyon sokan vannak, akiket egyéb elveik elválasztanak ettől a párttól; menjenek tehát abba a magyar pártba, amelyikhez legközelebb állanak, de vegyenek részt a magyar közéletben, nem mint ellenséges külön test, hanem felolvadva a magyar pártok keretében. *(Zaj és közbeszólások balfelől. Halljuk! Halljuk!)*

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak csendben meghallgatni a szónokot. *(Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Tisza István: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Az én képviselőtársaim nagyon jól tudják, hogy engemet az ilyen közbeszólások meg nem zavarnak; ha ebben az esetben mégis

sajnálattal töltenek el, úgy ez azért van, mert igazán abban a meggyőződésben élek, hogy most a nemzet életét legmélyebbről érintő kérdésre nézve egy talán világtörténelmi fontosságú fordulóponton állunk, egy olyan ponton, ahol valóban a nemzet nagy érdekeinek teszünk szolgálatot, ha lehetőleg kidomborítjuk az összes magyar, számottevő tényezőknek egységét, egyértelműségét e kérdés kezelésében. Hiszen van annyi más kérdés, ahol megvitathatjuk az eltérő nézeteket és megvívhatjuk, ha az uraknak úgy tetszik, a szimpátiák és antipátiák harcát is. De arra kérem, hogy ebben a kérdésben kapcsoljuk ki a pártpolitikát, *(Helyeslés jobbfelől)* mert ez a kérdés a magyar nemzeti létnek legfontosabb kérdése és ebben a kérdésben most, végre-valahára, ahhoz a ponthoz jutottunk, — hogy úgy mondjam, — a „moment psychologique“-hez, ahhoz a pillanathoz, ahol végre hozzá lehet férni a lelkekhez, hozzá lehet férni a kedélyekhez. Pedig ezt a kérdést hatalmi eszközökkel nem, ezt a kérdést csak a lelkeknek, a szíveknek, a kedélyeknek egymást megértésével lehet megoldani. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)* T. képviselőház, itt egyszerre összhangzóan, egyöntetűen kell... *(Zaj.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István:

... a közeledő lépésnek

megtörténnie

mind a két oldalról. Itt elsősorban a román magas klérus ¹ az, amelyre nagy hivatás vár, amelynek nagy kötelességei vannak és amelyre óriási felelősség hárul, de másrészen a magyar kormányra vár a felelősség, amely most megkapta a megbízást az ügyek vitelére; amely ebben a szituációban rendelkezik nzon hatalommal, hogy a magyar nemzet nevében nyilatkozhassék, cselekedhessék és eljárhasson. Ezekre a faktorokra vár a felelősség és a hivatás most, hogy megkeressék az összhangzatos közeledési akció előfeltételeit. Hogy ezek miben álljanak, azt nekik, akik felelős állásban vannak, kell megkeresniük és kihirdetniök.

Én ezen munkának útjába semmiféle részletek elmondása által nem akarok nehézségeket gördíteni. Avatatlan, kívülálló tényezőknek nem szabad a dolog részleteibe befolyniok; csak egyről biztosíthatom a miniszterelnököt: biztosítom arról, hogy nem tehet az országnak nagyobb szolgálatot, mintha sikerül ezt a nagy problémát egy lépéssel közelebb vinnie a megoldáshoz. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* És biztosíthatom őt arról, hogy azon esetben, ha csakugyan sikerül megnyerni a román-ság igazi vezetőit egy hazafias akció számára; abban az esetben minden olyan lépés, amelyet a nemzeti állam egységének sérelme nélkül tesz ezen eredmény biztosítására, lelkesült támo-

¹ (251, 297, 308).

gatasban fog részesülni bizonyára nemcsak ezen párt, de az egész magyar közvélemény részéről is. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

T. ház! Itt Európának délkeleti részén, ahol rohamosan haladnak az események előre; itt, ahol nemzetek születnek; nemzetek, államok mérkőznek, küzdenek, enyésznek el; itt, ahol a helyzet képe kaleidoszkópszerűleg változik: itt talán évtizedeken át nem volt meg a kellő pillanat arra, hogy nemzetünk számára biztosítsuk azt a pozíciót a lelkekben, a szívekben, a kedélyekben, amelyet megérdemel, s amelyet el kell, hogy foglaljon azért, hogy betöltse hivatását; azért, hogy fennmaradjon; azért, hogy naggyá lehessen és azért, hogy megvédehesse szomszédainak függetlenségét is. Most úgy tetszik nekem, mintha e pillanat megérkezett volna; úgy tetszik nekem, mintha sok tekintetben kedvezőbbek volnának az esélyek, mint hosszú évtizedek óta; úgy rémlik előttem, hogy a szerencse istenasszonya mosolyog most felénk és megadja a módot talán egy rövid negyedóra, hogy messze időkre kiható kezdeményezést tehesünk. Most itt az idő s mindazokhoz, akiknek része lehet e kérdés megoldásában, fordulok azzal a kéréssel: Ragadjuk meg üstökénél ezt az alkalmat! (*Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. A szónokot számosán üdvözlük.*)

Gr. Tisza István szenzációsnak mondható beszéde, mely a felirati vitát meglepetésszerűen új vágányra terelte, mert oly nagyfontosságú kérdést vetett fel, amelyről nincsen szó sem a trónbeszédben, sem a többség válaszfelirati javaslatában: Tisza beszéde élénk visszhangot keltett a júl. 22-ig húzódó felirati vita további során.

Több-kevesebb részletességgel foglalkoztak vele a következő szónokok: Györfy Gyula, Polónyi Dezső, Kelemen Samu (Justh-pártiak); Pop Cs. István (nemzetiségi párti);¹ Mezőssy Béla (Kosuth-párti); Rónay Jenő (munkapárti); Khuen-Héderváry miniszterelnök; végül Apponyi és Batthyány Tivadar záróbeszédekben. Ezek közül fontosságánál fogva röviden ismertetni fogjuk Mezőssy, Kimen, Apponyi és Batthyány felszólalásának idevágó részét.

Mezőssy Béla (júl. 16.) az előtte szólott ellenzéki képviselőkhöz hasonlóan elsősorban azokat az okokat kutatja, amelyek Ti-

¹ Pop Cs. István (júl. 16.) válaszolt a nemzetiségi párt nevében Tisza Istvánnak, hosszasan fejtegetve, hogy a Tisza kívánta alapokon a nemzetiségi kérdést megoldani nem lehet, hogy Tiszának nincs igaza abban, hogy a nemzetiségi pártnak létjogosultsága nincs és nincs igaza abban sem, hogy ezt a kérdést könyöradomány alakjában most kell megoldani, mert le vannak törve a nemzetiségek.

szát egész váratlanul jött nagy beszédének (Mezőssy szerint „történetpolitikai értekezéseinek) elmondására bírták. „Én — úgymond — egy második feliratnak veszem az ő beszédét; egy második feliratnak, amely nem annyira a magyar nemzetnek szól, sőt nem is a magyar nemzetiségeknek, hanem szól, t. Ház, — és szükség volt reá — szól azon hatalmas köröknek ¹ akik több vagy kevesebb felelősséggel, de tényleg Ausztria és Magyarország sorsának a vitelére már most is döntő befolyással bírnak.“ Hangsúlyozza általános helyeslés közt, hogy az a magyar politikai párt, amely a dualisztikus államszervezetet akarná lerombolni, a nélkül, hogy helyette egy jobbat, a magyar nemzeti államra kedvezőbbet tudna teremteni, egy végzetes politikai irányt követne és hogy a föderalisztikus törekvéseknek a magyar politikai pártoknál semmiféle alapja és érvényesülési lehetősége nincsen. A magyar nemzetiségi kérdés kulcsa nem Magyarországon, hanem Bécsben van. Ezt a kérdést elmérgesítette az utóbbi időben az osztrák keresztényszocialista párt és annak vezére, Lueger bécsi polgármester, ki hatalmas politikai tényező volt, aki mellett Ausztriának hatalmas tényezői állottak. Az a Lueger, akinek politikája örökös lázítás volt a magyar nemzetiségeknél a magyar nemzeti állam ellen; akinek politikai végrendelete a magyar nemzeti állam megtagadását jelentette.³ Teljesen egyetért Tiszával a tekintetben, amit a föderalisztikus törekvések végzetes voltáról mondott mind a Monarchia, mind a dinasztia szempontjából. Éppen ezért kívánatosnak tartja, hogy „ne foglalkozzanak Ausztriában a mi belügyeink-

¹ Tudjuk az előzőkből, hogy itt Ferenc Ferdinándról van szó, kinek Tisza István volt a leghatalmasabb ellenfele.

² Ferenc Ferdinánd trónörökös centralista-federalista törekvéseinek a Lueger bécsi polgármester vezérlete alatt állott osztrák keresztényszocialista párt, „a trónörökös pártja“, volt a legerősebb támasza. Ferenc Ferdinánd és Lueger viszonyáról, mindkettő federalista nagy-osztrák és román-barát, politikájáról I. Jancsó i. m. 300—308. l., Czernin i. m. 63—65. l., Bibi, i. m. II. k. 396 s. k. l., Gooss, i. m. 49—51. l. és általában a Ferenc Ferdinándra vonatkozó, egyre bővülő irodalmat (104).

A B. H. 1910. márc. 11-i számának „Lueger halála“ c. közleménye ismerteti az 1910. márc. 10-én elhunyt mindenható bécsi polgármester politikai pályafutását s ennek keretében Lueger antiszemita és magyargyűlölő nagyosztrák programját. Ugyancsak ez a közlemény tartalmazza Lueger politikai végrendeletét, melyben felszólítja a keresztényszocialista pártot, hogy „feltétlenül ragaszkodjék ahhoz a programhoz, melyet ő a magyar kérdésben mindig szem előtt tartott“.

Hogy ez a program mibon állott, könnyen kivehető Luegemek abból a gyakran hangoztatott tételéből, hogy a 67-i kiegyezés a 66-i osztrák-porosz békénél is nyomasztóbb és „minden nemzetiesen gondolkodó németben és szlávban a legmélyebb gyalázat érzését kell, hogy felkeltse“.

A keresztényszocialista párt 1910. márc. 10-i klubgyűlésén pedig az egybegyűltek — Lueger politikai végrendeletének felolvasása után — megoszküdtek arra, hogy „az elhunyt polgármesternek a *birodalmi* politika vezetésében követett alapelveihez mindenkor rendíthetetlenül ragaszkodnak“.

Ez volt az a Lueger, kit (Czernin szerint) Ferenc Ferdinánd trónörökös „politikai ideál“-jának tartott és az elképzelhető legjobb jövődó miniszterelnöknek mondott. És akinek halottas ágyára az első között sietett koszorút helyezni.

kel, hanem seperjenek a saját portájuk előtt. Több hűséget Ausztriában a dualisztikus államszervezethez, több kíméletet a magyar nemzeti állam törekvései iránt és leintését a nemzetiségi agitátoroknak: akkor nem lesz nemzetiségi agitáció Magyarországon“. Addig azonban, amíg a magyarországi nemzetiségek „az ő felbátorítójukat, hatalmas biztatójukat az ország határain túl tudják, mindaddig nem lesz megoldva a magyar nemzetiségi kérdés“.

A válaszfelirati vita bezárása után júl. 21-én mondott nagy beszédében gr. *Khuen-Héderváry Károly* miniszterelnök adott rövid visszhangot Tisza felszólalására. Kijelenti, hogy hozzájárul az ő felfogásához a nemzetiségi kérdésben. Egyetért vele a tekintetben is, hogy elérkezett a „lélektani pillanat“ o kérdés megoldására, habár tudatában van annak, hogy e kérdést máról-holnapra rendezni nem lehet. Megoldásának előfeltétele: a kölcsönös jóakarat. Amióta kormányon van, többször volt alkalmja érintkezésbe lépni különféle nemzetiségek képviselőivel és úgy találta, hogy a hajlandóság erre vonatkozólag elég jó. Itt tulajdonképpen egy bátor elhatározásra volna szükség az ő részükről és másrészt a mi részünkről és az, hogy oly útra lépjenek, mely nekünk lehetővé teszi az ő ügyük felkarolását. Kijelenti végül, hogy a legszívesebben fog minden alkalmat felhasználni arra, hogy a maga részéről -Behatóan és nagy elismeréssel foglalkozik gr. *Apponyi Albert* ugyancsak júl. 21-én mondott záróbeszédében Tisza júl. 12-i felszólalásával, melyet „nagyuszabású és nagyfontosságú beszéd“-nek nevez. Idevágó fejtegetéseit a következőleg vezeti be: „Nem kutatom az okokat, amelyek t. barátomat arra bírták, hogy az összes kérdések komplexumából ezt az egyet (t. i. a nemzetiségi kérdést) kiragadja és tőle telhető klasszicitással kidomborítsa és élénk állítsa. Elfogadom, hogy annak a nagy érdekek szempontjai vezettek, amely ennek a kérdésnek helyes megoldásához vagy legalább nyugvópontra juttatásához fűződik. És nagyon szeretnék e beszédre kizárólag, minden megszorítás és minden kétely nélkül, rokonszenvenyes visszhanggal felelni. Sajnos, nem tehetem, hanem meg kell különböztetnem ebben a beszédben azt, amiben vele egyetérték; azt, amiről nem tudom megállapítani, hogy egyetérték-e vele, mert olyan általánosságokban mozgott, amelyeknek igazságát és helyességét csak a konkrét tartalom adhatja meg; s meg kell jelölnöm azt is, amiben az ő fényes okfejtésének ellenére mégis elégtelennek tartom azokat a fejtegetéseket, azokat az útmutatásokat, amelyeket ő e kérdés megoldására nézve élénk terjesztett“. Majd kifejti Apponyi, hogy egyetért Tiszával beszédének alapvető tételeiben; így pl- abban, hogy szóba sem lehet állani az olyan nemzetiségi törekvésekkel, amelyek nem az egyesek egyéni szabadságából, hanem a nemzetiségekből, mint közjogi testületekből indulnak ki. Azután rátér arra a pontra, ahol nem tudja megállapítani, vajjon egyetérthet-o Tiszával vagy sem. Ez a pont azokat az intézkedéseket foglalja magában, amelyeket Tisza közelebbi meghatározás nélkül tapintatlanságnak, a „tyúkszemrehágás politikájának“ nevez. Itt Tisza részéről közelebbi felvilágosításra volna szükség, mert vannak intézkedések, melyeket szóló a magyar nemzeti egység jól felfogott érdekében feláldozni nem hajlandó. Végül rámu-

tat arra, amiben nem tartja elegendőnek Tisza nemzetiségi politikáját a probléma megoldására. Ha igaz az, amit Tisza hangoztat és szóló is elfogad, hogy t. i. a nemzetiségi probléma lélektani probléma, a lelki összeolvadás problémája: akkor ebből az igazságból az következik, hogy állami életünkben semmiféle olyan tényezőt meg nem tűrhetünk, mely ennek az erkölcsi összeforrásnak ellenáll. Akkor lehetetlen belenyugodnunk „egy olyan természetű hadi szervezetbe, amelynek lélektani hatása nem az, hogy mindazokban, akik benne szolgálnak, a magyar állam presztízsét, a magyar állam iránti tiszteletet és ragaszkodást növelje, hanem ellenkezőleg, minden rossz szándék nélkül..., de az intézménynek természete folytán lerombolja a magyar állam iránti tiszteletet“. A nemzetiségi kérdésben tisztán tüneti kezeléssel komoly eredményt elérni nem lehet. Tisza István történeti pillanatnak mondja azt, midőn a nemzetiségek részéről közeledés mutatkozik. Ezzel szemben a bécsi sajtó történeti pillanatnak nevezi azt, amelyben Magyarország szakít a szerencsétlen gondolattal, hogy a katonai intézmények terén a maga egyéniségének érvényt szerezzen. Melyik a kettő közül az igazi történeti pillanat?

A válaszfelirati javaslat tárgyalásának utolsó napján, júl. 22-én, záróbeszéde során gr. *Batthyány Tivadar*, a Justh-párt vezérszónoka is rátért a nemzetiségi kérdés tárgyalására, e részben Tisza júl. 12-i beszédének gondolatmenetét követve. Mondanivalóit azzal vezeti be, hogy teljesen osztja Tiszának azt az álláspontját, hogy a nemzetiségi kérdés nem lehet pártpolitikai kérdés s ezért a legszigorúbb tárgyilagossággal, minden pártvonatkozás kizárásával kell kezelni. Fejtegetéseiből megállapítható, hogy mindenben egyetért Tiszával, kivéve azt az egyet, hogy Tisza mindenekelőtt a románsággal akarja a békekísérleteket megtenni. Ezt helytelennek tartja, mert nézete szerint az osztó igazság azt követeli, hogy az engedmények dolgában a nemzetiségekkel egyformán bánjunk. Nem szabad azt a látszatot kelteni, hogy mi az egyik nemzetiséggel ki akarunk egyezni, esetleg a többi rovására. „A nemzetiségi kérdéssel kapcsolatosan egyszerűen még csak azt a tényt kívánom felemlíteni, hogy ezeket a húrokat, amelyeket most arról az oldalról pengetnek, mutatis-mutandis, mi is pengettük és azokért sok megrovásban részesültünk. Nekem most nagyon jól esik, hogy az, amit mi pár év óta hirdetünk, oly tekintélyes oldalról elismerésre talál“. Végezetül teljesen igazat ad Tiszának abban is, amit „igen nagy érdekességű beszédében“, „meggondolt higgadságában“, a föderaliztikus irányzatok végzetes veszedelméről mondott

Az a nagy elismerés, mellyel *Batthyány Tivadar* Tisza István fejtegetéseit kíséri, annál inkább feltűnő, mert hiszen éppen Tisza volt az, ki választási beszédeinek nagy részében állandóan ostromozta Justhék nemzetiségi politikáját a szerb és román nemzetiségi túlzókkal kötött választási szövetségük miatt. Éppen Tisza volt az, ki legutóbb 1910. máj. 29-i (318) hajdúböszörményi beszédében — *Batthyány Tivadarral* polemizálva utoljára ismételte azt az állandóan és teljes joggal hangoztatott tételét, hogy a Justh-párt ezen választási szövetségével a nemzetiségi kérdésben is a rombolás munkáját végzi.

És kiemeljük még, hogy midőn Batthyány csatlakozását jelenti ki Tisza azon álláspontjához, hogy a nemzetiségeknek bizonyos feltételek mellett bizonyos engedményeket lehet és kell tenni: hangsúlyozza, hogy engedményekre ő is csak az egységes magyar-nemzeti állam minden sérelmének kizárásával volna hajlandó.

Ezekben számoltunk be röviden arról az élénk visszhangról, melyet gr. Tisza István júl. 12-i pártfeletti válaszfelirati beszéde pártkülönbség nélkül keltett s amely már egymagában is bizonyítja ennek a beszédnek kiemelkedő jelentőségét.

Ezzel a „nagyszabású és nagyfontosságú”¹ beszéddel jelent meg Tisza István közel öt évi távoliet után (284) újból a képviselőházban, régi harcai és sikerei színhelyén, és maradt a Háznak haláláig oszloptartó tagja, mely aztán röviddel az ő halála után rombadült, régi alkotmányunkkal együtt.

Ad 321. Beszéd az aradi vértanúk szobra előtt 1910. okt. 6-án: „van-e dicsőbb halál annál a vesztőhelynél, ahol nagy és igaz ügyek önzetlen harcosai szenvedtek mártírhaltat!”; „király és nemzet egyesült kegyelete keresi fel mindazok emlékét, akiknek vezető szerep jutott a letűnt küzdelmes időkben“.

A hagyományos gyászünnep, amellyel Nagymagyarország idejében a magyar nemzet évente adózni szokott az aradi vértanúk dicső emlékének, 1910. okt. 6-án nevezetesebb volt az eddigieknél.^{1 2 3 4}

Az ünnepi beszédet ugyanis ez alkalommal a vértanúk aradi szobránál — nagyszámú képviselőházi küldöttség élén — gr. Tisza István mondta, akkoriban Arad város országgyűlési képviselője.⁸

Majd ő helyezte koszorút a szoborra s a vesztőhelyre a képviselőház és az összes törvényhatóságok nevében.

Gr. Tisza István rendkívüli hatást keltett beszéde az Újság 1910. okt. 7-i számában közölt szöveggel így hangzik:

Emlékünnepre jöttünk össze. Nagy idők nagy férfainak emlékezetét üljük és azok, akiket e szent emlékek gyűjtenek össze, illő, hogy mielőtt e helyre lépünk, leverjük sarunkról a mindennapi élet porát; illő, hogy kívül hagyjuk a mindennapi élet apróbb törekvéseinek, küzdelmeinek, önzésének és súrlódásainak köznapiságát és illő, hogy elfeledkezzünk mindarról, ami elválaszt bennünket, hogy egyesüljünk abban a nagy, szent érzelemben, amely míg magyar szó fog élni e hazán, minden

¹ Apponyi jelzői.

² L. az 1910. okt. 6-i gyászünnepélyről Az Újság és a Budapesti Hírlap 1910. okt. 7-i számában megjelent részletes tudósítást.

³ A beszéd történelmi jelentőségét méltatja a „Tisza István Aradon“ c. vezércikk Az Újság 1910. okt. 7-i sz.

igaz magyar embert egyesíteni fog. Épp ebben az ünnepies órában ne érezzünk egyebet, mint a nemzet dicső múltja, fényes emlékeinek lélekemelő, buzdító, reményt nyújtó fényét és melegét és a nemzet gyásznapi felett érzett méla bánatot. Mert hiszen sajátságos végzete a magyar nemzetnek, hogy a mi történelmünkön végig a legnagyobb fény, a legnagyobb dicsőség a legsötétebb gyással egyesül. És tépelődve kérdezzük magunktól, miért kell annak úgy lennie, hogy a magyar nemzeti dicsőség legszingazdagabb virágai csak ártatlanul kiöntött vér által áztatott talajból nőhetnek ki? Sajátságos végzet ez. A nemzet tévedései, hibái, a nemzeti visszavonás, a nemzeti hiúság döntötték annyiszor veszedelembé a nemzetet és talán egy felsőbb igazságszolgáltatás rejlik abban a tényben, hogy a nemzet hibáiért a nemzet legjobbjainak kell lakolniok; hogy a nemzet hibáit csak a nemzet színe-virágának kiontott vére moshatja le és hogy a nemzet legnagyobb fiainak kiontott vére által jelzett úton, hosszú Golgotáján a szenvedéseknek, juthat ki a nemzet újból abból az útvesztőből, amelybe ragadtatta magát.

A magyar nemzet végzetes hibái: az önhietség, az elbizakodottság, az egyenletlenség, a pártoskodás hozta a mohácsi vészt a magyar nemzet fejére, amely a maga következményeivel évszázados átok gyanánt süllyedett elődeinkre; évszázados szenvedések, évszázados veszedelmek, évszázados küzdelmek forrása volt. A meggyöngült nemzet csak úgy volt képes a világhódító török birodalommal szemben megvédeni magát, hogy a szomszédos hatalmas keresztény birodalommal keresett állandó kapcsolatot; hogy a Szent István koronáját a szomszédos birodalom uralkodójának fejére tette. Ezzel, ha meg is szerezte magának a fönnmaradást, a lét előfeltételeit, de végtelennek látszó ellentétek, félreértések, küzdelmek és elnyomás átkát vonta magára. A nemzetnek idegen királyai voltak; idegenek fölfogásban, gondolkodásban és érzületben. A magyar nemzet sajátságait megérteni nem tudták; a magyar nemzet vágyaiban, lelki életében osztozni nem tudtak. Őlt hordozói voltak egy olyan szükségszerű világtörténelmi processzusnak, mely elsöpréssel fenyegette a magyar nemzetet. Szükségszerű világtörténelmi processzus volt, amely Közép- és Nyugat-Európában az abszolút fejedelmi hatalom megalapításához vezetett, mert hiszen a hűbériség által szertetagolt társadalomnak anarchiáját csakis az erős fejedelmi hatalom törhette meg. A hűbérurak anarchikus, apró zsarnokságával szemben csak a nagy zsarnokok abszolútizmusán keresztül vezetett az út, amely a modern európai nemzetek megalkotásához és alkotmányos szabadságához vezethetett. Szükségszerű volt ez ő reájuk nézve, de nem a magyar nemzetre nézve. Hiszen a magyar

nemzet, a hűbéri tagozódást nem fogadta be soha; a magyar nemzet megtartotta a maga nemzeti egységét; a magyar nemzet megtartotta a maga nemzeti államát, megtartotta a maga nemzeti királyságát és koronájának felkent viselőjéhez nem mint hűbéri szolga hűbéres urához, hanem mint szabad nemzet szabad tagja a maga önnönválasztott urához, királyához, vezéréhez és fejedelméhez ragaszkodott.

A magyar korona mindenha a magyar egységes állam képviselője volt, amely ha időnkint csorbát szenvedett gyenge királyok alatt egyes elhatalmasodott urak anarchikus törekvései által; de valahányszor erős férfi kezébe jutott a királyi hatalom, a nemzeti akaratra, a nemzeti érzelemre támaszkodó király diadalmasan tudta mindig a magyar nemzeti állameszmét megvédeni. így hát az a törekvés, amely a rendi jogok romja felett az egységes államhatalom megalapítására törekedett: az a törekvés szükségtelen volt Magyarországon. Itt megvolt az egységes állam, de nemzeti, de alkotmányos alapon. És az a törekvés a magyar nemzetet elsöpréssel, megsemmisüléssel fenyegette és innen van az az évszázadokon keresztül fátumszerű erővel végighúzódó állapot, hogy ennek a nemzetnek sorsát olyan uralkodókhoz kellett láncolnia, akiknek törekvései veszéllyel fenyegették a nemzet legszentebb javait. Ez a nemzet, amely a legdinasztikusabb nemzet a világon; amely alkotmányos királyához minden más nemzet hűségét elhomályosító, minden veszéllyel dacoló, mert szabad, önkéntes hűséggel ragaszkodott; ez a nemzet minden lépten-nyomon kénytelen volt kardot húzni királyai ellen, hogy legdrágább javait, legdrágább kincseit védelmezze meg.

És ugyanez a fatalitás, mely a nemzet felett uralkodott, uralkodott királyai felett is. Mert arra indította őket hosszú századokon keresztül, hogy bizalmatlanul nézzék, hogy ellenséget lássanak leghívebb alattvalóikban, leghívebb híveikben és hogy annak a fajnak, annak a nemzetnek gyengítésére törekedjenek, amelynek erejében rejlik az ő dicsőségük, az ő hatalmuk minden másnál szilárdabb gránitoszlopa.

Ez az ellentét, ez a fatalitás sodort bennünket küzdelemről küzdelemre, megpróbáltatásról megpróbáltatásra, szenvedésről szenvedésre. És ha ma, mint egy boldogabb kornak szerencsés gyermekei, a történelmi objektivitásnak megtisztult fényével tekintünk vissza a sötét, a maga dicsőségében is anynyira gyászos múltra, — hát végtelen felületesség, végtelen szűk látókör volna emberek gonoszságát látni a múltnak e szenvedéseiben. Emberek gonoszságát ott, ahol a dolgok mélyében rejlő ellentétek okozták a küzdelmeket, okozták a szenvedéseket; a dolgok mélyében rejlő ellentétek, melyeket e siralomvölgyben csak a férfiasan megküzdött és férfiasán kiállott

szenvedés tisztító tüzen keresztül lehet meggyógyítani. És mentői inkább rabja valaki a maga meggyőződésének, a maga jól vagy rosszul fölfogott igazának; mentői inkább alárendeli magát általános igazságoknak, általános elveknek; mentői önzetlenebből áll az ügy szolgálatába: annál kérlelhetetlenebb ellensége lesz azoknak, akikkel végzetszerűen szemben találja magát. Nem az emberek gonoszága: az egymást meg nem értő fölfogások és szerencsétlen törekvések, belső ellentétek okozták a harcokat, okozták a villongásokat. Patakként folyt a vér. Hol az egyik, hol a másik tábor hitte győztesnek magát. De végtelennek látszó circulus vitiosus nehezedett a nemzetre; vigasztalan egymásutánban az elnyomatás, a küzdelem, a harc, a szenvedés, vagy pedig a béke. A megnyugvás rövid korszaka után újból kezdődik az elnyomatás.

Végre annyi kiontott vér után mintha nyugalom jött volna a nemzet sorsába, mintha szelídültek volna az ellentétek és a XVIII. század egész folyamán beletalálta magát a király és nemzet egy oly állapotba, amely legalább nyugalmat biztosított mindkettőjük számára. A nyugalmat: szendergés, ernyedés, tespedés nyugalmát, amely nem jelent életet, haladást, virulást, emelkedést a nemzetre nézve és nem jelent igazi hatalmat, igazi fényt és dicsőséget a királyra nézve. És amidőn nyugat felől hajnalhasadás látszik; amidőn új eszmék, új áramlatok új tettekre hívták fel a népeket és midőn a magyar nemzet azzal az Istentől adott fogékonyságával, amellyel fel tudta karolni lelkesedéssel és férfias elszántsággal mindazt a felemelő, mindazt a haladást jelentő eszmét és áramlatot, melyek Európa népeit a boldogulás és szabadság útján vitték előre; midőn a magyar nemzet a maga egész erejével megindult a haladás útján: felszítják ismét a régi ellentéteket, kitörésre viszik a hamu alatt szendergő tüzet, ez fellobban újra egy pillanatra s minden eddiginél végzetszerűbbnek látszó elemi erővel kitör a harc.

Fényes, diadalmas, dicsőségteljes harc, de amelyben elbukik a nemzet a túlerő előtt. És azokra, akik a fényes férfias küzdelmek, fényes férfias cselekedetek, dicső küzdelmek, nyert és veszített csaták közt száz halállal dacolva vitték a nemzet zászlaját előre és akiket a csaták hevében százszor megkímélt a halál, akiket nem érhetett el végzetük: azokra a katona dicső halála helyett a vesztőhely Golgotája vár. A vesztőhely szégyene is? Nem és ezerszer nem! Mert hiszen van-e dicsőbb halál annál a vesztőhelynél, ahol nagy és igaz ügyek önzetlen harcosai szenvedtek mártírhálát? Van-e dicsőbb hely, árad-e fényesebb, tisztább, ragyogóbb fény bárhonnán is, mint ily nagy ügyekért kiontott vért jelentő — vesztőhely felől? És annál a mártírkoszorúnál, amely ilyen vesztőhely halottait dí-

szíti, annál a mártírkoszorúnál van-e nagyobb megdicsőülés? Késő utókornak is hálás kegyelete, ragaszkodása veszi azt körül. Amíg magyar fog élni e hazában, addig szent lesz a Ti nyugvóhelyetek; amíg magyar anyák lesznek e földön, azok ide fogják vezetni gyermekeiket Tihozzátok, hogy a Ti példátokon tanuljanak, a Ti lelkesedéstekek, a Ti áldozatkészéstekek, minden önzés felett uralkodó, diadalmaskodó hazaszeretetekek-től. És megdicsőülés, mert a Ti halálotok nem az ügy bukását, hanem az ügy diadalát jelenti, amiért éltetek, küzdöttetek, szenvedtetek. Sokáig kétségben lehetett a magyar nemzet, hogy az a sok honfivér, amely kiömlött a nemzet boldogulásáért, a nemzeti létért és függetlenségért, — hogy az a sok kiöntött vér nem hullott-e el hiába. Hiszen még a nemzeti ébredés korszakában is, még a Szózat költője is, mintegy magát biztatja, kínzó gondolatait hallgattatja el abban a gondolatban, hogy: „Nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért.“ És tépelődve kérdi magától, hogy vájjon mi vár a nemzetre, a jobb kor kezdődik-e vagy a dicsteljes halál? És akkor, amidőn porba hullott a Ti fejetek; amikor a Ti dicsőségteljes holttestetek fölött zárult be a sír hantja: akkor valóban úgy látszott, hogy itt van a „nagyszerű halál“ napja. De a magyar nemzet a kétségbeesés e percében hű maradt önmagához, hű maradt Tihozzátok és a Ti példátok, a Ti hűségetek, a Ti mártírhálátok és a Hozzátok méltó nemzedék férfias kitarása megtermett a maga gyümölcsét.

Akadnak magyarok, akik megtalálták az utat a király szívéhez és akadt király, akinek szíve megnyílt a nemzet vágyaihoz, törekvéseihez, gondolataihoz. Helyreállt a béke; az a béke, amelyért Ti is küzdöttetek; az a béke, amelyik megteremtette a nemzetre nézve az önálló nemzeti létnek, a fejlődésnek, a boldogulásnak, a szabadságnak biztos alapjait; az a béke, amely meghozta azt, amiért hiába álmodott a nemzet negyedfél évszázadon át. Meghozta a nemzet és a király törekvéseinek, vágyainak, politikai, nagyhatalmi irányának teljes kiegyenlítését. És meghozta, mert meg kellett hoznia azt, ami betetőzte, megkoronázta a béke művét: a nemzet és király szíve, érzelmi világa közötti teljes összhangot. Az az uralkodó, aki visszaadta a béke, az alkotmányos élet áldásait a nemzetnek; az az uralkodó, aki koronázási ajándékát a honvédek fölsegítésére adta; az az uralkodó, aki együtt ülte meg nemzetével a 48-as törvények félszázados évfordulóját:¹ az az uralkodó, amidőn a Rákóczi hamvait visszaadták a nemzetnek,

¹ Az 1848. évi törvények megalkotása emlékének ünnepléséről szóló 1898. V. t. c.-el.

ezekkel a szavakkal fordult a nemzethez: „Hála legyen érte az isteni Gondviselésnek“.¹

Azok az ellentétek és félreértések, amelyek súlyosan nehezedtek elődeinkre, ma már egy végkép letűnt kor történelmi emlékeit alkotják. A király és nemzet kölcsönös bizalma megteremtette trón és nemzet között a sikeres egyesült munkáság alapfeltételét alkotó összhangot. Keserőség nélkül gondolhatunk vissza mindannyian e borús múltakra, a mögöttünk álló korszakra. A király és nemzet egyesült kegyelete keresi föl mindazok emlékét, akiknek vezető szerep jutott a letűnt küzdelmes időkben. A király és nemzet egyesült kegyelete keresi föl a Ti emléketeket is. És ha megadatik nektek az, hogy felülről, a mennyekből letekinthettek ide utódaitokra, gyermekeitekre: lehet-e nagyobb, tisztább öröm: lehet-e kiengesztelőbb szent érzelem, mint amely eltölti a Ti lelketeket a király és nemzet egyesült kegyelének láttára? Nyilvánul ez a kegyelet abban a virágözönben, amely síremléketeket ellepi; nyilvánul azokban a Hozzátok méltatlan szavakban, amelyekkel igyekezem kifejezni érzelmeinket; de nyilvánulnia kell tetteikben, nyilvánulnia kell maga-viseletünkben, nyilvánulnia kell nemzetünk egész eljárásában.

A mostani nemzedéknek is tudnia kell, ha szükséges, meghalni a hazáért. De Ti azért haltatok meg a hazáért, hogy mi, e boldogabb kor gyermekei, élhessünk a haza javára. Ti azt akartátok a nemzet számára létrehozni, hogy nekünk, az utádatok jövőknek, nem a lét és nemlét hősiességét kelljen megvívni, de a munkának azt a kevésbé hősiességét, de épp annyira szükséges küzdelmét, amely a nemzet számára biztosítsa a Ti mártírhalál tok gyümölcsét. Nekünk azzal az erős elhatározással kell e szent helyről távoznunk, hogy igenis méltók legyünk Tihozzátok; azt a békét, amelyet Ti a véretek árán szereztek a nemzet számára, azt megőrizzük és a nemzet javára, a nemzet erősítésére, szabadságának, erejének, fényének, dicsőségének növelésére használjuk fel. Úgy, hogy ha valaha felülről a magasból erre a kis maroknyi népre esne tekintetek, boldogan és megelégedéssel mondhattátok el: E hazáért nem éltünk és haltunk meg hiába! A Ti emléketek pedig legyen áldott, a Ti emléketek pedig éljen mindaddig a hálás nemzet szívében, míg magyar él e hazán és legyen mindenha az igaz hazaszeretet, az igaz lelkesedés, az önzetlen és a hazáért tette kész valódi idealizmus forrása!

Így beszélt az a Tisza István, akit a függetlenségi és 48-as pártban „Bécs“ mindenrekapható „szolgájának“ tartottak vagy legalább is mondtak, és aki tudvalevőleg (291) Bihar vármegye 1907. szept. 18-i közgyűlésén mondott beszédében tiltakozott október hatodikának nemzeti ünnepé avatása ellen, mondván, hogy „nem tartozik azok közé, akik nemzeti ünnepek gyártását helyes és egészséges eszmének tartják“.

Abból az alaptételből kiindulva, hogy a 67-i kiegyezés fátyolt borított a borús múltak keserű emlékeire s megteremtette a nemzet és király közötti összhangot: kezdeményezte Tisza a királynál II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazaszállítását (177 és 213).

Ugyanezen okból 1915. szept. 25-én Daruváry Géza kabinetirodai főnöknek írt levelében (Levelek IV. k. 1301. sz.) „a legnagyobb örömmel“ üdvözlí azt az eszmét hogy az október 6-i gyász-ünnepélyre az Aradon állomásozó katonaság parancsnokait is meghívják és a tisztikar ez ünnepélyen megjelenjen.

E levélben egyebek között a következőket mondja: „Mint a város képviselőjének egyízben (vagyis 1910. okt. 6-án) nekem is volt alkalmam az ünnepi beszéd tartására, ez alkalommal Ő Felsége Rákóczi hamvai hazahozatalát elrendelő kéziratát idéztem s a nemzet Ő Felsége iránt érzett hálájának adtam kifejezést amiért a múltak félreértéseit és ellentéteit teljesen eltemető kiegyezést megalkotta“.

Ez összefüggésben még csak egy megjegyzést teszünk.

Tiszának a 48-as időket majdnem hetven évvel túlélő mártírhadvezérhez, Görgey Artúrhoz, való viszonyáról, a nagy néma szenvedő iránti mélységes tiszteletéről tanúskodik Kozma Andor szép cikke „Stefan Tisza und Artúr Görgey“ címmel a Pester Lloyd 1930. dec. 25-i számában és az a rendkívül meleghangú levél, melyet Tisza Görgey elhúnytakor ennek sógornőjéhez intézett. (Levelek V. k. 1644/a. sz.)

322. 1910. dec. 22. országos ülés. — Felszólalás személyes kérdésben: az aradi programbeszéd és a készfizetések kérdése. (Napló III. k. 268—299. 1.) A Magyar Figyelő és gr. Tisza István. — A Magyar Figyelő tájékoztatója.

Az 1910. dec. 22-i ülésen napirendre került a bankszabadalom ideiglenes meghosszabbításáról (az ú. n. bankprovizóriumról) szóló törvényjavaslat.¹

A vita során Kelemen Samu és gr. Batthyány Tivadar hivatkozott arra, hogy a választások előtt a bankkérdéssel kapcsolatban nemcsak a kormány foglalt állást a készfizetések felvétele mellett, hanem gr. Tisza István is aradi programbeszédében (315)

¹ Ennek a javaslatnak az volt a célja, hogy miután az Osztrák-Magyar Bank szabadalma az 1899: XXXVII. t. c. 1. §-a értelmében 1910. dec. 31-én lejárt, a jegybankügy újabb végleges rendezésének bekövetkeztéig, illetve legkésőbb 1911. febr. 15-ig gondoskodjék a bankügy terén fennálló állapot ideiglenes érvényben tartásáról.

a készfizetés megkezdését követelte: hangoztatván, hogy ennek az osztrák körök ellenzése folytán bekövetkező elodázása a bankközösség megszüntetésével járhat.

Batthyány után személyes kérdésben szót kért gr. Tisza István.

Gr. Tisza István: T. képviselőház! A szemközt ülő t. képviselőtársaim ismételve szíveskedtek azon nyilatkozatommal foglalkozni, amelyet aradi programbeszédemben¹ tettem a bankügy és a készfizetések kérdésében; méltóztassanak tehát nekem megengedni, hogy erre személyes kérdés címén egy pár szóval kiterjeszkedjem. (*Halljuk! Halljuk!*)

Nagyon sajnálom, hogy a beszéd szövege nincs jelenleg a kezeim között, de emlékszem a beszéd tartalmára és azt hiszem, hogy ha nem is szó szerint, de az értelmét egész híven fogom ismételni.

Én aradi programbeszédemben kifejtettem azt a meggyőződésemet, hogy a készfizetések felvétele az országnak lényeges érdeke. Ma is ezt tartom. Kifejtettem azt a nézetemet, hogy a készfizetések felvételének semmi objektív akadálya nincs. (*Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.*) Ma is ezt tartom. Kifejtettem azt a nézetemet, hogy a készfizetések felvétele Ausztriának jól felfogott érdekét is szolgálja. (*Úgy van! jobbfelől.*) Ma is ezt tartom és ma is azt mondom, hogy az osztrák körök saját magukat károsítják — a mellett, hogy bennünket károsítanak — akkor, amidőn a készfizetések felvétele elé mesterséges akadályokat gördítenek. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Talán azt is említettem, hogy nagyon kérném, gondolják meg odaát azt, hogy ez olyan férfiú szájából jön, aki megfelelő feltételek mellett az ú. n. gazdasági közösséget, vagyis úgy a közös vámterületet, mint a közös bankot, ha az célszerűen szervezhető, fenn kívánja tartani.

Hozzátettem azt, hogy ha Magyarország arról fog meggyőződni, hogy ezen közös nagy érdekünk érvényesítése Ausztria részéről folytonos akadályokba ütközik, ez olyan lökést fog adni a gazdasági különválás eszméjének Magyarországon, amelynek nem fognak tudni sikerrel útjába állani azok, akik a gazdasági közösséget fenntartani kívánják. (*Úgy van! balfelől.*)

Ma is ezt tartom. Ma is azt tartom, hogy végzetes hiba Ausztria részéről lőtjába állani a készfizetések felvételének, mert ezzel a képviselő urak malmára hajtja a vizet. (*Élénk derűtség.*) Ma is azt tartom, hogy ezzel lökést adnak a magyar közvéleménynek a gazdasági különválásra. Én a gazdasági különválást nem tartom az ország érdekében lévőnek. Sajná-

lom, hogy ez így történik, de konstátalom ezt a tény; konstátalom pedig azzal, hogy ez, előbb vagy utóbb, a mi megveretősünkre és a gazdasági különválás diadalára fog vezetni. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Ezt mondtam aradi programbeszédemben. Szórol-szóra ugyanezt mondom ma is. *(Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Hogy az adott viszonyok között minő okok visznek engem arra, hogy a kormány banktvényjavaslatát elfogadjam, ezt majd el fogom mondani a bankszabadság meghosszabbítására vonatkozó tvényjavaslat érdemleges tárgyalása alkalmával.¹ *(Helyeslés jobbfelől.)* Akkor igyekezni fogok kifejni azokat az okokat, amelyek engem arra indítanak, hogy a kormány által beterjesztett javaslatot elfogadjam. Most messze túlhaladná egy személyes kérdésben való felszólalás kereteit, ha ebbe belemennék; csakis arról kívánom a t. képviselő urakat biztosítani, liogy azon reményben vagyok, miszerint ezen okfejtésem meg fogja győzni a t. képviselő urakat arról, hogy amint egyetérttem a kormánnyal a készfetések felvételének kívánásában és követelésében is, úgy megvan közöttünk a teljes egyetértés arra nézve is, hogy a jelen pillanatban a tvényjavaslat elfogadása áll az ország érdekében. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Az időbeli sorrendben itt kívánok megemlékezni arról, hogy 1911. jan. 1-én megindult a kéthetenkint megjelenő Magyar Figyelő c. folyóirat, melyet gr. Tisza István alapított.^{1 2} Ebben a folyóiratban, melyben a radikalizmus minden neme (306) ellen küzdött, Tisza különösen a házelnökségét megelőző első időben fejtett ki nagy irodalmi tevékenységet; foglalkozott nemcsak közjogi és politikai, hanem társadalmi, irodalmi és művészeti kérdésekkel is.³

„Az irodalomhoz való viszonyának — írja Berzeviczy Albert Gr. Tisza István összes Munkáinak bevezetésében — talán legérdekesebb jelensége az a szerep volt, amelyet az első és második kormányzati működése közötti időben az általa alapított Magyar Figyelő c. folyóirat szerkesztése körül vitt. Valóságos szellemi vezetője volt ennek a nem hosszú életű,⁴ de kétségkívül értékes és

¹ (324).

² A szerkesztőbizottság elnöke: gr. Tisza István. A szerkesztésért felelős: Herezeg Ferenc.

³ Tiszának a Figyelőben végzett nagy és sokágú munkásságát méltatja jelen sorok írója: Gr. Tisza István és a tudomány c. székfoglaló értekezésében. (Megjelent a debreceni Tisza István-Tudományos Társaság 1924-i kiadványai közt.) Tisza irodalmi működéséről a M. Figyelőben 1. legújabbban Erényi i. m. 182—188. 1.

⁴ A rombolás minden fajtája, a dekadencia minden ördöge ellen harcoló Magyar Figyelő az 1918. októbervégi nagy összeomlással szűnt meg. Hisz ez a nemzetrontó radikalizmus diadala volt akkor Tisza István elvei felett.

számottevő irodalmi vállalatnak. Egész kis írói gárdát gyűjtött maga köré, munkatársaival megbeszéléseket folytatott, tervszerűen irányította a munkát, befolyt az anyag választásába, a szerepek kiosztásába, az elfoglalandó álláspont meghatározásába; befolyt eszmecsere, tanácskozás útján, sohasem véleménye erőszakolással¹.

Tisza István folyóiratának célkitűzését legjobban megismerjük az első szám élén megjelent tájékoztatóból, mely itt következik.

„Tájékoztató.

A Magyar Figyelő a magyar értelmiséghez intézi szavát. Ahhoz az értelmiséghez, amely hivatva van a nemzet vezetésére és amely ma maga is széttagoltan, részben irányt vesztve tesped.

A Magyar Figyelő a maga szerény erejével részt kíván venni az egyesítés és a szervezés munkájában. A munka célja: az értelmiség szétszórt töredékeinek tömör, kötelességei teljesítésére kész és jogai megvédésére képes nemzeti társadalomban való egyesítése.

A Magyar Figyelő nem szolgál pártpolitikai érdeket, mivel szerkesztői meg vannak róla győződve, hogy a szervezkedés munkájában való részesedés mindannyiunk közös joga és kötelessége.

A Magyar Figyelő mindenekelőtt meg akarja keresni és meg akarja jelölni nemzeti kultúránk tisztult magaslatait, hol testvéri jobbot nyújthat egymásnak minden magyar ember.

Az osztályérdekek ellen sorompóba hívja az országos érdeket. A rombolás hóbortjával szemben az építők elszántságát. A jelszavak fanatikusai ellen a nemzet józan belátását. A félműveltség hivalkodó álfelvilágosodásával szemben a valódi műveltség éltető erejét. A közömbösök ernyedtsége ellen a magyarság ősi erejét.

A magyar társadalom csak úgy teljesítheti feladatait a jövőben, ha a régi időkől öröklött nemzeti tőkét, faji sajátosságait, hagyományait, hajlamait és tehetségeit teljesen beleilleszti a megváltozott idők keretébe és alapjává teszi a speciális magyar művelődésnek.

A Magyar Figyelő osztály-, vallás-, faj- és pártkülönség nélkül tanácsra, társulásra és munkára szólítja a művelt magyar férfiakat és nőket, akik tiszteletben tartják nemzetük múltját és reménykedve tekintenek annak jövőjébe.“

¹ És tegyük hozzá, hogy adott esetben nem fukarkodott a munkatársai iránti meleg elismeréssel sem.

Ez a „Tájékoztató“ aláírás nélkül jelent meg, de minden sora elárulja, hogy a szerkesztőbizottság elnökének, gróf Tisza Istvánnak, tollából ered.

Hisz a Magyar Figyelő céljának alap gondolatai (a magyar értelmiség nemzetvezető szerepe; az értelmiség egyesítésének szükségessége a destrukció minden fajtája elleni sikeres küzdelem lehetősége érdekében; a magyar nemzeti sajtóságok megóvásának életbevágó fontossága az európai művelődés keretében stb.) megtalálhatók Tiszának az előbbi kötetekben közölt beszédeiben és mindenekfelett az 1910-i választási hadjárattal kapcsolatos megnyilatkozásaiban. (293—318.)

323. 1911.; jan. 31-i országos ülés. — Felszólalás személyes kérdésben: az aradi programbeszéd és a készfizetések kérdése. (Napló IV. k. 392. 1.)

1911. jan. 11-ön kezdődött az Osztrák-Magyar Bank szabadszabadszabításáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalása.¹

Az obstrukciós jellegű vita során (Justhék harci kedve a Kossuth-pártot is magával ragadta) a függetlenségi ellenzék újból felhánytorgatja, hogy a kormány és pártja részéről fogadkozások történtek abban az irányban, hogy amennyiben a készfizetések megkezdése az osztrákok miatt akadályba ütköznék, az önálló jegybankot kell felállítani.

Így a jan. 31-i ülésen Justh Gyula felolvasta gr. Tisza István aradi programbeszédének (315) a készfizetések kérdésére vonatkozó, az osztrák irányadó köröknek szóló részét.^{1 2}

Justh Gyula után gr. Tisza István szólalt fel személyes kérdésben.

Gr. Tisza. István: T. ház! *(Halljuk! Halljuk!)* Justh Gyula t. képviselőtársam megtette nekem azt a szívességet, hogy aradi programbeszédemből azt a részt, amit szándékom volt legközelebbi felszólalásom alkalmával felolvasni, előre felolvasta. Fogadja ezért hálás köszönetemet. *(Derűltség jobbfelől.)* De, t. képviselőtársam ezt, az igénytelen nézetem szerint egészen világos dolgot oly glosszákkal kísérte, melyeket feltétle-

¹ Megjegyezzük, hogy a bankszabadszabítás ideiglenes meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatot a kormány a jan. 5-i ülésen visszavonta és ennek helyébe a bankszabadszabításról szóló végleges törvényjavaslatot (1911: XVIII. t. c.) tűzette napirendre. A bankprovizóriumról szóló javaslat csak egyetlen ülésben, 1910. dec. 22-én (322) foglalkoztatta a Házát.

² Justh Gyula előzetesen Tisza István: „Magyar agrárpolitika“ c. röpiratából (55) idézett egy részletet, melyben a magyar gazdák érdekében sürgeti az aranyvaluta mielőbbi életbeléptetését. Ugyanezt, tehát a kötelező készfizetések mielőbbi megkezdését, követeli már az 1892. valutarendezésre vonatkozó alapvető törvényjavaslat (az 1892:XVII. t. c.) képviselőházi tárgyalása alkalmával (29).

nül megjegyzés és refutáció tárgyává tennék most, ha a helyzet nem az volna, hogy a legközelebbi napok egyikén, talán a holnapi napon úgymint alkalmam lesz a házban felszólalni. Ily körülmények közt nem akarom a ház idejét és a t. képviselőtársaim figyelmét és türelmét azzal fárasztani, hogy ezzel a témával most előzetesen végezzek, csak arra vagyok bátor felkérni t. képviselőtársamat, hogy legyen szíves türelemmel lenni, míg legközelebbi felszólalásom alkalmával erre a kérdésre visszatérek. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Tisza nagy beszéde a bankkérdésben a Ház másnapi ülésén hangzott el.

324. 1911. febr. 1-i országos ülés. — Az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalása: a munkapártot a bankkérdésben nem hatalmi érdek vezeti; a koalíció rossz gazdasági kiegyezése; a két főkérdés: közös vagy külön bank és a készfizetések kérdése; a közös vagy külön bank kérdése nem politikai, hanem tisztán célszerűségi kérdés: polémia Apponyi és Kossuth ellenkező nézetével; az egybank- és a sokbank-rendszer: polémia Földes Bélával; az egybank-rendszer mellett kell jegybank-ügyünket rendeznünk a közös bankkal: újabb polémia Apponyival és Földessel; az lillítólagos junktim a bankszabadalom meghosszabbítása és a készfizetések megkezdése közt; a közös bank előnyei és a készfizetések kérdése: ez utóbbiról polémia Madarassy-Beck Gyulával; mi az unikum a készfizetések tekintetében?; Ausztria ellenszenvének okai a kötelező készfizetések megkezdése ellen; a készfizetések dolgában létrejött kompromisszum előnyei; a törvényjavaslat 5. §-ában foglalt állítólagos alkotmányselelem és Apponyi magatartása; a kompromisszum és a bankjavaslat mellett. — Félreértett szavak értelmének helyreigazítása Földes Bélával szemben. (Napló IV. k. 406—420. és 420—421. l.)

Az Osztrák-Magyar Bank szabadalmának meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat hosszára nyúlt tárgyalása,¹ mint tudjuk (323), 1911. jan. 11-én kezdődött.

Gr. Tisza István febr. 1-én mondott nagy polemikus beszédének megértése végett mindenekelőtt a javaslat legfőbb, illetve ama rendelkezéseivel kell röviden foglalkoznunk, melyekről a vita során leginkább szó esett.

A javaslat 1. §-a a jegybanknak 1910. dec. 31-én lejáró szabadalmát. (1899: XXXVII. t. e. 1. §-a) 1917. dec. 31-ig terjedő időre újból meghosszabbítja s ezzel az 1909. eleje óta a politikai érdek-

lődés homlokterébe került bankkérdés (292—293) nem az egész függetlenségi párt követelte külön bank, hanem a közös bank alapján nyert megoldást.

A rendelkezések második csoportja a készfizetések fogalmi körébe tartozik.

Az Osztrák-Magyar Bank alapszabályainak a törvényjavaslat kiegészítő részét alkotó módosított 111. cikke ugyan továbbra is felfüggeszti az alapszabályok 83. cikkét, mely a kötelező készfizetések megkezdésére vonatkozik, mert a magyar kormánynak az a törekvése, hogy a bankszabadság meghosszabbításával kapcsolatban az 1892. valutareform befejezését jelentő kötelező készfizetés megkezdését biztosítsa, az osztrák közvélemény s így az osztrák kormány legerősebb ellenzésével találkozott.

Azonban ebben a kérdésben a két kormány között mégis kompromisszum jött létre, mely le van fektetve az alapszabályok módosított 1. és 111. cikkében, valamint a bank javaslatnak az utóbbival kapcsolatos 5. §-ában. Ez a kompromisszum három lényeges pontban jelent haladást a készfizetések irányában.

A bankalapszabályok módosított 1. cikkének új harmadik bekezdése ugyanis a szabadság elvesztésének terhe alatt (111. cikk) kötelességévé teszi a banknak, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel gondoskodjék jegyeinek értékállóságáról. Eddig a bank ilyen irányú jogi kötelezettséget nem vállalt.

Egy további előny magyar szempontból az, hogy szemben az alapszabályok eddigi 111. cikkének szövegével, mely a kötelező készfizetés megkezdését a két állam törvényhozási rendelkezésétől tette függővé: az alapszabályok módosított 111. cikke e tekintetben a kezdeményezést magára a bankra bízta. Előnyös ez a változás magyar szempontból azért, mert a készfizetések ügye mindkét államban (de különösen Ausztriában) politikai kérdéssé tétetett s így az új rendezés, mely a készfizetések megkezdésének elrendelése dolgában a kezdeményezési jogot nem az érdekelt kormányokra, hanem a politikán felül álló Osztrák-Magyar Bankra ruházza, alkalmas arra, hogy ennek a kérdésnek politikai méregfogát kihúzza, az Ausztriában a készfizetések ellen mutatkozó nagy ellenszenvet legyőzze, vagy legalább mérsékelje.

Ugyancsak a készfizetések ügyét akarja előbbre vinni, az 1892-i valutarendezés óta hangoztatott magyar álláspont érvényesülését megkönnyítve, a törvényjavaslat 5. §-a, melynek lényeges tartalma a következő. Ha a bank az alapszabályok 111. cikke alapján javaslatba hozza a kötelező készfizetésekre vonatkozó 83. cikk felfüggesztésének megszüntetését, a két kormány köteles haladéktalanul tárgyalásba bocsátkozni és megegyezés esetén a magyar kormány az országgyűlésnek előterjesztést tesz a bank javaslatának jóváhagyása iránt.³ „E javaslat jóváhagyása az országgyűlés^{1 2 3}

¹ L. a bank alapszabályainak 1. cikkét az előbbi banktörvényekkel (1878: XXV., 1887: XXVI. és 1899: XXXVII. t. c.) kapcsolatban.

² L. a bankalapszabályoknak az 1899: XXXVII. t. c.-be iktatott 111. cikkét.

³ Ugyanez áll természetesen az osztrák kormányra a tartalmilag azonos osztrák banktörvényjavaslat 5. cikke értelmében.

mindkét házának hozzájáruló határozatával történik; a két ház egyikének is elutasító határozata a javaslat jóváhagyásának megtagadását vonja maga után. Ha az előterjesztés benyújtásának időpontjától kezdődő ... négy heti időtartam alatt az országgyűlés egyik háza vagy mindkét háza a javaslat felett *nem* határoz, a javaslat az országgyűlés illető háza, illetőleg mindkét háza által jóváhagyottnak tekintendő“. A készfizetések megkezdésének egy magától értetődő utolsó előfeltétele az, hogy a bank javaslata Ausztriában is hozzájáruló határozattal vagy nem határozással jóváhagyassék.

Tehát a törvényjavaslat 5. §-a lehetővé teszi a kötelező készfizetések megkezdését a bank idevágó javaslata és a két kormány megegyezése alapján már akkor is, ha ez ellen az imént körülírt négy heti időtartam alatt a két állam törvényhozó testületének egyike sem foglalt határozatilag állást. És különösen az, hogy a két parlament nemhatározása is elegendő a bank által a készfizetések megkezdése iránt tett javaslat parlamenti jóváhagyásához: ez a különleges rendelkezés adhatott reményt arra, hogy sikerülni fog a kötelező készfizetések életbeléptetését Ausztriában is lehetővé tenni, illetőleg az életbeléptetés parlamenti feltételét Ausztriában is megteremteni.

Áttérve a bankszabadalom meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat tárgyalására, nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a bankkérdés, mely a közelmúltban választóvíz volt a nagy függetlenségi pártra, annak kettészakadását s ezzel a koalíció felbomlását okozta: ezúttal egyesítőleg hatott. Kossuth Ferenc, az első ellenzéki szónok, jan. 11-én mondott beszédének bevezetésében annak a reménynek adott kifejezést, hogy az ország gazdasági önállóságáért folyó küzdelemben „az egész függetlenségi párt egygyé fog formi és hogy amint politikai hitvallásunk nevében el fogjuk felejtetni azokat az egyéni sérelmeket, amelyek a pártsúlódások között az egyéneken estek, vállalva fogunk küzdeni a nemzet igazaiért“. Erre a felhívásra mindjárt másnap Földes Béla, a Justh-párt vezérszónoka, adott visszhangot, megállapítván, hogy a függetlenségi pártok együttműködése a bankkérdésben már az előző nap bekövetkezett.

A közel egy hónapig tartó képviselőházi vita anyagát túlnyomólag három főkérdés szolgáltatta. Ezek: a közös vagy külön bank és a készfizetések kérdése, továbbá a törvényjavaslat 5. §-ában foglalt állítólagos nagy alkotmány sérelem.

Ami az elsőt illeti, a két függetlenségi párt nevében Kossuth és Földes által külön-külön benyújtott két határozati javaslat a kormány törvényjavaslatának elutasításával az önálló magyar jegybank felállítását sürgeti. A függetlenségi vezérszónokok (Kossuth, Földes, Apponyi)¹ nyomatékkai mutatnak rá arra a tényre, hogy a 67-i korszak első évtizedének vezető férfiai és pénzügyi tekintélyei (Kerkapoly, Lónyay, Horn Ede) kivétel nélkül

az önálló jegybankot tartották az ország érdekében lévőknek. Sőt még Tisza Kálmán is miniszterelnöksége kezdetén — a balközép öröksége gyanánt — az akkori gazdasági kiegyezési tárgyalások alkalmával az önálló jegybank megvalósításáért küzdött és mondott le 1877. febr. 6-án azért, mert a fejedelmet az önálló bank eszméjének megnyerni nem tudta; sőt még azt sem volt képes elérni, hogy az Osztrák-Magyar Bank (mellyé az Osztrák Nemzeti Bank átalakult) paritásos szervezetet nyerjen.¹ Tisza Kálmán lemondásával előállott válság azonban néhány nap múlva azzal végződött, hogy Tisza a bankközösséget véglegesen vállalva, megmaradt állásában. És ez volt a nagy fordulópont a bankügy fejlődési történetében, mert ettől az időponttól kezdve a 67-es kiegyezés híveinél — ellentétben a kiegyezési korszak első évtizedének uralkodó felfogásával — valóságos politikai krédóvá válik a közös jegybanknak nagy előnyben részesítése az önálló magyar jegybank felett.^{1 2}

Ami a bankvita anyagának másik két főpontját, a kötelező készfizetések ügyét és a törvényjavaslat 5. §-át illeti, a függetlenségi vezérszónokok hosszasan bizonyítják, hogy az, ami a törvényjavaslatban az elmaradt kötelező készfizetések ellenértéké-ként foglaltatik, részint teljesen értéktelen, mert gyakorlati jelentőség nélkül való; részint pedig alkotmányellenes. Előbbi természetű az ellenzék megítélése szerint a bank kötelessége a bank jegyek értékállandóságának fenntartására a bankszabadalom elvesztésének terhe alatt. (A bankalapszabályok módosított 1. és 111. cikke.) Ilyen értéktelen az az ríj rendelkezés, mely a kötelező készfizetések megkezdése dolgában a kezdeményezést a bankra bízta. (111. cikk.) Hiszen a bank kezdeményezése semmi esetre sem lesz oly hatással az osztrák kormányra és az osztrák parlamentre, hogy elejti az ellenállást a készfizetések tekintetében. Az ellenzék rámutat arra a kudarokra, mely a kormányt ebben a kérdésben érte, az e részben elhangzott különböző fogadkozások (választási nyilatkozatok, trónbeszéd, többségi válaszfelirat stb.) ellenére. Úgy hogy az előbb említett új rendelkezések az ellenzék felfogása szerint csak a kormány által a készfizetések ügyében szenvedett vereségnek a palástolását jelentik.

Rendkívül aggályosnak tartja az ellenzék (így pl. Kossuth, Thaly Ferenc, Apponyi) alkotmányjogi szempontból a törvényjavaslat 5. §-ának azt a részét, melynek értelmében négyhetes határidő után a banknak a készfizetések megkezdésére vonatkozó javaslata határozathozatal nélkül is parlamentileg jóváhagyottnak tekintendő. Ezt a rendelkezést alkotmányellenes „klotür“-nek nevezik. (Kossuth, Thaly.) Apponyi meg egyenesen „alkotmányjogi monstroizítás“-nak mondja, amelyhez akkor sem tudna hozzájárulni, ha azt a célt, amelynek kedvéért a kormány javasolja,

¹ L. erre nézve A Magyar Nemzet. Története X. k. 721. l., továbbá Apponyi 1911. jan. 13-i képviselőházi beszédét és Apponyi Emlékiratainak I. 74—76. l.

² A bankkérdés nagy szerepéről az 1907. kiegyezési tárgyalásoknál I. Szerényi i. m. 39—44. l.

csakugyan biztosíthatná; pedig nem biztosíthatja, mert hiszen a készfizetések ügye minden valószínűség szerint már a két kormány közötti tárgyalásnál meg fog fenekleni.

Mindent egybefoglalva, az ellenzék konklúziója a kötelező készfizetések dolgában az, hogy mindaz, amit a javaslat a készfizetések ellenértékéként tartalmaz, nemcsak teljesen értéktelen, mert gyakorlati haszon nélküli, hanem alkotmányjogilag veszélyes.

Ilyen előzmények után került sor febr. 1-én gr. Tisza István nagy polemikus beszédére a bankjavaslat vitájában.

Előrebocsátjuk még, hogy Tisza a bankkérdésről az 1910-i választási hadjárat alatt is ismételve (296, 303, 309, 310, 311, 314, 315, 317) nyilatkozott. A bankvita során és már előzetesen (322—323) sokszor emlegetett aradi programbeszédében (315) szólt a készfizetések kérdéséről is.¹

Gr. Tisza István beszéde itt következik.

Gr. Tisza István: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Előttem felszólalt t. képviselőtársam^{1 2} beszédének azon részeire, amelyekben a bankkérdés tárgyi részével foglalkozott, meg fogja sok tekintetben találni a választ az én beszédem folyamán. Felszólalásának egyéb részleteivel nem szándékozom foglalkozni, mert lehetőleg kerülni kívánok a jelen vitában minden, a dologgal szoros összefüggésben nem álló, politikai vonatkozást. *(Helyeslés jobb felől.)*

Csakis egy kéréssel kívánom t. képviselőtársam felszólalásának ezen részét honorálni, miután sajnálatomra ő is ismételtén visszatért beszédében arra a nagyon elcsépelet témára, hogy a mi pártunk ebben a kérdésben nem a meggyőződését, hanem hatalmi érdekét követi. Hát, t. képviselő úr, én igazán azt hiszem, itt volna az ideje annak, hogy akkor, amikor komoly érvekkel találkozunk, akkor, amikor komoly érveket beszélhetünk meg, hagyjunk békét ennek a nagyon régi és nagyon elcsépelet fegyvernek *(Igaz! Úgy van! a jobboldalin.)* és ne folyamodjunk ezekhez a lapos gyanúsításokhoz. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás balfelől.)*

Hiszzen, hogy többet ne mondjak, a közelmúlt története vájjon nem bizonyította-e be fényesen azt, hogy azok, akik annakidején a szabadelvű párt kereteiben szolgáltuk a közérdeket és jelenleg a munkapárt soraiban vagyunk feltalálhatók, hogy azok egy olyan momentumban, amidőn hatalmi érdekünk bizonyára azt kívánta volna, hogy egy, a mi nézetünk

¹ Ez utóbbi kérdésről 1. még a (323) sz. 2. jegyzetében mondtattak.

² Bikádi Antal

szerint nagy fontosságú kérdését az országnak, a házszabályok kérdését ne bolygassuk, — hogy mi akkor hozzányúltunk e kérdéshez az ország érdekében; háttérbe toltuk pártérdekeinket, háttérbe toltuk hatalmi érdekeinket (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.*) és felemelt fővel buktunk el az ország érdekeinek önzetlen szolgálatában. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon., Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*)

Hát, t. képviselőtársaim, annak a küzdelemnek története és az azután bekövetkezett esztendőknék története bizonyára felment bennünket az alól, hogy hosszasabban védekezzünk egy ilyen gyanúsítás, egy ilyen váddal szemben. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

De hát ismétlem, t. ház, én jelenleg kerülök minden politikai vonatkozású kérdést, mert abban a meggyőződésben vagyok, hogy a jelenlegi vita igazi hivatása az, hogy az ország közvéleményét lehetőleg teljesen tájékoztassa azon tárgyilagos érvek tekintetében, amelyek a bankkérdés egyik vagy másik megoldása mellett szólnak és ez a téma, az én igénytelen nézetem szerint, annyira gazdag, hogy még annak kifejtésére is hiányzik az idő, és nem kívánnék visszaélni a t. ház türelmével, hogy ebből az időből egyéb kérdések számára vonjak el valamit. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Épen ennél az oknál fogva nem megyek bele azon érdekes téma fejtegetésébe sem, amely az elmúlt kiegyezés történetével kapcsolatos. Hiszen lesz erre máskor alkalom, visszatérhetünk arra még ismételten. A jelen pillanatban egyetlenegy megjegyzést teszek erre a kérdésre, megjegyzést, vonatkozással azokra az irónikus glosszákra, amelyekkel ellenzéki oldalról az innen felhangzott kritikát a volt alkotmánypárti tagtársaim szempontjából illeték.

A függetlenségi párt egyes szónokai igen megható gyöngédséggel vették védelembe azon t. barátainkat, akik korábban az alkotmánypárt soraiban foglaltak helyet, most pedig a munkapárthoz tartoznak. Azt hiszem, az a kritika, amely a legutóbbi kiegyezés megkötése ellen irányult, a mi t. barátainkat semmi tekintetben nem feszélyezi, mert azt hiszem, hogy akkor, amikor az alkotmánypártban benne voltak, talán akkor még jobban érezték azt, hogy ferde helyzetben vannak és a kiegyezés megkötésére nézve óriási hátrányban azért, mert meggyőződésükből kifolyó egyéb okokból együtt kénytelenek haladni a függetlenségi párttal, amelynek bevonása e kérdésben... (*Ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon. Nagy zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. Elnök csenget!*)

Polónyi Géza: Ezért voltak kénytelenek rossz kiegyezést csinálni.

Gr. Tisza István: ... kénytelenek voltak a kiegyezés kér-

désében együttjárni a függetlenségi párttal, amelynek bevonása a kiegyezési tárgyalásokba már annál a körülménynél fogva is óriási nehézséget okozott, hogy bizonyos látszólagos, bizonyos formai változtatásokkal honorálni kellett a függetlenségi pártnak álláspontját, és ezeknek honorálása miatt áldozatul kellett hozni az ország jelentékeny érdekeit.¹ (*Úgy van! a jobboldalon.*)

Ezek olyan hátrányok voltak, amelyekkel bizonyára számoltak azok a t. barátaim, akik a koalícióban benne voltak, és hogy ezzel számoltak, az rájuk semmi tekintetben hátrányos fényt nem vet. Arról, hogy a kiegyezés annyira kedvezőtlen lett az országra nézve, ők és a koalíció 67-es alapon álló tagjai bizonyára nem tehettek.

De térjünk át magára a kérdésre.

Zlinszky István: Wekerle csinálta!

Gr. Tisza István: Nem tudom, Wekerlét méltóztatik említeni? Azt hiszem, Wekerle egész zsenialitására volt szükség, hogy azok a hátrányok, amelyeket a t. urak kedvéért le kellett nyelnie az országnak, még nagyobbak ne legyenek. (*Igaz! Úgy van! Taps a jobboldalon. Ellentmondás a bal- és a szélső-baloldalon.*)

De hát mondom, t. ház, térjünk át a főkérdésre, vagy hogy helyesebben fejezzem ki magamat, a két főkérdésre. Mert itt tulajdonképpen két fődolggal állunk szemben. Az egyik a külön vagy közös bank kérdése, és a másik a készfizetések felvételének kérdése. A dolog természetes rendjénél fogva először az elsővel, azzal a kérdéssel kívánok foglalkozni, vajjon az ország érdekében mi helyesebb, az Osztrák-Magyar Bank szabaldalmának meghosszabbítása, vagy a külön bank felállítása, és azután akarok áttérni a készfizetések kérdésére.

Ismét és ismét volt alkalmam azon meggyőződésemet kifejezni,¹ ² hogy a közös vagy külön bank kérdése tisztán célszerűségi kérdés, először abból a szempontból, hogy a külön bank felállításának lehetőségét senki komoly ember nem vonja kétségbe. T. képviselőtársaim nyílt ajtókat törnek be, mikor a mellett argumentálnak és azt igyekeznek bebizonyítani, hogy fel lehet állítani a külön bankot. Teljesen aláírom. Sohasem vontam kétségbe, mert legalább 20 esztendő óta olyanok az ország közviszonyai, hogy fel lehet állítani az önálló bankot. (*Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Ertsey Péter: Három hete hallgatjuk már önöket!

Gr. Tisza István: A kérdés csak az, hogy az ország érde-

¹ A koalíció alatti rossz gazdasági kiegyezésről (1908: XII. t. c.) ismételve volt stb. így pl. (294, 301, 309, 317) sz. a.

² A választási hadjárat alatt a bankkérdést érintő, fentebb idézett beszédekben.

kében célszerű-e a jelenlegi rendszer fenntartása, vagy a külön bank felállítása?

De másodsor célszerűséginek tartom e kérdést annyiban is, hogy ennek eldöntésénél eliminálandóknak tartom a politikai, közjogi szempontokat. *(Felkiáltások balfelől: Nem lehet!)*

Az én t. képviselőtársaim ismételten fejtegették itt azon meggyőződésüket, hogy a politikai szempontokat ebből a kérdésből eliminálni nem lehet. E tekintetben gróf Apponyi Albert t. barátom beszédében a bankkérdés politikai jellegének igazolására azt mondja *(olvassa)*: „A közgazdasági probléma egyáltalában nem különálló, nem öncélú probléma, hanem a közgazdasági fejlődésnek, a közgazdasági megerősödésnek következményei jelentőséggel azért bírnak, mert a nemzeti élet összességének kiegészítő részét, egyik alapfeltételét képezik.“ Szó nélkül aláírom. Azután Kossuth Ferenc t. barátom ugyan ezen eszmekört odafejleszti tovább, hogy *(olvassa)*: „A függetlenség— t. i. a nemzet politikai függetlensége — első alkotó része a gazdasági önállóság kivívása.“

Álljunk meg itt egy pillanatra, t. képviselőház. Ismétlem, azt, hogy a gazdasági fejlődés a nemzeti fejlődésnek egyik eminens oldala, tehát politikai vonatkozással is bír: feltétlenül aláírom. De azt azután, hogy a nemzeti függetlenségnek egyik alapfeltétele a gazdasági önállóság, csak bizonyos feltételek mellett, bizonyos vonatkozásban vagyok hajlandó elfogadni. Ha azt értjük ez alatt a gazdasági önállóság alatt, hogy egy nemzet a maga gazdasági érdekei tekintetében minden idegen befolyástól menten, saját belátása és érdekei szerint rendelkezessék, akkor aláírom. De ezt biztosította számunkra az 18(>7: XII. t.-cikk. *(Helyeslés jobb felől.)*

A magyar nemzet önrendelkezési joga gazdasági téren feltétlenül biztosítva van. és ha a magyar nemzet ezen önrendelkezési jogával akként él, hogy bizonyos kérdésekre nézve szerződészerű alapon, kötött határidőre megállapodásokat létesít Ausztriával: ezzel, nézetem szerint, a saját gazdasági függetlenségét époly kevéssé áldozza fel, mint amidőn kereskedelmi szerződéseket köt idegen államokkal. *(Helyeslés jobb felől.)* Mert a függetlenség attribútumai teljesen megóvatnak azáltal, hogy ezekbe a kérdésekbe önként, szabad elhatározásával, saját érdekei szempontjából megy bele, és pedig bizonyos időre, amelynek leteltével a maga szabad rendelkezési joga minden tekintetben helyreáll. *(Helyeslés jobb felől.)*

Ha azonban t. képviselőtársam úgy értelmezi a gazdasági önállóság kérdését, hogy nekünk minden más gazdasági területtel való kapcsolattól el kell zárkóznunk, hogy nekünk gazdasági intézményeinket el kell különítenünk más államok gazdasági intézményeitől: itt, azt hiszem, már téves útra

megy. Mert ha ő a gazdasági elkülönzésben keresi a politikai, a nemzeti függetlenségnek érdekét és szempontjait: erre én azt felelhetem, hogy a függetlenség, a politikai hatalom, helyes és jogosult nemzeti, politikai érdek nem a gazdasági elkülönzést, hanem a gazdasági erőt kívánja meg, *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* és az a gazdasági berendezkedés fogja a politikai függetlenséget jobban szolgálni, amely a gazdasági erő fejlődését tudja biztosítani és a nemzet gazdasági fejlődését biztosabb alapokra helyezi. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Ha tehát nekünk sikerül bebizonyítanunk azt, hogy a Magyar nemzet gazdasági fejlődésének a közös bank erősebb, biztosabb alapot nyújt a külön banknál, — akkor, azt hiszem, nyert ügyünk van a függetlenség szempontjából is; mert a politikai függetlenséget akkor szolgáljuk helyesen, ha a nemzet gazdasági erejét fokozzuk. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon és a középen.)*

Ha pedig Apponyi gróf t. barátom, és talán mások is, azt mondják, hogy hiszen velünk szemben minduntalan nagyhatalmi szempontokat feszegetnek ellenfeleink odaát Ausztriában; hogy ott minduntalan politikai szempontokból cselekeszenek, miért ne tegyük mi is azt: erre a válaszom igen egyszerű.

Igen nagy hibának tartom, hogy odaát politikai szempontokat kevernek a dologba; igen nagy hibának, amellyel határozottan kárt okoznak saját maguknak is. És ha én azt látom, hogy valaki, aki szemben áll velem, elkövet ebben az irányban hibát, az én igénytelen nézetem szerint nem akkor járok el helyesen, ha én magam is elkövetem ugyanazt a hibát az ellenkező irányban. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.)*

Felhozzák t. képviselőtársaim azt a tagadhatatlan tény, hogy a (17-i kiegyezés megalkotásakor és e kiegyezés megkötését követő körülbelül egy évtizedi korszakban a 67-es alapon álló politikusoknak jelentékeny része is végcél gyanánt a külön bank felállítását állította oda és csak átmenetinek tekintette az az állapotot, amely az akkori osztrák nemzeti bank szabadalmának meghosszabbításában kulminált. Erre vonatkozólag már figyelmeztetve lettek t. képviselőtársaim arra, — amit természetesen magam is aláírok — hogy hiszen ennek egyik oka határozottan az volt, hogy az akkori osztrák nemzeti bank valóságos ellensége volt a magyar államnak és a magyar nemzeti fejlődésnek; hogy az a kiszolgálás, amelyben az osztrák nemzeti bank a magyar pénzpiacot részesítette, a legjogosabb panaszokra adott okot; hogy ebben a tekintetben tehát egész másként ítéhető meg a helyzet ma, amidőn oly pénzintézettel állunk szemben, amely politikai szempontból is

a maga szervezetében a paritást keresztülvitte,¹ gazdasági tekintetben pedig kielégíti ennek az országnak a jegybankhoz fűződhető minden jogos érdekét. (*Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*) De van ezenkívül magyarázatul egy másik nagy horderejű körülmény is: Az a kor, amelyben akkor éltünk; de különösen az a kor, amelyben az akkor élt érett korú magyar államférfiak ifjúkori fejlődése esett, a szabad bankrendszernek, a sokbankrendszernek a kora volt. Lónyay, Kerkapoly és mindazok, akikre hivatkozás történt...

Egy hang (a jobboldalon): Horn!

Gr. Tisza István: ... Horn is, a szabad bankrendszernek, a sokbankrendszernek voltak a hívei. Hiszen Lónyaynak egy kijelentéséből egész világosan látszik ez. ő a 67-i kiegyezés megkötését közvetlenül megelőző tárgyalások alkalmával azt mondta, hogy arra az időre, amikor berendezkedünk egy, a mai kornak jobban megfelelő bankrendszerre, t. i. a szabad bankrendszerre, — minden nehézség nélkül meghosszabbíthatjuk a nemzeti bank szabadalmát. Akkor, ebből az eszmekörből kiindulva, természetesen tulajdonképpen nem is egy magyar nemzeti bank lebegett az akkori kor férfiai előtt; ez az egy magyar nemzeti bank legfeljebb átmenetileg szolgált volna a sokbankrendszerre, a szabad bankrendszerre. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*) Azóta azonban 40 esztendő folyt le nemcsak felettünk, de az egész világ felett és úgy a tudomány, az elmélet, mint a gyakorlat terén az a rendszer, amelyet a sokbankrendszernek nevezhetnénk, teljesen túlhaladott állásponttá vált.

Azóta elméletben és gyakorlatban teljesen kiforrott az a meggyőződés, hogy a jegybankügyhöz fűződő nagyfontosságú közgazdasági érdekeket csak úgy gondolhatjuk helyesen és a jegybankok a maguk funkcióját csak úgy teljesíthetik helyesen, hogy ha az az egész erő és az az egész felelősség, amely a bankjegykibocsátással jár, egy gazdasági területre nézve egy nagy, hatalmas intézet kezében összpontosul, — amely azután domináló állást foglalhat el a belföldi piacon; amely előkelő állást foglalhat el a világpiacon, s a maga egész erejét, egész befolyását átgondolt, összhangzatos, koncentrált akcióban fordíthatja az önálló gazdasági terület érdekeinek szolgálatára. (*Helyeslés jobb felől.*)

Én ámulva látom, hogy azok a t. képviselőtársaim, és itt legyen szabad az én igen t. képviselőtársamat, Földes Bélát, elsősorban említenem — nem sértek meg talán senkit t. képviselőtársaim közül, ha azt mondom, hogy a közgazdasági tu-

¹ Igazában csak a bankalapszabályok 1899-i módosításakor. (1899: XXXVII t. c.)

domány terén az önök soraiban bizonyára Földes Béla képviselőtársam a leghivatottabb reprezentáns. *(Élénk éljenzés a szélsőbaloldalon.)*

Sümegei Vilmos: Az egész házban!

Gr. Tisza István: Én ehhez az ovációhoz annál szívesebben járulok hozzá, mert első nemzetgazdasági tanárom volt t. képviselőtársam. *(Éljenzés.)*

Hock János: Rosszul tanította!

Gr. Tisza István: Lehet, mert a konklúziók nem egészen ugyanazok, amikre jutottunk. *(Derűtség jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)* Denique t. képviselőtársam az egybank-rendszernek bizonyos hátrányait emlegeti és utal arra, — először ami a tényeket illeti, — hogy pl. Angliában is csak a szorosan vett Angliának van meg az egy jegybankja, ez eltúrta maga mellett az ír különjegybankot, sőt a kis skót bankoknak is megmaradt a maga jegy kibocsátási joga. Ez igaz, az angolok nem szoktak forradalmilag eljárni és mikor beolvasztották Irlandot és Skóciát, meghagyták az ottani bankoknak a jegy kibocsátási jogát. De abban azután nekem mindenki igazat fog adni, aki ismeri a viszonyokat, hogy az egész Nagy-Britanniára nézve azt a közgazdasági funkciót, amit a jegybanknak kell teljesítenie, az angol jegybank, a Bank of England gyakorolja. Az ember utazhat Skóciában és Irlandban, a Bank of England bankjegyeivel igen sokszor találkozik, de soha életemben sem írlandi, sem skóciai bankjegyet nem láttam. Ezeknek megvan a maguk kis üzleti köre, a maguk klientélája, piaca, hasznos tevékenységet fejtenek ott ki, de az egész angol közgazdasági területen a Bank of England az, mely a jegybank egész funkcióját gyakorolja; amelynek épúgy kiterjed a maga közgazdasági befolyása Glasgowra, Edinburghra, mint Londonra.

Anglia az egyjegybank-rendszernek mindenesetre klasszikus hazája, annyira, hogy t. képviselőtársam egyenesen Angliába köt bele és az angol bank helyzetéből akar, amint maga mondja, az egytartalék-rendszer hátrányaira következtetni. T. képviselőtársam, én nagyon szeretek pontos lenni az idézetekben, ha ezzel esetleg unalmassá válók is. *(Halljuk! Halljuk!)* T. képviselőtársam azt mondja, hogy „az egyrezerva-rendszernek is van hátránya, így mint tudjuk, az egész angol bankrendszernek ép az a hibája, hogy ott egyrezerva van“ — ezt soha még angoltól nem hallottam — „és ez alól nem tud szabadulni, küzd ellene évtizedek óta, és a bank tulajdonképpen gazdasági szempontból tekintve, ebben a tökéletlen szervezetben működik.“ Nem érzek magamban hivatást, hogy ezen mondat misztikus szépségeibe belemélyedjek; *(Derűtség jobbfelől.)* de látom belőle azt, hogy t. képviselőtársam az angol

bank hibáját abban találja, hogy ott egyrezerva van és azt mondja, küzd ellene a bank évtizedek óta, de hiába —

Földes Béla: Az egész angol közvélemény hangoztatja!

Gr. Tisza István: Irányadó embertől sohasem hallottam, hogy ez a hiba: az angol bank sohasem küzdött ellene; hanem abban van a hiba, hogy a bankokta azt a bizonyos eredetileg tizennygy, most tizennyolc millió font sterlinges határt, mint kínai falat állította fel, és ez a határ magában véve szűk. Ez az a határ, ameddig érc által nem fedezett bankjegyet kibocsáthat. Angliában ma is mindössze 18 millió font sterling, tehát alig 400 millió korona a határ; annyi, mint az Osztrák-Magyar Banké; de ez azután fix határ, amelyen túl nem léphet; míg nálunk — amint majd visszatérek rá — csak az adómentes bankjegy kibocsátásának van határa. Ez a hátránya az angol banknak; ez tesz szükségessé bizonyos nervózus kamatlábpolitikát Angliában, mert elaszticitással nem bír, amelynek folytán alkalmazkodhassék a piacnak viszonyaihoz. Ezt kifogásolják angol szakemberek, de azt, hogy egyjegy-bank-rendszer van, hogy egyrezerva-rendszer van, azt én még angol embertől kifogásképen nem hallottam.

Földes Béla: 40 év óta hangoztatják ezt Duntól Juffeig.

Gr. Tisza István: Én soha életemben nem hallottam komoly angol embertől azt az indítványt, hogy Anglia áttérjen a többbank-rendszerre.

Földes Béla: Nem arról van szó. Arról van szó, hogy az összes rezervák az angol banknál vannak.

Gr. Tisza István: Ha egybank, hát egyrezerva. Ma az egyrezerva az az erő, amely az egybank jegykibocsátási jogában van. (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Most különben már értem, hogy miről beszél a t. barátom. Annak a valutaszabályozás szempontjából igazán nincs fontossága; én azt hittem, hogy t. barátom arra a rezervára értette, amellyel a bankjegykibocsátás szempontjából bír a bank. Így ez a diszkusszió közöttünk tárgytalan. Ezt én — megvallom — irreleváns kérdésnek tartom, de akkor annyival kellemesebb helyzetben vagyok, hogy nem kell t. képviselőtársammal polemizálnom, hogy az egész angol irodalom az egybank-rendszernek híve és például az összes angol nyelvű irodalomnak Amerikára vonatkozó kritikái onnan indulnak ki, az amerikai pénzpiac bajait elsősorban annak tulajdonítják, hogy ott az egybank-rendszer keresztülvive nincs.

Földes Béla: Nem azért, hanem mert rossz a rendszer. (*Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Gr. Tisza István: Ma az egész világirodalom terén az egybank-rendszer uralkodik és az az egyetlen nagy kultúrterület, amely a többbank-rendszer alapján áll, az Északameri-

kai Egyesült Államok területe is a legnagyobb mértékben szenved ennek az állapotnak kátrányai alatt, amelyet csakis Észak-Amerikának óriási vitalitásánál, óriási gazdasági erejénél fogva képes leküzdeni. Azt tehát a mai világban, úgy hiszem, elismerhetjük vita nélkül mindnyájan itt is pártkülönbség nélkül, — nagyon örvendetes, ha így van, mert csakugyan ellentétbe helyezi magát az egész megérlelt közgazdasági tudománnyal az, aki más álláspontra helyezkedik, — hogy az egybank-rendszer mellett kell jegybankügyünket rendeznünk és olyan bankra kell bízunk a mi bankjegyügyünknek vezetését, amely képes koncentrált erővel, egy nagy pozíció elfoglalása által mindazokat a fontos érdekeket helyesen gondozni, amelyek a bankjegy-kibocsátással járnak.

Itt következik azután a célszerűségi kérdés. Ezt a hivatást közös bank oldhatja-e meg helyesebben, vagy külön magyar nemzeti bank? Én egyáltalában nem megyek bele annak feszegetésébe, hogy itt a bizonyítás kit terhel. Ezt egészen meddő vitának tartom. Valahányszor egy álláspontot elfoglalom, azért foglalom azt el, mert abban a meggyőződésben vagyok, hogy képes is vagyok annak helyességét bebizonyítani. *(Élénk helyeslés jobb felől.)* Sohasem fogok kitérni a bizonyítás elől és igen szívesen vállalkozom a bizonyításra ebben az esetben is. *(Helyeslés jobbfelől.)*

T. képviselőtársaim megpróbálnak gazdasági érveket felhozni a mellett, hogy a közös bank a hozzá fűződő magyar közgazdasági érdekeket nem szolgálhatja helyesen. Ebben a tekintetben megint Apponyi Albert t. barátom adja az elvi alapot, amelyre a függetlenségi párt t. szónokai felépíthetik konklúzióikat.

Az én t. barátom azt mondja *(olvassa)*: „A jegybank hivatása, hogy a pénz- és hitelforgalmat ő szabályozza, annak ő szabjon törvényt“, és hozzát teszi: „Képzeltető-e az, hogy egy nemzet ezt a funkcióját az ő gazdasági életének egy idegen részvénytársaság kezébe tegye le?“ És ehhez fűződnek hozzá a további elmesfuttatások, amelyek mind abból indulnak ki, hogy egy Bécsben székelő paritásos, sőt részvényeseit tekintve túlnyomó részben osztrák pénzügyet azt a funkciót, hogy a magyar ipart támogassa, a magyar mezőgazdaságnak kellő hitelt nyújtson, kellőleg nem láthatja el.

T. képviselőház! Én azt hiszem, itt a hiba abban áll, hogy t. barátom olyan funkciót kíván a jegybankra ruházni, aminővel soha semmiféle pénzügyete a világnak nem bírhatott és nem bírhat. Hogy akár egy pénzügyet, akár, tovább megyek, a törvényhozás is törvényt szabjon egy ország hiteléletének, az teljesen lehetetlen. Egy ország hitellete törvényt szab önmagának, ebbe a természetes gazdasági folyamatba igenis bele

lehet szólni egyes célszerű vagy célszerűtlen intézmények által, s lehet ezt a természetes folyamatot előmozdítani vagy hátráltatni, de a gazdasági természetes erők kifejlődésének folyamata olyan, amelyben sem bank, sem kormány, sem törvényhozás hatalmi szóval törvényt nem csinálhat. Hanem igenis, mi a hivatása a jegybanknak?

Az, hogy ellássa egy ország pénzforgalmi szükségletét, ellássa úgy, hogy gondoskodjék az általa kibocsátott jegyek teljes értékéről és bármikor ércpénzre való beválthatóságáról. És tegye ezt lehetőleg olyan eljárás mellett, hogy lehetőleg állandó, konszolidált hitelviszonyokat, lehetőleg olcsó kamatlábat biztosítson annak az országnak. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

Épen azért azt tartom, hogy a bank a maga egész erejét erre a funkcióra kell, hogy koncentrálja. Ez az ő igazi hivatása és nézetem szerint nem járunk helyes úton, ha a bank erejéből valamit más célok számára foglalunk el, mint ezen valódi hivatás teljesítésére. Épen ezért teljesen egyetértek gróf Apponyi Albert t. barátommal abban, hogy ő azt mondja, hogy objektív alapon elindulva a bankszerűségnek két kritériuma van, a bonitás — itt sajtóhibából paritás van, de kétségtelenül az a bonitás — és a likviditás. Tökéletes arany igazság. Az én t. barátom azonban itt ismét téved a konklúzióban, midőn azt mondja, hogy ha pedig a bonitást és a likviditást a mezőgazdasági hitel számára a szövetkezetek biztosították, akkor csak maradi copf zárkozhatik el a szövetkezeti hitelnek a jegybank által felkarolásától.

Tökéletesen így volna, ha a szövetkezetek tudnák ezt biztosítani; de amilyen határozottan állítom, hogy a bonitást tudják biztosítani a szövetkezetek, ép oly határozottan kell kétségbevonnom azt, hogy a likviditást tudnák biztosítani. Hisz nagyon természetes dolog: a mezőgazdasági hitel igényeivel számolnak a szövetkezetek; a szövetkezeti váltók természetesen néhány év alatt lefolyó, lassú törlesztéssel szoktak visszafizettni. Feltétlenül jó váltók; a legalaptalanabb gyanúsítás, a legalaptalanabb támadás volna a magyar mezőgazdaság hitelviszonyai ellen, azok bonitását kétségbe vonni, de nem likvid váltók és ennek folytán nem bankszerű váltók. Abban kétségtelenül igaza van, hogy egyes nagy bankok, leginkább a francia bank, a maguk egész üzletkörének és tőkeerejének egy bizonyos nem éppen nagy, de mégis jelentékeny részét a mezőgazdasági hitel rendelkezésére bocsátják. Megengedem, hogy elsőrendű nagy intézetek, ha ezt anyagi erejüknek relatíve kisebb részével teszik, ezzel magában véve még valami nagy szerencsétlenség nem történt; ámbár figyelmeztetek reá, hogy gazdasági krízisek idejében feltétlenül gyengíteni fogják annak a banknak pozícióját. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* De, mondom,

egy nagy bank a maga egész erejének egy kisebb részét, talán bizonyos népszerűség-hajhászati szempontokból, feláldozhatja erre a célra, de ez mindig a bank erejének egy aránylag csak kisebb része lehet.

Földes Béla t. barátom említette, hogy százmillió Franciaországban. Nos hát, kérem, mi az a százmillió a francia bank forgalmához és a francia mezőgazdaság hitelgényeihez arányítva?! Látszik, hogy ezt bank, kormány és törvényhozás megcsinálták, bizonyos népszerűséget hajhászó szempontokból, de tulajdonképpen a mezőgazdasági hitel nagy kérdését ezáltal a megoldáshoz csak nagyon szerény lépéssel vitték közelebb.

Hanem azután, amint lehetségesnek tartok egy ilyen elvonást a bank erejéből mellékes célokra egy konszolidált, a világgiacon nagy hitelképességgel bíró intézet részéről, úgy a legnagyobb könnyelműségnek tartanám azt, egy szerényebb keretekben fellépő, újabb intézmény részéről. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* Úgy hogy azt hiszem, a közös bank tehet valamit a mezőgazdasági hitel közvetlen felkarolására is, a magyar bank azonban, ha azzal kezdené működését, hogy beteg iparvállalatok felkarolására siessen... *(Zaj és mozgás a baloldalon. Elnök csenget.)* vagy hogy mezőgazdasági hitelre lekösse erejének egy részét, akkor az a magyar bank a legrövidebb idő alatt csődbe vinné saját magát és csődbe vinné a rá bízott nagy nemzeti érdekeket is. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés és taps a jobboldalon. Zaj balfelől.)*

Hát én megmondom a t. képviselő uraknak, hogy mivel tehet a jegybank a mezőgazdaságnak és az iparnak nagy szolgálatot. *(Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Azzal tehet szolgálatot, ha a maga funkcióját, mint jegybank, jól teljesíti, ha azt úgy teljesíti, hogy konszolidált hitelviszonyokat és konszolidált, és lehetőleg olcsó kamatlábat teremt az országban. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* Mert akkor, ezen konszolidált hitelviszonyok és ezen konszolidált olcsó kamatláb felett ki fognak alakulni és erősödni és fejlődni fognak azok a speciális pénzintézetek, amelyek azután ezeket a részletérdekeket a maguk specialitásában karolják fel, egyenesen arra indulnak ki és azok kielégítésére képesek is lesznek. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* De a magyar iparnak és a magyar mezőgazdaságnak nem azzal teszünk szolgálatot, ha a jegybank erejéből egy bizonyos részt ilyen célokra foglalunk le, hanem azzal, ha a jegybank-ügyet úgy rendezzük, hogy a hitelviszonyok lehetőleg konszolidáltak, s a kamatláb állandó és alacsony legyen. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Ábrahám Dezső: Megcsinálják majd a bankkardelleket! *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: így elérkeztem a kamatláb kérdéséhez.

(Halljuk! Halljuk! jobb felől.) A kamatláb kérdéséhez, ahol vissza kell térnem az én volt professzoromhoz és t. képviselő-társamhoz¹ és ahol ismét mélységes szomorúsággal konstátálom, hogy az a lecke, amit én akkor ő tőle tanultam, egyenesen ellentétbe helyez az ő mostani állításaival. (Derűtség a jobb oldalon. Zaj balfelől.)

Justh Gyula: Nem talált fogékony talajra! (Zaj.)

Gr. Tisza István: Azzal, hogy t. képviselőtársam csapásnak tekinti az olcsó kamatlábat és magas kamatlábat kíván... (Zaj és ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldalon.) azzal azok után, amiket erre vonatkozólag báró Beck^{1 2} t. barátom elmondott, talán felesleges volna hosszasan foglalkozni. Hisz nagyon természetes... (Zaj és közbeszólások balfelől.) Kérem, t. képviselőtársam azt mondja, hogy nem a kamatláb magasabb vagy alacsonyabb volta a kérdés, de a tőke termelékenysége.

Földes Béla: Csak azt mondtam, hogy nem mindig az a kérdés.

Gr. Tisza István: Hát hiszen ez nagyon szépen hangzik, de ha felemeljük a kamatlábat, ezzel termelékenyebbé tettük-e a tőkét? (Igaz! Úgy van! Derűtség a jobb oldalon. Zaj balfelől.) A tőke termelékenysége nem a kamatláb magasságától függ. (Zaj.)

A kamatláb esetleg követheti a tőke termelékenységét bizonyos ipari hitelezések relációjában, de ha emelkedik is az a kamatláb, azért a tőke termelékenysége igen alacsony fokon maradhat. (Mozgás a szélsőbaloldalon.)

Bocsánatot kérek, de itt konverzációt nem lehet folytatni. (Igaz! Úgy van! jobb felől. Halljuk! Halljuk!)

Földes Béla: Abszurdumokat nem mondtam! (Zaj jobb felől, Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István: T. képviselőtársam nekem egy eszten-deig mindig beszélt és én sohasem szóltam közbe; legyen kegyes most engem is meghallgatni. (Élénk derűség. Taps a jobb oldalon. Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Ha a kamatláb magasabb lesz, mint a tőke termelékenysége, annak egyszerű eredménye az lesz, hogy új üzletek hitel alapján nem fognak létrejöhetni, aki pedig a régi üzleteket megkötötte, tönkremegy, mert kénytelen azt a magasabb kamatot fizetni, a nélkül, hogy a megfelelő jövedelmet a kölcsönvett tőke termelékenysége rendelkezésére bocsátana. (Élénk helyeslés a jobb oldalon.) És itt engedelmet kérek, de t. képviselőtársamnak egy monstruózus állításával kell fog-

¹ T. i. Földes Bélához, akivel Tisza leghosszasabban polemizál.

² Madarassy-Beck Gyula.

lalkoznom, aki t. i. azt mondja, hogy hiszen évtizedeken keresztül megállapítottak egy törvényes kamatlábat, amely elég alacsony volt és mégis fenn tudtak tartani ilyen szerény kamatlábat, mert nem volt termelékeny a tőke. Negyven- vagy harmincötéztendei professzorkodás után igazán azt hiszi t. képviselőtársam, hogy törvénnyel meg lehet állapítani és fenn lehet tartani egy kamatlábat?

Földes Béla: De fenntartották!

Gr. Tisza István: Hát nem tudja t. képviselőtársam, hogy midőn fenntartották azt a kamatlábat, akkor élte az uzsora a maga legtobzódóbb túlkapásai korszakát? (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*) Hát hiszi-e t. képviselőtársam, hogy egy törvényes kamatláb jelentett-e egy nagy önámításnál egyebet? Jelentett-e egyebet annál, hogy bizonyos rizikót rakván az uzsorára, annál nyomasztóbbá, annál féktelenebbé tette azt az adósokra nézve? (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

És t. barátom éppen ilyen szerencsétlen téren mozog, midőn a kamatlávviszonyokra nézve a külföldi jegybankok eljárását bírálja. Azt mondja, hogy csak az angol bank dolgozhat kamatlábemeléssel.

Földes Béla: Azt nem mondtam, hanem azt, hogy főleg az angol bank. (*Mozgás és zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! Zaj a szélsőbaloldalon.*)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Ismételten is visszatér t. képviselőtársam arra, hogy csak az angol banknál hatékony a kamatlábemelés.

Földes Béla: Nem azt mondtam, hanem azt, hogy ez speciálisan az angol banknál otthonos. (*Mozgás és zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: Azután rátér arra, hogy mi sem leszünk képesek a kamatlábbal dolgozni, s ennek folytán nem is fogunk vele dolgozni. (*Mozgás a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!*) És azután diadalmasan rámutat t. képviselőtársam a francia eljárásra. (*Halljuk!*) Azt mondja (*olvassa*): „Van más eszköz is; itt van különösen a francia eljárás. A franciák“ — tessék figyelni — „azt követelik, hogy az állam biztosítson állandó kamatot a mezőgazdaságnak“. Hát hol van az az eleven francia, aki ezt követeli? (*Nagy derűtség a jobboldalon.*) És ha létezik egy ilyen eleven francia, hogy esik az, hogy azt még a bolondokházába be nem csukták? (*Élénk derűtség a jobboldalon. Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*) Hiszen a mai világban képzelenség az, hogy az államtól követelje valaki, hogy állandó kamatlábat biztosítson! (*Mozgás a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) Ilyet, már engedelmet kérek, senkinek sem szabad mondanía. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Halljuk! Halljuk!*) de különösen nem a nemzetgazdaságtan tanárának.

Földes Béla: Tudom én, hogy mit mondok! Minden szá-
vamért jótállók itt és az egyetemen is. *(Nagy zaj balfelől. Hall-
juk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.)*

Polónyi Géza: A bolondok házát majd mi is emlegetni fog-
juk. *(Zaj.)*

Elnök (csenget): Kérem, méltóztassék csendben maradni
képviselő úr.

Polónyi Géza: Igen, köszönöm. *(Folytontartó meg-meg-
újuló zaj. Elnök csenget.)*

Gr. Tisza István: Azután diadalmasan rámutat a t. képvil-
selőtársam arra, hogy íme csakugyan Angliában 12 kamatláb-
változás is van egy évben.

Földes Béla: Lehet! Csak possibilitásról beszéltem. *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: Lehet? Hát ez finom disztinkció. Nem
van, hanem lehet. *(Derűtség jobbfelől.)*

Földes Béla: Én jós nem vagyok, mint a t. képviselőtár-
sam. *(Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Gr. Tisza István: Hát kérem január 12-én *(Folytontartó
nagy zaj balfelől. Elnök csenget.)* még azt mondta t. képviselő-
társam, hogy az angol banknál 12 fluktuáció is van egy évben.
Még azt is hozzátette, hogy minden hónapban van egy változás.
Ez csak érthető, az évnek van 12 hónapja. *(Derűtség a jobb-
oldalon.)* Most már csak lehet! Úgy látom, kérem, haladunk a
megértés felé.

Mondom tehát 12 fluktuáció is lehet szerinte. Ezek Fran-
ciaországban sokkal ritkábbak. Ez tökéletesen igaz; de miért
ritkábbak? Azért, mert sehol a bankpolitikának — ezt már ki-
fejtettem az imént — nem kell olyan idegesnek lenni, mint
Angliában, azért, mert a 18 millió fontos határ szűk és merev.
Nézze meg a német vagy az Osztrák-Magyar Bank kamatlábat
és azt látja, hogy sokkal kisebb lesz a fluktuáció, mint ott.
Franciaországnak ereje és gyengesége pedig abban a körül-
ményben rejlik, hogy ott óriási a takarékoság és a tőkegyűj-
tési erő aránylag kevés vállalkozási szellemmel van összekötve,
úgy hogy Franciaország óriásilag gazdag tőkékben és ennek
folytán az ipari vagy pénzügyi téren mutatkozó fluktuáció-
kat, hullámzásokat és kríziseket sokkal könnyebben állja ki
minden más országnál. Ezért van ott kevesebb fluktuáció, nem
azért, mert az állam az állandó kamatlábat biztosítja. Én azt
hiszem, hogy ha mi figyelemmel kísérjük a jegybankok politi-
káját, egyiknél több, a másiknál kevesebb lesz a fluktuáció, de
a kamatláb változtatásához kell, hogy folyamodjék mindegyik.
Ez természetes dolog. Itt disztinkválunk kell két különböző
folyamat között, amely összeesik, ha szét is választjuk egymás-
tól t. i. a kamatláb azon változását, amely szorosan a belföldi
üzleti élet fejlődésével függ össze a hitelügyek fokozódásával

vagy lejjebb szállásával, ennek a valutapolitikához semmi köze nincsen, ez összeeshetik a valutapolitika szempontjából beálló kamatlábváltozással, összeeshetik véletlenül, de attól külön is jelentkezhettek.

Ami már most bennünket érdekel, az a bankok azon eljárása, hogy kamatlábukat abból a célból emelik fel, hogy ezáltal védjék az illető gazdasági terület aranykészletét és biztosítsák a valuta teljes bonitását. Ha ezzel a kérdéssel foglalkozni akarunk, kénytelenek vagyunk a fizetési mérleg bonyolult kérdésébe belemenni. Megpróbálom ezt és bármennyire sajnálom, még egyszer kénytelen vagyok Földes t. képviselőtársam idegeit próbára tenni, de ha jól emlékszem, ez lesz az utolsó eset, T. képviselőtársam is előveszi a fizetési mérleg kérdését, beszél annak nehézségeiről, hogy azt statisztikailag nem lehet felállítani, hogy azt bizony talán megérteni is nagyon bajos és a végén egy nagyon sajtáságos és nagyon humoros fordulattal azt mondja, hogy tehát ebből az egész kérdésből kapcsoljuk ki a fizetési mérleget. *(Derültég jobbfelől.)*

Hát itt, t. képviselőtársam, baj van. A fizetési mérleget nem lehet kikapcsolni. A jelszavakat, frázisokat, ígéreteket ki lehet kapcsolni, *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: A készfizetést!)* de a tényeket, az életnek jelenségeit, a neveletlen, engedetlen, fegyelmezetlen, brutális tényeket nem lehet kikapcsolni; azok nem engedik magukat kikapcsolni; azok ott alkalmatlankodnak t. képviselőtársamnak, akár van velük kedve foglalkozni, akár nem. És itt mégis egy ország pénzforgalmának megítéléséhez, megértéséhez sohasem fogunk eljutni, ha nem igyekszünk a fizetési mérleg komplex fogalmával tisztába jönni. Megengedem, hogy ez a közgazdasági tudománynak egyik legkomplexebb, legnehezebb kérdése, és olyan, amelynél még ma is a legtöbb divergenciára találunk. De méltóztassék megengedni, ha én talán hosszú idők érett megfontolása alapján tesztek egy szerény kísérletet, hogy megközelítem a valóságot és elemeire bontsam a fizetési mérleget. *(Halljuk! Halljuk!)*

A fizetési mérleg nagyon természetesen nem az árumérleg, de az árumérleg annak első tényezője. A mérleg egyik lapján a bevitel, másik lapján a kivitel a fizetési mérleg első tétele. Második faktor gyanánt jelentkezik az a kamat-összeg, amelyet külföldön elhelyezett tőkék után kap egy bizonyos terület, ez jön a mérleg aktív számlájára, és az a kamatszükséglet, amelyet külföldi tartozásainak kifizetésére ki kell küldenie egy nemzetnek, jön a mérleg passzív számlájára. Itt azonban még — és erről rendszeren megfeledezünk — van egy ezzel rokon, de ettől mégis megkülönböztetendő tényező: a belföldön elhelyezett idegen tőkének és munkának jövedelme,

vagy a külföldön elhelyezett belföldi tőkének és munkának a jövedelme, t. i. a vállalatokban elhelyezett tőkének a jövedelme, ami a kamattól különböző nemcsak elvileg és teoretikusan, hanem viselkedésénél fogva is, mert ez sokkal nehezebben hagyja el azt a területet, ahol egyszer gyökeret vert, mint a hitelezés útján odajutott tőke, és ennél fogva sokkal állandóbb, mint a kamatszükséglet. Tehát harmadik tényező gyanánt odaállítom a belföldön vállalatokban elhelyezett külföldi tőke és munka jövedelmét, mint passzív tételt, és a külföldön elhelyezett saját tőke és munka jövedelmét, mint aktív tételt. Negyedik faktor gyanánt jelentkezik a tőkék vándorlása egyik gazdasági területről a másikra.

Hock János: A civillista! Az a tőke innen vándorol ki! (*Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Gr. Tisza István: Az a tőke, amelyet a külföld akár kölcsönnyújtás, akár végleges, vállalatban való elhelyezés alakjában a belföldre küld, az a fizetési mérleg aktív tétele; az a tőke, amelyet mi küldünk külföldre, az a fizetési mérleg passzív tétele. Én azt hiszem, ennek a négy tételnek, a mérleg mindkét oldalán felállított ezen négy tételnek szaldója adja azután a fizetési mérleget.

És itt azután egy sajátosságos jelenségre találunk. Csinálunk számításokat, — és a statisztika, bármennyire labilis is ilyen kérdésekben, bizonyos pontig megközelítheti a valóságot — ki is hozunk óriási aktív vagy passzív szaldót és csodálkozunk a felett, hogy mégis az arany nagyon kis mennyiségben megy egyik területről a másikra. Hát, kérem, itt elfeledkezünk egy körülményről és nézetem szerint a kérdés megoldásának kulcsa e körülményben fekszik. (*Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.*)

Elfeledkezünk arról, hogy e szaldó kiegyenlítése csak legritkább esetben és kisebb részben történik készpénzben, hanem bankszerű átmenő hitelnyújtással történik. Természetes dolog, minden területnek aranykészlete körülbelül megfelel az illető terület szükségletének, abból lehet elvonni és abba lehet bevinni aranyat, de aránylag csak jelentéktelen összegeket, mert Ilii nagyon sok arany ömlik be, akkor pletora áll be, ha pedig nagyon sok arany távozik, aranyhiány áll be. A pletora önként segít magán azzal, hogy kidobja a felesleges aranyat, az aranyhiány pedig azzal segít magán, hogy coute que coute beszerzi az aranyat, tehát bankszerű hitelnyújtás által egyenlíti ki a fizetési mérleg állandó faktoraiból előállott passzív szaldót.

Hogy a bankszerű hitelnyújtás megtörténjék, ennek szabályozására való a kamatláb. A kamatláb-politikának kell úgy irányulnia, hogy a terület, amelynek passzív szaldója van,

megkapja a külföldtől azt a tőkét, bankhitelezés útján, amelyre szüksége van a passzív szaldó kiegyenlítésére. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

És itt jutunk el, hogy megértsük egy jegybank végtelen nagy fontosságát a kamatláb-politika szempontjából. Mentői nagyobb erővel rendelkezik, mentői nagyobb pozícióval és hittel rendelkezik egy jegybank, annál alacsonyabb kamatlábra lesz szüksége, hogy magához vonja a külföldi pénzt, amelyre szüksége van. De menjünk tovább. Mentől nagyobb és gazdagabb területre támaszkodik egy jegybank és az a terület, amelyre támaszkodik, mentői gazdagabb a különböző termelési és kiviteli ágakban, és mentői tőkegazdagabb, annál ritkábban kerül az a terület abba a helyzetbe, hogy nagy passzív szaldó kiegyenlítése végett a külföld hitelezéséhez kell fordulnia.

Mentől nagyobb tehát az a terület, amelyre a bank támaszkodik, gazdaságilag mentől többoldalú és tőkében mentői gazdagabb, annál ritkábban lesz majd kénytelen kamatlábfel-emelés útján a külföldtől megszerezni a pénzt, amelyből a nemzetközi tartozások kiegyenlítése eszközölteik. És mentői nagyobb és megállapodottabb hírnevű és hitelképességű a jegybank, ha mégis szükséges a beszerzés, annál könnyebben és olcsóbban végezheti ezt.

És hogy az Osztrák-Magyar Bank mily fényesen képes feladatát megoldani, arra nézve ma már minden hozzáértő ember előtt elegendő az 1907-i tapasztalatokra hivatkozni. Köztudomású dolog, hogy a mi közös vámterületünk, a gazdasági terület, amelyre a közös bank hatásköre kiterjed, sokkal könnyebben állotta ki az 1907-i pénzügyi krízist, mint bármely más terület a művelt világon. És ne mondja senki, hogy ez azért van, mert nem volt készfizetés. Hiszen a készfizetés ellenségei sokszor hivatkoznak arra, de nézetem szerint merőben helytelenül.

Mert igaz, hogy ha nincs készfizetés, akkor nem tartozik egy jegybank azt az aranyat a külföld rendelkezésére bocsátani, amelyet a külföld a maga aktív szaldója útján elvonhat e területtől; ha készfizetés van, akkor nem függ a jegybanktól, akkor elvonható az az arany; ha nincs készfizetés, akkor a jegybanktól függ; igen, de ha a jegybank nem adja az aranyat, ha tehát túri, hogy diszparitás álljon be a külföld követelései és tartozásai között, akkor menthetetlenül diszázió-nak kell beállania; (*Úgy van! jobbfelől.*) akkor azon a területen, amely nem teljesíti a külfölddel szemben tartozásait, azon a területen a pénzláb elveszti a pari-értéket. Abból a tényből tehát, hogy az 1907-i krízisben a bank változatlanul fenntartotta a mi pénzünknek teljes értékét, hogy diszázióba nem ju-

tottunk, abból kétségtelenül következik, hogy mindazt a feladatát a jegybank spontán teljesítette, amelyet teljesítenie kellett volna, ha készfizetés lett volna. (*Igen! Úgy van! Taps a jobboldalon.*)

Mondom, t. ház, a kérdés egyszerűen úgy áll, hogy hogyan biztosíthatunk az országra nézve konszolidáltabb hitelviszonyokat, állandóbb és alacsonyabb kamatlábat? Úgy-e, ha megmaradunk az Osztrák-Magyar Bankkal való jelenlegi viszonyunkban, ha elfogadjuk azt, hogy egy, a világpiacon egészen elsőrendűnek elismert, nagy nemzetközi pozícióval bíró jegybank gondozza a mi hiteligényeinket; ha hiteligényeink ellátásánál elfogadjuk egy nálunk — fájdalom — sokkal tőkegazdagabb másik terület támaszát, — vagy, ha felállítjuk az önálló bankot és a magunk egyoldalú gazdasági erejére, agricol-állam mi voltunkra támaszkodva, a kivitelünket ebből kifolyólag fenyegető hullámzások veszélyeinek tesszük ki hitelügyünket és elvisseljük mindazon hátrányokat, melyekkel a kamatlábpolitika szempontjából ennek a külön magyar jegybanknak megküzdnie kellene?

Előttem teljesen világos, hogy a magyar közgazdaság sokkal konszolidáltabb hitelviszonyok közt marad és sokkal alacsonyabb kamatláb mellett fog azután továbbfejlődhetni, ha fenntartjuk a bankközösség álláspontját. (*Helyeslés jobbfelől.*) Ennekfolytán azt hiszem, hogy mi a magyar nemzet függetlenségét akkor szolgáljuk helyesen, ha a lényegét nézzük és nem a látszatot; (*Mozgás bal felől.*) ha egy erős intézményt bocsátunk a nemzet rendelkezésére és nem egy gyengébbet és ha ezáltal módot nyújtunk a nemzetnek arra, hogy jobban, erőteljesebben, szabadabban fejlődjék a közgazdasági erőgyűjtés útján tovább. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.*)

És ha Földes Béla t. képviselőtársam azt kérdezi, hogy meddig lesz ez így? Ugyanezt fogjuk-e mi mondani 1917-hen is, 1927-ben is, 1937-ben is? (*Zaj balfelől.*) Hát erre azt felelem, hogy ki fog akkor élni, ki nem, azt nem tudom; de ha élni fogok, biztosíthatom önöket róla, hogy ha a dolgok úgy fognak állni, hogy az ország hitelviszonyaira nézve ez kedvező, ezt fogom mondani 17-ben, 27-ben és ha még mint aggastyán életben leszek, 37-ben is. (*Helyeslés jobbfelől.*) Ez nem dogma! Ez egyedül a gazdasági célszerűség kérdése, és addig fogom mondani, míg a gazdasági célszerűség indokai mellette szólnak. (*Helyeslés jobbfelől. Nagy zaj a baloldalon.*)

Polónyi Dezső: Tisza Kálmán 1878-ban ugyanezt mondta. (*Zaj.*)

Gr. Tisza István: Ettől az állásponttól — igazán restellem, hogy ilyen sokáig veszem igénybe türelmüket (*Halljuk! Halljuk!*) — nem tántoríthat el az, hogy a készfizetések kérdésében

a mi teljesen jogosult és indokolt célunkat nem sikerült elérni. (*Zaj. Mozgás balfelől. Halljuk! Halljuk!*) T. képviselőtársaim ismételve állítják, hogy úgy állt a kérdés a választók előtt, hogy a munkapárt programja szerint a bankszabadalom meghosszabbításának *conditio sine qua non*-ja a készfizetések felvétele, vagy miként gróf Batthyány Tivadar kifejezte, hogy: a készfizetések felvétele, vagy az önálló bank felállítása — ez volt a mi programunk.

Engedelmet kérek, t. képviselőtársaim, én nem akarok abból semmit letagadni vagy kisebbiteni. Igenis, mi kívántuk a készfizetések felvételét, állítottuk azt, hogy erre az idő már régen elérkezett, és hogy ezt meg kell csinálni, de junktimot a két kérdés között soha fel nem állítottunk. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) A mi az én csekély személyem szavait illeti, melyeket Justh Gyula t. képviselőtársam tegnap szíves volt felolvasni,¹ az semmi egyebet nem jelent, — és én itt nem magyarázom szavaimat, hanem hivatkozom azoknak egészen világos értelmére — mint azt, hogy én kívánom, nagy súlyt helyezek a készfizetésekre, és figyelmeztetem azokat a köröket, kik útjában állnak, — én, az ú. n. gazdasági közösség híve, figyelmeztetem őket, — hogyha pedig ezt tovább is indokolatlanul akadályozzák, olyan lökést fognak adni a gazdasági különválás álláspontjának, melyet mi, kik a közösség mellett vagyunk, nem fognak tudni megakadályozni. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

Ezt állítottam, ezt értettem, nem többet és nem kevesebbet, és ennek folytán t. képviselőtársaim (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*) *Elnök csenget.*) tehetnek nekünk szemrehányást, hogy mi most nem hozzuk azt, aminek hozatalát célul tűztük ki, de azt nem állíthatják, hogy nekünk korábbi nyilatkozataink értelmében a külön bank felállításához kellett volna fordulnunk. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon és a középén.*)

Hogy állunk mi a készfizetések kérdésében? (*Halljuk! Halljuk!*) Itt egy olyan beszédnek egy részével kell polémiába bocsátkoznom, amely beszéd őszinte belső örömmel töltött el, mert az a t. képviselőtársunk,² aki ha nem kezdő tagja is közéletünknek, de mindenesetre új tagja a háznak, első felszólalásával — hisz ezt, gondolom, mindnyájan örömmel ismerhetjük el — a ház egyik legbecsesebb erejének mutatta be magát. Engedje meg t. képviselőtársam, hogy ép azért foglalkozom behatóbban az ő beszédének azzal a részével, amely a készfizetésekre vonatkozik, mert jogot szerzett felszólalásával arra, hogy súlylyal bírjon mindaz, ami abban a beszédben foglaltatik. (*Halljuk!*)

¹ (323).

² Br. Madarassy-Beck Gyula munkapárti képviselő.

Mindenekelőtt örömmel konstátálom azt, amiben vele e kérdésben is egyetértek. Teljesen egyetértek t. barátommal abban, hogy itt nincsen érdekelletét Ausztria és Magyarország között. Miért kell nekünk a készfizesés? Azért kell a készfizesés, hogy a mellett — azt hisszük — kedvezőbb kamatlábviszonyok közé juthatunk, és a külföldi tőke számára hozzáférhetőbbé tesszük magunkat. Ha ebben csalódunk, akkor természetesen nekünk sem használ a készfizesés; ha ebben igazunk van, akkor használ nemcsak nekünk, de Ausztriának is.

Jaczkó Pál: Aligha!

Gr. Tisza István: Nagy tévedés azt mondani, hogy aligha. Ausztriának époly előnye volna belőle, — ha külföldi tőke jönne Ausztriába produktív vállalkozásokba. (*Ellentmondások a szélsőbaloldalon.*) Ausztria tőkegazdagsága sincs azon a ponton, nincs tőkepletorája, hogy a külföldi tőkét nélkülözhesse. Ne menjen segítségére a t. képviselő úr azoknak az osztrák köröknek, amelyek ebben ellentétet látva, ellenzik ez ügyet csak azért, mert abban a bornírt felfogásban vannak, hogy ami Magyarországnak használ, az ipso facto árt Ausztriának. (*Helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*)

De hát lássuk, igazunk van-e nekünk, kiknek évtizedek óta, — hisz egészen jól esett hallanom, amiket Justh Gyula t. képviselőtársam ezelőtt tizenöt vagy tizennyolc évvel írt könyvecskéből ² felolvasott; az embernek jólesik látni deresedő fejjel, hogy, legalább az én téves nézetem szerint, akkor sem írtam egészen bolondokat. (*Tetszés és derűlttség a jobboldalon.*) — mondom, akiknek évtizedek óta ² törekvésünk a készfizesés felvétele, lássuk, hogy nekünk van-e igazunk, vagy Beck Gyula t. barátomnak, aki azt mondja, hogy hiszen megvan mindaz, amit a készfizesésektől várunk? A mi pénzlábunk állandósága biztosítva van; valamit nem lehet jobban megcsinálni, mint egészen jól és ennek folytán a külföld sem mondhat ehhez semmi mást, mint hogy elfogadja az egészen jó megoldást. Azt hiszem, t. barátom, itt nagy tévedésben van, és ha t. barátom erről meg akar győződni, én azt indítványozom, legyen kegyes felvetni azt az eszmét német, francia és angol körökben; hogy ha ez a megoldás olyan jó, fogadják el ők is magukra nézve, szüntessék be a készfizesést, az angol bank, a német bank majd fenn fogja tartani a pénz állandóságát és akkor ez egészen jól meg van csinálva. (*Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*) s azután nézze meg t. barátom, hogy mit fognak erre felelni azok az angol, német, vagy francia szakértők. (*Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

¹ Ez a „Magyar agrárpolitika“ c. röpirat, mely 1897. jan. 29-én jelent meg. (55).

² (323), (29, 22, 16, 10).

T. képviselőházi Becsületes pénz, egészséges pénz csak egy van: az, amely élő valóság.

Széll Kálmán: Készpénz!

Gr. Tisza István: ...egészséges pénz az, hogyha a forgalomban nincs más, mint arany vagy ezüst, szóval az a nemes érc, amit a törvény pénz jellegével ruházott fel, és olyan bankjegy, amely megtartja a maga eredeti jellegét, (Igaz! Úgy van! Általános helyeslés.) t. i. egyszerű adóslevél au porteur, lejárat nélkül, amely tehát pari áll és bármikor, bármely pillanatban az illető nemes ércre felváltható. Ez a becsületes pénzláb, a teljes valuta. Arra, hogy a külföld bizzék egy ország valutájának belértékében, bonításában, arra szükséges, hogy ez a valuta helyre legyen állítva. És arra, hogy a külföld bizzék egy ország gazdasági belátásában, gazdasági eljárásának becsületességében, szükséges, hogy ezt a helyreállítást különböző, mellékes okokból ne halogassuk sokáig; *(Helyeslés.)* mert ez a halogatás, az a frivol hang, amivel sokan, jeles férfiak is, a készfizetések helyreállításáról beszélnek, deklasszifikál minket a külföld előtt, lerontja komolyságunkba, belátásunkba, gazdasági törekvéseink realitásába vetett hitét; *(Igaz! úgy van!)* deklasszifikálja Magyarországot, deklasszifikálja Ausztriát és végtelenül árt a monarchia presztízsének, a monarchia nagyhatalmi állásának. *(Élénk helyeslés a jobboldalon, Élénk felkiáltások balfelől: Most tapsoljatok! Elnök cseppet.)*

Abban a művecskémben, melyből Justh t. képviselőtársam felolvasott, körülbelül 15 esztendővel ezelőtt figyelmeztettem rá, hogy ha soká késünk ezzel, a külföld annyira el fogja vesztíteni eljárásunk komolyságába vetett bizalmát, hogy koronaértékre szóló címleteinket nem fogja többé elfogadni. Vájjon nem szomorú válasz-e erre az, hogy csakugyan utolsó kibocsátásunknál kénytelenek voltunk idegen valutában kifejezni koronajáradékunk értékét azért, hogy ezzel a külföldi piacon tagadhatatlanul örvedetes sikert érhessünk el? *(Élénk mozgás balfelől. Halljuk! Halljuk!)*

Zlinszky István: Meg vagyunk győzve! (Zaj.)

Gr. Tisza István: Vájjon olyan egészen közönyös dolognak tekinti-e azt épen Beck Gyula t. barátom, hogy Magyarország pénzügyei kénytelenek oly címletek kibocsátásához folyamodni, amelyeknél, ha szigorúan ítélünk a dologban, a kibocsátott passzívák nem kongruensek az intézetnek rendelkezésére álló aktívakkal, mert különböző valutákra szólnak? Vájjon nem jelentékeny kérdés-e ez, amely magában véve is nagyon szükségessé tenné, hogy komolyan vegyük a készfizetések helyreállítását? (Igaz! Úgy van!)

De, t. ház, említettem a monarchia nagyhatalmi állását. *(Halljuk! Halljuk!)* Nézetem szerint az a terület, mely nem

bír készfizetéssel, az a terület másodrendű gazdasági terület. *(Igaz! Úgy van!)* A többi kultúrterület azt gazdasági szempontból véve egyenjogú, elsőrendű, a világpiacon nagyhatalmi állást elfoglaló területnek sohasem fogja elismerni. *(Igaz! Úgy van!)* De tovább megyek. A készfizetések felvétele, a készfizetésekhez való szigorú ragaszkodás, a készfizetések kérdésében a helyes elvekhez való szigorú ragaszkodás lényeges faktor lehet háború esetében a monarchia pénzügyi erejére, s ennek következtében harcképességére is. *(Hosszantartó élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon. Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)* Győztes háború esetében is óriási összegekre van a hadviselő államnak szüksége; győztes háború esetében is az, hogy ezeket a horrens pénzüsségeket milyen feltétel mellett, honnan tudja megszerezni, nagy mértékben függ attól, hogy a világpiacon bíznak-e ennek a területnek közgazdasági érettségében és belátásában, abban, hogy még ha háború esetén megzavartatnék is a készfizetési állapot, a legrövidebb idő alatt — ha kell a legnagyobb áldozatok árán is — helyre fogja állítani, amint lehetséges, valutájának teljes értékét. *(Élénk helyeslés balfelől. Halljuk! Halljuk!)*

Az én t. barátom arra hivatkozik, hogy hiszen mindez szép; *(Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* de azóta történt valami a világon, t. i. az Osztrák-Magyar Bank produkált egy unikumot, produkálta azt az unikumot, hogy helyreállította a valuta teljes értékét, mielőtt a készfizetések felvették volna, helyreállította a maga helyes üzleti politikáját. Én azt hiszem, hogy itt t. barátom optikai csalódásban van. Történt unikum, de ez az unikum nem az, hogy a bank ezt helyreállította, mert hisz utóvégre nem állíthatta volna helyre, — ezzel semmit sem vonok le abból a jogos elismerésből és dicséretből, amelyet a bank a maga előrelátó, helyes, nagyszabású eljárásával kiérdemelt — hisz lehetetlent a bank sem tehet, a bank is csak azért állította helyre, mert odafejlődtek a természetes gazdasági viszonyok, hogy helyreállott valutánknak teljes értéke *(Úgy van! Úgy van)* és a bank ezt helyesen felhasználta és a maga pozíciójának és az ország hitelviszonyainak konszolidálására alkalmazta.

De az unikum nem ebben rejlik. Az unikum abban rejlik, hogy itt van egy terület, van két szövetségben levő állam, amely a készfizetések kötelezettségét még akkor sem állítja helyre, amikor már egy évtized óta helyreállott az tulajdonképpen közgazdasági fejlődésének természetes alakulata folytán. *(Hosszantartó zajos helyeslés és taps a ház minden oldalán.)* És roppant örülök, ha előadásom velem szemben ülő t. képviselőtársaim helyeslésével találkozik.

Kovács Gyula: Minket meg lehet győzni.

Gr. Tisza István: Örülök rajta, nemcsak azért, mert általában szeretek minden felesleges súrlódást elkerülni, — vénültem már jó csomót azóta, mióta politikával foglalkozom (*Derültség.*) — de azért is, mert nemzeti érdeket is látok abban, hogy ebben a kérdésben a magyar közvélemény lehetőleg osztatlanul nyilatkozzék meg. (*Hosszantartó élénk helyeslés és taps.*)

Zlinszky István: Mi is fogjuk támogatni ebben szívvvel, lélekkel.

Kovács Gyula: Bár a kormány is így gondolkoznék.

Gr. Tisza István: És én remélem, hogy t. képviselőtársaink között nincsen senki sem, akit helyeslésre az a hit indít, hogy amiket most mondok, azok talán ellentétbe hoznának itt előttem ülő t. barátaimmal. (*Derültség jobb felől.*)

Lovász Márton: A konzekvenciákat várjuk. (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: Mert bármennyire nehezemre esnék is, de le kellene mondanom ezen t. képviselőtársaim helyesléséről, mert, én azt hiszem, hogy a készfizetések mellett szóló súlyos és fontos érveket a kormányon levő t. barátaim épen annyira ismerik és osztják, mint én; a gyakorlati konklúzió pedig, amelyre a jelen esetben jutni fogok beszédem végén, semmi tekintetben nem fog ellentétbe hozni a gyakorlati téren sem a kormány álláspontjával. (*Élénk helyeslés és felkiáltások jobb felől: Most tapsoljatok!*)

Ismétlem, hogy visszatérjek beszédem fonalához, az unikum abban áll, hogy itt van egy gazdasági terület, amely a kötelező készfizetéseket még nem állította helyre, habár ennek minden gazdasági előfeltétele annyira megvan, hogy már egy évtized óta sikerül a banknak spontán, a maga elhatározásából fenntartani bankjegyeinek teljes értékét. És hogy ez miért van így? Ennek kétségtelenül nem reális, komoly tárgyi okokban, de az Ausztriában a kérdés iránt mutatkozó ellenszenvben kell a magyarázatát keresni. (*Halljuk! Halljuk!*) Ráműtettek t. képviselőtársaim, nem emlékszem már, hogy melyik, arra a kétségtelen tényre, hogy ugyanez az ellenszenv mutatkozott már a valutarendezés egész kérdésének felvetésekor; hogy Ausztriának teljesen indokolatlan ellenszenvét kellett Magyarországnak már akkor legyőznie, és hogy lépésről-lépésre kínosan vergődve tudunk csak ebben a kérdésben előrehaladni, és hogy ma sem vagyunk teljesen a célnál azért, mert érthetetlen csökönységgel ütközünk bele újra meg újra ugyanabba a magyarázhatatlan ellenszenvbe. (*Általános helyeslés.*)

Lovász Márton: Helyt kell állani mellette! (*Nagy zaj a jobboldalon. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.*)

Gr. Tisza István: És, t. képviselőház, ezt egy bizonyos nemzeti elégtétellel és bizonyos nemzeti büszkeséggel konstatálhatjuk, hogy a míg Magyarország gazdasági téren még alig fél-századdal ezelőtt a sötét középkorban volt, most, valahányszor a monarchiában arról van szó, hogy a monarchia pénz- és hitelviszonyait modern európai nivóra állítsuk, Magyarországnak kell lépésről-lépésre Ausztria ellenszenvét, Ausztria ellenállását leküzdenie. *(Általános helyeslés.)* Ennek az ellenállásnak indoka kétségtelenül abban a körülményben is rejlik, hogy az ú. n. szakkörök, tisztelet a kivételeknek, de sok tekintetben erősen rutinié-természettel bírnak. Azoknak az uraknak legnagyobb része, de talán mindnyájan, akik nem külföldről jöttek be, a kényszer-árfolyam beteg légkörében születtek; abban nőttek fel, és helyzetüket éppen olyannak képzelem, mint a súlyos betegét, a ki megrémül az orvosnak arra a tényére, hogy évekig tartó senyvedés után felrántja az ablakot és rábocsátja a friss levegőt. A kényszerárfolyam beteg levegőjéhez hozzászokott üzleti világ idegenkedése ez a készpénzfizetések felvételével beálló tiszta levegő szabad áramlatával szemben. *(Általános élénk helyeslés.)*

Lovászzy Márton: Csináljunk önálló bankot a mi pénzünkön! *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: De kétségtelenül szerepet játszik ebben a kérdésben bizonyos osztrák köröknek az a szerencsétlen tendenciája is, hogy, mint az imént említettem, nem tudnak abból a szerencsétlen, bornírt felfogásból kiemelkedni, hogy eo ipso káros Ausztriára nézve az, a mi haszonnal jár miránk nézve. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Nem mindenki gondolkozik így. Hiszen az osztrák közélet kiválóságai közt is nagyon sokan vannak, a legkiválóbbak, akik a készfizetések felvételének hívei közé sorolhatók. Több-kevesebb nyíltsággal, — inkább kevesebbel, mint többel. *(Élénk derűlttség.)* És méltóztassék megengedni, ennek majdnem örülhetnénk; hisz ebből én azt látom, hogy Ausztria magyarosodik, mert Ausztriában ugyanaz a féltékenység kezd mutatkozni bizonyos népszerű frázisok, izgatások terrorizmusával szemben, amellyel, fájdalom, Magyarországon annyiszor találkozunk. *(Hosszantartó élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)*

Horváth Gyula: Sok pénzbe kerül Magyarországon! Jól meg kell fizetni! *(Nagy zaj a baloldalon. Zajos felkiáltások: Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Tisza István: De mondom, tényleg... *(Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Horváth Gyula: Kérem, ilyeneket ne állítsanak! Ne gyanúsítsanak! *(Nagy zaj, elnök csenget.)* Tessék a szónokot

figyelmeztetni! Nem tisztességes eszköz! *(Nagy zaj a jobboldalon. Felkiáltások jobb felől: Micsoda beszéd az!)*

Elnök: Horváth Gyula képviselő urat rendreutasítom. *(Folytonos zaj.)*

Justh Gyula: Kár olyan nagyon mutogatni az öklöket! Azt nem látja az elnök! *(Zaj.)*

Elnök: Csendet kérek!

Polónyi Dezső (közbeszól).

Elnök: Kérem Polónyi Dezső képviselő urat.

Justh Gyula: Egy fiatalember ott az öklét mutogatja! *(Folytonos zaj. Élénk felkiáltások jobb felől: Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Tisza István: Azt én nem láttam, mert hátul nincs szemem, de azt hiszem, minden erősebb gesztuson kár olyan nagyon fennakadni. *(Zaj a baloldalon.)* Különb t. képviselőtársaim ismételt mondták, — legutoljára előttem felszólalt képviselőtársam is — hogy mi nem meggyőződésünket, de hatalmi érdekünket követjük. *(Igaz! Úgy van! bal felől. Zaj a jobboldalon.)* Hát ha ez a kijelentés parlamentáris volt, és ezt mi elhallgattuk a vád teljes alaptalanságának tudatában, a legnagyobb lelki nyugalommal, *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* hallgassák el a képviselő urak is az én sokkal udvariasabb, sokkal enyhébb, de talán kevésbbő alptalan megjegyzésemet. *(Élénk derűtség és taps a jobboldalon. Mozgás a baloldalon.)*

Mondom, t. ház, kétségtelen, hogy Ausztriában ma a közhangulat annyira ellene fordult a készfizetések felvételének, hogy a magyar kormány tárgyalásai közben az osztrák kormány legerősebb ellenzésével találta magát szemben. *(Zaj bal felől.)* Ez az ellenzés indította a magyar kormányt arra, hogy ne vigye végeletekig ezt a kérdést, hanem egyezzek bele egy kompromisszumba, olyan kompromisszumba, amelyre vonatkozólag a pénzügyi bizottság tárgyalásai alkalmával t. képviselőtársaim, ha nem csalódom, talán valamennyien elismerték, hogy az határozottan előrelépést jelent a státuszkvóval szemben. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Zaj bal felől.)*

Miben látom én, t. képviselőház, ennek a kompromisszumnak előnyét? Látom abban is, hogy a bank formaszzerű kötelezettséget vállal a két állammal szemben a bankjegyek teljes értékének fenntartására. Ez mindenesetre lépés előre, nem annyira a törvényben lévő különböző „akasztófák“ miatt, amiket t. képviselőtársaim meglehetősen gúnnyal támadnak meg, — én nem tartom azokat kicsinylendőknek — de főleg azért, mert gazdasági kérdésekben mindig azt tartottam, hogy a szerződő felek józan belátása, jóhiszemősége és megbízható-

sága minden akasztófánál többet ér. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

Már pedig az Osztrák-Magyar Bank erejében, belátásában, jóhiszeműségében teljesen bízom aziránt, hogy ennek a kötelezettségének teljes erejéből igyekezni fog becsülettel megfelelni. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén. Zaj balfelől.)*

De határozottan lépést látok előre abban a tényben is, hogy a készfizetés felvételének iniciálása az Osztrák-Magyar Bank kezeibe tétetett le. *(Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)* Ha valami, ez lehet hivatva arra, hogy ennek a kérdésnek szerencsétlenül belekevert politikai mellékizét elvehesse. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* Mert hiszen az Osztrák-Magyar Bank iránt megvan a bizalom Ausztriában is; ha tehát az Osztrák-Magyar Bank jön egy ilyen, a készfizetés felvételére vonatkozó javaslattal, akkor teljes lehetetlen lesz a legelfogultabb osztrák izgatónak is abból a szempontból támadni ezt meg, hogy itt ismét magyar hatalmi törekvéssel állunk szemben. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén. Zaj bálfelől.)* És a magyarok elleni gyűlölet szítására sem fogják ezt felhasználhatni.

Justh Gyula: De nem fog ezzel a javaslattal jönni a bank! *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Tisza István: Tehát kétségtelenül más fogadtatásra talál az indítvány, ha az nem a magyar kormány, hanem az Osztrák-Magyar Bank firmája alatt kerül Ausztria közvéleménye elé. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

A kérdés már most csak az, megteszi-e az Osztrák-Magyar Bank ezt az indítványt! *(Halljuk! Halljuk!)* Hát erre én megint nem felelhetek egyébvel, mint azzal, hogy bízom az Osztrák-Magyar Bank vezetőségének szellemi képességében, belátásában, bízom abban, hogy ezek az urak, akik az utolsó évtizedek alatt az Osztrák-Magyar Bankot arra a nivóra emelték és az Osztrák-Magyar Bank működésével az egész művelt világ elismerését érdemelték ki, be fogják azt látni, amint hogy be kell látniok, hogy most már becsületbeli kérdés az Osztrák-Magyar Bankra nézve ennek a misszióknak megfelelni, ezt a hivatást teljesíteni...

Polónyi Géza: 18 esztendő óta az!

Gr. Tisza István: ...hogy az Osztrák-Magyar Bank óriási capitis diminutiót szenvedne az egész világ előtt... *(Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: ...hogy az Osztrák-Magyar Bank abdikalna arról a pozícióról, amelyre évtizedek munkájával felküzdötte magát, ha most ezt a kérdést ugyanazzal a frivolitással,

ugyanazzal a felületességgel és ugyanazzal a bornírtással fogná fel, mint ahogy némely körök Ausztriában felfogják. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Hogy vajjon azután, ha az Osztrák-Magyar Bank él ezen jogával, sikerülni fog-e azt úgy Magyarországon, mint Ausztriában keresztülvinni, — erre nézve határozottan előrelépésnek tartom azt a bizonyos inkriminált 5. §-t, amely ennek a kérdésnek keresztülvitelét Ausztriában a legnagyobb mértékben megkönnyíti. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

T. képviselőtársaim ebben a kérdésben óriási veszedelmet, az alkotmánynak óriási sérelmét látják. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Természetesen, ahol alkotmány-sérelemről van szó, ott szónoki hév és ékesszólás tekintetében senki sem versenyezhet gróf Apponyi Albert t. barátommal. *(Derültség a jobboldalon. Zaj és nyugtalanság a bal- és a szélsőbaloldalon. Felkiáltások balfelől: Ez nem járja! Ez nagy lelki szegénységre vall!)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Szeretném szószerint felolvasni gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam beszédének erre vonatkozó passzusát. Az én t. barátom azt mondja *(olvassa):* „Abban, amit a kormány alkalmasint e javaslat legnagyobb slágerének tartott, jóformán halomra van döntve mindaz, amin alkotmányunk szilárdsága alapul; minden, ami a másik állammal szemben erkölcsi előnyt és fölényt ad.“

Én tisztelt barátom jóhiszeműségét sohasem vontam kétségbe, de nagyon régi tulajdonsága gyanánt ismerem t. barátomnak azt a vonását, hogy őt a szónoki hév igen gyakran saját higgadt megfontolásától is igen messze elragadja. És hogy a jelen esetben is ugyanezzel a helyzettel állunk szemben, erre nekem klasszikus tanúm van; ez gróf Apponyi Albert. Mert én gróf Apponyi Albert t. barátomat sokkal nagyobb hazafinak ismerem, semhogy abban az esetben, ha itt olyan valami kontempláltatnék, ami alkotmányunkat legerősebb támaszaitól fosztja meg és azt alapjaiban felforgatná, hogy ne maradna itt, hogy a végletekig küzdjön ezen veszedelem ellen. *(Helyeslés a jobboldalon. Zajos ellentmondások és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon.: Itt lesz! Akkorra itt lesz! Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk!)* És abból a tényből, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy az én t. barátom elment Amerikába a világbéke mellett szónokolni... *(Mozgás a szélsőbaloldalon. Derültség jobbfelől.)*

Förster Aurél: Ez nem járja!

Gr. Tisza, István:... megnyugvással következtethető, hogy az a veszedelem, amely a mi alkotmányunkat fenyegeti, az ő szemében sem lehet valami olyan nagyon borzasztó.

Zlinszky István: Fontos nemzeti missziót teljesít!

Gr. Tisza István: Én vagyok az utolsó, aki kétségbevonom t. barátom érdemeit abban, hogy a magyar nemzetet ismertté és népszerűvé teszi a messze külföldön. De mégis azt mondom, hogy ha veszedelemben volna az alkotmány, akkor Apponyi Albert nem Amerikában szónokolna a világbékéről. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

Förster Aurél: Az is baj, ha itt van, az is baj, ha elmegy!

Holló Lajos: Majd még válaszol erre az 5. §-nál! *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: Megvallom, nem is vagyok képes belátni, hogy törvényalkotás útján hogyan lehessen alkotmány-sérelmet elkövetni. Mert hiszen minden alkotmányosságának kardinális alapfeltétele az, amit az angol úgy fejez ki, hogy a törvényhozás mindent megtehet, csak asszonyból férfit és férfiből asszonyt nem varázsolhat. Amit tehát a nemzeti képviselő a törvényhozás útján tesz, az lehet célszerű vagy célszerűtlen, de semmi esetre sem alkotmányellenes, sem alkotmány-sértő dolog. *(Nagy zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Vegyük a dolgot a célszerűség, a parlamenti kormányforma szellemének szempontjából. *(Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* A t. képviselőtársaimnak semmi kifogásuk nem lett volna az ellen, hogy a készfizetések megkezdésének elhatározása teljes korlátlanossággal a kormányra bízassák; ha a törvényhozás ezen jogát a kormányra bízza, ha az időpontot a kormány határozza meg. Most mi történik? Az, hogy megadatik a jog a kormánynak, egy korlátozással, azzal t. i., hogy köteles bejelenteni a törvényhozásnak és módot nyújtani az országgyűlés mindkét házának arra, hogy a kormányt ennek a jogának gyakorlásában megakadályozza. A nagyobb, a korlátlan felhatalmazás nem alkotmányellenes? hanem a szűkebb, a korlátolt, a törvényhozás revíziójához kötött felhatalmazás — az alkotmány-sértés? *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)*

És ha t. képviselőtársaim megtámadják ezt a rendelkezést mint egészen szokatlan valamit, azzal, hogy tulajdonképpen a nem határozás által alkottatik törvény, hát itt van az utolsó tévedés, az utolsó fogalomzavar. Szó sincsen törvényalkotásról; egyáltalában nem törvényalkotásról van szó; de arról van szó, hogy ebben a kérdésben a törvényhozás mindkét háza hozhat határozatot, ha neki tetszik és ha négy héten belül nem hozott, tudja, hogy ennek az a konzekvenciája, hogy a kormány végrehajtja a maga javaslatát. *(Úgy van! Úgy van! jobbról.)* Itt tehát nem törvényalkotásról van szó, hanem arról, hogy házhatározat hozassék-e vagy sem? *(Úgy van! Úgy van! jobbról.)*

És ha azt kérdezzük, hogy mit érünk el vele, — hát megingt tisztában lehetünk a válasszal. Magyar szempontból sem-

mi körülmények között semmiféle hátrány ebből nem származhatik. Hiszen mi a készfizetések megkezdését elhatározhatnánk ma is, elhatározhattuk volna az utolsó tíz esztendő alatt bármikor: ránk nézve csak kellemes, hogy ez a javaslat jön, a ház pedig esetleg egészen feleslegesnek tarthatja, hogy foglalkozzék vele. De szükség van reá azért, mert ragaszkodtak hozzá az osztrák körök, hogy a parlamentnek legyen módja beleszólni, és hogyha mi úgy látjuk, hogy ez a megszorítás az osztrák ellenállás leküzdése szempontjából bír fontossággal; hogyha ennek a rendelkezésnek a törvénybe iktatása a mászókat emeli abban a tekintetben, hogy Ausztriában a józanabb belátás győzedelmeskedni fog az előítéletek felett, amelyek a mi érdekeink megvalósításának útjában állanak: akkor nézetem szerint nem a mi hivatásunk, hogy mi keressünk a mi közjogunkban mesterségesen, — igazán bocsánat a kifejezésért, — kifacsart észjárással fegyvereket (*Igaz! Úgy vau! Taps a jobboldalon.*) a mi osztrák ellenfeleink számára. Hiszen az igaz, hogy a formalizmus, a látszat követése, a lényegnek a látszat alá rendelése terén nagyon sokszor letettük már a tűzpróbát, fájdalom; de arra még egyszer sem volt példa, hogy mi azoknak a köröknek, amelyeknek leküzdésére egyesülni akarunk mindnyájan, hogy azoknak a köröknek utolsó citadelláját, mi a magyar közjogból vett argumentációval akarjuk erősíteni. (*Igaz! Úgy van! Taps a jobboldalon és a középen.*)

T. képviselőház, reasszumálok és levonom a konkluzumot. (*Halljuk! Halljuk!*)

A készfizetések felvételét biztosítanunk nem sikerült; meg kellett elégednünk egy kompromisszummal, (*Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.*) amely lényegesen előbbre viszi ugyan az ügyet, de nem megoldás, nem teljes megoldás abban az értelemben, amelyet mindnyájan óhajtottunk volna. A kérdés az, mi a helyesebb: elfogadni ezen kompromisszumot, vagy ebben a kérdésben élére állítani a dolgot, hatalmi kérdést csinálni belőle és megütközni Ausztriával? (*Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Az elnök csenget.*)

Ebben a tekintetben nekem, aki a kormány padjain ülő t. barátaimmal szemben bizalmi állásponton vagyok, az álláspontom nagyon egyszerű. Ezt a kérdést elsősorban ők voltak hivatva mérlegelni és ha ők abban a meggyőződésben voltak, hogy az adott viszonyok között az ország érdekében helyesebben járnak el, ha nem vetik fel a hatalmi kérdést, ha, — hogy úgy mondjam — szárazon tartják a puskaport más kérdések számára... (*Derültég és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Ertsey Péter: Meglesz a második divízióval!

Gr. Tisza István: ...és ebben a kérdésben (*Zaj a bal- és*

a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) ennek a kompromisszumnak elfogadására határozták el magukat: én azon bizalmi viszonynál fogva is, melyben velük szemben vagyok, ezt elfogadom, s ebből az egyes képviselőre eső felelősséget magamra veszem. *(Éljenzés a jobboldalon és a középén.)*

De megkönnyíti rám nézve az elhatározást az a szempont, hogy a magam részéről is igen súlyos érveket látok a mellett, hogy végre-valahára vegyük ki ennek a kérdésnek a méregfogát és ne tűrjük azt, hogy ebben a kérdésben is, amely csakugyan nem érdekellentét kérdése, ahol mi akkor, amikor a készfizetések felvételét kívánjuk, Ausztria érdekét is szolgáljuk: ne tűrjük, hogy ismét úgy állítsanak oda, hogy a magunk hatalmi érdekeivel keresztülgázolunk Ausztria jogos érdekein és hogy ez a kérdés is továbbra is istápolója lehessen a Magyarország elleni gyűlölködésnek. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

Ennek folytán a magam részéről teljes megnyugvással fogadom el a kormány javaslatát. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)* Hogy ez hátrány, hogy baj, hogy kár, hogy nem sikerült ezt az ügyet végre teljesen befejeznünk, azt sohasem vonom kétségbe; azt elhomályosítani, elmagyarázni, vagy kisebbiteni nem szándékszom. De ha ez kár, ha ez baj, ha ez veszteség az országra nézve, erre a kárra, erre a bajra, erre a veszteségre nem akarok ráduplázni azzal, hogy a közös bank előnyeitől is megfoszom a nemzetet. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

Elfogadom a javaslatot, *(Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. A szónokot számosan üdvözlük.)*

Gr. Tisza István után Földes Béla kért szót félreértett szavai értelmének helyreigazítása címén. Tisza ugyanis „érdekes és jelentős“ felszólalásában az ő (Földes) beszédének egyes tételeit félreértette. Így azt, hogy a francia szakemberek véleménye szerint gondoskodni kell arról, hogy a kamatláb lehetőleg állandó legyen. Ez nem annyit jelent, hogy a kamatláb állandóságát az állam erőszakkal vagy mesterséges eszközökkel valósítsa meg. Ezért a nézetért tehát egy franciát sem kell elmegyógyintézetbe küldeni, mint Tisza akarná. Azt sem mondta szóló, mert nem szereti az erős kifejezéseket, hogy „csapás“ az alacsony kamatláb. Csak azt állította, hogy a kamatláb közgazdasági hatása nem függ magasságától vagy alacsonyágától.

Gr. Tisza István: T. ház! Szót kérek szavaim értelmének helyreigazítása céljából. T. képviselőtársammal szemben tökéletesen elég lesz, ha mindkét kérdésben az ő beszédének eredeti szövegét idézem. Ami azt a franciát illeti, t. képviselőtársam

azt mondta, hogy a franciák azt követelik, hogy az állam biztosítson állandó kamatlábat.

Földes Béla: Nem azt mondtam!

Gr. Tisza István: Az egész támadás az ellen szól, hogy az állam biztosítson kamatlábat. Ez az ő beszéde.

Földes Béla: Nem úgy értettem.

Gr. Tisza István: Szórol-szóra citáltam, akkor is felolvastam.

Ami a másodikat illeti, én töredelmesen elismerem, hogy t. képviselőtársam nem azt mondta, hogy „csapás“ az alacsony kamatlábat, hanem azt mondta, hogy talán inkább „szerencsétlenség“. (*Derültség jobb felől.*) Én ide redukálom t. képviselőtársam szavait.

Mint elől említettük, a bankjavaslat tárgyalása csak márc. 9-én ért véget. Az annak alapján alkotott törvény az 1911: XVIII. t. c.

325. 1911. márc. 23-i országos ülés. — Az 1911. évi állami költségvetés általános tárgyalása: gr. Tisza István álláspontja a nemzetiségi kérdésben és eszmeecseréi a hazai románság tekintélyes tagjaival; a Mihu-féle memorandum; román tüntetés Mangra Vazul ellen; a román nemzetiségi képviselők megbélyegzése. (Napló VI. k. 195—198. 1.). — Gr. Tisza István 1911. márc. 20-i memoranduma a házszabályreform ügyében: a házszabályrevíziót az 1911-i költségvetési vita után és a véderő-reform tárgyalása előtt kell megcsinálni.

A koalíció felbomlása (293) miatt 1910. jan. 1-én exlex-állapotba jutott az ország. Az országgyűlés feloszlata és az új választások következtében csak 1910. aug. első felében sikerült végre az államháztartás továbbvitelét törvényes alapra helyezni és pedig oly módon, hogy az 1910. évre szóló külön költségvetés mellőzésével a kormány indemnitási törvényjavaslatban (1910: III. t. c.) kért és kapott felhatalmazást arra, hogy az államháztartás tekintetében az 1910. év folyamán is az 1909. évi állami költségvetés (1908: L. t. c.) keretében járhasson el.¹

Az 1910. év végén azonban az államháztartás dőcögő szekere az obstrukciós jellegű bankvita (324) miatt még mindig nem bírt rendes kerékvágásba jutni. Ezért újabb indemnitási törvénnyel (1910: XIX. t. c.) kellett segíteni, mely az 1910: III. t. c. hatályát az 1911. ápr. végéig kiterjesztette.

¹ Az idevágó 1910: III. t. c. a rendkívüli parlamenti viszonyok szülte éppen olyan budgetjogi kuriózum, mint az 1904: V. t. c. az 1903. évi. állami költségvetésről, nem is szólva az 1906: II. t. c.-ről.

Az 1911. évre szóló állami költségvetés általános tárgyalása csak 1911. márc. 13-án kezdődött.¹

Miként a válaszfelirati vita (321) során, úgy ez alkalommal is szőnyegre került a nemzetiségi kérdés, még pedig a kormány és gr. Tisza István részéről a románokkal folytatott újabb (319) tárgyalásokról szóló hírlapi közleményekkel kapcsolatban.²

1 Így történt, hogy az 1910: XIX. t. c. hatályát két ízben (1911: X. és 1911: XIII. t. c.) kellett és pedig 1911. júu. végéig, majd 1911. júl. végéig kiterjeszteni az újabb exlex elkerülése végett, míg végre júl. 31-én, tehát az utolsó percben létrejött és életbe léphetett az 1911. évi állami költségvetésről szóló 1911: XIV. t. c.

2 Emlékeztünk Tiszának sokszor emlegetett 1910. júl. 12-i novezetos válaszfelirati beszédére (321), melyben hivatkozva arra, hogy a legutóbbi általános választások eredményeként elérkezett a „lélektani pillanat” a nemzetiségi kérdés sikeres megoldására, a tekintetbe jövő összes tényezőkhöz fordul azzal a kéréssel: „Ragadjuk meg üstökénél ezt az alkalmat!”

Ezzel kapcsolatban három adat kiemelésére szorítkoznak.

Jancsó Benedek (i. m. 316—318. 1.) röviden beszámol arról a meghásonlásról, mely az 1910-i nagy választási vereség (319) folyamánként az 1910—1912-i időszakban a román nemzetiségi párt kebelében keletkezett.

Kristóffy pedig Ferenc Ferdinánd „műhelyének 1910. okt. 29-én küldött bizalmas jelentésében Tiszának a románokkal való tárgyalásairól a következőket írja: „A nemzetiségek tárgyalásairól kell még egyetmást írnom. A tárgyalások Khuen—Tisza és a románok közt tényleg komolyan folynak. Ez utóbbi részről Mangra—Vazul vikárius és dr. Mihú János szászvárosi ügyvéd vezetik a tárgyalásokat. Megegyezés állítólag még nincs. Ám ha sikerül, a román képviselők belépnek a munkapártba s helyzetük ott olyan lesz, mint a szászoké. A fő biztosíték, amit kérnek, az: hogy a román felekezeti iskolák fenntartását az állam segítségével támogassa. A választójogi reformra vonatkozó eddigi elvűket fenntartanak. Forrásom véleménye az: hogy a megegyezés esetleg sikerülhet. Más oldalról azonban azt az információt is nyertem, hogy az egész egyezkedési tárgyalás nem komoly dolog s a románok csak az időt akarják kihúzni, míg a kormánnyal nem történik valami. Ezt azonban alig hiszem, mert minden jel oda mutat, hogy a tárgyalások egész komolyan folynak. Bizonyíték erre az is, hogy a román urak eddigi összes barátaikkal szakítottak, csakhogy Tiszáik szemében annál kedvezőbben tűnjének fel”. Kristóffy persze „sajnálja ezeket a csöszény embereket, akik nem okultak a legutóbbi választások tapasztalatain és csalódásain”, (i. m. 670—671. 1.)

Dr. Mihú Jánosnak a hazai románság vezetőivel miniszterelnöki megbízás alapján való tárgyalásairól és az ezek eredményét magában foglaló, Tisza 1911. márc. 23-i beszédében is érintett Mihú-féle memorandumról I. Albrecht Ferenc: Forrástanulmányok gr. Tisza István román nemzetiségi politikájához (1933) c. alapos dolgozatát a 31—32. l.

Ehhez még csak hozzátesszük, hogy Mihú 1910. szept. 12-én kelt levél kíséretében küldi meg Tiszának emlékirata egy példányát „a hazai románság azon óhajainak tárgyában, melyek egy békés viszony és együttműködés lehetőségének létesítésére szükségesek”.

Mihú előrebocsátja, hogy emlékirata Khuen-Héderváry miniszterelnök megbízása folytán a hazai román főpappal és a különböző árnyalatú számottevő román vezetőférfiakkal folytatott bizalmas megbeszélések eredményeként készült. „Eljárásom során — úgymond — örömet tapasztaltam, hogy kivétel nélkül minden vezérférfiunkban megvan a hajlam és erős elhatározás ogv őszinte, tartós békeviszony létesítésére közreműködni, amennyiben a magas kormány el van tökélvé, sérelmeink orvoslása és jogos óhajaink teljesítése által az e célra elengedhetetlen előfeltételeket megteremteni.” (Mihú levele és emlékiratának egy példánya megtalálható a M. T. Akadémián Tisza István ott őrzött iratai között.)

Így Szabó István (Nagyatádi) mindjárt a budget-vita első napján a hírlapok közlései nyomán ¹ szóba hozza a kormánynak a románokkal való állítólagos alkudozásait, melyekről azt mondja, hogy ilyen egyezkedésekkel meg lehet nyerni a nemzeti-ségi vezetőket, de magát a népet nem. A nemzetiségeket csak úgy nyerhetjük meg, ha a magyar társadalom érezteti velük jóakarátát; ha a közigazgatás emberei jól bánnak velük. Emberséges bánásmód mellett nem kell féltetni a magyar államot a nemzetiségektől az általános szavazati jog behozatala esetén sem.

Kállay TJBul (márc. 17) Románia elnyomó nemzetiségi politikájával foglalkozik, szembeállítva azt az erdélyi magyarság védelmének égető szükségével a románok aggasztó gazdasági térhódítása ellen.

Kovács Gyula⁸ (márc. 18) abban a meggyőződésben van, hogy nincs tagja a Háznak, aki baráti kezet ne nyújtana a nemzetiségek felé, ha csakugyan békülni akarnának a magyarokkal. De nagyon kárhoztatja azt a módszert, amelyet, ha igaz, gr. Tisza István követ, amidőn újra pártszempontból tárgyal a nemzetiségekkel s ezzel ugyanabba a hibába esik, mint a régi szabadelvűpárt. Ha a nemzetiségi kérdést nem pártszempontból, hanem az ország jól felfogott érdekében kezelték volna; ha a szabadelvűpárt a nemzetiségeket nem mindig a maga pártpolitikájának céljaira akarta volna felhasználni, akkor a nemzetiségeket meg lehetett volna nyerni a magyar állameszmének.

Vajda Sándor³ (márc. 21) a nemzetiségi párt nevében szükségesnek tartja, hogy tekintettel gr. Tisza István nagyfontosságú nyilatkozataira a nemzetiségi kérdéstről, melyek 1910. júl. 12-i beszédében (321) foglaltatnak, világosan kifejtse a nemzetiségi párt és különösen e párt minden román tagjának álláspontját ama beszéd békeprogramjával szemben. Gr. Tisza István — beszédéből kivehetőleg — komolyan akarja a nemzetiségekkel és különösen a románokkal való békét. Szólo megütközéssel látja ugyan, hogy egyfelől azt követeli, hogy a csendőrséget, az államrendőrséget mozgósítsák a nemzetiségek ellen. Másfelől azonban ^{1 2 3 4}

¹ Így a Pesti Hírlap 1911. márc. 12-i számának „Tisza és a románok” c. cikkében a következőket írja:

„A román lapok jelentése szerint gr. Tisza István újra felvette a románok és Khuen-Héderváry miniszterelnök között a béketárgyalások közvetítését. Ebből a célból újabb javaslatot tett Tisza az oláhság vezetőinek, amelyek alapján a békét megköthetőnek véli. A javaslat a következő: A kormány kész a legközelebbi választásokon 40 mandátumot átengedni az oláhoknak. Kész külön törvénnyel biztosítani az oláh nyelvnek a bíróság előtt és a közigazgatásban való használatát. A magyar állami iskolákban a hittant oláh nyelven tanítják az oláh tanköteleseknek. Azt a vallás és közoktatásügyi miniszteri rendeletet, amely az oláh felekezeti iskolában a magyar nyelv tanítását kötelezővé teszi, a kormány visszavonja. Az oláhok ellen folyó politikai perek beszüntettek s a politikai bűncselekmények miatt elítélt oláhok kegyelmet, kapnak”. Ebben a cikkben perszo sokkal több a „Dichtung”, mint a „Wahrheit”.

² Gazdapárti képviselő, gr. Tisza István 1912. jún. 7-i revolveres mérenylője (342)

éjük tagja, a román ügyek előadója.

(Kristóffy, i. m. 452. l.)

beszéde végén konstatalta, hogy ezt a kérdést hatalmi eszközkel nem, hanem csak a lelkeknek egymást megértésével lehet megoldani. Tisza eme szavai a legnagyobb eredmény, amit a román nemzetiségi képviselők parlamenti tevékenységükben elérhettek, akik tisztában voltak azzal, hogy előbb-utóbb meg fogják győzni e Ház tagjait arról, hogy a nemzetiségi kérdést csupán a kölcsönös megértés alapján lehet megoldani. Tisza nagyon szépen beszélt a nemzetiségi békéről, de szavai nagyon csekély visszhangra találtak a magyar sajtóban, a magyar képviselők között, sőt kormány tagjainak sorában is. Úgy látszik, Tiszának nincs kellő befolyása a kormányra, mert hiszen tovább folyik a „tyúkszemreliágás“ politikája, melyet Tisza több ízben elítélt. Ennek következtében hiába fáradozott sokat dr. Mihó János a román nép érdekében a nélkül, hogy erre megbízása lett volna; a nélkül, hogy joga lett volna a román nép nevében beszélni. A román nemzetiségi párt örült Mihó becsületes fáradozásainak a magyar-román béke megeremtése körül. Örült annak, hogy „egy becsületes ember, egy fehér holló vezeti ezeket a békétárgyalásokat, mert hiszen elég sok szürke varjú kísérelte meg a mi táborunkból, hogy a békét létrehozza, t. i. azzal a szándékkal, hogy egy csontocskát, egy kis darabka rothadt húst magauk megszerezzen“. Ámde mi lett a végeredmény? Az, hogy a kormány magatartása miatt dr. Mihó akciója teljesen csődöt mondott és hogy mindazok, akik hittek ennek a békeakciónak sikerében, belátták, hogy ez csak egy illúzió volt, amelynek megvalósulására az idők még nem értek meg. Tisza szóbanforgó beszédének azt a tételét, hogy a románok ne ellenezzék a magyarosító politikát, hanem vessék alá magukat, mert ezáltal romániai testvéreiknek a legnagyobb szolgálatot teszik, biztosítván Kománia függetlenségét: Tiszának ezt a tételét szülő nem képes megérteni, eltekintve attól, hogy a románok elmagyarosítása lehetetlen, mert ez ellen tiltakozik életöszönük és szabadságvágyuk. Tisza békeakciója már azért sem lehet eredményes, mert nincs meg az a népszerűsége és nincs az a befolyása a kormányra, amelyet neki némelyek a románok körében is tulajdonítanak.¹ Nagyon téved, aki azt gondolja, hogy a román kérdést bizonyos püspököd vagy püspökségre vágyó szerzetesek segítségével meg lehet oldani. Csak egyetlen faktornak van joga arra, hogy a román nép nevében békétárgyalást folytasson és ez a román nemzeti párt, amelynek módjában áll, hogy a román népre hasson és amelynek népszerűsége sokkal nagyobb, mint bármely más párté ebben a parlamentben. Hiszen a legutóbbi választások alkalmával a román nemzeti pártra aránylag sokkal több szavazat esett mint pl.

¹ Annak bizonyítékaként, hogy Tisza békeakciója mennyire népszerűtlen a magyar sajtó és közvélemény előtt, Vajda idéz egy passzust a Pefti Hírlap 1911. márc. 12-i számának „A választóreform és a nemzeti érdek“ c. vezércikéből, amely szerint, ha Tisza csakugyan olyan nyelvi engedményeket ajánlott fel a románoknak, amilyeneket a bécsi Vaterland közlése neki tulajdonít; „habból a gaz merényletből csak egy szemernyi is igaz: akkor Tisza megérdemli, hogy az országból kiverjék“. —

a munkapártra avagy a pártonkívüli 67-esekre. A román nemzeti párt tehát méltán megkövetelheti, hogy tiszteletben tartassák, mint a románság politikai akaratának kifejezője. A nemzetiségi békét egészen más alapon lehet csak létrehozni, mint ahogy gr. Tisza István gondolja. Ezt a békét csak úgy lehet megteremteni, ahogy azt Szabó István kifejtette: a nemzetiségekkel való emberséges, jóakarató bánásmóddal.

Schuller Rezső szász munkapárti képviselő (márc. 22) gr. Tisza István 1910. júl. 12-i beszédéből kiindulva, a nemzetiségi kérdés megoldásának nehézségeivel foglalkozik. Hangsúlyozza, hogy az állami eszme és a nemzetiségi gondolat összeütöközése esetén az állami érdek a döntő. A nemzetiségi érzés jogosultságát éppoly kevéssé lehet tagadni, mint amily helytelen a nemzeti sovinizmust politikai elvvé avatni. A nemzetiségi kérdés megoldását nem lehet területi alapon keresni. A román nemzetiségi képviselők népszerűségük folytán sokat tehetnének a béke előmozdítása körül és megkönnyíthetnék e téren a román püspökség helyzetét. Persze nem szabad azt hinnünk, hogy akármilyen őszinte békekötés útján egy állam egész jellegét más alapokra lehet fektetni. Általában nagyon szép volna az élet, ha a Gondviselés, ha már ésszel áldotta meg az embereket, ebből a portékából valamivel többet adott volna; mert akkor a nemzetiségi kérdés tekintetében is inkább az ész uralkodnék, mint az érzelmek. Magyarországra nézve egyenesen vitális jelentőségű, hogy a nemzetiségi kérdésben helyes elvekből induljon ki. Más országok folytathatnak téves politikát, ez legfeljebb fejlődésükre lesz káros befolyással; de nálunk a rossz politika létkérdéssé válhatik.

Márc. 23-án gr. Tisza István is felszólalt az 1911-i költségvetés általános vitájában.

Gr. Tisza István: T. képviselőház! Nem volt szándékom a jelen vitában felszólalni, mert úgy gondolom, hogy midőn a képviselőház március végén a költségvetés általános vitájánál tart, akkor csakugyan lehetőleg igyekeznünk kell azon, hogy minél előbb tető alá hozzuk a költségvetést, hogy az országnak mindama nagy érdekei kielégítést találjanak, melyek csak a költségvetés hatálybaléptével nyerhetnek kielégítést. *(Élénk helyeslés a jobboldalim.)*

Nem is fogok jelen, lehetőleg rövidre szabott felszólalásom keretében kiterjeszkedni semmi más kérdésre, hanem kizárólag arra szorítkozom, hogy inkább pár rektifikáló szót mondjak a vita folyamán elhangzott olyan megjegyzésekre, melyek a nemzetiségi kérdésben elfoglalt álláspontommal és román polgártársaink egyik-másik tekintélyes tagjával folytatott eszmecsereimmal szoros kapcsolatban állanak. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az utóbbi időben ismételten merültek fel különböző téves és tendenciózus híresztelések a sajtóban ezekre az eszmecse-

rékre vonatkozólag. Én nem reagáltam ezekre a híresztelésekre, mert a magam részéről lehetőleg kerülni igyekszem azt, hogy a sajtóba becsúszott téves kijelentésekkel vagy megjegyzésekkel polemice foglalkozzam.

Rakovszky István: Nagyon helyes!

Gr. Tisza István: Teszem ezt csakis azért, mert igazán nem rendelkezem annyi idővel, hogy mindazt a valótlanságot elolvassam és figyelemmel kísérjem... (*Helyeslés jobbfelől.*)

Rakovszky István: Ez így van!

Gr. Tisza István: ...ami a sajtóban — megengedem, sokszor jöhíszeműleg — megjelenik, és a legveszélyesebb eljárásnak tartom azt, ha az ember egyes valótlanságokat rektifikál, a többieket azonban nem, (*Úgy van! jobbfelől.*) mert azzal kvázi a valóság bélyegét süti azokra, amiket nem rektifikál.

Most azonban a vita. folyamán Vajda t. képviselő úr is szóba hozta ugyanezt a témát itt e Házban és valóban, azt hiszem, ilyen körülmények között mulasztást követnék el, ha a kérdéssel pár rövid rektifikáló megjegyzés keretében nem foglalkoznám.

Mielőtt azonban ezt tenném, a t. képviselő úrnak egy illúzióját kell szétoszlatnom. A t. képviselő úr bizonyos meglepéssel konstatálja azt, hogy a magyar közéletnek egyes tényezői a nem magyar ajkú polgártársainkkal való teljes egyetértés politikáját hirdetik és meglepéssel kiált fel, hogy íme, ez az ő munkálkodásuknak, az ő akciójuknak eredménye. Hát ne éljen a t. képviselő úr illúziókban. Az én magamtartása ebben a kérdésben sokkal régebb, mint az önök akciója. (*Úgy van! jobbfelől.*) Hogy többet ne említsek, ezelőtt körülbelül húsz esztendővel nyilatkoztam talán először egy nagyváradi felszólalás keretében ¹ a magyarság és románság közötti viszony tekintetében; nyilatkoztam majdnem szóról - szóra ugyanazokat mondva, amiket a közelmúltban^{1 2} tett kijelentéseimben hirdettem.

Én ezekhez a kijelentéseimhez, ezekhez a meggyőződéseimhez ragaszkodom, dacára a t. képviselő urak szereplésének; (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) ragaszkodom azért, mert sokkal nagyobb és fontosabb érdekeket látok itt fennforogni és mert sokkal értékesebb tényezőket látok román ajkú polgártársaink sorában is létezni, semhogy én a képviselő urak szereplésének valami különösebb fontosságot tulajdonítanék. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*)

T. képviselőház! Ha közhelyet ismételtek is, de másból most sem indulhatok ki, mint abból a két sarkalatos tantétel-

¹ (37).

² (321) és az 1910-i választási beszédekben. (295, 290, 297, 308, 309, 314, 315).

ből, amiből, gondolom, pártkülönbég nélkül kiindulunk ebben a kérdésben mindnyájan: egyfelől a politikailag vett magyar nemzet egységéből és magyar nemzeti jellegéből, mint *conditio sine qua non*-ból, (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) másfelől azon széleskörű jogokból, amelyeket a magyar nemzet szabadságszeretete és testvéries méltányossága biztosított ez ország nem-magyar ajkú polgárai számára is. (*Helyeslés jobbfelől.*)

A t. képviselő úr félreért, vagy félremagyaráz engem, midőn azt mondja, hogy én a románoktól azt kívánom, hogy ők kivetkőzzenek nemzetiségükből. Ellenkezőleg, minden szavammal azt hirdetem, hogy én respektálom Magyarország román ajkú polgárainak nemzetiségükhöz, nyelvükhöz, kultúrájukhoz való jogait. (*Helyeslés jobbfelől.*) Én nem veszem rossz néven, ha ezekhez ragaszkodnak és hajlandó vagyok teljes testvéri elbánással gondolni mindazon nem-magyar ajkú polgártársainknak is minden jogos érdekét, akik fenntartás és hátsó gondolat nélkül a magyar nemzeti állam szolgálatába szegődnek. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*)

Ez az az út, amelyen meg fogjuk érteni egymást. Ez az az út, amelyen megértettük egymást német ajkú polgártársainkkal. (*Úgy van! jobbfelől.*)

És itt engedjék meg nekem, hogy minden további szószaporítás nélkül belső megalégedéssel utaljak azokra az épen olyan bölcs, mint amilyen hazafias szavakra, amelyeket az erdélyi szászokhoz tartozó egyik tisztelt barátunktól¹ a tegnapi napon hallottunk. Én azt hiszem, t. képviselőház, hogy az erdélyi szászok is ragaszkodnak nyelvükhöz, ragaszkodnak fajújukhoz, ragaszkodnak jogaikhoz; azt hiszem, hogy az erdélyi szászok is egy olyan nagy nemzetnek a tagjai, amelyre gondolhatnak annyi büszkeséggel, mint románajkú polgártársaink, (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) de ezt az álláspontot bölcsen össze tudják egyeztetni hazafias kötelességeikkel és azzal a tudattal, hogy ők a németiség ügyének is azzal tesznek szolgálatot, ha itt Európának ezen a sarkán, ezen a fontos pontján megerősítik a magyar nemzeti álláspontot. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

És megalégedéssel utalhatok, t. képviselőház, arra az óriási javulásra és fordulatra is, amely szerb ajkú polgártársaink között megnyilvánul. Hiszen szerb ajkú polgártársaink elintézték a nemzetiségi kérdést egymás között, legalább is a legjobb úton vannak, hogy elintézzék, mert ha végignéznünk a képviselőház sorain, látni fogjuk, hogy itt igenis a magyarországi szerbségnek érdemes és tekintélyes tagjai foglalnak helyet, és foglalnak helyet a magyar szerbek soraiban olya-

¹ Schuller Rezső szász képviselőtől.

nek, akik kizárólag ezt az egyedül helyes magyar álláspontot képviselik, (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) és hogy maga a szerh közönség kiséperte a maga sorából azokat a vezérlő egyéniségeket, akik nacionalista, centrifugális irányban akartak haladni.

Ez az az út, t. képviselőház, amelyre nézve szerintem lépni kell a hazai románságnak is. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) és erre az útra lépett a hazai románságnak egy igen tekintélyes része már is, és a képviselő urak hiába fogják letagadni azt, hogy a hazai románságnak számban, szellemi és erkölcsi súlyban igen tekintélyes része aktív politikai szerepet játszik tisztán hazafias magyar alapon. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Nézetem szerint mindnyájunknak meg kell minden alkalmat ragadni arra, hogy erre az alapra vezessük reá a románságnak azon részét is, amely ma aktív vagy passzív magatartásában, de fájdalom, ettől az egyedül helyes állásponttól tartózkodik. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Ez a törekvés vezetett engem azon beszélgetésekben is, amelyeket a hazai románság egyik-másik tekintélyes férfiával, a közelmúltban folytatni szerencsém volt.

Én, t. ház, ezekről a beszélgetésekről, az ügy jelen stádiumában, bővebben nyilatkozni nem szándékozom. (*Felkiáltások a baloldalon: Kár!*) Én azt hiszem, hogy ezekről bővebben nyilatkozni nem volna célszerű, mert én azt tartom ugyan, hogy minden akció a nyilvánosság elé tartozik, minden tény, a nyilvánosság előtt kell feltárni és indokolni, de minden akció előkészítése bizalmas stádiumokkal bír, amelyeknek időelőtti feltárása magát az ügyet veszélyezteti. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Én a jelen esetben csak két dolgot kívánok megjegyezni. Az egyik az, hogy a dolog természeténél fogva ebben az egész eszmecsereben mint magánember vettem részt, egyszerűen mint olyan magánember, aki abban a, lehet, hogy téves hitben él, hogy egy bizonyos, ha nem is nagy, de bizonyos erkölcsi tőkét gyűjtött fel honfitársai lelkében (*Élénk éljenzés jobbfelől.*) és aki ezer örömmel dobna latba ezt az erkölcsi tőkét, ha ezzel az ügynek tehetne szolgálatot. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.*)

Amidőn tehát konstátálom, hogy az én beszélgetéseim egy magánember beszélgetései voltak, akinek ezekre megbízatása nem volt, akinek beszélgetései senkire másra nézve obligót nem teremthettek, mint saját magára nézve, egyúttal, szemben Vajda t. képviselő úr előadásával, igenis konstátálnom kell azt is, hogy a nemzetiségi kérdés alapfeltételeire nézve is t.

barátommal, a miniszterelnök úrral teljes szolidaritásban vagyok. *(Élénk helyeslés és éljenzés jobbfelől.)*

A másik, amit megjegyezni kívánok, az, hogy szemben mindazokkal a megjegyzésekkel, mindazokkal a támadásokkal, hogy mi mindent kínáltam és ígértem én a románoknak, csak egy tényt konstatalok. Megjelent, — természetesen olyanoknak rosszhiszemű eljárása és a bizalommal való visszaélése folytán, akik ellenségei lévén a békeségnek, megzavarni akarták a tárgyalásokat, — megjelent egy bizonyos memorandum, amelyet a románságnak egy igen tiszteletreméltó és a legszebb intencióktól áthatott vezérférfia, dr. Mihu János adott volt át nekem.

Ebben a memorandumban sok olyan van, amin megütöztött, amit nem helyeselt a magyar közvélemény. Ezzel szemben én csak azt konstatalok, hogy a tárgyalások egyelőre holtpontra jutottak éppen azért, mert ennek a memorandumnak számos pontban lényeges átváltoztatásra lett volna szüksége, hogy azt a további megbeszélések alapjául elfogadhassuk. Világos tehát, hogy mindazok a támadások, amelyek a memorandum egyik vagy másik pontja ellen irányulhatnak, nem érthetik azt a másik faktort, aki ezen az alapon tovább nem folytathatta a tárgyalást. A kérdés itt jelenleg holtpontra jutott azért, mert arra, hogy a megegyezés létrejöhessen, ezen a memorandumon olyan lényeges változásokat kell eszközölni, amelyekhez az adott viszonyok közt még kétes, hogy meg lehetett-e volna nyerni a román közvéleménynek zömét. A feladat az, hogy a román társadalomnak azok a hazafias és több belátással bíró vezérelmei, akik óhajtják a megegyezést, gondoskodjanak a román közvélemény előkészítéséről és megnyeréséről, gondoskodjanak róla, hogy azok a változtatások, amelyek az egységes magyar nemzeti állam szempontjából szükségesek, ezen a memorandumon végrehajtsanak. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Én nem desperálok a végeredményre nézve, én látom élni ezt a kérdést, én látom az elégedetlenséget nőni azokkal szemben, akik bizonyos vezéri allűrökkel beszélnek a román nép nevében. *(Helyeslés jobbfelől.)* De kijelentem azt, hogy én a eél elérése szempontjából szívesen szóba állok mindenkivel, szóba állok még önökkel is, t. képviselőtársaim, mert én azt tartom, hogyha létrejöhet a megegyezés, akkor fátyolt kell borítani a múltakra és akkor hátsó gondolat nélkül kezdet kell fogni mindenkivel, aki a békés együttes működést becsületesen és igazán akarja. De engedjenek meg nekem, t. képviselőtársaim, akkor, amidőn Vajda Sándor t. képviselő úr azt mondja, hogy a román népnek csak egyetlen faktora van, melynek megvan a maga hivatottsága és jogalapja arra, hogy béketárgyalás-

kát folytasson és ez a faktor a román nemzeti párt: engedje meg, akkor a nagyzási hóbortnak egyik legmulatságosabb példájával állunk szemben. (*Helyeslés jobbfelől. Zaj. Elnök csenget.*)

A t. képviselő úr büszkén hivatkozik azokra a szavazatokra, amelyeket ő és elvarátai kaptak. Én ezzel szemben hivatkozhatom rá, hogy hazafias irányú jelöltekre sokkal több román szavazat esett, mint önökre és elvtársaikra. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*) Hivatkozhatom rá, hogy egész vidékeken, például Bihar vármegyében és Máramaros vármegyében a román népek és a román lelkészi karnak a zöme és a román világi intelligenciának a zöme nyíltan, férfiasan hazafias irányban szavazott. Hiszen megpróbálták az urak Bihar vármegyében és láthatták azt a csúfos kudarcot, amelyet az egész vonalon vallottak. Miért? Mert a román intelligencia nagy része is itt küzdött a mi táborunkban.

Van azután, t. Ház, nagyon jól tudom, a román társadalomnak egy jelentékeny súllyal bíró része, amely — fájdalom — ma még nincs a mi táborunkban, de amely régen pálcát tört az urak felett; (*Úgy van! jobbfelől.*) amely régen elítéli az urak eljárását; amely nagyon jól tudja, hogy önök sokkal több kárt csinálnak a román ügynek, mint a magyar államnak, (*Úgy van! a jobboldalon.*) de azért ma még nem bír elég bátorsággal ahhoz, hogy síkra szálljon az urak lelkiismeretlen terrorizmusával szemben. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.*)

Pop Cs. István: Ezt még sohasem hallottuk! (*Felkiáltás a jobboldalon: Majd olvassa el! Elnök csenget.*)

Gr. Tisza István: Ennek a terrorizmusnak egy díszpéldányát találtuk meg Vajda Sándor t. képviselő úr beszédében is, (*Halljuk! Halljuk!*) aki azt mondta, hogy (*olvassa*)... „elég sok szürke varjú kísérelte meg a mi táborunkból, hogy a békét létrehozza, azzal a szándékkal, hogy egy csontocskát vagy egy kis darabka rothadt húst magának megszerezzen“. Itt van tehát a hazafias románok intencióinak meggyanúsítása, (*Úgy van! a jobboldalon.*) a hazafias románok rágalmozása azzal, hogy ők a legszordidusabb anyagi érdekből cselekszenek. (*Úgy van! a jobboldalon.*) Én nem tudom, hogy véletlenül-e vagy sem, de ez a nemtelen hang megteremtette már ugyanazon ülés végén, tegnapelőtt (*Élénk felkiáltások a jobboldalon és a szélsőbaloldalon: Elég gyalázat!*) a maga mérges gyümölcsseit.

Egy magyar képviselőt,¹ aki becsületesen, önzetlenül szolgálta egy hosszú életen keresztül a hazafias román politikának ügyét; aki tizenkét éven keresztül csendben, nyugodtan végezte kötelességét a maga fontos egyházi állásában a nélkül,

¹ T. i. Mangra Vazult. (319).

hogy bárminő törekvést a saját egyéni ambíciója szempontjából elárult volna, — akkor, midőn távozott a magyar parlamentből, itt Budapesten (*Élénk felkiáltások a jobboldalon és balfelől: Gyalázat!*) az ország székhelyén, a parlament kapujában inzultálta egy pár szerencsétlen, éretlen, önmagáról megfélemedezett tascó. (*Élénk felkiáltások a jobboldalon: Gyalázat!*)

Pop Cs. István: Csak abcugoltak! (*Nagy zaj a jobboldalon. Elnök csenget.*) Semmi sem történt. (*Felkiáltások jobbfelől: Hallgasson! Szégyeljék magukat! Zaj.*)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: A képviselő urak elég vakmerőek Romániára hivatkozni velünk szemben. Mit gondolnak, mi történék Romániában azzal a magyar publikummal, (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) amely egy román képviselővel vagy egy Románia mellett lojálisán nyilatkozó magyarjú román honpolgárral szemben így viselkednék! (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Azok a szerencsétlen ifjoncok, remélem, el fogják venni a maguk büntetését a rendőrségtől és az egyetemi hatóságtól, noha tulajdonképen azok részvétreméltó emberek, mert az igazi bűnösök itt ülnek. (*Felkiáltások a jobboldalon: Igaz! Úgy van!*) akik demagóg eszközökkel megszerezvén maguknak a nép nem érdemelt bizalmát, azt arra használják fel, hogy konkolyt hintsenek és hogy a jobb sorsra méltó, de könnyen elbolondítható román nép hiszékeny lelkületébe belecsepegtessék a hazaellenes izgalomnak mérgét. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Ezért szemben fogok állani az urak hazafiatlau törekvéseivel mindenkor. (*Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon.*) Szemben fogok állani nemcsak mint magyar ember, de mint a román nép igazi barátja is, mert meg vagyok győződve róla, hogy a román nép érdekeinek legveszedelmesebb ellenségei önök. A költségvetést elfogadom. (*Hosszantartó, meg-megújuló élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon. A szónokot szívesen üdvözlök.*)

Itt közöljük még gr. Tisza Istvánnak egy nagyérdékű bizalmas irását: 1911. márc. 20-án kelt memorandumát,¹ melyben a parlamenti többség felelős vezetőinek figyelmét felhívja a képviselő-

¹ Ezen memorandum egyik utolsó passzusát már idéztük a (255). sz. a., az 1905-i januárvégi választási vereség okairól szólva.

Megjegyezzük még, hogy a koalíció obstrukciós tapasztalatairól és ezzel kapcsolatban a házszabályszigorítás elodázhatlan szükségességéről ismételtlen volt szó Tisza választási beszédeiben. Így a (295, 299, 303 és 318) sz. a.

házi hárszabályok revíziójának sürgős szükségességére s ezen elsőrendű kötelesség elmulasztásának végzetes következményeire, azon álláspont mellett érvelve, hogy a hárszabályszigorítást politikailag helyesen az 1911-i költségvetés letárgyalása *után* és a véderővita kezdete *előtt* kell foganatba venni és a véderő-reformot már a módosított hárszabályok segítségével megalkotni.¹

Ez a mélységes hazafíú aggodalomtól és szenvedélytől fűtött memento a következőleg hangzik:

Az utolsó két évtized tanulságai teljesen megérlelheték az országban a hárszabály-revízió kérdését. Kénytelen volt azt megcsínálni a koalíció is,² mert a régi hárszabályok segélyével a vele szemben álló törpe ellenzék ellenállását se tudta megtörni. Miután pedig az ő ideiglenes hárszabálytervezete a képviselőház felosztásával hatályát veszttette: a parlament rendjének biztosítása és az obstrukció elítélése jelentékeny szerepet játszott nemcsak a munkapárti, hanem a komolyabb ellenzék képviselőjelöltek³ programbeszédeiben is.

A jelen kormány vállalkozása és a munkapárt életreklése egészen hiábavaló, ha a páriámén tárizmust és a többség uralmát megfelelő hárszabály-revízió útján biztos alapokra nem helyezzük. Jobb lett volna felelős állásban uralmon hagyni a koalíciót, mint eltérni azt a helyzetet, hogy anarchisztikus parlamenti viszonyaink segítségével, mint kisebbség felelősség nélkül irányíthassa az eseményeket.

Két út állott a választásokból kikerült új többség előtt: vagy azonnal hárszabály-revízióba kezdeni, vagy az ügyek rendes menetére hagyni a dolgot. Azt hiszem, helyes volt ez utóbbi utat választani, amely azonban igénytelen nézetem szerint csak azt jelenti, hogy a hárszabály-revíziót soronkívül, rendkívüli úton csak azon esetben vesszük elő, ha időközben teljes erővel kitör az obstrukció és teljesen megakasztja a parlamenti működést. Azon esetben azonban, ha ez be nem következik, lavírozunk, míg el nem intéztük az első ülészak rendes penzumát; de kézbe vesszük a hárszabály-revíziót, amint az 1911. évi költ-

1 Tisza memorandumának előzményeként megemlítjük, hogy már az 1911-i budgetvita kezdete (1911. márc. 13.) előtt nyilvánosságra jutott a kormány azon szándéka, hogy a költségvetés után a véderőjav.aslatot kívánja tárgyalatni. Viszont Justhék már akkor azzal fenyegetöztek, hogy ha a kormány nem hajlandó a véderőreform és a választójog reformja között junktimot létesíteni, minden erejével küzdeni fog a véderőjav.aslat ellen. Ez tehát a technikai obstrukcióval való fenyegetözést jelentette.

Memorandumának megírásánál Tiszát minden bizonnal az a szándék vezette, hogy az optimista Khuent még az utolsó percben arra bírja, hogy az ellenzék várható nagy ellenállása miatt a véderőrefonn tárgyalása *előtt* vigye keresztül a különben is régóta szükségessé vált, a technikai obstrukciót lehetlenné tevő hárszabályszigorítást.

2 T. i. 1908. tavaszán, de csak „házi használat“-ra.

3 Ezek közé persze nem tartoztak a Justh-párti jelöltek.

ségvetés letárgyalásával az első ülészak végéhez jutunk és beáll a házszabálymódosítás normális időpontja.

Akkor van itt az ideje, hogy a nemzetnek ezt az égető, nagy közérdekű kérdését megoldás elé vigyük, mint abszolút állami szükségességet, egészen függetlenül a napirendre kerülő konkrét javaslatok sorsától.

Nézetem szerint a költségvetési vita befejeztekor kellene indítványt tenni bizottság kiküldésére, amely kidolgozza az új házszabály-javaslatot. Ha ez a kérdés kellőleg előkészítettik; ha azt a Ház elnöke és a többség vezére az ellenzék komoly tényezőivel előzetesen megbeszéli, — kizártnak tartom, hogy maga ez az indítvány obstruáltassék meg¹ és valószínűnek, hogy az ellenzék a kiküldendő bizottságban képviseltetni fogja magát.

E bizottság elkészíthetné munkáját, úgy hogy az az ősz-szel, szeptember vagy október hóban, kerüljön tárgyalásra.

Mindent meg kellene próbálnunk és esetleg egy, a célt csak lényegesen megközelítő javaslattal is meg kellene elégednünk, hogy obstrukció nélkül normális úton léphessen hatályba az új házszabály. Ehhez azonban édes-kevés reményem van. Valószínűnek tartom, hogy a házszabályoknál kitör az obstrukció, aminek leküzdésére azután a vita közben beadott indítvánnyal a koalíció-féle sürgősséget kellene életbeléptetnünk azzal az egy módosítással, miszerint a koalíciós házszabály 252. §-a utolsó bekezdésétől eltérőleg, az új szerves házszabály-javaslat is a sürgősség segélyével legyen letárgyalható. Ez esetben tehát a koalíciós házszabály-szigorítás mellett küzdenők meg a döntő csatát. Az attól való egyetlen eltérés olyan végleges házszabály-javaslat érdekében történék, amely már szöveg szerint feküdnék a közönség előtt, és amely bizonyára megnyerné a magyar közvélemény túlnyomó nagy részének helyeslését.

Ezen taktika mellett a folyó év hátralevő részét a házszabály megoldásának kérdése foglalná el és a véderő-javaslat az 1912. évre maradna.

E felfogással szemben áll az a *másik* nézet, miszerint még ez év tavaszán a véderő-törvény tárgyalását vegyük elő, annak a jelenlegi házszabályok alapján való elfogadását vigyük keresztül és *csak később*, amidőn az ügy nem hozható többé az újoncjavaslatlalt kapcsolatba, *csináljuk meg a házszabály-revizíót.*² Elismerem, hogy ez a kilátás igen csábító. Igen nagy hatással volna az ország közhangulatára, ha a házszabályok szigorítása nélkül lehetne tető alá hoznunk a véderő fejleszté-

¹ Mint gr. Tisza István hasonló indítványa 1904-ben. (214).

² Eme „másik nézet“ alapján indult meg a véderővita a házszabály-reform foganatosítása előtt.

sét és a házszabály-reviziónak is kihúzná a még egyedül létező méregfogát. De, megvallom, minimális kilátást látok e remény teljesülésére. Az ellenzék elég jelentékeny részére nézve valószínűs életkérdés, politikai és gazdasági egzisztencia kérdése az obstrukció és a véderő-javaslat az utolsó szalmaszál, amelybe kapaszkodva, a jelenlegi anarchisztikus állapotok fenntartását remélheti.

Kétségtelennek tartom, hogy az ellenzék elég jelentékeny része teljes vehemenciával és minden rendelkezésre álló eszköz kimerítésével fogja felvenni az obstrukciós küzdelmet és, fájdalom, alig merem remélni, hogy ez elleni harcunkban az ellenzék komolyabb és tisztességesebb részének még csak az obstrukciót elítélő passzív magatartására is számíthatnánk. Jobb meggyőződésük ellenére bele fognak csúszni abba mindazok, akik eddig is gyáváknak bizonyultak, valahányszor náluk kevesebb felelősségérzettel és hazafiúi belátással bíró elemek túllícitálták őket.

A legnagyobb valószínűséggel kell arra a fejlődésre számítanunk, hogy a véderőtörvény teljes zsákutcába jut¹ és akkor vagy siralmas kudarccal fejeződik be az egész akció s a saját tehetetlensége folytán önmagától lejárt munkapárt kezéből kihull a gyepelő, vagy a véderő-vita megszakításával kell felvennünk az obstrukció elleni küzdelmet egyenesen azzal a céllal, hogy házszabály-szigorítás útján keresztülhajtsuk a lét-számfelemelést.

Fel fog kellenni vennünk tehát a házszabály-szigorítás melletti küzdelmet az újonclétszám felemelése előtt, egyenesen ennek érdekében és minden tekintetben sokkal kedvezőtlenebb viszonyok között, mint hogy ha most vállalkozunk erre a küzdelemre. Most egészen logikusan járunk el és kötelességünket teljesítjük, ha a maga rendes idejében napirendre tűzzük a házszabály-revizió ügyét. Bujkálunk meggyőződésünkkel, ha be nem valljuk, hogy erre az ország érdekében égető szükség van. Méltatlanoknak bizonyulunk az ország bizalmára, ha hozzá nem fogunk a parlamentárizmus megmentéséhez, amint annak első normális alkalma bekövetkezik.

Ez az alkalom beáll a költségvetés megszavazásával. Annak elszalasztása végzetes mulasztás, amelyre nincsen mentségünk, amelyet később beállható bajokkal szemben nem igazolhat senki, aki nem akarja fenntartani a parlamenti anarchia mai áldatlan állapotát. Ne éljünk illúziókban! Óriási mértékben ártott a kormány és a párt presztízsének az ország előtt és lényegesen gyengítette a párt önértétét, összetartását és akció-

¹ Mint látni fogjuk, a parlamenti fejlemények teljesen Tiszának adtak igazat. A véderőjavaslatot neki kellett a zsákutcából erőszakos módon kiragadnia.

képességét már eddig is, hogy hosszú hónapokon át túrtuk a „Dauer-Redner“-ek garázdalkodását és lavíroztunk az ellenzék impertinens rendzavaraival szemben. Ez oly baj volt, amelyről nem tehattünk. Nagyon helyeslem, hogy abszolút szükségesség nélkül nem erőszakoltuk napirendre a házszabály-revizíót, míg annak normális ideje be nem következett. A helyzetből folyó hátrány és veszedelem volt ez, amelyért nem mi vagyunk felelősek, amellyel meg kellett birkóznunk és amelynek végleges hatásától nem is kell tartanunk, ha felhasználjuk a helyzet megjavítására az első természetszerűen kínáló alkalmat: mert ez a csorba ki van köszörülve abban a percben, amelyben a többség a házszabály-reform normális időpontjának beálltával férfiasan magára veszi e nehéz feladat terhét és felelőségét.

Semmi kétségem nincs az iránt, hogy lidércnyomástól szabadulna fel a párt, amint köztudomású lesz, hogy harcba megyünk egy mérsékelt, jogtisztelő, de a technikai obstrukciót lehetetlenné tevő házszabály-revizió mellett; hogy ez a küzdelem hatványozni fogja a párt összetartását, harcképességét, szóval egész erkölcsi erejét és meg fogja nyerni a közvélemény nagy részének szankcióját is.

Míg ha elmulasztjuk a normális házszabály-reviziónak kínáló alkalmát: ezzel olyan kötelességmulasztást, olyan politikai félénkséget tanúsítunk, amelynek következményei azután ólomsúllyal fognak reá nehezedni egész későbbi küzdelmünkre. Mindjárt a véderő-vita kezdetével súlyosabb alakban fognak előtérbe jönni azok a jelenségek, amelyeket a bankjavaslat általános vitájánál tapasztaltunk.

Hogy mennyire fog sikerülni hangulatot kelteni az ellenzéki álláspont mellett úgy a Házban, mint künn az országban, azt senki sem tudja előre megmondani. S ha nem hiszem is, hogy e kérdésben a régi vehemenciával nyilatkozhatték meg újból a közhangulat, de azért végzetes volna a katonai kérdések nyugtalanító és izgató hatását kicsinyelni vagy éppen quantité négligeable-nek tekinteni. Az ellenzék mindenesetre nagyobb vervevel és több visszhangot kelve fog küzdelembe menni, mint a bankjavaslat alkalmával. A mi pártunk pedig még elégedetlenebb, elkedvetlenebb, bizalmát vesztettebb lelki állapotban fog vele szemben állni.

Ez a szituáció fog tartani és súlyosodni hosszú hónapokon keresztül, amelyek alatt lépésről-lépésre fog fokozódni az ellenzék rakoncátlansága, kihívó rendetlenkedése, prepotenciája és a mindezt tehetetlenül néző többség siralmas látvány gyanánt, pellengéren fog állni az ország és saját maga előtt azzal a kínzó önváddal, hogy többségi hivatásából folyó leg-
elemibb kötelességének teljesítésére nem használta fel a kínál-

kozó pillanatot. Ennek minden káros következményéért mi leszünk a felelősek. Minket fog joggal elítélni saját lelkiismeretünk és a közvélemény s hogy azután a döntő pillanat beálltával egy ilyen kötelességét mulasztott és ennek folytán presztízsét, hitelét és önbecsülését elvesztett hadsereggel fog-e lehetni csatát nyerni? — erre a kérdésre adjon választ mindnyájunk saját lelkiismerete.

Reasszumálok. Egész politikai hitvallásunknak egyik sarktétele az, hogy parlamenti helyzetünk tarthatatlan, ezer veszélyt rejt méhében és házszabályaink revíziója elsőrendű sürgős, nagy nemzeti közérdek.

Ebből parancsoló logikai szükségszerűséggel folyik azon kötelességünk, hogy e baj orvoslását a normális házszabály-revízióra kínálkozó első alkalommal kezünkbe vegyük. Helyreállított presztízzsel és önbizalommal, megújult munkacsvvel és harcképességgel fog a párt akcióba menni, amint férfiasán elvállaljuk ezt a feladatot és semmi kétségem nincs az iránt, hogy győzelmesen fog ebből a küzdelemből kikerülni. Ellenben, ha belemegyünk a véderő-vitába a házszabály-revízió előtt, sorsjátékot csinálunk. Elismerem: sokat nyerünk, ha a nagy nyereséget megütjük. De százezer chance van egy ellen, hogy ez hiú illúzióknak bizonyul és siralmasan belepusztulunk a véderő-vitába, vagy e vita végén minden tekintetben rosszabb viszonyok között fogjuk felvenni a házszabályszigorítás küzdelmét, — amikor azután az elmulasztott kötelességért, a nemzetől reánk ruházott hivatás gyenge elejtéséért fog utolérni a nemezis bennünket.

Húsz esztendő óta ¹ folytatok a magyar alkotmányos élet e rákfeneje ellen eredménytelen küzdelmet. A szabadelvű párt többször volt abban a helyzetben, hogy megoldhatta volna a kérdést. A véderővita után,² a Szápáry-féle obstrukció alkalmazásával ³ s végül a Bánffy-kormány teljes virágzásának napjaiban ⁴ mindent elkövettem, hogy ez alkalom felhasználására reá bírjam a párt akkori vezéreit. De valóságos átok gyanánt nehezedett a szabadelvű pártra, hogy a házszabály-revízió szükségét mindenki elismerte ugyan, a kérdésbe azonban soha senki akkor nem fogott bele, amidőn kezében voltak a siker előfeltételei. Várt mindenki, amíg az események kényszere feltétlen szükséggel hozta azt napirendre, de akkor már késő volt. S előbb csak egyeseknek és kormányoknak nyakát szegte, míg végre a szabadelvű párt is abba pusztult bele, hogy idejekorán, ereje teljében nem teljesítette ezt a hazafíi kötelességét.⁵

¹ (10).

² (10).

³ (24—25).

⁴ (74).

(160—162, 214, 255).

Ne essünk ugyanebbe a végzetes hibába! Nemcsak mi tanultunk, tanult, kiábrándult, okosodott az ország közvéleménye is. A küzdelem esélyei ma egészen másként állanak, mint bármikor azelőtt. Ne tegyük e kedvező esélyeket újból kockára azzal, hogy e régi hibát ismételve, újból meghátrálunk a kötelesség teljesítése elől; mert nagyon félek tőle: nem fogunk a probléma elől kitérhetni, de akkor fogunk vele megbirkózni akarni, amidőn már késő lesz, mert annak megoldásához való erkölcsi jogosultságunkat veszítettük el, amidőn elmulasztottuk a kellő pillanatban való normális hárszabály-revizíót.

A döntés azok kezében van, akik felelősség mellett vezetik a többséget és akik a parlamenti akció irányításáért felelősek Isten és ember előtt. Bármilyen legyen a határozat, én meghajlok és teljes erőmmel rajta leszek, hogy ne váljanak valóra aggodalmaim. De most, mielőtt a végzetes elhatározás megtörténne, fel akartam az ügy felelős intézői előtt társi aggodalmaimat és kérve kérem mindazokat, akik dönteni fognak: ne kövessék el ezt a végzetes hibát, ezt a borzasztó mulasztást, ne vegyék magukra ezt az iszonyú felelősséget.

1911.

március 20.

Tisza István.

Mint látni fogjuk, a jövő ezúttal is Tisza divinatórius előrelátásának adott igazat. A hárszabály-revizíó elmaradt. Bekövetkezett 1912. jún. 4-én ezzel a magyar parlamentárizmus történetének legszomorúbb korszaka.¹ A hárszabály-reformot pedig 1913-ban a parlamenti erőszak ódiámával terhelve, a legkedvezőtlenebb politikai légkörben, a rendbontó ellenzék távolléte miatt egyedül a munkapártnak kellett megalkotnia.²

326. 1911. márc. 31-i országos ülés. — Az 1911. évi állami költségvetés részletes tárgyalása: a vármegyei tisztviselők státuszrendezése; a városok segélyezése, új városi típus a nagyközség és a rendezett tanácsú város között; a városi rendőrség államosítása; polémia a nemzetiségi kérdésben: a nemzetiségi törvény végrehajtása; a magyar nyelv tanítása nem magyarosítás; a magyar intelligencia vétkes indolenciája a nemzetiségi nyelvek elsajátításában; „én, mint magyar hatalmi érdeket kívánom, hogy a magyar intelligencia tanulja a nemzetiségi nyelveket“; a magyar államnyelv érvényesülésén nem szabad részt ütnünk. (Napló VI. k. 360—366. 1.)

Az 1911. évi állami költségvetés márc. 13-án kezdődött (325) általános tárgyalásának utolsó napján, márc. 27-én, újból szóba

¹ (339).

² (357).

került a nemzetiségi kérdés. Két néppárti képviselő hozta szövegre.

Szmrecsányi György csodálatosnak mondja, hogy ezen egyik legfontosabb és évtizedek óta rendezésre váró közéleti kérdésünk iránt nem mutatkozik kellő érdeklődés. Ha történtek is 1868 óta ebben az ügyben szórványos felszólalások, azok inkább eltávolítottak a kérdés tisztázásától, mert nyomukban a szenvedélyek viharzottak fel. Éppen ezért igen nagy örömmel hallotta szóló úgy a felirati, mint a költségvetési vitában gr. Tisza Istvánnak e kérdésre vonatkozó kétrendbeli beszédét. A tót nemzetiségi kérdéssel foglalkozva, szóló azt kérdezi, vajjon mi az oka annak, hogy szemben a múlt század utolsó három évtizedével legújabbban a tót nemzetiségi propaganda úgyszólván minden felvidéki vármegyében ijesztő mértékben terjed! Ennek a feltűnő jelenségnek nem kulturális, hanem egyesedgyedül szociális okai vannak. A főbaj az, hogy az állami és megyei tisztviselők, kik a magyarságot a megmaradt néhány birtokoson kívül a Felvidéken képviselik, szakítottak azzal a régi tradícióval, hogy a néppel a hivatalos érintkezésen kívül nincs többé bizalmas jó barátja, mint hajdan, hanem hogy szív nélkül adminisztrálnak és lábrakapott a legridegebb és legönzőbb bürokratizmus. A néppel csak akkor törődnek, ha adó, katoná, pénzbüntetés vagy kormánypárti szavazat kell. Ne csodálkozzunk tehát, hogy a Felvidéken nagy elégedetlenség keletkezett, mely a nemzetiségi izgatásnak melegágya. A nemzetiségi vidékekre elsőrangú erőkből álló tisztikart kell szervezni. Nagyon helyesen mondta gr. Tisza István egyik legutóbbi beszédében, hogy a nemzetiségi bajok egyik főoka abban a bizonyos „tyúkszemrehágás politikájában keresendő. Lehet-e azon csodálkozni, hogy amikor a tót nyelv — az adókönyveket kivéve — semmiféle hatósági eljárásban nem érvényesül; amikor ebből a hiányból a magyarául nem tudó tót embert a legnagyobb anyagi károsodás érheti; amikor olyan tisztviselők és állami tanítók kerülnek a Felvidékre, akik egy árva szót sem tudnak tótul: lehet-e azon csodálkozni, hogy a tót nép hallgat az agitátorokra! Mindehhez járul az is — és ez a fő akadály a nemzetiségek megbékülésének —, hogy követeléseiknek törvényes alapja van. így a nemzetiségi törvény 7. §-a jogot ad a nemzetiségi polgárnak arra, hogy a bíróság előtt saját anyanyelvét használhassa. Legyen hozzá bátorságunk és vegyük revízió alá ezt a törvényt, hogy a nemzetiségi agitáció ne hivatkozhassek többé ellenünk törvényes alapra.

Rakovszky István hangsúlyozza, hogy Szmrecsányi Györgynek becsületére válik, hogy bátran feltárja a nemzetiségi bajokat és egyebek között rámutatott azokra a visszasságokra, amelyek abból származnak, hogy telegkönyvi ügyekben és bírói eljárásokban a nemzetiségek nyelve érvényre nem jut. Szóló is szolgálhat egy idevágó esettel, mely a Felvidéken történt. Körülbelül 20—25 éve annak, hogy egy lipatómegeyi községben a bíró — aki more patrio egyszersmind korcsmáros is volt — a körjegyzővel és a végrehajtóval összejátszva, a községbeli lakosok tekintélyes részét kiforgatta vagyónából, ő pedig néhány év alatt nagyon jó módú föld-

birtokos lett. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy a bírói ítéletek, a telekkönyvi végzések és az árverési hirdetések csak magyar nyelven voltak szerkesztve és így az érdekelt tót lakosokat az említett bünszövetkezet félrevezethette. Az ilyen visszaéléseket nem szabad leplezni, ezeknek elejét kell vennünk a fennálló rendelkezések módosításával. Mindaddig, amíg egy atyai, pártatlan, tisztaközű közigazgatás nincs nemzetiségi vidékeinken, addig a nemzetiségi igazgatást kiirtani nem lehet.

Márc. 27-én a költségvetés részletes tárgyalása kezdődvén, március 30-án a belügyi tárca vitája következett

Márc. 31-én felszólalt Szterényi József és elsősorban a városok állami segélyezésének kérdésével foglalkozott. Kiemeli, hogy miután a vármegyei tisztviselők anyagi helyzetét az 1904. X. törvénycikkkel az akkori Tisza-kormány rendezte, valamennyi köztisztviselői kategória közül a városi tisztviselők vannak a legrosszabb helyzetben mind illetmények, mind nyugdíj tekintetében. Ezen a tarthatatlan állapoton segítő, már az előző kormány tervbe vette, hogy azon állami funkciók ellátása fejében, melyeket a városok végeznek, őket bizonyos támogatásban részesíti, illetve ezen funkciók költségeit nekik megtéríti. A jelenlegi kormány is elismeri ezen álláspont helyességét és törvényhozási úton akarja ezt a kérdést rendezni. Szólok hangsúlyozni kívánja, hogy itt nem a városok segélyezéséről van szó, hanem csupán amaz özszegeknek megtérítéséről, melyeket a városok állami funkciók végzéséből folyólag kiadnak. Ilymódon lehetségessé válnék egyfelől a városi tisztviselők helyzetének javítása, másfelől a városok további anyagi romlásának megakadályozása. Ami ez utóbbit illeti, szólok statisztikai adatokkal igazolja, hogy mennyire hanyatlott a városok háztartása a pótladók rendkívüli emelkedése folytán és hogy a városok adóssága mennyire nincs arányban vagyoni erejükkel. Utal továbbá arra, hogy a városok viselik az adók terhének aránytalanul nagy részét és hogy a városokban sokkal nagyobb a fejenkinti adóteher, mint a községekben. A városi lakosság — a községeivel szemben — hasonlíthatatlanul nagyobb adóterhet visel, hogy a városi étellel járó mérsékelt előnyöket magának megszerezze. Ismételten kéri, hogy a kormány lehetőleg mielőbb segítsen a városok s ezzel a városi tisztviselők anyagi helyzetén megfelelő törvényjavaslat benyújtásával.

Ugyancsak márc. 31-én szólalt fel utolsónak gr. Tisza István.

Gr. Tisza István: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Igyekezni fogok rövidre vonni felszólalásomat, de azért mégis a t. Ház kegyes engedelmet kérem, hogy lehetőleg rövid időre, esetleg a két órai időn túl terjeszkedhessem ki. *(Helyeslés. Halljuk! Halljuk!)*

Felszólalásra késztet elsősorban a vármegyei tisztviselők anyagi helyzetének kérdése, vagy hogy a szokásos kifejezést használjam, a vármegyei tisztviselők státuszrendezésének ügye. Nyílt ajtókat törnek be, hogyha a vármegyei tisztviselők státuszviszonyainak, fizetési osztályokba való beosztásuknak javi-

tására irányuló mozgalom jogosult volta mellett érveket kívánnék felhozni. *(Igaz! Úgy van!)* Az kétségtelen, hogy az a helyzet, amelyet 1904-ben teremtett a törvényhozás a vármegyei tisztviselői karra nézve¹ és amely akkor nagyjából talán megfelelt a méltányosság és igazság követelményeinek, azóta lényegesen megváltozott az állami tisztviselők státuszviszonyainál keresztül vitt javítások következtében.¹ ² *(Igaz! Úgy van!)*

Hogy egyebet ne említsek, arra az egyetlen tényre kívánok ma utalni, hogy azon rendelet értelmében, amely a városi tisztviselők illetményeinek szabályozására irányul, a tízezernél több lakossal bíró rendezett tanácsú városok polgármestere a VII. osztályba, rendőrkapitánya a VIII. osztályba soroltatott, amivel szemben a főszolgabíró csak 15 évi szolgálat után juthat a VIII. osztályból a VII. osztályba, *(Úgy van! jobbfelől.)* Azt hiszem, felesleges több érvet felhozni arra, hogy ez a törekvése a vármegyei tisztviselői karnak feltétlenül jogos. *(Úgy van! jobbfelől.)*

Baross János: Ez igaz!

Gróf Tisza István: És ha — amint ez természetes dolog — az ilyen kérdéseket objektív argumentumoknak kell is eldönteniük, — azt a vágyamat és azt a törekvésemet, hogy ezen jogosult kívánsága a vármegyei tisztviselői karnak lehetőleg mielőbb honoráltassék, csak emeli a minden tekintetben férfias, méltóságos és tapintatos magatartás, amelyet — egyes csekély kivételektől eltekintve — a vármegyei tisztviselői kar nagy zöme ebben, az ő saját egyéni érdekeit oly mélyen érintő kérdésben tanúsít. *(Úgy van! Úgy van! a jobb- és baloldalon.)*

T. ház! A tisztviselői egyesület dolgozott ki egy bizonyos javaslatot a státuszrendezési cél elérésére. Igénytelen nézetem szerint ez a javaslat pénzügyi tekintetben nem eshetik súlyosabb észrevételezés alá. Talán egy vagy más részletben lehet kifogást tenni ellene, például abból a szempontból, hogy a tisztviselői állásokat már a legalsóbb fokon a IX. osztályba és nem

— mint az állami tisztviselőknél van — a X. osztályba sorozza; de, ismétlem, lényegileg — ami a pénzügyi konzekvenciákat illeti — kellő mérsékletet tanúsít és nem ló túl a célon.

Hogy ez a javaslat nem fogadható el az én igénytelen nézetem szerint sem, ennek nem pénzügyi természetű okai vannak. Ennek döntő oka az a körülmény, hogy a kérdést egységes országos stá tus felállításával kívánja rendezni, amely országos stá tus felállítása választott tisztviselőknél okvetlenül az automatikus előléptetések olyan nagyarányú érvényesítésével

¹ 1904: X. t. c., mely az akkori Tisza-kormány alkotása.

² A minisztériumnak 4600/1906. M. E. ez. rendeletével.

járna, hogy az nézetem szerint közszolgálati szempontból, a tisztviselői kar szolgálatának hatékonysága és buzgósága szempontjából igen súlyos észrevételek alá esik. *(Úgy van! jobbfelől.)* Ma nagyon szép kifejezést használunk erre a fogalomra: az „automatikus előléptetés“ kifejezést. Régebben kevésbé udvarias szóval és pedig éppen a tisztviselői karnak több hivattalossággal és erősebb munkakedvvel bíró része „Eselsleiter“-nek nevezte; és én nem hiszem, hogy a magyar tisztviselői kar javának is az legyen a célja, törekvése és érdeke, hogy az előléptetési viszonyoknál az érdem ne érvényesülhessen. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Amint a kinevezett állásoknál ragaszkodnunk kell ahhoz a sarkalatos elvhez, hogy csak a fizetési fokozatokban történik automaticamente az előléptetés, de az egyik fizetési osztályból a másikba kinevezés által megy előre az a tisztviselő, — ugyanehhez ragaszkodnunk kell a közszolgálat érdekében a vármegyénél is, ahol azután az előléptetésnek választás útján kell megtörténnie. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Erre az álláspontra helyezkedett az 1904: X. t.-c. is, amely a vármegyei tisztviselők osztálybesorolását elintézte, mert hisz ott is már a szolgabírák és az aljegyzők több osztályba soroltattak: a szolgabírák a X. és IX. osztályba, az aljegyzők a X., IX. és a VIII. osztályba; de egyik osztályból a másikba választás útján lépteti elő a vármegye az illető tisztviselőket. Ugyanezt az elvet kell igénytelen nézetem szerint keresztülvinnünk most is a helybeli előléptetésnek annál a sokkal kiterjesztettebb formájánál, amelyet az állami tisztviselők mintájára a vármegyei tisztviselőknél is életbe kell léptetni.

Ehhez azonban feltétlenül szükséges az, hogy a státuserendezés vármegyénként történjék, vagyis minden egyes vármegye tisztviselői kara külön státust képezzen.

A kérdés az, ütközik-e ez legyőzhetetlen nehézségekbe?

Hogy e tekintetben tisztán lássak és tiszta képet nyújthassak a t. Ház elé is, egy kezdetleges próbát tettem, amelyet a világért sem akarok úgy odaállítani, mint egy megérlelt, kész javaslatot, egyszerűen egy vázlatnak méltóztassék azt tekinteni, amelynek semmi egyéb célja nincsen, mint azt bizonyítani, hogy ez a feladat elháríthatatlan akadályokba nem ütközik.

Nézetem szerint két státust kell minden vármegyei tisztviselői karnak képeznie, a szerint, amint államtudományi vagy jogi kvalifikációhoz van az illető állás kötve. Vagyis a jogi kvalifikációval bíró állásokra, t. i. az árvaszéki és ügyészégi állásokra külön státust kell alkotni, és a többi hivatalos állásokra ismét külön státust. *(Helyeslés.)*

Az utóbbiakra nézve úgy kontemplálom a dolgot, mint a

Vármegyei Tisztviselő Egyesület munkája. Az alispánoknak egy kisebb részét az V-ik, nagyobb részét a VI-ik osztályba. A főjegyzők nagyobb részét a VII-ik, kisebb részét a VI-ba. A főszolgabírók és első aljegyzők — közönyös, hogy ezután másodfőjegyzőknek nevezik-e vagy első aljegyzőknek — nagyobb részét a VIII-ik és VII-be, kisebb részét a VI-ba. A szolgabírák és többi aljegyzők a X., IX. és VIII-ba.

És most a kérdés az, tudjuk-e ezt a csoportosítást vármegyéenként úgy megoldani, hogy minden egyes vármegyében lehetőleg egyenlő arányban csoportosíthassuk a magasabb és kisebb állásokat? Egyetlen egy állás van, t. ház, ahol ezt keresztülvinni nem lehet, és ez az alispáni állás. Ott csak két dolog között lehet választani. Vagy ansziennítás szerint léptetjük elő az alispánok egy bizonyos hányadát a VI. és az V. fizetési osztályba, vagy pedig arra az álláspontra helyezkedünk, hogy csak a nagyobb vármegyék, a nagy vármegyék alispánjai jöhessenek be az V-be, ahol ismét nyílt kérdés lehet és megfontolás tárgyát képezheti, hogy az ilyen nagy vármegyék alispáni állása már eredetileg az V-ikbe szerveztessék-e, vagy a megválasztott alispán a VI-ba jusson és csak bizonyos éveket tartó szolgálat után lépjen elő a VI-ból az V-be.

Én azt gondolom, t. képviselőház, hogy az előbbit kell választani. Elismerem, hogy ez is bizonyos méltánytalansággal járhat egyik-másik konkrét esetben; de szerintem jóval kevessebbel jár, mint az automatikus előléptetés, ahol tisztán az ansziennítás az irányadó. Mert tagadhatatlan, t. képviselőház, hogy a nagy vármegyék alispánjai nagyobb felelősséggel, több gondnal és több munkával járó állást töltenek be; *(Igaz! Úgy van! Helyeslés a jobboldalon.)* de tagadhatatlan az is, hogy nagyobb tisztviselői kar élére emelkednek fel, nagyobb versenyt kell lekiizdeniök, hogy az alispáni állásba eljuthassanak. Indokoltabb tehát, t. ház, hogy a nagyobb vármegyék alispánjai kerüljenek az V. osztályba, mint a kis vármegyékéi. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

A többi állapotról nézve úgy gondolom, hogy az igazságos arányt megtalálhatjuk.

Az én nézetem szerint már most két csoportra oszthatjuk a tisztviselői kart: azokra, akik a VIII., VII. és VI-ba kerülnek és azokra, akik a X., IX. és VIII-ik osztályban vannak. Ami az első csoportot illeti, t. i. a főszolgabírákat és a főjegyzőket és az első aljegyzőket, — ahol ismét a főjegyzők a VI-ba kerülvén, ez különbséget tesz közöttük, mert különben nincs közöttük különbség — ezekkel az én kalkulációm az, hogy ezekből az állásokból körülbelül 20% jut a VI., 50% a VII-ik és 30% a VIII-ik osztályba. Azért több a VII-be, mint a VIII-ikba, mert a főjegyzők nem jutnak a VIII-ikba, hanem csak a VII-be.

E szerint jutna körülbelül 180 állás az V. és VI-ikba és ez megosztatnék a vármegyék között akként, hogy a kis vármegyékben két állás jutna a VI-ikba, a közép vármegyékben három, a nagy vármegyékben egy az V-be, és három a VI-ba, Úgy, hogy körülbelül megmaradna a kellő arány az illető vármegye tisztviselői létszáma és a fölötte lévő nagy állások között.

Sub rosa jegyzem meg, hogy legkedvezőbb az arány a kis vármegyéknél, és ebben némi rekompenzációját láthatják annak, hogy alispánjuk nem jut fel az V. osztályba.

A tisztviselők másik csoportja, az aljegyzők és szolgabírák, három egyenlő arányban osztatnának be a X., IX. és VIII. fizetési osztályba. Az 1910. évi vármegyei tisztviselői költségvetések szerint ez a beosztás összesen 1491 állásra vonatkozik. Ezek közül 180 jutna a VI., illetve kis részben az V-ikbe, a többi 1311-ből 293 a VII-be, 457 a VIII-ba, 281 a IX-be és 280 a X-be. Vagyis, hogy már most nagyobb arányokban beszéljek, valamivel több mint egy ötödész jutna úgy a VII-be, mint a IX-be, és X-be és kevesebb mint két ötödész jutna a VIII-ba.

Ha én már most akármelyik vármegyének tisztviselői létszámát nézem, azt én ezen kulcs szerint meglehetősen egyenlő arányban, meglehetősen igazságosan be fogom a különböző osztályokba osztatni. Méltóztassanak bármelyik vármegye létszámával a kísérletet megtenni, körülbelül egyformán meg lehet az igazságos beosztást találni. Tehát a vármegyei tisztviselők egyes státusai között nagyobb aránytalanságok nem fognak előfordulni.

Ha már most ezt a tervezetet összehasonlítom egyéb tisztviselői ágazatok előlépési viszonyaival, akkor, hogy egy pár példával szolgáljak, azt találok, hogy míg az egyetemi kvalifikációval bíró összes állami tisztviselőknél 2.2% jut az V-be, 9.3% a VI-ba, 18.3% a VII-be, 24.6% a VIII-ba, 21.7% a IX-be és 20.5% a X-be; míg a bíróságoknál 3.2% az V-be, 11.2% VI-ba, 22.4% a VII-be, 23.7% a VIII-ba, 17% a IX-be, 22.5% a X-be: addig e javaslat szerint a megyei tisztviselőknél nem egészen 1% jutna az V-be, 11% a VI-ba, 20% a VII-be, 30.6% a VIII-ba, 18.7% a IX-be, 18.7% a X-be. Tehát az V. és VI. osztályoknál együtt körülbelül annyi, mint az állami tisztviselők egész átlagánál, kevesebb azonban, mint a bíróságnál, ahol — megjegyzem, eltérőleg a rendes számításoktól, — bele vettem a királyi táblákat és a királyi Kúriát is, mert hiszen az illető tisztviselők előlépési viszonyainak szempontjából ezek okvetlenül tekintetbe veendőek. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Körülbelül ugyanannyi, mint ezeknél a középfokozatokban, valamivel kevesebb a X. osztályban, ami azonban csak látszólagos előny a megyei tisztviselőkkel szemben, amit tel-

jes mértékben ellensúlyoz az, hogy a megyei szolgálatban sokkal több közigazgatási gyakornok van, mint amennyi segélydíjas gyakornok van az állami szolgálatban, úgy hogy a bíróságoknál a gyakornokok a tisztviselőknek 9%-át, a vármegyénél 16%-át teszik ki. Ha tehát az alsó rétegek figyelembevételként a gyakornokokat és a X. fizeti osztályt együtt veszem számításba, akkor valamivel hátrányban fognak állni a megyei tisztviselők a bírósági alkalmazottakkal szemben, úgy hogy nagyban és egészben a vármegyei tisztviselők beosztásának ez a kombinációja megfelel ugyanannak az aránynak, mint a magasabb és kisebb állások között, mint amelybe a pénzügyi tisztviselők fognak jutni az ott most folyamatban levő státuszrendezés befejezése után.

T. képviselőházi Ennek keresztülvitelére először törvény, másodsor pedig pénz szükséges. A törvény előkészítése bizonyos időt, de nézetem szerint nem túlhosszú időt igényel és ha az én t. barátom, a miniszterelnök úr oly szíves lesz ezt az alapot elfogadni, meg vagyok győződve, hogy pár hónap alatt elkészülhet egy olyan törvényjavaslat, amely ezt a sűtüsrendezési munkátot teljes megnyugvásra viszi keresztül.¹ Ami a pénzügyi következményeket illeti, a vármegyei tisztviselők szabályzata 1,030.000 korona költséget involvál: az én kombinációm valamivel kevesebb, úgy hogy a millió alatt marad. Azt hiszem, hogy ha egy millióra kontempláljuk az egész reformot, abba belefér még valami, amivel nézetem szerint egy flagrans anomáliát küszöbölünk ki: belefér a főispánoknak utiátalánnyal való ellátása is, mert az a mai viszonyok között, amikor a főispán minden tekintetben az V. fizetési osztályba sorozott állami tisztviselő, teljesen abszurd és tarthatatlan állapot, hogy a főispánnak útiköltsége nincs. *(Úgy van! jobbról.)* És megjegyzem, hogy gyakorlati szempontból teljesen célszerűtlen és helytelen állapot az is, hogy hovatovább odajutunk, hogy minden alispán anyagi áldozatot hoz, ha a főispáni állást elvállalja *(Úgy van! jobbról.)* ami nagyon sokszor komoly nehézségeket okoz abban a tekintetben, hogy a legalkalmasabb ember ülhesen egy vármegye főispáni székébe. *(Úgy van! Úgy van jobbról.)*

A másik kérdés, amellyel röviden foglalkozni kívánok, *(Halljuk! Halljuk!)* a városok igényeinek kielégítése.² Itt méltóztatnék megengedni, hogy mindenekelőtt Szerényi József.

¹ Ez az 1904: X. t. c. módosításáról szóló 1912: LVII. t. c.

² L. a következőkre a városok fejlesztéséről szóló 1912:LVIII. t. c.-et. — Tisza már évekkal előbb (205, 250) — még első miniszterelnöksége alatt — szükségesnek mondja a városok szervezeti reformját, pénzügyi segítségét és a rendőrség államosítását.

képviselőtársamnak egy pár érvére terjeszkedjem ki, és azoknak részben gyenge oldalára is rámutassak. *(Halljuk!)*

Én nagyon kérném a t. Házat, hogy ne akarjuk mi szembeállítani a városi és a községi viszonyokat, és ne akarjuk a kérdést abból a szempontból megítélni, hogy melyik van súlyosabb helyzetben, a városok lakossága-e, vagy a községeké? *(Helyeslés.)* Én azt hiszem, hogy minden számítás, amely ebben az irányban történik, egyfelől gyakorlatilag céltalan, mert csak bizonyos kellemetlen érzések feltámasztására vezethetne, de érdemileg sem jár helyes nyomon. Az én t. képviselőtársam statisztikai adatokat sorol fel arra nézve, hogy fejenként több egyenes adót fizetnek a városokban, mint a községekben. De bizonyít ez valamit? Hát nem kétségtelen tény az is, hogy fejenként nagyobb vagyon és nagyobb jövedelem esik a városokra, mint a községekre? *(Úgy van! Úgy van!)* Hát a fővárosban egy főre annyi vagyon és jövedelem esik, mint egy árvavármegyei faluban? Azt hiszem, ezek a számok semmit sem bizonyítanak, csak olyan hangulatok keltésére alkalmasak, amelyeket pedig azt hiszem, ő is, én is egyaránt ki akarnánk küszöbölni e kérdés tárgyalásából. *(Általános élénk helyeslés.)*

Ugyanez áll a pótadók emelkedésére nézve is. T. képviselőtársam felsorolja azokat a megdöbbentő adatokat, hogy hogyan emelkedik a pótadó a városokban. De mi, akik az életet ismerjük, nagyon jól tudjuk, hogy ha nem is egészen abban az arányban, de milyen óriási arányban emelkedtek a pótadók a falvakban is. *(Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon.)* És egyet ne méltóztassék elfelejteni: a városoknál a pótadó emelkedésének sokkal nagyobb része esik olyan beruházásokra, amelyek a községi élet fejlődésével, virulásával, a lakosság kényelmi igényeivel, egészségügyi viszonyaival és gazdasági fejlődésével függenek össze; míg, fájdalom, a községi pótadók emelkedése legnagyobb részben adminisztratív kiadások emelkedésével jár együtt. *(Igaz! Úgy van! a jobb és a baloldalon.)*

És én azt hiszem, ha ezzel a nagyon komoly kérdéssel foglalkozunk, a bajnak legalább egyik okát a forrásnál igyekezzünk megfogni. Én már régóta folytatok meglehetősen eredménytelen küzdelmet az ellen, hogy amíg mi a legnagyobb gonddal igyekezzünk rendben tartani államháztartásunkat; amíg sokszor szinte komikus gonddal őrizzük a vármegyéket, hogy valahogyan egy félszázalékkal több pótadót meg ne szavazzanak, addig a községek háztartása kardalészára bocsátatik mindenki számára, *(Igaz! Úgy van! a jobb- és a baloldalon.)* akinek valami honmentő reformeszméje van. *(Általános élénk helyeslés.)* Hiszen valahányszor egy fogalmazó nagyon gondolkodik egy minisztériumban, az rendszeren pótadóemelésben érvé-

nyesül a községekben. *(Igaz! Úgy van! Élénk derűtség és tettség a ház minden oldalán.)*

Ezek azok a dolgok, amiket nagyon praktikus szemmel kellene nézni; a központi igazgatásnál és a törvényeknél, melyek két hozunk, a rendeleteknél, melyeket kibocsátunk, mindig meg kellene gondolni azt, amit Napóleon úgy fejezett ki, hogy: mit mond ehhez egy kövér paraszt ott kinn, a faluban? *(Tetszés.)*

T. képviselőtársam továbbá azt mondta, hogy a városok tulajdonképpen nem államsegélyt kérnek, hanem kérik azt, hogy az állam térítse meg nekik azon állami természetű közszolgáltatások költségeit, amelyeket a városok végeznek.

Hát kérem, itt tökéletesen ugyanaz a helyzet a községekhez nézve is. Hiszen a községek is nagyrészt végeznek állami természetű munkákat, *(Igaz! Úgy van! a szélsőbaloldalon.)* és ez úgy a községeknél, mint a városoknál is indokoltá teszi az állam segítő intervencióját. Hanem attól aztán óvni mindenkiket, hogy mi azt a teoretikus megkülönböztetést állami és nem állami természetű közszolgáltatások, adminisztratív teendők stb. között átültsük az életbe. *(Helyeslés.)* Ez a megkülönböztetés nagyon szépen fest a teóriában, de abszolúte nem vihető keresztül az életben. *(Úgy van! Helyeslés.)*

Szorosan vett községi és állami teendők között még inkább lehet, de a középfokú helyhatósági önkormányzati intézkedések és állami intézkedések között abszolúte lehetetlen olyan belső megkülönböztetést tenni, amely lehetővé tegye, hogy ezt a kettőt a gyakorlatban elkülönítsük egymástól. De nem is járnánk el célszerűen. Nem járnánk el célszerűen, mert akkor egymás mellett kettős adminisztratív gépezetet kellene kifejlesztünk, ami számtalan hátránnyal járna. De nem járnánk el célszerűen az állami adminisztráció hatékonysága és az önkormányzat hatékonysága szempontjából sem. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az az állami adminisztráció nem nyerne semmit azáltal, ha azok az ú. n. szorosan vett állami ügyek bíztnának csak a tisztviselőjére, t. i. azok az ügyek, ahol katonát vesz és adót hajt be és bírságot, és rendet tart és rendészetet gyakorol; ellenben a közszolgáltatnak mindazok az ágai, amelyek érdekgondozással járnak, az államtól elkülönítve, helyhatóságokra bíztnának.

Az a közigazgatási tisztviselő csak akkor fogja a maga hivatását betölthetni, ha az ő kezébe összefoly mind a kettő; ha ő az egyik kezével bírságot, büntet és sújt és rendet tart, a másik kezével pedig ápolhat és építhet. És csak az a tisztviselő nyer olyan pozíciót a társadalomban, amely azután lehetővé teszi, hogy ne csak brutális hatalmi szóval, de erkölcsi tekintéllyel is tudja a rendet a maga működési körében fenntartani. *(Igaz! Úgy van! Helyeslés a jobboldalon és a középén.)*

De másrésről megzsibbasztanók vele az önkormányzatot is, mert én az önkormányzatot nem valami olyan egyleti vagy jótékonyági tevékenységnek tartom, *(Helyeslés.)* amely egyik vagy másik, az államra nézve közönyös helyi érdeknek gondozásában merülhet ki. Én az önkormányzat lényegét az állami ügyek intézésében való részvételben keresem;¹ *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)* de nem a tisztviselők működésében, mert a tisztviselő működése már nem önkormányzat, akár választjuk, akár kinevezzük azt a tisztviselőt. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)*

Amit hivatásos tisztviselő teljesít, az nem önkormányzati cselekvény, nem önkormányzati munka, hanem az az, amit a társadalomnak nem tisztviselőkből álló elemei, a tisztviselőkkel együtt, közreműködve, ellenőrizve a tisztviselőket, gyakorolnak. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén.)* És ennek az önkormányzatnak ki kell terjednie a szorosan állami természetű teendőkre is.

Én tehát, mondom, ezt a bifurkációját az állami és nem állami közigazgatásnak — hogy tisztelt túloldali képviselőtársaim nyelvezetével éljek — egészen kikapcsolom² ebből a kérdésből. *(Derültég a jobboldalon. Mozgás balfelől.)* Hanem egyszerűen azt mondanám: Igenis, a városok háztartása abban a helyzetben van, hogy a tisztviselők jogos kívánalmait másképpen, mint lényeges államsegéllyel ki nem elégítheti; tehát teljesen indokolt, hogy az állam egy vagy más formában segítségükre siessen. És teljesen egyetértek t. képviselőtársammal abban is, hogy itt nemcsak a fizetés, de a nyugdíj szempontjából is feltétlenül segítenünk kell a mai tarthatatlan helyzetben.

Erre a célra szolgál az a három millió, amely a mostani költségvetésbe mint felemelt tétel van beállítva; erre szolgálna az a negyedik millió is, amelynek a jövő évi költségvetésbe valló beállítása biztosan kilátásba van helyezve és amelyet a városok már a folyó évben óhajtottak volna megkapni. Részemről nagyon óhajtom, hogy úgy a vármegyei tisztviselők státuszrendezésére szükséges milliók, mint a városok ezen negyedik milliója lehetőleg mielőbb rendelkezésre álljanak. Azt megítélni, hogy a jelen költségvetésbe beilleszthető-e ez a két millió, kizárólag a kormány feladata. E tekintetben nyilatkozzék a kormány, felelőssége tudatában, és ha nem vállalhatja magára az ország pénzügyi helyzetére való tekintettel azt,

¹ Tiszának az önkormányzattal kapcsolatos elvi fejtegetései teljesen meg-
egyeznek az idevágó régi (az 1870: XLII. t. c. előtti) magyar és egyben a
Gneist—Concha-féle újabb felfogással. (Concha: Politika, I., 1895., 510—511,
514—515. l.)

² A koalíció idejében a politikai elvek feladását „kikapcsolásának ne-
vezték. (292).

hogy a folyó évben beállítassék, én ezen elhatározása előtt meghajtok és azt szívesen támogatom, de igenis kérem, hogy mind a két tétel a jövő költségvetésbe okvetlenül felvétsék. *(Élénk helyeslés a baloldalon és a jobbfelől.)*

Másrészről azonban, amint óhajtom, hogy a városok további segélyezése lehetőleg gyorsan haladjon előre, úgy nem tartanám célszerűnek, hogy az egyszerűen ilyen mechanikus úton menjen tovább, t. i. azzal, hogy szukcesszíve újabb milliókat bocsássunk rendelkezésre. *(Helyeslés.)* Azt hiszem, hogy a kérdést másutt is meg kell fognunk; meg kell fognunk a városi törvénynél, mert igénytelen nézetem szerint a mai városi viszonyoknak egyik, sok irányban, így pénzügyi és más irányban is helytelen következményekkel járó baja az, hogy a rendezett tanácsú városok típusa túlságosan nehézkes és költséges. *(Úgy van!)* Míg nagyobb rendezett tanácsú városok számára megkönnyíteném a törvényhatósági jog megszerzését, addig másrészről keresnék olyan típust, amely a nagyközség és a rendezett tanácsú város jelenlegi szervezete közt áll, *(Helyeslés és tetszés.)* amely tehát a városi autonómiát, a városi életet lehetővé tenné a rendezett tanácsú városokra nézve is, de azokat megmentené attól a nagy tehertől, amellyel kisebb rendezett tanácsú városaink sem anyagi, sem, bocsánatot kérek, szellemi tekintetben megküzdeni nem képesek. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és balfelől.)*

Azt gondolom, hogy a városi törvény volna hivatva sok tekintetben segíteni ezeken a bajokon, de ez már nagy megfontolást, sok előmunkálatot, tehát bizonyos időt kívánó feladat. Addig is azonban, míg ez keresztülvihető volna, lehetségesnek tartanék rövid idő alatt egy reformot, amely lényeges anyagi könnyítést jelentene a városokra nézve, de e mellett óriási haladást is jelentene a magyar közigazgatás javítása szempontjából és ez a városi rendőri szolgálatnak államosítása.¹ *(Általános élénk helyeslés.)*

T. Ház! Az idő is hiányzik most már erre, de talán felesleges is volna *(Halljuk! Halljuk!)* ennek mélyreható előnyeit magyarázni. Akármily oldalról nézzük meg a kérdést; akár általános közbiztonsági és közrendészeti szempontból; akár, fájdalom, ma is meglehetősen rossz helyzetben levő, de kivált egy — a múltban megérdemelt — rossz hírnév alatt nyögő erkölcsrendészetünk szempontjából; akár a politikai rendszet szempontjából, t. i. bizonyos nemzetiségi vagy szocialisztikus tendenciákkal szemben való állami küzdelem szempontjából vizsgáljuk a kérdést: *(Helyeslés.)* mindenki, aki ebben az országban gyakorlatilag foglalkozott már rendészeti ügyekkel,

tudni fogja azt, hogy minő tarthatatlan és minő mizériák forrása a mai helyzet. (*Helyeslés jobbról.*)

Minden egyébtől eltekintve, — hogy a rendőri hatóságok kisebb területekre vannak széjjeltagolva, (*Úgy van! Úgy van!*) és hogy ott a kellő egyöntetűség és a kellő kontinuitás hiányzik, — azt gondolom, egyik gyorsan végrehajtható feladat volna a városi rendőrségnek államosítása, amelyet igénytelen nézetem szerint kapcsolatba kellene hozni az igen szerencsétlenül konstruált határrendőrség reorganizációjával. (*Élénk helyeslés és taps.*) Annakidején, midőn t. barátaim nagy részével együtt húztuk a jármot, már megegyeztünk abban a tekintetben, hogy a határrendőrséget, úgy, ahogy az intézmény meghozatott, életbe nem léptetve, államosítjuk az egész rendészetet az egész országban, és a határrendészetet is a törvény módosítása révén beolvasztjuk ebbe az egységesen szervezett rendőrségbe. ¹ (*Helyeslés.*) Azóta, fájdalom, életbelépett a határrendőrség; gondolom, nem nagy gyönyörűségére senkinek, aki annak működését az életben szemléli. (*Úgy van! Úgy van!*) Ami természetes is, mert az is egy szerencsétlen ötödik kereke a mi közigazgatásunknak. (*Úgy van! Úgy van!*) Maga sem tudja, hova tartozik, mi a hatásköre; kellő kapcsolat, összefüggés és szerves egység nélkül a közigazgatás többi szerveivel zakatol az úrben, alkalmatlanságot sokat okoz, de hasznot jóformán semmit. (*Igaz! Úgy van! A jobboldalon és a baloldalon.*)

Én tehát azt gondolom, hogy a kettőt kapcsolatba hozva és a határrendészetnek ma már igen nagyra rúgó költségeit erre a reformra felhasználva, megcsinálhatunk egy üdvös reformot, a nélkül, hogy az államot nagyon lényeges költséggel terhelnék meg, s e mellett igen lényegesen segíthetünk a városok pénzügyi bajain. Ha azután még ennek teljesítése után is mutatkozik fedezetlen szükséglet, természetesen nem állja semmi útját annak, hogy akkor befejezésül ismét bizonyos direkt segílyt nyújtsunk, akár egyes jövedelmi ágak átengedésével, akár fix segílyezéssel a városoknak. De a következő lépés, igénytelen nézetem szerint, a rendőrség államosítása kell, hogy legyen.² (*Élénk helyeslés jobb felől.*)

T. képviselőház! Ezzel befejeztem felszólalásom tulajdonképeni tárgyát, s ha még pár percre kérem a ház szíves türelmét, (*Halljuk! Halljuk!*) ez azért van, hogy röviden reflektáljak Szmrecsányi és Rakovszky t. képviselőtársaimnak a nemzetiségi kérdésről a közigazgatással kapcsolatban tett olyan kijelentéseire, amelyekkel az általános vita keretében, miután előttük szólaltam fel, már nem foglalkozhattam. (*Halljuk! Halljuk!*)

¹ (204).

² L. az 1912:LVIII. t. c. 30. §-át.

Teszem ezt egyfelől az ügy fontosságára való tekintettel, másfelől pedig azért is, mert t. képviselőtársaim hangsúlyozták, hogy az én álláspontommal, legalább nagyobb részben, a nemzetiségi kérdésben egyetértenek. És így talán félreértésekre nyújthatna alkalmat, ha pedig én nem konstatálnám azt, hogy az általuk elmondottakkal, fájdalom, sok tekintetben nem tudok egyetérteni. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Mind a két képviselő úr hangsúlyozta azt, hogy a nemzetiségi kérdés szempontjából milyen nagy hordereje van a közigazgatás jóságának. Feltétlenül aláírom. Hangsúlyozták, mennyire szükséges az, hogy a közigazgatási tisztviselő rokonszenvel forduljon a nép felé, tanácsadója, vezetője, atyja legyen a népnek. Feltétlenül aláírom. De engedelmet kérek, ha ezt tartjuk, akkor nagyon kérem a Ház minden t. tagját, hogy óvakodjunk olyan támadásoktól, és olyan izgatásoktól, amelyekkel csak alááshatjuk a tisztviselői kar azon erkölcsi tekintélyét, amelyre ebből a szempontból szüksége van.

Huszár Károly (Sárvári): Jó volna a tisztviselőknek is óvakodniok a választásoknál! *(Élénk mozgás és nagy nyugtalanlás a jobboldalon.)*

Gr. Tisza István: Legyenek meggyőződve a t. képviselő urak, soha életemben sehol visszaéléseket nem palástoltam, visszaéléseket vagy hibákat nem védelmeztem. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől!)* De ha valahol hibát vagy visszaélést látunk, akkor, ha csakugyan a közérdek vezet bennünket, igyekezzünk orvosolni azt a konkrét visszaélést a maga útján, s csak akkor vigyük a közvélemény és a Ház ítélőszéke elé, ha ez az orvoslás nem sikerült; de ne arra használjuk fel, hogy egészen helytelenül általánosított vádakkal ezt az országot méltatlanul pellengérré állítsuk. *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.)*

Fényes példa erre Rakovszky István t. képviselőtársam mostani beszéde is, ahol egy meg nem nevezett községi bírót emleget, aki összejátszva az uzorásokkal, koldusbotra juttatta annak a községnek a népét. T. képviselőtársam azt mondja, hogy ez a bíró more patrio egyúttal korcsmárosi is. Hát nálunk az a szokás, hogy a bírák egyúttal korcsmárosok? *(Derülség és tetszés jobbfelől.)*

Szabad azoknak a nemzetiségi izgatóknak, akik úgy is lesznek az alkalomra, hogy minket diszkreditáljanak a külföld előtt: szabad azoknak ily könnyelműen odavetett általános kifejezésekkel fegyvert szolgáltatni a kezükbe? *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* És helyesen járt-e el t. képviselőtársam akkor, ha a helyett, hogy ezen bíró ellen a fegyelmi megtorlás nyitva-álló útját alkalmazta volna, most talán évek múlva, az illető megnevezése nélkül, konkrét adat nélkül, azt az általános vádat

dobja ide, amely talán visszhang nélkül hangzik el itt, de gondoskodni fognak róla, hogy kellő visszhangot keltsen ott, ahol a visszhang a magyar állam jó hírvének és érdekének sérelmére szolgál? *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

László Mihály: Scotus Viator!

Gr. Tisza István: És azt mondják t. képviselőtársaim, hogy ők rámutatnak ezekre a hajokra és panaszkodnak, hogy telekkönyvi ügyekben és bírói eljárásokban a nemzetiségek nyelve érvényre nem jut. És itt citálja Szmrecsányi György t. képviselőtársam a nemzetiségi törvény 7. §-át, amely a járás-bírókról beszél, és ebből azután l'agránsvádat kovácsol ismét a külföldre dolgozó jóbarátaink számára, — bizonyára nem készakarva, de ez mellékes, mert a politikában a hiba sokszor nagyobb baj a bűnnél, — tehát meggondolatlanság vádat kovácsolni, hogy íme, itt a nemzetiségi törvény flagránsvétségével állunk szemben. E helyett elég lett volna, ha t. képviselőtársam elolvassa a törvényt a 13. §-ig, amely világosan megmondja, hogy az állam kormánya által kinevezett minden bíróságnak hivatalos nyelve kizárólag a magyar. *(Igaz! Úgy van!)* Világos tehát, hogy amidőn a törvénykezés államosított Magyarországon, az állam nyelve a maga teljes szuverénitásával ki kellett, hogy terjedjen ezen bíróságok ügykörére is. *(Igaz! Úgy van! jobbról és balról.)*

Méltóztassék nekem megengedni, ha valaki, én kívánom, hogy a törvények ebben az országban végrehajtassanak; ha valaki, én kívánom, hogy nem magyar ajkú polgártársainkkal szemben a legmesszebbmenő testvéri jóakarattal gyakoroltassák. De ezt nem azáltal fogjuk gyakorolni, ha ismét rést ütünk a magyar államnyelv érvényesülésén a törvényhozás és kormányzat bármely ágazatában, hanem ezt a sérelmét, ezt a baját nemzetiségi polgártársainknak nagyon jól orvosoljuk azzal, és saját érdekükben legjobban, ha gondoskodunk róla, hogy az állam nyelvét megtanulják. *(Igaz! Úgy van! jobbról és balról.)* Nincs nevetségesebb vád, t. képviselőház, mint ebben magyarosítást látni. Én sohasem láttam, hogy valakit kivetkőztetett volna nemzeti eredetéből, ha anyanyelvén kívül még egy nyelvet megtanult. Hiszen azok a t. képviselőtársaim, akik oly lelkes apostolai, — legalább így állnak ott, — saját fajtájuknak, gyönyörűen beszélnek magyarul. Hát ezzel kivetkőztek a saját román vagy tót eredetükből és nemzetiségükből, hogy magyarul megtanultak? *(Úgy van! Tetszés.)*

T. Ház! Ne éljünk illúziókban! Abszolúte nem magyaro-

sítunk azzal, ha magyarul tanítunk. Nekem a viszonyokat jól ismerő felvidéki barátom mondta egyszer, amikor vele erről a témáról beszéltem, hogy 30 évvel ezelőtt, ha megkérdeztük a tót parasztlegényt, hogy mi vagy, az azt felelte: *Ja szövi uher; azt mondta tótul, hogy magyar vagyok; ma pedig magyarul azt mondja, hogy tót.* Ennyit értünk el a magyar nyelv tanításával. Nem magyarosítunk tehát vele. Illúzióban él, aki azt hiszi, hogy magyarosítunk. Nagy szolgálatot teszünk nem magyar ajkú polgártársainknak, mert fegyvert adunk a kezükbe az élet számára; fegyvert, amellyel haladhatnak a kultúra terén; fegyvert, amellyel könnyebben és jobban érintkezhetnek a magyar társadalommal, jobban elfoglalhatják a magyar társadalomban és közéletben azt a helyet, amit szívből kívánok, hogy elfoglaljanak. *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)*

A magyar nemzet érdekét én másban látom. *(Halljuk! Halljuk!)* Magyar nemzeti és hatalmi érdekét én abban látok, hogy mi hagyjunk fel azzal a vétkes indolenciával, — elsősorban magamnak mondom, — hogy nem tanuljuk meg nem magyar ajkú polgártársaink nyelvét. *(Igaz! Úgy van!)* A magyar intelligencia tanulja meg legalább azt a nem magyar nyelvet, amely hozzá legközelebb van; mert a magyar intelligencia egészen másképp fogja tudni befolyása alá venni nem magyar ajkú polgártársainkat, ha azzal a néppel a saját anyanyelvén érintkeznek. *(Élénk helyeslés és taps.)* És az a magyar tisztviselő egészen másképp fogja misszióját betölthetni, ha nem magyar ajkú polgártársaival azoknak az anyanyelvén érintkezhetik és beszélhet. Én tehát igenis, mint magyar hatalmi érdekét kívánom azt, hogy a magyar intelligencia tanulja a nemzetiségi nyelveket, és nagyon óhajtom, hogy a magyar közép-oktatásban erre tér nyílják a magyar intelligencia számára. *(Helyeslés és taps a jobboldalon.)*

Azt ellenben, hogy mi bármely tekintetben részt üssünk a magyar államnyelv érvényesülésén, a magam részéről a leghatározottabban visszautasítom. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)* És ismétlem, akarva vagy nem akarva, de rossz szolgálatot tettek a képviselő urak a magyar nemzeti ügynek akkor, mikor felszólalásaikban a törvény meg nem tartása vádjának és más, a magyar közállapotok, a magyar közigazgatás ellen Európaszerte hangoztatott — amilyen hangos, hála Istennek, époly alaptalan — rágalomnak koronatanúit gyanánt jelentkeztek. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

A költségvetést elfogadom. *(Élénk tetszésnyilatkozatok, éljenzés és taps jobbfelől. A szónokot számosan üdvözlik.)*

Ad 326. Beszéd Hieronymi Károly temetésén 1911. máj. 6-án.

Hieronymi Károly 1911. máj. 4-én 75 éves korában hányt el, mint Khuen-Héderváry Károly második kormányának kereskedelemügyi minisztere.¹

Özlopos tagja volt a szabadelvű pártnak, majd ennek feloszlása után a Nemzeti Társaskörnek és a belőle alakult nemzeti munkapártnak.

Tiszát régi benső barátság fűzte a nálánál egy emberöltővel idősebb Hieronymihez. Legnagyobb elismeréssel viseltetett bámulatos munkaképessége, lelki ereje, emberi és államférfiúi sokoldalú kiválósága iránt.² Első kabinetjében, mint kereskedelemügyi minisztert, „munkatársává és bajtársává“ választja. „Abban a kabinetben — úgymond Tisza —, amelyik lehetetlennek látszó s lehetetlennek bizonyult feladat megoldására vállalkozik“.³

Feltűnést keltett Hieronymi bölcs mérsékletéről és államférfiúi éleslátásáról tanúskodó posthumus választójogi műve, amelynek éle a magyar nemzetre oly veszélyes választójogi radikalizmus ellen irányul és amelyről szintén Tisza István írt a mű nagy érdemeit szépen méltató becses tanulmányt⁴

A kiváló államférfit 1911. máj. 6-án a Nemzeti Múzeum előcsarnokából temették.

A gyászszertartás után gr. Tisza István a következő nagyhatású beszéddel⁵ búcsúztatta el Hieronymi Károlyt:

Alig néhány nappal ezelőtt szorítottam meg jobbodat! Csorbíthatatlan fényvel ragyogott akkor rám tekintetedből szellemi élelkséged, a férfi akaraterje, a meleg szív egész szeretete, szóval mindaz, ami olyan hatalmassá és olyan vonzóvá tette egyéniségedet. Ki gondolta akkor, hogy most innen kell búcsúszavaimat intéznem Tehozzádf A Reád zúduló viharok elemi ereje derékban törte ketté az erős cédrusfát. Megrendülve és lesújtva es csapástól, csoda-e, ha fájó szívünkől keserű tételődéssel tör elő e kétkedő kérdés: hát miért kellett mindennek így történnie? Pedig ha halálodban is méltók akarunk maradni Tehozzádf, ha Hozzádf méltóan akarunk gyászolni Tégedet, akkor még ebben a kínos pillanatban sem szabad megfeledkeznünk mindarról a vigasztaló és felemelő tanulságról, amelyet

¹ Hieronymi életrajzát I. Az Újság 1911. máj. 5-i számában.

² Kiténik ez Hieronymi Károlyról írt nagyon meglehangú nekrológiájából, ahol különösen kiemeli elhunyt barátjának, mint kereskedelemügyi miniszternek, az 1904. ápr. havában kitört többnapos vasúti sztrájk (177—179) elleni sikeres küzdelem folvamán tanúsított testi és lelki erejét. (Gróf Tisza István összes Munkái I. k., 536—541. 1.)

³ összes Munkák I., 539. 1.

⁴ összes Munkák I. k., 183—199. 1.

⁵ A beszéd szövegét „Hieronymi Károly temetése“ c. cikk szerint közöljük a Budapesti Hírlap 1911. máj. 7. számából.

a Te életed nyújtott nekünk. Erős harcos és hű szolga voltál! Erős harcos, de mindig a közügy harcaiban küzdöttél, alacsony egyéni érdekért soha. E küzdelembe belevitted meggyőződésed egész erejét, férfi lelked egész energiáját, de a gyűlölség pusztító szenvedélyét soha. Hű szolgája voltál a közügynek s ez emelt Tégedet olyan mérhetetlen magasra, önző emberek minden gyengesége, habozása, tépelődése, keserősége és csalódásai fölé. S ezért vagy olyan vonzó példa, olyan fénylő tanulság mindannyiunk számára.

Az önzetlen munkásságban rejlő belső meggyőződésed adta neked az erőt, amellyel diadalmaskodtál egy hosszú élet minden megpróbáltatása fölött. Ez őrizte meg szíved utolsó dobbanásáig kedélyed üdeségét, lelked tisztaságát, szívednek azt a szerető melegét, amely oly becsessé, oly drágává tett Téged mindazok előtt, akik ismertünk. Tiszteletünk, csodálatunk és mindenekfölött szeretetünk elkísér téged a síron túl is. Isten veled! Híven meg fogjuk őrizni áldott emlékezetedet!

327. 1911. máj. 23. országos ülés. — Az 1911. évi állami költségvetés részletes tárgyalása: „a magyarországi zsidók egyházi szervezetét rendezni multhatatlanul szükséges“; a középiskolai tanárok fizetésrendezési mozgalmával kapcsolatos kérdések; felekezeti vakbuzgóság, ateizmus, kozmopolitizmus; zsidóság és szabadkőművesség; felületesség, félműveltség és a napi sajtó; a vallásfelekezetek egyesült küzdelme a radikális és ateista irányzatok ellen; liberális és ultramontán katolikus; magyar liberalizmus és magyar katolicizmus; az ultramontanizmus veszélyei a magyar katolikus egyházra és a magyar nemzeti kultúrára; „második középkort nem fognak Magyarországon többé csinálni“ (Napló VIII. k. 14—20. 1.)

Május 23-án a kultuszárca 1911. évi költségvetésének folyótárgyalása volt a Ház napirendjén.¹

Ostffy Lajos (Kossuth-párti) beszédének végén hosszabban foglalkozik a hazai zsidóság egyházi viszonyainak a szervezeti egység hiányából fakadó tarthatatlan voltával^{1 2} és a megfelelő szervezeti szabályok mielőbbi megalkotását kívánja.

¹ A kultuszárca költségvetésének vitája május 19-én kezdődött. Mindjárt a vita elején felszólalt gr. Zichy János kultuszminiszter, kijelentvén, hogy küzdeni fog minden destruktív irány ellen. (Az akkori vita folyamán — és ez jellemző kortörténeti tünet — sok szó esett a destrukció különböző fajtáiról, a vallás- és nemzetellenes radikális eszméramlatokról.) Ezúttal a kultuszárca költségvetésének tárgyalása nagyon hosszúra nyúlt; csak jún. 19-én ért véget.

² A magyarországi zsidóság szervezetéről, mindmáig három részre tagolt voltáról I. Kmety Károly: Magyar közjog c. művének (VI. kiadás, 1926) 142—143. 1. és Molnár Kálmán: Magyar közjogának (III. kiadás, 1929) 137—138. 1.

Ostffy után gr. Tisza István szólalt fel.¹ Nagyjelentőségű beszédének két főtárgya: egyrészt a középiskolai tanárok fizetésrendezési mozgalmával kapcsolatos kérdések; másrészt korunk növekvő nagy veszedelme: „az ultramontán szektarianizmus és az anarchisztikus tendenciák szektarianizmusa“. Ismét nyomatékkai rámutat a magyar társadalom lelki egységét megbontó felekezeti vakbuzgóságra, túlhajtott felekezetiességre, az „ultramontán szektarianizmus“ egyházi és nemzeti veszélyeire, mint már fiatal képviselő korában (27, 66—67) és 1910-i választójogi beszédeiben (312—313).

Felszólalása itt következik.

Gr. Tisza István: T. képviselőházi *(Halljuk! Halljuk!)* Május végén vagyunk és még mindig legalább is több hét választ el attól, hogy költségvetése legyen az országnak. *(Úgy van! a jobboldalon.)* Ily körülmények között nem volt szándékomban felszólalni és ezért felszólalásomat kizárólag a kérdéseknek egy, mondjuk, olyan szűk körére kívánom szorítani, amelynek aktualitása, azt hiszem, mindenki előtt kétségtelen, aki közviszonyainkat és kulturális viszonyainkat figyelemmel kíséri. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ennek tulajdonítsa előttem szólott t. képviselőtársam is, ha az ő felszólalásával nem foglalkozom és csak egészen röviden érintem azt a nagyon fontos kérdést is, amellyel beszédjének végén foglalkozott. Mivel pedig közvetlenül felszólalásom előtt került szóba a magyarországi zsidók szervezetének kérdése, egy-két szóval meg kell mondanom erre nézve az én igénytelen nézetemet is, amely odaterjed, hogy a mai viszonyok valóban tarthatatlanok; *(Igaz! Úgy van! jobbfelől és a szélsőbaloldalon.)* hogy a magyarországi zsidók egyházi szervezetét rendezni múlhatatlanul szükséges. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* Múlhatatlanul szükséges azért, hogy legyen végre felelős vezetőség, — *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)* egy vagy több, erről most nem akarok beszélni, — amely kellő jogkörrel és kellő felelősséggel rendelkezik és amely ennek folytán az állami felügyeletet és beavatkozást is hatékonyá teheti. *(Élénk helyeslés a jobb- és a szélsőbaloldalon.)*

Bakonyi Samu: Meleg óhajunk!

Gr. Tisza István: Múlhatatlanul szükséges azért, hogy legalább jelentékeny lépés történjék előre abban a tekintetben, hogy a rabbiminősítés a mai vigasztalan viszonyok közül kiemelkedjék. *(Élénk helyeslés a szélsőbaloldalon.)*

Bakonyi Samu: Legforróbb óhajta magának a felekezettnek is!

¹ Tisza ezúttal középiskoláink tanári karával és tanügyi viszonyaival foglalkozik; a budapesti egyetem jogi karán uralkodó állapotokat jóval előbb (88—89) tette bírálat tárgyává.

Gr. Tisza István: Nagyon jól tudom, hogy ez forró óhaj-tása a magyar zsidóság magasabb színvonalon álló összes tagjainak. Hiszen nem is gondolom, hogy bárki is olyan autonómiával akarja őket megajándékozni, amely nem felel meg a magyar zsidóság java intencióinak és kívánságainak. Épen ezért — és ezzel végzek is ezen témával — a magyar zsidóság autonóm szervezetének megállapításánál lehetetlen szemet hunyni azon nagyon sajnálatos tény előtt, hogy a zsidóság legalább is két egymást gyűlölő táborra szakadt... (*Úgy van! a szélsőbaloldalon.*)

Bakonyi Samu: Mesterségesen csinálják, akik hasznot akarnak húzni belőle!

Gr. Tisza István: ... olyan két táborra, amelyeket — nagyon félek tőle — egy egységes, életképes autonómiába belekényszeríteni nem fog lehetni. (*Mozgás.*)

Én most tovább e kérdéstről nem beszélek, de a gyakorlati nehézség itt fekszik. Ez azonban nem ok arra, hogy ad graecas calendas elodázzuk a kérdést, de annak megoldásánál ezzel a gyakorlati nehézséggel is számolni kell. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Ezek után áttérek felszólalásom tulajdonképeni főtárgyára, azokra a viszonyokra és körülményekre, amelyek általában közoktatásügyünket, de különösen középiskoláinknak szellemi életét bizonyos bajokkal, komplikációkkal és veszélyekkel fenyegetik. (*Halljuk! Halljuk!*) És itt elsősorban a tanári fizetésrendezéssel kapcsolatos mozgalomra kell kiterjeszkednem, (*Halljuk! Halljuk!*) dacára annak, hogy hála Istennek, ez a mozgalom talán már kikerült akut stádiumából és annak legfőbb bizonyos utóhullámaival kell még számolnunk.

Igen kérem a Ház minden tagját, általában mindazokat, akiket érdekel a dolog, hogy legyenek arról meggyőződve, hogy senki inkább nem érzi át azt, mennyire jogosult volt a magyar tanári kar azon törekvése, hogy anyagi illetményeit korszerű színvonalra emeltesse, mint én. (*Helyeslés.*)

Teljesen jogosult ez a törekvés, jogosult általában a magyar tisztviselői kar minden rétegében, mert hiszen még nem olyan régen is, az akkori viszonyokhoz képest, igen csekély volt a magyar tisztviselői kar fizetése, azóta pedig tudjuk, hogy a megélhetési viszonyok rohamosan drágultak; (*Úgy van!*) másrészt pedig egy szabadelvűen és helyesen gondolkozó ember sem zárkozhatik el a magyar művelt középosztálynak azon törekvése elől, sőt a legnagyobb rokonszenvvel kell, hogy felkarolja annak azon törekvését, hogy abba a helyzetbe juttassa magát, hogy nemesebb és finomult értelemben vett nagyobb igényeket elégíthessen ki, nagyobb igényeket elégíthessen ki családtagjai részére. (*Általános helyeslés.*) Én tehát

minden olyan mozgalmat, amely arra irányul, hogy a magyar művelt középosztálynak ezen igen értékes része kielégítő anyagi helyzetbe jusson, jogosultnak tartok és rokonszenvvel fogadok. *(Élénk helyeslés.)*

Ez a rokonszenv csak egyes olyan nyilatkozatokkal szemben nem érvényesülhet, amelyek azután a fizetésrendezés kérdését a hivatás teljesítésének kérdésével kapcsolják össze. Kétségtelen tény, hogy ha valaki anyagi gondokkal küzd, az a leg-erősebb lelkű embernél is vissza fog hatni hivatásának teljesítésére; *(Igaz! Úgy van!)* kétségtelen tény — és lelketlenség volna ezt kétségbevonni akarni, — hogy nem lehet ugyanazt az elfogulatlan, odaadó és önfeláldozó kötelességteljesítést kívánni attól, akinek családja megélhetése a legmélyrehatóbb gondokat okozza. *(Igaz! Úgy van!)* De engedelmet kérek, mentői nagyobb erkölcsi értéke van valakinek, — egyesnek, vagy társadalmi rétegnek, — annál inkább kell ambícióját abba helyezni, hogy még a legelőnytelenebb helyzetben is, talán megkettőzött, megfeszített odaadással teljesítse kötelességét. És így az a gondolatkör, mely szerint a kötelességteljesítést, az idealizmus ápolását, a gondjaikra bízott ifjúságnak ideális és nemzeti szellemben való nevelését anyagi érdekeik kielégítésétől tegyék függővé, — meg vagyok róla győződve, — felháborodással utasítatik vissza a magyar tanári karnak színe-java részéről. *(Igaz! Úgy van!)* Épen azért azokat az egyes kifakadásokat, amelyeket a tanári kar egyes tagjai ilyen irányban megengedtek maguknak,¹ nem szabad az egész tanári karnak imputálni; *(Általános helyeslés.)* ugyanazért a tanári karnak sem szabad találva éreznie magát akkor, ha ezek a kifakadások megfelelő retorzióban részesülnek. *(Igaz! Úgy van! a jobb- és a baloldalon.)*

Ami már most magát az anyagi viszonyok javítására irányult törekvéseket illeti, hiszen ezek nagyban és egészben sikerre vezettek. Itt még csak egyes kérdések maradtak fenn és ezek is talán inkább az időtől függővé téve, amely alatt érvényesíthessenek. Én a magam részéről nem habozom kijelenteni, hogy melegen óhajtom, miszerint az a bizonyos kulcs — neveztessek az harmadolásnak vagy akárminek — amely mellett a középiskolai tanári kar a különböző fizetési osztályokba besztatott, alkalmazkodjék évről-évre a létszám emelkedéséhez, vagyis ne tolódjék el a tanári kar hátrányára a létszám emelkedése folytán. *(Általános helyeslés.)* Melegen óhajtom azt is, hogy amint az állam pénzügyei engedik, a lehető legrövidebb idő alatt jusson a tanári karból is — itt már természetesen be-

¹ Megbotránkozással emlegették akkoriban egyik középiskolai tanárnak azt a hazafiatlan nyilatkozatát, hogy „éhes hassal nem lehet a himnust énekelni!”

tudva az igazgatói és főigazgatói állásokat is — a VI. és V. fizetési osztályokba körülbelül annyi percentje a tanári karnak, amely más foglalkozási ágaknak megfelel a magasabb hivatali állások betöltésénél. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

Feltétlenül óhajtandónak tartanám azonban azt, hogy a tanári kar előléptetésénél is az érdem jutalmazható legyen; rés nyitassák annak, hogy nocsak éppen a szorosán automatikus előlépés útján történjék a tanári kar előmenetele. Őszinte örömmre szolgál, hogy éppen a jelenlegi kormány az automatikus előléptetésnek, fájdalom, nagyon elharapódzott jelszavával szemben oly férfiasan megállja helyét.¹ *(Helyeslés.)* Őszinte meglepődésemre szolgált, hogy már a megyei tisztviselők jogosult igényeinek kielégítésénél is ezekkel a nehézségekkel kellett és sikerült elsősorban megküzdni, és hogy egyebet ne mondjak, alig pár napja t. barátom, a pénzügyminiszter úr, ugyancsak helyes és férfias felfogásnak adott kifejezést a kereskedelmi tárca alkalmazottjai és gondolom, a postai alkalmazottak fizetésrendezésének kérdésében. Mert meg vagyok róla győződve, — hogy erősebb kifejezést ne használjak — hogy elernyedtt társadalom az, amely az érdem jutalmazása előtt el akar zárkózni; amely saját munkájánál nem igyekszik azon, hogy megfeszített erővel dolgozva gyorsabb előlépésre is tegyen szert, hanem nem kíván egyebet, mint hogy ugyanazon petyhüdt tempóban, a sablonos kötelességteljesítés mellett egyformán menjen előre valamely foglalkozási karnak kiváló, vagy nem kiváló, buzgó, vagy kevésbé buzgó tagja. *(Úgy van! a jobboldalon.)*

Elismerem, hogy e kérdés bizonyos nehézségekkel jár, éppen a tanároknál, a tanári munkásság belső természeténél fogva. A tanár munkája kevésbé szemmel látható, mint a legtöbb más tisztviselő munkája, kevésbé bírálható felül külső, szemmel látható ismérvek alapján; tehát elismerem azt is, hogy itt talán több tér nyílik a protekciónak, mint másutt. De ez nem tarthat vissza attól a meggyőződésemtől, hogy a tanári karnál is rést kell nyitni az érdemek kivételes jutalmazásának, és azt hiszem, meg lehet találni a módokat, úgy hogy a tanári kar azért biztosítva legyen, hogy nem jogtalan protekció és kegyenrendszer útján fog egyik vagy másik tagja a tanári karnak érdemtelen előléptetésben részesülni. *(Úgy van! a jobboldalon.)*

Reasszumálom tehát, hogy minden oly törekvését a tanári karnak, amely az illetmények javítására irányul, természetesen, jogosultnak tartom és azt rokonszenvvel fogadom. Kevésbé mondhatom ugyanazt a tanári törekvések azon részei-

ról, amelyek a munka könnyítése szempontjából érvényesülnek. És őszintén megvallom, sajnálatomra szolgál, hogy a tanári kar oly elkeseredetten tiltakozott az ellen, hogy a maga 18 órai kötelező tanideje 20 órára emeltessék fel. Mi sem áll távolabb tőlem, mint az, hogy ezt a kérést újból fel akarjam kavarni.

A t. kultuszminiszter úr abban a helyzetben volt, hogy teljesíthette ezt a nagy kívánságát a tanári karnak; most már a legnagyobb hiba volna újból feléleszteni ezt az ügyet. Én csak annak a meggyőződésnek adok kifejezést, hogy a tanári kar talán nem helyes úton járt, amikor e kérdést oly mereven előtérbe állította; amikor elzárkózott azon nagy igazság elől, amelyet pedig nekünk magyaroknak nem volna szabad elfelejtenünk, hogy nekünk, ha azt a nagy célt el akarjuk érni, amely felé minden valamirevaló magyar embernek törekednie kell: akkor a társadalom minden rétegében a megfeszített munkát kell nem szóval, de lehetőleg cselekedettel prédikálnunk, és hogy e tekintetben a magyar fiatalság előtt elsősorban a magyar tanári karnak kellene mintaképpül állnia. *(Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Erre különben van tér a tanári kar előtt. Kisebb óraszám mellett ugyanis nagyon nagy tér nyílik a szoros óraszámra kívüli tevékenységre. Ott van mindaz a foglalkozás a fiatalsággal, amelyben, nem tudom, a mai tanári kar megüti-e azt a mértéket, amivel az öregek bírtak. Ott van az odaadó foglalkozás a tudománnyal, amely nem egyes tankönyveknek összehátolásától *(Úgy van! Úgy van!)* és nem bizonyos felületes zszurnalisztikai tevékenységből, hanem intenzív belértékű tudományos munkásságból áll.

Hát ha a tanári kar kiküzdötte magának a 18 órai heti időt, elég tér nyílik arra, hogy kimutassa, hogy ezt nem alacsony önzésből tette, hanem azért, hogy azután annál odaadóbban, annál behatóbban foglalkozhassék a nem sablonszerű, de talán annál hivatásszerűbb tanári funkciók teljesítésével. *(Helyeslés a jobboldalon.)* És ha ezen a helyen be fogja tölteni a magyar tanári kar azt az űrt, amely betöltésre vár, én leszek a legelső, aki örömmel fogom konstatálni, hogy megérdemelte azt a teherkönnyítést, amely a 20 órai munkaidő be nem hozatalában rejlik. *(Élénk helyeslés.)*

De van itt még egy másik hasonló törekvés. Az, amely a 80 évi nyugdíjazási periódusnak meghosszabbítása ellen szegült. Itt is úgy van, a szerzett jogok már teljesen megvédettek. Erre a kérdésre azonban nem szándékom visszatérni, de a pro futuro, a jövőbeli rendezésre nézve annak az erős meggyőződésnek adok kifejezést, hogy Magyarország sem szellemileg, sem pénzügyileg nem elég erős arra, hogy 30 évi szolgálat után 50—55 éves, egészséges, erőteljes férfiakat teljes fizetéssel nyug-

díjba küldjön. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon és a középen.)*

Itt ismét az a szempont áll előttem, hogy nekünk takarékoskodnunk kell a nemzeti erőkkal, takarékoskodnunk különösen a szellemi tőkével, amellyel rendelkezünk; abból nem szabad paragon hevertetnünk semmit, azt a magyar kultúra, a magyar nemzeti lét céljaira fel kell használnunk, és ki kell használnunk mindaddig, amíg rendelkezésre állanak és hasznos munka teljesítésére képesek. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Úgy, hogy ha abban a helyzetben lesz is a kormány, hogy a többi tisztviselői ágazatoknál a 40 évről a 35 évre lemelessen, nagyon helyeslem azt az eszmét, hogy a tanári kart is pro futuro ebbe a 35 éves rendszerbe illesszük bele. *(Helyeslés a jobboldalon és a középen.)*

És megfontolásra ajánlok még egy szempontot: nem lehetne-e a dolgot úgy megoldani, hogy a nyugdíjogosultság emelkedjék úgy, hogy a fizetés 35 év alatt elérhesse a száz percentjét, de azért aki 40 éves szolgálatot nem teljesített, csak beigazolt munkaképtelenség esetében kérhesse nyugdíjaztatását. *(Helyeslés jobbfelől.)* Mert ismétlem, valóságos pazarlás a nemzet értékes szellemi erőivel, ha nem öreg, de egészséges, életerős embereket engedünk minden szükség nélkül nyugdíjba menni és teljes tétlenségben élni. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

És ha a t. tanár urak arra hivatkoznak, hogy az ő munkájuk sok tekintetben hamarabb elhasználja az erőket, mint más foglalkozási ágak munkája, itt ismét arra kérem őket, nézzék a dolognak rájuk nézve necsak hátrányos, de előnyös oldalait is. *(Úgy van!)*

Megengedem, hogy a tanári szolgálat jár bizonyos olyan strapával, erőfeszítéssel, amely más foglalkozási ágaknál nincs meg, de ezzel szemben óriási előnye van a szünidőben. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középen.)* Nemcsak abban, hogy sokkal nagyobb része esik az évnek tanári szünidőkre, mint bármely más tisztviselői ágak szabadságidejére. Ue abban is, hogy — eltekintek egészen kezdő vagy egészen mellékes funkciókat teljesítő tisztviselőktől — más, érdemleges munkát végző tisztviselőnek olyan értelemben vakációja, mint a tanárnak, nincs sohasem. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* Mert a tanár az egyedüli, aki abban a szerencsés helyzetben van, hogy akkor, amikor neki szabadsága van, egész munkálkodása szünetel. Neki nem kell előre dolgoznia, hogy szabadságra mehesse; nem kell utólag feldolgoznia fenntartott ügyeket; nem kell azt a mérgeledést és esetleg azt a munkatöbbletet elviselnie, amivel a szabadságáról visszajövő tisztviselő számtalanszor találkozik, ha mások lerontották azalatt azt, amit ő bizonyos irányban megépített. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

Az a szellemi pihenés, amely ma a tanárnak rendelkezésére áll, egyetlen más foglalkozási ágra nézve sem áll fenn. Az élet nyújt előnyöket és hátrányokat; nagyon szerencsések volnánk, ha mindnyájan egy kicsit javíthatnánk az emberi természetet és többet foglalkoznánk sorsunk előnyös, mint hátrányos oldalával.

Különben én azt a meleg óhajtást akarom kifejezni, hogy most, midőn a tanári kar, mondhatni, csaknem teljesen célt ért; most, midőn alig van már egy pár detail-kívánsága a tanári karnak, melyeknek megoldása, gondolom, szintén inkább csak kisebb vagy nagyobb idő kérdése lehet: csendesüljenek el mindazok a hullámok, melyeket ez a mozgalom felvert; felejtjük el a zavaró incidenseket, melyekkel esetleg járhatott és a magyar tanári kar azzal a meglepődést keltő tudattal, hogy a magyar törvényhozás és a magyar társadalom honorálta az ő jogos kívánságaikat, megadta nekik azt, ami megilleti őket, — feküdjék egész lélekkel, egész erejével arra a magasztos hívásra, amely rá vár. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Talán senkinek, egyetlen egy társadalmi rétegnek sincs olyan messze kiható befolyása a nemzet jövőjére, mint a középiskolai tanári karnak, *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* mert talán éppen a középiskolai tanári karnak van leginkább módjában befolyást gyakorolni annak a nemzedéknek egész szellemi és erkölcsi életére, amely vezetni fogja a magyar társadalmat a jövő generációkban. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* Egyetlen foglalkozási ága sincs az országnak, amelyik a nemzeti kultúrának előbbre vitele terén oly nagy lehetőségekkel rendelkeznék, oly nagy hivatás és feladat előtt állana, mint a tanári kar. Érezze át a tanári kar ezt a hivatását; vigye bele ebbe a munkába élete erejének legjavát és fejtsen ki most már, az anyagi gondoktól legalább nagy részben felszabadult lélekkel, mentői mélyebb, mentői szebb és mentői igazabb tevékenységet a kultúra felvirágoztatása, terjesztése és ápolása körül. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* És ha ez a munka ellentétekkel, nézetkülönbségekkel, véleményharcokkal, súrlódásokkal jár, — attól ne ijedjen meg. Ebben sincs semmi baj. Mert élet küzdelem, harc és súrlódás nélkül nem képzelhető. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* Csak azoknak a nagy összekötő kapcsoknak kellene a dolgok mélyén megmaradniok, amelyek magyar embert magyar emberrel minden körülmények között, minden ellentétek alatt és fölött is össze kell, hogy tartsanak. *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)*

A nemzeti egységnek és a társadalom különböző rétegei közötti belső békének a kapcsolai azok, amelyeket ápolni hivatása minden magyar embernek, de talán senkinek sem inkább, mint annak a társadalmi rétegnek, amelynek gondjaira bízta

a magyar állam és a magyar társadalom a jövő nemzedék lelki életének ápolását. *(Úgy van!)* És éppen ezért lehetetlen meg nem emlékezni azokról a sok tekintetben szomorú jelenségekről, amelyek egész kulturális életünkben felmerülnek és amelyek mindjobban átcsapnak iskolai életünkre, közoktatási szerveinkre is. *(Halljuk! Halljuk!)* Értem a szektariánizmusnak azt a hódítását, azt a térfoglalását, amelyet oly szomorúan tapasztalunk minden téren. *(Halljuk! Halljuk!)* Oly mellékes, hogy hol kezdődött. Talán tényleg bizonyos elvakult, túlbuzgó, elmaradt vallásfळेkezeti törekvésekben kezdődött a nemzeti kultúra egységének ez a megbontása. De kétségtelen, hogy ma már nem az egyedüli, sőt talán nem is a legnagyobb veszedelem, hanem ezzel a szektariánizmussal szemben ott találjuk a másik veszedelmet: az egyedüli üdvözítő ateizmusnak és kozmopolitizmusnak veszedelmét, *(Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon. Taps balfelől.)*

Itt sub rosa legyen szabad mindjárt tiltakoznom az ellen, hogy ezt a végtelenül fontos és végtelenül veszélyes jelenséget ismét hamis cégér alatt igyekezzünk forgalomba hozni. Két adresszre küldik nagyon gyakran ezeket a törekvéseket. Az egyik inkább fél szavakban, sub rosa, a másik nagyon nyíltan. Végzek először az elsővel.

Többé-kevésbé a sorok között, de igen divatossá lesz, kapcsolatba hozni ezt a materialisztikus, anarchisztikus irányt a zsidósággal. Én ez ellen ünnepélyesen és határozottan tiltakozom. *(Helyeslés jobbfelől.)* Én azt hiszem, a zsidóság kebelében is megférnek a legkülönbözöb szellemi irányok. Azt hiszem, a legsötétebb vakbuzgóságtól az ateizmusig felmutat az a zsidóság is igen különböző szellemi törekvéseket. Ebből tehát egy újabb izgatásra nem szabad táplálékot meríteni *(Elénk helyeslés és taps jobbfelől.)* és nem szabad ezzel újabb üszköt dobni a magyar nemzeti társadalomba, *(Elénk helyeslés jobbfelől.)*

A másik, nézetem szerint szintén nem helyes cégér, ami alá nemcsak ellenfelei a mozgalomnak, de barátai is igyekeznek azt soroltatni: a szabadkőmívesség. T. képviselőház! Én nem vagyok szabadkőmíves, nem is igyekeztem ennek a mozgalomnak titkaiba belehatolni, de azért egyet tudok: tudom azt külföldi és hazai példákból, hogy a szabadkőmívesség magában véve nem azonosítható sem az ateizmussal, sem a materializmussal, sem a hazaellenességgel. *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)*

Hogy egyebet ne mondjak, az köztudomású tény, hogy boldogult Vilmos német császár szabadkőmíves nagymester vagy nem tudom, micsoda volt, pedig azt hiszem, nem volt sem ateista, sem hazaellenes, talán még antimilitarista sem.

(*Élénk derültség.*) És tudom azt a magyar történelemből és tudom azt magyar példákból, hogy igen mérsékelt gondolkozású és igen vallásos érzelmű emberek előkelő szerepet játszottak a magyar szabadkőművességben.

Én tehát csak ezekből a közkézen forgó tényekből vonhatom le azt a tanúbizonyságot, hogy a szabadkőművesség fejthetett ki bizonyos propagandát az egyházi ortodoxia ellen is, mindenestre a gondolkodás szabadsága mellett, nem a szabadgondolkodás mellett, amit ma értenek alatta, (*Derültség.*) hanem a gondolkodás valódi szabadsága mellett és fejthetett ki igen intenzív, humanisztikus munkát az alsóbb néposztályok anyagi és szellemi sorsának felkarolása terén; de én azt hiszem, megférnek a szabadkőművességben belül a legkülönbözőbb szellemi irányzatok képviselői is.

Most pedig egy újabb jelenség, hogy a szabadkőművesség élére — legalább amennyire látjuk — egy fiatal gárda került, amely tagadhatatlanul óriási agilitással törekszik vezéri szerepre minden téren; törekszik a legultrább radikalizmus útján feltűnni, híres emberré, szereplő emberré válni, (*Úgy van! jobb- és balfelől.*) és amely nagyon kényelmes és célszerű dolognak tartja piederstálul használni fel magának a szabadkőművességet. (*Úgy van! Úgy van! jobb- és balfelől.*) Hogy a magyar szabadkőművesség túri-e, elfogadja-e ezt a szerepet; hogy odaadja-e magát piederstálul, az az ő dolga. De ma még, addig, míg nincs konstátálva az, hogy a magyar szabadkőművesség tényleg átalakult egy ultraradikális szektává; amíg nincs bebizonyítva, hogy a szabadkőművesség beáll Kanonenfütternek ezeknek az uraknak háta mögé: addig nem szabad azonosítanunk a szabadkőművességet ezekkel a törekvésekkel és nem szabad felülnünk egyenesen ezeknek az ultraradikális uraknak, akik az ellenük intézett támadásokat úgy akarják feltüntetni, mintha ez meggyalázása volna az eddigi szabadkőművességnek, (*Helyeslés jobbfelől.*) amelynek pedig — ismétlem — nagyon számos mérsékelt, tiszteletreméltó, vallásos tagja is van. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*)

Hanem hát hámozzuk ki a hamis jelszavakból ezt az egész jelenséget és nézzünk szemébe annak, minden ilyen mellékiztól megfosztva. (*Halljuk!*)

Azt hiszem, az általános emberi és speciális hazai viszonyok hozzák magukkal, hogy ez a bizonyos szellemi irány a jelen időben annyira elhatalmasodott. Az a lökés, amelyet a természettudományok adtak, a dolog természeténél fogva megrendítette igen sok embernek a világnézetét. A gondolkodás teljes szabadsága merészebbé tette az embereket, lerombolta a tekintélyeket, ami járhat átmeneti bajokkal, de amit én egészben véve bajnak nem tekintek. A kultúrának általános hala-

dása a társadalomnak sokkal szélesebb rétegeit tette hozzáférhetőkké bizonyos szociológus vagy etikai vagy bölcsészeti elmélkedések és okoskodások számára. És ezáltal, amíg egyfelől sokkal nagyobb tért nyújtott a spekulatív okoskodásokra és argumentációkra, másfelől sokkal nagyobbá tette a kísértést, hogy így kevesebb alapossággal és kevesebb tudományos mélységgel dolgozzék valaki és érhesen el sikert, mint annakelőtte, amikor a társadalomnak csak egy igen csekély, alapos műveltségű elitrése foglalkozott e mélyreható kérdésekkel. *(Általános helyeslés.)*

Ma Magyarországon minden félművelt ember sokkal többet szociológuskodik, mint felteszem, az én csekélységem. *(Igaz! Úgy van! Derűtség a jobboldalon.)* A világ léte és nem létének nagy problémái felett sokkal nagyobb önérzettel és sokkal nagyobb biztossággal okoskodik és beszél, mint mások, akik talán több időt töltöttünk el abban, hogy igyekezzünk némi műveltségre szert tenni. *(Általános helyeslés.)*

Ilyen viszonyok között természetesen azok a szellemi velleitások, amelyek már magában véve felületesség és félműveltség veszedelmét teszik, nagy mértékben elharapóznak és igen sok helyen szimpátiákra találnak.¹ *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* Ezeknek a törekvéseknek pedig valóságos melegágya a napi sajtó.² *(Helyeslés a jobb- és a baloldalon. Zaj. Halljuk! Halljuk!)*

Ne méltóztassék, t. képviselőház, engem olyan korlátolt embernek tartani, aki a napisajtónak nagy és fontos hivatása iránt érzékkel nem bír. A mai társadalmi élet és az emberiségnek fejlődése és haladása úgy, ahogy az történt, a sajtó közreműködése nélkül elképzelhető sem volna. A baj, amit én látok, — és ebben talán egyetértenek velem a sajtónak hivatott munkásai is, — a viszonyokban, az egészségtelen versenyben rejlik. A magyar közönségnek helytelen és a sajtó rossz szokásából táplálkozó megszokása és gondolkozási módja belekényszerítette a sajtót abba, hogy olyan útra térjen, ahová nem való; hogy t. i. a magyar közönségnek úgyszólván Konversations-Lexikonja legyen. *(Általános helyeslés.)* A sajtónak feladata szerintem elsősorban a tények regisztrálása. A kultúr-ember, amikor reggel lapot vesz a kezébe, azt kívánja, hogy a lap lehető rövidséggel és szárazsággal mondja el, hogy mi történt 24 óra alatt, s mondja el igazán és ne hazudjék neki.

A másik, amit a dolog természete szerint kell, hogy a napi sajtó kövessen, az, hogy bizonyos politikai propagandát csináljon. Itt már természetesen tér nyílik az okoskodásokra.

1 Az álszociológusok és általában a „félművelteg radikalizmusa” ellen küzd Tisza főleg a Magyar Figyelőben. (306, 322).

2 Így tartotta annak idején Gyulai Pál is.

az argumentációkra, esetleg a rabulisztikára is. De hogy azután hová látjuk fejlődni, főleg Magyarországon, a sajtót, az már valósággal beteges állapot; olyan, amilyenek teljes lehetetlenség a sajtót elképzelni. Mert az, amit a magyar ember kíván, az, hogy megkapja, lehetőleg kiszínezve, ha nem is egész helyesen, ha nem is az igazságnak megfelelően, a napi eseményeket; kapjon lehetőleg rövidre tördelt politikai okoskodásokat, hogy azok átolvasása és átgondolása nagy fáradtságába ne kerüljön; kapjon azután egy nagy adag pornográfiát, szociológiát, etikát, világbölcsészetet, művészetről, tudományról, mindenről való okoskodást; hogy a maga egész szellemi szükségletét abból az ötkrajeáros lapból merítse, amelyet a reggeli kávéjával szervíroznak: ez a veszedelem. (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés.*) Ez a veszedelme egész kulturális életünknek, és pedig olyan veszedelme, amelyért a sajtó tulajdonképpen nem is hibás, mert ebbe őt belekényszerítette a közönség ízlése, belekényszerítette a közönség felületessége és amelyen a sajtó tulajdonképpen nem is tud segíteni. Mert ha egyszer a közönség ezt kívánja,... (*Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk!*)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István: ... ha a közönség ilyen lapokra fizet elő: akkor természetes dolog, minden lapnak meglesz a maga fiatal szociológusa, társadalombölcsésze, kultúrpolitikusa, műértője. Ha azután ezek az urak az éjjeli órák sebtében végzett munkán talán kevesebb alapossággal tudnak dolgozni, mint ami nőt ezek a nagy problémák megkívánnak, ezért csakugyan én leszek az utolsó, aki nekik szemrehányást tesz.

De itt van az a szomorú tény, hogy a magyar társadalom magas szellemi táplálékának aránytalanul nagy részét a napisajtó ilyen vegyes rovataiból meríti, ami pedig a dolog természeténél fogva a félműveltségnek, a felületességnek és az ezekkel mindig karöltve járó önhittségen alapuló, merész, sivár, impotens és improduktív szellemi irányzatnak melegágya. (*Általános helyeslés.*)

Ezzel a törekvéssel szemben, amely mentül üresebb, annál kongóbb, tehát annál lármásabb; mentül felületesebb, annál önhittebb; mentül sekélyebb, annál türelmetlenebb; ezzel szemben igenis fel kell vennünk a küzdelmet mindannyiunknak, legyünk különben bármely táborban, (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*) akiknek a magyar kultúra jövő fejlődése szívükön fekszik.

S ha küzdelemről és az ilyen irányzatok leszorításáról beszélek, itt nem zsandárra, nem az államhatalomra gondolok. Az államnak itt tulajdonképpen csak az a szerepe van, hogy hozzáférhetővé tegye az igazi kultúrát a társadalom mentül szélesebb

rétegeinek; de ezt a munkát a szellemi életnek, a szabadságnak fegyvereivel magának a magyar társadalomnak keli mozgásba hoznia. *(Általános élénk helyeslés.)* Ebben a munkában a magyar társadalomnak kell egyesülnie. És hogy ez megtörténhessék, mindazoknak, akik hivatva vannak ebben a munkában részt venni: elsősorban kerülniök kell minden olyant, ami a magyar társadalom egységét ezen a téren megbonthatná. *(Általános helyeslés.)*

Én azt hiszem, minden vallásra hivatás vár ezen a téren; nemcsak a keresztény felekezetekre, de minden vallásra. Én azt hiszem, a magyar zsidóság is képvisel olyan erkölcsi és szellemi értéket, amely kivetheti részét ebből a küzdelemből. Hanem azután ezt a küzdelmet csakugyan nem szabad a felekezetiesség mérgével megzavarni. Ebben a küzdelemben nem szabad olyan ellenkező túlzásokra ragadtatnia magát senkinek, amelyek azután felébresztik a bizalmatlanságot, az ellenszenvet a különböző felekezetek között; felébresztik a bizalmatlanságot és az ellenszenvet a felvilágosult magyar társadalom és az egyik vagy másik vallás közt, amely azután a túlzó radikalizmus, az ateisztikus irányzatok karjaiba kergeti a társadalomnak azt a felvilágosult részét is, amely megnyerhető volna a valláserkölcsi alapon álló kultúra számára, ha onnan ilyen túlzások által el nem riasztatnék. *(Hosszan tartó helyeslés és taps a jobboldalon.)*

A magyar állam helyesen, legalább nézetem szerint helyesen, igen nagy tért enged a kulturális nevelés terén az egyházaknak. A magyar állam elismeri az egyházi, vallási élet nagy jelentőségét a maga tanintézeteiben is. És a vallástanítás továbbbépítése az állami intézetekben, amelyről t. barátom, a közoktatásügyi miniszter úr, beszédében¹ megemlékezett, teljes mértékben bírja helyeslésemet. De e mellett a magyar állam tért nyit az egyházaknak, hogy saját intézményeikben is szolgálják a kultúra ügyét. Én valósággal mélyen gyászolnám azt az epochát, amely eltörölné a felekezeti tanügyet Magyarország színéről, mert meg vagyok győződve, hogy az csak változatosabbá, gazdagabbá, szabadabbá és dúsabban fejlődővé teszi a magyar kultúrát, hogyha az nem egy egységes állami patron szerint készül, hanem ha abba minden egyház beleviheti a maga jogosult külön egyéni vonásait is. *(Helyeslések.)* Hanem amit távol kell tartanunk a közoktatástól, az a szektarianizmusnak ez a része: a vakbuzgóságnak, a túlzott felekezetiességnak minden olyan vonása, amely nézetem szerint nagy veszélyt rejt magában a nemzet fejlődése szempontjából is, de mindenkifelett nagy veszélyt rejt a vallások jól felfogott érdeke szempontjából. *(Helyeslés.)*

¹ Máj. 19-én.

T. képviselőház! Az utóbbi időben sokszor volt bizonyos izgalom észlelhető és mondjuk, bizalmatlanság észlelhető abban a tekintetben, hogy a magyar állam kultúrpolitikájában érvényesülnek a nem katolikus felekezetekre nézve hátrányos tendenciák is. Az én igénytelen nézetem szerint itt sohasem a kellő helyen észlelték az illetők a bajokat. Én azt nem láttam soha, nem is tartom a mai viszonyok között lehetőnek, hogy akár a protestáns felekezet, akár más felekezetek jogosulatlanul háttérbe szoríttatnának az állami kultúrpolitika terén. Én a veszedelmet másutt láttam és látom: abban a tagadhatatlanul létező törekvésben, hogy magyar állami intézetben működő liberális katolikus üldöztetésben részesüljön, háttérbe szoríttasék az ultramontán katolikkal szemben. (*Helyeslés és taps jobbról és balról.*) Itt van a baj; itt vannak azok a jelenségek, amelyek előtt az, aki szemét nyitva tartja, nem zárkozhatik el.

Talán kétszeresen tapintatlan volna tőlem, aki nem vagyok a tagja a katolikus egyháznak, ha ennek a kérdésnek részleteibe avatkoznám bele. De azt hiszem, feljogosít engem, hogy rámutassak erre a veszélyre, az, hogy talán elég tanújelét szolgáltatam annak, hogy én mindig nemcsak objektivitással, de a szövetségstárs rokonszenvével viseltem a katolikus egyház iránt¹ És ha én felemelem e tekintetben intő és kérő szavamat, teszme ezt azért is, mert meg vagyok róla győződve, hogy nemcsak a magyar társadalom egységes fejlődésének, szellemi és erkölcsi életének, de a magyar katolicizmusnak is rossz szolgálatot tesz az, aki a magyar katolicizmust az ultramontanizmus karjaiba akarja hajtani. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és balról. Mozgás balról.*)

Miért van az, t. képviselőház, hogy a magyar liberalizmus nem vallásellenes; hogy az respektálja a katolicizmusnak mai díszes állását is Magyarországon; hogy keresi a megegyezést a katolicizmus illetékes tényezőivel? Miért van az, hogy az a rettenetes meghasonlás, amely más nemzeti társadalmakat két ellentétes táborra szakított szét: a vallásos és a szabadelvű táborra, — nem létezik minálunk? Azért, mert a magyar katolicizmus is vissza tudta magát tartani bizonyos túlzásoktól; mert a magyar társadalom ismerte azt a fogalmat, amelyet, fájdalom, a külföldnek nem egy társadalma nem ismer: a liberális katolikusnak a fogalmát. Mert hogy többet ne említsek, Széchenyi Istvánok és más nagy férfiai voltak Magyarországnak, akik egyaránt kitűntek mind igaz, benső vallásos buzgóságuk által, mind a magyar szabadelvű haladáshoz való ren-

¹ L. erre nézve a debreceni Tisza-Emlékkönyv (1928.) 105—109. BK 176—9. 1.

dületlen ragaszkodásuk által. *(Úgy van! Úgy van! jobbról és balról.)*

Ez az egység becses kincs a magyar nemzet szempontjából; de higgyék nekem, becses kincs és tőke a magyar katolicizmus szempontjából is. Mert hiszen ezt lerombolhatják, ellentéteket okozhatnak, a magyar katolicizmusban rejlő hatalmat ideig-óráig lefoglalhatják bizonyos ultramontán tendenciák számára, de második középkort nem fognak Magyarországon többé csinálni. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és balról. Mozgás és zaj a balközépen.)*

Huszár Károly (Sárvári): Mesebeszéd! *(Nagy zaj. Az elnök csenget. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Gyerekeknek való frázisok! *(Folytonos nagy zaj. Halljuk! Halljuk! jobb felől.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek! *(Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Tisza István: Ezek a törekvések elidegenítenék a katolicizmustól és a vallástól a magyar művelt társadalomnak színe-javát; azt a színe-javát, amely ma még meg akar maradni a magyar szabadelvűségnek legszentebb, legtisztább, legnemesebb tradíciói mellett, azok mellett a tradíciók mellett, amelyek egyesítik a hitet a tudással, a vallást az egyházzal, a szabadságot az erkölcsi rendhez való ragaszkodással *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* és amely legszentebb, legigazabb tradícióihoz a magyar szabadelvűségnek, a magyar szabadságszeretetnek ragaszkodunk akkor, ha kettős fronttal harcolva, egyaránt síkra szállunk az ultramontán szektáriánizmussal és az anarchisztikus tendenciák szektáriánizmusával. *(Igaz! Úgy van! Taps a jobboldalon. Zaj a balközépen! Elnök csenget.)*

Abban a meggyőződésben vagyok, hogy igen kevesen vannak Magyarországon, akiknek ezt magukra kellene venniök. *(Zaj balról. Halljuk! Halljuk!)* Abban a meggyőződésben vagyok, hogy a magyar katolicizmusnak józanul gondolkozó óriási nagy többsége is teljesen belátja ennek az álláspontnak helyességét. Abban a meggyőződésben vagyok, hogy azok a törekvések, amelyekre rámutattam, tényleg nem találkoznak a magyar katolicizmus illetékes vezetőinek helyeslésével. Én tehát ő hozzájuk fordulok. *(Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Ez ismét nem olyan kérdés, amelyet hatalmi szóval vagy a katolicizmuson kívül álló faktoroknak lehetne orvosolni. Az ő kezükben van az orvoslás lehetősége, ők irányítják azt a nemes munkát, amivel ők is igyekeznek az ifjúság vallásos életét felkarolni, s amit, ha valaki, én bizonyára helyeslek. Ők gondoskodjanak róla, hogy ez a munka el ne fájuljon, hogy ez a munka a legjobb akarattal se csapjon át olyan túlságokba, amelyekből azután a legnagyobb veszedelmek származhatnak

a magyar nemzet kulturális életére. Mert a mi kulturális fejlődésünk szolgál nemzeti fennmaradásunk és nemzeti fejlődésünk legbiztosabb alapjául, *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* a magyar nemzet önállóságának, hatalmának, erejének jövőjéül. *(Élénk tetszés jobbról.)*

Ebben a tudatban elfogadom a költségvetést. *(Hosszantartó, többször megújuló élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középben. A szónokot számosan üdvözlik.)*

328. 1911. jún. 24-i országos ülés. — Személyes ügy Kovács Jánossal: a nagyszalontai vasúti incidens. (Napló IX. k. 167—168. és 169. 1.)

Jún. 24-én — közel negyedfélhónapos vita után — a képviselőház befejezte az 1911. évi állami költségvetés tárgyalását, mely máre. 13-án kezdődött (325). Majd az interpellációkra tértek át.

Ezek során Kovács János (Justh-párti) interpellált a nagyszalontai vasúti állomáson történt vonatvisszarendelés ügyében. Bevezető beszédében előadta, hogy néhány nappal előbb „oly rendkívüli és szokatlan esemény játszódott le a nagyszalontai pályaudvaron, amely a maga nemében a külföldön is, de itt Magyarországon is egészen páratlanul áll“. Szóvá teszi ezt a dolgot azért is, hogy az illetékes miniszternek alkalma legyen nyilatkozni arról, vajjon ezentúl bárkinek kívánságára, ha lekéselt a vonatról, meg fogják-e állítani azt a vonatot a nyílt pályán, ha a következményekért a felelősséget elvállalja és vajjon a szolgálatot teljesítő vasúti tisztviselő köteles-e bárkinek kívánságára a vonatot visszarendelni! Nem akarja az esetet, amellyel a sajtó részletesen foglalkozott, bővebben tárgyalni. Teljesen elfogadja a hivatalos jelentést, amely szerint a vonatot két kilométernyi távolságról rendelték vissza, mert ez a tényálláson semmit sem változtat. Hi szén nem az a fontos, hogy a vonatot mily távolságról rendelték vissza, hanem az a fontos, hogy a vasúti szabályzat ellenére valakinek kívánságára azt a vonatot menetében megállították és az állomásra való visszatérésre kényszerítették. E tekintetben nem mentség az, hogy a vasúti sorompó — a hivatalos jelentés szerint — a vonat indulása előtt 12 perccel szabálytalanul le volt zárva. Megtörtént akárhányszor, hogy valakinek egy sorompónál meg kellett állnia és onnan gyalog kellett az állomásra bemennie, hogy a vonatot elérje. Ha valaki a vonatról lekéselt, jogában áll különvonatot rendelnie, de arra nincs joga, hogy a többi utazóközönség érdekét sértő intézkedést tegyen. Ez a szalontai eset nagyon szomorú fényt vet a mi közállapotainkra. Ilyesmi nem fordulhat elő egy modern demokratikus államban. Nálunk is a közélet terén szereplő legnagyobb férfiak mindenkor előljártak a törvénytiszteletben és a szerénységben. Annál nagyobb megdöbbenést idéz elő olyan eset, mikor közéletünk egyik kiváló szereplője szabálytalanságot követ el, a maga hatalmát felhasználva egy

alantas állású szegény tisztviselővel szemben. Hogy a jövőben hasonló esetek elő ne fordulhassanak, a következő kérdést intézi a kereskedelemügyi miniszterhez:

„Van-e tudomása a kereskedelemügyi miniszter úrnak arról, hogy f. hó 20-án a nagyszalontai vasútállomáson a pályaudvarról kiindult vonatot a vasúti szabályzat határozott tilalma ellenére nyílt pályán megállította az ügyeletes tisztviselő, azt visszarendelte a pályaudvarra, hogy arra gróf Tisza István felszállhasson?“
(*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Szép dolog! Élénk éljenzés a jobboldalon és a középén.*)

Justh Gyula: Ez egy kultúrkép Magyarország közéletéből.
(*Éljenzés a jobboldalon.*)

Holló Lajos: Önöknek ez kell!

Lovászy Márton: Gyönyörű dolog! (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Szép dolog!*)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Lovászy Márton: A sötétség országa! Szégyeljék magukat.

(*Zaj.*)

Elnök: Lovászy Márton képviselő urat most már rendreutasítom. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Kovács János: „...Hajlandó-e a kereskedelemügyi miniszter úr ezen szabálytalanság miatt a vizsgálatot megindítani és megállapítani, hogy kit terhel a felelősség ezen szabálytalanság elkövetéséért?

Hajlandó-e a kereskedelemügyi miniszter lír az iránt intézkedni, hogy hasonló esetek, melyek az utazó közönség érdekeit sértik, a jövőben elő ne fordulhassanak és figyelmeztetni a tisztviselőket, hogy rájuk egyedül hivatali esküjük és a szolgálati szabályzat kötelező és ezt más magánérdekek miatt meg nem szeghetik?“
(*Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Gr. Tisza István személyes megtámadtatás címen kért szót.

Gr. Tisza István: T. képviselőház! Méltóztassanak nekem megengedni, hogy személyes megtámadtatás címen szót kérve, az eset rövid előadására kérjem a t. Ház türelmét. (*Halljuk! Halljuk!*)

Megvallom, ritkán szoktam az én igénytelen személyemmel foglalkoztatni a t. Házat, és ha most egy valóban, azt hiszem, nem nagy fontosságú incidensből kifolyólag (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.*) megteszem, ezt annak méltóztassanak kizárólag tulajdonítani, hogy én, aki egész életemben mindig elítéltem azt a hányaveti úrhatnamságot, (*Mozgás és derűtség a szélsőbaloldalon.*) amely, fájdalom, ma. még mutatkozik a magyar társadalomban; (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon és a középén. Mozgás a szélsőbaloldalon.*) én, aki Isten segedelmével idestova megvénültem úgy hogy semmiféle ilyen ízléstelen kalandnak hőse nem voltam: nem akarom magamon száradni hagyni azt, hogy ezektől az

egész életemben következetesen követett princípiumoktól ebben az esetben eltértem.

Méltóztassanak tehát megengedni, hogy pár szóval előadjam az esetet. (*Halljuk! Halljuk!*)

A nagyszalontai állomástól északra fekvő vidék az állomásra a pályatesten keresztül jut el, amelyen természetesen sorompó van alkalmazva. Ez a sorompó az állomástól Nagyvárad felé van, úgy, hogy midőn a Nagyváradról este Csaba felé menő vonat Szalonta állomásra érkezik, a vonat beérkezése előtt természetesen le van zárva a sorompó. Ez azután a vonat beérkezése után megnyitják, s miután az egy vegyes vonat, mely 15 percig áll Szalonta állomáson, mindenki, kinek vasúti láza nincs, az alatt a 15 percre alatt odaérkezik és a kinyitott sorompón keresztül eljut a személyvonathoz. Nem tudom, hányszor megtörtént ez már életemben, mindenesetre sokkal többször, mint hogy a vonat előtt érkeztem volna az állomásra. Ebben a konkrét esetben — én most tizenkét percre emlékszem, akkor megnéztem az órát, a panaszkönyvbe be van írva a percek száma, lehet, hogy tizenegy, vagy tíz — annyi idővel a vonat érkezése előtt ott voltam a 300 méterre levő sorompónál, úgyhogy nem kocsin, de gyalog is háromszor bemehettem volna.

Meg is kíséreltem gyalog a bemenetelt, de azon a helyen a sötétben egy tehervonat oly kíméletlenül tolatott, hogy teljes lehetetlen volt, ha az ember nem akarta a bőrét reszkírozni, bejutni az állomásra. Ismételt kiabálásra és sürgetésre félreállott a lokomotív annyira, hogy a sorompó megnyitható lett és én abban a pillanatban érkeztem a felvételi épülethez, mikor a vonat indult. Kiáltottam, hogy állítsák meg a vonatot. Mire odaérkeztem a pályatesthez, még oly közel volt a vonat, — nagyon lassan induló vegyes vonat volt, — hogy ha véletlenül nem rendelkezném egy kifecamított térdel, igen könnyen beültem volna és az egész incidens elmaradt volna. Így azonban szóltam, hogy intsék le a vonatot. Nem volt azonban a pályán egyetlen olyan vasúti közeg sem, aki ennek a kívánságnak, amit már valóban társadalmi különbség nélkül minden utassal szemben, minden tisztességes vasúti tisztviselő megtesz, eleget tehetett volna. (*Ellentmondások a szélsőbaloldalon.*) Én ezt számtalanszor láttam. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) Egy gyakornok volt jelen, aki kötelességét teljesítve, elől volt a nagyon hosszú vegyes vonat mozdonyánál és hivatali teendőit végezte. Mikor az előkerült, azonnal kértem s akkor még az első őrháztól visszahozhatta volna a vonatot. De bizonyos időbe került, míg az illető fiatal ember erre hajlandónak mutatkozott. (*Zaj a szélsőbaloldalon.*) Kérem, méltóztassa-

nak meghallgatni. Ennek folytán a második őrháztól hozták vissza a vonatot.

Itt mindenekelőtt az interpelláló képviselő úrnak egy ténybeli tévedését kell helyreigazítanom. Nem áll az, hogy én lekéstem a vonatról, mert 10—12 perccel a vonat indulása előtt ott voltam (*Zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) és csak az államvasúti személyzet részéről a közönséggel szemben elkövetett vastag kíméletlenség és mulasztás okozta azt, hogy percekkel a vonat indulása előtt nyugodtan be nem szállhattam. Ez az első, amit konstatalok.

A második, amit konstatálni akarok, az, hogy a vonat visszarendelése, — hiszen ez nevetséges beszéd, — nemcsak veszéllyel nem járt senkire nézve, — mert telefonnal lévén az őrházak összekötve, a veszély ki volt zárva, — hanem a közönségre nézve kárral sem járhatott. Megmondom, miért. Ennek a vonatnak a menetrendje olyan, hogy Csabán megáll és ott hál, a Pest felé való csatlakozás pedig teljes egy órával a vonat beérkezése után van. A Csabára érkező közönség ott volt rendes időben és a Pestre való csatlakozást késedelem nélkül elérte... (*Zaj.*)

Elnök: Csendet kérek!

Tisza István: ... úgy, hogy mindössze arról volt szó, hogy a. közbenső állomásokra utazó közönség, elismerem, azt a kényelmetlenséget szenvedte el, hogy mintegy félóra késéssel érkezett meg egy pár állomásra.

Azt hiszem tehát, hogy itt egy utassal szemben — itt ne méltóztassék az én csekély személyemet venni — az államvasút mulasztásából vastag sérelem történt. Ez a sérelem reparálható volt a nélkül, hogy a közönségnek bármi komolyabb kár vagy baj okoztatott volna. (*Úgy van! jobbfelől.*) Hát kérdem én, vajjon olyan helytelen dolog volt-e azt követelni és arra kapacitálni az illető tisztviselőt, hogy ezt a sérelmet, amelyet az államvasúti közegek okoztak, a közönség minden nagyobb kára nélkül orvosolják, amíg orvosolni lehet?

Csuha István: Arra való a panaszkönyv!

Gr. Tisza. István: Biztosíthatom a Ház minden tagját, hogy talán nagyon kevés ember van az én koromban itt közöttünk, aki életében annyira húzódott volna mindenféle, — hogy triviális kifejezést használjak, — extravurst elöl; aki annyira jogtiszteletet tanúsítana minden tetteiben. (*Élénk helyeslés jobbfelől. Nagy zaj balfelől.*)

Lovászy Márton: Hát a november 18? Ez rendes dolog volt? (*Zaj jobbfelől.*)

Gr. Tisza István: Ezen, aki nem ismer, mosolyoghat; aki

ismer, az nem mosolyog vagy tudatosan hazudik. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Zaj balfelől.*)

Sümegei Vilmos: Cezárománia! (Zaj.)

Gróf Tisza István: Másfelől biztosíthatom a t. Házat, hogy úgy magammal szemben, midőn én teljesítek valamely közszolgálatot vagy közmegbízást, mint másokkal szemben is törekszem azt a gondolkozásmódot és azt az érzületet tanúsítani, hogy mindenki, aki közhivatalban van; mindenki, aki a közügy szolgálatában megbízást fogadott el: a közönség szolgálójának érezze magát (*Helyeslés jobbfelől.*) és elsősorban a közönség érdekeit szolgálja és ne hanyaveti módon, (*Élénk helyeslés jobbfelől. Zaj balfelől.*) ne hanyagul járjon el a közönséggel szemben. Én azt hiszem, ha ebben a konkrét esetben igyekeztem oda hatni, hogy a közönséggel szemben kíméletlen és helytelen eljárás orvosoltassék, ezzel valami olyan nagy bünt nem követtem el. (*Úgy van! jobbfelől.*)

Még csak egyet. A lapok is emlegették, az interpelláló úr is, hogy a következményekért a felelősséget magamra vállaltam. Én ezt csak egy értelemben tehettem, mert utóvégre nekem sem hatalmam, sem módom nincs ingerenciát gyakorolni arra, hogy az illetékes hatóságok ebben a kérdésben azzal a tisztviselővel szemben mit tesznek. De a felelősséget vele szemben elvállalhattam, mert utóvégre őt ebben a kérdésben legfeljebb anyagi kár érheti, azt az anyagi kárt pedig kárpótolhatom. (*Úgy van! jobbfelől.*) Azt hiszem, hogy akkor, mikor a felelősséget elvállalom, ebben semmiféle hetvenkedés nincs.

Holló Lajos: Megfizeti és akkor rendben van! Ez még sem járja!

Gr. Tisza István: Mivel itt anyagi kárról van szó, anyagi kárt igenis lehet kárpótolni anyagi eszközökkel.

Holló Lajos: Jogsérelem!

Gr. Tisza István: Semmiféle olyan — nem tudom, micsoda — prepotencia ebben a nyilatkozatomban nem volt, amit abba belemagyarázni igyekeznek.

Ezeket a dolgok felvilágosítása és saját reputációm érdekében, amire — higgyék meg a képviselő urak — adok valamit, kötelességem volt elmondani. (*Élénk helyeslés és taps jobbfelől. Zaj balfelől.*)

Lukács László, a kereskedelemügyi tárca ideiglenes vezetésével megbízott pénzügyminiszter azonnal válaszolt Kovács János interpellációjára. Röviden kijelenti, hogy a szóbanforgó incidensről hivatalosan csak távirati értesülése van. Ezen az alapon pedig hivatalos eljárást még nem indíthat. Noha az illető vasúti hatóság hivatalból is köteles eljárni, szóló intézkedett a hivatalos eljárás megindítása iránt és biztosíthatja a Házat, hogy a hivatalos

vizsgálat eredményéhez képest a fennálló szabályok szerint fog ebben az ügyben eljárni. *(Általános helyeslés.)*

Kovács János a miniszter választát tudomásul veszi és a Ház engedelmeivel a következő kérdést intézi gr. Tisza Istvánhoz: ha Nagyszalontán nem ő, hanem X. Y. jelenik meg, vajjon ez utóbbi miatt elkövette volna-e az a vasúti tisztviselő azt a szabálytalanságot, amelyet az ő kedvéért elkövetett!

„Elnök: Gr. Tisza István képviselő úr személyes kérdésben kíván nyilatkozni.“

Gr. Tisza István: T. ház! Én csak egyetlenegy, direkte hozzám intézett, kérdésre válaszolok. Hogy mit tettek volna mások Nagyszalontán, azt én nem tudom; hogy én helyesnek tartottam, hogy megállítsam a vonatot, azt fönntartom most is és ha nekem módomban lett volna jelen lenni és egy más hasonló esetet látni, mindenesetre kapacitáltam volna az illetőket, hogy állítsák meg szintén a vonatot. Erről biztosíthatom a t. képviselő urat.

A Ház az interpellációra adott miniszteri választ tudomásul vette.¹

329. 1911. júl. 24-i országos ülés. — A véderőről szóló törvényjavaslat általános tárgyalása: a nemzet az utolsó választásokon döntött az újonclétszám felemelése és az obstrukció kérdésében; szükségünk van-e nagyhatalmi állásra és véderőnk ennek megfelelő szervezetére?; a haditengerészet és a hadsereg fejlesztésének iránya; a létszámemelés szükségessége és az annexió válság tanulságai; a véderőreform pénzügyi terhe nem haladja meg a nemzet anyagi erejét; a haderő fejlesztését nem tehetjük függővé sem a pillanatnyi külügyi helyzettől, sem a választójogi reformtól, sem bizonyos katonai eredményektől; a szükséges létszámemelést a nemzet magának szavazza meg ellenszolgáltatás nélkül; a rendi ízű junktimpolitika helytelen és meddő; miért volt sikertelen Andrassy kompromisszumos kísérlete a „századnyelv“ alapján?; Andrassy fátuma a múltban és jelenben; miért győzött a 67-es tábor a múlt választásokon?; a munkapárt és a közjogi ellenzék katonai programja közt érdemileg nincs nagy különbség; a ma-

¹ A B. H. 1911. jún. 25-i számának „Egy utas“ c. cikke, kiemelve Tisza puritán egyéniségét, azt mondja, hogy az egyenlőségen esett sérelem ellenére is, „nem való ebből az esetből nagy kázust csinálni... Mert bizonyos és mai képviselőházi beszédéből is kitetszik, hogy a szalontai állomás utasa ezt a magában véve nem nagy jelentőségű ügyet érzékenyen veszi a szívére és a helyett, hogy ilyen szerencsétlenül sikerült elutaznia, most már kétségtelenül jobban szeretné, ha szerencsésen lekészt volna“.

Elképzelhető, hogy az ellenzéki sajtó milyen modorban tárgyalta ezt a szalontai vasúti ügyet.

gyar tisztképzés sarkalatos jelentősége és a „századnyelv“; a nemzet katonai kívánalmi csak a királlyal egyetértésben oldhatók meg; a haderő fejlesztésének elodázásával járó egész kockázat a nemzetre hárul. (Napló X. k. 99—110. 1.)

Az 1910. jón. 21-ére hirdett országgyűlést megnyitó trónbeszéd (320) a véderőreformról a következőket mondja:

„Szükségessé vált a véderő fejlesztése oly mérvben és irányban, hogy a Monarchia biztosságának és állásának megóvására hivatott fegyveres erő feladatának minden esetben megfelelhessen.¹ E mellett az ország pénzügyi teljesítőképességére, valamint a családfenntartás és polgári kereset érdekeire kellő figyelem fordítandó. Az erre vonatkozó törvényalkotásokkal kapcsolatban a modern jogtudomány magaslatán álló új katonai bűnvádi perrendtartás életbe léptetése is küszöbön áll“.

1911. máj. 23-án Hazai Samu honvédelmi miniszter a képviselőházban a következő törvényjavaslatokat terjesztette elő, és pedig: a véderőről, a honvédségről, a közös haderőnek katonai bűnvádi perrendtartásáról, végül negyediknek a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló törvényjavaslatot.

A véderőjavaslatok benyújtását a Justh-párt részéről a következő jellemző és sokatmondó közbeszólásokkal kísérték:

„Gr. Batthyány Tivadar: Előbb választójogot kérünk! Megígérte a király!

Lovásy Márton: Az ígéretet a királynak is meg kell tartani... Hol a paktum? Tessék az ígéretet megtartani még a királynak is...² Úgy sem lesz abból egyikből sem törvény!

Gr. Batthyány Tivadar: Majd itt nyaralunk! Majd minden nap meg fogjuk számláltatni a Házat!“

Ezek az obstrukciós hangok már eleve sejteni engedték, hogy a véderőjavaslatok nagyon kemény parlamenti harcot fognak kiváltani, melynek kimenetele az akkori házszabályok mellett a nagy kormánytöbbség ellenére is teljesen bizonytalan.³ Annál is

1 Már a király és a koalíció között létrejött 1906-i paktum (289), mely tudvalevőleg a király és a koalíció katonai követeléseinek kölcsönös felfüggesztésén alapul, 2. pontjában úgy szól, liogy „a felemelt újoncjutalékra nézve a felek elismerik annak szükségét“, habár fenn tartandónak vélik annak szóbahozatalát egy későbbi időpont számára.

2 Az 1906. áprilisi paktum 8. pontja így szól: „Ennek a kormánynak (vagyis a Wekerle-féle koalíciós kormánynak) feladata lesz az összes előző pontokban megállapított teendők megvalósítása és ezeken kívül, mint utolsó teendőnek, a választójogi reformnak keresztülvitele legalább is oly széles alapokon, amint ez a mai kormány (a Fejérváry-kormány) tervzetében foglaltatik“.

Ugyancsak a választójogi reformra nézve az 1910. jún. 25-i trónbeszédben a következő passzus foglaltatik: „A legfontosabb és el nem odázható feladat ezek közt (vagyis a belügyi reformok közt) a választójog kérdésének új szabályozása. Kormányunk erre vonatkozólag az általános választójog alapján ol törvényjavaslatot fog az országgyűlés elé terjeszteni, amely a magyar állam egységes nemzeti jellegének teljes megóvása mellett a demokratikus fejlődés igényeinek meg fog felelni“.

3 Ezért hangoztatta Tisza István 1911. márc. 20-i memorandumában (325), hogy a házszabályrevíziót a véderőreform tárgyalása előtt kell megcsinálni.

inkább, mert az újonclétszám felemelésére vonatkozó 1902. törvényjavaslat (98) óta az 1889: VI. t. c.-en nyugvó véderőt illető minden reformkísérlet válsághoz vezetett, sőt már Tisza Kálmán megingathatatlanak vélt hatalmi állásának alapjait is az 1889-i nagy véderő vita viharai rendítették meg (14).

Ami a véderőről szóló törvényjavaslatot (írom. 276. sz.) illeti, a miniszteri indokolás kifejti, hogy az 1889: VI. t. c. a közös haderő újonclétszámát tíz évre megállapítván, a hadvezetőség tíz év elteltével ismételten szorgalmazta az újonclétszám (103.100 fő) szaporítását. Ennek ellenére immár húsz évnél több idő telt el a nélkül, hogy a közös haderő újonclétszáma csak egy emberrel is emeltetett volna. Ha ugyanebben az időszakban a szomszéd államok és Franciaország hadügyi haladását vesszük szemügyre,¹ fegyveres erőnk elmaradottsága aggasztóan ötlük szembe. Azon a veszélyes és tarthatatlan állapoton, melybe haderőnk — fejlesztésének két évtizedet meghaladó szünetelése miatt — jutott, csakis az újonclétszám lényeges felemelésével lehet segíteni. Ezt nemcsak nagyhatalmi állásunk, hanem az állam biztonsága is megköveteli. De az elmulasztottakat ebben az esetben is csak néhány év inzulva lehet helyrehozni.

A véderőjavaslatnak szembeszökő vonása a rövidebb tényleges szolgálati idő: általában két év az eddigi három év helyett.“ A jelenlegi újonclétszámot — mondja a miniszteri indokolás — elsősorban ezért kell felemelni. „De multhatatlanul szükséges az újonclétszám növekedése a fegyveres erő létszámviszonyainak orvoslására és korszerű — bár szerény mértékű — fejlesztésére is, mert fegyveres erőnk fejlődésében annyira elmaradt, hogy ez a vesztéglés már az állam biztonságát veszélyezteti“.

Az ezen két okból szükséges létszámemelés a véderőbizottság jelentése szerint (írom. 356. sz.) a következő adatokkal nyer megvilágítást:

„A közös haderő újonclétszáma jelenleg 103.100 fő, melyből Magyarországra 44076 fő esik. Hozzáadva a honvédségre eső 12500 főt, Magyarország összesen 56576 főnyi újoncot állít ki.

Az új javaslat szerint a közös haderő újonclétszáma^{1 2 3} a két évi átmeneti idő (1911 és 1912) lejártával 159500 fő lesz. Ebből Magyarországra évi 68187 főnyi újoncjutalék fog esni. Ehhez hozzáadva a honvédség 25000 főnyi újoncjutalékát, Magyarország (az új véderőtörvény érvényességének harmadik évétől kezdve) évi 95187 főnyi újoncot fog kiállítani, tehát évi 86611 fővel többet, mint eddig kiállított“.

A véderőjavaslat pénzügyi kihatásairól hozzátétőleges tájékoztatást nyújtanak a következő iratok és beszédek: 1. a miniszteri indokolás 3. melléklete; 2. a pénzügyi bizottság jelentésének (írom. 356. sz.) 1—2. melléklete; 3. Hazai Samu honvédelmi minisz-

¹ L. az indokolás 48. és 49. lapján foglalt összehasonlító adatokat.

³ A törvényjavaslat idevágó 8. §-a a lovasságnál és a lovaglós tüzérségnél a 3 évi, a hadi tengerészetnél a 4 évi tényleges szolgálati időt továbbra is fönntartja.

³ Az újoncjutalékokról a 13. §. rendelkezik.

tér beszéde a véderőbizottság 1911. jún. 9-i és a képviselőház júl. 17-i ülésén; 4. Lukács László pénzügyminiszter beszéde a pénzügyi bizottság 1911. jún. 27-i ülésén.

A véderőjavaslattal kapcsolatos pénzügyi terheket illetőleg még csupán két adatot kívánunk kiemelni.

A pénzügyi bizottság jelentésében a következőket olvassuk: „Felmerültek a bizottság kebelében még oly nézetek is, melyek szerint a mellékletekben felsorolt áldozatok még kimerítve nincsenek és hogy még jóval nagyobb többköltségek is fognak felmerülhetni. A kormány azon határozott kijelentést tette, hogy ezen törvényből folyólag semmi egyéb többköltségekre kötelezettséget nem vállalt és a törvényjavaslatból kifolyó költségeket az állam pénzügyi ereje, a pénzügyi egyensúly megzavarása nélkül elbírja.“

Ezzel kapcsolatban a pénzügyi bizottság jelentésének első számú melléklete a következő sokat mondó kijelentéssel végződik: „A törvényjavaslat indokolásának 3. mellékletében az 1915. után következő évekre az ismétlődő kiadásoknál számításba vett 20.74 millió K-ra és az egyszeri kiadásoknál kimutatott 36.4 millió K-ra vonatkozólag kijelentette a m. kir. pénzügyminiszter úr, hogy a kormány az 1915. évet követő időszakra a közös hadügyminiszterrel szemben kötelezettségeket nem vállal el“.

Ami már most a véderőjavaslat bizottsági előkészítését illeti, a képviselőház véderőbizottsága jún. 7-én elkezdte és jún. 21-én befejezte a javaslat tárgyalását.

A pénzügyi bizottság előkészítő munkája jún. 23-án kezdődött és jún. 28-án végződött.^{1 2 3}

A bizottság jún. 23-i első ülésén² a két függetlenségi párt részéről a máj. 23-án benyújtott katonai javaslatok között junktimot követeltek. Khuen miniszterelnök — Tisza István kérdésre — ezt a junktimot szükségtelennek és helytelennek nyilvánította, mert a javaslatok nem függenek oly szervesen össze, hogy azok ne lennének külön is tárgyalhatók. Ellenben semmi kifogása sincs az ellen, hogy a katonai javaslatok egész komplexuma egyszerre kerüljön plenáris tárgyalás végett a Ház elé, úgy hogy a véderőjavaslat, képviselőházi letárgyalása után a többi katonai javaslat kerülne sorra.

Gr. Tisza István hosszabb felszólalásában nagyon helyeselte, hogy a kormány a junktim kívánalmát mindenkor visz-

¹ Már pedig Lukács László akkori pénzügyminisztert gr. Apponyi Albert 1911. júl. 15-i nagy véderőbeszédében (Napló IX. k. 476. s. k. 1.) „pénzügyminiszterünk egész sorozatában a legtakarékosabb, — hogy ne mondjam, — a legsugoribb“ pénzügyminiszternek nevezte. Következik ebből is, hogy a véderőreform pénzügyi terhe nem haladhatta meg a nemzet anyagi erejét, miként az ellenzéki szónokok kivétel nélkül állították, ha Lukács László az ezen reform végrehajtásával kapcsolatos többkiadások fedezésére — bizonyos korlátok között — vállalkozott.

² A képviselőház véderő- és pénzügyi bizottságának tárgyalásairól 1. a B. H. 1911. jún. 8-i és következő számaiban megjelent részletes tudósítást.

³ L. erről az ülésről a B. H. 1911. jún. 24 i számában „Héderváry és Tisza a junktim ellen“ c. tudósítást.

szautasította. A kormány és a munkapárt a kilences bizottság programjának teljes megvalósítását kívánja; ehhez köti mindkettő a maga reputációját. De ezt más kérdéssel junktimba hozni nem lehet. A nagy örvény, mely a kormányt támogató pártot az ellenzéki pártoktól elválasztja, az, hogy az utóbbiak ellenszolgáltatásokhoz kötik a véderő fejlesztését. Igazán sajnálja, hogy Apponyi is ahhoz a középkori rendi alkotmányból visszamaradt felfogáshoz ragaszkodik, mely úgy tekinti a dolgot, mintha a véderő fejlesztése a fejedelem érdekében történék. Mi nem a fejedelemnek, hanem önmagunknak, a magyar nemzetnek szavazzuk meg az újoncokat. Ezért politikai értelemben nem engedi magát megfizettetni, mert ezzel nem ellenszolgáltatások fejében, de saját érdekében önmagának tartozik a nemzet.

A pénzügyi bizottság következő, jún. 24-i ülésén Bakonyi Samu (Justh-párti) és Mezőssy Béla (Kossuth-párti) polemizált Tisza azon sarkalatos tételével, hogy a véderőjavaslat megszavazását a nemzeti katonai követelések teljesítésétől függővé tenni: a középkori rendi felfogás maradványa. Tisza ezen tétele egyébként — mint látni fogjuk — a képviselőházi véderővita folyamán is az ellenzéki támadásoknak egyik kedvelt célpontja.

Gr. Tisza István a pénzügyi bizottság jún. 27-i utolsóelőtti ülésén újból felszólalt a véderőjavaslat elfogadásának szükségessége mellett. Ismét hangsúlyozta, hogy szorosan katonai kérdéseknél nem helyes junktimot felállítani az újonclétszám felemelése és egyéb katonai követelések közt. (B. H. 1911. jún. 28. sz.).

Midőn még megjegyezzük, hogy Tisza jún. 23. és 27-i bizottsági felszólalása adja júl. 24-i képviselőházi beszédének főanyagát, áttérünk a véderőjavaslat plenáris tárgyalására, mely júl. 13-án br. Solymossy Ödön bizottsági előadó bevezető beszédével kezdődött.

Ez a kezdet nem sok jóval kecsegtetett. Az akkori parlamenti helyzet jellemzésére csak annyit, hogy nemcsak a Justh-párt részéről fenyegetett a legféktelenebb technikai obstrukció, hanem a Kossuth-pártnak a véderőjavaslat tárgyalására kitűzött első nap előestéjén, júl. 11-én tartott értekezletén kimondták, hogy „a párt nem kívánja korlátozni tagjainak egyéni szabadságát; elvárja azonban minden tagjától, hogy a harcban kötelességét teljesítse“. És Apponyi ehhez még hozzátette, hogy az obstrukció a múltban sikert hozott a pártnak — noha ő azt egyénileg el is ítéli.¹ így esett meg, hogy a véderőjavaslat tárgyalása, mely júl. 6-án a júl. 12-i ülés napirendjére tűzetett ki, a Justh-párt rendezte technikai

¹ Nadányi Emil, Parlamenti küzdelmeink 1904—1913. — 1914. 41. 1.

obstrukció miatt csak júl. 13-án kezdődhetett és akkor is csak majdnem másfélórás házszabályvita után.

A véderővita kezdettől és különösen júl. 18-tól fogva obstrukciós jellegű: technikai obstrukció váltakozik beszédes obstrukcióval. A napirend betartása a vitarendező bizottság kegyelmétől függ.

A júl. 13-i ülésen az előadó után a Kossuth-párt vezérszónokaként Tóth János száll síkra a törvényjavaslat ellen. Nézete szerint ez a képviselőház nem illetékes a véderőreform megoldására, mert az 1910-i képviselőválasztások alkalmával a programbeszédek tanúsága szerint a létszámemelés és az azzal kapcsolatos nagy terhek kérdése a választók előtt nem került szóba. A nemzeti akarat tehát ide vonatkozólag nem nyilatkozhatott meg. Ettől eltekintve, a javaslat közjogi szempontból sérelmes és az is kétségtelen, hogy a tervezett nagymérvű létszámemelés és az ezzel járó óriási anyagi áldozatok csakis a nagyhatalom fixa ideájáért vannak. Ez a nagyhatalmi állás lehet egyeseknek érdeke, de a magyar népnek sem nem érdeke, sem nem vágya.¹

A júl. 14-i ülésen az első másfél órát a Justh-párt ismét a technikai obstrukció eszközeivel (házszabályvita, zárt ülés) foglalta le. Az ülés egész hátralévő részét Bakonyi Samu, a Justh-párt vezérszónokának véderőbeszéde töltötte ki. Határozati javaslatában kimondatni kívánja, hogy a képviselőház az 11K)6-i áprilisi paktumnak megfelelően „a katonai kérdések megoldását az általános, egyenlő és titkos választójogról megalkotandó törvény alapján választandó parlament feladatának tekinti”.^{1 2} Kísérő beszédében kifejti, hogy pártjának meggyőződése szerint ez a Ház nem bír azzal az erkölcsi jogosultsággal, hogy a véderőreform megalkotásához fogjon, mert a véderőreform kérdése az utolsó tíz esztendő fejleményei szerint elválaszthatatlan kapcsolatban jelentkezik a választójog kérdésével. Utal arra, hogy 1906. április havában az a megállapodás jött létre a király és a nemzet akkori vezérei között, hogy a katonai kérdések kölcsönösen kikapcsoltnak a törvényhozás mindkét tényezője részéről és ezeknek megoldása azon időre maradjon, amikor megalkottatván a választójognak széleskörű demokratikus reformja: a katonai követelések majdan az általános, egyenlő és titkos választójog alapján megválasztandó képviselőház elé kerülnek. A Justh-párt ma is ezen megállapodás alapján áll és nincs tudomása arról, hogy a király felfogása ebben a kérdésben megváltozott volna. Ennélfogva a király álláspontja

¹ A világháború és a trianoni békediktátum ennek a szűklátókörű felfogásnak épp az ellenkezőjét bizonyította. És tudjuk (109), hogy éppen az akkori ellenzék egyik kiváló tagja, gr. Bethlen István, utólag egyenesen lesújtó bírálatot gyakorolt a „katonai vívmányoké ért folytatott szerencsétlen parlamenti küzdelemtől a világháborút megelőző időben. (Gr. Bethlen István Beszédei és írásai. 1933. I. k., Előszó 8—10. l.)

² Ez a Justhék által állandóan hangoztatott „választójogi prius”, mely a véderőreform tárgyalását a radikális választójogi reform megalkotásától akarja függővé tenni. Míg ezzel szemben a függetlenségi párt másik árnyalata, a Kossuth-párt, a véderőreformmal kapcsolatban bizonyos nemzeti követelések teljesítését helyezi előtérbe.

kötelezi nemcsak a koalíciós, hanem a jelenlegi kormányt is, mert ha ez nem így volna, a királyi szó erejébe vetett bizalom tönkretételét jelentené. Így tehát minden véderőreform előfeltétele továbbra is az általános szavazati jog behozatala. Szóló beszéde további során rátér arra, hogy Tisza Istvánnak a pénzügyi bizottságban tett kijelentése szerint, az újoncjutaléknak megtagadása és feltételekhez kötése nem egyéb, mint a rendi szervezet hagyományainak fenntartása. Tisza nem bírja megérteni, hogyan lehet az 1867: XII t. c. 12. §-ában is fenntartott újoncmegajánlási jognak és a megajánlás feltételeinek alkotmánybiztosító fontosságot tulajdonítani. Szerinte ez nem modern felfogás, hanem csupán a rendi hagyományoknak elavult maradéka és nem érti, hogyan lehet ma még az újoncmegajánlás megtagadásáról beszélni. Ezzel a felfogással szemben szóló pártja nevében is kijelenti, hogy ezen a téren nem kívánják gr. Tisza István modern elveit követni, hanem igenis a magyar parlamentet meg akarják tartani a magyar alkotmány védelmében, a rendi világ hagyományait követve. Majd szemrehányást tesz a kormánynak, hogy habár magáévá tette a kilences bizottság programját, ennek a közös hadsereg jelvényeinek rendezésére vonatkozó pontját máig sem hajtotta végre. Teljesen egyetért a többség illetékes tényezőitől hangoztatott azzal az állásponttal, hogy a magyar államiság érvényesülése hadügyi téren akkor fog bekövetkezhetni, ha a magyar társadalom a hadseregnek magyar részében igyekezni fog elfoglalni a maga helyét. Elismeri, hogy a hadsereg magyarsága jövődjének egyik legfontosabb tényezője: a magyar katonai nevelés. De fájdalommal kell megállapítania, hogy ezen a téren a haladás szánalmasan csekély. A véderőjavaslat pénzügyi oldaláról szólva, kifejti, hogy az a nemzet teherviselési képességeinek végső megfeszítését követeli és így semmiképpen sincs arányban a nemzet gazdasági erejével. A katonai növekedések túlzott mértékű követelésében mérséklés csak úgy érhető el, ha helyes külpolitikát követünk. Már pedig ennek éppen az ellenkezőjét tapasztalhatjuk, holott újabb konfliktusok vannak kitörőben a Balkánon, melyek a béke megzavarásával fenyegetnek. A külügyminiszter e tekintetben nem bizonyult eléggé előrelátónak.

Júl. 15-én, mely kivételesen obstrukciómentes nap volt, szólalt fel gr. Apponyi Albert. Annak okát, hogy az 1889-i véderőtörvény minden módosítására, a hadsereg minden fejlesztésére irányuló kísérlet politikai válsághoz vezetett: abban látja, hogy nálunk — szemben minden más állammal — a katonai követelések felvetése a hazafias érzelmek mélyén benső meghasonlást idéz elő. E káros állapotnak megszüntetése csak úgy lehetséges, ha véget vetünk ennek a diszharmóniának azáltal, hogy véderőnkben olyan változást teremtünk, mely lehetővé fogja tenni, hogy a magyarok is a hazafias érzésnek teljes harmóniájával adhassanak meg az ország védelmére mindent, ami szükséges. Ámde sajnálattal látja, hogy a véderőjavaslatok nem ennek a benső összhangnak a helyreállítását célozzák, vagy legalábbis igen rossz eszközöket használnak eme cél elérésére. Volna bár a véderőjavaslat nemzeti szempontból teljesen kielégítő, akkor sem szavazhatná meg az azzal

járó rendkívüli pénzügyi terhek miatt. Foglalkozva a katonai kérdés fejlődési történetével, ismerteti a hadügy terén folytatott, az 1889-i véderővitában és közelebbről a híres 25. §-ban gyökerező nemzeti küzdelemnek három első fázisát, melynek csúcspontjai voltak: az 1902-i létszámemelési javaslat elleni obstrukció, a kilences bizottsági program elfogadása és az 1904. márciusi Thaly-féle békekötés (162), végül az 1905/6-i „nagy nemzeti küzdelem“ és az 1906. áprilisi paktum. Majd így folytatja:

„Van azután a véderőre vonatkozó küzdelemnek még egy negyedik fázisa, melyről azonban én csak igen tartózkodóan szólhatok, s ez az a fázis, midőn a koalíciós kormány megbukott, s midőn azokkal a nehézségekkel szemben, amelyek egy új kormány megalakítására vonatkozólag felmerültek, a legsürgetőbb, a legvisszaautasíthatatlanabb módon nyilvánult az. akkori lemondott kormány tagjaival szemben az a kívánság, hogy a kormányzás továbbvitelére találjanak egy alapot. *(Halljuk! Halljuk!)* Mondom, én erről a fázisáról a küzdelemnek csak nagyon tartózkodóan nyilatkozhatom, mert méltóztatnak talán néhányan emlékezni, hogy a tavalyi delegációban kifejeztem abbeli szándékomat, hogy megkapjam illetékes helyről az engedélyt arra, hogy adandó alkalommal, amikor erre szükség van, megmondjam nyíltan és részletesen az ország előtt, hogy az akkori kormány férfiai mily feltételek mellett lettek volna hajlandók a kormányzat továbbvitelére, illetőleg újabb elvállalására. Én ebben az irányban megtettem a kellő lépéseket, de a szükséges engedélyt erre meg nem kaptam. *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Hock János: Az ország érdeke! *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!)*

Rakovszky István: A miniszterelnök kieszközölhette volna. *(Mozgás.)*

Gr. Apponyi Albert: Annyit azonban mondhatok, mert ennek elmondására vonatkozó jogomat tőlem senki el nem veheti és nem is akarja tőlem senki elvenni: nagyban és egészben az volt az az alap, amelyre a függetlenségi pártnak azon tagjai, akik akkor a kormány tagjai voltak, újból vállalkozni hajlandók lettek volna, hogy mivel a gazdasági függetlenség egyik alapvető kérdésének megoldásával szemben ugyanazok a nehézségek merültek fel, amelyek a katonáival szemben, — mind a két kérdésben létesítsünk oly ideiglenes megoldásokat, amelyek a teljes nemzeti megoldás felé az utat egyengetik, azt a gazdasági kérdés tekintetében 1917-ben biztosítják és a katonai kérdésben, ha nem is elégítik ki a szempontokat amelyek az államiság tekintetében támaszthatók, de kielégítik azokat amelyek a véderő nemzeti irányban való nevelő hatása szempontjából támaszthatók. *(Mozgás.)*

Eljön az idő, amikor akkori eljárásunknak minden részlete ismeretével helyt fogunk állhatni; lehet, hogy hibáztunk, lehet hogy tévedtünk, de én azok után, amik azóta történtek, meg vagyok erősítve abban a hitemben, hogy nem tévedtünk. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Gr. Apponyi Albert: Becsületes, hazafias szándékkal, — ezt talán nem vonja kétségbe senki, — és teljes jóhiszeműséggel arra

vállalkoztunk, hogyha már csak kis lépéssel vihetjük is tényleg előre a nemzetet, a fejlődés iránya arra vezessen, hol a nemzeti élet teljességének kivívása, mint cél, int felénk. (*Helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Ez a negyedik fázisa a küzdelemnek azzal végződött, hogy azok a férfiak, akik akkor a lemondott kormány tagjai voltak, nem vállalhatták a kormányt; szóval a tanulság az, hogy ez utolsó negyedszázadban mindenki belebukott, aki a katonai kérdésekhez hozzáfogott. Aki a katonai szempontokat akarta egyoldalúan kielégíteni, az lefelé bukott; aki a nemzeti szempontokat akarta más, szerény mértékben kielégíteni, felfelé bukott; de nyaktörő maradt a vállalkozás mindenkire nézve.“ (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Ezután jött a jelenlegi kormány, mely vállalkozott arra, hogy a katonai követeléseket kielégítse a nélkül, hogy a nemzetnek katonai téren más biztosítást adott volna, mint a kilences bizottság programját; a nélkül, hogy bármit kelljen tennie a nemzeti ügy kielégítésére. Pedig azt a célt, hogy a véderőjavaslatok elfogadásával helyreállítsák az egyetértést nemzet és uralkodó között, ezen az úton sohasem fogják elérni. Szólo teljesen egyetért előadóval a katonai szolgálat nevelő hatása dolgában, sőt továbbmenve, azt állítja, hogy hatályosabb, a lelkekre ellenállhatatlanabb erővel haló nevelőintézet ezen a világon nincs, mint a katonai szolgálat. Már most el lehet gondolni, hogy magyar nemzeti szempontból milyen káros hatást gyakorol egy tót vagy román fiúra, ha mint újonc belép a hadseregbe és ott az eddigiekkel teljesen ellentétes hatások alá kerül. El lehet gondolni, hogy mit jelent az, ha ez a hadsereg mutat neki egy más zászlót, egy más címet mint a magyart; nem beszél neki királyról, hanem beszél császárról; magyarul tudása semmit sem használ neki, de ha egy pár szót tud németül, akkor lesz előmenetel. Ez a hadsereg minden rosszakarat nélkül is természeténél fogva szövetségstársa a nemzetiségi igazatóknak. Magyarország tehát el nem állhat azoktól a nemzeti követelményektől a hadsereggel szemben, amelyeknek teljesítése szükséges ahhoz, hogy a nemzeti egység fenntartására irányuló fáradságos munkánk ne menjen kárba, hanem találjon szövetségst azokban a benyomásokban, melyeket a katonai szolgálat ideje az ifjában ébreszt.

„Ez az oka annak, hogy mi nem vagyunk hajlandók a katonai követelések teljesítésébe belemenni, a nélkül, hogy a nemzeti követeléseknek legalább ez a minimuma, amely nemzeti életszükség, teljesüljön. (*Helyeslés balfelől.*) És erre azt mondta nekem a pénzügyi bizottságban az én igen t. képviselőtársam, Tisza István, hogy ő csodálkozik ezeknek a junctimoknak felállításán, ezek a rendi korszakba való dolgok. (*Élénk derűltég balfelől.*) Akkor iparkodtak a rendek elérni valamit, amit másképp nem érhetek volna el, úgy, hogy azt bizonyos feltételekhez csatolták. És azért is rendi felfogás az, amit én képviselek, mert mintegy abból indul ki, hogy mi más valakinek, mondjuk az uralkodónak szavazzuk meg az újoncokat és a hadsereg fejlesztésére szükséges eszközöket.

holott önmagunknak, a nemzetnek szavazzuk meg. (*Derültség és felkiáltások a baloldalon: Szépen!*)

Végzek előbb ezzel az utolsóval. (*Halljuk! Halljuk!*) Én elismerem, hogy külpolitikai szempontból kockázatos dolog a véderőnek nem azt az exorbitáns, de valóban szükséges reformját sokáig elodázní. Elismerem, hogy ez kockázatos dolog. Elismerem, hogy ehhez nekünk éppen úgy közünk van, mint az uralkodónak. De, t. Ház, én nem szavazok meg olyan intézményt, amely felelősségen teljesíti feladatát, felelősségen pedig annak ellene dolgozik.

A véderő közvetlen feladata az, hogy háború esetén az országot megvédjé; a véderő azonban egy nagy békeleltározatot is létesít, és nevelőintézetet is. Hát én nem szavazom meg a véderőnek a költségeit addig, amíg az csak az egyik feladatát teljesíti, a másik feladatával pedig homlokegyenesen ellentétbe helyezkedik. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) Miért? Hiszen én ezzel nem is halasztóm el; de legalább, ha elhalasztódik, nem vagyok én a hibás. Hát mi az akadályja annak, hogy az 1867: XII. törvénycikk keretén belül megvalósítható nemzeti követelések tényleg megvalósuljanak? Nincs annak semmi tárgyi akadályja. Ha pedig akadályok támasztatnak, amelyeknek tárgyi alapjuk nincs, akkor a bekövetkező veszélyekért nem én vagyok a felelős, aki teljes eredményt akarok elérni, nem pedig olyan eredményt, amelynek egyik fele lerombolja azt, amit a másik fele nyújthat, hanem felelősök azon ténnyezők, amelyek egyoldalú, amelyek nem teljes reformot akarnak. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a baloldalon.*)

Az egész dolog arra megy ki, hogy kénytelen és köteles vagyok-e én azon általános mondásnál fogva, hogy az ország védelméről gondoskodni kell, hozzájárulni egy olyan javaslatához, amely ezen feladatot rosszul oldja meg, amikor kijelentem készségemet, hogy olyanhoz igenis hozzájárulok, amely jól oldja meg, még pedig haladéktalanul? (*Élénk helyeslés balfelől.*)

A másikkra, a rendiségre fektetett vádnak másik oldalára nézve, hogy miért folyamodunk mi a gravaminális politika ezen elavult eszközeihez, mikor ma már nem rendi alkotmány van, hanem parlamentáris alkotmány... (*Élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Szépen parlamentáris!*)

Justh Gyula: Gyönyörű parlament! (*Elnök csenget.*)

Gr. Apponyi Albert: ... nos, t. képviselőház, én nagyon kérem t. barátomat, hogy ettől az érveléstől kímélje meg a nyilvánosságot és kímélje meg ezt a képviselőházat is. (*Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Elég csúfság történt már a parlamentárizmussal ebben a képviselőházban, (*Igaz! Úgy van! Zajos helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*) semhogy szükség volna itt azoknak emlékeit mintegy gúnyolólag újból feleleveníteni. (*Igaz! Úgy van! Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*) És mikor ezen a téren nincs parlamentarizmus, (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) és amikor én nem azért vagyok ideküldve, hogy azzal ámitsam a nemzetet, hogy van ezen a téren parlamentarizmus, és amidőn egy szükségképen elérendő célról van szó, amelyről ha mi nem gondoskodunk, senki e világon nem gondoskodik: akkor nekem azokat a fegyvereket kell használnom, amely

fegyverek hatályosak és egyedül eredményre vezetnek. *(Igaz! Úgy van! Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Hock János: Fogjuk is használni! *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Gr. Apponyi Albert: Szóval, ha más fegyverünk, sajnos, a mi parlamentarizmusunknak fejletlensége és fejletlenségében már beállott elfajulása folytán nincs is, mint összekapcsolása olyan követelményeknek, amely követelményeket elsősorban a törvényhozás másik tényezője képvisel és amely követelmények az ő szívéhez legközelebb állanak, — mondom, — ha nekem más fegyverem nincs, hát akkor én nem fogom egy nem létező parlamentarizmus doktrinizmusában azokat a fegyvereket nem használni, amelyek, ha avultak is, de más nincs, hát azokkal kell élni. *(Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*“

Apponyi végül határozati javaslatot nyújt be, melynek utolsó mondata így szól:

„Mivel tehát a benyújtott véderő javaslat a vele kapcsolatos egyéb katonai javaslatokkal együtt — a katonaiakat kivéve — minden nemzeti érdek ellen vét, amelynek megóvása a törvényhozásnak éppoly szent kötelessége, mint az ország védelméről való gondoskodás: a képviselőház ezt a javaslatot általánosságban sem fogadja el a részletes tárgyalás alapjául, hanem azt visszautasítja és egyszersmind kimondja, hogy a védelem valódi igényeinek az azzal kapcsolatos nemzeti szempontok kielégítésével együtt és az ország gazdasági ereje által megvont korlátokon belül kötelesszerűen kész megfelelni.“

Júl. 22-én hangzott el gr. Andrassy Gyula rendkívüli érdeklődéssel várt és kísért beszéde. Ő, ki pártjának, az alkotmánypártnak, 1910. febr. 14-én történt feloszlata (294) óta nem vett részt a képviselőház küzdelmeiben: e napon megjelent, hogy állást foglaljon a véderőjavaslat ellen s ezzel — mint pártunkívüli 67-es — az obstruáló ellenzék segítő társává szegődjék.

Beszédének első részében előadja katonai politikájának fejlődési történetét.¹ Idevágó alapfelfogásának megváltozását azzal okolja meg, hogy az 1905-i Tisza-féle választások óta belátta, hogy főcélját, a király és nemzet közötti harmóniát, a katonai kérdésben csak a magyar nemzeti követelések teljesítése útján lehet megteremteni, nem pedig akként, hogy a nemzet megmarad azon régi, 1889. előtti álláspont mellett, mely nem követel haladást nemzeti irányban. Tudta, hogy az új álláspont érvényesítése nehézségbe fog ütközni, de a király és a nemzet előnyére kötelessége volt a kísérletet megtenni. Különbén is el volt szánva kompromisszumra s vele együtt el volt erre szánva az egész koalíció. A részletekbe

¹ Andrásy katonai páfordulásának mérföldjelző kövei: egyrészt 1896-ban megjelent híres műve, „Az 1867-i kiegyezésről“, melynek éle éppen az Apponyi vezetése alatt állott Nemzeti Párt „kiegyezésfejlesztő“ programja s első sorban nemzeti irányú katonai követelése ellen irányul (31), továbbá 1903. febr. 5-i képviselőházi beszéde az 1902-i létszámmelési javaslat mellett (98); másrészt a fenti szövegben vázolt 1911. júl. 22-i beszéde.

nem mehet bele, mivel nem kapott engedélyt arra, hogy azokat előadja. Azonban mindenki tudja, hogy *a koalíciós kormány javaslata az volt, hogy a német nyelv teljesen kűszöböltsék ki és pótoltsák a magyar nyelv által az altisztek és a legénység szolgálatában.* Erre a kompromisszumra szükség volt alkotmányjogi szempontból, mert hiszen az e tekintetben fennálló állapoton csak a király és a parlament egyetértésével lehet változtatni. Ez a kompromisszum, melyet oly gyakran kicsinyeit, értékes volt egyrészt a nemzeti egység erősítése, a magyar állameszme iránti tisztelet fokozása, másrészt pedig a haderőre vonatkozó abszolút fejedelmi jogok elméletének meggyőző cáfolata végett. Ezért helyezett szűlő oly nagy súlyt ennek a kompromisszumnak létrejöttére, hogy e nélkül semmi körűlmények között semmi kibontakozást ne helyeseljen, semminemű kibontakozásban részt ne vegyen. Attól az újabb álláspontjától, hogy a király és nemzet közötti harmónia érdekében szükség van bizonyos nemzeti irányű reformokra a hadseregben, nem térítheti el az, hogy most újra oly parlamenti többség van, mely a régi katonai politikát folytatja. Az emberek könnyen tévednek a választások eredményének politikai megítélésénél. Az új többség nem annak a következménye, hogy a nemzet megváltoztatta katonai felfogását. A kormány választási sikere annak volt következménye, hogy felbomlott a koalíció és egymás ellen fordultak, egymást szidták azok, akik röviddel azelőtt egyűtes harcot, és egyűtes munkát folytattak. Mert addig, amíg csak ellenfelek szidják az embert az nem bír hatással. De amikor azt látták, hogy egymást szinte felfalták azok, akik azelőtt közös munkát végeztek: akkor elfordult a bizalom a koalíciótól. Ezért győzött a többségi párt, de nem azért, mert a kormány katonai programját a választóközönség jónak tartja a nagy terhekkel és a német kommandó vállalásával. Nálunk a választásnak nincs perdöntő hatása, mint pl. Angliában, mert a legyőzött kisebbség benső lelkében azt tartja, hogy nem szabad a választás. Ha más érv nem volna e javaslat ellen, teljesen eldönti a kérdést az az érv, hogy nem sikerűlt tíz éven keresztül elfogadtatni a létszámemelési javaslatot. A Monarchia nagyhatalmi állásának legeminebbebb érdeke, hogy a nemzeti követeléseket kielégítsék s ily módon a hadsereg fejlesztése ne legyen politikai küzdelem központja. Átérve azokra az érvekre, amelyek eddig felhozottak szűlő megváltozott álláspontja ellen, egyik ellenvetés úgy szűl, hogy az ellenzék óriási felelősséget vállalt már a múltban, amikor nemzeti követeléseivel a hadsereg fejlesztését megakasztotta és hogy a hadsereg harcképessége a véderő javaslatok elfogadásától függ. „Én kétlem az utóbbit. Én hajlandó volnék ugyan a hadsereg megerősítését megszavazni, szükségesnek is tartom azt feltétlenül; de tagadom azt, hogy jelenlegi állapotában a hadsereg ne lenne harcképes. Mert ha ezt állítanám, akkor mindjárt kénytelen volnék egy vádindítványt benyűjtani az egész közös kormány ellen, a hadűgyminiszter, a külűgyminiszter ellen, mert ők olyan vakmerők voltak, hogy kockázatos politikát folytattak egy hadsereggel, amely nem harcképes. Sőt Bosznia annexióját megcsinálták és akkor bíztak a hadsereg harcképességében, különben nem tét-

ték volna ezt“ Azt mondta a pénzügyi bizottságban gr. Tisza István, hogy az ellenzék junktim-politikát követ; hogy középkori fegyverzettel harcol, mely a modern parlamentárizmusban nincs helyén. Hát ki merné a közelmúltban történetek után azt állítani, hogy nekünk is van olyan hatályos parlamentárizmusunk, melynek birtokában bizonyos elavult fegyverek nélkül is elérhetjük céljainkat katonai kérdésekben] De különben is az a felfogás teljesen téves, mintha az, ami ma történik, ugyanaz volna, mint amit Tisza lekicsinyelt junktim-politikává. Mert ami ma történik nálunk, ugyanaz történik — talán Angliát kivéve — minden más országban, hogy t. i. a véderőhöz tartozó ügyeket az újoncjutalék megszavazásának kérdéséhez kapcsolják. Ami itt történik, az nem más, mint ami az 1867: XII. t. c. 12. §-ában bennfoglaltatik, melynek értelmében akkor, amikor a parlament újoncokat szavaz meg, a megszavazás feltételeit is megállapítja.

„Különben én azt hiszem, hogy ez a junktim-politika nálunk is folytatattatik 1867. óta, s azt hiszem, hogy ha az ember a történelmet ismeri, nagyon nehéz a junktim-politikát elítélni. Mert 1868-ban, mikor először kellett véderőtörvényt megalkotni, akkor atyám, mint miniszterelnök nem tartotta méltóságán alul levőnek junktim-politikát folytatni. Csakhogy ő megelőzte a dolgokat; előre látta, hogy nehézségek lesznek; hogy bizonyos koncessziókat adni kell s egy felterjesztést intézett a királyhoz, amelyben ő először kifejti, hogy milyen nagybecsű 1866. után egy pár évvel az, ha a nemzet megadja a véderőt, a hadsereget, s azt mondja, hogy ahhoz, hogy a király ezt megkapja, bizonyos koncessziók is fognak kelleni és kifejti azután *(olvassa)*: „De hogy a védrendszer életbeléptetéséhez minő feltételek fognak fűződni, s hogy az országgyűlés többségének minő engedményeket kell tenni, hogy a véderőtörvények lényeges határozmányainak elfogadását biztosítsuk: azt most, a tárgyalások megindulása előtt, mielőtt a különböző nézetek tisztultak és alakot öltöttek, szabatosan meg nem jelölhetném. De azt tartom, hogy minden koncesszió, mely a fentebb említett előnyök elérését nem veszélyezteti, csak igen alárendelt fontosságú.“

Így előkészítette a talajt és azt mondta, hogy kell koncessziót adni és ezen felterjesztés alapján jött létre a honvédség; és ezen a réven nemcsak hogy a magyar nemzetnek adott hadsereget, hanem a királynak is szolgálatot tett, amikor 1866. után három évre egy hatalmas, erős hadsereget adott.“

1889-ben azonban nem így jártak el. Akkor nem volt semmi nemű ilyen junktim, nem készítették elő a dolgot. Bízta abban, hogy többség van. Nagynehezen meg is kapták a törvényt, de utókövetkezménye az volt, hogy a mai napig is akut kérdéssé vált a katonai kérdés. Mikor pedig Széll Kálmán 1902-ben előállott a létszámemelési javaslattal, megint nem volt semmi, vagy csak nagyon kevés, ami megkönnyíthette volna a javaslat keresztülvitelét. Ezért indult meg akkor a második nagy katonai küzdelem, amely még ma sem ért véget. Beszédét így végzi: „Én..., akinek egész életcélja az lett volna, hogy megaranyozzam, újjá, frissé, népszerűvé tegyem azokat az intézményeket amelyeket az

idő kissé megviselt; akinek célja az volt, hogy a király és nemzet közt a harmóniát megerősítem valóban szilárd alapokon, nem pedig látszólagos, mesterséges alapokon: aggodalommal, kétségbeesve látom, miként ássák alá e politikának alapját; miként viszik a nemzetet oly küzdelemnek a királlyal szemben, amelynek vége feltétlenül a királynak is, a nemzetnek is káros lesz. A törvényjavaslatot nem fogadom el.¹

Andrássy júl. 22-i beszéde, mellyel olajat öntött az obstrukció tüzére, nem maradt válasz nélkül. A képviselőház legközelebbi, júl. 24-i ülésén, felszólalt gr. Tisza István, hogy a létszámemelés szükségességét és a junktim-politika helytelen voltát bizonyítva, hatalmas védelemben részesítse a véderőjavaslatot az ellenzéki vezérszónokok és különösen Andrássy támadásai ellen.

Gr. Tisza István beszéde így hangzik:

Gr. Tisza István: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Mai felszólalásomban kizárólag a szőnyegen levő törvényjavaslattal és az azzal kapcsolatos katonai kérdésekkel kívánok foglalkozni. Mellőzöm fejtegetéseimből mindazt, ami a momentán parlamenti helyzetre, a technikai obstrukcióra és az azzal kapcsolatos kérdésekre vonatkozik. Mellőzöm, mert nem adtam még fel azt a reményt, hogy a túloldalon ülő t. képviselőtársaim e munkába nem azzal a végletekig elszánt elhatározással fogtak bele, amely azt tényleg a maga végső konzekvenciájáig, a nemzeti ügy annyi értékes kincsének lerombolásáig kívánná folytatni. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)*

Én nem tehetek róla, mindazok a jelenségek, amelyek eddig felmerültek, ébren tartják bennem azt a reményt, hogy t. képviselőtársaim meg fognak állani azon a végzetes lejtőn, amelyen elindultak és nem juttatnak bennünket abba a kényszerhelyzetbe, hogy e tekintetben mi igyekezzünk a kérdést megoldani. És én azt hiszem, hogy az ügy mai stádiumában hibát követnék el, hogyha belenyúlnék ebbe a kérdésbe, a helyett, hogy magukra t. képviselőtársaimra, t. képviselőtársaim hazafias belátására bíznam ennek a kérdésnek eldöntését. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.)* És

¹ Ezzel a beszéddel foglalkozik a B. H. 1911. júl. 23-i számának „Andrássy Gyula gróf” című pompás vezércikke, melynek egyik passzusa így szól: „És itt az a keserű kérdés merül fel, hogy ha Andrássy Gyula gróf nem akarja vezetni a mostani mozgalmat a katonai vívmányokért — mellékes, hogy miért nem akarja — akkor miért jön el, hogy egy zsák búzát öntsön nagylelkűen azoknak a polyvájába, akik vezetik? Miért áll be puskaport szállítani azoknak, akik vaktöltéssel folytatnak egy háborút, melyben ő nem akar tényleges részt venni? Mert ez a jelentősége van a beszédének”. Ezzel a fogós kérdéssel Rákosi Jenő éppúgy fején találta a szöveget, mint azzal a további megállapításával, hogy Andrássy ezzel a beszédével a nemzetiségekkel, szocialistákkal és szabadgondolkodókkal szövetséget kötött a radikális Justh-pártnak szállított puskaport; annak a pártnak, mely a koalíció idejében megbuktatta Andrássy választójogi és katonai terveit, és sírba döntötte magát a koalíciót. Ez a párt tapsolt most Andrássynak.

¹ (296, 299, 301, 310, 313, 315).

² (305, 313, 316, 318) stb.

én csak arra kérem t. képviselőtársaimat, méltóztassanak meggondolni azt, vajjon a dolog előzményei után oly természetű kérdés-e az újonclétszám felemelése, amely megengedhetővé teszi ennek a parlamenti ultima ratióknak igénybevételét.

Erre nézve azt mondják t. képviselőtársaim, hogy a nemzet nem döntött a múlt választásoknál az újonclétszám felemelése felett. Hiszen én megengedem, hogy az újonclétszám felemelésének kérdéséről magában véve nem sok szó merült fel az utolsó választási küzdelemben. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)* Nem sok szó azért, mert ezt mint elkerülhetetlen szükségletet tudta, tisztában volt ezzel az országban mindenki. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás balról.)* És a kérdés, amely a pártokat elválasztotta, a körül forgott, hogy vajjon az újonclétszám felemelése bizonyos koncessziókhöz köthet-e, vagy egyszerűen a kilences bizottsági program alapján oldassék-e meg? ¹ *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* E körül forgott a kérdés. És bocsánatot kérek, de azt hiszem, a többség tagjaihoz tartozó képviselőjelöltek nyilatkozataiban mindig igen nagy súllyal lépett előtérbe az a szempont, hogy ezeket a katonai kérdéseket újabb bonyodalmak forrásául odavetnünk nem szabad; *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* hogy ebben a tekintetben a kilences bizottsági program az a bázis, amelyet követelünk, amelyen túl azonban nem vagyunk hajlandók újabb követelésekkel lépni a korona elé. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

A kérdés így fel volt állítva a nemzet elé, és igénytelen nézetem szerint ezt a kérdést a nemzet az utolsó választások alkalmával el is döntötte. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén.)*

És én még csak arra az egyre kérem t. képviselőtársaimat, hogy gondolják meg azt is, vajjon az utolsó választások nem döntöttek-e sok tekintetben az obstrukció kérdésében is? - *(Igaz! Úgy van! jobb felől.)* Vajjon a nemzet a múlt választások számtalan jelenségében nem nyilatkoztatta-e ki félreérthetetlenül az obstrukciót elítélő akaratát? *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* Hiszen tudjuk, hogy a függetlenségi pártnak két árnyalatát egyéb különbségek mellett ez a kérdés is elválasztotta egymástól; *(Úgy van! jobbfelől.)* tudjuk, hogy míg a függetlenségi párt egyik árnyalata a választások előtt határozottan hirdette a parlamenti obstrukciót, a másik ebben a tekintetben sokkal mérsékeltőbb, az én igénytelen nézetem szerint sokkal több hazafiúi belátásról tanúskodó magatartást tanúsított. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén. Zaj balfelől.)* És vajjon

a képviselőválasztásoknál a nemzet akarata elsősorban nem azt a tisztelt pártot tizedelte-e meg, amely az obstrukciót hirdette?¹ (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) És vájjon azon t. képviselőtársaim között, akik — a rövidség okáért így mondom —, a Kossuth-párt soraiban foglalnak helyet, nincsenek-e nagyon sokan, akik talán nagyrészt annak is köszönhetik mandátumukat, hogy programbeszédekben az obstrukciót elítélték? (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén. Mozgás balfelől.*)

Mondom, t. Ház, mindezek a szempontok fentartják bennem azt a reményt, hogy t. képviselőtársaim meg fogják még gondolni a dolgot, mielőtt igazán a végletekig vinnék a helyzetet. Ennek a megfontolásnak időt engedni, azt hiszem, kötelesség a mi részünkről. S én ebbe a kérdésbe avatatlan kezekkel belenyúlni annyival kevésbé szándékozom, mert hiszen bármilyen óriási bordere je legyen is a dolognak, az a kérdés, hogy vájjon az obstrukció ellen mikor, minő keretekben és minő modalitások mellett vegyük fel a küzdelmet: elsősorban taktikai kérdés; elsősorban a vezetés kérdése. És én teljes bizalommal az én t. barátom, a miniszterelnök úr iránt, (*Zajos éljenzés a jobboldalon és a középén.*) teljes bizalommal az ő jó idegzetében, hidegvérében és akaraterejében, (*Éljenzés jobbfelől.*) ebben a kérdésben az ő cirkulusait zavarni semmi tekintetben nem akarom.² (*Élénk éljenzés a középén.*)

Áttérek tehát a szóbanforgó kérdésre, arra a kérdésre t. i., hogy szüksége van-e a magyar nemzetnek, — mert hisz ez az egyedüli kérdés, amelynek alapján eldönthetjük az ügyet — mondom, szüksége van-e a magyar nemzetnek véderőnk olyan fejlesztésére, a minőt az előttünk fekvő törvényjavaslat kontemplál?^{1 2 3}

Az első kérdés természetesen az, szükségünk van-e nagyhatalmi állásra? Szükségünk van-e véderőnk olyan szervezétére, amely felruházza azt egy nagyhatalom hadseregének minden katonai kellékeivel?

Megvallom, ebben a tekintetben őszinte sajnálatomra egy bizonyos fordulatot vélek észlelhetni. Hajdan axióma volt minden magyar ember előtt, hogy nekünk, igenis, egy nagyhatalomhoz kell tartoznunk. És csak legújában hallunk olyan hangokat, a minőket pl. Tóth János t. barátom beszédéből hallottunk, aki a nagyhatalom „fixa ideájáról“ beszél s azt mondja, hogy a nagyhatalmi állás lehet egyeseknek érdeke, de a magyar népnek sem nem érdeke, sem nem vágya. (*Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Igaza van!*)

¹ T. i. a Justh-pártot. (319).

² Az 1911. márc. 20-i memorandumban (325) lefektetett eltérő taktikai álláspont ellenére.

³ (98).

T. Ház! Ez eszembe juttatja t. barátom pártvezérének, akit legnagyobb sajnálatunkra nélkülözünk kell a mostani küzdelemben, egy a közelmúltban tett kijelentését, amelyben azt ajánlotta nekünk, hogy kövessük Svájc példáját. Hát, Uram Istenem, hogyan lehessen Svájc példáját követnünk nekünk; hogyan lehessen egy második Svájcot csinálni a Duna völgyében? Svájc egy elzárt citadella, amely mintegy predestinálva van arra, hogy kivonja magát a népek nagy áramlásaiból, nagy összeütközéseiből. *(Úgy van, jobb felől.)* A Duna völgye ellenben hadak útja volt mindig, amióta egyáltalában ismeretes. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* Elkezdve a hun világbirodalmon, amelynek fészke itt volt a Duna völgyében, végig a legutolsó időkig: a bizánci, a német, a török és szláv viláгурalmi törekvések ütköztek meg ezen a ponton. És amely percben ide vezette őseinket végzetük vagy az isteni gondviselés, tisztában kellett lenniük azzal, hogy ennek a helynek megszerzéséért, ennek a helynek független birtokáért élet-halál-harcot fog kelleni vívniok. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)*

Vívták ezt a harcot sokáig, századokig, saját erejükre támaszkodva. Az akkori konstellációk között ez több századon keresztül mehetett így. De egyfelől megőrölték ezek a küzdelmek a nemzet erejét; másfelől akkora dimenziót vettek fel a körülöttünk képződő államok, hogy a mohácsi vésztől fogva a magyar nemzet önállóan, minden más állandó szövetséges nélkül ennek a feladatnak nem tudott többé megfelelni.

Nem volt más lehetőség őseinkre nézve a mohácsi vész után, mint az, hogy csatlakozzanak azon két viláгурalomra törekvő nagyhatalom egyikéhez, amelyeknek ütköző pontja éppen itt volt, a mi hazánk területén. Csatlakoztak a némethez és hűségesen kitartottak ebben a szövetségben, dacára annak, hogy hosszú századokon keresztül többé-kevésbé elnyomott, háttérbe szorított, kis, kiegészítő része volt hazánk olyan nagyhatalomnak, amelynek számtalan törekvése, számtalan ambíciója, számtalan érdeke nemcsak közömbös, de sok tekintetben ellenséges volt reánk nézve; *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* úgy, hogy szenvednie kellett ennek az állapotnak minden hátrányát és ontania kellett vérét és áldoznia kellett pénzét idegen érdekekért folytatott háborúban. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon és balfelől.)*

Csak az utolsó század derekától fogva állt be az a viláгурtörténelmi átalakulás, amely azt a nagyhatalmat, amelyhez tartozunk, amelyhez önként csatlakoztunk, kihámozta ezen idegen érdekszférákból; megszabadította az olasz törekvésektől és irányzatoktól, megszabadította a nagynémet törekvésektől és

lehetővé tette azt, hogy itt egy elég erővel rendelkező olyan nagyhatalom maradjon fenn és szilárduljon meg, amelynek már dimenziójánál fogva mi paritásos, egyenjogú alkotó része lehetünk (*Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.*) és amelynek semmiféle olyan érdeke, semmiféle olyan ambíciója, semmiféle olyan törekvése többé nincs, amely idegen volna ránk nézve, vagy amely arra kényszerítene bennünket, hogy idegen érdekeknek hozzunk áldozatokat. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozgás és ellentmondások a szélsőbaloldalon.*)

Ez az adott viszonyok között a legjobb megoldás, amely létezhetik a magyar nemzetre nézve, és amely megoldáshoz, mint relatíve legjobbhoz, ragaszkodnunk kell mindaddig, míg olyan lesz a helyzet, hogy egy európai nagyhatalomra szükség lesz a Duna völgyében, hogy megakadályozza világméretű törekvéseknek preponderanciára jutását; megakadályozza azt, hogy egy hódító államnak ércgyűrűje vegyen bennünket három oldalról körül. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Ez a mi létérdeünk és ez tesz bennünket nemcsak örökös szövetséges társává Ausztriának, de ez a mi létérdeünk tesz bennünket legbiztosabb támaszaivá, barátaivá és szövetségeseivé a Balkán-államoknak is.¹ A mi hivatásunk megőrizni a Balkán-népek független fejlődését; a mi hivatásunk támaszt és segítséget nyújtani nekik minden erőszakos beavatkozással szemben, — hivatásunk, mert létérdeünk, mert mi nem létezhetnénk, ha ezt a hivatást nem teljesítenék. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) És hogy ezt teljesíthessük, azért kell nekünk katonailag olyan erőseknek lennünk, hogy megállhassuk helyünket az ezen célért folytatott háborúban; de ami talán fontosabb, hogy olyan tekintéllyel és súllyal léphessünk fel békében is, (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) amely elhárítja a háború veszedelemét hazánktól. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*) Mert csak ha katonailag erősek vagyunk és erősek maradunk, csak akkor maradhat fenn állandóan az a szövetség,² amelynek óriási fontossága az európai békére nézve és óriási fontossága a mi létérdekeinkre nézve alig pár eszten-deje tűnt ki olyan eklatánsán. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) És csak hogyha katonailag erősek leszünk s ha tudni fogják ró-lunk, hogy katonailag erősek vagyunk, — akkor állhat be azon természetes processzus, hogy valóban gravitációnál» köz-pontjává legyünk a Balkán-népek akciójának. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Miért van az ma, t. képviselőház, hogy ezeknél a népeknél nincs meg az a pozíciója a monarchiának, amelynek a dolgok

¹ (321, 315, 98).

² T. i. a német szövetség, mely az annexió válság idején oly megbízhatónak és egyedül megbízhatónak bizonyult (292).

benső erejével fogva meg kellene lennie? Hiszen a félreértések mindjobban eloszlanak; a mi jóakaratomkat, azt, hogy nem elnyomni, hanem támogatni akarjuk őket, mindjobban elismerik! De nem mernek még azzal a határozottsággal hozzánk csatlakozni, amely nekik is érdekük volna, mert nem bíznak erőkben, nem tartanak minket elég erőseknek. Aki tehát megszünteti ezen látszatot; aki beleönti a közelünkben lakó népekbe azon tudatot, hogy a monarchia elég erős is a maga hivatásának betöltésére, a maga érdekeinek megvédésére: az teszi a béke ügyének és az teszi a magyar nemzeti politikának a legnagyobb szolgálatot. *(Igaz! Úgy van! Taps a jobboldalon és a középén.)*

T. képviselőház! Természetes dolog, a katonai erő kifejtésének határai vannak; határai, amelyeket részben megvon a közgazdasági és pénzügyi erők is, de megvon egész külügyi politikánknak célja és természete. A mi pénzügyi erők, fájdalom, nagyon korlátozott. A mi külügyi politikánk nem agresszív természetű; nem hódításra, hanem benn és körülöttünk a békének fenntartására irányul.

Természetes tehát, hogy nekünk katonai erőnkifejtésünkben is szabad is, lehet is, kell is egy bizonyos minimumra szorítkoznunk. Ezt a minimumot korábbi kijelentéseiben igen helyesen precizírozta gróf Apponyi Albert t. barátom, amidőn azt mondta, hogy ne akarjunk mi extenzíve terjeszkedni véderők kifejtésében, hanem igyekezzünk intenzíve fejleszteni a véderőt. Én ezt aláírom, s ha itt nézetkülönbség lehet köztünk, ez csak abban merülhet fel, hogy hol látjuk ennek az intenzív fejlesztésnek határait?

Hogy mindjárt azzal a ponttal végezzek, ahol talán játék volna a szavakkal — s ez nem szokásom —, kizárólag intenzívnek tekinteni a fejlesztést: mindjárt azzal kezdem, hogy van egy pontja véderők fejlesztésének, és ez a haditengerészet, ahol az erőnkifejtésnek bizonyos nagyobb dimenziói el nem tagadhatók. Mondom, ha játszani akarnék a szavakkal, ott is mondhatnám, — s talán nem is egészen csak játék volna —, hogy voltaképpen ott sem teszünk egyebet, minthogy egy csatadivíziót állítunk fel olyan hajókból, amelyek a technika mai állapotának megfelelnek. A monarchiának már régen megvolt az a törekvése, hogy egy csatadivíziója legyen. Ezt elérte először körülbelül 7000 tonnás hajókkal; elérte a koalíció uralma alatt 14.000 tonnás hajókkal; most pedig el akarja érni 20.000 tonnás hajókkal.

Tulajdonképpen itt is lehetne azt állítani, hogy mi csak azt az egy divíziót fejlesztjük intenzíve a technika mai állásának színvonalára. De készséggel elismerem, hogy egy modern divízió beiktatása — nem annyira véradó, mint pénzáldozatok

szempontjából —, oly óriási konzekvenciával jár, hogy lehetetlen nem látni a katonai erőnk fejlesztése szempontjából hozott óriási áldozatot. Ha meg akarjuk ítélni a dolgot és véleményt akarunk alkotni arról, hogy helyes, indokolt és szükséges-e ez az áldozat: azt hiszem, nem járhatunk el másként helyesen — és én legalább, az én igénytelen személyemre nézve, megnyugvást nem tudok csak itt találni —, mint hogyha e kérdést szerkesztésbe hozzuk véderőnknek és szövetségi politikánknak egész komplexumával. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* Mert mint kiszakított láncszem egymagába véve nem volna talán indokolva; indokolva csak az összefüggésben látom, amikor a kérdés monarchiánk egész katonai pozíciója és szövetségársaival szemben elfoglalt pozíciója tekintetében bírálják.

T. képviselőház! Ismételten hallottam azt a, különben helyes, kijelentést, hogy véderőnk fejlesztését nem szabad a momentán külügyi helyzettel, a jelenleg érvényes szövetségi viszonyokkal kapcsolatban megítélni; mert hiszen egy ilyen fejlesztési akció évek hosszú sorára terjed ki, és nem tudjuk, hogy a közben nem áll-e be változás szövetségeinkben. Felhozzák ezt a helyes argumentumot igen sokszor akkor, amikor úgy igyekeznek feltüntetni tengerészetünk fejlesztését, mintha abban bizalmatlanság rejtenék Olaszországgal szemben; mintha annak éle Olaszország ellen irányulna. Engedelmet kérek, én mindig nagyon csodálkoztam, hogy soha nem jutott eszébe senkinek az a helyes gondolat, hogy haditengerészetünket nekünk nem Olaszország ellen, de Olaszország mellé kell erősíteni; hogy az egész hármasszövetség fennállására nézve, a hármasszövetségben elfoglalt pozíciókra nézve, az olasz szövetség tartósságára nézve, óriási fontossággal bírhat az, hogy a mi tengerészetünk elég erős legyen arra, hogy az olasz tengerészeinek segítségére menjen abban, hogy egy világ-komplikáció esetén a Földközi-tengeren a tengeri hatalmak egyenlilyát biztosítsa. *(Úgy van! a jobboldalon.)*

Nekünk, akik, azt hiszem, pártkülönbség nélkül nemcsak eszünkkel, de szívünk, lelkünk melegével ragaszkodunk az olasz szövetséghez;¹ nekünk, akik mélyen fájjalunk minden kis félreértést, amely fennállhat a két hatalom közt; akik abban nem látunk egyebet anachronizmusnál, a régi Ausztriának, a régi osztrák politikának bizonyos utóizénél, amely hála Istennek most már a történelmi emlékek közé tartozik: nekünk különösen kellene hirdetnünk és dokumentálnunk, hogy ha mi a tengerészet erősítéséért fáradunk, ezt tesszük abban a tudatban, hogy ezzel egy netaláni komplikáció esetén a velünk szövetség-

¹ Az akkori „olasz szövetség“ értékéről I. Stieve, i. m. 64, 73, 93. stb 1.; Conrad. i. m. II. k. 446—450. l.; Horváth Jenő (Bp. Szemle, 1931, 643. sz.)

ben álló Olaszországnak tehessünk nagy szolgálatot, és hogy e tudat erősebbé teheti Olaszország ragaszkodását a hármasszövetséghez. Mert utóvégre, szövetségünk nem a mi szép szemünkért csatlakozik hozzánk, és minden szimpátia és barátság mellett állandó szövetséget Olaszországgal csak akkor teremthetünk, ha az, amit várhat tőlünk és amit kockázat, ha velünk megy, egymással kellő egyensúlyban van. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

De térjünk át a szárazföldi hadsereg fejlesztésére. Ott azután a közös hadseregnél csakugyan nincs egyébről szó, mint intenzív fejlesztésről; intenzív fejlesztésről abban az irányban és értelemben, hogy a hadsereg egységét, a katonai akció egységét képező hadosztályok a modern technika összes vívmányai-val felszereltesse és a többi európai nagyhatalom hadosztályai-val teljesen versenyképesek legyenek.

Ez megvolt a múltban. Hiszen senkinek, gondolom, nem lehet az a könnyelmű felfogása, hogy azt kívánja, hogy a mi hadosztályaink inferioris belértékkel birjanak más hatalmasságok hadosztályai-val szemben.

De amint a viszonyok lassan-lassan változtak és átalakultak; amint mind jobban szaporodtak azok a különböző technikai fegyvernemek, csapattestek, kiegészítő szervezetek, melyekre a hadseregnek szüksége van, hogy megállja a világversenyben a helyét: ahhoz képest nőtt a gyaloghadosztályok újoncigénye anélkül, hogy a hadosztályok létszámát emelni akarták volna. És miután ezen igénynek az újonclétszám idejekorán való felemelése által nem tettünk eleget, az a kényszerhelyzet állt be, hogy egyfelől a hadügyminisztérium csak fokozatosan, csak kisebb részben állíthatta fel ezeket a modern kiegészítő csapattesteket és fegyvernemeket, melyekre pedig szükség volna, és ezen félig-meddig, részben teljesített szervezetekhez is a gyalogságtól kellett elvenni azt az újonceroőt, mely a gyalogság számára már úgyis nagyon szűkén volt kiszabva. Úgy, hogy amíg minden más nagyhatalom lényegesen felemelte a gyalogszázadok békelétszámát, addig a miénk fokozatosan csorbult és csökkent ezen más ágazatokhoz, szervezetekhez való beosztás által. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

Ez eredményezi azután azt a helyzetet, hogy gyalogcsapatunk békelétszáma mellett ma már a csapatoknak kiképzése alig lehetséges; a csapatok kiképzése a legnagyobb nehézségekbe ütközik, és igazán, a tisztikarnak emberfeletti erőfeszítésével teljesíthető csak félig-meddig is. De előidézi ez másfelől azt a még sokkal komolyabb körülményt, hogy gyalogcsapatunk hadilétszámában kiképzett katonákban évről-évre foko-

zódó hiány áll be, *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon)* melyet csak megfelelő számú póttartalékosnak fegyverbe állításával lehet pótolni, úgy hogy ma már az első Aufmarschnál, egy általános mozgósítás első pillanatában gyalogságunk tetemes százalék póttartalékoskal megy az ellenség elé.

T. képviselőház! Tudjuk-e valóban a maga egész rettentő komolyságában, hogy ez mit jelent; mit jelent humanitás, mit jelent az emberélet kímélése szempontjából? *(Helyeslés jobbfelől).* Hiszen az a szerencsétlen póttartalékos, ki régen elfelejtett nyolcheti kiképzés után egyszerre ellenség elé megy: az ágyútöltelék, az martalékul esik a kiképzettebb ellenség nagyobb ügyességének, tűzfegyelmének. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* És mit jelent a nemzet biztonsága, a nemzet katonai ereje szempontjából, hogy már az első csatákban csupa kiképzett katonából álló ellenséggel szemben csak póttartalékosokkal szaturált gyalogszázadokat tudunk állítani?

Hogy milyen a helyzet e tekintetben, arra nézve rettentő példa előttünk a maga be nem fejezett mivoltában is a szituáció úgy, ahogy az a Bosznia-Hercegovina annexióját követett bonyodalmak alatt kifejlődött. Andrassy Gyula t. barátom óriási csodálkozásomra bizonyos könnyűvéruességgel beszélt erről a kérdéstről. Azt mondta, hogy hiszen hadseregünk harc képes kell, hogy legyen, mert ha nem volna harc képes a hadsereg, akkor vád alá kellett volna helyezni a külügyi kormányt, mert megcsinálta Bosznia annexióját, és kockázatos külpolitikát folytatott. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Hát bocsánatot kérek, ki csinálta meg Bosznia annexióját? Hát nem volt magyar kormány abban az időben? *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Felkiáltások jobbfelől: A koalíció!)* Még eddig magyar kormány nem volt 1867 óta, amelyik olyan tisztán végrehajtó közeg nivójára süllyesztette volna le magát, *(Helyeslés és taps a jobboldalon.)* hogy azt merné állítani, hogy a monarchia és hazánk sorsa felett döntő ilyen külpolitikai kérdések az ő hozzájárulása nélkül, az ő felelősségének angazsirozása nélkül intézteitek volna el.¹ *(Úgy van! Úgy van! a. jobboldalon.)*

Nem is teszem fel a múlt kormány egyetlen tagjáról sem, hogy így fogta volna fel a helyzetet. Egyszerűen bizonyos lapsusznak tekintem t. barátomnak ezt a kifejezését és azt hiszem, ő is, miniszter társai is, Bosznia annexiójáért vállalják a felelősséget.

Gr. Apponyi Albert: Természetes!

Gr. Tisza István: Hozzáteszem, vállalhatják is, mert nem ők csinálták és nem kalandos külügyi politikát csináltak, hanem

¹ A koalíciós kormány annexió felelősségével kapcsolatban beszél Tisza atóké választási beszédében (318) nagyon találóan „az államférfi és a rossz cseléd lojalitása”-ról.

rájuk kényszerítették az események; meg kellett csinálni nagyobb bajok elhárítása végett és az a külpolitika, amelyet akkor követtek s a bonyodalmak egész lefolyása alatt tanúsítottak, minden volt a világon, csak kalandos politika nem.¹ Mert én megfordítom a kérdést és azt mondom, érték volna-e a monarchiát és érték volna-e hazánkat azok a — nem akarok erős kifejezést használni, de azok a — kellemetlenségek Anglia és Törökország részéről, ha azt nem hitték volna, hogy nem vagyunk harcképesek? És azt kérдем t. barátaimtól, túrték volna-e ők hónapokon keresztül ezeket, viselték volna-e magukat olyan túlszerényen Angliával és Törökországgal szemben, hogy bizony mondom, akiben van nemzeti büszkeség, az nem nagyon kényelmesen érezte magát az alatt, még ha nem is volt felelős állásban! *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a baloldalon.)* Túrték volna-e, ha átok gyanánt nem nehezedett volna rájuk az a körülmény, hogy a magyar nemzet védőképessége érdekében annakidején meg nem tették azt, ami szükséges volt? *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén. Mozgás a baloldalon.)*

T. képviselőház! Hála Istennek, az a veszély, mely akkor fejünk felett lebegett és amely valóságos „Mene tekel ufarzin“ szavakat írt fel minden gondolkodó ember elé a falra: gondolkozz és segíts magadon, mielőtt nem késő és gondolj a végveszélyre, — az a veszedelem elmúlt egy nagy háborús bonyodalom nélkül, és a vihar utolsó fázisában a szerencsés véletlen lehetővé tette azt, hogy a monarchia, és ebben a magyar nemzet is tanújelét adja annak, hogy katonai készség és különösen harcra elszántság tekintetében korántsem áll a züllésnek azon a fokán, amelyen ellenségei gondolták. Szerencsés véletlen, hogy ez megtörtént és szerencsés véletlen, hogy ezáltal monarchiánk presztízse is részben helyreállott, De bocsánatot kérek, arra a mozgósításra és annak a körülményeire gondolhatunk bizonyos meglepéssel, jogosult meglepéssel abból a szempontból, mert megmutatta azt az erkölcsi tőkét, annak intaktségét, amely a hadseregben is, de a nemzeti társadalomban is megvan és a veszély pillanatában karöltve, tette készen nyilvánult meg; de katonai készenlétünk szempontjából az is csak megerősítette a legsúlyosabb aggodalmakat.² *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén.)*

Mert arra, hogy egy pár hadtestet hadilábra állítsunk, és hogy ezt megtehessek póttartalékosok igénybevétele nélkül, más hadtestektől kellett a rezervistákat elvonni, más hadtesteket kellett dezorganizálni, úgy hogy ha abban a pillanatban mégis ¹

¹ (292).

² Conrad, i. m. I. k. 120. s k. 1.

bekövetkezik egy nagy bonyodalom, mégis bekövetkezik egy általános mozgósítás veszélye, nem is jó arra gondolni, hogy milyen helyzetben érte volna ez a monarchiát. *(Úgy van! a jobboldalon.)*

Ezek rettenetesen komoly dolgok; ezek a nemzeti életet a maga alapjáig, a maga velejéig érintő dolgok, amelyeken sem könnyelműen elsiklani, sem pedig ezeket más kérdésekkel összekapcsolni, és más kérdések miatt ezeknek az égető bajoknak megoldását elodázni nem lehet. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén. Ellentmondások a bal- és a szélsőbaloldali.)*

Igaz, hogy a gyaloghadosztályok teljes kiegészítése szempontjából szükséges újonclétszámemeléshez hozzájön az a létszámemelés és annak nagy pénzügyi következménye, amely a kétévi szolgálat behozatalával jár együtt; ha ezt el lehetne hagyni, akkor kivált pénzügyileg kisebb volna az a teher, amely a magyar nemzetre hárulna.

De azt kérdem, hogy, eltekintve attól az óriási katonai előnytől, amely én előttem nagy súllyal bír, hogy így azután az első csatákban képződő fogyatékos pótlására is, nem póttartalékosok, hanem kiképzett katonák fognak rendelkezésre állni, ami monarchiánk haderejének belső értékét óriási módon fokozza, s eltekintve attól is, vájjon a két évi szolgálat nem nyújt-e előnyt a társadalomnak: vájjon nem jár-e az egyenlő teherviselés elvének oly megközelítésével, szemben a jelenlegi állapottal, *(Igaz! Úgy van! jobb felől.)* mely indokoltá teszi, hogy hozzuk meg az azzal járó pénzügyi áldozatokat? *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* Én tehát azt hiszem, hogy a jelenlegi törvényjavaslatban lefektetett fejlesztés a maga méreteiben, midőn egyfelől semmi mást nem akar, mint hogy a gyaloghadosztályok teljes kiépítéséhez szükséges újonclétszám meg legyen és e mellett megadja a katonaságnak, a társadalomnak is a két évi szolgálat lehető leggazdaságosabb felállításával járó előnyöket: éppen nem megy túl azokon a kereteken, amelyekre feltétlenül szükség van és amelyeket, ha súlyos áldozatokkal járnak is, meg fog bírni a magyar nemzet közgazdasági és pénzügyi ereje. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

Itt félre kell hagynom egy egész láncolatát az okoskodásoknak, amely arra irányul, hogy más nemzetek gazdagabbak, tehát más nemzeteknek nemzeti jövedelméből nagyobb hányadot lehet annak túlfeszítése nélkül katonai célokra használni, mint minálunk. Hiszen ez, fájdalom, igaz. De a nemzetek közti katonai versenyben nem az egyenlő teherviselésről van szó. Ott a dolog természeténél fogva a szegényebbre nagyobb teher hárul. Ezzel meg kell küzdeni. Ezen nem tudunk segíteni. Nem az a kérdés, hogy a teher súlyosabb-e ránk nézve, mint másra, hanem a kérdés az, hogy feltétlenül szükséges-e *(Helyes-*

lés *jobbfelől.*) és másodszer, hogy megbírjuk-e, nem fogunk-e alatta összeroskadni? (*Helyeslés jobbfelől. Mozgás a baloldalon.*) Én ebben a tekintetben nem akarok most elveszni — így is soká veszem a t. ház türelmét igénybe — (*Halljuk! Halljuk!*) a számok tömkelegében; meg vagyok győződve, hogy ebben a tekintetben t. barátom, a pénzügyminiszter úr, meg fog felelni azokra a támadásokra, melyek az ő számcsoportjait érték. Egyszerűen konstátálom azt, maguknak a szembenülő t. képviselő-társaimnak nyilatkozataiból is, hogyha súlyos is az a teher; ha sok tekintetben nyomasztó is, de azért egyebet nem köt le, mint a magyar állam jövedelmei természetes emelkedésének egy bizonyos, fájdalom, jelentékeny hányadát.

Amint pedig így áll a dolog, amint csak arról van szó, hogy a természetesen fejlődő államjövedelmek jelentékeny hányadát adjuk oda katonai kiadásokra, amelyekre nemzeti létünk, nemzeti biztonságunk, nemzeti akeióképességünk szempontjából feltétlenül szükség van, akkor igénytelen nézetem szerint nem habozhatunk abban, hogy megadjuk-e ezeket az áldozatokat. (*Élénk helyeslés és taps jobbfelől.*)

Én, t. Ház, nem tehetem függővé ez áldozatok meghozatalát a külügyi helyzettől, szövetségeink mai megnyugtató állapotától sem. Már korábban említettem, hogy egy ilyen szervezeti katonai reform a maga kihatásaiban csak évek múlva nyilvánul. (*Halljuk! Halljuk!*) Azok a sebek, amiket az újonlétszám elégtelensége ütött már a hadsereg testén, csak évek sorozata alatt fognak teljesen begyógyulni. Minden esztendő, melyben megkapja a hadsereg a kellő újonctartalékot, csak egy bizonyos csekély hányadát pótolja a mutatkozó hiánynak, (*Úgy van! jobbfelől.*) és négy-öt esztendőn belül nem is álmodhatunk arról, hogy hadseregünk azt a mértéket üsse meg, amelyet mindnyájan kívánunk. (*Úgy van! jobbról. Mozgás balfelől.*)

Ez természetes. Ezzel nem mondok újságot Bakonyi Samu t. barátomnak, ki sokkal többet foglalkozik katonai kérdésekkel, semhogy ne tudná, hogy ez így van. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) Ily viszonyok közt nem lehet kérdés az, hogy minő a külpolitikai helyzet ma? Annál kevésbbé lehet ez a kérdés, mert — fájdalom — épen t. barátom jön segítségemre a maga rémlátásával és sötét fellegeket fedez fel a politikai láthatáron. Most is van gyúanyag körülöttünk ¹ és — amint ezt Bosznia annexiójának példája mutatja — sohasem tudhatjuk, hogy huszonnégy óra alatt nem áll-e be valamely oly váratlan esemény,^{1 2 3} amely egy fordulattal megváltoztatja a külpolitikai helyzetet? (*Úgy*

¹ Ez a gyúanyag az annexió válság óta egyre halmozódott. (Stieve, i. m. 72. s. k. 1.)

² Ilyen volt az 1911. szept. végén váratlanul kitört olasz-török háború. (Conrad, i. m. II. k. 175. 1.)

van! *jobb felől.*) És azután, erre nagyon kérem t. képviselőtársam figyelmét ha ő szemrehányást tesz a mi külügyminiszterünknek külpolitikájának előre nem látó volta, nem öntudatos volta miatt, — hát én azt hiszem ugyan, hogy ezt a szemrehányást a külügyminiszter úr meg nem érdemelte. Én azt hiszem, — hisz erről lehet máskor alkalmunk beszélni, — hogy a mi külpolitikánk ellen jogos kritika nem intézhető. De azt ne felejtse el t. képviselőtársam, hogy minden külügyi politikának alapfeltétele a katonai erő; *(Igaz! Úgy van! jobb felől.)* hogy könnyű öntudatos, nyugodt, higgadt, következetes külügyi politikát folytatni konszolidált katonai viszonyokkal, teljes harcképességgel; *(Igaz! Úgy van! jobb felől.)* teljes harcképesség nélkül, gyenge hadsereggel pedig a legzseniálisabb külügyminiszter is száználmas tojástáncot kénytelen járni. *(Igaz! Úgy van! jobb felől és a középén.)*

Nem tehetjük ezen fejlesztés megszavazását függővé ezzel teljesen heterogén egyéb kérdéstől, a választói jog kérdésétől sem. *(Halljuk! Halljuk!)* Nem akarok a választói jog kérdéséről beszélni már csak azért sem, *(Halljuk! Halljuk!)* mert a két kérdés között a világon semmiféle összefüggést nem tudok felfedezni. *(Élénk helyeslés jobb felől.)* Ha három évre besorozhatjuk azt, aki nem választó, igazán nem látom be, hogy két évre miért ne lehessen őt besorozni! *(Élénk tetszés és derűtség jobb felől.)* Mondom tehát, én semmiféle összefüggést a két kérdés között nem látok és amidőn a két ügynek¹ kapcsolatba, junktimba hozatalát, mint teljesen indokolatlant, egyszerűen tisztelettel elutasítom magamtól, egyúttal csak egyetlen egy megjegyzésre szorítkozom.

Mély sajnálkozással látom, miként igyekeznek a Justhparthoz tartozó t. képviselőtársaim ebbe a kérdésbe Ő Felsége nevét belekeverni. *(Úgy van! jobb felől.)* Mély sajnálkozással, mondhatnám, megütközéssel látom ezt, mert ennek az eljárásnak egyformán ellentmond alkotmányos felfogásom és Ő Felsége iránt érzett határtalan hódolatom. *(Élénk éljenzés és taps jobb felől és a középén.)*

Minden körülmények között a lehetőségig kerülni kell azt, hogy Ő Felsége személyét a mi politikai küzdelmeinkbe belekeverjük *(Élénk helyeslés jobb felől.)* és minden körülmények között kerülnünk kell azt — mindenféle szempontból, a szabadelvű alkotmányosság szempontjából épúgy, mint a dinasztikus hűség szempontjából, — hogy ő Felsége adott szavának emlegetésével akarjunk egy ilyen bélpolitikai kérdés irányítására befolyást gyakorolni. *(Élénk helyeslés jobb felől.)*

Ha valaki szentnek kívánja tekinteni a királyi szót, az bi-

¹ T. i. a véderő- és a választójogi reformnak.

zonyára én vagyok. Ha valaki nemzeti és dinasztikus szempontokból eminens fontosságú kérdésnek tartja azt, hogy a királyi adott szó szentségéhez ne férhessen a kételynek árnyéka sem, az bizonyára én vagyok.

De mit jelenthet a királyi szó! Jelentheti Ő Felségének kijelentését vagy ígéretét abban az irányban, hogy a maga alkotmányos fejedelmi jogait miként fogja gyakorolni. *(Úgy van! jobbfelől.)* Tehát igenis arra tesz és tehet Ő Felsége ígéretet, hogy a maga jogait miként fogja gyakorolni; de a maga jogain túlterjedő dolgokra nem tesz és soha esze ágában sem lehet Ő Felségének, hogy ígéretet tegyen. *(Élénk helyeslés és taps jobbfelől és a középén.)*

Ha tehát a törvényhozás keretébe tartozó ügyről van szó, a királyi adott szó nem jelentet egyebet, mint azt, hogy Ő Felsége, ha a nemzet képvisellete egy ilyen javaslatot elkészít, az ellen kifogást nem tesz és azt szentesíteni fogja. *(Úgy van! jobbfelől.)* De senkitől sem állhat távolabb, mint a mi királyunk alkotmányos érületétől az a felfogás, hogy ő akarjon pressziót gyakorolni a képviselőházra, hogy ő akarja előírni a magyar törvényhozásnak azt,... *(Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps jobbfelől és a középén. Nagy zaj balfelől.)*

Hock János: Fabricius, az semmi sem volt? *(Zaj. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Gr. Tisza István: ... hogy ő akarja előírni azt, hogy mit tegyen? *(Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Sajnálom, de nem értettem!

Hock János: Fabricius semmi sem volt? *(Zaj a jobboldalon.)*

Gr. Tisza István: A királyi akarat igenis jogosítva lehet érvényesülni ott, ahol egy létező törvény megváltoztatásáról van szó, abban a tekintetben, hogy akadályul szolgáljon, ha aggályai vannak a koronának e változtatás ellen. De arra nem hoznak fel példát jelenleg uralkodó királyunk dicsőséges hosszú alkotmányos kormányzata idejéből, *(Éljenzés a jobboldalon.)* hogy ő akarja előírni azt, hogy egy új törvényt, egy új reformot miként alkosson meg a magyar nemzet képvisellete?¹ És ha valahol, éppen ennél a kérdésnél kell gondosan óvakodnunk attól, hogy a király személyét, vagy a végrehajtó hatalmat belekeverjük, *(Helyeslés a jobboldalon.)* mert hiszen miről van szó itten? Éppen azon formákról és elvekről, amelyek között a nemzeti akarat megnyilvánulhat; amelyek között a nemzet a maga képviselétét megalkothatja. Hát engedelmet kérek, az a korona

¹ Ellenben nevezetes példa Ausztriában — mint az előzőkből tudjuk — Ferenc József császár messzemenő személyes beavatkozása az 1907-i osztrák Beck-féle választójogi reform létrejötté érdekében.

iránti lojalitással, de az alkotmányos érülettel sem egyezik meg, hogy e kérdésnek elintézésébe a király személyének felhasználásában rejlő pressziót akarjanak belevinni. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Végül, t. Ház, a szükséges katonai erő kifejtés megszavazását nem hozhatom kapcsolatba azzal sem, hogy e révén pressziót igyekezzem gyakorolni a koronára bizonyos reformok, bizonyos koncessziók keresztülvitele tekintetében. *(Zaj a baloldalon.)*

Hédervári Lehel: Ez presszió?

Gr. Tisza István: Hogyne, alkotmányos presszió! Ebben semmi sincs. *(Mozgás balfelől.)* A kérdés lényege közöttünk tulajdonképpen ebben rejlik. Ma már — ezt igazán hazafiúi örömmel konstatalem, és ebben, a sok között, egyik nagy hasznát és gyümölcsét látom annak a ténynek, hogy t. képviselőtársaim felelősség mellett vihették az ország kormányzatát — a független hadsereg követelménye és petituma tulajdonképpen leszorul az aktuális napi politikai kérdések köréből; leszorul különösen — és ezért örülök ennek olyan nagyon — azon kérdések köréből, amelyek a korona és nemzet közti konfliktus gyúanyagát rejthetnék magukban. Nem újság, csak megfelel korábbi kijelentéseiknek, midőn gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam utolsó fényes beszédében is kijelenti, hogy a fennálló törvény útját állja a külön hadsereg felállításának; e fennálló törvényt csak ő Felsege meggyőzése útján lehetne megváltoztatni, ez pedig nem könnyű dolog, és nem rövid idő feladata; ennek folytán hivatásuknak és kötelességüknek tekintik t. képviselőtársaim foglalkozni azzal is, vajjon a fennálló törvények által adott keretben, az azok által teremtett lehetőség körében történik-e valami, és ami történik kielégítő-e az a nemzet jogos érdekeinek szempontjából“?

Kelemen Béla: Úgy van! Helyes álláspont!

Gr. Tisza István: Igyeeksem is helyesen visszaadni. *(Halljuk! Halljuk!)* A kérdés tehát, amely jelenleg elvászthat, csakis az, hogy az, ami történik e tekintetben — mert nem állíthatja senki a képviselő urak közül, hogy semmi sem történik — kielégítő-e, elég indokul szolgálhat-e az arra, hogy most további követelmények forszírozásával ne komplikáljuk a magyar nemzet politikai helyzetét?

És itt egy, a bizottságban tett nyilatkozatomra ¹ kell mindenekelőtt kiterjeszkednem, amelyet nagy meglepetésemre Bakonyi Samu t. képviselőtársam alaposan félreértett. *(Halljuk! Halljuk!)* Én ugyanis beszéltem arról, hogy az újonclétszám megszavazásának kérdését a rendi alkotmány idejében szokták

¹ A pénzügyi bizottság 1911. jún. 23. ülésén tett nyilatkozatról van szó.

volt bizonyos ellenszolgáltatásokkal kapcsolatba hozni és alkal-
 inul felhasználni arra, hogy a karok és rendek a fejedelemtől,
 aki újoncot akar tőlük, bizonyos ellenszolgáltatásokat kapjanak.
 Ezt úgy értette és úgy adta vissza t. barátom, mintha én az
 újoncmegtagadás jogáról mondtam volna, hogy az idejémtúlta;
 hogy ki gondolna ma már újoncok megtagadására; hogy az
 anachronizmus.

Engedelmet kérek, ezt én soha nem mondtam. Ma is ra-
 gaszkodom az újoncmegajánlás jogához; ma is eminens biztosí-
 tékát látom benne a nemzeti alkotmányos életnek; olyan bizto-
 sítékát, amelyhez krízisek pillanatában, a végrehajtó hatalom
 merénylete által fenyegetett nemzeti lét pillanataiban, igenis le-
 het hozzányúlni. (*Helyeslés a szélsőbaloldalon.*) Én csak azt
 mondtam, hogy ezt az újoncmegajánlási jogot — tulajdonképen
 nem is ezt, hanem az újonclétszám felemelésének kérdését —
 nem lehet úgy feltüntetni, mint egy a királynak tett ajándékot,
 amellyel szemben ellenszolgáltatást kérhet a nemzet a király-
 tól.¹ (*Igaz! Úgy van! jobb felől.*)

Ebben a tekintetben, engedjen meg nekem gróf Apponyi
 Albert t. barátom, mély sajnálattal töltött el beszédének egy
 passzusa, amelyben ezt mondja (*olvassa*): „... miután céljaikat
 elérni nem tudták, nem maradt más hátra, mint összekapcsolása
 olyan követelményeknek, amely követelményeket elsősorban a
 törvényhozás másik tényezője képvisel és amely követelmények
 az ő szívéhez közelebb állanak a nemzet egyéb kívánságainál“.

Hát, bocsánatot kérek, nem hittem, hogy legyen magyar
 ember — és legkevésbé hittem az én t. barátomról — aki azt
 a bizonyítványt akarja kiállítani a magyar képviselőházzal,
 hogy a magyar nemzet biztonsága, a magyar nemzet katonai
 ereje, közelebb állhasson bárkinek is szívéhez, — még a király
 szívéhez is — mint a nemzet képviselőházának szívéhez. (*Igaz!
 Úgy van! a jobboldalon. Mozgás balfelől.*)

Bocsánatot kérek, erre a felfogásra már joggal mondha-
 tom, hogy ez a rendi világba való felfogás, amikor igenis a ka-
 rok és rendek többé-kevésbé rendi érdekeket, rendi felfogáso-
 kat képviseltek, amelyekkel szemben a monarcha, a korona volt
 hivatva képviselni az állam érdekét.² (*Úgy van! jobb felől.*) Ma,
 ha parlamentáris kormány formát akarunk megvalósítani; ha
 parlament akarunk lenni, amely nemcsak beleszól a törvények
 alkotásába, hanem irányítani is akarja a nemzet kormányzatát,
 irányt is akar adni a nemzeti akciónak: akkor a közérdek nagy
 szempontjai, a nemzeti ügy nagy szempontjai, az államérdek,

¹ Ezt a rendi felfogást helyteleníti Tisza (301) sz. beszédében 16.

² Az 1848 előtti rendi törvényhozás sajátzserűségéről s ebben a „junktim“
 elvének nagy szerepéről részletesen tájékoztat Erekly István i. m. II. k. 70. s k. 1.

a katonai érdek nagy szempontjai iránt nem szabad minket túlicitáltatni senki által; nekünk magunknak kell megütnünk azt a legmagasabb mértéket, amelyet e tekintetben egyáltalában bárki megüthet a világon. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon.*)

Ha arra a meggyőződésre jutok, (*Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbról.*) hogy a katonai erő kifejtésnek egy bizonyos mértéke túlhaladja azt, amire a magyar nemzetnek szüksége van, akkor nem szavazom meg azt senkinek és nem szavazom meg semmiféle viszontszolgáltatásért. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) Ha pedig arra a meggyőződésre jutok, hogy a nemzeti erő kifejtésnek, a létszámemelésnek proponált mérve a magyar nemzet biztonsága, a magyar nemzet akcióképessége, a magyar nemzet nagysága szempontjából szükséges, — akkor magamnak szavazom meg azt és nem kérek azért ellenszolgáltatást senkitől. (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps a jobboldalon és a középén.*)

Ezt a junktim-politikát kifogásoltam én már többízbeu, legutóbb bizottsági felszólalásomban is. És ha gróf Andrassy Gyula t. barátom velem szemben odaállítja boldog emlékezetű atyját, mint aki 1868-ban junktimpolitikát csinált, és azt mondja, hogy az volt a hiba, hogy nem csináltunk 1889-ben is ilyen junktimpolitikát: akkor arra kérem őt, hogy mielőtt atyja emlékéhez folyamodnék, olvassa el mégegyszer Andrassy Gyulának, az öregnek, 1889-i főrendiházi beszédét,¹ hogy vajjon junktimpolitika volt-e az, amit Andrassy Gyula csinált? (*Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.*)

Ez a junktimpolitika a dolog természeténél fogva előtérbe került a mi parlamenti küzdelmeink egy fázisában, egy időszakában, amelynek külső és — rá vonatkozó — belső történetét igen vonzóan és igen érdekesen adta elő gróf Andrassy Gyula t. barátom. Előállott ez a kérdés akkor, midőn 1905-ben többségre jutott a koalíció és amidőn az én nézetem szerint is az én t. barátom nagyon helyesen fogta fel és látta a hivatását abban, hogy ne váljék külön fegyvertársaitól, hanem igyekezzék összekötő kapcsolatot képezni a törvényhozás többsége és a király között: igyekezzék megtalálni azt a bázist, amelyre helyezkedve, az állandó harmónia a magyar nemzet függetlenségi politikát követő tetemes része és a korona felfogása között helyreáll. Teljes szívemből helyeseltem t. barátomnak ezt a törekvését; helyeseltem, hogy ő igyekezett megtalálni azt a kompromisszumot, amely az ellentétek áthidalását lehetővé tegye.

Az ellentétek már akkor is csak a szolgálati és vezény-

¹ Ez a híren 1889. ápr. 5-i főrendiházi beszéd a közös hadsereg védelmére. (L. Wertheimer i. m. III. k. 406—410. 1.)

nyelvre redukálódtak; magát a közös hadsereg intézményét a függetlenségi párt érinteni nem kívánta. T. barátom nem adta itt elő részletesen azon kompromisszum-javaslatokat, amelyeket ő abban az időben tett és amelyek, amint gróf Apponyi Albert t. barátom felszólalása kapcsán említette, nemcsak tikkor merültek fel, midőn már lemondott a koalíciónál is kormány és csak egy ideiglenes újabb megbízatása végett tett kísérleteket, hanem lemondása előtt a végleges rendezés előfeltételei körül is folytak ezek a tárgyalások.

A dolog természeténél fogva nem is tudhatok hitelesen, de nem is mondhatok e tekintetben többet, mint amennyi t. barátaim nyilatkozataiban előttünk áll. Gróf Andrassy Gyula t. barátom utal arra, hogy az ő programja, az ő kompromisszum-javaslatja abban állott, hogy a szolgálati nyelv tekintetében a legénységgel és az altisztekkel való érintkezésből a német nyelv teljesen kiküszöböltessék és azt a szerepet, amelyet ma a német nyelv tölt be, a magyar nyelv töltsen be. Ez az, amit vulgo, — hiszen a kifejezés nem precíz — „századnyelv“-nek¹ nevezzük és hozzáteszi t. barátom, hogy ő a maga részéről nem ment volna bele ilyen tárgyalásokba, ha nem lett volna meg az a reménye, az a meggyőződése, hogy ezt a kompromisszumot a koalíció függetlenségi párti része is elfogadja. Ez természetes is, mert nagyfokú könnyelműség lett volna tőle ilyen eszmecsereket folytatni a másik féllel, hogyha e tekintetben bizonyos garanciái nincsenek.

Akik visszaemlékeznek arra az időre, tudják azt, hogy ezeket a tárgyalásokat teljes mértékben helyeseltem; hogy t. barátomnak azt a törekvését, hogy a győzelmes függetlenségi párt és a korona között ilyen módon kompromisszumot hozzon létre, a legmelegebb elismeréssel fogadtam. Sokat a dolog természeténél fogva akkor nem tehettem az ügy érdekében; de talán lesznek itt mégis többen, akik tudhatják, hogy azzal is, amit tettem, és azzal is, amit nem tettem, tőlem telhetőleg igyekeztem előmozdítani ennek az akciónak sikerét.^{1 2} (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Úgy van! balfelől.*)

A dolog nem sikerült. Hogy miért nem, azt nem szükséges nekem elmondanom. Ebben a tekintetben felvilágosítást nyújt nekünk gróf Andrassy Gyulának az a beszéde, amelyben az alkotmánypárt feloszlását indítványozta 1910 február 14-én.³ (*Úgy van! jobbfelől.*)

Hédervári Lehel: Eléggé megbánta már!

Gr. Tisza István: Gróf Andrassy Gyula azt mondta ezen beszédében: nem tudom, sikerült volna-e, vagy nem, a katonai

¹ {296, 301, 310, 313} stb.

² (292—3), (301).

³ (294 és 316).

programmot elfogadtatnom; de — és itt következik az idézet — *(olvassa)*: „nem is sikerülhetett, mert akkor, amikor jöttek a döntő harcok, azt kellett tapasztalnom, hogy annak idején, amikor a legnagyobb harcokat vívtuk a katonai kérdésekért, — épen annak a pártnak nagyrésze, amely az egész alkotmányt kockáztatta a katonai kérdésekért, akkor azt mondta, hogy ezek alárendelt dolgok, ezekért nem érdemes csatázni, csak az önálló bankért“.¹ *(Derültség a jobboldalon és a középén. Mozgás a szélsőbaloldalon.)*

Azt hiszem, hogy *(Zaj. Elnök csenget.)* Andrassy Gyula t. barátom hiteles tanú ebben a tekintetben s azért az ő hiteles tanúbizonyosága alapján konstatálhatjuk azt, hogy ő megkezdte a tárgyalásokat és vitte a tőle megszokott szívóssággal, eréllyel és képességgel a *századnyelv* megoldása alapján, mert reménye volt, hogy ezeket elfogadja a függetlenségi párt egyik része; azonban meghiúsultak ezek a tárgyalások, mert a függetlenségi párt másik része kijelentette, hogy neki semmiféle katonai koncesszió nem kell.

Holló Lajos: Ez nem igaz! *(Felkiáltások jobbfelől: Rendre! Zaj. Elnök csenget.)*

Gr. Tisza István: Hogy igaz-e, vagy nem igaz, azt nem tudom; de én Andrassy Gyula nyomán beszélek; *(Derültség a jobboldalon)* ezt a kérdést tehát legyenek szívesek egymás közt elintézní. *(Derültség jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.)*

A magam részéről még csak egy másik tanúra hivatkozom ebben a tekintetben, aki sajnálatomra nincs jelen, Justh Gyula t. képviselőtársamra, *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)* aki a nagylaki kerület képviselőjének beszámolóján 1909., gondolom, december havában — mivel a Budapesti Hírlapnak december 15-i számában jelent ez meg — ezt mondotta *(olvassa)*: „Katonai engedményekről beszélnek, azokat tolják előterbe, hogy elvonják az ország figyelmét az önálló magyar bank ügyétől“.*(Élénk derültség a jobboldalon és a középén.)*

Hédervári Lehel: Korán nevetnek! *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Tisza István (olvassa): „Ez is 67-es mesterkedés“. *(Derültség jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.)* „A katonai kérdéseket meg kell hagyni egyelőre“ — felolvasom ezt is, — „nyílt kérdésnek, nem szabad felszínre hozni, mert ezen a téren úgyszem érhetünk el lényeges eredményt“. *(Derültség jobbfelől. Mozgás a szélsőbaloldalon.)* Hogy azután mit ért „egyelőre“ alatt az én t. képviselőtársam, az kitűnik beszéde további folyamából, ahol azt mondja, hogy *(olvassa)*: „előbb meg kell erősíteni a nemzetet, s akkor a jövő generáció nem fogja feláldozni anyagi érdekekért a nemzeti érdekeket“. *(Derültség a jobboldala-*

lon és a középén. Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Elnök csenget.) Tehát a katonai kérdések megoldásának egész dicsőségét nagylelkűen áthárította a jövő generációra. (Mozgás a szélsőbaloldalon.)

Egy hang (jobbfelől): Ez már csak igaz, hisz a vezér mondja! (Halljuk! Halljuk!)

Gr. Tisza István: Ilyen viszonyok között mentünk bele az új alakulásba, a választási akcióba, A gróf Andrassy Gyula-féle kísérlet nem sikerült és — post tót diserimina rerum — amint ismeretes mindnyájunk előtt, t. barátom, a jelenlegi miniszterelnök úr alakított kormányt 67-es alapon.¹ (Igaz! Úgy van! a jobboldalon. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.) Most, tegnapelőtti beszédében, gróf Andrassy Gyula t. barátom, legnagyobb bámulatomra azt mondja, (Halljuk!) hogy ő oly nagy súlyt helyezett a maga katonai programjára, hogy e nélkül semmi körülmények közt, semmi kibontakozást nem helyeselt; semminemű kibontakozásban részt venni hajlandó nem volt.

Természetesen nem lehetek arra feljogosítva, és mi sem áll távolabb tőlem, mint az, hogy megtegyem, hogy bizalmasabb beszélgetésekre hivatkozzam. Hallgatással fogom mellőzni mindazt, ami gróf Andrassy Gyula és köztem bizalmas beszélgetések során felmerült. De az csakugyan köztudomású tény volt, azt csiripelték a verebek a háztetőn, és beszélték szerte, palam et publice azok, akik a legközelebbi politikai barátaik voltak t. barátomnak, hogy ő egy alakulást, amelyet én vettem volna a kezembe, támogatott volna,² és, hogy ő csak bizonyos szempontok miatt tartotta magát távol attól, hogy a gróf Khuen-Héderváry Károly elnöklete alatt álló alakulatot is támogassa. (Igaz! Úgy van! a, jobboldalon. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Már most, engedelmet kérek, azt csakugyan mindenki tudta, hogy a katonai kérdések tekintetében közöttünk, gróf Khuen-Héderváry t. barátom között és köztem, semminemű eltérés nincs; hogy az ő katonai programja és az én katonai programom teljesen, tökéletesen azonosak. Mert hisz állottunk mindketten a szabadélvű párt régi katonai programja alapján. (Úgy van! a jobboldalon.) Hát attól, hogy gróf Khuen-Héderváry miniszterelnök úr vállalkozását támogassa t. barátom, visszatarthatta gróf Andrassy Gyulát a választói jog kérdése; visszatarthatta akármi más. Egy azonban kétségtelen. Azzal a ténnyel, hogy ő az én kísérletemet támogatni hajlandó lett volna: azzal a ténnyel beigazolta, hogy abban a pillanatban legalább, a maga katonai programjának fenntartásához nem ragaszkodott. (Úgy van! a jobboldalon. Mozgás és ellentmondás a bal- és a szélsőbaloldalon. Zaj. Elnök csenget.)

¹

² (293, 294, 316).

És mit tett t. barátom akkor, amikor az ő óhaja ellenére nem én, de gr. Khuen-Héderváry Károly t. barátom vette kezébe a kormány alakítását? Feloszlatta pártját, feloszlatta pártját egy igen jelentékeny enunciacióval kapcsolatban, amely enunciacióban — ez akkor is meglepett némileg — kijelenti, hogy neki súlyos aggályai vannak, hogy az ő katonai programjának elejtése meg fogja magát bosszulni. Most el is követ mindent, hogy e jóslásában igaza legyen. *(Élénk derűtség a jobb oldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Igaza van Andrásynak! Felkiáltások a jobboldalon: Majd meglátjuk!)* De azért mégis kijelenti, hogy a küzdelemben részt nem vesz és pártját feloszlatta, hogy politikai barátainak teljes akciözabadságát vissza akarja állítani. *(Közbeszólás balfelől. Mozgás és élénk derűtség a bal- és a szélsőbaloldalon. Zaj.)* Azt mondta, politikai barátainak akcióképességét vissza akarja adni. Nem tudom, hogy megbotlott-e a nyelvem? *(Mozgás. Elnök csenget.)*

B. Podmaniczky Endre: Andrásy visszatáncolt.

Gr. Tisza István: ... Azt mondja t. barátom, hogy „ha az alkotmánypárt és Andrásy Gyula résztvenne abban a küzdelemben, ezáltal nem a mi eszményeinknek használnának, hanem más irányoknak; ezáltal azon jelszavaknak adnánk erőt, amelyekért küzdeni nem akarunk“, és hozzátette „nem bírnám magamra venni az óriási felelősséget, hogy megosszam az ország hatvanhetes elemeit“. *(Nagy derűtség a jobboldalon.)*

Hát, t. képviselőház! Én, aki nem tehetek róla, nemcsak a hazája sorsán aggódó magyar ember élénk érdeklődésével, de az ifjtkori barátság eltörölhetetlen emlékeinek melegével is szemlélem t. barátom politikai pályáját: én fellélektem, mikor ezeket a kijelentéseket olvastam; fellélektem arra az öntudatra, hogy végre belátja Andrásy Gyula is azt, hogy az első dolog, amire 67-es embernek törekednie kell, hogy ne üssön rést a 67-es táborban, és ne adja a maga erejét, a maga fényes tehetőségét a 67-esek ellenfeleinek szolgálatába. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)* Fátuma volt a t. barátomnak a múltban; fájdalom, ez a fátum magával ragadja őt ismét. És azok közé kell őt, fájdalom, sorolnom megint, akik rést ütnek a 67-es táboron, mert egész erejét egy olyan ügy szolgálatába adja, mely nem az ő ügye, melynek diadalát ő nem óhajtja, s amely ügy diadalának ő nem fog örülni. *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)*

T. ház! Lefolytak a választások. *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)* Az én t. barátom igen humoros magyarázatát adja annak, hogy miért sikerült a 67-es tábornak győzedelmeskednie. Igen humoros magyarázatát adja azokban a nem épen hízelgő epithetonokban, melyekkel a két függetlenségi pártbeli csoport egymásnak vezéreit kölcsönösen illette. *(Zaj a baloldalon.)*

Egy hang (balfelől): A pálinkáról nem beszélt! *(Nagy zaj.)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Én nem mondom, lehetett ennek a jelenségnek is a mi diadalunkban némi szerepe; *(Zaj balfelől.)* de engedjenek meg nekem, ennek a diadalnak, az Önök bukásának, annak, hogy a nemzeti közvélemény elfordult Önöktől, sokkal mélyebben fekvő okai vannak.

Ezekre az okokra is rámutatott gróf Andrássy Gyula, persze nem most, hanem másfél évvel ezelőtt, midőn azt mondja, hogy nem lehetett semmit elérni a katonai kérdésekben Bécsben, mert itt a függetlenségi táborban kapkodást, következetlenséget láttak. Ezt a kapkodást, ezt a következetlenséget azonban nemcsak ott fenn látták, hanem idelent is. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* Meglátták, hogy a t. képviselő urak minden hazafiságuk mellett, minden jóakaraturuk mellett, minden fényes tehetségeik mellett pozíciójuk hibájából, elvi álláspontjuknak veleszületett immanens gyengeségénél fogva nem tudtak a nemzeti jigy számára vereségnél, szégyennél egyebet hozni. *(Igaz! Úgy van! Élénk taps a jobboldalon.)*

Ezért buktak meg Önök, t. képviselőtársaim, a választáson; ezért fordult újból felénk a nemzet bizalma *(Zaj és ellentmondás balfelől. Elnök csenget.)* és adta nekünk a többséget és a többséggel együtt azt a hivatást, azt a feladatot, azt a kötelességet, azt a parancsot adta nekünk, hogy a mi katonai programunkát, mely most már a nemzet katonai programja is, hajtjuk végre. *(Élénk helyeslés jobbfelől. Nagy zaj a baloldalon.)*

És ha itt most azt nézem — ezzel közeledem máris nagyon hosszúra nyúlt beszédem végéhez *(Felkiáltások jobbfelől: Halljuk! Halljuk!)* — ha én most azt nézem, hogy a mi katonai programunk és az Önöké közt mi a különbség, hát hiszen konstatálhatom, hogy ha a frazeológiától eltekintünk, tulajdonképpen nem is olyan nagy a különbség. Az én t. barátom, gr. Apponyi Albert fényes szónoki lendülettel magyarázza el, hogy mi mindent vár a hadsereg nevelő hatásától.¹ Nem mondom, hogy talán kissé jobban ki nem domborítanám azt, hogy a hadsereg elsősorban arra való, hogy az ellenségünket nevelje meg, és csak azután, hogy minket neveljen; *(Derűltség jobbfelől.)* de a hadsereg nevelő hatását teljes mértékben elismerem.

Most azt kérdem, hogy vájjon azokban a reformokban, melyeket a t. barátommal együtt csináltunk meg; melyekben sok tekintetben a kezdeményezés érdeme is a t. barátomé:² nem domborítják ki, nem érvényesítik *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Hol van?)* még néhány év előtt nem is sejtett... *(Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Hol van?)* mindjárt meg-

* Mint már előzőleg pl. 1910. máj. 5-i jászberényi programbeszédében.

¹ (103. 301).

mondom... nem is sejtett mértékben a hadsereg nevelő hatását?

(Zaj.)

T. képviselőtársam hivatkozik különböző körülményekre; hivatkozik arra, hogy az az újonc, aki a hadseregbe jön, a zászló és jelvény tekintetében tarthatatlan viszonyokra talál. Ebben egyetértünk és higgyék meg nekem, hamarabb megoldjuk mi a jelvénykérdést junktim nélkül, mint önök junktimmal.¹ *(Élénk éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. Zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Mondják már évek óta!)*

Hédervári Lehel: 30 évig ott voltak. *(Nagy zaj a jobb- és a baloldalon. Halljuk! Halljuk!)*

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Hivatkozik rá t. képviselőtársam, hogy az az idegenajkú fiú, aki bejön a hadseregbe, nem hall ott magyar szót, nem lát magyar szellemet, magyar vezetést. *(Úgy van! Úgy van! a bal és szélsőbaloldalon.)* Engedelmet kérek, a bajon semmi más nem segít, mint a magyar tisztképzés, *(Úgy van! a jobboldalon.)* amelyre nézve nem jogosult Bakonyi Samu t. képviselőtársamnak az a szemrehányása, hogy ez oly lassan, oly alig érezhetően nyilvánul meg. Hiszen engedelmet kérek, az első 6—7 esztendő feltétlenül eltelik avval az idővel, amíg a nevelőintézetekben vannak a magyar fiúk és egy évben csak egy évfolyam jöhet be mindig a hadseregbe, tehát az egész tiszti állomány percentuális arányviszonyaiban egyik évről a másikra nem állhat be hirtelen óriási fordulat. Azonban matematikai bizonyossággal, intézményszerűleg biztosítva beáll az a helyzet, hogy az egész hadseregnek kiegészítő részét képező magyar hadsereg magyar kiképzésben részesült, magyar tisztek vezetése alatt fog állani *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* és ezzel az a helyzet, amelyet sérelmesnek tart Apponyi Albert t. barátom, és amelyen segíteni akarunk mindnyájan, egy csapásra megváltozik. *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozgás és ellentmondások a baloldalon.)*

Nézze meg akárki azokat a huszárezredekét, melyekben a tisztikar magyar, hogyan beszélnek ott a fiúk, hogy beszélnek ott a legénységgel, mi ott az érintkezés nyelve, milyen nyelvű altiszteket választanak. Mindenütt az egész vonalon a magyart, *(Úgy van! a jobboldalon.)* mert egészben véve mégis csak az alkalmasság, a képesség szempontjából az győzedelmeskedik.

Amely percben az összes ezredeknél az a helyzet fog beállni, amely most, fájdalom, csak néhány huszárezrednél van, hogy a magyar tisztikar fogja ott a szellemet megadni: abban a percben meglesz mindaz, amit e tekintetben követelni lehet.

(*Helyeslés a jobboldalon. Mozgás a baloldalon.*) Mert az az egész századnyelv mire vonatkozik? Amint egyszer a legénységgel azon a nyelven érintkezik a tisztt, amelyet mindketten legjobban beszélnek; amint a kiképzésnél — és ez ismét t. barátomnak érdeme elsősorban — a nem magyar anyanyelvű, de magyarul tudó újoncok kiképzése is magyar nyelven fog történni: abban a percben a „századnyelv“ semmi másból nem fog állani, mint abból, hogy a rapportokon a magyar legény azzal a német mondókéval kezdi, hogy „Bitte gehorsamst!“, „Melde gehorsamst!“ (*Úgy van! a jobboldalon.*) „Bitte gehorsamst“, „Melde gehorsamst!“: ez a négy szó az ú. n. századnyelv; ennek az eltörlése az, amiért a t. képviselő urak fejetetejére akarnak állítani mindent. (*Helyeslés a jobboldalon. Ellenmondások és mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Feltétlenül igaza van t. barátomnak, hogy mindaz, ami ezen a téren történt, katonai érdek is. Feltétlenül igaza van. Katonai érdek, hogy a magyar nemzet a maga egész szellemi és erkölcsi erejét is belevigye a hadseregbe; katonai érdek, hogy a magyar legénység magyar tisztnek vezetése alatt álljon, akikkel békében és háborúban, győzelemben és a vereség megpróbáltatásai között szívben-lélekből egynek érezze magát; katonai érdek, hogy a hadsereg magyar csapataiban egy nyelven, a magyar nyelven az összes tisztikar az egész legénységgel keresztül-kasul érintkezhessek és megértesse magát. (*Zaj és közbeszólások a baloldalon.*) Ezek mind katonai érdekek, teljesen igaza van. És épen, mert katonai érdekek, meg vagyok győződve, hogy bona fide közmegnyugvásra, közmegelégedésre a legrövidebb idő alatt meg fognak teljesen valósulni, amint sikerül őket a kellemetlen politikai mellékizőktől megszabadítani. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Ezeknek a kérdéseknek átka volt, hogy itt és odaát Ausztriában belekeverték a gyűlölködés, a politikai szenvedély mérgét. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Rakovszky István: Különösen Ausztriában!

Gr. Tisza István: Minálunk lényegesen javult a helyzet. Az a magatartás, melyet t. képviselőtársaim az önálló magyar hadsereg kérdésében tanúsítanak, hangra és tartalomra nézve lényegesen más, sokkal helyesebb, mint aminőt a régebbi időben tanúsítottak. Ma már, elismerem, elsősorban Ausztriában használják fel izgatási célokra ezeket a kérdéseket; (*Igaz! Úgy van!*) de azt a hibát, ami ott történik, nem szabad az ellenkező hibával viszonzni és tetézni; nem szabad odasodortatni magunkat, hogy a magunk részéről is a magunk lába alatt elvágva a fát, elrontsuk annak a jó hatását, előnyét, hogy a hadsereg fejlesztésének ezek a nagy problémái minden szenvedélytől megtisztított, objektív megvilágításban tisztán, fényesen jelenhessenek meg előttünk. Nem ez az út vezet ezek megoldásához,

nem a jelszavak hirdetése, nem az izgatás útja, *(Élénk helyeslés jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.)* nem a korona felé irányuló presszió útja; mert eddig is amit elértünk, azt elértük a korona és a nemzet közti harmónia őszinte keresésével. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

Ha ezt meg fogjuk szilárdítani, azt teljes érett gyümölcscsé fogjuk alakítani a korona és a nemzet közti harmónia teljes és gondos ápolásával és fenntartásával. És higgyék meg nekem, *(Élénk felkiáltások jobbról: Halljuk! Halljuk!)* a magyar nemzet ügyének, a magyar nemzeti politikának az teszi a nagyobb szolgálatot, ki ezt a kérdést minden komplikáló mellékizétől megszabadítva: kifogások, késedelmeskedések, *(Hagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon)* az ország sorsának további kockára tétele nélkül megadja a szükséges eszközöket. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

T. barátom, Apponyi Albert maga elismerte — bizonyos korlátok közt, mint ő mondta —, hogy a hadsereg fejlesztésének katonai szükségessége kétségtelen, és hozzátette, hogy ennek további halogatása kockázattal járna. De kire nézve járna kockázattal? A magyar nemzetre hárul az egész kockázat. Nem a magyar nemzetet dönti-e veszedelembe az egész kockázati Bocsánatot kérek, nem a magyar nemzet súlyán, tekintélyén, politikai reputációján, hatalmán ejt-e a nagyvilág előtt csorbát az, hogy annyira nem képes elismerni ezt a kockázatot, *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* annyira nem tudja eliminálni ezt a kockázatot? *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

T. képviselőtársaim! Barátaink és ellenségeink odakünn nem fogják soha befogadni azt a speciális magyar tudományt, hogy minél nagyobb hazafi valaki, annál védtelenebbé tegye a hazát. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* Hanem a nemzet erejét, életképességét ahhoz fogják mérni, hogy mennyire képes áldozni, mennyire teszi ezt, és mi az, amit az ország biztonságára költ. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)*

Mert ebben a meggyőződésben vagyok, és mert arról vagyok meggyőződve, hogy az ország ügyének a javaslat mentői előbbi törvényerőre emelésével teszünk szolgálatot, elfogadom a törvényjavaslatot. *(Hosszantartó, zajos helyeslés, alján - zés és taps a jobboldalon és a középben. A szónokot számosan üdvözlik. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Gr. Tisza István véderőbeszédének hatását Andrassy sietett ellensúlyozni Tőke tere bőséről júl. 26-án kelt levelével, melyet a hozzá közel álló Magyar Hírlap júl. 26-i számában „Válasz Tiszának személyes kérdésben“ címmel közölt. Éhben a levélben Andrassy Tisza beszédének az ő személyével foglalkozó részét taglalja s igyekszik cáfolni.

Tisza sem maradt adós a replikával. Pöstyénből júL 27-én küldött levélben válaszol (megjelent az Újság júl. 28-i számában), melyben a leghatározottabban visszautasítja Andrássy vádjait...

A véderőjavaslat obstrukciós vitája pedig a tartós nagy nyári hőségben folyt szakadatlanul tovább. Nyári szünet nincs. A parlament megállás nélkül zakatolt, mint az üres malom, de nem örölt.¹

.330. 1911. szept. 26-i országos ülés. — Személyes ügy gr. Esterházy Mihállyal: Tisza István álláspontja a vezényleti és szolgálati nyelv kérdésében; magatartása a nemzetiségi kérdésben és eszmecseréi a hazai románokkal; Justhék nemzeti ségi és választójogi politikája. — Személyes ügy gr. Batthyány Tivadarral: Justhék választójogi programja és a nemzetiségi izgatok; a radikális szerbek. (Napló XI. k. 234—236. és 237. l.) A tripoliszi háború kezdete. — A Balkán-szövetség kialakulásában.

Júl. 13-a óta a képviselőház napirendjének állandó pontja: a véderőjavaslat általános vitájának folytatása, már amennyiben ezt júl. 18-tól az elnöki előterjesztések (képviselei szabadságkérelmek, törvényhatósági feliratok és népgyűlési kérvények) feletti névszerinti szavazások elintézése megengedi. Hiszen az ülések nagyobb részt névszerinti szavazásokkal telnek el. A véderőjavaslat tárgyalására júl. vége óta csak néhanapján kerül sor, akkor is ülésenkint legfeljebb egy obstrukciós beszéd hangzik el. Hiába ítéli el a törvényhatóságok túlnyomó része a kisebbség obstrukcióját.^{1 2} A parlamenti helyzet képe változatlanul sivár és vigasztalan.

A szept. 23-i ülésen a véderőjavaslat folytatólagos tárgyalása során felszólalt gr. Esterházy Mihály Justh-párti képviselő. „Nem mulaszthatom el — úgymond egyebek között —, hogy a Tisza István képviselő úr egyik beszédében foglalt ellentmondásra a mi igazunk érdekében rá ne világítsak. Tisza István képviselő úr szerint ugyanis az egységes vezényleti és szolgálati nyelv olyan fontos kelléke a monarchia hadereje harc-készségének és egyöntetőségének, hogy arról semmiféle aspiráció kedvéért nem lehet lemondani“. Ha Tisza eme kijelentése megfelel az igazságnak, akkor a honvédség — magyar vezényleti és szolgálati nyelve miatt — a Monarchia haderejének nem támasza, hanem kerékkötője. Szólv kérdi beszéde későbbi folyamán, hogy mi címen figu-

¹ A véderővita kezdetéről 1911. júl. végéig l. legújabban Gratz i. m. II. 243—247. és Erényi 176—178. l.

² Így Justh Gyula megyéje, Csanád megye az 1911. szept. 25. közgyűlésén 20 szótöbbséggel — Justh Gyula ellenkező irányú felszólalása ellenére — a parlamenti obstrukciót helytelenítő határozatot hozott. Az ellenzék persze azal a váddal állt elő, hogy „Csanádban is oláhokkal és tótokkal dolgoztak“. (B. H. 1911. szept. 26. sz.)

rázzák ki a Justh-párt küzdelmét, mint obstrukciót, mely csak azt akarja elérni, ami után titokban még a munkapárt is vágyódik, t. i. az önálló magyar hadsereget? Akik pedig nem magyar, hanem birodalmi hazafiak, azoknak nemcsak a gúnyolódásra, de egyetlen szóhoz sincs jussuk ebben a Házban.

Gr. Esterházy Mihály beszédét erre a következő közbekiáltások szakították félbe: „*Felkiáltások a jobboldalon: Kik pokláinak a nemzetiségekkel?*)

Justh Gyula: Tisza István paktál a nemzetiségekkel ... Hány szavazatot kaptunk a nemzetiségektől?”

A szept. 26-i ülésen gr. Tisza István napirend előtt szólalt fel, szavai értelmének helyreigazítása és személyes megtámadás címén.

Gr. Tisza István: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Nem lehettem jelen a ház szombati¹ ülésén és ennek folytán csak a tegnapi nap folyamán, a ház naplójából vehettem tudomást gróf Esterházy Mihály képviselő úr beszédének az én igénytelen személyemmel foglalkozó részéről. Csak ma jutok tehát abba a helyzetbe, hogy erre vonatkozólag szavaim értelmének helyreigazítása és személyes kérdés címén szót kérjek. *(Halljuk!)*

A képviselő úr azt mondja *(olvassa):* „Tisza István képviselő úr szerint ugyanis az egységes vezényleti és szolgálati nyelv olyan fontos kelléke a Monarchia hadereje harckésztségének és egyöntetőségének, hogy arról semmiféle aspiráció kedvéért nem lehet lemondani.“ Azzal vezeti be ezt t. képviselőtársam, hogy én e szavakat egyik beszédemben mondtam. Nagyon lekötelezett volna a képviselő úr, ha erre az egyik beszédemre rámutatott volna; mert dacára annak, hogy ilyen nem ellenőrizhető alakban látta jónak támadását ellenem intézni, egész határozottan merem állítani, hogy soha sem ilyet, sem ehhez hasonló dolgot ebben az életben nem mondtam. *(Úgy van! jobb felől.)*

Az én álláspontom a vezényleti és szolgálati nyelv kérdésében mindig változatlanul a Deák-párti álláspont volt; az az álláspont, amely az 1867-i kiegyezés egyik politikai alkatelemének tekintetett, hogy a vezényleti és szolgálati nyelv kérdését ne bolygassuk; abból konfliktust ne csináljunk, mert az ország sokkal nagyobb érdeke kívánja azt, hogy a király és a nemzet között helyreállott teljes harmónia segítségével a király és a nemzet vállvetett erőfeszítésével produktív nemzeti politikát folytassunk. *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)*

Polónyi Dezső: Kínai vezényszóval! *(Mozgás a jobboldalon.)*

Gr. Tisza István: Ez volt álláspontom ebben a kérdésben mindig; ez álláspontom ma is.

Az a támadás, amit a t. képviselő úr ellenem intéz, teljesen légből kapott és nekem jogtalanul és illetéktelenül tulajdonított állításra van alapítva, amely után, azt hiszem, nem veheti tőlem rossznéven a képviselő úr azt a kérést, hogy jövőre, ha saját magát megbecsülni akarja..., (*Nagy mozgás és zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Élénk helyeslés a jobboldalon*)

Elnök: Csendet kérek!

Darvay Fülöp: Csak az igazság szerint lehet ítélni! (*Zaj.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Gr. Tisza István: ... legyen idézeteiben óvatosabb és lelkiismeretesebb. (*Mozgás és zaj a szélsőbaloldalon.*)

A t. képviselő úrnak eddigi működését, mondhatom, igazán rokonszenves várakozással tekintettem; (*Mozgás.*) mert tanulásról, tehetségről és komoly igyekezetről tett eddigi föllépéseiben tanúságot. Ezért egész jóakarattal kérem őt, hogy hagyja a csavarintás fegyverét másoknak, az igazán hivatottaknak. (*Élénk derűtség és mozgás a jobboldalon. Zaj a szélsőbaloldalon. Elnök csenget.*)

Ennyit tartottam kötelességemnek szavaim értelmének helyreállítása címén megjegyezni. Hogy személyes kérdésben is szót kell kérnem, ez annak tulajdonítható, hogy a t. képviselő úr beszédének további folyamán, igazán nem tudom mi csoda indokból, mert erre a beszéd semmiféle támpontot nem nyújtott — Justh Gyula t. képviselő úr közbeszólt és egyízben azt mondta: „Tisza István paktál a nemzetiségekkel“, második ízben pedig: „Hány szavazatot kaptunk a nemzetiségektől?“

Hogy én a nemzetiségi kérdésben húsz esztendő óta mi csoda magatartást és eljárást követek,¹ azt tudhatja mindenki, aki igénytelen személyem közéleti működését figyelemre méltatja. Én igenis, békét akarok a nemzetiségekkel; (*Élénk éljenzés a jobboldalon.*) én igenis meg akarom győzni ez ország idegenajkú polgárait, hogy saját jól felfogott érdekükben is tévúton járnak, ha a magyar egységes nemzeti állam épületét döngetik. (*Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

Egy hang (a szélsőbaloldalon): Frázis! (*Mozgás a jobboldalon.*)

Gr. Tisza István: Azokban az eszmecserékben is, amelyeket románajkú érdeemes polgártársainkkal egyszer-máskor folytattam,² ugyanennek a meggyőződésemnek igyekeztem érvényt szerezni; ugyanerről igyekeztem őket meggyőzni. (*Helyeslés a*

¹ (37).

² (319, 321, 325).

jobbaldalon.) De minden békekísérletemben, történt legyen az a ház színe előtt, vagy négyszemközt való megbeszélésekben, a béke *conditio sine qua non*-ja gyanánt állítottam oda, hogy azok, akik békét akarnak a magyarsággal, fenntartás és utógondolat nélkül helyezkedjenek az egységes magyar nemzeti állam alapjára; (*Élénk helyeslés és taps a jobbaldalon.*) hagyjanak fel teljesen mindenféle nacionalista politikai programmal és a politikai közéletben egyesüljenek, teljesen olvadjanak bele a magyar nemzeti alapon álló pártokba. (*Élénk helyeslés a jobbaldalon.*)

Erről igyekeztem meggyőzni érdemes románajkú polgártársaimat. Ezt a munkát folytatni is fogom, (*Helyeslés a jobbaldalon.*) amint annak előfeltételei beállanak, és nem mondok le és nem mondhatok le a reményről, hogy ennek az igazságnak győzedelmeskednie kell. (*Felkiáltások a jobbaldalon: Fog is!*) E törekvésemet kritika alá vonhatja mindenki, ha helyeslésével nem találkozik; nézetem szerint ugyan alaptalanul, de tehet érte szemrehányást mindenki; csak annak nincs joga a nemzetiségekkel való paktálás ellen (*Halljuk! Halljuk!*) szemrehányást tenni, aki a Tomics Jásák és Vlád Aurélék szövetségében... (*Zajos helyeslés és taps a jobbaldalon. Zaj és ellentmondás a szélsőbaloldalon.*)

Eitner Zsigmond: Csanád megyében is láttuk tegnap! ¹ (*Nagy Zaj. Elnök ismételt csenget.*)

Gr. Tisza István: ... a Tomics Jásák és Vlád Aurélék szövetségében kereste a támaszt és érvényesülést,^{1 2 3} és aki a túlzó nemzetiségi izgatókat azzal igyekszik saját céljaira megnyerni,... (*Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobb felől. Elnök csenget.*)

Sümegei Vilmos: Justh Gyula keresi a saját céljait? (*Zaj.*)

Gr. Tisza István: ...hogyan oly választói reformot ígér nekik, (*Zaj a baloldalon*) amelyiknek segítségével nagyobb erővel, erőben, számban, kártevő lehetőségben meggyarapodva, folytathassák tovább hazai- és nemzetellenes politikájukat.³ (*Élénk helyeslés és taps a jobbaldalon. Nagy zaj a baloldalon.*)

Eitner Zsigmond: Ez rágalom! (*Folytonos nagy zaj bal felől.*)

Gr. Tisza István: Ezekre a t. képviselő urak zajongással felelhetnek... (*Folytonos nagy zaj a baloldalon.*)

Eitner Zsigmond: Egyszerűen megmondjuk, hogy rágalom! (*Nagy zaj.*)

¹ L. erre nézve jelen szám 1. jegyzetét.

² Erről ismételt volt szó Tisza választási beszédeiben. Így a (297, 299, 301, 305, 316, 318) sz. a.

³ Ennek a radikális választójogi reformnak nemzetiségi veszeleiről 1. az előbbi jegyzetben jelzettekén kívül a (293, 298 és 314) sz. a. beszédek.

Elnök: Justh János képviselő urat kérem, hogy a közbeszólásoktól tartózkodjék. *(Nagy zaj balfelől.)*

Justh János képviselő urat most már rendre utasítom.

Justh János: Most egy szót sem szóltam! *(Zaj. Felkiáltások jobbfelől: Azt mondták, hogy rágalom!)* Miért kaptam ezt a rendreutasítást?

Elnök: Aki azt a közbeszólást tette, hogy ez rágalom, azt a képviselő urat utasítom rendre. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

Eitner Zsigmond: Én mondtam, hogy rágalom! *(Zaj.)*

Elnök: Tehát Eitner képviselő urat utasítom rendre. *(Helyeslés jobbfelől.)* Rendreutasításom Justh János képviselő úrra nem vonatkozik. *(Zaj balfelől.)*

Sümei Vilmos: Most a Caesar beszél, hallgassák! *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: Ezek köztudomású, hitelesen elismert és tudott nyilvános tények, melyeket semmiféle lármázással letagadni, elcsavarítani nem lehet. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj a baloldalon.)*

Ennyit kívántam személyes kérdésben megjegyezni. *(Hosszantartó élénk éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. Zaj és felkiáltások a baloldalon: Hoch!)*

Gr. Esterházy Mihály erre kijelenti, hogy legközelebbi alkalommal igazolni fogja, hogy a gr. Tisza István által inkriminált passzust Tiszának melyik beszédéből vette. — Ez az igazolás azonban nem sikerült. Esterházy az okt. 3-i ülésen kijelentette, hogy a kérdéses passzust „nem vette Tisza István egyik beszédéből, sem pedig egyetlenegy cikkéből, hanem az ő egész közéleti működéséből szűrte le ... Belátja, hogy tévedett“.

Visszatérve a szept. 26-i ülésre, Esterházy után gr. Batthyány Tivadar ugyancsak személyes kérdésben válaszolt Tisza felszólalására. Ami a Justh-pártnak a Tomics Jásákkal való együttműködését illeti, nagyon kéri Tiszát, hogy az esetben, ha a szerb radikálisok ellen tud hazaellenes tényeket felhozni, szíveskedjék vele ezeket közölni és ő ebből le fogja vonni a következtetéseket. Tudomása szerint a szerb radikálisok magatartásához hazafias szempontból még a gyanú árnyéka sem férhet. Ami pedig a Justh-párt választójogi programját illeti, szóló a zajban nem hallotta világosan azt, amit Tisza erre nézve mondott. „De méltóztatott valami olyasmit mondani, hogy Justh Gyula, nem tudom, micsoda hazaellenes... Hiszen majd meglátjuk, hogy mit méltóztatott mondani“.

Gr. Tisza István: T. képviselőház! Szavaim értelmének helyreállítása és egy egészen rövid személyes megjegyzés tetele végett kérek szót.

Szavaim értelmét illetőleg ismételnem kell azt, amit a választói reformra vonatkozólag mondtam. Tehát ismétlem az inkriminált mondatot. Azt mondtam, hogy Justh Gyula kép-

viselő úr és elvtársai a nemzetiségi izgatónak olyan választójogi reformot ígérnek, amelynek folytán azok — t. i. a nemzetiségi izgatok — az eddiginél nagyobb erővel és súllyal folytathatnák a maguk hazaellenes politikáját. (*Ellentmondások a szélsőbaloldalon.*) A hazaellenes politikát tehát a nemzetiségi izgatókra értettem. (*Zaj a szélsőbaloldalon. Elnök cseppet.*)

Holló Lajos: Khuen azt mondta, hogy egyetért Justhtal. (*Zaj.*)

Gr. Tisza István: Ez az állítás lehet igaz, vagy téves; én csak azt akartam konstatálni, hogy a hazaellenes szót nem Justh Gyulára és elvtársaira, hanem a nemzetiségi izgatok munkájára értettem.

Ami már most még a radikális szerbeket illetően egyenesen hozzám intézett felhívást illeti; én arra kérem a t. képviselő urat, hogy disztingváljunk egy kissé. Mert az már kérdés, hogy valakire rá lehet-e olyan valamit bizonyítani, aminek folytán, mint hazaáruló, a büntetőtörvénykönyv paragrafusaival jut ellentétbe. Ez nem sikerül a radikális szerbekre nézve. De más kérdés ismét az, hogy valaki nyújtja-e hazafias érzületének olyan garanciáit, melyeknél fogva én hajlandó volnék vele a politikában kezdet fogni. (*Helyeslés jobbfelől. Ellentmondások a szélsőbaloldalon.*)

Eitner Szigmond: Ott ül Mangra Vazul!¹

Gr. Tisza István: Aki a délmagyarországi közéletet ismeri, nagyon jól tudja, hogy ezek az urak a magyar állam elleni izgatással, faji harc, a nemzeti gyűlölködés szításával szereztek meg mostani pozíciójukat. Ezt hiába tagadják. (*Úgy van! jobbfelől. Zaj a szélsőbaloldalon.*)

És a véderőjavaslat elleni technikai obstrukció fokozódó hével folyt tovább. Játékos kedvében nem veszi észre, hogy a külpolitikai látóhatár a Monarchiára nézve — Aerenthal annexiós látszatgyőzelme (292) óta és ellenére — mindjobban elsötétül. Már érezni a világháború szelét. Olaszország, mely a század elejétől nagyon bizonytalan tagja lett a hármasszövetségnek, az 1900. és 1902. évben Franciaországgal kötött földközitengeri egyezményekre és az 1909-i racconigi-i szerződésre támaszkodva, 1911. szept. 29-én rajtaütésszerűen háborút indít Törökország ellen.² Ez az ú. n. tripoliszi háború, mely az egy évvel később kitért balkáni háború s ezzel a világháború előjátéka.

Az olasz-török összeütközés pedig nagyot lendített a balkáni háborút kezdeményező Balkán-szövetség ügyén, melynek szálait Oroszország már 1908. dec. és különösen 1911. ősze óta — a közeli

¹ (319, 325.)

² L. erre nézve Stieve, i. m. 93—96. és 72—73. 1., továbbá Conrad, i. m. II. k. 175. 1.

siker reményével szövögette. Már pedig a kialakulóban lévő Balkán-szövetség nemcsak Törökországot, hanem Ausztria-Magyarországot is létérdekeiben fenyegette...¹

Mindez azonban nem zavarta a technikai obstrukciót kisdéd játékaiban.

331. Gr. Tisza István 1911. okt. 19-i beszámoló beszéde Aradon: a 67-i kiegyezés alkotmányjogi és külpolitikai hatása; a a véderő elhanyagolásának káros következményei és fejlesztésének szüksége; a kiegyezés nagy nemzeti diadala ellenére a katonai kérdések megoldásának nehézségei; a létszámemelés kérdésével kapcsolatos nemzeti törekvések; a véderő szükséges fejlesztésének költségeit nem lehet csökkenteni; a technikai obstrukció ürügyei; a parlamenti béke reményei és a koalíció obstrukciós tapasztalatai; a koalíció vezéreinek az obstrukciót elítélő nyilatkozatai; miért kellett megcsinálni nov. 18-át?; a mostani obstrukciónak nincs erkölcsi jogosultsága; a koalíció vezetési jöhíszemüleg nem térhetnek vissza a régi álláspontra; Berzeviczy békeakciója és Tisza álláspontja. — Pohárköszöntő (kivonat) az aradi választói lakomán: „meg kell alapítanunk a magyar társadalmi egységet”. (Előzmény: Berzeviczy házelnök 1911. szept. 19-i memoranduma és békétárgyalásai).

Egészen természetes, hogy a kormány háta mögött álló hatalmas parlamenti többség ereje tudatában egyre türelmetlenebbül szemléli a technikai obstrukció mind féktelenebb tobzódását. A nemzeti munkapárt kebelében részint a házszabályok szigorúbb kezelését, részint az ellenzékkel való erőszakos leszámolást sürgetik.⁸

A kormány egyelőre türelemre inti híveit és a kompromiszumos megoldás felé hajlik.

Az obstrukció leküzdésére a többségi párt kebelében megindult áramlatokkal szemben természetesen a képviselőház elnökének is állást kellett foglalnia.

Ezekre az áramlatokra és Berzeviczy Albert házelnök idevágó felfogására vet világosságot ez utóbbinak 1911. szept. 19-en kelt memoranduma,^{1 2 3 4} melynek két első bekezdése így szól:

„A folyamatban lévő és már régóta nyíltan bevallott és a legközönségesebb eszközökkel üzött obstrukció szükségkép azzal

¹ A külpolitikai helyzetről az annexió után és főleg a Balkánszövetség keletkezéséről l. a következő műveket: Angyal Dávid: A boszniai válság története c. már id. tanulmányának II. részét (335, 352—354. l.); Gratz II. 263. s. k. l.; Gooss i. m. 95—102 l.; Boghitschewitsch i. m. I. Nr. 100—177. és III. 114—137. l., végül legújabbban Ottó Bickel: Russland und die Entstehung des Balkanbündes 1912, 1930. (Ism. Török Pál a Századok 1937. jan.-márc. sz. 115—116. l.)

² Az 1911. aug. 31-től okt. 19-ig, az aradi beszédig, terjedő parlamenti helyzetről bizonyos tájékoztató adatokat nyújt Nadányi, i. m. 53—57. l.

³ Ez a három és fél írott lapra terjedő memorandum (kelt Berzeviczén 1911. szept. 19-én) megtalálható gr. Tisza István hátrahagyott iratai között.

a kérdéssel foglalkoztatja a parlamenti rend és munkásság barátait, hogy mily eszközökkel volna annak további pusztítása megakasztható s a parlamenti többség akarata a napirenden lévő véderőjavaslatok kérdésében is érvényesíthető?

Naponként felmerülnek eszmék és javaslatok, melyek vagy a házszabályok keretében, bár azoknak eddig sohasem alkalmazott új magyarázatával, vagy a házszabályokon való nyílt keresztültöréssel akarják a magában véve kétségtelenül jogosult célt elérhetővé tenni.“

Berzeviczy a továbbiakban kifejti, hogy az első csoportba tartozó módozatok többnyire abban a hibában szenvednek, hogy egyrészt az elnökség tekintélyének s a békés kibontakozásnak majdnem annyira ártanak, mint a házszabályok nyílt megsértése; másrészt pedig a házszabályok gyarlósága mellett még mindig megszámlálhatatlan módjait hagynák fenn az obstrukció folytatásának. Ami pedig a házszabályok nyílt megtörését illeti, ennek az eszköznek igénybevétele — történjék az akár a szőnyegen lévő törvényjavaslat tárgyalásánál, akár pedig, mint 1904-ben, az eredményes tárgyalást biztosító házszabályreform létrehozása érdekében — mindkét esetben végzetes következményekkel járhat, miként az 1904-i szomorú tapasztalatok eléggé bizonyítják.¹

Berzeviczy részletesen megokolja azt a felfogását, hogy a véderőreform megalkotása végett alkalmazott házszabálysértés nem járhat a kívánt eredménnyel, majd így folytatja és fejezi be nagyérdekű fejtegetéseit:

„Ez a felfogásom az oka annak, hogy semmi olyan akcióban, mely a mai parlamenti helyzet megváltoztatását a házszabályok megszegésével kívánja előidézni, közre nem működhetem. Nem a küzdelemtől rettenek vissza; egész politikai pályám tanúsítja, hogy meggyőződésemet mindig kész voltam a küzdelmet felvenni, sőt a félreértést, az osztrakizmust is elviselni. Kész volnék ma is akár egy kétségbeesett Curtius-ugrásra, ha ezzel a haza mindenké felé helyezendő érdekét megmenthetni vélném. Amire azonban valóban nincs bennem lelki erő, az az, hogy szembeszálljak saját meggyőződéssel és lelkiismeretemmel; hogy látó szemmel neki vezessem a kormányt, a többséget, sőt az ország sorsa hajóját egy szirtnek, melyen annak — teljes meggyőződésem szerint — össze kell ronszoltatnia“.

Okt. 11-én a lapok Berzeviczy képviselőházi elnök békekísérleti szándékáról írnak. Berzeviczy, a miniszterelnök tudtával és beleegyezésével, valóban tárgyalást kezdett az ellenzék vezető tag-

¹ A memorandum idevágó passzusa szószerint így hangzik: „Ami a házszabályok nyílt megtörését illeti, arra nézve lényeges különbséget nem látok oly eljárás között, mely ezt az ultima rációt magánál a szőnyegen lévő törvényjavaslat tárgyalásánál veszi igénybe, és az olyan között, mely — úgy mint 1904-ben történt — az eredményes tárgyalást biztosító házszabályreformot igyekszik előbb — de a szóbanforgó törvényjavaslat keresztülvitelének kétségbevonhatatlan célzatával, tehát egyenesen annak érdekében — szintén a házszabályok megsértésével létrehozni“.

jaival a Ház munkaképességének helyreállítása végett. ¹ (B. H. okt. 12. sz.) Okt. 19-én már rövid hivatalos közlést ad ki békeakciója folytatásáról. (B. H. okt. 20. sz.)

És ugyancsak okt. 19-én délután mondotta el Aradon gr. Tisza István nagyszabású beszámoló beszédét, melyet hetek óta méltán nagy érdeklődéssel várt a politikai világ.^{1,2}

Beszédének célja kettős: újból (329) bizonyítja a véderő javaslat mielőbbi elfogadásának szükségességét és támogatja a Berzeviczy-féle békeakciót; ismételten hangoztatva, hogy elérkezett a tizenkettedik órája annak, hogy a parlamenti béke létrejön és hogy el kell követni mindkét részről minden lehető eme békekísérlet sikere érdekében. De bármily örömmel fogadná is a békés megoldást, biztosítja választóit arról, hogy ha a többség belekényszerítetik a harcba, — akkor ő, sajnálattal bár, de „habozás nélkül, ingadozás nélkül, teljes bizalommal a sikerben, az Istentől nyert tehetségének teljes megfeszítésével fogja ezt a nagy és szent nemzeti ügyet szolgálni“.

Aradi beszámoló beszédének ³ szövege a következő:

Tisztelt választóim! Ne azt várják Önök tőlem, hogy a szónak régebbi értelmében vett beszámolóbeszédet tartsak. Hiszen a mai világban, midőn az ország választóközönsége állandó figyelemmel kísérheti a képviselőház működését; amidőn a napisajtó útján teljesen tájékoztatva lehet annak minden részlete felől: semmi értelme sem volna, hogy rekapitulációját adjam itt az elmúlt esztendő eseményeinek és ismételjek Önök előtt, tisztelt Uraim, mindnyájuk előtt nagyon ismert, elcsépelet dolgokat. Azt gondolom, talán az Önök helyeslésével találkozok, ha akként fogom fel feladatomat, hogy inkább azzal a fontos kérdéssel foglalkozzam, amely a jelenlegi politikai helyzetet dominálja s egyúttal azzal a parlamenti helyzettel is, amely e kérdésnek, a véderőtörvényjavaslatnak, tárgyalása közben ki-fejlődött.

Tisztelt Uraim! A mai helyzetet teljesen a véderőjavaslatok kérdése dominálja és bármennyire szeretném is Önöket bi-

¹ Az 1911. október elején kezdődő Berzeviczy-féle béketárgyalásokról közelebbi felvilágosítást nyerünk Désy Zoltán 1912. febr. 26., továbbá Justh Gyula és Holló Lajos 1912. febr. 27-i képviselőházi beszédében. A tárgyalások az 1912. évre szóló állami költségvetés idejében való elintézése és a képviselőház rendes működésének helyreállítása érdekében folytak.

² Tisza aradi útjáról részletes tudósítást találunk a B. H. 1911. okt. 20-i számának „Tisza István Aradon“ c. cikkében. E szerint Tisza a munkapárti képviselők nagyobb csapatával érkezett Aradra, 1910 óta (319) választókerületébe. A választógyűlést d. u. tartották a nyári szinkör helyiségében, mely ez alkalomra zsúfolásig megtelt közönséggel. A gyűlés elnökének üdvözlő szavai után mondta el Tisza István a fenti szövegben foglalt beszámoló beszédét. Ez alighanem a Házon kívül mondott leghosszabb politikai beszéde.

³ Tisza beszámolóbeszédének szövegét és pohárköszöntőjének kivonatát Az Újság 1911. okt. 20-i számából vettük.

zonyos ismétlések unalmától megkímélni, mégis a kép teljessége miatt kénytelen vagyok becses türelmüket legalább rövid időre igénybevenni arra, hogy rövid visszapillantást vessek ennek a kérdésnek előzményeire. (*Helyeslés.*)

Tisztelt Uraim! A hatvanhetedik kiegészítés egészen új horizontokat nyitott a magyar nemzet előtt; új horizontokat és olyan feladatokat, amelyekről kénytelen volt a magyar nemzet hosszú évszázadok óta abdikálni. A mohácsi vésztől fogva az a szomorú helyzet várt a létező erőviszonyoknál fogva a magyar nemzetre, hogy egy nálánál sokkal hatalmasabb nagyhatalom árnyékába kellett megvonulnia; életét e nagyhatalom védelme által biztosítani, aminek fejében le kellett mondania a magyar nemzetnek arról, hogy beleszóljon a külpolitikába. Hiszen legmerészebb törvényeink is ebből az időből csak azt kívánták, hogy a törökkel való tárgyalásokba magyar tanácsosok is belefolyhassanak.¹ A nemzet kénytelen végig küzdeni e nagyhatalomnak ránézve sokszor idegen érdekekért folyó hadjáratait a nélkül, hogy a maga egyéni, nemzeti érdekeinek érvényesítésére beledobhatta volna szavát az európai események mérlegébe.

Ezen változtatott a 67-i kiegészítés, amidőn a magyar nemzeti államot a paritás alapján egyenjogú faktorává tette egy európai nagyhatalomnak; olyan nagyhatalomnak, amelynek többé nem volt miránk nézve közönyös és idegen, vagy pláne a magyar nemzet érdekével ellentétes érdeke és amelyiknek politikáját a másik állammal teljesen egyenjogú alapon mi is irányíthatjuk. Ezért nevezem én, t. barátaim, és ezért tartjuk mi a 67-i kiegészítést a 48-i alkotások betetőzésének.^{1 2} (*Úgy van!*) Mert amíg egyfelől biztonságba helyezte a 67-i kiegészítés mindazt, amit a nemzet belélete szempontjából 48 megalkotott, addig a magyar nemzetnek az európai politika terén olyan befolyást biztosított, amilyenről még álmodni sem mertek azok a nagy magyar honfiak, akik a 48-i alkotásokat kiküzdötték. Hiszen természetesen nemcsak az egyéneken fordul meg a dolog. Hiszen ez egyik fényes, egyik megindító, majdnem azt mondhatnám, megrendítő példája annak, miként vezetni népek, nemzetek és társadalmak sorsát az egyes ember korlátolt felfogásától egészen függetlenül egy magasabb hatalom.³ Hiszen arra, hogy ilyen változások álljanak be a nemzetek erőviszonyaiban, arra be kell, hogy következzen az idők teljessége, amelyik megér-

¹ Az idevágó XVII. és XVIII. századbeli törvényeket idézi A. v. VirozBil, Das Staatsrecht des Königreichs Ungarn c. híres művének (1865) II. k. 83. 1.

² Tiszának az 1910-i választási hadjárat alkalmával is gyakran (305, 311, 314, 318. stb. ez. a.) hangoztatott egyik alaptétele.

³ Tisza mélyen vallásos lelkének megnyilatkozása, mely „Barras emlékiratai” c. tanulmánya (összes Munkák I. 17. s k. 1.) magasztos záróakkordjának visszhangjaként beszédeiben és írásaiban többször csendül felénk.

leli ezeket a változásokat és az emberiség sorsát intéző hatalom csodálatos bölcsességét éppen az mutatja, hogy az idők teljessége mindig akkor következik be, amidőn előállnak a nagy férfiak, vagy mindig akkor állanak elő a nagy férfiak, amikor bekövetkezik az idők teljessége arra, hogy egy újabb, magasabb régióba vezessék fel a nemzetet. (*Élénk tetszés és helyeslés.*)

Így volt ez 67-ben. Tőlünk egész független világtörténelmi eseményeknek kellett lezajlaniuk arra, hogy megteremtessenek a paritásos kiegyenlítésnek alapjai.¹ De amidőn azok beálltak, voltak nagy magyar államférfiak, akik ezen az alapon biztosították a magyar nemzet számára azt, hogy az európai külpolitika küzdelmeibe, egy európai nagyhatalom egész erejére támaszkodva, vigye bele a magyar nemzet akaratát a magyar nemzeti célok megvédésére és továbbfejlesztésére. (*Tetszés. Úgy van!*) Olyan feladat hárult a magyar nemzetre, aminő a nagy Árpád-királyok, az Anjouk és Mátyás király kora óta nem állott a magyar nemzet előtt. De a nagy feladatok nagy terhekkel és nagy kötelességekkel járnak. (*Úgy van!*) Kis nemzet, amelyik a maga egyéni függetlenségét meg akarja őrizni ezer ellenség közepette: nehéz probléma elé állítatik. Olyan probléma elé, amelyet csak a politikai érettségnek, a politikai belátásnak és a hazafiúi áldozatkészségnek nagy foka mellett lehet megoldani. (*Úgy van!*) A világtörténelem mérlegére vetetik az a nemzet és jaj azoknak, akik e mérlegen könnyűeknek találtatnak.

Tisztelt Uraim! Megindult a magyar nemzet ennek az ambíciózusabb, ennek a magasabb látkörű, szélesebb alapokra fektetett nemzeti életnek útján előre. Megindult oly módon, amely biztosította számára a többi művelt nemzetek rokonszenvét, elismerését és tiszteletét; amely rövid időn nem várt mértékben emelte a magyar nemzet politikai presztízsét, tekintélyét és erejét. És hogy ez így történt, abban igen nagy része volt annak az áldozatkészségnek, amelyet a magyar nemzet a katonai kérdések megoldása terén is tanúsított.

Jóformán szállóigévé lett napjainkban, egy sötét kor maradványául tüntetni fel a katonai terheket, a katonai áldozatokat.

Vannak közöttünk sokan, akik lenézéssel tekintenek azokra az elmaradt honfitársakra, akik hazafiságuknak mindig a katonai teherviselés terén akarnak kifejezést adni. Én, t. Uraim, nem ismerek ennél veszedelmesebb, végzetesebb illü-

¹ Ferenc Józsefnek anyjával való levelezése (Briefe Kaiser Franz Josephs I. an seine Mutter, 1930., 302., 350. l.), legújabb kétségbevonhatatlan bizonyíték a mellett a régi igazság mellett, hogy az osztrák birodalom külpolitikai és pénzügyi helyzetének megromlása, olasz háborús veszteségei és főleg Königsgratz nélkül nincs 67-i kiegyezés.

ziót. Hiba az egyoldalúság; hiba egy nemzet erejét kizárólag a katonai erő kifejtésben látni. Tökéletesen igaz: egy nemzetnek gazdasági, kulturális és mindenekfelett erkölcsi ereje igazi erőforrás, igazi erőtényező a népek mérkőzésének kritikus nagy napjaiban is. De azért nem mutat fel példát a történelem, hogy egy nemzet az a tény, hogy béke idejében elhanyagolta a készülődést a háborúra, keservesen meg ne bosszulta volna magát. *(Igaz! Úgy van!)* Nemzetek erősek és függetlenek nem lehetnek katonai áldozatkészség nélkül. A legszebb illúziók nyomorultul hullanak porba a világtörténelmi események brutális érintésére és jaj annak a nemzetnek, amelyik ez illúzióknak felülve, a tényleges erőviszonyok terén elhanyagolta kötelességét.¹ *(Úgy van!)* És most, t. Uraim, ha tekintjük országunk helyzetét, lehetetlen be nem látnunk azt, hogy katonai erő kifejtésünknek az elhanyagolása, amelyet, fájdalom, tíz esztendő óta immár konstatálhatunk, mennyire csorbát üt a magyar nemzet katonai biztonságán, nemzetközi pozícióján. Hiszen elég a két évvel ezelőtti eseményekre utalni.¹ ² Milyen kis hatalmak, milyen merészséggel léptek fel akkor a mi monarchiánkkal szemben.

A háború küszöbéhez sodorják a nemzetet olyanok, akik bizonyára megmozdulni sem mertek volna, ha nem látták volna azt, hogy itt a katonai erők kifejtése terén meglazultak a kapcsolatok; hogy ez az erő kifejtés elmaradt a többi nemzettel szemben, s ebből nem vonták volna le azt a téves, — hála Istennek — téves következtetést, hogy ez a monarchia és ez a nemzet még sokkal tehetetlenebb, még sokkal gyöngébb, mint aminőnek valóban hitték. És vajjon ma is, amidőn lépten-nyomon merülnek fel a politikai láthatáron nyugtalanító események; ma is, midőn a Balkánon hol egy, hol más ponton mutatkozik a hamu alatt izzó paráznak nyaldosó tűzárja; ma is, amidőn Európa közönsége minden lépten-nyomon meglepetések elé állítatik:³ vajjon nem megannyi mementő-e ez a magyar nemzetre nézve, amely idejekorán figyelmeztet, hogy ne mulasztunk el egy napot, egy órát sem az eddigi mulasztások pótlására; hogy hozzuk olyan helyzetbe a nemzetet, hogy az események minden fejlődése között nyugodtnak érezhesse magát és fel tudja támasztani kifelé is barátban és ellenségben az

¹ A világháború véresen bebizonyította Tisza e prófétai szavainak igazságát!

² Itt az 1908/9-i bosnyák válsággal (292) kapcsolatos eseményekről van szó. Az annexió végzetes következményeiről a Monarchiára nézve ugyancsak a (292) sz. a. tettünk említést.

³ Stieve (i. m. 72. s k. 1.) összefoglalólag ismerteti az általános külpolitikai helyzet lényeges megromlását a bosnyák válság óta, mely a világháborút készíti elő. És itt újból (330) kiemeljük, hogy 1911. szept. 29-én, tehát röviddel Tisza aradi beszéde előtt, kezdődött az olasz-török, az ú. n. tripoliszi háború.

erőnek azt a tudatát, amely a békének egyedüli igazi biztosítéka napjainkban? (*Élénk helyeslés.*)

És, Uraim, katonai szervezetünknek ez az elhanyagolása vajjon nem bosszulja-e meg magát belpolitikánk terén is? Vajjon az a tény, hogy a magyar nemzet évek sora óta nem adta meg a katonai erő kifejtésnek azokat az eszközeit, amelyeknek katonailag indokolt és szükséges voltát pártkülönbség nélkül minden magyar politikus elismerte: vajjon nem óriási mértékben károsította, gyöngítette, rázkódtatta-e meg a magyar nemzet politikai pozícióját idebenn is? Hát vajjon nem természetes következménye-e ennek, hogy meglazult a benső összetartásnak, a benső bizalomnak, a benső harmóniának az a kapcsa dinasztia és magyar nemzet között, amelyik minden produktív nemzeti politikának legbiztosabb alapja, legerősebb erőforrása? Vajjon lehet-e Magyarországon eredményes nemzetiségi politikát követni; vajjon lehet-e Magyarországon mindenben az egész vonalon eredményes, produktív nemzeti politikát követni; vajjon lehet-e Magyarországnak jogos érdekeit a minduntalan előtérbe lépő megegyezések, alkudozások folyamán a monarchia másik államával szemben is kellő súllyal képviselni (*Úgy van! Úgy van!*), ha a magyar nemzet évek hosszú során keresztül megtagadja a saját biztonságára szükséges katonai eszközöket? Abban a meggyőződésben élek tehát, Uraim, hogy ma a magyar hazafiaknak nagyobb és sürgősebb feladatuk nincs, mint ebből a helyzetből kihozni a nemzetet és abba a helyzetbe juttatni a nemzet haderejét, hogy megkapja mindazt, — semmivel se többet, de semmivel se kevesebbet, — hogy megkapja mindazt, ami a katonai biztonság szempontjából föltétlenül szükséges és ezzel minden további nyugodt és biztos fejlődésnek lerakja rendületlenül szilárd alapjait. Szomorúan kell tapasztalnunk azt, hogy ennek a nemzetnek katonai presztízsén, tekintélyén ország-világ előtt, az egész külföld előtt is mekkora csorbát ejt az a magatartás, amelyet ezen kérdések körül — a szükségesnek elismert katonai erő kifejtés meg nem adásával — a magyar nemzet évek során keresztül tanúsított.

Ne legyünk igazságtalanok, tisztelt Uraim. Én készséggel elismerem, hogy itt bizonyos sajátságos, a külföldiek előtt valóban nehezen felismerhető körülmények tényleg komplikálják a helyzetet; hogy úgy mondjam, menthetővé és érthetővé teszik a katonai kérdések megoldása körüli bonyodalmakat. A 67-i kiegyezés nagy nemzeti diadal.¹ Sajátságos dolog, hogy mennyire elhomályosítjuk mi magunk is ezt a tényt; mennyire letagadjuk mi magunk azt az öröndetes eredményt, amelyet a ma-

¹ Ezt hangsúlyozza Tisza különös nyomatékmal 1910. február 19-i beszédében (294), majd ismételtelen 1910-i választási körútján.

gyar nemzet 1867-ben elért. De, ha benne bárki is kételkedik, hát ugyan nézze meg — nem is akkor, de ma, közel egy fél-század múlva — nézze meg a helyzetet Ausztriában. Van-e ott egyetlen egy ember, aki a maga diadalának, a maga politikája diadalának tüntetné ezt fel? Vájjon nem úgy tekinti-e ezt az osztrák közvélemény, mint a magyar felfogás érvényesülését; *(Úgy van!)* mint a magyar jogoknak, a magyar politikai érdekeknek soha nem várt irányban való megvalósítását? *(Igaz! Úgy van!)* És bizony mondom, ma is még csak a legnagyobb politikai érettséggel rendelkező kevesek azok Ausztriában, akik, ha nem is örülnek ennek a fejlődésnek, de mint szükség-szerű befejezett ténybe, teljesen bele tudtak ebbe nyugodni.¹

Az osztrák közvéleménynek igen nagy része résen áll még ma is — hiszen ezért kellene a mi saját szénánkat rendbehozni és rendben tartani — résen áll még ma is s az első alkalmat felhasználná ennek az állapotnak a fölforgatására.¹²

Magyar diadal volt tehát, a magyar politikának, a magyar nemzeti fölfogásnak és érdekeknek diadala a 67-es kiegyezés, amelyben majdnem az egész vonalon érvényesült a magyar nemzet kívánsága, felfogása, törekvése.

Egy tér volt, ahol a magyar nemzet akkori bölcs vezérei tekintetbe vették és egy bizonyos határig meghajoltak a dinasztia, a korona aggodalmai előtt. Ez a tér a katonai tér. Tényleg a közös hadsereg viszonyainak berendezése terén letett a magyar nemzet olyan kívánságainak beváltásáról, amelyekért a 19-ik század első felében ismételt, az igaz, hogy eredménytelen kísérletek történtek. Érthető tehát, hogy éppen a katonai kérdések körül maradt fenn egy bizonyos fájó érzés, egy bizonyos elégedetlenség a magyar nemzet lelkében. És kétségtelen az is, hogy állottak elő itt is, de főleg odaát nagyon sokan, akik meggondolatlanul a szenvedély szavára hallgatva, vagy pedig az elfogultság szavára is hallgatva, tapintatlan eljárásokkal folyton és folyton újabb tápot adtak ennek az elégtelenségnek, folyton és folyton közrehatottak abban, hogy benne maradjon a régi ellentétek fullánkja a magyar nemzet lelkében, hogy nemzet és hadsereg ne forrhasson úgy össze,

¹ Arról is többször (294, 301, 304, 316) volt szó Tisza választási beszédeinek során, hogy az osztrák közvélemény mily ellenérzéssel fogadta a 67-i kiegyezést, mely szemében a „Monarchie auf Kündigung“ labilis állapotát jelentette az egységes osztrák császárság szilárd alkata helyett. Az osztrák politikai és katonai körök idevágó mélyes aggodalma tükröződik pl. E. v. Glaise-Horstenau: Franz Josephs Weggefährte, Da- Leben des General-tabschefs Grafen Beck (1930) c. könyvében. (135. s k. 1.)

² Ez bizonyára a Ferenc Ferdinánd trónörökös patrónusa alatt álló osztrák keresztényszocialista pártnak és a Monarchia federalisztikus átalakítására törő, széthúzó osztrák nemzetiségeknek szólt.

ahogy ez mind a kettőnek érdekében annyira szükséges. (*Felkiáltások: Bizony szükséges!*)

Ne legyünk tehát igazságtalanok. Tényleg peccatur intra muros et extra. Hibák követték el minden oldalról. Magának a hadseregnek vezető köreiben igen sokan voltak, akik nem tudták egy csapásra leküzdeni azon régi szellem, azon régi fölfogásnak maradványait, amelyeknek a magyar nemzet jogosult törekvései előtt meg kellett hátrálnia.¹ Az egységes birodalom eszméje még mindig kísértett. A hadseregben még sokszor el-lenszenvvel nézték a magyar nemzeti érzésnek, a magyar nemzeti hazafiságnak kitöréseit is. Pedig nincs ennél végtetesebb tévedés, mert amennyire távol kell tartani a hadseregtől a politikát, annyira tárva-nyitva kell tartani azt a kaput, melyen a hazafiúi érzésnek teljes megtartásával, a maga erkölcsi tökélyének intakt belevitelével vonulhasson be a magyar nemzet. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps.*)

De hát erre hosszú idő szükséges és talán természetes, hogy akkor, midőn a hadsereg fejlesztése vált szükségessé, midőn újabb terheket követeltek a nemzettől, — hogy akkor ezek az ellentétek, ez a bizalmatlanság a hadsereggel szemben tápot nyert és megnyilatkozásra került a magyar közvélemény széles rétegeiben. Amint az újonclétszámemelés kérdése először felmerült,¹ ² ide s tova közel tíz esztendeje, legalább is kilenc, — amint először fölmerült, széles hullámokat vert föl a magyar közvéleményben az a törekvés, hogy a szükségessé vált létszámemelés bizonyos nemzeti törekvések, bizonyos nemzeti óhajások kielégítésével kapcsolassák össze.

T. Uraim! Nem akarom önöket azon időszak hosszú kríziseinek leírásával untatni. Hiszen ismerjük mindnyájan az 1903-ban és 1904-ben történeteket.³ Hosszú, zavaros krízisek után, amelyeknek előbb a Széll-, majd a Khuen-kormány esett áldozatul, végre sikerült egy olyan katonai programot felállítani a kilences bizottsági munkálatban, amely míg egyfelől megnyerte Ő Felségének is teljes hozzájárulását, amíg tehát

¹ Dicséretes kivétel volt e tekintetben Pitreich volt közös hadügyminiszter, kinek a magyar katonai követelésekre vonatkozó, nagy feltűnést keltett röpiratáról nemcsak gr. Tisza István írt nagy elismeréssel „Pitreich a véderő-törvényről“ czölő cikkében (Ószes Munkái I. k. 562—566. l.), hanem elismerőleg emlékezik meg Pitreichről az 1911-i véderővita ellenzéki szónokai is. (így pl. Mezössy Béla 1911. okt. 21-i képviselőházi beszédében.) Es utódának, Schönaich hadügyminiszternek, bukását (1911. szept. 20.) is az okozta, azért lett kegyvesztett Ferenc Ferdinánd trónörökös előtt és szálka a trónörökösrel egy híron pendülő Conrad vezérkari főnök szemében, mert a koalíció idejében hajlandó volt a kilenc*« bizottsági programban foglaltakon túlmenő engedményekre a haderő fejlesztésének biztosítása céljából. (L. erre nézve L. v. Chlumecky. i. m. 325, 336, 356 és 360. l.; továbbá Conrad, i. m. I. k. 284. és II. k. 146—148. l.)

² (98).

³ (98, 100—103).

teljesen honorálta a koronának felfogását és aggodalmait is, addig messzemenő reformoknak alapjait fektette le és intézményszerűleg biztosította a magyar társadalomra nézve azt, hogy a magyar hadsereg, mint a közös hadsereg kiegészítő része, magyar nevelésben részesüljön, magyar tisztek vezetése alá kerüljön; hogy az összes magyar legénység tekintet nélkül anyanyelvére, — ha tud magyarul, — az oktatásban, a kiképzésben magyarnak tekintessék; hogy tehát az egész magyar hadseregben a magyar szellem és a magyar nyelv teljes mértékben érvényesüljön. (*Úgy van!*)

Itt ismét a mi sajátos viszonyainkban rejlik, hogy ezt a nagy nemzeti diadalt a vereség színében lehetett feltüntetni. Abban a sajátos tünetben, hogy mindig akadnak nálunk emberek és pártok, akik a rálieítálásban találják olcsó dicsőségüket. (*Úgy van! Élénk helyeslés.*) A gyakorlati életben, t. Uraim, rálicitálni mindenre lehet és az elérhető jó megrontására, kompromittálására, lehetetlenné tételére nincsen biztosabb mód, mint az elérhetetlen jobbal állítani szembe azt az elérhető jót. (*Igaz! Úgy van!*) Ez történt, t. Uraim, akkor is. Az egész ellenzék a legnagyobb vehemenciával követelte a kilences bizottsági program mellett a magyar szolgálati és vezényleti nyelv megadását. Tudjuk nagyon jól, hogy ha talán más incidensek adták is rá a közvetlen okot, de nagyrészen ezen hullámverés behatása alatt komoly változás állott be¹ és kevés vártatva az akkori ellenzék győztesként került ki a választásokból^{1 2} és abba a helyzetbe jutott, hogy programja megvalósításához kellett fognia.³

Ismét és ismét kiemeltém már^{4 5} — de, mondom, kénytelen vagyok ismétlésekbe bocsátkozni, — volt bennük annyi hazafiúi belátás, hogy az első perctől fogva igyekeztek abból a krízisből, abból az útvesztőből, amelybe belevitték nemcsak magukat, de a nemzetet is, a kivezető utat keresni. Teljesen feláldozták a vezényleti nyelv kérdését, lefokozták a szolgálati nyelv kérdését a legénységgel a századokban való érintkezés kérdésére, amit ők századnyelvnek⁶ neveztek. Ezen minimális program megvalósításához kötötték magukat. Én most is azt mondom, sajnálom, hogy nem sikerült nekik; most is azt mondom, hogy örültem volna rajta, ha ezen az úton sikerült volna a katonai kérdések terén való ellentétet végleg kiküszöbölni a magyar

¹ (235).

² (255).

³ (289).

⁴ A (290) sz. az ezt követő beszédeknek a koalíciós korszak bírálatáról szóló részében.

⁵ Erről a századnyelvről az előzőkben ismételt volt szó. Így pl. (292, 296, 299, 301, 313 és legutóbb 329. ez. a.)

nemzet életéből. De tudjuk, hogy nem sikerült. Tudjuk autentikus koronatanúktól, az akkori koalíció vezéreinek nyilatkozataiból;¹ tudjuk, hogy elsősorban a koalíciós pártok szétválása folytán² nem sikerült; de tény az, hogy nem sikerült.

És amidőn a koalíció kezéből kiesett és porbahullott gyeplőt mások vették fel; amikor megalakult a munkapárt és az ország választóközönségéhez fordult és attól kért mandátumot a közügyek vitelére, — akkor teljes világossággal elsősorban azt a kérdést állítottuk a választóközönség elé:³ akarjátok-e, hogy további krízisben, további bonyodalmakban maradjon a magyar nemzet a századnyelv miatt, vagy követték-e bennünket, akik azt hirdetjük, hogy a kilences bizottság munkáját meg kell valósítani, a hadseregnek pedig, annak a hadseregnek, amely minket védelmez, annak a hadseregnek, mely a mi céljainkat szolgálja, amelyre nekünk van szükségünk, — minden junktim nélkül, minden ellenszolgáltatás nélkül meg kell adni az újoncokat? *(Úgy van! Úgy van!)* Ez a kérdés állott mindenekelőtt az ország választóközönsége előtt és ha van valaha és volt valaha a világon kérdés, amelyet kétség nélkül döntött el az ország választóközönsége, úgy ez az a kérdés. Úgy, hogy kevés merészebb állítást hallottam életemben egész közpályafutásom alatt, mint azt, hogy ebben a kérdésben nem döntött volna a nemzet. És pedig nem döntött volna abban az értelemben, ahogyan az a mi programmunkban foglaltatik. *(Úgy van! Úgy van!)* Dehát igen sokan, akik, ha talán hallgatással mellőzik is ezt a kérdést, azt állítják, hogy azok az áldozatok, amelyeket kér a véderőjavaslat, túlságosak; hogy az újoncjutalék emelésének szerényebb mérvével is meg lehet elégedni.⁴ Hát, t. Uraim, mindenekelőtt mellőzőm talán azt az állítást, mint hogyha ezeket a jelen javaslatban lefektetett terheket a magyar nemzet meg nem bírhatná. Aki csak féligmeddig foglalkozik a magyar nemzet pénzügyeivel; aki csak a legelementárisabb számaint látja a mi állami bevételeink fejlődésének és ezeket a számokat állítja szembe nem is azokkal a számokkal, amelyekkel a kormány a maga javaslata indokolásában előáll, de az ellenzéki számításokkal is, amelyek az öt év alatti teheremelkedést 50-ről — gondolom — 70—80 millióra teszik: még akkor is, t. Uraim, teljes lehetetlenség azt állítani, hogy ezt a teheremelkedést, amely a mi jövedelmeink természetes fejlődésének csak egy ré-

¹ Kossuth, Apponyi, Andrássy nyilatkozataiból az 1910-i választási hadjárat alatt.

² A koalíció felbomlása tudvalevőleg (293) a függetlenségi pártnak 1909. nov. 11-én a bankkérdésben történt kettészakadása miatt következett be.

³ L. erre nézve a Nemzeti Munkapárt megalakulásán mondott (294) és az ezen beszédet követő választási beszédek.

⁴ A következőkre nézve l. a (329) sz. véderőbeszédben foglaltakat.

szét veszi igénybe, — hogy ezt meg ne bírhatná a magyar nemzet. Megbírní, megbírjuk; de hogy súlyos ez a teher, hogy nagy ez a teher, azt komoly ember és becsületes ember sohasem fogja senki előtt tagadásba venni. Súlyos és nehéz. Azt állítom én is, hogy a legnagyobb rigorozitással kell vizsgálnunk, hogy feltétlenül szükséges-e és csak azt kell megadnunk, amire feltétlen szükség van arra, hogy a mi haderőnk versenyképes maradjon az esetleg velünk szemben számbajöhető más hatalmasságok haderejével.

T. Uraim! Más alkalommal (329) már igyekeztem bebizonyítani, hogy a véderő ilyenmértvű fejlesztésére feltétlenül szükség van és ha hallottunk is általános szölamokat, általános vádakat arra nézve, hogy túlságos a véderőnek a fejlesztése, — ha emlékezetem nem csal, mindazon ellenzéki urak, akik ezzel a kérdéssel foglalkoztak, adósak maradtak azzal a válasszal, hogy hol lehetne az áldozatokat kisebbiteni, a véderő fejlesztésének határait szőkébbre szabni.

Hogy állunk ebben a tekintetben, t. Uraim? A teheremledést három csoportba sorozzuk. Az első a közös hadsereg katonai fejlődésének tulajdonképpeni fokozása. Erre nézve ellenzéki oldalról¹ állítottatott fel zsinórmértékül, hogy ez a fejlődés intenzív legyen és ne extenzív. Azt hiszem, ez ebben a javaslatban teljes mértékben meg van valósítva. Mert ez a javaslat egyáltalában nem kíván több újoncot, eltekintve a kétéves szolgálattól, amelyre majd rátérek. Nem kíván többet, mint amennyi szükséges arra, hogy a mi hadosztályaink fölszereltesenek mindazokkal a csapatokkal, mindazokkal a szervekkel, olyan számú tüzérséggel, aminővel a modern fejlődés mellett az esetleg velünk szemben szöbajöhető európai hadseregek el vannak látva.

A mai helyzet milyen, t. Uraim? A helyzet az, hogy egy részét tudta a mi közös hadügyminiszterünk ezeknek a szerveknek felállítani, de csak egy részét; egy része hiányzik. Tehát a mi hadosztályaink belértéke lényegesen kisebb, mint a szóba jöhető idegen hadseregeké.

De ezt az egy részt is csak akként tudta felállítani, hogy annyi újoncot vont el a gyalogságtól, hogy a századoknál a kiképzés majdnem lehetetlenné vált; mozgósítás esetén pedig már az első felvonulásnál nagy mértékben kellene póttartalékosokat bevonni a gyalogság soraiba. Hát, Uraim, hogy mi ez katonai szempontból, arról is talán felesleges beszélnem. De gondoljuk meg, hogy mi ez a humanizmus szempontjából; mi ez mindannak a sok ezer magyar családnak a léte, boldogsága, élete szempontjából, amelyeknek családfenntartóját küldik oda az ellenség elé. *Igaz! Úgy van!* Hiszen az a szerencsétlen póttartalé-

¹ És pedig Apponyi által formulázva. (329).

kos fokozottabb mértékben van életveszélyben, mint az a katonája, aki kellő kiképzéssel megy az ellenség elé. Hiszen az a szerencsétlen ember gyámoltalanul fogja ott viselni magát. A veszteségi hányad sokkal nagyobb az olyan csapatban, amelyben ilyen gyarló, kiképzetlen elemek is vannak, mint jól kiképzett csapatokban. Úgyhogy nemcsak katonailag könnyelműség ennek a helyzetnek továbbra is megtörése; de valóban lelketlenség, valóban embertelenség sok magyar családnak legbecesebb anyagi és erkölcsi javai szempontjából, élete fönnmaradása, boldogsága szempontjából. És ha most ilyen viszonyok között szakadna ránk egy háború, és ha ott sok ezer szerencsétlen póttartalékos pusztulna el, akiknek halálát kizárólag a hiányos kiképzés okozza: irtózatossá felelősség zúdulna, ezer meg ezer özvegy átka és könnye szállana azok fejére, akik — nem tudom — micsoda frázisokért, nem tudom, micsoda jelszavakért ilyen könnyelműen játszanak a magyar nemzet legszentebb érdekeivel. (*Hosszas életem éljenzés és taps.*) Hát, tisztelt Uraim, a mérték, melyet fölállítottunk magunk elé: az újonclétszámunk olyan felemelése, amely lehetővé tegye a gyaloghadosztályok teljes versenyképes kiépítését és a mellett meghagyja a gyalogsapatoknak azt a minimális újoncmennyiséget, amelyre a gyalogságnak szüksége van, hogy kiképezhesse magát és hogy póttartalékos nélkül mehessen az ellenség elé. Ha ennél kevesebbet akarunk adni, akkor két dolog közül csak egyet tehetünk: vagy le kell szállítani a gyaloghadosztályok számát, kisebbé tenni, mint jelenleg. Ha ez lehetséges volna, ennek mindnyájan örülnénk. De a mai viszonyok között, mikor minden más nagyhatalom óriásilag fokozza hadseregének létszámát: ép, józan ésszel gondolhatna-e valaki arra, hogy kevesbítse a mi haderőnkét, hogy lefokozza a mi katonai erőnkét a külföld előtt? A másik mód volna, ki nem építeni hadosztályainkat, meghagyni jelenlegi elmaradt állapotukban, másodrendűvé fokozni haderőnkét.

Hát vajjon megengedi-e ezt is az elemi értelemben vett hazafiúi belátás és a katonai ügyeknek legparányibb ismerete? Nem is állítja ezt senki, nem is próbálja ezt senki mondani. Pedig ha le akarják szállítani, meg kellene mondani, hogy hol akarják leszállítani. De azt hiszem, mindenki pártkülönbség nélkül beláthatja Magyarországon, hogy az egyik út, a hadosztályok számának leszállítása, éppen olyan teljesen lehetetlen, mint amilyen lehetetlen volna a másik út, a hadosztályok belértékének a lefokozása.

Marad még két más tér: ott lehetne megtakarításokat elérni. Az egyik a honvédség kiépítése. Tagadhatatlan, hogy a honvédség kiépítése nagyon sokba kerül. Ha takarékoskodni akarunk, ott van lehetőség rá. De vajjon a magyar nemzeti po-

litika szempontjából; abból a szempontból, hogy a magyar nemzet a maga erejét bevigye és érvényesítse a katonai szervezetben: nem óriási lépés volna-e az, amelyik a honvédséget a közös hadsereggel teljesen egyenlő értékű katonai tényezővé teszi? (*Élénk tetszés és helyeslés.*) Vájjon nem visszük-e ezzel a nemzeti politikát egy újabb jelentékeny lépéssel előre és nem fokoznók-e le a nemzeti politikát jobban annak elhagyása által, mint azzal, hogy ha a századnyelvet nem forszírozzuk? (*Úgy van!*)

A harmadik, ami szintén okoz költségtöbbletet, a kétéves szolgálat. Felesleges volna bővebben indokolnom azt, minő fontossággal bír a társadalomra nézve, a társadalomnak kivált szegényebb rétegeire nézve, azokra, akiknél a keresetképes korba felnőtt családtagok munkaerejére a gyengülő egészségű idősebb családtagok és a fel nem nőtt gyermekek életfenntartása szempontjából olyan nagy szükség van, — hogy milyen életkérdés az, hogy ne három évig szolgáljanak, hanem két esztendeig. És ha azt mondják erre a nemzetgazdák, hogy hiszen ha több ember szolgál két esztendeig, ugyanannyi a teher a társadalomra, mint hogyha kevesebb szolgál három esztendeig, — hát hiszen ebben van valami. De arra a szegény családra, amely három esztendeig koplal, nem nagy vigasztalás az, hogy sok más embernek a gyermeke nem megy be a hadseregbe. (*Hosszas zajos tetszés, helyeslés és taps.*) Az egyenlő teherviselés nagy elveit visszük egy óriási lépéssel előre a kétéves szolgálat által. Végét vetjük annak a nagy szerencsejátéknak, amely szerint ma ¹ a magyar fiatalság a közös hadseregbe, a honvédségbe vagy a póttartalékba jutott és ehhez képest viselte a maga szolgálati terhét, a véradót, amit az államnak ad, nyolc héttől egész három esztendeig. Ezt a különbséget ha nem is tudjuk teljesen eltörölni, — mert hiszen maradnak hároméves kategóriák, — de lényegesen csökkentjük akkor, amikor behozzuk a kétéves szolgálatot, egyenlőbbé tesszük a teherviselést, gazdaságosabbá annak a tehernek eloszlását, amit nem olyan nagyon érzünk mi, a társadalomnak szerencsésebb, mert magasabb értelmi fokon élő tagjai, akik megszerezhetjük magunknak Isten kegyelméből és jóvoltából a magasabb műveltséggel együtt az egyévi szolgálat előnyét, de ami annál súlyosabb a szegény ember számára, akit annyiszor vesznek az ajkaikra azok, akik most talán ebben a kérdésben bizonyos közönyösséget tanúsítanak. (*Igaz! Úgy van!*)

És ha már egyszer beszéltem a póttartalékosokról, azt is meg kell említenem: katonai szempontból és a humanizmus szempontjából, a társadalmi élet erőinek kímélése szempontjából,

¹ Az 1889: VI. t. c. 15. § a értelmében.

ból itt is megvan az az óriási különbség, hogy ha három évi szolgálat mellett maradunk, az újonclétszám megfelelő felemelése mellett is, az első felvonulásból tudjuk a póttartalékosokat csak eliminálni; de már az elesettek pótlására, a harcképtelenné váltak pótlására már póttartalékosokat kell beküldnünk. Míg kétéves szolgálat mellett sokkal több újoncot képezünk ki, s alkalmilag az összes korosztályokból és a keretek betöltésére, tehát tartalékban a hiányok pótlására; vagyis — hogy katonai műszót használjak — a fogyatékek pótlására nem póttartalékosokat, de a kiképzett katonaság idősebb korosztályait fogjuk felhasználni. (*Élénk helyeslés.*) Hogy ez mit jelent katonai szempontból; hogy ez mit jelent a humanizmus szempontjából; hogy ez mit jelent a magyar társadalom vértökéjének kímélése szempontjából: erről ezelőtt pár perccel már nyilatkoztam.

Hát, tisztelt Uraim, én azt hiszem, itt megtakarításokat elérni nem lehet sem az egyik, sem a másik, sem a harmadik pontnál és a legnagyobb zavarban volnának azok az igen t. ellenzéki politikusok, ha az érvek harcában kellene bebizonyítaniok, hogy hol és mint akarják ezen, szerintük túlságos, katonai terheket a nemzet biztonságának csorbitása nélkül redukálni.

És talán ebben van az egyik oka, egyik magyarázata annak, hogy — amire az eddigi magyar obstrukciók még nem nyújtottak példát, pedig fájdalom, már meglehetősen gazdag tapasztalatokkal rendelkezünk e téren (*Derültség.*) — mindjárt a véderőtörvényjavaslat tárgyalásának legelső napjaiban jónak látták átcsapni a technikai obstrukcióra és ezzel azután klotúrt alkalmazni saját magukra is és felmenteni magukat attól a kellemetlen kötelességtől, hogy a dolgok részleteibe behatolva, az érvek harcát próbálják megvívni. (*Úgy van!*) Mert hiszen, tisztelt Uraim, igazán lehetetlen bizonyos restelkedés nélkül végiggondolni azokat az ürügyeket, amiket ebben az időben a technikai obstrukció igazolására előrántottak. Egyszer meg voltak sértve.¹ Hát eltekintve attól, hogy az a sértés igazán nem bizonyult sértésnek, én az elégtételvévésnek mindenféle módját ismerem, de hogy a megsértett a sértésért névszerinti szavazással álljon elő (*Hosszantartó zajos derültség, helyeslés és taps.*), ez valóban új módja az elégtételvévésnek. Nem is tarthaták fenn sokáig. Alig egy pár nappal azután, hogy fogadkoztak,

¹ Ez az ú. n. árpádi eset, melyből folyólag Justh Gyula, Désy Zoltán és Szinreczányi György pártjuk nevében a júl. 17-i zárt, illetve a júl. 18-i országos ülésen kijelentették, hogy mindaddig, amíg a megsértett ellenzék teljese elégtételt nem kap, minden parlamenti rend és tanácskozás megszűnik. Ez tehát a technikai obstrukció bejelentése volt a két függetlenségi és a néppárt részéről. (L. erre nézve gr. Tisza Kálmán nyilatkozatát a júl. 17-i ülésen. Désy és Szmreczányi felszólalását júl. 18-án, és Nadányi i. m. 44. s. k. 1.)

hogy addig nem lesz tárgyalás, amíg elégtételt nem kaptak, elhallgatott az elégtétel kérése. Elfoglalja helyét a kánikula. Atrocitásnak minősítették azt, hogy a képviselőház júliusban, augusztusban tárgyal; olyan atrocitásnak, amelyre csak a technikai obstrukció adhatja meg a feleletet. Mellesleg jegyzem meg: akkor azt mondták azok az urak, hogy tárgyalassa a kormány ősszel a véderőjavaslatokat. Most itt van az ősz. Most azt mondják, hogy ősszel nem lehet a véderőjavaslatokat tárgyalni, mert a költségvetést kell tárgyalni. *(Derűltség.)* Mondom, ettől eltekintve és eltekintve attól, hogy a világ minden parlamentje, ha fontos és sürgős dolga van, tárgyal tekintet nélkül arra, hogy melyik hónapra esik annak a kötelességnek teljesítése, — vajjon Magyarországon lehet-e magyar képviselőnek az elé a választóközönség elé menni, amelyik ott izzad a kánikulai nyárban, emberfeletti munkában, az aratás elvégzése közben; lehet-e a magyar nép elé azzal menni, hogy: én kénytelen vagyok technikázni, mert engem a kormány arra kényszerít, hogy Budapesten jó árnyékos helyen töltsék naponta négy órát? *(Élénk derűltség, tetszés, helyeslés és taps.)*

Azután, t. Uraim, bekövetkezett az a világrendítő esemény, hogy Budapest fővárosának illetékes tényezője egy zúglaptól a kolportázs jogát megvonta. Egyszerre megint ez vált olyan merényletté, amelyre csak névszerinti szavazással lehet felelni. *(Derűltség.)* Hát, mondom, restelkedve hozom élő ezeket, de kénytelen vagyok előhozni, hogy rámutassak, hogy azok a pártok, amelyek belesodortatták magukat előttem igazán érthetetlen módon, de belesodortatták magukat az obstrukcióba, mennyire érezték maguk is, hogy erre komoly vagy csak némileg komoly jogcímük nincs és nem lehet. És milyen siralmas kibúvó ajtókhöz, milyen siralmas ürügyekhez voltak kénytelenek folyamodni! Hiszen ez indokolta az én szemem előtt a kormánynak és a kormányt támogató többségnek azt a magatartását, hogy szemben ezekkel a jelenségekkel igen-igen messzemenő és sokátartó türelmet tanúsítson. *(Úgy van!)* Mert éppen ezekből a jelenségekből kellett azt a reményt meríteni, hogy talán ez a kapkodás a különböző ürügyek melletti obstrukcióval mégsem tarthat soká és kellett időt engedni az ellenzékben szintén meglevő hazafiúi belátásnak és komolyságnak, hogy kiforrja magát; hogy valami olyan elhatározásra jusson, amely az extrém eszközök alkalmazásától megmentse a nemzetet.

Eltelt egyik hónap a másik után, a nélkül, hogy e remény bevalására bárminő biztató jelenség mutatkozott volna. És most, amidőn az országos közvélemény nyomása is mind erősebben nyilvánult meg a kormány és a párt előtt; most, amikor mind közelebb jutottunk ahhoz a határvonalhoz, amelynél igazán azt kellett magunkban gondolnunk, hogy lehetetlen tovább tétlenül

szemlélni az eseményeket: most végre-valahára találunk jeleket, amelyekből a békés kiegyenlítésnek legalább lehetőségére lehet következtetni. (*Élénk felkiáltások: Halljuk! Halljuk!*)

Megindultak az eszmecserék, amelyek befejezésüktől talán messze állanak, amelyeknek kilátásairól jóslatokba nem lehet, nem is akarok belebocsájtkozni, — de amelyek nem tüntetik fel reménytelennek a helyzetet.

T. Uraim! Talán sokan azt mondhatnák, hogy ily viszonyok között leghelyesebb volna erről a kérdésről nem beszélni. Én magam is gondolkodtam felette, hogy az adott pillanatban helyes-e vagy sem, hogy ezekről a kérdésekről beszéljek.

De azután arra a meggyőződésre jutottam, hogy igenis, talán nem árt, ha beszélek; talán nem árt, ha megmondom azt én, — akiről csakugyan mindenki tudja, hogy a harctól nem riadok vissza; (*Úgy van! Éljenzés.*) akiről mindenki tudja, hogy ha rákerülne a sor, ha belekényszerítenék, minden habozás, minden gondolkozás nélkül ügyem igazságába és a sikerbe vetett teljes reménnyel mennék bele abba a küzdelembe (*Hosszas tetszés, éljenzés és taps.*) — hogy én mondjam meg azt, hogy nem lehet komoly ember, nem lehet igazi hazafi Magyarországon, aki örömmel keresné ezt a küzdelmet; aki örülne ennek a küzdelemnek és aki szívesen ne fogadná azt, ha ennek a küzdelemnek a kényszerűsége elmúlnék fölötte. Hiszen, t. Uraim, én nem látok abban semmi hasznot, sem gyönyörűséget, hogy magyar ember és magyar ember a végletekig, a késhegyig menő harcban áll egymással szemben. (*Úgy van! Élénk helyeslés.*) Meg kell tenni, ha muszáj; de el kell kerülni, ha tisztességgel lehet. (*Zajos tetszés és zaj.*) Hiszen, t. Uraim, az utolsó esztendőknél sok szomorú tanulság mellett az az előnye is meg volt, hogy bizonyos pontig közelebb hozta egymás megértésében és egymás becslésében a politikai pártokat. A szenvedélyek kevésbé csaptak fel, mint ezelőtt hét-nyolc esztendővel. A személyes hazafiúi érzésnek megtámadását csak egyes alrendűbb küzdelemek ajkairól *\\otiuk.* (*Derűlttség és taps.*) De azok az ellenzéki faktorok, akik igazán értéket jelentenek az országra nézve, igyekeztek az egymást megbecsülő objektív küzdelem terén vezetni a közéletet. Hát vajjon haszna volna-e, előnye volna-e a nemzetnek az, hogyha ezt ismét egy vad pártharc váltaná fel, amely az ország közéletét ismét a legvadabb túlzásoknak szolgáltatná ki? És vajjon nem az-e a hivatása a magyar alkotmányos élet, a magyar parlamentarizmus, a magyar nemzet iránti kötelességeit érző minden komoly embernek, hogy megtegyen minden lehető arra, hogy visszavezessük a parlamenti küzdelmet abba a természetes, helyes mederbe, ahol az a küzdelem nemesít és termékenyít, mert elvek harca, mert az emberekben lakó szebb, jobb és nemesebb tulajdonságokat domborítja ki:

a szellemi erőt, az erkölcsi erőt, az észnek és a szívnek legnemesebb tulajdonait; mert fényt vet a magyar közéletre, presztízst, tekintélyt, erőt szerez a magyar nemzetnek; mert ösztönzéssel szolgál a magyar társadalom legjavának, hogy menjen bele a közéletbe és ott igyekezzék kemény munkával megedzve magát, kifejtteni magából a szellemi és erkölcsi erőnek benne szunnyadó javait. (*Élénk tetszés, éljenzés és taps.*) Nemesít, felemel, erősít és termékenyít, mert egyúttal a mai generációnál erősebb és jobb ifjú generáció felnevelésére adja meg az előfeltételt. Nem volna-e kötelessége mindnyájunknak, ide vezetni vissza a közéletet és véget vetni annak a sivár küzdelemnek, amelyiknek lélekölő, az intézmények tekintélyét tönkretévő, pusztító hatását (*Igaz! Úgy van! Zajos éljenzés és taps.*) éppen úgy tudják és érzik az ellenzék vezetérei, mint a többség tagjai?

Hiszen, Uraim, azok a tiszteletreméltó férfiak, akik a jelenlegi ellenzéki pártokat vezetik, már voltak többségben, már voltak az uralmon; az obstrukció karjain emelkedtek uralomra. De alig egy évi kormányzás után szemben találták magukat az obstrukcióval. Szemben találták magukat és kötelcségszerűleg — mondhatom, tanulhatunk tőlük (*Derültség.*) — megküzdöttek az obstrukcióval.¹ Az obstrukciós jelenségekkel szemben természetesen a képviselőház elnökének kellett elsősorban állást foglalnia. Justh Gyula tőle telhető energiával teljesítette elnöki kötelességeit és ismét és ismét tett elnöki kijelentéseiben, szerintem igen helyesen, jellemezte az obstrukciót. Sok ilyen enunuciációjából csak taláalomra sorolok fel egy párt. Ismételten kijelentette, hogy nemcsak a technikázó obstrukcióval, de a beszédekkel való obstrukcióval is visszaélnék a szólás fegyverével, kijátsszák a Ház rendjét mindenféle fogásokkal. Azt mondta az obstruáló uraknak: „Önöket nem a komoly tárgyalás szándéka vezeti s ezen eljárásuk sem a törvényre nem hivatkozhatik, sem a házszabályokra“, (*Zaj, felkiáltások: Nos hát!*) és megfenyegette őket azzal is, hogy: „Nem engedhetjük meg, hogy a parlament működését készakarva megzavarják“.

Ebben a helyes elnöki eljárásban természetesen támogatták Justh Gyulát a koalíciónak kormányon lévő vezértagjai is. Kossuth szemére veti az obstrukciós beszédek tartó képviselőknek, hogy céljuk az, hogy az országgyűlés idejét vesztéssék. Ilyen célzatot semmiféle képviselőház a világon el nem tűrnie. (*Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van! Derültség és taps.*) Andrássy Gyula pedig ezt vágta oda Lengyelnek egy obstrukcióval fenyegető kijelentésére, hogy meg fogjuk találni annak módját, hogy a többség akarata érvényesüljön. (*Élénk helyes-*

¹ A koalíció küzdelméről az obstrukcióval ismételten volt szó Tisza választási beszédeiben. Így pl. a (295, 299, 303 és 309) sz. a.

lés.) Hát, tisztelt Uraim, ez az obstrukció egy törpe kisebbség obstrukciója volt. Pár hónappal tovább nem tarthatott és annak elmúltával kötelességszerűleg foglalkoztak a koalíció vezérferfi a házszabályok reformjának kérdésével.¹

Ismét és helyesen és kötelességszerűleg Justh Gyulát illette a kezdeményezés. Hiszen a hírlapokból tudhatjuk, mostanában össze is volt állítva igen szembeötlően és praktikusán ezen tárgyalások lefolyása. Justh Gyula kezdeményezésére bizalmas tárgyaláson egyeztek meg a kormány és az elnökség tagjai egy olyan házszabályreformban, amely sokkal radikálisabb lett volna, mint amilyet a koalíció utólag elfogadott. Saját pártjuknak egyes tagjai körében felmerült aggályok miatt kellett azután ebből a radikálisabb házszabályjavaslatból engedni: de azután azt a gyengített javaslatot, — amelyik belejutott 1908-ban a házszabályokba, természetesen az akkori kisebbség intenciói szerint ideiglenes jelleggel, úgy hogy ma már hatályát veszítette, — azt a házszabályjavaslatot a koalíció akkori vezetői egyértelműen védelmezték, ajánlották és támogatták.

Nem kívánok itt elveszni a részletekben. A két legjelentékenyebb beszédből óhajtok bizonyos szemelvényeket felemlíteni: Andrassy Gyula és Apponyi Albert gróf beszédeiből. (*Halljuk! Halljuk!*) Mind a ketten meglehetősen azonos eszmemenetet folytattak. Abból indultak ki, hogy a házszabályreform szükségét mindig elismerik. Különösen Andrassy Gyula igen nyomatékosan hangsúlyozza, hogy ha a november 18 alkalmából a házszabályreform végrehajtásának módja miatt elvágták is útját az akkori többségtől, magát a házszabályreform tartalmát helyeselte és utal ebben a tekintetben az akkori küzdelem idején az 1904 év végén megjelent nyílt levelére, amelyben kijelenti, hogy egyik célja lesz kivinni azt, hogy a szabálytalan november 18-i határozat hatályát veszítse; a másik célja pedig az, hogy a nemzetnek nap-nap után mind hangosabban nyilvánuló akarata, hogy a házszabályok a szólásszabadság megvédésével módosíttassanak, érvényesíttessék. De azután úgy ő, mint különösen Apponyi Albert, igen helyesen mutatnak rá, hogy még ha nem lettek volna is régebben ezen a meggyőződésen, történtek oly események, amelyek indokoltá tették, hogy most erre a meggyőződésre térjenek. Mert hiszen, amint helyesen utal rá Apponyi, a mai házszabályok minden változtatását ellenzők abból indultak ki, hogy szükséges itt ilyen extrém jogokat biztosítani a kisebbség számára, mert Magyarországon nem lehet oly választás, amelyben kormány megbukjék; nem állhat be változás a választások útján. Nos, én voltam olyan szeren-

¹ A koalíció 1908-i házszabályreformjáról 1. a (295) jegyzetre valóban mondottakat.

esés (*Élénk derűltég, lelkes éljenzés és taps.*), hogy ebben a tekintetben cáfolatul szolgálhassak, vagyis annak az experimentumokra használt tengerinyúlnak a szerepét játszhasam. (*Élénk derűltég.*) Denique, ma már a magyar politikának is hitelesen beigazolt gyakorlati tapasztalata és tanulsága az, hogy igenis, bukkhatik meg többség és kormány a választásokon; hogy igenis beállhat Magyarországon is az egészséges és természetes parlamenti változás. Ezt hangsúlyozzák, igen helyesen úgy Andrassy Gyula gróf, mint Apponyi Albert gróf tisztelt barátaim beszédekben. De azután tovább megy Apponyi Albert gróf. Foglalkozik azzal az ellenérvvel is, miszerint nálunk az Ausztriával való viszony szempontjából van szükség az obstrukcióra és azt mondja, hogy tagadhatatlanul komplikálja a kérdést az, hogy mi állandó kapcsolatban vagyunk egy másik állammal és, hogy ennek folytán ő se tartaná helyesnek, hogy olyan messze menjünk a házszabályszigorítás terén, mint más államok. De így folytatja: „Ugyanazon kapcsolat folytán kétszeresen gyilkos helyzet az, hogy a nemzetnek orgánuma, a nemzeti képviselőlet állandó tehetetlenségre van kárhóztatva“. (*Felkiáltások: Ahá!*) Már pedig mostan, — úgymond — „az obstrukció szelleme állandósult; megszokott dologgá vált az obstrukció, nem ultima ratio többé, amilyen a forradalom és amihez igen ritkán és kivételesen, extrém esetekben, lehet nyúlni. Ma már nincs valamirevaló politikai kérdés, amelynél az ellenzék hidegvérrel ne mérlegelné, hogy csináljon-e obstrukciót, vagy se“. (*Úgy van!*) És azután hozzát teszi, hogy „ezek egyszerűen lehetetlen dolgok“; majd azt mondja, hogy „lehetetlen dolog a nemzet rendelkezési jogát olyan bitang jószággá tenni, amelyet tetszés szerint húszhuszonöt ember konfiskálhat“. (*Úgy van! Tetszés és taps.*)

Ezt a tényt Andrassy Gyula t. barátom igen találóan klotürnek nevezi, amely minden más klotürnél sokkal rosszabb, mert klotür húsz ember kezében az egész Ház ellen. (*Úgy van!*)

Vitatja továbbá a kérdést a szólásszabadság szempontjából. Nem akarom hosszú felolvasásokkal fárasztani t. barátaimat. (*Halljuk! Halljuk!*) Az eszmemenet röviden az, nagyon helyesen és természetesen, hogy a szólásszabadság csak azt a jogot kívánja biztosítani, hogy érveket el lehessen mondani, de nem azt, hogy a szólásszabadság időöltésre használtassék fel. Itt azután Apponyi gróf így folytatja: „A fölszólalási jog felhasználása a határozathozatal lehetetlenné tételére nem posztulátuma a szólásszabadságnak, hanem sírásója. Mert hatalmasabb princípium az, hogy a nemzetnek boldogulnia és e végből a nemzet orgánumának, a képviselőháznak, határozatot hoznia kell. És ha ezzel a föelvel, a nemzeti lét ezen törvényével nem tudjuk a szólásszabadságot összeegyeztetni, ez, t. i. a szólásszabadság, fogja a rövidebbet húzni“. Teljesen összevág itt is

a két szónok eszmemenete. Andrassy gróf azt mondja, hogy „a képviselőházban él a nemzet. Ha ezt a szervet tehetetlen állapotban hagyjuk, nem lesz képes a nemzet magát föntartani“ s — ahogy mind a ketten igen nagy ékesszólással kifejtik — fokról-fokra, lépcsőről-lépcsőre fog a nemzet tekintélye csökkenni, a nemzet ereje, ellenállási képessége süllyedni.

Szó szerint idézem Apponyi Albert gróft: „Semmiképpen sem imponálhat egy testület, amely nem alkalmas feladatainak teljesítésére“. (*Úgy van.*) „Ha pedig egy parlament nem képes a nemzet akaratát kifejezésre juttatni, akkor az lesüllyed a lenézés, a megvetettség utolsó fokára“. (*Úgy van!*) „Parlamentünknek s vele nemzetünknek tekintélye lehanyatlott, mióta az obstrukció réme folyton itt kísért. Hogy ilyen körülmények között a nemzet ügyeit felelősséggel lehessen vezetni, a népképviselőt presztízsét emelni, a hatalmát éreztetni: az egyszerűen lehetetlen. Nyíltan kimondom, hogy nem is vállalkozom arra, hogy kifelé képviseljem a kormányzatban a nemzet ügyeit tovább, ha a parlament a tehetetlenség és züllöttség azon állapotában marad, amelybe a szent és sérthetetlen mai házszabályok juttatták“. (*Úgy van! Derülség és tetszés.*)

T. Uraim! Vájjon nem szebben, nem pregnánsabban van-e mindaz elmondva, ami az én lelkemben is él, mint ahogy én elmondani tudtam volna? És én nem tagadhatok meg magamtól egy kijelentést: ezek az igazságok indítottak engem akkor, amikor megcsináltam — november 18-át. (*Hosszas lelkes éljenzés és taps.*) Igenis, én is azt éreztem. Éreztem, mint egy bizonyos nemzeti büszkeséggel bíró ember, vonagló fájdalommal a lelkemben; én is azt éreztem, hogy a magyar nemzet lesüllyed a lenézés, a megvetettség utolsó fokára. (*Úgy van!*) Én is azt éreztem, hogy így nem lehet a nemzet ügyét felelősséggel tovább vinni, nem lehet a népképviselőt presztízsét emelni, nem lehet hatalmát éreztetni és mert ez az állapot egyszerűen tűrhetetlen volt előttem: ezért csináltam meg november tizennyolcadikát. (*Hosszas, megújuló élénk helyeslés, lelkes éljenzés és taps.*) És, t. Uraim, jobb arra nem gondolni, — mert elfogja az embert a keserűség, — hogy hol állanánk ma; hogy minő pozíciót foglalna el a magyar nemzet, ha november tizennyolcadikát¹ teljes diadal kísérte volna! (*Igaz! Úgy van! Élénk tetszés és taps.*)

Dehát ez nem következett be. Azok az urak, akik elibém állottak; azok az urak, akik kicsavarták kezemből a gyepőlót: azok jóhiszeműleg járhattak el, hazafiúi érzületük hevítő erejét követve járhattak el akkor; lehetek abban a meggyőződésben, hogy tényleg meg kell menteni az obstrukció életképességét Magyarországon.

¹ (235).

Azóta keresztül mentek ők is az élet iskoláján. Azóta megküzdöttek ők is, felelősségteljes állásból, az obstrukcióval; megküzdöttek és kifejezést adtak helyes gondolkodásuknak azokban a kijelentésekben, amiket fölolvastam. Most már nem léphetnek újból ugyanarra a végzetes útra. Most, ha az a kormány, amely most felelős a kormány ügyeinek viteléért, — ha az a kormány szintén érvényesíteni akarja a nemzeti akaratot: akkor ez ellen a jogosult törekvés ellen, ezen hazafiúi kötelesség teljesítése ellen nem szegezhetik a parlamenti anarchiának, a parlamenti forradalomnak, a parlamenti nihilizmusnak ezeket az ő általuk is megbélyegzett eszközeit. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés, lelkes éljenzés és taps.)*

És ha azt mondja Apponyi Albert gróf, hogy mint forradalmi eszközt egyes extrém, kivételes esetekben ő is lehetségesnek tartja az obstrukciót: hát vájjon vannak-e most olyau kivételes, borzasztó körülmények, amelyek közt forradalmi eszközkhöz szabad nyúlni ebben az országban? Vájjon lehet-e a jelenlegi helyzetet, amikor a kormány egy olyan törvényjavaslatnak az elfogadását kéri, amelyre nézve — ami a dolog főelveit illeti — kétségtelenül megnyilatkozott impozáns módon a nemzeti akarat; amikor ez a kormány a képviselőház túlnyomó nagy többségére támaszkodhatik: hát lehet-e itt bárminő olyan kritériumát a kivételes eseteknek fölfedezni, amely Apponyi tisztelt barátom álláspontjáról is jogosulttá tehetné az obstrukciót? És vájjon a kisebbségnek azt a törekvését, hogy a többséget megállítsa a maga útjában minden körülmények között, nem csak az a meggyőződés ruházhatja-e fel erkölcsi tartalommal, hogy azt hiheti, hogy ő mögötte áll a nemzet többsége; hogy azt hiheti, hogy voltaképpen a nemzet többségének parancsát teljesíti akkor, amikor — ha talán rendkívüli és helytelen eszközökkel is — a többségi akarat útjába veti magát? *(Úgy van! Úgy van!)* Hát ma lehet-e a legmerészebb fantázia mellett is azt állítani, hogy ma a nemzet többsége az obstrukció folytatását, a parlamenti munkaképesség megakasztását követeli? Arról nem is akarok beszélni, hogy a nemzeti többség kétségtelenül belenyugszik a véderőnek elkerülhetetlen fölemelésébe és nem kíván további krízist felidézni ezen a téren. De nézzük meg a hangulatot a közvéleménynek saját pártjaikhoz tartozó részében és künn az országban. Emelkedik-e ott sok szó az obstrukció védelmére? Mindazokban a javaslatokban, amelyeket ők hoznak a törvényhatóságok elé, merik-e ők az obstrukció helyeslését kimondani? Hát a legellenzékibb vármegyékben, mint például Pest vármegyében is, nem azt láttuk-e, hogy ebben a vármegyében, amely talán a legerősebb citadellája a magyar ellenzéknek, a jelenvoltaknak fele határozottan az obstrukció elleni kemény küzdelem mellett foglalt állást; a másik fele

pedig egyszerűen kibújt a kérdés alól, egy olyan határozati javaslatra szavazva, amely nem avatkozik a kérdésbe, de ennek eldöntését a képviselőház bölcsességére bízta? *(Úgy van! Úgy van!)* Hát aki olvasni tud a tényekből, aki az események mozgató rugóit csak féligmeddig képes felfedezni, nem állíthatja, hacsak a legvakmerőbben nem helyezi magát a tényekkel ellentétbe, — hogy most a nemzeti közvélemény óhajtaná, helyeselné és szankcionálná az obstrukciót. *(Úgy van! Úgy van!)*

Hát, Uraim, ilyen körülmények között az ő saját szempontjából, — hogy úgy mondjam, — az ő obstrukciós teóriájuk álláspontjából tekintve is a dolgot, teljesen és tökéletesen jogosulatlan, abszurd dolog, ennek az obstrukciónak további fenn tartása; erkölcsi jogosultsággal, belső tartalommal nem bír. Ellene fordul a nemzet, ellene fordul a közvélemény, ellene fordul az ő saját közvéleményük, az ő pártjaik nagyközönségének a véleménye is és meg vagyok arról győződve, hogy ha fel tudnak emelkedni arra a férfias elhatározásra, hogy abbahagyják ezt a végzetes taktikát és normális állapotba viszik vissza a parlamenti küzdelmet, helyeselni fogja az eljárásukat a saját pártjaik közvéleménye is. *(Úgy van! Úgy van!)* De csakis ezt az utat helyeselheti a saját lelkiismeretük is és csakis ez az út van összhangban azzal, amit rövid három esztendővel ezelőtt az ország színe előtt mondtak.

Tisztelt Uraim! Akkor, amidőn a koalíció vezérférfiai megküzdöttek az obstrukcióval, akkor, midőn ezeket a helyes kijelentéseket tették, amelyeket felolvastam önök előtt, igen sok megtámadatásban volt részük. Igen sokan vetették a szemükre, hogy — íme — a hatalom kedvéért tagadják meg régi nézetüket. Én azt mindig visszautasítottam, hibáztattam és igazságtalan dolognak tartottam. Én nem látok abban semmi gyönyörűséget, hogy az ember ellenfelei kisebbitése útján igyekezzék célját elérni. Én igyekszem elfogulatlan, objektív bíráló lenni. *(Tetszés.)* És én álláspontjuknak ezt a megváltoztatását, amely oly ékes módon nyilvánult meg beszédeikben és oly félremagyarázhatatlanul cselekedeteikben, azon tény természetzerű hatásának tulajdonítottam, hogy mindenki objektívebb, helyesebb, magasabb látókörből fogja nézni a dolgokat, ha egyszer felelős állásból kell, hogy nézze. *(Úgy van! Úgy van!)* Hiszen ebben van a parlamentiárizmus óriási előnye, óriási nevelő hatása; és abban volt a mi parlamentiárizmusunk kétségtelenül nagy hiánya, hogy a kellő váltógazdaság hiánya folytán ezen a nevelő hatáson, sorban felváltva, nem mehettek át az összes pártok és azok vezérférfiai. De ők végre belejutottak ebbe a helyzetbe; a felelős állásnak érezhették egész felvilágosító, tisztító hatását és én természetesnek találtam, hogy ők ennek a jobb.

helyesebb meggyőződésüknek ilyen férfiasán adtak kifejezést. Haza fiúi kötelességük, hazafiúi érdemük volt ez.

De az ebben a tekintetben fölmerülő kételyeket csak azzal cáfolhatják meg végleg, az akkori eljárásuknak helyes, hazafias, erkölcsi alapon álló voltát akkor igazolhatják, ha most is ugyanazon az állásponton maradnak, *(Úgy van!)* amelyen voltak a hatalom birtokában. Most már nem térhetnek jóhiszeműleg vissza a régi álláspontra. Most már nem követhetik el ugyanazon hibákat, nem teljesíthetik ugyanazt a romboló munkát úgy, hogy szemükre ne vethessük azt, hogy — íme — akkor, amikor a hatalmon voltatok; akkor, amikor a ti érdeketek forrott össze a parlamenti rend érdekével: akkor homlokegyenest ellenkező politikát követtetek.

És most hogy állnának a nemzet közvéleménye elé, hogy ha most, alig három évvel az 1908-i események után, ők idézik fel minden ok nélkül, még csak plauzibilis ürügy nélkül is azt az obstrukciót, amelyet akkor az ékesszólásnak ilyen lángostorai-val ítéltek el. *(Igaz! Úgy van!)*

Hát, Uraim, minden indok, ami csak hathat politikusra és hazafira; minden indok arra kell, hogy őket ösztönözze, hogy álljanak meg e végzetes lejtőn; hogy használják fel azt az alkalmat, amely most előttük áll, hogy minden megszegyenülés nélkül, reputációjuknak minden csorbulása nélkül mentsék meg a végletekig menő küzdelemtől a nemzetet.

A képviselőház nagyérdemű elnökének a kezdeményezésére *(Élénk felkiáltások: Éljen Berzeviczy!)* megnyílt az alkalom a kiegyenlítés útjainak keresésére.¹ Én csak mint egyszerű képviselő állok szemben ezzel a kérdéssel; de ismét és ismét kijelentem, hogy végzetes hiba, végzetes mulasztás volna ezen az úton meg nem tenni mindent, ami az ő hazafiúi elhatározásukat könnyebbé teszi. *(Éljenezs.)* Meg kell ragadni minden alkalmat arra, hogy megnyugtassuk az esetleges aggályokat; meg kell ragadni minden olyan alkalmat, amelyet megad minden törvényjavaslatnak normális eszközzel való lojális tárgyalása, hogy annak a javaslatnak a részleteinél nyitva álljunk a kapacitáció előtt; hogy annak a javaslatnak egyes diszpozícióinál tegyünk meg mindent, ami a kisebbség megnyugtatósára lehetséges. Itt van a tér arra, hogy megértsük egymást; de, az Isten szerelméért, siessünk, mert a tizenkettedik órában vagyunk! *(Úgy van! Zajos helyeslés.)* A nemzetnek nagy érdekei parancsolólag követelik, hogy el ne posványosodjék a helyzet és hogy ebben az útvesztőben, amelybe már belejutottunk, veszni ne hagyjuk a nemzetet. *(Úgy van!)* Utóvégre is ezért mi vagyunk felelősek. *(Úgy van!)* Utóvégre is mi mandátumot

¹ L. jelen szám bevezető sorait Berzeviczy Albert házelnök békétárgyalásairól.

kaptunk, parancsot a nemzettől arra, hogy az általa helyeselt program alapján vigyük a nemzet ügyét és intézkedjünk a nemzet sorsáról. *(Úgy van! Élénk tetszés és taps.)* Nekünk ez elől a kötelesség elől meghátrálnunk nem lehet. Hogy ezt a kötelességet minő taktika mellett, minő helyzetben, minő taktikai eszközök alkalmazásával kell majd megoldanunk, annak a megállapítása nem az én föladatom. Ezt állapítsák meg azok, akik felelősek ma az irányításért, és akiknek kezében teljes megnyugvással látom azt a felelősséget. Én, t. Uraim, csak egyről biztosíthatom Önöket: arról, hogy ha elérhetjük célunkat normális, békés parlamenti küzdelemben, örömmel fogom ezt fogadni; *(Élénk helyeslés.)* ha belekényszerítettünk a harcba, akkor — sajnálva bár, hogy ok nélkül belekevertetik a nemzet közéletébe a pártszenvédély — de habozás nélkül, ingadozás nélkül, teljes bizalommal a sikerben, az Istentől nyert tehetséggemnek teljes megfeszítésével fogom ezt a nagy és szent nemzeti ügyet szolgálni. *(Percekig tartó, meg-megújuló, viharos tetszés és helyeslés, dörgő éljenzés és taps.)¹*

Este a Fehérkereszt-Szállóban gr. Tisza István tiszteletére lakoma volt, melyen mintegy négyszázan vettek részt.

Több felköszöntő után gr. Tisza István állott fel szólásra.

Pohárköszöntője, mely csak kivonatban van meg, a következőleg hangzik:

Nagy és egységes nemzetek megengedhetik maguknak azt a luxust, hogy olykor-olykor rossz politikát is csináljanak.

1 Ehez a nagyszabású aradi beszámolóhoz kedves epilóggént fűződik a hű baráti ragaszkodásnak és emlékezésnek az a ténye, melyről a Budapesti Hírlap 1912. jan. 12-i számában „Ezüstserleg Tisza István grófnak” c. rövid cikk a következőleg számol be:

Ezüstserleg Tisza István grófnak.

A képviselőház háznagyi hivatalában ma (1912. jan. 11-én) délben összegyűltek a nemzeti munkapárt ama tagjai, akik Tisza Istvánt legutóbbi beszámolója alkalmából Aradra kísérték, hogy Tisza Istvánnak emléktárgyat adjanak át. Ez az emléktárgy egy ezüstserleg, amelyen be van vésvé az összes képviselők aláírása, továbbá e szavak: Arad, 1911. október 19. A megjelent képviselők nevében Herczeg Ferenc a következő szavakkal köszöntötte Tisza István grófot:

Tisztelt barátom! Amikor legutóbb beszámolóid alkalmából Aradra kísértünk, a jelenlévők körében fölmerült az az eszme, hogy e szép nap emlékét valami formában megörökítsük. Elhatároztuk, hogy egy pohárba bevésztjük aláírásunkat és ezt most azzal a kéréssel nyújtjuk át, helyezd el geszti ebédlődben, hogy az a sok hölgy és úr, aki a Tisza nevet viseli és viselni fogja, abból is láthassa, hogy bár sok volt az ellenfeled, mert sok harcot kellett végigvívnod, mégis mindig voltak barátaid, kik lelkesedéssel és meggyőződéssel kitarattak melletted. Ezzel a kérelemmel nyújtjuk ezt a szerény emléktárgyat.

Tisza István gróf a következőkben válaszolt:

Tisztelt barátaim! Nagyon köszönöm ezt a figyelmet és ezt a szép emléktárgyat. Ti, akik engem ismertek, jól tudjátok, hogy én a baráti érzelmeket mindig a legnagyobb mértékben szoktam viszonzni. Ezt akarom a jövőben is tenni.

Tisza István gróf még egyszer megköszönte az ajándékot és a jelenlévő képviselőkkel még egy ideig elbeszélgetett.

A magyar nemzetnek, amely a teljes egységre még csak törekszik, annak mindig jó politikát kellene csinálnia és elő kellene vennie a jobbik eszét, hogy jól megválogassa azt az irányt, amely fejlődését szabályozza. Szerencsére az elszomorító tünetek mellett, amelyekről nem egyszer volt kénytelen megemlékezni, a magyar társadalomban megnyugtató tünetek is vannak. Ezek között első helyen áll az a tagadhatatlan fejlődés és munkásságra való törekvés, amely a városokban országszerte mutatkozik. Ez az új Magyarország, amelyet nem a réginek romjain, hanem annak alapjain kell tovább fejleszteni. Atyáink — úgymond — megalapították az egységes magyar nemzetet. A jelenlegi Magyarországnak az a feladata, hogy kidomborítsa a magyar társadalmi egységet. Meg kell alapítanunk az egységes társadalmat; a régi társadalmi osztályoknak meg kell tanulniok a polgári erényeket, a takarékoságot, a munkát, a szolid gondolkodást és a humanizmust. A polgárság pedig ezekhez az erényekhez sajátítsa el a magyar táblabírónak azokat a nagy tulajdonait: csüggedést nem ismerő hazaszeretetét, erős politikai józan eszét és belátását, amely annyi veszélyen keresztül fenntartotta a magyar nemzetek. Ezeknek az erényeknek a legbiztatóbb tüneteit szerencsés szemlélni Arad város sokat ígérő fejlődésében és ebben a szellemben Arad város polgárságának fejlődésére és felvirágzására emeli poharát. *(Lelkes éljenzés.)*

Még megemlítjük, hogy a képviselőház okt. 21-i ülésén a Kossuth-párti Mezőssy Béla (volt földművelésügyi államtitkár a koalíció alatt) hosszasan polemizált Tiszának „kétségtelenül nagyon érdekes“ aradi beszámoló beszédével.¹

332. 1911. nov. 7-i országos ülés. — Személyes ügy Rakovszky Istvánnal: a véderőjavaslat és Tisza politikai becsülete; a kilences bizottsági munkálatnak még két végrehajthatlan pontja. (Napló XII. k. 112—113. és 113. 1.) Előzmények: Berzeviczy békeakciója megghiúsult; lemondása házelnöki állásáról. Andrassy Tisza házelnöksége ellen.

Berzeviczy Albert képviselőházi elnök békeakciója, melyet aradi beszámolójában (331) gr. Tisza István is melegen támogatót, nem vezetett eredményre. A béketárgyalás megghiúsulásáról Berzeviczy okt. 31-én a következő hivatalos közlést adta ki: „Mittán a béke érdekében folytatott tanácskozások során nem sike-

¹ Mezőfy beszédét 1. a Napló XII. k. 6. s k. 1.

rült a parlament normális működésének helyreállítása céljából oly feltételeket precizírozni, melyek az egész ellenzék egyetértő felfogását fejeznék ki: a kormány a felszínre került kívánságokban és nézetekben nem lát eléggé szilárd alapot arra, hogy a békés kibontakozás érdekében az ellenzékkel közvetetten tárgyalásba bocsátkozzék“. (B. H. nov. 1. sz.)

Ugyanakkor híre járt, hogy gr. Tisza István hajlandónak nyilatkozott a házelnökség vállalására, de ezt a hírt Tisza megcáfolta.

Nov. 5-én már elnökválságról írnak a lapok. Arról, hogy Berzeviczy nem kapacitálható arra, hogy ezentúl másképp kezelje a házszabályokat. Allítólag már bizonyosra vehető, hogy Berzeviczy helyébe Tiszát választják elnöknek.

A B. H. nov. 7-i számának „Andrássy Tisza elnöksége ellen“ c. parlamenti tudósításában arról számol be, hogy a nov. 6-i képviselőházi ülés vége felé Andrássy a folyosón egy nagyobb munkapárti csoport előtt a parlamenti béke megteremtésének szükségessége és Tisza házelnöksége ellen agitált.

„Andrássy: Én pedig kijelentem, hogy az elnökválasztás ellen magam is obstruálni fogok. Azt az embert, aki nov. 18-át megcsinálta, nem szabad az elnöki székbe engedni.“

Tisza pedig az Andrássyval beszélgető munkapárti csoportnak Andrássy eltávozása után a következőket mondta: „Amint Andrássy hirdet, egyenesen az impotencia politikája. Mert egyrészt azt mondani, hogy a házszabály rossz és képtelen helyzetet teremt, másrészt azt állítani, hogy ez a cafat szentség, amelyhez hozzányúlni nem szabad: ezt nem nevezhetem másnak, mint az impotencia politikájának. Ha én azt látnám, hogy valaki becsületes intencióval ki akarja vezetni az országot a lehetetlen helyzetből: ha nem értenék is vele egyet, megvárnám az eredményt és nem csinálnám azt a gáncsvetést, amit Andrássy csinál.“

„Tisza nyilatkozatát a körülötte tolongó munkapárti képviselők tömege tüntető tapsal és éljenzéssel fogadta.“²

És az elnökválság csakugyan bekövetkezett. A nov. 7-i ülésen már felolvasták Berzeviczy Albert nov. 6-án kelt levelét, melyben bejelenti állásáról való lemondását³. Megokolásul kifejti,

1 A „technikázó“ ellenzék erőszakos eljárására jellemző az az egy adat, hogy 1911. szept. 26-tól okt. 19-éig mindössze hét ülésben került sorra — a napirend értelmében — a véderőjavaslat általános vitájának folytatása; okt. 19-től nov. 6-ig (Berzeviczy lemondásáig) pedig ötször. Ezen időszakban az ülések idejének túlnyomó nagy részét névszerinti szavazások foglalták le, rabolták el.

Az idézeteket a B. H. 1911. nov. 7-i számának fentebb megjelölt cikkéből („Andrássy Tisza elnöksége ellen“) vettük. Még megjegyezzük, hogy Andrássy és Tisza idézett nyilatkozatai — tudomásunk szerint — nem nyertek utólagos cáfolatot. Figyelmet érdemel ide vonatkozólag is Andrássy 1912. márc. 2-i képviselőházi felszólalása.

² Lemondásának történetéről nyilatkozik Berzeviczy utóbb az 1914. febr. 19-i képviselőházi ülésen. (Napló XXII. k. 222. 1.)

hogy midőn elnöki székét elfoglalta, élt benne az a hit, hogy képes lesz a Ház munkaképességét megőrizni. Ebben a hitében csalódott. „A parlamenti küzdelem a házszabályok formalizmusába kapaszkodva, olyan állapotokat teremtett, melyek minden pozitív munkásság megakasztásával már-már gúny tárgyává teszik parlamentünket ország-világ előtt. Én a székem elfoglalásakor magam elé tűzött elvek korlátai között, jó lelkiismerettel mondhatom, mindent megtettem hivatalos hatáskörömben és azon kívül ez áldatlan állapotok megszüntetésére; de bár minden oldalon találok egyesek részéről jóakarattal is, törekvésem nem biztosíthatta a sikert. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Miért? Tisza miatt!) Ennek konstatálásával én küldetésemet az elnöki állásban befejezettnek tekintem.“

Lemondásának igazi okát világosan megmondja később Berzeviczy Albert gr. Tisza István összes Munkáinak bevezetésében ekként: „Az ő (Tisza) bizalmából foglaltam el a képviselőház elnöki székét s az obstrukció ellen alkalmazható rendszabályok körüli nézeteltérésünk távolított el arról.“

Azt pedig már tudjuk Berzeviczy 1911-i memorandumából (331), hogy az obstrukció leküzdése végett nem vállalkozott a házszabályoknak sem az eddigi szokástól eltérő magyarázatára, sem nyílt megszegésére.

A nov. 7-i ülésen az elnök lemondása felett megindult vita során felszólalt Rakovszky István is és a többi ellenzéki vezérszónokhoz hasonlóan a lemondás elfogadása, illetőleg a lemondás tudomásul vétele ellen foglalt állást. „Az obstrukció — úgymond Rakovszky — a jelen esetben egy törvényjavaslat körül forog, amelyből hiányzik mindaz, amihez gr. Tisza Istvánnak politikai becsülete... oda van fűzve. A kilences bizottság határozatainak megvalósítása, amit már gr. Tisza István miniszterelnöksége alatt megígérték, mai napig írott malaszt. Annak azon részei, amelyek nemzetünk önállóságának, szuverénitásának bizonyítékait megadják, hiányzanak. Ezeket a dolgokat el kellett volna intézni akkor, amikor jönnek ilyen nehéz terhekkkel, amikor jönnek ilyen nagy követelményekkel, amelyek a nemzet vér- és pénzdóóját a végtelenségig fokozzák.“

Rakovszky István után gr. Tisza István szólalt fel személyes kérdésben.

Gr. Tisza István: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk! a jobboldalim. Zaj.)* Személyes kérdésben kértem szót s ennek folytán kizárólag a rám nézve személyes kérdés természetével bíró dolgokkal foglalkozom. *(Halljuk! Halljuk!)*

Rakovszky István t. képviselőtársam melegen érdeklődött az én politikai becsületem iránt *(Derűtség a jobboldalon. Zaj balról. Az elnök csenget.)* és kifogásolta azt, hogy ebben a javaslatban nincsenek benne olyan rendelkezések, amelyekhez nézete szerint az én politikai becsületem fűződik. És itt felhozta

t. képviselőtársam a kilences bizottsági munkálatot, amelynek pontozatai nézete szerint végre nem hajtottak.

T. képviselőtársam alapos tévedésben van. A kilences bizottsági javaslatnak két pontja nincs végrehajtva. *(Derültség a szélsőbaloldalon. Felkiáltások jobbfelől: Mit nevetnek? Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Zaj. Az elnök csenget.)* Az egyik a magyar nyelv érvényesülése a katonai büntetőperrendtartás terén. Erre nézve a törvényjavaslat a képviselőház asztalán van.¹ *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* A kormány és a többség tehát az obligót, amely reá hárult, ebben a kérdésben becsületesen és teljes mértékben teljesítette. *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Hosszantartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)*

A másik a jelvények kérdése...

Eitner Zsigmondi Ez a második csekélység, úgy-e? *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: ...a jelvények kérdése, amelyre nézve az obligót igenis teljes mértékben fenntartja a kormány, fenntartja ezen pártnak minden tagja... *(Élénk helyeslés és Úgy van! jobbfelől. Zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Elnök (csenget): Csendet kérek t. képviselőház!

Farkas Zoltán: A koalíció miért nem csinálta meg? Akkor kikapcsolták! *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: ... és mint ezen pártnak egyik igénytelen tagja, fenntartom én is. *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.)* De tudtommal senki sem kontemplálta a jelvénykérdés megoldását úgy, hogy az a véderőtörvénybe vétessék fel.

Szmrecsányi György: Elég hiba! *(Zaj jobbról. Az elnök többször csenget.)*

Gr. Tisza István: Tárgyaltattam a véderőtörvény a véderőbizottságban és a pénzügyi bizottságban; történtek ellenzéki felszólalások már a képviselőház plénumában is; de soha egyetlen felszólalásban azt a kritikát, hogy a jelvénykérdés a törvényjavaslatba bele nem foglaltattott, nem hallottuk. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől. Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Igenis, a képviselő urak szokásuk szerint itt is óhajtottak volna bizonyos junktimokat felállítani; *(Derültség jobbfelől. Zaj balfelől.)* ez a képviselő uraknak természetesen joga, és ha magukra nézve jónak látják, ám állítsanak fel junktimot. Mi a Ház ezen az oldalán, mint más kérdésekben is mindig, úgy ennél is, ellene nyilatkoztunk a junktimnal,² mert junktimokkal el lehet érní azt, hogy az összejunktimozott kérdésekből egy se oldassák meg, de ha valaki kérdéseket akar megoldani, akkor sorban, egymásután kell azokat megoldania. *(Úgy van! Élénk*

¹ 1911. máj. 23. óta (329).

² (329).

helyeslés és taps jobbfelől. Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)

Én tehát megnyugtathatom Rakovszky t. képviselőtársamat, hogy az én politikai becsületesem abból, hogy mi van, mi nincs abban a törvényjavaslatban, egyáltalában semmiféle hátrány vagy csorba nem érheti, és biztosítom őt arról, hogy az én politikai becsületesem felett örködni fogok én és nem szorulok rá, hogy bárki is ebben a tekintetben védelmemre keljen. *(Hosszantartó élénk éljenzés és taps jobbfelől. Zaj balfelől.)*

Rakovszky István szavai félremagyarázása címén kérve szót, elhiszi Tisza Istvánnak, hogy a saját politikai becsületesem felett maga örködik és senkire e tekintetben nem szorul. De az nemcsak Tiszának magánügye, hogy egy dolgot, amelyet ő a miniszterelnöki székből az országnak megígért, megvalósít-e? E felett valamennyien örködhetünk és örködünk. Ezt számon kérni mindenkinek, aki a nyilvános életben résztvesz, joga van.

Elnök: Gróf Tisza István képviselő úr személyes kérdésben és szavai félremagyarázása címén kér szót.

Gr. Tisza István: Csupán személyes kérdésben kérek szót. *(Zaj a baloldalon.)*

Eitner Zsigmondi: Ez talán már az új házszabályban van bent? *(Zaj. Elnök csenget.)*

Gr. Tisza István: Miután t. képviselőtársam második felszólalásában némileg módosított alakban egy általam a miniszteri székből tett ígéret meg nem tartását kifogásolta, azt hiszem, ezzel szemben talán van jogom személyes kérdésben egy egészen rövid megjegyzést tenni. *(Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Én azt hiszem, hogy ezzel a váddal illethetett volna t. képviselőtársam, ha én abban a miniszterelnöki székben, amelyben azt az ígéretet tettem, megmaradtam volna. *(Nagy zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Elnök (ílméltelen csenget): Csendet kérek! Méltóztassék meghallgatni a szónokot.

Gr. Tisza István: Azt hiszem, abban, hogy én a miniszterelnöki széket elhagyva, nem voltam többé abban a helyzetben, hogy ígéretemet beválthassam, — több része van t. képviselőtársamnak, mint nekem. *(Élénk derűtség a jobboldalon.)* Évek során át azonban t. képviselőtársam politikai barátai voltak abban a helyzetben, hogy a magyar kormány nevében intézkedhessenek, és azt ajánlom neki, ... *(Zaj a jobboldalon.)*

Farkas Zoltán: E helyett emelték a kvótát!

Gr. Tisza István: ... hogy ezeket a politikai barátait kérdezze meg, hogy miért nem foglalkoztak a jelvénykérdés meg-

oldásával inkább, mintsem a kvóta felemelésével. (*Hosszantartó élcnc helyeslés, tetszés és éljenzés a jobboldalon.*)

333. 1912. jan. 12-i országos ülés. — Személyes ügy Simonyi-Semadam Sándorral: Tisza István, Elek Pál és a Magyar Bank választási pénze. (Napló XIV. k. 66—67. 1.) Előzmények: A nov. 8-i fegyverszünet. — Nyilatkozatok a parlamenti békéről. — Tisza és Andrássy kézszorítása. — Návay Lajost házelnökké választják. — Tisza — „a béke krampusza“.

Tudjuk (74), hogy már az 1898. dec. elnökválság alkalmával nagyon komoly mérlegelés tárgya volt az akkor még fiatal Tisza Istvánnak, mint a kisebbségi erőszak leverésére legalkalmasabb egyéniségnek, képviselőházi elnökelöltsége.

Berzeviczy Albert lemondási szándékával kapcsolatban újból (332) homloktérbe kerüit Tisza házelnökségének terve és hatályos eszköznek bizonyult a Ház munkaképességének legalább ideiglenes helyreállítására s ennek előfeltételeként az elnökválság váratlanul gyors elintézésére.

Az történt ugyanis, hogy gr. Andrássy Gyula nov. elején tárgyalásba bocsátkozott a három függetlenségi csoport vezéréivel (Kossuth Ferenc, Justh Gyula és Károlyi Mihály) és e tárgyalás eredményeként nov. 8-án a kormány és az ellenzék között ideiglenes béke jött létre.¹ Ennek magva az, hogy biztosítja az elnökválsztást és az 1912. állami költségvetés letárgyalását, sőt egy bizonyos számii ülésnapon a véderőjavaslat napirenden tartását is.

A hat pontból álló fegyverszüneti megállapodás legfontosabb pontja az első, mely kimondja, hogy az exlex-állapot elkerülése végett az 1912-i állami költségvetés az 1911. év végéig sürgösen letárgyalatik és az ellenzék „mesterséges módon nem gátolja meg... az új elnökválsztás napirendre tűzését, kiköti azonban, hogy elnökké a most működő valamelyik alelnök (Kabós Ferenc, Návay Lajos) válsztassék meg és az új elnök kötelezettséget vállaljon arra, hogy a házszabályokat Berzeviczy Albert példájára fogja kezelni“.^{1 2}

¹ Az 1911. nov. 8-i ideiglenes béke pontozatait közli a B. H. 1911. nov. 9-i számának „A fegyverszünet feltételei“ e. cikkében.

² Az új elnök, Návay Lajos — mint a következő jegyzetben említett két felszólalásból megállapítható — csakugyan írásbeli kötelezettséget vállalt az ellenzéki vezérférfiakkal (Andrássy Gyula, Kossuth Ferenc, Justh Gyula, Károlyi Mihály, Rakovszky István) szemben, „hogy a házszabályok kezelésénél szorosan az eddig már általa hat év óta alkalmazott házszabályok gyakorlatához fog ezentúl is alkalmazkodni és ragaszkodni“ (Napló XV. k. 275. 1.)

És mégis okmányszerű bizonyítékunk van, hogy az új elnök az obstrukció ellen oly házszabálymódosítást tervezett, mely bizonyos döntő fontosságú vonatkozásokban (így pl. a zárt ülés és a névszerinti szavazás elrendelése kérdésében, valamint az időlegesen kizárt képviselőkkel szemben követendő eljárás tekintében) az 1913-i Tisza-féle házszabályoknál is szigorúbb rendelkezéseket tartalmaz.

A megállapodás második pontja értelmében „a kormány napirenden tarthatja a véderőjavaslatot, azonban hetenkint csak két napon: szerdán és szombaton, vagyis az interpelláció napjain“. És az ellenzék kötelezi magát (3. pont), hogy „a véderőjavaslat tárgyalásakor nem él az obstrukció technikai eszközeivel“.

A 4. és 5. pont az 1912-i állami költségvetésnek az 1911. év végéig való elintézése érdekében lehetővé teszi, hogy egy bizonyos időponttól kezdve a költségvetés hetenkint négy napon, sőt később szerdán és szombaton is tárgyalassék és pedig az ülések idejének egy órával meghosszabbítása mellett.

A 6. pont így szól: „A megállapodás érvényes addig, amíg a Ház a jövő esztendei (1912.) költségvetést legkésőbb dec. végéig letárgyalta: azontúl a pártok minden tekintetben visszanyerik szabad cselekvési jogukat“.

Hogy a parlamenti fegyverszünet létrejöttében mily nagy szerepet játszott Tisza István elnökelöltsége, kitűnik a béke proklamálása után tett következő nyilatkozatokból:¹

Lukács László pénzügyminiszter: „Különösen azért örülök a fordulatnak, mert Tisza Istvánt nem kellett belevinni az elnökségbe, ami főképp abból a szempontból volt aggodalmas, hogy a felkorbácsolt szenvedélyek olyan helyzetbe sodorhatták volna Tiszát, amelyben presztízsét esetleg csorba érhetne volna“.

Justh Gyula: „A megállapodáshoz annál is inkább hozzájárulok, mert a kormánytól garanciákat kaptunk arra, hogy Tisza elnökelöltségét elejtik“.

Gr. Károlyi Mihály (a pártönkízüli függetlenségek csoportjának vezére): „A béke Andrassy diadala. Örülök annak is, hogy Tisza István elkerüli azokat az inzultusokat, amelyek az elnöki székből érhettek volna“.

Ezekből a nyilatkozatokból is kicsendül az öröm azon, hogy Tisza István elnöksége — még egyelőre legalább — elkerülhető volt. És ez a szempont az ellenzék oldalán elhatározó súllyal esett a mérleg serpenyőjébe az ideiglenes béke javára.

A B. H. ugyancsak nov. 9. száma említi, hogy a nov. 8-i ülés végeztével (amely ülésen a nyelvbe ütött fegyverszünet következtében már elhárult az elnökválasztás akadálya) Tisza találkozott

A Náway-féle házszabály módosítás tervezete megtalálható gr. Tisza István hátrahagyott iratai között.

Ezzel szemben Berzeviczy — memorandumának (331) tanúsága szerint — nem vállalkozott az akkori házszabályok 255. §-ának és az 1848: IV. t. c. 10. és 14. §-ának oly magyarázatára, mely a házhatározattal vagy elnöki intézkedéssel ellenkező képviselő ellenében valamely erőszakos rendszabály (karhatalom) igénybevétele tette volna lehetővé.

¹ L. erre nézve a B. II. 1911. nov. 9-i számának „Nyilatkozatok a békéről“ c. cikkét, amelyből idézzük a fenti nyilatkozatokat.

Tisza István elnökségének elejtéséről 06 Náway Lajos elnökké választásának előzményeiről hiteles adatokat nyerünk a „békeszerző“ Andrassy Gyula és Justh Gyula 1912. márc. 2-i képviselőházi felszólalásában.

Andrássyval a folyosón és az „impotencia politikájáéről tett nov. 6-i kijelentését (332) oda magyarázta, hogy abban semmi személyes célzás nem rejtett, hanem az volt az értelme, hogy Andrássy ilyen politikába akarja belevinni a munkapártot. „Nos, akkor közöttünk is szent a béke — felelte nevetve Andrássy“. — A két politikus ezután meleg kézszorítással vált meg egymástól.

Ilyen előzmények után esett meg nov. 9-én Návay Lajos elnökké választása Berzeviczy Albert helyére. Tisza István nem hiába nevezte el magát akkoriban a „béke krampuszáéna¹. Az ő házelnökségétől félő ellenzék magatartása nagyon hasonlított az erdélyi rendek háromszáz év előtti eljárásához, kik Bethlen Gábort „föltökben libero eligálták“.^{1 2}

A nov. 8-i fegyverszünet abból a feltevésből indult ki, hogy a Ház az 1912-i állami költségvetést legkésőbb 1911. dec. végéig letárgyalja. Ez a feltevés nem vált be. A karácsonyi szünet előtt még nem végeztek a tárcák egy részével, úgy hogy az exlex elkerülése végett decemberben 1912. januárra szóló egy havi indemnitást kellett megszavazni.

A szünet utáni első ülésen, 1912. jan. 11-én, az igazságügyi tárca került napirendre.

1912. jan. 12-én folytatták az igazságügyi tárca költségvetésének tárgyalását. Ennek során felszólalt a néppárti Simonyi-Semadam Sándor és hosszasan foglalkozott a pénzintézetek ellenőrzésének hiányaival. A kereskedelmi törvény idevágó reformjának szükségességét bizonyítják legújabban a Magyar Bank dolgai. Ennek a nagy intézetnek vezérigazgatója, Elek Pál, oly módon volt kénytelen elmenni, melyet nem lehet reá nézve sem kellemesnek, sem örvendetesnek minősíteni. Miféle biztosítéka van a részvényesnek arra, hogy hasonló esetek nem fordulnak elő másutt is? Hiszen a részvényes csak a lapokból értesül, hogy pl. a Magyar Banknál 800.000 K nem talált „belég“-re. de azért Elek Pál vezérigazgató állítólag megtartotta magának.

Majd így folytatja Simonyi-Semadain és beszédének ezt a részét a Naplóból szószerint idézzük:³

T. ház! Legutóbb egy tökéletesen új módszerét olvastam az ilyen bajok, az ilyen kelések és fakadások reparatúrájának, s amikor ezt felemlítem, azt hiszem, szolgálatot teszek azon közéleti férfiaknak, akiknek nevével ez kapcsolatos. *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)*

A „Világ“ január 10-i száma hoz egy cikket ilyen cím alatt: „Tisza és Elek Pál“, és azt mondja, *(Zaj a jobboldalon. Elnök, csenget. Halljuk! Halljuk! balfelől.)* hogy Elek Pál érdekében egy

¹ Nadányi, i. m. 61. 1. Návay házelnökségének előzményeiről 1. egyébként Gratz II. 247—249. 1.

² Szekfü Gyula, Bethlen Gábor, 1929., 43. 1.

³ Napló XIV. k. 50—51. 1.

nagy mentő akció készül, mely őt az említett pénzek hovafoordítása dolgában rehabilitálni fogja. *(Zaj és mozgás jobbfelől.)* Ez a titokzatos akció még nagyobb titokzatosságot nyer azért, hogy Tisza István gróf áll az élen. Egész őszintén mondhatom, hogy én ezt nem hiszem. *(Helyeslés jobbfelől.)*

Mándy Samu: Dementálva lett! *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

Simonyi-Semadam Sándor: Nagyon örülök neki és ezt vártam is.

Mándy-Samu: Hisz megtörtént már!

Simonyi-Semadam Sándor: Ne méltóztassék azért izgatott-mik lenni, *(Derültség és zaj.)* tudomásul veszem; de meg méltóztatik talán engedni, hogy ez mégis egy szimptóma. Nagyon örülök neki, hogy dementáltatott, mert hiszen, mint említettem, meggyőződésem szerint nem is lehet ez úgy. De megemlítettem, mert megírták, s mert meg voltam róla győződve, hogy nem igaz, annál nagyobb perfidiának tartottam meggyanúsítani közéletünk kiváló embereit ilyen akciókkal. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon.)* Mert, ha azt meri valaki mondani, hogy Tisza István gróf elmegy a Magyar Bank helyiségeibe és ott betekintést nyer azokba a könyvekbe, okmányokba és elszámolásokba, amelyek Elek Pálra vonatkoznak, s ezen betekintés eredményeképpen megállapítja, hogy Elek Pál a kérdéses összegeket teljes egészükben előre meghatározott célokra fordította, és ezt két más szintén korrekt úriemberrel ratifikáltatja és végül azt mondja...

Mándy Samu: Hogy abból, amit írtak, egy szó sem igaz! *(Zaj. Elnök csenget.)*

Simonyi-Semadam Sándor: ... hogy választási célokra fordított az összeg, *(Igaz! Úgy van! balfelől. Zaj a jobboldalon.)* akkor e felett a Háznak nem szabad olyan könnyen átsiklania, mert ennek nyilvános pertraktációját éppen az önök becsülete kívánja, *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* mert nem hiszem, hogy ez megtörténhetett. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Igaz! Úgy van! Sajtópert kell indítani! Helyeslés jobbfelől.)*

Lovászy Márton: Nyilatkozzék Jeszenszky!

Elnök: Csendet kérek!

Simonyi-Semadam Sándor: Én most nem erről beszélek, bár politikai szempontból nagyon sok szó férhetne ilyen kérdésekhez s azok ilyen megvilágításához! Hanem hogyan jut az a részvényes ahhoz, hogy az ő pénzén szerzett jövedelem bármely párt céljaira fordíttassék? *(Igaz! Úgy van! a bal- s a szélsőbaloldalon.)*

Lovászy Márton: Tessék Joszenszkynek nyilatkozni! *(Mozgás és zaj a jobboldalon és bal felől.)* A bálványukat védik. *(Mozgás.)*

Mándy Samu: A közgyűlésen tessék róla beszélni. *(Zaj.)*

Simonyi-Semadam Sándor: Én úgy fogom fel ezt a kérdést, hogy ez nem igaz; de ha nem igaz, akkor méltóztassék annak a pártnak törödni vele, mert utóvégre egyik pártra nézve sem közböcs az, hogy Magyarország pártjait ilyenekkel gyanúsítják meg,

¹ Jeszenszky Sándor miniszterelnökségi államtitkár (37), az 1910-i diadalmas választási hadjárat vezérkari főnöke.

hogy itt idegen magánemberektől jogtalanul elvett pénzen csinál politikát Méltóztassék tehát arról gondoskodni, hogy ez megtoroltassék. (*Helyeslés a baloldalon.*) De ami azután a módot illeti, ha valamikor ilyesmi mégis megtörténhetnék, — kérдем, milyen módja van annak a részvényesnek arra, hogy érdekét meg tudja védeni? Méltóztatnak azt hinni, hogy ha ilyen akció megtörténék valamikor, az a részvényes a megtámadási perben tudná azt igazolni? Erre nincs mód, mert ilyen akciókat perrendszerűleg igazolni soha semmi körülmények között nem lehet. (*Mozgás.*)

Polónyi Géza: Határidőhöz van kötve! (*Felkiáltások balfelől: Ott van a sajtóper!*)

Mándy Samu: Nem kell a „Világ“ után indulni!

Simonyi-Semadam Sándor: Mindenesetre, mert nem igaz, ez azon igazi jóakaratot tanúsítja a „Világ“ részéről, mellyel Tisza István iránt van. (*Úgy van! jobb felől.*)

Az ülés későbbi folyamán gr. Tisza István személyes kérdésben kért szót.¹

Gr. Tisza István: T. Ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Kénytelen vagyok néhány pillanatra személyes kérdésben igénybe venni a t. Ház becses türelmét, miután, amint utólag figyelmeztettek rá, a mai ülés folyamán Simonyi-Semadam Sándor t. képviselőtársam az én nevemet, — engedje meg a t. képviselőtársam, — egészen feleslegesen belekeverte a vitába. (*Úgy van! a jobboldalon.*)

¹ Itt említjük meg, hogy a Pesti Hírlap 1912. jan. 11-i számában Tisza szövegbeli felszólalásában érintett következő cikk jelent meg:

„Tisza és Elek Pál. — A Magyar Bank pénze a választásokon.

A Világ szerdai (jan. 10.) száma feltűnést keltő értesülést közöl arról, hogy a Magyar Bank választási célokra százezreket bocsátott a Khuen-kormány rendelkezésére. Úgy látszik, hogy laptársunk beavatott helyről szerezte információit, mert politikai körökben mi is hallottunk rebesgetni arról, hogy a Magyar Bank hozzájárult volna az 1910-i választásokhoz és pedig nem is százezrekkel, hanem kerek két millió koronával. Alább közöljük teljes terjedelmében a Világ cikkét és ahoz egyelőre nem fűzünk egyéb megjegyzést, mert mindenesetre be akarjuk várni az ügy további fejleményeit. A közlemény így szól: (Következik a Világ „Tisza és Elek Pál“ című cikke).

Majd folytatólag:

„Az éjszaka folyamán a kormány félhivatalos könyomatos a következő cáfolatot adta ki:

Egy reggeli lap a Magyar Bankkal kapcsolatban az angol detektiv-regényekre emlékeztető kalandos történetet mond el egy állítólagos misszióról, mely gr. Tisza Istvánra vonatkoznék, aki a cikk szerint a nevezett bank könyveit egy a nevezett intézet igazgatóságában történt személyváltásra való különös tekintettel, mint felkért becslétribő vagy ehhez hasonló minőségben átvizsgálná stb. A legilletékesebb helyről nyert felhatalmazás alapján kijelenthetjük, hogy ez a történet a hozzá fűzött részletekkel együtt az első betűtől az utolsóig valótlan.

Íme, a Pesti Hírlap, illetve a Világ közleménye és az utóbbira vonatkozó dementi.

Még csak annyit, hogy a Magyar Bank választási pénzeiről a nevezetes-Lukács—Désy-féle rágalmazási perrel kapcsolatban később lesz szó.

A t. képviselő úr megemlékezett itt egy egészen kategorikus formában megcáfolt, dementált hírlapi kacsaról, amely, ha nem is dementáltatott volna, annyira magán viseli a valótanság bélyegét, hogy valóban csodálom, hogy oly komoly ember, mint t. képviselőtársam, nem átalotta ezt a kérdést itt a Ház színe előtt pertraktálni. Hogy mennyire magán viseli a valótanság bélyegét ez a hír, azt csak egy dologgal leszek bátor illusztrálni.

Nem a t. képviselő úr által megnevezett lapban — azt nem szoktam olvasni —, láttam a hírt megjelenni, hanem egy másik lapban, melynek szintén meglehetősen élénk fantáziája van, s ez gyakran átsapong politikai térre is, t. i. a Pesti Hírlapban. Ott meg volt írva, hogy bizonyára én közvetítettem Elek Pál úrnak bizonyos politikai természetű pénzzadományozását a választások előtt és ez magyarázza meg azt, hogy én egy darabig feltűnő hidegséggel és tartózkodással viseltem gr. Khuen-Héderváry Károly kezdeményezésével szemben, míg azonban egyszerre, váratlanul megleptem a világot azzal, (*Derűtség a jobboldalon.*) hogy kortesútra indultam mellette. A Pesti Hírlap saját hasábjai tanúskodhatnak arról, hogy aznap, amikor gr. Khuen-Héderváry Károly, mint designált miniszterelnök Budapestre érkezett és engem felkeresett, a vele folytatott beszélgetés után megjelentem az akkor még Nemzeti Társaskörben, (*Úgy van! a jobboldalon.*) és deklaráltam, — talán ezt a kifejezést használtam, — hogy az elkeseredés elszántságával megyek bele az ütközetbe.¹ (*Úgy van! a jobboldalon.*)

Ami persze nem volt a lapban, de amit szintén elmondhatok, az az, hogy azon a napon ebéd közben fogadtam abba, hogy a korteskörút alkalmával, amelyben részt fogok venni, meg is fognak hajigálni, amely fogadást, hála t. képviselőtársaimnak, fényesen meg is nyertem.² (*Igaz! úgy van! a jobboldalon.*) Kérem, ezt csak például hozom fel.

Eitner Zsigmond: Kiknek köszöni? (*Felkiáltások a jobb oldalon: Önöknek!*) Tessék megmondani! (*Felkiáltások a jobb oldalon: Az összeségnek! Zaj. Elnök csenget.*)

Gr. Tisza István: Nem akarok belemélyedni, hiszen erre tudnék könnyen válaszolni; de azt hiszem, igazán ne töltsük ezzel az időt. Más körben, privát érintkezésben talán. Követ nem dobott saját maga kezével egyik t. képviselőtársam sem. (*Derűtség jobb felől.*) De hát térjünk vissza a témához. Én ezt csak példakép hoztam fel arra, hogy milyen rettenetes bizalom uralkodik némely helyeken a magyar közönség rossz emlékező-

¹ L. Tiszának 1910. febr. 1-én a Nemzeti Társaskörben tett hasonló nyilatkozatát (294).

² T. i. mindjárt Szegeden, korteskörútjának második állomásán (296. sz. 1. jegyzet) és azóta is többször a választási campagne alatt.

tehetsége és nagyfokú hiszékenysége iránt, hogy ilyen, a valótlanság bélyegét magukon viselő mesékkel nem áttallanak a magyar közönség elé lépni.

Ami most már különben a dolog érdemét illeti, a magam részéről két szóval kijelenthetem, hogy én Elek Pál úrral jó, személyes érintkezési lábón vagyok, a társadalmi érintkezés terén érintkeztem és érintkezem Elek Pál úrral; de semmiféle dologban vagy ügyben, lett légyen az üzleti vagy közügy, vele sem a múltban, sem most a jelenben nem érintkeztem. Nem tudok tehát a választások előtti semmiféle dolgairól sem, és nem volt azokban soha semmi részem. De most sem kaptam semmiféle olyan felszólítást, hogy én az ő mostani ügyeibe bármely formában beleavatkozzam, abban a tekintetben bárminő funkciót vállaljak magamra.

A dolog tehát valótlan az első betűtől fogva az utolsóig, aminthogy ez dementáltatott¹ is; de meg kell jegyezmem, hogy nem én általam. Nagyon valószínűnek tartom, hogy dementáltatott Elek Pál úr által, ki érhetőleg tiltakozni akart az ellen, mintha az ő becsületének bárminő foltozási műveletekre volna szüksége. Én általam nem dementáltatott, mert, amint azt már más alkalommal is kijelentettem, 24 óra nem volna elég arra, hogy én mindazokról a valótlanságokról tudomást vegyek és azokat dementáljam, melyekkel a napi sajtó egyik-másik orgánumában derűre-borúra elbalmoznak. *(Derültség jobbfelől.)*

Ennél, azt hiszem, kellemesebb és hasznosabb foglalkozásra szánhatom időmet, és azért egyszersmindenkorra kijelentem, és nagyon kérem t. képviselőtársaimat és netalán másokat is, kik csekély személyemmel kívánnak foglalkozni, hogy abból, hogy én valamely közleményt nem dementálok, abszolúte semmi következtetést annak a közleménynek valóságára nézve levonni ne méltóztassanak. *(Derültség jobbfelől.)* Sőt tovább megyek: arra kérem, hogy még valótlanak se tartsák feltétlenül, bár elismerem, hogy tíz esetből kilencben bátran hihetik, hogy valótlan, amit rólam írnak; de elég ravaszok azok a lapok, hogy a tizedik esetben valót írnak; tehát még az sem áll feltétlenül, hogy az ellenkezője igaz annak, amit rólam írnak. *(Derültség jobbfelől.)* Kérem tehát, hogy amint én ezen hírléseket és kacsákat levegőnek tekintem, azok is, kik érdeklődnek az én csekély személyem iránt, méltóztassanak azt levegőnek tekinteni, és azokból sem jobbra, sem balra semmiféle következtetést ne méltóztassanak levonni.

Csak ezt kívántam kijelenteni. *(Helyeslés a jobboldalon.)*

¹ L. jelen számnak egy előbbi jegyzetét.

334. 1912. márc. 4-i országos ülés. — Jegyzőkönyvi vita: „a jegyzőkönyv hitelesítése nem a napirend tárgyalása, hanem a Háznak a napirend tárgyalását megelőző intézkedése“; az előbbi ülés jegyzőkönyvének hitelesítése előtt nem lehet a következő ülés napirendjét megállapítani. (Napló XV. k. 299. 1.) A parlamenti helyzet rövid vázlata 1912. jan. 12-től márc. 4-ig.

Miután az 1912-i állami költségvetés tárgyalása 1911. dec. 16-áig nem ért véget, a véderőjavaslat vitája — a nov. 8-i fegyverszünet (333) 5. pontja értelmében — ezen időponttól kezdve egyelőre lezorult a napirendről.

A költségvetés részletes tárgyalása jan. 16-án, az appropriációs vita jan. 29-én fejeződött be. A költségvetési törvény (1912: V. t. c.) febr. 8-án hirdettetett ki. Miután az egy hónapra szóló indemnitás (1911: XXV. t. e.) hatálya jan. végén lejárt, a fegyverszüneti megállapodások ellenére sem lehetett egy hétnapos rövid exlex-et elkerülni.

A véderőjavaslat tárgyalása febr. 12-én tüzetett újból napirendre és pedig febr. 15-ére. De csupán ez egy alkalommal sikerült a napirendet valóban betartani. Különben febr. 15-e után a napirendnek febr. 15-e óta ez az állandó pontja sohasem került sorra, hanem febr. 27-ig csak napirend előtti felszólalások alakjában foglalkoznak a véderőreformmal, egyébként pedig — és elsősorban — a parlamenti béke helyreállításának kérdésével, amiről az ú. n. rezolúciós válság vázlatának keretében a következő számban lesz szó.

Febr. 28-tól a Ház újból a legsivárabb obstrukció képét mutatja. A napirend tárgyalására szánt időt szabadságkérésekkel kapcsolatos és a jegyzőkönyv hitelesítéséhez fűződő házszabályviták töltik ki, persze névszerinti szavazásokkal és zárt ülésekkel fűszerezve.

Márc. 4-én ismét az egész ülést betöltő házszabályvita kezdődik az előző ülés jegyzőkönyvének hitelesítésével kapcsolatban. Már elmúlt délután két óra, így a napirend tárgyalására szánt idő letelt és a Ház még mindig nem határozott a múlt ülés jegyzőkönyvének hitelesítéséről.

Az elnök javaslatot akar tenni az idevágó kérdés feltevésére nézve. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: „Két óra elmúlt! Nem lehet már határozni! Tessék napirendet javasolni!“ Elnök erre kijelenti, hogy „a jegyzőkönyv hitelesítése előtt az ülést nem lehet berekeszteni. Amíg a jegyzőkönyv nincs hitelesítve, addig napirendi javaslatot sem tehet.“

Polónyi Géza a házszabályokhoz szólva, úgy véli, hogy az elnök tévedésben van, midőn azt mondja, hogy napirendet nem lehet proponálni, míg a jegyzőkönyv hitelesítve nincs. A dolog nem így áll. A házszabályok 202. §-a értelmében az ülés el nem oszlatható, míg a napirend megállapítva nincs. A jegyzőkönyv hitelesítése azonban a jelen esetben még vita alatt áll, a kérdés fel-tételéhez még többen vannak felírva. De mindettől eltekintve, a tanácskozássra szánt idő letelt, ennél fogva semmiféle határozatho-

zatalnak nincs többé helye. A jegyzőkönyv hitelesítése a házszabályok szerint egyik kötelező tárgya a napirendnek. Számos eset van mégis arra, hogy a Ház a jegyzőkönyv hitelesítése nélkül osztott szét, csupán a napirendet állapította meg. Ezért kéri az elnököt, szíveskedjék a napirendre vonatkozó indítványát megtenni, hogy a Ház a kimerített tanácskozási idő után nyugodtan távozhassák.

Polónyi után gr. Tisza István szólalt fel.

Gr. Tisza István: A házszabály¹ világosan azt mondja, hogy a Ház a napirend tárgyalására szánt időt állapítja meg. Az első kérdés tehát az, hogy napirend-e a jegyzőkönyvhitelesítés? *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Természetes!)* A képviselő urak azt állítják, hogy igen. Én azt hiszem, abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy bebizonyíthatom, hogy nem. A házszabály 206. §-a azt mondja, hogy a napirend előtt lehet felszólalni. Kérdem, mikor történnek a napirend előtti felszólalások? A jegyzőkönyv hitelesítése előtt, vagy a jegyzőkönyv hitelesítése után? *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Fagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Polónyi Géza: Rosszul olvas! Kitűzött napirend! Kitűzött napirend! *(Folytamos nagy zaj a ház minden oldalán.)*

Gr. Tisza István: Azt hiszem tehát, kétségtelen, hogy a jegyzőkönyv hitelesítése nem a napirend tárgyalása, hanem a Háznak a napirend tárgyalását megelőző intézkedése. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)*

Már most, t. Ház, a házszabályok két imperatív rendelkezést tartalmaznak. *(Halljuk! Halljuk!)* Az egyik rendelkezés szerint, amit a képviselő úr is most szóba hozott, az ülés nem osztható el addig, amíg a következő ülés napirendje megállapítva nincs. *(Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ez igaz! Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* A másik imperatív rendelkezés pedig a 196. §-é, amely szerint az ülés kezdetén mindenekelőtt az előbbi ülés jegyzőkönyve felolvastatik és hitelesítettik, *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* tehát nekünk addig nem lehet másban határozunk, addig nem lehet a jövő ülés napirendjét megállapítani, amíg ez meg nem történik. *(Zajos helyeslés a jobboldalon és a középén.)*

Hogy a képviselő urak meddig fognak bennünket itt tartani, az tőlük függ, de mi addig el nem hagyhatjuk helyünket, amíg a házszabályok ezen két imperatív rendelkezésnek eleget nem teszünk. *(Hosszantartó zajos éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. Fagy zaj a szélsőbaloldalon.)*

Az ülés azzal végződött d. u. 3 óra 25 perckor, hogy a Ház az előbbi ülés jegyzőkönyvét változatlan szövegében hitelesítette.

¹ Az 1901-i házszabályok 203. §-a.

335. Beszéd a nemzeti munkapárt 1912. márc. 8-án tartott értekezletén: a miniszterelnök állásfoglalása az 1888: XVIII. t. c. magyarázata körül nem jelenti sem a fejedelmi jogok csorbítását, sem tranzigálást a függetlenségi politika elveivel, hanem egy kétségbe vont fejedelmi jognak elismerését és a munkapárt katonai programjának beváltását; a véderő-provizórium; a közös hadügyminiszter eljárása a magyar nemzet degradálása és lehetetlenné teszi a 67-es politikát; a munkapárt feladata: ragaszkodás a 67-es alaphoz és ragaszkodás a miniszterelnök álláspontjához a katonai és választójogi kérdésben; a határozati javaslat: „a párt... csak olyan kormányt hajlandó támogatni, amelyek az 1888. évi XVIII. t. c.-ben Ő Felségére ruházott fejedelmi jog tartalmára vonatkozólag a miniszterelnök által elfogadott álláspontot magáévá teszi”; „én Magyarországon nem ismerhetek külön nemzeti és külön dinasztikus politikát”; a király és nemzet közötti harmónia és a Deák-féle politika folytatásának szüksége. (Előzmények: a Kossuth-párt békefeltételei s ezek között biztosíték a nemzet újoncmega jánlási jogának kijátszása ellen; Justhék álláspontja: választójogi priusz és véderő-provizórium; a miniszterelnök a parlamenti békére vonatkozó nyilatkozatai során kilátásba helyezi a véderőjavaslat 43. §-ával kapcsolatos „rezolúció“-t; a bécsi körök megmozdulása a tervezett megoldás ellen; a „rezolúció“ ügye megfeneklik; a Khuen-kormány lemondása.)

A Kossuth-párt már az 1911. októberében folyt Berzeviczy-féle béketárgyalások (331—332) során megállapította a véderőreformra vonatkozó ama követelményeket, melyek teljesítésétől tette függővé a véderőjavaslat elleni obstrukció abbahagyását. Ezek az orvosolni kívánt sérelmek már akkor bizalmasan a kormány tudomására jutottak, de a kormány ezekkel szemben nem foglalt állást; ide vonatkozólag az ellenzékkel az 1911. nov. 8-i fegyverszünet (333) megkötése után sem bocsátkozott tárgyalásba. A Kossuth-párt ezért elhatározta, hogy a szóbanforgó követelményeket — még az 1912. évi költségvetési törvény létrejöttéig terjedő fegyverszünet lejárta előtt — nyilvánosságra hozza. Így történt, hogy 1912. jan. 22-én, az appropriációs vita kezdetén, gr. Apponyi Albert részletesen ismertette azokat a sérelmeket, amelyek kiküszöbölése a Kossuth-pártot arra bírta, hogy a véderőjavaslattal szemben a rendkívüli parlamenti fegyverek használatától elálljon.¹

Az ilyen értelemben vett békefeltételek ¹ ² közül Apponyi jan. 22-i képviselőházi beszédében háromra helyezte a fősúlyt.

¹ Apponyi békeajánlatának előzményeire nézve 1. a Kossuth-párt és a kormány béketárgyalásaival kapcsolatban Apponyi és Khuen 1912. febr. 19-i, továbbá Déey Zoltán febr. 21. és 26-i képviselőházi beszédét.

² Apponyi febr. 19-i beszédében hangsúlyozza, hogy jan. 22-i appropriációs beszédében „nem volt szó békéről abban az értelemben, amelyben a béke értendő,

Kívánja a kilences bizottsági programul 1. pontjának¹ végrehajtásaként a közös hadsereg címer- és jelvénykérdésének rendezését.

A másik két békefeltétel közül az egyik az 1888: XVIII. t. c. értelmének helyreállítására, a másik pedig a német szolgálati nyelv törvénybe iktatásának kiküszöbölésére vonatkozik.

Ami az előbbit illeti,² Apponyi kifejti, hogy a véderőjavaslat 43. §-a ugyan nem tartalmaz lényegileg semmi újumot az 1888: XVIII. t. c. tekintetében. Ugyanazt mondja, mint amit ide vonatkozólag az 1889. véderőtörvény rendel, melynek 12. §-a így szól: „Ha... különös körülmények megkövetelik, a tartalék első évfolyamának és a póttartalék három legifjabb sorozási évfolyamának legénységi állományába tartozó egyének, az 1888: XVIII. t. c. rendelkezései szerint, béke idejében is tényleges szolgálatra visszatartathatók, illetőleg behívhatók.“

Ámde „ez az egészen hasonló szövegezés ma, az 1888 óta közbejött események után már nem jelenti többé ugyanazt, mint amit az 1889-i véderőtörvényben jelentett“. Itt Apponyi utal arra, hogy a Pejérváry-kormány idejében az újoncok megajánlása nem a parlamenti *kisebbség* obstrukciója következtében maradt el,³ ha-

hogy mi tehát lerakjuk a fegyvert ée, hogy mi a véderőjavaslatot elfogadjuk, ahoz hozzájárulunk. Nem arról volt szó. Arról volt szó, hogy a parlamenti vitatkozás rendes keretébe térjünk vissza, ami szerintem nem zárja ki a küzdelmet; ami helyreállítja a küzdelemnek... helyes és normális módját... A rendkívüli eszközök alkalmazására nézve pedig szerintem bizonyos erkölcsi alapot adnak azok a pozitív sérelmek, amelyek a (katonai) javaslatokban bennfoglaltak. Kéréssem tehát az volt, hogy ezek elimináltassanak, hogy így azoknak, akik, mint én is, közreműködni óhajtanak a parlamenti tanácskozások rendes menetének helyreállítására, erre alap és erő adassák“.

¹ A szabadelvűpárt kilences bizottsági programjának (103), melyet tudvalóleg a Khuen-kormány és a nemzeti munkapárt is magáévá tett, eladdig még végre nem hajtott 1. pontja így szól: „A közös hadsereg jelvényei, melyek ma alkalmazásban vannak, nem felelnek meg az ország közjogi állásának, — ezért a jelvények kérdése közjogunknak megfelelően rendezendő“. Ez a rendezés csak Tisza István második miniszterelnöksége alatt 1915. októberében következett be.

Apponyi ezen második békepontjának megértése végett ide iktatjuk az azzal kapcsolatos következő törvényhelyeket:

1. Az 1888: XVIII. t. c. 1. §-ának első bekezdése így szól: „Az első évfolyambeli tartalék és a három utolsó sorozási évfolyambeli póttartalék legénysége — amennyiben ezt *különös körülmények* követelik — az elkerülhetetlen szükség mérve szerint és annak tartamára ő Felsője parancsára tényleges szolgálatra visszatartatható, illetve behívható, azonban tényleges szolgálatban csak addig tartható, amíg a tartalék említett évfolyamába, illetőleg a póttartalék megjelölt sorozási évfolyamaiba tartozik“.

2. Az előbbi törvényhely lényeges része szó szerint felvétellett az 1889: VI. t. c. (véderőtörvény) 12. §-ába, illetőleg a véderőjavaslat (1912: XXX. t. c.) 43. §-ába. utalással az 1888: XVIII. t. c. rendelkezéseire.

3. Az 1889. véderőtörvény 14. §-a és a véderőjavaslat 13. §-a kimondja azt a sarkalatos alkotmányjogi elvet, hogy „valamennyi újoncjutaléknak tényleges kiállítására csak akkor történhetik meg, ha a törvényhozás azokat arra az évről már megszavazta“.

És Apponyi is megengedi, hogy „egy ilyen módon való megakadályozása az újonkontingens megállapításának más szempont alá esik“.

nem elmaradt azért, mert a parlamenti többség az újoncokat nem akarta megszavazni, illetőleg az újoncokat megtagadta volna ettől az alkotmányellenesnek tekintett kormánytól. És ez a kormány, mely folyonos elnapolásokkal tette lehetetlenné az országgyűlésnek ez irányban való állásfoglalását: a véderő létszámát az 1888: XVIII. t. c.-ben megjelölt kivételes módon, tartalékosok és póttartalékosok visszatartása, illetve behívása által, igyekezett fenntartani, — az általa előidézett rendkívüli alkotmányjogi helyzetet az ezen törvényben jelzett „különös körülmények“ kategóriájába sorolva.¹

Erre az előzményre való tekintettel és nehogy helytelen törvénymagyarázat által az 1888: XVIII. t. c. rendelkezéseit valaha még fel lehessen használni a nemzet évi újoncmegajánlási jogának kijátszására: Apponyinak a véderőjavaslattal szemben támasztott sarkalatos követelése az, hogy a nemzetnek ezt a becses jogát erre alkalmas törvénymagyarázattal kell biztosítani.

Éppily döntő fontosságúnak tekinti Apponyi azt a további békefeltételt, mely arra irányul, hogy a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló törvényjavaslatból (329) kihagyásuk „a nemzet jogi és nemzeti birtokállományának megcsonkítását“ jelentő ez a kifejezés: „a közös hadsereg szolgálati nyelve“²

Ezen kívánság megokolására felhozza, hogy „itt egy nóvum

1 Itt emlékeztetünk kell arra, hogy a képviselőház 1905. jún. 21-i „alkotmányvédő határozata“ (273) a Fejérváry-kormányt egyenesen eltűntja az akkori katonai exlex-ben mind az újoncozástól, mind pedig az 1888: XVIII. t. c. ben foglalt rendkívüli eszköz igénybe vételétől. A kormány azonban, melynek semmi kilátása sem volt arra, hogy a különben is folytonosan elnapolt országgyűléstől újoncokat kapjon, 1905 november havában az 1888: XVIII. t. c.-ben „különös körülmények“ fennforgása esetében engedett rendkívüli eszközökhöz folyamodott, noha a képviselőház ezt a tiltó határozatot időközben kétszer is (278, 281) megújította.

2 A közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló törvényjavaslat (1912: XXXII. t. c.) szerint: a közös haderőnek Magyarországon felállított bíróságainál a felekkel való *szóbeli* érintkezés nyelve az „állam nyelve“. Ezen általános szabály alól kivétel van az olyan egyénekkal szemben, akik a magyar nyelvet nem értik. Ezekkel a szóbeli érintkezés „a közös hadsereg szolgálati nyelvén“, tehát a német nyelven, történik; feltéve persze, hogy ezt a nyelvet értik. Tolmácsot csak az olyanokkal való érintkezésben kell alkalmazni, akik sem az állam nyelvét, sem a közös hadsereg szolgálati nyelvét nem értik (80. és 82. §.) Tehát a javaslat kivételt tesz a közös hadsereg szolgálati nyelve, vagyis a német nyelv javára.

Megjegyezzük még, hogy a kilences bizottság katonai programjának 2. pontja így szól: „A katonai büntető eljárás mielőbb terjesztessék az országgyűlés elé. A szóbeliség és nyilvánosságra alapított eljárásnál a magyar állam nyelve érvényesítendő. Ennek módozatait az előterjesztendő törvény lesz hivatva megállapítani“.

Ennek a programpontra tett eleget a Khuen-kormány 1911. május 23-án a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló törvényjavaslat előterjesztésével.

Apponyi is elismeri 1912. jan. 22-i beszédében, hogy ez a javaslat „a kormány jelenlegi katonai akciójának legnagyobb vívmánya“ és megengedi, hogy „bizonyos materiális előhaladás van abban a magyar nyelv érvényesülése tekintetében“.

történik; egy oly elvi sérelem esik a magyar nemzeti állam integritásán, melyet nem lehet odaadni ellenértékű azért a gyakorlati vívmányért, mely a törvényjavaslatban van. Itt először történik, hogy törvénybe iktattatik a nem-magyar szolgálati nyelv... Először történik, hogy amit a nemzet eddig csak eltűrt, mert vagy nem tudta vagy nem akarta erejét megfeszíteni annak a tényleges állapotnak megváltoztatására, hogy egyik intézményében, a hadseregben idegen nyelv érvényesüljön: először történik, hogy ennek jogosultsága törvényben elismertetik“.

Íme, ezek voltak azok a legfőbb követelmények, ez volt az a három főselelem, melyek teljesítése, illetve orvoslása fejében a Kossuth-párt Apponyi útján hajlandónak nyilatkozott arra, hogy a véderőjavaslat ellen a „rendkívüli parlamenti eszközök“ használatától elálljon.

Ezzel szemben az obstruáló ellenzék szélsőbal szárnya, a Justh-párt, a véderővita kezdetétől fogva (329) más álláspontra helyezkedett. Ellenállását az 1906. áprilisi paktum (289) amaz ismert alap gondolatához fűzte, hogy a katonai kérdések nyugodjanak mindaddig, míg azok felett az általános szavazati jog alapján összeülő parlament dönteni fog. Ehhez képest a választói jog elsőségéért küzdött. Jelszava volt a „választójogi priusz“. Az a követelmény, hogy elsősorban az általános szavazati jogot kell megvalósítani és az ennek alapján megválasztandó országgyűlés döntson a véderőreform sorsáról. Vagy mint a közvetlenül Apponyi után a Justh-párt nevében felszólaló Holló Lajos magát kifejezte: „az út a véderőreformhoz az általános választójogon keresztül vezet“.

Holló ezt a meggyőződését, mint a Justh-párt változhatatlan álláspontját, állította oda. Ennek ellenére nem látszott elzárkózni a katonai kérdésnek egy bizonyos ideiglenes megoldása elől. Hiszen Justh Gyula már 1911. őszén mondott szabadkai beszédében¹ azt hangoztatta, hogy ha a kormány biztosítja a demokratikus választójogot, akkor pártja (a Justh-párt) belemenne a katonai kérdésnek egy bizonyos provizórikus elintézésébe. Ez az lí. n. véderőprovizórium terve, melyről a következőkben lesz közelebb-ről szó.

A két függetlenségi pártnak egymástól lényegesen eltérő békefeltételeiro válaszolt gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök 1912. febr. 15-i nagy képviselőházi beszédében.²

Elsőben is a Justh-párt másodlagos kibontakozási módozataira céloz, midőn arról szól, hogy „van egy három évre szóló pro-

¹ Nadányi, i. m. 62. 1.

² Ezen beszéd előzményeként megemlítjük, hogy a súlyos szembetegségéből időközben felépült miniszterelnök csak február elején lépett érintkezésbe az ellenzék vezérférfiaival (február előtt béketárgyalás a Berzeviczy-féle meghiúsult akcirtól kívül nem volt) és az ezekkel való megbeszélések után napokig e' húzódo, ismételt tárgyalásokat folytatott Bérében az ellenzék katonai kívánságairól az ezen ügyben érdekelt hivatalos tényezőkkel. L. erre nézve Khuen és Apponyi 1912. febr. 19-i és Désv Zoltán febr. 26-i beszédét, valamint Nadányi i. m. 66. s k. 1.

vizóriumos terv, melyet csak az újságokból ismer és amely állítólag valami arkánus volna, mely keresztül segítene a mai bajokon“. Majd állást foglal ezen terv ellen, mert egyrészt veszélyeztetné a véderőjavaslat főkincsét, a kétéves szolgálatot; másrészt pedig magasabb békelétszámmal járna, mint a véderőjavaslat, így tehát ennél nagyobb áldozatot követelne mind emberanyagban, mind pénzben. Ugyanígy elveti Justhék elsődleges követelését: a választójogi priuszt. Kijelentette azonban, hogy az ő óhaja is az, hogy az új választójogi törvény mielőbb létrejöjjön s ily módon 1915-ben az általános választást már az új törvény alapján lehessen megejteni. Ezért igen erős elhatározása, hogy 1912 végéig az idevágó törvényjavaslatot benyújtsa. Ennek tartalmára nézve irányadó a képviselőházi többség 1910. válaszfelirata, melyben kötelezte magát arra, hogy a választási reformot mielőbb megalkotja „az általános választójog elvi alapján, de úgy, hogy ezáltal a magyar nemzet történelmi szupremáciája kárt ne szenvedjen és hogy az értelmiségnek járó befolyást is biztosítsuk“.

Ami pedig az Apponyi előterjesztette kívánalmakat illeti, a miniszterelnök a három legfőbb közül csak a címer- és jelvénykérdés rendezésére vonatkozót volt hajlandó honorálni, kijelentvén, hogy a kilences bizottsági program ezen utolsó fennmaradt pontjának végrehajtásához „a kormány állását köti“. Ellenben a másik két sarkalatos békeponttal szemben elutasító álláspontra helyezkedett.

A miniszterelnök beszéde után, mely felelet volt azokra a pontozatokra, amelyeket az ellenzék vezéreivel folytatott előzetes tárgyalások során ezek a normális parlamenti működés feltételeiként a miniszterelnökkel közöltek, — Désy Zoltán (a Kossuth-párt alelnöke) indítványozta, hogy a Ház febr. 19-éig ne tartson ülést, hogy időközben a pártok a miniszterelnök beszédében foglaltakat komoly tanácskozás és megfontolás tárgyává tehessek.

Désy indítványát általános helyesléssel fogadták.

A négynapos parlamenti szünet után az ellenzéki pártok állásfoglalása a képviselőházi rendes tanácskozások helyreállítása kérdésében — utójára hagyva a Kossuth-pártot — a következőleg alakult.

A Justh-párt febr. 18-i értekezletén határozatot hozott, mely szerint a miniszterelnök febr. 15-i beszédének tartalma a lekisebb okot sem szolgáltatja arra, hogy a párt eddigi álláspontját megváltoztassa.¹ A párt — az 1906. áprilisi megegyezés alapján állva

¹ A Justh-párt febr. 18-i határozatát maga a pártvezér, Justh Gyula, terjesztette elő a képviselőház febr. 19-i ülésén. Ennek a pártnak alternatív kibontakozási tervével (választójogi priusz vagy véderő-provizórium) és különösen a véderő-provizórium eszméjének védelmével foglalkozik gr. Batthyány Tivadar febr. 20-i, Lovászy Márton és Holló Lajos febr. 23-i képviselőházi beszédében. Viszont a véderő-provizórium ellen érvel Lukács László jan. 26-i, Khuen Hédorváry febr. 15-i és Apponyi febr. 26-i beszédében.

Ezt a provizóriumos tervet felkarolta Kristóffy is, ki ennek alapján Justh Gyulával még 1911. októberében egy kibontakozási tervet szerkesztett, melyet egyidejűleg felküldött a trónörökös „műhely“-ének és a király katonai írodájának. (L. erre nézve Kristóffy, i. m. 673—676. 1.)

— változatlanul ragaszkodik a véderőjavaslat tárgyalásának megkezdésekor elfoglalt álláspontjához. Követeli, hogy alkottassák meg előbb az általános választói jog és csak az ennek alapján létrejövő új parlament döntsön véglegesen a véderőreform felett. „Nem zárkóznék el azonban a párt esetleg az elől sem, ha a súlyos külpolitikai helyzetre való tekintettel ez idő szerint egy provizórikus megoldás létesítenék, amely lehetővé tenné azt, hogy a hiányzó keretek kitöltése céljából a feltétlenül szükséges intézkedések egy rövid átmeneti időre megtéssenek... A párt azonban feltétlenül kívánja, hogy az esetleges provizórikus intézkedéssel egyidejűleg az általános, egyenlő és titkos választói jog megalkotására nézve is a legteljesebb garanciák nyújtassanak“ A határozat azzal végződik, hogy miután a kormány sem katonai téren, sem a választójog terén kielégítő megoldást nyújtani nem képes, „a függetlenségi és 48-as párt kimondja, hogy a

Ennek a Justh—Kristóffy-féle kibontakozási tervzetnek lényege a következő:

Új kormány alakítatik az *általános választójog* programja alapján a munkapárt kebeléből, a Kossuth- és a Justh-párt bevonásával. Ez utóbbi két párt részére a kabinetben I—I tárcá tartatik fenn. A miniszterelnöki, belügyi és pénzügyi tárcá nem tartozik a fenntartott tárcák közé.

A parlamenti többséget az említett három párt fogja alkotni.

Az így alakítandó új kormány munkaprogramja a következő:

Visszavonja a véderőjavaslatokat azzal a kijelentéssel, hogy ezen törvények megalkotása az általános választójog alapján összeülő új parlamentnek tartatik fenn.

Biztosítja az új kormány az 1912—1914. évre ideiglenes jelleggel a közös haderő fokozatos kiépítése céljából elkerülhetetlenül szükséges újonclétszám-többletet és biztosítja ugyancsak ideiglenes jelleggel az újonctöbblettel kapcsolatban elkerülhetetlenül szükséges költségtöbbletet is.

Előterjeszti és megszavaztatja az új kormány — lehetőleg még 1912 folyamán — az általános választójog alapján álló választójogi reformot és az új kerületi beosztást.

Mint utolsó feladatot megszavaztatja a házszabály revíziót, mely a többségi akarat érvényesülését mindennemű obstrukció kizárása által biztosítja.

A választójogi törvény és a házszabályrevízió között junktim áll fenn.

Ezen feladatok megoldása után a kormány átadja helyét az általános választójog alapján összeülő parlamentből alakuló új kormánynak.

„Csodálatosképpen a fentebbi tervzet — mondja Kristóffy — még a Belvederében sem tudott rokonszenvet ébreszteni. Sőt a trónörökös Brosch („műhelyfőnök“) útján arra figyelmeztetett, hogy én tulajdonképpen a koalíciós kormányzatot akarom visszahozni“ ...

„Érdekes, hogy Justh Gyula provizóriumgondolatát Auffenberg lovag, az új hadügyminiszter, elfogadhatónak találta. Auffenberg még nem volt beoltva azokkal a fertőző politikai bacillusokkal, melyek akkoriban a Monarchia öszes vezető államférfiainak vérebe átmentek... Minden kérdésben csak a hadsereg érdekét nézte s mert a provizórium gondolata a hadsereg szükségleteit egyelőre kielégítette: tehát férfiasan mellé állott a kibontakozási tervzetnek, sőt felkért, adnám át Justh Gyulának a provizórikus létszámemeléssel összefüggő legénységi és költségvetési adatokat, amit meg is cselekedtem“. (Kristóffy, i. m. 676—677. 1.)

Ezzel ellentétben azt mondja Khuen febr. 15-i beszédében, hogy „nincs az az illetékes katonai tényező, amely ma ezzel a tervvel (vagyis Justh provizóriumos tervével) csak távolról is foglalkozni akarna“.

tárgyalás alatt lévő véderőjavaslatok ellen megkezdett harcát változatlan erővel tovább folytatja“.

Hasonlóan a harc változatlan folytatását határozta el a függetlenségi és 48-as pártönkívüli képviselők csoportja, valamint a függetlenségi és 48-as gazdapárt.¹

Ezzel szemben a pártönkívüli 67-es képviselők csoportja¹ és a néppárt^{2 3 4} az Apponyi-féle nemzeti követelések teljesítése, illetve a katonai javaslatok ellen felmerült közjogi aggályok eloszlatásának feltétele mellett a parlamenti béke helyreállítását kívánta.

A legnagyobb ellenzéki párt, a Kossuth-párt, a miniszterelnök febr. 15-i beszéde óta és ellenére is komolyan törekedett a békes kibontakozásra. És Andrassy, ki tudvalévőleg a nov. 8-i fegyverszünetet közvetítette (333), újból bizalmas tárgyalásokat folytatott, hogy Kiment nagyobb engedékenységre bírja. Andrassyt ebbeli törekvésében, úgy látszik, a munkapárt egyes tagjai is támogatták.⁵

Annyi bizonyos, hogy a miniszterelnök és a Kossuth-párt között fokozatos és kölcsönös közeledés^{6 7 8} jött létre, mely febr. 24-én a mindkét részről kívánt megegyezésre vezetett.

Ez a megegyezés kifejezésre talált egyrészt a miniszterelnök aznapi képviselőházi nyilatkozatában, másrészt — Apponyi feltételes „igen“-je után — a Kossuth-párt ugyanakkor hozott határozatában.

A miniszterelnök ugyanis újból az Apponyi-féle békefeltételekkel foglalkozva, kijelentette, hogy a címer- és jelvénykérdés dolgában febr. 15-én oly nyilatkozatot tett a Házban, hogy — amint febr. 21-én Désy Zoltán is elismerte — a kilences bizottsági program idevágó pontjának végrehajtása tekintetében annál nagyobb biztosítékot elképzelni nem lehet s így ez a kérdés tisztázva van.

Ami már most a véderő javaslat 43. §-ával kapcsolatban az 1888: XVIII. t. c. értelmének helyreállítására vonatkozó kívánalmat illeti, a miniszterelnök a következő nyilatkozatot tette: Az Apponyi és Désy által előadott „aggályok akörül forogtak, hogy a Háza nézve az újoncemegajánlásról szóló törvényjavaslat tárgyalhatása mindig biztosítva legyen, és ne legyen alkalmazható a törvény felhatalmazása (t. i. a véderőjavaslat 43. §-ában foglalt felhatalmazás a tartalékosok és póttartalékosok behívására), ha az újoncemegajánlási javaslat nem terjesztett elő a Háznak, vagy az nem tárgyalhatta, vagy pedig tárgyalását megtagadta“.

¹ Itt két megjegyzést kell tennünk. Eebr. 26-i beszédében a miniszterelnök kijelentette, hogy az 1888: XVIII. t. c. magyarázatára vonatkozó országos határozat eszméje nem tőle származik, hanem ellenzéki oldalról került fel. Ő csak hozzájárult egy idevágó határozati javaslat benyújtásához, miután a többség részéről is hasonló felfogás nyilvánult meg. És — amint tudja — épen a többség kebeléből fog ez a határozat kezdeményeztetni.

Lukács László imént idézett cikkében pedig a következőket olvassuk: „A minisztertanács abban állapodott meg, hogy ... a miniszterelnök egy nyilatkozatot tenne, amelyben kijelentné a korona felhatalmazása alapján, hogy az 1888: XVIII. t. c. alkalmazásba vétele sohasem történhetik a nemzet újoncemegazavazási jogának sérelmével“. Egy ilyen tartalmú nyilatkozat a királynál sem talált volna nehézségre. Az ellenzék azonban nem volt megalégedve egy ilyen nyilatkozattal. Így történt, hogy Khuen „— eltérve a minisztertanács megállapodásától — kormánynyilatkozat helyett (a febr. 24-i ülésen) egy a kérdés részleteire kiterjeszkedő országos határozatot helyezett kilátásba“.

² L. Egy Béla és Szabó István febr. 20-i beszédét.

³ Andrassy jan. 26-i beszédében Apponyi nemzeti követeléseinek teljesítését kéri a parlamenti béke lehetősége érdekében.

⁴ L. gr. Zichy Aladár febr. 23-i beszédét.

⁵ L. erre nézve Lukács László akkori pénzügyminiszter és helyettes miniszterelnök nagyrédekű cikkét a „8 órai Újság“ 1929. dec. 25-i számában:

⁶ „Amikor Ferenc József le akart mondani a trónról“.

⁷ A kölcsönös közeledés lépcsőfokai: Apponyi és Khuen febr. 19-i, továbbá Désy febr. 21-i beszéde.

„E tekintetben — különösen mivel tudom azt, hogy a többség tekintélyes számú tagjai is osztoznak abban a véleményben, amelyet t. képviselőtársam (t. i. Désy Zoltán) felhozott — azt hiszem, nem lesz nehéz fennálló törvényeink alapján megállapítani a módot ezen aggályok eloszlására mindazoknak a körülményeknek felsorolásával, amelyeket az előbb már voltam bátor jelezni, egy határozati javaslat alakjában, amelyet véleményem szerint a Ház egyhangúlag fogadhatna el, mert ahhoz a kormány hozzájárulását is bejelentem, s amelyet azután, ha a Ház már elfogadta, hozzájárulás céljából átküldhetnék a főrendiházhoz is“.

(Az 1888: XVIII. t. c. magyarázatára a miniszterelnök által kilátásba helyezett ezt az országos határozatot nevezték akkor röviden „rezolúció“-nalc és az e körül támadt bonyodalmakat „rezolúciós válságának“.)

A Kossuth-párt békefeltételeinck másik ütköző pontja tudvalevőleg az a kívánság volt, hogy a közös haderő katonai büntető perrendtartásáról szóló törvényjavaslatból ez a kitétel: „a közös hadsereg szolgálati nyelve“ kiküszöböltessék.

Erre nézve a miniszterelnök a következő kijelentést tette: „Én minden módosításhoz hozzájárulok, amely a javaslat javítására szolgál és talán helyesebben és precízebben fejezi ki azt, amit a törvény akar; de természetesen ragaszkodom a dolog lényegéhez. Szavakhoz azonban én sohasem ragaszkodtam s azért azt hiszem, lesz mód talán arra, hogy ellenzéki t. képviselőtársainknak e tekintetben fennálló aggályait eloszlathassuk. Tudom, hogy ez elég nehéz, mert hiszen bár eleget foglalkoztunk állandóan éppen ezzel a kérdéssel s eléggé igyekeztünk jóhiszeműleg és jó lelkiismerettel olyan formulát találni, amely a felmerült kívánalomnak eleget tegyen és az aggályokat eloszlassa, ez eddig még sem sikerült. De ha ezentúl sikerülni fog, én csak örvendeni fogok rajta. Ennek azonban majd akkor lesz helye, mikor a perrendtartást fogjuk tárgyalni“.

Azt hiszi, hogy kijelentéseivel a maga részéről is megkönnyítette azt, hogy a véderőjavaslatok tekintetében a parlamenti tanácskozások rendes menete helyreálljon.

Gr. Apponyi Albert válaszában megállapította, hogy a két

legfontosabb pontra nézve, t. i. az 1888: XVIII. t. c. magyarázata és a német nyelv törvénybe iktatásának kiküszöbölése tekintetében, a miniszterelnök nyilatkozatában az ő korábbi kijelentéseihez képest lényeges közeledést lát az általa felállított kívánalmakhoz. Kéri azonban a miniszterelnököt, hogy nyilatkozatát egészítse ki a választójogra vonatkozó álláspontjának ismertetésével. Egyébként végleges elhatározását (szólo) elvbarátaival való megállapodásnak kell fenntartania.

A miniszterelnök erre kijelentette, hogy habár a választójog tekintetében már febr. 15-i beszédében nyilatkozott, megismétli, amit akkor mondott, hogy ezzel is hozzájáruljon a Ház rendes működésének helyreállításához, „ismételten kijelentem, — úgymond, — hogy ma is ugyanazon az állásponton állunk, amelyet elfoglaltunk a trónbeszédre adott válaszfeliratunkban és ezen az alapon kívánjuk a kérdést megoldani“. Az ott adott programot — a választási visszaélések kiküszöbölése végett — a decentralizált szavazás behozatalával akarják megtoldani. Majd így folytatja: „Azt hiszem, ...legjobban adunk komolyságot a dolognak akkor, ha elfogadjuk a Háznak azt a határozati javaslatát, amelyben utasítja a kormányt, hogy még ez év végéig terjessze be az erre vonatkozó törvényjavaslatot... Én tehát a Háznak olyan határozatához, melyben utasítja a kormányt, hogy annak a programnak keretén belül, amelyet jelezni szerencsém volt, még ez év vége előtt nyújtsa be a választójogról szóló törvényjavaslatot: készséggel hozzájárulok.“

Apponyi feltételes „igen“-je után a Kossuth-párt még aznap este tartott értekezletén sietett a következtetést levonni a miniszterelnök nyilatkozataiból és — Apponyi ajánlatára — két szavazat ellenében elfogadta a Tóth János alelnök előterjesztette következő határozati javaslatot:

„A 48-as és függetlenségi Kossuth-párt programjának... megfelelően rendes parlamenti fegyverekkel tovább küzd a védőjavaslat ellen.

Minthogy pedig a katonai javaslatok ellen a nemzet közjogi hirtokállományának épségben tartása céljából a párt által támasztott minimális követelményekre nézve a kormány és többsége részéről azt a biztosítékot nyerte, hogy a hadsereg zászló- és jelvénykérdése megoldatik a magyar közjognak megfelelően és ennek megoldásához a kormány állását köti, az 1888: XVIII. t. c.-nek országos határozat útján leendő magyarázatával — melyhez a kormány hozzájárulását az országgyűlésen kijelenti — a nemzetnek eddig legfontosabb alkotmánybiztosítéka: az évi újonnegajánlási jog eddigi elhomályosításából alkotmányos tisztaságába helyreállítatik, a katonai bűnvádi perrendtartásból a kormány-nyal történt megállapodás alapján a „szolgálati nyelv“ kifejezés kiküszöbölhető lesz; minthogy továbbá a párt nagy súlyt vet a választási törvénynek — az általános, egyenlő, részben titkos választói jog és a választások tisztaságának biztosítása alapján — még a jelen országgyűlés alatti megoldására s annak bármi módon való késleltetését az országra károsnak tartja s mivel a választójog reformjára vonatkozó törvényjavaslatnak záros határ-

idő alatti benyújtására a kormány magát kötelezte és erre nézve kész a Háztól utasítást elfogadni: ezeknél az okoknál fogva felhívja tagjait, hogy az eddig használt rendkívüli eszközöket mellőzzék és rendes parlamenti eszközökkel igyekezzenek a parlamenti tárgyalás keretében a párt elvi álláspontját érvényesíteni és a katonai javaslatok ellen küzdeni.“ (B. H. 1912. febr. 25. sz.)

A febr. 26-i képviselőházi ülésen Apponyi bejelentette pártja hozzájárulását a miniszterelnök febr. 24-i kijelentéseihez; újból szabatosan megállapítván a közöttük létrejött megegyezés feltételeit.

Egyebek között hangoztatja, hogy ami az 1888: XVIII. t. c.-nek országos határozattal leendő magyarázatát illeti, a miniszterelnök által javaslatba hozott ez a megoldás nem nyújtja ugyan azt a teljes jogi biztosítékot, mint a hiteles törvényt magyarázat, amit ő (Apponyi) kívánt volna. És mégis abban a meggyőződésben van, hogy az a különbség, mely a hiteles törvényt magyarázat és ezen megoldás közt van, nem igazolja a rendkívüli eszközök további alkalmazását ezen alkotmányisérelem címén.

Apponyi febr. 26-i beszédét a Kossuth-párttal kötött béke nyilvános megpecsételésének tekintették. És mégis e békemű nyomán — harc fakadt és súlyos bonyodalom támadt.

Egyrésztől a Justh-párt kicsinyelte az így elért eredményt. Nyomban a békekötés után — még a febr. 24-i ülésen — leszerelessel, következetlenséggel és cserbenhagyással vádolva a „testvérpárt“-ot, Kossuthékat: Győrffy Gyula útján bejelenti az eddigi harcmódor változatlan folytatását. És csakugyan, febr. 28-tól a Ház ismét a legsivárabb technikai obstrukció képét mutatja.

Másrésztől Bécs felől is viharfelhők kezdtek tornyosulni a miniszterelnök rezolúciós nyilatkozata felett. Megmozdultak a bécsi körök.

Hallgassuk meg erre nézve Lukács László előadását.¹

¹ L. a következőkre Lukács Lászlónak az előbbi jegyzetben idézett cikkét.

Az óvatos Lukács László előzetesen ezt a megjegyzést fűzi Khuen febr. 24-i rezolúciós nyilatkozatához: „Reám a miniszterelnök ezen nyilatkozata nagy Óé — mondhatom — kellemetlen hatást tett, mert nem bírtam tudomással arról, hogy a király őt a minisztertanács (fentebb érintett) megállapodásától eltérő ily nyilatkozat tételére felhatalmazta volna. Ismerve a helyzetet, sejtettem, hogy ebből nagy komplikációk fognak támadni“.

Ebből kivehetőleg tehát Khuen febr. 24-i nyilatkozata nemcsak eltért a minisztertanács azon megállapodásától, melyről az előbbi jegyzetben volt szó, hanem a király előzetes felhatalmazása nélkül történt. És — mint látni fogjuk — Khuen ezt a felhatalmazást utólag sem nyerte el. Ebből támadt a „rezolúciós válság“.

Legújában br. Skerlecz Iván — a Pester Lloyd 1931. aug. 30-i számában megjelent, Ungarische Kabinettskrisen c. cikkében — szintén kiemeli, hogy Khuen szóbanforgó nyilatkozata „nem fedte a monarcha álláspontját“ és hozzá teszi, hogy a nyilatkozat megtételét követő reggel, előtte, aki akkoriban a kabinetiroda magyar osztályának ideiglenes vezetője volt: „der Monarch brachte die Sache sofort zúr Sprache und ausserte sich sehr ungehalten und erstaunt tiber Khuen. Ich erkannte sogleich, das6 dér Vorfall schwerlich zu sehlichten sein wird“.

„Első volt a Reichspost, amely igen erős támadást intézett a magyar kormány ellen és azt állította, hogy a miniszterelnök ilyen határozat indítványozására vagy elfogadására nem volt felhatalmazva. A Reichspost támadásának az kölcsönzött súlyt, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös, köztudomás szerint, c lapot használta szöcsövétül.¹

De megindult a támadás a király katonai felségjogai elhőnyösítése, a paritás megsértése stb. címen majdnem az egész osztrák sajtóban. Auffenberg hadügyminiszter és Schemua vezérkari főnök kihallgatáson jelentkeztek a király előtt. A Reichsratban interpellálták Stürgkh miniszterelnököt, aki valamint a hadügyminiszter is átiratokban tiltakoztak a tervezett lépés ellen. A hangulat — főleg a sajtó szokásos túlzásai folytán — kezdett izgatott lenni. A többség, mely más körülmények között bizonyára nem azonosította volna magát a kisebbség álláspontjával, most, az osztrákok tapintatlan fellépésével szemben, kezdte magáévá tenni az ellenzéki követeléseket.^{1 2 3 4 5 6 7 8}

Márc. 3-án Khuen és Hazai Becsbe utaztak; de ott folytatott tárgyalásaik nem vezettek eredményre... Márc. 5-én újból foglalkozott a magyar minisztertanács e kérdéssel. Ez alkalommal ismét konstataltatott a két álláspont összeegyeztetésének lehetetlensége. A minisztertanács ennél fogva — a kabinet tagjai szolidaritásából folyólag — dacára annak, hogy a miniszterelnök a minisztertanács megkérdézés nélkül vállalt obligót az ellenzékkel szemben: a kabinet lemondását határozta el.

A miniszterelnök már márc. 8-án bejelentette a parlamentnek, hogy a kormány a megelőző napon beadta lemondását.³ Az izgalom országszerte a legmagasabb fokra hágott és a nemzeti munkapárt elhatározta, hogy aznap (márc. 8.) konferenciáján állást foglal a kérdéssel szemben.“

Az előzmények után eme vázlatos ismertetése után áttérünk jelen számunk tulajdonképeni tárgyára.

¹ „A revolúciós válságnál láttuk azt, hogy megjelenik Ferenc Ferdinánd főherceg tragikus alakja. .. Sokszor mondotta gr. Tisza István bizalmas körben, hogy nem tudja, meddig mennek a főherceg tervei, de feltételezi, hogy ha Magyarországon mi magunk a saját erőnkől rendet tudunk tartani, akkor nem lebz oly dőre ezt az egy országot felforgatni, amelyben rend van és amely országra a dinasztia érdekében legjobban tud támaszkodni. Ezért volt Tisza István abban a meggyőződésben, hogy a parlamentnek egészségesnek kell lennie és hogy nem szabad alkalmat adni arra, hogy külső hatalom a magyar parlament ügyeibe beavatkozhassék“. (Niamešny M., L. c. 237. 1.)

³ A B. H. 1912. márc. 6-i számának A munkapártból c. cikkében írja: Tisza István a pártkörben nyugalomra és kitartásra buzdította a képviselőket a rezolúció kérdésében. „Mi nem vetettük volna fel — úgymond — a szóbanforgó kérdést; de ha már szőnyegre került, ki kell tartanunk a miniszterelnök jogos álláspontja mellett“.

³ Khuen orré nézve mindössze ennyit mondott a képviselőház 1912. márc. 8-i ülésén: „Van szerencsém a t. képviselőháznak bejelenteni, hogy a magyar kormány a tegnapi napon ő Felségének benyújtotta lemondását, amelyet ő Felsége lk. elfogadni és a kormányt az ügyek további vezetésével megbízni méltóztatott“.

Az országgyűlési nemzeti munkapárt 1912. márc. 8-án este Dániel Gábor elnöklésével nagy fontosságú értekezletet tartott.¹

Elsőnek a miniszterelnök szólt röviden. Utalt febr. 24-i képviselőházi nyilatkozatára a véderőkérdésben. Majd összetartásra, kitartásra, nyugalomra, a 67-es alaphoz való ragaszkodásra, az alkotmányhoz és a királyhoz való hűségre intette és buzdította a pártot.

A nagy tetszéssel fogadott beszéd után gr. Tisza István emelkedett szólásra.

T. pártértekezlet! Amidőn a mai, kétségtelenül komoly és talán ünnepélyes pillanatban szót kérek, hogy egy határozati javaslatot terjesszek elő s kérem annak elfogadását, azt hiszem, akkor járok el helyesen, ha igen röviden foglalkozom a helyzetnek személyi momentumaival. Azt hiszem, rövid lehetek ebben először azért, mert sokkal többször adtunk szóban és tettben kifejezést azoknak a személyes érzelmeknek, amelyek bennünket a kormány tagjaihoz és elsősorban a miniszterelnökhöz csatolnak, (*Lelkes éljenzés.*), semhogy szükséges volna azt különösebb nyomatékkai ismételni. De röviden esem át ezen a kérdésen másodszer azért is, mert sokkal jobban ismerem a mi t. barátainknak fenkölt gondolkozásmódját, semhogy ne tudnám azt, hogy akkor járok el az ő intencióik és az ő óhajtásuk szerint, ha ebben a pillanatban az ő személyükről mentői kevesebbet beszélek. (*Tetszés.*) De harmadszor és végül azért sem tartom szükségesnek, hogy a kérdésnek ezen oldalára kiterjeszkedjem, mert semmi okot sem látok arra, hogy elparentáljuk őket. (*Úgy van! Viharos, hosszas tetszés, zajos helyeslés és taps.*) Mert, ha az ember itt látja őket erejük, akcióképességük, politikai intaktságuk és integritásuk egész teljességében, (*Úgy van! Úgy van! Élénk tetszés.*) hát bizonyára nem kell letenni arról a biztos reményről, hogy nagy szolgálatokat fognak még e párt élén a közérdeknek tenni. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.*)

Térjünk tehát át, t. barátaim, a kérdés tárgyi oldalára s igyekezzünk egész objektivitással megvilágítani azt a kérdést, amely ilyen kritikus viszonyok közé sodorta a politikai helyzetet.

Nézeteltérés merült fel abban a tekintetben, hogy helyes volt-e az az álláspont, amelyet a miniszterelnök úr az 1888: XVIII. törvénycikkben lefektetett fejedelmi jogok gyakorlására és hatályára nézve elfoglalt. Sikertült aggályokat támasz-

¹ L. erről „A kormány és a munkapárt. — A munkapárt értekezlete“ c. részletes tudósítást a B. H. 1912. márc. 9-i számában.

Gr. Tisza Istvánnak ez értekezleten mondott beszédét Az Újság 1912. márc. 9-i számából vettük.

tani abban a tekintetben, hogy a miniszterelnök úrnak ezen álláspontja a fejedelmi jogok csorbítását jelenti.¹

Azt hiszem, t. barátaim, hogy ez a felfogás csakis félreértésen alapul; (*Úgy van!*) félreértésen, amelynek eloszlátása talán nem lesz nehéz. Hiszen tekintsük egészen nyugodtan és objektíve a dolgot!

A modern államjogi fejlődés sok tekintetben talán korlátozta a fejedelmi jogokat; egy azonban kétségtelen; hogy mindenütt az egész világon lényegesen növelte a hadsereg körüli fejedelmi jogok tartalmát. (*Úgy van! Helyeslés.*) Lényegesen növelte maguknak a védszervezeteknek átalakulása folytán. Hiszen méltóztatások meggondolni, milyen óriási hatalmat ad a legfelsőbb hadúri jog ma a koronás fő kezébe, amidőn a hadsereg e felfegyverzett nemzettel egyértelmű; (*Úgy van!*) amikor egy mozgósítási rendelet egy nemzet társadalmának minden éptestű tagját azonnal teljes katonai fegyelem és hadi törvények alá helyezi. (*Úgy van! Helyeslés.*) Mondom, a dolgok fejlődésénél fogva óriási mértékben növekedett a hadsereg körüli fejedelmi jogoknak tartalma és súlya.

De ezeket a fejedelmi jogokat növelte az 1888: XVIII. törvénycikk is; új jogokat adott a királynak; azt az új jogot adta, hogy mozgósításon kívül is bizonyos esetekben bevonul tathassa, vagy benntarthassa a tartalékosok és póttartalékosok bizonyos kategóriáit.

Akkor, amikor ez a törvény meghozatott, a dolog természeténél fogva senkinek eszébe sem jutott az, hogy ez a fejedelmi jog bárminő kapcsolatba hozassák az újoncmegajánlási joggal; (*Úgy van! Úgy van!*) hogy ez bárminő vonatkozásban fel legyen használható arra a célra, hogy elhalványítsa a nemzet líoncmegajánlási jogának élet és hatályát. (*Zajos helyeslés.*) Csakis később, parlamenti állapotaink szomorú elfajulása folytán, (*Úgy van! Úgy van!*) amidőn obstrukciók által jutott abba a helyzetbe az ország, hogy az újoncok megajánlása a kellő időpontban meg nem történhetett: csakis 1903-ban merült fel annak feltétlen szükségessége, hogy az alkotmányos többséggel rendelkező kormány^{1 2} ehhez a fejedelmi joghoz forduljon, hogy a hadseregnek kereteit a legszükségesebb létszámmal betöltse addig is, ameddig az újoncok megajánlhatók és besorozhatók lehetnének. És ha most visszagondolunk az akkori eseményekre, talán mindnyájan méltóztatok emlékezni rá: a közjogi ellenzék akkor a legvehemensebb támadásokat intézte ezen a címen a kormány ellen; vitatta és állította azt, hogy mi

¹ Ez volt a bécsi körökkel egy követ fűjő Kristóffy (i. m. 674. és 677. 1.) és a „Belvedere“ álláspontja is (Chlumecky, i. m. 265. 1.).

² T. i. Tisza István kormánya 1903. dec. 6. án. (L. erre nézve Lányi B. i. m. 474. 1. 66 Khuen miniszterelnök 1912. ápr 3-i képviselőházi beszédét.)

visszaélünk a törvénnyel; hogy mi helytelenül alkalmazzuk a törvényt, amidőn az obstrukció által lehetetlenné tett újoncmegajánlás helyett tartjuk benn a tartalékosokat és hívunk be póttartalékosokat. Azt azonban sem akkor, sem azóta, sem a törvény megalkotásakor soha senki sem állította, hogy ennek a törvénynek a segélyével a hadsereg viszonyai függetleníthetők volnának a nemzetnek, a törvényhozásnak újoncmegajánlási jogától. (*Igaz! Úgy van!*)

És most mi történt? Mit tartalmaz az az álláspont, amelyet a miniszterelnök úr ebben a kérdésben elfoglalt és amely az ellenzék tetemes részével való megállapodás keresztülvitelének alapjául szolgál? Történt az, hogy — amint beszédéből tudjuk — eliminálta az 1888-i törvény értelmében felsorolt rendkívüli esetek közül azokat az eseteket, amidőn tényleg *a parlament nem* akarja megszavazni az újoncokat. Amidőn tehát ez dokumentált volt. Vagyis csak azokra az esetekre tartatott volna fenn a korlátozás, amely esetekben *a nemzet* újoncmegajánlási jogával tényleg élni *nem* akart; csakis ezekre az esetekre tartatott volna fenn, egy vagy más politikai cél elérése tekintetéből. Ezáltal világosan elismertett volna a jelenlegi közjogi ellenzék által az, — amit még ezelőtt néhány évvel tagadásba vett, — hogy obstrukció esetén, ha egy kisebbség obstrukciója akadályozza meg a törvényhozást az újoncok megszavazásában: (*Úgy van!*) helyes, rendben levő, törvényes dolog ezen szakasz alapján a rezervisták és póttartalékosok benntartásával eljárni. (*Élénk helyeslés.*) Itt tehát nem a fejedelmi jogoknak a csorbításáról, hanem a fejedelmi jognak egy olyan téren való kétségtelen elismeréséről volt szó, amelyen az még néhány évvel ezelőtt a legnagyobb vehemenciával kétségbe vonatott. (*Úgy van! Helyeslés.*)

S ha tovább megyünk, t. barátaim, konstatálhatjuk azt is, hogy a miniszterelnök úrnak ebben az állásfoglalásában, ennek az állásfoglalásnak a tartalmában semmiféle koncesszió más elvi állásponton álló pártok és férfiak nézetei iránt, semmiféle tranzigálás a függetlenségi politika elveivel nincs és nem is lehet.¹ (*Úgy van!*) Hiszen ennek a kérdésnek a közjogi alapkérdésekkel semmi kapcsolata nincs. (*Úgy van!*) A nemzetnek az újoncmegajánlási joga fennáll és kétségbe nem vonható, (*Úgy van!*) akár hatvanhetes politikus valaki, akár függetlenségipárti politikus. (*Úgy van!*) És azokon az egész tárgyalásokon keresztül, amelyek ebben a tekintetben az ország színe előtt folynak, maguk az illető ellenzéki férfiak részéről a leghatározottabban, a legkorrektebbül hangsúlyoztatok az.

¹ Amint ezt pl. Kristóffy állítja (i. m. 677—678. L), aki a rezolúcióval kapcsolatban Tisza „kisziklásáról, „első lépéséről a perszónál-únió felé“ és arról beszél, hogy vele együtt „a 67-es munkapárt is a 48 lejtőjére jutott“.

hogy ők egyáltalán semmiféle koncessziót, az ő elveiknek semmiféle érvényesítését, hogy az ő terminológiájukkal éljek: semmiféle vívmányt sem kívánnak azért, hogy az obstrukciót abba hagyják, mert ezt maguk is jogosulatlannak tekintenék; csak azt kívánják, hogy nyugtassuk meg bizonyos aggályukat abban a tekintetben, hogy hogyan interpretáljuk mi a létező törvényeket. *(Úgy van!)* Ennek a megnyugtatósnak a céljából adta meg a miniszterelnök úr azokat a felvilágosításokat, amelyekben nincs koncesszió, nincs tranzigálás, nincs vívmány semmi tekintetben, mert azok nem fejeznek ki mást, mint ennek a pártnak is politikai meggyőződését. *(Általános, zajos helyeslés.)*

T. barátaim! Ha végig gondolkozunk azokon a tárgyalásokon, igazán meglepéssel konstatálhatjuk — és ez köszönhető annak is, hogy a kérdés mostani stádiumában az ellenzék vezérférfiai részéről is nagyon helyesen, precize és korrektül volt felvetve —, hogy itt a vívmány fogalma egyáltalán kikapcsolatott; hogy itt másról szó sem volt, mint a mi programunk beváltásáról és a ma létező törvényes állapotnak csorbítatlan fenntartásáról *(Úgy van!)* s hogy a mi programmunk végrehajtását illetően, például a jelvények kérdésében is, az ellenzék illetékes tényezői elejtettek minden olyan terminusra vonatkozó követelést, amely csak a legtávolabbról is olyan színezetet adott volna a dolognak, mint ha itt pressziót akarnánk a koronára gyakorolni. *(Úgy van.)* Azt hiszem tehát, ha az én t. barátom, a miniszterelnök úr ezekre a tárgyalásokra visszagondol, meglepéssel konstatálhatja azt, hogy a pártnak egy hosszú küzdelem minden kételyen felül álló szilárdsága és kitartása folytán sikerült a kérdést a megoldás küszöbéhez juttatni akként, hogy itt igazán a mi elveinken túl egy hajszálnyival sem kellett elmenni, *(Igaz! Úgy van!)* egy hajszálnyi áldozatot sem kellett hozni azért, hogy az obstrukció rémétől a parlamentet megszabadítsuk. *(Úgy van!)*

S akkor, a cél küszöbén, amikor igazán azt hitte pártkülönbség nélkül a parlamentben mindenki, hogy ennek a hosszú küzdelemnek a véderőreform keresztülvitelével fog a legközelebbi időben vége lenni: akkor következett be az a váratlan fordulat, akkor következett be az, hogy olyan közös és osztrák hivatalos faktoroknak,¹ akiknek egyfelől ebben az egész akcióban szolidárisaknak kellett volna lenniük a magyar kormánnyal, *(Zajos helyeslés.)* de akiknek másfelől a kérdésnek ilyen szoros magyar közjogi vonatkozásaira nem is lehetett volna ingerenciájuk, *(Hosszantartó, megújuló zajos helyeslés és taps. Felkiáltások: Ez az!)* sikerült kételyeket, aggodalmakat tá-

¹ Ezek: Stürgkh osztrák miniszterelnök és Auffenberg közös hadügy-miniszter.

masztaniok, sikerült a döntő pillanatban a győzelem küszöbén felborítaniok a szituációt az által, hogy éket vertek a dinasztia és a nemzet közé. (*Úgy van! Úgy van!*)

Nem akarok a dolog előzményeivel sokat foglalkozni. Mindnyájunk előtt ismeretesek azok a fázisok, amelyekből lasscskán kiviláglott, hogy itt olyan közös tényező;¹ akinek szolidaritásban kellett volna állania a magyar kormányval, a véd-erőtörvényre nézve a provizórium eszméjével szemben mind kétértelműbb magatartást tanúsított. (*Igaz! Úgy van!*)

Hát, t. barátaim, ha én megvizsgálom a provizórium eszméjét úgy, ahogy az előttünk fekszik, őszintén megmondom, hogy én nem csodálkozom azon, ha ez tetszik annak a férfiúnak, aki a hadsereg fejlesztéséért, harcképességéért elsősorban felelős. Mert hiszen mit jelent ez a provizórium?² Jelenti egyszerűen azt, hogy rövid idő alatt, minden ellenszolgáltatás nélkül megadja a törvényhozás mindazt (*Úgy van!*) ami a hadsereg fejlesztésére jelenleg szükségesnek állítatik (*Úgy van! Úgy van!*); megadja a nélkül, hogy az áldozatkészség határai körvonaloztattak volna; megadja a nélkül, hogy a társadalom a kétéves szolgálat jótéteményeiben részesülne.³ (*t/#.?! van! Úgy van!*) Aminek azután természetes korolláriuma az, hogy midőn majd két vagy három év múlva a végleges rendezésre és a kétéves szolgálat jótéteményeinek megszerzésére kerül a sor, akkor a hadvezetőség abba a helyzetbe jut, hogy ezekért újabb áldozatokat kívánhat a nemzettől. (*Úgy van! Úgy van!*)

Mondom tehát, hogy ez a közös hadügyminiszter úrnak tetszett, ezt magában véve nem vehetem tőle rossz néven, mert nagyon természetes dolog, ő azon a helyen azért van, hogy a hadsereg számára mentül többet, a harcképességére nézve mentül előnyösebb megoldást tudjon keresztül vinni. Amit azonban nézetem szerint rossz néven kell venni, az az eljárás (*Úgy van! Úgy van!*), amellyel gáncsot vetett annak a kormánynak, amely egy nyolc hónapon keresztül tartó férfias küzdelemmel (*Hosszas, zajos tetszés és taps.*), a legteltjesebb önfeláldozással, politikai presztízsének teljes latbavetésével (*Úgy van! Úgy van! Élénk éljenzés.*) törekedett arra, hogy megszerezze a hadsereg számára az elkerülhetetlenül szükséges eszközöket; hogy véget vessen egy olyan tíz esztendei bizonytalan állapotnak, amely harcképességünket, nagyhatalmi állásunkat, magának a dinasz-^{1 2 3}

¹ Mint az előzőkből tudjuk, Auffenberg, „a trónörökös bizalmi embere”. (Chlumecky, i. m. 265. 1.)

² Erről a Justh—Auffenberg-féle véderőprovizóriumról a bevezető fejtegetésekben többször volt szó.

³ Ezt ugyan Justhék igyekeztek tagadásba venni az 1912. i. februári rozolúcióé vita során történt képviselőházi felszólalásaikban.

tia állásának is fényét és presztízsét a legnagyobb mértékben kompromittálja. (*Zajos helyeslés és taps.*)

És ha magában véve helytelennek kell jeleznem ezt az eljárást, még fokozottabb mértékben hívja ki a jogosult kritikát az az utolsó fellépés, amely azután a krízisnek közvetlen előidézője volt, (*Úgy van! Úgy van!*) amidőn a közös hadügy-miniszter úr nemcsak beleavatkozott egy olyan kérdésbe, amelyet nézetem szerint — miután ez szorosán az újoncmegajánlási jog értelmezésére vonatkozik, már csak az 1867-i törvény alapján is, amelyben a nemzet az újoncmegajánlási jogot világosan magának tartotta fenn.¹ (*Úgy van! Úgy van!*) — magyar közjogi kérdésnek kell tekinteni, hanem tette ezt olyan tűntető módon, kiiratra ezt a lépést azonnal a sajtóban és megindítva egy olyan sajtóakciót, amelyről azután az ártási tendencia világosodott ki. (*Úgy van! Úgy van! Taps. Felkiáltások: Szomorú, de úgy van!*), az ártási tendencia a kormánnyal szemben, amellyel karöltve, szolidárisán kellett volna működnie és a magyar nemzettel szemben. (*Úgy van! Úgy van!*) Mert hiszen az az eljárás, az a mód, ahogyan ez az egész dolog történt, még sem tekinthető egyébnek, mint a magyar nemzet degradálásának, (*Hosszantartó, zajos felkiáltások: Úgy van! Úgy van! Taps.*) a magyar állam paritásos pozíciójának és jogkörének megcsorbítására irányuló lépésnek. (*Úgy van! Úgy van!*)

Ez teszi tőrhetetlenné ezt az állapotot, tisztelt Uraim; (*Úgy van! Úgy van!*) ez teszi lehetetlenné az eredményes nemzeti politikát egyáltalán, de lehetetlenné különösen a hatvanhetes politikát. (*Úgy van! Úgy van!*) Mert hiszen mi a hatvanhetes politika alap gondolata? Alap gondolata az, hogy mi a hatvanhetes közjogi alapot fentartás nélkül elfogadjuk és minden, bárhonnan jövő támadás ellen megvédjük (*Úgy van! Úgy van!*) azért, mert abban a meggyőződésben élünk, hogy ez biztos alapja a magyar nemzeti jogai integritásának; (*Úgy van! Úgy van!*) hogy erre az alapra állva és további közjogi harcokról és törekvésekről lemondva, hatékonyabban tudjuk megvédeni a magyar nemzet jogait, (*Hosszantartó, zajos tetszés, helyeslés és taps.*) jobban meg tudjuk védeni, mint bármely más közjogi teóriának az álláspontjáról. Rántsák ki ezt a premisszát alólunk, tegyék kérdéssé a magyar nemzet jogai teljes integritásának respektusát minden faktor részéről: akkor megszűnik a hatvanhetes politika létjogosultsága; megszűnik annak a lehetősége, hogy Magyarországon sikerrel lehessen hatvanhetes politikát folytatni. (*Úgy van! Úgy van!*)

Tisztelt barátaim! Ezzel a helyzettel szemben a mi feladatunk, azt hiszem, igen egyszerű. Ami aggodalom felmerült, ami

¹ T. i. az 1867: XII. t. c. 12. §-ában.

félreértés mutatkozott, azt el kell háritanunk teljes nyugalommal, a felvilágosításnak, az objektív érveknek egész súlyával. És én nem is kétlem azt, hogy amint itt az objektív érvek fognak előtérbe kerülni, ezeket az aggodalmakat el fog lehetni háritani. Én nem kétlem azt, hogy amint annyiszor másszor a múltban, most sem fog a magyar nemzet a király szívére hiába appellálni. (*Zajos tetszés, helyeslés és taps.*) Ezt az appellálást a király szívére megtehetjük egy meglehetősen viszontagságos múlt minden előzményére való utalással. Mert hiszen talán mégis neveléses volna, ha olyan szomorú nem volna, hogy azoknak, akik ennek a kormánynak élén állottak, de nekünk mindnyájunknak, kivált akik kevésbé vagyunk már fiatal emberek, akik jó és rossz időkben megmutathattuk hűségünket a király iránt, (*Úgy van! Úgy van! Zajos helyeslés és taps.*) megmutathattuk bátorságunkat is, ha kellett, a királyi jogok védelmében, (*Úgy van! Úgy van!*) a király és nemzet közti harmónia politikájának férfias képviselésében: (*Úgy van! Úgy van!*) mondom, neveléses volna, hogy nekünk kelljen védekeznünk az ellen a vád ellen, hogy mi akarjuk csorbítani a fejlődési jogokat. (*Úgy van! Úgy van!*)

Hiszzen nem új ez a vád a történelemben; találkoztunk már többször vele. Nagyon sokszor ragadták magukhoz a dinasztia politikáját olyan befolyások, amelyeknek sikerült olyan mezben feltűnniök, hogy ők védik meg a királyi jogokat a rebellis magyar nemzettel szemben (*Úgy van!*) és mindig a magyar nemzet hűsége volt az, amelynek segítségével ki lehetett köszörsülni azokat a csorbákat, amelyeket az ilyenfajta loyaltás (*Úgy van! Hosszas, zajos tetszés; szünni nem akaró helyeslés, éljenzés és taps.*) ütött a dinasztia presztízsen és nagyhatalmi állásán. Hiszen csak alig ötven esztendeje is olyan orgiákat ült ez a fajtája a dinasztikus hűségnek és politikának, aminőket azelőtt talán soha; és hova juttatta a monarchiát és hova juttatta a dinasztiaát és mi lett volna a monarchia nagyhatalmi állásából, ha a magyar nemzet törhetetlen hűséggel helyt nem állott volna (*Úgy van! Úgy van!*) és ha a magyar államférfiak nem állottak volna oda, hogy új, szebb jövő felé, megifjodva vezessék a dinasztia és a monarchia népeinek sorsát? (*Úgy van! Úgy van! Elénk tetszés.*)

Ezekkel a vádakkal szemben ne védekezzünk, tisztelt barátaim; egyszerűen maradjunk hívek elveinkhez, maradjunk hívek önmagunkhoz. Ragaszkodjunk ahhoz az állásponthoz, amelyet a most szóban forgó kérdésben a mi vezérünk, a miniszterelnök (*Hosszas, zajos éljenzés és taps.*) és a háta mögött ülő kormány elfoglalt. (*Zajos helyeslés.*) Jelentsük ki azt, hogy itt tévesen értelmeztetek, mintha mi bármely irányban csorbítani akartuk volna, vagy csorbítottuk volna akaratlanul is. Ő Felső-

gének fejedelmi jogait; mintha mi itt bármily irányban tranzigáltunk volna más elveken álló pártok álláspontjával; mintha mi bármi tekintetben eltértünk volna attól a közjogi politikától, amelyet vallottunk eddig, vallunk ma és — bármit hozzanak ránk az események — rendületlen kitarással vallani fogunk a jövőben is. (*Zajon helyeslés, éljenzés és taps.*) A véderő kérdésében pedig ragaszkodjunk ahhoz a meggyőződésünkhöz, hogy mi a véderő nagyarányú fejlesztését meg kívánjuk szavazni, meg kívánjuk szavazni mentül előbb azért, mert ezt a magyar nemzetnek is életbevágó érdekéül ismerjük. (*Úgy van! Úgy van!*) De meg kívánjuk szavazni egy olyan rendszer megoldás keretében, (*Úgy van! Úgy van!*) amely megszabja azután a terjeszkedés, a teheremelkedés észszerű határait és egyúttal meghozza a nemzeti társadalomnak is a kétéves szolgálát áldásait. (*Hosszas, élénk helyeslés és taps.*) Ragaszkodjunk feltétlenül, minden utógondolat, minden kétértelműség nélkül a hatvanhetes közjogi alaphoz, egész politikai működésünknek ehhez a bázisához. (*Élénk helyeslés.*) Hiszen ha voltak is a múltban idők, amidőn ellenséges többségekkel szemben szükségesnek mutatkozott keresni a megoldást bizonyos kompromisszumok útján, keresni a megoldást nem hatvanhetes tényezők bevonásával:¹ ma, amidőn kompakt, akcióképes, feltétlenül megbízható hatvanhetes egységes többség áll a parlamentben, (*Úgy van! Úgy van!*) ma ennek joga és kötelessége a maga erejéből képviselni a hatvanhetes politikát.² (*Zajos helyeslés.*)

Végül, — hogy még a mostani közéletnek e domináló fontosságú kérdéséről megemlékezzem, ragaszkodjunk ahhoz az állásponthoz, amelyet pártunk a választójog kérdésében elfoglalt. (*Élénk helyeslés.*) Ragaszkodjunk ahhoz a korrekt és egyedül államférfiúi és egyedül komoly felfogáshoz, amelyet konzekvensül követett a miniszterelnök úr,³ hogy a nemzetnek ezt az életbevágó, nagy horderejű kérdését semmi más kérdéssel összekapcsolni, (*Élénk helyeslés.*) semmi más mellékcélnak kiszolgáltatni ne engedjük. (*Hosszantartó, élénk helyeslés és taps.*)

A mi válaszfelirati javaslatunk, amelyből a képviselőház válaszfelirata lett, körvonalazza azokat a főbb elveket, amelyekben mindnyájan egyet értünk; körvonalazza azt, hogy a választói jog reformját kívánjuk demokratikus irányban, de kívánjuk a nemzeti szupremácia és az intelligencia jogos befolyására való tekintettel. (*Hosszantartó, élénk helyeslés és taps.*) Hogy hol vannak azok a határok, ameddig e szempontok tekintetbe vétele mellett elmehetünk, erre nézve a részletekben lehetnek, vannak is köztünk nézeteltérések. Ezeket a nézeteltéré-

¹ Tisza itt nyilván Lukács László 1909-i kibontakozási kísérleteire (293)

céloz.

² Nem pedig az obstruáló ellenzékkel való kooperáció (293) útján

³ A véderőjavaslatoknak homlokterbe kerülése óta. (329).

seket általános jelszavak segítségével megoldani nem fogjuk soha. *(Úgy van! Úgy van!)* De ha minden mellékes kötelezettségtől menten, szabadon arra, hogy tisztán az ország közérdeke által vezettessük magunkat, vesszük kézbe ezt a kérdést, akkor, amikor konkrét adatok és konkrét javaslatok alapján beszélhetünk: nem kétlem, hogy sikerülni fog, akik a közélet mezején különben egyet értünk, megtalálni annak elvi alapjait, hogy ebben a kérdésben is egységesen állást foglaljunk. *(Zajos helyeslés és taps.)*

De ami ellen, azt hiszem, tiltakoznia kell minden komolyan gondolkozó magyar embernek, az az volna, hogy most a katonai kérdésnek bárminő áthidalása miatt, ilyen mellékes tekintet miatt, kiszolgáltassuk ezt az óriási horderejű kérdését a nemzetnek olyan jelszavaknak, amelyek azután, nem tudom, hova visznek;¹ amelyek azonban minden esetre nemzeti életünk alaposzlopait rendíthetik meg és tehetik tönkre. *(Úgy van! Úgy van!)*

Ezek azok a sarkalatos alapelvek, tiszteit barátaim, amelyeket igénytelen nézetem szerint a jelen pillanatban hangsúlyoznunk kell. Hangsúlyoznunk kell azért, hogy felvilágosítást és tájékozást nyújtsunk a mi álláspontunkról minden hányban, hogy ezzel hozzájáruljunk a helyzet tisztázásához, hogy ezzel megkönnyítsünk egy a valódi alkotmányosság szempontjainak is megfelelő kibontakozást.

Azt hiszem, a párt tartozik magának és tartozik az országnak azzal, hogy ebben a pillanatban ne bujkáljon a maga álláspontjával, *(Élénk tetszés és helyeslés.)* hanem kötelező párt-határozatba foglalja azokat a sarkalatos elveket, amelyeket el kell fogadnia mindenkinek, aki a párt tagja akar maradni. *(Szűnni nem akaró, meg-megújuló, zajos helyeslés, éljenzés és taps.)*

Ebből a felfogásból kiindulva, ajánlom elfogadásra a következő határozati javaslatot: *(Halljuk! Halljuk!)*

„A párt, amidőn a legmélyebb sajnálattal veszi a kormány lemondását tudomásul, hálás elismerésének, ragaszkodásának és bizalmának ad kifejezést annak minden tagja, *(Úgy van! Úgy van!)* elsősorban Khuen-Héderváry Károly gróf iránt. *(Szűnni nem akaró zajos éljenzés és taps. A párt tagjai felállanak.)*

Egyúttal kijelenti, hogy a nemzet és király jogait egyaránt tiszteletben tartó, érdekeit egyaránt biztosító elveihez rendületlenül ragaszkodik, a válság mielőbbi megoldását s a kétéves szolgálatra alapított véderőreform megalkotását óhajtja *(Élénk helyeslés.)* és csak olyan kormányt hajlandó támogatni, ame-

¹ Ezt kívánták Justhék a sokat emlegetett „választójogi priusz“-szál.

lyik az 1888. évi XVIII. törvénycikkben Ő Felségére ruházott fejedelmi jog tartalmára vonatkozólag a *miniszterelnök által elfoglalt álláspontot magáévá teszi, (Hosszantartó, zajos helyeslés, éljenzés és taps.)* fenntartás és hátsó gondolat nélkül, kizárólag az 1867-i közjogi alapon áll s a választójog reformját a képviselőház válaszfeliratában lefektetett elvek alapján kívánja megoldani.“ *(Szűnni nem akaró, zajos éljenzés és taps.)*

T. barátaim! Ajánlom nektek ezt a határozati javaslatot a helyzet komolyságának és a reánk háruló felelősségnek teljes tudatában, de abban a meggyőződésben, hogy mentői komolyabb a helyzet és mentői nagyobb a reánk háruló felelősség, annál rendületlenebb szilárdsággal kell megállanunk politikánknak azon sarkalatos alapelve mellett, *(Élénk helyeslés.)* hogy nekünk a közjogi harcok eliminálásával, a létező közjogi rendhez való ragaszkodással, a nemzet és a király jogait egyforma szeretettel, egyforma gonddal kell őriznünk és teljes intakságukbau kell fenntartanunk. *(Élénk helyeslés.)* *Én Magyarországon nem ismerhetek külön nemzeti és külön dinasztikus jwlitikát;* mert téves volna nemzeti politikát akarni csinálni a dinasztia nélkül, a dinasztia támogatása nélkül és éppen olyan téves volna dinasztikus politikát csinálni a nemzet támogatása nélkül, *(Viharos helyeslés és taps.)* a magát jogai állományában teljes biztonságban érző nemzet odaadó támogatása nélkül. *(Élénk tetszés.)* Csakis erre a két oszlopra, a király és a nemzet jogainak teljes épségére építhetjük fel a király és a nemzet közti harmónia politikáját, *(Úgy van! Úgy van!)* az egyedüli politikát, amellyel a magyar nemzet ügyeit is sikerrel vihetjük előbbre. *(Úgy van! Úgy van!)*

T. barátaim! Ennek a politikának voltunk hívei a múltban is. Talán a legtöbben, akik most itt vagyunk, itt állottunk együtt néhány évvel ezelőtt is, akkor, amikor ez a politika vereséget szenvedett. Akkor mint megvert pártnak is jelszavunk az volt: légy hű mindhalálig, mert azt hittük, bármilyen szomorúan alakultak légyen a nemzet közviszonyai, azzal tartozunk a nemzeti érdeknek, azt a szolgálatot tehetjük még a nemzetnek, hogy kitarunk híven, becsületesen az ellenünk felizgatótt közvélemény és szenvedélyek minden hullámaival szembenézve, amellet, ami a mi igaz meggyőződésünk szerint a nemzetnek jól felfogott érdeke, *(Zajos tetszés és taps.)* és mert azt tartottuk, hogy az a kötelesség vár még reánk, hogy elveink zászlaját szeplőtelen tisztaságban őrizzük meg az utókor számára. Mert hiszen én legalább akkor alig képzeltem volna azt, hogy mi még abba a helyzetbe juthassunk, hogy magunk vehessük azt a zászlót a kezünkbe. Ebben a feltevésemben csalódtam. Az a férfias és önfeláldozó magatartás, amelyet a szabadelvű párt végperceig tanúsított, korábban termette meg a maga

gyümölcsseit, mint gondoltam: alig néhány esztendő múlva itt állunk ismét egy nagy, harcképes, egységes hatvanhetes párt, (*Zajos éljenzés és taps.*) hogy felvehessük újból és sikerrel vihesseik diadalra ezt a politikát. (*Élénk éljenzés.*)

És teljes ambícióval, teljes odaadással, teljes munkakedvvel láthatunk ehhez a feladathoz, de csak akkor, ha az a politika igazán a mi politikánk, igazán az a politika, amely a magyar nemzet pozícióját, állását fenntartja azon a magaslaton, amelyre helyezték azok a nagy magyar férfiak, akik a nemzet részére a dualizmust és a paritást megteremtették.

Mentől komolyabbak az idők, mentői nagyobbak lehetnek a veszedelmek, annál kevésbé szabad ezen a téren tranzigálni, annál kevésbé szabad erről a sziklaszilárd talajról bármely irányban is lecsúszni. (*Hosszas, élénk helyeslés.*) Hiszen voltak máskor is komoly és nehéz idők, zúdultak olyan szenvedések a nemzetre, amelyeket csodával határos, hogy ki bírta állani; és vájjon miért bírta ezeket kiállani? Kiállotta azért, mert volt vezére, aki rendületlenül tartotta meg a törvénytisztelet, a törvényes rend talaján; aki az első alkalmat felhasználta arra, hogy a fejedelmi és nemzeti jogok integritásának alapján békéltesse ki királyával a nemzetet. (*Élénk tetszés.*) Ezt a célt szolgáljuk, t. barátaim, mi is akkor, ha a bizonytalannak látszó jövő minden esélyével szemben dokumentáljuk azt, hogy minden mellétekintet, minden kétértelműség, minden, bármely irányban való elcsúszás és eltávolodás nélkül, függetlenül a pillanat hangulataitól, a pillanat benyomásaitól, a pillanat veszélyeitől is, változatlan hűséggel folytatjuk a Deák Ferenc-féle politikát. (*Hosszas, élénk tetszés, helyeslés és éljenzés.*)

Ettől a meggyőződéstől áthatva, újból kérlek benneteket határozati javaslatom elfogadására. (*Percekig tartó, lelkes éljenzés és taps.*)

Az értekezlet egyhangúlag elfogadta gr. Tisza István határozati javaslatát.

Végül az elnök kifejezte a párt szeretetét és rendületlen ragaszkodását a miniszterelnökhöz, mint a párt vezéréhez. Ez újból tapsvihart váltott ki.

Ezzel az értekezlet lelkes hangulatban véget ért.

De — sajnos — nem ért véget, hanem még jobban elmérgesedett a rezolúciós válság. Ennek további fejleményeiről a következő számban lesz szó.

Mielőtt továbbmennénk, még a munkapárt ezen nevezetes értekezletéhez ¹ — a helyzetkép kiegészítése végett is — kívánunk néhány szót fűzni.

¹ Jelentősre hasonló a szabadelvűpártnak az 1894. május—júniusi egyházpolitikai válság csúcspontján tartott amaz emlékezetes értekezletéhez, amelyen a szabadelvűpárt erélyes és egyhangú állásfoglalása a lemondott Wekerle kormány mellett meghiúsította Khuen akkori horvát bán első kormányalakítási kísérletét. (39).

Lukács László feljegyzéseiben kiemeli, hogy Tisza ez alkalommal mondott beszéde „összes felszólalásainak egyik legszebbike volt“.

És a B. H. idevágó tudósítása feljegyzi, hogy „a beszéd után tömegesen tódultak a munkapárt tagjai Tisza üdvözlésére. Közöttük legelsőnek Lukács László pénzügyminiszter, ami újból tomboló lelkesedésre ragadta a jelenlévőket“.

Ennél a pontnál megemlítjük, hogy „Tisza és Lukács párbaja“ címmel cikk jelent meg a Neue Freie Presse 1912. márc. 8. reggeli számában, mely szerint a rezolúciós válság mögött igazában Tisza és Lukács közötti harc folyik a hatalomért a választójogi kérdésből folyólag. Tisza határozati javaslata a Lukács-kormánynak akarja útját állani, melyet a Justh-párt is támogatna. (B. H. 1912. márc. 9. sz.)

Nyilván ezzel a cikkel áll kapcsolatban a B. H. ugyancsak 1912. márc. 9-i számának következő közleménye:

„Tisza István nyilatkozata.

Munkatársunk ma (márc. 8.) a munkapárt értekezlete után felkereste Tisza István grófot, aki a munkapárt magatartásáról a következő nyilatkozatot tette:

A mai értekezlet lefolyása és az együttérzésnek megnyilatkozása eléggé megmutatta, hogy alaposan csalódnak azok, akik a munkapárt bomlására számítanak. Ez a párt egységes és összeforrott. Ez ma kétségtelenül kitűnt.

Jól tudom, hogy némely oldalról újra meg újra ellentéteket keresnek köztem és Lukács László között, sőt ezekre az állítólagos ellentétekre számítanak is bizonyos körökben. De erről valóban sem én, sem Lukács László nem tehetünk. Abból a körülményből, hogy valamikor régebben¹ valóban ellentétes volt a felfogásunk a politikai eljárásra nézve, egyáltalában nem lehet következtetni arra, hogy abból az ellentétből ma bármi szikrányi is fennmaradt volna. Más volt a helyzet akkor, mikor bizonyos emberek,² mint utolsó szalmaszálba, kapaszkodtak Lukács Lászlóba és talán kapaszkodtak bele később is. És más a helyzet ma, amikor egy nagy egységes hatvanhetes párt áll mögöttünk, amely pártnak egyaránt munkásai vagyunk. Már pedig azt feltételezni Lukács Lászlóról, hogy ennek a pártnak bomlását kívánná, — ugyebár józanul ezt még csak feltételezni sem lehet? Aki pedig mégis megteszi, az nem ismeri kellően Lukács Lászlónak sem nagy eszét, sem politikai tudását, sem pedig rengeteg tapasztalását“.

¹ T. i. 1909-ben, amikor Lukács László tudvalevőleg (293) eleinte a még akkor egységes függetlenségi pártra, később csak a különvált Justh-csoportra támaszkodva, akart kormányt alakítani. Lukácsnak ezt az akcióját akkoriban nemcsak Tisza helytelenítette, hanem a volt szabadelvűpárt hozzá közel álló vezetői is.

² Vagyis Justhék. Hiszen a fentebb említett 1911-i Justh-Kristóffy-féle kibontakozási terv is nyilván a Lukács László elnöklése alatt alakuló választójogi kabinetet tartotta szem előtt.

336. Beszéd a nemzeti munkapárt 1912. márc. 31-i értekezletén: a munkapárt új álláspontjának szüksége a király aggodalmi miatt támadt új helyzetben; a nézeteltérést okozott kérdés rendezésének elhalasztása; az új elhatározás okai. (Előzmények: a rezolúciós válság további fejleményei: a márc. 8-i munkapárti határozat hatása; királyi kihallgatások; a király le akar mondani; Khuen elejti a rezolúció tervét; tárgyalásai az ellenzék vezéreivel nem vezetnek eredményre; a márc. 30-i kéziratok: királyi szózat és a Khuen-kormány reaktiválása.)

Lásuk lehetőleg röviden az 1888: XVIII. t. c. értelmezése körül a király és a képviselőházi többség között támadt nézeteltérés, az ú. n. rezolúciós válság további bonyodalmait,

E részben is folytatólag Lukács László feljegyzéseit¹ követjük.

Gr. Tisza István határozati javaslatának a márc. 8-i munkapárti értekezleten történt elfogadásával (335) „a többség — írja Lukács — hozzákötötte magát az 1888: XVIII. t. c.-nek a miniszterelnök által adott interpretációjához és ezzel meg volt adva a lökés nemcsak a Monarchia két állama közötti, hanem — ami ennél sokkal szomorúbb volt — egyszersmind a korona és a nemzet közötti súlyos meghasonlásra is“.

„Tiszának mindabban, amit (az értekezleten) elmondott, teljesen igaza volt. De ha tekintetbe vesszük — folytatja Lukács — az ellenzék által a múltban (1903-ban és 1905-ben) követett eljárást, amellyel nem egyszer a legnagyobb könnyelműséggel tette lehetlenné a hadseregnek rendes újoncozás útján való kiegészítését, amikor csakis az 1888: XVIII. t. c. igénybevételével lehetett a hadsereg és a honvédség békelétszámát legalább megközelítőleg fenntartani, amit azután az ellenzék törvénysértésnek deklarált: nem csoda, ha az újoncmegszavazási jog és a békelétszám kiegészítése össze nem tartozó kérdéseinek mesterséges összekapcsolása^{1 2} gyanút ébresztett Becsben még a velünk szemben elfogulatlan körökben is. És talán természetesnek fogjuk találni, hogy az e kérdésben mozgásba hozott hatalmas faktorok nem mindig gyengéd befolyása³ azt a meggyőződést ébresztette a hosszú betegségből alig lábadozó uralkodóban, hogy ő, sértetlenül megőrzendő királyi jogainak csorbítása nélkül, amelyeknek pedig egész teljességére szüksége van. ha uralkodói kötelezettségeit lelkiismeretesen teljesíteni akarja, — a magyar álláspontot nem fogadhatja el.“

„Így tehát a korona — hosszú idő után — ismét konfliktusba jutott a magyar parlamenti többséggel“...

¹ Vagyis Lukács László ny. miniszterelnöknek „Amikor Ferenc József le akart mondani a trónról“ c. visszaemlékezését a „8 Órai Újság“ 1929. dec. 25-i számában.

² Ennek a két kérdésnek összekapcsolása nem mondható „mesterséges“-nek. Hiszen a kettő szorosan összetartozott annak következtében, mert meg volt a lehetőség a nemzet újoncmegajánlási jogának kijátszására az 1888: XVIII. t.c.-nek — e törvény célzatával ellenkező — helytelen magyarázata útján.

³ Lukács itt minden bizonnyal Ferenc Ferdinandra céloz és a vele egy húrton pendülő bécsi tényezőkre.

„A király által (a kormányválság megoldása végett) meghallgatott. házelnökök és más 67-es politikusok¹ nyilatkozatai arról győzhették meg az uralkodót, hogy a mi pártunk — habár nem tartotta szükségesnek e konfliktus felidézését — most már a történetek és főleg a bécsi beavatkozás után presztízsének súlyos sérelme nélkül nem adhatja fel álláspontját. Másrésztől azonban a király szavai nem hagyhattak fenn kételety a tekintetben, hogy ő a tervezett rezolúcióhoz semmi körülmények között sem fog hozzájárulni.“

Ebben a vigasztalan helyzetben Kimen március 24-én és 25-én Bécsben kihallgatáson volt a királynál. „Elöttem feltűnő volt az a körülmény, — beszéli Lukács, — hogy a miniszterelnök még Bécsből értesített, hogy Tiszával és velem még ugyanazon napon este kíván találkozni. A bécsi vonat megérkezése után én mentem fel elsőnek a miniszterelnöki palotába, ahol Khuen feldőlt vonásai és a nála soha nem észlelt izgatottság mutatták, hogy valami rendkívülinek kellett történni. Úgy a pár perccel később érkezett Tisza, mint én, a legnagyobb megdöbbenéssel értesültünk a történetekről, amelyek Khuen szavai szerint semmi kételety nem hagytak fenn a tekintetben, hogy a király a trónról való lemondás gondolatával foglalkozik.“²

„Azt hiszem, bárki lett volna a mi helyünkön, amidőn arról

1 A két Ház elnökén kívül: Tisza István, Láng Lajos, Széll Kálmán, Andrássy Gyula és Zichy Aladár. (Nadányi, i. m. 79. 1.)

2 Kristóffy (i. m. 679. 1.) idevonatkozólag a következőket írja:

„Ferenc. József császár és király nyilvánosságra került lemondási szándékát akkoriban élénken kommentálták úgy a bécsi, mint a budapesti politikai körökben. Én a magam részéről sohasem tartottam komolynak ezt a lemondást. Inkább „Schreekschuss“-nak tulajdonítottam, melyet Ferenc József csak azért használt, hogy utódjára, Ferenc Ferdinándra, hivatkozhassék, akit „politikai mumus“ gyanánt játszott ki a magáról megfélekedezett 67-es munkapárttal szemben, ami bizony éppenséggel nem mondható lojális eljárásnak. Célját el íé érte, mert a munkapárt ugyancsak sietett a rezolúciós békát lenyelni. Nézetemben megerősített Fejérváry is, ki e tárgyban nekem a következőket mondta: Nem hiszek a lemondásban. Jól ismerem a királyt. Ő sohasem fog második lenni ott, ahol mindig első volt“.

Közvetlenül ezután azonban Kristóffy előadja, hogy „a lemondás híre a műhelyben érthető izgalmat okozott... Meglepetések elkerülése céljából a trónörökös elhatározta, hogy előre kidolgoztatja... mindazon politikai, alkotmányjogi és katonai intézkedések tervezetét, melyek a trónváltozás bekövetkeztével esedékessé lesznek. A műhely összes előadói felhívtak, hogy az említett kérdéseket dolgozzák fel s emlékirat keretében terjesszék a trónörökös elé... Helyzetemnél fogva nekem a magyar kérdés feldolgozása jutott, melyet az alábbi emlékirat keretében vesz kézhez a t. olvasó... A t. olvasót annyival inkább érdekelheti az alábbi elaborátum, mert abban tulajdonképen Ferenc Ferdinánd trónörökös terveit és politikai gondolatait fogja megismerni a Monarchia újjászervezéséről és a magyar reformokról“, (i. m. 679—680. 1.)

Megjegyezzük még, hogy Kristóffy emlékirata szerint az abban tervezett s a magyar alkotmány felforgatására irányuló reformokat még a koronázás előtt kellene megvalósítani. És pedig parlamentáris úton, ha lehet; oktroi által, ha kell.

Ferenc Ferdinánd kormányzati programjáról l. még Bruckner Győző i. m. 43. s k. L; Lammasch, i. m. 81. s k. 1.; Sosnoskv, 75. s k. 1.; Goos i. m. 49—51. 1.

volt szó, hogy megmentessék a Monarchia és elsősorban Magyarország beláthatatlan és következményeiben ki nem számítható bonyodalmaktól: nem juthatott volna más elhatározásra, mint amelyre mi mindjárt az első percben jutottunk, hogy t. i. mindent el kell követnünk a királynak e nehéz helyzetből való kiszabadítására és ennél fogva vállalunk kell a felelősséget a tervezett rezolúció elejtéséért. Másrésztől keresnünk kellett a módot a nemzet megnyugtására is, hogy a rezolúció elejtése minél kevesebb félreértést és keserűséget idézzen elő. Abban állapotunk meg tehát, hogy kérni fogjuk Ő Felségét egy, ezeket a célokat szolgáló kézirat kibocsátására.“

Majd elmondja Lukács, hogy Khuen igyekezett az ellenzék bízalmas tárgyalás útján eddigi merev álláspontjáról eltéríteni. „Khuennek az ellenzék vezérférfiaival folytatott tanácskozásai azonban nem vezettek a kívánt eredményre, amennyiben azok az országos határozat elejtése esetére azt kívánták, hogy annak lényeges tartalma törvénybe iktatassék.¹ Miután a király ezt a módosítást éppoly kevésbé fogadhatta volna el, mint a rezolúciót, azért a miniszterelnök kénytelen volt az ellenzékkel való egyöntetű eljárás reményéről végleg lemondani és kizárólag a nemzeti munkapártra támaszkodva, tenni meg a további lépéseket.“

„Khuen márc. 28-án utazott Bécsbe. Kívánságára én is vele mentem. Magával hozta a királyi kéziratnak — úgy hiszem — Tisza által készített tervezetét, melyet egy pár, általam javasolt módosítással, másnapi kihallgatása alkalmával Ő Felsége elé terjesztett. A király elfogadván a kiadandó kézirat szövegét, ...megtörténhetett a kormány reaktiválása.“

Ilyen előzmények után jelent meg a Budapesti Közlöny 1912. márc. 31-i számában első helyen 1912. márc. 30-i kelettel a miniszterelnökhöz intézett következő nagyjelentőségű királyi kézirat:

„Kedves gróf Khuen-Héderváry!

Mély sajnálattal észleltem törvényadta fejedelmi jogaim tartalmára vonatkozó azt a nézeteltérést, mely önt és miniszter-társait lemondásuk benyújtására indította volt.

Kormányzatomnak az alkotmányos élet áldásos helyreállítását követett egész ideje alatt gondosan örököttem a törvény és az alkotmányos rend épségben tartása felett.

Zavartalan birtokában van a nemzet összes alkotmányos jogainak. ezek között az újoncmegajánlási jognak is és mi sem áll tőlem távolabb, mint ennek érintése vagy csorbítása.

Másrésztől azonban ragaszkodnom kell az 1888. évi XVII. t. c.-ben reám ruházott azon fejedelmi jogaimhoz is, amelyek értelmében behívhatom vagy benntarthatom az ezen törvényben megjelölt tartalékosokat és póttartalékosokat, amidőn ezt különös körülmények szükségessé teszik.

¹ L erre nézve a B. H. 1912. márc. 26—29-i sz. megjelent idevágó közleményeket. Erről tanúskodik pl. a B. H. 1912. márc. 31-i számának „A királyi manifesztum“ c. pompás vrzércikke, mely kitűnően méltatja a királyi kézirat alkotmányjogi és emberi jelentőségét, drámai erejű „document humain“ voltát.

Amilyen határozott akaratom tiszteletben tartani a nemzet alkotmányos jogait, éppen olyan határozottsággal kell alkotmányos fejedelmi jogaimat is sértetlenül fenntartanom és uralkodói feladatomban csak akkor felelhetek meg, ha együttesen tölthetem be ezen kettős hivatásomat.

Bizalommal hívom fel a nemzetet, könnyítse meg ezen feladatomban lelkiismeretemmel összeegyeztethető módon való teljesítését és ezzel biztosítsa a király és a nemzet egyetértésén alapuló alkotmányos munka folytatását.

Kelt Bécsben, 1912. március hó 30-án

Ferenc József s. k.

Gróf Khuen-Héderváry Károly s. k.“

Ugyancsak a Budapesti Közlöny 1912. márc. 31-i számában jelentek meg — a királynak igazában a nemzethez intézett ezen egyedülálló szózata után — a kormány újbóli kinevezésére vonatkozó márc. 30-i királyi kéziratok is.

A királyi szózatnak — mondja Lukács — „óriási hatása volt. A nagyközönség csak ebből ismerte fel a helyzet egész komolyságát és mindenki — belsejében még az ellenzék is — méltányolta a kormány gyors és bátor elhatározását, mellyel magára vállalta az ódiomot, csakhogy elhárítsa az országot fenyegető katasztrófát.“¹

Március 31-én este valamennyi politikai párt értekezletet tartott, hogy állást foglaljon az aznap reggel megjelent márc. 30-i királyi kéziratok dolgában.¹²

A nemzeti munkapárt értekezletén³ meleg ünneplésben részesítették a kormányt és főleg a miniszterelnököt, ki elsőnek röviden előadta a kormány újabb kinevezésének előzményeit; azokat az okokat, amelyek miatt a rezolúció tervét elejtette és újra vállalkozott az ország ügyeinek vitelére. „És itt ki kell jelentenem — úgymond — hogy természetes, hogy mi azt a jogi felfogásunkat amely miatt nézeteltérés állott elő,⁴ nem változtathatjuk meg; de az előbb említett körülményekre való tekintettel,⁵ annak érvényesítésétől clállunk. Úgy ahogy elállunk minden határozathozattól, amint az tervezve volt, egyedül azért, mert a királyhűség által diktált kötelességünk ama király iránt, akinek a nemzet annyit köszönhet alkotmányos életének visszaállítása óta: azt pa-

¹ Nagyon jellemző, hogy Lukács László is „az országot fenyegető katasztrófának tekinti Ferenc Ferdinánd trónörökös esetleges trónraléptét.

⁵ A két függetlenségi párt márc. 31-i értekezletét a következő számban érintjük.

³ Az erről szóló részletes tudósítást l. a B. H. 1912. ápr. 2-i számában. („A kormány és a pártok“. — „A munkapárt“ c. közlemény.)

⁴ Tehát azt a jogi felfogást, hogy a tervezett rezolúció nem csorbitja a királynak az 1888: XVIII. t. c. adta fejedelmi jogait.

⁵ Vagyis a király súlyos aggodalmaira, illetve arra való tekintettel, hogy a király felfogása szerint a rezolúció az ő hadügyi felségjogait csorbitotta volna.

pancsolta, hogy megkönnyítsük neki azt a feladatot, amelynek megoldásán lelki ismeretének nyugalma múlt; másfelől a nemzet-ről el kellett háritani azokat az igen aggasztó bonyodalmakat, amelyek előállhattak volna, ha a korona felfogásának következményei levonattak volna.“

Khuen után gr. Tisza István szólalt fel.¹

T. pártértekezlet! Tulajdonképpen úgy látszik, mintha fölösleges dolgot művelnék felszólalásommal, mert hiszen ahhoz, amiket igen t. barátom most elmondott, hozzátenni valóm, vagy abból elvenni valóm nincsen. Mindazonáltal úgy érzem, hogy talán mulasztást követnék el, ha éppen én, aki alig pár héttel ezelőtt^{1 2} szerencsés voltam itt kifejezést adni a párt álláspontjának, egy pár rövid szóban visszhangot nem adnék az ő nyilatkozatának.

T. barátaim! Az a párthatározat, amelyet legutóbbi értekezletünkön elfogadtunk, helyeselte a kormánynak az 1888. évi 18. t.-c. értelmezése körüli magatartását. Helyeselte azért, mert ebben a magatartásban a mi saját jogi meggyőződésünk jutott kifejezésre. Ez a jogi meggyőződésem, már legalább az én csekély személyemet illetőleg, most sem változott. Most is azt tartom, hogy ez a magatartás helyes volt; a mi álláspontunk semmi tekintetben nem csorbította a királynak alkotmányos fejedelmi jogait és mélyen sajnálom azokat a félreértéseket, amelyek folytatán erről Ő Felségét meggyőzni és az ő aggodalmait megszüntetni nem sikerült. Éppen ezért, mert ebben a felfogásban voltam és vagyok, csatlakoztam azokhoz, akik abban a felfogásban voltunk, hogy ezt a kérdést nyugodtan, a kapacitáció, a tárgyilagos érvek, Ő Felsége aggályainak eloszlatása útján kielégítő megoldás elé lehet vezetni.

Amint már t. barátom jelezte, ezen erre irányuló törekvéseink között állott be egy egészen új fordulat. Felmerült az a körülmény, hogy ő Felségének aggodalmai, amint az előtünk fekvő királyi kézirat maga mondja: lelkiismereti aggályok természetét vették fel, amelyek ő Felségére nézve kormányzati feladatának teljesítését tették volna lehetetlenné. Merőben új helyzet állott tehát be, amelyről azelőtt senkinek tudomása nem lehetett, amelyet azonban most maga a király hoz a magyar nemzet tudomására olyan kéziratban, amelynek minden sora egyfelől a helyzet végtelen komolyságának, másfelől Ő Felsége alkotmányos érzületének is (*Felkiáltások: Éljen a király!*), a magyar nemzet iránt érzett szeretetének és bizalmának tanú jele. (*Élénk éljenzés.*)

Ezzel a helyzettel szemben feltétlenül új elhatározásra

¹ Gr. Tisza István beszédét Az Újság 1912. ápr. 2-i számából vettük.

² T. i. a nevezetes márc. 8-i pártértekezleten. (336).

kell jutnia mindenkinek, tekintet nélkül arra, hogy hivatalos állásban van-e vagy sem, akit erkölcsi felelősség terhel a magyar nemzet sorsának intézése tekintetében. Ezt az új álláspontot aggódás nélkül, férfias bátorsággal s gyorsasággal foglalták el a kormány tagjai s most előttünk áll a feladat, hogy határozzunk saját magunktartására nézve. Hát nézzük meg, miből áll ez az álláspont? Amint igen t. barátom nagyon helyesen mondotta, nem abból áll, hogy megváltoztassuk meggyőződésünket; nem abból, hogy olyan határozatot fogadjunk el, amely ellenkezik meggyőződésünkkel, hanem egyszerűen abból, hogy arról a törekvésünkről mondjunk le, hogy az ebben a kérdésben elfoglalt meggyőződésünk az összes illetékes tényezők összhangzó meggyőződésévé váljék. Ez volt törekvésünk. Ezt nem sikerült elérnünk. Erről igenis lemondunk, ez a kérdés marad továbbra, mint eddig volt, nyílt kérdésnek király és nemzet között. Adja Isten, hogy soha se legyen aktuális. Egyáltalában valószínűtlen, hogy aktuálissá váljék, de ha valamikor aktuálissá válnék, akkor kell az akkor felelős tényezőknek ezt a kérdést megoldaniok. *(Helyeslés.)* T. barátaim! Én sohasem szoktam a kérdésekkel bujkálni, sohasem szoktam a tényállást elleplezni. Igenis, ebben bizonyos meghátrálás van; az a meghátrálás, hogy leteszünk arról, hogy ez a kérdés most rendeztessék. Ennyi és nem több. Magát a dologban elfoglalt álláspontunkat meg nem tagadjuk, azzal ellentétbe nem helyezkedünk. Ez van a mérleg egyik serpenyőjében. Hogy a másik serpenyőben mi van, arról talán fölösleges sokat beszélni;¹ mert hiszen, akinek az Úristen szemet adott, hogy lásson és fület, hogy halljon, az világosan megértheti mindazt, ami most a legfelsőbb kéziratból szól a magyar nemzethez. Én éppen azért csak egészen röviden vetem fel azt a kérdést mindnyájuk nevében: lehetséges volna-e, képzelhető volna-e azért a kérdéssért, amely most elintézésre várt volna közöttünk, kockára tenni

¹ „A másik serpenyőben“ volt Ferenc Ferdinándnak Magyarországon (a nemzetiségek egy részétől eltekintve) méltán rettegett trónrakövetkezése. Hiszen habár akkoriban még nem ismerhették részleteiben Ferenc Ferdinánd messzemenő kormányzati programját, annyi máris köztudomású volt, hogy a nemzetiségekre és az osztrák keresztényszocialistákra támaszkodó trónörökös kedvenc terve volt: „Gross-österreich“ megvalósítása a magyar államiság romjain; a dualisztikus szerkezetű Monarchiának centralisztikus-federalisztikus irányban való átalakítása.

Lukács László Ferenc Ferdinánd terveiről a következőket mondja: „A régi abszolutisztikus monarchiát akarta helyreállítani. Minden nemzetiségből tanácsadókat vett maga köré terveinek megvalósítása végett. Csupa jelentéktelen, tudatlan embert, (Közbevetőleg mondva: Ez ellen Kristóffy József bizonyára tiltakozott volna.) Én nagyon jól ismertem az ő magyarországi politikai és katonai ügynökeit; vigyáztam is a körmükre“. („Újabb részletek Lukács László emlékirataiból“ c. beszélgetés Lukács László ny. miniszterelnökkel a B. H. 1928. márc. 15-i sz.)

a nemzetnek mindazt az érdekét, amelyet Ő Felségének a királyi kéziratban említett lelkiismereti aggályai következményükben kockára tehettek volna? Vájjon a nemzetnek legnagyobb létérdekei, a nemzetnek politikai jó hírneve, azt mondhatnám, a nemzetnek becsülete: nem azt kívánja-e, hogy a nemzet tegye meg azt, ami a maga részéről szükséges ezeknek a lelkiismereti aggályoknak eloszlatására? És vájjon érhetné-e nagyobb, szégyenteljesebb csőd az önrendelkezési jogát visszanyert magyar nemzet paritásos állására fektetett nemzeti politikát, mint hogyha annak az uralkodónak ilyen felhívására, aki ezt a politikát megalapította, aki dinasztiájának évszázados tradícióival szakítva, új irányt szabott a dinasztia és a monarchia elé, aki a maga politikájának gerincévé az önrendelkezési jogát visszanyert magyar nemzettel való együttes politikát, harmonikus akciót tette, — ha ennek az uralkodónak ilyen felhívása a magyar nemzetnél süket fülekre talált volna? A nemzet érdekei iránti kötelesség, a köteles lojalitás Szent István koronájának viselője iránt, de talán mindennél erősebben az ű Felsége személye iránt érzett elévülhetetlen nemzeti hálának egész melege (*Éljenzés és taps.*) kell, hogy arra vigyen, pártkülönség nélkül minden magyar embert, hogy közviszonyainkat abból a veszélyes zsákutcából kihozzuk; hogy lehetővé tegyük azt, hogy a mi Felséges Urunk és királyunk aggodalmait teljes megszüntével, teljes megaláztatással és teljes örömmel folytathassa tovább a magyar nemzet jóvoltára irányított áldásos működését. (*Hosszas és lelkes éljenzés.*)

Ebben a meggyőződésben eleve helyeslem a kormány állásfoglalását; szívesen követem azon az úton, amelyen elindult és örömmel veszem a miniszterelnök úr kijelentéseit tudomásul. (*Éljenzés és taps.*)

Az elnök indítványára a miniszterelnök nyilatkozatait egyhangúan tudomásul vették. Ezzel az értekezlet véget ért.

337. Pohárköszöntő gr. Khuen-Héderváry Károly tiszteletere 1912. máj. 5-én rendezett búcsúlakomán: „felteszem, hogy két dologról már meggyőztelek benneteket“, „igaz emberek becsületes munkáját csak a kölcsönös bizalom teszi lehetővé“. (Előzmények: a rezolúciós válság vége: az ellenzék állásfoglalása a reaktivált kormánnyal szemben; Tisza húsvéti cikke a királyi szózatról; a Kossuth-párt újabb határozata az obstrukció kérdésében; a Khuen-kormány újból lemond; a Lukács-kabinet. — Décsy és Tisza Auffenberg ellen. — Lukács László miniszterelnök bemutatkozó beszéde a nemzeti munkapárt máj. 5. értekezletén.)

A reaktivált Khuen-kormány saját pártjával gyorsan rendbe hozta szénáját, már a márc. 31-i értekezleten (336) tisztázta a rezolúciós terv elejtéséből előállott új helyzetet. Nem sikerült azonban ezt az ellenzékkel szemben elérnie.¹

A háromnapos (ápr. 1—3.) bemutatkozási vita során megnyilatkozott ellenzéki vezérférfiak közül ugyanis egyedül Andrassy, ki a Kossuth-párttal létrejött febr. 24-i megállapodást (335) közvetítette: egyedül ő volt az, aki ápr. 1-én mondott képviselőházi beszédében nyíltan kijelentette, hogy „a maga részéről teljesen helyesli a miniszterelnök eljárását és az ő helyén maga is így cselekedett volna”.²

A Kossuth-párt ellenben mindjárt a bemutatkozó beszéd elhangzása után felmondta a barátságot.³ Kossuth Ferenc ugyanis a miniszterelnökét követő felszólalásában bejelentette, hogy „miután a kormány elállt attól a megegyezéstől, mely közte és pártom közt az ország jogvédelmére létrejött, mi is teljesen felmentve érezzük magunkat minden elvállalt kötelezettség alól és teljesen visszanyertük cselekvési szabadságunkat”. „Mi tehát — végzi beszédét — fenntartva elhatározási szabadságunkat, küzdeni fogunk a benyújtott véderőjavaslat ellen, de kivált az ellen, hogy a véderőjavaslatban benmaradjanak oly intézkedések, melyek a nemzet jogállományát csökkentik”.

Ebből folyólag beterjeszti a következő határozati javaslatot: „Küldjön ki a Ház egy huszonegytagú bizottságot azzal a megbízással, hogy készítsen egy hódolatteljes felirati javaslatot, melylyel a Ház igyekezzék meggyőzni Ő Felségét a királyt arról, hogy az 1888: XVIII. t.-c.-nek az az értelmezése, amely nem csorbítja a nemzet újoncmegajánlási jogát, semmi törvényen nyugvó felségjogot nem sért”.⁴

A másik két függetlenségi csoport (Justhék és a pártonkivüliek) vezérszónokai a véderőjavaslatok elleni legkérlelhetőbb harcot hirdetik.

Ápr. 2-án, a bemutatkozási vita második napján, pedig Désy

¹ L. a következőkre is a rövid életű reaktivált Khuen-kormány lemondásáig terjedő időszakra vonatkozólag Lukács Lászlónak a két előző számban többször idézett hírlapi cikkét.

Aponyi — ugyancsak ápr. 1-i beszédében — szintén kijelenti, hogy „hasonló helyzetben hasonló kötelesség súlya alatt levőnek érezné magát is”. Ebből azonban nem vonja le azt a következtetést — mint Andrassy —, hogy helyeselje a kormány eljárását, hanem ajánlja Kossuth Ferenc határozati javaslatának elfogadását.

³ Megjegyzendő egyébként, hogy a Kossuth-párt már márc. 31-i értekezletén kimondta, hogy sem a márc. 30-i királyi szöveget, sem a kormány és a munkapárt azzal kapcsolatos eljárását nem tartja kielégítőnek.

A Justh-párt pedig ugyancsak márc. 31-én tartott értekezletén egyhangúlag úgy határozott, hogy változatlanul folytatja a parlamenti harcot a Khuen-kormány ellen, annál is inkább, mert a királyi szövegben egy szó sincs a választójogi reformról. (B. H. 1912. ápr. 2-i sz.)

⁴ Kossuth határozati javaslatához csatlakozott Apponyin kívül: Zichy Aladár (néppárt), Egry Béla (pártonkivüli függetlenségek csoportja) és Szabó István (gazdapárt).

Zoltán¹ kijelenti, hogy a visszanyert szabad kezet arra fogja felhasználni, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel küzdjön a véderőjavaslat ellen.

A háromnapos bemutatkozási vita ugyan azzal végződött, hogy a képviselőház tudomásul vette a kormányt kinevező királyi leiratot és elutasította Kossuth Ferenc határozati javaslatát, egyben pedig a húsvéti szünet utáni legközelebbi ülés (ápr. 12.) napirendjére újból a véderőjavaslat folytatólagos tárgyalását tűzte ki.

Ámde ennek a napirendnek betartását ülésről-ülésre ismét lehetetlenné tette a Justh-párt rendezésében újra kezdődő technikai obstrukció, melynek új erővel fellobbanó tüzeire olajat öntött a Kossuth-pártnak ápr. 11-én hozott szemforgató határozata.⁸ Ebben ugyanis Kossuth Ferenc indítványára kimondta, hogy miután a kormány nem tartotta be a rezolúció dolgában vele kötött megállapodást: a párt „visszatér az 1911. júliusban hozott ama határozatához, mely szerint a véderőjavaslatok ellen teljes erejével küzd és elvárja minden párttagtól, hogy a küzdelemben vegyen részt, de természetesen — a párt hagyományaihoz híven — mindenkinek lelkiismeretére bizza a küzdelem fegyvereinek megválasztását“.

Hiába sürgette hát a parlamenti béke helyreállítását gr. Tisza István búsvét vasárnapján (Az Újság 1912. ápr. 7-i számában megjelent) „Királyi szózat“ c. vezércikkében. Hiába hirdette a visszatérést az „építő munka“ terére. Hiába írt ott a parlament tehetetlen vergődésének nagy veszélyeiről a magyar nemzetre, mely „hárszabályaink fetisimálásába és közjogi vesszőparipák kergetésébe elveszve“, nem adja meg a nagyhatalmi állás követelményeit s így kompromittálja magát és kockára teszi a 67-i kiegyezés nagy áldásait. És másrésről hiába hangoztatta, hogy a többség kettős feladata: megadni trón és nemzet biztonságának katonai előfeltételeit és újra akcióképessé tenni a nemzeti akaratot.

Húsvét után a parlamenti helyzet éppoly vigasztalan, mint kevés kivétellel, rövid időközöktől eltekintve, 1911. júl. közepétől (329) a húsvéti szünetig eltelt közel kilenc hosszú hónapon át. Sőt lehetőleg még reménytelenebb.

Khuen állása tarthatatlanná vált. „A nagy és egységes párt ellenére, mellyel feltétlenül rendelkezhetett, kilenc hónap óta egyetlen lépéssel sem bírta a megoldáshoz közelebb vinni a feladatokat, amelyekre vállalkozott“.^{1 2 3 4 5}

Ehhez járult még az is, hogy a történtek és főleg a munkapárt márc. 8. állásfoglalása után (335) lehetetlenné vált Auffenberg közös hadügyminiszterrel együtt működni és ez utóbbi eljárását

¹ Désy volt — mint tudjuk — a kormánnyal folyt februári béketárgyalásokban (335) Apponyin kívül a Kossuth-párt álláspontjának tolmácsa a képviselőházban.

A Kossuth-párt ápr. 11-i értekezletéről beszámol a B. H. 1912. ápr. 12-i számában.

³ Mondja Lukács László idézett cikkében.

a delegáció közeledő ülészakában még a munkapárt kebeléből is várható támadások ellen megvédenie.¹

„A kabinet, látván a helyzet súlyos voltát, a húsvét utáni minisztertanácsok egyikén abban állapodott meg, hogy kérni fogja felmentését és Khuen Bécsbe utazva, 1912. ápr. 17-én újból benyújtotta lemondásunkat.

A király ez alkalommal — eltérve az eddigi szokástól — senkit sem hallgatott meg, hanem ugyanazon a napon, amelyen a Khuen-kabinet lemondását elfogadta,¹ ² intézkedett, hogy haladéktalanul utazzam Bécsbe“.

Ezzel az adattal végződik Lukács László nagyérdékű cikke. Ehhez még csak azt fűzzük hozzá, hogy Khuen a képviselőház ápr. 18-i ülésén ebben a mondatban jelentette be a kormány lemondását: „Miután a kormány arról győződött meg, hogy a fennálló körülmények között a Ház politikai irányítására többé nem alkalmas, beadta lemondását, melyet Ő Felsege lk. elfogadni méltóztatott“.

És ugyanaz nap este gr. Tisza István a munkapárti klubban kijelentette, hogy szolidáris Lukács Lászlóval. Később még kifejtette, hogy „a mostani körülmények között Lukács Lászlót tartja a legalkalmasabb politikusnak a miniszterelnökségre, akinek megbízását azzal a megnyugvással fogadhatja a munkapárt, hogy neki sikerülni fog békés úton is helyreállítani a parlament munkaképességét,“³

Lukács Lászlót a király másnap, ápr. 19-én, kihallgatáson fogadta és (a Búd. Tud. félhivatalos jelentése szerint) azonnal kinevezte miniszterelnökké.⁴

A kormányváltásra vonatkozó királyi kéziratok ápr. 22-ről vannak keltezve és a Budapesti Közlöny 1912. ápr. 25. számában jelentek meg.

A Lukács-kormány kinevezésével végződött igazában a márc. 8. óta annyira kiélesedett, hosszú rezolúciós válság⁵

¹ Lukács érdekesen ismerteti Auffenbergnek a véderő kérdésében a magyar kormány és a többségi párt ellen követett teljesen inkorrekt eljárását. És viszont kiemeli azt a tényt, hogy „Auffenberg, akit eddig az osztrák kormánykörök sem szerettek, a rezolúció kérdésében elfoglalt álláspontja folytán egyszerre népszerű alakká vált, aki mellé sorakozott az osztrák kormány és közvélemény is“.

Ami pedig a munkapártnak Auffenberggel szemben elfoglalt álláspontját illeti, erre rávilágít gr. Tisza Istvánnak a pártkörben tett következő nyilatkozata: „Lehetetlenség, hogy Auffenberg dolgait a delegációban szóvá ne tegyük. Nyilvánvaló volt elejétől fogva, hogy Auffenberg biztatta az ellenzékét (t. i. a Justh-pártot) a katonai provizóriummal és ezzel az eljárásával akár közvetve, akár közvetlenül, de kétségtelenül támogatta az obstrukciót az ellen a katonai javaslat ellen, melynek védőjének és leghűségesebb támogatójának kellett volna lennie. Auffenberg okozta a rezolúció körül keletkezett bonyodalmakat is. Mindezek után teljességgel lehetetlen, hogy még csak kritika tárgyává se tegyük eddigi szereplését“ (B. H. 1912. ápr. 16-i sz. „A munkapártból“ c. cikk.)

² Tehát még ápr. 17-én.. (B. H. 1912. ápr. 18-i sz.)

³ B. H. 1912. ápr. 19-i sz. „Lukács László és a munkapárt“ c. cikk.

⁴ B. H. 1912. ápr. 20. sz.

⁵ Az emlékezetes rezolúciós válság bonyodalmairól l. még Gratz II. 249—253. l.

Az új kabinet ápr. 29-én mutatkozott be mindkét Házban. A képviselőház elhatározta, hogy a miniszterelnöki programbeszéd feletti vitát a delegációk üléseinek befejezése után kezdi meg.

A delegációkat Ő Felsége ápr. 30-ra hívta össze Bécsbe.

Erről itt csak azért teszünk említést, mert a rezolúciós válságnak a magyar delegáció május 1-én tartott ülésén egy nagyon jellemző s így figyelemre méltó utóhangja támadt¹

Désy Zoltán ugyanis szóba hozva ezt a válságot, felolvasta Tiszának a munkapárt márc. 8-i értekezletén tett nyilatkozatát (335) Auffenberg beavatkozásáról. Teljesen azonosította magát Tisza kijelentéseivel és a következő határozati javaslatot terjesztette elő: „Mondja ki az Országos Bizottság, hogy a hadügyminiszter úrnak azt az eljárását, mellyel egyfelől a törvényeink értelmében tisztán magyar közjogi kérdésbe beleavatkozott, másfelől a magyar kormánnyal szemben köteles szolidaritást megsértette, — helyteleníti“.

Gr. Tisza István erre általános érdeklődéstől kísérvé kijelentette, hogy a megváltozott politikai helyzetben ezáltal nem tartja időszerűnek Désy indítványának tárgyalását. Ezért azzal a kéréssel fordul Désyhez, hogy „indítványát ne tegye ki a leszavaztatásnak, ami némi tekintetben teret nyitna arra, hogy ferde világlátásban álljon a közvélemény előtt a delegáció állásfoglalása“.

Íme, ez az incidens is mutatja, hogy miért kellett Khuennak a miniszterelnöki székéből távoznia.

Május 6-án kezdődött Lukács László kormányelnök programbeszédéről való vita, melyet — mint említettük — az új kabinet ápr. 29-i bemutatkozása után a delegációk ülésezésének idejére elhalasztottak.

Előtte való nap, máj. 5-én, este tartotta a nemzeti munkapárt értekezletét² melynek kettős célja volt: Khuen búcsúztatása és Lukács bemutatkozása új minőségében.

Lukács miniszterelnököt br. Láng Lajos üdvözölte, hangoztatván, hogy Lukács László kinevezése annyival nagyobb örömet hozott, mert ő volt az első, ki a volt szabadelvűpárt tagjait maga köré gyűjtötte és a párt szebb jövőjét elevenen tartotta.³

Lukács László válaszában rámutatott arra, hogy azon teendők közül, amelyekre a kormány vállalkozott, „legkiemelkedőbb feladat az országgyűlés, illetőleg a képviselőház munkásságának rendbehozatala és megszüntetése annak a szomorú állapotnak,

¹ B. H. 1912. máj. 3-i sz.

² A munkapárt május 5-i értekezletéről és az utána következő lakomáról l. a B. H. 1912. máj. 7-i számában megjelent részletes tudósítást: „Hédervary és Lukács. — Búcsú és üdvözlés“ címmel.

Tiszának a lakomán mondott pohárköszöntőjét Az Újság 1912. máj. 7-i számából vettük.

³ Azzal t. i., hogy 1906. őszén megalakította a Nemzeti Társaskört; annak szervezője és éltető lelke volt. (290) és (301).

amely az ország- belső erőit elsorvasztja, kifelé pedig megalázásoknak teszi ki az országot“. Az állam tekintélyét veszélyezteti az a lehetetlen állapot, hogy csekély szánni ember képes az egész állami gépezetet megakasztani. „Ha élni akarunk és ha fejlődni akarunk, ennek az állapotnak véget kell vetni és én kijelentem, hogy ezen feladatom megoldásában semmiféle akadályok engem visszatartani nem fognak és hogy ezen kérdés megoldásában kész vagyok minden rendelkezésemre álló eszközt igénybe vonni“. Majd szólt a választójogi reform szükségességéről, ámde kijelenti, hogy a nemzetre és államra végveszéllyel járó szélsőségekre a párt nem kapható és nem is kényszeríthető. Beszédét azzal végzi, hogy még mindig bízik a békés kibontakozás lehetőségében; ha azonban ebben a reményében csalódná, úgy akkor sem fogja letenni a fegyvert, hanem küzdeni fog azért a jó ügyért, amelynek győznie kell. Erre a munkára — és ha kell — erre a küzdelemre hívja fel a pártot.¹

Az értekezlet után a munkapárt tagjai gr. Khuen-Héderváry Károly tiszteletére díszlakomára gyűltek össze a Royal-Szálló emeleti nagytermében. A lakomán mintegy 600-an vettek részt.

Elsőnek Berzeviezy Albert emelkedett szólásra. A párt nevében búcsúztatta Khuent, mint vezért.

Khuen megköszönte az iránta megnyilvánult meleg rokonszenvet és utódjára, Lukács Lászlóra, üritette poharát.

Majd Lukács köszöntötte fel Khuent.

Végül a szűnni nem akaró „halljuk Tisza Istvánt!“ kiáltásoknak engedve, gr. Tisza István emelkedett szólásra:

Kedves barátaim! Miután most már szerencsésen elérkeztünk a vad tósztok idejéhez, engedek szíves felhívástoknak és három rövid szót intézek hozzátok. (*Halljuk! Halljuk!*) Az én kedves barátom, Khuen Károly azt mondta, hogy aki vezetni akar, annak tudnia kell engedelmeskedni is. Én, kedves barátaim, igyekeztem erre a közelmúltban. És igyekezni fogok a jövőben is, hogy bebizonyítsam azt, hogy jobban tudok engedelmeskedni, mint vezetni. (*Zajos derűtség és éljenzés.*) Két dologról szeretnék benneteket... de talán nem is szükséges; mondjuk úgy: felteszem, hogy két dologról már meggyőztelek benneteket, Az egyik az, hogy soha senkit sem követni, akít mélyreható elvi ellentétek választanak el; (*Helyeslés és éljenzés.*) a másik az, hogy olyan férfiút, akivel a nagy elvi kérdésekben egynek érzem magam, tudok követni erőm egész megfeszítésével, szívemnek, lelkemnek egész melegével. (*Lelkes éljenzés és taps.*) T. barátaim! Az ország mai helyzete is olyan,

¹ Lukács Lászlónak eme harcias bemutatkozó beszéde bizonyára némi csatlóást keltett azokban, akik Lukács megbízatásától kezdetben azt várták, hogy neki sikerülni fog az ellenzékkel (elsősorban a Justh-párttal) való megegyezés útján helyreállítani a Ház munkaképességét.

hogy itt igaz embereknek becsületes munkájára van szükség. *(Igaz! Úgy van!)* Igaz emberek becsületes munkáját pedig csak a kölcsönös bizalom teszi lehetővé. Én áthatva ettől a bizalmtól, felajánlom ezt a bizalmat és kérve ezt a bizalmat, a mi vállvetett munkásságunk üdvös eredményére ürítem poharamat. *(Szűnni nem akaró éljenzés és taps.)*

Tisza tehát eme rögtönzött pohárköszöntőjében is, miként előzőleg már ismételten a pártkörben (335), hangoztatta szolidaritását Lukács Lászlóval.

338. 1912. máj. 22-i országos ülés. — Gr. Tisza István elnöki székfoglalója. (Napló XVI. k. 275—276. 1.) Előzmények: Lukács eredménytelen béketárgyalásai és a nemzeti munkapárt máj. 17-i értekezlete; Návay lemondása és az elnökválasztás napirendre tűzése; a nemzeti munkapárt máj. 21-i értekezlete Tiszát jelöli az elnöki állásra; a máj. 22-i elnökválasztás és az ellenzék.

Az ápr. 29-i miniszterelnöki beköszöntőhöz fűződő háromnapos vitát bezáró máj. 8-i beszédében Lukács László annak a reménynek adott kifejezést, hogy a választójogi reform kérdésében sikerül nemsokára oly alapot nyújtania, amelyen a békés meg egyezés és a kibontakozás lehetővé fog válni.

E biztató kijelentés után a képviselőház az elnök javaslatára máj. 8-án — a politikai helyzetre való tekintettel — egy időre elnapolta üléseit

Az elnapolás célja az volt hogy a véderőjavaslat folytatólagos tárgyalására kedvező légkört teremtsen.

A miniszterelnök e végből haladéktalanul újra¹ ² tanácsko-

¹ Programbeszédében Lukács László hangsúlyozta, hogy az új kormány elődjének programját változatlanul fenntartja a véderő és a választójogi reformjának kérdésében is; hogy ez utóbbit a trónbeszédre adott többségi válaszfeliratban foglalt alapelvek szerint kívánja megoldani és, hogy létalapja a parlament munkaképességének helyreállítására való törekvés, amit a választójogi reform közmegegyezésre szolgáló megalkotásával remél elérni. Ezt a munkaképességet azonban nemcsak helyreállítani, hanem egyszersmind biztosítani is kell. Ennek a célnak a házszabályok egyáltalában nem felelnek meg. Ezért szükségesnek tartja, hogy — tekintettel a legközelebbi jövőben megalkotandó demokratikus választójogi törvényre is — a házszabályok legalább annyiban módosíttassanak, mint az a koalíció alatt történt. A Ház munkaidejének beosztására nézve azt javasolja, hogy azt az időt, amíg a választójogi törvényjavaslat elkészül, használják fel elsősorban a véderőjavaslatok tárgyalására. Beszéde végén ismétli, hogy a kormánynak törekvése az, hogy egész erejét a parlament munkaképességének helyreállítására fordítsa s ilymódon megszabadítsa a parlamentet attól a betegség-től, amely már egy évtizede megbénítja munkaerejét.

² Lukács László kinevezése után azonnal béketárgyalásokat kezdett a két függetlenségi párt vezéreivel; ezek a tanácskozások azonban — főleg a Justh-pártnak a választójogi kérdésében tanúsított merev álláspontja miatt — nem jártak eredménnyel. (L. erre nézve a B. H. 1912. ápr. 23. és 24-i számának idevágó közleményeit.)

zást kezdett az ellenzék vezéreivel. Míg Khuen bizonyos katonai kívánalmak teljesítésének ígéretével febr. havában a Kossutli-párttal keresett és talált megegyezést (335), Lukács a választójogi reform alapján igyekezett elsősorban Justhékkel megállapodásra jutni.

A megértés útját azonban nem sikerült megtalálnia, amint ezt Apponyi és Justh a máj. 17-i ülésen megállapították, amikor is újból elhatározta a Ház a véderőjavaslat napirendre tűzését, noha az annak rendes tárgyalását biztosító előzetes megegyezés nem jött létre.

A nemzeti munkapártnak ugyanaznap este tartott értekezletén Lukács László beszámolt az ellenzéki pártokkal az utóbbi napokban folytatott béketárgyalásainak megghiúsulásáról.¹ Előadta, hogy az ellenzék összes pártjai elé két választójogi törvénytervezetet terjesztett. Ezekre a Justh-párt részéről merev negáció volt a válasz. Ez a párt ugyanis kijelentette, hogy csak olyan választójogi tervezetet fogad el, amelyben a 24. életév, az írás-olvasás és az egyévi egyhelybenlakás alkotja a választójog kellékeit.² Egy másik nagy akadálya a megegyezésnek a Justh-párt ama taktikai állásfoglalásában volt, mellyel a választójog kérdését a véderő-reformmal hozta kapcsolatba, s amely szerint a katonai javaslatokat mindaddig nem hajlandó keresztülbocsátani, amíg a többség nem fogadja el az ő választójogi álláspontját. Ezzel szemben a miniszterelnök készen nyilatkozott határozati javaslatban utasítani a kormányt arra, hogy „ez évnek (1912) első őszi hónapjáig az általunk megállapított alapon készülő választójogi törvényjavaslatot nyújtson be a képviselőháznak, hogy az azonnal tárgyalás alá legyen vehető. Viszont kértem azt, hogy tárgyalja le a képviselőház minél előbb a végleges katonai javaslatot. Ennek a végleges javaslatnak életbeléptetését azonban elhalasztjuk a jövő (1913.) esztendő febr. hónapjáig, vagyis olyan időpontig, ameddig előreláthatóan módja lesz a törvényhozásnak a választójogi reformot is, vagy legalább az első, alapvető törvényt megalkotni; úgy hogy ez a megoldás, ha ez a két dolog nem hozatik is egymással kauzális nexusba: mindenesetre biztosítékot nyújt a Justh-pártnak arra nézve, hogy a választójogi törvény és a véderőtörvény körülbelül egy időben fog életbe léphetni. Ezzel szemben erre az évre a katonai szükségletek kielégítése céljából egy újonctörvény lett volna benyújtandó, amely az egy évi újonclétszám megszavazását foglalta volna magában.“

Mindezekre nézve — folytatta a miniszterelnök — „határozott negációval találkoztam. Semmiféle propozíció nem fogadtott el. Ilyen körülmények között nagyon természetes, hogy nem maradt más hátra, mint hogy részemről befejezettek jelentsem ki a tárgyalásokat (*Zajos helyeslés és éljenzés. Felkiáltások: Hála*

¹ A nemzeti munkapárt máj. 17-i értekezletéről 1. a B. H. 1912. máj. 18-i számában foglalt részletes tudósítást.

² A Kristóffy-féle 1905. dec. 19-i választójogi „törvényjavaslattervezet“ (284) szerint választójoga van „minden férfinak, aki életének huszonnegyedik évét betöltötte, magyar állampolgár, írni és olvasni tud“.

Istennek!) és hogy kérjem a Ház elnökét, hogy a legközelebbi (máj. 18.) ülésre a katonai törvényjavaslat folytatólagos tárgyalását tűzze ki, amely javaslat a Ház napirendjéről tulajdonképpen egy percre sem volt levéve.“

Lukács végül kijelenti, hogy talán túlmessze ment az előzenységben az ellenzékkel szemben; de azt hiszi, kötelességet teljesített akkor, amikor minden lehető eszközt felhasznált a békés megoldásra.

Majd id. Erdély Sándor az idősebb, Szász Károly az ifjabb tagok nevében biztosítja a miniszterelnököt a párt rendíthetetlen, egységes támogatásáról és ha kell, harci elszántságáról.

Az értekezlet elnöknek azzal a kijelentésével ért véget, hogy „a párt egyhangúan helyesli a miniszterelnöknek eljárását, amelyet a béke érdekében követett Amilyen örömmel vette volna a párt a békét, éppen olyan elszántsággal lép a küzdelemre és kész a kormányt támogatni ebben a küzdelemben.“

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy ugyancsak máj. 17-én este a Justh-párt is értekezletet tartott¹ és vezérének indítványára, ki részletesen ismertette a miniszterelnökkel folytatott tárgyalásait, elhatározta, hogy „a párt ugyanolyan fegyverekkel folytatja a véderőreform ellen a harcot, mint eddig s ebben a küzdelemben teljes erővel és elszántsággal tart ki“.

Ezzel a kocka el volt vetve és másnap, máj. 18-án, kezdődött a Házban az élet-halálharc a véderőjavaslat körül.

Azonban a javaslat tárgyalására a teljes erővel kiújult technikai obstrukció miatt sem akkor, sem a következő, máj. 20-i ülésen, nem került sor. Ellenben máj. 18-án este a munkapárti klubban már Návay Lajos lemondásáról és Tisza István házelnökségéről beszéltek.^{1 2}

Návay lemondása csakugyan hamarosan bekövetkezett A Ház máj. 21-i ülésén olvasták fel máj. 19-én kelt lemondólevelét.

A levél bemutatásához fűzött kijelentéseit Beöthy Pál elnöklő alelnök a következő mondattal végezte be: „Azon körülmény, hogy elnökünk elhatározását megmásíthatatlannak s tisztétől való megválását véglegesnek jelezte előttem, *elzárja* a lehetőségét annak, hogy levelének bemutatása alkalmával *bárminemű* javaslatot is terjesszek a Ház elé a befejezett ténnyel szemben.³ *(Nagy zaj és szünni nem akaró felkiáltások balfelől: Zárt ülést kértünk!)*“

Majd Lukács László miniszterelnök (ki a Justhék okozta nagy zajban hosszabb ideig nem juthatott szóhoz) kijelentette,

¹ B. H. 1912. máj. 18-i sz.

² B. H. 1912. máj. 19-i ez.

³ Minden elnöki lemondással kapcsolatban elnöki *előterjesztés* történt és pedig (rendszerint mindjárt) a lemondás *tudomásul vétele* iránt. Ezzel szemben Beöthy alelnök azzal az indokolással, hogy Návay lemondása befejezett tény s így „a publikálással ez a kérdés természetserűleg el is van döntve“: a lemondó levél bemutatásával kapcsolatban *semmiféle* előterjesztést nem tett, hogy ezáltal elvágja az útját a lemondás felett várható végnélküli vitának.

hogy miután Návay elhatározásának módosítására rá nem bírható, nem marad egyéb hátra, mint tudomásul venni a lemondást.

A Justhék kérte zárt ülés után Bakonyi Samu (Justh-párti) a felolvasott lemondólevélhez szólva, nem zárkozhatik el az elől a tény elől, hogy a lemondás mögött ott van a többség megváltozott akarata, mely arra irányul, hogy az új elnök által a többség akarata jusson mindenáron érvényre. Az ellenzéknek ezzel szemben ragaszkodnia kell ahhoz a megállapodáshoz, melynek eredménye volt Návay Lajos elnöksége (333). A békés munka helyreállításának érdekében a következő határozati javaslatot terjeszti elő: „Mondja ki a képviselőház, hogy Návay Lajos elnök lemondását nem veszi tudomásul, hanem 25 tagú küldöttség útján lemondásának visszavételére kéri.”¹

Bakonyi határozati javaslatára az elnök megjegyezte, hogy miután Návay elnök visszavonhatatlanmik jelezte elhatározását, lemondólevelének publikálásával a lemondás kérdése el van döntve. Ezért nem tett *semmiféle* javaslatot a lemondólevél bemutatása alkalmával. Miután azonban ez esetben *nincs* elnöki előterjesztés, amellyel szemben indítványt vagy módosítványt lehetne tenni, Bakonyi határozati javaslatát önálló indítványnak kell tekinteni, melyet a házszabályok értelmében előzetesen az indítványkönyvbe kell bejegyezni.

Álláspontjának jelzése után az elnök javasolta, hogy a másnapi, máj. 22-i ülés napirendjére a Ház a megüresedett elnöki szék betöltését tűzze ki.

Gr. Apponyi Albert kijelenti, hogy ehhez a napirendi indítványhoz nem járulhat hozzá, „mert addig, míg elnöke van a Háznak, új elnök nem választható. A Háznak pedig mindaddig, míg az egyik elnök lemondását el nem intézte, míg azt tudomásul nem vette, még van elnöke.” Házszabályellenes dolognak tartja, hogy addig, amíg a Háznak még van elnöke, más elnököt választson. Ennekfolytán nem járulhat hozzá az elnök napirendi indítványához, hanem kéri, hogy a máj. 22-i ülés napirendjére Návay Lajos elnök lemondólevelének tárgyalása tűzessék ki.

A Ház az elnök javaslatát fogadta el s e szerint máj. 22-re a megüresedett elnöki szék betöltését tűzte ki.

Máj. 21-én este a nemzeti munkapárt ebben a tárgyban jelölő értekezletet tartott.^{1 2}

¹ Hasonló indítványt tett Berzeviczy Albert lemondásának bejelentésénél Návay Lajos alelnök, aki akkor elnökölt, az 1911. nov. 7-i ülésen. Majd nov. 8-án — miután Berzeviczy ragaszkodott lemondási szándékához — elnök javasolta a Háznak, hogy Berzeviczy lemondását vegye tudomásul. Az elnök ezen javaslatának elfogadása után tüzték ki a nov. 9-i ülés napirendjére a képviselőház elnöki állásának betöltését. Ettől a szabályszerű eljárástól tért el Beöthy Pál alelnök máj. 21-én — a bizonyosra vehető technikai obstrukció miatt — az elnökválasztás mielőbbi akadálytalan megejthetése érdekében.

² L. erről „A munkapárt értekezlete. — Tisza István gr. jelölése“ című részletes tudósítást a B. H. 1912. máj. 22-i számában. Innen vettük az értekezlettel kapcsolatos részleteket is.

Náway Lajos lemondó levelének, melyet a pártelnökhöz intézett, felolvasása és a házelnökségről való lemondásának tudomásul vétele után Lukács László miniszterelnök szólalt fel.

„Azt hiszem — úgymond —, hogy a párt kijelölő bizottsága tulajdonkép csak a helyzet logikájának vontá le a természetes következményeit, amidőn oly kampány elején, amelyben ez a párt a parlament rendjének és munkaképességének helyreállítására indul, azt a férfiút jelölte ki, aki politikai tevékenységének egy igen nagy részét éppen e feladat megoldásának szentelte, és ez Tisza István gróf, *(Tüntető, lelkes éljenzés és taps.)* aki szíves volt kijelenteni, hogy abban az esetben, ha a többség megtisztelő bizalma az ő személyére esik, ő ezt a tisztet elfogadni hajlandó. *(Leleges éljenzés.)*“

Azt hiszem, nem volna helyes és mindenesetre félreértésekre s félremagyarázásokra adna okot és meg vagyok győződve, hogy tisztelt barátom, Tisza István, sem tekintené részemről tapintatos eljárásnak, ha én ezt a momentumot arra akarnám felhasználni, hogy itt, e pártkonferencia előtt, az ő kiváló tulajdonságainak ismertetésébe bocsátkozzam. *(Felkiáltások: Ismerjük!)* Hisz ez felesleges is, mert ezeket az ország bőven ismeri. *(Igaz! Úgy van!)* S éppen ezért méltóztassanak megengedni, hogy egyszerűen arra szorítkozzam, hogy a párt részéről őt e feladat elvállalása alkalmából a legszívesebben üdvözöljem *(Élénk helyeslés)* és kijelentsem előtte köszönetünket azért, hogy erre a nagy és nehéz feladatra vállalkozik. *(Igaz! Úgy van!)* És hogy biztosítsam őt e párt teljes, egyöntetű és hathatós támogatásáról. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*“

Lukács felszólalását azzal végzi, hogy miután megvan a kölcsönös bizalom a kormány és a párt között és bizonyára meg lesz az összetartás és kitartás is a pártban: a siker ezen két feltételének birtokában nyugodtan nézhetnek a jövő elé.

Majd Dániel Gábor elnök kijelenti, hogy „a párt a képviselőház elnöki székére egyhangúan gr. Tisza Istvánt jelöli. *(Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)*“

A máj. 22-i ülés egyetlen tárgya az elnökválasztás volt.¹ Erre azonban csak a tanácskozássra szánt idő letelte, tehát két óra után kerülhetett sor. A közbenső idő a házszabályokhoz való felszólalásokkal, majd zárt üléssel telt el.

Az ülés elején Kossuth Ferenc, a házszabályokhoz szólva, az ellenzék nevében a következő kijelentést tette: „Mínt hogy a lemondott elnök lemondását a Ház még nem fogadta el. ennek folytán az új elnök megválasztását mi szabálytalannak tartjuk. Ennek a kijelentésével akarom azt igazolni, hogy miért fogunk tartózkodni a szavazástól.“

Elnök figyelmezteti Kossuthot, hogy a Ház határozataival

¹ A máj. 22-i rendkívül izgalmas elnökválasztó ülés vázlatát a Naplónak idevágó részén kívül a B. H. máj. 23-i számának az ezen ülésről szóló részletes tudósítása alapján adjuk.

szemben semmiféle óvásnak helye nincs. Hozzátette még, hogy „miután a Ház napirendre tűzte a megüresedett elnöki hely betöltését, igen természetes, hogy az elnök lemondásának kérdése ezzel el van intézve“.

Az ellenzéki pártok azonban — mint Kossuth iménti nyilatkozata is mutatja — más nézetten voltak. Nem vettek részt az elnöki állás betöltésére vonatkozólag elrendelt titkos szavazásban, melyet Kovács Gyula pártonkívüli függetlenségi (eredetileg 48-as gazdapárti) képviselő¹ igyekezett megakadályozni, úgy hogy e miatt az ülést fel kellett függeszteni és a szavazást csak az ülés újbóli megnyitása után lehetett folytatni.

Kovács Gyula rendezettségével kapcsolatos dulakodás után az ellenzéki pártok kivonultak az ülésteremből s így a szavazást zavartalanul lehetett folytatni és befejezni.

Körülbelül délután három óraker történt a szavazás eredményének kihirdetése.

Elnök megállapítja, hogy 448 igazolt képviselő közül⁸ (elnök nem szavazván) beadott összesen 210 szavazat és valamennyi gr. Tisza Istvánra esett. Éhez képest Tiszát a Ház megválasztott elnökének jelenti ki.

„Az eredményt... kitörő örömmel fogadta a munkapárt s lelkesedése csak fokozódott, amikor Tisza az elnöki emelvényen megjelent. A munkapárt ezt olyképp fogta fel, mint fölébredt öntudatának első sikerét s erejének első megnyilvánulását az obstrukció kitörése óta.“⁸

Az ülés újbóli megnyitása után gr. Tisza István megjelent az ülésteremben s elfoglalta az elnöki széket, még pedig a szokás ellenére nem díszmagyarban, hanem egyszerű fekete ruhában.

Elnöki székfoglalását a képviselőház Naplója a következőleg örökíti meg.

Beöthy Pál elnöklő alelnök jelenti a Háznak, hogy gr. Tisza István, megválasztásáról értesítettvén, meg fog jelenni.

(Gróf Tisza István a terembe, lép. A képviselők a jobboldalon és a középén felállónak. Hosszantartó éljenzés és taps^{1 2 3 4}

¹ Kovács Gyula, kinek nevével majd a jún. 7-i ülés (342) során fogunk újból találkozni, arra ragadtatta magát, hogy Almásy László képviselő nevének olvasása után, tehát mindjárt a szavazás legelején, a szavazás folytatásának megakadályozása végett össze akarta törni a Ház asztalán lévő szavazóurnát. (A máj. 22-i ülésről szóló jegyzőkönyv erről a szomorú incidensről azt mondja, hogy „Kovács Gyula a terem közepére rohant és megragadta a szavazatok befogadására szolgáló urnát.“) Erre a képviselők a Ház minden oldaláról az ülésterem közepére tódultak, dulakodás támadt és majdnem verekedésre került a sor a munkapárt és az ellenzék között.

² T. i. 411 magyarországi, 37 horvát-szlavonországi, összesen tehát 448 igazolt képviselő közül.

³ Mondja nagyon találóan a B. H. 1912. máj. 23-i számának „Tisza István elnöksége“ c. cikkében.

jobbról és a középén. Gróf Tisza István elfoglalja az elnöki széket.)

Elnök: T. képviselőház! (Halljuk! Halljuk!) Amidőn először intézem szavaimat a t. házhoz erről a helyről, hogy köszönetét fejezzek ki a reám nézve annyira megtisztelő megválasztásomért, egészen a reám ruházott feladat magasztos volta és kötelességem nagyságának érzete dominálja lelkemet. (Éljénzés a jobboldalon és a középén.)

Nagy és magasztos hivatás vár a magyar képviselőház elnökére rendes körülmények közt is; *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon és a középén.)* hatványozottan érzem, ez állás hivatásának szent voltát és kötelességének nagyságát a mai szomorúan válságos idők közepette, amidőn immár hosszú idő óta tehetetlenségre van a képviselőház kárhozthatva; *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon és a középén.)* amidőn veszélyben forog a magyar nemzet önrendelkezése; *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon és a középén.)* amikor kockán van nemzetünknek minden legdrágább kincse. *(Úgy van! Úgy van! Taps a jobboldalon és a középén.)*

Hogy helyes utat választott-e a ház bölcsesége, amidőn e magasztos feladatot az én kezembe tette le, azt én nem vagyok hivatva elbírálni. Arról azonban biztosíthatom a t. házat, hogy egy becsületes ember egész kötelességtudásával és egész felelősségérzetével fogok feladatom megoldására; *(Hosszantartó éljénzés és taps a jobboldalon és a középén.)* egy olyan emberével, aki szívének minden lüktetésével, lelkének minden vibráló gondolatával és érzésével csügg a magyar képviselőházon. *(Élénk éljénzés és taps a jobboldalon és a középén.)* Aki szereti, tiszteli és megbecsüli azt, nemcsak mint az alkotmányos szabadság és a szabadelvű haladás intézményét, de ami még ennél is százszorta fontosabb: mint a magyar nemzeti élet palládiumát. *(Élénk éljénzés és taps a jobboldalon.)*

A mi nemzetünknek, t. ház, ez a szerv áll rendelkezésére; a mi nemzeti testünk organizmusa ebben a szervében folytat-hat organikus életet, ebben fejezheti ki akaratát, ebben cselekedhetik. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)* És éppen ezért ennek a szervnek épségben való fenntartása s mentői nagyobb hatalomban, díszben, tekintélyben és fényben való részesítése *(Élénk éljénzés és taps jobbfelől és a középén.)* szent kötelessége minden magyar embernek.¹ *(Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)*

Közös tehát ez a feladat a ház minden tagjára nézve, de elsősorban az elnök vállaira nehezedik. S én, t. ház, ezen ünne-

¹ Ezeket a sarkalatos elveket hirdette Tisza István — mint tudjuk (10, 24, 25 stb.) — már fiatal képviselő korában. Ezeknek jegyében kezdi meg és vízi győzelemre nagy küzdelmét a parlamentárizmusért.

pélyes pillanatban azt a fogadalmat teszem önök előtt, hogy ezt a kötelességet szolgálni fogom teljes odaadással, nem ismerve melléktekintetet; nem ismerve ingadozást, habozást és félelmet; (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps jobbfelől és középen.*) nem ismerve semmi egyebet a kerek világon, mint lelkiismeretem parancsszavát. (*Élénk éljenzés és helyeslés jobbfelől és a középen.*)

Barabás Béla: És a házszabály? (*Zaj jobbfelől.*)

Elnök: Az elnököt állása a pártok fölé emeli; méltatlan az elnöki állásra az, aki elnöki működésében nem tudja háttérbe szorítani a pártszempontokat. (*Helyeslés jobbfelől.*) Ígérem a háznak, hogy becsületesen fogok igyekezni levetkezni a pártebert akkor, midőn elnöki tisztemben járok el. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) Ígérem, hogy teljes pártatlansággal fogok eljárni a ház minden tagjával szemben; hogy pártállásra való tekintet nélkül nemcsak igazságos eljárást, de legmesszebbmenő méltányosságot és jóakaratot várhat tőlem a háznak minden olyan tagja, aki valóban ez intézmény súlyának, fényének, rendjének fenntartására, emelésére, munkájának előmozdítására törekszik. (*Helyeslés és taps a jobboldalon.*) És ígérem azt is, hogy pártkülönbség nélkül minden olyan törekvés, jöjjön az a ház bármely oldaláról, amely a ház rendjét, méltóságát vagy munkaképességét veszélyezteti, szemben fogja magával találni az elnököt. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps jobbfelől és a középen.*)

T. ház! A mi házszabályainknak törvényes alapja az 1848: IV. t.-cikkben rejlik. Ez a törvény adott meghatalmazást az országgyűlés mindkét házának, hogy jogszabályt alkosson; hogy meghozza a maga házszabályait. Ezen törvényes meghatalmazás szerint¹ mind a két tábla a tanácskozáshoz szükséges csend és rend iránt szabályokat alkot s azoknak végrehajtását elnöke által szigorúan eszközli.

A meghatalmazás tehát, amelyből a képviselőház kötelező jogszabályok alkotására jogcímet meríthet magának, — a meghatalmazás a ház tanácskozásaihoz szükséges csend és rend megalkotására alkalmas házszabály készítésére hívja fel a képviselőházat. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől és a középen.*)

Ami a csendet illeti, t. képviselőház, e részben igyekezni fogok talán fokozott mértékben eleget tenni a törvény parancsának és megóvni tanácskozásainkban azt a kölcsönös tiszteletet, amellyel a ház méltósága iránt is valamennyien tartozunk. (*Helyeslés jobbfelől és a középen.*) Nagyon kérem ebben az irányban is a t. ház minden tagjának támogatását. (*Helyeslés a jobboldalon és a középen.*)

¹ 1848: IV. t. c. 10. §-a.

Ami pedig a tárgyalási rendet illeti, úgy gondolom, hogy nem nevezhetjük tárgyalás rendjének az olyan eljárást, amely a tárgyalás természetes céljának elérését, a határozathozatalt hiúsítja meg. *(Hosszantartó zajos helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.)* És úgy gondolom, hogy nemcsak a tárgyalás rendjéről, de magáról a tárgyalásról sem beszélhetünk olyan jelenségek között, amelyek egyáltalában lehetlenné teszik a házra nézve azt, hogy foglalkozzék a napirendre tűzött tárgyakkal. *(Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.)*

Én tehát azt hiszem, hogy a magyar képviselőház azon, fájdalom, már krónikussá vált beteg állapotával, amely ilyen jelenségeket hoz felszínre, eltávolodott a 48-i törvényben adott meghatalmazástól. *(Úgy van! Úgy van! jobbfelöl és a középén)* Én azt hiszem, házszabályainknak csak akkor adjuk meg jogi és erkölcsi alapját, ha igyekszünk azokat olyan irányban használni és alkalmazni, hogy ezzel valóban megteremtjük a tárgyalásnak azt a csendjét és rendjét, amelyet a törvény imperative ír nekünk elő.¹ *(Hosszas zajos helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.)*

T. Ház! Bármilyen sötétnek lássák is a jelen ebben a tekintetben, engem egy körülmény mégis megnyugtat. Ez a körülmény az, hogy nincs a képviselőháznak egyetlenegy olyan árnyalata sem, — majdnem azt merném állítani: nincs a képviselőháznak egyetlen egy olyan tagja sem, — aki már ki ne fejezte volna az obstrukció elítélőket; *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* aki már részt nem vett volna az obstrukció elleni küzdelemben: *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől és a középén.)* aki már ne azonosította volna magát olyan házszabályreformokkal, amelyek ennek a küzdelemnek győzelmes végét jelentik. *(Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.)* És bármennyire zavarosnak lássék is a jelen, én nem hiszem, hogy a Háznak azok a tisztelt tagjai, akik a közelmúltban, akkor, amidőn a többségre háramló közvetlen felelősség órájuk háramlott, férfiasan kivették részüket ebből a küzdelemből, — hogy a háznak ezen tagjai is annyira megfélelmezhetnének arról a múltjukról, amely felelősségérzetük tudatában erre a térre vitte őket, hogy útját állják egy olyan törekvésnek, amely a magyar parlament szanálására vezethetne és ezen az úton egy jobb és szebb jövő felé vihetné a nemzetet. *(Hosszantartó meg-megújuló élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén.)*

¹ Itt emlékeztetünk arra, hogy Berzeviezy Albert házelnök — mint 1911. szept. 10-i memorandumából (331) tudjuk — nem vállalkozott a házszabályoknak „eddig sohasem alkalmazott, új magyarázatával” az obstrukció leküzdésére.

T. Ház! A parlament tehetetlensége előbb paralizise, de ha végtelenül tart, agóniája lesz a nemzetnek. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől és a középén.*) Ma már felesleges azokra a jelenségekre rámutatnunk, amelyek megannyi intő példája annak: minek van kitéve minden faktor részéről egy olyan nemzet, amely önrendelkezési jogának épségben tartásáról megfelelkezik.¹ (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől és a középén.*) Ennek a napról-napra égetőbb, napról-napra nyomasztóbb és sürgősebb bajnak elhárítása végett szükség van mindnyájunk becsületes közreműködésére. Én erre a hazafias munkára hívom fel tisztelettel és bizalommal a Házat és biztosíthatom a Házat arról, hogy csekély erőm teljes megfeszítésével teljesíteni fogom kötelességemet. (*Hosszantartó élénk tetszésnyilvánítások, éljenezés és taps a baloldalon.*)

Gr. Tisza István tehát mégis az elnöki székbe jutott „pár la force des choses“, miután ez a nagy személyes áldozata más megoldással nem volt többé elkerülhető, mint 1898. dec. (74) és 1911. nov. havában (333).

Nem volt más választás. Vagy ő az elnöki székben, akkoriban az egyetlen erős emberünk, — vagy a parlamenti anarchia állandósulása ennek kiszámíthatatlan következményeivel, súlyosbítva Ferenc Ferdinánd trónörökös ismert magyarellenes „nagyosztrák“ terveivel.²

339. 1912. jún. 4. (délelőtti) országos ülés. — Gr. Tisza István házelnök megszavaztatja a véderőjavaslatot. (Napló XVI. k. 436—437. 1.) Tisza és Andrássy beszélgetése az obstrukció elleni erőszakról. — Balogh, Lukács, Kristóffy és Chlumecky jún. 4-éről (Előzmények: az ellenzék akciója a máj. 22-i elnök-választás ellen; újabb béketárgyalások és az ellenzéki pártok újabb szövetsége; a szövetkezett ellenzék békefeltételei, a miniszterelnök válasza és az ellenzék viszonzválasza; indítvány parallel ülések tartása iránt.)

Az ellenzék nyomban az elnök-választás után folytatta gr. Tisza István házelnöksége ellen már a máj. 21-i ülésen megkezdett akcióját (338).

Barabás Béla még a máj. 22-i ülés végén kifogást tett az el-

¹ Ezeket a nagyon aggasztó jelenségeket szóváteszi Apponyi is 1912. máj. 6-i beszédében.

² A parlamenti események és az általános politikai helyzet rövid vázlatát adja az 1912. máj. 22-étől az 1913. március elejéig (a Lukács—Tisza féle választójogi reform tárgyalásáig) terjedő viharos időszakban, melynek hőse az obstrukció sokfejú hidrájával győzelmesen viaskodó Tisza István volt: Gratz II. 253—258. és bővebben Erényi 189—199. 1., i. m. „Der parlamentarische Diktator“ nagyon találó című fejezetében.

nökválasztás ellen, mert a választás az ülések meghatározott idején kívül történik¹ A házszabályok 203. §-ának helyes magyarázata szerint ugyanis délután két óra után csak abban az esetben tarthat az ülés, ha az a képviselő, kire az ülés időről-időre meghatározott idejének vége előtt egy negyedórával kerül a sor, az ülés idejének meghosszabbítását kéri,^{1 2} hogy beszédét elmondhassa s a Ház a kérelmet teljesíti. Ezen eset kivételével az ülés délután két órán túl nem tarthat. Tiltakozik az elnökségnek a 203. §-al ellenkező, erőszakos eljárása ellen.

Gr. Tisza István elnök erre megjegyzi, hogy Barabás tévedésben van. „A 203. §. — úgymond — nem tanácskozási időről, nem is az ülés idejéről beszél, hanem a 203. §. első mondata egész világosan azt mondja, hogy „a napirend tárgyalására szánt időt.“ Tehát a Háznak az a határozata, amely szerint a napirend tárgyalására szánt idő délután két órakor véget ér, a Háznak csak olyan eljárásaira vonatkozhatnak, amelyek napirendre tűzött tárgyak tárgyalását illetik. Már most az elnökválasztás sommiesetre sem tárgyalás, hanem az a Háznak egy intézkedése, egy oly cselekvénye, mely abszolúte nem tárgyalás. Erre tehát a 203. §. korlátozása nem vonatkozik.“³

A máj. 23-i ülésen az elnöki előterjesztések során gr. Tisza István jelentette, hogy gr. Apponyi Albert, Lovászy Márton, Szmrecsányi György és Egry Béla — a velük egy párton lévő képviselők nevében is — napirendelőtti felszólalásra kértek és egész kivételesen kaptak engedélyt az előző napi elnökválasztás szövételete tárgyában.

Gr. Apponyi Albert az elnökválasztást megelőző szabálytalanságokat kívánja röviden szövéteni, nehogy azok precedensül szolgálhassanak. Három ilyen szabálytalanságot sorol fel. Az első az, amit a máj. 22-i ülésen az elnökválasztást megelőzőleg Kossuth Ferenc bejelentett (338), hogy t. i. az új elnök választása napirendre tűzött, mielőtt az előbbi elnök lemondását a Ház tudomásul vette volna. A második az, hogy az elnökválasztás a napirend

¹ Az 1901-i házszabályok 203. §-ának itt szóban forgó első bekezdése így szól: „A napirend tárgyalására szánt időt... időről-időre a Ház állapítja meg“. Ezen az alapon a Ház 1910. jún. 30-án úgy határozott, hogy üléseit délután 10 órától délután 2 óráig tartja.

² A házszabályok 212. §-ának értelmében.

³ Ennél a pontnál két megjegyzést kell tennünk.

Az egyik az, hogy a máj. 21-i ülésen Beöthy Pál elnöklő alelnök a 203. §. első bekezdésének hasonló magyarázatával vetett véget — az obstruáló ellenzék számítását keresztezve — Návay Lajos lemondó levelére vonatkozó elnöki bejelentéshez fűződő vitának és tűzette az új elnök megválasztását a máj 22-i ülés napirendjére. (L. erre nézve a Napló XVI. k. 259. s k. 1.)

A másik az, hogy Barabás Béla a máj. 23-i ülés elején a máj. 22-i ülés jegyzőkönyvének hitelesítéséhez szólva, igyekezett újból bizonyítani, hogy az ülés délelőtt tíz órától kezdve délután két órán túl nem terjedhet. Perezó ezt csak addig tehetette, míg Tisza többszöri figyelmeztetés után a tárgytól való eltérés címén tőle meg nem vonta a szót. Gr. Tisza István erélyes elnöklési módjáról szól a B. H. 1912. máj. 25-i számának „Tisza elnököl“ c. tárcacikke.

tárgyalására szánt időn kívül történt¹ Ezzel szemben nem fogadhatja el az elnöknek azt a magyarázatát melyet Barabás Béla azonos kifogására adott. A harmadik szabálytalanság az volt hogy amidőn Holló Lajos az elnökválasztást illető hasonló aggályai miatt a házszabályokhoz a szavazás előtt szót kért, az elnöklő alelnök ezt a kérést figyelembe nem vette, hanem Hollót a házszabályokhoz való szólás jogától elütve, elrendelte a szavazást^{1 2 3 4 5} Ilyen súlyos szabálytalanságok előzték meg az elnökválasztást s így szóló pártja nevében is kénytelen kijelenteni, hogy az új elnök működése iránt teljes bizalommal nem lehetnek. Ezt a tárgyilag indokolt bizalmatlanságot, mely az új elnök politikai életének bizonyos előzményeiből is táplálkozik, az elnöki beköszöntő sem oszlathatta el. Ebben ugyan sok helyes gondolat volt. Annál súlyosabb aggodalomra ad okot beszédének az a része, mely a házszabályok kezelésének módjára vonatkozik. Erre nézve ugyanis lényegileg a következőleg érvelt: Az 1848: IV. t. c.-en alapul a Háznak beléletére vonatkozó szabályalkotási autonómiája. A házszabályok alkotására vonatkozó ezt a jogot a törvény azért adta, hogy a Ház saját szabályainak útján gondoskodjék a tanácskozás csendjének és rendjének fenntartásáról. Ennek folytán, ha a házszabályok ennek a célnak, mely a törvényben foglaltatik, nem felelnek meg, — ebből az elnök szerint kettő következik. Az egyik konklúzió, amely ellen nem lehet kifogást tenni, az, hogy akkor a házszabályokat módosítani kell az 1848: IV. t. c. szándékának megfelelően. A másik konklúzió ellenben, amely annál aggályosabb, az, hogy a házszabályok alkalmazásánál inkább az 1848-i törvényben lefektetett ratio legis-re, mint a házszabályok tételes rendelkezése

¹ Mikor a máj. 22-i ülésen az elnöki szék betöltésére vonatkozó szavazás elrendelése után az ellenzék köréből oly felkiáltások hangzottak el, amelyek a szavazás elrendelésének szabályszerűségét vonták kétségbe, Beöthy Pál elnöklő

alelnök a maga igazolására a következő kijelentést tette: „E felkiáltások csak tévedésből eredhettek, mert a tanácskozási idő leteltével — épp az ellenzék fel fogása szerint — a tanácskozás folytatható nem lévén, felszólalást nem engedélyezhettem. Azonban a választást el kellett rendelnem nemcsak azért, mert napirendre volt tűzve, — s ez nem „tárgyalás“, hanem „szavazás“, mely a tárgyalási időn túl is fogatosítandó, — hanem azért is, mert a házszabályok

16. §-ának utolsóelőtti bekezdése imperatívus kimondja, hogy azon vagy a következő ülésben az elnöki szék be is töltenőd“. (Napló XVI. k. 274. l.)

Ehhez a teljes szabatosság kedvéért hozzátesszük, hogy a 16. §, a képviselőháznak az orezágygylés elején történő alakulásával van összefüggésben és egyebek között úgy rendelkezik, hogy a korelnök a Háznak jelentést tesz a képviselői megbízó leveleknek az igazoló osztályok által történt megvizsgálásáról. „Ezután az említett képviselőket (vagyis azokat, akiknek megbízólevelét az osztályok megvizsgálták) a Ház tisztviselőinek még azon ülésben vagy a legközelebbi köznapon tartandó ülésben való megválasztására hívja fel“.

⁵ A házszabályok 215. §-a szerint ugyan „szót kérhetnek *bármikor* azok, akik... a Ház szabályaira, azoknak helyes alkalmazása érdekében hivatkozni akarnak“.

Alapelv azonban, hogy a szavazás elrendelése után semmiféle címen sem lehet felszólalni (232. §.). Már pedig Holló Lajos a szavazás elrendelése után kért szót a házszabályokhoz s az elnök azért nem engedte szólani. (Napló XVI. k. 272—273. l.)

zéseire kell tekintettel lenni. Ezzel szemben kérni szólni, hogy hová jutunk, ha valamely jogszabály végrehajtásával megbízott közeg magát arra érzi feljogosítva, hogy ne magának a jogszabálynak rendelkezéseit, hanem azt a ratio legist tekintse, mely abban a jogszabályban benne van! Ha ezt az elvet fogadjuk el itt a képviselőházban a házszabályok tekintetében, akkor reá zúdítjuk az országra a jog uralma helyett a szubjektív felfogásoknak uralmát Szóló reméli, hogy az elnök, „ki ennek az országnak legkiválóbb fiai közé tartozik“, ismerni fogja az ezen állásával összekötött felelősséget és nem fogja magát a pillanatnyi helyzetről táplált nézetei által odaragadtatni, hogy részt üssön a jog uralmának sérthetlenségén.

Lovász Márton, a következő szónok, a Justh-párt nevében hosszabb megokoló beszéd kíséretében a következő nyilatkozatot teszi: „A függetlenségi és 48-as párt kijelenti, hogy a házszabályok határozott és tudatos megsértésével létrejött elnökválasztást törvényesnek és érvényesnek el nem ismeri“.

Szmrecsányi György és Egry Béla napirend előtti felszólalása az aznapi véres sztrájk okozta izgalom miatt elmaradt. Ellenben Barabás Béla ugyancsak máj. 23-án az indítványkönyvbe indítványt jegyzett be, melyben a máj. 22-i elnökválasztást érvénytelennek kívánja kimondatni (az Apponyi-felsorolta első és második szabálytalanságon kívül) azért, mert „a megválasztottnak kijelentett gr. Tisza István házelnökre történt szavazás alkalmából a házszabályok 16. és 17. §-ában előirt általános többség el nem éretett, vagyis e szavazásban résztvett jogosult képviselők száma az összes képviselők számának általános többségét nem képezte.“¹

Barabás indítványa a máj. 29-i ülésen felolvastatván, azt Tisza azzal az indokolással, hogy Barabás indítványát írásban nem kézbesítette a Ház elnökének, a házszabályok 198. §-a értelmében az indítványkönyvből töröltette.

Kapcsolatban az ellenzék akciójával Tisza elnökké választása ellen, meg kell emlékeznünk a máj. 23-án és 24-én Budapes-

¹ Ami a Barabás-féle harmadik érvénytelenségi okot illeti, a B. H. 1912. máj. 25-i számában egy könyvnyomatos újság nyomán érdekes statisztikai adatokat közöl a megelőző elnökválasztások szavazati arányairól 1905-ig visszamenőleg. Ezek szerint sem a koalíciós többség idejében, sem 1910 óta az előfordult esetek egyikében sem nyerte el a megválasztottnak kijelentett házelnök a képviselőház tagjainak (a 40 horvát képviselővel együtt 453) általános többségét (tehát 227 szavazatot), hanem mindegyik esetben kevesebbet és még sem vonta senki kétségbe az elnökválasztás érvényességét.

De ezen a címen jogosan nem is vonhatta kétségbe, mert hiszen a házszabályok 16. §-a csak azt kívánja, hogy az elnökválasztás „az összes képviselők általános többségének“ **jelentésében**, tehát részvételével, ejtessék meg.

Tisza elnökké választásakor — mint az előző számból tudjuk — a helyzet az volt, hogy összesen 448 igazolt képviselő közül (az ellenzék tartózkodván a szavazástól) beadott összesen 210 szavazat és valamennyi gr. Tisza Istvánra esett. Ebben az esetben a házszabályok 16. §-ában kívánt általános többség 225 lett volna.

Hogy Barabás indítványának kifogásai a házszabályok helytelen magyarázatán alapulnak, ennek kimutatásával foglalkozik Issekutz Győző nyilatkozata, melyet a B. H. 1912. máj. 30-i számában közöl „Tisza István elnöksége“ címmel.

ten történt nagyarányú zavargásokról.¹ A szociáldemokrata párt vezetősége ugyanis a fővárosban általános sztrájkot rendezett, mely máj. 23-án és 24-én a legsúlyosabb rendzavarásokkal: gyűjtogatással, rablással, gyilkossággal járt és a karhatalom közegeinek szükségszerű fegyverhasználata több halálesetet és sok sebesülést is okozott. Ezzel a véres tömegmozgalommal a szociáldemokrata párt vezetősége nyilván kívülről és alulról akarta támogatni az általános választójog ügyét s e mellett az ellenzék tiltakozását Tisza házelnöksége ellen, kit a munkásság körében már akkor az általános szavazati jog s így a „dolgozó nép” legnagyobb ellenségének igyekeztek feltüntetni.

Kristóffy azt írja, hogy „a szocialisták tudomást szereztek arról, hogy a választójogi reform kérdésében Lukács megegyezett Tiszával s mivel ezt a megegyezést magukra nézve veszélyesnek tartották, kimondták az általános sztrájkot“. És jellemző, hogy a budapesti véres zavargásokból folyólag a „műhely“-hez küldött jelentésében „szinte vádolva önmagát az általános választójog eszméjének felvetéséért“, azt mondja, hogy miután „Lukács végleg egyesült Tiszával, ... Tisza — a Belvedere politikai ellenfele — leveri *Justhékát*, az *egyetlen* magyar pártot, mely eddig a *Belvedere* politikáját szolgálta“. És nagyon jellemző, hogy Kristóffy, ki eddig oly annyira sürgette az általános választójog megalkotását, most a Belvedere politikájára nagy bajnak tartja azt, hogy „a választójog további elhalasztása vagy kitolása a történetek után nehézségbe fog ütközni“ és hogy az 1906-i választójogi tervet nem a Belvedere, hanem a magyar egyesült ellenzék fogja megvalósítani (i. m. 688—689. L).

Hiába tűzette ki gr. Tisza István nyomban megválasztása után a véderőről szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatását a következő, máj. 23-i ülés napirendjére; hiába leckéztette meg ez utóbbi ülés végén az elnöki székből az obstruáló ellenzékét „azért az időrablásért, a házszabályokban lefektetett jogokkal való azon visszaélésért“, amelynél fogva „a Ház a mai napot (máj. 23-át) is

¹ Ezekről a véres munkás zavargásokról l. a B. H. 1912. máj. 25-i számában megjelent részletes tudósítást; továbbá az 1912. máj. 24-i ülésen idevonatkozólag elhangzott háromrendbeli sürgős interpellációt és Lukács László miniszterelnöknek ezekre adott választát, melyet a Ház egyhangúlag tudomásul vett. Hosszasabban foglalkozik ezzel a sztrájkjal és sajnálatos kísérő körülményeivel Nadányi Emil is i. m. 105—111. l.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a máj. 23-i ülésen — miközben Budapest utcáin véres jelenetek játszódtak le — Lovászy Márton fentebb érintett felszólalása alatt Polónyi Géza berohant az ülésterembe és izgatottan kiáltotta: „Iskolás gyerekeket lödöznek az utcán!“

„Br. Podmaniczky Endre (munkapárti)!: Maguk az okai! Justh Gyula, ön az oka!

Justh Gyula: Lukács az oka!“

Felleges mondanunk, hogy Podmaniczky közbeszólása a Jueth-párton nagy felháborodást keltett és lényegesen hozzájárult a máj. 23-i ülés izgalmainak fokozásához. (Erre nézve l. a Napló XVI. k. 285. és 289. l., és Nadányi i. m. 107. l.)

elveszítette a nemzet idejéből kötelességszerű teendőinek elvégzésére: a véderőjavaslat tárgyalása sem akkor, sem máj. 24-én egy lépéssel sem haladt előre. Bizonyos megszakításoktól eltekintve, 1911. júL 13. óta a képviselőház napirendjének ez az állandó pontja csupán a papíron maradt; a véderőjavaslat vitája 1911. dec. közepe óta csak az 1912. febr. 15-i ülésen került sorra (334), noha ettől az időponttól kezdve újból majdnem állandóan napirendre volt tűzve.

Máj. 29-én azután ebben a tekintetben rövid néhány napra egy bizonyos változás állott be: folytatták a hónapok óta szünetelő véderővitát és az ülés képe teljesen nyugodt volt. A véderőjavaslat újra megindult tárgyalása előfeltétele volt a kormány és az ellenzék között újból kezdődő (338) békealkudozásnak. „Az említett napon (máj. 29-én) ugyanis gr. Károlyi Mihály felkereste Lukács László miniszterelnököt és utalva arra, hogy az ellenzéki pártok között szinte bizonyosra vehető a megegyezés, kérte, egyezzen bele néhány napi fegyverszünetbe. A miniszterelnök erre hajlandónak mutatkozott oly feltétel mellett, hogy a képviselőházban azonnal fogjanak hozzá a véderőjavaslat tárgyalásához.”¹

Ez meg is történt. Nemcsak máj. 29-én, hanem a következő ülésnapokon is folytatták a véderővitát jún. 3-ig bezárólag.²

De történt egyéb is: az ellenzéki pártok megegyezése. Ezek ugyanis mindjárt az elnökválasztás napján tárgyalást kezdtek az egymással való megállapodás iránt a választójog és a véderőreform kérdésében. Tárgyalásaik már máj. 31-én sikeresen végződtek.³ Tiszának házelnökké választása tehát azzal a következménnyel is járt, hogy némileg változott alakban feltámasztotta az ellenzéki pártok koalícióját, mely — mint tudjuk (293) — a függetlenségi párt kettészakadása folytán ért annak idején (1909. nov. 11-én) véget

A jún. 1-i ülés elején jelenti gr. Tisza István elnök, hogy „Kossuth Ferenc napirend előtti felszólalásra kért és kapott engedélyt a jelenlegi politikai válság elhárítására vonatkozó javaslat megtétele tárgyában“.

Kossuth Ferenc előterjesztette a szövetkezett ellenzéki pártok békefeltételeit. „Egy óv óta megakasztja — úgymond — a Ház előtt fekvő véderőjavaslat az országgyűlésnek tárgyalásait, bár mindenki érzi annak szükségét, hogy hozassák létre, ha lehet, egy

1 Nadányi, i. m. 111. 1.

2 Máj. 29-én 2, 30-án 1, 31-én 3, jún. 1-én 1, jún. 3-án 2 beszéd hangzott el kizáróan a két függetlenségi párt szónokai ajkáról. Ezek persze túlnyomóan obstrukciós jellegű beszédek voltak. Céljuk nem a tárgyalás előbbrevitele, hanem az ülés idejének kitöltése, a határozathozatal kitolása volt.

3 Az ellenzéki pártok közötti megegyezésre és újabb szövetségre nézve l. a. B. H. 1912. jún. 1-i sz. „Az ellenzék megállapodásai“, továbbá „A megegyezés az ellenzéki pártok előtt“ c. cikkét. Ez az újabb koalíció a következő pártokból áll: Kossuth-párt, Justh-párt, a pártonkívüli függetlenségek csoportja, néppárt és gazdapárt. Andrassy a vezérlete alatt álló pártonkívüli 67-esek csoportjával egyelőre még nem csatlakozott a szövetkezett ellenzékhez.

olyan állapot, amely annak a két nagy kérdésnek megoldását elősegítse, amely az ország előtt van, t. i. a véderő és a választójog reformja kérdésének. Minthogy az ellenzék belátja, hogy ezt másképpen elérni nem lehet, mint úgy, ha követeléseinek egyöntetűségét megállapítja: arra az elhatározásra jutott, hogy megállapodjék oly pontozatokban, amelyek a szövetkezett ellenzék minden pártjának meggyőződése szerint a békés megoldáshoz vezetnek.“ Majd felolvassa a szövetkezett ellenzék pontozatait a választójog és a véderő reformjára vonatkozólag, amelyekről első pillantásra megállapíthatjuk, hogy alapjában a két függetlenségi párt idevágó álláspontjának kompromisszumát jelentik. A választójogra vonatkozó pontozatok lényegileg a következők:

„A választójog *alapja az értelmiségi* cenzusnak az a minimuma, amelyet az állam közoktatásügyi törvényei az állam minden polgárától megkövetelnek; tehát legalább is az általánosan és egyenlően kötelező ingyenes elemi népiskolák *hat* osztályának végzése és erről... ingyenes bizonyítvány felmutatása.“

„Választójoggal bír minden magyar állampolgár, aki tíz év óta a magyar állam polgára, írni és olvasni tud, 24. életévét betöltötte s ugyanazon választókerületben egy év óta állandó lakással bír.“

„Az írni-olvasni tudás igazolása alól fel vannak mentve: a) akik legalább *hat* polgári osztályt, vagy annak megfelelő iskolai osztályokat végeztek; b) akik bármely címen összesen legalább húsz korona egyenes állami adót fizetnek.“

„A szavazás nagyközségenkint, illetve körjegyzőségenkint, városokban pedig szavazóköri szinten történik... A szavazás királyi bíró ellenőrzésével foganatosítandó.“

„A szavazás titkos a törvényhatósági és a rendezett tanácsú városokban, a 15.000-nél nagyobb lakosságú községekben, továbbá bármely választókerület oly községében, ahol oly ipartelep vagy bányavállalat van, mely ezernél több férfi munkást foglalkoztat. Végül oly kerületekben, ahol az írni és olvasni tudók 24 éven felüli férfilakosságának arányszáma a 60%-ot eléri.“

Ezek szerint a választójogi pontozatok szerint körülbelül 2,400.000 volna a választók száma,

A véderőre vonatkozó pontozatoknak mérvadó része a következőleg szól:

„A szövetkezett ellenzéki pártok a *végleges* véderőjavaslatokkal szemben a nemzet törvényes igényeit érvényesíteni kívánják. de elsősorban megkövetelik, hogy a tárgyalás alatt lévő javaslatokból a pozitív *közjogi sérelmek* kiküszöböltessenek. Ennek a feltételnek teljesítése nélkül nem vállalhatnak kötelezettséget arra, hogy az alkalmazásba vett rendkívüli parlamenti eszközök mellőztessenek.

Ha ebből az okból a végleges véderőjavaslatok most nem volnának letárgyalhatók, az ellenzéki pártok nem gátolnák meg a véderőkérdésnek olyan *ideiglenes* megoldását, mely a kétéves katonai szolgálatot és a tárgyalás alatt lévő törvényjavaslatba fog-

lalt egyéb szociális előnyöket tartalmazza s a fentemlített sérelmeket nem tartalmazza.“¹

A szövetkezett ellenzéki pártok pontozatainak felolvasása után Kossuth Ferenc kívánatosnak mondja, hogy a béke létrejöhön. Pontozataival az ellenzék bebizonyította azt, hogy nála komolyan megvan a béke vágya. Arra kéri végül a miniszterelnököt, szíveskedjék mennél előbb nyilatkozni arra nézve, hogy mire határozza el magát.

Lukács László miniszterelnök köszönetét fejezve ki Kossuthnak az ellenzéki pártok álláspontjának ismertetéséért, egyelőre csak annyit kíván megjegyezni, hogy minden idővesztéséget elkerülendő, a legrövidebb idő alatt érdemleges választ fog adni.

Így is történt. A miniszterelnök már másnap írásban válaszolt Kossuth Ferenc előterjesztésére. Válaszának^{1 2} lényeges tartalmát a következőkben adjuk.

Ami a véderőreform kérdését illeti, a kormány ennek „*provizórius* alapon való megoldását *nem* teheti magáévá, hanem határozottan fenn kell tartania abbéli kívánalmát, hogy a beterjesztett javaslatok... a lehető legrövidebb idő alatt törvény erejére emeltessenek.“

Áttérve a választójog kérdésére, a válaszigyzék örömmel konstatálja, hogy „a szövetkezett ellenzéki pártok tervezetének kiindulási pontja ugyanaz, mint a kormányé, amennyiben a tervezet is elvileg az *értelmi* census alapján szándékozik felépíteni a választójogot.“ Ámde ezen alapeszme megvalósítása s általában a közelebbi részletek tekintetében számos nagyjelentőségű eltérés van a szövetkezett ellenzék és a kormány álláspontja között. Ami pedig az ellenzéki tervezetnek számszerű eredményeit illeti, a legújabb hivatalos statisztikai adatok alapján megállapítható, hogy „a tervezetben kontemplált választójog — természetesen a választójogukban meghagyandó jelenlegi választókat is számba véve — a választók számát (az ellenzék előterjesztésében említett körülbelől 2.4 millióval szemben) körülbelől 2.9 millióra emelné, vagyis a választók mostani száma, mely kereken 1.2 milliót tesz ki, közel 150 százalékkal szaporodnék. Nem gondolom, hogy a választóknak ily rohamos emelkedése az állami és nemzeti lét nyugodt fejlődésének biztosítására alkalmas lenne. Már ezekből a futólag tett észrevételekből is... kiderül, hogy a választójog rendezésének óriási fontosságú problémája nem oldható meg egypár hét alatt és hogy e kérdés elhamarkodott megoldásáért a kormány a felelősséget semmi esetre sem vállalhatja.“

Ezekre való tekintettel Lukács László miniszterelnök a szövetkezett ellenzék pontozataival szemben válaszigyzékében a következő ajánlatot tette:

¹ A véderőre vonatkozó pontozatoknál egyenesen szembeszökő a Kossuth-párti nemzeti követeléseknek a Justh-párt véderő-provizóriumai tervével való egybeházasítása.

² Lukács jún. 2 i válaszigyzékét „A miniszterelnök válasza“ címmel egész terjedelmében közli a B. H. 1912. jún. 4 i számában.

„I. A választójog kérdésében a kormány hajlandó kötelezettséget vállalni a következőkre:

A választói jogról szóló törvényjavaslatot az őszi ülészakban beterjeszti.

A választói jog szabályozását az általánosság és egyenlőség alapelveire fekteti. Nem mond le azonban arról, hogy (az általánosság alapelve tekintetében) némi korlátozásokat javasoljon, amelyeket az állam érdekei parancsolnak . .

„A kormány a javaslatot az értelmi cenzus alapján fogja felépíteni s a vagyoni cenzust csak azokra nézve veszi tervbe, akiknek alacsonyabb fokú értelmisége e cenzusnak kiegészítőként való alkalmazását megköveteli. A kormány gondoskodik a törvényjavaslatban arról, hogy a jelenlegi választók megtartsák választójogukat.

A kormány javaslatba fogja hozni a szavazás decentralizációját.

A kormány javaslatba fogja hozni a szavazás titkosságát is olyan korlátok között, hogy ebből magasabb állami érdekek veszélyeztetése be ne következék.

A kormány gondoskodik mindazoknak a biztosítékoknak megalkotásáról, amelyek a választói névjegyzékek részrehajlatlan és szabatos összeállításának, a választások tisztaságának és a választók függetlenségének biztosítására mind megelőző, mind megtorló irányban szükségesek.

A kormány törvényjavaslatot terjeszt be a választókerületeknek célszerű új beosztásáról... Az életbeléptetés időpontjának megállapítására pedig olyan javaslatot fog tenni, hogy a legközelebbi általános képviselőválasztások az új választói jog alapján és az líjonnan szabályozott kerületekben mehessenek végbe.

II. Az *ellenzéki* pártok kötelezik magukat a már beterjesztett *véderő-javaslatokat* a lehető legrövidebb idő alatt keresztülbocsátani. Ezzel szemben magára vállalja a *kormány* a többi illetékes tényező hozzájárulását kieszközölni ahhoz, hogy a véderőjavaslatok *csakis* a jövő 1913. febr. 1-én lépjenek életbe.¹

III. Az ez évi újoncszükséglet fedezése egy külön megalkotandó újonctörvény által eszközöltetnék, melyet a törvényhozás a véderőreform megalkotása *után* haladéktalanul tárgyalna s amelyben a folyó évre 136.000 főben megállapítandó újonclétszám mellett^{1 2} a véderőtörvényben kilátásba vett némely kedvezmények már most lépnének életbe.

¹ Vagyis csak akkor, amikor előreláthatólag már a választójogi törvény is életbeléptét vagy legalább is becikkelyeztetett.

Ezzel az ajánlattal Lukács — mint már a megelőző eredménytelen béketárgyalások (338) alkalmával — előzékenységet kívánt tanúsítani a Justh-pártnak kezdettől fogva (329) elfoglalt amaz álláspontja iránt, hogy a választójog és a véderőreform között junktim létesítendő.

² A véderőjavaslat (és az 1912: XXX. t. c.-be iktatott véderőtörvény) 13 §-a tudvalóleg (329) úgy rendelkezik, hogy a közös haderő fenntartásához szükséges újonclétszám a véderőtörvény érvényességének első évére 136.000 főben állapítatik meg. Ez tehát már felemelt újonclétszám az addigi állapottal szemben.

IV. A kormány fenntartja a házszabályok revíziója tárgyában programbeszédében (337) megokolt kívánságát.“

Lukács Lászlónak Kossuth Ferenchez: intézett válaszjegyzéke így végződik: „Az előadottakban körvonalazván a kormány *változhatatlan* álláspontját, nem marad más hátra, mint arra kérnem Nagyméltóságodat, méltóztassék hathatós befolyását a t, ellenzéki pártoknál javaslatom elfogadása mellett érvényesíteni.“

A nemzeti munkapárt már jún. 2-án este, tehát a miniszterelnök válaszában elküldésével egyidejűleg, értesült annak tartalmáról és azt nagy tetszéssel fogadta.¹

A szövetkezett ellenzék megbízottai Kossuth Ferenc meghívására jún. 3-án délelőtt tanácskoztak a miniszterelnök válaszárol.

A tanácskozásról a következő hivatalos közlést adták ki:

„A szövetkezett ellenzéki pártok“ a miniszterelnök válaszából „sajnálattal vették tudomásul, hogy a kormány az abban kifejtett álláspontot *változhatatlannak* jelzi, tehát ultimátumnak kívánja tekinteni, mely a dolog természete szerint minden további tárgyalást kizár. Az ellenzéki pártok ennek következtében önállóan fognak további eljárásukra nézve határozni“.

Az ellenzéki pártok jún. 3-án este külön-külön bizalmas értekezletet tartottak a miniszterelnök válaszával szemben felmerült tennivalókról.^{1 2} A történt megállapodásokról megbízható hírlapi közlemény nincs.

A jún. 3-i ülés végén, amelyen egyébként folytatták a védőjavaslat tárgyalását, gr. Tisza István elnök jelentette, hogy Szepesházy Imre a házszabályok 203. §-a értelmében indítványt nyújtott be naponta két ülés tartása iránt és hozzátette, hogy ez az indítvány a jövő ülés végén vita nélkül döntendő el.³

Ez az elnöki bejelentés tiltakozást váltott ki a két függetlenségi párt részéről.

Justh Gyula, a házszabályokhoz szólva, kijelenti, hogy nem akarja azt állítani, hogy ily határozatot hozni a Háznak egyáltalában nincs joga. Csak az ellen tiltakozik, hogy ez a 203. §-ra való hivatkozással történjék. A 203. §. alapján csak az üléseket lehet

¹ A miniszterelnök válaszjegyzékét jún. 2-án este a munkapárti Körben Darvai Fülöp képviselő felolvasta és a válasznak minden nevezetesebb tétele nagy tetszéssel találkozott. (L. a. B. H. 1912. jún. 4-i számában „A válasz hatása“ c. közleményt.)

² L. „A pártkörökből“ c. cikket a B. H. 1912. jún. 4-i ez.

³ Az 1901-i képviselőházi házszabályok sokszor idézett 203. §-ának idevágó része így szól: „A napirend tárgyalására szánt időt... időről-időre a Ház állapítja meg.“

Ezen határozat megváltoztatását célzó minden indítvány a Ház elnökének írásban adandó be, általa a Háznak azonnal bejelentendő és a *bejelentést követő ülés végén vita nélkül egyszerű szavazással* döntendő el.

Ha az ily indítvány az ülés idejének *meghosszabbítását* célozza, a meghosszabbítás egy órai időnél többre nem terjedhet“.

meghosszabbítani, de csak egy órával naponként; nem lehet azonban az ülések számát szaporítani. Szepesházy indítványáról tehát a 203. §. alapján nem lehet határozni. A 203. §. ilyen értelmezésének ellentmondanak a Széll Kálmán miniszterelnökségét megelőzőleg létrejött megállapodások. És az ellenzék azon a bizonyos november 18-án is kifejtette idevonatkozó álláspontját, mely határozottan szemben áll az elnök felfogásával.¹

Gr. Tisza István elnök kijelenti, hogy ha a napirend tárgyalására szánt idő megállapítására vonatkozó határozat megváltoztatását célzó indítvány adatik be s az ilyen indítvány az ülés idejének meghosszabbítását kívánja, a meghosszabbítás — a 203. §. szerint — egy óránál több időre nem terjedhet „A Szepesházy Imre képviselő úr által beadott indítvány nem az ülés meghosszabbítását, hanem az ülések számának szaporítását célozza, ennek folytán a kérdés a 203. §. szerint bírálendő el“.

„T. Ház! A 203. §. rendelkezésében unikumot állapított meg a magyar képviselőház. Nem kisebb ember, mint gr. Apponyi Albert képviselő úr mondta ezt: „Az egész világon példátlan állapot az, hogy öt óránál tovább ne lehessen ülésezni“. Ezt gr. Apponyi Albert mondta. Ezzel a példátlan állapottal szemben nem járnék el a házszabályok szerint, nem járnék el a parlamentarizmus kívánalmai szerint és nem tartanám meg híven elnöki tisztemet, ha egy olyan kiterjesztő magyarázatába mennék bele ennek az unikumot képező megszorításnak, amivel a magyar képviselőház békót rakna saját kezére abban a tekintetben, hogy itt ne dolgozzék és ne szolgálhassa az ország érdekeit, *(Hosszantartó, megmegújuló élénk éljenzés, helyeslés és taps a jobboldalon és a középén. Nagy zaj a baloldalon.)*“

Gr. Apponyi Albert a házszabályokhoz szólva, hangsúlyozza, hogy a házszabályok alkalmazására nézve nem szabad összetéveszteni a de lege ferenda felfogását a de lege lata felfogással. De lege ferenda ő is azt mondja, hogy gondoskodni kell arról, hogy a Ház ezentúl kevésbé nehézkesen és több időn át működhessenek.

¹ Itt emlékeztetünk arra, hogy az ellenzék már Tisza István első miniszterelnökségének kezdetén, 1903. nov. végén, hasonló alkalomból folyólag azt az álláspontot foglalta el (122—124), hogy Széll Kálmán deszignált miniszterelnökkel annakidején létrejött ú. n. „paktum“ (79) megkötésekor történt bizalmas megállapodások értelmében: a Ház a 203. §-a alapján csak az ülések idejének egy órával való meghosszabbítását határozhatja el, de nem az ülések számának szaporítását, tehát ú. n. parallel ülések (naponta két ülés) tartását. És éppen azért, mert vitás kérdés volt, vajjon a 203. §-ban szabályozott eljárással lehet-e parallel üléseket elrendelni: Tisza István a parlamenti béke kedvéért 1903. dec. 5-én indítványt nyújtott be a délutáni ülésekre vonatkozó nov. 27-i határozat hatályon kívül helyezése iránt. (127).

Éles ellenzésre talált Tisza Istvánnak 1904. nov. 17-én — ugyancsak a 203. Ara hivatkozással — beadott indítványa is parallel ülések tartása tárgyában. (233—234.)

Akkor az ellenzék szintén azt vitatta, hogy az ilyen indítvány nem kezelhető a 203. §-ban meghatározott kivételes módon, hanem csak úgy, mint bármely más önálló indítvány. És midőn Tisza indítványa feletti szavazásra került a sor, a nov. 18-i (délelőtti) ülés végén, az ellenzék tiltakozása jeléül a szavazás elől kivonult az ülésteremből.

Viszont tanúságot tehet arról, hogy a Széll Kálmánnal történt megállapodások szerint a 203. §. értelme az, hogy az abban foglalt megrövidített eljárással az üléseknek csupán egyórás meghosszabbítása határozható el, semmi más. „Én tehát ezen indítványt (t. i. Szepesházy indítványát) házsabályellenesnek tekintem és — akármi legyen a nézetük arra nézve, hogy jövőre hogyan kelljen a házsabályt módosítani — arra kérem a t. elnök urat, hogy ezt, mint házsabályellenest, ne bocsássa elhatározás alá“.

Elnök kijelenti, hogy „a kérdés egész világos“, ennél fogva a jún. 4-i ülés napirendjére nézve indítványozza, hogy a véderőről szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása, az ülés végére pedig a Szepesházy-féle indítvány feletti szavazás tűzessék ki.

Elnök napirendi javaslatát „a többség elfogadja. (*Zajos felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Miért nem a véderőt szavaztatja meg mindjárt? Éljenzés és taps a jobboldalon és a középén.*)“¹

Ime, ezek voltak a jún. 4-i (délelőtti) emlékezetes ülés¹ ² előzményei, amelyek lefolyását a képviselőház Naplója (XVI. k. 436—437. l.) a következőn rögzíti meg:

„(Az ülés kezdődik d. e. 10 óra 25 perckor.)

Elnök: T. Ház! Az ülést megnyitom.

A mai ülés első tárgya a véderőről szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása.

Holló Lajos: A házsabályokhoz kérek szót! (*Zaj.*)

Elnök: A házsabályok melyik szakaszához!

Holló Lajos: A házsabályok 203. §-ához!

Elnök: A házsabályok 203. §-ához tartozó intézkedés e percben nem történt. (*Nagy zaj a baloldalon.*) A házsabályok 215. §-a csakis úgy értelmezhető, hogy szót kérhet a házsabályokhoz az a képviselő, aki a függőben levő kérdés elintézésénél a házsabályok valamelyik szakaszának megtartása érdekében akar szólni, minek folytán a képviselő úrnak most ezen a címen nem adhatom meg a szót. (*Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Barabás Béla: Kérem, én is házsabályokhoz kérek szót! (*Zajos felkiáltások a szélsőbaloldalon: A házsabályokhoz!*)

Elnök: T. képviselőház! Húsznál több aláírással zárt ülést kérő ívet adtak nekem át. (*Nagy zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Méltóztassanak nekem megengedni, hogy elnöki tiszteimből kifolyólag és az országnak valóban nagyon komoly helyzetére való utalással... (*Mozgás és zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk a jobboldalon.*)

¹ Szepesházy Imre indítványa parallel ülések tartása tárgyában éppúgy előszle „jún. 4 ének“, mint Tisza István 1904. nov. 17-i indítványa (233) a nem kevésbé nevezetes „nov. 18-ának“.

² Jún. 4-ének délelőtti és délutáni képviselőházi eseményeiről részletesen beszámol a B. H. 1912. jún. 5-i számának „Szenzációk a képviselőházban“ c. parlamenti tudósítása.

Egy hang (a szélsőbaloldalon): Tudjuk úgy is, hogy mit akar mondani. *(Zaj balfelől. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Elnök: ... apellálva mindnyájunk hazafias aggodalmára *(Derűtség és zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)* azzal a kérdéssel forduljak...

Kún Béla: Pártpolitikai beszéd! *(Zaj a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalon.)*

Elnök: ...Kún Béla képviselő urat rendreutasítom. *(Nagy zaj.)* ... azzal a kéréssel forduljak a Ház összes tagjaihoz, méltóztassanak végre-valahára megállani azon a borzasztó lejtőn... *(Úgy van! Úgy van! taps a jobboldalon és a középén. Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: ön álljon meg a lejtőn!)* ...

Justh Gyula: Tessék lejönni! Innen beszéljen! *(Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: ...Justh Gyula képviselő urat rendreutasítom. *(Folytonos nagy zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Eláll! Eláll!)* ...azon a lejtőn, amelyre az obstrukcióval *(Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Taps a jobboldalon és a középén.)* — az ország összes közügyeit juttatták — *(Zajos helyeslés. Úgy van! Úgy van! jobbfelől. Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Taps a jobboldalon és a középén.)*

Justh Gyula: Tessék innen beszélni! *(Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon és a középén: Rendre! Rendre! Micsoda dolog ez? Felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Tessék elrendelni a zárt ülést!)*

Elnök: Én, mint a Ház rendjének őre, *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* hivatalos kötelességemnek tartozom azzal... *(Folytonos nagy zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Zárt ülést! Zárt ülést! Justh Gyula közbeszól.)*

Justh Gyula képviselő urat még egyszer rendreutasítom. (Folytonos nagy zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Letiporja a házszabályokat! A házszabályokhoz! A házszabályokhoz!) ... hogy az obstrukcióval, amelyről... *(Nagy zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Tessék a zárt ülést elrendelni!)* ...amelyről azt mondotta gróf Andrássy Gyula, hogy az klotür húsz ember kezében, azzal a technikai obstrukcióval... *(Úgy van! Úgy van! Taps a jobboldalon és a középén.)*

Eitner Zsigmond: Ne magyarázzon nekünk! *(Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon és felkiáltások: Ne magyarázzon házszabályt!)*

Elnök: ...amelyről azt mondta gróf Apponyi Albert, hogy... *(Folytonos zaj a Ház minden oldalán.)* az ország és a nemzet jogait bitang jószággá teszi... *(Folytonos nagy zaj a Ház minden oldalán.)*

Eitner képviselő urat rendreutasítom ...

Kún Béla: Tessék a zárt ülést elrendelni! *(Nagy zaj.)*

Elnök: Kún Béla képviselő urat másodszor rendreutasítom-
tom- *(Folytonos nagy zaj a Ház minden oldalán.)*

Justh Gyula: Nem engedjük! *(Folytonos nagy zaj a Ház minden oldalán.)*

Elnök: Látom, hogy minden további időfeesérlés hiába-
való; a zárt ülést nem rendelem el, hanem felteszem a kérdést:
elfogadja-e a t. Ház a véderőről szóló törvényjavaslatot általá-
nosságban, részleteiben és harmadszori olvasásban, az összes
határozati javaslatok és ellenindítványok elvetésével, igen vagy
nem? *(Nagy zaj a Ház minden oldalán.)* Akik elfogadják, méltó-
táztassanak felállani. *(Megtörténik. Szünni nem akaró nagy
zaj és felkiáltások a bal- és a szélsőbaloldalon: Zárt ülést! Zárt
ülést! Taps és éljenzés a jobboldalon és a középén.)*

Justh Gyula: Jogbitorló!

Elnök: A többség elfogadta. Ennélfogva a javaslat végleg
elfogadatulván, tárgyalás és szíves hozzájárulás végett a főren-
diházhoz átküldetik.

Eitner Zsigmond: Nem lehet ilyent csinálni. Zárt ülést ké-
rünk, elnök úr? *(Hosszantartó nagy zaj.)*

Justh Gyula: Jogbitorló! Jogbitorló! *(Hosszantartó nagy
zaj.)*

Holló Lajos: Alávalóság! *(Folytonos nagy zaj.)*

Justh Gyula: Jogbitorló! *(Nagy zaj!)*

Elnök: Miután Justh Gyula képviselő úr a rendet tovább
zavarta, indítványozom a t. Háznak, hogy a házszabályok 255.
§-a értelmében utasítsa a képviselő urat a mentelmi bizottság-
hoz azzal, hogy a bizottság 24 óra alatt tegyen jelentést a
Háznak.

Justh Gyula: Ismétlem, hogy jogbitorló! Becstelen gaz-
ember! *(Hosszantartó nagy zaj.)*

Fernbach Károly: Erőszak erőszakot szül! *(Hosszantartó
nagy zaj és mozgás a Ház minden oldalán.)*

Justh Gyula: Gazember! Gazember!

Szmrecsányi György: Éljen! *(Folytonartó nagy zaj.)*

Elnök: Méltóztatik tudni, hogy a parallel ülések tárgya-
ban indítvány adatott be. Az indítvány fel fog olvastatni.

Szinyei-Merse Félix jegyző *(olvassa Szepesházy Imre in-
dítványát. Hosszantartó zajos felkiáltások a jobboldalon: El-
fogadjuk! Szünni nem akaró zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: A többség elfogadta az indítványt.

Justh Gyula: Hitvány bitorló! *(Folytonos nagy zaj.)*

Eitner Zsigmond: Bitang, gazember! *(Szünni nem akaró
nagy zaj.)*

Elnök: T. Ház! Kötelességérzetemből kifolyólag... *(Hosz-*

szantartó nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.) lelkiismeretem parancsszavát követtem... (Folytonos nagy zaj.) abban a meggyőződésben, hogy a magyar parlamentárizmusnak, a nemzet veszélyeztetett érdekeinek tettem szolgálatot. (Szűnni nem akaró nagy zaj a ház minden oldalán.) Ebben bíráom csak a Ház lehet és mielőbb alkalmat fogok adni a Háznak, hogy ha szükségnek látja, abban állást foglalhasson.

Justh Gyula: Hitvány gazember! (Folytontartó nagy zaj. Mozdulás.)

Nagy Sándor: Gazember, aki mondja!

Elnök: Most következik a következő ülés idejének és napirendjének a megállapítása. (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Indítványozom, hogy a Ház jövő ülését ma délután négy órakor tartsa és annak napirendjére a honvédségről szóló törvényjavaslat tárgyalását tűzze ki. (Élénk helyeslés a jobboldalon. Szűnni nem akaró nagy zaj és felkiáltások balfelől: Eláll!)

Méltóztatnak elfogadni? (Hosszantartó nagy zaj. Élénk felkiáltások jobbfelől: Igen!) Az indítványt elfogadottnak jelentem ki.

Az ülést tíz percre felfüggesztem.

(Szünet után.)

Elnök: Az ülést újból megnyitom. (Szűnni nem akaró folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. Éljenzés a jobboldalon. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Gazember! Le vele! Ki vele!)

Következik a jegyzőkönyv hitelesítése. Kérem Szász Károly jegyző urat, szíveskedjék a jegyzőkönyvet felolvasni. (Folytonos nagy zaj.)

Szász Károly jegyző (olvassa a jegyzőkönyvet. Szűnni nem akaró folytonos nagy zaj és felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Gázság! Pfúj!)

Justh Gyula: Alávaló, hitvány gazember! (Folytonos zaj.)

Gr. Károlyi Mihály: Nem tárgyalunk vele. (Szűnni nem akaró zaj.)

Eitner Zsigmond: Gazember! Ki vele! (Folytonos nagy zaj.)

Justh Gyula: Hitvány gazember! (Nagy zaj a Ház minden oldalán.)

Eitner Zsigmond: Közönséges kapcabetyár, ezt már mondták önnek! (Folytonos nagy zaj.)

Kún Béla: Közönséges, hitvány gázság! (Folytonos nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon.)

Szmrecsányi György: Hitvány gazember! (Hosszantartó

nagy zaj. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Kétszáz rendőr van a Házban!)

Elnök: Van észrevétel... (Szűnni nem akaró nagy zaj a bal- és a szélsőbalok)álon.) ... a jegyzőkönyvet hitelesítettnek jelentem ki és az ülést bezárom. (Hosszantartó zajos helyeslés és taps a jobboldalon és a középén. Nagy zaj a baloldalon.)

(Az ülés d. e. 11 óra 20 perckor végződik.)“

Ezen a „jún. 4-én“ tehát, melyet a magyar parlamentárizmus történetében mindig „nov. 18-ával“ fognak együtt emlegetni, dióhéjba foglalva a következő történet:

Gr. Tisza István nem adta meg a szót senkinek, aki a házszabályokhoz jelentkezett; nem vette figyelembe a zárt ülést kérő ívet, hanem minden további időfecsérlést hiábavalónak jelentve ki: megszavaztatta az 1911. júl. 13-a óta tárgyalás alatt álló véderőjavaslatot általánosságban, részleteiben és harmadszori olvasásban; majd megszavaztatta Szepesházy indítványát naponta két ülés tartása iránt; végül elfogadtatta a legközelebbi ülés napirendjét és gondoskodott a jegyzőkönyv hitelesítéséről.

Ennek a jún. 4-i ülésnek drámai hatású története önkéntelenül is emlékünkből idézi azt a nagyérdékű beszélgetést, mely annak idején Tisza és Andrássy között folyt az obstrukció és a parlamenti erőszak kérdéséről.

Említettük a maga helyén (294), hogy röviddel Khnen kormányra jutása után — 1910. febr. 1-én — bizalmas eszmecsere során Andrássy kívánatosnak mondta, hogy Khuen helyét mielőbb Tisza foglalja el. „Csak azt tanácsolná neki..., hogy Tisza alkalomadtán jelentse ki: az események helyesnek bizonyították be azt a célt, amelyet miniszterelnöksége idejében magának kitűzött; de éppen ennél fogva megvallhatja, hogy az eszközökben tévedett s hogy a jövőben nem fog olyan kísérletet ismételni, amilyenre a múltban rászánta magát“.

Tisza erre így válaszolt: „Az a bökkenő, hogy nem bír füllenteni. Ma is az a véleménye, hogy az *obstrukciót legyőzni* és a házszabályokat revidiáltatni másképp nem lehet, *csak erőszakkal*. Elismeri, hogy hibázott az egymásutánban és a taktikában... De *ma is* az a véleménye, hogy ha a 67-esek a választásokból többségként kerülnek ki s a 48-as ellenzék rájra obstruál, őket *csak erőszakkal* lehet legyűrni“. (Andrássy 1910. febr. 2-i bizalmas feljegyzése a Magyarország 1924. dec. 7-i számában.)

íme, az események Tiszának adtak igazat. A sok meddő békekísérlet után végre mégis csak az ő kemény kezének kellett erőszakkal legyűrnie a véderő javaslat elleni obstrukciót.¹

¹ „Tisza István — úgymond Szekfü Gyula — bizonyára sok hibát elkövetett politikai pályáján, de mindez nem kisebbítheti *igazi nagy nemzeti érdemét: hogy megmentette a magyar államot és felfegyverezte a végső nagy küz-*

Az emlékezetes jún. 4-i (délelőtti) ülés titkos előkészületeire nézve kérdést intézvén az akkor még élő legilletékesebb tényezőhöz, Lukács László ny. miniszterelnökhöz, tőle 1930. nov. 30-án kelt levélben a következő választ nyertem:

„Az 1912. jún. 4-i ülésen történendőről a Nemzeti Munkapárt tagjainak nem volt tudomása. Az egész tervet ketten Tiszával a legnagyobb titokban dolgoztuk ki a legapróbb részletekig és ön ahhoz Ó Felsége előzetes jóváhagyását eszközöltem ki.

Emlékirataimban — még csak kéziratban — e tárgyra vonatkozólag a következő feljegyzés foglaltatik:

A Munkapárt tagjai a mondott napon teljes számban megjelentek, mert habár alig egypár ember volt informálva a történendőről, azért mindenki érezte, hogy elérkezett a döntő momentum. És én csak a legnagyobb elismeréssel emlékezhetem meg a pártról, melynél egységesebb, kötelességtudóbb és semmi intrika által meg nem zavart többsége soha sem volt a magyar képviselőháznak. Senki sem aggályoskodott, senki sem kíváncsiskodott, hanem mindenki feltétlenül megbízott a vezetőségben és a legnagyobb odaadással teljesítette kötelességét“.

Hogy jún. 4-ét a legnagyobb titokban készítették elő, bizonyítja Balogh Jenő ny. igazságügyminiszternek kérdésemre 1930. nov. 24-én hozzám intézett következő levele:

„Gr. Tisza István házelnöknek azt a tervét, hogy 1912. jún. 4-én megszavaztatja a véderő javaslatot, csak néhány legbeavatottabb képviselő tudta. Különösen állíthatom, hogy sem gr. Zichy János, akkori kultuszminiszter, sem én, mint (mellette) politikai államtitkár, erről a tervről nem bírtam előzetes tudomással, holott egyébként Tisza István bizalmával tisztelt meg és akkor különösen közművelődési és református egyházi ügyekben sokszor tárgyaltam vele.

Azt hiszem, Tisza István nem akarta a pártot értesíteni, nehogy, ha kedvezőtlen fordulatot vesz a dolog, az egész párt helyzete megnehezítettessék“.

Kristóffy József emlékirataiban ide vonatkozólag a következőket írja:

„Alig érkezett helyére a fentebbi jelentés ¹ máris táviratilag Bécsbe rendelték, ahol Bardolff vezérkari alezredes² bizalmasan közölte velem, hogy a kormány parlamenti csíny útján fogja megszavaztatni a katonai javaslatokat, amit döntő körökben szintén tudomásul vettek. Határidő gyanánt jún. első napjai vannak kitűzve, de a szavazásnak 5-ig okvetlenül meg kell történni...“

delemlre, mely hogy katasztrófálisan végződött, az egyáltalában nem az ő hibája vagy bűne volt.“ (Magyar Szemle 1936. okt. sz. 164. l.)

Tisza azt tetto jún. 4-ön, amit már a sok részben hozzá hasonló Zrínyi Miklós, a költő, akart.

¹ Itt arról a fentebb említett jelentésről van szó, melyet Kristóffy 1912. máj. végén a máj. 23-i budapesti véres sztrájkjal kapcsolatban a „műhely“-nek küldött.

² Akkoriban már Brosch utódként a trónörökös katonai irodájának és a „műhely“-nek is vezetője.

Másnap újból megjelentem a Belvederében s Bardolff közölte velem, hogy arra az esetre, ha az erőszak tervezett politikája kudarcot vall: a trónörökösnek határozott kívánsága, sőt parancsa folytán, a javasolt parlamentenkívüli Programm végrehajtását nekem kell vállalnom. Megállapodtunk tehát, ha jún. 5-ig (melytől alig néhány nap választott el) akár a puccs nem sikerül, akár a csíny nem történik meg: azonnal Konopistra^{1 2 3} utazom, ahol a továbbiakat megbeszélni fogjuk... Nyomott kedélyhangulatban utaztam vissza Budapestre... És most életem legizgalmasabb napjai következtek. Megérkezik jún. elseje, nem történik semmi. Elmulik jún. második, harmadika: még csak parányi jele sincs annak, hogy történni akar valami. Már csak két nap van hátra; ha ez is eltelik eredmény nélkül: következik az én kálváriám. Nem így történt. Jún. 4-én a délelőtti ülésben Tisza, a házszabályok félredobása mellett, megszavaztatja a többség által a véderőtörvényt.“ (I. m. 691—692. 1.)

Nem érdektelen, mert a trónörökös és bizalmas körének felfogásáról tájékoztat, Chlumecky idevágó feljegyzése sem. „Ich hatte am 28. Mai 1912. eine lang währende Aussprache mit Bardolff. Hinsichtlich der ungarischen Politik gab er der Meinung des Erzherzogs Franz dahin Ausdruck, dass alle Schwierigkeiten darauf zurückzuführen seien, dass der Kaiser die Erhaltung der Einheit der Arheitspartei von Lukács gefordert habe und dieser dem Monarchen die Zusicherung gegeben hatte, die Wehrreform durchführen zu können, ohne die Einheit der Arbeitspartei zu gefährden. Nach Ansicht des Tronfolgers müsse man vorläufig zuwarten und Lukács einen ganz kurzen Termin für die Erledigung des Wehrgesetzes gewähren. Sollte es ihm innerhalb dieser Frist nicht gelingen, das Gesetz unter Dach und Fach zu bringen, dann müsse eben der Tronfolger wieder⁸ auf einen Ministerwechsel drängen. Im grossen-ganzen zeigten sich nun doch einzelne Erfolge der zähen Politik des Tronfolgers. Der Kriegsminister Aufsenberg, den ich am 9. Juni sprach,^{4 5} zeigte sich von dem Erfolge in Ungarn befriedigt und betonte nachdrücklich, dass der Beweis erbracht sei, dass, wenn man an dem einmal ausgesprochenen Prinzip festhalte, unter keiner Bedingung nationale Konzessionen zu gewähren, man der ungarischen Erpresserpolitik ein Ende

¹ Kristóffy t. i. 1912. májusvégi jelentésében a Belvedere politikájának érdekében harmadik alternatívaként javasolta: „Lukácsal élén a munkapártból választójogi kormányt alakítani, mely kormány, ha másképp nem, állami szükségrendelet alakjában biztosítja azonnal a létszámemelést, egyidejűleg a parlamentet felosztatja s az új többséggel magához ragadja a választójog ügyét, azonban arra törekszik, hogy a reform életbeléptetése H. (a trónörökös) érdeke szerint 2—3 évig elhúzódjék“, (i. m. 690. 1.)

² A csehországi Konopist kastélya volt — mint ismeretes — a trónörökös kedvenc tartózkodási helye.

Tudjuk (335), hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös előljárt a rezolúciós terv elgáncsolásában 6 ezzel Khuen megbuktatásában. Kítűnik ez a trónörökös bizalmi emberének, Chlumeckynek, előadásából is. (I. m. 265—266. 1.)

⁴ Jún. 7-én a magyar képviselőház már a véderőjavaslattal kapcsolatos össze a katonai javaslatokat (329) elintézte.

setzen und alle militärischen Bedürfnisse auch ohne Zuge-
stände erlangen könne“. (I. m. 267. 1.)

Június 4-én megindult Tisza István újabb küzdelme a par-
lamentarizmusért, mely ezúttal az ő diadalával: az évtizedes ob-
strukció leverésével és sikeres házszabályrevízióval végződött.

Június 4-ének, „Tisza napjá“-nak, további eseményeiről a
következő számban lesz szó.

340. 1912. jún. 4. (délutáni) országos ülés. — Elnöki iga-
zoló jelentés a rendezwaró képviselők eltávolításáról. — Gr.
Tisza István megokolja eljárását a véderő javaslat megszava-
zása ügyében: „biztosítom Önöket róla, hogy nem fogok félúton
megállani“. — A képviselöház az elnök eljárásának helyeslése
mellett kimondja, hogy további intézkedés szükségét fenn-
forogni nem látja. (Napló XVI. k. 438—442. 1.) A szövetkezett
ellenzék értekezlete a jún. 4-i események tárgyában. — Andrassy
nyilatkozata a helyzetről. (Előzmények: a munkapárt és az el-
lenzék állásfoglalása a délelőtti ülésen történtek dogában; tö-
meges kivezetések a délutáni ülésen az elnök igazoló jelentése
előtt.)

Gr. Tisza István okult a nov. 18-ával kapcsolatban elkövetett
taktikai hibákon. Akkor dec. 13-ig (242) szüneteltetvén az or-
szággyűlés működését, túlsók időt adott az ellenzéknek a szervez-
kedésre és agitációra. Most nem állván meg félúton, a jún. 4-i dél-
előtti ülés végén — a parallel ülések tartására vonatkozó határo-
zat végrehajtásaként — aznap délután 4 órára tűzette ki a követ-
kező ülést, napirendjén a honvédségről szóló törvényjavaslattal.

De tanult a múlt hibáiból a kormánypárt is.

A képviselöház délelőtti ülése után a nemzeti munkapárt ér-
tekezletet tartott.¹

Lukács László miniszterelnök előadta, hogy az ellenzéknek
már hónapok, sőt évek óta tanúsított magatartásával szemben a
többség kötelességének tartotta meghíúsítani azt, hogy az ellen-
zék a többségi akarat érvényesítését még továbbra is gátolja.

Az értekezlet a házelnök eljárásának helyeslése mellett ki-
mondta, hogy a megtörtént szavazással a véderőtörvény kérdését
a képviselöházra nézve befejezettek tekinti. Egyúttal megfelelő
határozati javaslatban állapotok meg s elhatározták, hogy azt a
képviseleház d. u. ülésén terjesztik elő.

A képviselöház délelőtti ülése után Justh Gyula elnökle-
te alatt a szövetkezett ellenzéki pártok is együttes értekezletet tar-
tottak.¹²

Elsőnek gr. Apponyi Albert szólalt fel. „Állapítsuk meg
— úgymond — hogy ami a képviselöházban történt; azok a hatá-

¹ L. erről a B. H. 1912. jún. 5-i számában „A munkapárt
értekezlete“ c.
részletes tudósítást.

² „Az ellenzék értekezlete“ e. közlemény a B. H. 1912. jún. 5-i sz.

rozatok, amelyek esetleg kimondattak: hogy mind teljesen jogérvénytelen, jogilag semmis... Indítványozom, fejezzük ki azt a meggyőződésünket, hogy ami ott történt... jogilag érvénytelen és semmis. Ezzel kapcsolatban fejezzük ki ama bizalmunkat, hogy az országgyűlésnek másik háza, a főrendiház, egy olyan képviselőházi határozatot, amely ilyen alapon közöltetik vele, nem fog alkotmányos tárgyalás alá venni és — amennyiben ebben a mi feltevésünkben csalódnánk — hogy a király Ő Felsége, aki az alkotmányra esküt tett, egy ilyen módon előterjesztett javaslatot nem fog szentesíteni.¹

Többek hozzászólása után Justh Gyula Apponyi indítványát azzal kérte megtoldani, hogy mondják ki szövetkezést mindaddig, míg az összes sérelmek nem orvosoltanak. Egyben azt is indítványozta, hogy a szövetkezett pártok intézőbizottságot alakítsanak, amely azután megállapítaná a további teendőket az elkövetett házszabálysértések megtorlására.

Apponyi és Justh indítványát elfogadták. Végül azzal a véleménynel szemben, hogy az ellenzék a Ház további ülésein ne vegyen részt: az a felfogás kerekedett felül, hogy a képviselőházban meg kell akadályozni minden tanácskozást mindaddig, míg a megsértett jogrend vissza nem állíttatik.

Justh Gyula elnök ennek megfelelően indítványozta, hogy a szövetkezett ellenzék tagjai jelenjenek meg valamennyien a délutáni ülésen és tegye meg mindenki kötelességét.

Így is történt. A jún. 4-i délutáni ülésre, a szövetkezett ellenzékhez tartozó képviselők majdnem teljes számban jöttek el és pedig legtöbben az osztrák parlamenti obstrukció szomorú történetéből jól ismert különböző lármás hangszerekkel (sípval, füttylővei, trombitával, kereplővel stb.) ellátva. Úgy hogy az ülést megnyitó gr. Tisza Istvánt fülsiketítő hangzavar fogadta. Ebben a pokoli lármában az elnök nem tudván szóhoz jutni, kénytelen vót az ülést tíz percre, majd öt percre felfüggeszteni. Minden hiába! A szünni nem akaró, tűrhetetlen zaj egyre fokozódott. Tisza az ülést harmadszor is, ezúttal egy félóra felfüggesztette.

És most a magyar parlament történetében eladdig példátlan jelenet következett. Páriik rendőr főfelügyelő és még két rendőr felügyelő vezetésével mintegy száz fegyveres rendőr jelent meg az ülésteremben. Páriik főfelügyelő (a hasonló gyakori képviselőházi szerepléséről híres Pavlik), kezében egy ív papír Tisza által az ülés alatt feljegyzett zajongók nevével, a házelnök utasítására hivatkozva felszólítja az illető képviselőket, hogy távozzanak az ülésteremből. Miután ezek ennek a felhívásnak ismételt kérés elle- ^{1 2}

¹ Mint annak idején látni fogjuk, Apponyi mindkét feltevésében csalódott és alapos okokból csalódnia is kellett.

² A jún. 4-i délutáni ülésről szóló részletes tudósítást is megtaláljuk a B. H. 1912. jún. 5-i számában. Figyelembe vettem Nadányi Emil idevágó leírását is i. m. 126—130. 1.

nére sem tettek eleget, a rendőrök kénytelenek voltak az ellenszegülő képviselőket az ülésteremből kivezetni.

Ennek megtörténtével Tisza újból megnyitotta az ülést. Megint óriási zaj fogadja. Tisza újra feljegyezte a lármás obstrukció rendezőinek nevét és az ülést újból egy félóra felfüggesztette.

Szünet közben megint megjelenik Pavlik embereivel. Ugyanazok a botrányos eltávolítási jelenetek játszódnak le, mint az ülés harmadik felfüggesztése után. összesen 37 képviselőt kellett kivezetni. A szövetkezett ellenzék többi tagja pedig Apponyi vezetésével kivonult az ülésteremből.

Helyreállván végre a Ház „tanácskozásában szükséges csend és rend”,¹ gr. Tisza István megint megnyitotta az ülést és sietett eljárását igazolni.

Következett a Ház állásfoglalása a véderő javaslat feletti délelőtti szavazás ügyében, a nemzeti munkapárt délelőtti értekezletén történt megállapodás szerint, mely alkalommal Tisza a képviselői padokból fejtette ki idevágó eljárásának indokait.

A szomorúan emlékezetes jún. 4-i délutáni ülésnek a felsorolt mozzanatokat magában foglaló részét² a képviselőház Naplója (XVI. k. 438—442. L) a következőleg rögzíti meg:

Elnök: T. Ház! *(Percekig tartó nagy zaj, füttyülés és trombitálás a bal- és szélsőbaloldalon.)* Az ülést megnyitom. *(Szünni nem akaró nagy zaj. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ki vele!)*

A mai ülés jegyzőkönyvét Szász Károly jegyző úr fogja vezetni, a javaslatok mellett szólni kívánók neveit Szinyei-Merse Félix, az azok ellen felszólalókat pedig Lovászy Márton jegyző úr jegyzi. *(Szünni nem akaró felkiáltások: Le vele!)*

T. Ház! *(Hosszantartó élénk felkiáltások: Ki vele! Füttyülés és dobolás a padokon a szélsőbaloldalon.)*

Az ülést tíz percre felfüggesztem. *(Élénk éljenzés és taps a jobboldalon.)*
(Szünet után.)

Elnök: Az ülést újból megnyitom. *(Szünni nem akaró zaj a szélsőbaloldalon.)*

Eitner Zsigmond: Zsebkendőt vegyen elő! *(Zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Szavazzunk! Folytonos zaj.)*

Elnök: Az ülést öt percre felfüggesztem. *(Éljenzés és taps jobb felől. Felkiáltások: Éljen az elnök!)*

¹ Az idézett szavakat az 1848: IV. t. c. 10. §-ából vettem.

² A jún. 4-i délutáni ülésnek ez a része — fájdalom — nagyon hasonlít mind az ellenzék rendezaró, mind Tisza rendcsináló eszközei szempontjából 1897. nov. végén — a „Lex Falkenhayn” (231) hárszabályellenes elfogadásával kapcsolatosan — az osztrák képviselőházban lejátszódott példátlanul botrányos (vagy legalább is akkoriban példátlanul gondolt) jelenetekre.

(Szünet után.)

Elnök (csenget): Az ülést újból megnyitom. *(Nagy zaj, füttyülés, sípolás, dobolás és felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Ki vele! Ki vele! Pfuj! Nem beszél!)* Méltóztassanak helyüket elfoglalni. *(Szünni nem akaró élénk felkiáltások a szélsőbaloldalon: Pfuj! Hoch! Hoch! Szavazni! Szavazni! Nagy trombitálás, sípolás és dobolás a bal- és szélsőbaloldalon.)*

Az ülést egy fél órára felfüggesztem.

(Szünet után.)

Elnök (csenget): Az. ülést újból megnyitom. *(Folytonos sípolás, nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Szégyelje magát!)*

Kún Béla: Hitvány gazság, amit elkövettek!

Désy Zoltán: Majd beszélünk a választásokon. *(Szünni nem akaró nagy zaj és sípolás a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Az ülést egy fél órára felfüggesztem.

(Szünet után.)

Elnök: T. Ház! *(Felkiáltások a baloldalon: T. munkapárt!)* Csendet kérek! Az ülést újból megnyitom.

A közvetlenül most elmúlt órák olyan szomorú események színterévé tették a képviselőházat, amelyek példátlanul állnak a magyar parlament történetében; *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* amelyek szármalasan jellemzik azokat, akik ezeket a gyerekes csínyeket elkövetik *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* és amelyek megkívánják azt, hogy a magyar képviselőház ilyen jelenségekkel szemben helyreüsse a becsületén, jóhírvenén, méltóságán esett csorbát. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

T. képviselőház! Hárszabályaink megalkotói egyáltalán kizártak gondolták, hogy hasonló események a magyar parlamentben előfordulhassanak. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* Ennekfolytán nem is provideáltak hasonló jelenségekre vonatkozólag másként, mint a 255. §. azon rendelkezésével, amely az ott előírt procedúrát arra az esetre állapítja meg, „ha rögtöni intézkedés szüksége nem forog fenn“.

Világosan rámutat azonban a hárszabályok ezen rendelkezése arra, hogy esetleg foroghat fenn azonnali intézkedés szükségessége; *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* csak mert erkölcsi lehetetlenségnek tartották, hogy magyar képviselő oda vete-medjék, *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)* hogy azonnali intézkedést tegyen szükségessé, — csak ezért nem tartalmaznak részletes utasítást ezen azonnali intézkedések mikéntje felett. Itt tehát a hárszabályok hallgatását a törvényből és a parlamentarizmus természetéből, a magyar parlament iránti szent köte-

lességeinkből merített hitemből és meggyőződésemből kellett pótolnom.¹ (Hosszantartó élénk éljenzés és taps a jobboldalon.)

A magyar parlamentben szükséges csend és rend fenntartása az elnök kötelessége. (Élénk helyeslés a jobboldalon.)

Ha tehát a csendnek fenntartása ilyen erősebb rendelkezéseket kíván, méltatlan volna az elnöki székre az, aki ezen rendelkezésekért a felelősséget magára nem venné. (Igaz! Úgy van! A képviselők felállónak. Hosszantartó zajos éljenzés és taps.)

Ebből a meggyőződésből kiindulva s ezen felelősségérzet által indítva, amint arról kellett meggyőződnöm, hogy a ház egyes tagjai által különböző lármázó hangszerekkel okozott fülsiketítő lármát (Igaz! Úgy van! Felkiáltások a jobboldalon és a középén: Gyalázat!) másként nem sikerült elhallgattatnom; a háznagy útján fegyveres erő kiállításáról gondoskodtam (Élénk helyeslés jobb felől és a középén.) s a kivonult rendőri karhatalomnak azt az utasítást adtam, hogy távolítsa el a ház épületéből azokat, akik ismételt felszólítás da-

¹ Ennél a pontnál szükségesnek tartjuk a következőket megjegyezni.

Az 1887-i házszabályok 204. §-a, mely az 1901-i házszabályokba változtatlan szöveggel mint 255 §. vétetett át, a rendzavaré képviselőkkel szemben követendő eljárásról eként rendelkezik:

„Ha a Ház valamely tagja a rendet zavarja, az elnök őt névszerint is rendre utasíthatja ...

Ha az illető tag a rendzavarást folytatja és rögtöni intézkedés szüksége nem forog fenn, ... az elnök kérdésére a Ház vita nélkül egyszerű szavazással utasíthatja a mentelmi bizottságot, hogy a Ház további intézkedése iránt 24 óra alatt javaslatot tegyen. ...

A mentelmi bizottság javaslata ily esetben ... ismétlés esetében határozott tartamú időleges kizárás elrendelésének véleményezésére terjedhet“.

Az 1899. febr. 23-i Széll-féle paktum (79) V. pontja a következőleg szól: „A házszabályok 204. §-ának módosítása ezidőszent nem tartott sem célszerűnek, sem szükségesnek. A magyar képviselőház önrizzettel és elégtétellel tekinthet vissza arra, hogy 34 évi szakadatlan működése alatt 1865 óta nem forgott fenn eset, melyben ezen §. alkalmazásának szüksége előállott volna. A magyar parlament méltósága és tekintélye érdekében reméljük, hogy nem lesz szükség ezután 6m. De ha azon sajnos eset beállna, hogy ezen §. alkalmazása elkerülhetlenné válnék: az összes pártok részéről kimondatik és megállapíttatik, hogy a házszabályok 204. §-a végrehajtandó. A képviselőház összes pártjai felteszik és elvárják minden egyes tagjától, hogy ha a Ház valamelyik tagjára a kizárás határozata kimondatnék, az minden represszív rendszabály alkalmazása nélkül, önként meghajol a házszabályok értelmében kimondott ítélet előtt és erkölcsi kötelességének ismeri magát annak önként alávetni“

A képviselőházi rend fenntartásával kapcsolatban idézzük még az 1848:

IV. t. c. 10. és 14. §-át.

A 10. §. így szól: „Ülései mind a két táblának ezután is nyilvánosak. A tanácskozásaiban szükséges csend és rend s a hallgatók teljes hallgatóságban tartása iránt mindenik tábla szabályokat alkot s azoknak végrehajtását elnöke által szigorúan ellenőrizteti.“

A 14. szerint „a rend és csend fenntartása terembiztosok által, szükség esetében a nemzeti őrség alkalmazásával eszközöltetik“.

cára ezt a magaviseletét tanúsították.¹ (*Élénk helyeslés a jobb-oldalon és a középén.*)

S most már, t. ház, következik az, hogy ezen jelenségekre vonatkozólag maga a ház is állást foglaljon, (*Helyeslés a jobb-oldalon és a középén.*) amiért is a házszabályok 255. §-a értelmében kérem a t. házat, (*Halljuk! Halljuk!*) hogy a mentelmi bizottságot utasítani kegyeskedjék, hogy a következő képviselő urak viselkedése tárgyában 24 óra alatt jelentést tegyen. (*Halljuk! Halljuk!*)

Ezek a képviselők: Ábrahám Dezső, Batthyány Pál gróf, Bikádi Antal, Bosnyák Géza, Csuha István, Eitner Zsigmond, Fernbach Károly, Huszár Károly (*sárvári*), Ivánka Imre, Justh János, Justh Gyula, gróf Károlyi József, Lovászy Márton, Polónyi Dezső, Polónyi Géza, Palugyay Móric, Preszly Elemér, Sümegi Vilmos, Szmrecsányi György, Zlinszky István, Veszprémy István, Holló Lajos, Valentsik Ferenc, Benedek János, Rákosi Viktor, Kún Béla, Szabó István (*nagyatádi*), Kobek Kornél, Egry Béla, Kelemen Béla, Barabás Béla, Gál Sándor, Kállay Ubul, Beck Lajos, Vertán Endre és Zboray Miklós. (*Felkiáltások a jobboldalon: És gróf Károlyi Mihály!*)

Ezek voltak azok a képviselő urak, akiknek — ismétlem — különböző lármás eszközökkel való rendzavarása intézkedésemet eredetileg szükségessé tette. Ezekhez hozzájárul még gróf Károlyi Mihály képviselő úrnak engedetlen magaviselete is, (*Úgy van! a jobboldalon.*) aki a törvényes parancsomat telje-

¹ Ezzel szemben Berzeviczy Albert házelnök, ki — mint tudjuk — nem vállalkozott az obstrukció erőszakos letörésére, 1911. szept. 19-i memorandumában (331) álláspontjának megokolásaként kifejti, hogy az akkori házszabályok szerint a rendzavaré, valamint a rend fenntartását szolgáló házhatározattal vagy elnöki intézkedéssel ellenkező képviselő irányában „alkalmazható eljárás és igénybevehető erőszakos rendszabályok kérdése teljesen tisztázatlan”.

„A házszabályok 255. §-ának pythiailag homályos ráutalása az esetleg szükséges „rögtöni intézkedésre éppoly kevéssé tekinthető e kérdés megoldásának, mint az 1848: IV. t. c. 10. §-ának általános rendelkezése, mely a tanácskozásban szükséges csend és rend érdekében „alkotandó szabályokról s azoknak az elnök által leendő „szigorú végrehajtásáról” szól. Tehát itt is csak a két tábla által *alkotandó szabályok* szigorú végrehajtására kap az elnök felhatalmazást; amiből önként következik, hogy *oly szabály* alkalmazhatását, melyet az illető tábla azóta mindeddig meg *nem* alkotott, sőt amelynek megalkotása elől a legutóbbi (t. i. az 1899-i) reform alkalmával indokoltan kitért, e törvényszakaszból kimagyarázni *nem* lehet.

Még kevésbé szolgálhat támpontul ugyanazon törvény 14. §-a... mert az e §-t közvetlenül megelőző 10—13. §-ok tartalma kétségtelenné teszi, hogy e rendelkezés *csakis* a csendet és rendet zavaró *hallgatóság* fékentangására irányul. Hogy ezt a képviselőház is mindig így értelmezte, azt bizonyítják érvényben lévő házszabályaink is, melyek a „nemzeti őrség” helyett a „fegyveres erő” alkalmazásának lehetőségét *csakis* azokban a f okban (257. és 294.) említik, amelyek kifejezetten és kizárólag a karzati *hallgatóságra* vonatkoznak“.

sító rendőrségnek tetteg ellenszegült s aki ennekfolytán a házból szintén eltávolított.¹

Én tehát indítványozom a háznak, hogy ezen képviselő urak ügyében a mentelmi bizottságot 24 óra alatt jelentés-tételre utasítsa. *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)*

Úgy látom, kimondhatom, hogy a ház egyhangúlag elfogadja javaslatomat. *(Éljenzés.)*

T. képviselőház! Mint méltóztatnak tudni, a ma délelőtti ülés is jelentékeny és talán némi tekintetben rendkívüli események színtere volt, amelyek lezajlása után azt a kijelentést tettem a háznak, hogy követett eljárásom bírójául a házat tekintem és ennekfolytán legközelebb alkalmat fogok adni a t. háznak arra, hogy amennyiben szükségét látja, állást foglaljon e kérdésben. *(Halljuk! Halljuk!)* Ennek az ígéretemnek teszkek azzal eleget, hogy a ma délelőtti ülésen a véderőjavaslat elfogadását illetőleg lefolyt szavazás ügyét a ház előtt szóvá tegyem és felkérjem azokat, akiknek erre vonatkozólag észrevételük vagy indítványuk van, szíveskedjenek azt előterjeszteni. *(Felkiáltások a jobboldalon: Éljen Tisza! Hosszantartó élénk eljenzés és taps. A képviselők felállának. Folytonos eljenzés. Gróf Tisza István elhagyja az elnöki széket, melyet Beöthy Pál alelnök foglal el.)*

Csendet kérek!

Telegdy József képviselő úr kíván szólni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Telegdy József: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Annak a hosszantartó obstrukciónak, amely immár a nemzet paládiumát, az alkotmányt veszélyeztette, *(Úgy van! Úgy van!)* véget kellett vetni, hogyha e nemzet élni akar. *(Élénk helyeslés.)*

Nem tűrhettük tovább, hogy ennek a nemzetnek nagyhatalmi állása, közgazdasági élete, *(Úgy van!)* károsíttassék, lehetetlenné tétessék. *(Úgy van! Úgy van!)* Ugyanazért véget kellett vetni, t. ház, annak az obstrukciónak a megengedhető formában. *(Helyeslés.)* A többség akaratának érvényesülnie kell! *(Élénk helyeslés és felkiáltások: Bégen kellett volna! Végre!)*

Elnökünk ismerve és tudva a képviselőház többségének akaratát, ennek az obstrukciónak véget vetve, lehetővé tette azt, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy az immár közel egy év óta, tizenegy hónap óta tárgyalt véderőjavaslat elfogadtassák. *(Úgy van!)* Ezen egész eljárásával elévülhetetlen érdemeket szerzett ma-

¹ Gr. Károlyi Mihály kivételével kapcsolatban utalunk egy Tisza és Károlyi között még 1912. tavaszán állítólag lefolyt jellemző incidensre, melyet az Ésti Újság nyomán a B. H. 1913. márc. 9-i számának „A választójog történetéből” c. cikke reprodukál.

gának, *(Élénk helyeslés és taps.)* megérdemelte a nemzet és pártunk köszönetét, *(Helyeslés.)* mert nemcsak hazafiúi, de elnöki kötelességének is híven és lelkiismeretesen tett eleget. *(Élénk helyeslés.)*

Indítványozom tehát, t. képviselőház, hogy ezt egy határozat formájában mondjuk ki, ezzel is demonstrálva minden időkre azon kétségtelen tény, hogy akkor, midőn ezen itt általam előterjesztendő határozati javaslatot 230, tehát ennek a képviselőháznak abszolút többségénél sokkal nagyobb számú képviselője írta alá: *(Úgy van! Úgy van!)* ezzel minden kétséget kizáróan dokumentálta azt, hogy az, ami a ma délelőtti ülésen történt, a magyar képviselőház többségének akaratával határozottan megegyezett. *(Élénk helyeslés.)*

A határozati javaslat, melyet előterjeszteni bátor vagyok, így szól: *(olvassa): (Halljuk! Halljuk!)* „Tekintve, hogy a hónapok óta nyíltan vagy leplezetten folytatott obstrukció a véderőjavaslat tárgyalását megakadályozta és e javaslatnak a házszabályok összes rendelkezéseinek megfelelő elintézését teljesen lehetetlenné tette és tekintve, hogy az 1912. évi június hó negyedikén megtörtént szavazásban a képviselőház akarata kétségtelenül kifejezésre jutott, *(Élénk helyeslés.)* azzal a véderőről szóló törvényjavaslat végleg elintéztetett: *(Úgy van!)* a képviselőház az elnök eljárásának helyeslése mellett kimondja, *(Helyeslés. Halljuk!)* hogy további intézkedés szükségét fenntartani nem látja.“ *(Hosszantartó, élénk helyeslés.)*

Elnök: Kíván valaki szólani!

Szinyei-Merse Félix: Gróf Tisza István!

Gr. Tisza István: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Méltóztassanak nekem megengedni, hogy innen a képviselői padokból fejtsem ki néhány rövid szóval eljárásom indokait. *(Halljuk! Halljuk!)*

Néhány szóval tehetem azt, mert azt hiszem, olyan egyszerű igazságokat kell elmondanom, amelyeknek mélyreható igaz voltáról, fájdalom, nagyon is meggyőzhetett mindnyájunkat a tapasztalat. *(Úgy van! Úgy van!)*

T. képviselőház! Tizenegy hónapja immár, hogy e ház a véderőről szóló törvényjavaslat vitáját megkezdte.¹ Tizenegy hosszú hónap telt el azóta, amely idő alatt a képviselőház túlnyomó nagy többsége, amely e javaslatot meg kívánta szavazni, nemcsak a beszédes, de a technikai obstrukcióval szemben is a legmesszebbmenő türelmet tanúsította. *(Igaz! Úgy van!)* És, t. képviselőház, arról igazán felesleges ma már beszélni, hogy mi minden roskadozott össze, mi minden veszett el, *(Igaz! Úgy*

¹ A véderővita 1911. júl. 13-án kezdődött (329).

van!) mi minden mulasztott el ez alatt a tizenegy hónap alatt! (*Igaz! Úgy van!*)

Ezen hosszú időszaknak jóformán utolsó két harmadában egymást érték a béke-kísérletek;¹ béke-kísérletek, amelyek most már a második kormány részéről, amely ez ügyben a többség álláspontját képviseli, a leglojálisabb, a legelőzékenyebb fogadtatásra találtak. Ezek a békekísérletek egyebet soha nem eredményeztek, mint újabb, vigasztalannak látszó huza-vonát; (*Igaz! Úgy van!*) mint azt a szomorú eredményt, hogy a magyar parlament tehetetlenségének hite jóformán köztudattá vált, (*Igaz! Úgy van!*) úgy itt benn az ország határain belül, mint azokon kívül, (*Igaz! Úgy van!*) úgy hogy egészen a legutolsó időkig, ennek az esztendőnek közel öt hónapja alatt, egyetlenegyszer sem jutott a ház odáig, hogy a napirendre tűzött javaslat tárgyalását csak egyáltalában újból meg is kezdhette volna.² (*Igaz! Úgy van!*) Most utoljára ismét beállott egy békesnek látszó fordulat. A véderőjavaslattal szemben ellentétes álláspontra helyezkedő pártok ismét tettek béke-kísérletet, amely, mint mindnyájan tudjuk, a kormány és egyúttal a többség vezére részéről megfelelő elbánásra talált.

Most, t. képviselőház, nem kívánom a ház idejét e kérdés részleteinek fejtegetésével igénybevenni, de azt hiszem, hogy elfogulatlan bíráló előtt az az álláspont, melyre e kérdésben a kormányelnök úr helyezkedett, a bölcs mérsékletnek, (*Igaz! Úgy van!*) az államférfiúi belátásnak, (*Igaz! Úgy van!*) az igaz békeszeretnek, (*Igaz! Úgy van!*) de egyúttal a felelősségteljes kormány hazafias gondolkodásának is felemelő példája. (*Igaz! Úgy van! Taps és felkiáltások: Éljen Lukács!*) Ezt a választ a t. ellenzék ultimátumnak és hadüzenetnek minősítette, amire a mi részünkről arra a válaszra talált, hogy a háznak többsége naponta két ülésnek megtartását határozta el. Az az erőszak tehát, amely a technikai obstrukció feléledésére a közvetlen okot szolgáltatva, nem állott semmi egyébből, mint abból a tényből, hogy a többség naponta nyolc órai munkára kívánta a házat kötelezni, (*Igaz! Úgy van!*) illetőleg azzal a kívánsággal lépett a ház összes tagjai elé, hogy a közügy szolgálatára naponta nyolc órát fordítsanak; (*Igaz! Úgy van!*) nyolc órát kényelmes, nyugodt, semmi tekintetben nem fárasztó tevékenységben. (*Igaz! Úgy van!*) Én arra kérem azokat a képviselőtársaimat, akik ezt erőszaknak nevezik, menjenek ki a magyar munkások milliói közé (*Igaz! Úgy van!*) s annak a 10—12 órai megfeszített, fárasztó munkában izzadó magyar ¹

¹ T. i. Berzeviczy 1911. októberi békeakciója óta (331—332). Ezt követék Khuen és Lukács béketárgyalásai (335—338 és 338).

² Kivéve az 1912. febr. 15-i ülést (334—335).

munkásnak magyarázzák meg, hogy ez az az erőszak, amely miatt szuronyok elé is akartak állani. *(Élénk tetszés és taps.)*

Igaz, azt halljuk az ellenzék részéről,¹ hogy a délutáni ülések megtartására vonatkozó határozat házsabályt sértő módon jött létre.

Nem új kontroverzia ez, t. ház. Felmerült ez más 1903-ban és 1904-ben, amidőn a többség mind a két évben elhatározta a délutáni ülések tartását és meg is tartotta azokat.¹ És különös: ugyanazok a képviselő urak, akik akkor is elleneztek a délutáni ülések tartását, de akik ma — igazán mosolygás nélkül bajos kimondani — alkotmányserelmet látnak a délutáni ülések megtartásában, — *(Derültség.)* azok akkor mégis más-képen gondolkoztak ebben a kérdésben. *(Halljuk! Halljuk!)*

Gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam 1904 december 15-én, — méltóztassék jól figyelni a dátumra, *(Derültség.)* egy hónappal a hírhedett november 18 a után, akkor, amidőn t. képviselőtársam a hazafiúi fellendülés és izzó szenvedély extázisával ostromolta az akkori szabadelpárti többséget, — mondom tehát: 1904 december 15-én tartott beszédében a következő kijelentést tette *(olvassa)*: „Méltóztatnak tudni, hogy én és sokan már az ú. n. párhuzamos ülések behozatalában is házsabályserelmet látunk. De mivel ez utóvégre jogilag kontroverz kérdés, ebben a tekintetben nem érezném magamat jogosítva arra, hogy amennyiben a háznak többsége a házsabályok értelmezésében az enyémtől eltérő álláspontot foglal el, én ebből olyan messzemenő következtetéseket vonjak le.“ *(Élénk derültség. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.)*

T. képviselőház! 1904-ben kontroverz kérdés volt, amely-nél a többségnek a t. képviselőtársam egyéni nézetétől különböző döntésébe t. képviselőtársam bele tudott nyugodni; a mostani pedig alkotmányserelem, amelyért ily modorával az ellenállásnak *(Úgy van! Úgy van!)* iparkodtak a t. képviselő urak az országot lángbaborítani. *(Igaz! Úgy van!)* És tették ezt, t. képviselőház, a közelmúlt szomorú tapasztalatai után.

Az én t. képviselőtársaimnak 1904-ben még nagyon sok mentségük volt. Akkor még nem próbálták meg a magyar parlament tevékenységét felelőség mellett vezetni. *(Igaz! Úgy van!)* Azóta megtették ezt a próbát és akkor, amidőn felelőség mellett ők vezették a magyar képviselőház működését; akkor, amidőn az ő pártérdekük is azt hozta magával, hogy a magyar képviselőház munkaképes legyen: akkor más hangon beszéltek *(Igaz! Igaz!)* és másként viselkedtek az illető képviselő urak az obstrukció problémájával szemben. *(Igaz! Úgy van!)*

¹ T. i. a jún. 3-i ülésen a Szepesházy-féle indítvány bejelentésekor (339).

² Ezekre az 1903-i és 1904-i előzményekre utalás történik a (339.) sz. jegyzetrotatában Justh Gyula jún. 3-i felszólalásával kapcsolatban.

A t. képviselő urak is szemben találták magukat az obstrukcióval. Nem azoknak obstrukciójával, akiket ők az obstrukció segélyével győztek le a közelmúlt küzdelmeiben. *(Úgy van! Úgy van!)* Azok, t. ház, igazán a legtisztább hazafiúi belátás szavára hallgatva, félreállottak akkor a küzdőtérről...

Idősb Erdély Sándor: Azok hazafiak voltak!

Gr. Tisza István: ... mert azt akarták, hogy a velük szemben lévő párt, amely olyan nagy reményeket fűzött saját elveinek megvalósításához, — ezeket a reményeket minden ellenzés, minden akadály nélkül próbálhassa megvalósítani. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.)* De ha itt lettünk volna is akkor a politikai küzdelmek porondján, biztosíthatom róla a t. képviselő urakat, mi nem szemben állottunk volna a házszabály reformjával, hanem támogattuk volna őket az erre való közhasznú törekvésekben. *(Úgy van!)*

Akkor egy törpe kisebbség próbálta megakasztani a házszabály reformját, amely törpe kisebbséggel — ez már a képviselő urak szerencséje volt — természetesen igen könnyű volt nekik normális eszközökkel is elbánni.¹

De ezzel a kis kisebbséggel szemben is nem fukarkodtak akkor a maguk ékesszólásának villámaival. Teljes joggal nevezte gróf Andrássy Gyula a techidkai obstrukciót klotúrnek 20—25 ember kezében és teljes joggal mondta Apponyi Albert gróf képviselőtársam, hogy a mi házszabályaink mellett a nemzet joga olyan bitang jószág, amit 20—25 ember bármikor elpocsékolhat. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés és taps jobbfelől és középen.)*

Akkor azt mondta t. képviselőtársam, hogy *(olvassa):* „az a parlament, amelyik határozatot nem tud hozni, lesüllyed a megvetettség legutolsó fokára“ *(Élénk éljenzés és taps jobbfelől és középen.)* és akkor azt mondta, hogy *(olvassa):* „Ausztriával fennálló viszonyunknál fogva kétszeresen gyilkos helyzet az, ha a nemzet orgánuma, a népképviselő, tétlenségre váu kárhoztatva.“ *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középen.)*

T. képviselőház! Én tudom és érzem azt, hogy ebben gróf Apponyi Albert mennyire igazat mondott. Én, aki talán egész közéleti működésem alatt törekedtem a magyar népképviselőben olyan szerepet játszani és a magyar nemzeti politikát úgy szolgálni, hogy öregbíteni, gyarapítani igyekeztem a magyar nemzet politikai súlyát és tekintélyét; *(Igaz! Úgy van! Élénk*

¹ Az 1908-i koalíciós házszabályreform erőszakos módon való létrejöttéről I. jelen szám utolsó bekezdését és a (295) sz. jegyzetrotatát. Választási beszédei során Tisza tudvalóleg gyakrabban foglalkozott a koalíció küzdelmével az obstrukció ellen, noha az akkori magyar ellenzék mindössze a függetlenségi disszidensek kis csoportja volt.

éljenzés és taps.) én, aki talán önteltség nélkül mondhatom, hogy azon rövid idő alatt is, amit felelős állásban töltöttem, talán tudtam némi presztízst és tekintélyt adni (*Úgy van! Úgy van! Éljenzés.*) a magyar állam szavának, talán tudtam némileg öregbíteni a magyar nemzet politikai tőkéjét, persze annnyival nem tudtam öregbíteni, amennyivel ők csorbították azt (*Igaz! Úgy van! Hosszantartó taps és felkiáltások: Éljen Tisza.*) az ő gyászos kormányzatuk alatt: (*Igaz! Úgy van!*) úgy akkor, mint azelőtt és azóta mindig érzem azt, hogy a magyar állam, a magyar nemzet tekintélyének, súlyának, akcióképességének legnagyobb akadálya az, ha a magyar parlament tehetetlen anarchiában vergődik. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.*)

És, t. ház, kell-e ezt a szomorú témát tovább fejtegetnünk itt az utolsó hónapok emlékeinek¹ hatása alatt? Hiszen mi más okozta azt, mint a krónikussá vált technikai obstrukció, hogy ma már tehetetlen pigra massának, politikai súly nélkül való quantité négligeable-nak tekintik a magyar nemzetet, (*Igaz! Úgy van!*) és hogy ma már magas osztrák hivatalnoki köröktől le az utolsó délszláv csizmadiáig haldokló oroszánt lát mindenki a magyar nemzetben? És ha ebből az állapotból ki akarjuk a magyar nemzetet emelni, akkor a legelső dolog az, hogy a magyar nemzet önrendelkezési jogát helyreállítsuk, a magyar nemzetet lábpraállítsuk és abba a helyzetbe hozzuk, hogy gyakorlati, eredményes, sikeres nemzeti politikát folytathasson. (*Zajos helyeslés, éljenzés és taps jobb felől és középen.*)

Azt mondják a képviselő urak, hogy a házszabály alkotmánybiztosíték.² Hát kérem, nagy szó az az alkotmánybiztosíték. És én igenis elismerem, hogy a házszabály szükséges normatívuma a képviselőháznak, szükséges normatívum, amelynek célja és rendeltetése az, hogy megfelelő szabályok közt biztosítsa a ház eredményes munkásságát. De az a házszabály ellentétbe jön saját rendeltetésével, az a házszabály elveszti jogi és erkölcsi alapjait, (*Igaz! Úgy van!*) ha ezen cél elérése helyett nem normatívuma többé azon intézmény működésének, hanem megfojtja, tehetetlenné teszi, tétlenségre kárhoztatja magát az intézményt. (*Élénk helyeslés.*)

És ha gróf Apponyi Albert t. képviselőtársam azt mondja, hogy a mai házszabályok mellett bitang jószágga vált a magyar nemzet joga, — hát, t. képviselőház, akkor én úgy érzem, hogy a magyar nemzet azon jogai felett, amelyek a parlament működésével vannak összeköttetésben, az egész parlamentnek és a parlament minden tagjának, de elsősorban a ház elnökének kell őrködni. (*Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

¹ Ezeknek a legutóbbi időknek magyar szempontból nagyon aggasztó jelenségeit éppen Apponyi tette szövé 1912. máj. 6-i beszédében.

² Ezt az ellenzék nov. 18. előtt és után is állandóan hangoztatta.

Addig, amíg ezen a helyen állok, én a magam részéről erőm teljes megfeszítésével mindent el fogok követni, hogy a nemzetnek azon joga, melyet az önök bizalma az én kezembe helyezett, ne váljék bitang jószágga. (Hosszantartó általános zajos helyeslés, éljenzés és taps. A ház tagjai felállnak. Zajos felkiáltások: Éljen Tisza!)

T. Ház! Eljártam legjobb meggyőződésem szerint (Zajos éljenzés.) úgy, ahogy a törvényt és a magyar alkotmányt én értelmezem. Eljárásom felett a ház hozhat ítéletet. Ha ítélete kedvezőtlenül üt ki felettem, ezt nyugodt lélekkel fogom tisztá lelkiismeretem tudatában elviselni; ha pedig szerencsés lesz ez eljárásomban továbbra is megtartani helyeslésüket és bizalmukat: biztosítom önöket róla, hogy nem fogok félúton megállani. (Hosszantartó zajos éljenzés és taps. A ház tagjai felállanak; zajos felkiáltások: Éljen Tisza!) És ha Isten megtartandja erőmet: azt, ami én rajtam áll, meg fogom tenni a magyar parlamentarizmus megingatott biztonságának, jó hírnevének és tekintélyének fenntartása érdekében. (Hosszantartó általános élénk éljenzés és taps.)

És ha ezt a nagy munkát az önök támogatásával sikerül elvégeznem, akkor bármely percben azzal a felemelő tudattal hunyhatom le szemeimet, hogy nem éltem hiába. (Percekig tartó, szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps; zajos felkiáltások: Éljen Tisza István! A szónokot számosán üdvözlük.)“

Gr. Tisza István beszéde után, szólanı senki sem kívánván, következett a szavazás. Ezt megelőzően a jelenlévő képviselők megszómia Itatván, kitűnt, hogy a Házban 234 képviselő van jelen.¹ Telegdy Józsefnek 230 képviselő által aláirt határozati javaslata egyhangúlag elfogadtatván, elnök kimondta a határozatot, hogy a; képviselőház az elnök eljárásának helyeslése mellett kimondja, hogy további intézkedés szükségét fennforogni nem látja.

Következvén napirend szerint a honvédségről szóló törvényjavaslat tárgyalása, az elnöki széket újból gr. Tisza István foglalta el.

Gr. Tisza István előbbi nagyszabású beszédének és a jón. 4-i rendkívüli eseményeknek hatása alatt ezt a javaslatot a Ház vita nélkül általánosságban és az előadó bizonyos módosításai val részleteiben is elfogadta.

A sokat emlegetett jún. 4-ének utolsó eseménye a szövetkezett

¹ A rendbontó ellenzék erőszakos eltávolítása, illetve önkéntes távozás után Tisza elnöki igazoló beszéde és az ülsnek hátralévő része alatt már csak a nagy munkapárti tábor volt jelen. Itt emlékeztetünk arra, hogy az 1910-i jún. választások (319) után a munkapártnak a százszokkal együtt 248 tagja volt.

ellenzéki pártok újabb értekezlete, melyet a képviselőház délutáni üléséről történt eltávozásuk után tartottak.¹

Az egyesült ellenzék tanácskozásáról a következő hivatalos közlést adták ki: „Az intézőbizottság tagjainak megválasztása után a bizottsági tagok bizalmas értekezletre vonultak vissza. Ennek befejeztével az ellenzéki pártok valamennyi tagjának bevonásával együttes értekezletet tartottak, amelyen egyhangúan kimondották, hogy *a képviselőházban ma (jún. 4-én) hozott összes határozatok törvénytelenek, senkire nézve sem kötelezők s általában semmiesek, vagyis semmiféle joghatállyal nem bírnak.* Elhatározták továbbá, hogy azzal a kormánnyal és házelnökséggel szemben, amely ezt a nyílt erőszakot és törvényteleniséget elkövette, az egyesült ellenzék mindaddig folytatja a legerősebb küzdelmet, amíg a megsértett jogrend helyre nem áll.

Végül megállapodtak abban, hogy holnap (jún. 5.) reggel 9 órakor találkoznak az Országház-kávéházban (mint már a jún. 4-i délutáni ülés előtt) és onnan testületileg mennek a képviselőház ülésére.“

A szövetkezett ellenzék tehát már ekkor, kezdettől fogva, azt az álláspontot foglalja el, amelyhez az elkövetkezendő nehéz időben is állandóan ragaszkodott, hogy a kibontakozás elengedhetetlen előfeltétele: Lukács és Tisza fejevétele, valamint a restitució in integrum.

Ámde az egyesült ellenzék ezúttal tévedett számításában. Jún. 4-e után nem egy újabb dec. 13., hanem jún. 5. következett. Vagyis — mint látni fogjuk — egy újabb — jún. 4. Értve ezen ezúttal a jún. 4-i délutáni ülést.^{1,2}

Gr. Andrássy Gyula és a pártonkívüli 67-esek csoportja — legalább kifejezetten és formailag — egyelőre nem csatlakozott a szövetkezett ellenzékhez. A helyzetkép kiegészítése végett tehát ismertetni kívánjuk az ő felfogását is a jún. 4-i eseményekről ama nyilatkozatának kivonatos közlése által, melyet ide vonatkozólag tett a hozzá közel álló Magyar Hírlap 1912. jún. 6-i számában³

¹ A szövetkezett ellenzék délutáni értekezletéről l. a. B. H. 1912. jún. 5-i számának „Az ellenzéki pártok értekezlete“ c. tudósítását.

² És még egy nagy különbséget kell kiemelnünk a nov. 18. és jún. 4. utáni állapotok között. Míg a Széll-féle 1901-i választásokból (96) kikerült laza alkatú szabadelvűpártból nov. 18. után egy számban és főleg súlyban nagyon tekintélyes csoport vált ki, — a jún. 4-i események miatt mindössze egy kilépő képviselő akadt a nemzeti munkapártban. Ez az egy kilépett (Nehrebeczky György) is a koalíció korszakában alkotmánypárti képviselő volt és csak az alkotmánypárt feloszlása után (294) csatlakozott a munkapárthoz.

A most kiemelt különbség is jellemző a munkapárt szilárd egységére és példás összetartására. Nem hiába volt Tisza István alkotása és nem hiába állott az ő páratlanul szuggesztív egyéniségének varázsa alatt.

³ Ezt a nyilatkozatot közli a B. H. „Andrássy a helyzetről“ cím alatt. Andrássy nyilatkozatát a B. H. 1912. jún. 6-i számában található szöveggel idézzük.

„Nem vehettem részt. — úgymond — a mostani eseményekben, mert — sajnos — betegség tart itthon... Legalább így próbálok hát nyilatkozni, mert ilyenkor hallgatni nem szabad és mert Tisza jónak látta erőszak előtt és erőszak után én reám hivatkozni.¹ Én teljesen elítélem eljárását, mely csak abban különbözik nov. 18-ától, hogy akkor csak egyetlenegyszer akarta megsérteni a szabályt, most pedig egész sora történik a szabálytalanságoknak. Felháborít, amit a rendőrség bevonásáról hallok... Ez a küzdelem nem végződhetik másképp, mint a történt erőszak, a történt házszabálysértések olyan jóvátételével, mely lehetővé teszi, hogy az ellenzék újból részt vehessen a tanácskozásban; nem végződhetik ezenfelül másképp, mint az obstrukció megszűntével, új választótörvény és ezzel kapcsolatban szabályszerűen létrejött új házszabály megalkotásával. Egy olyan parlament törvényhozói működése, amely csak azért munkaképes, mert egy házszabályellenes elnöki parancs végrehajtása alkalmából, szintén házszabályellenes és brutális módon, az egész ellenzék kizárattott: nem mentheti meg a parlamentárizmust, hanem annak már alig is létező, nyomorék válfaját is tönkre teszi; nemzeti képviselő helyett pártzsarnokságot alkot“

Ugyanezen hírlapi nyilatkozatában Andrássy kijelenti, hogy nem csatlakozhatott a szövetkezett ellenzék akciójához, mert „Justh Gyula obstrukcióját szintén megengedhetetlen erőszaknak ítélte“. Miután mindkét fél programját és taktikáját rosszalta, eddig nem vett részt a küzdelemben.

Andrássy eme nyilatkozatához csak azt az egy megjegyzést kívánjuk fűzni (és ez szól természetesen a szövetkezett ellenzék állásfoglalásának is), hogy a koalíciós házelnökség ismeretes házszabálysértéseit hazafias cselekedetnek minősítették ugyanazok, akik Tisza erőszakos eljárása felett a legnagyobb felháborodással törtek pálcát Holott — hogy egyebet ne említsünk — Justh Gyula akkori házelnök azzal az erőszakos eljárással törte le végleg az 1908-i koalíciós házszabályrevízió (295) elleni obstrukciót, hogy az általa alkalmazott házszabályellenes sommás szavaztatási móddal, vagyis egyetlen szavazással 817 ellenindítvány és módosítvány sorsát döntötte el és ezáltal 317 névszerinti szavazás lehetőségétől szabadult meg a többség. „Justh Gyula radikális megoldása és az önkényes jogalap, melyre a megoldás támaszkodott, teljesen azonos az 1912. jún. 4-én követett elnöki eljárással és ez utóbbinak jogalapjával. Mindkét eljárás a végső szükség által parancsolt radikális megoldás volt.“^{1 2}

¹ T. i. a véderőjavaslat feletti szavazást megelőző elnöki intelemben és abban a beszédben, melyben Tisza a jún. 4-i délutáni ülésen a képviselői padokból indokolta délelőtti eljárását.

² Ezt az idézetet s Justh erőszakos eljárására vonatkozó előző adatokat gr. Tisza István hátrahagyott írásai között található, „Coalíciós házszabályreform“ feliratú (sajátkezű) összeállításból vettük.

341. 1912. jún. 5. (délutáni) országos ülés. — Tisza István megokolja eljárását a többszörös botrányhősök ideiglenes távollatása ügyében. (Napló XVI. k. 457—458. 1.) A katonai javaslatok tárgyalása véget ért. — Újabb 33 kizárási határozat. — A szövetkezett ellenzék jún. 5-i értekezlete. (Előzmények: megint súlyos rendzavarások és kivezetések a jún. 5-i délelőtti ülésen; az első 5 kizárási és más fegyelmi határozatok; Tisza új intézkedése a délutáni ülésre, újabb engedetlenség és újabb eltávolítások.)

A szövetkezett ellenzék — előző napi megállapodásához képest — az Országház-kávéházból újból testületileg vonult a képviselőházba és az előbbi ülésről ismert módon akadályozta meg a jún. 5-i délelőtti ülés megkezdését. Ismétlődtek tehát ugyanazok a szégyenletes jelenetek, amelyek a jún. 4-i délutáni ülés kezdetén felmerültek. Tisza az ülésterembe bevonuló rendőrséggel nem kevesebb, mint 35 rendzavaró és ellenszegülő képviselőt távollíttatott el.¹ Majd az ülés elején néhány szóval megokolva eljárását, javaslatot tett ezúttal is a rendbontó képviselőknek a mentelmi bizottsághoz (a Ház ezen fegyelmi bizottságához) utasítása iránt.

Ez az ülés is, mint a megelőző délutáni, ismét az ellenzék távollétében folyik le.

A mentelmi bizottság javaslatának elfogadásával a jún. 4-i délutáni ülés kezdetén eltávolított 37 képviselő közül ötöt a Ház üléseiből 15, illetve 10 napra terjedő kizárássra,^{1 2} 32-öt pedig a Ház ünnepélyes megkövetésére ítélték. Majd folytatták a katonai javaslatok tárgyalását.

A jún. 5-i délutáni ülésre Tisza azt az új intézkedést tette, hogy azok a képviselők, akiket botrányos magaviseletük miatt már kétszer el kellett távolítani, az ülésterembe egyelőre be ne jöhessenek. Vagyis mindaddig, amíg ügyükben a Ház nem határozott. Miután azonban ezek a képviselők az elnöki tilalom ellenére mégis bejutottak a Házba és megjelentek az ülésteremben, őket az ülés megkezdése előtt rendőrileg újból kivezettette.

A rendzavarok eltávolítása és az ülésteremben maradt néhány ellenzéki képviselő önkéntes eltávózása után, a munkapárti képviselők megjelentek az ülésteremben és Tisza délután félőtkor megnyitván az ülést, a következő igazoló bejelentést tette:

T. ház! A mai ülés megnyitását újból egy oly incidens előzte meg... (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*) Csendet kérek!...

¹ L. a B. H. 1912. jún. 6-i számában a jún. 5-i délelőtti és délutáni illésről szóló részletes tudósítást, a jún. 5-i délelőtti ülés megnyitásakor lejátszódott eseményekről pedig Tiszának a rend helyreálltával az ülés elején tett előterjesztését is.

² Ebből az ötből Justh Gyulát a házszabályok 255. §-a alapján 15 napi kizárássra, a többi 4 képviselőt pedig 10—10 napi kizárássra ítélték.

amelyről pár szóval jelentést kell tennem a t. háznak. *(Halljuk! Halljuk!)*

T. ház! Amidőn a tegnapi botrányok után azokat a képviselő urakat, akik botrányos magaviseletükkel a tanácskozást lehetlenné tették, a házból eltávolítottam, ennek az eltávolító rendelkezésemnek hatályát csak a tegnapi ülésre terjesztettem ki, abból indulva ki, hogy miután ilyen kihágásnak első ízben való elkövetésekor az ilyen képviselő urakkal szemben maga a ház sem gyakorolhat a házszabályok 255. §-a értelmében kizárást, természetesen az elnök rendelkezése sem terjedhet tovább, mint az azonnali intézkedést megkövetelő szükség idejére. *(Úgy van!)*

Azok a képviselő urak tehát, akik a tegnapi ülésen azt a botrányt elkövették, a mai délelőtti ülésbe zavartalanul bejöhetnek. Ezt a lehetőséget felhasználták arra, hogy ugyanazon sajnálatos és gyermekek csínyeket *(Úgy van! Úgy van!)* ismételték, amelyeket tegnap elkövettek, aminélfogva újbóli eltávolításuk és ügyüknek másodszor a mentelmi bizottsághoz való utasítása vált szükségessé. *(Helyeslés.)*

Ilyen viszonyok között úgy fogtam fel elnöki kötelességet, hogy most már nemcsak eltávolítanom kell őket, de miután már két ízben követték el ezt a sajnálatos és nevetséges botrányt, a házból távol is kell tartanom őket mindaddig, amíg a képviselőház ügyük felett nem határozott. *(Helyeslés.)*

Ha mást nem néztem volna, mint magában véve azt a szintén egészen jogosult szempontot, hogy ezeknek a képviselő uraknak viselkedését teljesen nevetségessé tegyem, hát mindennap kétszer meghívtam volna őket az ülésre és felkértem volna, hogy szíveskedjenek ugyanazt a szánalmas korcsmai komédiát, *(Úgy van! Úgy van! Zajos éljenés és taps.)* amelyet itt kétszer eljátszottak, legalább tizenkétszer eljátszani és legalább tizenkétszer még fényképészek és mozifelvevőgépezetek számára ismételni, *(Zajos helyeslés és taps.)* hogy ezt az egész nyomorúságos és hitvány komédiát a maga valódi színében mutathassák be az ország színe előtt. *(Zajos helyeslés és taps.)*

A többség pártérdeke határozottan az lett volna, hogy a t. képviselő uraknak ezt a kisdéd játékát ne zavarjuk. De a képviselőház elnökét pártérdek nem vezetheti. *(Élénk helyeslés.)* Azt hiszem, hogy a magyar képviselőház nem ilyen kisdéd játékok színhelyének való. *(Élénk helyeslés és taps.)* Az az elnök, aki a képviselőház rendjének, csendjének és méltóságának öre, törvény és házszabály szerint mulasztást követett volna el, ha hasonló jelenségek ismétlését szükség nélkül lehetővé tette volna. *(Élénk helyeslés és taps.)*

Ebből indulva ki, intézkedtem akként, hogy az illető képviselő urak mindaddig, míg a ház a mentelmi bizottság javas-

lata alapján ügyükben nem határozott, az üléssteremben meg ne jelenjenek. Miután a képviselő urak ennek dacára megjelentek az üléssteremben, gondoskodtam újból eltávolításukról. (*Élénk helyeslés.*) Ezt az újabb incidenst azonban — tekintettel arra, hogy a mentelmi bizottság javaslata úgyis a ház elé kerül és tekintettel arra, hogy nagy hiba volna az egész viselkedésüket illetően tragikusabban felfogni — (*Helyeslés.*) újabb intézkedés tárgyává tenni nem kívánom. (*Élénk helyeslés és taps.*)

Bennünket itt még csak az érdekel, hogy következvén a napirend, a sorrendben utolsó katonai javaslat, a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló törvényjavaslat részletes tárgyalását is befejezték; hogy továbbá a jún. 5-i délelőtti ülésen az elnökkel szemben való engedetlenség és súlyos rendzavarás miatt a mentelmi bizottsághoz utasított 38 képviselő ügyében 33 kizárási és 5 a Ház ünnepélyes megkövetésére szóló határozat hozott. ¹

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy a szövetszertett ellenzéki pártok ugyancsak jún. 5-én délután tartott együttes értekezletükön ¹ ² elhatározták, hogy a nemzethez kiáltványt intéznek a képviselőház elnökségének törvény- és házszabályellenes ténykedései miatt, a kizárási határozatokat nem veszik figyelembe és hogy a Ház legközelebbi (jún. 7.) ülésére újra testületileg elmennek.

342. 1912. jún. 7. (délelőtti) országos ülés. — Kovács Gyula képviselő merénylete gr. Tisza István ellen. — Tisza igazolja eljárását a házhatározattal kizárt képviselők tekintetében és aiz ellenzék vádjaival szemben. — Válasza Khuen üdvözlő szavaira. (Napló XVI. k. 474—476. és 484. 1.) A katonai javaslatokat elintézték. — A király üdvözlő távirata és egyéb szerencsekívánatok Tisza megmenekülése alkalmából. — Polner Ödön Tiszáról ugyancsak a merénylettel kapcsolatban. — Kovács Gyulának virágot küldenek és később az esküdtzék felmenti.

Míg a megelőző (jún. 5-i délutáni) ülés rendjének biztosítása végett Tisza házelnök oly intézkedést tett, hogy azok a botrányokozók, akiket már kétszer el kellett távolítani, az üléssteremben egyelőre meg ne jelenhessenek és pedig tekintet nélkül arra, hogy előző házhatározattal az ülésekből kizárattak-e vagy sem: a jún.

¹ Ami a kizárási határozatokat illeti, Justh Gyula újabb 30 napi kizáráásra, 3 más képviselő újabb 15 napi, 29 képviselő pedig 15 napi kizáráásra ítéltetett. A rendzavaré és engedetlenkedő botrányhősök kevés kivétellel mindig ugyanazok.

² L. erről „A szövetszertett ellenzék gyűlése“ c. cikket a B. H. 1912. jún. 6-i számában.

7-i délelőtti ülés kezdete előtt semmiféle korlátozó rendelkezéssel sem akadályozta meg a Ház ítélete által már kizárt képviselőket abban, hogy az ülésterembe bejöhessenek.¹

Miután azonban a kitiltott képviselők — a kizárási határozat ellenére — megjelentek az ülésteremben, Tisza az ülés megnyitása előtt intézkedett azok eltávolításáról. A teremben maradt ellenzéki képviselők megint lármás obstrukcióval tették lehetetlenné az ülés megnyitását s így az újból bevonuló rendőrségnek kellett a még ki nem zárt rendezavarokat is eltávolítani.

Erre a munkapárti képviselők bejöttek az ülésterembe s gr. Tisza István végre megnyithatta az ülést..²

Ami ez után történt, a Ház Naplója a következőleg örökíti meg:

Gróf Tisza István elnök: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* A mai ülés megnyitását ismét sajnálatos incidensek késleltették, amelyekre vonatkozólag rövid jelentést kell tennem a háznak. *(Halljuk! Halljuk!)*

*Kovács Gyula*³ *(a baloldali hírlapírói karzatról a terembe ugrik):* Van még itt egy ellenzéki képviselő! *(Revolverrel több lövést tesz az elnök felé, majd önmagára, miközben a jelenlévő képviselők odatódulnak. Elénk felkiáltások: Éljen Tisza! Hoszsas éljenzés és taps.)*

Elnök: T. ház! *A most lefolyt eset egy szerencsétlen örültnek cselekedete volt, aki elvonta magát az igazságszolgáltatás keze alól. (Úgy van! Úgy van!) Azt hiszem, az ő eljárása és sorsa felett azzal a részvétellel térhetünk napirendre, amivel*

¹ „Tisza István gr. nem szereti a kopott eszközöket. Olyan ő, mint a kényes kártyajátékos, aki az olyan paklit, amellyel egyszer kétszer játszott, már elveti és újat vesz elő. Neki minden napra van új és meglepő gondolata“. (írja találón a B. H. 1912. jún. G-i számának a jún. 5-i délutáni ülésről szóló tudósításában.)

² A jún. 7-i délelőtti ülés megnyitása előtt lejátszódott botrányos jeletetokről és két ízbeni rendőri kivezetésekről l. a B. H. 1912. jún. 8 i számának idevágó parlamenti tudósítását, továbbá Nadányi i. m. 134—135. l. Ugyanott található Kovács Gyula merényletének leírását.

³ Kovács Gyula 1910-ben lett a Ház tagja, mint 48-as gazdapárti képviselő; azonban a pártonkívüli függetlenséggel (Károlyi Mihállyékkal) tartott, szélsőséges politikai irányú és a technikai obstrukciónak buzgó híve. Ő volt az, aki a máj. 22 i elnökválasztásnál (338) a Ház asztalán lévő szavazóurnát a szavazás megkezdése után megragadta, nyilván azzal a céllal, hogy a szavazást megakadályozza és lehetetlenné tegye. Ezért és a máj. 23 i ülésen elkövetett újabb súlyos rendezavarért máj. 24 én — a mentelmi bizottság javaslatára — a Ház üléséből 30 napra kizárattott. (Napló XVI. k. 297. l.) Megjegyezzük még, hogy Kovács Gyula, akkoriban 33—34 éves fiatalember, a somogymegyei Strasser nevű nagybérlo családból származott. Foglalkozására nézve gabonakereskedő és bizományos.

Nem érdektelen, hogy másnap, 1912. jún. 8-án egy horvát fiatalember Zágrábban ugyancsak politikai merényletet követett el Cuvaj horvátországi kir. biztos ellen. A merénylet szintén nem sikerült.

minden örült embernek szánom viselkedése felett. (Élénk helyeslés és felkiáltások: Éljen Tisza!)

Felveszem előterjesztésem fonálát.¹

A mai ülés megnyitását újból sajnálatos incidensek zavarták meg. (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Csendet kérek, t. ház! *Azt hiszem, nekünk az a kötelességünk, hogy itt mindenféle idegeskedés nélkül elvégezzük feladatunkat. (Élénk helyeslés és taps.)*

A mai ülés megnyitása előtt bejöttek a házba azok a képviselő urak is, akik immár a mentelmi bizottság határozatával a ház üléseiből kiltattak. Ebben a tekintetben eljárásomat igazolni tartozom a ház előtt, (*Halljuk! Halljuk!*) mert hiszen talán azt várhatta volna tőlem a ház, hogy ezen képviselő urakat, akik már a ház ítélete által zárattak ki az ülésekből, meg is fogom akadályozni abban, hogy az ülésterembe bejöhessenek. Megvallom, t. ház, első szándékom ez volt, mert voltaképpen a ház határozatainak végrehajtása szempontjából a t. háznak ezzel tartoztam volna. Azonban abban a meggyőződésben voltunk, — és remélem, ez a felfogásom a ház helyeslésével találkozik —, hogy nekünk a ház csendjére és rendjére való kötelességszerű tekintet mellett egyéb szempontokat is figyelembe kell vennünk.

Ilyen más szempont gyanánt jelentkezett a következő: Azok a t. képviselő urak, akik magaviseletükkel most már több ülés elején a háznak némi alkalmatlanságot okoztak, úgy látszik, egész magatartásukkal két dolog elérésére törekedtek. Az egyik az, hogy felkeltsék a közvéleménynek, a népnek, az utcának érdeklődését, (*Úgy van! Úgy van!*) hogy igyekezzenek mozgósítani az utcát és esetleg elérni azt, hogy más, náluk talán komolyabb szenvedély által áthatott elemek saját magukra veszedelmet hozzanak. Ebben a törekvésükben, azt hiszem, nem szabad nekik sem... (*Zaj a baloldali hírlapírói karzaton. Nagy zaj és felkiáltások jobb felől: Kivinni!*)^{1 2'}

¹ A B. H.-nak a merényletről szóló tudósítása kiemeli, hogy Tisza volt az egész Házban az egyetlen, ki a revolverlövés okozta hihetetlen izgalomban teljes nyugalmát megőrizte. Az ülést fél sem függesztette. Megvárta, míg a halottnak látszó Kovács Gyulát, ki a negyedik golyót saját halántékába röpítette s összeesett, az ülésteremből kiviszik és a rend némileg helyreáll. „Azán szilárd hangon, szinte félelmetes nyugodtsággal“ folytatta félbeszakadt előterjesztését.

A predesztináció kálvinista hitétől keményre kovácsolt Tiszának ez a sztoikus nyugalmú magatartása emlékeztet Ch. A. Dupuy francia képviselőházi elnök viselkedésére, ki a francia kamarában a múlt század kilencvenes éveiben történt bombamerénylet után szintén rendíthetetlen nyugalommal jelentette ki: „Messieurs! La séance continue!”

² A baloldali hírlapírói karzaton keletkezett incidensről a B. H. 1912. jún. 8-i számának a jún. 7-i délelőtti ülésről szóló tudósításában a következőket írja:

Csendet kérek az írói karzaton! T. képviselő urak! Ha az írói karzaton bárminő intézkedésre szükség lesz, azt meg fogom az illetékes tényezőkkel együtt a maga kellő módján és formájában tenni; de azt kikérem magamnak, hogy az egyes képviselő urak az írói karzatra nézve az elnöki jogokat arrogálják. *(Élénk helyeslés és taps.)* Mindenesetre felkérem az írói karzaton levő urakat, hogy teljes csendben méltóztassanak viselkedni.

Tehát, ismétlem, ezeknek a rendzavaró képviselő uraknak nem szabad tápot adni az irányban, hogy sikerüljön nekik megmozgósítani az utcai közönséget.

Másik hasonló törekvésük az, hogy a budapesti eseményeknek¹ drámai kiszínezése által a sajtó útján izgalmat és nyugtalan-ságot keltsenek abban az országos közvéleményben, amely az itt lefolyó eseményeket — fájdalom — szemtől-szembe közvetlenül nem láthatja.

Ezekből a szempontokból kiindulva, azt gondoltam tehát, hogy ha talán a t. házra nézve alkalmatlannak látszó utat választok is, de helyesebb úton járok akkor, ha a t. képviselő urakkal szemben a ház kapujában vagy az épületen kívül semmiféle korlátozó intézkedést nem teszek, *(Élénk helyeslés.)* hanem egyszerűen megengedem azt, hogy a képviselő urak, ha jónak látják, az ülésterembe bejöjjenek és ha bejöttek, akkor intézkedem a képviselő urak eltávolítása iránt. *(Általános élénk helyeslés.)* Méltóztatnak helyeselni? *(Élénk helyeslés.)* Akkor ebben a tekintetben további intézkedésnek szüksége nem forog fenn.

Mivel azonban a mai ülés megnyitása előtt ismét számszámán olyan képviselő urak, akik ettől eddig még tartózkodtak, ugyanazokkal az eszközökkel tették lehetetlenné az ülés megnyitását, amely eszközökhöz a többi képviselő urak a korábbi ülésekben nyúltak: kénytelen vagyok javasolni a t. háznak, hogy a következő képviselő urakra nézve utasítsa a mentelmi bizottságot, hogy ügyükben a 255. §. alapján 24 óra alatt a ház-

„Oly jelenet történt, mely a logika minden szabályát megcsúfolta. A (mérnyeltől) felizgatott munkapárti képviselők egyezzerre rátámadtak a — baloldali hírlapírói karzat újságíróira. Mindenfelül, öklüket rázva, kiabálták feléjük: Ezek a gazemberek eresztették be azt a bitangot! Ki velük! stb....

És a leírhatatlan szitkok özöne hagyján; de kikelt arccal nyomultak az írói karzatnak, néhány munkapárti képviselő be is ment oda és ki vele! kiáltással meg is lökdöstek néhány dolgát végező tudósítót...

Később mikor lehiggadtak, kezdték röstellini a dolgot és egyenkint megkövették a sajtót.“

Tisza elnöki előterjesztésének következő részében teljes elégtételt szolgáltatott a méltatlanul megtámadott újságíróknak.

¹ Vagyis a képviselőházban jún. 4. óta ülésről-ülésre ismétlődő sajnálatos eseményeknek.

nak javaslatot tegyen. Egyenkint fogom felolvasni a képviselő urak nevét és kérni fogom a határozatot. *(Olvassa):*

Gróf Benyovszky Móric. Méltóztatnak javaslatomat elfogadni? *(Helyeslés.)* Elfogadtatik. Bernáth Béla. *(Elfogadjuk!)*
 Bizony Ákos. *(Elfogadjuk!)* Basnyák Géza. *(Elfogadjuk!)*
 Csermák Ernő. *(Elfogadjuk!)* Egry Béla. *(Elfogadjuk!)* Gróf Esterházy Mihály. *(Elfogadjuk!)* Gedeon Aladár. *(Elfogadjuk!)*
 ITéderváry Lehel. *(Elfogadjuk!)* Hegyi Árpiid. *(Elfogadjuk!)*
 Horváth József. *(Elfogadjuk!)* Horváth Gyula. *(Elfogadjuk!)*
 Malatinszky György. *(Elfogadjuk!)* Maczky Emik *(Elfogadjuk!)*
 Nadányi Gyula. *(Elfogadjuk!)* Mezőssy Béla. *(Elfogadjuk!)*
 Ostffy Lajos. *(Elfogadjuk!)* Pap Zoltán. *(Elfogadjuk!)* Szalay László. *(Elfogadjuk!)* Thaly Ferenc. *(Elfogadjuk!)* Urmánczy Nándor. *(Elfogadjuk!)* Vertán Etele. *(Elfogadjuk!)*

T. képviselőház! Ezzel ezen urakra nézve az intézkedés megtörtént.

Most méltóztassanak nekem megengedni, hogy tekintettel arra a körülményre, hogy nekünk a ház jóhiszeműen aggodalmaskodó tagjait is, de az országos közvéleményt is meg kell nyugtatnunk, hogy a ház elnöksége a körülmények által kívánt helyes úton a törvény és a házszabály szemmeltartásával járt el: eddigi eljárásomra nézve egy-két igen rövid kijelentést tegyek. *(Halljuk! Halljuk!)*

T. képviselőház! Az mondatik, hogy a mi eljárásunk mérőben szabályellenes, törvényellenes és semmis.¹ Én utalok a tényekre. A t. ház minden határozatát szorososan a házszabályokban körülírt formák között hozza meg, minden határozatra nézve a törvény és házszabály korlátai között jár el. Ebben a tekintetben *egyetlenegy kivétel volt, a véderőjavaslat megszavazására vonatkozó határozat*, amelynél, tekintettel az azt megelőzőt tizenegy hónapig tartott obstrukcióra, kénytelen volt az elnökség úgy kezelni a házszabályokat, hogy a technikai obstrukció a házszabályok tömkelegébe bele ne fojthassa a nemzeti akaratot. *(Élénk helyeslés és taps.) Ettől az egy határozattól eltekintve, a háznak minden más határozata a szabályok legpedánsabb megtartása mellett hozatott. (Zajos helyeslés.)*

Ami pedig a véderő javaslat megszavazására vonatkozó határozatot illeti, figyelmeztetem a házat arra a körülményre, hogy házszabályainak őre mindig csakis maga az a testület lehet, amely azt a házszabályt saját céljaira megalkotta. *(Élénk helyeslés.)*

A házszabály alkalmazásának kérdésében az elnökség

¹ Ezt hirdeti nap-nap mellett az ellenzéki sajtó és az ellenzéki pártoknak minden megnyilatkozása (340).

bírája csakis maga a képviselőház lehet.¹ (*Általános helyeslés.*) A törvényhozás többi faktorainak igenis joguk és hivatásuk lehet szükség esetén vizsgálni azt, hogy egy állítólagos házhatározat valóban a többség akaratát képviseli-e; ha ebben a tekintetben aggályaik vannak, kívánhatnak megnyugtatót, de ha egyszer konstatáltak az, hogy a hozott határozat a másik testület többségének kétségtelen akaratkijelentésével jött létre, (*Helyeslés.*) akkor a házszabályok kezelésének mikéntjébe nem avatkozhat. (*Élénk helyeslés.*) Aminthogy nem is kétkem, hogy mindenféle ilyen kísérlet minden más illetékes faktortól merőben távol fog állani. (*Zajos helyeslés.*)

Ami már most a másik kérdést illeti, t. i., hogy csonka a képviselőház, ¹ ² — hát t. képviselőhöz, egyes rövid momentumoktól eltekintve, ebből a házból most sem távolított el más ellenzéki képviselő, mint aki a 255. §-ban előírt módon és feltételek mellett a ház által kizárattott. Kivétel csakis ideiglenesen pár óráig, addig, ameddig a mentelmi bizottság javaslata alapján határozhatna a ház, olyan képviselőkre nézve volt helyén, akiknek sajnálatos magaviseleté a tanácskozások megtartását egyáltalában lehetetlenné tette. (*Úgy van! Úgy van!*)

Ami pedig a 255. §-t illeti, ebben a tekintetben utalok arra a bizottsági jelentésre, amellyel az 1899-i házszabály a képviselőhöz elé terjesztett.³ A bizottság azt mondta (*olvassa*): „Ha azon sajnos eset beáll, hogy ezen szakasz — az akkor 204. számot viselő, most 255. szakasz — alkalmazása elkerülhetlenné válnék: az összes pártok részéről kimondattatik, hogy a házszabályok 204. §-a — most már 255. §-a — végrehajtandó. A képviselőház összes pártjai felteszik és elvárják minden tagjuktól, hogy ha a ház valamely tagjának kizárása kimondatnék, az minden represszív rendszabály alkalmazása nélkül önként meghajol a házszabályok értelmében kimondott ítélet előtt, erkölcsi kötelességének ismeri magát annak önként alávetni.“

Azt hiszem, ebben a kijelentésben benne van egyúttal az

¹ Következik ez az alapelv az országgyűlés két házának az 1848-i törvényhozás által megteremtett (szabatosabban: modern alapokra helyezett) autonómiájából, vagyis beléleti önállóságából és függetlenségéből, mely a parlamenti eljárás szempontjából azt jelenti, hogy „a tanácskozás és határozathozatal módja és rendje tekintetében a két Ház egymástól s az állam összes egyéb szerveitől (tehát a királytól is) függetlenül, teljes és tökéletes önállósággal jár el. Következésképp azt, hogy a tanácskozás és határozathozatal hogyan és miképpen történ, sem a másik Ház, sem az államnak semmiféle más szerve (pl. az uralkodó) ellenőrzés és felügyelet... tárgyává nem teheti“. (Ereky, i. m. II. 170. 1.)

² Ez is az ellenzék állandóan hangoztatott vádjá.

³ Ez a bizottsági jelentés azonos az 1899. febr. 23-i Széll-féle paktum (79) V. pontjával, melyet a (340.) sz. jegyzetrotatában szövszerint idéztünk.

ezen határozatnak ellenszegülő képviselő eljárásának elítélése is.

A képviselő urak ennek nem tettek eleget, ennek folytán a ház határozatát karhatalmi szankcióval, fegyveres erő igénybevételével kellett végrehajtani. (*Élénk helyeslés.*)

Igazoltam már ezt az eljárást, aminthogy igazolhatom is, a dolog természetéből, a házszabályokban lévő tételes intézkedésekben evidensen fennálló házagból és az 1848: IV. törvény-cikknek ezt a házagot betöltő rendelkezéséből.¹ (*Igaz! Úgy van!*)

T. ház! Egy dolgot még konstatalok. Széles e világon már beállott minden parlamentben az a szomorú kényszerhelyzet, hogy egyes renitens tagokkal szemben karhatalmat kellett alkalmazni.¹ ² (*A baloldali bejárón egy idegen lép a terembe.*) Ülés közben itt senkinek nincs helye, csak képviselőnek! (*Az illető távozik. Mozgás.*) Csendet kérek!

Mondom, az egész világon előfordult ilyen helyzet. Kérem én: Beszél-e valaki a parlamentarizmus klasszikus hazájában, Angliában, vagy Franciaországban, Németországban arról, hogy szennyfolt és szégyen érte az angol vagy francia vagy porosz képviselőházat és az illető nemzetek parlamentarizmusát azért, mert egyes, a parlament méltóságát sértő magaviseletét tanúsító képviselőket rendőri karhatalommal kellett eltávolítani? (*Igaz! Úgy van!*) Azt hiszem, minden egészséges érzékkel bíró nemzet közvéleménye csak azt állíthatja, hogy az a fegyveres erő, amelyet maga a parlament illetékes vezetése hoz be azért, hogy rendet csináljon a parlamentben; az a fegyveres erő, amely a ház elnökének rendeletére jön be, jár el és a ház elnöke rendeletének engedelmeskedik, — az nem csorbát ejt a parlamentarizmuson, (*Igaz! Úgy van!*) hanem ellenkezőleg: akkor érhetné kiköszörülhetetlen csorba a parlamentet, ha a parlament a maga renitens tagjaival szemben a saját rendjét fenntartani nem tudná. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.*)

Én tehát azt hiszem, hogy amint e szék elfoglalása előtt és e szék elfoglalása után minden e házban tett cselekvésben az a vezérszempont vezetett, hogy a magyar nemzet becsületét, tekintélyét, súlyát és hatalmát kifejezésre juttató képviselőház tekintélyét, méltóságát, súlyát és hatalmát emeljem: abban a nyugodt meggyőződésben vagyok, hogy mindaz, amit tettem, ezt a célt fogja szolgálni. (*A képviselők felállónak. Hosszantartó zajos éljenzés és taps.*)

Következvén a napirend, harmadszori olvasásban is elfogadták a közös haderő és a honvédség katonai bűnvádi perrend-

¹ L. erre nézve Tisza elnöki igazoló beszédét az 1912. jún. 4-i délutáni ülés elején (340).

² A leggazdagabb bizonyító anyaggal szolgál idevonatkozólag H. Masson, De l'obstruction parlementaire, 1902. c. művében.

tartásáról szóló két törvényjavaslatot s ezzel a véderéreform anyagát alkotó mind a négy törvényjavaslat, melyet a honvédelmi miniszter még 1911. máj. 23-án nyújtott be, a képviselőház részéről végre-valahára elintézését nyert.

Ennek az emlékezetes ülésnek a merénylettel kapcsolatban még egy kiemelendő mozzanata volt.

Az ülés végén ugyanis szót kért gr. Khuen-Héderváry Károly és a következőket mondotta:

Gróf Khuen-Héderváry Károly: Bocsánat, szót kérek, *(Halljuk! Halljuk!)*

T. ház! Nem tudnám ugyan megnevezni a szakaszt, amelynek értelmében szót kérek, de úgy érzem, hiányos, még pedig lényegesen hiányos lenne naplónk, ha a mai ülésen előfordult gálád bűncselekmény elbírálásában nem adnánk a fölött való felháborodásunknak, egyenesen elszörnyűködésünknek kifejezést. *(Úgy van! Úgy van! Zajos helyeslés.)* E tettet csak az az egy körülmény mentheti, hogy — amint elnökünk is mondotta — azt egy örült egyén követte el. *(Úgy van! Úgy van!)*

De ezen alkalommal mindnyájunkat egy közös érzés fog el. Ismerjük igen t. elnökünknek jellemét és hazafiságát. *(Hosszantartó, meg-megújuló éljenzés és taps. A ház tagjai felálltanak.)* Amidőn a haza, a nemzet, az alkotmány, a magyar parlament legfőbb érdekeinek megvédésében és szolgálatában való működése közepett egy orvtámadás veszélyének volt kitéve, — a mi szeretünk mindnyájunk ajkára azt a gondolatot hozta, hogy igenis adjunk hálát a Gondviselésnek, *(Zajos helyeslés.)* hogy nekünk és a hazának egyaránt drága élete meg lett mentve *(Szűnni nem akaró, meg-megújuló zajos éljenzés és taps. A ház tagjai felállnak.)* és azon nyugodt és férfias, sőt nemcsak ilyen, hanem épenséggel hősiesség magatartása felett, *(Hosszas zajos helyeslés, éljenzés és taps.)* amelyet ez alkalommal gróf Tisza István tanúsított, egyenesen legnagyobb bámulatunknak adjunk kifejezést. *(Zajos helyeslés.)*

Ezen felfogásunknak, ezen érzelmeinknek kívántam kifejezést adni a ház nevében. *(Szűnni nem akaró, meg-megújuló zajos helyeslés, éljenzés és taps. A ház tagjai felállnak.)*

Elnök: T. ház! Fogadják rokonszenvüknek és bizalmuknak e kijelentéséért hálás köszönetemet.

Egyszerűen kötelességemet teljesítettem. Igyekezni fogok kötelességemet teljesíteni a jövőben is. Boldog és büszke leszek, ha ezen az úton sikerülni fog az egész nemzet rokonszenvét és bizalmát kiérdemelni. *(Zajos éljenzés és taps.)*

Jún. 7-én este a király saját kezével írt sürgős magántáviratot ¹ küldött Bécsből Tiszának szerencsés megmenekülése alkalmából.

¹ Ez a magántávirat a királyi kegynek egészen szokatlan megnyilatkozása volt.

Csak természetes, hogy Tisza temérdek üdvözlő táviratot kapott nemcsak az ország minden részéből, hanem külföldről is.

A B. H. 1912. jún. 9-i számának „A merénylő képviselő“ c. cikkében a következőket írja: „A közönség ma is érdeklődött (a Herczel-szanatóriumban ápol) Kovács Gyula képviselő állapota iránt Sok virág-küldemény is érkezett a szanatóriumba.“ És pedig — tegyük hozzá — az ellenzéki arisztokráciához tartozó igen előkelő hölgyek részéről is.

Az egésznek azonban az a csattanója, hogy a sokaktól nemzeti hősként ünnevelt Kovács Gyula bűnügyében 1912. dec. 16-án és 17-én tartott esküdszéki tárgyalás — felmentő verdiktel végződött.¹ Ez a felmentő verdikt valóban egy „hanyatló kor“ jellemző tünete volt.

A merénylettel kapcsolatban Tiszáról még csak egy figyelemreméltó nyilatkozatot kívánunk megrögzíteni.

Polner Ödön, a magyar közjog kitűnő művelője és tanára, írja nekem 1930. nov. 20-i levelében: „Tisza István egyéniségével szemben én mindig a legnagyobb tisztelettel, nagyrabecsüléssel és rokonszenvvel viseltem; de politikai magatartásával nem értettem mindig egyet. Ilyenkor is mindig elítéltem azonban a személye ellen folytatott hajszát s talán akkor lettem igazán legnagyobb tisztelőjévé, mikor a képviselőházi merénylet elkövetett ellene, amelynek éppem szemtanúja voltam.“²

343. 1912. jún. 11-i országos ülés. — A házszabályok módosítására vonatkozó Vadász Lipót-féle indítvány tárgyalása: „a jó Isten kegyelméből az én lelkemben nagyon sok szeretet és nagyon kevés gyűlölet számára van hely“; „joggal kívánhatom, hogy higgyék el rólam, hogy nem gyűlölet vezet most, amikor a siker küszöbén vagyunk“; „kérem a nemzetet, most higgyen nekem és ne akkor, amikor már későn lesz“. (Napló XVI. k. 524—526. 1.) Vadász Lipót indítványánál? elfogadása. (Előzmények: újabb eltávolítások és kizárások; az ellenzék jún. 7-i és a munkapárt jún. 8-i kiáltványa; Vadász Lipót megokolja indítványát; Andrássy hírlapi nyilatkozata a „már kialakuló cirkuszi technikáról és a házszabályrevízió ellen.)

A jún. 7-i délutáni ülésen az ellenzék — a délelőtti merényletre való tekintettel — nem akart botránys jeleneteket előidézni.

¹ Erről az esküdszéki tárgyalásról és a felmentő ítéletről I. a B. H. 1912. dec. 17-i és 18-i számában megjelent részletes tudósítást és a dec. 18-i sz. pompás vezércikkét.

² Tisza férfitas bátorságáról, az isteni gondviselésbe vetett hitén alapuló hősiés lelki nyugalmáról a jún. 7-i merénylet alkalmával: tanúskodik Herczeg Ferenc és Jakabffy Elemér is a Tisza-Évkönyv 1922. és 1928/29. évfolyamában közölt visszaemlékezésének 105. és 206. 1.

Mindössze annyi történt, hogy Tisza az ülés megnyitása előtt megint rendőrileg eltávolította azokat a képviselőket, kik a Ház határozatával egy bizonyos időre már kizárattak s ennek ellenére az ülésteremben újra megjelentek. Ez az eltávolítás minden incidens nélkül ment végbe.

De a szövetkezett ellenzéki pártok már ugyancsak jún. 7-én délután tartott, újabb együttes értekezleten¹ elhatározták, hogy az ellenzék a Ház minden ülésén résztvesz és újból lehetetlenné fogja tenni az ülésezést. A jún. 8-i és a jún. 10-i délelőtti ülés elején csakugyan ismétlődtek az előbbi napok már ismert eseményei.² Így történt, hogy a jún. 10-i délutáni ülés megnyitása után Tisza általános helyeslés mellett jelentette a (munkapárti) Háznak, hogy „tekintettel arra, miszerint itt már rendszerré vált a rendzavarás a Házból kitiltott egyes képviselő urak részéről: intézkedtem róla, hogy ezek a képviselő urak a Házba többé addig, amíg kizárásuk tart, be ne eresztessenek“.³ Ezért a parlament épületét katonai kordonnal záratta körül és intézkedésére csak a ki nem tiltott képviselőket bocsátották be a képviselőházba.

Ilymódon a rendzavaró és renitens képviselők eltávolítása csak a jún. 4-ét követő első napokban volt szükséges. Június 10-ének délutánjától fogva csakis az olyan tagokat tartották távol a Háztól, akikre előzetesen szabályszerű kizárási határozatot hozott.

Még megjegyezzük, hogy a jún. 5-i délutáni ülés (341) óta jún. 10-ig bezárólag a képviselőház összesen 64 kizárási határozatot hozott.^{4,5}

Időközben, jún. 7-én és 8-án, két manifesztum jelent meg.⁶

Az egyiket jún. 7-én a szövetkezett ellenzék intézte a nemzethez.

íme, néhány lényeges és jellemző részlet ebből a „parlamenti erőszak“ ellen tiltakozó iratból:

„A magyar képviselőházban megszűnt a jognak uralma és helyébe az elnöki önkény, a többségi erőszak és a fegyveres kar-

¹ L. erről a B. H. 1912. jún. 8-i számában „Az ellenzék értekezlete“ c. cikket.

² A jún. 8-i és 10-i (délelőtti) ülés megnyitása előtt lejátszódott botrányos jelenetekről (a lármás obstrukció hőseinek rendőri eltávolításáról) részletesen beszámol a B. H. 1912. jún. 9-i és 11-i számának parlamenti tudósítása.

³ Napló XVI. k. 515. 1.

⁴ Jún. 5-től jún. 10-ig bezárólag a Ház összesen 102 képviselő ügyében hozott a házszabályok 255. §-a alapján kizárási határozatot. Mint Tisza jún.

1-i beszédében megállapítja, addig az összes ellenzék mintegy 150 tagjából 60 záratott ki. Következik ebből egyrészt, hogy 42 képviselővel szemben ismételten kellett kizárást alkalmazni; másrészt pedig, hogy akkor az ellenzéknek majdnem kétharmada nem volt kizárva.

⁶ A szövetkezett ellenzék jún. 7-i és a nemzeti munkapárt jún. 8-i kiáltványát a nemzethez megtaláljuk a B. n. 1912. jún. 8-i, illetve 9-i számában. Az előbbit Apponyi szerkesztette; az utóbbi — gondolatmenetéből, stílusából és bizonyos jellemző kitételeiből következtetve — Tisza tollából származik, vagy legalább is döntő közreműködésével keletkezett.

hatalom uralma lépett. Maga a képviselőház elnöke az, aki a tanácskozás régi, törvényes rendjének véget vetett. A képviselőház *elnöke*, aki már elnöki székét is a házszabályok durva megsértésével nyerte el, és így csak *ténylegesen*, de *nem jogosan* viseli elnöki tisztét:¹ megfosztotta a nemzet képviselőit szólásjoguktól, határozatokat mondott ki a tanácskozás és határozathozatal leglényesebb és mellőzhetetlen szabályainak egyszerű félretételével, és az ez elleni tiltakozást rendőri karhatalom alkalmazásával fojtotta el. A képviselőház elnöke nem riadt vissza attól, hogy a magyar törvényhozás csarnokába rendőrséget vezényeljen és a nemzet képviselőit kötelelességteljesítésük színhelyéről erőhatalommal távolíttassa el. *Nincs* törvény, sem törvényerejű szabály, mely a képviselőház elnökének erre jogot adna. Az 1848: IV. t.-c. 14. §-a csupán a *hallgatóság* ellen hatalmazza fel az elnököt a nemzetőrségi karhatalom igénybe vételére; magának a *képviselőház* csendjének és rendjének helyreállításáról a *házszabályok* intézkednek és ezen intézkedések között a *rendőri karhatalom* fel *nem* lelhető.² A képviselőház elnöke tehát vakmerően, zsarnokilag túllépte törvényes hatáskörét, amikor törvényhozásunk termét, amire eddig történelmünkben példa még nem volt, fegyveres rendőrség bevezénylésével meggyalázta... És mindez miért történik! Azért, hogy a katonai hatalom mértéktelen fejlesztése kedvéért a nemzet — minden törvényes igényének brutális elfojtásával — rendkívül súlyos vér- és vagyonáldozatra kényszerítették“.

Majd arról szól a szövetkezett ellenzék kiáltványa, hogy a kötelékébe tartozó ellenzéki pártok „minden jogos igényt kielégíthető hékeajánlatot tettek a kormánynak és a képviselőházi többségnek . . . S e m m i elvi akadálya sem lehetett tehát annak, hogy az ellenzék békeajánlata tárgyalási alapul elfogadtassák és annak alapján megfelelő jóakarattal a súlyos politikai helyzetből a kibontakozás megtörténhessék. E helyett az történt, hogy a kormány az ellenzék békeajánlatára rideg ultimátummal felelt, amelyben a méltányos feltételeket megmásíthatatlannak jelzett rideg állásponttal visszautasította. És e visszautasítás után nyomban következett a *parlament* *erőszak*, amelynek során a képviselőház elnöke a vita erőszakos megszakításával, a feliratkozott szónokok szólásjogának elkobzásával, a házszabályok valamennyi, a tanácskozás folyamat szabályozó rendelkezésének félretételével, olyan zajban és izgalomban, amelyben *senki* és így a *többség sem tudta*, hogy *miről van szó*: a kormány véderőjavaslatát általánosságban és részleteiben, sőt harmadszori olvasás *nélkül* harmadszori olvasásban is elfogadottnak jelentette ki.

¹ És mégis — tudomásunk szerint — ezen pusztán „tényleges, de nem jogos“ elnök, ezen szerintők napról-napra vakmerő törvénytiprást elkövető elnök utalványozása alapján a szövetkezet ellenzék tagjai, minden alkotmányos lelkiismereti furdalás nélkül, valamennyien felvették képviselői illetményeiket. Ugyanezt tették egyébként az „exlex“-ek idejében is. íme, a „sed avenam non“ egyik legújabbkori jellegzetes esete!

² Az ellenzéki kiáltvány eme részével teljesen azonos álláspontot foglal el Berzeviczy Albert 1911. szept. 19-i memorandumának (331) a (340) sz. jegyzet-rovatában idézett helyén.

Kötelességünknek tartjuk ilyen körülmények között a nemzet színe előtt kijelenteni, hogy mi az ilyen módon hozott képviselőházi határozatok ellen tiltakozunk és azok *jogérvényét el nem ismerhetjük*... Kijelentjük továbbá, hogy amíg a házszabályok érvényének önkényes felfüggesztése tart; amíg az azokon esett sérelem nem orvosoltatik: a képviselőház tárgyalásait *rendes* tanácskozásul el *nem ismerjük*, az ott ezentúl hozandó *határozatokat sem* fogadjuk el *érvényesekül*, azoknak magunkat alá *nem* vetjük.

Rövid vonásokban, íme, ezekben tárjuk a nemzet elé azokat a vakmerő támadásokat, amelyeket a kormány és a vele szövetekezett képviselőházi elnök intézett alkotmányunk és nemzeti jogaink ellen... Fegyveres erőszak által gátolva lévén képviselői kötelességeink teljesítésében, a nemzetet hívjuk fel, hogy... emelje fel tiltakozó szavát a *törvénytíprás* ellen és nemes haragjának teljes erkölcsi erejével hiúsítsa meg az országot szolgaságba dönteni akaró *erőszak rendszerének* sikerét“.

A következő napon, jún. 8-án, jelent meg a nemzeti munkapárt kiáltványa a nemzethez.

Élesen elítélve a magyar képviselőház rákfenéjét, az immár rendszerre vált obstrukciót, a munkapárt kéri a nemzet bizalmát az obstrukció elleni harcában, melyben „győzni fogunk, mert győzni kell. Az alkotmány, a nemzet jövője békéje, becsülete, biztossága parancsolja ezt“.

A rövid, tömör, nagyon erélyes és bizakodó hangú munkapárti manifesztumnak jogi szempontból legfontosabb helye a következő: „A képviselőházban egyelőre még folyton ismétlődő sajnálatos jelenetek az országrontó obstrukció végvonaglásai. Az *erőszakoskodás* most is az *obstrukció* részén van. A képviselőház elnöke és pártunk, mint többség, mindössze is *nem tűri többé az erőszakoskodást, hanem megtorolja*. De a *megtorlás eszközeit*, melyeket alkalmazunk, *egyől-egyig törvényeinkből és házszabályainkból* merítjük. Ha ezeket a törvény- és házszabályszerű eszközöket ezelőtt nem alkalmaztuk, az csak olyan kímélet volt a kisebbséggel szemben, mellyel az újra meg újra visszaélt. A rendszerre vált visszaélés, a szertelenségbe vitt obstrukció *kíméletre többé nem tarthat igényt*.”

Ez ma még folyó, de mielőbb teljes diadallal befejezendő parlamenti harcunk lényege és igazsága. Legközelebbi *célja* pedig a parlamenti béke és munka. Ezt a célt *másként* elérni, mint *harc-csal, lehetetlennek* bizonyult. Harcunk tehát a nemzet életéért, a kotmányáért és jövődjéért folyik...

E küzdelemben... sem parlamenti, sem utcai duhajok elől meghátrálni nem fogunk.“

E küzdelemhez kéri a munkapárt a nemzet bizalmát s egyben fegyverkezik a koalíció arzenáljából.

Jún. 5-én ugyanis Vadász Lipót munkapárti képviselő indítványt jegyzett be az indítványkönyvbe — a házszabályok módosításáról. Indítványának tartalma a következő: „Mondja ki a képviselőház, hogy az 1906/1911. országgyűlés harmadik ülészaká-

tói az országgyűlés végéig hatályban állott házszabályok 250. és 251. §-ai a jelenlegi házszabályok függelékeként újból hatályba léptetnek.“

Indítványának megokolásában, mely a jún 8-i ülés napirendjére volt kítűzve, Vadász Lipót előadta, hogy már a koalíciós országgyűlés is szükségét látta annak, hogy a horvát képviselők 1907-i obstrukciójának (295) hatása alatt a házszabályrevízió kérdésével foglalkozzék és meg is alkotta az 1908-i házszabályok 250. és 251. §-ában foglalt ú. n. sürgősségi eljárást. Ez a két szakasz tudvalevőleg a technikai obstrukcióra kihasznált házszabályoknak legtöbb visszaélésre kínálkozó paragrafusait eliminálta. Szólván ennek a két szakasznak — az 1901-i házszabályok függelékeként — újból hatályba léptetését indítványozza; ellenben nem kívánja ugyanezt a 252. §-ra vonatkozólag, amely pedig a koalíciós házszabályrevízió színtén alkotó része. És miután ebben tér el indítványa a koalíció házszabályreformjától, szükségesnek tartja a Házzal megismertetni, hogy ezt a 252. §-t miért vette be a koalíció és miért nem kívánja szólv, hogy ez a szakasz a jelenleg érvényes házszabályokba is belekerüljön. Ez a szakasz ugyanis — az utolsó bekezdés elhagyásával — így szól; „A két előző (250. és 251.) szakasznak rendelkezései *csakis a jelenlegi országgyűlés tartamára* bírnak érvénnyel; *de ezen országgyűlésen sem alkalmazhatók*: a) az Ausztriával közös ügyekre, b) az Ausztriával közös egyetértéssel intézett ügyekre, c) az újonclétszám megállapítására és az évenkénti újoncjutalék megajánlására vonatkozó törvényjavaslatok tárgyalásánál“. Ebből láthatólag *a koalíció a sürgősségről szóló szakaszokat csak a maga országgyűlésének tartamára, tehát csak házi használatra alkotta meg*. Ezzel szemben szóló részletesen kimutatja, hogy Justh Gyula akkori házelnök, a házszabályszigorítás kezdeményezője, s általában a koalíció vezető férfiai a leghatározottabban ellene voltak a 252. §-ban foglalt időbeli és tárgyi korlátozásoknak. Csak bizonyos kisebb fajsúlyú elemek nyomása alatt voltak kénytelenek ezeket a korlátozásokat elfogadni, mert különben a házszabályszigorítás létre sem jöhetett volna. A koalíció vezérő egyéniségei tehát kivétel nélkül ugyanazt az álláspontot képviselték, amely szóló indítványában jut kifejezésre. Idéz Apponyinak a koalíciós házszabályrevíziót előkészítő 1908. jan. 20-i értekezleten mondott beszédéből, melyben Apponyi a Justh-féle házszabályjavaslat eredeti szövegének fenntartása mellett kardoskodott. Egyebek között a következőket mondotta: „Ha alkotmányos úton a szükséges mérséklettel a házszabályrevízió meg nem alkottatik; ha fenntartatik egy anarchisztikus parlament: elkerülhetetlen, hogy ne következék be *egy második nov. 18-ika*, amelyet azután nem fog elítélni *a nemzet*, hanem *megváltójaként üdvözöl*. Mert magának a formai jognak és a szabadságnak egyes garanciáinál többre kell, hogy becsülje a nemzet létének, a nemzeti lét feltételeinek fenntartását.“

Vadász Lipót nagyhatású megokoló beszéde után a Ház egyhangúlag kimondta, hogy a házszabályok módosítására vonatkozó indítványát érdemleges tárgyalás alá kívánja venni.

Ez a jún. 11-i ülésen történt. Mielőtt erre rátérnénk, ennek előzményeként még röviden említést kell tennünk gr. Andrássy Gyula újabb (340) nyilatkozatáról, melyet a parlamenti helyzetéről és a házszabályrevízióról tett a Magyar Hírlap 1912. jún. 10-i számában. Helyteleníti a többség konok és következetes „akrobatapolitiká”-ját és megengedhetetlennek tartja, hogy az ellenzék távollétében akarják megcsinálni a házszabályrevíziót. Nyilatkozatának idevágó része (melyre jún. 11-i beszédében Tisza is célzott), így szól: „Még ízléstelenségnek is sok és fárasztó, ahogy minden nap kétszer, már kialakuló cirkuszi technika szerint, kidobálják az ellenzékét s éppily kevésbé ízléses, amint e kihajigálás után nyomban olyasmiket tárgyalnak le kortesfogásból, amiket az ellenzék maga is szívesen elfogadott volna... A megengedhetetlenség netovábbja, ha azután ilyen ülésben akarnák csakugyan megcsinálni a házszabályrevíziót.”

Pedig megcsinálták a jún. 11-i ülésen, melyre ezennel rátérünk és pedig azzal a tartalommal, ahogyan azt Andrássy 1907-ben a parlament munkaképességének biztosítása végett okvetlenül szükségesnek tartotta.

Jún. 11-én következő napirend szerint a Vadász Lipót-féle házszabály-indítvány tárgyalása. Lukács László miniszterelnök, Haydin Imre és Vio Antal pártoló felszólalása után, a képviselői padokból gr. Tisza István emelkedett szólásra.

Gr. Tisza István: T. képviselőház! Rövid időre szándékozom a t. Ház türelmét igénybe venni, mert hiszen könnyűvé teszi feladatomat mindenekelőtt az, hogy egy olyan megérett kérdéssel állunk szemben, amelynek hosszas indokolásával az ember valóban nyílt ajtókat törne be; de megkönnyíti feladomat az a beszéd is, amellyel Vadász Lipót t. barátom indítványát beterjesztette. *(Éljenzés.)* Megkönnyítették a beszéd argumentumai és megkönnyítette maga a beszéd ténye is. Mert hiszen honnan vegyünk mi szembeszökőbb bizonyítékot arra, hogy a magyar parlament viszonyait szanálni kell, mint abból a tényből, hogy az én t. barátom két évi képviselősködés után először jut abba a helyzetbe, hogy ilyen beszédet mondhasson. *(Élénk helyeslés.)*

He talán mindennél inkább megkönnyíti feladatomat az a tény, hogy ennek a javaslatnak legékesebben szóló argumentumait a jelenleg velünk szembenálló képviselőtársaink beszédéből meríthetjük, mert hiszen olyan javaslat elfogadására kéri az indítvány a házat, amelyet beterjesztettek és elfogadtak azok, akik jelenleg a képviselőház kisebbségét alkotják. Úgy, hogy ha valamikor, most konstatálhatjuk azt, hogy olyan házszabály-revízióról, olyan házszabály-reformról van szó, amelyre nézve a magyar közélet minden pártáryalata részéről a teljes concensus konstatálható. *(Úgy van! Úgy van!)*

Én nem tartom ezt feltétlenül szükségesnek; unikum-számba megy és egészen komikus az az álláspont, amelyet igyekeznek Magyarországon sokan szuggerálni, mintha házszabály-reformot csak közmegegyezéssel lehetne csinálni. (*Élénk helyeslés.*) Az egész világon mindenütt akkor szigorították a házszabályokat, amikor szükség volt rá, és szigorították természetesen annak a kisebbségnek elkeseredett ellenzése dacára, amellyel szemben szigorítani kellett. (*Élénk helyeslés.*) De mi, mondok, szerencsés kivételes helyzetben vagyunk: ezt a házszabályrevíziót beterveztették, ajánlották, védelmezték és elfogadták a jelenlegi kisebbség vezetőférfiai akkor, amidőn ők voltak felelősek az ország ügyeinek intézéséért és a politikai következetlenségnek, a politikai erkölcstelenségnek legeklatán-sabb példája volna az, ha most ellene fordulnának annak, amit akkor a felelősség súlya alatt ők maguk terjesztettek elő. (*Élénk éljenzés és taps.*)

T. Ház! Általános vád volt az úgynevezett koalíció kormányzata ellen, olyan vád, amelyet annakidején magam is hangoztattam,¹ hogy ezt a házszabályrevíziót csak a saját maga számára és nem az ország jövője számára alkotta meg. (*Igaz! Úgy van!*) Ezt a vádat helyesbítenem kell. Ez a vád a koalíció vezető férfiai tulajdonképpen nem érheti, mert hiszen ők ebbe a modalitásba, a javaslat harmadik részében foglalt korlátozásokba, kényszerűségből mentek bele, saját pártjuk csekélyebb politikai súllyal és érettséggel bíró tagjainak nyomása alatt.² Az a javaslat, amelyet ők előterjesztettek és amelyet ők teljes erővel képviseltek is csaknem teljes sikerrel: az a javaslat ezeket a korlátozásokat nem tartalmazta. Úgy, hogy ha a javaslat gróf Apponyi Albert, gróf Andrássy Gyula és Justh Gyula eredeti intenciói szerint mehetett volna keresztül, — akkor nem kellene nekünk most megszavazni ezt a javaslatot; akkor az, mint a koalíció talán egyetlen üdvös öröksége, átment volna a jelenlegi képviselőház birtokába is. (*Élénk helyeslés.*)

A dolog nem így történt, A koalíciós házszabálymódosítás az általános választásokkal hatályát veszítette. De ugyanaz a kötelesség, amely arra indította az akkori többség vezetőit, hogy — csak ezt teszem még hozzá — minden junktim nélkül, a választási törvénnyel való minden kapcsolat nélkül (*Úgy van!*) megteremtsek a technikai obstrukció elleni sikeres küzdelemnek ezt a minimumát: ugyanaz a parancsoló kötelesség fennállott a jelenlegi többségre nézve is. És azt hiszem, hogy ha a jelenlegi többséget valami szemrehányás érheti, az csak

¹ Az 1910-i választási hadjárat alatt. (299, 303).

² Amint ezt részletesen kimutatta Vadász Lipót a házszabályok módosítására vonatkozó indítványát megokoló 1912. jún. 8-i beszédében.

az lehet, hogy ennek a hazafiúi kötelességének teljesítésével mindeddig késlekedett.¹ (*Élénk helyeslés és taps.*)

Most teljesíteni kívánja a ház ezt a kötelességét és teljesítheti azt a szabályos, rendes, nyugodt tanácskozások minden garanciája mellett. Igaz, az ellenzék nem vesz részt a tárgyalásokon ...

Egy hang: Az az ő dolga!

Gr. Tisza István: ... de hát valóban olyan kényszerhelyzet áll fenn az ellenzékre nézve, amely megakadályozza őt a tanácskozásban való részvételben? Én elismerem t. Ház, hogy ma már GO képviselő a Háznak teljesen jogos, szabályszerű, a házszabályokra alapított határozatával (*Úgy van! Úgy van!*) ki van tiltva a Ház üléséből. (*Élénk helyeslés.*) Mellesleg megjegyezve, ki van tiltva olyan viselkedés miatt, (*Igaz! Úgy van!*) amelynek védelmére, azt hiszem, senki sem vállalkozhatik. (*Igaz! Úgy van!*)

De hát akármilyen rendkívüli viselkedés által szükségessé tett rendkívüli és komoly jelenség legyen is a ház 60 tagjának az ülésekből való kitiltása, — ez a teljesen törvényes, teljesen házszabályszerű rendelkezés bírhat-e bármily súllyal a Ház határozataira nézve? Hiszen t. Ház, az összes ellenzék mintegy 150 tagból áll. Kilencven, — és gondolom, amint nem hangszereknek, hanem argumentumoknak használatáról lesz szó, — olyan kilencven tagja az ellenzéknek, aki bizonyára sokkal nagyobb súllyal képviselheti itt a maga álláspontját, (*Úgy van! Úgy van!*) ma is részt vehet az üléseken. (*Úgy van! Úgy van!*) Ezeket a képviselő urakat senki sem akadályozza azon hivatásuk és kötelességük teljesítésében, hogy ha aggályaik vannak ez indítvány indokolt, helyes és szükséges volta iránt: azokat az aggályokat előadhassák. (*Élénk helyeslés.*) A szavazás eredményére pedig az ellenzék 60 tagjának távolléte előreláthatólag nem fog befolyást gyakorolni. (*Élénk helyeslés.*)

T. Ház! Az ellenzéknek azok a tiszteletreméltó tagjai, akik résztvehetnének most is a ház ülésében, sajnálatomra lemondtak ezen joguk gyakorlásáról. Lemondtak és eddigi maguktartásával többé-kevésbé azonosították magukat az utolsó botrányos jelenetek szomorú hőseivel, (*Úgy van!*) amely botrányos jelenetek napról-napra ismétlődtek mindaddig, amíg kénytelen nem volt a ház elnöksége végét szakítani ezeknek a magyar parlament rendjét, csendjét, méltóságát és tekintélyét (*Úgy van! Úgy van!*) mélyen kompromittáló jeleneteknek.^{1 2} (*Élénk helyeslés és taps*)

¹ Mint tudjuk (325), Tisza álláspontja az volt, hogy a házszabályrevíziót az 1911-i költségvetési vita után és a véderőreform tárgyalása előtt kell megcsinálni.

² T. i. Tiszának a jún. 10-i délutáni ülés elején bejelentett intézkedésével.

Egy igen előkelő, igen számottevő helyről hallottuk azt, hogy „még izléstelenségnek is sok és fárasztó, ahogy minden nap kétszer, már kialakuló cirkuszi technika szerint, kidobálják az ellenzékét.¹ (*Mozgás és derűltség.*) Hogyan? Hát a kidobálás izléstelenség és nem a sípolás? (*Élénk helyeslés és derűltség.*)

Hogyan? Hát ha nem itt, de bárhol másutt tisztességes társaságba (*Úgy van! Úgy van!*) bejönnek egyesek és úgy viselik magukat síppal, dobbal, nádi hegedűvel felszerelve, mint ezek a képviselő urak; akkor nem ők az izléstelének, hanem azok, akik azt a tisztességes társaság számára való helyet az ilyen jelenetektől megszabadítják? (*Élénk helyeslés és taps.*) És vajjon nem akkor követett volna el nemcsak izléstelenséget, hanem az izléstelenségnél valamivel még sokkal rosszabbat: kötelességeiről való gyáva megfélekedést a magyar képviselőház elnöke, ha ezeket a jeleneteket tehetetlenül tovább nézi? (*Élénk helyeslés és taps.*) A képviselőház elnöke, amikor ezekkel a jelenségekkel szemben appellált a házra a házszabályok 255. §-a alapján és a ház, amikor e felszólításnak engedve, e szakasznak megtorló intézkedéseit alkalmazta: jogával őlt és kötelességét teljesítette. (*Igaz! Úgy van!*) Kötelességét, amely nélkül, fájdalom, le kellett volna tenni minden reményről, hogy ebben az országban egy az ország jóhírnevének, politikai súlyának és létevékeinek megfelelő tisztultabb parlamenti élet valaha helyreálljon. (*Igaz! Úgy van!*)

Hogy ezek az átmeneti küzdelmek nem kellemesek, ki fogja azt tagadni? Mentői magasabb fogalma van valakinek a magyar parlamentárizmus felől, annál elszomorítóbbak, annál megszegyenítőbbek ezek a jelenségek. (*Igaz! Úgy van!*) De aki struccpolitikát nem akar követni ebben az országban, annak látnia kell azt, hogy itt 22 esztendő óta² lassan fejlődő krónikus szervi betegséggel állunk szemben; (*Igaz! Úgy van!*) krónikus szervi bajjal, amelyet már csak operatív úton lehetett eltávolítani; (*Igaz! Úgy van!*) amelynél az operáció a dolgot természeténél fogva fájdalmas, amelynél a gyógyulási processzust egy lassú, gyökeres tisztulásnak kell megelőznie, de amely tisztuláson keresztül kell a nemzet organizmusának mennie, mert csakis így szerezük meg egy jobb, egy szebb jövőnek, egy az ország érdekeit valóban szolgáló méltóságteljes, békés, eredményes parlamenti működésnek lehetőségét. (*Élénk helyeslés és taps.*)

T. képviselőház! Méltóztassanak nekem megengedni, ha szokásom ellenére egypár szót saját csekély személyemről is

¹ Idézet Andrásynak jelen szám bevezetésében említett jún. 10-i hírlapi nyilatkozatából.

² T. i. az 1889-i véderővita óta (10).

szólok. *(Halljuk! Halljuk!)* Talán megbocsát nekem a t. ház azért, mert közéleti életemnek egyik legünnepélyesebb pillanatában érzem magam, s talán indokolttá teheti ezt az a körülmény is, hogy úgy vélem, a közügy érdeke is azt kívánja, hogy a nemzet tiszta látását ebben a nagy közérdekű kérdésben személyi kérdésekkel ne lehessen elhomályosítani. *(Zajos helyeslés.)*

Én ezzel a nagy problémával, a magyar parlamentárismsban fellépő anarchikus jelenségek elleni küzdelemmel, mondhatni, közpályán első időszakától fogva azonosítottam magamat. Mint fiatalember 1898-ban felajánlottam magamat erre a szolgálatra.¹ Akkor nem került rá a sor. Azután felvettem a harcot a győzelemre való nagyon csekély reménységgel 1903-ban és 1904-ben, mint az ország miniszterelnöke. Elbuktam ebben a harcban. Most, néhány év múlva, egy talán 30 esztendőcs becsületes munkásság által gyűjtött egész erkölcsi tőkét dobok bele ebbe a küzdelembe. *(A ház tagjai felállónak. Hosszantartó zajos éljenzés és taps.)*

Azt hiszem, hogy ezek a száraz tények felmentenek az alól, hogy az ellen a nevetséges vád ellen védekezzem, mintha engem személyes ambíció vagy hatalmi vágy alacsony ösztöne vezetne. *(Igaz! Úgy van! Felkiáltások: Nevetséges!)*

Ertsey Péter: Gazember, aki állítja!

Gr. Tisza István: Nem gazember, legfeljebb téved, vagy félre van vezetve.

Elnök: Ertsey Péter képviselő urat rendreutasítom.

Gr. Tisza István: Szeretném meggyőzni a t. házat arról is, hogy ebben az erős küzdelemben nem vezet a gyűlölség szenvedélye sem. *A jó Isten kegyelméből az én lelkemben nagyon sok szeretet és nagyon kevés gyűlölet számára van hely. (Élénk éljenzés és taps.) Az országot, a közügy érdekeit szolgáltam mindig egy erős meggyőződéssel bíró becsületes ember lelkének egész felhevülésével; (Élénk éljenzés.) de ez a felheviülés odaadás volt az ügy iránt és nem az ellenfelek iránt érzett gyűlölet. (Zajos éljenzés és taps.)*

T. Ház! Azt hiszem, ezt a tényt is beigazoltam az 1905-i bukás után tanúsított magaviseletemmel.^{1 2} *(Igaz! Úgy van!)* És azt hiszem, hogy ha akkor, amikor valóban elkeseríthette lelkemet az országra tornyosuló nagy veszélyek miatt érzett hazafias gond, bánat és elkeseredés, — hogy ha akkor is tudtam szolgálatokat tenni legelkeseredettebb politikai ellenfeimnek, amikor nézetem szerint helyes dolgokat akartak,

¹ Tisza István képviselőházi elnökjelöltiségéről 1898. dec. havában a (74) sz. a. volt szó.

² Ezt maga Andrassy is elismerte 1910. máj. 23-i nagymihályi programbeszédében. (316).

úgy csakugyan joggal kívánhatom, hogy higgyék el rólam, hogy nem gyűlölet vezet most, amikor a siker küszöbén vagyunk. És amikor, ha sikerül győzelemre vezetni ezt a nagy küzdelmet, higgyék el nekem, más érzés számára nem lesz hely lelkemben, mint a boldogság, büszkeség és a hálaérzet számára a jó Isten iránt, aki megengedte, hogy ebből a küzdelemből kivehessem a részemet. *(A ház tagjainak nagy része feláll és tapsol. Hosszantartó élénk éljenzés.)*

T. Ház! fin láttam tornyosulni, láttam nagyra nőni a nemzet feje fölött a parlamentárizmus elfajulása által szült veszélyeket.¹ Fölemeltem intő szavamat, fölemeltem karomat e veszélyek ellen, amikor lehetett. A nemzet akkor nem hallgatott reám, elgázolt, tovább rohant a szenvedély útján. Azután később, amikor marcangoló fájdalommal lelkemben láttam, mennyire nekem volt igazam, akkor később jöttek hozzám azok, akik kevéssel azelőtt reám szórták legigazságtalanabb vádjukat *(Igaz! Úgy van!)* és bevallották, hogy nekem volt igazam.

Az Úr Isten különös kegyelme megengedte, hogy még egyszer fölvehessem ezt a kérdést a nemzet elé és most mindenre, ami szent magyar ember előtt, *kérem a nemzetet, most higgyen nekem és ne akkor, amikor már későn lesz. (Hosszantartó, meg-megújuló zajos éljenzés és taps. A szónokát a jelenlevő képviselők tömegesen üdvözlik. Felkiáltások: Szünetet kérünk!)*

Gr. Tisza István drámai erejű beszéde „valósággal megrendítő hatást tett mindenkire, aki hallotta. Egy igaz lélek védekezése volt ez mindazokkal a vádakkal szemben, amelyekkel találkozik, amikor a legmélyebb nemzetféltő aggodalom kemény cselekvésre ösztökélte egy frivol obstrukciónak nemzetrontó működése ellen“⁴¹

Szólani többé senki sem kívánván, Beöthy Pál alelnök a vitát bezárja és hűsznál több képviselő kérésére a névszerinti szavazást elrendeli.

A szavazatok összeszámoltatván, bejelenti az eredményt, mely szerint 412 magyarországi és 37 horvát-szlavonországi, tehát összesen 449 képviselő közül, elnök nem szavazván, igennel szavazott 230 képviselő, nemmel nem szavazott senki sem, távol volt 218 képviselő. így tehát a képviselőház 230 szavazattal, vagyis a tagok abszolút többségével, egyhangúlag elfogadta Vadász Lipót indítványát.

Ehhez képest az elfogadott szakaszok (az 1908-i koalíciós házszabályok 250. és 251. §-ai), mint külön függelék, az 1901. házszabályok végére iktattattak. A házszabálymódosítás a törvény (1848: IV. ^{1 2 3 4}

¹ Az 1889-i nagy véderővita óta (10).

² Mondja nagyon találóan a B. H. idevágó parlamenti tudósítása az 1919. jún. 12-i számban.

t.-c. 15. §-a) értelmében csak a következő ülészakban lépett hatályba.

344. 1912. jún. 27-i országos ülés — Elnöki búcsúztató a nyári szünet előtt: az eseménydús két esztendő; „azok az eredmények, amelyek nehéz küzdelmek által elértettek, nem egyeseké, nem pártoké, hanem az egész magyar nemzeté”; a sikeres parlamenti munka reménye. (Napló XVII. k. 79. l.) Bethmann-Hollweg német kancellár Tiszáról és a parlamenti béke helyreállításának sürgős szükségéről. (Előzmények: ellenzéki agitáció a „parlamenti erőszak ellen; a főrendiház elfogadja és a király szentesíti a katonai javaslatokat; az országgyűlés I. ülészakának berekesztése és a második ülészak megnyitása; a „mandátumfosztó javaslat” betérjesztése; az országgyűlés királyi elnapolása szept. 17-ig.)

Vadász Lipót hárszabálmódosító indítványának (343) a jún. 11-i ülésben történt elfogadása után a Ház jún. 18-ig elnapolta üléseit. Ezt az egyhetes szünetet az ellenzék a „parlamenti erőszak” elleni agitációra használta fel a fővárosban és a vidéken.

Így a szövetkezett ellenzéki pártok még jún. 11-én este újabb együttes értekezletet¹ tartottak, amelyen Apponyi hosszabb beszédet mondott. Hangsúlyozza, hogy a ki nem zárt ellenzék sem vehetett részt a Vadász-féle indítvány tárgyalásában, nehogy a tanácskozásnak törvényes szint adjon. Majd az ellenzék ismert felfogásának megfelelően kifejti, hogy a jún. 4. óta hozott összes házhatározatok érvénytelenek. *Ilyen a hárszabályok módosítására vonatkozó jún. 11-i határozat is.* Az esetben, ha a véderő-javaslatot illető „állítólagos képviselőházi határozathoz hozzájárul a főrendiház és ha ezen az alapon sikerül a királyt félrevezetni és a szentesítést kieszközölni: abból még sem lesz törvény. Mert a törvényhez szükséges egybehangzó határozata a képviselőháznak, főrendiháznak és szentesítése a királynak. De ennek a három alkotó résznek egyike, egy jogérvényes képviselőházi határozat, hiányzik.” A szövetkezett ellenzéki pártoknak „fáradhatlanul működniük és küzdeniük kell minden törvényes és alkotmányos eszközzel abból a célból, hogy a jogtalan törvények megsemmisítenessenek; hogy a teljes restitutio in integrum eléérések; hogy az 1912. jún. 4-i jogállapot helyreállíttassék az egész vonalon”.

Apponyi után gr. Károlyi Mihály tiltakozott az ellen az erkölcsei nyomás ellen, mellyel a főrendeket arra akarják rábírní, hogy alkotmányos kötelességüket a képviselőház jogellenes határozataival szemben ne teljesítsék. „Azt a hírt terjesztik — úgymond — a főrendek körében, hogy azért kell most kitartani Tisza István politikája mellett; azért van ennek jogosultsága, mert bizonyosan tudják, hogy el volt határozva, hogy a magyar alkotmányt fel fogják függeszteni és a nyers tiszta abszolútizmus fog

¹ L. a B. H. 1912. jún. 12-i számának „Az ellenzék értekezlete” c. tudósítását.

elkövetkezni. Ennek a hírek hitelt nem ad; csúnya rágalomnak és félrevezetésnek tekinti... Ezt az akciót le kellett lepleznie, mert akik így beszélnek, azok nem lojális emberek; azok a királyt meggyanúsítják és felségsértést követnek el.¹

Ezzel kapcsolatban említjük, hogy az ellenzék a maga részéről mindent elkövetett, hogy a főrendiház visszaautsítsa a képviselőház által elfogadott véderőjavaslatokat. A főrendiház egyesült közjogi és törvénykezési, valamint pénzügyi bizottságának ugyancsak jún. 11-én délután tartott ülésén^{1 2 3 4 5 6 7} gr. Dessewffy Aurél (a koalíciós országgyűlés főrendiházának elnöke) a véderőjavaslat tárgyalásánál a következő határozati javaslatot terjesztette elő:

„Köztudomású tény, amit a képviselőház velünk közölt jegyzőkönyve is megerősít, hogy azon képviselőházi határozat, amellyel a véderőjavaslat el lett intézve, a jogszabályok kétségtelen megsértésével jött létre. Ez a házhatározat, mint veszedelmes precedens, az alkotmányosság szükséges kellekeivel nem bír. Ennélfogva javaslom, hogy ez a javaslat szabályszerű alkotmányos tárgyalás végett a képviselőházhoz visszaküldessék.“

Dessewffy határozati javaslatát a hármas bizottság túlnyomó nagy többsége elvetette.

A katonai bünvádi perrendtartásról szóló törvényjavaslat bizottsági tárgyalásánál Dessewffy újból a javaslat visszaautsítását célzó határozati javaslatot nyújtott be. Persze az előbbihez hasonló sikerrel.

Ezen előzmény után az ellenzék soraiban már aligha okozhatott meglepetést, hogy a főrendiház jún. 15-én a véderővel kapcsolatos négy törvényjavaslatot „a képviselőház által megállapított szerkezetben módosítás nélkül elfogadta“⁸

A főrendiház ezen elvi, alkotmányjogi szempontból igen ne-

¹ Mint tudjuk (339), Kristóffy emlékirataiban elárulja, hogy arra az esetre, ha 1912. jún. 5-ig nem sikerül a véderőjavaslatot az előre megállapított parlamenti erőszak segítségével megszavaztatni: „a trónörökösnek határozott kívánsága, sőt parancsa folytán“ egy Kristóffy-féle kormánynak kellett volna, ha másképp nem, úgy „szükségrendelet alakjában“ biztosítani a katonai létszám emelést.

² L. a B. H. 1912. jún. 12-i számának „A főrendiház bizottságából“ c. tudósítását.

Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy gr. Andrássy Gyula a Magyar Hírlap 1912. jún. 11-i számában cikksorozatot kezd „Az erőszak veszélyeiről“. Általában az ellenzéknek a „parlamenti erőszak“ elleni végsőkig menő küzdelmét hathatósan támogatja — a legalább formailag a szövetséget ellenzéken kívül álló — Andrássy a Magyar Hírlapban kifejtett nagy publicisztikai tevékenységével és Apponyi 1912 nyarán a Budapest ben megjelent politikai cikkeivel.

³ Ezen szavakkal jelentette be gr. Tisza István elnök a képviselőház jún.

18-i ülésén a katonai javaslatoknak a főrendiház általi változatlan elfogadását.

Hozzáteve — a munkapárti Ház élénk éljenzése és tapsa között, — hogy „ennélfogva ezek a törvényjavaslatok legfelsőbb szentesítés végett Ő Felsége elé fognak terjesztetni“. Ezek a javaslatok 1912. júl. 5-én nyertek királyi szentesítést és júl. 8-án hirdették ki az Országos Törvénytárban, mint 1912: XXX—XXXIII. t. cikkeket.

vezetes napjának történetéből¹ csupán két mozzanatot emelünk ki.

Az egyik Vavrik Bélának, a Kúria másodelnökének, a dél-
előtti ülésen elhangzott szenzációs beszéde. A nagy jogász a véderőjavaslatnak szinte kizáróan a jún. 4-i házszabálysértés körül forgó vitájában felszólalva, kifejti, hogy a jún. 4-i délelőtti elnöki eljárással kapcsolatban nem erőszakról, hanem jogvédelemről van szó. A törvényt meg lehet úgy is szegni, hogy azt kijátsszák. Ami pedig gr. Dessewffy Aurél határozati javaslatát illeti, mely szerint a törvényesség kellékeivel nem bíró véderőjavaslat visszaküldendő „a képviselőházhoz abból a célból, hogy ahhoz a jogszabályok megfelelő megtartásával járuljon hozzá“: Vavrik hangsúlyozza, hogy a főrendiháznak nincs joga beleavatkozni a képviselőház belső ügyeibe és hogy a képviselőházban a véderőjavaslat ügyében hozott határozat a főrendiház szempontjából megfelel a törvényes kellékeknek. (Hasonló értelemben nyilatkozott a délutáni folytató ülésen Csathó Ferenc, a budapesti kir. Tábla elnöke.)

A másik mozzanat, amit ki kell emelnünk, az, hogy a délutáni szavazás során a főrendiház Dessewffy elutasító (és előzetesen gr. Hadik János halasztó) indítványát túlnyomó nagy többséggel² elvetette; majd a véderőjavaslatot és (az ellenzék eltávazása után) vita nélkül a többi katonai javaslatot is elfogadta.

Jún. 18-án volt a jún. 11-től saját határozatával elnapolt Háznak legközelebbi ülése, amelyről az ellenzék újból hiányzott. A szövetkezett ellenzéki pártok ugyanis jún. 17-én tartott értekezletükön elhatározták, hogy a képviselőházat — Tisza jún. 10-i intézkedésének értelmében (343) — körülzáró rendőri és katonai kordon előtt újra tiltakozni fognak a katonaság és rendőrség beavatkozása ellen és a képviselőházból ki nem zárt képviselők sem mennek el a Ház ülésére. Így is történt. A jún. 18-i ülés kezdete előtt a testületileg felvonuló szövetkezett ellenzék nevében Tusth Gyűl a, Apponyi és Károlyi Mihály tiltakozott a karhatalmi kordon azon erőszakos ténye ellen, amellyel a Házból kizárt képviselőket a parlament épülete előtt feltartóztatta. Ezen tiltakozás után, mely ülésről-ülésre ismétlődött, a ki nem zárt ellenzéki képviselők is eltávoztak, a kizárt képviselőkkel való szolidaritásból nem akarván az ülésen résztvenni.⁸

Egyébként a jún. 18-i ülésen kihirdették az első ülésszakot berekesztő és a második ülésszakot jún. 19-ére összehívó királyi kéziratot.

A jún. 19. d. e. ülésnek nevezetes eseménye volt: a kormány váratlan ellentámadása a renitens ellenzék ellen. Lukács László miniszterelnök ugyanis törvényjavaslatot nyújtott be az 1848: IV.^{1 2 3 4 5 6}

¹ A főrendiház jún. 15-i eseményeiről l. a B. H. 1912. jún. 16-i számában megjelent részletes parlamenti tudósítást.

² 31, illotvo 33 szavazat ellen 170, illetve 174 szavazat.

³ A szövetkezett ellenzék tiltakozásáról az Országházat körülzáró katonai kordon előtt, mely aztán stereotip módon ülésről-ülésre ismétlődött, l. a B. H. 1912. jún. 19-i számában megjelent részletes tudósítást.

t. c. értelmezéséről és kiegészítéséről. Ez volt az ú. n. „mandátumfosztó javaslat“. Az egyszakaszos törvényjavaslat 1. bekezdése szól az országgyűlés *mindkét* háza elnökének az 1848: IV. t. e. 10. és 14. §-ából folyó fegyelmi hatásköréről az elnök vagy a Ház iránt engedetlen taggal szemben;¹ a 2. bekezdés pedig a házhatározattal időlegesen kizárt *képviselő mandátumának megszűnését mondja ki*, ugyancsak engedetlenség esetében. A 2. bekezdés ugyanis úgy rendelkezik, hogy ha az ülésekből házhatározattal időlegesen kizárt képviselő az ülésteremben megjelenik és azt az elnök felszólítására azonnal el nem hagyja: az állandó összeférhetlenségi bizottság (mely 24 óra alatt határoz) az engedetlenség megállapítása esetében az illető képviselő megbízását ítéletileg megszüntnek nyilvánítja. Aki képviselői megbízását ily módon elvesztette, ugyanabban az időszakban képviselővé nem választható. A törvényjavaslat indokolása megállapítja, hogy a képviselői megbízás megszűnésének (az 1876: XXXIX. t. c. analógiájára való) kimondása, kapcsolatban a választhatóság időleges felfüggesztésével, a parlamenti fegyelem egyik leghatékonyabb eszköze és hogy a képviselői megbízás megszűnését, mint legsúlyosabb fegyelmi büntetést, az angol parlamenti jog is ismeri.²

Lukács László miniszterelnök kérte a „mandátumfosztó javaslatnak előkészítő tárgyalás végett a közigazgatási bizottsághoz való utalását.

Majd a következőket mondta: „Ami ezt az utóbbi törvényjavaslatot illeti, ...ez magában foglalja azokat az intézkedéseket, amelyek alkalmazandók volnának azon képviselő urak tekintetében, akik a Ház határozataival szemben elégedetlenséget tanúsítanak. *(Élénk helyeslés.)* Azt hiszem, a t. képviselőház nem fogja kétségbe vonni, hogy az utóbbi események a szó szoros értelmében köteletségévé tették a kormánynak egy ilyen tartalmú törvényjavaslat megalkotását. *(Helyeslés.)* Mindazonáltal tekintettel arra, hogy egy rendkívül fontos kérdés elintézéséről van szó, a kormány nem tartaná lojális eljárásnak azt, hogy e törvényjavaslatot akkor tárgyalassa, amikor az ellenzék nincs jelen a képviselőházban *(Élénk helyeslés. Tapsok.)* és ennél fogva a kormánynak a javaslata az, hogy ez a törvényjavaslat bizottságilag letárgyalassék ugyan, de annak plenáris tárgyalása halasztassék el az őszi ülészakra és akkor vétessék tárgyalás alá, amikor annak szüksége tényleg mutatkozik. *(Élénk helyeslés és taps.)*³

1 Vagyis feljogosítja az elnököt arra, hogy a házhatározattal időlegesen kizárt, valamint az elnöki rendelkezéseknek tartósan ellenszegülő rendező tagot „rendőri vagy katonai karhatalom alkalmazásával is“ eltávolíthassa.

2 Ez az ú. n. „expulsion“ (kiűzés). L. erről bővebben Ferenczy Árpád, Az angol parlamenti szólásjog és fegyelem történeti fejlődése és jelen állapota, 1914., c. művének 366. s k. 1.

3 Napló XVII. k. 7. L — Itt megjegyezzük, hogy a képviselőház közigazgatási bizottsága jún. 22-én már letárgyalta és bizonyos pótlásokkal elfogadta a „mandátumfosztó javaslat“-ot, plenáris tárgyalásra azonban nem került s így nem lett belőle az eredeti szöveggel törvény. E helyett az 1912. év végén megalkotta az országgyűlés a hasonló célt szolgáló 1912: LXVII. t. c.-et a képviselőházi őrség felállításáról, melyből azonban kimaradt a mandátumfosztás, mint fegyelmi büntetés.

Egyébként a képviselőház a jún. 19-én kezdődő új ülészak első napján tartott két ülésben a rendületlenül sztrájkoló ellenzék távollétében részlegesen újjáalakulván, egyebek között megválasztotta a jegyzőket és a bizottságokat. Még pedig a jegyzők és a bizottsági tagok sorába változatlanul az ellenzékhez tartozó azokat a képviselőket is, akik eddig ezeket a helyeket betöltötték.

Ezzel szemben a szövetkezett ellenzéki pártoknak fentebb említett jún. 17-i értekeztetén az is határozatba ment, hogy a II. ülészak kezdetén betöltendő jegyzői állásokra és bizottsági tagsági helyekre az ellenzék senkit sem jelöl, mert nem kíván a képviselőház működésében részt venni.

A passzív rezisztencia ezen álláspontjának felelt meg az a levél, melyet gr. Tisza István elnök a Ház jún. 21-i ülésén olvasott fel.

A Napló idevágó része így szól.

Vermes Zoltán jegyző (olvassa): „A képviselőház Elnökségének. Arról értesültünk, hogy a képviselőház többségi pártja, miáltal az elnökség az ellenzéki képviselőket az ülésen való megjelenésben rendőri és katonai erőszak alkalmazásával állandóan megakadályozza, (*Mozgás és ellentmondások.*) alulírottakat a képviselőház jegyzőivé, illetőleg a neveink mellett jelzett bizottságok tagjaivá választotta.

Mint hogy a parlament vezetésében és működésében az alkotmányos jogrend helyébe a fegyveres erőre támaszkodó önkényuralom lépett, (*Derültség és mozgás.*) ránk nézve minden olyan megbízás elvállalása, amely az ilyen módon tanácskozó gyülekezet elhatározásából eredt, erkölcsi és közjogi lehetetlenség. (*Mozgás.*) Ugyanazért ezennel kijelentjük, hogy a törvény- és házszabályellenesen létrejött választást érvénytelennek tekintjük, el nem fogadhatjuk és visszautasítjuk. (*Mozgás és felkiáltások: A neveket!*) Lovászy Márton, gróf Batthyány Pál, Földes Béla, Valentsik Ferenc, Beck Lajos, Manndorff Géza báró, Sümegi Vilmos, Jaczko Pál, Bakonyi Samu, Eitner Zsigmond, Gyórfy Gyula, Vértan Etele, Justh János, Hock János, Ábrahám Dezső, Benedek János, Holló Lajos, Csuha István, Kelemen Samu, Meskó László, Övári Ferenc, Barcsay Andor, Tüdös János. Jeszenszky Ferenc, Kún Béla, Bikádi Antal, Vértan Endre, gróf Esterházy Mihály, gróf Batthyány Tivadar és Rákosi Viktor.“ (*Mozgás.*)

Elnök: T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Egyszerűen konstátalom azt a köztudomású tény, hogy a képviselőház üléseitől más képviselők távol nem tartatnak, mint azok, akik a háznak teljesen szabályszerűen létrejött, a házszabályok 255. §-ának megfelelő határozatával a képviselőház üléseiből kitiltattak. (*Élénk helyeslés.*) Ennek a levélnek ezzel ellenkező állítása tehát egyszerűen valótlaniságot tartalmaz. (*Úgy van!*) Különbben pedig azt hiszem, hogy a ház méltóságán aluli volna ennek a levélnek egyéb tartalmával foglalkozni (*Élénk helyeslés.*) és hogy kimondhatom, hogy a ház az illető képviselő urak lemond-

dását tudomásul veszi és az így megüresedett helyek betöltése iránt máskor fog határozni. (*Helyeslés.*)

Hasonló lemondó levél érkezett a Ház elnökségéhez néhány nappal később, mely a jún. 24-i ülésen felolvastatván, az előbbivel azonos elintézésben részesült.

A szövetkezett ellenzék egyébként ülésről-ülésre megismételte szokott tiltakozó felvonulását az Országházat körülzáró katonai kordon előtt, melynek vége mindig az volt, hogy a ki nem zárt képviselők is — kitiltott társaikkal való szolidaritásukat hangoztatva — eltávoztak és az ülést az ellenzék nélkül kellett megtartani.

A „parlamentari erőszak“ elleni agitáció ezidőbeli történetéhez tartozik még az is, hogy a szövetkezett ellenzék jún. 21-én újabb kiáltványt intézett a nemzethez, amelyben tiltakozik gr. Tisza István házelnöknek jún. 4-e óta ülésről-ülésre ismétlődő erőszakoskodása ellen. A kiáltvány szerint „alkotmányunk még a darabontidőkben sem volt olyan veszedelmes támadásoknak kitéve, mint most. Az ország el van nyomva. Aki meggyőződését meri megvallani, üldöztetik és most még az országgyűlési ellenzéket is fegyveres erővel némitja el a zsarnoki hatalom.“

Az ellenzék, mely jún. 10-e óta az ülésekről állandóan abszéntálja magát, és pedig túlnyomó nagy részben saját elhatározásából, egyrészt kiáltványok, másrészt népgyűlések útján igyekezik a közvéleményt megnyerni.

Így jún. 23-án. vasárnap az ellenzéki pártok számos helyen rendeztek tiltakozó népgyűlést a parlamenti erőszak dorgában¹ ² Ugyanakkor Jászberényben Apponyi mondott beszámolót. A jún. 4. d. e. eseményekkel foglalkozva, a következőket állapítja meg: „Nem a végszükség miatt, nem a többségi uralom, hanem az udvari körök akarata előtt való feltétlen meghajlás érdekében történt az *államcsíny*; nem végszükségből, hanem bizonyos perverz politikai hajlamoknak kielégítése végett. Hiszen, aki maga eldicsekszik azzal, hogy 1898. óta lesi az alkalmat, hogy letörhesse az ellenzék ellenállását;³ az önnönmagának állította ki a bizonyítványt, hogy bizonyos politikai tekintetben *monomániákus*, aki minden ürügyet fel fog használni arra, hogy tizennégy esztendő óta dédelgetett hajlamainak eleget tehessen. Talán még az elnök-nél is gyűlöletesebb, de mindenesetre szárnalmasabb szerepet játszik az egész szomorú ügyben a kormány. Az a ravasz politikus, aki fel tudta magát küzdeni a miniszterelnöki székbe; aki egypár esztendő óta mindenkivel paktál, mindenkit becsapni készül...: ez a ravasz politikus belekerült egy, az övénél erősebb akarat gépkerekeibe és ez az erősebb akarat széttepte az ő cselszövényeinek pókhálót és most magával vonzolja őt akaratnélküli bábként.“

¹ L. a B. H. 1912. jún. 22-i sz.

² A jún. 23-i népgyűlésekről és Apponyi jászberényi beszámolójáról részletesen tudósít a B. H. 1912. jún. 25-i sz.

³ Célzás Tiszának 1912. jún. 11-i képviselőházi beszédére (343).

A szövetkezett ellenzék által ugyancsak jún. 23-án rendezett karcagi népgyűlésen Bakonyi Samu Justh-párti képviselő szintén Tisza jún. 11-i beszédével foglalkozva, Tiszát az olasz zsványboz hasonlította, aki mielőtt gyilkolni indulna, a templomba megy és ott áldást kér tőrére. Tisza is így tett. Hálát adott a gondviselésnek, hogy sikerült gyógyíthatlan sebet ejtenie a magyar alkotmányon. — Ugyanott Ábrahám Dezső, a kerület képviselője, arról panaszkodott, hogy Lukács mindig azzal hitegette a Justh-pártot, hogy Tisza ellen fog majd politikát csinálni s végül is Tiszát szabadította rá az ellenzékre.

Miként ebből a két jún. 23-i példából is látható, az ellenzék haragja egyformán fordult Tisza és Lukács ellen.

Ezzel elérkeztünk jún. 27-éhez, mely napon az országgyűlés mindkét háza utolsó ülését tartotta a nyári szünet előtt.

Az ellenzéki pártok ez alkalommal még egyszer megismételték tiltakozó felvonulásukat a parlament épülete előtt felállított katonai kordonig. Ezúttal a szokottnál kisebb számú résztvevővel.

A rövid formális ülés végén gr. Tisza István elnök felolvastatta az országgyűlés üléseit jún. 27-től szept. 17-ig elnapoló királyi kéziratot, majd a következő búcsúszavak kíséretében rekesztette be az ülést:

T. Ház! Ezzel a mai ülés teendői is be lévén fejezve, a t. Ház hosszú, fárasztó és eseménydús ülésezés után nyári pihenőre térhet. Hosszú volt ez az ülésezés, talán a leghosszabb, amelyet a magyar parlament története felmutathat, mert hiszen tulajdonképpen két esztendő óta nem volt pihenője a Háznak. És eseménydús is volt. Eseménydús két irányban. Egyfelől azért, mert talán egyszer sem öltött az utóbbi évtizedek magyar parlamenti történetében, a — fájdalom — krónikussá vált betegség, a parlament munkáját megakasztó obstrukció olyan nagy mérvet, mint ezen ülészak alatt. *(Igaz! Úgy van!)* De másfelől azért is, mert az obstrukciónak ezen szerelensége megteremtette saját orvosságát és a Ház bölcsesége megtalálta az utat és módot arra, hogy biztosítsa a magyar parlament munkaképességét, *(Élénk helyeslés, éljenzés és ta-ps. Felkiáltások: Éljen Tisza!)* megoldja a jelen feladatait és biztosítsa a jövőt. És ma, t. Ház, az elvégzett munka tudatában azzal a felemelő érzéssel mehet a Ház nyári pihenőre, hogy nem dolgozott hiába, hogy nagy szolgálatokat tett a nemzet veszélyeztetett érdekeinek. *(Helyeslés.)*

Ezek a nagy eredmények nem érethettek el nagy küzdelmek nélkül. Csak természetes, hogy e küzdelmek szenvedélyeket váltottak ki és hogy ma is magasra csapkodnak még fel a szenvedély felkorbácsolt hullámai. De bízunk a magyar nemzet politikai belátásában, bízunk a magyar közélet minden

faktorának hazafiúi kötelességérzetében, hogy ha beáll a nyugalom, be fog állni a megfontolás és a szenvedélyek szaván felül fog emelkedni a hazafiúi belátás, a hazafiúi kötelesség érzet sugallata. *(Élénk helyeslés.)*

T. Ház! Azok az eredmények, amelyek nehéz küzdelmek által elérték, nem egyeseké, nem pártoké, hanem az egész magyar nemzeté; a magyar nemzet részére kell azokat biztosítani és azokat újból kockára tenni többé nem szabad. *(Élénk helyeslés.)* Ezeken a kereteken belül, ezekig a határokig mindenkinél pártkülönbség nélkül el kell mennie, hogy megtalálja a további nyugodt, békés s a magyar nemzet politikai jóhírmévéit és tekintélyét helyreállító, megerősítő és felemelő parlamenti működésnek feltételeit. *(Élénk helyeslés és taps.)*

Annak a reménynek kifejezésével zárom szavaimat, hogy ha majdan ősszel visszajövünk, hogy kipihenve s a lefolyt eseményeket végiggondolva, felvegyük az újabb parlamenti működés fonalát: akkor, igenis, a közélet összes tényezőinek minden mellétekintet, minden szenvedélyt, minden az elmúlt küzdelmekből meríthető bárminő keserű emléket félretevő hazafias tevékenysége meg fogja találni a nyugodt, eredményes, sikeres parlamenti működésnek azokat a feltételeit, amelyekre a magyar nemzetnek égetően szüksége van. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)*

Abban a reményben, hogy a nyári pihenés ezt a korszakot fogja előkészíteni, kívánok a t. Ház tagjainak nyugodt, derült pihenést és jó egészséget.

Az ülést bezárom. *(Hosszantartó, élénk éljenzés és taps. Élénk felkiáltások: Éljen az elnök! Éljen Lukács!)*

Vájjon teljesült-e Tisza ama reménye, hogy az őszi ülésszak meg fogja hozni a képviselőház nyugodt és sikeres működésének feltételeit?

Erre a nagy kérdésre majd a nyári szünet és a szept. 17-i ülés eseményei adják meg a választ.

Még megemlítjük, hogy a magyar parlamenti események döntő hatása alatt hosszú huza-vona után jún. 19-én az osztrák képviselőház is megkezdte második olvasásában és jún. 26-án már harmadik olvasásában is befejezte a véderő javaslat tárgyalását. Az osztrák Urakháza pedig jún. 27-én fogadta el a véderőjavaslatot.

Jún. 5-én szentesítette Ferenc József mind a magyar, mind az osztrák katonai javaslatokat, amelyek mindkét államban júl. 8-án hirdették ki és léptek hatályba.¹

¹ Félreértás elkerülése végett megjegyezzük, hogy a kihirdetés napján csak a véderő- és a honvédségi törvény lépett életbe. A két katonai bűnvádi perrendtartás életbeléptetése későbbi időre halasztatott.

A véderőjavaslatok sorsa és Tisza házelnök eljárása a berlini politikai köröket is élénken foglalkoztatta. Erre vall Szögyény-Marich László berlini osztrák-magyar nagykövetnek 1912. július 17-én a közös külügyminiszterhez intézett jelentése,¹ melynek bennünket érdeklő két utolsó mondata így hangzik:

„Zum Schlüsse... erzählte mir (Bcthmann-Hollwgc német birodalmi kancellár) nachträglich, dass nach der Erledigung der Wehrvorlagen in Budapest und Wien Kaiser Wilhelm ein Glückwunschtelegramm an unseren Allergn. Herrn gerichtet habe, welches Allerhöchstderselbe in herzlichster Weise dankend beantwortet hätte. Für das Vorgehen des Grafen Tisza fand der Reichskanzler nur Worte der Anerkennung, fügte aber allerdings hinzu, dass im gouvernementalen Interesse eine Aussöhnung mit dem nüchternen denkenden Teile der Opposition dringend notwendig wäre.“

345. 1912. július 16-i nyílt levél az aradi választókhöz: a koalíció küzdelme az obstrukcióval és az 1908-i házszabályreform; az obstrukció története a bank- és a véderővita során: az 1911. novemberi fegyverszünet, rezolúció vagy provizórium. Khuen és Lukács meddő békekísérletei, Tisza házelnöksége és a június 4-i szavazás; a júniusi események és Tisza elnöki eljárásának igazolása; a házhatározatok és ezek közt a június 11-i házszabálymódosítás érvényessége; a parlamenti fegyelem eszközei és a „mandátumfosztó javaslat“; rendőrök a parlamentben és a külföldi példák; az obstrukció leverésének üdvös nemzeti következményei; polémia Apponyival: a „mániákus“ és a „kormányozható politikai szélkakas“.

A parlament június 27-én kezdődő nyári szünete ezúttal nem jelentett pihenőt a politikában. A június 4. óta dúló elkeseredett küzdelem változatlanul tovább folyik népgyűléseken és hírlapokban. A szövetkezett ellenzék által a szocialisták részvételével rendezett gyűléseken nemcsak a „parlamenti erőszak“ ellen tiltakoznak, nemcsak a restitúció in integrumot, Tisza és Lukács távozását és a demokratikus választójogot követelik; Justhék Bécs ellen már a köztársaságot is hangoztatják. A köztársaságot éltetik nemcsak egyes ellenzéki népgyűléseken, hanem még egyes ellenzéki közgyűlési termekben is.^{1 2} Így pl. Hajdú megye június 27-i közgyűlésén.

¹ Aussenpolitik, IV. Bänd, Nr. 3629., 278—280. 1.

² Hogy a köztársasági eszmének akkoriban nálunk bizonyos talaja volt, bizonyítja az a tény, hogy „az országos köztársasági párt“ 1912. szeptember 7-én tartotta alakuló gyűlését Budapesten. Elnöke lett dr. Nagy György volt. orozgy. képviselő. (Az alakuló gyűlésről l. a B. H. 1912. szeptember 10-i számának Az Országos Köztársasági Párt c. cikkét.) Megjegyezzük még, hogy ez az egyébként is nagyon csekélyszámú párt igen rövid életű volt. A király megsértéséről ée a királyság intézményének megtámadásáról szóló 1913. XXXIV. t. c. (illetve már ezen t. c. alapjául szolgált törvényjavaslat) 3. §-ának kijózanító hatása alatt már 1913. nyarán feloszlott. (L. a B. H. 1913. július 6-i számának idevágó cikkét.)

A szövetkezett ellenzéki pártok fékevesztett agitációjába szól bele gr. Tisza Istvánnak Gesztről 1912. júl. 16-án kelt nyílt levele aradi választóihoz. Ez lényegileg egyrészt nagyszabású vádirat amaz ellenzék ellen, mely a koalíciós korszak obstrukciós tapasztalatai és az azok parancsolta 1908-i házszabályreform ellenére kikényszerítette a júniusi sajnálatos eseményeket; másrészt védőbeszéd a saját maga elnöki eljárásának igazolására, mellyel az egyéves obstrukciót leverte, és egyben a jún. 4. óta hozott házhatározatok érvényessége mellett. A nyílt levél végén pedig Tisza maró gúnnyal válaszol Apponyinak, ki őt jún. 23-i jászberényi beszámolójában (344) „bizonyos politikai tekintetben monomániákus”-nak nevezte.

Ez a képviselői (helyesebben: házelnöki) beszámolót helyettesítő nagyterjedelmű politikai irat, mely a napilapok 1912. júl. 18-i számában jelent meg, a következőleg hangzik:¹

Az aradi választókerület választó polgáraihoz.

Tisztelt barátaim! Elnöki állásom bizonyos tartózkodást szab elém. Ízlés és tapintat kérdésének tartom, hogy éppen a mai pillanatban személyes megjelenésem által ne szolgáltatassak alkalmat azok törekvéseinek, akik az ország nyugalmét feldőlni s a nemzet józan ítéletét igazásaikkal tévútra vezetni óhajtják. Állásomból folyik továbbá az is, hogy lebetőleg tartózkodjam azoknak a nagy elvi kérdéseknek érintésétől, amelyek politikai pártjaink programját megkülönböztetik egymástól. Amíg jelenlegi díszes és felelősségteljes állásomat töltöm be, minden pártpolitikai szempontot háttérbe kell azon nagy kötelességek előtt szorítanom, amelyek a parlament rendjének, méltóságának, tekintélyének és munkaképességének órára: a képviselőház elnökére hárulnak.

De éppen, mert a dolog természete s a törvény világos parancsa¹ ² a magyar parlamentárizmus szent ügyének felelős gazdájává elsősorban a házelnököt teszi, a közelmúlt nagy küzdelmeiből elsősorban nekem kellett kivennem részemem, azokért engem érnek a legféktelenebb támadások s azoknak célja, természete, lefolyása és eredményei felől számadásra érzem kötelezve magamat.

Felesleges ismétlésekkel ne töltsük az időt. Egyszerűen utalok a mind jobban elharapódzó obstrukciónak s a magyar parlamentárizmus ezzel kapcsolatos hanyatlásának több, mint húszéves sivár történetére³ s emlékezetükbe idézem e húsz esztendő közismert eseményeit.

¹ A nyílt levél szövegét Az Újság 1912. júl. 18-i számából vettük.

T. i. az 1848: IV. t. c. 10. §-a.

³ Ez már a vármegyei közigazgatási reformjavaslat elleni 1891-i obstrukcióval (24), sőt már az 1889-i nagy véderővitával (2 és 10) kezdődik.

Csak a koalíció kormányrajutásától fogva kezdöm előadásomat.

1906-ban azok jutottak kormányra, akik semmitől vissza nem riadó szélső obstrukció fegyvereivel verték meg a szabadelvű pártot.¹ Ez utóbbi félre állott, nem hallgatva, csak az abnegációig vitt hazafiúi kötelességérzet szavára, amely azt kívánta, hogy semmi akadályt ne gördítsen a győzelmes koalíció útja elé. Azok, akik a legsúlyosabb aggodalmakkal szemléltük a koalíció törekvéseit, magunkba fojtottuk ezeket, nehogy hangsúlyozásukkal rontsuk a kísérlet esélyeit. Abból indultunk ki, hogy szabaddá kell tennünk a tért e vállalkozás számára, mert ha sikerül az, annak senki sem fog jobban örülni minálunk; ha pedig nem sikerül, akkor a koalíció saját illúzióinak és tévedéseinek súlya alatt omlik össze s megtenni az igazi magyar nemzeti politika megújulásának előfeltételét: a kiábrándulást.

Az 1906-i választásoknál tehát nem kellett a koalíciónak komoly ellenféllel megküzdeni, s e választások eredményeként az ő táborában volt majdnem az egész képviselőház.^{1 2} Kezdetben néhány nemzetiségi képviselő alkotta egyedüli ellenzékét, amelyhez az unionista horvát párt romjain általuk nagyra nevelt horvát koalíció és a néhány tagból álló balpárt csak utóbb sorakozott.³

És még e törpe kisebbség is azt a meggyőződést érlelte meg az akkori többség vezetőiben, hogy ellenállásának kíméletlen letörésével kell a többségi elv uralmát biztosítaniok.

Megkezdődött az elnöki hatalomnak olyan — egészen véve igen helyes — kezelése, amely korszakot jelent a magyar parlament történetében.

A vasúti pragmatika tárgyalásakor indult meg először a beszélő obstrukció.⁴ Az elnök újra meg újra konstataulta, hogy nem a meggyőzés, de az idővesztegetés célja a hosszú beszédeknek; újból és újból megbélyegezte ezt a törekvést. Hullott a rendutasítás, mint a záporosó, s az elnöki „önkény” miatt panaszkodókra a 255. §. alkalmaztatott. Hogy miként, arra majd később visszatérek. A technikai obstrukcióra nem képes törpe kisebbséggel szemben ilyen eszközökkel biztosíthatta az elnökség az általános vita befejezését; a részletes tárgyalás pedig azzal a trükkel mellőztetett, miszerint az első szakaszhoz benyújtott módosítással, s az összes többi szakaszok mellőzésével, az utóbbiaknak rendeleti úton való életbeléptetésére nyert a

¹ (289).

² (290).

³ (294—295).

⁴ (295—296).

kormány felhatalmazást.¹ Vagyis en bloc fogadtattak el a törvény összes rendelkezései, a részletes vita mellőzésével.

Ezekkel az eszközökkel sikerült a vasúti pragmatikát dűlőre vinni. De elnökség és kormány nagyon helyesen úgy érezte, hogy a nemzet iránti kötelességének ennek az egy obstrukciónak a letörésével még nem tesz eleget, hanem intézményszerűleg kell megszereznie a parlament munkaképességének állandó biztosítékait.

Megindult a házszabályreformra irányuló mozgalom.¹²

Természetzerűleg az akkori házelnök, Justh Gyula, játszotta ebben a legnagyobb szerepet. Az ő általa összehívott értekezleteken terjeszti elő az elnökség és kormány a folyó év június 11-én elfogadott indítvánnyal³ lényegileg teljesen egyező javaslatát.

Abból indulnak ki, — se pontra kérem egész figyelmüket, — hogy az általános választójog reformjával egyidejűleg oldandó meg a szerves, rendszeres házszabályreform; de a képviselőház addig sem maradhat a jelenlegi anarchikus viszonyok között, hanem nyomban el kell fogadni azokat a legsürgősebb rendelkezéseket, amelyek a többségi elv diadalát biztosítják, mert lehetetlenné teszik a technikai obstrukciót. A választójoggal való minden junktim nélkül azonnal és sürgősen követelik tehát a házszabályszigorításnak a múlt hónapban újból megvalósított minimumát.

Megindulnak az értekezések, de főleg csak magának a többségnek tagjai között, mert az ellenzék az egész eszmével szemben kezdettől fogva a merev negáció álláspontjára helyezkedik.

Hosszú, sikertelen kapacitáció után, nem könnyen, nem szívesen, a nemzetnek okozott károk ismételt hangsúlyozása mellett kénytelenek tekintetbe venni saját párthíveiknek kívánásait. Enyhítenek egyes rendelkezéseken s elfogadják azt a korlátozást, hogy a szigorítások hatálya az Ausztriával közös ügyekre ki nem terjed és megszűnik az 1906-i országgyűlés be-zárása után.⁴

Apponyinak, Andrásynak, Justhnak saját jobb meggyőződésük ellenére meg kell bozniok ezt a koncessziót a független-ségi párt obstrukciós alakjaival szemben s ebben a meggyen-gített alakjában kerül a javaslat a képviselőház elé.

¹ L. erre nézve a vasúti szolgálati rendtartásról szóló 1907: XLIX. t. c. felhatalmazása alapján kiadott 1907. évi 58.654. sz. törvénypótló kereskedelem-ügyi miniszteri rendeletet.

² Az 1908-i koalíciós házszabályreformról az előzőekben már ismételen volt szó (295, 331, 340, 343).

³ T. i. a Vadász Lipót-féle indítvánnyal (343).

⁴ (331, 340, 343).

Az ellenzék ellenállásával nem törődnek s a javaslatot február 21-étől április 9-ig tartó elkeseredett ellenállás után keresztülhajszoják. Szolgáljon e küzdelem némi illusztrálásul, liogy március 21-én 5, 26-án 2, 28-án 2, április 1-én 6, 7-én 6, 8-án 1 szónoktól vonta meg az elnök a szót s a szömegvonás oka egyszer az volt, hogy a szónok halkán beszél; egy másik esetben pedig a szónok ezen szavai után: „Nem áll módunkban, hogy érveinket a házszabályoknak rendes kezelése mellett terjesszük elő“, — az elnök e „durva sértésre“ nyomban szömegvonással felelt.

Magában a vitában Andrássy Gyula és Apponyi Albert viszi a főszerepet; kivált ez utóbbi, akinél ékebben és meg-rázóbban senki sem festette a rendszerré vált obstrukció pusztí-tásait és veszélyeit s nem állította oda azt a nagy igazságot, hogy a parlament munkaképességére nekünk speciális helyze-tünk s Ausztriával fennálló kapcsolatunk mellett bármely más nemzetnél még sokkal égetőbb szükségünk van.

„Ha a parlament nem képes a nemzet akaratát kifejezésre juttatni, — úgymond, — akkor lesüllyed a lenézetés, a megve-tettséggel legutolsó fokára s egyszerűen lehetetlen a nemzet ügyeit felelősséggel vezetni, a népképviselőt presztízst emelni, annak hatalmát éreztetni“. Vagy, hogy „kötelességtudó magyar ember nem vállalhatja a nemzet ügyeiért a felelősséget, ha a parlament a tehetetlenség és züllöttség azon állapotában marad, amelybe a szent és sérthetetlen mai házszabályok juttatják“.

Bármilyen frappánsak legyenek is ezek az idézetek, nem kelthetik fel az egész beszéd által okozott összbnyomást. El kell olvasnunk annak minden sorát. A leghatalmasabb vád-beszéd az, amelyet magyar ember az obstrukció ellen elmondott; impozáns megnyilatkozása a felelős állásban levő Apponyi államférfiúi aggodalmainak és lesújtó ítélet a mostani Apponyi siralmas köpönyegforgatása felett.¹

Látjuk tehát: hiába volt csak törpe kisebbség a koalíciós kormánnyal szemben, ennek obstrukciója ellen is fel kellett vennie a küzdelmet. Megtette azt s a parlament munkaképessé-gét biztosította, ha nem is az ország, de legalább saját párt-uralma számára.

Ebben a stádiumban volt az ügy, amidőn a koalíció a bankkérdés miatt felbomlott s a mindannyiunk által jól ismert események következményeként az 1910-i választás bekövetkezett.

E választás óriási többséget adott a munkapártnak,² reá háritva ezzel a magyar parlamentárizmus fenntartásának hi-vatását és kötelességeit. Mint a közelmúltban a koalíciónak,

1 (331). És jelen levele végén Tisza Apponyit „kormányozható politikai szélkakas“-nak nevezi.

2 (319).

most a munkapárti többségnek és kormánynak kellett a nemzeti akarat érvényesüléséről, a képviselőház munkaképességéről gondoskodnia.

Ma, a közelmúlt, tanulságai után, könnyű szemrehányást tenni a többségnek, hogy kitért e kötelesség azonnali teljesítése alól. Lehet, hogy mulasztás volt, de ezzel szemben nem nehéz megtalálnunk az enyhítő körülményeket.

Az 1910-i választás eklatáns eredménye az obstrukció elítélése volt, mert hiszen nemcsak a nagy munkapárti többségben nyilatkozott ez meg, de abban a körülményben is, hogy aránylag kevés vesztéssel, az obstrukciós árnyalatnál sokkal nagyobb számban jutott be az új képviselőházba a függetlenségi pártnak az az árnyalata, amelyik a Justh-párttól éppen az obstrukció elítélésével különböztette meg magát. Ez utóbbi pedig annyira összezúzva, pozdorjává törve került vissza a nemzet ítélőszéke elé, hogy ebből az obstrukció halálos ítéletét kellett mindenkinek kiolvasnia.¹

Hát mindezek után igazán olyan nagyon súlyos szemrehányást érdemel-e a többség, amiért nem tartotta képesnek a Kossuth-pártot ilyen cinikus frontváltoztatásra és hajlandó volt Justhékról feltételezni, hogy az egész nemzet elítélő magatartásával szemben nem csinálják meg az obstrukciót?

Fájdalom, csatlakoztunk. Már a bankvitánál^{1 2} mutatkoztak az obstrukció első jelenségei: erősebbek, mint aminők a vasúti pragmatika alkalmával a koalíciós elnökség egész felháborodását vonták magukra. Ez a kísérlet azonban reménytelenül elposványosodott s az obstrukció vitézei, e nyilván sikertelen küzdelmet félbehagyva, a küszöbön álló véderővitára tartották fenn erejük maradványait.

Éppen egy esztendeje kezdődött meg a véderővita.³ Pártkülönbség nélkül tisztában volt vele mindenki, hogy húsz esztendő óta stagnáló védrendszerünket a többi európai nagyhatalom hadiereje túlszárnyalta s hogy hadseregünk versenyképessé tétele a nemzeti létünket egyedül biztosító nagyhatalmi állás elodázhatatlan követelménye. Világosan megmondta ezt a munkapárt felelős vezére az 1910-i választások előtt. Ezen az alapon kapta meg a párt a túlnyomó többséget s a nemzet tudva tette azok kezeibe a többséggel járó felelősséget és hatalmat, akik már a választások előtt nyíltan azt hirdették, hogy az újonclétszám felemelésére a nemzet érdekében elodázhatatlan szükség van s hogy az a késedelem, amit a nemzet a saját biztonsága követelte katonai erőfeszítés körül tanúsít, máris érzékeny csorbát ejtett a nemzet súlyán, tekintélyén és politikai jó

¹ (319).

² (324).

³ (329). Pontosan: 1911. júl. 13-án.

hírnevén. Amilyen határozott elítélése volt az 1910-i választás az obstrukciónak, éppen olyan világos állásfoglalás az az újonclétszám felemelése mellett.

A függetlenségi pártot azonban mindez nem fészélyezte. Az első perctől kezdve a legsivárabb technikai obstrukció indult meg; imbolyogva, világosan körvonalazott célok nélkül a Kossuth-párt egyes tagjai részéről; a véderő kérdésével semmi kapcsolatban nem álló, attól merőben idegen választójogi jelszavak alatt a Justh-párt részéről. Úgyhogy az a párt, amelyik egyedül határozta el hivatalosan és folytatta nyíltan az obstrukciót, ezzel a nemzet által elítélt fegyverrel állta útját a nemzet által magáévá tett véderőreformnak, hogy keresztül erőszakolja a választójognak a nemzet túlnyomó nagy többsége által perhorreszkált ultraradikális reformját.

Ez volt a helyzet képe a múlt év június havától fogva. A közvélemény minden hivatott orgánuma mind határozottabb hangon foglalt állást a kisebbség eljárása ellen, de azért folyt vígan a technikai obstrukció s a parlamenti anarchia burjánzott tovább.

Már októberben úgy látszott, hogy kenyértörésre kerül a dolog, s amidőn utoljára¹ nyílt alkalmam az önök körében megjelenhetni, a küszöbön álló döntő harcra kértem és kaptam meg helyeslésöket.

Ekkor váratlan fordulat állott be. Létrejött a mindannyiunk előtt ismeretes novemberi fegyverszünet,² amelyben az ellenzék a költségvetés gyors letárgyalását helyezte kilátásba.

Hány embertől hallottuk akkor a Ház minden oldaláról a biztatást: Nem fogják többé a technikai obstrukció fonalát felvehetni! A magam részéről sohasem éltem ebben az illúzióban. Nagyon jól tudtam, hogy akkori hárszabályaink s azoknak a koalíció bukása után újból divatba jött kezelése mellett³ sokkal könnyebb mód és kényelmesebb alkalom kínálkozik a technikai obstrukcióra, semhogy fel ne használnák azt azok, akik számára az érvényesülés, a feltűnés, az olcsó dicsőség egyedüli útja ez, s akik — fájdalom — nagyon is beigazolták már a képviselőház méltósága, tekintélye, a nemzeti akarat szentsége, s a nemzetnek ehhez fűződő létérdekei iránti teljes közönyösségüket.

Aztán meg az összes alkotmányos nemzetek parlamenti története egyaránt bizonyítja, hogy korunkban bővelkedik olyan elemekben minden parlament, amelyek mindaddig élni fognak az anarchia és a nihilizmus fegyvereivel, amíg rést engednek ezek számára a többség indolenciája és a hárszabályok.

1 Vagyis 1911. okt. 19-én. (331).

2 (333).

3 Berzeviczy Albert (320, 331) és Návay Lajos (333) házelnöksége alatt.

A következés nagyon is nekem adott igazat. Igazán szóra sem érdemes, hogy egy teljes hónappal a kötelezett terminus után váltotta be az ellenzék ígérétét, s az év vége helyett január végére tárgyalta le a képviselőház a költségvetést.¹ De azután kiújult a technikai obstrukció abban a pillanatban, amelyben a véderőjavaslat tárgyalására került volna a sor. Telt egyik hét és egyik hónap a másik után a nélkül, hogy a Ház csak megkezdhetné volna a tárgyalást. És mutatkozni kezdtek, mind megdöbbentőbb mérvben, a parlamenti anarchia által a nemzet legdrágább kincseiben okozott pusztítás tanújelei. Azok az események és azok a jelenségek, amelyek sokkal élénkebben élnek még minden, hazáját szerető magyar ember lelkében, semhogy felsorolnom kellene őket. Megannyi bizonyítékai annak, mennyire igaz Apponyinak az az intő szava, hogy „az a nemzet, amelynek parlamentje nem képes a nemzet akaratát kifejezésre juttatni, lesüllyed a lenézetés, a megvetettség legutolsó fokára“.

Igenis, odajutottunk: a lenézetés legutolsó fokára. Az obstrukció lelkiismeretlensége s a kormánynak és többségnek tehetetlenségnek látszó túlságos béketűrése odajuttatta az országot, hogy pl. a horvát kérdésben olyan nyilatkozatokat kellett az osztrák kormány, parlament és társadalom legkülönbözőbb oldalairól hallania, aminő hangon csak egy évvel ezelőtt nem mert volna a magyar államnak erről a belügyéről beszélni senki sem.²

Ebből a helyzetből Khuen gróf miniszterelnök azzal a férfias határozottsággal és minden kicsinyes, egyéni szemponton felülálló nemes kötelességérzettel vont le a konzekvenciát, amely őt egész hosszú közéletén át jellemezte. Elment sans phrase, amint észrevette, hogy az ország érdekeit kellő tekintéllyel és sikerrel nem képviselheti tovább és helyét annak a férfinak engedte át, akiben a magyar válság békés megoldásának egyedüli zálogát kereste mindenki.

Csak most tűnt ki az obstruáló ellenzék egész öntelt lelkiismeretlensége. Most, amidőn a béke helyreállítását az a férfiú kísérte meg, akinek személye és választójogi elvei iránt bizalmukat annyiszor hangoztatták.

Lukács László a legmesszebb menő békülékenységgel és előzékenységgel, de egyúttal a hazafi és államférfi egész felelősségérzetével látott a munkához. A választójog főbb alapelveire nézve megtette tájékoztató és megnyugtató kijelenté-

¹ (334).

² Az osztrák köröknek ezt a kirohanását, ezt a törvényellenes beavatkozását Magyarország belügyeibe tette szóvá Apponyi a képviselőház 1912. máj. 6-i ülésén. (Napló. XVI. k. 171—172. 1.) L. erre nézve még ízelítőül L. v. Chlumecky többször idézett könyvének 51, 185, 199, 202—203. 1.

seit.¹ Majd, látva az ezek ellen támasztott nehézségeket, azt a modus vivendit ajánlotta, amely a folyó év őszére halasztotta volna a választójog feletti megegyezést s a véderőtörvénynek a jövő évtől kezdődő életbelépését helyezte kilátásba.“

Ez sem tetszett. A tárgyalások megakadtak. Nem maradt más hátra, mint a nemzet mandátumáról, az alkotmányos többség kötelességeiről hűtlenül megfeledezve, tehetetlenül nézni, hogy egy lelkiismeretlen, törpe kisebbség tönkre tegye az országot. Vagy megtenni azt, amit a törvény, az alkotmány, a nemzeti önkormányzat szelleme parancsol és megkövetel a nemzet veszélybe döntött létérdeke.

Engemet ért a megtiszteltetés, hogy ezt a nehéz, hálátlan, de a nemzet legdrágább kincseit megmentő feladatot én reám ruházta a többség bizalma.^{1 2 3}

Habozás nélkül vállalkoztam reá abban a tudatban, hogy *olyan szolgálatot tehetek nemzetemnek, amelyért e névre érdemes hazafi és férfi örömmel teheti kockára mindenét*, s már elnöki beszédemben⁴ félreérthetetlen világossággal jeleztem, miként fogom fel kötelességeimet.

A döntés küszöbén állottunk, amidőn az ellenzék részéről történt újabb kísérlet a békés kiegyenlítésre, összeültek az ellenzék különböző árnyalatai, hogy most már ők formulázzák a választójogra s véderőtörvényre vonatkozó békeajánlataikat s pünkösöd után az a meglepetés érte a Házat, hogy majdnem félévi szünet után belefoghatott újból a véderőjavaslat tárgyalásába.⁵ Persze azt is olyan obstrukciós színezettel, miszerint összesen hét szónok beszélt négy ülés alatt. Ezek is határozati javaslatot adtak be, a zárszó jogát biztosították maguknak s a tárgytól merőben idegen kérdésekre átcsapongó szónokot csak némileg is korlátozni kívánó elnök a technikai obstrukcióval való leplezetlen fenyegetéssel találta szemközt magát.

Június 1-ére elkészült az ellenzéki munkálat.⁶

Választójogi részére nem kívánok most kiterjeszkedni; hiszen foglalkozni fogunk a választójoggal ex asse a közel jövőben. Kötelessége ez pártkülönbség nélkül közéletünk minden faktorának, becsületbeli kötelessége elsősorban a többségnek, amely immár biztosította magának az akcióképesség előfeltételeit.

Talán kevés hónap múlva, mindenesetre az ügy természete által megkövetelt legrövidebb idő alatt a többségnek

¹ (337).

² (338).

³ (388).

⁴ (338).

⁵ (339).

⁶ (339).

egy olyan javaslattal kell előállnia, amely jelentékeny lépést tesz előre a demokratikus haladás terén, szavazati jogot ad a társadalom erre hivatott újabb rétegeinek, elsősorban a szakképzett ipari munkásnak; de egyúttal fenntartja a nemzeti fejlődés kontinuitását, biztosítja az intelligencia jogosult befolyását s a sötétbe ugrás beláthatatlan veszélyeitől megvédi a nemzetet.

E javaslat tárgyalásánál találkozni fogunk s ott könnyű lesz kimutatni a hihetetlen dilettantizmussal összetákolt ellenzéki munkálat összes képtelenségeit. Most csak annyit jegyzek meg, hogy Kristóffy hazaáruló volt, amidőn 2,600.000 polgárnak akarta megadni a választójogot;¹ e tervezet szerint a választók száma majdnem elérné a három milliót. Igaz, úgy halljuk, hogy ők csak 2,400.000 választóig akartak eljutni s igazán jellemző felületességgel kijelentik, hogy ha számításuk alaptalanságáról meggyőzöttek, hajlandók valahol, valahogy akként módosítani tervezetüket, hogy a választók száma ezt a számot ne haladja meg. De akkor is kérдем:

1. Minő kvalifikálhatatlan eljárás az, amely nem a választók kategóriáit vizsgálja s azt nézi, kik azok, akiknek veszély nélkül adhatunk részt az ország kormányzásában, hanem találmra dob oda egy számot s jogot ad boldognak-boldogtalanak, míg ez a szám ki nem telik?

2. Ha a nemzet elleni merénylet volt a 2,600.000 választós javaslat, merénylet, amelyet a koalíciós kormány csak 1,100.000 többes szavazat felvétele által vélt ellensúlyozhatni,¹ ² — hogyan találjunk most egyszerre megnyugvást a 2,400.000 szavazatban? És micsoda mértéke az a felelősségértnek és politikai beszámíthatóságnak, amely a párttaktika igényei s a fellobbanó szenvedély sugalmazása szerint ekként dobálódik a nemzet legszentebb érkeivel?

Lehetett-e komoly államférfinak más választ adni erre a munkálatra, mint azt, hogy halasszuk őszre a kérdés tárgyalását, mert annak kezelése egész más szakértelmet, tanulmányt és megfontolást kíván?

De nézzük a katonai javaslatokat! A véderőjavaslatok báb levő közjogi sérelmek eliminálását állították oda az obstrukció megszüntetésének előfeltételéül.

Mit jelent ez magyarra fordítva? Még a Khuen-kormány alatt megegyezés jött létre a véderőjavaslat egyes kifogásolt kifejezéseinek módosítása iránt. Független kérdés gyanánt csakis az 1888. évi XVIII. törvénycikkre utaló 43. §. maradt. Az a

¹ (284).

² Az 1908-i Andrassy-féle választójogi javaslatról I. B. Kun József, Választójogunk fejlődési története o. értekezését. (Bp. Szemle, 1918, 496. sz.)

szakasz, amely felszínre hozta a híressé vált rezolúciót.¹ E rezolúcióba belement a kormány s az azt támogató többség Apponyiék kívánatára, de azért, mert az saját jogi meggyőződésével nem ellenkezett. Belement s amidőn az a koronánál nem várt akadályokra talált, feladatának tekintette ezen, nézetünk szerint félreértésen alapuló aggályok eloszlatásával, a korona megnyugtatóval keresztlívni akarátát. Erre irányuló törekvéseink közben ért mindannyiunkat az a nagy meglepetés, hogy azok továbbfolytatása olyan, soha nem képzelt esemény elé¹ ² állított volna bennünket, amelynek szégyenétől meg kellett menteni a nemzetet.

E váratlan fordulattal szemben világos volt a többség kötelessége. Ilyen viszonyok között álláspontjának érvényre juttatásáról le kellett mondania és saját nézetének érintetlen fenntartása mellett hagynia kellett a kérdést a jelenlegi törvényeken alapuló status quo állapotában.

Erre az útra lépett a kormány és a többség nyíltan, férfiasán, minden bujkálás nélkül. Ez útjában Andrassy Gyula kifejezett helyeslésével találkozott³ s ha nem volt is oly szerencsés ugyanilyen nyilatkozatot nyerni a Kossuth-párt vezetőitől, kétségtelenül elárulta ezen férfiak viselkedése is, hogy méltányolják a többség eljárásának hazafias szempontjait.

Ezek után az előzmények után kívánja a június 1-ei békeajánlat a kérdést újból napirendre hozni. Ezek után az előzmények után, amelyek a legnagyobb politikai tapintatlanságnak és ügyetlenségnek minősítik az ellenzék szempontjából is; a többség részéről pedig egyenesen tisztesség kérdése volt, hogy újabb bonyodalmakat ne támasszon miatta.

Azon esetre pedig, ha ezt a képtelen feltételt a többség el nem fogadja, felajánlotta az ellenzék, ha igaz, a provizóriumot. Provizóriumot, amely megadta volna a teljes létszámfel-emelést, igaz, a kétéves szolgálat biztosítása mellett; de a hadsereg kereteit csak 3—4 évre szabta volna meg s ezidőn túl szabaddá tette volna a tért a katonai körök újabb követelése számára.⁴ Azt a hírhejt provizóriumot, amely Justh Gyula egyik decemberi beszédében lepte meg az ámuló világot, s amelyet, mint a Justh-párt felkínálkozásának kétségtelen jelét, méltó bizalmatlansággal fogadott éppen a függetlenségi párt másik árnyalata is.

Az egyesült ellenzék ez elé az alternatíva elé állította tehát a többséget: a véderőreform a 43. §-ra vonatkozó lehetetlen

¹ (335).

² T. i. Ferenc József király lemondása elé.

³ És pedig Andrassy 1912. ápr. 1-i képviselőházi beszédében. (Napló XVI. k. 16—17. l.)

⁴ (335).

s a többségre nézve illojális és sértő feltétellel; vagy a végleges reformnál a nemzet szempontjából sokkalta rosszabb provizórium, amelyet „Bécs szolgái“ örömmel elfogadhattak volna, hazafias kötelességének tudatában levő, a nemzet irányában felelős alkotmányos többségnek azonban nem volt szabad elfogadnia.

A miniszterelnök ilyen viszonyok között valóban nem tehetett egyebet, mint hogy újból azt a modus vivendit ajánlja fel, amely a most letárgyalt védtörvény életbeléptét a jövő évre, tehát a választójogi törvényjavaslat előterjesztése utáni időre halasztja. Ez a válasz a legmerevebb visszautasításra talált s a kettős ülésekre vonatkozó határozatra az ellenzék nyomban a technikai obstrukció megújításával felelt.¹

Csak közbevetőleg említem, hogy ezzel az ürüggyel is leszámoljunk, miszerint az ellenzék egy része már a délutáni ülésekre vonatkozó határozatot is házszabállysértésnek, jogtalanságnak, erőszakosságnak tünteti fel s a technikai obstrukció újból felvételének igazolását ebben keresi. Könnyű volna kimutatni, hogy a határozat teljesen házszabályszerű. Hiszen — hogy egyebet ne említek — a 237. §. világosan utal arra, hogy több ülés tartható ugyanazon a napon. De egészen felesleges volna e részletkérdéssel töltenünk az időt. Az ellenzék szempontjából is eldönti a kérdést Apponyi Albertnek 1904. december havában tett nyilatkozata. Szerinte ugyanis a kettős ülések házszabályszerűsége kontroverz kérdés, amelyet a többség dönthet el; amelyre vonatkozólag a kisebbségnek meg kell a többség határozatában nyugodnia.

Menjünk tovább! A kettős üléseket elrendelő házhatározatot követő napon, egészen szabálytalanul, utólagos házszabályvitát akart az ellenzék provokálni ebben a kérdésben s amidőn ezt az elnök kötelességszerűen s a koalíciós elnökség helyes példáját követve, megtagadta, zárt ülést kérő ívet nyújtott be.²

Ott feküdt az ív az elnök előtt; neki tisztában kellett lennie további kötelességeivel. Kétségtelen volt, hogy reménytelenül benn reked az ország a technikai obstrukció fertőjében, amint a házszabályok betűje alapján kifejlődött eddigi prakszist követi. Abban a fertőben, amely máris reménytelen korhadással fenyegette a magyar alkotmányt s veszélyt veszélyre, szégyent szégyenre hozott a nemzet fejére.

A koalíciós elnökség irigylendő helyzete nem létezett többé. Amaz törpe ellenzékkel állott szemben, amely egyetlenegyszer próbált névszerinti szavazást kérni s akkor is csak

¹Az ellenzéknek a kettős ülésekre vonatkozó elutasító álláspontjáról 1. a (339) sz. jegyzetrotatát.

²Az emlékezetes jún. 4-i délelőtti ülés eseményeiről 1. a (339) számot.

tizenkilenc jelenlévő képviselő aláírását mutathatta fel, úgy-hogy csakis a beszélő obstrukcióval kellett megküzdenie; de nem állott azon alternatíva előtt, hogy vagy megtörje a technikai obstrukciót, vagy tönkre hagyja menni a gondjaira bízott intézményt és nemzetet.

Ez az alternatíva a maga egész komolyságában állott a jelenlegi elnökség előtt. Mindenre kész csapattal találta szemközt magát, amely közel egy év óta garázdálkodott a parlamentben, rendszerré tette az anarchiát s ez alól kénye-kedve szerint engedett itt-ott kivételeket. Szabad volt túrni, hogy ez a minden kötelességéről megfeledkezett csoport a házszabály rendeltetésének megrontására használja fel annak minden hézagát, az egyes képviselők és töredékek számára engedett jogokkal visszaélve, elkobozza, tönkretegye a nemzet jogát s in fraudem legis kihatású jogszabályok betűivel megállítsa az alkotmányos életet és megölje magát a nemzetet? Ha az elnök mindvégig ezen a téren maradt volna, megtartotta volna talán az Apponyi Albert által szent és sérthetetlennek gúnyolt házszabály minden betűjét, de megszegte volna azt, amivel a nemzet jogának, az alkotmányosságnak tartozik és az 1848. évi IV. törvénycikk parancsát.

Ez a törvény hatalmazza fel a Házat házszabályok alkotására; házszabályokéra, amelyek a tanácskozáshoz szükséges csendet és rendet biztosítják.¹ S amint elnöki székfoglalómban nyíltan hangsúlyoztam, házszabályainknak törvényes alapja csak addig van, amíg ezt a célt, a tanácskozás csendjének és rendjének biztosítását szolgálják. A törvénynek ez a rendelkezése olyan házszabály alkotására kötelezi a Házat, amely biztosítsa a tanácskozás rendjét, de mindennekfelett magát a tanácskozást s ennek természetszerűleg célját és zárványát: a háttározathozatalt. S az elnöknek nem volt szabad tovább túrnie, hogy egészen más időkben alkotott, a parlamentárizmust megbecsülő, a TTáz rendjét és méltóságát híven szolgáló kisebbségekre szabott házszabályaink parlamenti anarchia céljaira szolgáljanak.

Tizenegy hónapja feküdt a véderőjavaslat a Ház asztalán² s az általános vita befejezésétől még mindig beláthatatlan távol állott. Alig ötven ellenzéki szónok beszélt, ezek túlnyomó nagy része is biztosította magának a zárszó jogát. Közben hónapok teltek el, amidőn a technikázás egyetlen egy szónokot sem engedett szóhoz jutni s hasonló jelenségek ismétlődésére volt kilátás.³ Másrésztől a kérdés teljesen meg volt

¹ L. az 1848: IV. t. c. 10. §-át.

² Az 1011. máj. 23-án beterjesztett véderőjavaslat általános vitája 1911. júl. 13-án kezdődött. (329).

³ A szóbanforgó időszak parlamenti helyzetéről l. a (333—334 és 339) sz. a mondottakat.

érve; annak mielőbbi elintézését s más, a nemzeti társadalom érdekeit gondozó ügyek napirendre tűzését kívánta pártkülönbség nélkül az egész közvélemény. Mindenekfelett pedig az eddigi halogatás és a többség tanácsstalansága olyan veszély szélére sodorta a nemzetet, amelynek mindjobban tornyosuló előjelei nem kerültek el az ellenzék komolyabban gondolkodó elemeinek figyelmét sem s azok legutóbbi delegacionális és képviselőházi nyilatkozataiban ismételt nyomatékos kifejezésre találtak.

Habozni nem volt szabad; félrendszabálynak nem lett volna értelme. Módot kellett a Háznak nyújtani, hogy minden további késedelem nélkül végre-valahára elintézhesse a javaslatot.

Ezt tettem meg, amidőn a kért zárt ülést el nem rendelve, s további felszólalásra tért nem nyitva, a Házat szavazásra hívtam fél.¹ És nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy amidőn ez eljárásom által a magyar parlamentet egy beláthatatlannak látszó válságból s az országot kiszámíthatatlan veszélyből szabadítottam fel, csak azt tettem, amivel a Ház bizalmának, a parlamentarizmus és a törvény szellemének és a magyar nemzet jogának tartoztam.

És a magyar képviselőház elnökének ez az eljárása a történelemben nem áll egyedül. Általános jelenség az összes parlamentek történetében, hogy a nemzetek jogát anarchikus kisebbségek obstrukciós törekvései fenyegetik. Az az örök küzdelem nemzeti jog és parciális hatalmi érdek és előjog között, amely vörös fonálként vonul végig az emberiség történelmén, a mi korunkban ezt a formát öltötte.

Amint hajdan osztályok, fajok, egyes oligarchák szeparatiztikus törekvései intézték a tételes jog sáncaiból a közérdek, az állam, a nemzet joga ellen támadásaikat, — úgy ma a nemzeti élet leghatalmasabb központjának, a képviselőháznak, tételes jogát fordítják a közérdek s a nemzet joga és szabadsága ellen a legkülönbözőbb szeparatiztikus érdekek.

Ismét és ismét felújult ez a harc az összes parlamentek kebelében s a közérdek, a nemzeti jog, a parlamentarizmus diadalával csak ott végződhetett, ahol elnök és többség magasabbra helyezte a nemzet jogát, mint a visszaélések oltalmazására kihasznált s így saját rendeltetésével, létjogával szembehelyezett szabályt.

A parlamentek nagy része nem gondoskodott előre az obstrukció leküzdéséről, s amidőn ez a veszély tényleg felmerült, házszabályaiban kellő fegyverrel nem rendelkezett. Mindezekben a parlamentekben a házszabályokon kívül álló fegyverekkel kellett megnyerni az első csatát.

¹ A híres jún. 4-i szavazásra. (389).

Hivatkozhatnám számos esetre, de elég szemekink elé állítanunk az alkotmányos szabadság s a jogtiszelet mindenhatósága hazájának, Angliának, példáját s megnéznünk a világ első parlamentjének, az *angol parlamentnek* eljárását.¹

1881-ben öltött az írek ellenállása addig még szokatlan mérvet. Az írországi agrárius zavargások elfojtása céljából 1881. január havában beterjesztett törvényjavaslat ellen alakult ki az első rendszeres obstrukció. Január elején jött össze a Ház e javaslat elintézése céljából. Az első formalitásokkal húzták el január 25-ig az időt. Ekkor tértek át a törvényjavaslat első olvasására s indult meg az agyonbeszélő vita. Délután négytől másnap reggelig s olykor tovább tartottak az ülések. Maga az első ülés huszonnégy óráig tartott; midőn pedig a kormány az íreknek permanens ülésekkel való kifárasztását kísérelte meg, a január 31-i ülés megszakítás nélkül folyt negyvenegy órán keresztül a nélkül, hogy az egymást felváltó írek soraiban bárminő lankadás lett volna észlelhető.

Ekkor, február 2-án reggel kilenc órakor Brand elnök átvonón ismét az elnöklést, az őt közben helyettesített alelnöktől, helyéről felállva, félbeszakította a vitát. Kijelentette, hogy „A Ház többsége határozottan a törvényjavaslat mielőbbi elfogadását követeli; a jelenlegi házszabályok elégtelenek a rend fenntartására és a határozathozatal biztosítására. A kisebbség obstrukcióját a Ház a parlamentárizmus elleni merényletnek tekintti, amely a Ház tekintélyét és méltóságát fenyegeti. Ezeket neki kell megvédenie; s mivel a rendes szabályok alkalmazása mellett a Ház törvényhozói hatalma megbéníttatik: kijelenti, hogy nem adja meg többet a szót egyetlen szónoknak sem, hanem felteszi a kérdést. Kéri a Házat, hogy ebben az eljárásban támogassa őt.“

Az írek, látva, hogy fülsiketítő lármájukkal sem tudják az elnök szavát elnyomni, távoztak az ülésekből, úgy hogy az ő távollétükben egyhangúlag történt meg a határozathozatal. Ugyanezen nap délután, a következő ülésen, az angol radikálisok az írek segítségére sietnek s interpellálják az elnököt: Minő jogszabályra támaszkodott, amidőn bezárta a vitát? Az elnök a Ház nagy többségének frenetikus éljenzése mellett jelenti ki, hogy saját felelősségére s a Ház iránti kötelességeinek tudata által vezetve cselekedett. S az e felett folyt vita befejezéseként a Ház nagy szótöbbséggel elvetette az írek által beterjesztett rosszalási indítványt, amit a szabálytalanul hozott határozatnak

¹ Az 1881-i ír obstrukció letöréséről Brand házelnök és Gladstone miniszterelnök által 1. bővebben J. Redlich. *Recht und Technik des englischen Parlamentarismus* (1905.) c. művének 185. s k. 1. és Ferezezy Árpád, *Az angol parlamenti szólásjog és fegyelem* (1914.) c. könyvének 91. s k. 1.

formaszerű és végleges ratifikációjául fogadott el az angol közvélemény.

Csak az írek küzdöttek tovább a rendzavarás fegyvereivel. S amidőn két nappal reá Gladstone miniszterelnök a házszabályok szigorítására vonatkozó indítványát terjesztette elő, megpróbálták őt a szólásban megakadályozni. Az elnöknek harminckatszor egymás után kell közbelépnie, hogy harminchat, a miniszterelnököt félbeszakító képviselőt, karhatalommal kivezetessen a Házból.

Érdekesek a kivezetés részletei. Egy húron pendült valamennyi. Először a „serjeant-at-arms“, a Háznak a rend fenntartására hivatott tisztviselője, szólította őket fel a távozásra. Valamennyi kijelentette, hogy csak az erőszaknak fog engedni. Mire a tisztviselő négy rendőrrel jött vissza s a négy rendőr érintésére az illető úr engedett az erőszaknak; de előbb egy-egy hazafias frázist eresztett a karzat felé.

Négy óra hosszat tartott ez a komédia. Befejeztével a miniszterelnök megköszönte az elnök eljárását, kijelentvén, hogy a rendetlenkedők ellen alkalmazott karhatalom nem sérelme a szabadságnak. Mert azt a szabadságot, amely e Házban eddig érvényben volt, azért adta a Ház, hogy a nemzeti ügyek elintézését megkönnyítse. Amely percben ezt a korlátlan szabadságot a tárgyalások megakasztására használják fel, elveszti közhasznú voltát és létjogosultságát. S e bevezetés után tér át a házszabályokat szigorító s az elnök diszkréciójú jogait óriási mértékben kiterjesztő javaslatának indokolására.

Vájjon nem ébreszt-e csodálatos érzéseket ez események elolvasása mibennünk most, a közelmúlt események után? Mennyi analógia és mégis, milyen, nagy különbség! Azt a honmentő eljárást, amelyre az elnöknek és a többségnek itt is, ott is el kellett magát határoznia: megértette, helyeselte ott az egész közvélemény. S a kapott keserves lecke után belenyugodtak abba a megrendszabályozott írek is.

Igaz, egy különbség volt; ezt nagyon sokszor hallottam emlegetni: ott írek voltak az obstruktorok, idegenek, félig-meddig ellenségek; minálunk magyarok. Hát ez — fájdalom — igaz. Ez a mi obstrukciónk bűnét sokkal nagyobbak, felelőségét sokkal súlyosabbnak tünteti fel. Mert hiszen, gondolkodják amazok eljárásáról bárhogy angol szempontból az angol közvélemény, ők egy elnyomott nemzet tagjainak érezték magukat; az elnyomás, az idegen uralom exponensét látták a parlamentben; logikusak voltak, amidőn ezen parlamentnek megromlására törekedtek. Eljárásuk érthető s az ő szempontjukból még tiszteletreméltónak is tekinthető.

De miként ítéljük mi azok fölött a magyar emberek fölött, akik a lejáratásnak, a megromlásnak, a pusztításnak ugyan-

ezekkel az eszközeivel törnek saját fajuk, a saját hazájuk paládiumára, a magyar parlamentre!

A parlament lejáratására, megalázására, lehetetlenné tételére, a parlament útján való nemzeti önkormányzat megrontására irányuló merénylet minden obstrukció. Minden nemzetnek, amely élni és érvényesülni akar, mint ilyenekkel kell azzal elbánia. Egyaránt veszedelmes és gyökeres gyógyítást igénylő körülmény az, jöjjön bármely oldalról; de érthető, logikus, esetleg tiszteletreméltó is lehet ott, ahol az illető parlament ellen irányuló faji vagy osztálygyűlölet tudatos törekvését juttatja kifejezésre. Sehol sem értelmetlenebb és bűnösebb, mint olyanok részéről, akiknek a nemzet jogát s a parlament tekintélyét szívkön kellene viselniük.

Különben az események csaknem úgy folytak le nálunk, mint Angliában.¹ Megtörtént a szavazás. A következő ülés elején jött a tiltakozás síppal, trombitával, olyan illetlen, gyerekes és minden parlamenti tisztelettel szembe forduló viselkedéssel, amelytől rövid úton meg kellett tisztítani a képviselőházat, hogy egyáltalában tanácskozni lehessen.

A sípolókkal együtt jónak látták távozni a Házból az ellenzék azon tagjai is, akik csak szenvedő részt vettek a hangversenyben és az egész ellenzék távollétében tette meg az elnök eljárását igazoló előterjesztését és hívta fel állásfoglalásra a Házat, amely az elnök eljárását helyeslő, tudomásul vevő s a véderőjavaslatot végleg elintéztettnek kijelentő határozati javaslatot az összes képviselők abszolút többségének szavazatával fogadta el. Ezzel a ténnyel pedig a legskrupulózusabb alkotmányjogi felfogás szerint is in optima forma megtörtént a véderőjavaslat elfogadásánál követett rendkívüli eljárás utólagos ratifikációja s a szabálysértés jóvátétele.

Hiszen sarkalatos alapelve az alkotmányosságnak, hogy az a szuverén testület, amely valamely jogszabály megalkotására hivatva van, e jogszabálynak minden megsértésével szemben utólagos felmentvényt adhat s e felmentvényvel a jogrend épsége teljesen helyreáll. Törvénysértés esetén a törvényhozás van e felmentvény megadására hivatva. Bizonyára senki sem fogja kétségbevonni, hogy törvény útján utólagos felmentvény teljes reparációt nyújt a jogrend minden sérelmével szemben. Már pedig, amint ez áll törvénysértés esetén, megfelelőleg áll az is, hogy házszabálysértés esetén a házszabályokat megalkotni hivatott szuverén testület határozata ugyanezt a felmentvényt ugyanilyen joghatállyal adhatja meg. A képviselőháznak az a

¹ T. i. nálunk az 1912. jún. 4-i délutáni ülésen (340) és Angliában (az angol alsóházban) 1881. febr. 3-án. Ez utóbbi ülés botrányos jeleneteiről, az obstrukció író képviselők tömeges eltávolításáról részletes leírást találunk Ferenczy Árpád i. m. 111. s. k. 1. L. erről Redlich i. m. 192—195. 1. is.

határozata tehát, amellyel június 4-én délután az összes képviselők hitelesen konstatált abszolút többségével az elnök eljárását helyeselte s a véderőtörvényt véglegesen elintézettnek jelentette ki: ezt az ügyet a legpedánsabb jogi formalizmus szempontjából nézve is, minden kételyt kizárólag szabályszerűen és véglegesen intézte el.

Persze a mi ellenzéki közjogászaink a kifogások egész sorát merítik az ő közjogi lelkiismeretük kiapadhatatlan tárházából. Az első, hogy miután a véderő tárgyában hozott házatározat szabálytalan, a képviselőháznak minden azután hozott határozata semmis és érvénytelen.

Hát igazán azzal nem sérthetem meg Önöket, tisztelt barátaim, hogy ezzel az érveléssel komolyan foglalkozzam. Mert hiszen feltéve, de meg nem engedve, hogy a véderőjavaslat megszavazása jogtalan cselekedet: az az állítás, hogy akár egyesnek, akár testületnek valamely jogtalan cselekménye semmissé és érvénytelenné tenné ugyanazon egyénnek vagy testületnek összes későbbi cselekményeit, valóban unikum és olyan jogi képtelenség, amivel világrekordot ért el a magyar obstrukció.

A másik talán plauzibilisabbnak látszó érv, hogy semmisen azok a határozatok, amelyek a Ház egyes tagjainak jogtalan eltávolítása mellett hozattak. Hát lássuk, ebben a tekintetben miként áll a dolog?

A külföldi parlamentek legnagyobb része ismeri a Ház rendje ellen vétő tagjainak kizárását s e jogot a Háza vagy az elnökre ruházza. Ezt állapítja meg a mi házszabályaink 255. §-a is, amely a Ház rendje ellen ismételt súlyosan vétő képviselőnek kizárására a mentelmi bizottság javaslata alapján magát a Házat jogosítja fel.

E szakasznak két hézaga van. Az egyik, hogy nem tartalmaz intézkedést arra az esetre, ha valamely képviselő úgy viselkedik, hogy azonnali eltávolítása nélkül a gyűlés nem folytatható. Alig néhány évvel ezelőtt képtelenségnek látszott még, hogy a Ház valamelyik tagja ilyen durva kihágásra vetemedhessen s az ezen esetben szükséges eljárást a házszabályok nem is írják elő. De, hogy fennforog ez a lehetőség s hogy akkor nem maradhat a Ház védtelenül, ezt érezték e szakasz megalkotói és kifejezésre juttatták abban az ismert iucizumban: „amennyiben azonnali intézkedés szüksége fenn nem forog“.¹ E szakasz tehát arra az esetre tartalmaz intézkedéseket, ha azonnali intézkedés szüksége nem forog fenn.

Most kérdem: ha fennforog azonnali intézkedés szüksége, akkor semmi se történjék?

¹ A házszabályok 255. §-ának 2. bekezdése így kezdődik: „Ha az illető tag a rendzavarást folytatja és rögtön intézkedés szüksége nem forog fenn“ stb. L. még idevonatkozólag az 1899-i Széll-féle paktum III. 3. pontját. (79).

Hát lehetséges-e e szabály megalkotóiról azt a képtelenséget feltenni, hogy erős büntető szankcióval látták volna el a kihágás enyhébb esetét, abban a súlyosabb esetben pedig, amidőn a képviselő vétsége magát az ülésezés folytatását teszi lehetetlenné, a Házat védtelenül hagyták volna? Hiszen ha meg kell torolni az enyhébb eseteket, kétségtelenül megtorlást kíván a súlyosabb eset is s ha erre a házszabály nem tartalmaz tételes rendelkezést, ez azért történhetett, mert egyfelől ilyen eset előfordultát a legnagyobb mértékben valószínűtlennek tartották, másfelől pedig arra a nemvárt esetre, ha mégis előfordulna az, az elnök kötelességét a 48-i törvény¹ egész világosan írja elő.

Mert hiszen a tanácskozási csend és rend örvé e törvény elsősorban az elnököt teszi, akinek a csend és rend biztosítására a fegyveres erőt is rendelkezésére bocsátja.

Törvényes, világos kötelességét szegné meg tehát a Ház elnöke, ha olyankor, amidőn egyes, önmagukról és kötelességükről megfélekedett képviselők kvalifikálhatatlan magatartása magát az ülésezést teszi lehetetlenné, — meg nem tenné a csend és rend helyreállítására szükséges azonnali intézkedéseket.

Második hézaga házszabályainknak, hogy a hozott kizárási határozat karhatalmi végrehajtásáról külön nem intézkedik.

Felmerült e kérdés az 1899. év telén és tavaszán eszközölt házszabálymódosítás alkalmával is. A bizottság abban állapodott meg, hogy nem tölti be ezt a hézagot. Jelentése szerint „az összes pártok részéről kimondatik és megállapítatik, hogy a házszabályok 204. (most 255.) §-a végrehajtandó. A képviselőház összes pártjai felteszik és elvárják minden tagjától, hogy ha a Ház valamelyik tagjára a kizárás határozata kimondatnék, ez minden represszív rendszabály alkalmazása nélkül, önként meghajol a házszabályok értelmében kimondott ítélet előtt s erkölcsi kötelességének ismeri magát annak önként alávetni“.^{1,2}

Látnivaló tehát, hogy a náz egyhangú felfogása szerint becsületbeli kötelessége minden pártnak s a pártok minden tagjának, hogy a hozott kizárási határozat előtt meghajoljon; hogy tehát ünnepélyesen vállalt becsületbeli kötelességét szegi meg az a párt, amelyik ennek meg nem felel s hogy a karhatalmi eljárásra vonatkozó rendelkezés csak azért nem foglal helyet a házszabályokban, mert ilyen kvalifikálhatatlan eljárást nem tettek akkor fel a képviselőház egyetlen tagjáról sem.

Egyébiránt benn van-e e rendelkezés a házszabályokban vagy sem, az egészen irreleváns. Az iránt nem támaszthat ké-

¹ T. i. az 1848: IV. t. c. 10—14. §-a.

² L. erre nézve a Széll-féle paktum V. pontját. (79).

telyt egyetlen jöhiszemű gondolkozó sem, hogy az elnöknek házszabály és törvényparancsolta kötelessége a megfelelő eszközökkel végrehajtani a 255. §. alapján hozott határozatot. *S amidőn a jelenlegi elnökség ebből a felfogásból indult ki, teljesen a koalíciós elnökség által tört helyes csapáson haladt.*

1907-ben alkalmazta a kitiltást először a magyar képviselőház. Polocsnyák képviselőt zárta ki november 12-i ülésében, amidőn az akkori ülést vezető Návay alelnök a következő utasítást adta a háznagynak: „Felkérem Nagyságodat, hogy amennyiben Potocsnyák Ferenc képviselő úr a Ház épületében megjelenék, úgy őt, mint a házszabályok 286. §-ában jelzett hallgatóságot tekinteni s vele szemben ehhez képest eljárni méltóztassék.¹ Ebből kifolyólag kérem azíránt intézkedni, hogy nevezett képviselő a Ház üléstermében semmi körülmények között meg ne jelenhessék. Megjegyzem, hogy ezen rendelkezéssel szemben netalán nyilvánuló ellenkezés esetén a házszabályok 294. §-ának alkalmazásával fogok eljárni“.

Midőn pedig 1907. december 19-én Popovics Dusán képviselőt zárta ki a Ház üléseiből, ezt Justh Gyula elnök közölte a háznaggyal, a tény megjelöléséhez egyszerűen ezt a megjegyzést fűzve: „Erről Nagyságodat a szükséges intézkedések megtétele végett értesítem“. Újabb utasítást nem adott a háznagynak, világos jelül annak, hogy a Návay-féle intézkedéshez, mely természetesen az ügy fontosságához képest az elnökség, sőt a kormány egyes tagjaival is előzetesen megbeszéltetett, semmi hozzátenni valója nincs.

Ezt a helyes intézkedést tettem magamévá a múlt hóban felmerült kizárások alkalmából. Szórol-szóra ugyanezen utasítást küldtem a háznagynak s amidőn ezen rendelkezéssel szemben engedetlenség nyilvánult, a házszabályok 291. szakasza szerint jártam el, amely a rendzavaró hallgatóságnak kiutasítását rendeli el. Általában a koalíciós elnökség által felállított helyes elvhez képest alkalmaztam a kitiltott képviselővel szemben a házszabályoknak a hallgatóságra vonatkozó rendelkezéseit,² ezek között a 294. §-t is, amely szerint „szükség esetén az elnöknek minden törvényszerű eszköz és ezek között esetleg a fegyveres erő használata is, saját felelőssége mellett, rendelkezésére áll“. Csak a 293. §-tól tekintettem el, amelynek értelmében a rendzavarók a kitiltáson kívül meg is fenytettek.

Hogyan állott tehát a dolog? Teljesen szabályszerűen élt a Ház a kizárás jogával s az *elnökség a koalíciós elnökség alkotta helyes precedens'szerint hajtotta végre ezt a határozatot.* Ezenkívül, azonnali intézkedés szüksége forogván fenn, saját

¹ A házszabályok 286. §-a szerint „hallgatóság csak a karzaton foglalhat helyet“.

² Ezek a házszabályok 286—295. §-aiban foglaltatnak.

felelősségére távolított el és tartott távol az ülésből az elnök olyanokat, akiknek magaviseleté nemcsak példátlanul botránnyos és durva megsértése volt a parlamenti rendnek és illemnek, de lehetetlenné is tette az ülésezést. Ezek az eltávolítások azonban csak a június 4-ét követő első napokban voltak szükségese¹. Június 10-étől kezdve csakis olyanok tartottak távol a Háztól, akikre a Ház szabályszerű kizárási határozatot hozott^{1 2 3} s akikkel szemben a koalíciós praecedensnek teljesen megfelelő eljárás követetett; úgy hogy a házszabályok módosítását tárgyaló *június 11-i ülés*³ minden részletének teljesen szabályszerű és formailag *kifogástalan voltát a volt koalíció tagjainak saját álláspontjukról is el kell ismerniük.*

Teljesen szabályszerű gyűlésen, teljesen szabályszerű tárgyalás során hozatott meg a házszabályokat módosító határozat s a legmerészebb jogászi rabulisztika sem támaszthat annak érvényes volta iránt kételyeket.

Még csak egy aggálllyal kell számolnom. Igen előkelő oldalról hallottuk a vádat, hogy a házszabály „oktroáltatott”. Nem akarok a kifejezéseken fennakadni. E tekintetben bizonyos elnézésre kötelez, hogy Andrassy Gyula gróf hevenyészve, betegágyából írta szóban forgó kijelentését.⁴ Csakis e körülménynek tulajdoníthatom az olyan jogi szörnyűséget, mint például, hogy az államcsíny abban áll, hogy „jogosult tényező törí össze a házszabályok által megszabott határokat”. Holott eddig mindenki úgy tudta, hogy államcsíny valamely közhatalomnak olyan eljárása, amellyel túllépi hatáskörét és olyat rendel vagy cselekszik, amihez joga nincs, amire tehát nem jogosult tényező. És nem akarok annak fejtegetésével sem olcsó babérokat szerezni, hogy merő képtelenség, *contradictio in adjecto*, „oktroából származottnak” állítani azt a házszabályt, amelyet az erre hivatott és jogosult testület spontán elhatározásával önmaga számára önmaga alkotott.

Ezek szerencsétlen kifejezések, amelyeknek tulajdonképpen értelmük nincs, de bizonyára azt az értelmet akarták kifejezni, hogy a kisebbség nem tartozik kötelezőnek elismerni a többség által egyoldalúan alkotott házszabályt.

Hát ezzel az állítással szemben egész egyszerűen a tényekre hivatkozom. Valahányszor harcot kellett vívni a párlamentarizmust megrontani akaró kisebbséggel s valahányszor e kisebbség féktelenségei ellen szigorított a házszabály: a törekvésekben, létérdekeikben megtámadott obstruktorok

¹ (340—342).

² (343.)

³ (343).

⁴ A jú. 11-i részleges házszabálymódosítással foglalkozó Magyar Hírlapel cikkében.

végső ellenállásával szemben kellett az új házszabályt megalkotni s bajosan fog bárki is példát mutathatni reá, hogy a kisebbség hozzájárult volna olyan házszabály szigorításához, amely az ő kiseded játékainak megakadályozására hozott. Így volt ez mindenütt a világon, de így volt minálunk is, épen a koalíció alatt, amidőn, — amint fentebb hivatkoztam reá, — a házszabályszigorítás az akkori kisebbségnek hosszú heteken át tartott elkeseredett ellenállásával szemben jött létre. *Maga a koalíció nagyon helyesen cáfolt reá arra a legendára, mintha csak pártközi egyességgel lehetne házszabályt változtatni* s mintha a többségi elv épen úgy, mint minden másra, a házszabályok hozatalára és módosítására is nem állana.

A június 11-i ülésben a képviselőház hitelesen konstatált kétségtelen nagy többsége teljesen szabályszerűen hozta meg a házszabályokat módosító határozatot.¹ Ez ülésből csak a Ház szabályszerű határozatával kizárt képviselők tartottak távol. S hogy az ellenzék többi része jónak látta szintén el nem jönni, az az ő szempontjukból teljesen érthető, mert hiszen lehetetlen feladat lett volna nekik a négy évvel azelőtt sajátmaguk alkotta házszabály ellen fordulniok s bizonyára tanácsos volt kitérni a becsületes vita elől és elmenekülni sajtójuk és népgyűléseik asyumaiba, ahonnan szabadabban átmíthatják és izgathatják a nemzetet; de ez a spontán elhatározásuk a határozat érvényét nem érintheti. *Minden kételyt kizáró érvényes jogszabály ellen lázad fel tehát a Háznak minden olyan tagja, aki el nem ismeri vágy megsérti a most már hatályban levő új házszabályt.*

Hogy rá fognak-e a kisebbség tagjai lépni a meztelen jogtalanságnak, a nyílt erőszaknak erre a terére: azt ma talán még ők sem tudják. De fenyegetőznek vele s ezzel kötelességünk té teszük a védekezést.

Mint e védekezésnek teljesen jogosult és e mellett legenyhébb módja áll a Ház előtt a kizárási határozat ellen vétő képviselő mandátumának megszüntetését statuáló törvényjavaslat.²

Igaz, hasonló jogszabályra nincs külföldi példa; természetes tehát, hogy csodálkozást, elképedést és végtelen haragot vált ki a külföldi példák utánzásához szokott hazafiak lelkéből.

Két egyszerű észrevétel talán kellő értékére fogja redukálni ezt a felháborodást. Az egyik, hogy minden parlament a világon fel van disziplináris eszközök rendszerével vértelve saját renitens tagjai ellen. A francia képviselőház a rendretasításnak, megrovásnak és jegyzőkönyvi megrovásnak egész

¹ (343).

² (344).

skáláját állítja fel, amellyel az első imparlamentáris kifejezés használatától a durvább sérelmekig fokozott pénzbüntetésekkel és kizárásokkal sújtja a képviselőt; a kizárási határozat ellen vétő képviselőt pedig, amint ezt Baudry d'Asson képviselő esete mutatja, amelyre még visszatérek, egyszerűen lecsukhatja.¹ Ugyanez a joga áll fenn az angol parlamentnek is, amely a kizárási jogot statuáló újabb szabályaiban a Háznak tagjai bebörtönözésére vonatkozó régi jogát kifejezetten fenn tartja.

Ha valahol, minálunk égető szükség van a fokozódó fegyelmi szabályok ilyen rendszerére s amint a javaslat bizottsági tárgyalásánál Návay Lajos igen helyesen hangsúlyozta, ha junctim a választói joggal a házszabályok szerves reformjára kerül a sor, feltétlenül létesítenünk kell ezeket a rendelkezéseket. Addig is azonban gondoskodnunk kell az égető szükségéről s megfelelő megtorlást kell statuálnunk azzal a vakmerő fenyegetéssel szemben, amely — s ez második megjegyzésem — olyan vétség elkövetését jelenti be, aminőre a Baudry d'Asson-féle egy izolált eset kivételével soha egyetlen parlament történetében sem találunk példát.

Botrányok, heveskedések, ellenszegülések történtek minden parlamentben; a fegyveres karhatalomnak úgy a francia, mint az angol képviselőházban egészen más szerep jutott már, mint minálunk. De arra még sehol sem volt példa, hogy azok, akiket teljesen jogszerűen ért a Ház határozata, előre nyíltan bejelentsék, hogy el nem ismerik, meg fogják szegni, nevetség tárgyává akarják tenni a magyar képviselőháznak saját hatáskörében hozott jogszerű határozatát. Csukjuk be a boltot, ha ezen nem tudunk segíteni; mondjuk ki, hogy nem akarunk nemzeti önkormányzatot; nem akarjuk, hogy a magyar nemzeti politikát a magyar képviselőház juttassa kifejezésre. Hz egészen más. De ha azt akarjuk, hogy a magyar nemzet, mint szabad nemzet éljen és cselekedjék tovább; ha azt akarjuk, hogy a magyar törvényhozás imponáljon bárkinek is ebben az országban, vagy az ország határain kívül: akkor mindenekelőtt gondoskodjunk arról, hogy a Ház saját tagjai ilyen vakmerően, ilyen cinikus módon ne telessék köznevetség tárgyává a Ház határozatát. Kire vonatkozhat ez a határozat? Arra, aki ismételt vétségek által magára vont ismételt rendreutasítások után többször követett el olyan súlyos hibát, amelyért a men-

¹A parlamenti fegyelem eszközeinek történeti fejlődéséről és mai állásáról is behatóan tájékoztat Franciaországot illetőleg: R. Bonnard, Les réglemens des assemblées législatives de la France depuis 1789 c. könyvében (1926). Az angol alsóházra vonatkozólag l. Redlich és Ferenczy többször idézett művét és a Manual of procedure in the public business of the House of Commons c. hivatalt kiadványt.

telmi bizottság elé utasított s aki ezen számos esetben ismételt súlyos hibáit azzal a legnagyobb tetézi, hogy nem hajol meg a Ház kizárási határozata előtt s ezen nemzeti hatóság jogos cselekedetének jogtalan erőszakkal ellenszegül.

A hatóság elleni erőszaknak egyik súlyosbított esete ez, ahol valóban teljesen helyénvaló volna a legerősebb büntetőjogi szankció s önmérsékletről tesz tanúságot a többség, amidőn a passzív választójog elvonásánál nem megy tovább. Ez a rendelkezés nem ismeretlen a magyar jogéletben. Elveszti képviselői állását s újra választhatóságát az, aki a törvényben előírt számos politikai büntett és vétség esetében (pl. hatóság elleni erőszak, választópolgárok joga elleni vétség stb.) büntető ítélet súlya alá kerül. De ugyanúgy jár az 1876. évi XXXIX. törvénycikk értelmében az is, aki képviselővé megválasztatván, bizonyos határidőn belül be nem mutatja mandátumát.¹

Hát vájjon, ha jogos és helyes így büntetni azt a képviselőt, aki mandátumának be nem mutatásával tanúsítja tiszteletlenségét a magyar képviselőház iránt, nem százszor jobban megérdemli-e ugyanezt a büntetést az a képviselő, aki a parlamenti rend és tisztesség ismételt megsértése után a magyar képviselőház jogos határozatának tetteleg, erőszakosan és a Ház méltóságát és rendjét durván sértő módon ellenszegül?²

Teljesen a kisebbségen áll, reá kerül-e a sor ezekre az eszközökre. Hiszen ismételt, súlyos jogtalanságokat kell annak elkövetnie, akivel szemben a meghozott törvényt is alkalmazni lehet. De tovább megyek. Tisztán a kisebbségtől függ az is, rákényszeríti-e a többségre e törvény meghozatalát.² Térjenek vissza az alkotmányos élet normális keretei közé; bizonyára senki sem fogja egy olyan törvény megszavazását kívánni, amely a változott viszonyok között szükségesnek nem mutatkozik.

Gondolják meg, hogy jogos önbizalommal eltelt, erős táborral állanak szemben, amely a harcot csak a végső szükség percében rákényszerítve fogadta el, de akkor megharcolta férfiasán a nemzet érdekében s e harc eredményeitől nem enged megfosztani a nemzetet.

Hála a jó Istennek, a nemzetet húsz esztendő s hanyatlás lejtőjén állítottuk meg. Sivár lejtőn, amelynek szignatúrája a magyar parlamentarizmus elfajulása, elemnyedése s a nemzet súlyának s hatalmának ezzel kapcsolatos feltartóztatatlan süllyedése volt.

Azt mondják: Szégyent hoztunk a parlamentre, mert

1 L. erről legújabbán az 1925: XXVI. t. c. 10. és 129—131. §-át.

2 Ezt Lukács László miniszterelnök is ismételt hangoztatta.

rendőrt hívtunk oda, karhatalmat alkalmaztunk képviselőkkel szemben.

Furcsa. Rendőrt hoztak be elégszer az angol, a francia, a német parlamentbe is. Bradlaugh-t elszánt dulakodással kellett a rendőröknek az angol parlamentből eltávolítaniok, véresen, kimerüléstől lihege dobták ki az utcára.

Még drámaibb a már említett Baudry d'Assou-féle eset.¹ E képviselőt 1880. november 10-én kizárták a francia kamarából. Másnap megjelent az ülésen és szép csendesen rendes helyére ült. Gambetta elnök távozásra szólította fel s midőn ennek, sem a háznagynak nem engedelmeskedett, katonaságot hozatott. Baudry barátai ennek láttára körülülték helyét, élő bástyát alkotva körülötte, úgy hogy tizenöt-husz képviselőt kellett a katonáknak a padokból kiráncigálniok és erőszakosan félredobniok, amíg végre ő hozzá érhetek s elkeseredett dulakodás után ájultan kivonszolhatták és lezárhatták. A kisebbség tiltakozását az elnök vas eréllyel fojtotta el, amire úgy maga Baudry d'Asson, mint mellőle eltávolított barátai a bűnvádi feljelentések egész özönét indították a kamara elnöke ellen, természetesen a nélkül, hogy azok bármely bíróság részéről meghallgatásra találtak volna.

Ez volt az egész művelt külföldön a ház kizárási határozata elleni ellenszegülésre az első és utolsó eset. És ma már nincs művelt ember Angliában vagy Franciaországban, aki ne helyeselné az ilyen jelenségekkel szemben való kérelhetetlen szigort. Mert hiszen maga a botrány hoz szégyent a parlamentre; az oda nem való, a Ház munkáját gátló magaviselet. S az a parlament, amely ezeket nem tűri s megteszi az általuk feltétlenül szükségessé tett rendelkezéseket, nem aláassa, hanem megszilárdítja és biztonságba helyezi fenyegetett hatalmát, tekintélyét és jó hírnevét.

Hiszzen nézzünk csak most is körül. Vájjon azok az események, amelyek Ausztriában lezajlottak: a véderő törvénynek gyors elintézése; a katonai büntető eljárásnál Magyarország külön nyelvi rendelkezéseinek jóformán szó nélkül elfogadása;² az az annyira megváltozott hang, amelyen ezekben a vitákban

¹ A Bradlaugh- és a Baudry d'Asson-féle eset részleteiről tájékoztat Redlich és Ferenczy i. m., illetve E. Pierre, *Traité de droit politique, electoral et parlementaire* c. munkája (1893). — A Bradlaugh-esettel kapcsolatban megjegyezzük, hogy a mandátumfosztást („expulsion”), mint fegyelmi büntetést, mindmáig alkalmazza az angol akóház, habár — az elzáráshoz hasonlóan — ma már igen ritkán használt fegyelmi eszköz.

* 1912. jún. második felében az osztrák parlament mindkét háza meglepő gyorsasággal elintézte a véderő- és a honvédségi javaslatot, júl. 3 án pedig rövid vita után változatlanul elfogadta a két katonai bűnvádi perrendtartást, úgy hogy júl. 5 én már szentesítést nyerhetett mind a magyar, mind az osztrák parlamentben megszavazott valamennyi katonai javaslat. (344).

mirőlunk beszéltek; végül a legutóbbi bécsi közös miniszteri értekezletnek¹ jelenségei is: vájjon nem megannyi ékesen szóló tanújelei-e mindezek annak, hogy az az út vezet a magyar nemzet súlyának, hatalmának megerősödésére, amelyen mi elindultunk s hogy a nemzet erejét fokoztuk akkor, mikor letörtük a parlamenti anarchiát?

Nekem, t. barátaim, régi meggyőződésem volt, hogy erre az útra kell lépnünk, ha tönkremenni nem akarunk. Ennek a nagy igazságnak hirdetésére szenteltem hosszú éveken át erőm, tehetségem legjavát,² *Ezt ajánlottam tizenhárom évvel ezelőtt,*^{1 2 3} *amiért Apponyi engem mániákusnak nevezett,*^{4 5} Mert mániákus ő szerinte az, aki saját lelki igazának útján tizenhárom esztendőn keresztül következetesen halad; kivált, ha ezt olyan kérdésben teszi, amelyre nézve minden eltelt év újabb tapasztalata e meggyőződés való igazságát a velőkgig ható ékesszólással hirdeti.

Istenem, milyen naiv önbeismerés, milyen akaratlan önvád rejlik ebben az elszólásban!

Persze, aki az ő változatos közéletét, az ő fényes tehetséget, csapongásának szertelenségeit figyelemmel kísérte, — az érteni fogja azt, hogy ő szerinte mániákus, aki következetes. De engedjen meg nekem Apponyi Albert: az, akinek álláspontja minden nagy kérdésben nádszálként ingadozik; az, aki rövid nyolc esztendő alatt kétszer nyújtott segédkezést az obstrukciónak,^B hogy közben ő intézze ellene a legvehemensebb támadást:⁶ az *nem mániákus*, hanem *politikai szélkakas*, akinek egy kis magábatérésre, egy kis önhíralatra volna szüksége, mielőtt pálcát törne becsületes hazafiak egyenes, következetes, férfias politikája felett. És nagyon sajnálom, de figyelmeztetnem kell őt arra is, hogy az a politikus, akinek az obstrukció kérdésében elfoglalt álláspontja véletlenül mindig pártérdeke szerint változott; aki segítette az obstrukciót, amidőn az így támadó za-

¹ Itt a júl. 8-án és folytatólag júl. 9-én tartott bécsi közös miniszteri értekezletről van szó, mely az 1913. évi közös költségvetéssel és ennek keretében Auffenberg közös hadügyminiszter nagyarányú (mintegy 250 millió) új tűzérési követeléseivel foglalkozott. A tanácskozás során a magyar miniszterek, Lukács László miniszterelnök és Teleszky János pénzügyminiszter, Auffenberg új követelését erőlyesen visszautasították és ehhez az állásponthez az osztrák miniszterek is csatlakoztak. Így a hadügyminiszter kénytelen volt idevágó előterjesztését visszavonni. (L. erről a B. H. 1912. júl. 9, 10, 11. és 12. számában foglalt közleményeket.)

² Tudjuk, hogy már a fiatal Tisza a parlamenti obstrukció elleni küzdelmet hirdeti. (10, 24, 25) stb.

³ Az 1899. jan. 1-i újjévi beszédben (77).

⁴ (344).

⁵ T. i. 1904-ben és az 1911/1912-i véderővita folyamán.

⁶ Mint koalíciós kultuszminiszter az 1908-i házszabálmódosítás vitájában. Erről fentebb volt szó.

varban halászni remélt, de ellene fordult, midőn az az ő kormányának akcióképességét fenyegette: a *politikai szélkakasok súlyosbított fájához, a kormányozható szélkakasokhoz tartozik.*

Az ő támadásaival szemben nyugodt önérzettel mondhatom, hogy az az út, amelyen régen elindultam s amelyen minden erőm megfeszítésével ma is haladok: a meggyőződés, a kötelességteljesítés, a haza szolgálatának rögs útja, amely a nemzeti nagyság felé, mindig felfelé vezet. Csak amíg híven és szilárdan haladok ezen az úton, érdemlem meg és kérhetem felemlét fővel bizalmukat és támogatásukat.

Geszt, 1912. július 16.

Tisza István.

346. Beszéd Geszten 1912. júl. 21-én az ugrai választókerület községeknek üdvözlő küldöttsége előtt: polémia András-synak „A parlamenti erőszak és angol mintája“ c. hírlapi értekezésével: miért lett Khuen és Lukács miniszterelnök?; Andrassy tévedései az angol dolgokban; a magyar és az angol viszonyok közötti eltérések következményei a házszabályreform szempontjából; parlamenti váltógazdaság nálunk 1905-ben és 1910-ben; a jún. 4-i házszabálysértés utólagos jóváhagyása; keresni kell a kölcsönös megértés útját; „higgyék meg nekem, boldognak érezheti magát az az ember, aki egy igazán nagy, nemes és szent célért tehette ki veszélynek az életét.“ Két pohárköszöntő az ugrai küldöttség tiszteletére adott ebéden: képviselőházi elnök és községi bíró; „én igyekeztem példát venni azoktól az érdemes községi bíraktól, akiket ismerem.“ (A Tisza—Andrassy—Apponyi-féle polémia kezdete.)

Július közepétől augusztus derekáig jórészt szünetel a népgyűlési agitáció. Megindult azonban egy nagyarányú, főleg hírlapi polémia egyrészt Tisza, másrészt Andrassy és Apponyi között. A hosszúra nyúlt vitának kiinduló pontja Tisza júl. 16-i nyílt levelén kívül (345) András-synak a Magyar Hírlap júl. 21-i számában júl. 20-án délután megjelent terjedelmes cikke, mondhatni, politikai értekezése „A parlamenti erőszak és angol mintája“ címmel.

Értekezésében Andrassy bevezetőleg kifejti, hogy azért foglalkozik az angol példával, mert Angliára hivatkozva, mentik a parlamenti erőszakot. Pedig ami Angliában hasznos, az nálunk káros lehet. Hiszen Angliában a parlamenti többség akarata a legfőbb állami akarat és a parlamenti váltógazdaság mérsékli a politikai ellentéteket. Nálunk ellenben a királyi akarat praedominál és nincs váltógazdaság; a magyar ellenzék választáson csak egyszer (1905-ben) győzött. Angliában a király ma már kizáróan angol; nálunk ez sincs így. „Angliát tehát nem utánozhatjuk. Annak a tudata, hogy mesterséges eszközökkel többséget lehet nálunk teremteni; hogy a politikai élet a végrehajtó hatalomtól függ; hogy a végrehajtó hatalom más motívumok által is fogja magát

vezetethetni, mint a magyar állam érdeke által; annak a tudata, hogy Ausztriával való kapcsolatunk szükséges és állandó s hogy a politikai váltogazdaság hiányzik: mindig döntő befolyást gyakorolt politikámra. Ezért mindig döntő súlyt helyeztem a közszabadságokat a végrehajtóhatalom és a többség esetleges túlkapásai ellen megvédő intézmények meghonosítására“.

Kiemeljük, hogy Andrássy — ellentétben az ellenzék legnagyobb részével — teljes elismeréssel és nagybecsüléssel ír Tiszáról, kit a szövetszertett ellenzéki pártok négyüléssein folyton a legdurvább szitkokkal illettek. Tiszáról ugyanis a következőket mondja: „Az erőszakról való meggyőződés hozott Tisza Istvánal ellentétbe.¹ A múltak emlékei összekapcsoltak. A legtöbb más alapvető politikai kérdésben egyetértettünk. Tudását, szónoki tehetségét mindig nagyra becsültem. Magyarságát, hazafias lelkületét kétségenfölöttinek tartottam, tartom és fogom mindig tartani. Gyakran hibáztattam, hogy ezt kétségbe vonják. Ha nem ismerném, amint ismerem őt, akkor sem tudnám elhinni, hogy valaki, akinek neve annyira össze van kötve a magyar történelem emlékeivel; akinek vére, ősi tradíciói, nevelése tiszta magyar, — hogy az más lehessen, mint magyar. De útjaink már korán elváltak egymástól; már akkor nem tudtunk egy irányban haladni, amikor még egy párt tagjai voltunk. Azóta nem egyszer kemény harcot vívtunk. Annak, hogy nov. 18. (235) után megbukott, nem kis részese én voltam. Ma már újra ellentétes állásponton vagyunk; újra a legkeményebb küzdelem lesz közöttünk.^{1 2 3 4 5}

Míndezenek az a magyarázata, hogy Tisza személyesíti meg legjobban az angol minta szerinti abszolút többségi uralom gondolatát. Ő sohasem kívánta s többnyire ellenezte azokat a törvényeket, amelyek a kormány hatalmát kint az országban, vagy a parlamentben korlátozni alkalmasak voltak. Ha Tisza valaha valóban őszinte volt, úgy most az, mert elméleti meggyőződése, saját és barátainak hatalmi érdeke, temperamentuma: mind egyet mondanak, egyet tanácsolnak neki. Éppen azért veszélyes mai politikája, éppen azért tett már sok kárt vele és fog még sokat tehetni, mert őszinte; mert erő csak az igazi meggyőződésben van. Én mindig jobban féltem hazámat honfitársaim tévedéseitől, mint hazafiatlanságától“.

•

¹ Ennek az ellentétnek egyik jelentős bizonyossága: Tisza és Andrássy 1910.

febr. 1-i beszélgetése az obstrukció elleni erőszak kérdéséről. (339). — Hogy Andrássyt valóban „az erőszakról való meggyőződése hozta Tisza Istvánal ellentétbe“, döntően tanúsítja Andrássy és Tisza 1904. nov. 18. levélváltása a parlamenti erőszakról (234), valamint mindaz, ami közöttük azóta történt. L. erre nézve legújabbban Hegedűs Lóránt nagyon érdekes és tudományos szempontból is jelentős „életregény“-ét: „Két Andrássy és két Tisza“ a 283. 6. k. 1.

²Ezt az 1937 okt. végén megjelent könyvet — sajnálatomra —, előbb nem vehettem figyelembe.

⁵Persze ez nem volt így 1909-ben, a koalíciós korszak alkonyán, amikor a diadalittas koalíció szekere kátyúba került, majd végleg megfeneklett. (292—293. sz.) Sőt még Khuen kormányzatának kezdetén sem. (294). — L. még idevonatkozóan Hegedűs L. i. m. 282—283. 1. közzölt két érdekes bizonyító adatot a koalíciós kormány idejéből.

Gr. Tisza István nem késett a válasszal.¹

Egy nappal Andrásy értekezésének megjelenése után, 1912. júl. 21-én a biharmegyei ugrai választókerülethez² tartozó községeknek mintegy háromszáz tagból álló küldöttsége kereste fel Geszten gr. Tisza Istvánt, hogy kifejezze előtte a kerület képviselőtestületei nevében a választópolgároknak a jún. 7-i merénylet (342) meghiúsulásán érzett örömét és Tiszához való hű ragaszkodását.

Makay Sándor választópolgár üdvözlő szavaira Tisza István a következő polemikus beszéddel válaszolt:³

Tisztelt Barátaim! Fogadják kérem szívem mélyéből jövő hálás köszönetemet azért, hogy szeretetüknek, velem együtt érző baráti lelküknek, bizalmuknak ezzel a megnyilatkozásával felkerestek. Legyenek arról meggyőződve, hogy ha nem kerestem is egész közéleti működésem alatt más iránytút, mint lelkiismeretem parancsszavát és hogyha nem a teljesített kötelességnek lelki békeséget adó öntudata biztosítaná is minden körülmények között lelkinyugalmat: jól esik a szívemnek az, ha láthatom, hogy működésem a szeretetnek, a barátságának, a bizalomnak azokat az érzelmeit támasztja fel itt az önök körében, akikhez a szeretet, a barátság érzelmei csatolnak első gyermekkorom óta.

És, tisztelt Barátaim, ma ezen a mi baráti találkozásunkon én is legszívesebben kerülnék minden politikát, különösen pedig minden polémiát. De nekünk, — és azt hiszem, helyesen ítélem meg az Önök gondolkozását is, amidőn azt tartom, hogy Önök szerint is így kell eljárunk, — nekünk az ilyen baráti találkozások perceiben sem szabad a közügy iránti kötelességeinkről elfeledkezni. *(Úgy van!)* Az ország mai helyzetében kötelességük azoknak, akik kivették részüket a múlt idők küzdelmeiből, kötelességük teljesíteni még azt a hivatást is, hogy eljárásuk helyes volta felől meggyőzzék a nemzetet. Éppen azért engedjék meg nekem, hogy tőlem telhető rövideggel és kerülve a személyeskedésnek bárminő hangját, foglalkozzam egy a mi eljárásunk ellen intézett nyilatkozattal, amely éppen a mai nap reggelén került kezembe; hogy felhasználjam ezt az alkalmat arra, hogy Andrásy Gyula grófnak tegnap megjelent igen nagyarányú, igen komoly értékű értekezésével szemben egynéhány helyreigazító megjegyzést tegyek.⁴ *(Halljuk! Hall-*

¹ A következőkről I a B. H. 1912. júl. 23-i számának „Tisza István beszéde“ c. tudósítását.

² Tisza István tudvalevőleg két cikluson át (52, 96) volt az ugrai kerület képviselője.

³ Tisza beszédének és két pohárköszöntőjének szövegét Az Újság 1912. júl.

23-i számából vettük.

⁴ Andrásynak ez az értekezése — mint jelen szám bevezetésében említettük — a Magyar Hírlap 1912. júl. 20-án délután megjelent júl. 21-i számában „A parlamenti erőszak és angol mintája“ címmel látott napvilágot.

juk!) Kötelességemmé teszi ezt, ismétlem, egyfelől az, hogy hivatásomnak érzem az általunk követett út helyességéről meggyőzni és az ezen az úton való következetes megmaradásra felhívni a nemzetet; de kötelességemmé teszi az említett nyilatkozatnak komoly, tárgyilagos hangja is s az a törekvése, hogy a maga igazáról objektív, tárgyilagos érvek által győzze meg a nemzetet.

Andrássy Gyula gróf igen széleskörű történelmi fejtegetésekre alapítja igen mélyreható okoskodását. De nekem mindenekelőtt a felett kell sajnálatomat kifejeznem, hogy ezen történelmi fejtegetéseiben a tények megállapításánál nem tanúsított mindig kellő óvatosságot. Sajátságosán észlelhetjük ezt még csak a legutolsó, mindnyájunk által ismert események tagolásánál is, ahol — hogy csak egyes példákat hozzak fel —, azt mondja Andrássy Gyula gróf, hogy az erőszak okozott Budapesten olyan vérengzést, amelynek folytatását csak nagy katonai készenlét által lehetett megakadályozni. Hát az a nagyon sajnálatos és mindenestre vér kiontásával is járó rendzavarás, amely Budapesten ez évben lefolyt, május 23-án történt.¹ Az úgynevezett erőszak június 4-én. Hát hogy válthatta ki a június 4-i erőszak¹ ² a május 23-i zavargásokat? *(Úgy van! Derültség.)*

De menjünk tovább! Egy sokkal komolyabb természetű tévedésre kell itt utalnom. Andrássy Gyula gróf hosszas fejtegetésekbe bocsátkozik, amelyekre majd vissza kell még térnem, az angol és a magyar viszonyok közötti különbségeket illetőleg. Fejtegeti azt, hogy Angliában tulajdonképpen nem a király választja a maga miniszterelnökét, Magyarországon pedig rendszeren a király tetszésétől függ, hogy ki legyen a miniszterelnök és azután a miniszterelnök megcsinálja magának a többséget. Hát először is Angliában sem áll a világért sem így a dolog. Az igaz, a politikai életben rendszerint vannak olyan kimagasló pártvezérek, akiket természetsszerűleg a korona választása kell, hogy a miniszterelnöki székbe ültesse. De ott sem mindig van úgy. Ha Andrássy gróf az 1880-i példára utal, amikor hiába próbált a királynő más miniszterelnököt kinevezni, senki se vállalta e tisztelet a többség soraiból, kénytelen volt az általa meglehetősen bizalmatlansággal fogadott Gladstonehez fordulni, — hát ez a példa talán bizonyítja azt is, hogy a maga igen nagy tulajdonai mellett Gladstone annyira féktelen temperamentumú és annyira ambiciózus politikus volt, hogy pártjának tagjai közül senki sem merte a miniszterelnökséget elfogadni, félve az ő mellőzésének következményeitől. De

¹ Az 1912. máj. 234 és 24 i véres munkászavargásokról a (339) sz. a. volt szó.

² (339).

éppen az angol példa számtalan más esetet is tüntet fel. Itt van az 1859-i eset, amidőn a szabadelvű párt két rivális vezére, Palmerston és Lord Russel megegyeztek egymás közt abban, hogy bármelyiküket hívja fel a királynő a miniszterelnökség elfogadására, a másik lojálisan fogja támogatni; ahol tehát tényleg a királynőtől függött az, hogy az angol szabadelvű pártnak melyik előkelő vezetőjét ültesse a miniszterelnöki székbe. így hát minálunk is a legtöbb esetben bizonyára nem a korona szeszélye, hanem a közérdek fontos szempontjai irányadók arra nézve, hogy a többség bizalmát élvező egyik vagy másik politikus közül melyiket illesse meg a miniszterelnöki kinevezés.

Két példát hoz fel Andrássy gróf. Az egyik, hogy Khuen-Héderváry Károly gróf lemondása után Lukács László lett a miniszterelnök. Hát, tisztelt Barátaim, vájjon azon a kétségtelen tényen kívül, hogy Lukács Lászlót az egész nemzeti munkapártnak, az egész többségnek osztatlan nagybecsülése környékezi, ami tehát minden esetre kvalifikálja őt nagy személyes tulajdonai mellett erre az állásra, — hát vájjon az a tény, hogy éppen ő reá irányult Ő Felségének figyelve, nem mutat-e arra is, ami talán rácsófol Andrássy gróf egyéb fejtegetéseire, hogy mindaddig, amíg a parlamenti anarchia állapota a hatalom lényegét az obstruáló kisebbségek kezére juttatja, kénytelen a korona, kénytelen a többség olyanokhoz fordulni, akikről, amint most az események megmutatták, nem egészen alaposan, de az a hír volt elterjedve, hogy az obstrukciós kisebbség tetszésének leginkább megfelelnek? *(Tetszés.)*

Menjünk azonban tovább. Ez a legfontosabb tévedés, amelyre utalnom kell. Azt mondja Andrássy Gyula gróf, hogy 1910-ben a koalíció bukása után azért lett Khuen az első munkapárti miniszterelnök, mert kevesebbet kívánt, mint Tisza István, a párt „természetes“ vezére, a párt legutóbbi miniszterelnöke. Hát, tisztelt barátaim, ezt egy pillanatig sem hagyhatom szó nélkül. Ez az előttem igazán érthetetlen állítás, amely meglepett volna bárkinek szájából, legjobban meglep egy olyan férfúnak szájából, akiről tudom, hogy tudatosan nem akar valótlan-ságot mondani és aki ezeknek az akkori eseményeknek a hátterét, az akkori eseményeknek részleteit közvetlen forrásból is tudja. Nekem a leghatározottabban tiltakoznom kell az ellen a teljesen téves és alaptalan állítás ellen, minthogyha bárminő különbség lett volna Khuen-Héderváry Károly gróf álláspontja és az én álláspontom között abban a tekintetben, hogy — amint ő magát kifejezte — ki kíván többet, vagy kevesebbet. És nyílt titkot mondok el, nem követek el vele indiszkréciót; igenis lett volna módjában annak, akit a többség természetes vezérének nevez, miniszterelnökségre vállalkozni. S hogy ez nem történt meg s hogy Khuen-Héderváry

Károly gróf vállalta el a miniszterelnökséget, ez csak azért történt, mert erre a vállalkozásra én akkor az időt elérkezettnek még nem tartottam.¹ Én láttam azt, hogy a koalíció kormánya megtermi a maga gyümölcseit; láttam azt, hogy napról napra terjed a nemzet mind szélesebb rétegeiben a kijózanodás. *(Úgy van!)* De ezt a processzust még befejezettek nem tekintetem és azt tartottam, hogy szüksége van még a nemzetnek legalább egy fél, vagy egy évi koalíciós kormányzatra arra, hogy ez a kijózanodás, arra, hogy a helyes, egészséges politikai irány újból feltámasztása valóban megérjen a nemzeti közvéleményben. *(Élénk helyeslés.)* Ebben a tekintetben tértek el nézeteink egymástól; ezért vállalkozott Khuen-Héderváry gróf a kabinetalakításra. S nagyon is azért, mert semmi különbség programjaink közt nem volt, azért támogattam a legnagyobb odaadással, a legnagyobb lelkesültséggel az ő vállalkozását. *(Élénk éljenzés.)*

Ha ilyen tévedések csúszhattak be Andrassy grófnak a magyar viszonyokra vonatkozó, mi sem természetesebb, mint hogy igen számos ténybeli tévedés fordul elő az angol dolgok előadására vonatkozó fejtegetéseiben is. Csak egy pár példával akarom ezt is illusztrálni. Azt mondja Andrassy Gyula gróf, hogy ma Angliában oly nagy a választók hatalma, hogy alig mernének nagy fontosságú javaslatokat a Ház elé terjeszteni, ha felettük a választók még nem nyilatkoztak. Ez is óriási tévedés, mert hogy egyebet ne említsek, egyik legradikálisabb átváltoztatást célzó javaslat, amit egyáltalában be-terjeszthetett kormány, volt az első irlandi önkormányzati vagy home rule-javaslat, amit Gladstone 1886 legelején, közvetlen az 1885-i választások után terjesztett be, amely választásokon még Gladstone és pártja a legnagyobb erővel küzdött a home rule jelszava ellen. Tehát nemcsak meg nem kérdezte a népet, de közvetlenül a választások után olyan események hatása alatt, amelyek igen messze vezetnének a tárgyamtól, ha tárgyalásukba belemennék, ő változtatta meg álláspontját, hozta meg a home rule-törvényjavaslatot, a nélkül, hogy ebben a tekintetben a választóközönséget megkérdezte volna. És ha azt mondja Andrassy gróf, hogy az angol parlamentben az utolsó 40 esztendő alatt öt kormányt szavaztak le a parlamentben, kilenc másik bukott meg a választások következtében: ebből az öt leszavaztatásból az egyik éppen az az eset volt, ahol a programjához hűtlenné vált Gladstonet saját pártjának egy része cserben hagyta és azért került kisebbségbe a törvényhozás termében. Ha tehát ez megtörtént, azért történt meg, mert nem állott az, amit Andrassy Gyula gróf mondott, hogy

¹ (293—294).

a választók megkérdezése nélkül nem hoznak be a parlamentbe javaslatot.

A többi leszavazások egy részét pedig megint megfejtí egy körülmény, egy olyan körülmény, amelyet nem egy politikus emleget minálunk: az a körülmény, hogy nagyon gyakori az az eset Angliában, hogy kisebbség kormányoz, ha a kormánynak többsége nincsen. Így volt ez a legutóbbi negyvenöt esztendőben, amelynek folyamán ismételtén két konzervatív kormányzat volt, amely kisebbséggel kormányzott és természetes, hogy amikor oly kérdésre került a sor, amelyben a többség nem volt velük egy véleményen, akkor leszavaztatott a Ház nyílt ülésén. De talán itt is koronáját teszi fel a tévedéseknek Andrassy Gyula gróf, amikor azt állítja, hogy a közvélemény olyan döntő fontosságú Angliában, hogy amint nagyobb számú időközi választás a kormány ellen döntött, a kormány rendesen ürügyet keres a lemondásra.

Nos, engedelmet kérek, de erre egyetlen egy példát fel nem hozhat az én tisztelt barátom. Mert ő felhoz ugyan egyet, amelyben a látszat mellette szól, de ebben is, amint látni fogjuk, tévedésben van. De az egész hosszú angol történelmen keresztül nem tudok oly példát arra, hogy egy kormány ott hagyta volna helyét, mert az időközi választásoknál ellenzéki diadalok merültek fel. Ellenkezőleg, ebben a tekintetben is kontroverz kérdés Angliában az, hogy ha a kormány a választékokon kisebbségbe jutott, akkor is helyesen jár-e el, ha mindjárt beadja lemondását? Vagy pedig kötelessége-e kisebbséggel kormányozni mindaddig, amíg valamely kérdésben le nem szavazzák a Házban, amíg kisebbségre tényleg nem jut? S ha Andrassy Gyula gróf az 1905-i angol eseményekre, az akkori konzervatív kormány lemondására utal, — hát az igaz, hogy Balfour akkori angol miniszterelnök lemondott, mielőtt az általános választásoknál pártja megveretett volna. Lemondott; és akkor kétségtelen, hogy a lemondást megelőzőleg már számos időközi választás a kormány ellen ütött ki; de azért ott a lemondás tulajdonképpeni oka egészen más volt. Tudjuk nagyon jól, hogy két esztendővel a lemondás előtt indult meg az angol konzervatív párt, az angol unionista párt kebelében az a nagy izgatás a védvámok felállítására ellen, amely megszakította a párt egységét, amelyet Balfour rendkívüli személyes tulajdonságai két esztendőn keresztül úgy ahogy össze tudtak tartani; de ez a végén teljesen lehetetlennek bizonyult. A pártban levő két ellentétes áramlat oly erővel ment egymás ellen, hogy Balfour teljesen lehetetlennek ítélte a kormány együtt tartását és benyújtotta lemondását. Ez volt tehát ennél az egy példánál is a valódi ok, amelyre a látszatnak némi jogosultságával utalhatott Andrassy Gyula gróf.

Ha szíves türelmüket nem akarnám kímélni (*Halljuk! Halljuk!*), a tévedések egész sorozatára utalhatnék, amelyekkel szemben beigazolhatnám azt, hogy sok igaz van ugyan abban az összehasonlításban, amelyet Andrassy Gyula gróf a magyar és az angol viszonyok között felállított, de nagyon sok egyoldalúság, nagyon sok elfogultság és nagyon sok tévedés is. Azt azonban kétségtelenül el kell mindenkinek fogadnia, azt senki sem fogja tagadhatni, hogy — fájdalom — a mi viszonyaink az angol viszonyoktól sok tekintetben nagyon távol állanak; hogy a mi helyzetünket Ausztriával való állandó kapcsolatunk sok tekintetben nehezíti és komplikálja; hogy a mi társadalmunk sokkal gyengébb és hogy ennek folytán az, aki az államhatalmat kezeli, sok tekintetben erősebb nyomást gyakorolhat, erősebben ragadhatja magához a közügyek vezetését, mint amennyire ez Angliában lehetséges; hogy tehát egészben véve a nemzet ellenálló képessége, a nemzet ellenálló ereje, bizonyos eseteket feltéve, gyengébb. Ezt tudjuk, ezt nem vonja senki sem kétségbe. De, ha ebből helyes konzekvenciát akarunk levonni, ebből azt a konzekvenciát kell levonnunk, amelyet levont a szabadelvű párt és utána a munkapárt is és amelyet levont a koalíció is akkor, amikor felelősség mellett intézte az ország ügyeit. Azt a kettős konzekvenciát t. i., hogy először is mi a parlamenti munkaképesség tekintetében, illetőleg a szólásszabadság korlátozása tekintetében nem mehetünk olyan messze, mint Anglia; de nem is akar senki sem olyan messze menni. És ha Andrassy Gyula gróf azt mondja, hogy ő a mérsékelt házszabályreform barátja; ő olyan házszabály-reformot, mint aminő az angol klotúr, a mi viszonyaink között nem akar: ezzel nyílt ajtót tör be. Hiszen ezt senki sem akarja; hiszen az a házszabályreform, amelyet mi akarunk, nemcsak az ideiglenes, de a végleges is, végtelen távol fog maradni az angol klotúrtól és nem megy túl az Andrassy Gyula gróf által megjelölt határokon. Ebben a tekintetben tehát egyetértünk; ebből a kérdésből tehát nem kovácsolhat vádat Andrassy Gyula gróf a többség ellen.

De ez a másik konzekvencia, amelyet levontak ők is 1908-ban, ez a másik, helyes konzekvencia az volt, hogy éppen, mert viszonyaink bonyolultabbak, éppen, mert gyengébbek vagyunk: a parlamenti anarchia, a nemzetnek tehetetlenségre való kárhoztatása még sokkalta veszélyesebb dolog minálunk, mint bárminő más, nálunk erősebb nemzeti társadalomban. (*Igaz! Úgy van!*) Ez az igazság vonul vörös fonálként végig az 1908-i házszabályvitában az akkori koalíciós pártok vezérlő tagjainak és kormányférfiainak nyilatkozataiban. Ezért, ettől a helyes felfogástól indítva, mondotta azt Apponyi Albert gróf, hogy éppen a mi viszonyaink között kétszeresen gyilkos

helyzet az, ha a nemzetnek orgánuma, a képviselőház tétlenségre van kárhozthatva. És éppen ettől a helyes meggyőződéstől indítva, mondta Andrassy Gyula gróf is 1908. február 25-i beszédében, hogy a képviselőházban él a nemzet; ha tehetetlenek hagyjuk, nem lesz képes a nemzet magát fenntartani. A mai állapot klotúr 15—20 ember kezében az egész Ház ellen és ha ezt tovább így tőrjük, akkor a végrehajtó hatalom tekintélye növekszik, mint mindenütt, ahol a népképviselő nem tud feladatának megfelelni.

Ha tehát azt érzi Andrassy Gyula gróf, hogy minálunk túlerős a végrehajtó hatalom és gyenge a társadalom; ha azt fejtegeti itt nagy ékesszólással és nagy képességgel, hogy bajainknak egyik forrása ez: hát akkor tegye most is azt, amit 1907-ben cselekedett! (*Igaz! Úgy van! Tetszés!*) Jöjjön segítségünkre abban, hogy a nemzeti paralízis veszélyét megszüntessük; hogy a nemzetet ettől a belső ellenségtől megvédjük; hogy — amint ő 1908-ban mondotta — tegyük akcióképessé a képviselőházat és a nemzetet és vessünk véget annak az állapotnak, amely csak erősebbé teszi a máris túlsúlyban levő végrehajtó hatalmat. (*Igaz! Úgy van! Élénk tetszés és helyeslés.*)

És csodálatos az, t. barátaim, mint tudnak felejteni a viszonyok változása mellett az emberek. Ugyanaz az érv, amelyet annyiszor hallottunk 1908 előtt, ugyanez az érv csillant meg ezekben a fejtegetésekben ismét. Azt halljuk, hogy minálunk egészen másképp kell a parlamentarizmussal bánni, mert nincs a pártok között váltógazdaság. Nos, Andrassy Gyula gróf konstatálta 1908-ban, hogy ezt az érvet az 1905-i választás megdöntötte; megdöntötte, mert tényekkel konstatálta azt, hogy igenis van váltógazdaság; hogy igenis, ha a kisebbségnek sikerül a nemzeti közvéleményt megnyerni a maga számára, győzelmet arathat a választásokon.

És most? Minő sajátságos! Az a körülmény, hogy 1905-ben a nemzet elfordult az akkori többségtől és az akkori kisebbséget ruházta fel bizalmával és a többséggel: ez váltógazdaság volt. De ha most ugyanaz ismétlődik; ha 1910-ben újból azt teszi a nemzet, hogy bizalmával egy más pártot, a kisebbséget ajándékozza meg: ez már nem váltógazdaság! Hát én azt hiszem, az 1910-i választás újabb bizonyíték, hogy az az érvelés, amellyel 1908-ban Apponyi Albert és Andrassy Gyula gróf éltek a nemzet előtt, — hogy ez az érvelés a helyes, hogy ezen a helyes úton kell megmaradnunk a jövőben is. (*Úgy van!*)

Hiszen volt-e valaha objektívebb, indokoltabb és érthetőbb, hogy a nemzet álláspontot változtasson?

De azt mondja Andrassy Gyula gróf, hogy 1910-ben még párt sem állott szemben a koalícióval. Egyszerűen miniszter-

elnöki megbízást kapott egy férfiú és azután többséget tudott magának csinálni.

Hát, kérem, lehet-e a tényeket ilyen mesterséges világitásban beállítani? Hát az a szabadelvű párt, amely 1905-ben megveretett, azért, mert visszavonult az aktív politika porondjáról, — azért megszűnt létezni? ¹ Az a párt visszavonult azért, mert egyfelől nem akarta a koalíciónak hazafias intencióktól sugalmazott vállalkozását nehezíteni; másfelől visszavonult azért, mert abban a meggyőződésben volt, hogy a legékesebben szóló argumentációnál is ékesebben szóló bizonyíték az események bizonyítéka.^{1 2 3} Azt akarta, hogy, ha ő neki lesz igaza, ez bizonyuljon be azáltal, hogy a koalíció saját súlya alatt roskadjon le. És vájjon ez nem következett-e be 1910-ben? Vájjon nem vonhatta-e le minden értelmes magyar ember az 1905-től 1910-ig történt eseményekből azt a konzekvenciát, azt a tanulságot, hogy tényleg nem azok jártak a helyes úton, akik 1905-ben kiragadták a hatalmat a szabadelvűpárt kezéből, hanem a helyes úton jártunk mi, akik nem az illúziók, nem a jelszavak, nem a csalóka frázisok útján akartuk vinni a nemzetet, hanem vittük lépésről-lépésre az erőgyűjtésnek, a nemzet gazdasági, kulturális és politikai súlya emelésének rögös útján, lépésről-lépésre tovább, de mindig fölfelé? (*Úgy van!*) A nemzet erről meggyőződött 1910-ben és ezen meggyőződésének konzekvenciáit levonva, az egész magyar intelligencia túlnyomó nagy többségének spontán lelkesült küzdelmével — hisz ezt láthattuk mindnyájan, de senki sem láthatta annyira, mint én, aki ebben a küzdelemben annyi helyen vettem ki részemet (*Élénk éljenzés.*) — mondom, ezekkel a nemes fegyverekkel eklatáns nagy diadalt aratott az 1910-i választásnál a munkapárt. (*Igaz! Úgy van!*) Hát úgy-e bizony, ez parlamenti váltógazdaság a szónak legigazibb és legindokoltabb értelmében?? (*Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés és taps.*)

Tehát mindazok az érvek, tisztelt barátaim, amely érvek fennállottak 1908-ban a koalíciós kormányra nézve, fennállnak ma is és ránk ruházták azt a parancsoló kötelességet, hogy teljesítsük a nemzet többsége által ránkruházott hivatást. Megcsináltuk a házszabály reformját teljesen abban a keretben, amelyben a koalíció vezérei, Justh Gyulát is beleértve, meg akarták csinálni.[^] Mert amiben a mi javaslatunk

¹ Ellenkezőleg, tovább élt és szervezkedett a Nemzeti Társaskör alakjában. (290) és (301).

² A koalíció csúfos bukása (293) csakugyan nemsokára kiábrándította a nemzet könnyen félrevezethető rétegeit is abból a tévhitből, mintha a szabadelvűpárt élén Tisza István lőtt volna az akadálya a merészebb röptű aspirációk megvalósításának.

³ (345).

a koalíció által elfogadott házszabálytól különbözik: ¹ az Andrássytól, Apponyitól, Justh Gyulától a függetlenségi párt egész alárendelt tényezői által kicsikart koncesszió volt, amelyet kénytelenek voltak jobb meggyőződésük ellenére megadni. A házszabályt tehát megcsináltuk abban a keretben, amelyben ők megalkották. Megcsináltuk — nem akarom ismétetni a részleteket, csak a napokban fejtegettem azokat² — megcsináltuk teljesen szabályszerűen, a házszabályoknak minden legkisebb diszpozícióját tisztelő és alkalmazó vitával, tanácskozással és szavazással. Nem lehet tehát semmi néven nevezendő érvet, de talán még ürügyet sem találni arra, hogy ennek a házszabályreformnak jogszerűségét, érvényességét, törvényességét kétségbe lehessen vonni.

Ami pedig a másik nagy és fővázat illeti, t. i. azt, hogy a véderő javaslat szabálytalan módon fogadtatott el, — hát én ismét csak azt mondom, minden elfogulatlan és minden, a logika törvényei szerint gondolkozó magyar embert kérdek: igaz-e vagy sem, hogy az országot a végveszély széléhez juttatta a parlamenti anarchia (*Úgy van! Igaz!*)-, hogy mint haladókó oroszliánt már rugdosták a magyar nemzetet mindenfelől s hogy a magyar nemzetnek már nem volt annyi ereje — mert sajátmaga gúzsba kötötte önmagát — hogy legromgyosabb, leghitványabb ellenfeleivel szemben védekezzen? Hát kérdek minden magyar embert, ezt az állapotot kellett volna tovább túrniök azoknak, akiket honfitársaik bizalma felelőssé tett az ország ügyeinek intézésére? Vagy pedig, ha ezt nem volt szabad túrni, hanem cselekedni kellett, mondja meg nekem valaki annak módját, ha tudja, mit lehetne egyebet csinálni, mint letörve ezt a technikázást, ezt a rüt visszaélést a házszabályokkal, amely gonosz merénylet volt a nemzet legszentebb érdekei ellen: ezt letörve, érvényrejuttatni a nemzeti akaratot; érvényre juttatni az alkotmány lényegét és megmenteni a magyar nemzetnek fenyegetett politikai súlyát, erejét, tekintélyét és becsületét. (*Hosszantartó élénk éljenzés.*)

Ezt tettük meg, nem téve többet, mint amire feltétlenül szükség volt. Miután megtettük, meghoztuk utána azt az utólagos felmentvényt és utólagos szankciót is,³ amelyre ilyen körülmények között szerintem is szükség van. Azt mondja Andrássy Gyula gróf, hogy az elkövetett erőszakot, amint ő nevezi, nem teheti jóvá az utólag megszavazott bizalmi nyilatkozat. Hát természetes, bizalmi nyilatkozat önmagában nem tehetné jóvá. És itt ismét a tények kezelésének ezt az érthetetlen módszerét látjuk. Hát bizalmi nyilatkozat volt a Háznak 1912. jú-

¹ (343).

² T. i. 1912. júl. 16-i nyűt levelében. (345).

³ A jún. 4-i délutáni ülésen. (340).

nus 4-én délután hozott határozata? Hát ebben nem volt valami egyéb? Én nagyon kérem Andrássy Gyula grófot, olvassa el ezt a határozatot. Mert abban a bizalom kifejezése, amely bármennyire jól esett is nekem, politikai súly tekintetében eltörpülő része annak a javaslatnak. Az elnök eljárását helyeslő bizalmi szavazat mellett meg volt a Ház abszolút többségének ünnepélyesen meghozott határozata, hogy a véd-erőjavaslatot véglegesen elintéztnek tekinti és további intézkedés szükségét fennforogni nem látja. Ez a lényege annak a határozatnak. *(Úgy van!)* És ezzel maga az a testület, amely hivatva van házszabályát hozni, házszabályát magyarázni, házszabályát módosítani és házszabályát alkalmazni: maga ez a szuverén testület, amely tehát egyedül jogosult felmentést adni tekintetben, megadta minden elkövetett formásértésre nézve a felmentést. Úgy — és itt felhívom ennek az országnak bárminő élelméjű jogászát — hogy bona fide, lojálisán, helyes jogi elvek alapján lehet-e ezt megtámadni? Úgy, hogy amint utólagos törvény felmentést adhat törvénysértés alól: a Háznak ily ünnepélyesen hozott határozata, amely feltétlen, abszolút többség mellett jött létre, — megadja, a legszabadelvűbb alkotmányos felfogás mellett is, a teljesen abszolút felmentvényt a netaláni házszabálysértésre nézve. *(Igaz! Úgy van!)*

A kérdés tehát tisztában is van; egyébre szükség nincs, mint a felelősségértetnek, a felelősségértetből merített bátorságnak és nyugodt öntudatnak arra a mértékére, amely, hála az Egek Urának, a nemzet élete e válságos perceiben a magyar képviselőház többségében megnyilatkozott és a hazafiúi belátásnak az eddiginél nagyobb arra a mértékére, amelyre — reményiem — rá fognak térni a Ház kisebbségéhez tartozó pártok is és egyének is, ha egyszer a felkavart szenvedélyek tüze némileg lelohadt. *(Tetszés.)*

Hiszen mindannyiunknak előre kell szegeznünk tekintetünket. Rip van Winkle-knek nincs helyük a politikában. Itt a nemzeti akarat kétségtelenül megnyilvánult. Tények következtek be, amely tényeket meg nem történtté tenni, amely tények következményei elől elzárkózni nem lehet. Itt az a parancsoló kötelesség néz mindannyiunkra, hogy most már előre szegzett tekintettel keressük meg és találjuk meg a nemzet javát szolgáló hazafias működésnek alapjait. *(Úgy van!)* És én, bármennyire fogadkozsanak ma a kisebbségnek szenvedélytől elragadt egyes tagjai: én nem hihetem azt, hogy ők is nyugodtabb megfontolás után meg ne lássák mindazt, ami a nemzet érdekéből, a nemzet jövőjéből kockán forog és ne keressék egymás megértésére az alkalmat. *(Halljuk! Halljuk!)* Arról biztosíthatom önöket — s ha nincs is erre mandátumom, nem két-

lem, hogy nem lesz senki a többség soraiban, aki ezt a biztosítást dezavualni fogja — hogy, amint egyfelől nem engedhetünk abból, amit a nemzet javára megszerezhattunk, hogy másfelől minden becsületes és lovagias ember előtt lehetséges utat meg fogunk keresni arra, hogy rájuk nézve a megértésnek, a békés együttműködésnek útját szubjektív szempontok által ne zavarjuk. *(Élénk tetszés és éljenzés.)*

Tisztelt barátaim! Bocsássanak meg e kitérésért és engedjék meg, hogy most már visszatérhessek oda, ahonnan mindnyájan kiindultunk: az egyéni érzéseknek annyival melegebb, annyival kedvesebb terére.

Köszönöm önöknek mégegyszer szíves megjelenésüket és engedjék meg, hogy ehhez a köszönethez még csak egy megjegyzést fűzzek. *(Halljuk.)*

Az Önök idejövételét is közvetlenül az a körülmény idézte elő, hogy a közügy iránti kötelességem teljesítése bizonyos személyes veszélyt idézett elő rámnézve. Hát, tisztelt barátaim, aki nem él divíziókban, aki helyesen fogja fel az életet és az ember sorsát az életben, az mindig kész lehet rá, hogy bármely pillanatban baj vagy veszély érheti; annak minden pillanatban készen kell lennie az elutazásra — arra a nagy útra!... És annak ezzel szemben a lekinyugalmat csak a mindnyájunkat gondozó édes atyába, a Gondviselésbe vetett bizalomban kell keresnie, amely Gondviseléssel szemben végtelenül csekély, tehetetlenül vergődő parány minden ember. Veszély környezhet tehát mindannyiunkat, környezhetnek veszélyes bizonytalanságok, a jövő beláthatatlan esélyei, melyekkel szemben nevetséges dolog minden emberi előrelátás, a magát féltő embernek minden óvatossága.

S ha ilyen az emberi élet, hát, higgyék meg nekem, boldognak érezheti magát az az ember, aki egy igazán nagy, nemes és szent célért tehetette ki veszélynek az életét. *(Lelkes éljenzés.)* Ebben a megnyugtató tudatban és az Úristen megőrző keze iránt való végtelen hálával lelkemben tekintek vissza a múlt eseményeire. Ezzel az érzéssel szívemben megyek neki a beláthatatlan jövő esélyeinek és örömmel érzem azt, és köszönöm Önöknek, hogy nyugodt lehetek a felől, hogy ebben az utamban is velem lesz az önök bizalma és szeretete. *(Hosszas élénk tetszés, helyeslés és éljenzés.)*

Tisza tehát felhasználta a kínálkozó alkalmat arra, hogy késedelem nélkül válaszoljon Andrassy júli. 20-án megjelent politikai értekezésére.

Az ugrai küldöttség tiszteletére adott ebéden gr. Tisza István mint házigazda Bölöny Józsefet, az ugrai kerület képviselőjét, majd Markovics Antalt, a kerület pártelnökét köszöntötte fel.

A két pohárköszöntő¹ itt következik:

I.

Kedves barátaim! (*Halljuk! Halljuk!*) Azokért a nekem olyan jóleső baráti érzelmekért, amelyek Önöket máma ide, az én ősi fészkeembe vezették, (*Élénk éljenzés.*) kifejeztem már hálas köszönetemet. Ugyanazt mondhatnám most tisztelt szónokuk szavaira. De engedjék meg, hogy e helyett még arra kérem Önöket, hogy egy másik férfiú egészségére ürítsük poharunkat. (*Halljuk! Halljuk!*) Tisztelt barátaim! Abban a küzdelemben, amely a közelmúltban lefolyt az Országházában, azok, akiket az isteni Gondviselés bizonyos vezető állásba juttatott, ki-ki a maga helyén becsületesen igyekeztünk teljesíteni kötelességünket. (*Élénk éljenzés.*) De fáradozásunkat soha siker nem kísérhette volna; a mi szavunk elhangzott volna, mint kiáltó szó a pusztában; a mi szavunk ereje megsibbadt volna, hogyha ugyanaz a hazafiúi meggyőződés és ugyanaz a hazafiúi kötelességérzet, amely bennünket cselekvésre ösztönzött, nem hatotta volna át a munkapárt minden egyes tagját. (*Igaz! Úgy van!*) Egyaránt osztozhatunk mindannyian, akik ebben a küzdelemben résztvettünk, a siker fölötti őszinte, hazafias örömben és abban a megnyugtató öntudatban, hogy talán nehéz viszonyok között is teljesítettük kötelességünket. (*Úgy van! Úgy van!*) És azzal a nyugodt öntudattal, a teljesített kötelességnek azzal a felemelő érzésével térhetett az ősi hajlékába vissza, az a mindnyájunk által szeretve tisztelt férfiú is, aki az ugrai kerület bizalmából gyakorolja honpolgári jogait a képviselőházban. (*Hosszantartó élénk éljenzés.*) Tisztelt barátaim! Az ilyen viszonyok mutatják meg az igazi embert és az egész embert. (*Úgy van!*) Hiszen mi mindnyájan ismerjük, szeretjük és becsüljük a mi tisztelt barátunkat, Bölöny Józsefet. (*Hosszantartó élénk éljenzés.*) Azért is választottuk meg képviselővé. (*Élénk éljenzés.*) De jól esik látnunk, hogy ezt a beléje helyezett bizalmunkat, ezt a becsülésünket megérdemelte. (*Úgy van!*) Erre akkor, amikor megméretett, elegendő súlyosnak találtatott és megütötte a mértéket, amit vártunk. (*Úgy van! Igaz!*) Nem olyan férfiakra van a képviselőházban szükség, akik ott szüntelenül saját magukat tolják előtérbe. (*Élénk helyeslés.*) Nem olyan férfiakra, akik várnak valamit a politikai működéstől; akiket, ha egyéb nem is, legalább is hírvágy, dicsőség, egyéni nagyravágyás visz oda.

A mi tisztelt barátunk ettől a hibától távol áll. Hiszen

1 A második pohárköszöntő igazi gyöngye Tisza pompás magyar humorának.

én legalább elégszer korholtam öt magamban azért, hogy jobban nem használja az Úristentől nyert tehetségét. De akkor, amikor nehéz idő következett; amikor ember kellett a gáton; amikor mindenkinek szidalommal, fenyegetésekkel, talán veszélyekkel sem törődve, teljesíteni kellett kötelességét: akkor ott volt tisztelt barátunk azok között, akik nem ismertek kényelemszeretetet, nem ismertek egyéni önzést, nem ismertek semmi egyebet, mint azt a kötelességet, amelynek becsületes teljesítésére az Önök bizalma nemcsak feljogosította, de lekötölte. (*Hosszan élénk éljenzés.*) Ha pihenőre jött közénk ő is, — hiszen az ő bölcsője is itt ringott mi közöttünk, — fogadjuk öt is azzal az örömteljes, megáldott, büszke Isten hozott-tal, amellyel fogadhatjuk azt a férfit, akit felküldtünk oda és aki ott azt a harcot, amelyre felküldtük, híven és becsületesen megharcolta. (*Hosszantartó élénk éljenzés.*)

II.

Tisztelt barátaim! Úgy látszik, hogy a mi Makay Sándor barátunkkal ¹ ketten tettük le máma a garast. (*Derűtség.*) Íme, én is háromszor veszem szíves türelmüket igénybe. Egy borzasztó vakmerőséggel kezdem meg. Nagyon szépen kérem azokat az itt jelenlevő tisztelt barátainkat, akik e vidék egyik-másik érdemes községének főbírói székében ülnek, hogy ne vegyék tőlem önteltségnek azt, hogy mint képviselőházi elnök a községi főbíróhoz hasonlítsam magamat. Nagyon jól tudom én azt, hogy a községi főbíró sokkal nagyobb úr, mint a képviselőház elnöke. (*Élénk derűtség.*) Sokkal nagyobb úr, mert nemcsak a gyűlésen elnököl, nemcsak a tanácskozást vezeti, hanem kormányozza is azt a községet. De abban a tekintetben mindenesetre van közös vonás polgári kötelességeink és hivatásaink között, hogy a tanácskozást vezetem a magam helyén én is csak úgy, mint ezek a t. barátaim vezetik a gondjaikra bízott képviselőtestületi gyűléseket. Éppen ebből a kollégiális érzésből kifolyólag teszem én fel azt a kérdést az én tisztelt barátaim előtt, vajjon milyen véleménnyel volnának ők egy oly községi főbíróról, aki eltúrná azt ott az elnöki székben, hogy úgy csúfolják meg a községi képviselőtestületet, úgy csúfolják meg a község becsületét, hírnevét egyes rakoncátlankodó emberek, mint az országházban? (*Felkiáltások: Ki is dobnák őket!* ^{1 2}) Hát hiszen én, ha felteszem is a kérdést, meg tudom

¹ Makay Sándor választópolgár volt t. i. az, aki Tiszát az ugrai választókerülethez tartozó községek képviselőtestületei nevében üdvözölte. És tudjuk azt, hogy Tisza mily meleg rokonérzéssel és őszinte nagyrabecsüléssel viseltetett a színmagyar, értelmes alföldi parasztgazdák iránt.

² Így vélekedtek gr. Tisza Kálmán választói is.

magamnak is adni rá a választ, (*Derűtség.*) mert sokkal jobb véleményem van a magyar nép egészséges, józan eszéről, férfias gondolkozásáról, kötelességtudásáról, községéhez való ragaszkodásáról, semhogy csak egy percig is feltennem azt, hogy akadna érdemes magyar községnek főbírája, aki elég pipogya ember volna arra, hogy az ilyen dolgokat eltúrje. (*Úgy van!*) És ép azért talán én is igyekeztem azt a receptet alkalmazni, (*Élénk helyeslés. Felkiáltások: Helyesen járt el!*) amelyiket, úgy gondoltam, hogy az én tisztelt barátaim hasonló esetben alkalmaznának. Ez azért történt, mert higgyék meg, nagyon sokszor tettem fel magamnak azt a kérdést, hogy Uram Isten, mit mondana ehhez a geszti, mezőgyáni, zsadányi vagy komádi közönség, ha szemtől-szembe látná ezeket a sajnálatos jelenségeket? Vájjon túrné-e ezt a saját tanácsában? Túrné-e ezt a saját községében és ha ott nem túri, túrné-e a nemzeti élet templomában, az országház képviselőházában, ahol becsületes magyar ember, mielőtt bemegy, le kellene, hogy vesse a Sáráit? Tisztelt barátaim! Én igyekeztem példát venni azoktól az érdemes községi bíróktól, akiket ismerek. Azt cselekedtem, amit hasonló esetben ők cselekedtek volna és azt hiszem, hogy amikor így jártam el, helyesen cselekedtem. (*Élénk tetszés.*)

Végül Markovics Antalt, a kerület lelkes pártelnökét köszönti fel, akinek minden dicséretnél ékeesebben szólnak azok a babérlevelei, amelyeket félelmet, ingadozást, fáradságot nem ismerő, kitartó, önzetlen munkássága egymásután koszorúvá fűz. (*Lelkes éljenzés.*)

347. Gr. Tisza István két cikke Az Újság 1912. aug. 3-i és 10-i számában: a speaker-kérdés; miért nem vállalkozott Tisza kormányalakításra a koalíció felbomlása után? (A Tisza—Andrássy—Apponyi-féle hírlapi polémia folytatása és vége.)

A július közepén megindult Tisza—Andrássy—Apponyi-féle polémia a parlamenti erőszak és az angol példa kérdésében ernye detlenül folyt tovább a napilapok hasábjain.

Andrássy a Magyar Hirlap júl. 24-i számában válaszolt Tisza júl. 21-i geszti beszédére (346).

Apponyi pedig Párisból „Ütravaló“ címmel levelet küldött a Budapestnek (a Kossuth-párt orgánumának) júl. 28-i számába s ebben felel Tiszának aradi választóihoz intézett júl. 16-i nyílt levelére (345), melyben őt Tisza „politikai szélkakas“-nak, a „politikai szélkakasok súlyosbított fajához tartozó kormányozható szélkakas“-nak nevezte.

Gr. Tisza István Gesztről aug. 1-én az Újság szerkesztőjéhez írt levél alakjában válaszol Andrássynak és Apponyinak.

Ez a levél, mely az Újság 1912. aug. 3-i számában jelent meg, így szól:

Válasz Andrásy Gyulának és Apponyi Albertnek.

Geszt, 1912. aug. 1.

Kedves Barátom!

Külföldről hazaérkezve, csak ma jutnak magyar lapok kezembe s vehetek tudomást Andrásy Gyula és Apponyi Albert utolsó nyilatkozatairól.

Ami ez utóbbit illeti, vitakozási modorának jellemzéséül csak két példát hozok fel:

Azt állítja, hogy „az angol speaker a pártok fölött áll, ellene ellenjelöltet sem állítanak s életfogytiglan megmarad, ha pártja el is veszti a többséget“, — holott tudnia kellene, miszerint a speakert a többség rendszerint leghívebb tagjai sorából választja. Az a Brand, akit az 1881-ik évi „erőszak“ emelt a köztiszteletben álló nagy elnökök sorába, liberális első whippből lett speakerré. Új képviselőválasztás után az elnökválasztás szokott a pártok első nagy mérkőzése lenni. S az az eset, amidőn a többségbe jutott unionista párt újból a liberális Gullyt választotta meg elnöké, óriás feltűnést okozott, kivétel volt.

Másik példám saját csekély személyemre vonatkozik. Kólam egész egyszerűen azt állítja, hogy csak az obstrukciót látom, de nem látom, hogy választói jogunk hatvannégy év óta nem tágult¹ s az egész vonalon reformra szorul. Teszi ezt — minden egyéb, ő előtte is jól ismert tényről eltekintve — aradi levelém² után, amelyben a többség becsületbeli kötelességének neveztem olyan reform megalkotását, mely jelentékeny lépést tesz a demokratikus haladás terén.

Hát a vitakozásnak legkönnyebb, de egyszersmind legsilányabb módja az, amely a tényeknek és az ellenfél állításainak elferdítésére támaszkodik. S amidőn sajnálattal látom, hogy már Apponyi Albert is idáig jutott, egyben konstátálom, hogy múlt vasárnapi cikke nemcsak meg nem dönti, de nem is érinti az aradi levél egyetlen érvét vagy állítását sem.

Ami Andrásy Gyulát illeti, az angol közéletre vonatkozó fejtegetéseivel más téren, behatóan szándékozom foglalkozni.⁴

¹Választójogunk az 1848: V. t. c. óta (az 1913: XIV. t. c.-ig) nemcsak nem tágult, hanem az 1874: XXXIII. t. c.-kel életbeléptetett adócenzus következtében még szűkült is. (L. erre nézve Kun József, Választójogunk fejlődési története, Bp. Szemle 1918. évi 496. sz.)

²(345).

³Ez meg is történt Tiszának „Egy kis tarlózás az angol parlamentárizmus mezején“ c. tanulmányában, mely a magyar Figyelő 1912. aug. 16-i számában jelent meg.

⁴Tisza angol parlamenti tarlózásával Andrásy hosszú polémiában foglalkozik a „Nyugat“ 1912. szept. 16-i számában.

Erre válaszol Tisza „Egy kis polémia“ c. cikkében. (M. Figyelő 1912. okt. 1-i sz.)

Azt hiszem, szolgálatot teszünk vele, ha kissé jobban megvilágítjuk a magyar közönség előtt az angol parlamentarizmus működését és szellemét.

Itt csak a Khuen-kormány alakulásával kapcsolatos ténykérdést kívánom tisztába hozni.

Erre vonatkozólag Andrassy ezt mondja: „Tisza akkor azért nem vállalkozott, mert szerinte az egyetlen helyes és célhoz vezető eljárás az lett volna, ha Ő Felsége megadja az általam eléje terjesztett katonai reformokat“.

Hát kérem, így két külön dolgot zavarunk össze. Az Andrassy-féle program 1909. első hónapjaiban volt napirenden. Ennek a programnak az elfogadását én is legmelegebben ajánlottam,¹ mert egészben véve szerencsés módnak tartottam arra, hogy a közjogi ellenzék zöme állandóan a 67-i közjogi alapra helyezkedjék. De akkor természetesen szó sem volt az én vállalkozásomról, mert hiszen e programot, elfogadtatása esetén, annak megalkotói vitték volna keresztül.

E megoldást lehetlenné tette Justh Gyula, aki a bank körüli formula fejében minden katonai reform nélkül felkínálkozott (1. Andrassy Gyulának 1910. évbéli nyilatkozatait),² és csakis ekkor, 1909. végén és 1910. legelején került szóba az én megbízatásom is. Ezt a megbízatást — s ezt Andrassy Gyula akkor igen jól tudta — természetesen a magam programja alapján³ vállaltam volna el, amely katonai kérdésekben a Khuen-Héderváry grófféval teljesen azonos. S ha nem vállalkoztam, ez kizárólag csak azért történt, mert erre az időt elkeresztettek, a helyzetet megérettnek még nem tartottam.

E soraim szíves közzétételére kér igaz barátod

Tisza István.

Andrassy az Est aug. 4-i, majd újból a Magyar Hírlap aug. 7-i számában foglalkozik Tisza aug. 1-én kelt levelével.

Gr. Tisza István Az Újság aug. 10-i számában „Válasz

Így végződik az a nagyértékű, magas színvonalú polémia az angol parlamenti viszonyokról, amelyet Andrassy-nak 1912. júl. 21-i Magyar Hírlap-beli értekezése (346) indított útnak.

¹ Már a (292) jegyzetrotatában volt arról szó, hogy Tisza — *faute de mieux* — Andrassy katonai programját 1909-ben a királynál támogatta.

² Andrassy tudvalévőleg kassai választóihoz intézett 1910-i búcsúlevelében (313) a legnagyobb elkeseredéssel nyilatkozott Justhék Pál fordulásáról és rögtönzött bankagítációjáról (293), mely megbuktatta az ő katonai programját s egyben magát a koalíciót is.

³ Tisza akkori katonai álláspontja világosan kitűnik abból az 1909. no veinbervégi párbeszédéből (293), melyben a koalíció felbomlása után Andrassy Tiszát kapacitálja a kormány vállalására.

Andrássynak¹ címmel megjelent következő cikkben fűzi tovább a polémiát:¹

Válasz Andrássy Gyulának.

A speaker-kérdésben kettőnk között van az igazság.² Igenis, angol szokás volt, hogy az elnökválasztás legyen a pártok első mérkőzése és Angliától vette azt át a francia parlament. Így volt ez még 1835-ben is. 1841-ben történt először, hogy a választásból győzelmesen kikerült konzervatívok nem állítottak Lefèvre-nek, a korábbi liberális többség választotta elnöknek, ellenjelöltet. Pártja zömének zúgolódásával nem törődve, járt így el Peel s ezt Wellington herceghez intézett levelében azzal indokolja, miszerint

1. nem tartja közérdekben állónak, hogy az elnökválasztás szükségképpen pártkérdés legyen;

2. nem tartja igazságosnak olyan elnök mellőzését, aki helyét jól és pártatlanul töltötte be;

3. növelni fogja az elnök tekintélyét és hatalmát a rend fenntartására, ha állását egyhangú választásnak köszönheti;

4. nincs olyan jelöltjük, aki előnyösen állhatná ki a Lefèvre-rel való összehasonlítást;

5. a whigek és radikálisok ellenkező eljárásában nem lát elég indokot arra, hogy megtorlás (retaliation)-képpen olyat tegyen, ami elvi meggyőződése ellen volna.

Éppen ezért és mert a párt vezetőinek többsége helyesli felfogását, — hogy a párt kebelében való minden nyilvános civakodásnak elejét vegye, — megírja Lefèvre-nek, hogy nem szándékozik megválasztását ellenezni. (Ch. St. Parker: Sir Róbert Peel from his private papers. II. 476. lap.)

1841-től 1874-ig az angol pártviszonyoknál fogva nem volt aktuális a kérdés; 1874 óta azonban tényleg rendes szokássá vált, hogy az egymást felváltó többségek újból megválasszák az előző többségből kikerült elnököt.

Ez tényleg elkerülte figyelmemet; ebben tévedtem és vétenék a lojalitás ellen,⁴ ha el nem ismerném, hogy Apponyi

¹ És ugyancsak aug. 10-én felel Apponyi is Tiszának Az Újság aug. 3-i számában közölt levelére. (L. Az Újság 1912. aug. 11-i sz.)

Arról a nagyérdékű, tudományos színvonalon mozgó vitáról, melyet azután a Magyar Figyelőben okt. folyamán Tisza az angol parlamentárizmus kérdéseiről Andrássyval folytatott, — az összefüggés okából az aug. 1-i levél jegyzetrotatában tettünk említést.

² Mint látni fogjuk, valójában Apponyi mellett.

³ Erről az immár legalább is száz éves angol parlamenti alapelvről l. Redlich, i. m. 393—384. l.

⁴ Tisza István lojalitásának egy másik példája Polner Ödönnek, a kitűnő közjogásznak szóló pár szavas felelete, melyben készséggel elismeri Polner állításának hűrességét saját magának ellenkező tételével szemben, (összes Munkák I. k. 636. l.)

Albert teljes joggal hivatkozhatott erre az immár közel 40 éves gyakorlatra s az ezen a címen ellene emelt szemrehányásom alaptalan. Amidőn ezért őszinte sajnálatomat fejezném ki, egyúttal még nagyobb sajnálatomra meg kell jegyezmem, hogy az én választójogi álláspontom hibás visszaadására alapított elítélő bírálatomat ezutánra is fenn kell tartanom.

Ami pedig katonai álláspontomat és „vállalkozásomat“ illeti, erre vonatkozó nyilatkozataimban senkihez nem közeledtem, mert azokon egy hajszálnyit sem módosítottam.

1909 elején még Andrássyék azon terve állott előtérben, hogy új pártalakulás és új program révén, a századnyelv segítségével tényleg 67-es alagra hozzák át a függetlenségi párt zömét. Ezt a kísérletet teljes odaadással támogattam, de ez nem az én vállalkozással járt volna, hanem az övével.

1909. őszére Justhék magatartása ezt a kísérletet végleg megghiúsította¹ Senki sem tudta és érezte ezt jobban András-synál, aki teljes erejéből keresett utódot a koalíciónak,^{1 2} bizonyára nem azért, hogy az ő programját vigye keresztül, hanem hogy olyan valaki jöjjön, akinek programja keresztülvihető és kiszabadítsa őt abból a tühretlen helyzetből, amelybe programjának megghiúsulásával került. Ebben az időpontban jutottam abba a helyzetbe, hogy a kormányalakítás elvállalása ügyében nyilatkozzam; ekkor adtam annak a nézetemnek kifejezést, hogy a helyzetet a régi szabadelvű párti politika sikeres feltámasztására megérettnek még nem tartom.

Történt pedig ez olyan módon és körülmények közt, hogy valóban ámulva kell most látnom, miszerint Andrásynak nem volt róla tudomása.

Tisza István.

348. Pohárköszöntő gr. Tisza Kálmán 1912. aug. 25-i nagszalontai képviselői beszámolója alkalmából rendezett banketten: a koalíciós korszak tanulságai; a lelkekben bekövetkezett örvedetes átalakulásnak zárókövét a mostani nagy küzdelem fogja letenni; „én abban a reményben vagyok, hogy az alföldi magyar nép megértő ragaszkodását ebben a küzdelemben fogjuk igazán kiérdemelni“.

Lukács László miniszterelnök aug. 15-i nagyenyedi beszámolója bevezetője volt a munkapárti beszámolók egész sorozatának augusztus második és szeptember első felében. Augusztus derekától nagy erővel indul meg újra az ellenzék tiltakozó agitációja is a választó kerületekben. Munkapárti beszámolók és ellenzéki ncpgyűlések sűrű egymásutánban következnek.

¹ (293).

² Ez az utód — mint tudjuk (293) — Andrássy óhajtása szerint Tisza lett volna, bizonyítja ezt Hegedűs L. is i. m. 282. l.

Gr. Tisza Kálmán, a nagyszalontai ősi függetlenségi kerület munkapárti képviselője, aug. 25-én mondott beszámoló beszédet választókerülete két községében: Nagyszalontán és Sarkadon.¹ Mindkét helyen megjelent testvérbátyja, gr. Tisza István képviselőházi elnök is.

Tisza Kálmán nagyszalontai beszámolója után bankett volt, amelyen gr. Tisza István a következő felköszöntőt mondta:¹²

Tisztelt Uraim!

Mint jó szomszéd jelentem meg itt ez ünnepélyes alkalommal az önök körében; mint jó szomszéd. Ks engedjék meg, hogy itt egy kis önvallomást tegyek. Hosszú évtizedeken át nyomott engem annak a tudata, hogy éppen itt, ezen az egész vidéken, ahol bölcsőm ringott, — talán Nagyszalonta városa az az egyedüli hely, ahol az igazi baráti, testvéri együttérzésnek azzal a teljességével, amellyel e vidéken mindenütt másutt találkoztam, itt nem találkozhattam. (*Halljuk! Halljuk!*) Nem szóltam erről soha addig, amíg fennállott ez a fájdalmas gondolatom; de ne higgyék, hogy nem éreztem át. Nekem, akit egész valóm, amelyet, mint egy ócska, rossz ruhát nem lökhetnék le magamról, az alföldi néphez köt; aki oly egynek érzem magamat jóban és rosszban — talán jó tulajdonságaimban bizonyosan — az alföldi magyar néppel: nekem sok szomorú órát okozott annak a pusztulásnak látása, amelyet véghez vittek a magyar nép lelkében azok, akik a mások iránti gyűlölködés szításából kellett, hogy megéljenek. (*Úgy van! Úgy van!*) Mert a szeretet nemes vonzóerejéből nem tudtak. (*Zajos felkiáltások: Igaz! Úgy van!*)

Elviseltem ezt a körülményt, mint ahogy mindent el kell, hogy viseljek, amit rámmér a sors. De azért lelkem benső örömeivel látom újabb meg újabb jelét annak, hogy az az idő, midőn ilyen mélyreható árkot, ilyen meredek mély szakadást húzott magyar ember és magyar ember lelkülete közé a politikai szenvedély: ez az idő talán már a múlté. (*Tetszés.*)

Nagy érdemök van ebben azoknak, t. Uraim, akik a közelmúltban, 1906-tól 1910-ig, vitték az ország kormányzását. Mert hiszen ezt megelőzőleg talán ők maguk is, de mindenestre igen sokan mások és mindenestre igen sokan Szalonta város érdemes polgárságából is abban a tudatban élhettek, hogy Magyarországra sokkal szebb, sokkal boldogabb jövő várna, ha ennek kivívását a hatalmon levő párt önzése, szolgálkúsága meg nem akadályozta volna. Azt hiszem, ebből a tév-

¹ L. a B. BL 1912. aug. 27-i számában „Tiszáék Nagyszalontán“ c. tudósítást.

² A pohárköszöntőt Az Újság 1912. aug. 27-i számában megjelent szöveggel közöljük.

hitből az úgynevezett koalíció kormánya alaposan kigyógyíthatta az országot. Mert akkor meggyőződhattunk róla, hogy oly férfiak, akiknek sem hazafiságát, sem tehetségét sohasem fogom kétségbevonni, — hogy oly férfiak, a hatalom polcára kerülve, nemhogy többet vívhattak volna ki, mint elődeik, hanem ellenkezőleg, lépésről-lépésre kellett, hogy meghátráljanak és a nemzetre szégyent és vereséget hozzanak, mert átokként nehezdedtek rájuk azok a végzetes illúziók, amelyeket saját lelkükben és a nemzetében hazafias tévedésből felépítettek. Az ő kormányrajutásuk és kormányuk megbukása óta tényleg közelebb jutottak a különböző pártokon levő magyar emberek egymás lelkületéhez. Tényleg megérlelődött talán mindnyájunkban az a felfogás, hogy véleményeink az ország ügyeinek vezetésére nézve lehetnek eltérők, de mint becsületes magyar emberek pártkülönség nélkül kell, hogy tiszteljük és szeressük egymást. *(Éljenzés.)*

Tisztelt Uraim! Talán merész állításnak, talán paradoxonnak látszik, de én mégis azt tartom, hogy ennek az örvendetes alakulásnak zárókövét az a nagy küzdelem fogja letenni, amelybe most a közelmúltban belekényszerítettünk. Csak azért vettük fel e küzdelmet, mondom, mert belekényszerítettek. Hiszen túrtünk és vártunk; talán a hibáig, talán a haza iránti kötelességeink elhanyagolásával is. De most, ha belekényszerítettek, nem fogjuk a küzdelmet abbahagyni *(Viharos taps.)* addig, amíg biztos alapokra nem helyeztük a nemzetnek azokat a legszentebb javait, amelyeket a végveszélyből sikerült kiragadnunk. *(Hosszas, élénk tetszés, helyeslés és éljenzés.)*

T. Uraim! Én, aki úgy ismerem¹ a magyar embert és az alföldi magyar népet: én abban a reményben vagyok, hogy az alföldi magyar nép megértő, velünk érző lelki egyetértését, lelki ragaszkodását ebben a küzdelemben fogjuk igazán kiérdemelni. *(Élénk tetszés és éljenzés.)*

Én ismerem a magyar nép higgadt, tiszta, józan esztét. Én tudom, hogy minden magyar ember el tudja magának kép-

¹ Ezzel szemben Berzeviczy Albert (Gr. Tisza István Összes Munkáinak bevezetésében, I. k. 6—7. I.) azt állítja, hogy Tisza „nem ismerte a maga igazi mivolta szerint a magyar nemzetet“, hanem egy „ideál magyart konstruált magának“, „ezt az ideál magyart általánosította... s erre a típusra alapította politikai számításait, reményeit és álmait“. — Annyi bizonyos, hogy Tiszát nagy csalódás érte az 1905-i választási hadjáratban (255), viszont legvérmesebb reményeit is felülmúlta az 1910 i júniusi győzelem. (319). És legkevésbé sem csalódott az általa teremtett munkapártban, amelynek bámulatosan szilárd egysége nélkül Tisza nem csinálhatta volna meg sikerrel jún. 4 ét, nem maradhatott volna házelnök, nem lehetett volna másodszor miniszterelnök és különösen nem lehetett volna bukása után a háborús összeomlásig egy nagy többségi ellenzék vezére.

zelni azt az egyszerű igazságot, hogy vájjon minden egyes község kebelében javát munkálná-e annak a községnek, erejét, tekintélyét, becsületét gyarapítaná-e az az ember, aki a község életébe ugyanazokat a jelenségeket akarná beleplántálni, amelyekkel a nemzeti élet szentélyében, az ország házában találkozunk? És minden magyar polgártársam veleszületett józan esze megadhatja a választ arra a kérdésre, ki szolgálja jobban a magyar nemzet, közös magyar hazánk érdekeit: az-e, aki felidézi, vagy az-e, aki megakadályozza és lehetetlenné teszi ezeket a jelenségeket? (*Szűnni nem akaró taps.*)

És, t. Uraim, én ismerem a magyar nemzet, a magyar nép lelki életét abból a szempontból is, hogy évezredek alkotmányunkhoz, az ebben biztosított szabadsághoz és különösen a szabadságnak azon modern intézményeihez, amelyek az 1848-i nagy és dicső korszak hagyományaival vannak egybekapcsolva, igaz, becsületes, őszinte hűséggel ragaszkodik. (*Igaz! Úgy van!*) A magyar nemzetnek ez a becsületes, őszinte ragaszkodása a negyvennyolcas idők alkotásaihoz meg fog rá tanítani mindnyájunkat, hogy ha fenn akarjuk tartani ezeket az intézményeket; ha azt akarjuk, hogy ezek közbecsülésben szilárdan fennálljanak, tekintélyt és hatalmat bírjanak és nyújtsanak a nemzetnek: akkor első dolgunk, hogy magunk becsüljük meg azokat; első dolgunk, hogy magunk bánjunk el azokkal, akik ezeknek az intézményeknek szentélyét, nimbuszát, tekintélyét sárba akarták tiporni. (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

Ismerem a magyar nemzetnek veleszületett tisztességérzését, veleszületett úri gondolkodását. (*Tetszés.*) Úri gondolkodását nem abban a fonák és ferde értelemben, amely valakinek úri mivoltát fényben, pompában, vagyonban, hatalomban vagy, még sokkal inkább, hányavetiségben, nevetséges gögben keresi; hanem azt az úri gondolkodását, amelynek lényege a tisztultabb, nemesebb, fennköltebb gondolat- és érzelmvilág. (*Élénk tetszés.*) És én azt hiszem, ez a szó igaz és nemes értelmében vett úri érzése a magyar népnek fogja megtanítani arra, hogy különbséget tehessen és választhasson és rokonszenvével ne a parlamenti botrányhősöket, hanem azokat ajándékozza meg, akik egész egyéniségük latbavetésével meg akarják menteni a magyar nemzet számára a magyar népképviselőnek, a magyar parlamentnek, a magyar alkotmánynak épségét, hatalmát és becsületét. (*Szűnni nem akaró élénk tetszés, éljenzés és taps.*)

Én tehát, t. Uraim, azzal a felemelő érzéssel jöttem ide, hogy, ha máris talán évről-évre szaporodni látjuk azt a tábornokot, amely ennek a városnak érdemes polgárságából is mind több és több katonát küld a viszonyokkal számolni tudó helyes ma-

gyar politika táborába; ha, mondom, ez az örvendetes jelenség tölti el lelkemet ma is: azt a reménységet fűzöm ehhez, hogy legyen minden magyar ember pártkülönbség nélkül abban a táborban, amely, minden egyéb szempontot félretéve, minden akadállyal megküzdve, minden, a nemzeti akarat útjában álló akadályt eltiporva, ha kell, érvényre fogja emelni a magyar alkotmányt, a magyar parlament erejét és becsületét. *(Kitörő, viharos éjljenés, tetszés és taps.)*

349. „Beszélgetés Tisza Istvánnal“ az Újság 1912. szept. 4-i számában: a jún. 4-i szavazás megokolt volt; a karhatalom alkalmazása a parlamentben nem lehet példa az abszolutizmus és precedens egy hazafiatlan többség számára; a jún. események ismeretében fogalomzavar nélkül nem beszélhetünk békekötés lehetőségéről és szükségéről; a közvélemény túlnyomó többsége helyteleníti az ellenzéki harc folytatását; többség és kisebbség feladata; a „mandátumfosztó javaslat“-tal kapcsolatos kérdések; a normális parlamenti működés személyi feltételei: e részben különböző a házelnök és a miniszterelnök helyzete; Andrassy cikkében a házszabálykérdés rendezése dolgában határozott közeledés nyilvánul meg. (Előzmények: ellenzéki nyilatkozatok és különösen Andrassy cikke a parlamenti béke feltételeiről.) Visszhang Tisza fejtegetéseire: az ellenzéki vezérek és a szövetkezett ellenzék intéző bizottsága ugyancsak a béke feltételeiről.

A szövetkezett ellenzék kezdettől fogva (340, 344) hangoztatta a jún. 4-e óta hozott összes házhatározatok s így a jún. 11-i házszabálymódosítás érvénytelenségét, továbbá azt az álláspontját, hogy a kibontakozásnak két elengedhetetlen előfeltétele: Lukács és Tisza, távozása, valamint a restitucio in integrum, vagyis az 1912. jún. 4-i szabálytalan szavazás előtti jogállapot helyreállítása az egész vonalon.

Ezt a két békefeltételt ismétlik minduntalan a parlament nyári szünetének kezdő részében, júl. közepéig tartott tiltakozó népgyűléseken. A „két főbűnös“, Lukács és Tisza fejtételének, meg a „teljes“ restitucio in integrumnak követelésétől hangos az egész ország.

Az ellenzék álláspontját a parlamenti béke feltételei tekintetében másként úgy formulázták, hogy a jún. 4-e óta elkövetett jogsérelmek orvoslása, mely nélkül a képviselőház rendes működése nem állhat helyre, csak személyi és tárgyi jóvátétel útján lehetséges. Személyi jóvátételen változatlanul Lukács és Tisza távozását értették. A tárgyi reparáció tartalma ellenben a katonai javaslatoknak főrendiházi elfogadása és királyi szentesítése után (344) határozatlanná vált. A „teljes“ restitucio in integrumról, ami persze a június folyamán az ellenzék távollétében hozott összes törvények érvénytelenítését is jelentette és megkövetelte volna.

többé komolyan nem lehetett szó. Ellenzéki részről megelégedtek volna a jún. 4-e óta keletkezett és érvénytelennek hirdetett házhatározatok valamilyen utólagos jóváhagyásával, még mindig a restitució in integrum, vagy utóbb a jóvátétel (reparáció) jelszava alatt.

A szövetkezett ellenzéknek ezt a tárgyi tekintetben bizonytalanná és ingadozóvá vált álláspontját, mutatja egyebek között Kossuth Ferenc nyilatkozata a B. H. 1912. júl. 31-i számában. Kossuth a jogsérelmek orvoslását két irányban tartja szükségesnek: a sérelmek jóvátétele (restitucio in integrum) és a parlamentárizmus megsértőinek távozása által. Tárgyi és személyi korrekúra kell. Elismeri azonban a tárgyi jóvátétel nagy nehézségeit. — Ez utóbbiból nyilván az következik, hogy Kossuth hajlandó a restitució in integrum követelését alku tárgyává tenni; a tárgyi jóvátételnek valamely enyhébb módjával beérni. Ez az észrevétel bizonyára talál a többi ellenzéki vezére is.

Itt megjegyezzük, hogy Lukács László miniszterelnök a nyár folyamán hírlapi nyilatkozatokban és aug. 15-i nagyenyedi beszámolójában¹ ismételten kijelentette, hogy a restitució in integrum és a személyi kérdések kikapcsolásával mindenkor kész becsületet békére lépni az ellenzékkel.

A béke feltételeivel foglalkozik gr. Andrássy Gyula is a Magyar Hírlap szept. 1-i számában megjelent hosszabb cikkében, melyben a súlyos politikai helyzet megoldásának módját tárgyalja.

A cikk veleje a következő: Elsősorban a házszabályok kérdését kell rendezni. E végből mindenekelőtt a Vadász Lipót-féle házszabályt (343) kell megszüntetni, mert a kisebbség kizárásával, tehát erőszak útján jött létre;^{1 2} már pedig az erőszakot nem lehet jogforrássá tenni. A házszabályok reformja lehetőleg általános megegyezés alapján jöjjön létre s ne legyen pártpolitikai harcok eredménye. Ha nem lehetne az egész házszabályt egy pártközi bizottságban átdolgozni, legmegfelelőbb lenne a többség által már elfogadott Vadász-féle házszabályt pártközi hozzájárulással szentesíteni. A házszabály-kérdés súlypontja az elnökség kérdésében van. Az ellenzék nem fogadhat el oly megoldást, mely az elnöki állást — az elnöki pártatlanság intézményes biztosítása végett — angol értelemben nem reformálja. A renitens képviselőkkel szemben való eljárás tekintetében mindenek előtt el kellene tiltani a rendőrségnek és katonaságnak alkalmazását. *Szervezzén a Ház karhatalmat*, mely a rendet a karzatokon s a Ház helyiségeiben fenntartja és szükség esetén a kitiltó rendelkezéseket is végrehajtja.

Még megemlítjük, hogy szept. 1-én nagyszámú munkapárti és ellenzéki beszámolót tartottak. Sághy Gyula Kossuth-párti kép-

¹ Ezt a nagyérdékű beszámolót l. a. B. H. 1912. aug. 16-i számában. Lukács beszédével foglalkozik Andrássy, továbbá Kossuth és Mezőssy Béla egy-egy újságcikkben, fejtegetve az ellenzék felfogását a júniusi eseményekért való felelősségről és a politikai helyzetről. (B. H. 1912. aug. 18 i, illetve 20-i sz.)

² Ennek az állításnak alaptalanságát kimutatta Tisza már jún. 11-i beszédében. (343).

viselő somorjai beszámolóján gr. Apponyi Albert a tárgyi reparációval kapcsolatban a személyi kérdések megoldását sürgette. Mezőssy Béla pedig Pap Zoltán tiszalöki beszámolóján szintén a fejtétel politikáját hirdette.

Ilyen előzmények után gr. Tisza István képviselőházi elnök is szükségesnek tartotta, hogy az Újság munkatársával folytatott beszélgetés keretében nyilatkozzék a jún. 4-e óta ellene elhangzott különféle vádakról és a politikai helyzet jövőbeni alakulása szempontjából legfontosabb kérdésekről.

Nyilatkozatainak akkoriban legnagyobb figyelmet keltett része az, melyben az ellenzék által a kibontakozás tengelyébe állított ú. n. „személyi kérdésekről” szólva, kijelenti, hogy „egészen másképp áll a kérdés a házelnökre és a miniszterelnökre.”... „A közérdek is úgy hozza magával, hogy az a férfiú, akit egyedül terhel a szükségessé vált rendkívüli intézkedések ódiuma, helyét a kellő pillanatban másnak engedje át. A miniszterelnökre nézve egészen más a helyzet... Valóságos merényletet követne el a nemzet jogai és létérdeke ellen az a miniszterelnök, aki... a kisebbség kiengesztelése végett hamis nagylelkűségből otthagyná a helyét“.

Az Újság 1912. szept. 4-i számában megjelent „Beszélgetés Tisza Istvánnal” c. cikknek az a része, mely Tisza érdemleges nyilatkozatait foglalja magában, itt következik:

„Munkatársunk legegőbb azokra a különféle vádakra utalt, amelyek június óta Tisza István gróf ellen elhangzottak. Az ellenzék nyomatékosan arra szokott hivatkozni, hogy a parlamenti helyzet június elején még nem adott okot azokra a rendkívüli eszközökre, amelyeket a Ház elnöke alkalmazott. Mire alapította tehát Tisza István gróf azt a meggyőződését, hogy úgy kell cselekednie, ahogy cselekedett? Miben látta a helyzetnek azt a végső elfajulását, amelyből jogcímet merített a végső eszközökkel való élésre is?

— Ennek a kérdésnek helyes megítélésénél — válaszolta Tisza gróf — ne feledjük el, hogy tizenegy teljes hónapig állott a véderőjavaslat a képviselőház napirendjén.¹ A technikai obstrukciótól el is tekintve, teljesen kiszámíthatatlan volt még az is, mikor jut a Ház az általános vita befejezéséhez? Ennek a tizenegy hónapnak legnagyobb részében tényleg a technikai obstrukcióval vették el a képviselőház idejét, és attól a perctől fogva, hogy Lukácssal, mint miniszterelnökkel, fölvetett tárgyalások nem biztattak eredménnyel, ismét a technikai obstrukció nyomult előtérbe. Hiszen már az elnökválasztást is megobstruálták, és ez sikerrel csak azért nem járt, mert a Ház alelnöke az erre az esetre kivételesen rendelkezésére álló ház-¹

¹ T. i. 1911. júl. 13 óta. (329).

szabályszerű eszközöket teljes eréllyel alkalmazta. Elnöklésnek a pünkösdi szünet elé eső két napján zárt ülésekkel telt el az idő. Amikor pedig közvetlenül pünkösd után újból egyezkedni kezdett az ellenzék, négy napon keresztül tárgyaltuk a véderőjavaslatot, de teljesen obstrukciós színezettel. Mert hiszen a négy nap alatt hét szónok beszélt. Azok közül, ha nem csalódom, hat a zárszót biztosította magának. És amint az elnök a tárgytól botrányosan eltérő szónokokkal szemben a házszabályt akarta alkalmazni, a zárt ülést kérő ívet lobogtatták előttem. Amint pedig a miniszterelnök az ellenzék békeajánlatára nem annak egyszerű elfogadásával, hanem ellenproponciókkal felelt, az ezeket visszautasító ellenzék egészen szabálytalanul, házszabályvita útján akarta ezt a kérdést tárgyalni. Amikor aztán az elnök ezt a házszabály helyes értelméhez és a koalíciós elnökség gyakorlatához képest meg nem engedte, a zárt ülést kérő ívet nyújtották be. Benne voltunk tehát in optima forma a technikai obstrukció fertőjében, amelyből csak a véderőjavaslatnak en bloc megszavazásával menekülhetett ki a képviselőház.

— Nem gondolja-e Excellenciád, amint sokfelől hangoztatják is, hogy a karhatalomnak a parlamentben való alkalmazásával és ez eljárás konzekvenciáival példát mutathatott egy esetleg bekövetkezendő abszolutizmusnak arra, hogyan távolíthatja el a neki alkalmatlan elemeket a képviselőházból?

A képviselőház elnökének a 48-i törvény biztosítja a fegyveres erővel való rendelkezés jogát. Ha tehát az elnök a képviselőház cselekvőképességének megóvására, a Ház többségének helyeslése és utólagos jóváhagyása mellett, törvényadta jogával él: azzal mindent tehet, csak éppen az abszolutizmusnak az útját nem készíti elő, amelyik a törvénnyel és a képviselőházban megnyilvánuló nemzeti akarattal eo ipso ellentétben áll. Én azt hiszem, hogy nem az készíti elő az abszolutizmust, aki a szabad intézmények rendjét, méltóságát és akcióképességét biztosítja. Ellenkezőleg, mindig az alkotmányos élet tehetetlensége, a szabadságnak anarchiává elfajulása az, ami az abszolutizmus számára előkészíti a talajt. Azt hiszem, minálunk is azok nyújtottak alkalmat és módot a végrehajtó hatalomnak arra, hogy a nemzeti akarat ellenére hozzon karhatalmat a parlamentbe, akiknek meg gondolatlansága felidézte és — mondjuk udvariasan — mérsékelt fokú elszántsága eltúrte a Fabricsius-féle beavatkozást.¹

— Helyes, Kegyelmes Uram. De ha az abszolutizmus dolgát

¹ Célzás Fabrique Győző honvédeztudományi tanácsos tényleges ténykedésére 1906. febr. 19-én a képviselőház üléstermében az 1905/6-i országgyűlés feloszlásával kapcsolatban. (286).

ki is rekesztjük, vajjon nem lát-e veszedelmet abban, hogy eljárásával esetleg egy hazafiatlan többségnek szolgáltatót precedenst?

— Erre a kérdésre vonatkozó válaszomat két részre kell osztanom. Először is végezzünk a precedens fogalmával. Precedenst alkotni csak valamely jogszabály-alkalmazással lehet, amikor is a kifejlődő és precedens esetekben megnyilvánuló gyakorlat útmutatásul szolgálhat a jogszabály helyes értelmezésére nézve. A véderő javaslat tehát soha és semmiféle körülmények között precedensül nem szolgálhat. Mert hiszen nem a házszabályok valamely többféleképpen érthető rendelkezésének alkalmazásáról, hanem arról volt szó, hogy a házszabályoknak az obstrukció rút visszaélései által erkölcsi tartalomtól és létjogtól megfosztott némely rendelkezéseit félretéve, mentjük meg az alkotmány lényegét és a nemzet önrendelkezési jogát. Ez az eljárás tehát semmiféle körülmények között jogszabályt alkotó precedensül nem szolgálhat. Azt azonban nagyon is hiszem és remélem, hogy az a mód, ahogy a házszabályt és a negyvennyolcadiki törvényt, a képviselőházat sipolással, trombitálással, padveréssel lealjasítókkal szemben alkalmaztam: igenis, precedenst fog alkotni a jövőre, mert nagyon szomorú volna, ha lehetne valaha elnöke a magyar képviselőháznak, aki tétlenül túrná az ilyen jelenségeket.

Ennyit a precedens-kérdésről. Egyébként azonban tárgytalan az egész precedens-vita. Hazafiatlan többségnek abszolúte nincs szüksége precedensekre, hogy a kisebbség ellenállásának legázolásával keresztülvigye a maga akaratát. Hiszen ha egyszer hazafiatlan többsége lesz a képviselőháznak, akkor úgyis veszve van minden, és ezt a többséget semmiféle paragrafus föl nem tartóztatja a maga útjában.

— Engedje meg, Kegyelmes Uram, hogy ezek után azzal a kérdéssel álljak elő, amely mostanság legjobban izgatja a közvéleményt. A jövőre vonatkozólag miben látja a kibontakozást, merre véli a megoldáshoz vezető utat, minő békefeltételekre gondol?

— Őszintén szólva, nem egészen értem ezt a kérdést. Amint hogy hetek óta némi csodálkozással látom a „béke“, „megoldás“, „kibontakozás“ fogalmait még az „Az Újság“ hasábjain is ismételtelen felbukkanni. Rekapituláljuk kissé a történeteket. Majdnem álló esztendeig a házszabályokkal visszaélő kisebbség uzurpálta a többséget megillető hatalmat. Végre a többség egyetlen egy szavazással fogadta el a véderőjavaslatot. Ez a szavazás nem volt szabályszerű, de azt a képviselőház abszolút többsége a szabályok legpontosabb megtartásával hozott határozattal utólag helyeselte és ratifikálta, a véderő javaslatot vég-

leg elintézettnak jelentette ki és kimondotta, hogy további intézkedés szüksége fenn nem forog.¹ Ehhez képest a főrendiháznak küldtük át a javaslatot, amelyet, miután a főrendiház túlnyomó többsége is elfogadta, Ő Felseége is szentesített.² Ezt a kérdést tehát elintézte az arra hivatott összes alkotmányos tényezőknek szabályszerűen kijelentett, megegyező akarata. A képviselőháznak a többi törvényjavaslatra és a házszabályokra vonatkozó összes határozatai teljesen szabályszerűen jöttek létre. Mindössze az történt, hogy olyanok, akik minden valamirevaló parlamentben teljesen példátlan magaviseletükkel abszolúte lehetetlenné tették az ülésezést, a házszabályok 255-ik szakaszában körülírt eljárás útján a Ház határozatával az ülésekből kizárattak és velük szemben az általuk előidézett szükséghez képest, a 255-ik szakaszban előrelátott „azonnali intézkedések” a kizárást megelőzőleg is foganatosítottak. És ekkor hekövetkezett az összes parlamentekben példátlan az az eset, hogy a Ház által szabályszerűen kizárt képviselők megtagadták az engedelmességet. Az ülésterembe tömegesen bejőve, megismételték kvalifikálhatatlan botrányaikat, mire a Házból sokkal kíméletesebben, mint kisebb botrányok elkövetői más parlamentekben, eltávolítottak és amikor ugyanezt a merényletet több napon át megismételték, az épületbe való bemenetelük megakadályoztatott.³ Ennek az eljárásnak törvényszerűségét nézetem szerint lehetetlen jóhiszeműen kétségbevonni. Ha egyszer a házszabály kizárási jogot ad a Háznak, ennek végrehajtásáról gondoskodni kell. Folyik ez magából a dolog természetéből. Mert hiszen világ csúfja lenne az az állam, amely statuálna ilyen jogszabályt, de megtagadná a végrehajtás eszközeit s világ csúfjává tenné azt az intézményt, amelynek jogszerű határozatát ilyen módon büntetlenül lehetne fitymálni. Kitűnik ez a Háznak az 1899-i házszabályreform alkalmával történt egyhangú állásfoglalásából is, amikor is a pártközi megállapodás alapján készült bizottsági jelentés kimondta, hogy „a kizárási határozat végrehajtható” és a végrehajtás módjára vonatkozólag csak azért nem javasolt külön rendelkezéseket, mert valamennyi párt becsületbeli obligót vállalt, hogy tagjai a kizárási határozat előtt önként meg fognak hajolni. Végül és mindenekfelett pedig a 48-i törvény e határozat végrehajtását világosan az elnök kötelességévé teszi, amidőn az elnököt a házszabályok szigorú végrehajtására kötelezi és neki e célból a fegyveres erő fölötti rendelkezési jogot is megadja.

Mi történt tehát az egész júniusi campagne alatt? A Háznak *egyetlen nem normális* szavazása az arra *egyedül il-*

¹ (340).

² (344).

³ (343).

letékes faktor által teljesen szabályszerűen ratifikáltatott. Az összes többi határozatok szabályszerűen hoztattak és a fegyveres erő az arra illetékes parlamenti hatóság által, a Ház szabályszerű határozatainak végrehajtása céljából, a Ház méltóságát mélyen sértő botrányok megakadályozására s a kisebbség jogtalan erőszakával szemben alkalmaztatott.

Amennyiben ezek az események a képviselőháznak saját szuverén hatáskörébe tartozó belügyei voltak, azokat az arra egyedül hivatott faktornak, magának a Háznak, teljesen szabályszerűen hozott határozatai ruházzák föl kétségtelen jogerővel. Amennyiben pedig a törvényhozás összes tényezőit érintik, létrejött reájuk vonatkozólag a három tényezőnek teljesen összhangzó szabályszerű akarata. *Hol van itt tehát megoldatlan bonyodalom, elintézetlen kérdés, egymással szembenálló jogos hatalmi tényezők békekötésének lehetősége és szükségel* Seholy másutt, mint abban a retentő fogalomzavarban, amelyik a húszesztendő obstrukciószülte kisebbségi terrorizmus és anarchia gyászos öröksége gyanánt maradt reánk. Azt hangoztatják a kisebbség vezetői, hogy a történetke nem tudnak belenyugodni és hogy ezek ellen kénytelenek a harcot folytatni?

— Igen, valamennyi legutóbb elhangzott ellenzéki nyilatkozatban is benne van ez a fogadkozás.¹ Excellenciádnak ezzel szemben mi a felfogása?

— Ha nem tudnak belenyugodni, amit a magam részéről igen sajnálok, ám folytassák a harcot, de azt a harcot, amely minden alkotmányos országban a kisebbség joga, hivatása és feladata: a vitatkozás, a meggyőzés, a közvélemény meghódításának alkotmányos harcát, amellyel megszerezhetik az alkotmányos hatalom jogos eszközeit. Mindaddig azonban, amíg szembentalálják magukat az állami akarat kifejezésére jogosított összes tényezők alkotmányos hatalmával, tűrniök kell, hogy ezek a tényezők a maguk meggyőződése szerint juttassák érvényre a nemzeti akaratot. Az ember igazán restelli, hogy ezeréves alkotmányos múlttal bíró országban minden alkotmányos életnek ezeket az alaptételeit kell fejtegetnie. Igazán végtelenül elszomorító az az elvakultság, amivel a kisebbségnek egyes jelentékeny tagjai is az ő beleegyezésükhöz vagy engedélyükhöz kívánják kötni a többség eljárását. Erre ma már semmi mentségük nem lehet, mert hiszen sajtójuknak minden kétségbeesett erőlködése sem homályosíthatja el azt aényt, hogy a közvélemény túlnyomóan nagy többsége elítéli agitációjukat.

A mi ellenzéki sajtónk, fájdalom, régóta előljár a ferdítés-

¹ L. jelen szám bevezetését.

ben, a tények tendenciózus előadásában. De talán soha nem ért; el oly rekordot ezen a téren, mint a most folyó küzdelem alatt. Talán senkinek nem nyílt alkalma annyira konstatálni ezt, mint nekem, akit megtisztelt az ellenzéki sajtó azzal, hogy az elmúlt hónap folyamán minden egyes lépésemről megemlékezett, és aki minden ilyen alkalommal mosolyogva konstatálhattam e közlemények valótlanosságait. A tények elferdítésére, tudatos valótlanságok rendszeres terjesztésére alapított akció indult meg az egész ellenzéki sajtóban, amely ideig-óráig tévedésbe ejthette azokat, akik az események közvetlen szemlélői nem voltak, de amely ma már az ellenzéki izgatás teljes kudarcát nem leplezheti. Az ország legnagyobb részében száználmas fiaszkóval járnak az ellenzéki tüntetések, amelyeket éppen úgy jellemez a saját csapatuk hiányát palástolni hivatott szocialista segédlet, mint az igazi súllyal bíró ellenzéki tényezők távolmaradása. *Legjobban bizonyítja ezt a törvényhatóságok állásfoglalása.* Ezek, egy pár kivételtől eltekintve, sokkal nagyobb többséggel hozták meg bizalmi nyilatkozataikat, mint amennyi a pártok rendes számarányának megfelel. Feljegyzéseim hatvan törvényhatóságra terjednek ki, azóta talán három-négy hozott valami, a többségre nézve kedvező határozatot. E hatvan törvényhatóság közül tizenöt egyhangúan; vagy oly túlnyomó többséggel nyilatkozott a kormány mellett, hogy a jelenlévő egy-két ellenzéki jobbnak látta nem kívánni a szavazást. A többi negyvenöt törvényhatóságban pedig az összesen leadott 7556 szavazat között csak 2211 ellenzéki szavazatot találunk, úgy hogy a leadott ellenzéki szavazatok e negyvenöt törvényhatóság összes szavazatainak is csak huszonkilenc százalékát teszik. Ha pedig bármily szerény mennyiséggel is, de hozzászámítjuk a tizenöt előbb említett törvényhatóság kormánypárti szavazatait is, akkor az ellenzéki szavazatok az összes állásfoglaló törvényhatósági tagoknak legföllebb egy-ötödére rúgnak.¹

— Mindezekből pedig mi volna a konklúziói

Az, hogy ilyen viszonyok között nézetem szerint igen egyszerű és világos úgy a többség feladata, mint a kisebbségé.

A többség elintézte a maga dolgát. Azt, amit az ország érdekében helyesnek és szükségesnek látott, alkotmányadta joga és kötelessége szerint elvégezte; a nemzet pedig félreérthetetlenül helyeselte eljárását. Mennie kell tehát nyugodtan

¹ A. B. H. 1912. szept. 3-i számában részletes kimutatást közöl a törvényhatóságok állásfoglalásáról. E szerint aug. 31-ig összesen 65 törvényhatóság nyilatkozott a politikai helyzetről. Ezek közül 46 bizalmat szavazott a kormánynak és csak 8 fogadott el bizalmatlansági indítványt.

a maga útján tovább és megakadályoznia és megtorolnia a kisebbségnek minden újabb jogtalan erőszakát.

A kisebbségnek ellenben föl kell vennie az alkotmányos ellenőrzés és bírálat köteles szerepét, és a kisebbséget egyedül megillető jogok terén, az érvek harcában kell a saját elveiért küzdenie. Ha ezt meg nem tenné és megismételné a jogtalan kisebbségi erőszak botrányait és merényleteit, akkor a magyar parlamentarizmusnak is ki kellene építenie a fegyelmi rendszabályoknak azt az egész rendszerét, amely minden más parlamenti államban hatékonyan védi meg a törvényhozó testület munkaképességét, rendjét és méltóságát. Mint e kérdés egyik legalaposabb ismerője, igen helyesen utalt Návay Lajos a franciaországi házszabályok idevágó rendelkezéseire,¹ amelyek büntető szankcióval kötik össze már az egyszerű elnöki rendreutasítást is, és e szankciót a vétségek súlyossága és megismétlődése szerint fokozzák.^{1 2} De ezekben a házszabályokban egy hézag van, amelyet nekünk, fájdalom, ki kellene töltenünk. Sehol sincs rendelkezés olyanokkal szemben, akik nem respektálják a Ház kizárási határozatát.

— Az ilyen renitenciára nem volna példa a külföldön?

— Egyetlen egy ily eset fordult elő Franciaországban, ahol azt az elnök brevi manu elzárással torolta meg.³ Különben sehol a külföldön hasonló eset nem történt, mert nincs kisebbség, amely rá merne lépni az erőszaknak erre az útjára. Hiszen magára vonná nyomban a többség drákói szigorát. Csakis miénk a szomorú dicsőség, hogy ellenzéki pártok az engedetlenséget hirdetik. Példátlanul álló eset ez az összes parlamentek történetében. Nincs testület a kerek világon, amely eltúrné azt, hogy ilyen megcsúfolás, törvényes jogkörének ilyen vakmerő megsértése érje saját tagjai részéről. E jelenséggel szemben a magyar képviselőháznak a nemzet iránti kötelessége a védekezés és e védekezésnek, nézetem szerint, legenyhébb formáját választja akkor, amikor kirekeszti tagjai sorából azt, aki jogos határozatának nyíltan ellenszegül. Hogy erre nem találunk példát a külföldön, az nagyon természetes; mert hiszen, mint mondtam, példátlanul áll a parlamentarizmus ellen intézett az a merénylet is, amelyet ártalmatlanná kell tennie a magyar törvényhozásnak.

—Nem gondolja Excellenciád, hogy ily módon a többség a kisebbséget egyszerűen megfoszthatja mandátumától?

¹ T. i. a „mandátumfosztó javaslat“ bizottsági tárgyalásakor. (.344. sz. jegyzet).

² L. erről Bonnard már id. m. 483. s k. 1. a francia képviselőház házszabályainak a fegyelemre vonatkozó XIII. fejezetét.

³ Ez a Baudry d'Ascon-féle eset. (345).

—Aggályára igen egyszerű lehet a válaszom. Eltekintve attól, hogy valakinek ismételt megelőző rendreutasítás után több ízben kell oly viselkedést tanúsítania, amely a 255-ik szakasz alkalmazását kívánja meg, hogy vele szemben kizárási határozat hozassék, tehát nem valószínű, hogy bármilyen erőszakos elnöklés mellett is ebbe a helyzetbe jussanak a parlamentnek valóban érdemes működést kifejtő tagjai: mondom, eltekintve ettől, a mandátum megfosztására csak akkor kerülhet a sor, ha szabályszerűen kizárt képviselő e kizárási határozatnak nem engedelmeskedik. Így tehát lehetetlen azt alkalmazni a Ház bármilyen oly tagjával szemben, aki meghajlik a kizárási határozat előtt.

— De azért, úgy-e, Kegyelmes Uram is kívánatosnak tartana, hogy a mandátumfosztó javaslatra ne legyen szükség?

— Természetesen, minden tisztességesen gondolkodó magyar embernek azt kell kívánnia, hogy ilyen kényszereszközök nélkül vehessük fel újból a normális alkotmányos működés fonalát. A nemzet nagy érdekei fűződnek hozzá, hogy ezen a téren minden párt betöltse a maga hivatását és hogy ezt a túlságosan kicsiny nemzetet ne szaggassa hosszú időre ellenséges táborokra a pártszenvédeley. Mindnyájunknak tehát mindent el kell követnünk abban az irányban, hogy a kisebbségre nézve megkönnyítsük a normális parlamenti működés újból való felvételét,

— Milyen módon képzelné ezt, Kegyelmes Uram?

— Ami ezt illeti, az elsősorban a többség politikai vezetésének kérdése, ami természetesen nem az én feladatom. Ennélfogva nem is tarthatom hivatásomnak oly konkrét eszmék fölvetését és taglalását, amelyek esetleg prejudikálhatnának a felelős tényezők elhatározásának és csak komplikálnák a helyzetet.

—Az ellenzéken nagyon sok szó esik a személyi kérdésekről . . .

—Ami a személyi kérdéseket illeti, mindenekelőtt a leghatározottabban tiltakoznom kell az ellen a feltevés ellen, mintha a szóban forgó személyek bármelyike is hitvány egyéni önzés vagy nagyravágyás szempontja szerint irányítaná eljárását, mikor a nemzet életbevágó érdekei forognak kockán. De éppen a kérdéshez fűződő nagy nemzeti közérdek azt is kötelességévé teszi mindenkinek, hogy az önzetlenség és nagylelkűség pózát ne vállalja akkor, ha ez nemzeti közérdekbe ütközik. Ennélfogva egészen másképp áll a kérdés, a házelnökre és a miniszterelnökre. A jelenlegi házelnöknek egészen rend-

kívüli viszonyok között egészen rendkívüli feladatot és kötelességet kellett az elnöki székben teljesítenie, olyat, amely éles személyi ellentétbe hozta a képviselők egyrészével és ezeknél természetes animozitást hagyott vissza az ő további elnöki működése iránt is. Így állván a dolog, a közérdek is úgy hozza magával, hogy az a férfiú, akit egyedül terhel a szükségessé vált rendkívüli intézkedések ódiума, helyét a kellő pillanatban másnak engedje át.

A miniszterelnökre nézve egészen más a helyzet. Egész küzdelmünk a parlamentárizmus helyes alapelveinek megmentésére, a krónikus obstrukcióból származott kisebbségi erőszak megtörésére irányult. A többségi elvet kellett alkotmányos jogába visszahelyeznünk és a nemzeti önkormányzatnak azt az alaptételét érvényrejuttatnunk, hogy a parlament vezetésére és a kormányzatra gyakorlandó parlamenti befolyásra a parlament többsége van hivatva. Ennek fejtetőre állítása, az igazi felelősség elhomályosítása és a nemzeti akarat elzibasztása az, ha a kormány összeállításába a kisebbség beleszólást igényel magának. És valóságos merényletet követne el a nemzet jogai és létérdeke ellen az a miniszterelnök, aki az utolsó hónapok küzdelmei alatt újabb jogcímet szerzett a többség bizalmára és lelkes támogatására, hogyha a kisebbség kiengesztelése végett hamis nagylelkűségből otthagyná a helyét. Az a többség, amely eltűrné azt, hogy vezérétől megfossa a kisebbség ellenszenvé, abdikalna nemcsak saját jogáról, hanem a nemzetéről is. Egy ilyen téves cselekedet küzdelmünknek a nemzet számára kivívott gyümölcsöt dobná oda.

—Végül engedje meg Excellenciád, hogy véleményét kérjem Andrassy Gyula gróf legutóbbi cikkéről, amelyben Andrassy a házszabályrevízióval foglalkozik.¹

—Mint mondtam, nem szívesen megyek bele konkrét kijelentésekbe, de azt készséggel konstatom, hogy Andrassy Gyula utolsó cikkében határozott közeledés nyilvánul meg. Különösen szerencsésnek tartom azt a gondolatát, hogy az ellenzék kezdeményezésére vagy legalább is vele egyetértően olyan újabb házszabályjavaslatot fogadjon el a képviselőház, amelynek lényeges tartalma a június 11-én elfogadott szakaszokkal megegyezik. Ez a gondolat, ha talán nem is egészen az Andrassy Gyula által kontemplált formában, alapjául szolgálhatna egy olyan megegyezésnek, amely kihúzza a szituációból a házszabálykérdés méregfogát...“²

¹ Andrassy itt szóbanforgó szept. 1-i cikkét a bevezetésben ismertettük.

² Lukács László miniszterelnök a maga részéről szintén kijelentette, hogy ami Andrassy szept. 1-i cikkének a házszabályokra vonatkozó részét illeti, nem

Tisza fejtegetései természetesen erős visszhangot keltettek az ellenzéki oldalon.

Andrássy szept. 5-én válaszol. Hangoztatja, hogy egyedül a házszabálykérdés rendezésével, mint Tisza gondolja, nem lehet a válságot megoldani. Az ellenzék azzal sem érheti be, hogy Tisza távozik, de Lukács maradhat. Ez csak személyi változást jelentene, már pedig az ellenzék a rendszerváltozásra veti a súlyt. (B. H. 1912. szept. 6. sz.)

Ugyancsak Andrássy folytatta szept. 1-i fejtegetéseit a béke feltételeiről a Magyar Hírlap szept. 8-i számában. Talán a házszabálykérdés kielégítő rendezésénél is fontosabb — úgymond — a véderőtörvényre vonatkozó reparáció. Ami pedig a személyi követeléseket illeti, az ellenzék nem elégedhetik meg Tisza távozásával, Lukács Lászlónak is mennie kell.

Andrássy mellett Kossuth és Justh is hasonló álláspontra helyezkedett a béke feltételeiről szóló szept. 7-i hírlapi nyilatkozatában. (B. H. 1912. szept. 8. sz.)

Szept. 8-án Mádon, Bernáth Béla Kossuth-párti képviselő beszámolója alkalmával Apponyi is beszédet mondott melyben ismételte az ellenzék ismeretes álláspontját a tárgyi és személyi reparáció szükségességéről és a kormány elleni kérlelhetetlen harorról. A tárgyi reparációt így határozza meg: „ami jún. 4-én és azóta történt, különösen a véderőtörvénynek szabálytalan megszüntetése és a házszabálynak törvénytelen módosítása: azt reparálni, közjogilag orvosolni kell”.¹ A személyi reparáció röviden ez: „a nagy alkotmányértés két főrészesének távozása”. (B. H. 1912. szept. 10. sz.)

De nyilatkozott a béke feltételeiről maga a szövetkezett ellenzék intézőbizottsága is a nyári szünet után szept. 10-én tartott első ülésében.^{1 2}

A hozott határozat két első bekezdése így szól:³

„A szövetkezett ellenzéki pártok intézőbizottsága egyértel műén kijelenti, hogy mindaddig, míg a képviselőháznak ezévi jún. hó 4-én tartott (délelőtti) ülésében és az azóta lefolyt időszakban a képviselőház elnöke, a kormány és a többség által elkövetett jog- és törvényellenes cselekmények megfelelő formában orvosolva nem lesznek, a parlament rendes működését lehetetlennek tartja. Kijelenti továbbá, hogy a törvénytelenül létrejött házszabálymódosítást kötelezőnek el nem ismeri és annak magát alá nem lát semmi nehézséget fennforogni, hogy a normális parlamenti tárgyalás megkezdésének előfeltételeként a házszabályok pártközi tanácskozás útján részletes revízió alá vétessenek. (Lukács Lászlónak a Búd. Tud. útján tett ezt a nyilatkozatát 1. a B. H. 1912. szept. 5-i számában.)

¹ Íme, a „tárgyi reparáció“-nak határozatlan, semmitmondó formulája!

² Andrássy a szövetkezett ellenzék egyelőre még nem a parlamentben, hanem csak „kivülről“ (publicisztikai tevékenységével) támogatta.

³ L. a B. H. 1912. szept. 11-i számában „Az ellenzék határozata“ c. tudósítást.

veti.¹ Kimondja végül, hogy míg Tisza István gr. és Lukács László, akik e tényéért a teljes felelősséget viselni kötelesek, állásukat el nem hagyják, a kibontakozást kizártnak tartja.

A választójogi reform haladéktalan megalkotását az ellenzék a béke elengedhetetlen feltételének tekinti. Azokhoz a megállapodásokhoz, amelyeket az ellenzéki pártok idevonatkozóan létesítettek, a leghatározottabban ragaszkodik és eme keretek megszüikítéséhez semmi szín alatt sem járul hozzá.⁴

A szövetkezett ellenzék intéző bizottsága tehát az előzőkből már jól ismert tárgyi és személyi reparáción kívül a parlamenti béke elengedhetetlen feltételének a választójogi reform oly irányú megalkotását tekinti, mely a szövetkezett ellenzéki pártoknak a képviselőház jún. 1-i ülésén előterjesztett békefeltételeiben foglalt választójogi pontozatok (339) elfogadását is jelentette volna.

Már pedig ez az utóbbi követelés is ellentétben állott a többség idevágó felfogásával.^{1 2}

A parlament nyári szünete tehát nem hozott enyhülést a vég sokig kiélesedett politikai helyzetben. A két ellenséges tábor minben sem közeledett egymáshoz.

350. 1912. szept. 17-i országos ülés. — Gr. Tisza István elnöki igazoló jelentése a botránycsináló képviselők elleni eljárásáról. (Napló XVII. k. 84—85. l.) Andrassy a szövetkezett ellenzékhez csatlakozik. — Andrassy és Tisza nyilatkozata a szept. 17-i rendőri kivezetésekről és az aznapi képviselőházi jegyzőkönyv adatainak hitelességéről. — Tömeges eltávolítások és kizárások a szept. 18-i ülésen, idevágó elnöki jelentés és a Ház elnapolása. — A szocialisták újabb tüntetése. — Binding a szept. 17-i ülésről; teljesen jogszerűnek mondja Tisza eljárását. (Előzmények: szept. 16-i pártértekezlet; Andrassy nyilatkozata jövőbeli magatartásáról; újból súlyos rendzavarások és tömeges eltávolítások a szept. 17-i ülésen.)

Az országgyűlés királyi elnapolása szept. 17-éig — sajnos — nem váltotta be azt a reményt, melyet gr. Tisza István jún. 27-i

¹ A házszabály módosító érvénytelenségét az ellenzék jún. 11. (344) óta állandóan hangoztatja.

Így pl. Apponyi a „Budapest“ 1912 júl. 5-i számában ezt írja: „Az új házszabály nem házszabály; senkit se kötelez, jogérvénnyel nem bír.“ (B. H. 1912. júl. 6-i sz.)

² L. erre nézve Lukács László miniszterelnök jún. 2-i elutasító választás (339) és aug. 15-i nagyenyedi beszámolójának a választójoggal foglalkozó részét, végül pedig Tiszának a Magyar Figyelő 1942. szept. 1-i számában megjelent nagyérdékű tanulmányát „A választójogi reform küszöbén“ címmel, (öszszes Munkái I. k. 206. s k. l.) Ebben Tisza óva inti nemzetét a nyers általános választójog veszélyeitől és a szavazati jog szükségessé vált kiterjesztésének két korrektívumául — az országgyűlési képviselők választásáról szóló 1913: XIV. t. c.-nek beharangozva — a 30 éves korhatárt és a hat osztályú népiskola sikeres elvégzését ajánlja.

elnöki búcsúztatójában (344) hangoztatott. Legkevésbé sem teremtette meg a nyugodt, sikeres parlamenti munka feltételeit. Pedig már félévvel előbb jött létre az orosz kéz (Hartwig belgrádi követ) kovácsolta, a Monarchiát létérdekeiben fenyegető balkáni szövetség alapszerződése és már csak három hét választott el a balkáni háború kitörésétől.^{1,2}

Szept. 16-án, a szept. 17-i ülés előestéjén, a képviselőház valamennyi pártja értekezletet tartott.

A munkapárt értekezletén Lukács László miniszterelnök nagy beszédben foglalkozott a szövetkezett ellenzék intéző bizottságának szept. 10-i határozatával (349), újból hirdetvén pártjának a békés megoldásra való készséget. Hozzátette azonban, hogy az esetben, ha minden békés szándékuk hajótörést szenvedne s ezért folytatódna a harc: ennek következményeieért elhárítják maguktól a felelősséget.

Ugyancsak a Budapesti Hírlap szept. 17-i száma („Andrássy Gyula gr. nyilatkozata“ címmel) közli Andrássynak a politikai helyzetről és további magatartásáról a B. H. tudósítójának tett nyilatkozatát: „Én eddig távoltartottam magam — úgymond — az ellenzék akciójától. De ha látom azt, hogy az erőszak folytatódik, akkor csatlakozom az ellenzékhez... Nem bánom, bármi történjék is velem, küzdeni fogok. Magam is obstruálok“.³

Ezen alkalommal Tiszáról így nyilatkozott: „Tisza István grófnak, akit mint hazafit és mint becsületes embert becsülök, egyik legnagyobb hibája, hogy mindenkor pártember és elsősorban az“.

A jún. 27-én királyi kézirattal elnapolt országgyűlés mindkét Háza szept. 17-én tartott újból ülést.

A főrendiház ülése normálisan folyt le és csak néhány percig tartott. Annál botrányosabb jelenetek színhelye volt a képviselőház.

A Budapesti Hírlap 1912. szept. 18-i száma a következő sorokkal vezeti be a szomorú emlékü szept. 17-i képviselőházi ülésről szóló tudósítását: „A félelem és reménykedés között várt szeptember tizenhetedike elérkezett... De senki oly pesszimistikusan nem látta előre a fejleményeket, ahogy előttünk kibontakoztak... Soha

¹ Ez t. i. a Szófiában 1912. márc. 13-án aláírt szerb-bolgár szerződés, melyhez néhány hónapon belül Görögország és Montenegro is csatlakozott. (A balkáni szövetség megalakulásáról l. Stieve, i. m. 95. l. L. még erre nézve Giesl i. ni. 227., Boghitschewitsch i. m. l. 100. s k. sz. és III. k. 129. s k. l., Gooss i. m. 95. s k. l. és Luckwaldt Politische Geschichte des Weltkrieges c. könyvének II k., 1922., 104. l.)

² Montenegro már okt. 8-án hadat üzent Törökországnak.

³ Andrássy szavának állt és ő, ki hosszú idő óta szept. 17-én jelent meg újból a Házban, csakugyan részt vett az ellenzék obstrukciójában. Andrássy perszo elhallgatja, hogy az ellenzék parlamenti akcióját jún. 4-étől fogva nagyarányú publicisztikai tevékenységével állandóan hírlapilag támogatta.

ehhez fogható nap még- nem volt a magyar törvényhozás történetében. ¹ Egy nap, amely korán reggel végzetes határozattal kezdődött; ² minden tanácskozás nélkül, pusztán a tagolatlan láрма és macskazene elemi kitörésével folytatódott és a rendőrség beavatkozásával késő este ért véget”.³

Annyi bizonyos, hogy Tisza István házelnök a délelőtt 10 óra 20 perckor kezdődő ülésen csak az országgyűlést jan. 27-től elnapoló királyi kéziratot olvastathatja fel, elnöki előterjesztéseit azonban egy kivételével az ellenzék rendezte pokoli hangversenyben órákon át tartó hiábavaló kísérletezés ellenére sem tehette meg. És csak az ülés négyeszeri felfüggesztése és közben a rendező képviselők rendőri eltávolítása után terjeszthette elő szokásos igazoló jelentését a botrányt okozó és a tanácskozást lehetlenné tevő tagok elleni eljárásáról.

Az elnöki igazoló jelentés magyarázataként a következőkben egészen röviden megrajzoljuk a szomorú emléké szept. 17-i képviselőházi ülés képét, összefoglalóan előrebocsátva, hogy mindaz, ami akkor történt, hatványozott mértékű ismétlődése a jún. 4-ének délutánján és az azt követő napokon (340—343) lejátszódott botrányos és szégyenteljes jeleneteknek. A lármás obstrukció olyan paroxizmusa, mely a „klasszikus” osztrák mintának, az osztrák képviselőház legvadabb rendbontó elemeinek is becsületére vált volna. Íme, néhány jellegzetes mozzanat:

Az ülés megnyitása végett az elnöki emelvényen megjelenő Tiszát a baloldal fülsiketítő lármája fogadja.⁴ Meggyalázó kifejezések röpködnek Tisza és Lukács felé. Elnök felolvastatja újból az elnapoló királyi kéziratot, majd nagynehezen — a folytonos zajtól minduntalan félbeszakítva — jelentést tesz a Háznak a király születése napján tolmácsolt szerencsekívánatokról. De már többi előterjesztését ismételt kísérletei ellenére sem sikerült megtennie; szavait elnyelte a különféle lármás hangszerek okozta mind erősebben tomboló káotikus hangzavar. Hiába függeszti fel háromszor az ülést, minden szünet után lehetőleg még fokozódó zaj teszi lehetlenné a tárgyalást. Végül a negyedik szünet közben délután félőtkor megjelennek a rendőrök (2 tiszt és 100 gyalogrendőr), a júniusi parlamenti szerepléséről már ismert Pavlik rendőrfőfelügyelő vezetésével.

Az ellenzék új taktikát kezd. Mintegy 100—120 képviselő az

¹ Hát 1904. dec. 13? (242).

² A szövetkezett ellenzék ugyanis a szept. 17-i ülés előtt az Országház kupolacsarnokában értekezletet tartott. Ez alkalommal Décsy Zoltán adta ki a jelszót és mondta ki az egyhangú határozatot, mely szerint „a harcot ugyanott és ugyanolyan eszközökkel folytatják, ahol és ahogy júniusban abban hagyták”.

³ Este 9 óra 50 perckor, miután a különböző előterjesztések után a pénzügyminiszter is előadta az 1913-i költségvetésre vonatkozó rövid exozéját.

⁴ Az 1912. szept. 17-i képviselőházi ülés dióhéjba szorított vázlatát a Napló XVII. k. 80—86. lapján foglalt hiteles adatok alapján, a rendőri eltávolításokról szóló részt pedig a B. H. 1912. szept. 18-i számában található parlamenti tudósítás és Pavlik rendőrfőfelügyelő alább említett nyilatkozata nyomán adom.

ülésterem közepén összefogódzva, magát asztalokkal és székekkel eltorlaszolja, várja a rendőröket és az elnöki jegyzékben foglalt eltávolítandó képviselőket élő szoros gyűrűként veszi körül, hogy ne lehessen őket egyenkint kivezetni, csak együtt valamennyit. A rendőri karhatalom kénytelen tehát az elnökileg kitiltottakon kívül a velük egybekarolva lévő többi ellenzéki képviselőt is eltávolítani, miután előzetesen semmit sem használt az elnöki rendelkezésre hivatkozó Pavlik mintegy másfél órai kérésére, hogy az illetők önként távozzanak. Ezen művelet közben valóságos kézi-harc fejlődött ki a terem közepén összefogódzva álló ellenzék és a rendőrök között. Mintegy két órai elkeseredett dulakodás után végre sikerült a terem kiürítése.

Összesen 60 képviselőt távolítottak el több-kevesebb erőszakkal. Apponyit is ki akarták vezetni, végül hosszas küzdelem után mégis a teremben maradt. Néhány hívével együtt Andrassy is csatlakozott a szövetkezett ellenzék ellenszegülő csoportjához. A tömeges eltávolítások után az ülésterem csatateréhez hasonlított.

Mikor a rendőrök kivonultak, — este negyed kilenc után —, eltávoztak a ki nem vezetett ellenzéki képviselők is.

Nyomban ezután a munkapárt ismét elfoglalta helyét az ülés-teremben és félkilenckor újból megnyílt az ülés.

Következett gr. Tisza István elnök igazoló jelentése:

Elnök: Az ülést újból megnyitom.

Mielőtt felvehetném az elnöki előterjesztéseknek félbeszakadt fonalát, méltóztassék megengedni, hogy pár szóval jelentést tegyek azokról az eseményekről, *(Halljuk! Halljuk!)* amelyeknek az utolsó órák lefolyása alatt szemtanúi voltunk és elnöki kötelességemhez képest házszabályaink 255. §-a értelmében megtegyem a t. Háznak abban előírt elnöki előterjesztésemet. *(Halljuk! Halljuk!)*

T. Ház! Azok az események, amelyek itt a mai egész napon keresztül lefolytak, kell, hogy a szomorúság és a szégyen érzetével töltsenek el minden helyesen gondolkozó magyar embert; *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* minden magyar embert, akiből a pártszenvedély nem ölte ki a nemzeti büszkeséget és a hazája jó hírnevéhez való hűséges ragaszkodást; *(Zajos helyeslés és taps.)* minden magyar embert, aki nem nézheti tétlenül, miként pazarolják el, miként szaggatják rongyokra, miként tiporják sárba a nemzetnek azokat az erkölcsi kincseit, amelyekhez egy ezredéves dicsőséges múlt minden szent emléke tapad, amelyeket apáinknak hagyományos hazaszeretete, bölcsesége, áldozatkészsége, politikai belátása, bőven kiontott vére *(Úgy van! Úgy van!)* és férfiasán eltúrt szenvedései szereztek meg a nemzetnek. *(Zajos éljenzés és taps.)*

Ezeknek a kincseknek vagyunk mi, a mai nemzedék, le-
teteményesei. Nem mi szereztük ezeket. Boldog örökösei va-
gyunk apáink érdemeinek. A mi hivatásunk csak az, hogy meg-
őrizzük azt, amit ők ilyen drága áron szereztek. És örökre meg-
lenne bélyegezve a történelem ítélőszéke előtt ez a nemzedék,
ha akkor, amidőn minden tekintetben szabadon rendelkezhetett
sorsáról; ha akkor, amidőn kezébe adatott sorsának intézése:
könnyelműen prédálná el, dobná el magától ezt a szent, haza-
fias örökséget. *(Úgy van! Úgy van! Zajos helyeslés.)*

T. Ház! Hogy mit követ el a magyar nemzettel szemben
az, aki sippal, dobbal, trombitával, *(Felkiáltások: Cintányér-
ral!)* utcai gyerekekhez illő legkülönbözőbb fegyverekkel *(Úgy
van! Úgy van!)* akar politikai tevékenységet kifejtetni a ma-
gyar parlamentben, — erről nincs nekem mit beszélnem. *(He-
lyeslés.)*

De igenis mondhatom azt, hogy ilyen jelenségek, hogy egy
szabályszerűen meghirdetett, összehívott gyűlésnek már meg-
nyitása ilyen módon megakadályoztassék és lehetetlenné tétel-
sék: példátlanul állnak szabadságra érett nemzetek történeté-
ben *(Igaz! Úgy van!)* és hogy halálos ítéletét mondaná ki az
a nemzet, amely megtorlás nélkül túrná el ezeket a jelensége-
ket. *(Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés.)*

Kende Péter: Gyávaság lenne!

Elnök: T. Ház! A képviselőház méltóságának, rendjének,
tisztségének ilyen durva sérelme esetére a házszabály ¹ a men-
telmi bizottsághoz való utasítást rendeli el, amennyiben azon-
nali intézkedésnek szüksége fenn nem forog. Elismeri tehát
világosan a házszabály, hogy lehetnek esetek, amidőn azonnali
intézkedés szüksége forog fenn, *(Úgy van! Úgy van!)* amint
hogy természetes is, hogy ad absurdum vitetnék egész alkot-
mányos életünk, a magyar nemzetnek minden joga, minden
szabadsága, ha nem volna mód megtenni azokat az intézkedé-
seket, amelyek a parlament működését, a parlament határozat-
hozatalát, magát a mentelmi bizottsághoz való utasítást is tel-
jesen lehetetlenné tevő ilyen anarchisztikus és ilyen nihilista
jelenetekkel szemben meglehetősen. *(Úgy van! Úgy van! Élénk
helyeslés.)*

Beszél tehát a házszabály azonnali intézkedés szükségéről;
de ennek az intézkedésnek mikéntjére vonatkozólag nem tartal-
maz tételes rendelkezést. Hogy azonban ezeket az intézkedése-
ket, kinek kell végrehajtania, azt megmondja a dolog termé-
szete, *(Úgy van! Úgy van!)* és megmondja az 1848: IV. L-c.,^{1 2}
(Úgy van! Úgy van!) amely a Ház rendjének, a Ház tárgyalá-

¹ A házszabályok 255. §-a.

² Az 1848: IV. t.-c. 10. §-a.

eainak örülni a Ház elnökét jelöli meg. *(Élénk helyeslés.)* És én azt hiszem, kötelességeiről feledkeznek meg az elnök és nem volna méltó erre a díszes székre, ha ilyen rendkívüli merényletekkel szemben ezt a kötelességét nem gyakorolná, ezzel a törvényes jogával nem élne. *(Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps. Zajos felkiáltások: Éljen Tisza!)*

Legyenek róla meggyőződve, hogy amely percben azt venném észre, hogy eljárásom a ház többségének feltétlen helyeslésével és az én csekély személyem a ház többségének bizalmával nem dicsekedhetik, könnyű szívvel hagynám ott az elnöki széket. *(Zajos felkiáltások: Éljen Tisza! A ház tagjai felállónak. Hosszantartó zajos éljenzés és taps.)* De arról biztosítom a házat, hogy addig, amíg az önök bizalma ezen a felelősségteljes és díszes polcon megtart; addig, amíg a magyar parlament rendjének, munkaképességének, tisztességének és politikai súlyának felelős öre elsősorban én vagyok: híven fogom ezeket a szent kincseket megőrizni *(Hosszantartó zajos éljenzés és taps. Zajos felkiáltások: Éljen Tisza!)* és szembe fogok szállani mindenkivel, aki szenvedélytől elborult lélekkel, öngyilkos kezekkel tör a magyar nemzet szabadsága, a magyar nemzet alkotmányának élete ellen. *(Hosszantartó zajos helyeslés és éljenzés.)*

Én tehát, t. Ház, megtettem az azonnali intézkedéseket a jelen esetben is; *(Zajos helyeslés.)* gondoskodtam arról, *(Élénk helyeslés.)* hogy azok a képviselő urak, akik durván megsértették a ház rendjét, tisztességét és méltóságát s lehetetlenné tették a tanácskozást, hogy azok a képviselő urak a házból eltávolítottassanak. *(Élénk helyeslés.)*

Ezen eljárás közben, annál a körülménynél fogva, hogy ezen képviselő urakkal más képviselő urak azonosították magukat és hogy az én törvényes parancsamat teljesítő, az én rendelkezésemre, az én felelősségemre bejövő rendőrséggel szemben e képviselő urakat oltalmukba vették, kénytelen volt a karhatalmi kirendeltség bizonyos eljárást folyamatba tenni más képviselő urakkal szemben is. *(Élénk helyeslés.)*

Ezen eljárás azonban, amelyért szintén én vállalom a felelősséget... *(Élénk felkiáltások: Oszdjuk mi is! Mindnyájan vállaljuk! A nemzet előtt viseljük!)*

Ezen eljárás azonban nem terjedt ki egyébre, mint hogy ők abbéli törekvésükben megakadályoztassanak, hogy lehetlenné tegyék az elnök parancsának végrehajtását. *(Helyeslés.)* Amint e parancs végrehajtatott, mindazon képviselő urak számára, akikre a kizárási rendelet nem vonatkozik, nyitva állnak az ajtók és nyitva áll a mód és lehetőség ide bejönni s a ház tanácskozásaiban részt venni. A helyzet tehát most is az,

hogy nyilvánvaló valótlan-ságot állít az, aki azt mondja, hogy az egész ellenzék a képviselőházból kitiltott. (*Helyeslés.*)

Egy hang (a jobboldalon): Hazudnak, mint mindig! Egyebet sem tudnak.

Elnök: T. Ház! Felkérem a t. Házat, hogy az elnöknek azt az eljárását, hogy a botrányt okozó és a ház tanácskozásait merőben lehetetlenné tevő képviselők kizárását elrendelte és végrehajtotta, utólag jóváhagyólag tudomásul venni és helyeselni méltóztassék. (*Élénk helyeslés.*) Kimondom tehát a határozatot, hogy a ház az elnök ezen eljárását jóváhagyólag tudomásul veszi és helyesli. (*Élénk helyeslés.*)

Majd kérte az elnök a botrányt okozó képviselőknek a mentelmi bizottsághoz való utasítását, mit a Ház egyhangúlag elhatározott. Ennek utána végre zavartalanul megtehetette egyéb előterjesztéseit.

Nem hagyhatjuk említés nélkül, mert hozzájárul a szept. 17-i ülés történetének ismeretéhez, hogy az akkor történt rendőri kivezetésekről és az aznapi képviselőházi jegyzőkönyv adatainak hitelességéről Andrassy és Tisza nyilatkozatot tett, amelyről a Budapesti Hírlap 1912. szept. 19-i számában ¹ a következőket olvassuk:

Gr. Andrassy Gyula a Magyar Hírlap tudósítója előtt kijelentette, hogy Pavlik rendőrfőfelügyelő a szept. 17-i kivezetések alkalmával többször ismételte, hogy parancsa van az *összes* ellenzéki képviselők eltávolítására, amennyiben az elnökileg kitiltott képviselőkhez másképp nem juthat hozzá s így a kitiltottak eltávolítására vonatkozó elnöki parancsot nem teljesíthetné.² Nyilatkozott továbbá Andrassy a szept. 17-i ülésen történetekkel kapcsolatban a képviselőházi jegyzőkönyv adatainak hitelességéről is.

Gr. Tisza István Andrassy kijelentéseire a következőket jegyezte meg:

„1. Mindenütt a világon rendzavarónak tartják azt, aki a rendőrséget egy illetékes helyről nyert parancs végrehajtásában megakadályozza.

2. Andrassy Gyula gr. igen jól tudja, hogy *csak a névsorban* foglalt képviselők kivezetését rendeltem el. Hiszen ezt Pavlik

¹ L. ott a „Tisza és Andrassy“ c. közleményt. A renitens ellenzék eltávolításának részleteiről a nyilvánosságnak beszámol maga Pavlik Ferenc rendőrfőfelügyelő szept. 19-én kelt terjedelmes nyilatkozatában, mely a napilapok szept. 20-i számában található. (Így „Pavlik nyilatkozata“ címmel a B. H. 1912. szept. 20-i sz.)

² Ennek az állításnak ellentmond nemcsak Tisza alább következő kijelentéseinek 2. pontja, hanem Pavlik szept. 19-i nyilatkozatának azzal egyező következő passzusa is: „Én az elnök úrtól olyan utasítást *nem* kaptam, hogy az *összes* ellenzéki képviselőket távolítsam el; erre szükségem *nem* is volt, mert az eltávolításra jogot adott nekem a rendőrségi törvény és az eljárási szabály“.

főfelügyelő nekik ismételten elmondta és a rendzavarásban addig részt nem vett képviselőket ismételten kérte, hogy a rendőrséget feladata teljesítésében ne akadályozzák. Ennek azonban fogantja nem volt s Pavlik főfelügyelő azzal jött hozzám, hogy az ellenzéki képviselő urak azt kívánják, hogy valamenynyik kivezetésére adjak parancsot. Amire azt válaszoltam — véletlenül több tanú előtt —, hogy én újabb rendeletet nem adok. Az én rendeletem a neki átadott névsoron lévő képviselők kivezetésére szól. Ezt hajtsa végre, ennek akadályait hátrítsa el s ha másképpen nem menne, mint a kitiltott képviselőkbe bekapaszkodó *mártír jelölteknek* a teremből való kiszorításával: világosan jelentse ki, hogy ezek az urak a kitiltottak eltávolítása után visszamehetnek.

3. A (szept. 17.) délelőtt folyamán mindössze két elnöki bejelentésre vonatkozó határozat került a jegyzőkönyvbe;¹ t. i. az elnapoló királyi leirat felolvasása és az ő Felseége születésnapja alkalmával kifejezett jókívánatokra vonatkozó felhatalmazás. Ezeket az ülés elején — aránylag gyengébb zenekari kíséret mellett — sikerült úgy elintézni, hogy szavaimat a gyorsírók és a képviselők közül számosan hallhatták. Azután a fokozódó zajban egyszerűen markíroztam a harmadik bejelentés^{1 2} elmondását, amit, azonban este a kivezetések után teljes csendben intéztem el.³ Mindaz tehát, amit Andrassy Gyula a jegyzőkönyvbe szabálytalanul beiktatott határozatokról mond, túlzgatott fantázia beteges szülöttje.⁴⁴

Ami már most a hasonlóan botrányosnak ígérkező szept. 18-i ülésre nézve tett hivatalos intézkedéseket illeti, a lapok szept. 18-i száma félhivatalos jelentést közöl, amely szerint ezen ülésre vonatkozólag az illetékes tényezők részéről abban történt megállapodás, hogy szept. 18-án sem lesz sem katonai, sem rendőri kordon a parlament körül, csupán olyan készenlet lesz, mint a szept.

¹ Ég a Naplóba. (XVII. k. 80—81. 1.)

² Ez t. i. a belügyminiszter értesítése a király születésnapján és Szent István napján tartandó istentiszteletekről.

³ Sőt Tisza előzetesen megismételte a délelőtt folyamán tett előterjesztést a király születésnapján tolmácsolt szerencsekívánatokról.

⁴ A szept. 17-i képviselőházi ülés történetéhez tartozik az is, hogy szept. 18-án a főrendiház ülésén napirend előtt az ellenzéki gr. Hadik János tette szóvá a szept. 17-i képviselőházi eseményeket. Arra kérte a miniszterelnököt, mentse meg a végső katasztrófától az országot és hagyja ott székét, hogy az alkotmányos rend helyreálljon.

Lukács László erre kijelentette, hogy az előző napi botrányos és szégyenteljes jelenetekért, amelyek a képviselőházban lejátszódtak, az ellenzékre hárul a felelősség, amely a Ház rendes tanácskozását a legképtelenebb eszközökkel megakadályozni törekedett. Az a parlament, melynek elnöksége ezt eltűné, saját halálos ítéletét írnia alá.

17-i ülés alkalmával. Ilyenformán minden képviselő szabadon be-mehet az ülésterembe, miután a szept. 17-i rendőri beavatkozás csak kivezetés volt, kitiltás szept. 17-én nem történt,¹ az csak a mentelmi bizottság: javaslata alapján hozott házhatározattal történhetik.

A. szept. 18-i ülést illetőleg csak néhány rövid megjegyzésre szorítkozunk.²

Az ülés megnyitásokor újból megszólalnak a baloldal fül-siketítő hangszerei. Szűnni nem akaró nagy zajban Tisza feljegyzi a leglármásabb képviselők nevét és felfüggeszti az ülést. Intézkedésére ismét bevonul Pavlik vezetésével a rendőrség. Ez alkalommal azonban az ellenzék önként kivonult, még mielőtt Pavlik távozásra szólította volna fel az elnök által feljegyzett képviselőket. Az ellenzék ugyanis az ülés előtt úgy határozott, hogy nem ismétli meg az előző napi taktikát, nem kezd dulakodást a rendőrkkel, hanem a rendőrség bevonulása után nyomban eltávozik az ülésteremből.

Az ülés újbóli megnyitása után Tisza a következő rövid igazoló jelentést tette:

„A mai ülést is azzal a jelentéssel kell kezdenem, hogy azok a gyermekes és szégyenteljes jelenségek, amelyek a tegnapi ülés megkezdésekor beszennyezték a magyar képviselőházat, ma is ismétlődtek. A tegnap kifejtett okoknál fogva azonnal kötelességem volt ama képviselő urak eltávolításáról gondoskodni, akiknek botrányos viselkedése a tanácskozás megkezdését lehetetlenné tette. *(Helyeslés a jobboldalon.)*“

Majd Tisza javaslatára az általa megnevezett 38 rendzavaró képviselőt a ház a mentelmi bizottsághoz utasította.

Az ülés további folyamán a mentelmi bizottság javaslata alapján — szept. 17-i csendháborító viselkedésük miatt — a ház 50 képviselő ellen 30 ülésnapra, 10 ellen pedig 15 ülésnapra szóló kizárási határozatot hozott.

A mindössze két óra hosszat tartó ülésen megválasztották a szept. 23 ára Bécsbe összehívott delegáció képviselőházi tagjait,

¹ Igazában úgy áll a dolog, hogy a szept. 17-i ülésen is volt ugyan kitiltás, amint azt Tiszának fentebb idézett nyilatkozata (2. pont) is elismeri, de csak az elnök egyoldalú intézkedésével, — amire az elnök az akkori házszabályok szerint kifejezetten felhatalmazva nem volt, — nem pedig a házszabályok 255. §-a alapján hozott házhatározattal.

² L. a „Verekedés a Házban“ c. tudósítást a szept. 18-i ülésről a B. H. szept. 19-i számában. A „verekedés“ szó itt azt jelenti, hogy az ülés megnyitása előtt tettlegességre került a sor Beöthy László kereskedelemügyi miniszter (Tisza Istvánnak egyik legbensőbb ifjúkori barátja) és az őt sértő kifejezésekkel illető Zboray Miklós néppárti képviselő között. Beöthy e fellépése volt az oka az azután bekövetkezett általános kavarodásnak mely majdnem általános verekedéssé fajult munkapárt és ellenzék között. Beöthy eljárásáért a Háztól ünnepélyesen bocsánatot kért.

végül úgy határoztak, hogy a delegációk üléséhez tartama alatt a Ház ne tartson ülést.

Említésre méltó, hogy a képviselőházi ellenzék támogatása végett — a „parlamenti erőszak“ ellen és az általános titkos választójog mellett — szept. 18-án este a szocialista munkásság újból (339) véres utcai tüntetést rendezett, mely a május 23-hoz hasonló zavargással és pusztítással járt.¹

Különös figyelmet érdemel, hogy K. Binding, a nagy német büntetőjogász, Die Nothwehr der Parlamente gegen ihre Mitglieder c. 1914. febr. 14-i előadásában² a „házsabályellenes“ obstrukció példajaként éppen a magyar képviselőház 1912. szept. 17-i ülésén az ellenzék és gr. Tisza István házelnök között történt összeütközést választja. Az ülés idevágó eseményeivel foglalkozva, megállapítja, hogy a makacs rendzavarokat Tisza a Házból erőszakkal eltávolította, a nélkül, hogy erre a házsabályok kifejezetten felhatalmazták volna. Majd később a következő nagyérdékű kijelentéseket teszi: „Es kann darüber gar kein Zweifel sein, dass das Notwerreeht des Hauses, das mit seiner Existenz ohne weiteres und ohne jedes geschriebene Wort gegeben ist, in vollem Umfange neben den Satzungen der Geschäftsordnung bestehen bleibt...“³ Daraus ergibt sich, dass auch die Parlamente mit ganz ungenügenden Geschäftsordnungen durchaus in der Lage sind einer tumultuarischen Obstruktion Meister zu werden, und dass der Praesident des ungarischen Abgeordnetenhauses seinerzeit (vagyis 1912. szept. 17-én) gegenüber der obstruierenden Minorität *vollkommen rechtmässig* gehandelt hat. Er hat nur das Notwehrrecht des Hauses mit der gebotenen Energie zur Durchführung gebracht!“⁴

¹ L. „A szocialisták tüntetése“ c. közleményt a B. H. 1912. szept. 19-i számában.

² Vortrag gehalten in der Gehe-Stiftung zu Dresden am 14. Februar 1914. (Vorträge der Gehe-Stiftung zu Dresden Bänd VI. Heft 3. 1914.)

³ Ezzel kapcsolatban Binding nyomatékjai kiemeli, hogy miután a parlamentek tevékenységét közjogi kötelességteljesítésnek kell tekinteni, minden parlamentnek megvan a joga arra, hogy azokat a tagjait, kik munkájában állandóan zavarják, az ülésből kizárja és szükség esetén erőszakkal eltávolítsa. Ez a jog akkor is fennáll, ha a házsabályok erről semmit sem szólnak, (i. m. 29. 1.)

⁴ L. Binding i. m. 16., 29. és 32. l.

Binding előadásával foglalkozik Concha Győző kitűnő tanulmánya „Új elmélet a parlamenti intézmény orvoslására“ címmel a Bp. Szemle 1915., 457. számában.

351. 1912. okt. 30-i országos ülés. — Elnöki jelentés a házatározattal kizárt képviselők elleni intézkedésekről. — Újabb kizárási határozatok a szept. 18-i visszaeső rendzavarok ügyében. — Gr. Tisza István felszólalása a napirendi javaslatához: polémia Andrássyval: a „rezolúció“ kérdése a szövetkezett ellenzék jún. 1-i békeajánlatában; a karhatalom mellett dolgozó csonka parlament tárgyalásra nem jogosult; elnöki kitiltások és eltávolítások; a kizárási jog lehetősége és szankciója; ajún.-i házszabálykiegészítés érvényessége, a házszabálysértés és a salus rei publicae elve, a jún. 4-i szavazás utólagos jóváhagyása; kiért és miért folytatjuk mi tovább ezt a küzdelmet?; a kisebbségnek jogtalan erőszaka ellen kell megvédenünk a magyar alkotmányosságot a többség jogosult uralmának érvényesüléséért; Andrássy álláspontja és magatartása az obstrukcióval szemben; „én mély sajnálattal látom ezt a végzetserű útját a képviselő úrnak...“ (Napló XVII. k. 98 és 107—111. 1.) Kämmerer Ernő indítványa: a házszabályok átdolgozására huszonegy tagú bizottság kiküldése tárgyában. — A házszabályrevíziós bizottság megválasztása és megalakulása: a bizottság és albizottság elnöke gr. Tisza István. (Előzmények: a szövetkezett ellenzék „bécsi kirándulásba; külügyminiszteri exposé a balkáni helyzetről; a Balkánháború kezdete; ellenzéki tiltakozó népgyűlések és Andrássy pápai beszéde; a szövetkezett ellenzék manifesztuma és a „baba-parlament“.)

A szövetkezett ellenzék még szept 18-án este tartott együttes értekezletéből nyilatkozatot adott ki,¹ melyben hosszabb megokolás után kijelenti, hogy „törvénytelennek tartja a közösügyi magyar bizottságnak aznap történt megválasztását (350), valamint az ekként megválasztott bizottság mindenrendbeli működését és jogilag érvénytelennek e bizottság minden határozatát“.

Am az ellenzék nem érte be ezzel a tiltakozással, hanem — Mezőssy Béla kezdeményezésére² — európai botrányt rendezett Bécsben a Bankgasse-i Magyar Házban³ a magyar delegáció szept. 23-i alakuló ülésén.⁴

1 L. „Az ellenzék tanácskozása“ c. közleményt a B. H. 1912. szept. 19-i számában.

2 Nadányi i. m. 148. és 156. 1. Mezőssy már a nyár folyamán egy hírlapi oikkben követelte, hogy a kormány ellen — az őszi parlamenti ülésszak prelúdiumaként — már a bécsi delegációban meg kell kezdeni a legkíméletlenebb harcot. (B. H. 1912. júl. 23 i sz.) — Nos, az ellenzék nem vett részt a „törvénytelenül“ megválasztott delegációban. E helyett rendezte a bécsi delegáció botrányt.

3 A Felség személye körüli m. kir. minisztérium, jelenleg a m. kir. követség palotája.

4 Az alakuló ülésen történt botrányról részletesen beszámol a B. H. 1912. ezept. 24-i számának „Tiltakozás a Magyar Házban“ c. cikke és a félhiv. Magyar Távirati Iroda jelentése.

Az ellenzéknek ezt a ténykedését, melyet Tisza nov. 18-i aradi beszámolójában (352) „bécsi kirándulásának” nevez, az idevágó félhivatalos jelentés nyomán röviden a következőkben ismertetjük.

A gr. Károlyi Mihály vezetésével¹ Bécsbe érkezett ellenzéki képviselők közül tíz karzati jegyet kapott és ennek alapján a delegáció üléstermenek karzatán az első sorban foglalt helyet.^{1 2}

A delegáció alakuló ülésének kezdetén Lukács László miniszterelnök — az alkotmányos gyakorlatnak megfelelően indítványozta, hogy az alakuló ülésen a legidősebb delegátus foglalja el a korelnöki széket.

Amint ez megtörtént és a korelnök kijelentette, hogy a delegáció első nyilvános ülését megnyitja, felugrott (a karzaton lévő) Károlyi Mihály gr. és ezt kiáltotta: A delegáció törvénytelen! Tiltakozunk!

Erre a többi ellenzéki képviselő is felugrott (karzati) helyéről és kórusban harsogta: Tiltakozunk! Tiltakozunk!...

A korelnök (br. Harkányi Frigyes) erre felugrott székéből és a karzat felé kiáltotta: Mivel itt csak delegátusoknak van szavuk, felkérem Önöket, hogy távozzanak!...

Károlyi Mihály gr. még az ajtóból visszakialtotta: Azért mégis törvénytelen ez az ülésezés!

Erre az ellenzéki képviselők eltávoztak³

íme, a bécsi delegációs botrány, a szövetségeit ellenzék „bécsi kirándulásba”!

Pedig már közeli viharfelhők tornyosultak a Balkán felől. Berchtold gr. közös külügyminiszter a magyar delegáció külügyi albizottságának szept. 24-i ülésén előterjesztett exozéja már „a Balkán jelenlegi helyzetének veszedelmeiről” szól s utolsó bekezdése így hangzik: „A jelenlegi helyzet a nagyhatalmak kormányai között — a béke fenntartására irányuló törekvések tekintetében — fennálló egyetértés ellenére korántsem megnyugtató. Az állandó

¹ A jún. 4-i „parlamentari erőszak” elleni küzdelem óta Károlyi Mihály végzetes alakja kerül mindinkább előtérbe. Tisza elleni gyűlöletéből és féktelen botegas nagyravágóitól fűtött nagyúri bökezúsége révén az ellenzéki harc anyagi támogatására.

² A félhivatalos jelentés szerint a delegációs ülésterem karzatán elhelyezkedett ellenzéki képviselők az alakuló ülés kezdete előtt „izgatottan magyarázgatták a karzaton lévő bécsi és más külföldi újságíróknak Bécsbe jövetelük célját és kijelentették, hogy deklarációt fognak kibocsátani, melyben a delegáció mostani ülésezésének törvénytelenységét fogják bizonyítani”.

³ A delegációs ülésről való eltávozásuk után az ellenzéki képviselők a bécsi Central kávéházba mentek nagy néptömeg ovációja közben. A Centralban Károlyi Mihály a bécsi és más külföldi újságíróknak elmondotta a Magyar Házban történeteket és kifejtette az ellenzéki tüntetés okait. (L. erről bővebben „Az ellenzék értekezlete” c. cikket a B. H. 1912. szept. 24-i sz.)

A Bécsből szept. 24-én este Budapestre visszaérkezett ellenzéki képviselőket a Nyugati-pályaudvaron nagy tömeg várta és Garbai Sándor szocialista vezér üdvözölte. („Az ellenzék hazatérése” c. közlemény a B. H. 1912. szept. 25-i sz.)

villámlások a Balkán felett a politikai légkör fokozottabb elektromos feszültségéről tesznek tanúságot, a nélkül, hogy a megoldatlan problémák körül uralkodó sötétséget megvilágítanak. A diplomácia öröködi, hogy a fenyegető konfliktusok elkerülhetők legyenek és eleje vétessék annak a veszedelemnek, hogy a Balkán lángba boruljon. Földrajzi helyzetünk folytán közel állunk a tűzveszedelemtől fenyegetett talajhoz és a Monarchia fontos érdekei forognak kockán. A jövő év elé csak úgy nézhetünk nyugodtan, ha fegyveres készültségünk szárazon és vizen tökéletes“.

Dehát az érdekelt nagyhatalmak diplomáciája ezúttal hiába örködött azon, hogy elejét vegye a Balkán lángba borulásának.¹

A négy szövetséges balkáni állam (350) szept. 30-án elrendelte a mozgósítást és fittyet hányva a nagyhatalmaknak a négy szövetséges fővárosában a béke megbontása ellen okt. 8-án történt egyidejű tiltakozására:^{1 2} Montenegró még aznap hadat üzent a Portának, okt. 17-én pedig a többi három szövetséges (Szerbia, Bulgária és Görögország). És ezzel az egész Balkán lángra lobbant.

A balkáni szövetségesek nagy erővel megindított hódító hadjáratuk során oly gyorsasággal arattak sikert-s ikerre, hogy október végén már komolyan számolni kellett az Európai Törökország felosztásával és a „balkáni status quo elve“ Törökország területi épségének megóvásával, amit pedig a nagyhatalmak okt. 8-i tiltakozó lépésük alkalmával hangsúlyoztak, nem volt többé fenntartható.

Az ellenzék mitsem törődve a Monarchiát létérdekeiben fenyegető balkáni helyzettel, folytatta agitációs gyűléseit (345—346, 348—349) a „parlamentari erőszak“ ellen és a demokratikus választójogi reform érdekében.³

Kiemelkedik ezek közül az okt. 20-án tartott pápai népgyűlés

¹ A nagyhatalmaknak a balkáni béke megóvására irányuló fáradozásairól a balkáni szövetségesek mozgósítása és a háború kitörése előtt, továbbá a balkáni háborúnak 1912. okt. végéig terjedő kezdő szakaszáról l. a következő műveket: Poincaré, *Au service de la France* II. 170—295. l. — Conrad, i. m. II. 312—325. l. — R. Giesl, i. m. 229—231. l. — Luckwaldt, i. m. 105—110. l. — Stieve, i. m. 99—100. l. — Grosse Politik 33. Bd. és Aussenpolitik 4. Bd. A Balkán-háborúkra vonatkozólag l. még Boghitschewitsch i. m. III. k. 138—185. l., I. k. 200. s k. sz., II. k. 642. s k. sz., továbbá H. Nicolson, *Die Verswörung der Diplomatién*, 2. kiad., 1931, 371—403. l. és S. D. Sasonoff, *Sechs schwere Jahre*, 1927, 83—120. l.

² Az okt. 8-i tiltakozó nyilatkozatban a nagyhatalmak kijelentik, „qu'elles n'admettront pas á l'issue du conflit aucune modification au statu quo territorial dans la Turquie d'Europe“.

Az öt nagyhatalomnak okt. 10-én Konstantinápolyban átadott kollektív jegyzéke szintén kiemeli a nagyhatalmaknak az európai Törökország területi épségének fenntartására irányuló álláspontját. (Aussenpolitik 4. Bd. 573—599. l. és Grosse Politik 33. Bd. Nr. 12244. és 12243.)

³ A szept. 18-tól okt. 30-ig terjedő időközben: szept. 29-én, okt. 6-án, okt. 13-án, okt. 20-án és okt. 27-én voltak különböző helyeken ellenzéki tiltakozó gyűlések. — Az okt. 20-i pápai gyűlésről l. a B. H. 1912. okt. 22-i számában megjelent részletes tudósítást.

Andrássy Gyula gr. felszólalása folytán. Nagy beszédének lényeges gondolatmenete a következő:

A balkáni háború okozta súlyos külpolitikai helyzetben nem szabad továbbfolytatni a mostani belső parlamenti harcot. A mai körülmények közt a kormánynak és többségének elsőrangú kötelessége volna az ellenzék békefeltételeit elfogadni és a békét helyreállítani. Annál is inkább, mert ezek a feltételek nincsenek ellentétben a többség programjával, sőt biztosítják azokat a célokat, amelyekért a küzdelmet állítólag felvette. Így elsőrendű kormányzati érdek a házszabálykérdésben való pártközi megegyezés és a mai erőszakolt házszabályok félretétele, mert amíg a kormány ezekhez ragaszkodik, addig nem lesz normális tárgyalás a Házban. Ugyancsak kormányzati érdek a véderőtörvénynek megfelelő szankcióval való ellátása. A többségnek az állam iránti kötelessége: elfogadni a kisebbség személyi és tárgyi feltételeit. Az ellenzék Tisza távozásának követelésén kívül nem engedhet abból sem, hogy a kormány lemondjon. El kell mennie a kormánynak a pártközi béke helyreállítása végett és azért is, mert a választójogi törvény megalkotásának útjában áll. Pavlik módszerével nem lehet ilyen nagyjelentőségű reformot megalkotni. Normális tárgyalás pedig Tisza és Lukács alatt lehetetlen. Ami a választójogot illeti, „annyi bizonyos, hogy az ellenzék által felajánlott (339) 2,400.000 főnyi választón nem lehet a reformnak alul maradnia“.¹

A pápai népgyűlésen, melyen az ellenzék minden árnyalata képviselve volt, több szónok hangoztatta — általános helyeslés mellett — a szocialistákkal való szövetkezés szükségességét az alkotmány épségéért való küzdelemben.^{1 2}

Ám az ellenzék nem érte be azzal, hogy népgyűléseken foglalkozzék a súlyos bel- és külpolitikai helyzettel.

Okt. 29-én este a szövetkezett ellenzéki pártok együttes ülést tartottak, amelyen egyhangúlag elfogadták azt a manifesztumot, amit Apponyi dolgozott ki az ellenzék állásfoglalásáról a bel- és külpolitikai helyzet legfőbb mozzanatai tekintetében.³

Ebben a manifesztumban a szövetkezett ellenzék ismételten (349) kijelenti, hogy „a jogtalanul történtek tárgyi reparációja és a jogrend megsértéséért elsősorban felelős házelnök és miniszterelnök távozása“ előtt az ellenzék nem vehet részt a parlament érdemleges munkájában, sőt annak folytatását sem engedheti meg és nem teljesítheti rendes alkotmányos kötelességét. Ezen az állásponton a súlyos külpolitikai helyzet sem változtathat. Mert az

¹ Andrássy pápai békefeltételeire válaszolt Lukács László miniszterelnök a B. H. 1912. okt. 26-i számában közölt nyilatkozatában. („Beszélgetés a miniszterelnökkel.”) Ez utóbbival foglalkoznak az okt. 27-i debreceni tiltakozó gyűlés függetlenségi szónokai és persze visszautasítva a miniszterelnök békeajánlatát, az ő és Tisza távozását követelik. (B. H. 1912. okt. 29-i sz.)

² így pl. Zichy Aladár gr., a néppárt, elnöke, a szocialistákkal való szövetkezés vádjára azt föléli, hogy szövetkezik velük, mert ők jöttek az alkotmány védelmére.

³ L. „Az ellenzék tanácskozása“ c. cikket a B. H. 1912. okt. 30-i sz.

ellenzék nem súlyosbíthatja az amúgyis nehéz külügyi viszonyokat a parlament jog nélküli állapotának — rendes tárgyalások megengedése általi — jóváhagyásával. Tiltakozik „minden hódító politika, minden felesleges beavatkozás, a Monarchia részéről minden pénz- és véráldozat ellen, mely nem a nemzet életérdekeinek megvédésére, hanem azoktól idegen ambíciók kielégítésére, vagy más népek szabadságának elnyomására vétetik igénybe.“¹

A demokratikus választójog kivívása „véget vetend a mostanihoz hasonló megpróbáltatások lehetőségének“.⁸

A manifesztum előterjesztését megelőző beszédében Apponyi megokolásként kifejti, hogy a szövetkezett ellenzék intéző bizottságának ezzel a szózáttal az volt a célja, hogy „ebben az alakban teljesítsük kötelességünket hazánkkal és a súlyos politikai helyzettel szemben, fenntartva magunknak azt, hogy az esetlegesen felmerülő bel- és külpolitikai eseményekkel szemben továbbra is — ha másképp nem tehetjük — együttes összejöveteleken foglaljunk állást“.

Ez volt az ellenzéki ellenparlament, Tisza nov. 18-i aradi beszámolójában ú. n. „baba-parlament“ rendszerének bejelentése és kiinduló pontja.

Szept. 18-án a képviselőház bizonytalan időre felfüggesztette tanácskozását a delegációk bécsi üléséze miatt.

Legközelebbi ülése okt. 30-án délelőtt volt.³ Ez alkalomra az Országház képviselőházi részét újból katonai kordon vette körül és gr. Tisza István intézkedésére ezúttal sem (343) bocsátották be a képviselőházba a házhatározattal kizárt képviselőket.

Az ülés kezdete előtt az ellenzék — a jún. napokból ismert módon (340—344) — ismét tüntető és tiltakozó felvonulást rendez^{1 2 3 4 5}

¹ Az okt. 27-i debreceni tiltakozó gyűlésen pedig gr. Batthyány Tivadar így szól: „A Monarchiának semmi keresnivalója sincs Törökországban, sem a délen. Szimpátiával van Törökország iránt, de másfelől nem szabad megakadályozni a déli kis népek szabadságharcát. Épp a mi belső küzdelmeink miatt, van szimpátiával a Balkán-államok iránt is. Mi pedig ne avatkozzunk bele az ő dolgaikba. *Semmi keresnivalónk sincs Szerbiában.* Tiltakozik minden háborús gondolat ellen, mert minket bármely háború gazdaságilag tönkre tesz és reánk veszedelmeket hoz.“

Hasonlóan nyilatkozik ugyanott gr. Károlyi Mihály és tiltakozik a balkáni háborúba való beavatkozásunk ellen. (B. H. 1912. okt. 29 i. ez.)

És történik ez akkor, amikor a szerb csapatok a Monarchia nagy hátrányára okt. 23-án már elfoglalják Novibazárt és Albániában gyorsan előrenyomulva, okt. 28-án már elérték az Adriai-tenger melletti Durazzót. (Conrad, i. m. II. k. 314. és 325. 1.)

² A szept. 29., okt. 6., okt. 13. és okt. 27-i ellenzéki népgyűléseken határozati javaslatot, fogadnak el, melyben a belpolitikai válságból való kibontakozás, az alkotmány alapjának megerősítése s ezzel az alkotmány védelme érdekében követelik az általános, egyenlő és titkos választójogot. Követelik ezt még Kolozsvárot is, tehát a román többségű Erdély fővárosában.

³ Az okt. 30-i délelőtti ülésről l. „Vita a Házban“ c. parlamenti tudósítást, továbbá: „Andrássv és Tisza“ c. vezércikket és „Andrássy a Házban“ c. cikket.

a parlamenti palota elé. Majd szolidaritást vállalva a kitiltott képviselőkkel, Apponyi vezetésével eltávozott. így az ülésről — Andrassy Gyula gr. és Darányi Ignác vezetésével — az egész ellenzék távolmaradt.

Egyébként, hogy mi minden történt az okt. 30-i ülés előtt, hitelesen megtudjuk Tiszának az ülés megnyitása után tett következő elnök jeltetéséből:

Jelentem a t. háznak, hogy miután a háznak a házszabályok 255. §-a értelmében szabályszerűen hozott határozata alapján a ház több tagja az ülésből ki van tiltva, — tekintettel a közelmúlt tapasztalatokra és tekintettel arra a körülményre, hogy egészen nyilvánvaló volt, hogy az akkori események ismétlődni fognának, — gondoskodtam róla, hogy ezen kitiltott képviselő urak a ház épületétől távol tartassanak. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*) Midőn ezt tettem, teljesen a házszabályok szellemében (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*) és teljesen hasonlóan jártam el, mint ahogyan eljárta az 1906—1910-iki országgyűlés elnöksége az akkor felmerült előzetes esetekben.¹²

Azon elődöm az elnöki székben, aki 1906-tól 1909-ig viselte az elnökséget,³ arra a helyes álláspontra helyezkedett, hogy a házból kitiltott képviselő hallgatóságnak tekintendő és ugyanerre az álláspontra helyezkedett a jelenlegi elnökség is. Ennélfogva az előző utasítással szó szerint egyező utasítást adtam a képviselőház háznagyának, hogy a kitiltott képviselőket hallgatóságnak tekintse s velük szemben ugyanúgy járjon el, mint a hallgatóság minden más tagjával szemben. Ennekfolytán a kitiltott képviselő urak kezdetben bejöttek és a képviselőház épületében szabadon mehettek mindenüvé, hol a hallgatóság megjelenhetik. Miután azonban e helyett a ház üléstermébe jöttek be, honnan a ház jogos határozatával kizárattak, a házszabályok értelmében úgy kellett velük szemben eljárni, mint ahogy eljárna a ház a hallgatóság oly tagjával szemben, ki visszaélve a helyzettel, a ház üléstermébe jönne be és ott akadályozná a tanácskozást. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*)

Akkor tehát, mikor ezeket a képviselő urakat a ház épületéből távolítottam el, tekintettel az általuk kizárásuk óta ismételtelen elkövetett botrányokra, azt hiszem, teljesen ahhoz a precedenshez tartom magamat, mely ebben a tekintetben elődeim által követett és tiltakozom minden oly állítás ellen,

¹ Eltekintve a jún. napoktól (340—344) nyilván a szept. 17-i és 18-i botrányos üléseken (350) szerzett legújabb tapasztalatokról van itt szó.

² Ezt Tisza részletesen bizonyítja 1912. júl. 16-i aradi levelében (345).

³ Jush Gyula.

mi útba ez az eljárás nem volna törvényes, nem volna szabályszerű, nem volna korrekt és ellentétben állana az ú. n. koalíciós uralom alatt követett eljárással. Ezeket tartoztam konstatálni; különben mintán a ház az elnöknek teljesen hasonló intézkedését már több ízben helyeslőleg vette tudomásul,¹ további intézkedés szükségét fennforogni nem látom, *(Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.)*

Majd az ülés további folyamán a szept. 18-án bázhatározattal kizártak (350) közül a szept. 18-i ülés megkezdésekor elkövetett ifjabb súlyos rendzavarásuk miatt, a mentelmi bizottság javaslatának elfogadásával, 34 képviselőt a rájuk kirótt kizárást közvetlen követőleg — további 15 ülésnapra és két képviselőt további 20 ülésnapra kizártak.^{1,2}

Következett az elnök napirendi indítványa s egyben az ülés nagy szenzációja: a két nagy ellenfél, Andrassy és Tisza szónoki párviadala. Andrassy ez alkalomra szakítva az ellenzék ismert alapelvével, mely szerint a megsértett parlamenti jogrend helyreállításáig nem vesz részt a tanácskozásban:³ elsőnek szólt a napirendi javaslatához, hogy hosszabb beszédben megokolja azt a nézetét, hogy az adott helyzetben a képviselőház érdemleges működésre nem jogosult.

Miután gr. Tisza István ezt követő felszólalásában részletesen polemizál Andrassynak az egész ellenzék álláspontját kifejezésre juttató fejtegetéseivel, Andrassy beszédét kivételesen egész terjedelmében közöljük.

Gr. Andrassy Gyula: T. képviselőházi Én az elnök úrnak most beadott indítványát nem fogadom el. Én azt tartom, hogy ez a képviselőház jelenlegi összeállításában és abban a szomorú helyzetben, amelyben van, hogy katonai őrizet alatt tanácskozik... *(Nagy zaj. Halljuk! Halljuk!)*

¹ (341—343, 350.)

² E szerint tehát okt. 30-án 29 olyan képviselő volt, akit 45 ülésnapra, 5 olyan, akit 30 ülésnapra és kettő olyan, akit 50 ülésnapra zártak ki a Házból. A júniusi rendzavarások miatt pedig a mintegy 150 tagú ellenzékéből 60 volt az ülésekből kitiltva, amint ezt maga Tisza megállapítja 1912. jún. 11-i képviselőházi beszédében (343).

A kizárásokkal kapcsolatban még megjegyezzük, hogy az 1912. nov. 25-i ülésen a Ház — gr. Tisza István elnöki előterjesztésére — állást foglalt a kizárási határozatok mikénti értelmezése tárgyában. Nevezetesen egyrészt úgy határozott, hogy a kizárás nemcsak a plenáris ülésekre vonatkozik, hanem a bizottsági ülésekre is, ideértve a delegációé üléseket is. Másrészt olyképp döntött, hogy a kizárás ülésnapokra történvén, „ülésnapnak tekintendő minden olyan nap, amelyen akár plenáris, akár bizottsági ülést tart a képviselőház“. (Napló XVII. k. 117. 1.)

³ Tény azonban, hogy a képviselőház üléseiről jún. eleje óta (340) tünnetően távolmaradó, illetve a Ház munkájában résztvenni vonakodó és Tisza István elnökségét tagadásba vevő ellenzék valamennyi tagja minden hazafias lelkiismereti furdalás nélkül felvette a negyedévenként járó illetményeit, és pedig éppen a gyűlölt Tisza István házelnöki utalványozása alapján. Tiszának ezt az egyetlen elnöki ténykedését mégis csak kegyesek voltak „jogszerűnek elismerni.

Elnök (csenget): Csendet kérek! Kérem a ház minden tagját, hogy a szónokot a legnagyobb csendben méltóztassék meghallgatni. *(Élénk helyeslés.)*

Gr. Andrássy Gyula: ... abban a szomorú helyzetben, amelyben jelenleg van, nem jogosult arra, hogy a törvényalkotásban, a költségvetés megállapításában, a delegáció kiküldésében részt vegyen.

Hantos Elemér: Persze! *(Nagy zaj és felkiáltások: Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Andrássy Gyula: Mindenkinek meg lehet a maga nézete; én itten nézetemet ki fogom fejteni, akár tetszik, akár nem. *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)*

Hivatkozom arra a klasszikus beszédre, amelyet Deák Ferenc 1861-ben akkor mondott, amikor, szerinte, a képviselőház nem volt kellőleg kiegészítve.

(Az elnöki széket Jankovich Béla foglalja el.)

Deák Ferenc akkor azt mondta: „midőn a megjelenésben a képviselők a közhatalom által gátoltak, az országgyűlés törvényalkotásba nem bocsátkozhatik“. *(Felkiáltások: Ma nem ez van!)* Az eset, az akkori és a mai, nem teljesen analóg, az igaz; hanem az az elv, amelyet Deák Ferenc itt kifejtett, amely nem is illett az akkori helyzetre, az alkalmazható igenis a mai helyzetre. *(Halljuk! Halljuk!)* Igaz, hogy a kizárások jelenleg a mentelmi bizottság javaslatára, a ház határozatára lettek elrendelve, annak dacára azonban merem állítani, hogy azok nem törvényesek, nem szabályosak. *(Élénk ellentmondás. Elnök csenget.)* Én bizonyítani fogok. Én szakszerűen akarom a dolgokat megvilágítani, mert szükségét érzem annak, hogy álláspontom a Naplóban megörökíttessélc.

Törvénytelenek először is azért, mert mielőtt a kizárási határozat meghozatott volna, a ház t. elnöke a maga jogköre alapján kizárta a képviselőket, ezzel pedig a legteljesebb, a legtökéletesebb jogtalanságot követte el. Semmi néven nevezendő joga az elnöknek nincsen innen bárkit is kizárni. Hivatkozás történik a házszabályok 255. §-ára. Ez a következőket mondja: *(olvassa):* „Ha az illető tag a rendezőasztalt folytatja“, — az elnök megintése ellenére — „és rögtöni intézkedés szüksége nem forog fenn, valamint az elnök iránti engedetlenség egyéb eseteiben az elnök kérdésére a Ház utasíthatja a mentelmi bizottságot, hogy a Ház további intézkedése iránt javaslatot tegyen.“

Én, aki magyarul értek, ebből azt veszem ki, hogy az intézkedő, amely fel van hatalmazva ezen paragrafus alapján képviselőket kizárni, nem az elnök úr, hanem igenis a képviselőház. És az a mondat, hogy „ha rögtöni intézkedés szüksége nem forog fenn“, nem ad más tényezőnek jogot, mint annak, amely ezen szöveg alapján felhatalmaztatik, azaz a Háznak. *(Derültség és ellentmondások a közepén. Halljuk! Halljuk!)* A nevetés nem argumentum *(Úgy van!)* és különösen nem akkor, *(Zaj. Halljuk! Halljuk!)* amikor én itt magam vagyok és önök 250-en. *(Úgy van!)* Ilyen viszonyok közt elvárhatom, hogy meghallgassanak. *(Úgy van! Hall-*

juk! Halljuk!) Eleget lehetek itt önmagukban, kaszinózhattak! *(Zaj.)* Akkor kívántak ellenzékit, most itt vagyok és most nem akarnak meghallgatni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ismétlem, hogy az a felhatalmazás, amelyet ez a paragrafus ad, a házra vonatkozik. Azt, hogy „sürgösség esetében“ én úgy értelmezem, hogy ha a mentelmi bizottság jelentését bevárni bármely oknál fogva nem lehet, akkor a Ház ezen formalitástól való eltekintéssel intézkedhetik.

De tegyük fel, hogy csalódom. Tegyük fel, hogy ez az intézkedési jog, — ámbár ugyanebben a jogban az intézkedés szó is a Házhoz van fűzve, de tegyük fel, hogy ebben csalódtam, — csakugyan az elnöknek ad bizonyos jogkört De hát mit? A kizárás jogkörét? Hogyan, mikor ez világosan csak a Háznak van megadva! Csak másképpen, más szakaszokban megállapított jogokat adhat. Szükség esetében képzelhető akármi. Képzelhető, hogy akkor a karzat zajong; kiutasíthatja a karzatos Képzelhető, hogy fel kell függeszteni a házszabályok értelmében az ülést stb. Ezen intézkedésekre joga van, de csak olyanokra, amelyekre valamely képzelhető házszabály, vagy valamely törvény felhatalmazza. Ez az egy mondat, amely nem is vonatkozik az elnökre, semmi esetre sem ad neki *plein pouvoir*-t, hogy itt csinálhasson mindent lefejezhessen, ha akar valakit *(Derülség. Zaj és ellentmondás.)* ki dobathasson valakit. Ez, ha az elnökre vonatkozik, amit tagadok, legfeljebb azt jelentheti, hogy másképpen jogosult intézkedést akkor csinálhat.

De törvénytelen, helytelen a kizárás szerintem azért is, mert karhatalom felvonulása mellett hozott. Lehetetlen megkövetelni az ellenzéktől, hogy résztvegyen egy tárgyalásban, mikor látja, hogy a karhatalom, amelynek fenntartásához ő is hozzájárul, azon ellene irányzott célzattal, azon elhatározással van itt, hogy ha az elnök, aki azt mondja, hogy őt saját lelkiismerete kötelezi, nem pedig a szigorú jogszabályok: az esetben, ha lelkiismeretével meg egyeztethetőnek tartja, megrendeli, hogy dobják ki az ellenzéket, mert ő úgy tartja jónak, *(Zaj és ellentmondás.)* és ez a karhatalom készen áll, hogy végrehajtsa ezt a parancsot!

Ily körülmények közt lehet-e azt mondani, hogy megvan a tárgyalásra a törvényes szabadság, amely előfeltétele minden parlamenti működésnek? *(Felkiáltások: Megvan!)* És, kérem, hogy a közfelfogásnak ez felelt meg; hogy eddig mindig azt tartották, hogy ilyen módon, a karhatalom megjelenése mellett tárgyalni nem szabad, ezt bizonyítja az elnöki kijelentés, amely itt 1906. február 19-én történt. Akkor jelen volt itt az akkori szabadelvűpárt; jelen volt gróf Tisza István t. képviselőtársam; azt hiszem, jelen voltak többen azok közül, akik ma is itt vannak és akkor az elnök az elnöki székéből — megjegyzem, hogy korábban közölte is ezt a felfogását gróf Tisza Istvánnal — a következőket mondta *(olvassa)*: „Alkotmányunk és törvényeink parancsolatai és rendelkezései ellenére a képviselőház környéke fegyveres erőhatalommal van megszállva, Magában a képviselőházban rendőrség van elhelyezve, amely az elnökség és a képviselők immunitását és szabadságát korlátozza. Mindennek dacára én megtartani kívánom az ülést azon

kijelentéssel, hogy mi megteesszük kötelességünket, de abból a jövőre nézve hasonló esetekre semmiféle precedens nem alkotható.“

Nem hiszem, hogy bárki a világon azt mondhatná, hogy az, ami itt történik, egy szabad parlament tárgyalása. (*Mozgás és elmentmondások.*) Igazán mélyen megszorítva léptem ma is be ide a t. Házba. Az ember azt hinné, hogy Drinápoly előtt, a harc-téren áll. (*Mozgás. Derűtség. Halljuk!*) Itt állnak a bosnyák katonák, akik most az én információim szerint az egész ellenzék, amely testületileg akart bejönni, visszautasították. (*Mozgás és elmentmondások.*)

Én nem voltam jelen, de engem úgy informáltak, hogy együtt jöttek. Nem azon a kapun akartak bejönni, amelyre nézve talán Pavlik úr rendelkezett, hanem egy másik kapunál és ott egy tisztviselő vagy katonatiszt röviden azt mondta nekik rossz magyarsággal: „Kérem, ide senkinek sem szabad az urak közül bejönniök.“ (*Mozgás.*) Erre megfordultak és elmentek. Voltak közöttük olyanok is, akik nincsenek kizárva. (*Mozgás és felkiáltások: Hossz vicc! Be akartak csúszni!*)

Hogy ilyen körülmények között a törvényes tárgyalás és szabadság megvan, azt igazán nem lehet állítani. De azért sem tartom törvényesnek ezt az intézkedést, mert a házszabályokban foglalt az a jog, hogy bizonyos képviselők kizárhatók, csakis a házszabályok védelmére képezhető és van megadva. Az 1790: XIII. törvénycikk azt mondja (*olvassa*): „A Karok és Kendek minden akadály félretételével megjelennek és az országgyűlési ügyeket törvényes szabadsággal tárgyalják.“ Ez nem egy elavult törvény, mert ez minden képviseleti rendszer lényegével függ össze; különben a benne foglalt közjogi elvet a büntető törvénykönyv 152. és 163. §-ai fenntartják ma is és büntető szankcióval látják el.

A törvény adja meg tehát a jogot a képviselőnek arra, hogy ide akadály nélkül beléphessen és hogy itt szabadon tárgyalhasson. (*Mozgás.*) Annyira megy ez a föltétien jog más országban is, hogy igen komoly és igen nagy érvekkel védett felfogás van, amely szerint házszabállyal képviselőt kizárni a képviselőházból nem is lehet és nem is szabad. Nemrég történt hasonló eset Berlinben. Kizártak szocialista képviselőket és a szocialisták ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedtek, hogy ez teljesen jogtalan és pert indítottak. Nagyérdékű és komoly érvekkel védték álláspontjukat; a valóban világhírű, nagytekintélyű Unger jogász elnöklete alatt a legfelsőbb bíróság kimondta, hogy ez nem jogszerű, mivel a törvény adja azon jogot a képviselőnek, hogy belépjen ide a házba; nincs tehát meg a jog, házszabállyal a képviselőt ki zárni innen. (*Mozgás.*)

Unger mondta ki ezen elvet és ennek alapján a megvont diétákat visszaadták az illető képviselőknek. Én nem vagyok ezen az állásponton; én azt hiszem, hogy Magyarországon, ahol az 1848: IV. t-cikk azt a jogot adja az országgyűlésnek, hogy saját belügyeit megállapítsa, szabályozza, hogy ezzel a törvényes felhatalmazással azt a jogot is megadta, hogy saját, törvényen alapuló szabályainak végrehajtását biztosítsa, de csakis a törvényen alapuló, az 1848: IV. t-cikken alapuló házszabályok védelmére, nem

pedig bárminő szándékból, mondjuk, a leghazafiasabb szándékból is, a házszabályok ellen elrendelt intézkedések védelmére. Az ki van zárva, hogy ezen törvényes jog kiterjedjen arra is, hogy a ház nem a törvényben gyökeredző házszabályokat, hanem az elnök úr lelkiismeretében gyökeredző házszabályokat is ezen joggal hajtsa végre; ki van zárva, hogy ez jogot adjon arra, hogy a házszabályoktól való eltérést erőszakkal biztosíthassa. (*Mozgás.*)

Nem akarom önmagában véve védeni azt, ami itt történt a múltkor; valóban szomorú volt, (*Igaz! Úgy van!*) minden ember a legnagyobb sajnálattal látta, (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.*) sírmi kívántam volna, mikor láttam, hogy ezen honmentő, megengedem, a legjobb akarattal megindított akció milyen szerencsétlen következményekkel jár, hogy hogyan teszi tönkre ezt a parlamentet, hogyan ejt rajta olyan sebeket, (*Igaz! Úgy van!*) amelyek — félek tőle — igen nehezen és csak lassan lesznek ki leverhetők. (*Igaz! Úgy van!*) De az tény és kétségtelen, hogy ennek az egész, mondjuk, csúnya fegyverekkel való küzdelemnek (*Felkiáltások: Bizony!*) célja a házszabályok védelme; célja... (*Mozgás és nevetés jobbfelől.*) — kérem, itt nincs mit nevetni, mert ez igaz (*Zaj.*) — a házszabályok védelme; tovább megyek, a törvények védelme. Az a turbulencia,... (*Folytonos zaj.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek.

Gróf Andrássy Gyula: ... amely önmagában véve mindenestre csak elítélendő, de amelynek mentsége az, hogy a legjobb meggyőződéssel, a legtisztább lelkiismerettel (*Élénk ellentmondások. Zaj.*) azt célozza, hogy azokat a jogokat védje meg, amelyek becsesek az országra és becsesek mindenkire nézve, aki hazafi,...

Nemes Zsigmond: Terror volt...

Gróf Andrássy Gyula: ... az nem az obstrukciónak folytatása. (*Élénk ellentmondások.*) Ha annak az obstrukciónak volna folytatása, én egy fél szóval sem védeném, mert igenis most is mindig én rájuk akarják olvasni: én azt az obstrukciót elítéltem (*Nevetés és zaj.*) és amit akkor mondtam, azt ma is fenntartom. Én igenis azt az obstrukciót hibásnak, rossznak tartottam. És most nem arról van szó, hanem arról van szó, hogy ez a küzdelem tisztán csak az önök — mindig mondom, fel kell tételeznünk egymásról a jó szándékot — jó szándékból megindított erőszakos akciója ellen védi azt, amit ők és én is egy szentélynek tartunk szemben másokkal. (*Mozgás.*)

Azt, hogy a házszabályokat megsértették, önök sem tagadmondások.) Azt mondják: mi az a házszabály¹? A házszabály nem fétis, — hallottam akárhányszor, — nem szentély; az a mi belügyeinkre vonatkozó szabály; attól a többség, ha akarja eltérhet (*Mozgás. Halljuk! Halljuk!*) Én nagyon érteném, hogyha erre az álláspontra helyezkednék az a szocialista aki azt mondja hogy a házszabályokkal a törvény hatályát felfüggeszteni nem lehet; a házszabályokkal a megválasztott képviselőnek jogát hogy itt a terembe belépessen és itt jogait gyakorolja, felfüggeszteni nem lehet Ezt érteném; de az, aki azt mondja hogy a házszabály oly nagy erő, oly törvényerejű dolog, hogy azzal a törvényes, kétségbe vonhatatlan jogokat is fel lehet függeszteni: az aztán ugyanazzal

a lélekzettel nem mondhatja mindjárt rá, hogy pedig az a házszabály nem is olyan nagyon fontos; azt megsérthetjük; ahhoz senkinek semmi köze nincs. (*Mozgás.*)

Ez vagy törvényerejű szabály, vagy nem az. Ha törvényerejű szabály, akkor ennek alapján lehet felfüggeszteni azt a jogot, hogy a képviselő itt megjelenjék; de akkor ezt a házszabályt tisztelni is kell, akkor e házszabály törvényerejű a többséggel szemben, éppúgy, mint a kisebbséggel szemben, (*Úgy van!*) legelső sorban pedig az elnökkel szemben, akinek hivatása e szabályokat megvédeni és ezeket alkalmazni. (*Úgy van! Mozgás.*)

De, kérem, önök nemcsak a házszabályt sértették meg és az 1848: IV. törvénycikk azon intencióját, hogy az alapján kiadott házszabályokat mindenki tisztelje, hanem még ezenkívül is az 1848: IV. törvénycikk 15. §-ának pozitív rendelkezését is megszegték. Ez a törvény azt mondja, hogy a házszabályoknak „a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendet illető része csak az évi ülések végével s csak a törvényjavaslatok tárgyalásának bevégzése után fog módosíthatatni“.

Ez a törvény mit jelenti Ez a törvény azt jelenti, hogy szabályos határozattal sem volna jogában e háznak azt megállapítani, hogy a napirenden lévő törvényjavaslatok más szabályok szerint tárgyalassanak, mint az előre megállapított házszabályok szerint. Ez a képviselőház, kivéve talán az egyhangú határozatot, azon az alapon, hogy volenti non fit iniuria: ettől eltekintve, szabályos határozattal sem mondhatta volna ki azt, hogy a véderőtörvényjavaslatra vonatkozólag három szavazással egyenértékű legyen egy; hogy a véderő javaslat tárgyalása alatt az elnöknek joga van behozni a klotúrt, bezárni a vitát, megfosztani azokat szólásjoguktól, (*Mozgás.*) akik javaslatokat terjesztettek be. Rendes szabályos házhatározattal sem lehetne azt kimondani, hogy addig, amíg a már napirenden lévő véderőjavaslat tárgyalatik, a zárt ülések elrendelését nem kell kimondani.

Képzhető-e, kérem, hogy amit jogos, szabályos házhatározattal kimondani nem lehet, azt önkényesen elrendelni szabadi (*Mozgás.*)

Egy hang (a jobboldalon): Ultima ratio!

Gr. Andrássy Gyula: Képzhető-e, hogy egy törvény arra gondol, hogy igen, megvédem a kisebbséget az ily váratlan események elől, megvédem a házszabályokat, de csak a szabályos, a törvényes formák közt létrejött határozattal szemben, az önkény jogát pedig ismerem? Ily törvény nincs, tehát az 1848: IV. t. c. 15. §-ával világos ellentétben volt az az eljárás, hogy a véderőtörvényt nem a házszabályokból, hanem az elnöki lelkiismeretből merített szabályokkal tárgyalták végig.

De, ha mindezekben nem is volna igazam, még akkor is jogtalanná tenné az egész eljárást az, hogy ennek a határozatnak karhatalommal való végrehajtására semmi néven nevezendő felhatalmazása az elnökségnek nincs és nem volt. Hogy a 255. §., mely kimondja a kizárást, jó-e vagy nem, azt nem vitatom; de tényleg szankció nélküli paragrafus. Lehet ez hiány, lehet ereje a jogrend-

nek, de tényleg minden szankciót nélkülöző felhatalmazás ez, ami nem példátlan. (*Zaj jobbfelül.*)

A t. elnök úr hivatkozott — úgy hiszem — az 1848: IV. t. cikkekre, mely megengedi azt, hogy a nemzetőrség bizonyos esetekben beavatkozzék.¹ Ez a hivatkozás szerintem teljesen tarthatatlan. Teljesen tarthatatlan először is azért, mert a rendőr nem nemzetőr. (*Derütség a jobboldalon.*) Megint olyan nagyon nevetni méltóztatnak, majd nevéssenek később. (*Zaj jobbfelül.*) Ez is teljesen elegendő volna, mert ha jogot a nemzetőrnek ad a törvény és az az intézmény megszűnik, akkor ez a jog némileg sántikál, mert nincs birtokosa. De én nemcsak erre alapítom érvelésemet. Nem is jogutódja a rendőr a nemzetőrnek. Egészen ellentétes politikai gondolatokat akartak a nemzetőrséggel elérni, szemben a rendőrséggel. (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*) A nemzetőrségnek alapgondolata^{1 2} az volt, hogy a társadalmat kell felfegyverezni azért, hogy önmaga védje meg törvényeit; önmaga védje meg a rendet, csendet és közbiztonságot. Ennek a törvénynek célja éppen bizalmatlanság a végrehajtó hatalom iránt. A rendőrség ezzel szemben abból az alapelvből indul ki, hogy a végrehajtó hatalom kötelessége a rendet, csendet biztosítani és ennek kell a karhatalmat rendelkezésére adni. Ezen különbség végig van vívc a két intézmény szervezetében. A nemzetőrségről a törvény maga azt mondja.³ hogy azokon kívül, kik kötelezve voltak résztvenni a nemzetőrségben, ho lehet venni mindazokat, kik az alkotmányos rend fenntartásában érdekeltek. Az alkotmányos rend fenntartását akarták a felfegyverzett polgárságra bízni. Fizetést nem húztak, a társadalom életében részt vettek, a jogokat szabadon gyakorolták.

Ezzel szemben a rendőrség egy felülről fegyelmezett, fizetett, kaszárnyákban lakó, a szabad társadalomtól helyesen elkülönített szerv, amely nem foglalhatja el ipso jure azt a helyet közjogunkban, melyet a nemzetőrség elfoglalt. Külön intézkedés kell ehhez. De én odáig megyek, hogy még a ráció sem szól a mellett, hogy ahol bizonyos közjogi funkciókat a nemzetőrségre bízunk, ott helyes, hogy azt vakon a rendőrségre bizzuk.

De ha megint ebben sem volna igazam, még akkor is áll a tézisésem, mert 1848-ban egyáltalában nem létezett a jog képviselőket kizárni. Törvény erre jogot nem adott, a házszabály szintén nem adott erre jogot. Erre sem a Háznak, sem a Ház elnökének joga nem volt. Az egyetlen jog arra volt zavar esetében, hogy az elnök a ház üléseit felfüggeszti, amint ez a jog most is megvan. De az 1848-i házszabály a 255. §-hoz hasonló felhatalmazást egyáltalán nem ismerte; már pedig, azt hiszem, teljesen világos, hogy a törvény nem adhatott jogot karhatalommal és erőszakkal végrehajtani olyan felhatalmazást, amely nem is létezett akkor.

A nemzetőrség hivatása nem az volt, hogy a képviselőket tartsa rendben, hanem igenis az, hogy a nyilvánosság fölött őrködjék, a karzatokat kiűrtse, szükség esetében esetleg a gyorsírók-

¹ 1848: IV. t. c. 14. §.

² 1848: XXII. t. c. bev.

³ 1848: XXII. t. c. 3. §-a.

kal vagy a sajtóval szemben lehessen rá hivatkozni; de a képviselőnek azt a jogát, hogy a teremben megjelenjék, meg nem akadályozhatta. *(Mozgás és zaj a jobboldalon.)*

Bizonyítja ugyanezt e paragrafus elhelyezése éppúgy a törvényben, mint a házszabályokban. Mindenütt ott van róla szó, ahol a nyilvánosság tárgyaltatik. És hogy ez volt azután is mindig a felfogás, azt bizonyíthatom azzal, hogy Tisza István képviselőtársam 1898-ban, nem lévén megelégedve ezzel a jogrendezéssel, azt akarta keresztülvinni, hogy ez megváltoztassék; azt akarta keresztülvinni, hogy kimondassák az, hogy a háznak legyen joga karhatalommal is végrehajtani ezt a szabályt. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Ez a jog akkor meg nem adatott; azzal a hivatkozással utasították vissza, hogy arra szükség nincs, mert nem tétélezhető fel, hogy a képviselők a házszabályoknak magukat alá nem vetik. *(Úgy van! Úgy van! Zaj és közbeszólások a jobboldalon és a középén.)* Merem állítani, hogy ma is úgy áll a dolog; merem állítani, hogy ma sem történt meg, *(Zaj és ellentmondások a jobboldalon.)* hogy a mindenki által jogosnak ismert, kétségbevonhatatlan házszabályokkal szemben bárki is ellenzést tanúsított volna... *(Zajos ellentmondások. Közbeszólások.)* De kérem, ez mind reakció volt. *(Mozgás és zaj a jobboldalon és a középén. Halljuk! Halljuk!)*

És hogy ez így volt, bizonyítja a házszabályban is ennek a szakasznak az elhelyezése. A karhatalom alkalmazása mindig olyan helyütt tárgyaltatik, ahol a nyilvánosságról van szó. Ugyanez van a főrendiháznál; a főrendiház házszabályaiban szintén meg van említve a karhatalom, de szintén csak a nyilvánossággal szemben.

Mindenütt végigvonul tehát az az alapgondolat, hogy a karhatalom nem a képviselővel, hanem a karzattal, az idegennel szemben használható, ha a képviselőház rendjét megzavarja. *(Zaj és ellentmondások a jobboldalon.)*

Abban foglalhatom tehát össze az eddigieket, hogy a többség eltért a jogi alaptól, olyan térre lépett, amelyet csak egy dolog igazolhat: a suprema lex salus rei publicae. *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon és a középén.)*

Csakis a végszükség, nem pedig jogi szabályok. De ha valaki erre az elvre hivatkozik, amelyre hivatkoztak mindig azok, kik államcsínyeket követtek el és hivatkoztak mindig azok, kik forradalmat követtek el: akkor azután jól meg kell gondolni, hogy valóban van-e olyan nagy közérdek, mely arányban állana ezen sérelmekkel. Akkor, mikor a véderőről volt szó, — ámbár nem ismertem el álláspontjuk igazoltságát akkor sem — mégis elfogadom azt, hogy egy vitatható állásponton állottak; sőt az erős álláspont lett volna, hogyha az ellenzék ultimátumokkal dolgozott volna az utolsó percig; hogyha az ellenzék nem csinált volna olyan ajánlatot, amellyel szemben a miniszterelnök úr volt az, ki a tárgyalás fonalát megszakította. *(Mozgás.)* A miniszterelnök úr rázza a fejét. *(Mozgás.)* Mikor az ellenzék az ajánlatát megtette, akkor a miniszterelnök úr írott válaszát, amelynek minden szava jól meg volt gondolva, következőképpen végezte be: „Az előadottakban

körvonalazván a kormány változhatatlan álláspontját, nem marad más hátra, mint felkérni Kossuth Ferenc t. barátomat“, — nem tudom, hogy van szövegezve — „hogy hasson oda, hogy ezt elfogadja az ellenzék.“ Hogyha egy kormány azt írja hivatalosan, meggondolás után, hogy álláspontja változhatatlan, akkor természetesen megszűnik a tárgyalás lehetősége. Az ellenzék ajánlatában ilyen ultimátumszerű rész nem foglaltatott...

Egy hang (a középén): A rezolúció!

Gr. Andrássy Gyula: Rezolúció? Örülök, hogy felhozott. Regény és mese. Nem igaz, hogy az ellenzék a rezolúciót akarta volna megújítani. Ezt legjobban tudja, hivatkozom reá, Tisza István t. képviselő úr. Ő igen jól tudja azt, hogy akkor nem arról volt szó, hogy a rezolúció megújíttassék, mert ez ellen én tiltakoztam volna legelső sorban azok után, amiket én itt a házban erről a kérdéstről mondtam¹ s amelyeket ma is fenntartok. Tudja ezt Hazai honvédelmi miniszter úr, mert vele erről a kérdéstről beszéltem; tudja Lukács miniszterelnök úr, kivel nem egyszer beszéltem erről. Csak arról volt szó, hogy kiliagyassék a törvényből a póttartalékosokra vonatkozó törvényre való hivatkozás abból a célból, hogy ne kelljen feleslegesen ismételni azt, aminek értelmezése felett nem tudott megegyezni a magyar parlament Ő Felső-gével, a királlyal. De maga az a rezolúció, amely magyarázni akarta ezt a törvényt, az elejtetett; arról szó sem volt többé, ehhez teljesen hű maradt az az ajánlat.

Nem arról volt szó, hogy a 88-i törvény magyaráztassék; hogy a felségjogok tartalma magyaráztassék, pedig ez volt a rezolúció. Hanem az ellenzék megszegyenítésnek tartotta a többségre nézve is, hogy kénytelen újra a törvénybe belehozni azt a törvényt, amely érvényben van annak ismétlése nélkül is. Azt akarta elkerülni, hogy ne kelljen azt ismételni, de magához a lényeghez nem nyúlt. Ott nem volt abszolúte ultimátum az ellenzék részéről.

De ha mégis elismerem, hogy legalább vitatható volt a kormány akkori álláspontja a véderővel szemben; igazán kérem, mutassanak rá arra a veszélyre, amely bekövetkeznék, ha most ezt a rendszert nem folytatnák; mutassanak rá azokra a nagy érdekere, amelyek veszélyeztetve vannak, ha most a helyett, hogy ezt a lehetetlen, célhoz nem vezető rendszert folytatnák, a béke útjára lépnének. *(Élénk helyeslés és felkiáltások: Tessék!)* Én nem látok semmit. Ottan az az akarat, vagy mondjuk, az a hit, hogy a parlamentarizmust ezen erőszakos úton meg lehet gyógyítani. Ez egy tévhit, ez teljesen lehetetlen dolog. Ez a mód egy élet-halálharc folytatása a kisebbség és a többség között; olyan, amely meg nem szüntethető, amely elől kitérni nem lehet, ha a mai rendszert folytatni akarják. Nincs a világon parlamentarizmus, amely bárminő egészséges lett volna is ezelőtt, átélhetné ezt a szenvedélyes harcot. Ahol az ellentét a többség és a kisebbség között ilyen fokú, ott a parlamentarizmus meghalt, akármily egészségesek volnának is annak alapjai.

¹ 1912. ápr. 1-i beszédében. (337).

Hát hogyan gondolják, hogy célt érhetnek! Gondolják-e azt, hogy bármily módon az ellenzék az országban ki lehet irtani! *(Felkiáltások: Nem! Nem is akarjuk! Csak a fütyülőket! Tegyétek le a trombitákat!)* Csalódnak. Szabad-e ezt a kísérletet megtenni! Ugyebár nem. Gondolják meg, hogy ha van ellenzék az országban, itt is lesz ellenzék.

Nemes Zsigmond: Legyen is!

Gr. Andrássy Gyula: Gondolják-e, hogy az az ellenzék normális tárgyalásokra lesz bírható olyan úton, hogy a vér a fejébe szökik, mikor bejön és a katonaságot látja? *(Zaj.)* Gondolják-e, hogy mi roparáció nélkül tárgyalhassunk, mikor kidobatunk innen ebből a teremből, *(Zaj.)* ahová — legyenek meggyőződve — én éppoly szent hazafias érzést hozok, mint bárki más a világon e földön és e Házban?

Én, aki kötelességet akarok teljesíteni, *(Élénk helyeslés. Halljuk! Halljuk!)* és teljesíteni fogok, akár tetszik, akár nem tetszik, *(Felkiáltások: De tetszik.)* hogyan bocsáthatom meg, hogy önök, akik lehetnek olyan hazafiak, mint én, de semmiesetre sem nagyobbak, engem kidobnak innen karhatalommal? *(Felkiáltások: Magától ment ki!)*

Nemes Zsigmond: Nem dobták ki!

Gr. Andrássy Gyula: Én tudom a legjobban. *(Zaj. Halljuk!)*

Elnök: Csendet kérek! Ne tessék a szónokot zavarni! *(Halljuk!)*

Gr. Andrássy Gyula: Ha az ellenzék elfogadja azt az elvet, és belemegy egy olyan békébe, amely fenntartja azt, hogy itt a jogszabályok fölött áll a többség akarata, az elnök akarata, hogy akkor, ha a többség és az elnök — akár a legjobb szándékkal, mit bánom én azt, az egészen mindegy — türelmét vesztí és azt tartja, hogy ez hazafias kötelessége, akkor állami karhatalommal is kidobathat; akkor olyan szabályokat állíthat fel a létező törvények, a létező házszabályok ellenére, amelyeket megvéd az állami karhatalommal: akkor, ha az ellenzék ezt az elvet elfogadja és belemegy olyan egységbe, amely ezt az elvet intakté meghagyja, — akkor, tekintve azt, hogy alig hiszem, hogy itt a házban akadjon valaki, aki azt mondja, hogy kinn az országban, a választásoknál a kormány, a többség és a kisebbség teljesen egyenlő eszközökkel harcol — akkor az ellenzék tönkreteszi magát, nem a jelenlegit értem, mert ennek kötelessége, ha másként nem megy, tönkre is menni a harcban, mert hiszen, ha tönkremegy, lesznek mások, akik elveit képviselni fogják és végül győzelemhez fogják juttatni. De mondom, ha elfogadja a házszabályok szentségével szemben, amely a kisebbségnek egyetlen palládiuma, elfogadja maga azt a módot, azt a jogi felfogást, hogy itt a többség akarata pótolja a törvényes rendet: akkor feladja az összes későbbi ellenzék jogait is; pedig ezt nem teheti, mert akkor inkább pusztuljon el. Hanem igenis, egy olyan békét kell kötni, *(Halljuk! Halljuk!)* amely ezt az elvet megóvjá, amely a jogrendet helyreállítja. Nekem semmi más követelése sem nincs, de ehhez ragaszkodom teljes erőmmel a végletekig.

De akkor nem látszólagos dolgokkal kell ide jönni, hanem

komolyan kell megtárgyalni a dolgot. Ha engem meggyőznek arról, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy nem kell attól lelteni, hogy ez precedens lesz; hogy nem kell attól félni, hogy ez ismétlődni fog; ha nekem bebizonyítják, hogy az a megoldás, amelyet önök hoznak, megóvjá a jogrendet, a hárszabályokat a jövő számára: akkor, bármilyen nagyfokú bizalmatlansággal viseltessem is a miniszterelnök úr politikája iránt, — én nem bánom, maradjon akár még 25 évig abban a bársonyszékben, *(Élénk helyeslés.)* nekem az tökéletesen mindegy. De én azért irányítom az ő személye ellen a támadást, *(Halljuk! Halljuk!)* mert azt hiszem, hogyha a miniszterelnök, aki felelős ezekért, a hatalmon marad, — akkor nincsen mód arra, hogy mások ne ismételjék ugyanezt. A történelem bizonyítja, *(Nyugtalanság. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.)* mindentűt és mindig, hogyha egyszer egy ilyen dolog sikerült, mindig könnyebben, mindig gyakrabban nyúlnak hozzá. Ezt bizonyítja leginkább nálunk az obstrukció története is. *(Igaz! Úgy van!)* Ez is így fejlődött, *(Igaz! Úgy van!)* amaz is úgy fog fejlődni.

Kubinyi Géza: De csak Tisza ellen...

Elnök (csenget): Kérem Kubinyi képviselő urat, ne tessék a szónokot zavarni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Gr. Andrássy Gyula: Engem igen sokszor fölényes gúnyral lemosolyogtak, amikor olyan naiv voltam, hogy precedensekről beszéltem és beszéltem arról, hogy ha jelenleg nem is volna közvetlenül nagyon veszélyes ez a mostani dolog, de ha elfogadjuk annak törvényességét, akkor jövőben mások más célzattal utánozhatják ezt. Lemosolyogtak engem e miatt nem egyszer. Hát én hivatkozom arra a férfúura, akit állítólag mindannyian követünk, akik ma itt a házban együtt vagyunk; hivatkozom Deák Ferencre, ki 1866-ban azt mondotta, amikor a vitát be akarták zárni hevesvéri többségi tagok — azt mondta: „Ne zárjunk el senkit a nyilvános diskussziótól.“ *(Helyeslés.)* Nem erre fektetem a súlyt, mert ma nem arról van szó, hogy a klotúr jó-e vagy nem. „Mert ma talán egy nemzeties párté a többség, holnap az ellenkezőé lehet. A tanácskozás teljes szabadságának ilyen korlátozása kétélű fegyver: ma talán másokat, holnap talán magunkat sértjük vele. Veszélyes dolog, mert nincs biztosítva az, hogy mindig nemzeti többség lesz.“ *(Zaj.)*

Amikor Deák Ferenc ezt mondta, akkor ez a választási rendszer még nem volt a mai tökélyre emelve; akkor még a választások tényleg szabadok voltak. Ezt mondta Deák Ferenc akkor, amikor nem volt az az óriási központosított hatalom, amellyel ma a kormány rendelkezik. Ezt mondta akkor, amikor talán kevesebben voltak a vagyonosak, de sokkal többen a függetlenek, mint jelenleg. Ha ezt akkor mondta, ma duplán kötelességünk vigyázni arra, hogy semmi olyant ne tegyünk, ami a jövőben az ellenzék akciószabadságát veszélyeztethetné. Ezért tehát én azzal zárom szavaimat, hogy nem fogadom el az elnök javaslatát, mert ez a ház törvényalkotásra feljogosítva nincs. *(Zaj és ellentmondás.)*

Majd gr. Tisza István emelkedett szólásra, hogy a képviselői padosorokból utasítsa vissza Andrásynak az elnök és a többség ellen a parlamenti jogrend állandósult megsértése címén emelt vádjait.

Gr. Tisza István: T. Ház! *(Halljuk! Halljuk!)* Mielőtt felszólalásom tulajdonképeni tárgyára áttérnék, szemben azzal a direkt hivatkozással, amellyel gróf Andrassy Gyula t. képviselő úr illetett, egészen röviden kijelentem én is, hogy az utolsó ellenzéki ajánlatnak a véderőtörvény 43. §-ára vonatkozó részét teljesen a tényeknek megfelelően adta elő.¹ A képviselő urak nem a „rezolúció“ felélesztését kívánták, hanem más alakban kívánták ugyanannak a kérdésnek a napirendre hozatalát. *(Igaz! Úgy van!)* Így tehát a támadás, amellyel, azt hiszem, joggal illelhetjük a t. képviselő urakat, az, hogy azt a kérdést, amelyre nézve a t. képviselő úr nagyon jól tudta, hogy minő domináló nemzeti érdek kívánja, hogy levegyük a napirendről, — habár más alakban is, újból napirendre tűzni kívánták. *(Igaz! Úgy van!)*

Gr. Andrassy Gyula: Ez nem áll! *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: Még csak egy előzetes megjegyzést becsátók előre. A t. képviselő úr hangsúlyozta azt, hogy ha kidobtuk is a házból, azért ő nem rosszabb hazafi bármelyikünkénél. Először is, a képviselő úr csakugyan csak saját magának szuggerálhatja azt, hogy kidobták, *(Úgy van! Úgy van!)* mert jóllehet, igyekezett megakadályozni a mások kivezetésére vonatkozó intézkedéseket, a képviselő úrral magával szemben még sem történt semmiféle kényszer alkalmazása.

Gr. Andrassy Gyula: Úgy visszalöktek... *(Zaj.)*

Gr. Tisza István: De ettől egészen eltekintek. Senki sem vezettetett innen ki azért, mert rossz hazafi, hanem kivezetett azért, mert olyan botrányosan viselte magát, *(Igaz! Úgy van! Taps.)* aminő viselkedést a világ semmiféle parlamentje el nem tűr, hacsak általános gúny, nevetség és lenézés tárgya lenni nem akar. *(Igaz! Úgy van!)*

Ezek után áttérek felszólalásom tulajdonképeni tárgyára.

Gr. Andrassy Gyula *(kimegy a teremből. Felkiáltások: Ezt nehéz hallgatni!)*

Gr. Tisza István: Sokkal helyesebb is, ha kimegy.

A t. képviselő úr elsősorban azért tartja további tárgyalásra alkalmatlannak a mai helyzetet, mert karhatalom jelenléte van, s itt először is nagyon drámai színekben Drinápolyba képzelettel magát.² Hát t. képviselőház, talán némi ízléstelenség

¹ L. a szövötközött ellenzék jún. 1-i békeajánlatának (339) a véderőre vonatkozó pontozatait. A „rezolúció“-ról a (335) sz. a. van szó.

² Drinápoly birtokáért akkoriban elkeseredett harc folyt a törökök és a bolgárok között. 1912. okt. végén kezdődött Drinápoly hosszú, véres ostroma.

rejlik abban, ha ezeket az itt lefolyó policiális intézkedéseket olyan tragikus dolgokkal hasonlítjuk össze, ahol népfajok ontják vérüket férfias küzdelemben.¹ Az dráma, ez pedig bohózat. *(Élénk tetszés és helyeslés.)*

Én tehát, t. Ház, nem érzem magam Drinápolyban, mikor az itt, fájdalom, szükségessé vált kordont meglátom. Hanem ha visszagondolok a közelmúltnak nem egy szomorú jelenségére, akkor a Balkánra nagyon könnyen képzelem magam. *(Tetszés. Úgy van!)* Mert azok a dolgok, amelyek itt a közelmúltban lefolytak; azok a dolgok, amelyeket meg kell szüntetnünk, ha a magyar nemzet jövőjét végveszélybe sodorni engedni nem akarjuk: azok a dolgok valóban a Balkán nivójára süllyeszti a magyar nemzetet. *(Igaz! Úgy van!)*

És hogyan lehet analógiát keresni, t. Ház, a közt a karhatalom közt, amely most alkalmaztatik és a között, amely ellen 1906. február havában a képviselőház tiltakozott? Hiszen akkor a karhatalmat a végrehajtó hatalom alkalmazta a képviselőház elnökének, a képviselőház arra hivatott faktorainak ellenére; jelenleg pedig a képviselőház elnöksége törvényadta jogánál fogva rekvirált katonaságot a képviselőház megvédeése, a képviselőház akcióképességének fenntartása, a képviselőház jogos határozatainak végrehajtása érdekében. *(Igaz! Úgy van!)* És éppen úgy karhatalom mellett dolgozik e szerint a francia parlament, amelyben mindennap megjelenik a sorkatonaságnak egy csapata, hogy az elnök rendelkezésére álljon; éppen úgy karhatalom mellett dolgozik az angol parlament, amely számtalan esetben kellett, hogy közérővel védje meg magát egy vagy más tüntetésjellegű fellépéssel szemben. És bocsánatot kérek, borzasztóan rövid a t. képviselő úr emlékezőtehetsége: éppen úgy karhatalom mellett dolgozott a koalíciós képviselőház, amikor szocialista tüntetőkkel szemben a koalíciós elnök rekvirálta és a koalíciós belügyminiszter az ő rendelkezésére bocsátotta a karhatalmat.² *(Igaz! Úgy van! Élénk derűlttség.)*

Szabad-e azt a tiltakozást, amelyet Deák Ferenc emelt,^{1 2 3} csonkának nevezve a parlamentet azért, mert a közhatalom megakadályozott egyes kerületeket a képviseltetésben — szabad-e azt a tiltakozást a jelen esettel hasonlítani össze, amikor a képviselőházból senki más kitiltva nincs, senki más távol tartva nincs, mint a ház rendeletéből, a ház határozata alapján azok, akik a háznak teljesen szabályszerű, jogos határozatával az ülésekből kizárattak? *(Igaz! Úgy van!)*

¹ Idevág Tisza cikke a M. Figyelő 1913. febr. 16-i számában „Történelmi materializmus a Balkánon” címmel, (összes Munkák I. 140—144. 1.)

² Ez a koalíciós belügyminiszter éppen — gr. Andrássy Gyula volt.

³ 1861-i két híres felirati javaslatában.

Egy hang: Pojácák!

Gr. Tisza István: Kifogásolja a képviselő úr az elnökség eljárását abból a szempontból is, hogy azonnali rendkívüli intézkedéseket tett az elnök és egyes képviselőket eltávolított a házból, olyanokat is, akik még a mentelmi bizottság határozata alapján a házból házhatározat által kizárva nem voltak.

Hát egész mellesleg jegyzem meg, hogy ez a kérdés tulajdonképpen mostan, a most előttünk fekvő kérdés megítélésénél irreleváns. Mert akárhogy álljon ez a dolog, tény az, hogy ma egyetlenegy képviselő sincs másként kizárva és kitiltva a házból, mint szabályszerű házhatározat útján. De azért nem akarok kitérni ez elől a kérdés elől sem.

A képviselő úr elismeri azt, hogy a házszabály rámutat rögtöni intézkedés szükségére, de azután azt mondja, hogy ezt a rögtöni intézkedést nem az elnöknek, hanem a háznak kellene megtennie és másodszer azt mondja: ha történik is intézkedés, ez nem lehet kizárás, az lehet talán az ülés felfüggesztése, lehet esetleg a karzat kiürítése, de képviselők kitiltása vagy eltávolítása nem lehet.

Bocsánatot kérek, vájjon ha azt az álláspontot foglalnék el, hogy olyankor, amikor rögtöni intézkedés szüksége merül fel, egy 410 tagból álló vitatkozó testület tegyen rögtöni intézkedést, — vájjon nem merő gúny volna-e ez? Vájjon lehet-e rögtöni intézkedéseket másként, mint egyesek személyes felelősségére, megtenni? *(Élénk helyeslés.)* És aztán: nem tennők-e ismét gúny és lenézés tárgyává a parlamentet, ha azt mondanék, hogy amikor olyan jelenségek vannak, hogy olyan módon zavarják a tanácskozást, hogy megghiúsítanak mindent, hogy lehetetlenné tesznek minden gyűlést, hogy megölik a képviselőház működését: akkor függesse fel az elnök az ülést, vagy ürítse ki a karzatot? *(Úgy van! Úgy van!)*

Én tudom azt, hogy azzal, amit tettem, felelősséget vállaltam magamra; én tudom — és erre vissza fogok térni, — hogy nem tréfadolog, amit csináltam, nem tréfadolog az erkölcsi felelősség szempontjából sem; de ezt a felelősséget — és majd megmondom miért — el tudtam vállalni nyugodt lélekkel. De azt, hogy a parlament ellen intézett merényletek napjaiban olyan nevetséges intézkedésekkel blamározzam azt a képviselőházat, amely belém helyezte bizalmát, azt a felelősséget nem fogom elvállalni soha. *(Élénk helyeslés és hosszas taps.)*

Felveti a képviselő úr — de ezzel talán ne is töltsük az időt — azt is, hogy jelentékeny tudósok egyáltalában kétségbe vonják a képviselőháznak a jogát arra, hogy egyes tagjait üléseiből kizárja. Hiszen ezzel szemben ott van a mi tételes jogunk, amelyet ő sem kontrovertál és ott van a világ

igazi nagy parlamentjeinek, az angol és a francia parlamentnek a példája, amely a kizárási jogot sokkal kiterjedtebb mértékben statuálja és hajtja végre, mint a mi parlamentünk.¹

Tehát a képviselő úr maga is elismeri, hogy az ő nézete szerint is van és lehet kizárási jog, de azután először is azt mondja, hogy ennek a kizárási jognak szankciója nincsen és itt hivatkozik az 1898., tulajdonképpen 1899-i esetre. Ebben a pillanatban nincs kezemnél, de ezelőtt pár hónappal olvastam fel a házban az 1899-i bizottsági jelentésnek erre vonatkozó passzusát,^{1 2 3} amelyben világosan az mondatik, hogy — gondolom, akkor 204. §. volt, a mostani 255. §. — hogy ez a szakasz végrehajtandó és a ház csak azért nem hoz tételes rendelkezéseket a végrehajtás mikénti foganatosítására nézve, mert kizártnak tartja, hogy legyen olyan képviselő, aki ellenszegülne a határozatnak, annyival inkább, mert ezt a határozatot az összes pártok becsületének oltalma alá helyezik. (*Élénk helyeslén.*) És akkor, mikor a képviselő úr felelős volt az ország közügyéinek intézéséért; akkor, amikor nem ugyan mint az elnökség tagja, de mint a parlamentet vezető parlamentáris kormány tagja, ő is a felelősség mellett kellett, hogy ilyen kérdésekben állást foglaljon: akkor a képviselő úrnak nem az volt a nézete, hogy nincs szankciója ennek a javaslatnak, mert akkor egyetértőleg az elnökséggel azt a felfogást emelték érvényre, amelyre ma is hivatkoztam,⁴ amely szerint t. i. az ilyen képviselő kitiltandó a tereméből és ha a terembe mégis bejönne, karhatalmi rendelkezésekkel távolítandó el, úgy mint ahogy eltávolítandó volna a hallgatóságnak bármely ide erőszakosan betolakodó tagja. (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

A t. képviselő úr azóta változtathatta nézetét, — ez neki gyakran szokása, (*Derültség.*) és ehhez való jogát kétségbe vonni nem szándékozom (*Derültség.*) — de akkor, amikor rajta volt a felelősség, igenis látott módot arra, hogy szankcióval ruházza fel a 255. §-t. (*Úgy van! Úgy van!*)

De hát egy lépéssel tovább megy a képviselő úr és azt mondja, hogy a kizárási joggal csak a házszabályt lehet védeni, azt csak házszabálysértésekkel szemben lehet alkalmazni, de egy nem törvényes házszabályt ilyen védelemben nem lehet részesíteni. Hát kérem, hogy áll a dolog?

Én természetesen a vitatkozás kedvéért a képviselő úr álláspontjára helyezkedem. Nem vitatom ezúttal, hogy mennyire tarthatatlan az az álláspont, amely érvénytelennek akarná fel-

¹ L. a francia képviselőház házszabályainak 124—128. cikkét és az angol képviselőházra nézve: *Manual of Procedure in the public business* c. hivatalos kiadvány (1904) 126—129. 1.

² T. i. az 1912. jún. 7-i elnöki igazoló beszédben. (342).

³ Az ülés megnyitása után tett elnöki igazoló jelentésben.

tüntetni — hiszen talán még erre is visszatérek — a júniusban meghozott házszabálykiegészítő határozatot.

Az természetes dolog, teljesen meg vagyok róla győződve és megdönthetetlennek tartom azt az álláspontunkat, hogy ez is érvényes jogszabály. (*Élénk helyeslés.*) De, mondom, a vitatkozás kedvéért ráállok a képviselő úr álláspontjára. Tögyük fel, hogy ez a határozat semmis. Hát ha ez a határozat semmis, annak mi a következménye? Az a következménye talán, hogy semmissé válik a korábbi házszabály? Vagy pedig az a következménye, hogy akkor eo ipso érvényben marad a korábbi házszabály, amint hogy annak érvényben kell maradnia, akár semmis, akár érvényes az új, mert az új nem megváltoztatása, hanem kiegészítése a régi házszabálynak. (*Élénk helyeslés és tetszés.*) Tehát ha a kiegészítés nem érvényes, — jól van, fogadjuk el ezt a vitatkozás kedvéért — a képviselő úr azt tartja, hogy az új házszabályt nem lehetne ilyen rendszabályokkal védeni. De vájjon mi az új házszabályban, az új indítványban foglalt rendelkezéseket védtük akkor, amikor azokkal a képviselő urakkal szemben felléptünk? (*Élénk helyeslés.*) Hát azoknak a képviselő uraknak egész magatartása nem a legbotrányosabb, a legflagránssabb megsértése-e a régi, a képviselő úr által is elismert házszabályoknak? (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés.*) Hát lehet-e azt mondani, hogy az a trombitálás, sípolás, az a sok minden egyéb, amit igazán jobb nem részletezni a magyar nemzet reputációja érdekében: (*Úgy van! Úgy van!*) az mind megengedett dolog a képviselő úr szerint érvényes házszabályok értelmében? (*Tetszés.*)

Azt hiszem, a t. képviselő úrnak ez az argumentációja éppen olyan labilis, éppen olyan kevésbé állja ki az objektív kritika mértékét, mint minden előbbi. (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés.*)

És azután azt mondja a képviselő úr, hogy mi könnyen vesszük a házszabálysértést, mi nem is tartjuk olyan fontos dolognak; hiszen ő hallotta többször, és bizonyára tőlem hallotta, mert sokszor szoktam mondani, hogy nem fétis a házszabály.

Hát azért, mert ezt én mondom és talán többen is mondjuk és valljuk, hogy a házszabály nem fétis, ne higgye azt a képviselő úr, hogy mi könnyen vesszük a házszabályokat, hogy mi könnyen vesszük a házszabálysértést. Legyen róla meggyőződve, hogy a múltban is, amikor egyszer — fájdalom — az ország érdekében — fájdalom — sikertelenül megpróbáltam a küzdelmet az obstrnkióval:¹ akkor is és most is teljes mértékben tisztában voltam azzal, hogy komoly dolog, amit cselekszem;

¹ (235—255).

komoly felelősséggel jár és hogy kockára dobom az ország érdekében mindazt, amit egy, ma már elég hosszú élet becsületes munkássága által szereztem, akkor, amikor ezzel a kérdéssel azonosítottam magamat. *(Élénk éljenzés és taps.)*

Hozzá teszem: nem is volna jó, ha ez nem lenne komoly dolog; nem is volna helyes, ha ez nem járna kockázattal azok politikai reputációjára nézve, akik ilyenre vállalkoznak. Mert nem volna jó és nem volna helyes, ha parancsoló szükség nélkül, ha a nemzet életérdekeibe vágó komoly ok nélkül, fel lehetne dönteni a házszabályokat, a szerint, amint azok több, vagy kevesebb alkalmatlanságot szereznek.

Én is azt tartom, el kell tűrni nagyon sok alkalmatlanságot, mielőtt egy jogszabály félretételére határozza el magát bárki. De ehhez hozzáteszem azt is, hogy nem államférfi és nem hazafi az, aki nem kész magára venni egy ilyen lépés felelősségét is, ha azt a nemzet létérdeke parancsolóan megköveteli. *(Élénk éljenzés és taps.)*

Ha a képviselő úr a lex supremára hivatkozik, erre az a feleletem, hogy én eljárásunknak ezt a védelmét csak egy bizonyos kautéléval vagyok hajlandó elfogadni. Én nem megyek odáig, hogy a *salus rei publicae suprema lex esto* elve felment mindenkit a szabálysértés következményei alól. Oh, nem! Én azt tartom, hogy bármily szükséges lépés által sértett is meg egy vagy más tekintetben a jogrend: a sértett jogrendet helyre kell állítani. Tartom ezt a felfogást törvénysértésre épen úgy, mint házszabálysértésre nézve. A képviselő úr igen helyesen mondta ma, hogy a házszabály épen olyan törvényes jogszabály, mint maga a törvény. Épen olyan fontosnak, épen olyan komoly természetű dolognak tartom tehát a házszabályok egyes rendelkezéseinek félretételét, mint bármely törvényes rendelkezés félretételét. De úgy a házszabálynál, mint a törvéynél azt tartom, hogy ha egy ilyen lépés feltétlenül szükséges s ha az megtéetett és az illetékes fórum által utólag szankcionáltatott, akkor ezzel a jogrend teljesen és tökéletesen meg is óvatott. *(Élénk éljenzés.)*

Itt van a kérdés lényege, itt van a kérdés súlypontja és ez az, ami elől mindig kitérnek a képviselő urak; ez az, amire nézve egy kis reményem volt ma, hogy talán szemtől-szemben fogjuk ezt megvitathatni; de úgy látom, a képviselő úr jobbnak látta idevágni a maga vádjait és azután odébb állani. *(Éljenzés és felkiáltások: Kényelmesebb!)*

Erre tessék felelni, ezzel a kérdéssel tessék foglalkozni. Nyíltan, világosan, precíze odaállítom a kérdést: ismer-e a képviselő úr és ismernek-e a képviselő urak utat és módot indemni, utólagos felmentvény, vagy bármi más ilyen az illetékes fórumtól jövő utólagos reparáció által a megsértett jog-

rend helyreállítására, — igen vagy nem? Ha nem ismernek, akkor hogyan sérthette meg a képviselő úr is, mint belügyminiszter — pedig nagyon jól tette, hogy megsértette — az ország, az alkotmány legsarkalatosabb intézményeit akkor, amikor költségvetés nélkül utalványozott kiadásokat és költségvetés nélkül vett fel bevételeket? ¹ (*Igaz! Úgy van! Éljenzés és taps.*) Ha ez nem lehetséges, akkor legalább is annyira megsértette a jogrendet, mint megsértették azok, akik netalán a házszabálynak egy vagy más rendelkezésével ellentétbe jöttek. (*Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés és taps.*) Ha pedig lehet, — amint hogy lehet, — ha helyes volt a képviselő úrnak az az eljárása, amit a nemzet érdeke követelt s ha az alól a törvényhozás utólagos rendelkezései megadták neki a felmentvényt és megadták a jogrendnek a teljes reparációt: akkor — bocsánatot kérek — annak a szabálytalanságnak, ami ebben a házban június 4-én történt, annak a szabálytalanságnak az erre egyedül illetékes fórum, a képviselőház, teljesen szabályszerűen létrejött határozatával, a megválasztott képviselők abszolút majoritásával (*Igaz! Úgy van!*) szintén megadta a felmentvényt,² amely megtámadhatatlan mindenféle alkotmányjogi szempontból, s amely teljesen helyreállította a június 4-én megsértett jogrendet. (*Élénk éljenzés és taps.*)

Mindaz pedig, ami június 4-ike óta történt, a házszabályok lehető legpedánsabb megtartásával, (*Úgy van!*) a házszabályok minden rendelkezésének szoros lelkiismeretességgel való alkalmazásával történt, (*Úgy van!*) úgy, hogy ha a képviselő lír azt mondja, hogy a június 4-i szabálytalan szavazást — amely, hogy szabálytalan volt, hiszen azt soha senki kétségbe nem vonta, azért is reparálta utólag a háznak meghozott határozata, amely szerint a ház azt tudomásul vette és további intézkedés szükségét fennforogni nem látta — mondom, ha a képviselő úr azt mondja, hogy ezt a fennforgó fontos állami és nemzeti érdekek legalább bizonyos pontig szerinte menthették is: akkor már sokkal közelebb jutottunk egymáshoz; mert június 4-e után más kérdéseknél soha többé egyetlen szabálytalanul létrejött határozatot sem hozott ez a ház. Az egyedüli támadási pontot ennél fogva, az igazságnak megfelelően, ez a június 4-i szavazás képezheti, amelyet a képviselő úr szerint is fontos és súlyos nemzeti érdek igazol és amelyet a ház szabályszerűen hozott utólagos határozatával minden alkotmányos formának megfelelően szankcionált. (*Élénk helyeslés.*)

És ha a képviselő úr azt kérdi, hogy most már, midőn a

1 T. i. az 1906-i és 1910-i exlex állapotban.

2 (340).

hadsereg viszonyainak ziláltságában rejlő nagy nemzeti veszedelem a június 4-i határozattal elhárított, kiért és miért folytatjuk mi tovább ezt az élet-halál küzdelmet: akkor, t. ház, — nem tudom, hogy más hogyan gondolkodik — a magam részéről ezt az élet-halál szót itt talán kissé túlságosan drámainak tartom ugyan, de igenis aláírom azt — és nem akadályozhat meg, sőt megerősít ennek kijelentésében az a körülmény, hogy jelenleg, mint a képviselőház elnöke, én vagyok a képviselőház rendjéért elsősorban a felelős, — hogy ezt a küzdelmet igenis, felelősségünk tudatában, a reánk bízott nagy nemzeti érdekek iránti kötelességeink tudatában, (*Élénk helyeslés.*) habozást és ingadozást nem ismerve folytatnunk kell mindaddig, míg az a nemzet nagy érdekeinek megóvásával nyerhet befejezést. (*Élénk helyeslés.*)

Ki ellen folytatjuk ezt a küzdelmet, t. ház? Folytatjuk azok ellen, akik bármilyen jóhiszemű egész akciójukban — a jóhiszeműségüket én sem akarom kétségbevonni — fejtetőre állítanak minden természetes, mindenütt a világon elismert alkotmányjogi elvet akkor, midőn olyan szerepet és olyan jogokat követelnek a kisebbségnek, amely jogok követelése hús esztendőn keresztül¹ átokként nehezedett hazánkra. (*Élénk helyeslés és taps.*)

Nem kisebb ember, mint gróf Andrassy Gyula t. képviselő úr mondta pápai beszédében: „Mit ér egy olyan rendszabály, amelyre mi fittyet hányunk? Semmit.“ (*Derültség.*) Ez szószerinti idézés az ő beszédéből. Bocsánatot kérek, van-e a világon más hely Magyarországon kívül, ahol ilyen kijelentést tehet valaki, úgy hogy általános hahota ne fogadja? (*Élénk helyeslés és derültség.*) Hát egy jogszabálynak a hatálya attól függ, hogy azok, akiket a t. képviselő úr „Mi“-nek nevez, — mert hiszen ha ez talán nem is plurális majestatíeus, (*Élénk derültség.*) lesznek körülötte, ha nem is sokan, de néhányau, akikre vonatkozhatik — hogy mondom, azok, akiket ő „Mi“-nek nevez, fittyet hánynak egy ilyen rendszabályra, vagy nem? (*Élénk helyeslés és derültség.*) Azt hittem, hogy Magyarországon rendszabályokat bizonyos erre hivatott testületek és fórumok alkotnak; (*Úgy van!*) azt hittem, hogy a törvény hatálya attól függ, hogy a főrendiház, a képviselőház és Ő Felseége elfogadja, illetőleg szentesíti azt; azt hittem, hogy a házszabályok hatálya attól függ, hogy a képviselőház többsége elfogadja és magáévá teszi azokat. De hogy attól függjön egy jogszabály hatálya, hogy akár X, akár Y kegyeskedik-e reá fittyet háyni, vagy nem: engedelmet kérek, kérjen szabadalmat erre a közjogi teóriára, (*Élénk tetszés és taps.*) mert ilyet

¹ Az 1891-i obstrukció (24) óta.

sem előtte sehol a világon nem mondott senki, sem más országokban — nem hiszem — hogy akadjon még egy ember, aki utána mondja. *(Igaz! Úgy van!)*

Ezen teóriák ellen, a kisebbségnek ezen jogtalan erőszaka ellen kell megvédenünk a magyar alkotmányosságot, a magyar parlamentarizmust, a magyar nemzetnek ezekkel a nagy intézményekkel összefüggő életérdekeit. *(Élénk helyeslés.)*

Ezekre az életérdekekre való tekintettel kell élő valóssággá tennünk a többség és a parlamentáris kormány felelősségét azáltal, hogy megadjuk a kormánynak, a kormányt támogató és vele szolidáris többségnek a nemzeti akarat szabad érvényesítésére szükséges eszközöket. *(Élénk helyeslés.)* Ez az ügy az, amiért küzdünk, ezt az ügyet kell diadalra vezetnünk és biztosítom a képviselő urat, hogy senki sem fog jobban örülni annak, mint én, ha véget érhet ez a küzdelem; de ez véget csak akkor érhet, amikor az alkotmányos rend, az alkotmányos felelősség és ebből kifolyólag a többség jogosult uralma érvényesülésre juthat. *(Igaz! Úgy van!)*

És ha a képviselő úr azt mondja, hogy az obstrukciót mindig elítélte, *(Derülség.)* Istenem, hiszen igaz *(Derülség és zaj. Halljuk! Halljuk!)* és azt nagyon jól tudjuk, hogy mindig elítélte; de azután egyetlen egy esetet kivéve amikor felelős állásban volt¹ — mert akkor egészen másként viselkedett, mivel akkor helyesen viselkedett *(Derülség.)* — de azt az egy esetet kivéve, mindig ő volt az, aki megfogta azt a kezét, amely rá akart csapni az obstrukcióra, *(Élénk helyeslés és taps.)* mindig ő volt az, aki útját állotta az obstrukció veszedelmének elhárítására irányuló önfeláldozó mentési akciónak.¹ S most is, amikor ez a mentési akció a képviselő úr minden kegyes igyekezete dacára sikerülni látszik: ő az, aki az utolsó pillanatig is gáncsot vet azoknak útjába, *(Élénk helyeslés és taps.)* akik egész egyéniségük latbavetésével, becsületes és hazafias munkával ebből a sárfészekből ki akarják ragadni a nemzetet. *(Élénk helyeslés és taps.)*

Én mély sajnálattal látom ezt a végzetserű útját a képviselő úrnak, mert benne vannak tulajdonok, amelyeknél fogva nagy szolgálatot tehetett volna és talán nagy szolgálatot tehet még az országnak. De addig, amíg ezen az úton halad, addig a nemzet vesztére tör, bármilyen jó hazafinak hirdesse is magát; *(Igaz! Úgy van!)* szemben fogja találni magával mindazokat, akik előtt nem teoretikus frázis, de élő valóság a magyar alkotmányosság, a magyar nemzet önrendelkezési joga. *(Igaz! Úgy van!)*

¹ T. i. 1898-ban (74), 1904-ben (236), 1911-ben (332) és 1912-ben (339). És pedig Hegedüs L. szerint (i. ra. 285. 1.) az Andrássy túlfinomult idegrendszerének legellenszenvesebb „erőszak” miatt.

Ajánlom indítványom elfogadását. *(Hosszantartó élénk éljenzés, helyeslés és taps. A szónokot számosan üdvözlük.)*

Az okt. 30-i délutáni ülés előtt is katonai kordon zárta körül a parlament épületét. Az ellenzék szokásos tiltakozó felvonulása azonban ezúttal elmaradt.¹

A délutáni ülés napirendjének egyedüli tárgya: Kammerer Ernő — okt. 30-i kelettel bejegyzett, — azon indítványának megokolása, hogy a házszabályok szerves átdolgozására huszonegy tagú bizottság küldessék ki.

A Ház az indítvány tárgyalását egyhangúlag kívánta, sőt az indítványt már okt. 31-én — ugyancsak az ellenzék távollétében — hozzászólás nélkül egyhangúlag el is fogadta. Majd tekintettel a nov. 5-ére Budapestre egybehívott delegáció tárgyalásaira és az egyéb bizottsági ülésekre, bizonytalan időre elnapolta magát

A házszabályrevíziós bizottság megválasztását későbbi időre halasztották, mert a kormány és a többség alkalmat akart adni az ellenzéknek, hogy ebben a nagyfontosságú bizottságban részt vegyen. Az ellenzék azonban a Nemzeti Munkapárt idevágó felszólításában foglalt előzékeny ajánlatot^{1 2 3} visszautasítván,⁸ a házszabályok módosítására kiküldött huszonegy tagú bizottságot a képviselőháznak nov. 27-én kizáróan a munkapárt tagjaiból kellett megválasztania.

Nov. 29-én tartotta a házszabálymódosító bizottság alakuló ülését Elnökké gr. Tisza Istvánt, előadóvá Darvai Fülöpöt választották. Majd Tisza indítványára öttagú albizottságot küldtek ki. Az albizottság tagjai lettek: gr. Tisza István, Beöthy Pál, Jankovich Béla,⁴ Vadász Lipót és Darvai Fülöp.

352. Gr. Tisza István 1912. nov. 18-i beszámoló beszéde Aradon: a Balkánháború és keleti politikánk alapelvei; a balkáni status quo elve nem jelentheti a török uralom változhatatlan mesterséges fenntartását; külügyi vezetőségünk helyes célkitűzése Románia és Albánia tekintetében; meggondolatlan ellenzéki kijelentések Szerbia adriai területi törekvései mellett; a koalíció és az annexió; a „bécsi kirándulás“; a „baba-parlament“ szerbbarát iránya és Andrassy tiltakozása; „kell-e nagyobb igazolása mindannak, ami történt, mint a mostani balkáni események?“; a haderő megerősítése és a házszabályreform szükségé; kérdések az ellenzékhez az obstrukcióval kap-

¹ Jún. 4. (339) után hol karhatalmi kordon zárja körül az Országházat, hol nem. Az ellenzék viszont váltakozva, hol a távoliét általi obstrukció, hol a lármás obstrukció fegyveréhez nyúl. Csak elvéve tiltakozik a „parlamentari erőszak“ ellen egy-egy vezető tagjának a Házban elmondott beszéde által.

² Nadányi, i. m. 163. 1.

³ Hasonlóképen megtagadta az ellenzék 1913 elején a választójogi bizottságban való részvételt.

⁴ Beöthy & Jankovich a képviselőház alelnökei voltak.

csolatban; polémia Andrásyval: a jún. 4-i szavazás utólagos szentesítése, karhatalom jelenléte, csonka Ház, azonosság a koalíció eljárásával az obstrukció ellen; a kisebbség személyi feltételei és választójogi javaslata; az ellenzék kétféle taktikája és a többség kötelessége; a választójogi reform és az ellenzéki vezérek felületes lelkiismeretlensége; „a küzdelmet megküzdöttük, a csatát megnyertük“. — Pohárköszöntő a beszámoló utáni lakomán: minden nemzedék kettős hivatása; „a mai nemzedéket talán fokozottabb mérvben sújtja a felelősség azért, amit a jövőben kompromittál, mint azért, amit a jelenben elmulaszt“; az évtizedes áldatlan parlamenti állapotoknak tekintélyromboló hatása az ifjúságra; az elvadult pártharcok ellenére bizalom a bekövetkező tisztulási folyamatban. — Apponyi és Andrásy bírálata Tisza aradi beszédéről. — Válasz Audrásynak és Farkasházy Zsigmondnak a koalíciós házszabályreform mikénti létrejötte tárgyában. (Előzmények: újabb külügyminiszteri expoze a balkáni helyzetről; a Balkánháború fejleményei; ellenzéki népgyűlési nyilatkozatok a balkáni kérdésekről és a „baba-parlament“ külügyi vitája; Andrásy eltérő álláspontja.)

Nov. 5-én volt a Budapestre egybehívott delegáció alakuló ülése, mely ezúttal (351) zavartalanul ment végbe.¹ Berchtold gr. közös külügyminiszter a magyar delegáció külügyi albizottságának már aznap délután tartott ülésén terjesztette elő szokásos expozeját.

Míg a szept. 24-i külügyi expoze (351) a Monarchia keleti politikájának főcéljául a béke megővését és a balkáni statusquo fenntartását tűzi ki, nov. 5-i expozejában Berchtold — a balkán-államok addigi nagy háborús sikereinek megállapítása után — hangoztatta, hogy „készek vagyunk arra, hogy a *Balkán-államok győzelmei által teremtett helyzetet a legmesszebbmenően tekintetbe vegyük*- és így megvessük a tartós barátságos egyetértés alapjait ez államokkal. Másfelől azonban jogunk van — úgymond — követelni, hogy a *Monarchia legitim érdekei* a dolgok új alakulása következtében *ne károsodjanak*“.

Majd így folytatta: „*Romániának*, ennek a velünk szoros baráti viszonyban álló királyságnak, nyugodt és mérsékelt magatartása az események folyására nem csekélyre becsülendő jelentő-^{1 2}

¹ A szövetkezett ellenzék ezúttal megelégedett azzal, hogy intéző bizottságának nov. 4-i értekezletén Apponyi indítványára tiltakozzék a magyar delegáció működése és „közjogilag értéktelen“ határozatainak királyi jóváhagyása ellen, mert a delegáció szept. 18-án történt megválasztása (350) a „csonka“ képviselőházban „törvénytelen és semmis“ volt.

² Berchtold volt az, ki nov. 5-i expozejában a nagyhatalmak külügyminiszterei közül elsőnek jelentette be a nyilvánosság előtt a balkáni status quo elvének feladását, amely pedig addig a nagyhatalmak egyetértő eljárásának alapjául szolgált (351).

séggel bírt és reméljük, hogy földrajzi helyzetén alapuló jelentékeny érdekei kielégítést fognak találni“.

Politikai körökben — érthetőleg — a külügyi expozé éppen most idézett részének tulajdonítottak különösen nagy jelentőséget¹ Elsőben a balkáni status quo elvének elejtése hatott elsősorú szenzációként; másodsorban Berchtold abbéli kijelentését emelték ki, hogy Románia is számot tarthat területi gyarapodásra a balkáni helyzet megváltozása során.

Felesleges mondanunk, hogy az ellenzék és sajtója a nov. 5-i expozét Berchtold kudarcának hirdeti, főleg a külügyi vezetésünk által addig folyton hangoztatott balkáni status quo elvének feladása miatt.

Nézzük már most egész röviden a közös külügyminisztérium ezen időbeli diplomáciai ügyiratainak^{1 2} világánál, hogy mit jelent a nov. 5-i expozének „a Monarchia legitim érdekei“ megóvásáról és „Romániának... földrajzi helyzetén alapuló jelentékeny érdekei“ kielégítéséről szóló helye?

Ami az előbbit illeti, a Monarchia érdekei szempontjából Berchtold gr. kezdettől fogva ellenezte, hogy Szerbia az adriai tenger albán partján kikötőt szerezzen s ilymódon állandó jellegű területhódítás által Albánián keresztül kapcsolatba kerüljön az Adriával. És pedig ellenezte egyrészlől azért, mert Szerbia adriai területi törekvései beleütköztek a Monarchia és Olaszország által megteremteni kívánt autonóm Albánia tervébe; másrészt pedig azért, mert a szerb adriai kikötő az első lépést jelentette volna a szerb tengeri hatalom kialakulásához az Adrián. Berchtold csak annyit volt hajlandó megengedni, hogy Szerbia területszerzés nélkül magának kereskedelmi kiutat („kommerzielles débouché“) biztosítson az Adrián. Sőt az ellen sem lett volna kifogása, hogy az égéi tenger partján saját kikötőt szerezzen.

Ezzel szemben Pasics miniszterelnök belgrádi követünk eiott Szerbia „létfeltétel“-nek jelentette ki, hogy az adriai tengeren kikötőt nyerjen; az önálló Albániát pedig a Balkán nyugalmának helyreállása szempontjából kifogásolta.³

Kiemelendő még, hogy míg Franciaország és Anglia, sőt -- legalább látszólag — Oroszország is állandóan mérsékletre inti Szerbiát adriai törekvései dolgában, Hartwig belgrádi orosz követ ki-

¹ L. erről a B. H. 1912. nov. 6-i számában „A külügyi expozé“ és „Az expozé hatása“ c. cikket.

² Österreich-Ungarns Aussenpolitik (röviden: Aussenpolitik), Diplomatische Aktenstücke des öst.-ung. Ministeriums de- Aussen, 1930, 4. Band.

³ Berchtold álláspontját a szerbek által követelt adriai kikötő és az önálló Albánia kérdésében legjobban megismerhetjük a következő diplomáciai ügyiratokból: Nr. 4245, 4257, 4317 és 4355; viszont a szerb kormány álláspontjáról tájékoztat mindenek felett: Nr. 4351—52. és 4354.

Néhány nappal a mi nov. 10-i demarsunk előtt Pasics a belgrádi olasz követnek azt mondta, hogy Szerbia „sohasem, semmi áron“ nem mond le az adriai kikötő megszerzésének tervéről. (Nr. 4352).

tartásra buzdítja a szerbeket Oroszország fegyveres támogatásának kilátásba helyezésével.¹

Ami pedig a külügyi expozénak Romániára vonatkozó, nagy feltűnést keltett részét illeti, a helyzet a következő:

Románia az első balkáni háborúban semleges maradt. Mikor azután a balkáni szövetségesek meglepően rövid idő alatt birtokukba vettek az európai Törökország legnagyobb részét, október végén már Románia is bizonyos kisebb határki igazítást követelt magának a Dobrudzsában^{1 2 3 4 5} Bulgária számlájára, kompenzációként semleges magatartásáért, mely lehetővé tette Bulgária nagy sikereit. Ezt a méltányos határkiigazítási igényt Berohtold is támogatta Szófiában, annál is inkább, mert Oroszország francia szövetségesével együtt már abban az időben mindent elkövetett Bukarestben arra nézve, hogy Romániát, mely a Monarchiával katonai szövetségben volt, a maga számára megnyerje.⁶ Hartwig már akkor azon dolgozik, hogy a román közvéleményt — főleg Erdélyre irányuló titkos vágyainak élesztgetésével, Erdély megszerzésének kilátásba helyezésével — a Monarchiától teljesen elidegenítse és oroszbarát irányba terelje.*

Így fest az akkori külügyi helyzet Szerbia és Románia irányában a közös külügyminisztérium idevágó diplomáciai aktáinak tanúsága szerint.

Háborús összeütközés fenyegeti a Monarchiát Szerbiával, ennek adriai területi (albán) törekvései miatt. Románia közvéleményében pedig fokozatosan tért vesztünk az orosz és francia diplomácia titkos aknamunkája következtében.

Ami már most a balkáni háború fejleményeit illeti 1912. október végétől november közepéig,^{7 8} mindössze annyit említek meg, hogy nov. 4-én a Porta már a nagyhatalmak közvetítését kérte az ellenségeskedések megszüntetése és a béketárgyalás megindítása érdekében; hogy továbbá a bolgárok egészen a Konstantinápolyi védő utolsó állásig, az ú. n. Csataldzsai vonalig nyomultak előre, itt azonban és Drinápolynál — súlyos veszteségeik következtében — támadásuk megállt. Bennünket inkább a Szerbiával fenyegető

¹ Hartwig belgrádi aknamunkájáról a Monarchia ellen 1. Aussenpolitik Nr. 4352, 4353, 4381, 4453, 4455. stb. — Sasonow orosz külügyminiszter persze védi Hartwigot az ellene diplomáciai körökben terjesztett „mendemondák“ ellen: Nr. 4459.

² Románia dobudzsai követeléseiről: Aussenpolitik Nr. 4212, 4225, 4231, 4233, 4242—4243, 4259. stb. és Conrad, i. m. II. k. 351—353. 1.

³ A román területi igények támogatásáról orosz és francia részről, továbbá a Bukarestben egyre növekvő monarchia-ellenes hangulatról: Aussenpolitik Nr. 4264, 4226, 4418—19, 4442 stb. Az orosz-francia csábítgatások ellensúlyozására szolgált Conrad tábornok akkori hadseregfelügyelőnek bukaresti kiküldetése 1912. nov. végén. (Conrad, i. m. II. k. 351. s. k. 1.)

⁴ Hartwig ebbeli működéséről: Aussenpolitik Nr. 4381 és 4417.

⁵ H. Nicolson, Die Verschwörung der Diplomaten, 2. kiad. 1931, 371—403. 1. és Sasonoff, Sechs schwere Jahre, 1927, 83—120. 1.

⁷ A balkáni háború fejleményeiről ez időszakban 1. Conrad, i. m. II. k. 325. s. k. 1.; Luckwaldt, i. m. II. k. 112—118. 1.; Stieve, i. m. 101—103. 1.;

⁸ Poincaré, i. m. II. k. 284. s. k. 1. A két balkáni háború korszakáról 1. még:

fegyveres összeütközés érdekel a prizreni, illetve albániai kérdés miatt. A Monarchia ugyanis Prizren elfoglalásának hírére nov. elején arra az álláspontra helyezkedett, hogy Szerbiának Prizrenen túl nyugatra, tehát albánlakta területen való hódítását — minden egyébtől eltekintve — már azért sem engedi meg, mert ezzel Szerbia ellentétbe kerülne a háború kezdetén maguk a balkáni államok hirdette nemzeti autonómia elvével.¹ Ezt az álláspontot — mint a fentebbiekből tudjuk — Szerbia egyelőre nem volt hajlandó elfogadni. És hogy már akkor nem tört ki az európai háború, ennek egyik főoka az is volt, hogy egyrészt Németország a szerb-osztrák-magyar ellentét miatt nem akart „Páris és Moszkva ellen vonulni“;² másrészt pedig, hogy az orosz és francia szövetségesek még nem voltak eléggé felkészülve a nagy leszámolásra.

Lássuk ezek után, minő magatartást tanúsít a szövetkezett ellenzék nov. első felében, a Monarchia és Szerbia közötti ellentét kiélesedése folytán egyre súlyosabb külpolitikai helyzetben?

Gr. Apponyi Albert 1912. okt. 29-i beszédében már bejelentette az ellenzéki ellenparlament, Tisza nov. 18-i aradi beszámolójában ú. n. „babaparlament“ eszméjét. (351).

Ennek megvalósítása végett a szövetkezett ellenzék intéző bizottsága nov. 4-i értekezletén a következő határozatot hozta:

„Az ellenzék — arra való tekintettel, hogy a parlamentből részben ki van tiltva, részben pedig nincs módjában, hogy ott ellenőrző kötelességét teljesítse és az egyes aktuális kérdésekről véleményét nyilvánítsa — elhatározta, hogy úgy a külügyi kérdések, mint a képviselőházi őrség felállítása.³ valamint más fontos törvényhozási kérdések megvitatása és ezekben való véleménynyilvánítás végett: együttes üléseket fog tartani és ezeknek előkészítésére bizottságot küld ki“.

A bizottság tagjait a szövetkezett ellenzéki pártok vezérekarából meg is választották. (B. H. 1912. nov. 5. sz. „Ellenparlament“ c. cikk.)

Néhány nappal később azt olvassuk, hogy a szövetkezett ellenzéki pártok nov. 13-án délután együttes értekezletet tartanak a külügyi helyzet megvitatása végett. Nehogy cllenparlament színe legyen a tanácskozásnak, — az eredeti tervtől eltérőleg — az értekezletet nem a régi képviselőház üléstermében, hanem a Royal Szálló földszinti termében tartják meg. (B. H. 1912. nov. 10. sz. „Az ellenzék külügyi tanácskozása“ c. cikke.)

Ez a nov. 13-án kitűzött értekezlet, melyről alább lesz szó, volt a szövetkezett ellenzéki pártok első együttes értekezlete az intéző bizottság nov. 4-i határozata alapján.

¹ Berchtold ebbeli álláspontjáról Szerbia és Montenegro irányában: Aussenpolitik IV. k. Nr. 4245 és 4257 és 4355.

² Stieve, i. m. 103. 1.

³ A képviselőházi őrség fölállításáról Lukács László miniszterelnök törvényjavaslatot terjesztett elő a Ház 1912. okt. 31-i ülésén. Ez a javaslat lépett az időközben elejtett ú. n. „mandátumfosztó javaslat“ (344) helyébe és mint 1912: LXVII. t. c. emelkedett törvényerőre.

Ezt megelőzően nov. 10-én a szövetkezett ellenzék újabb (351) tiltakozó népgyűlést tartott, még pedig Szombathelyen és Kecskeméten.¹

A szombathelyi népgyűlésen főleg Apponyi és Mezőssy foglalt határozottan állást a Monarchiának a balkáni háborúba való fegyveres beavatkozása ellen, amit egyoldalú *osztrák* érdek követelményének mondanak s ezért magyar nemzeti szempontból elleleneznek. *Apponyi* pl. így nyilatkozik: „Amikor *Ausztria* megfojtja gazdasági érdekeink érvényesülését és természetes fejlődésünk útjában áll, mi nem viszonzhatjuk ezt azzal, hogy *Ausztria* önös gazdasági érdekeiért *más szabad nemzetet* fojtsunk el“. Hasonló szellemben mondja Mezőssy: „Nincs semmi oka a magyarnak lelkesedni a háborúért és gyarapítani Ausztria erejét, melyet ellenünk fejt ki... A magyar nemzet sohasem volt és lesz *más népek* szabadságának kerékkötője“.

Még világosabb és erősebb felbátorítást jelent a Monarchia albán politikájával szembehelyezkedő Szerbia számára gr. Batthyány Tivadar kecskeméti beszédének következő helye: „A leghatározottabban tiltakozom az ellen az *oktalan osztrák* politika ellen. amely mérgeződik, dühöng a *szerbekre*, mert azt kívánják, amit a *józan ész is* kíván, hogy elérjék a tengert, elérjék az Adriát Szomorú egy nagyhatalom lenne, ha attól fél, hogy a kis *Szerbia egy-két* nyomorult kis tengeri *kikötőt* a magáévá tesz“.

Elhangzottak ezek a szerbbarát nyilatkozatok a szövetkezett ellenzék vezető tagjai részéről ugyanakkor, amikor már a napilapok is írták, hogy a Monarchia belgrádi követe tiltakozott Párisnál Albánia és az adriai albán kikötők megszállása ellen és amikor Ugron István követünk azt jelenti Belgrádból Berchtoldnak, hogy nagyon valószínű, hogy az adriai kikötő eszméjét Hartwig orosz követ szuggerálta Szerbiának és hogy alaposan feltehető, hogy Hartwig titokban felbuztatja a szerbeket, hogy az adriai kikötő kérdésében ne engedjenek a Monarchia követeléseinek.²

Ezekben a novemberi napokban különféle hírek keringenek a Monarchia mozgósításáról és Szerbia elleni katonai akciójáról az adriai kérdés miatt. A szövetkezett ellenzék azonban még a külpolitikai helyzet feszültségét is kihasználja a maga céljaira a kormány elleni agitációs hadjáratában.

Ennek jelentős láncszeme a szövetkezett ellenzéki pártok nov. 13-án és folytatólag nov. 14-én tartott együttes értekezlete a külügyi, közelebbről a balkáni helyzet megvitatása végett.³

¹ Erről a két népgyűlésről bőven beszámol a B. H. 1912. nov. 12-i számában megjelent tudósítás. — Itt említjük meg, hogy a szombathelyi népgyűlésen Rakovszky István a parlamenti „erűszak“-kal, az alkotmány elleni „merénylet“-ekkel foglalkozva, azt a meggyőződését fejezi ki, hogy „mindig fog akadni bátor, elszánt férfi, aki a merényletet az útból elteszi.“ Ez bizonyára célzás Kovács Gyula jún. 7-i merényletére (342).

² Ugron nov. 10-i két jelentését tartalmazza az Aussenpolitik 4352. és 4353. sz. alatt felvett két üggyirata.

³ A „baba-parlament“ ezen kétnapos külügyi vitájáról 1. a B. H. 1912. nov. 14-i és 15-i számában „Az ellenzék és a külügyi helyzet“ címmel megjelent részletes tudósítást.

Alapul szolgált Apponyi előadói javaslata, melynek befejező mondata így szól: „Midőn így számos jel arra mutat, hogy a balkáni statusquo hirdetésével elkövetett hiba következményein sem okult külügyeink vezetősége; midőn a mai felettébb kínos helyzetben is újabb kisiklásainak nyomait láthatjuk: lehetetlen bizalommal tekintenünk további működésére, hanem ellenkezően aggodalommal kell néznünk a hatásos parlamenti ellenőrzés alól felszabadult hivatalos politika ötletszerű kísérletezéseit és bármennyire is készek vagyunk valódi nemzeti létérdekeink megvédésére minden áldozatot meghozni, *tiltakozunk* az ellen, hogy esetleg a *nemzet* vérvél és vagyonával fiztessék ki ilyen kísérletezések számlája“.

Közbevetőleg megjegyezve, ez a konklúzió az akkori külügyi helyzetben azt jelentette, hogy a szövetszert ellenzék feltétlenül tiltakozik egy Szerbiával viselendő háború ellen a szerbek ismeretes albán és adriai törekvései miatt.¹

Egyébként Apponyi előadói javaslatának egész folyamán igen élesen bírálja Berchtold balkáni politikáját a területi statusquo elvének még a háború kezdő szakában is fenntartása és hangoztatása miatt; a külügyminisztert felelősnek mondja ezen elv kényszerű elejtésével a Monarchiát ért kudarcért. Hangoztatja, hogy „nem érdekünk a Balkán-államok természetes fejlődésének meggátálása. Ellenkezően... kívánunk, hogy mindenik balkáni nemzet érje el területileg is azt a *nyugvó pontot*, amely nemzeti életének lényeges szükségleteit kielégíti...¹ ² De kívánunk, hogy Albánia önállóságának biztosítását ugyanazon az etikai és jogi alapon... amely miatt az összes balkáni nemzetek szabadságát ... és fejlődésképeségét kell kívánunk“. Az előadói javaslat aggodalmát fejezi ki a nov. 5-i külügyi expozéban Románia területi igényeire vonatkozó része miatt is.³

¹ Hartwig is azt hangoztatja akkoriban négyzsemmel, hogy Ferenc József nem akar semmi áron háborút és másfelől, hogy Oroszország a szerbeket bizonyosan nem fogja cserben hagyni. (Aussenpolitik Nr. 4417 és 4381.)

² A szövetszertes balkáni államok követelése a háború előtt: a fajrokonok megélhetési feltételeinek javítására irányuló közigazgatási reformok voltak s ez az eredeti cél jutott kifejezésre hadi kiáltványaikban is. A háború során elért váratlanul nagy és gyors sikereik azután egy egészen más célt vetítettek elő: terjeszkedési vágyuk elé: területi igényeiknek legalább részleges kielégítését az európai Törökország felosztásával. És Hartwig belgrádi orosz követ már akkor megcsillagatta Szerbia (és Románia) előtt a nagyserb (és nagyromán) államok közeli valóra válását a Törökországhoz hasonlóan feldarabolandó Monarchia részeinek odacsatolása útján. (Aussenpolitik Nr. 4381 és 4417.)

Ami egyébként az Apponyi által kívánatosnak tartott „nyugvó pont“-ot illeti, nov. 15-én azt mondja Pasic belgrádi követünknek, ki a szerbek albán hódításai ellen tiltakozik: „Der *Balkan* würde *nie zur Ruhe kommen*, wenn Albanien ein selbständiges Staatengebilde formen würde. Die staatlichen und wirtschaftlichen Interessen erfordern mit *zwingender* Notwendigkeit, dass Serbien zum Meere gelange“. (Aussenpolitik Nr. 4351.)

³ „Magyar külpolitika“ c. pompás vezércikkében (H. H. 1912. nov. 17-i sz.) Réz Mihály foglalkozva a szövetszertes ellenzék hibás magatartásával az akkori súlyos külpolitikai helyzetben, példaként felhozza, hogy az ellenzéki lapok háborognak és méltatlankodnak a külügyminiszteri expozéban Románia ér-

Kossuth Ferenc, ki Apponyi után következett, elsősorban *jelszóként* hangoztatja, hogy Magyarország *békét* akar. Majd Apponyinnál is továbbmenve a győztes balkáni államok iránti jóindulatban, kifejti, hogy „Magyarországnak elsőrangú érdeke, hogy a Balkán-államok, mint agrárállamok, a maguk termékeit eljuttathassák a Nyugatra. Épp ezért *joga van Szerbiának a tenyérhez is...* Szerbia csak kereskedelmi tengerészetet akar és Albánia szélén kaphat olyan tengerpartot az Adrián, ahol nem érintheti Albánia függetlenségét. Szerbia Meduánál kaphatna tengerpartot“.

Gr. Batthyány Tivadar szintén megrója diplomáciánk teljes tájékoztatlanságát a készülő balkáni eseményekkel és az ottani erőviszonyokkal szemben. Ennek a tájékoztatlanságnak volt következménye a statusquo elvének hangoztatása s az ezen elv elejtésével járó kudarc. „Az *osztrákok* tiltakoznak Szerbia adriai kikötője ellen; *nekünk* azonban csak *hasznunkra* lehet, ha Szerbia a maga nyersterménykivitelét a tenger felé vezeti le s nem csinál nekünk vele konkurenciát. Albánia függetlenségét azonban hangoztatnunk kell a szerb követelésekkel szemben, mert Albánia ugyanúgy rászolgált az állami függetlenségre most, mint annakidején Szerbia... Magyarország békét és barátságot akar a fejlődő délszláv államokkal“.

Gr. Károlyi Mihály élesen bírálva Berchtold balkáni politikáját — a két előbbi szónokhoz hasonlóan — Magyarország gazdasági érdekéből kívánja Szerbiának az adriai kikötőt.

A külügyi vita második napján, nov. 14-én, Mezőssy Béla is felszólalt. Nézete szerint *magyar*, de éppúgy *osztrák érdek* is, hogy Szerbia *tengeri* kikötőt kapjon. „Mert ha Szerbia a maga termékeit szabadon értékesítheti, akkor növekszik vásárlóereje s ezzel Ausztria ipari érdekeit is szolgálja... Az egész osztrák lármából (az adriai kikötő miatt) az osztrák ipari érdekek lólába lóg ki. Megszívlelésre ajánlja a Frankfurter Zeitung abbeli intését, hogy nem érdemes néhány albán faluért háborúba menni“.

A vita berekesztése után Apponyi a zárszó jogán a vita tanulságaként megállapítja, hogy „egyes dolgokban eltérők ugyan az ellenzék nézetei, de bizonyos, hogy a lényegben egyetértenek“. Majd később a következőket mondja: „Valamennyi balkán-nép iránt elfogulatlanul, a régi és hagyományos ellentétek, kicsinylések félretételével kell viselkednünk és őket egyenlő, méltányos elbánásban részesítenünk. A szerb kikötő kérdése kizáróan Albániával van összefüggésben és meggyőződése, hogy az nehézség nélkül megoldható. Ha a Monarchiát rosszakarat vezetné, akkor inkább kívánhatná, hogy Szerbia csak nyelje le Albániát. Ugyan megfeküdno a gyomrát. Hogy *Szerbia tengeri kikötőt kapjon*,

dekei kielégítéséről szóló passzusa miatt, azt mondván, hogy mi közünk nekünk Romániához és Románia érdekeihez? Réz kitűnően megmagyarázza a gyengébbek kedvéért az ellenzéknek eme „homályos“ passzus értelmét: „Erdély Románia mellett van s Erdély lakosságának kétharmada román... Románia faji önérzete, mely szintén érvényesülést keres, érvényesülni is fog. Vagy velünk s általunk a Balkánon, vagy ellenfeleink támogatásával szemben velünk.“ (Aranyigazság ez, amint a világháború eseményei is mutatták!)

szintén magyar érdeknek tartja. Nem agrárérdek kívánja ezt, hanem közös érdek. Ha pedig sztratégiai szempontból félnek tőle, akkor a Monarchiának tulajdonkép el kellene foglalnia az egész Adriát. (Derültség.)“

Apponyi előadói javaslatának egyhangú elfogadása után a szövetkezett ellenzéki pártok első együttes értekezlete véget ért.

A szövetkezett ellenzék vezéreinek már a nov. 10-én tartott szombathelyi és kecskeméti népgyűlésen tett szerbbarát kijelentései arra indították gr. Andrássy Gyulát, hogy a maga eltérő felfogásának egy nov. 11-én (a Magyar Hírlap nov. 12. számában) megjelent következő nyilatkozatában adjon kifejezést: „Albánia függetlensége Monarchiánknak elsőrendű nagy érdeke. Olyan érdekek, amelyért helyt kell államink. Kívánatos számunkra Szerbia boldogulása is. De úgy az igazsággal, mint minden érdekünkkel ellenkeznek, ha ez Albánia rovására történék. Igen kívánatos volna, ha ilyen komoly időkben a *külpolitikára* nézve összes pártjaink közt *egyetértés* jönne létre. Nagyon káros volna, ha az az ádáz harc, mely annyira megokolt belügyeinkben, átsapna a külpolitika területére is. A béke bizonyára a legnagyobb jó. De a *minden áron* való béke *minden áron* való megaláztatást jelent s előbb-utóbb mégis csak háborút“.

A szövetkezett ellenzék tagjai közt kellemetlen hatást tett Andrássynak az övékétől eltérő megnyilatkozása s arra a nov. 13-i együttes értekezleten kívántak felelni. Ez azonban mégsem történt meg. Annál nagyobb elismeréssel emlékezik meg Tisza nov. 18-i aradi beszámolójában Andrássynak helyes politikai belátásról tanúskodó eme nyilatkozatáról.

Ezen előzmények és a politikai helyzet képének ismertetése után immár áttérhetünk jelen szám tulajdonképpeni tárgyára: Tisza nov. 18-i aradi beszámoló beszédére.

November 18!...

Nem csoda, hogy az ellenzéken „valóságos kihívásnak minősítik,¹² hogy Tisza éppen nov. 18-át, ezt az emlékezetes dátumot (235), választotta ki beszámolójára, mintha ezzel is akarná emlékeztetni arra az ellenzékét, hogy az az akció, amely a parlamenti ellenállás letörését célozta s amelyet Tisza voltaképpen 1904. nov. 18-án kezdett meg, egy diadalmas hadjárat kiinduló pontja lett“.

Annai bizonyos, hogy júl. 16-i nyílt levelének (345) bevezető ^{1 2}

¹ Gratz helyesen emeli ki (i. m. II. 277—278. l.) a magyar politikusok zömének nagyfokú tájékozatlanságát az akkori nagyon komoly külpolitikai helyzettel szemben. Bátran mondhatjuk, Tiszán kívül egyedüli kivétel Andrássy. (Bizonyítja ezt Hegedűs L. is i. m. 314—315. l.) Erényi (220. l.) méltán hangsúlyozza, hogy a balkáni eseményeknek a Monarchia és a magyar nemzet szempontjából való sorsdöntő fontosságát a magyar politikusok közül Tisza ismerte fel a legvilágosabban.

² írja a B. H. „Tisza István beszámolója“ c. cikkében. (1912. nov. 17-i sz.)

soraiban még annak a felfogásnak ad kifejezést, hogy házelnöki állása bizonyos tartózkodást parancsol, mely nem engedi a választói előtt való személyes megjelenést oly végből, hogy közvetlenül a júniusi viharos napok után élőszóval adjon számot a lefolyt nagy parlamenti küzdelmekről.

Azóta hónapok teltek el és Tisza szükségét érzi annak, hogy elnöki minősége ellenére is megjelenjen aradi választói körében, hogy több, mint egy év után a Balkánháború közeli ágyúdörgése közt újból (331) képviselői beszámolót mondjon. Ily módon tájékoztassa választóit a legújabb kül- és belpolitikai eseményekről, a közeljövőben megoldandó nagy feladatokról (házaszabályreform és választójog) és szembeszálljon az obstrukció leverésével kapcsolatban a kiengesztelhetetlen ellenzék részéről őt és a többséget nap-nap után érő támadásokkal.

Aradi útjának nagy politikai jelentőségét mutatja az is, hogy ez alkalommal száznál több munkapárti képviselő kísérte.

A választói gyűlés délután három órakor kezdődött a Fehéskereszt Szálló nagytermében. Tiszát megjelenésekor hosszas és viharos éljenzéssel, állva fogadták.

A gyűlés megnyitása és az elnök üdvözlő szavai után gr. Tisza István emelkedett szólásra.¹

T. Uraim! Egy néhány hét óta az egész művelt világ szeme a mi déli határainkon lejátszódó eseményekre van fordítva. A mindennapi élet szürke egyhangúságát világrendítő események elemi kilövellései váltották fel. Dübörögve száguld végig a világtörténelem kereke, gázolva keresztül egyesek, családok, néptörzsek, emberek és államokon. Ütött a nagy erőpróbák, a nagy leszámolások ideje, mikor elveszi jutalmát a béke éveiben folytatott előrelátó, gondos, szorgalmas, produktív munka és siralmasan lakói az a nép, amelyik a béke áldásos esztendőit meddő szóharcokban, meddő torzsalkodásban fecsértelte el. (*Úgy van!*)

És ezeknek a drámai eseményeknek mi nem lehetünk részvétlen, higgadt szemlélői. Hiszen mindaz, ami ott történik, a legközelebről érint bennünket. Hiszen a magyar nemzet jóvolta a Balkánfélszigeten lefolyt eseményekkel, az ottani alakulásokkal elválaszthatatlan összefüggésben áll és nekünk nemcsak a tanulságot kell levonni abból, ami ottan történik, — mert azt hiszem, hogy le kell vonni, — de állást kell foglalnunk azokkal az új alakulatokkal szemben is, amelyek az események nyomán ott keletkezében vannak. És itt, t. Uraim, engedjék meg, hogy kivételesen egyszer hivatkozzam magamra. Mert hiszen higgyék meg, nem szokásom magamról beszélni; nem tartozom azok közé, akik nevetséges önteltséggel gyönyörködnek

¹ Tisza 1912. nov. 18-i aradi beszámolójának és pohárköszöntőjének szövegét Az Újság 1912. nov. 19-i számából vettük.

sajátmaguk műveiben. De most talán kötelességem röviden rámutatni, mert ez talán némi súlyt ad igénytelen szavamnak, hogy amit a balkánfélszigeti alakulásról, és amit a magyar nemzetnek ez alakulással szembeni érdekeiről, hivatásáról, kötelességeiről mondok: az nem újkeletű dolog; azt nem most, a közelmúlt meglepő eseményei után állítottam oda, de azok olyan igazságok, amelyek össze vannak forrva egész lényemmel, amelyeknek közpályám kezdetétől fogva minden alkalommal, amikor rákerült a sor, változatlanul adtam kifejezést.¹ (*Úgy van!*) És ez természetes is, mert hiszen mindez lényege az igaz magyar politikának, annak a magyar nemzeti politikának, amely ugyanakkor jelent meg az európai politika láthatárán is, amidőn az 1867-i kiegyezés hosszú évszázadok után ismét először nyitotta meg a külpolitikai érvényesülés terét a magyar nemzetnek.

A magyar nemzet akkori vezetői vitték bele az európai politikai életbe, az európai öntudatba azt az akkor még egészen új gondolatot, amely össze van nőve a magyar nemzet történelmi hivatásával és létérdekével, hogy nekünk a Balkánfélszigetet biztosítanunk kell a balkáni népek számára; hogy nekünk ott más érdekünk nincs, mint az otlakó egyes népek jóléte, az összes ottani népeknek szabad és független fejlődése.

Ez volt az az alapgondolat, amely nagy magyar államférfiak által irányított politikánkat a legutóbbi évtizedekben vezérelte és irányította.

¹ Így már 1903. febr. 21-i beszédében (98) és később is (135, 292, 315, 321 stb.) Tisza csodálatos látnoki sejtelmével kezdettől fogva megérezte és 1903. dec. 23-i nevezetes képviselőházi beszédében (135) már hangsúlyozta — a balkáni helyzetnek reánk nézve kedvezőtlen alakulása folytán — véderőnk fokozott harc-képességének nagy *nemzeti* szükségességét. Ezzel szemben az 1903. óta — egyes „nemzeti követelmények“-ért (főleg a magyar katonai vezényleti és szolgálati nyelvört) bizonyos megszakításokkal — állandóan obstruáló ellenzék a Balkán és első sorban Szerbia felől fenyegető „veszélyt nem látta oly közellevőnek“. (Apponyi II., 75. 1.) És tegyük hozzá: sem 1903-ban, sem 1912-ben.

Jól mondja Gratz Gusztáv, megvonva a nagyban és egészben 1896-tól 1912-ig tartó, közel 16 esztendő parlamentari obstrukció szomorú mérlegét, hogy „a mai nemzedék talán ma is ama politikai bűnök és vétkes mulasztások következményeinek terhe alatt nyög, amelyekért való felelősség az obstrukciós komák nemzedékét terheli.“ (I. m. II. 258. 1.)

Bethlen István gr. pedig, ki a hosszú obstrukció nemzetsorvasztó korszakában szintén ellenzéki képviselő volt, dicséretes tárgyilagossággal úgy nyilatkozik, hogy „a történelem nem fogja felmenteni a magyar ellenzékét az alól a vád alól, hogy 1914 előtt helytelenül ítélte meg a nemzet igazi életszükségleteit és helytelenül ítélte meg a világesemények folyását“. (Beszédei és Írásai I. k., 1933., 10. 1.)

Bethlent tehát utólag sem nyugtatta meg Apponyinak a nemzeti követelményekért való obstrukció erkölcsi jogosultsága mellett felhozott azon tetszetős érvelése, hogy „ne áldozza fel egy kellőképp világításba nem helyezett külpolitikai követelménynek azt az álláspontot, mely a hadseregnek extenzív fejlesztését bizonyos nemzeti követelmények teljesítéséhez kötötte“. (II. 76. 1.)

Ennek egy nagyon fontos negatív oldala van. Meg kellett akadályozni azt, hogy a Balkánfélszigeten külső befolyások erőszakolják az eseményeket; meg kellett akadályozni azt, hogy ott olyan újabb alakulatok történhessenek, amelyek direkt bővítés útján vagy bizonyos protektorátus, bizonyos hegemonia útján más agresszív irányzatú nagyhatalomnak¹ adják át a túlsúlyt, a politikai vezetést a Balkánon. *(Általános helyeslés.)* Nekünk tehát ilyen idegen agresszióval szemben védenünk kellett a statusquót, védenünk kellett a török birodalmat.

De engedelmet kérek, ez a politika gondolkodó magyar emberek agyában sohasem állhatott a törökországi állapotok változhatatlan fenntartásának, a török kormányzat minden körülmények közötti védelmének álláspontjára. Igenis, mi a természetes fejlődés számára kellett, hogy fenntartsuk az utat. Fenn-tartsuk azért, hogy a béke áldásait a magunk és szomszédaink számára igyekezzünk fenntartani; fenntartsuk azért, hogy időt engedjünk a hetvenes években megalakult balkáni keresztény államoknak arra, hogy eljussanak az anyagi, értelmi és erkölcsi erő kifejtésnek arra a magas fokára, hogy azután maguk vehessék kezükbe a balkáni kérdések megoldását és nem mint dróton rángatott protezsáltjai más hatalmaknak játsszanak öntudatlan szerepet ebben a kérdésben. *(Helyeslés.)* Mert amelyik percben az idők teljessége beáll, amely percben ez a fejlődés megtörtént, amely percben maguk a balkáni népek saját erejükből képeseknek mutatkoznak megoldani a balkáni kérdést: ugyanabban a percben nekünk nemcsak nem lehet érdekünk az, hogy bárminő akadályt gördítsünk ennek a természetes fejlődésnek útjába; ellenkezőleg, bárminő átmeneti nehézségeket okozzon is, nekünk megnyugvással, nekünk örömmel kell fogadnunk azt az újabb korszakot, amely a balkáni keresztény népek önerejéből alkotott valódi emancipációjának jegyében született meg.

Tisztelt uraim! Most szemet kell hányunk a momentán helyzet izgalmai és nehézségei előtt. Hogy azok minő mérveket fognak ölteni, hogy azok minő problémák és kötelességek elé fognak állítani bennünket, azt csak az Úristen tudja; előre meg nem ítélni. De azt tartom, ha el lehetünk is arra készülve, hogy lesznek izgalmas momentumok a közel jövőben, semmi ok sincsen önuralmunk, önbizalmunk elvesztésére és kivált semmi ok sincsen arra, hogy kétségbe essünk a jövő fejleményei fölött. Sőt én a magam részéről azt tartom, hogy mentül gyorsabban történik meg ez a nagy leszámolás, mentül radikálisabban történik meg az és mentül inkább spontán a balkáni keresztény népek saját erő kifejtése foly-

¹ T. i. Oroszországnak.

tán; annál jobb reánk nézve és annál hamarabb fog beállani az a természetes fejlődés, amelyben azután az összes balkáni népek mi bennünk fogják látni az ő legbiztosabb, legerősebb támaszokat és legbiztosabb szövetségüket azért, mert a mi életérdekeink az övéikével teljesen azonosak. (*Úgy van! Úgy van!*)

Ebben a tekintetben ne vezessen félre bennünket az az egy és más kellemetlen jelenség, az az egy és más disszonánsabb hang, amivel találkozunk. A balkánszövetséget létrehozta a közös ellenség elleni közös cél, megteremtette a balkáni nagy horderejű politikai és katonai akcióra az összes balkánépek szolidaritása; de amely percben a közös ellenség nyomása megszűnik, ki fog fejlődni az önálló függetlenségi vágy minden egyes balkáni néptörzsből, amely általában, a népeket, de különösen a Balkánon lakó néptörzseket jellemzi.

Öntudatos, változatos, gazdag, tarka élet fog ottan kifejlődni, tele sűrlődással, erőpróbákkal, mérkőzésekkel, amelyek között az a nagyhatalom, amely csak egy érdeket ismer, t. i. a balkánépek függetlensége fenntartásának érdekéi, mindig meg fogja találni a támogatást, mindig meg fogja találni a szövetségeseket és mindig erősebb lesz a Balkánon minden más nagyhatalomnál. Erre csak időre van szükség és az idő mellett még két dologra. Az egyik az, hogy céljaink tisztaságát illetőleg soha semmi kételyt támadni ne engedjünk és soha semmiféle kalandos terjeszkedési vagy hódítási politikának még csak a látszatát se engedjük fennforogni;¹ hogy tehát megszerezzük és fenntartsuk a balkánépek bizalmát a mi céljaink tiszta voltát illetőleg. A másik pedig az, hogy erőseknek bizonyítnunk; hogy olyan katonai szervezettel álljunk Európának ezen az exponált helyén, (*Úgy van!*) amely azután a balkáni népeknek nemcsak a jóakaratunkba vetett hitét, de az erőnkbe vetett hitét is fenntartsa. (*Úgy van! Nagy taps.*)

Ezt a kettős törekvést kell követnünk ma is, hogy szerencsésen evezzünk keresztül a mai átmeneti idő forrongásain és nehézségein. Ezekkel szemben különben is bizonyos türelemre van szükségünk. Hiszen ne csodálkozzunk rajta, természetesnek kell találnunk, hogyha azokban a népekben, akik előtt most egy pár hétnek hősiess küzdelme talán a legvérmesebb reménységeiket felülhaladó újabb horizontokat nyit meg: talán kissé türelmetlenül — nem szeretnék erős kifejezést használni —, talán kissé a kellő szerénység rovására is nyilvánul meg a nemzeti nagyravágyás. Én azt hiszem, a nagyoknak, az erőseknek kell ilyen modorkérdésben türelmesebbeknek mutatkozniok.

¹ Lényegileg ugyanezt a józan, mérsékelt álláspontot foglalja el Tisza Szerbiával szemben — mint annak idején látni fogjuk — a történeti nevezetességű 1914. júl. 7-i és júl. 19-i közös miniszteri értekezleten is.

(*Úgy van! Úgy van!*) De azután abból a tekintetből nem szabad a kételyt fennforogni hagyni, hogy amint mi teljes odaadással, teljes rokonszenvvel, minden hátsó gondolat nélkül támogatjuk a balkáni népeket a maguk független fejlődésének jogosult törekvéseiben: éppen olyan határozott és kérlelhetetlen vétót fogunk mondani minden olyan törekvessel szemben, amelyek a mi monarchiánk biztonságát, a mi monarchiánk jogos érdekszfériját érintik. (*Úgy van! Úgy van!*)

És t. Uraim, ha ebből a szempontból vizsgálom a kérdést és vizsgálom azokat a jelenségeket, amelyek külpolitikánkra nézve már konstatalhatók, mindenekelőtt meglepéssel jellemzem azt, hogy a viszonyok és a változott helyzet teljesen helyes mérlegelésével helyezkedett a mi külügyi vezetőségünk arra az álláspontra, amelyet a változott helyzet ugyanazon változatlan nagy céljaink elé és szempontjából elibénk tűz. Meglepedéssel konstatalható, hogy sem a külügyi politikában, ennek intézői nyilatkozataiban, sem másutt, a más tényezők, az egyes pártok nyilatkozataiban: semmi nyoma sem látszik annak, minthogyha akár a monarchia másik államában, akár különösen Magyarországon is bárki a török uralom mesterséges fenntartását óhajtana. Az emberi részvét megköveteli a maga jogait. Gyöngédtelű és lelkiileg durva eljárás volna ezt a részvétet a nehéz helyzetbe jutott török birodalomtól és török néptől megtagadni. De azután mesterségesen megtartani az olyan kormányzatot, amely a nagy erőpróbát nem tudta kiáltani, amelyik a nemzeti erők nagy mérközésénél gyöngének mutatkozott: ez nemcsak ellentétben állana érdekeinkkel, de ellentétben állana a magyar nemzetnek azzal a nagy tradíciójával is, amely szerint magánál és másnál mindig igyekezett a szabadság, a nemzeti függetlenség ügyével azonosítani magát.

Meglepedéssel konstatalom, hogy külpolitikánk nem keresi a monarchia érdekeinek védelmét semmiféle mesterkéltn korlátok felállításával. Tudjuk, hogy a berlini szerződés egyik legfontosabb alkotása egy ilyen mesterkéltn korlátnak felállítása volt: Kelet-Ruméliának Bulgáriától való elválasztása. Kéves esztendő megmutatta, hogy az emberi bölcsesség ilyen termékei mit érnek.¹ Az életviszonyok erősebbek a legerősebb embernél is, erősebbek a legnagyobb hatalom katonai erejénél; (*Úgy van! Úgy van!*) azokat az élő viszonyokat ilyen mecha-

¹ A berlini szerződés XIII. cikke így szól: „A Balkánhegyektől délre alkíttatik egy tartomány, mely „Kelet-Rumélia“ nevet vesz fel 8 mely ő császári felségének, a szultánnak, közvetlen politikai és katonai fennhatósága alatt állva, közigazgatási autonómiát élvez. E tartomány keresztény főkörmányzóval fog bírní“. És, íme, már hét év múlva, 1885-ben, Kelet-Rumélia egyesült Bulgáriával és az egyesülést a berlini szerződést aláírt nagyhatalmak 1886. ápr. 5-én elismerték. (Liszt-Fleischmann, Das Völkerrecht, 12. kiad., 1925., 31. 1.)

nikus korlátok spanyol csizmái közé szorítani nem egyéb, mint évekig tartó nehézség, évek múlva biztos meghátrálás felidézése és az érdekelt népek ellenszenvének hosszú időre való meggyökereztetése. (*Úgy van! Úgy van!*) Helyes tehát, ha a mi külpolitikánk nem keres sem a Szandzsákban, sem másutt ilyen mesterkéltn korlátokat,¹ hanem az erők egyensúlyának arra az egyedüli helyes alapjára helyezkedik, amely nem külső, gépies egyenlőségben, hanem az életviszonyok és az állami keretek közötti belső összhangban keresi az érvényesülést. Amely igyekszik az egyes államalakulatoknak megadni a geográfiai és etnográfiai alapon helyes kereteket. És éppen ebből a szempontból a legnagyobb mértékben helyeselnünk kell annak a mind tisztultabb, magasabb államférfiúi belátásnak megnyilatkozását, hogy a mi külügyi politikánk két irányban igyekszik a maga befolyását érvényesíteni. Az egyik az, hogy tért igyekszik nyitni Románia megfelelő érdekei kielégítésének is és a másik az, hogy az albán nép jogos érdekeit veszi gondozás alá. (*Úgy van! Úgy van!*)

T. Barátaim! Én, mint magyar ember, magyar szempontból nem ismerek szerencsétlenebb, rövidebb felfogást, mint amely ellenszenvet mutat a független Románia jogosult törekvéseivel szemben.^{1 2} Hiszen, t. uraim, azzal az óriási néparadattal szemben, amely Kelet felől előntéssel fenyegeti Európát: ezzel szemben Közép-Európán végig egy védelmi vonal húzódik a Keleti-tengertől a Fekete-tengerig; egy nagy védvonal, amelynek zömét a germán faj, a német nemzet adja meg, de amelynek geográfiai s nemzeti szempontból természetes kiegészítő részei és természetes szövetségesei a magyar és a román népfaj. (*Úgy van!*) Ez a két népfaj az, amely a szláv áradatba be van ékelve. (*Úgy van! Helyeslés.*) És itt, fájdalom, igaz, ebben a tekintetben nem először és félek tőle, nem utoljára

¹ Berchtold 1912. nov. 8-i utasításában azt üzeni Ugron belgrádi követünk útján Pasicsnak, hogy összhangban a nov. 5-i külügyi expozéval „beabsichtigen wir einer auch bedeutenden Ausdehnung Serbiens weder im Sandschak, noch in den ausgedehnten Gebieten Altserbiens, resp. Mazedoniens Hindernisse in den Weg zu legen, unter der Voraussetzung, dass unsere kommerziellen Interessen gewahrt und durch ein Dauer versprechendes wirtschaftliches Übereinkommen... gesichert erscheinen“. Berchtold csupán Szerbiának azon kívánsága ellen tiltakozik, hogy területszerzés útján, tehát Albánián keresztül jusson az Adriához. (Aussenpolitik 4. Bänd Nr. 4317.)

A novibazári szandzsákok tudvalóvóleg (292) Bosznia annexiójával kapcsolatban katonailag kiűritették s ezzel szabad prédájául dobtuk oda a szerbeknek, kik mindjárt a balkáni háború elején el is foglalták. (Hogy a novibazári szandzsákokhoz való jogunkat külpolitikai szempontból id. és ifj. Andrássy Gyula gr. mily nagyfontosságúnak tartotta, bizonyítja legújabbán Hegedűs L. i. m. 218. és 297. 1.)

² Ezen tétel feltétlen helyességét ismerjük már a történeti bevezetésben fentebb idézett idevonatkozó diplomáciai ügyiratokból.

hangzik az én ajkaimról is a szemrehányás, hogy, fájdalom, igaz, nagyon sokan vannak román polgártársaink között, akik ma még elvakultan hunynak szemet ez előtt a nagy általános igazság előtt; nagyon sokan vannak, akiknek a magatartása evvel a belső érdekharmóniával, amely ott van a dolgok mélyén, ellentétben áll.

De ez ne ingasson meg bennünket abban a törekvésben, hogy — úgy, mint az utolsó években az európai béke, az európai nyugodtabb fejlődés nagy előnyére megtörtént —, fenntartsuk erősen és változatlanul azt a szoros viszonyt, amely a független Romániát monarchiánkhöz csatolja és adjunk becsületes támaszt a független Románia minden törekvéseinek. (*Élénk helyeslés.*) Ezzel biztosítjuk magunknak annak a nagy stratégiai felállításnak a Kárpátok délkeleti glacisján lévő szélső jobb szárnyát és biztosítjuk magunknak annak az erős, életképes népfajnak rokonszenvét és szövetségét, amellyel sűrűlódásunk lehet, amellyel mérkőznünk kell talán még egy vagy más pontban, de amellyel egyetértésre vagyunk utalva, ha a szláv tengerben meg akarunk állani. És épp annyira helyesnek kell találnom, t. Uraim, azt is, hogy külügyi politikánk gondjai alá veszi az albán nép jogos érdekeit. Ez az a pont, ahol talán leginkább fordulhat komoly sűrűlódás elő; ahol komolyabb összeütközésbe jöhetünk Szerbia törekvéseivel.¹ És ez az a pont, ahol — legmélyebb sajnálatomra —, nem nyilatkozik meg a magyar közvélemény azzal a teljes egyhangúsággal, amelyre épp a magyar nemzet érdekében és épp a magyar nemzet politikai reputációjának érdekében is annyira szükség van. (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés.*)

Hallottunk olyan meggondolatlan kijelentéseket olyan ajkáról, akiktől fájdalmasan lepett meg a dolog, hogy mi *osztrák* kereskedelmi érdekekért nem nyújthatunk segédkezet más szabad nemzetek békóba verésére.^{1 2} Hát én tudom azt, — nem annyira saját tapasztalatomból, mert amennyire rajtam áll, mindig igyekszem uralmat adni a hideg megfontolásnak a szónoki lendület fölött; (*Tetszés.*) de tudom azt, fájdalom, más igen fényes és igen szomorú példákából, — hogy milyen meggondolatlan kijelentésekre ragadhatja el a fényes szónoki tehetséggel bíró férfiakat éppen a szónoki hevület. (*Úgy van!*) De mégis ilyen kijelentést tenni az adott viszonyok között azokkal a törekvésekkel szemben, amelyek Szerbia részétől ebben a tekintetben mutatkoznak; ennyire szembenállni a ténnyel,

¹ Hogy ez így van, tudjuk a jelen szám történeti bevezetésében hivatkozott idevágó diplomáciai ügyiratokból.

² Ezt a gondolatot, mint vezérszólomat, hangoztatják különféle változatokban Apponyi nov. 10-i szombathelyi beszéde után a szövetséget ellenzők vezérférfiai népgyűléseken és a „baba-parlament“-ben.

(*Úgy van!*) a valóságokkal; ennyire a hóna alá nyúlni olyan törekvéseknek a magyar közvéleményt megtéveszthető helytelen ürügyek alatt, *amely törekvések végeredményükben a magyar nemzet jogosult nemzeti egysége ellen irányulnak: (Úgy van! Úgy van!)* engedelmet kérek, ez nagyobb meggondolatlanság, mint aminőre a legszenvedélyesebb pártharcok között is a legnagyobb szónoki hevület is feljogosíthatna valakit. (*Úgy van! Tetszés és taps.*) Arról nem akarok beszélni, hogy mennyiben jogosult az a szemrehányás Ausztriával szemben éppen *u* koalíciós kormány volt tagjai részéről, hogy útját állják a magyar termények kivitelének, a magyar direkt vasúti csatlakozásoknak. Csak egész röviden konstatálom, hogy megvolt az az egység Ausztria és Magyarország között, amely biztosította az olcsó tranzito tarifákat a magyar kivitel számára Ausztrián keresztül; (*Úgy van!*) megvolt és felrúgta ezt az egységet és feláldozta a magyar nemzet életbevágó érdekeit (*Úgy van!*) a koalíciós kormány azért, hogy a „szerződés“ szó lyukas mogoróját hozza a nemzetnek.¹ (*Úgy van! Zajos helyeslés, éljenzés és taps.*)

¹ A koalíció jelszavas kiegyezési politikáját, melynek csattanója a „vám-szerződés“ szóval üzött gazdasági szemfényvesztés, ismételtell pellengére állítja Tisza már 1910.i választási beszédeiben. (296, 301, 309, 317 stb.)

A koalíciónak az 1907-i gazdasági kiegyezés alkalmával elkövetett hibáit újból megrója Tisza az ellenzéki vezéreknek szóló polemikus nyilatkozatában. (Beszélgetés gr. Tisza Istvánnal Az Újság 1912. dec. 1-i 6z.) „Két lényeges hibáért érheti — úgymond — szemrehányás a koalíciót. A kétértelmű bankformuláért fizetett kvóta-felemelésért és az osztrák vasúti tarifák (a Széll—Körber-féle kiegyezésben történt) lekötésének nagyrészből feláldozásáért... Fel kellett áldozni a Széll—Körber-kiegyezésnek a vasúti díjtételekre vonatkozó nagyon becses rendelkezéseit, mert Ausztriával a „szerződés“ szó elérése végett újabb tárgyalásokat provokáltak“.

T. i. annak elérése végett, hogy nagy „nemzeti vívmányaként az osztrák-magyar vámunió megjelölésére az addig használt „vámszövetség“ szó helyébe a magyar gazdasági önállóságot Ausztriával szemben állítólag jobban kidomborító „vám-szerződés“ elnevezés lépjen.

Egyébként rendkívül jellemző a koalíció mentalitására, hogy Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter és az abszolút többséget alkotó függetlenségi párt vezére, amely pártnak egyik legfőbb hivatalos programpontja az önálló vámterület felállítása volt: az akkori gazdasági kiegyezési tárgyalások során hajlandó lett volna bizonyos „nemzeti vívmányok“ fejében hozzájárulni az osztrák kormánynak egyik régi kedvenc törekvéséhez, az osztrák-magyar vámközösség állandósításához (292. jegyzet). Tehát ahhoz a tervhez, mely már a Bánffy-kormány idejében kísértett a híres „ischli klauzula“ neve alatt (70) és amely — az 1867: XII. t. c. 59. §-ában kikötött *időnkintiség* elvébe ütköző — „alkotmányellenes merényletért az akkori ellenzék Bánffvt hazaárulónak nevezte. (Kossuth ezen meglepő magatartásáról l. Spitzmüller—Harmersbach, *Dér letzte Öft.-ungarische Ausgleich*, 1929, 13. l. és K. Sieghart, *Die letzten Jahrzehnte einer Grossmacht*, 1932, 123—124. l. Sőt Sieghart szerint az osztrák-magyar vámközösség állandósításának tervével 1907. márc. 26-án bizalmas körben éppen Kossuth Ferenc állt elő. Igaz, hogy szenzációs kezdését a következő napon már — tárgyalannak kívánta tekinteni.)

Amíg lesznek vad és félvad népek, amelyek az élet igazi javait fényes üveggyöngyökért odaadják; mindaddig lesznek kereskedők, akik fényes üveggyöngyökkel fognak fizetni. (*Derültség és taps.*) És ne az osztrákokat szidják azért, hogyha ebben a kérdésben a magyar nemzet egyszer már biztosított jogait újból elvesztette. (*Úgy van!*) Nézzük meg, hogy áll a kérdés Szerbiával szemben! Hát akarja valaki Szerbiának közgazdasági fejlődését korlátokba szorítani? (*Felkiáltások: Senki!*) Hát akarja-e valaki nehezíteni azt, hogy Szerbia a mostani berendezések mellett biztosítsa magának az olcsó, egyenes kiviteli utakat a tenger felé? Bizonyára senki.¹ Politikai szempontok azok, amelyek itt dominálnak és ott sem Szerbiának jogosult politikai szempontjai, mert azokat a mi monarchiánk minden illetékes tényezője csak rokonszenvvel fogja fogadni, de igenis arról van szó, hogy Szerbiának hatalmi ábrándjai oly terepnumra is csapjanak át, ahol természetes keresnivalója Szerbiának nincs; (*Úgy van!*) hogy meghódítson függetlenségre vágó, büszke, önérzetes, derék idegen népeket és azoknak szolgálatba hajtásával hatalmi pozíciót szerezzen magának az Adrián. Hát, t. Uraim, lehet-e erre a törekvésre azt mondani, hogy itt Magyarországot szabad népek ellen osztrák érdekből! akarják harcba vinni? Hát akkor, ha mi az albánok jogosult törekvései mellett foglalunk állást; ha mi azt kívánjuk, hogy az albánoktól lakott országrészekben az albán nép uralkodjék szabadon és függetlenül, hát akkor nem a mi legnemesebb és legszentebb tradíciókhoz ragaszkodunk? (*Úgy van!*) És akkor ez a törekvés nem érdemli-e meg minden magyar embernek omladó támogatását: elsősorban azoknak a magyar embereknek támogatását, akiknek minden harmadik szava nemzeti ügy! s a szabadságért való hevülés? (*Úgy van! Élénk helyeslés és taps.*)

Csodálatos, t. uraim, csodálatos és elszomorító, hogy éppen azoknak, akiknek elhitte lassankint a magyar közvélemény és talán némely része még ma sem ábrándult ki egészen abból a hitéből, hogy a magyar nemzeti idealizmusnak ők az igazi képviselői: hogy éppen azok szállítják le minden ilyen ténykedésükkel a magyar nemzet színvonalát; éppen azok abdikálnak arról a szerepről, amely megilletné a magyar nemzetet az 1867-i kiegyezés alapján és éppen azok kezéből éri — bocsánat a kemény kifejezésért — a szégyen és a blamage a magyar nemzetet minden lépten-nyomon.

T. uraim! Nézzük csak meg az annexió kérdését, hogyan

¹ Hiszen ugyanezt hangoztatja Berchtold közös külügyminiszter is Párisnak szóló nov. 8-i üzenetében (Aussenpolitik N. 4317), mondván: „Wir anerkennen (iio Berechtigung seines (t. i. Serbiens) Wunsches, eine gesicherte Verbindung nach dem Meere als débouché seines Handels zu besitzen“.

kezelték.¹ (*Halljuk! Halljuk!*) Helyes volt-e az annexió, vagy nem: ezt a kérdést meg kellett fontolnia annak a magyar kornak, amely 1908-ban felelősség mellett vitte az ország ügyeit. Ha helyes volt, támogatnia kellett, bele kellett menni és védenie kellett ügyét nyílt sisakkal; ha nem volt helyes, állását kötve hozzá, le kellett volna vonnia a konzekvenciát. Ez nem joga volt, ez kötelessége volt. Mert Magyarország nem tartomány, amely tétlenül szemlélheti, hogy a birodalmi politikát más, nagyobb hatalmasságok hogyan csinálják. Magyarország egyenjogú faktora, paritásos faktora ennek a monarchiának és önérvényes magyar embernek arcába kergeti a vért, hogy akad magyar kormány, amely hajlandó magát ilyen tartományi színvonalra lesüllyeszteni. Hát, uraim, nincs miért szégyelniek magukat ezeknek az uraknak azért, hogy az annexiót helyeselték. Jól tették. Az adott viszonyok közt szükség volt rá. Mutatják a mostani törökországi események, hogy szemben az akkori török forradalmi eseményekkel nemzetközi definitívumot is kellett Bosznia és Hercegovinában teremteni. (*Helyeslés.*) Igen, jól tették. De amiben nincs igazuk, amiben talán nagyobbat vétenek a magyar nemzet reputációja, színvonala és hatalmi szférája ellen, mint bárminő botor politikával: a bujkálás a felelősség alól, mikor úgy akarják a dolgot odaállítani, hogy ők belenyugodtak ezekben az eseményekben, talán még bizonyos borralalót is kértek a magyar nemzet számára, de tulajdonképpen olyanba mentek bele, más központi faktorok járszalagján, amiért a felelősséget nem merik nyíltan elvállalni, (*Üyy van! Helyeslés.*) és mindazért, ami azóta történt.^{1 2}

Magyarországon, fájdalom, erős belpolitikai harc dúl. Azok, akik ebben a harcban a magyar közvéleményt a maguk részére meghódítani nem tudták, átmennek bécsi lapokba, hogy beáruljanak bennünket az ottani magasabb körök előtt; hogy elsíriák bajaikat; hogy elmondják, hogy ez a nagyhatalmi állás rovására van és kérdezzé-kérdezzék, — nem tudom kitől, —

¹ (292).

² A koalíciós uraknak ezt az eljárását Tisza 1910. máj. 29-i hajdúböszörményi választási beszédében igen keményen, de nagyon találóan „a rossz cseléd lojalitásának” nevezi. (318). Mindenesetre nagyon jellemző a koalíciós kormányra, hogy míg Wekerle miniszterelnök — osztrák kollégájával ellentétben — kezdettől fogva Bosznia annexiója mellett fogalt állást: a magyar kormány az 1908. okt. 3-i minisztertanácsban Aerenthal annexiós tervét éles bírálat tárgyává tette, Andrássy belügyminiszter az annexió ellen irányuló különvéleményt foglaltatott a minisztertanácsi jegyzőkönyvbe s a végén mégis mind Wekerle, mind az egész kormány helyén maradt. (Aussenpolitik I. Nr. 40, Horváth Jenő Magyar Diplomácia, 1928, 121. l. és gr. Andrássy Gyula Diplomácia és világháború, 1920, 30-31. l. Andrássy különvéleményét az annexió ellen — hátra hagyott Naplója szerint — közli Hegedűs L. i. m. 297—298. l.)

hogy meddig fogják ezt túrni?¹ (*Derütség. Felkiáltások: Gyalázat!*) És engedjék meg nekem, hogy ne maradjak soká ennél a híres bécsi kirándulásnál.² T. uraim, magyar ember sokszor volt már Bécsben. (*Derütség.*) A magyar nemzet is küldött már küldötteket Bécsbe nagyon különböző viszonyok között. De ilyen kirándulást Bécsbe még nem csinált senki. (*Úgy van! Helyeslés és taps.*) A magyar nemzet sokszor lépett már Európa aeropágyja elé. Sokszor vitte a maga ügyét az egész művelt emberiség elé s tudta ezt tenni oly modorban, amely rokonszenvet keltsen és imponáljon. De ez a kirándulás, ez a bécsi szereplés! Én csak egy dolgot kívánhatok: hogy igyekezzünk mi is mentül előbb elfelejteni azt a szégyent, amit ez minden magyar emberre hoz. (*Úgy van! Helyeslés.*) És egy dologért adok hálát; hogy hála Istennek, kevésbbé foglalkoznak velünk a külföldön, hogysen ezt a nyomorúságos incidenst kellő módon észrevették és kihasználták volna.

T. uraim, ma, midőn itt közvetlen határainkon legmélyebbre vágó, nemzeti érdekeinket legközvetlenebbül érintő világesemények drámai fordulatai játszódnak le: most ugyanezek az urak azt hiszik, hogy azzal fogják a magyar nemzet nimbuszát, a magyar nemzet politikai hitelét és tekintélyét emelni, hogy mindenféle gyerekes ürügyek alatt félrehúzóva a képviselőháztól, baba-parlamentet rendeznek.³ (*Hosszantartó zajos derütség és taps.*) Ezek az előadások azután egész külpolitikai bölcseségiük, amennyiben eltér a többségtől, abban a támogatásban kulminál, amelyben Szerbiának bátorságát növelni (*Úgy van!*), Szerbiának szarvait megnövelni, Szerbiának akcióját fölbátorítani igyekeznek.⁴ (*Felkiáltások: Gyalázat! Ez a ha-zaárulás!*) Egy fénysugár esett csak bele ebbe a sivár látványba. Egy férfiú akadt közöttük, akinek politikai belátása ezt a játékot még sem tudta bevenni. (*Úgy van! Egy hang: Éljen Andrássy!*) Andrássy Gyula gróf felemelte ez ellen a frivol játék ellen a maga tiltakozó szavát.⁵ (*Halljuk! Halljuk!*) Higgyék meg nekem, uraim, a benső öröm és megelégedés hangján konstatálom ezt. Mert higgyék el nekem, én sohasem tudnám úgy gyűlölni politikai ellenfeleimet, hogy azon ne érezzék mély szomorúságot, hogy ennyire mélyre süllyednek, mint azok az urak és ne örülnék annak, hogy politikai ellenfeleim magavise-

¹ Ezt Andrássy kérdezi a Neue Freie Presse 1912. okt. 20-i számában megjelent cikkében.

² A szöveghezett ellenzék 1912. szept. 23-i „bécsi kirándulásodról a (351) sz. bevezetésében volt szó.

³ A „baba-parlament“-ről és ennek nov. 13-i és 14-i külügyi vitájáról 1. az előbbi és a jelen szám bevezetésében mondottakat.

⁴ T. i. az adriai kikötő és Albánia kérdésében.

⁵ A jelen szám bevezetésében idézett nov. 11-i hírlapi nyilatkozatában. És ugyancsak Andrássy volt az, aki 1906-ban távortartotta magát a később ha-zaárulónak bizonyult horvát-szerb koalícióval való ölelkezéstől

lete is a magyar nemzetnek fényét, tekintélyét és nimbuszát emeli. (*Élénk éljenzés és helyeslés.*) Egy fénysugár; ez az első fénysugár az ellenzék viselkedésében hosszú idő óta. De vájjon nem kellene-e, hogy ezt kövesse a második; vájjon, ha külügyi helyzetünk ilyen helyes következtetésekre juttatja az ellenzéknek kétségtelenül legerősebb agyvelővel, legtöbb politikai belátással bíró férfiát: hát vájjon, kérdem, nem kellene-e tovább menni egy lépéssel és nem kellene-e éppen ezért a külügyi helyzetért is abbahagyni azt a játékot, amelyet belügyi összes viszonyaink összezavarása terén követnek? (*Úgy van!*) Hiszen *lcell-e nagyobb igazolása mindannak, ami történt, mint a mostani balkáni események?* (*Úgy van!*) Hát ha nyugtalankodott valakinek a lelkiismerete, hogy valóban szükség volt-e rendkívüli eszközökkel is keresztülvinni, a nemzet biztonsága szempontjából föltétlenül szükséges volt-e... (*Frenetikus kitörő éljenzés és taps.*)

Akik helyesen ítéltük meg Magyarország létérdekeit, mindig mondtuk a béke idejében, hogy most kell megerősíteni a haderőt, mert bármely percben jöhetnek meglepetések. Mondtuk 1903-ban, 1911-ben,¹ (*Úgy van!*) rámutatva, hogy a hamu alatt lappangó tűznek fel-felvillan egy-egy szikrája és bármely pillanatban felfordulhat a helyzet a Balkánon. (*Úgy van!*) Hát akkor talán sokan nem hitték nekünk. De a lefolyt események, a megtörtént nagy változások utólagos megvilágításánál lehet-e valakinek azt mondani, hogy valóban nem volt-e életbevágó nagy érdeke a magyar nemzetnek megadni a katonai biztonságának, megadni a katonai készenlétnek legegyszerűbb feltételeit? ² (*Úgy van!*) És pedig a dolgot gondolja meg ki-ki magának. Hol állanánk ma, ha ez a létszámemelés csak három-négy évvel ezelőtt megtörtént volna; ha annak az összes katonai konzekvenciái már megértek volna, rendelkezésünkre állanának? (*Úgy van! Helyeslés.*) És a másik kérdés: hol állanánk ma, ha még most is a technikai obstrukció fertőjébe volnánk süllyesztve? (*Úgy van! Szünni nem akaró éljenzés és taps.*)

És, t. uraim, ha szükség volt arra a katonai készenlétre,

¹ (98) és (329, 331). Sőt a fiatal Tisza már 1889. jan. 14-i véderőbeszédében (2) mondja: „Nekünk készen kell lennünk és pedig a *békében* kell *elkészülnünk* a *háborúra*“. És mint az 1891. nov. 15-i vizaknai beszámoló beszéddel (25) kapcsolatban kiemeltük, Tisza István történelmi küldetése éppen az volt, hogy minden adott alkalommal az erőgyűjtésre, a közlegő világháborúra való felkészülésre hívja fel nemzetét.

² Conrad volt vezérkari főnök is magasztalja (i. m. II. k. 376. 1.) Tiszának nagy érdemét, melyet a Monarchia és a hadsereg körül szerzett az égetően szükséges véderőreformnak jún. 4-i megszavaztatása által.

És bizonyára ugyanebben a meggyőződésben volt a király is, midőn 1912. szept. 9-én kelt kéziratával Tiszának a véderőtörvények „létrejötte körül kifejtett sikeres tevékenységéért hálás köszönetét“ nyilvánította s „elismerése látható jelül“ neki (és egyidejűleg Lukács Lászlónak) a Szent István-rend nagykeresztjét, tehát a legnagyobb rendjelet, adományozta.

szüksége volt és szüksége van a magyar nemzetnek a politikai készenlétre is. Szüksége van arra, hogy a nemzeti akarat emancipáltassék a névszerinti szavazások nyűge alól; *(Úgy van!)* hogy a magyar nemzet a maga bizalmának letéteményesei útján megvalósíthassa, élő valóságra válthassa fel a magyar nemzeti politikát. *(Úgy van!)* És mentői bizonytalanabb a helyzet ott és mentői inkább van szükség itt életképes, erőteljes magyar állami akcióra, — annál inkább szükséges megmentése a parlamentárizmusnak, konszolidálása a többségi uralomnak, hogy itt élő valósággá váljék megint a nemzeti önkormányzat és a többségi hatalommal együtt járó többségi felelősség. *(Úgy van!)* Nem az ellenzék mostani vezéreim múlt, hogy ezt nekünk kell újból biztosítanunk. Ők meg akarták csinálni; tisztán saját pártjuknak jelentéktelenebb tagjai gyakoroltak rájuk olyan nyomást, amely miatt 1908-ban ideiglenesre kellett az állandónak kontemplált házszabályreformot átváltoztatni.¹ Ha ők a maguk eszméit vihették volna keresztül, ha keresztülvihették volna azt a házszabályreformot, amelyben Andrássy Gyulától Justh Gyuláig az akkori többségnek több vezetője megegyezett: akkor nekünk semmi dolgunk nem lett volna a házszabályreformmal. Hogy nekünk ezt a feladatot sokkal súlyosabb viszonyok között újra meg kellett oldanunk, ez csak azért volt, mert a koalíció vezérei saját jobb belátásukat pártjuk jelentéktelenebb tagjai nyomásának kellett, hogy feláldozzák. És, t. uraim, igazán higgyék meg nekem, a szégyenkezés bizonyos érzésével fogok ezeknek a mi mizerábilis civakodásainknak a taglalásához most, amikor itt folynak körülöttünk ezek a világrendítő események. De hiába, kénytelen vagyok vele; mert hiszen a kérdést vitássá teszik még ma is és így bármily röviden, bármily kivonatos formában kell, hogy a dologgal én is foglalkozzam. *(Halljuk! Halljuk!)* Szemben mindazzal, amit nap-nap után hangoztatnak, engedjék meg, hogy egész röviden fixírozzam a tényállást a kardinális fontosságú kérdésekre nézve.

Úgy, amint — visszatérek majd rá — reményen felüli sikerrel tettem legutóbbi képviselőházi felszólalásomban,² ugyanazt a kérdést intézem most az ellenzék vezetőihez. Ha ők komolyan meg akarják győzni a közvéleményt, ezeket a kérdéseket vegyék bonckés alá és cáfolják meg a következő állításaimat:

Először is igaz-e, hogy a legutóbbi század parlamenti történetében fellépett az obstrukció mindenütt az egész világon, s igaz-e, hogy mint árnyék az utast, úgy követte az obstrukciót mindenütt az egész világon a házszabály szigorítása? *(Úgy van!)*

1 L. erről bővebben a (345) sz. a nyílt levelet és az ennek jegyzetrotatában foglalt utalásokat.

2 Tehát 1912. okt. 30-i képviselőházi felszólalásában (351).

Másodszor, igaz-e, hogy a legtöbb külföldi államban az elenszegülő, obstruáló kisebbség letörésével kellett a parlament rendjét és munkaképességét biztosító új házszabályt életbe léptetni? (*Úgy van!*)

Harmadszor, igaz-e, hogy mindenütt, ahol nagyobb mérvű botrány, engedetlenség, a parlament működését megakasztó renitencia mutatkozott, karhatalmat alkalmaztak a parlamentben? Igaz-e, hogy karhatalmat vittek be ismételtén az angol parlamentbe? Igaz-e, hogy karhatalmat vittek be a francia parlamentbe? Igaz-e, hogy épp ezekben a régi alkotmányos múlttal bíró szabad nemzetekben az egész közvélemény elítélte nem a karhatalmat, hanem a botránycsinálókat? (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.*)

Menjünk tovább. Igaz-e, hogy Magyarország egész közéletének 22 esztendőn keresztül¹ folyton súlyosbodó és erősödő rákfenéje volt az obstrukció, amelynek hatalomra kapása a magyar parlamentárizmus süllyedésével és ami ezzel egyértelmű, a magyar nemzeti élet összezsugorodásával, a magyar nemzet politikai hatalmának, tekintélyének, befolyásának csorbításával járt? (*Úgy van!*) És igaz-e, hogy a mostani ellenzék vezérei, amely percben kormányra jutottak, szintén szemben találták magukat egy — pedig csak törpe — kisebbségnek hasonló törekvéseivel és azonnal felvették a harcot ezzel az obstrukcióval; azonnal a legdrasztikusabb eszközökkel igyekeztek őket megzabolázni.² És igaz-e, hogy ők is az ő házszabályreformjukat nem pártközi egyesség útján — ezt a naív tantételt ők csak a gyöngébbek számára, mint aminőknek minket tartanak, találták ki — hanem az ő kisebbségük obstrukciójának meglehetősen kíméletlen és erőszakos letörésével eszközölték? Igaz-e, hogy aránylag nem is oly nagyon súlyos vétségek miatt a képviselőház két tagját kizárára ítélték? Nagyon helyesen. Joguk is volt hozzá. Csak az nem helyes, ami azután következett. (*Derültség.*) És igaz-e, hogy ezt a kizárást karhatalmi eszközökkel is végre akarták hajtani? Igaz-e, hogy az erre vonatkozó elnöki rendeletét írásban kiadták és annak végrehajtására azon egyszerű okból nem került csak sor, mert a két kitiltott képviselő meghajolt a Ház határozata előtt? Ha azonban a kitiltott képviselők úgy viselték volna magukat akkor, mint a kitiltottak most, éppen úgy jártak volna akkor, mint jártak a kitiltottak most.³ (*Élénk helyeslés.*)

1 Mondhatni, az 1889. nagy véderővita (10), de mindenesetre a vármegyei közigazgatási reformjavaslat megfeneklése (24) óta 1891 nyarán.

2 A koalíció küzdelméről az obstrukcióval 1. a (345) számot és jegyzet-rovatát.

3 Tiszának ezt az állítást megerősíti utóbb Návay Lajos volt koalíciós képviselőházi alelnök 1912. nov. 29-i képviselőházi beszédének a kizárási kér-

Térjünk át most a saját eljárásunkra is, s kérдем tovább: igaz-e, hogy akkor, amidőn a mostani képviselőház kitiltott olyanokat, akik súlyosan vétettek a Ház méltósága ellen és akik megakadályozták a Ház munkásságát, ugyanazon a 255. szakasz alapján ugyanúgy járt el, mint a koalíciós többség annak idején az ő általa kitiltottak ellen? (*Úgy van! Úgy van!*) Igaz-e, hogy ezekkel szemben teljesen a koalíciós precedens alkalmazásával járt el az elnökség, midőn őket karhatalommal távoltartotta az ülésektől? (*Felkiáltások: Nagyon helyesen!*) És végül igaz-e, hogy azt az egy szabálytalan szavazást, mely 1912. június 4-én (*Éljenzés.*) a véderőtörvényt a képviselőházban keresztülvitte ¹ és amely szabálytalan szavazás nélkül — ha egyáltalában volna még magyar parlament — még ma is ott ülnék abban a siralmas pocsoltyában: hogy ezt a szabálytalan szavazást a magyar képviselőház teljesen szabályszerű határozatával, a megválasztott képviselők abszolút többségének szavazatával, utólag szentesítette? (*Éljenzés.*) És itt álljunk meg ennél a fontos kérdésnél egy pillanatra. (*Halljuk! Halljuk!*)

Ebben a kérdésben, mint már jeleztem, nem várt sikert érttem el Andrassy Gyula grófhhoz intézett felszólítással, mert ő csakugyan válasza méltatta ezt a felszólítástom.^{1 2} Andrassy Gyula gróf azt mondja: „Ha a Ház utólag szentesítette volna Tisza tényeit, a fölmentést én is megadnám neki.“ Tehát abban egyetértünk, hogy ha utólagos szentesítés történt, akkor

¹ (339).

désre vonatkozó része. (Napló XVII. k. 164—165. 1.) Ugyanott mondja Návay: „A koalíciós házelnökség... a *legszigorúbban* ügyelt arra, hogy az elnöki tekintélyt . . . teljes mértékben biztosítsa . . . *Sohasem* hangzottak el *oly* ... *szigorú* és helyes kijelentések az elnöki tekintély szükségességéről, mint abban az időben“.

² Okt. 30-i beszédében (351) Tisza azt a kérdést intézi Andrassyhoz, hogy ismer-e módot az illetékes fórumtól jövő utólagos reparáció által a megsértett jogrend helyreállítására? Ha nem ismer, akkor hogyan sérthette meg az alkotmányt belügyminiszter korábban exlex ben való utalványozás és bevételek igénybe vétele által? Ha pedig ismer, akkor éppoly kevésbé vonhatja kétségbe annak a tételnek jogi helyességét, hogy — miként az exlex-állapotban történt pénzkezelésért a törvényhozás utólagos felmentvénye megadja a megsértett alkotmánynak a teljes reparációt — a jún. 4-i szabálytalan szavazásért az erre egyo dül illetékes fórum, a képviselőház. jún. 4-én délután hozott szabályszerű határozatával szintén megadhatta a felmentvényt s ily módon teljesen helyreállította a jún. 4-én délelőtti megsértett jogrendet.

Tiszaának eme kérdésére és érvelésére Andrassy a Magyar Hírlap 1912. uov. 1-i számában megjelent beszélgetés formájában válaszolt. Azt feleli, hogy ha a Ház utólag szentesítette volna Tisza tényeit, a felmentést ő is megadná neki; de a felmentést a törvénytelenségekért nem adhatta meg egy olyan fórum, amely éppen ezek a törvénytelenségek tettek határozatra képessé. Majd védi a koalíciós kormányt, mely költségvetés nélkül folytatta a kormányzást.

Andrassy eme nyilatkozatára felel most Tisza s újból (351) megcáfolja Andrassy ama tételét, hogy a karhatalom jelenlétében dolgozó csonka parlament tárgyalásra és határozathozatalra nem jogosult.

minden rendben van; akkor Andrassy Gyula gróf is megadja a felmentést. Csak itt következik az eltérés felfogásunk között. Az ő nézete szerint t. i. ez nem történt meg, mert az a Ház, melyre ő hivatkozott, nem volt teljes. Az ellenzéknek tetemes része ki volt belőle zárva és az a Ház karhatalom jelenlétében tanácskozott. Tehát két kifogása van Andrassy Gyula grófnak. Talán végezzünk először a másodikkal, azzal, hogy karhatalom jelenlétében tanácskoztunk. Hát először ez így talán nem egészen precíz kifejezés. Karhatalom volt a képviselőház közelében, mikor a képviselőház tanácskozott, de benn a Házban csak akkor volt, amikor olyanokat kellett onnan eltávolítani, akiknek viselkedése lehetetlenné tett volna minden tanácskozást. *(Úgy van!)* De bárhogy álljon ez a dolog — a mai világ csodálatos termékenységgel termi meg a legkülönlegesebb politikai teóriákat, — de én igazán nem tudom, honnan veszi Andrassy Gyula gróf azt a közjogi tételt, hogy nem tanácskozhat egy Ház, hogyha karhatalmat vesz igénybe.

Azt igenis hallottam, hogy ha egy képviselőház ellen alkalmaznak karhatalmat, ez lehetlenné teszi a tanácskozást; akik férfiasan teljesítik kötelességüket, akkor is megpróbálnak tanácskozni, legfeljebb azután a karhatalom megakadályozza őket benne. De hogy egy karhatalom, amelyet a törvény felhatalmazása alapján saját jogkörében a szuverén Ház rendjének választott öre rendel ki a Ház rendjének, csendjének megóvására, a Ház határozatainak végrehajtására: hogy egy ilyen karhatalom, amelyik a Háznak éppen erejét növeli, amely éppen függetlenné teszi minden erőszaktól a képviselőházat, — mert az azután mindegy, hogy képviselő vagy nem képviselő követi-e el, de a legvégzetesebb erőszakot követi el, aki a magyar képviselőházat működésében meggátolná, — tehát, mondom, az a karhatalom, amelyet a Ház védelmére a Ház elnöke rendel oda, amely a Ház elnökének utasításait hajtja végre és a Ház elnökének engedelmeskedik és amelyre nézve a Ház elnöke magának a Háznak tartozik számadással, — hogy az annak a képviselőháznak lehetlenné tenné a tanácskozásait: ilyen csodabogarat, bocsánatot kérek, de sehol másutt a világon nem fogunk találni.¹ *(Igaz! Úgy van!)*

A másik dolog az, hogy nem volt teljes a képviselőház, mert abból egyes tagok kizárattak. Azt mondja Andrassy Gyula gróf, hogy az ellenzék tetemes része kizárattott. Dehát azt hi-

¹ Parlamenti őrség és parlamenti souverainitás c. cikkében (M. Figyelő szept. 16-i sz.) Tisza részletesebben bizonyítja azt a tételt, hogy az 1912: LXVII. t. c.-el felállított külön képviselőházi őrség, mely Andrassy szerencsés ötletére (349) vezethető vissza: minden külföldi példánál jobban kidomborítja a parlament souverainitását, vagyis akaratának feltétlen érvényesülését bárki-vel szemben.

szem, itt nem a számon fordul meg a kérdés. A kérdés az, hogy határozatképes-e a Ház akkor, ha egyes tagjai kizárattak; igen vagy nem? Én azt hiszem, ezt a kérdést a 255. szakasz világosan eldönti, amikor ad kizárási jogot a Háznak, amely kizárási jog alkalmazása természetesen nem vonhatja maga után a Ház határozatképességének megszűnését. De itt ismét szerencsés helyzetben vagyok, ismét precedensre hivatkozhatom. Igenis, ott volt már a koalíciós eset. A koalíció kizárt egyes képviselőket a Házból, ezek nem jöhettek be a Házba. Vájjon nem volt-e tanácskozásképes, nem volt-e határozatképes az a Ház? Az tökéletesen mindegy, hogy kettőről, tízről, vagy ötvenről, vagy százzal van-e szó. A kérdés csak az, hogy a Ház határozatképes marad-e, — igen vagy nem, — ha egyes, szabályszerűen kizárt tagjai az ülésben nem vehetnek részt?

És, t. uraim, itt mellékesen, sub rosa, még egy más közbevetett kérdést is el kell Andrassy Gyula gróffal intézнем, aki t. i. ugyanabban a nyilatkozatában ezt mondja: Egyáltalán furcsa, hogy ámbár csekély véleménnyel van (t. i. én) a koalícióról, mégis mindig büszkén emlegeti, ha valamiben azonosságot és közösséget vél találni a maga cselekedetei és a koalíció tettei között.

Hát bocsánatot kérek, ezt a büszkeséget, ezt sohasem fogja bennem Andrassy Gyula megtalálni. (*Derűtség és éljenzés.*) Én nemcsak most utólag, amikor már sokkal könnyebb a dolog, de azoknak az igazán sötét időeknek legsötétebb epocháiban is igyekeztem a magam elfogulatlanságát megőrizni. Annak idején hallottam elismerő kifejezéseket ebben a tekintetben koalíciós oldalról is.¹ Igyekeztem rajta, hogy a hazafiúi gond, amely az események szomorú fejlődésének láttára emésztett, ne zavarja meg nyugodt ítélőképességemet. Igyekeztem a koalíciónak jó és rossz cselekedeteit lehető elfogulatlanul mérlegelni. De engedjenek meg, arra nagyon jól emlékszem és bizonyára lesznek jóbarátaim között mások is, akik emlékeznek: én abban az időben teljes rezignációval türtem mindenféle személyemet érő politikai kritikát; csak egy fáj: ha azt mondták, hogy a koalíció is ugyanazt csinálja, amit én. (*Élénk derűtség, helyeslés és taps.*)

Mert engedelmet kérek, — hiszen talán vannak itt is jelen, akiknek ezt mondtam nem egyszer, — mindig abban a meggyőződésben voltam, hogy az, amit mi csinálunk és amit hála Istennek, megint újra csinálhatunk: az a becsületes, igazi Deák-párti magyar nemzeti politika, (*Úgy van!*) amely szembeszáll tetszetős jelszavakkal lefelé és eredményeket igyekszik kivívni a magyar nemzet reális érdekei szerint az egész vonalon. (*Úgy*

¹ Sőt éppen Andrassytól (293—294 és 316).

van!) Az pedig, amit a képviselő urak csináltak, az, bocsánatot kérek, a fonákjára fölhúzott Deák-párti politika volt, amely kacérkodott minden tetszetős jelszóval lefelé, de amely éppen ezért kénytelen volt feláldozni a magyar nemzetnek élő, életbevágó érdekeit. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés és taps.)* Mi csináltuk a kiegyezési politikát nyíltan, becsületesen és sikerrel. Ők akarták volna csinálni a kiegyezési politikát, de mert csak hazug jelszavak alatt csinálhatták meg, szégyenről-szégyenre, botlásról-botlásra, bukásról-bukásra és kárról-kárra vitték a nemzetet. *(Úgy van!)* És hozáteszem, — ebben sem akarok az igazságon túl menni: nem is a személyekben, — ezt sem mondom először most,¹ — de az ő szerencsétlen szituációjukban keresem ennek az okát és ebben felelőssé főleg azért teszem őket, hogy nem volt elég erkölcsi bátorságuk abból a lehetetlen szituációból kimenni és szétépíteni az illúzióknak azt a fátyolét, amelyet ráborítottak a nemzet szeméire. *(Úgy van! Tetszés és helyeslés.)*

Mondom tehát, így állunk a koalícióhoz való hasonlatosságra való büszkeséggel. De azért egy nagy érdemét mindig elismertem a koalíciónak és elismerem ma is: azt az érdemét, hogy sokkal erélyesebben kezelte a fegyelmet a Házban, sokkal jobban őrködött a Ház munkaképessége fölött, mint ahogy mi, az előző többségek tettük. *(Úgy van! Derűtség és helyeslés.)* És ebben szerencséje is volt, kedvezőbb parlamenti viszonyok közé jutott. De tagadhatatlan — és én ebből semmit sem akarok levonni — példát statuált előttünk abban a tekintetben, hogy hogyan kell elbánni rakoncátlankodó kisebbségekkel, *(Derűtség és helyeslés.)* És t. uraim, ha én a koalíciónak erre az érdemére hivatkozom; ha én a koalíciós elnökség és többség eljárását emlegetem; ezt nem azért teszem, hogy büszkélkedjem vele; nem is azért teszem, hogy a magam álláspontját erősítsem; mert amit teszek, azt éppen úgy tettem volna akkor is, ha a koalíciós precedensek segítségemre nem jöttek volna. De teszem és tettem azon képviselő uraknak szempontjából, akiknek mostani egész viselkedése homlokegyenest ellenkezik mindazzal, amit akkor, amikor hatalmon voltak, hirdettek és cselekedtek. *(Igaz! Úgy van!)* Nem hogy a magam álláspontját tegyem könnyebbé, — erre nincs szükségem, — de hogy kimutassam az ő álláspontjuknak a teljes tarthatatlanságát: azért kötelességem erre hivatkozni és kötelességem rámutatni a nemzet közvéleménye előtt, hogy nincs a politikai következetlenségnek, nincs a politikai lelkiismeretlenségnek cinikusabb megnyilvánulása, mint

¹ Megmondta ezt Tisza mindjárt a koalíciós kormány bukása után 1910. jan. 24-i nevezetes főrendiházi beszédében (293), majd ismételtén az 1910-i választási hadjárat során. Mindannyiszor, valahányszor megvonta a koalíciós kormányzat mérlegét.

az, hogy ezek az urak most, amikor ők vannak kisebbségben, meghazudtolnak mindent és ellentétbe jutnak mindennel, amit a parlamenti rend szempontjából cselekedtek akkor, amikor az ő kormányzati érdekekről volt szó. *(Úgy van! Úgy van!)*

Hát, t. uraim, vegyük fel fejtegetéseink fonalát; hiszen remélem, igen hamar eljutok már a végére. *(Halljuk! Halljuk!)* Azt az egy szabálytalan határozatot, amellyel a véderőtörvényt megszavazta a Ház, a Ház utólag helybenhagyta és szentesítette. Ennek az utólagos határozatnak érvényét nem tágálhatja az, hogy némely botránycsinálók ellen karhatalomhoz kellett folyamodni és nem tágálhatja az, hogy egyes képviselők ki voltak zárva a képviselőházból. Annál kevésbé tágálhatja — és ez azután, ha nem jogilag, de politikailag döntő súllyal esik a mérlegbe, — mert, amint már az imént jeleztem, az összes megválasztott képviselők abszolút többsége szankcionálta a szabálytalanul hozott határozatot. *(Úgy van!)*

Hát kérdem én, ha így áll a helyzet; ha a törvény átment a főrendiház és a királyi szentesítés retortáján; ha a magyar alkotmánynak minden illetékes közjogi faktora egyetértőleg fenntartja azt a törvényt, életbelépteti, hatályban tartja és fenntartja mindazt is, ami azóta történt és alkottatott, — hát engedelmet kérek: honnan veszi a képviselőház kisebbsége azt a jogot, hogy vétót kiáltson a többségi akarat felé; hogy megállítsa a magyar törvényhozás gépezetét; hogy dacoljon a törvényhozás összes jogos faktorainak akaratával? *(Igaz! Úgy van!)*

Hiszzen, uraim, ilyen teória sehol a világon nem látott még napvilágot. Sehol a világon nem akadt még kisebbség, amely most már egyszerűen, cinikusan azt mondja, hogy semmiféle jogszabályt nem respektál, amely neki nem tetszik és meg akarja vásároltatni az ő tetszését oly föltételekkel, amely föltételeknek teljesítése ismét fejetejére állítaná az egész parlamentárizmust; ismét lerombolná mindazt, amit férfias, kemény munkával a nemzet számára alkottunk. *(Élénk tetszés.)*

Személyi kérdéseket állítanak ezek az urak előtérbe. Hát kérem, az egyik személyi kérdésről ne beszéljünk. Ez az én csekély személyemnek a kérdése. *(Percekig tartó éljenzés és taps.)* Az magától értetődik, hogy ez a személyi kérdés nem létezik, amint az egyszer vállalt feladat teljesítésével hagyhatom el helyemet. Nem — nem tudom én, micsoda — egyéni nagylelkűködés ez; ellenkezőleg, a legridegebb egyéni önzés is indít arra, hogy erről a helyről távozzam, amint emelt fővel, tisztességgel teljesített munka után elmehetek. *(Élénk tetszés.)* Higgyék meg, akkor, amidőn azt a férfiút, aki ebben a kérdésben velem együtt oly nagy mértékben vette ki részét személyének, egész politikai reputációjának kockázatételével, a munkából és az áldozatból; amidőn Lukács Lászlót *(Hosszas éljenzés.)* igaztalan,

helytelen vádakkal illetik azért és mintegy szembeállítják én velem azért, mert a személyi kérdés ő reá nézve másként áll, mint énreám nézve: higgyék el, hogy ez csak egy vágyat kelt-het hennem: maradni mindaddig azon a helyen, amíg Lukács László miniszterelnök ottmarad. *(Élénk tetszés és éljenzés.)*

De ezeket a kérdéseket egyáltalán nem ilyen kicsinyes személyi momentumok szerint kell kezelni. *(Úgy van!)* A szituációban rejlik az, hogy az elnöktől helyes és tapintatos dolog, ha elmegy, amint misszióját valóban befejezte. *(Úgy van!)* Mert rendkívüli körülmények voltak azok, amelyek már a legutóbbi hónapok alatt lefolytak. A Ház rendjének helyreállításáról, biztosításáról, megvédéséről volt szó. Oly akcióról, amelyben a dolog természeténél fogva az elnökre esett a kötelességnek, a felelősségnek, tehát az iniciatíváknak is jelentékeny része. *(Úgy van!)* Az elnöknek tehát ebből a küzdelemből ki kellett egyéni-leg venni a részét; jobban, mint ahogy rendes körülmények között, egyéb viszonyok között tanácsos, a pártok fölött álló elnöknek a küzdelmekben résztvenni. Természetes tehát, hogy amint normális viszonyok állanak be, helyes és célszerű, ha más olyan férfiú ül az elnöki székben, akinek elnöksége nem függ össze a közelmúltnak ezekkel a — nézetem szerint — szükséges, hazafias, nem mondhatok rá mást: dicsteljes emlékeivel. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*

No de ha így áll a dolog az elnökre nézve, egészen másként áll a dolog a miniszterelnökre nézve, mert amint az elnökre nézve egy adott pillanatban beállhat az a föladat, hogy másnak adja át a helyét, a miniszterelnökre nézve az egész akció csődjét jelentené az, ha ő a kisebbség hatalmi szavára a helyét elhagyná. *(Úgy van!)*

Itt ismét egy sajtóságos közjogi különlegességgel találkozunk. A parlamentarizmus üdvös működésének első föltétele — úgymond Andrassy Gyula gróf — az, hogy a kisebbség a többség vezérével tárgyalhasson, érintkezessék szégyen és megalázás nélkül; hogy a többség vezérének személye ne legyen, természetesen politikai magaviselet folytán, az egész ellenzék gyűlöletének a tárgya. Tehát Andrassy Gyula gróf szerint, ha az ellenzéknek tetszik a többség vezéré az ő politikai viselkedése miatt meggyűlölni, akkor ennek természetes következménye, hogy a miniszterelnök menjen el és adja át a helyét más nyájásabb, kedvesebb, *(Derűltség.)* a kisebbség előtt népszerűbb alaknak.

Hát, kérem, lehet ezt mosolygás nélkül hallgatni!? *(Derűlt-ség.)* Hát nem volna-e a kisebbség diktálásának, a kisebbség hatalmaskodásának egyik legoperettszerűbb megjelenése az, amikor egyszerű-egyenesen a kisebbség jelölné ki a többség számára legalább is nagyon messzemenő szelekció által a

miniszterelnökjelölteket és amikor előre lehetetlenné tenné magát a politikai érvényesülés terén a többségnek az a vezető tagja, vagy a kormánynak az a tagja, akit balszerencséje olyan szerepre juttat, hogy a kisebbség rokonszenvét nem sikerül megszereznie. (*Derültség.*)

Ha mulatni akarnék ezen a kérdésen, azt mondanám: hát jó; belemenne-e a kisebbség abba, hogy a többség jelölje ki, hogy ki legyen a kisebbség vezére? (*Derültség, helyeslés.*) Elfogadná-e, hogy mi mondjuk azt, hogy mi meggyűlöltük X vagy Y urat politikai viselkedése miatt; mi nem tudunk vele érintkezni; szíveskedjenek nekünk kedvesebb urat küldeni. (*Derültség és tetszés.*)

De, uraim, hagyjuk ezt a viccelést! A dolog lényege abban áll, hogy *a 'politika nem francia négyes, ahol mindenki kedve szerinti vis-à-vist kereshet magának.* (*Nagy derültség, tetszés és taps.*) A politikában mindenkinek kötelessége azzal venni fel a küzdelmet, akit az ellenpárt állít a maga sorainak élére. Azután, hiába, nem válogathatunk. Talán én is jobb szeretnék más kisebbségi vezérekkel tárgyalni; (*Derültség.*) de engedjék meg nekem a képviselő urak, ez lehetetlen. Mindegyikünknek kötelessége a magunk elvei mellett küzdeni; (*Úgy van!*) kötelességünk a magunk jogaival élni, a magunk hivatását teljesíteni; kötelességünk a közéletben azt a részt, amelyet kijelöl az alkotmány többségnek és kisebbségnek, egyaránt hiven betölteni. (*Úgy van!*) Tekintet nélkül arra, hogy szeretjük-e a vis-à-vist vagy sem. (*Derültség, helyeslés.*)

És azután a másik föltétel: azt mondják, addig nem lesz béke, amíg el nem fogadjuk a választójogi javaslatot. (*Halljuk! Halljuk!*) Hát, tisztelt uraim, pár szót, nem sokat, de pár szót fogok a választói jogról is mondani beszédem befejezése előtt. (*Halljuk! Halljuk!*) Most nem megyek bele a dolog érdemébe. Tisztán ebből a szempontból, a többségi uralom szempontjából kérdezem: lehet-e egyáltalán oly kisebbséggel beszélni, amely most azt mondja, hogy ő normális parlamenti állapotokba csak akkor mehet bele, ha egy megalkotandó törvényre nézve a többség a kisebbség álláspontját fogadja el? Hiszen akkor csak ugyan abszolúte hiábavaló Magyarországon nemzeti akaratról, parlamentárizmusról beszélni; akkor igazán kár erőlködni és vergődni azoknak, akik többségben vannak; akkor a legegyszerűbb dolog, ha a kisebbségnek minden parancsát észnélkül, vakon, szolgálilag, alázatosan végrehajtjuk. (*Úgy van! Úgy van!*) Hát, tisztelt uraim, én azt hiszem, minden komoly magyar embernek kellene a mai állapotok megszüntetését óhajtania. Minden komoly magyar embernek örülnie kellene azon, hogy az elenzék ismét elfoglalja azt a helyet, amelyet az ország érdekében kötelessége elfoglalni. És ha ebben a tekintetben bárminő

előzékenységgel, bárminő méltányossággal megkönnyíthetjük a helyzetet számára; ha ezt előmozdíthatjuk, én ítélném el a legerősebben azt az embert, aki ezt meg nem tenné. De, engedelmet kérek, az első dolog az, hogy az ellenzék fogadja el a parlamentarizmus alapelveit, *(Úgy van!)* a parlamentárizmus természetes törvényét és személyi és tárgyi kérdésekben hódoljon meg a többség akarata előtt. *(Úgy van! Úgy van!)* Mindaddig, amíg ezt meg nem teszik; mindaddig, amíg olyan követelésekkel állnak elő, amelyeknek teljesítése nemcsak a többségnek jogos önértetét sérti, nemcsak a többséget szégyenítene meg és degradálná tarthatatlan és megvetésreméltó állásba, de amelyek teljesítése magát az országot újból megfosztaná a parlamentárizmus, a többségi uralom áldásaitól: addig — mondom — ezekkel a követelésekkel szemben önértetes ember és olyan ember, aki ezt a türelmet nem szeszélyből, hanem a nemzet iránt érzett komoly felelősségérzetből gyakorolja, — addig minden ilyen kísérletet a limine vissza kell, hogy utasítson. *(Úgy van! Élénk helyeslés.)* És addig, tisztelt uraim, azt hiszem, a többségnek nyugodtan kell mennie a maga útján.

Én réám, mint a Ház elnökére, természetesen elsősorban — mondhatnám, majdnem kizárólag — azok a kérdések tartoznak, amelyek a Ház rendjével és munkaképességével függenek össze. Meg kell alkotnunk azt a törvényt, amely föltétlen bizonyossággal, részletesen precizírozza a karhatalom kérdését nem azért, mintha bármelyik irányban aggályaink lennének eddigi eljárásunk jogossága felől. Eddigi eljárásunk föltétlenül megfelelt a nemzeti önkormányzat nagy alapelveinek; megfelelt törvényeink szellemének; megfelelt az 1848: IV. t.-cikkben foglalt általános felhatalmazásnak. De amint egyszer a kérdés ilyen gyakran felmerülő aktuális kérdéssé vált és amint akadtak egyszer olyanok, akik kétségbevonták álláspontunk helyességét, akik igyekeztek kontroverznek feltüntetni ezt a kérdést: akkor igenis kötelességünk megszüntetni minden további kontroverzia lehetőségét; kötelességünk olyan kétségtelen törvényes, tételes, részletes jogalapot állítani oda, amely azután lehetetlenné tegye a további jogi vitákat ezen a téren.¹ *(Úgy van!)*

És meg kell alkotnunk a képviselőház hárszabályait.² *(Úgy van! Úgy van!)* Meg kell alkotnunk szerves, végleges olyan munkálatban, amely nem megy túl azon a határon, ameddig elkerülhetetlenül mennünk kell, ha a magyar parlament munkaképességét biztosítani akarjuk; de addig a határig elmegy és

¹ Ezt a célt szolgálja a képviselőházi őrség felállításáról szóló 1912: LXVII. t. c. 1. §-ában foglalt hiteles törvénytárgyarázat.

² Ez is megtörtént 1913 márc. havában az ú. n. Tisza-féle (gyökeres) hárszabályreform útján, amelyről majd később lesz szó.

a közelmúlt szégyenteljes eseményeinek ismétlődését lehetővé teszi.

A hárszabályreform tartalmára nézve igazán mélyreható, kardinális elvi ellentét alig lehet komolyan gondolkozó magyar ember előtt. Én meg vagyok róla győződve, hogy az ellenzéknek minden komoly tényezője is el akar menni addig a határig, ameddig elmenni föltétlenül szükséges. De kijelenthetem azt is, — mert hiszen ismerem a többség tagjai között uralkodó hangulatot, — hogy a többségben nincsen senki, aki túl akarna menni ezen a korláton és aki békóba akarná verni a szabad megvitatás jogát. Hát ilyen viszonyok között semmi komoly ok sincsen arra, hogy az ellenzék továbbra is kivonja magát a parlamenti munka teljesítésének a kötelessége alól.

Mit akar az ellenzék ezzel elérni? Rendzavarásokkal fenyegetőzik. Hiszen bizonyos ideig ennek lehet hatása. Én tudom, — néha magamban mosolyogtam is felette, — sokan egészen meg voltak róla győződve az ellenzék vezető férfiai közül, hogy kimozdul sarkaiból a világ, hogy összedül minden, ha ők szembeszállanak azzal, amit ők erőszaknak neveznek. Hát, tisztelt uraim, ezt a próbát megtették, ezen már túl vagyunk. Nem csoda, de a világ nem dőlt össze. Legfeljebb egyes oly urak, akiknél, úgy látszik, erre volt némi szükség, gyakorlati oktatást nyertek a jogegyenlőségről.¹ (*Élénk derűlttség, helyeslés és taps.*) Ezzel a fenyegetéssel tehát — úgy látszik — maguk is jobbnak látják már elhallgatni. De ha nem hallgatnának el, bizonyára nem fognak ötödik, hatodik vagy tizedik alkalommal az eddiginél fényesebb eredményt elérni.

Ha pedig sztrájkolnak a képviselő urak, hát engedjék meg, ezzel egyszerűen megtagadják saját kötelességeik teljesítését, (*Úgy van!*) de bennünket nem akadályozhatnak meg saját kötelességeink teljesítésében. (*Úgy van!*) Mert hiszen mi nem kérdezzük azt, hogy ők mit csinálnak; mert nekünk nemcsak jogaink, hanem kötelességeink is vannak, a nemzet iránt vállalt obligónk van, amellyel szemben fennálló felelősségünk is független attól, hogy ők szívesek-e résztvenni a munkában. Mi örülünk, ha résztvesznek benne, mi sajnáljuk, ha nem vesznek részt. De amit egy más alkalommal forradalmi színezettel mondott egy nagy magyar ember^{1 2} a főrendiházzal szemben, azt mi a jogrend álláspontjáról mondhatjuk most a magyar kisebbséggel szemben: „Veletek, ha lehet; nélkületek, sőt ellenetek, ha kell“. (*Zajos helyeslés és taps.*) És, tisztelt uraim, ugyanaz a kötelesség vár reánk abban a tekintetben is, hogy vigyük tovább az ország ügyeit, biztosítsuk a magyar nemzet minden jogos

¹ T. i. a rendőri kivezetések dolgában.

² Kossuth Lajos.

érdekének állandó gondozását és valósítsuk meg azt a nagy reformot, amelyet a nemzet nagy érdekeinek kockáztatása nélkül tovább nem halaszthatunk. Értem a választói reformot. (*Halljuk! Halljuk!*)

Nem tudom, tisztelt uraim, félek tőle, hogy nem fogom az önök érdeklődését kielégíthetni; (*Halljuk! Halljuk!*) legalább a mai napon még nem. Mert én azt hiszem, igen nagy hiba volna, ennek a kérdésnek a részleteivel foglalkozni már ma, midőn azt hiszem, csak kevés hét választ el a konkrét javaslat beterjesztésétől.¹ (*Helyeslés.*) Azt hiszem tehát, hogy ildomtalan, tapintatlan, célszerűtlen volna most, midőn küszöbön áll a konkrét javaslat beterjesztése, magának a reformműnek részleteivel foglalkozni. (*Úgy van!*) Én csak egy pár főbb vonásban óhajtanám jelezni álláspontomat. (*Halljuk! Halljuk!*) Az egyik az, hogy ma is visszhangzik az ország az általános szavazati jog és a reakció jelszavaitól.^{1 2 3} Még ezelőtt pár hónappal egészen mások is, akik most szintén részesek e vádak hangoztatásában, panaszkodtak róla, hogy mindenki, aki a bevett hivatalos igazságot nem hirdeti, reakciónak lett kikiáltva. Hát, szemben ezekkel a jelszavakkal, én egészen szárazon és ridegen konstátlok két dolgot. Az egyik az, hogy Magyarországon senki sem akar általános szavazati jogot és a másik az, hogy senki sem akar reakciót. Általános szavazati jogot nem akar Magyarország már számottevő politikai tényező senki. Ma már az egész egyesült ellenzék egy állásponton van, amely a mi számításunk szerint ugyan több választót hoz ki, de az ő állításuk szerint 2,400.000 választót eredményez.² Gondolom, abban is egyetértenek, hogy hajlandók a kapacitáció előtt erről a számról leszállani, ha be tudjuk bizonyítani, hogy az ő törvényjavaslatuk ezt messze túlhaladja. Tehát 2,400.000 választó az ellenzék posztulátuma. 24-ik életévét betöltött magyar férfilakos pedig van 4,300.000, tehát 60 százaléka sem az összes lakosságnak ez a 2,400.000. A szavak türelmesek, mindent el lehet mindennek nevezni; de az is ellentétben áll a tényekkel, ha ezt általános szavazati jognak nevezzük.

De viszont azok közül is, akik soknak tartják, akikben komoly hazafiúi aggályok vannak abban a tekintetben, hogy ilyen nagy tömegeknek gyorsan való bebocsátása a politikai élet sáncaiba a nemzet legszentebb érdekein megbosszulhatja magát —

¹ Lukács László miniszterelnök és belügyminiszter az év utolsó napján, 1912. dec. 31-én, nyújtotta be a képviselőházban az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslatot.

² Az 1912. jún. 4. óta tartó ellenzéki tiltakozó népgyűléseken — a „parlamentari erőszak”-on kívül — ez volt a főtéma.

³ L. erről a választói számról a szövetszert elenzék jún. 1-i békeajánlatát (339) és Andrassy 1912. okt. 20-i pápai beszédét (351).

nem megyek bele ebbe a kérdésbe, majd meg fogjuk mutatni a konkrét javaslat kapcsán — de, mondom, akiknek ez aggályaik most megvannak, azok is, mi is, nagymérvű kiterjesztését óhajtjuk a választói jognak, úgy hogy nemcsak hátralépésre, de stagnációra sem gondolt senki. De igenis azok, akik óvatosak, akik, — hogy úgy mondjam, — a legkonzervatívabb irányt követjük: azok is kívánjuk olyan kiterjesztését a választójognak, amely beeressze százezreit az ipari munkásoknak, (*Élénk helylés.*) és egyidejűleg beeressen százezrekre menő más, szintén becses tényezőt, s hogy a társadalomnak egyúttal a szellemi cenzusban megnyissa a kaput arra, hogy az automatikus, szerves fejlődés útján évről-évre tudatos szervezkedéssel kiépüljön a magyar demokráciának büszke vára. (*Élénk tetszés és helylés.*)

Ennek a kérdésnek a részleteit meg fogjuk vitathatni a törvényjavaslat előterjesztése után. Én örömmel, készséggel vállalkozom e vitára mindenkiel szemben, aki komoly érvek harcát viszi a küzdelembé. De azoknak az uraknak, akik ebben a kérdésben valóban átérzik a nemzet legfontosabb létérdekei szempontjából ránk háruló felelősséget: ebben a kérdésben több lelkiismeretességgel, alaposággal, körültekintéssel kell eljárniok, mint aminőt — mély sajnálatomra — az ellenzék vezetőitől a közelmúltban láttunk. Mert ha valaki a legutóbbi néhány esztendő alatt a következőképpen jár el: ha valaki hazaárulónak bélyegzi meg a Fejérváry-kormányt, mert 2,600.000 választót akar adni az országnak,¹ és azután, amikor kormányra jut és kénytelen ezt a 2,600.000-es numerust honorálni,¹ ² azt 1,300.000 plurális szavazattal mérsékli, mert másként nem tartaná veszély nélkül áthidalhatónak a dolgot;³ ha ugyanazok még alig pár hónappal előbb azokban a vitákban, amelyek januárban és februárban kifejlődtek a képviselőházban, még ugyanakkor a legmesszebbmenő aggályait hangsúlyozták a Justh-párt választójogi programjával szemben; ha konstatálják, — amint egyik vezető egyéniségük januárban konstatálta, — hogy ők Justh Gyulával sohasem fogják egymást megérteni, mert mind a ketten becsületes emberek; (*Derültség.*) ha még februárban a Kossuth-párt részéről Apponyi Albert gróf a legmesszebb-

¹ Kristóffy választójogi törvényjavaslat-tervezetéről (284) sz. a.

² A koalícióval kötött 1906. áprilisi „paktum” értelmében (289).

³ Andrássy 1908. nov. Ili választójogi javaslata szerint lett volna összesen 2,618.501 *közvetlen* választó, ebből 1,084.058 választó *többes* szavazati joggal és ezzel szemben 3,920.350 szavazat; ez utóbbiból 2,385.907 *többes* szavazat eredménye. Ezenfelül még az analfabéták választotta 127.092 *közvetlen* választó ugyanennyivel emeli a választók és a szavazatok számát. (Kun József, Választójogunk fejlődési története c. értekezése a Bp. Szemle 1918. évi 496. számában).

menő aggályait jelzi ezzel a programmal szemben¹ és akkor most egyszerre, egy csapásra, mindezek az urak meghatva, egyetértésben találkoznak egy hasból vett számban, a 2,400.000 körül és azt mondják, hogy nem államférfiú, aki a mai világban alább adja a 2,400.000-nél:^{1 2} hát, engedelmet kérek, az államférfiúi belátásnak és az államférfiúi lelkiismeretességnek ebbe az iskolájába nem fogok elmeuui soha. (*Élénk éljenzés és taps.*)

Tisztelt uraim! Ezelőtt alig több, mint egy évvel jelentem meg legutóbb választóim körében³ egy olyan pillanatban, midőn a nemzet már türelmetlenül viselte a mind károsabbá váló obstrukciót; amidőn sokan azt hitték, hogy a legrövidebb idő alatt kitör az obstrukció elleni élet-halálküzdelem. En én akkor azt mondtam önöknek, hogy minden lehető szívesen elkövetek a harc elkerülésére, de kérve-kérem a kisebbséget, gondolja meg ő is, hogy mit veszíthet a magyar nemzet ilyen élet-halálharc útján; gondolja meg, hogy mi kárt okoz az obstrukció és nyújtson módot az ügy békés elintézésére, mert ha nem, — amint akkor mondtam, — a tizenkettedik órában vagyunk; a harc tovább nem lesz elodázható és ha az kitör, ügyem igazságába és a sikerbe vetett reménnyel, eröm végső megfeszítésével fogom e küzdelmet felvenni. (*Élénk helyeslés.*)

Tisztelt uraim! Attól fogva még nyolc hosszú hónap telt el.⁴ Talán nem végez senki fölösleges munkát, ha saját emlékezetében fölidézi ennek a nyolc hónapnak a siralmas képét: hogy kezdett repedezni minden; hogy mutatta a magyar politikai pozíció meggyengülését, természetes, érthető meggyengülését az obstrukcióval mutatkozó tehetetlenség folytán egész közéletünk, minő aggodalmakat tápláltak akkor azok is, akiket az ő szerencsétlen fölfogásuk az obstrukció támogatóinak táborába hajtott; a hazafiúi figyelmeztetésnek, a hazafiúi aggodalomnak, a hazafiúi gondnak minő óvó, intó, figyelmeztető szava nyilvánult meg Andrássy Gyula és Apponyi Albert grófok beszédeiben. Még szeptember végén azzal végzi az obstrukció károságát ostorozó beszédét Apponyi Albert gróf, hogy őt az a fölfogás, amely a valódi ellenzéki hivatást az obstrukcióban keresi, kétségbeejti, mert ez alkotmányunknak teljes csődbejutását jelenti és még akkor ezzel végezte beszédét: „Az Isten

¹ Az Újság 1912. dec. 1-i számában megjelent polemikus nyilatkozatában Tisza rámutat arra is, hogy Apponyi „még a múlt télen tartott beszédeiben védelmezte a pluralitást”; hogy Apponyi elvbarátai szemrehányást tettek Justhéknek népgyűlési szövetségeseik miatt s most egy pódiumon állva a szocialista szónokokkal, támadják a munkapártot „reakciós” választójogi álláspontja miatt.

² Így Andrássy az okt. 20-i pápai népgyűlésen a választójogról ezt mondja: „Annyi bizonyos, hogy az ellenzék által felajánlott 2,400.000 főnyi választón *nem lehet* a reformnak *alul* maradnia”. (351).

³ T. i. 1911. okt. 19-én (331).

⁴ (332—339).

szent szerelméért gondoljunk arra, hogy mi lesz belőlünk, mi vár nemzetünkre, mi vár hazánkra és eszményeink iránt teljesítsük kötelességeinket úgy, hogy a hazának vele ne ártsunk“. Azóta még teltek el hónapok, a tavasznak keserves és siralmas hónapjai és mindezek a gondok, mindezek az aggodalmak nem fokozódtak-e az akkor lezajlott események között? És ezeket mindenki látta, ezt minden magyar ember belátta, csak az a kicsi csoport nem, amelyik akkor még egyedül folytatta az obstrukciót. *(Igaz! Úgy van!)*

A harc nem volt tovább elkerülhető. A többség a hibáig elment a béketűrés legvégső határáig. *(Úgy van!)* A cselekvés órája ütött és a cselekvésben engem ért az a megtisztelő szerencse, *(Kitörő lelkes éljenzés.)* hogy a képviselőház elnöki székéből nekem kellett vezetnem ezt a küzdelmet.

Tisztelt uraim! *A küzdelmet megküzdöttük, a csatát megnyertük.* A magyar parlament rendje és munkássága helyreállott, az alkotás tere nyitva áll a magyar nemzet előtt. És én most eljőve ide, fölemelt fővel jelentem az uraknak, hogy ígéretem teljesítettem. Várom ítéletüket. *(Percekig tartó, szünni nem akaró tomboló tetszés, éljenzés és taps.)*

Este gr. Tisza István tiszteletére 400 terítékű lakoma volt a Ehékereszt Szállóban.

Ennek folyamán gr. Tisza István a következő pohárköszöntőt mondta:

T. uraim! Minden nemzedéknek kettős hivatása van. *(Halljuk! Halljuk!)* Az egyik, hogy megbirkózzék a jelen problémáival; a másik, hogy előkészítse a jövőt. Mert azokat az előfeltételeket, amelyek az utána következő nemzedék egész életére irányadó befolyást gyakorolnak, a jelen nemzedék van hivatva megállapítani. Áll ez, t. uraim, nemcsak gazdasági téren; áll ez — és talán még inkább, mint az anyagi erőgyűjtés terén — szellemi és erkölcsi szempontból. Mert hiszen a mai generáció alkotja meg azt a légkört, amelyben eszmeileg fejlődni kezd az utánunk következő nemzedék; ennek a légkörnek tiszta vagy beszenyezett volta irányadó lesz az utánunk jövők lelki egészségére. *(Úgy van!)*

T. uraim! Ha ebből a szempontból vizsgálom a helyzetet, lehetetlen, hogy nagyon sötét aggodalmakat ne nyilvánítsak. Ha meggondolom, hogy az én gyermekeveimben az elveszett nemzeti függetlenség és alkotmány fölötti honfiúi bú és majdan a visszanyert alkotmány feletti tiszta, nemes öröm dominálta a lelkeket; ha vissza gondolok arra, hogy azokban a nagy időkben a mindennapi élet szürke egyhangúságát és kicsinyes életét messze felülhaladta a nemzeti élet nagy problé-

mái felett való bánkódás és öröm; ha meggondolom, hogy serdülő ifjú éveim abba a korba esnek, amidőn a magyar nemzet közéleté talán a legmagasabb nívót érte el, amikor olyanok vitték megújhodott tetterővel a magyar nemzeti politikát, akiknek lelkében ott égett még az elveszett alkotmány feletti fájdalom, akik tudták, hogy mi volt az, tudták, hogy mit nyert vissza a nemzet 1867-ben és megbecsülték ezeket a kincseket — és ha akkor azokat a benyomásokat, amelyeket az ifjú lélek abban a korban szerzett, összehasonlítom a mai serdülő fiatal-ság benyomásaival: lehetetlen nem éreznem azt, hogy a mai nemzedéket talán fokozottabb mérvben sújtja a felelősség azért, amit a jövőben kompromittál, mint azért, amit a jelenben elmulaszt. Annak az áldatlan állapotnak, amelyet immár évtizedeken keresztül éreztünk és sínylettünk, talán kisebb baja volt az, hogy kompromittálta a jelen feladatait; hogy a jelen kötelességeinek teljesítésében megakasztotta, meggyengítette a magyar nemzetet. Az igazi csapás az a metely volt, amit az utána következő nemzedék ifjú lelkébe becsepegett. (*Úgy van!*)

Ne csodálkozzunk, ha elvész az embereknek az intézmények, a törvény iránti tisztelete; ha az a nemzedék, amelyet felnőni látunk, tekintélyt nem ismer. Hiszen nem érdemeljük, hogy tekintélyt érezenek irántunk. (*Úgy van!*) Ne csodálkozzunk, hogy a komoly munka, a becsületes, véres verejtékkel való férfias iparkodás helyét a nyegleség, a külszín, a lát-szatra való dolgozás, az üres puffogó láрма foglalja le. Hisz mi adtuk ezt a veszedelmes példát nekik. És ha jót akarunk és teljesíteni azt a hivatást, amely a nemzeti jövő fejlődése szempontjából vár reánk, úgy vezessük vissza a magyar közéletet a múltnak azon tisztult forrásaihoz, amidőn minden magyar ember lelkének, szívének, férfias akaraterejének legjavát vitte a küzdelembe; amidőn a nemzet legjobbainak igaz, nemes versenye volt a magyar közélet. (*Élénk éljenzés és taps.*)

T. uraim! Talán különösnek látszik, hogy most, a párt-harcok legelvadultabb pillanataiban ütöm meg ezt a hangot. De érzek bátorságot rá, mert arról vagyok meggyőződve, hogy bárminő fájdalmas lett légyen az az operáció, amelyre szükség volt, hogy helyreállítsuk a nemzeti élet egészségét; (*Igaz! Úgy van!*) bárminő kellemetlen utófájdalmi mutatkozzanak; bármily — pardon a kifejezésért — brutális módon csapjon ma még fel a sértett szenvedély: meg vagyok róla győződve, hogy erre az operációra, a megtisztításnak erre az orvosi műtétére szükség volt nemcsak a jelen veszélyeinek az elhárítására, de azért is, hogy lehetővé tegyünk újból egy szebb, tisztultabb, nemesebb magyar közéletet. (*Igaz! Úgy van! Élénk tetszés, éljenzés és taps.*) És kell, hogy eljőjön ez az idő, mert mindazok-

ban, akik szembenállanak velünk, bármily indulatos térre vitte is őket a szenvedély: mindazokban látom és tudom a nemesebb ambíciót, az igazi magyar hazaszeretetei is. Kell, hogy ismét eljőjjön az az idő, amidőn a magyar közéletben, pártkülönbség nélkül, a szellemileg, erkölcsileg legerősebbeknek nemes szellemi, erkölcsi küzdelme fogja elfoglalni a tért. *(Tet-szés.)* És el fog jönni az az idő, amikor azok a férfiak, akik ifjúkorukban a 70-es és 80-as években fényes babérokot szereztek ebben a küzdelemben, szereztek saját maguk számára és szereztek dicsőséget és tekintélyt a magyar nemzet számára: amidőn ezek a férfiak vissza fognak térni ifjúkoruk szebb tradícióihoz; amikor ismét elfoglalják szellemi képességükkel azt a teret, amely őket megilleti és amelyről a technikázás által szorították le magukat és amikor pártkülönbség nélkül helyet fogunk adni annak a tisztulási processzusnak, amely ettől a veszedelmes kórságtól megszabadította a magyar nemzetet. *(Élénk helyeslés, éljenzés és taps.)*

Én, uraim, erre ürítem poharamat és én hiszem, hogy nincs messze ez az idő, bármilyen merésznek látszassák ez az állítás. Én arra ürítem poharamat, hogy a mentői közelebbi jövőben minden jóra való magyar ember érvényesüljön, küzdjön egymással, vívja a harcokat a pártoknak ama nemes küzdelmében, amely szellemi fegyvereket, a meggyőzés fegyvereit villogtatja meg és amely pártharcban vesztes fél nem lehet, csak egy lehet a nyertes: a magyar nemzetnek erkölcsi ereje, a magyar nemzetnek politikai súlya, a magyar nemzetnek, — fájdalom — nagyon is elhomályosodott politikai méltósága és dicsfénye. Adja Isten, hogy minél előbb! *(Hosszas, élénk tetszés, éljenzés és taps.)*

Az ellenzéki sajtó ferdítő és gyűlölködő modorára nagyon jellemző példa a Pesti Hírlap 1912. nov. 19-i számának „Tisza beszámolt“ c. vezércikke, mely hangulatkeltő módon azzal kezdi, hogy egy rendőr egy Tisza ellen tüntető utcai suhanó után lőtt és a revolvergolyó a fiú fejébe hatolt. Majd így folytatja: „Hol történt ez? Ki vezette annak a rendőrnek kezét s miért kellett egy ártatlan ifjú életnek kimúlnia? Naiv kérdések. Tisza István Aradon járt. Kellott, hogy vér folyjon...“¹

„Tisza ma beszámolót mondott Aradon. Szántszándékkal vá-

¹ Ezzel szemben a kiadott hivatalos jelentés szerint, mely ugyancsak a Pesti Hírlap 1912. nov. 19-i számában olvasható, a valóság az, hogy a rendőri revolvergolyó a tüntető fiút fején „gyöngén megsebesítette. A sebesültet a közeli gyógyszerárba vitték és megállapították, hogy sebe könnyű természetű. Bekötés után *maga* ment haza“.

Íme, így fest a Pesti Hírlap vezércikkének ártatlan ifjú „vértanúja“ s ehhez hasonló az akkori ellenzéki lapoknak Tisza ellen gyűlöletre izgató egész harcmodora!

lasztotta ezt a mai napot, nov. 18-át. Minden emberi perverzitás közt a legutolsó Tisza politikai perverzitása, mert az a legnagyobb nyilvánosság előtt tobzódik. Nyolc évvel ezelőtt, 1904. nov. 18-án, követte el az első erőszakot. Micsoda viharos kéjt okozhat szerelmes szíve számára ez a dátum!¹

Ugyancsak a Pesti Hírlap 1912. nov. 19-i számában Tisza nov. 18-i aradi időzését ilyen címek alatt ismerteti:

„Tisza-nap Aradon. —
A diktátor további harcot diktál. —
Zavargás és vérengzés¹ Tisza miatt.“

Az aradi beszámoló a kapcsolatos polémiák egész áradatát indítja meg. A heves csatározásnak csak legnevezetesebb mozzanatait ragadjuk ki.

A „baba-parlament“ újabb tanácskozásán, a szövetkezett ellenzéki pártok nov. 21-i együttes értekezletén,² gr. Apponyi Albert napirend előtt hosszabb beszédben foglalkozott az aradi beszámolóval.

Visszautasítja Tisza ama vádját, hogy az ellenzék a külpolitikai kérdésekben való állásfoglalásával szarvakat ad Szerbiának. Az ellenzék a nemzet igazi érdekeit szolgálta azzal, hogy tiltakozott a felesleges háborús bonyodalom ellen.

Az annexió felelőssége alól sem akar az ellenzék kibújni. A legutóbbi (nov. 13. és 14.) együttes értekezleten ezt nyíltan ki is jelentették az ellenzék vezetéi s megokolták az annexió dolgában tanúsított maguktartását.

„Tisza politikai egyéniségének egész eltévelyedettsége, mondhatni, perverzitása nyilvánul meg nov. 18-ának, mint emléknaphoz, ünneplésében és dicsőítésében“.

„Az ellenzék — fejezte be Apponyi — nem mehet vissza a parlamentbe, míg a mostani állapotok tartanak; míg csendőrök és katonák állapítják meg, hogy melyik képviselő léphet be a törvényhozásba s melyik nem“.

Gr. Andrássy Gyula a nov. 24-i kassai ellenzéki népgyűlésen felelt Tisza aradi kijelentéseire. Azért jött ide — úgymond hogy válaszoljon Tisza aradi beszédére, amelyet az alkotmányvédelem szempontjából vissza kell utasítani. Igyekszik rendre cáfolni Tiszának az ellenzék ellen emelt vádjait főleg az adriai kikötő és a választójog kérdésében, nemkülönben azt az — egyébként már többször (345. jegyzet) hangoztatott — állítását, hogy a koalíció a maga 1908-i házszabályreformját nem pártközi meg egyezés útján, hanem a kisebbség obstrukciójának kíméletlen letörésével hozta létre.

Tisza nem késett a válasszal.

Az Újság tudósítójával való beszélgetés formájában (megjelent e lap 1912. dec. 1-i számában „Andrássy és Tisza“ címmel)

¹ Erről a „vérengzéséről az imént volt szó.

² B. H. 1912. nov. 22-i sz.

hosszasabban felel az aradi beszédével kapcsolatos ellenzéki nyilatkozatokra és különösen Andrássy kassai beszédére.

Részletesen igazolja azt az állítást, hogy az ellenzék (e részben Andrássy dicséretes kivételével) különböző alkalmakkor Szerbiát valósággal felbátorítani igyekezett a Monarchiával szemben; hogy a közelmúltban milyen nagyfokú következetlenséget tanúsított a választójog ügyében; hogy végül a koalíciós többség a házszabálymódosítást az obstrukció letörésével eszközölte.

Az 1908-i házszabályrevízió történetére vonatkozó adatok ismertetése után Tisza — a beszélgetés befejezéseként — megállapítja: „először, hogy nem pártközi egyezmény tárgyalta le a házszabályt; másodsor: volt obstrukció; harmadszor: ezt az obstrukciót letörte a többség az elnöki jogoknak olyan, szerintem igen helyes, alkalmazása mellett, amely a házszabályok tételes rendelkezéseire nem támaszkodhatott, azok nem egy pontjának világos szövegével ellentétben áll. Mindezek után talán nem szerénytelen-ség, lia azt a kérést intézem Andrássy Gyula grófhoz, hogy legyen jövőre állításában és vádjában óvatosabb“.

Ezen beszélgetés megjelenése után a koalíciós házszabályreform javaslata ellen obstruáló akkori csekélyszámú ellenzékhez tartozott ú. n. balpárt egyik tagja, Farkasházy Zsigmond volt képviselő, dcc. 2-án nyilatkozatot tett közzé. Ebben azt állította Tiszának a koalíciós házszabálymódosítás történetére vonatkozó előadásával szemben, hogy a házszabályrevíziót minden részletében pártközi értekezleten tárgyalták le és hogy a házszabályjavaslat ellen kitört obstrukciót nem törték le, hanem az a tett engedmények és módosítások megnyugtató hatása alatt fokozatosan alábbhagyott.

Ezeket az állításokat cáfolja meg Tisza a Budapesti Tudósító útján dcc. 3-án megjelent újabb nyilatkozatában.¹ melynek végén megjegyzi, hogy „csak a házszabályoknak az a magyarázata törte le az obstrukciót, amelynek segítségével a Ház (a részletes vita során az 1. §-hoz beadott) 317 módosítást egyetlenegyszavazással intézte el“.

Erre a nyilatkozatra válaszolt dcc. 3-án újólaj Farkasházy volt balpárti képviselő,^{1 2} hangoztatván, hogy az akkori kisebbség tagjai mégis csak jobban tudják, vajjon csakugyan letörték-e az obstrukciót vagy sem? Tisza is tudni fogja — úgymond Farkasházy —, hogy „az ellenindítványokra való szavazásnál elkövetett házszabály sértés ellenére ezer módunk lett volna az obstrukció folytatására, ha ennek további szükségét éreztük volna“.

Farkasházy ezen újabb nyilatkozata legkevésbé sem dönti meg az 1908-i házszabályrevízió történetére vonatkozó és Tisza által ismételen felhívott hiteles adatokból megállapítható azt a kétségtelen tény, hogy a koalíció a maga szükségessé vált házszabályreformját csak erőszakos módon tudta megvalósítani.

¹ Tisza dcc. 3-i nyilatkozatát 1. Az Újság 1912. dcc. 4-i számában. („A koalíciós házszabályrevízió“ cím alatt.)

² L. a B. H. 1912. dcc. 4-i számában „A koalíció házszabályrevíziója“ c. cikket.

Ezt a kellemetlen igazságot, mely csak újabb megerősítést nyert a nov. 18-i aradi beszámolóhoz fűződő hosszú polémia ¹ által, a volt koalíció tagjai persze 1912. jún. 4-e után szeretnék volna elfelejteni.

353. 1913. jan. 1. újévi beszéd: kisebbség és többség jogai és kötelességei; a kisebbség parlamenti sztrájkja nem lehet akadály a alkotó munkának; a választójogi kérdést nem szabad taktikai szempontból kezelni; főszempontok a választási reform megalkotásánál; „a választójog terén tett elhamarkodott ugrás a sötétbe a nemzeten örök időkre megbosszulja magát“; „nagy veszteség minden nemzetre nézve a parlament színvonalának süllyedése, nálunk egyenesen nemzeti öngyilkosság volna“; „a választójogi javaslat elmegy a végső határáig annak, amit én lelkiismeretemmel megegyeztethetőnek tartok“; a reform végcélja: „a teljes demokrácia felépítése“; az életképes demokrácia előfeltétele: „a társadalomban lévő anyagi és szellemi erők fejlesztése“; kölcsönös koncessziók szüksége a választójogi kérdésben; bizalom a nemzet jövőjében, a többség politikájában és a munkapárt tagjaiban; „a magyar nemzet jövője csak másodsorban függ intézményeitől, elsősorban a nemzeti lélekben rejlő lelki erőktől függ az“; „nagy elhatározásokra és nagy tettekre nem képes többé az a nemzet, amely hinni és bízni nem tud“. (Előzmények: a parlamenti és külügyi helyzet 1912. nov. közepétől 1912. dec. végéig; az Apponyit ért „kis blamázs“ és a „baba-parlament“ tanácskozásai.)

1912. nov. közepe óta állandóan a háború veszedelme fenyeget Monarchiánk és Szerbia, sőt a Hármasszövetség és a Hármamentente között az adriai szerb kikötő és Albánia kérdésében fennforgó éles ellentétek (352) miatt. A hivatalos lap nov. 24-i száma közli a minisztérium rendeletét „a katonai intézkedések hírlapi közzétételének tilalmáról fennálló rendelet (1909. márc. 20-án 875/1909. M. E. sz. a. kelt r.) tárgyában“. Ezzel a sötét háttérrel kezdődik nov. végén, a delegációs ülészek befejezése után, újra a képviselőház munkája. Ám a komoly külpolitikai helyzet ellenére tovább dül az áldatlan belpolitikai harc.

Az ellenzék folytatja a parlamenti sztrájkot. Majdnem minden ülés előtt újból (351) tüntető felvonulást rendez az Országház képviselőházi részét körülzáró karhatalmi kordon elé, a szo-

¹ Ennek egyik kiemelkedő mozzanata Návay Lajos volt képviselőházi elnöknek a nov. 18-i aradi beszámoló jegyzetrotatóban említett 1912. nov. 29-i képviselőházi beszéde is, melynek legnevezetesebb része a koalíciós házelnökség alatt az elnöki tekintély feltétlen megóvásáról és ennek keretében — Andrassy nov. 24-i kassai beszédével polemizálva — a kizárás kérdéséről szól.

kásos módon tiltakozva a „fegyveres erőszak“ ellen; sőt olykor beéri a tiltakozás nélküli csendes tüntetéssel¹ a kordon előtt.

Az okt. 31-i elnapolás óta a Ház nov. 25-én tartott ismét ülést és ettől fogva megszakítás nélkül nap-nap után ülésezett a dec. 18-án kezdődő karácsonyi szünetig, zavartalan rendben, mert az ellenzék állandó távollétében.^{1 2}

Ez alatt a néhány hét alatt a „munkapárti“ Ház nagy munkát végzett.

Letárgyalta az 1913. évi állami költségvetésen, a nyugdíjtörvényen és a képviselőházi őrség felállításáról szóló törvényen (1912: LXVL, LXV. és LXVII. t. c.) kívül a háborús javaslatokat (1912: LXIII, LXVIII. és LXIX. t. c.).

A fegyveres erő harcképességének biztosítását célzó ez utóbbi törvényes rendelkezések elfogadásán kívül mutatta az akkori külügyi helyzet feszültségét az is, hogy a kormány dec. folyamán benyújtotta a Szerbiával szemben való útlevélkötelezettség újbóli elrendeléséről szóló törvényjavaslatot és a védköteles egyének kiwandorlásának egy évre történt eltiltásáról szóló jelentést.

Háborús hírek keringtek, a háború szele fujdogált, a háború fenyegető veszélyének okából bizonyos katonai előkészületek is történtek egyrészt Szerbia és Montenegró, másrészt Oroszország irányában.

November végén a háború már elkerülhetetlennek látszik a szerbek mértéktelen területi törekvései³ és a Monarchia tiltakozó lépéseinek semmibe vétele miatt.⁴

Az akkori általános hadi készülődések ellenére sikerült még az utolsó percben az európai békét újból megmenteni.⁵ A bolgá-

¹ Ez a csendes tüntetés abban állt, hogy az ellenzék egy része felvonult a képviselőház elé és onnan a karhatalmi kordon láttára minden szó nélkül távozott.

² Az ellenzéki táborból mindössze néhány nemzetiségi és Giesswein Sándor kereeztényszocialista képviselő vesz részt a vitában

³ Pasics a Times 1912. nov. 25-i számában cikket tesz közzé, melyben ismerteti Szerbiának a Monarchia álláspontjával (352) ellentétes területi követeléseit és kifejti, hogy Szerbiának inog kell kapnia az albán partvidéket Alessiától Durazzóig és az e vidék mögött fekvő területet Alessiótól Gyakováig észak felé és Durazzótól Ochridáig dél felé. — A Times Pasics cikkéhez megjegyzi, hogy „Pasics vagy nagyon bátor ember, vagy pedig ilyen követelések nyilvánosságra hozatalára különös okai lehetnek, amelyeket egyelőre nem mer megváltani“. (B. H. 1912. nov. 26-i sz.)

Ez a különös ok: Oroszország titkos biztatgatása és támogatása, habár látszólag folyton mérsékletre inti a szerbeket francia és angol szövetségeseivel együtt. Poincaré francia miniszterelnök buzgólkodása az európai béke fenntartásában egyszerűen onnét van, mert nem látja még az időt elérkezettnek a nagy revancheháborúra.

⁴ A külügyi helyzetről s ennek keretében a balkáni háború főbb mozzanatairól 1912. nov. közepétől dec. végéig terjedő időszakban tájékoztatást találunk a következő művekben: Conrad, i. m. II. k. 339. s k. 1.; Stieve, i. m. 101—103. I.; Luckwaldt i. m. II. k. 111—120. 1.; Poincaré, i. m. II. k. 332 e k. 1. stb. Továbbá Aussenpolitik IV. és V. k.; Grosse Politik 33. és 34. k.

⁵ Ez a Hármasszövetség oldalán Ferenc József, Ferenc Ferdinánd trónörökös és II. Vilmos császár békés szándékának köszönhető. Kiemelendő ezzel

rok novemberi nagy veresége dec. 3-án a csatlódsai fegyverszünethez vezetett a balkáni hadviselő államok között. December közepén pedig Londonban egyidejűleg a Hármasszövetség és a Hármasantente kötelékébe tartozó nagyhatalmak követeinek értekezlete és a balkáni államok meghatalmazottainak békeértekezlete ült össze a nagyhatalmak között a balkáni háborúval kapcsolatban felmerült vitás kérdések tisztázása és a balkáni béke mielőbbi megkötése végett.

Visszatérve a magyar belpolitikai helyzetre, nov. 30-án terjesztette a kormány a Ház elé a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről rendelkező törvényjavaslatot, amelynek 1. §-a ezzel a rendelkezéssel kezdődik: „Háború idején, sőt ha szükséges, már a háború fenyegető veszélyének okából elrendelt katonai előkészületek esetében is, a minisztérium az ebben a törvényben meghatározott kivételes hatalmat a szükség mértékéhez képest igénybe veheti“. Egyidejűleg benyújtotta a kormány a másik két háborús javaslatot is.¹ Gondolhatni, hogy ez mily hálás anyagul kínálkozott az ellenzék agitációjának.

Az ellenzéki ellenparlament (a „baba-parlament“) dec. 3-án kezdte meg út napra terjedő tanácskozását a háborús javaslatok dolgában.²

Bevezetőül Apponyi előterjesztette az ellenzéki manifesztum tervezetét a nemzethez, melynek főtétele az, hogy a kormány háborús javaslatai „alkotmányunk végpusztulását, nemzeti létünk végveszedelmét“ jelentik.

Am a szövetszert ellenzék, élén Apponyival, nem sokáig szörnyűködhetett a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotandó törvényjavaslat „borzalmaion.

A Pester Lloyd dec. 4-i esti számában azt a szenzációs hírt hozta, hogy a koalíciós kormány 1909. tavaszán, az annexiós válság idején (292), a mostani háborús javaslattal *teljességgel azonos* szövegű törvényjavaslatot terjesztett a kabinetirodába és csupán azért nem vitte a Ház elé, mert a gyors fordulat következtében feleslegessé vált.³

szemben, hogy Conrad vezérkari főnökké való másodszeri (1912. dec. 12.) kinevezésétől fogva minden adott alkalommal — ceterum censeo-ként — a Szerbiával való fegyveres leszámolást sürgeti. (Conrad, i. m. II. k. 378, 380, 389, 412—3, 417—8, 421—2).

1 T. i. a hadiszolgáltatásokról (1912: LXVIII. t. c.), továbbá a lovak és járművek szolgáltatásáról (1912: LXIX. t. c.).

2 L. a szövetszert ellenzéki pártok dec. 3—7-i együttes értekezletéről a B. H. 1912. dec. 4—8-i számában megjelent tudósítást.

3 A Pester Lloyd ezen félhivatalos közleményével szemben a következő két megjegyzést tesszük:

1. A két háborús javaslat nem „teljesen azonos“, csak lényegileg hasonló. A legfontosabb különbség az, hogy a koalíciós javaslatban foglalt kivételes intézkedéseket *csupán háború esetén* lehetett volna alkalmazni, ellenben a Lukács-kormány javaslata szerint az ott meghatározott kivételes hatalom „már a háború *fenyegető veszélyének* okából elrendelt *katonai előkészületek* esetében is“ Pester Lloyd leleplezése persze nagy kavarodást idézett elő a volt koalíciós kormány tagjai körében és ezek közül Apponyi is sietett a cáfoló nyilatkozattal.

Erre dec. 5-én nyilvánosságra került a kormány félhivatalos lapjaiban a koalíciós kormány 12 §-ból álló törvényjavaslata „a háború esetén alkalmazható kivételes intézkedésekről“. És pedig azzal a hozzáadással, hogy ezt a javaslatot 1909. márc. 22-én a minisztertanács néhány órán át pontonként letárgyalta és elfogadta, amely minisztertanácsban a beteg Kossuth Ferencen kívül az összes koalíciós miniszterek résztvettek.¹

Kétségtelenné vált tehát Apponyi cáfolatával szemben, hogy az annexiós válság idején a koalíciós kormány is készített háborús javaslatot és most mégis éppen e kormány volt tagjai — élükön Apponyival — szörnyűködtek legjobban az új háborús javaslaton.

Ezen leleplezések után Apponyi a szövetkezett ellenzék dec. 7-én tartott záró értekeztetén „minden tartózkodás nélkül elismeri, hogy emlékezőtehetsége emberi gyarlóságnak esett áldozatul; ez *egy kis blamázs* a személyére nézve, amit abszolúte nem vesz tragikusan“.¹²

igénybe vehető. Megjegyzendő azonban, hogy ezzel a rendelkezéssel kapcsolatban alkotmánybiztosíték gyanánt a szóbanforgó törvényjavaslat részletes tárgyalása során (az előadó indítványára) az a módosítás fogadtatott el, hogy „ha a háború a kivételes hatalom alapján tett első intézkedéstől számított négy hónapon belül nem tört ki, a kivételes hatalom alapján tett intézkedéseket hatálvön kívül kell helyezni, ha csak fenntartásukhoz az országgyűlés hozzá nem járul“. (L. egyébként az 1912: LXIII. t. c. 1. §-ának 3—5. bekezdését.)

2. Hogy a két háborús javaslat nem „teljesen azonos“ év, hogy miért nem került a koalíciós kormány javaslata a Ház elé: mindezt hitelesen megállapíthatjuk Ferenc József 1909. ápr. 3-án kelt elhatározásából, mely annak a felségfelterjesztésnek volt az elintézése, amelyet Wekerle Sándor miniszterelnök 1909. márc. 23-án 1513. sz. a. a háborús törvényjavaslat előzetes szankciójának kieszközlése végett a királyhoz intézett,

A király alkotmányjogilag érdekes elhatározása (1051/Kbsz.) szóról-szóra a következő:

„A háború esetén alkalmazható kivételes intézkedésekről szóló, Elém terjesztett törvényjavaslatot idezártan azzal küldöm vissza, hogy a *külpolitikai viszonyokban beállott változás folytán* e tárgyban törvényjavaslat ezidőszerint nem nyújtandó be az országgyűléshez.

Mínthogy az itt visszazárt törvényjavaslat a *hadviselés követelményeinek nem mindenben felel meg*, egyben felhívom magyar miniszterelnökömet, hogy egy a jövőben esetleg szükségessé váló, megfelelő törvényjavaslatnak mielőbbi elkészítése végett hadügyminiszteremmel, kit eziránt egyidejűleg utasítok, tárgyalásokat folytasson.“

A királyi elhatározásból kivehetőleg tehát a koalíciós kormány háborús javaslata nemcsak „a külpolitikai viszonyokban beállott változás folytán“ nem került az országgyűlés elé, hanem azért sem, mert a király felfogása szerint ez a törvényjavaslat „a hadviselés követelményeinek nem mindenben felelt meg“¹ s így az előzetes szankciót sem nyerte el. Már pedig ez utóbbi eset vajmi ritkán fordult elő Ferenc József idejében.

1 B. H. 1912. dec. 6-i sz.

2 L. a B. H. dec. 8-i számának „A király és a koalíciós javaslat“ c cikkét.

Bevezetőül még csak arról emlékezünk meg, hogy a szövetkezett ellenzéki pártok dec. 19-én újabb együttes értekezletet tartottak, hogy a Ház karácsonyi szünetének megkezdésével (dec. 18.) megint összefoglalják az ellenzék sérelmeit.

Az intéző bizottság idevágó határozati javaslatát Apponyi terjesztette elő. E szerint „a szövetkezett ellenzéki pártok megállapítják, hogy a parlamenti erőszak rendszere, mely gr. Tisza Istvánnak szabálytalanul történt elnökké választásával vette kezdetét és a jún. 4-én elkövetett államcsínyben érte el csúcspontját, az egész vonalon megtermette gyümölcseit...“ A „csonka parlament“ alkotásai tovább rongálták az alkotmányt és megkárosították a polgárok anyagi érdekeit. „Az önkényuralom anarchiájába süllyedt parlamentben nincs rendes tárgyalásnak lehetősége; ez csak akkor áll elő, ha a jogrend helyreállt, vagyis *ha kiigazíttnak* a jogtalanságok és *helyükről távoznak* a jogi anarchia szerzői és képviselői. Ehhez az állásponthoz változatlanul ragaszkodunk; annak érvényesítéséért küzdünk most és a jövőben“.

íme, egy jellemző részlet az egyhangúlag elfogadott határozati javaslatból, mely azt mutatja, hogy a szövetkezett ellenzék változatlanul a reparáció és a fejevétel ismeretes (349) álláspontját foglalja el. A szemben álló két tábor egymástól elválasztó merev ellentétek nem enyhültek. Külső háború határainkon, belső háború a politikában: ez a helyzet 1912. végén.

Nem hagyhatjuk végül említés nélkül, hogy a dec. 31-én tartott formális képviselőházi ülésen beterjesztett választójogi javaslattal kapcsolatban Székely Ferenc igazságügyminiszter lemondott és egyelőre három képviselő a munkapártból kilépett.²

Ezzel rátérünk az 1913-i politikai újraválasztásra. Ennek az a mozzanata érdekel bennünket, mely a képviselőházi elnök fogadótermében játszódik le, hol a munkapárt tagjai Lukács László miniszterelnök újévi beszédének meghallgatása után testületileg megjelentek/³

Herczeg Ferenc üdvözlő szavaira gr. Tisza István házelnök a következő hosszabb beszédben⁴ válaszolt:

Kedves barátaim! Első szavam nem is lehet más, mint a köszönet azért a baráti érzésért, amely a hivatalos sablon mellett és azt messze túlszárnyalólag idehozott benneteket. Legyetek róla meggyőződve, hogy azért, mert keveset beszélek érzéseimről az életben; mert nem szoktam azokat piacra vinni; mindazt a drága kincset, amit egész emberek barátsága jelenthet az emberre nézve, teljes értékében felismerem, átérzem és méltánylom. (*Éljenezés.*)

¹ „Az ellenzék értekezlete“ c. cikk a B. H. 1912. dec. 20-i számában.

² B. H. 1913. jan. 1-i sz.

³ L. a B. H. 1913. jan. 2-i számában „Tisza István gr. üdvözlése“ c. cikket.

⁴ A beszéd szövegét Az Újság 1913. jan. 2-i számából vettük.

Tisztelt barátaim! Ha az embert a közélet baj társakhoz juttatja, egész emberekhez, akikkel lelket edző és lelket próbára tevő küzdelmek hevében tanultuk ismerni, becsülni és szeretni egymást: olyan áldás és olyan jótétemény ez, ami mellett könnyű szívvel lehet elviselni a közéletnek kellemetlenségeit és megpróbáltatásait. (*Úgy van!*) S talán az én lelkemnek most az esnék jól, hogy a mai napon megmaradjak a baráti érzésnek abban a meleg légkörében, amelyben jókívánataitokat — ismétlem — hálás szívvel köszönöm és lelkem mélyéből viszonzom. (*Éljzés.*) De, t. barátaim, mi a közélet szolgálai vagyunk és a közélet megköveteli tőlünk azt, hogy a nemzet közügyei szempontjából is megtegyük azt a pillantást hátra és előre, amit az évforduló alkalmával minden gondolkodó, minden öntudatos életet élő ember megtenni szokott. És ha a közügyek szempontjából tekintünk végig az elmúlt esztendőn, lehetetlen, hogy a hála érzésével ne gondoljunk azokra, amiket a nemzet érdekében az Isteni Gondviselés segítségével véghez vinnünk sikerült. Nagyon sok dolog vigasztalan bizonytalanságban volt most egy esztendeje, nagyon sok dologra nézve még sötétebbé vált a láthatár a letűnt év első hónapjaiban, amire nézve eredményekről számolhatunk be, vagy amelyeknél — ha nem fejeztük is be főadatunkat — de becsületes munkát végeztünk. (*Úgy van! Éljzés.*)

Tisztelt barátaim! Az ország nem áll ma olyan szervezetlenül, olyan tehetetlenül a reá tornyosuló veszélyekkel szemben, mint egy évvel ezelőtt. (*Úgy van!*) És abban a tekintetben is, ami félben levő munkánk van még, bírjuk a siker előfeltételeit; nincs okunk rá, hogy csüggedten nézzünk a jövőbe. (*Úgy van!*)

A mi feladatunk befejezve nincs. Befejezve csak akkor lesz, ha a magyar parlament rendjét, méltóságát és munkaképességét intézményekkel sikerült állandóan biztosítanunk. (*Úgy van!*) De ezzel azután be lesz fejezve. Mitőlünk ezen a téren egyebet joggal nem várhat a nemzet. (*Tetszés.*) Megvalom, a ma dúló eszmezavar egyik legsajátságosabb tünetének keli tekintenem azt, amidőn minket ér szemrehányás azért, mert a kisebbség nem vesz részt a parlament munkájában; amidőn mitőlünk kívánnák azt, hogy oldjuk meg a helyzetet abban az értelemben, hogy rábírnak a ma távollevő pártokat a rendes politikai működés felvételére. Hát, t. barátaim, vájjon nem fejetetejére állítása az igazságnak ez; nem teljes és tökéletes eszmezavar a parlamentáris élet alapfogalmaira nézve? Vájjon a parlamenti élet alapelvei nem állítanak-e fel jogokat és kötelességeket úgy a többségre, mint a kisebbségre nézve, amelyekre nézve úgy a többségnek, mint a kisebbségnek hivatása az, hogy a saját jogaival éljen, saját kötelességeit telje-

sítse, de a másikra abban az irányban, hogy jogaival élésre bírja, hogy kötelességeinek teljesítésére bírja, semmi ingerenciát nem gyakorolhat? (*Úgy van!*)

Hiszen mivé lenne a parlamentárizmus, ha úgy állítanék fel a tételt, hogy a többségnek kötelessége oly intézkedéseket tenni, amelyekkel a kisebbség közreműködését a politikai életben biztosítsa? Hát nem volna-e ez a kisebbségi uralom megteremtése a maga legteljesebb abszurd mivoltában, sokkal merészebb méretekben, mint bármikor eddig megkíséreltetett ebben az országban? Hiszen mivel mással gyakorolhatna olyan hatást a többség a kisebbségre, hogy őt rávegye a parlamenti sztrájk abbahagyására, mint azzal, ha teljesítené a kisebbségnek erre vonatkozó feltételeit? És akkor egyenesen úgy állana a tantétel, hogy ha a kisebbség jónak látja részt nem venni a parlamenti munkában, a többségnek kötelessége mindazokat a feltételeket teljesíteni, amelyekhez a kisebbség a maga sztrájkjának abbahagyását köti. (*Tetszés.*)

T. barátaim, megvallom, én egész másként fogom fel a dolgot. Én azt tartom, hogy a kisebbségnek joga és parancsoló kötelessége a parlamenti munkában résztvenni. (*Úgy van!*) Joga és parancsoló kötelessége azokkal szemben, akiktől megbízatását nyerte; megbízatását azért nyerte, hogy kifejtett elveinek érvényesítésére törekedjék. És bocsánatot kérek, ezt a kötelességet nemhogy megszüntetné a többségnek bárminő helytelen vagy erőszakos eljárása; ellenkezőleg, mentői rosszabb a többség valamely parlamentben, mentői veszélyesebb térre lép, mentői nagyobb veszélyeket hoz a nemzet szabadságaira, annál parancsolóbb kötelessége a kisebbségnek erejének teljes megfeszítésével résztvenni a parlamenti küzdelemben.

Viszont a többséget az a körülmény, hogy a kisebbség résztvesz-e a munkában, vagy nem, se jogaitól nem foszthatja meg, se kötelességei alól nem mentheti fel. (*Úgy van!*) Minket, t. barátaim, azokat, akik a többséghez tartozunk, — hiszen ebben a pillanatban beszélhetek úgy, mint elvtársatok ebben a kérdésben, — bennünket a nemzet azért küldött ide, hogy elveinkhez híven, meggyőződésünk szerint helyes úton valósítsuk meg mindazt, amit a nemzet érdekében helyesnek találunk, és ez a megbízatás nem zsugorodhatik össze a kisebbség passzivitása miatt csakis a folyó állami ügyek intézésére. Nem lehet azt modani, hogy várjunk az alkotó munkával addig, amíg jónak látja a kisebbség résztvenni a parlament tevékenységében. Hiszen ezzel elveink megvalósítása helyett abdikálnánk a cselekvésről és ezzel megállásra, tespedésre, sztagnációra kényszerítenők, kárhoznánk a nemzet közéletét. Már pedig a nemzeteknek abban a nagy versenyfutásában, amely folyik az

egész világon, a stagnáció hanyatlás, a tespedés halál a nemzetre nézve. *(Úgy van!)*

Minket terhelne a legborzasztóbb felelősség abban az esetben, ha az alkotó reformok terén is meg nem alkotnék, meg nem teremtenők mindazt, amire a mi elveink, a mi meggyőződésünk szerint a magyar nemzetnek szüksége van.

És ha most mindezek közül a legfontosabb kérdést, a választási reform kérdését veszem figyelembe, hát vájjon szabad-e felelősséggel bíró embernek, a nemzettel szemben kötelességérzettel bíró embernek bárminő melléktekintetek miatt visszariadni attól, hogy ezt a megérett kérdést a lehető legrövidebb idő alatt lehetőleg helyes megoldás elé vezesse? *(Úgy van!)* Hát vájjon, t. barátaim, lehet-e kétségben bárki az iránt, hogy ezt a kérdést tovább nyílt sebként meghagyni a nemzet testén nem szabad, hogy azt a Damokles-kardot, amely a nemzet feje fölött függ mindaddig, míg megnyugvást nem tudunk a választójog terén a nemzeti társadalom nagy rétegeiben teremteni, — hogy azt a Damokles-kardot eltávolítsuk a nemzet feje fölül? És vájjon szabad-e bárminő taktikai melléktekiutetektől elfeledkeznünk arról a parancsoló kötelességünkről, hogy azt a nagy veszélyt elhárítsuk a nemzetről, amely ennek a kérdésnek további megoldatlan mivoltában rejlik? *(Úgy van!)*

Az is egyik szomorú tünete annak a felületes és sok tekintetben frivol felfogásnak, amely, fájdalom, nagyon elharpózott napjainkban, hogy annyira előtérbe lép az a kérdés, hogy milyen taktikai hatása lesz a választási reform napirendre tűzésének a parlamenti viszonyok tekintetében? Hiszen ez a kérdés minden másnál fontosabb, e mellett a kérdés mellett a mi parlamenti belviszonyaink — bárminő fontosak legyenek is — eltörpülnek teljesen. *(Úgy van!)* Ezt a kérdést lelkiismeretes, komoly embernek taktikai melléktekintetek szempontjából nem szabad kezelnie; itt nem ismerhet más szempontot és más iránytút, mint a nemzetnek idevágó életérdekét. *(Élénk helyeslés.)*

Vannak sokan, akik hiszik és remélik, hogy meglesz mellesken az a hatása is e javaslat betérjesztésének, hogy létrehozza az összes pártok aktív részvételét a parlamenti életben. Örülnék rajta, ha így volna. Megvallom, — nem akarok jóslásokba bocsátkozni, nem is tőlünk függ, hogy mi történjék, — nekem kevés reményem van, hogy ez így legyen; kevés reményem azért, mert attól félek, hogy a kisebbség jónak fogja látni ürügyet keresni magának arra, hogy ne legyen kénytelen résztvenni a választási reform megalkotásában. *(Úgy van! Úgy van!)* Alapítom ezt a feltevésemet először nagyon tiszteltreméltó skrupulusokra is, amelyek a kisebbség tagjaiban

fölléptek. Mert ha azt látom, hogy ott igen sokan és jelentékeny súllyal bíró személyiségek vannak, akik még csak hónapokkal ezelőtt is egész politikai reputációjukat latba vetették a mérsékelt reform mellett; akik a legerősebb támadásokkal illették azt a platformot, amelyen ma állani látjuk őket:¹ akkor fölteszem róluk, mint jó hazafiakról, hogy ha a felhevülés pillanatában oda jutottak is, igyekezni fognak kitérni az elől a szomorú kötelesség elől, hogy megvalósítsanak valamit, amit ők sem tartottak az ország érdekében állónak.

De másfelől, ha látjuk az ő álláspontjuk ingatagságát, gyöngeségét, azt a végtelenül cinikus frontváltoztatást, amelyet ebben a kérdésben elkövettek,^{1 2} — (*Úgy van!*) hát én azt gondolom, hogy tényleg nagyon tanácsos dolog lesz nekik kitérni a vita, kitérni a kontradiktórius eljárás tisztító tüze elől (*Tetszés és derültség.*) Akinek vaj van a fején, az nagyon jól teszi, ha nem áll ki a napfényre. És én megvallom, nagyon hiszem, hogy ezek az urak tanácsosnak fogják tartani úgy intézni taktikájukat, hogy addig, míg ez a kérdés el nem intéztetett, az ő sajátmaguk kis privát körei biztos zugaiból intézzék ellenünk mérges támadásaikat. (*Tetszés és derültség.*)

De bárhogy legyen is, ez minket a mi útunkban meg nem állíthat. Biztosíthatlak róla, hogy nagyon örülnék, ha részt vennének a vitában, mert azt kívánja az ország érdeke, hogy egy ilyen fontos kérdés mentői behatóbb, mentül mélyebbrelható megvitatás után oldassák meg és sokkal jobban bízom ügyünk igazságában, semhogy ennek a megvitatásnak eredményétől félhessenek. (*Úgy van!*)

De jönnek, nem jönnek, az nem tőlünk függ; azt mi bizonyos előzékenységgel előmozdíthatjuk, amire — azt hiszem — mindenkiben megvan bizonyára a teljes készség, de utóvégre is az az ő eljárásuktól függ. Mondom, akár jönnek, akár nem, a mi kötelességünk, a mi hivatásunk, a mi a nemzet előtt vállalt misszióink és a nemzettől nyert megbízatásunk az, hogy ezt a legfontosabb kérdését a nemzet közéletének végre kielégítő megoldáshoz juttassuk. (*Élénk helyeslés.*) És ennek a kérdésnek megoldásánál, ismétlem, nem ismerhetünk más szempontot, mint a választói jog ilyen mélyreható reformjához fűződő

¹ T. i. az ellenzéki pártoknak 1912. máj. 31-én bekövetkezett újabb szövetsége óta (339), amely szövetségnek választójogi álláspontját a 2,400.000 választóról okt. 20-i pápai beszédében tudvalévoleg (351) Andrássy is a magáévá tette.

² Az ellenzéki vezéreknek cinikus frontváltoztatását a választójogi kérdésben ostromozza Tisza nov. 181 aradi beszámolójában (352) is.

Az ellenzék vezérfőfainak megdöbbentő következetlenségét a választójogi kérdésben az 1910. márc. 19-i nevezetes Vigadóbeli nagygyűlés (298) óta lefolyt időközben meggyőzően bizonyítja a B. H. 1913. jan. 12-i számában „Választójogi reminiscencia” címmel megjelent kitűnő cikk.

életbevágó, nagy nemzeti érdekeket. Nem ismerek kérdést, amelynél erősebb, nagyobb, súlyosabb felelősség háramlanék mindazokra, akiknek a megoldás nehéz hivatásában való közreműködés jut. Mert hiszen, *ha van kérdés a világon, amelynél az elkövetett hibák helyrehozhatatlanok, úgy a választójog elhamarkodott reformja az. (Úgy van! Úgy van!)* Minden más politikai hibát ki lehet köszörülni, lehet orvosolni; a választójog terén tett elhamarkodott ugrás a sötétbe a nemzetet örök időkre megbosszulja magát. (Úgy van! Úgy van!)

Másfelől pedig nincs problémája a politikai életnek, amely mélyebben le a veséig hatna bele a nemzeti test szervezetébe, amely közvetlenebbül érintené a nemzet életgyökereit, hogy táplálja vagy elsorvassza azokat a szerint, amint sikerült a megoldást helyesen vagy helytelenül eszközölni. (Úgy van!)

És, t. barátaim, még egy dolgot ne felejtünk el. Szabadságszerető ember előtt mindenütt az egész világon nagyon fontos kérdés lehet a parlament színvonala. *Nagy veszteség minden nemzetre nézve a parlament színvonalának süllyedése; nálunk egyenesen nemzeti öngyilkosság volna.*¹ (Úgy van! Úgy van!) mert Magyarországon nem léteznek a nemzeti ügynek olyan más exponensei, amelyek más nemzetek társadalmában és társadalmi szervezeteiben talán pótolhatják többé-kevésbé a parlamentben hiányzó erőket. Magyarországnak, ennek a maroknyi kis nemzetnek szüksége van arra, hogy a parlamentjében ész és jellem tekintetében a nemzet legkiválóbb erői foglaljanak helyet és mérkőzzenek egymással, mert csak így adhatjuk meg a nemzeti ügynek azt a politikai súlyt és erőt, amelyet fizikai erőnk és gazdasági erőnk magában megadni nem lesz képes. (Úgy van! Úgy van!)

Végül a magyar nemzetre nézve életkérdés az, hogy olyan magyar nemzeti politika uralkodjék ebben az országban, amely meg tudja őrizni, ápolni, fejleszteni és gyümölcsöztetni tudja a magyar nemzet és dinasztia közti harmóniát.^{1 2} (*Élénk helyeslés.*) Ez a politika sem tartozik a lehetőségek közé, amely percben megfosztottuk a magyar intelligenciát attól a vezető szereptől, amely őt ez ország közéletében megilleti. (Úgy van! Úgy van!)

Ezek azok a szempontok, amelyekkel hozzá kell fogunk

¹ Tisza István politikai pályájának — 1889. nov. '23-i beszéde (10) óta számtalanszor hangoztatott — egyik vezérmotívuma: a magyar parlamentárizmus sértetlen megővésének életbevágó nemzeti jelentősége.

² Miként a 67-i kiegyezés védelme, úgy a nemzet és a dinasztia közötti harmónia ápolása és fejlesztése a sikeres magyar nemzeti politika elengedhetetlen feltételeként: Tisza István ismeretes alapvető meggyőződése és államférfiei működésének állandó vezérszavára.

az előttünk álló, nagy, nehéz, de magasztos föladatunk teljesítéséhez; a választási reform megalkotásához. Az elmúlt év utolsó örökségéként hagyta reánk az immár kész törvényjavaslatot.¹ Mi sem áll tőlem távolabb, minthogy itt ez alkalommal és erről a helyről e törvényjavaslat részleteivel foglalkozzam. Engedjétek meg, hogy csak pár, nagyon szerény, rövid észrevételt tegyek. (*Halljuk! Halljuk!*)

Mint már mindnyájan tudjuk, e törvényjavaslat körülbelül 80%-kal emeli föl a választók mai létszámát.² Emeli az egész vonalon. A földbirtokosoknál — természetesen a legkisebb kategóriákban, a földbirtokososztály legdemokratikusabb rétegeiben — 200.000-rel, a kisiparosságnak legdemokratikusabb részében 100.000-rel szaporítja a szavazatokat. Ez azonban eltörpül a mellett az óriási átalakulás mellett, amelyet a munkásosztály képviseltetésénél találunk, ahol tudniillik a mezőgazdasági munkás — beleértve a cselédet is — 28.000-ről 157.000-re, az ipari munkás 43.000-ről 253.000-re emelkedik, úgy hogy a mezőgazdasági munkásoknál 460, az ipari munkásoknál majdnem 500 százalékos emelkedés konstatálható. Természetes, hogy ezáltal az egyes osztályok képviseleti aránya is teljesen eltolódik.

A mai állapot szerint a választóknak, kerek számban beszélve, 60 százaléka földbirtokos, vagy rokona, leszármazója a földbirtokosoknak; a városi intelligensebb elemekhez tartozik összesen nem egészen egyharmada, mintegy 30%-a, akiknek fele, 15 százaléka iparos és kereskedő, 13.5 százaléka tisztviselő és szabad foglalkozású, úgynevezett honorácior-osztályoknak, magasabb intelligenciának tagja; tőkés és háztulajdonos 2.37 százalék; összesen csak 7 százaléka a választóknak tartozik a munkásosztályhoz.

Ezzel szemben a törvényjavaslat alapján számítva, a földbirtokosok száma 50%-ra apadván le, a honorácior-osztály 13.5 %ról 9.6%-ra, az iparososztály 15 helyett 14-gyel, körülbelül ugyanolyan percentuális arányban maradna, mert ugyanolyan arányban szaporodnék az iparos szavazók száma, mint az összes szavazóké; ellenben a munkásosztály a mostani 7%-ról 22%-ra emelkednék fel, amihez ha hozzávesszük a munkásokkal műveltség és felfogás tekintetében talán sok tekintetben azonosítható hivatalszolgáknak kategóriáit, persze magán- és közhivatalokban: a választóknak majdnem egy negyedrésze a munkásosztályból vétetnék fel. Úgy hogy a földbirtokos osztály részesedése $\frac{3}{5}$ -ről $\frac{1}{2}$ -re szállna le, a városi iparos és intelligens elem $\frac{1}{3}$ -ről $\frac{1}{4}$ -re és természetesen ez az egész relatív

¹ Tudvalevőleg Lukács László miniszterelnök a képviselőház 1912. dec. 31-i ülésén nyújtotta be a választójogi törvényjavaslatot.

² L. erre nézve a Lukács-féle választójogi javaslat miniszteri indokolását.

csökkenés a munkásosztály javára szólna, amely jelenleg a választóknak $\frac{1}{15}$ -ét képviseli, jövőre pedig a szavazatok % részét nyerné el.

Hát, tisztelt barátaim, ezzel a reformmal szemben, amely ilyen tág teret nyit a társadalom demokratikusabb rétegeinek, — mert, ismétlem, demokratikusabbá válik a földbirtokos és iparos osztály is azzal a szaporodással, amely a dolog természeténél fogva a demokratikusabb elemeket fogja jogokban részesíteni; amely másrésről a választók összes számát egy csapással közel 80%-al emeli fel, és amely végre — és én erre helyezem a legnagyobb súlyt — utat nyit a további automatikus, organikus, természetes szaporodásnak; (*Úgy van! Úgy van!*) amelynél azután a nemzettől függ, hogy a népiskolai ügynek korszerű fejlesztése által mentői jobban megközelíthesse a teljes, általános szavazati jogot: (*Úgy van! Úgy van!*) hát, tisztelt barátaim, erre azt mondani, hogy ez reakcionárius javaslat; erre azt mondani, hogy ez nem jelent egy nagy lépést előre demokratikus irányban, — ezt ismét igazán a valóság fejtetelijére állítása nélkül nem lehet. Én azt hiszem, nagy lépést, majdnem azt merném mondani, nagy ugrást teszünk ezzel előre. (*Igaz! Úgy van!*) És én nem csinálok titkot belőle, hogy ez a lépés sokkal nagyobb, mint aminőt én szerettem volna megtenni; (*Úgy van!*) hogy ez a lépés messze túlmegegy azon a határon, ameddig én szerettem volna elmenni. Elmegegy a végső határáig annak, amit én lelkiismeretemmel megegyeztetetőknek tartok. És hogy idáig el tudott menni, és hogy ezt a javaslatot elfogadhatónak tartom, az csakis azért van, mert abból a meggyőződésből indulok ki, hogy ilyen kardinális, nagyfontosságú kérdésnél senkinek sem szabad egyéni nézeteit túlmereven a közvéleményre oktrojálni akarni; hogy itt mindenkinek, aki az alapelvekre nézve egyetért, igyekeznie kell a kapacitáció terén, de azután még a kompromisszumok terén is elmenni addig a végső határig, ameddig elmenni lelkiismeretével egyáltalán összeegyeztetőknek tartja. (*Élénk helyeslés és tetszés.*)

És, tisztelt barátaim, ha én látom az ország helyzetét; látom mindazt a nagy és fontos feladatot, amelynek mielőbbi megoldása a nemzet létérdeke; ha látom és tudom azt, hogy a közélet egész mezején teljes elvi egyetértésben vagyunk egymással és látom, hogy még a választójogi alapelvek tekintetében sincs közöttünk eltérés: a legmegbocsáthatatlanabb könnyelműségnek és a helyes politikai belátás teljes hiányának tartanám, ha most túlságig vitt egyéni merevség által robbantanék szét azokat a politikai kereteket, amelyekre ma talán nagyobb szüksége van a magyar nemzetnek, mint valaha. (*Élénk tetszés, éljenzés és taps.*)

Tisztelt barátaim! Mi valamennyien, akik itt vagyunk, egyetértünk a reform alapelveire nézve.¹ Egyetértünk minde-
nekelőtt a végcélban; mert hiszen végcélnul senki közülünk
nem ismerhet el mást, mint a teljes demokrácia felépítését.
(*Úgy van!*) De egyetértünk abban a másik alapvető felfogás-
ban is, hogy a demokráciának ezt az építő munkáját először a
társadalomban lévő erők fejlesztése útján kell gyakorolnunk.
(*Úgy van!*) Meg kell adni a társadalom mentői több tagjának
az anyagi és szellemi függetlenségnek azokat az eszközeit,
(*Úgy van!*) amelyek nélkül a demokrácia lehet üres forma, le-
het báb, lehet készsleges eszköz mindenféle politikai kalandor-
nak a kezében, (*Úgy van!*) de egy sorsát intézni képes nagy-
korú nemzetnek valódi önkormányzata nem lehet soha. (*Élénk
tetszés és helyeslés.*)

Amiben esetleg nézeteltérések lehetnek közöttünk, az csak
arra a határra vonatkozhatik, hogy meddig mehetünk el ma
már a jogkiterjesztés terén, a nélkül, hogy nagy tömegekhen
vigyünk be olyan elemeket, amelyek a nemzet érdekeinek ke-
zelésére ma még anyagi és szellemi erők hiányában nem ké-
pesek. Azokat az eltéréseket, amelyek itt felmerülhetnek közöt-
tünk, lehet is, kell is a nemzet érdekében, a mi együttmaradá-
sunkhoz fűződő nagy érdekek szempontjából kiegyenlíteni.
(*Élénk helyeslés.*)

És, tisztelt barátaim, engedjétek meg, ha látszólag az én
álláspontom mellett szól is, de azt hiszem, egy kétségtelen
igazságra kell, hogy figyelmeztesselek. Akkor, amikor nézete-
ink a lépés nagyságára, a határra vonatkozólag térhetnek csak
el, ameddig elmenni lehet, koncessziókat mindnyájunknak kell
hozni. Nyugodtan mondhatom, hogy én megadtam rá a példát.
De könnyebben tehet koncessziót és nagyobb koncessziókat te-
het az, aki kevesli a megteendő lépést, mint az, aki sokallja.
(*Úgy van! Tetszés.*) Mert hiszen, aki messzebb akar menni,
arra nézve feltétlen előny és nyereség az a lépés is, amely
megtétetett. (*Úgy van!*) Ha ez a lépés megtörténik és a hozzá
fűződő aggályok nem valósulnak meg, mi sem könnyebb, mint
az első lépés után megtenni a másodikat. (*Úgy van!*) Aki ellen-
ben fél már az első lépéstől is, az mindent kockáztat; mert ha
az első lépés túlságos nagyra bizonyul, ha neki lesz igaza, ha
kárt okoztunk a nemzetnek, — az helyrehozhatatlan kár. (*Za-
jos helyeslés és taps.*) A felett sírni lehet, azért az önvád min-
den kínjait érezni lehet, de orvosolni nem lehet többé soha.
(*Igaz! Úgy van! Tetszés.*)

Tisztelt barátaim! Ezeket a szempontokat akartam most

¹ És jelen szám bevezetéséből tudjuk, hogy a választójogi javaslat elő-
terjesztése miatt 1913. jan. 1-ig mindössze három képviselő lépett ki a munka
pártból.

ebben a mindnyájunk előtt legfontosabb kérdésben jelezni. Most már engedjétek meg, hogy bevégezzem úgyis hosszúra nyúlt fejtegetéseimet (*Halljuk! Halljuk!*) s most csak azt az egy gondolatot fűzzem még hozzá az eddigiekhez, hogy amint bizonyos meglepéssel és az Isteni Gondviselés iránti bálával léptem át az elmúlt év küszöbét, úgy hittel és bizalommal lépek az új év küszöbére. (*Élénk éljenzés.*)

Hiszek és bízom a nemzet jövőjében. Hiszek és bízom annak a politikának az életképességében és magasztos hivatásában, amely ma már a magyar nemzeti intelligenciának hagyományos politikája lett; (*Úgy van.*) annak a politikának, amely meddő harcok helyett az alkotó, építő munka terére vezeti át a nemzetet; annak a politikának, amely a nemzet és a király közötti benső harmónia ápolásában, az erőgyűjtésben, az erőfejlesztésben és ha szükség van rá, az erő kifejtésében mutatja meg a nemzet erejét. (*Igaz! Úgy van!*) És amely a belpolitika terén az élet igényeivel, a viszonyokkal, a nemzet gyakorlati érdekével számoló reformpolitika útján akarja megvalósítani azt a valódi liberalizmust, amelynek legveszélyesebb ellensége a jelszavakon nyargaló demagógia és azt a valódi szabadságot, amelynek legveszedelmesebb ellensége az anarchia. (*Úgy van!*)

És, t. barátaim, last but not least, hiszek és bízom benne, a ti politikai belátástokban, a ti hazaszeretetekben, elveitekhez való kipróbált hűségtekben, amelyre nagyobb szüksége van talán a magyar nemzetnek ma, mint valaha. *Hiszen a magyar nemzet jövője csak másodsorban függ intézményeitől; elsősorban a nemzeti lélekben rejlő lelkierőktől függ az.* (*Úgy van!*) Ezeket kell a közéletnek megragadnia, a nép lelkében rejlő nemesebb hajlamokat kell magával ragadnia, tetterre ébresztenie, mert a nemzetek nagy versenyfutásában csak az a nemzet fog megállni, csak arra a nemzetre vár nagy és szép jövő, amely nagy elhatározásokra és nagy tettekre képes; nagy elhatározásokra, nagy tettekre pedig nem képes többé az a nemzet, amely hinni és bízni nem tud. (*Úgy van! Tetszés.*) Hinnie kell és bíznia kell ügyekben és embereken egyaránt, mert jaj annak a nemzetnek, amely illúziókat veszítve, csalódásról-csalódásra bukácsolva, elveszti hitét és cinikus némbánomsággal nézi közéletének továbbfejlődését.

És, t. barátaim, ha végiggondolunk a közelmúlt történetén, mennyi kár, mennyi pusztulás érte ezen a téren is a magyar nemzetet. Hány szentnek hitt ügyet dobtak ki hitvány ballasztként a pártok programjának hajójából! (*Úgy van! Úgy van!*) És hány bálványt törtek össze a közélet viszontagságai, akikben vakon hitt évek hosszú során át a nemzet!

Ezekkel a szomorú, ezekkel a leverő, ezekkel az aggasztó tünetekkel szemben ragyogó példa a ti működésiek; ragyogó

példa arra, hogy nem vezett még ki az erkölcsi érték a magyar közéletből; hogy vannak még férfiak Magyarországon, akik bíznak az ügyben, amelyet szolgálnak, akik tudják, hogy a nemzetnek legszentebb javai kívánják azt, hogy önzetlenül, híven, csüggedést nem ismerve, tudjanak élni s ha kell, tudjanak meghalni az ügyért, amelyet szolgálnak. (*Viharos tetszés és taps.*)

Így szolgáltatok, t. barátaim, a közügyet az utolsó esztendő viharos küzdelmei között, ezért volt Isten áldása a mi munkánkon. Ezt a Jóistenáldását kérem munkánkra a jövőben is és kívánok nektek egészséget, erőt, kitartást és kívánok sikert és haladást ebben a munkában.

Tiszának ez a jelentős beszéde is azt bizonyítja, hogy ő nemcsak házelnök volt, hanem egyben az általa teremtett nagy munkapártnak igazi vezére. Lett légyen a miniszterelnök Khuen vagy Lukács.

354. Pohárköszöntő gr. Khuen-Héderváry Károly pártelnök tiszteletére 1913. jan. 21-én rendezett lakomán: a szabadelvűpárt feloszlása és feltámadása; a Nemzeti Munkapárt ketős feladata: a parlament munkaképességének biztosítása és a nemzet létalapjait megóvó választási reform megalkotása; Tisza küzdelme a nemzet életérdekeit veszélyeztető radikális választójog ellen; az ellenzéki vezérek cinikus frontválttatása a szavazati jog kérdésében; Lukács László feladata a nemzeti irányú mérsékelt választójogi reform megvalósítása; a munkapárt ezzel kapcsolatos kötelessége. (Előzmények: kilépések a munkapártból a választójog miatt; Tisza két politikai párbaja; az aradi ellenzéki népgyűlés a kormány „jogfosztó“ választójogi javaslata ellen.)

Említettük már (353), hogy a választójogi javaslatnak 1912. dec. 31-én történt beterjesztésével kapcsolatban Székely Ferenc igazságügy miniszter lemondott,¹ miután keveselte a törvényjavaslatban foglalt jogkiterjesztést. És ugyanezen okból kilépett 1913. jan. 1-ig három képviselő a munkapártból.²

Jan. 2-án még egy kilépés volt. Jan. 3-án a kilépettek száma hétro nőtt. (Közöttük Návay Lajos volt házelnök is.) Ennek ellenére ezen kilépések után a még mindig 246 tagot számoló munka-

¹ Utóda: Balogh Jenő.

² Székely Ferenc csak jan. 20-án lépett ki a pártból.

párt a Házban — nem számítva a horvát képviselőket — akkor 79 szavazattöbbséggel rendelkezett.⁵¹

Közbevetőleg megjegyezzük, — mert nagyon jellemző az akkori pártos gyűlölködésre, — hogy mindjárt újév után Tisza István két politikai párbajt vívott.

Az egyiket jan. 2-án gr. Károlyi Mihállyal, a másikat jan. 8-án gr. Széchenyi Aladárral. Az előbbi párbaj oka az volt, hogy Károlyi a Nemzeti Kaszinóban nem fogadta Tisza köszöntését. Az utóbbié pedig az, hogy Széchenyi tudatta Tiszával, hogy politikai okokból megtagadja tőle a kézadást. (A két párbajról l. a B. H. 1913. jan. 3. és 9. számában megjelent tudósítást.)

Politikai ellenfelei tehát társadalmi térre is átvitték a Tisza ellen jún. 4. miatt indított kíméletlen hajszát. Szomorú bizonyossága ez is a magyar és angol állapotok között e részben is fennálló éles különbségnek!

Habár az elfajult pártusák mérge minden vonatkozásban éreztette káros hatását és így a pártpolitika a Nemzeti Kaszinó 1913. jan. 26-án tartott évi közgyűlésébe is bejárászt, az ott megüresedett választmányi tagságra Tiszát — erős korteskedés után 352 szavazat közül 249 szavazattal mégis megválasztották.¹

Ez is egy adat arra nézve, hogy a szélsőig kiélesedett parlamenti harcoknak ebben az idejében mindenképp pártpolitikai kérdést csináltak.

Az ellenzék természetesen erős agitációt indított a kormány „jogfosztó“ választójogi javaslata ellen.

Az akkori számos ellenzéki tiltakozó népgyűlés közül kiemeljük az aradi, melyet az ottani ellenzéki polgárság — két hónap-pal a „reakciós“ Tisza aradi beszámolója (352) után — jan. 19-én tartott.²

A gyűlésen Apponyi (és rajta kívül Vázsonyi Vilmos, Lovász Márton, Kunfi Zsigmond stb.) mondott beszédet. Élesen elítélte a „jogfosztó“ választójogi javaslatot. Különösen sérelmes-

1 A B. H. 1913. jan. 8 i száma a parlamenti pártok akkori állásáról

Munkapárti képviselő van	246
Kossuthpárti képviselő van	53
Justh-párti képviselő van	36
Néppárti képviselő van	16
Pártonkívüli 67-es (Andrássy csoport)	27
Pártonkívüli 48-as (Károlyi-csoport)	20
Gazdapárti képviselő van	3
Demokrata (Vázsonyi-csoport)	3
Nemzetiségi	8
Keresztény-szocialista (Gicsswein Sándor)	1
Összesen:	413

¹ B. H. 1913. jan. 28-i sz. „Kaszinók közgyűlése“. Andrássyék társadalmi bojkottjáról Tisza ellen és a Tisza—Károlyi-féle párbajról l. Károlyi Mihály i. m. 36—37. 1. A pártpolitikai gyűlöletnek a társadalmi életben is érvényesülését kiemeli Erényi i. m 200—201. 1.

² L. „Az aradi gyűlés“ c. tudósítást a B. H. 1913. jan. 21 i számában.

nek állította a nyilvános szavazás nagymértékű fenntartását, a hat elemi osztály elvégzésének megkívánását és főleg a 30 éves korhatárt. Apponyi úgy véli, hogy a nemzetiségi veszedelemtől nem kell tartani a jogkiterjesztés következtében.

Jellemző Apponyiék külső szövetségeseire, hogy a népgyűlést követő banketten a szocialista Kunfi Zsigmond mondott pohárköszöntőt Apponyira, örömet nyilvánítva azon, hogy Apponyi már nem ragaszkodik úgy a közjogi sérelmekhez, mint eddig, ha nem inkább az állam demokratikus kiépítésének híve.

Jan. 21-én este a nemzeti munkapárt értekezletet tartott, amelyen az egészségi állapota miatt lemondott Perczel Dezső (320) helyébe gr. Khuen-Héderváry Károlyt, Tiszával együtt a párt megteremtőjét, választották, ki politikai múltjánál és egyéni szcizretreméltóságánál fogva különösen alkalmas volt a párt elnöki tisztének betöltésére.

Értekezlet után a Hungária Szállóban négyszáz terítékes lakoma volt az új pártelnök tiszteletére.¹

Több pohárköszöntő után (Németh Károly Tisza Istvánt éllette) gr. Tisza István emelkedett szólásra:

Kedves Barátaim! Minek tagadjam, — ha akarnám sem tudnám tagadni, titkolni, — hogy megilletődött és emelkedett hangulat hatja át lelkemet? Megilletődött és emelkedett hangulat először azért, mert ez a hangulat uralja lelkemet, valahányszor itt a ti körötökben, az igaz ügy hűséges szolgálatában egybeforrt igazi férfiak körében érzem magamat. (*Élénk éljenzés.*) És engedjétek meg, hogy kifejezést adjak én is egy visszaemlékezésnek, amit ennek a mi megújhodott, akcióján újból egybeforrt baráti körünknek látása minduntalan újból felidéz lelkemben. (*Halljuk! Halljuk!*) A mai baráti összejövetel egyik szónoka megemlékezett már arról a történelmi epizódról, midőn a szabadelvű párt feloszlását mondotta ki. Az én kötelességemmé tette a végzet, hogy ezt az indítványt annak idején kezdeményezzem.^{1 2 3} Megtettem abban a tudatban, hogy ezt kívánják tőlünk elveink és az ország érdeke iránti kötelességünk. (*Úgy van!*) Azt hiszem, a következmények igazat adtak nekem. (*Úgy van! Úgy van!*) Ebben a meggyőződésben lévén, megtettem férfihez illő módon, felesleges melodramatikus póz, felesleges nyafogó érzékenykedés nélkül. (*Tetszés, éljenzés, derűltég és taps.*) De azért mi tagadás benne, mégis összeszorult a szívem arra a gondolatra, hogy vájjon mikor fog ismét találkozni a

¹ L. a B. H. 1913. jan. 22-i számában „A Héderváry-lakoma“ c. tudósítást.

² Pohárköszöntőjének szövegét Az Újság 1913. jan. 22-i számából vettük.

³ T. i. 1906. ápr. 11-én. (289).

magyar közélet mezején az a hűséges csapat, a magyar társadalom színének, virágának az a minden tűzpróbát diadalmasan kiállott csapata, amelyik elveinek küzdelmében végigment a csata minden viszontagságain és habozás nélkül, fölemelt fővel viselte el a vereség minden megpróbáltatását? (*Úgy van!*)

És, t. barátaim, elemi erővel tör ki belőlem az öröm és a meglepődés, valahányszor elmondhatom magamnak, hogy ebben az aggodalmamban csalódtam. Az igazi magyar nemzeti politikának az a hűséges testőrsége, amely akkor nyugalomba ment, az első hívó szóra, arra a hívó szóra — s ez örök érdeme marad, — amelyet elnökünk intézett hozzám: (*Hosszantartó lelkes éljénzés és taps.*) az ő hívó szavára, a nemzet iránti bizalomtól áthatott hívó szavára megtalálta magát...

Egy hang: Et quorum pars magna fuisti!

Tisza István gróf: ...megtalálta magát újabb küzdelemben, újabb diadalban.

És, t. barátaim, nem tehetek róla, ha itt látlak benneteket a régi-régi elhűség, régi kötelességérzet, régi áldozatkész hazaszeretet és ami ezeknek természetes folyománya, a régi hűség és régi bizalom elévülhetetlen aranyszálaitól összekötve: akkor azt kell, hogy gondoljam magamban, állítson a sors bárminő feladatok elé, várjanak bárminő megpróbáltatások és veszedelmek reánk, — mi hívek maradunk önmagunkhoz, hívek maradunk az ügyhöz, amelyet szolgálunk és addig, míg hívek maradunk hozzá, ezen az országon a pokol kapui sem vesznek erőt. (*Hosszantartó élénk éljénzés.*)

Kedves barátaim! Nehéz feladatok elé állított az isteni Gondviselés bennünket. Súlyos kötelességeket hártott reánk. Az egyik annak a munkának befejezése, amelyik munkát, fájdalmat, hiába kíséreltük meg a szabadelvű párt bukása előtt; amely magasztos ügynek önzetlen szolgálatában estünk el a szabadelvű párt zászlaja alatt, de amelyik ügyet diadalra kell vezetnünk most azok után a tanúságok után, amelyeken keresztülment a nemzet a szabadelvű párt bukása óta. Azt a nagy kavarodást, azt a nagy válságot, amibe a szabadelvűpárt bukása sodorta a nemzetet: a magyar parlamentárizmus becsületének, jó hírnevének, tekintélyének és munkaképességének megmentése ügye idézte elő. (*Úgy van!*) De maga ez a válság egy másik, talán még végzetesebb fontosságú problémával komplikálta feladatunkat. Ennek a válságnak hullámai sodorták felszínre a radikális választói jogot.

Ma, amíg egyik kezünkkel a magyar parlament becsületét és munkaképességét kell őriznünk, a másik kezünkkel a választójogi reformot kell olyan irányban kiépítenünk, amely honorálja a demokratikus haladás minden jogosult szempontját, de megőrzi mindazt, ami ezeréves alkotmányunkat, magyar

nemzetünk létalapjait megóvja a magyar nemzet jövő függetlensége, virágzása és nagysága érdekében.¹ (*Hosszantartó, élénk éljenzés.*)

Kedves barátaim! Ha önkéntelen e felé a nagy probléma felé irányul lelkünk minden érzése és minden indulata, engedjétek meg nekem, hogy az isteni Gondviselésnek sajátos ujjmutatását lássam ennek az időnek különböző fordulataiban. Tudjuk, hogy egész az 1905-i válságig pártkülönbőség nélkül abban a meggyőződésben élt minden komolyan gondolkozó magyar ember, hogy a mi társadalmi viszonyaink nem érettek meg még mélyreható választójogi reformra. (*Úgy van! Úgy van!*) Amidőn a koalíció törekvéseinek ellensúlyozása céljából beledobatt a magyar közéletbe a radikális választójogi reformja:¹ ² hazaárulást, a nemzet legszentebb érdekei elleni merényletet láttak benne azok, akik a magyar nemzet akkori többségének hivatott vezetői voltak. (*Igaz! Úgy van!*) Ebben a fölfogásban, hogy a radikális reform végveszéllyel fenyegeti nemzetünket, egyetértettek velünk. Nem néztem mindazt, ami elválaszt bennünket. Igazán, talán nem vagyok túlságosan büszke ember, de méltóságomon alulinak tekintetem volna, hogy akkor, amidőn a nemzet létérdekéről van szó, csak egy gondolatot is szenteljek annak a magatartásnak, amit ezek az urak az én csekély személyemmel szemben tanúsítottak. (*Élénk tetszés és taps.*) Igyekeztem, amidőn a szabadelvűpártban, a ti körötökben, a ti bizalmatoknál fogva elfoglalt szerény pozícióm megengedte: igyekeztem ellensúlyozni a választójogi radikalizmus törekvéseit.³ De azért bekövetkezett egy pillanat, amidőn az országgyűlés többségét alkotó koalíció is kénytelen volt magáévá tenni az általános szavazati jognak radikális reformját.⁴ Igazán úgy festett, mintha minden veszve volna, mintha üres donquichoteria volna tovább küzdeni ez ellen a lekiizdhetetlennek látszó áramlat ellen. És higgyétek meg nekem, a siker minden reménye nélkül folytattam tovább a küzdelmet és nem folytattam volna tovább, ha a lelkem mélyéig át nem hat az a meggyőződés, hogy itt a nemzet létéről van szó; itt a nemzet életérdekeiről van szó. (*Élénk éljenzés.*) Itt nem kérdés többé az, hogy van-e sikerre kilátás vagy nincs; meg kell a harcot próbálni, mert nem érdemes tovább élni, ha ezt az országot marta-lékul dobjuk oda a radikális választójogi reformnak. (*Úgy van!*)

Kedves barátaim! Nekem, — nem tudom, — szerencsém, vagy szerencsétlenségem-e, hogy az én lelkem nem könyvek,

¹ Tisza István liberalizmusát, mint minden egyéb kérdésben, úgy a választójogi reform terén is a nemzeti szempont korlátozza és irányítja.

³ Kristóffy által. (277).

³ (80, 282, 285, 289).

* (289).

nem nyomdafesték (*Halljuk! Halljuk!*) és nem rubrikák tompított hangnemében látja ezt a világot. Hanem látom és érzem, átértem és átérzem azt a maga brutális életerejével, a maga lüktető, izzó szenvedélyével, mindazzal a pusztító erővel, ami benne van. És éppen azért, ha veszedelmeket látok nemzetemre nézve, azok a veszedelmek elemi erővel ragadják meg lelkcmet; olyan elemi erővel, amely lehetetlenné tesz minden számítgatást, minden megalkuvást. A kétségbeesésnek ezzel az elszántságával folytattam tovább a küzdelmet, nem a reakció, nem is a maradiság, hanem a nemzeti élet becses örökségeivel számoló és azokat fenntartó és továbbfejlesztő organikus, liberális haladás nevében. (*Élénk éljenzés.*)

Azután fordulatot vett a dolog. Akkor is elismeréssel emeltem ki, most is ezt teszem, hogy azok a férfiak, akik a koalíció politikáját irányították, igyekeztek megtalálni a rájuk nézve adott helyzetben a lehető legjobb megoldást; igyekeztek elhárítani a nemzet felől a radikális reform veszedelmét.¹ Bekövetkezett egy idő, amidőn olyan választójogi eszmékkel lépték meg a világot, amelyeket részleteikben talán nem tartottunk szerencsésekknek, amelyeknek azt a nagy érdemét azonban, hogy a nemzeti erőt fenntartani óhajtó, gondos felelősségérzettel bíró hazaszeretet nyilvánult meg bennük, hálás elismeréssel üdvözöltem.^{1 2 3} (*Tetszés.*)

Ugyanezek a férfiak akkor, amidőn az ő kezükből kiesett a gyepő és amidőn őket hazafiúi aggodalommal töltötte el a Khuen—Lukács kormánynak állítólagos radikalizmusa: ugyanezek a férfiak szövetségesül ígérkeztek egy a nemzetet, a nemzet erőit, a nemzeti szupremáciát, a nemzeti organikus haladást, a magyar nemzeti intelligencia nemzeti politikáját megvédeni hivatott óvatosabb reformhoz.⁸ (*Úgy van!*) És akkor valóban úgy nézett ki a dolog, reám nézve legalább, aki azoknak az uraknak a kormány iránt való bizalmatlanságában sohasem osztoztam, mint hogyha fordult volna a kocka; mint hogyha Magyarországon ismét a magyar közélet túlnyomó nagy többsége a nemzeti irányú mérsékelt reform mellett foglalt volna állást.

Fájdalom, ez a helyzet is kaleidoszkópszerűleg változott.

Magyarországon különös hatása van a házszabály kérdésének. (*Halljuk! Halljuk!*) Ezelőtt néhány esztendővel az a férfiú, aki húsz esztendőn keresztül hirdette magáról, hogy Deák tradícióinak egyedüli hű letéteményese szemben az azokat meghamisító szabadelvű kormányokkal (*Derültség.*), átcsapott a füg-

¹ A plurális szavazattal, mint az általános szavazati jog korrekтивumával. (292).

² (292).

³ (298).

getlenségi párt táborába, mert a házszabályok kezelésére nézve nem tudott egyetérteni a többséggel.¹ (*Halljuk! Halljuk!*)

Fájdalom, ugyanez a nézeteltérés a házszabályok kezelése terén megegyeszer ismétlődött, megint hasonló, csodálatos, mítoszba való következményekkel. Mert, íme, a házszabályok körül kifejlődött nézeteltérés eredményezte azt, hogy ugyanazok a férfiak, akik óva intették az országot Kimen Károly és Lukács László választójogi radikalizmusától: ugyanazok a férfiak^{1 2} ma ugyanazon a pódiumon egyedül üdvözítőnek a radikális reformot hirdetik (*Zajos helyeslés, felkiáltások: Gyálázat!*) és legújabbban szociáldemokrata elvtársaik szolgáltatójává nekik a tapsoló tömeget. (*Úgy van! Derültség.*)

De, tisztelt uraim, higgyétek meg nekem, hogy ez nem nevetni való dolog. Ha meggondoljuk, mennyi feladat vár e maroknyi nemzetre, milyen égető szükség volna, hogy a nemzeti politika produktív céljaira gyümölcsöztessek ebben a nemzetben létező minden szellemi és erkölcsi erő: lelket mélységes keserűséggel tölti el az a látvány, hogy olyan férfiak, akiket az Úristen felruházott számos gazdag adománnyal arra, hogy hasznos munkát végezzenek az országnak, — hogy ilyen férfiak ezzel a cinikus politikai erkölcstelenséggel (*Zajos helyeslés.*) tudnak ma prozelitáivá szegődni annak az ügynek, amelyről kevés esztendővel ezelőtt még tehetségük egész erejével hirdették, hogy e nemzet legszentebb érdekeit sérti.³

Tisztelt barátaim! Ezzel az újabb komoly fordulattal szemben egy vigasztaló érzés, egy vigasztaló tapasztalat állította helyre az egyensúlyt. Az a tapasztalat, hogy Magyarország kormányzása oly férfiu kezébe jutott, (*Hosszas, élénk felkiáltások: Éljen Lukács László!*), aki ennek az ügynek a kezelésébe is belevitte az ő egyéniségét jellemző és egyszerűségében annyira imponáló erőt; azt a világos politikai belátást, azt a kötelességtudást és azt a felelősségérzetet (*Úgy van!*), amely az ő számára Magyarország államférfiúi sorában olyan előkelő helyet biztosít. (*Élénk tetszés.*)

Lukács Lászlót (*Élénk éljenzés.*) nem állíthatta a Gondviselés nagyobb feladat elé, mint amidőn az ő osztályrészévé tette a választójogi reform megalkotását. (*Úgy van! Úgy van!*) Éppen ezért az ő értékes tulajdonai soha tündöklőbb fényben nem állhattak előttünk, mint e nagy probléma megoldásának kezelése közben. (*Úgy van!*)

Tisztelt barátaim! Én nem tehetek róla: az a szürke de-

¹ Ez a férfi tudvaleg (248) Apponyi volt.

² T. i. Károlyi Mihály és a Kossuth-párt tagjai, nem is szólva Andrássy-ról és híveiről.

³ Az ellenzéki vezéreknek ezt a megdöbbentő pálfordulását a választójogi kérdésben bélyegzi meg Tisza két előbbi (352—353) beszédében is.

cemberi nap, amelyen Lukács László a választójogi törvényjavaslatot előterjesztette,¹ a hazafiúi megkönnyebbülésnek, a hazafiúi megnyugvásnak, a hazafiúi örömnak napjává lett rám nézve mindenkorra. *(Tetszés.)* Nem annak a lelkes, kitörő, könnyűvérű örömnak, amit az ember nem érezhet soha, — legalább kötelességérzettel bíró ember nem érezhet soha, — midőn oly mélyreható reform-munkáról van szó, amely mélyen belevág a nemzeti organizmus életébe; ahol tehát nincs emberi belátás, amely biztosan megmondhassa előre, hogy a legjobb akarat mellett is egyben vagy másban nem sebezük-e meg a nemzeti érdeket *(Úgy van!)*? De azzal a megnyugvással, azzal a hazafiúi örömmel, hogy komoly, becsületes magyar hazafiak, hogy az évezredek magyar hazafiúi belátást és hazaszeretetei örökölt magyar államférfiak becsületes munkájával sikerült egy nagy csapást a nemzet fejről elhárítani. *(Igaz! Úgy van! Élénk tetszés.)*

Tisztelt barátaim, azt a kötelességet, amely a kezdeményező kormányférfira, a kezdeményező államférfira vár, — azt a kötelességet Lukács László teljesítette. *(Úgy van! Úgy van!)* Míránk vár az a kötelesség, amely a magyar parlament minden képviselőjének vállaira nehezedik. Ebben a munkában nem szabad mellétekintetet ismernünk; ebben a munkában nem szabad más fórumot ismernünk, mint a nemzet veszélyeztetett érdekeinek óvó, aggóató féltését. *(Úgy van!)* Ebben a munkában keresnünk kell önzetlen, önfeláldozó tevékenységgel azt a megoldást, amelyik egyetértő megállapodásra vezethet bennünket, akiket összehoz a közélet egész mezején elveiknek azonos-sága, törekvéseiknek harmóniája, és összekötnek a nemzetnek azok az életbevágó érdekei, amelyek újból káoszba jutnak, újból a koalíciós kormányzás mizériába jutnak *(Úgy van! Úgy van!)*, hogy ha mi nem állunk a helyzet magaslatán; hogy ha mi nem teljesítjük feladatunkat! *(Felkiáltások: Isten ments!)* Én is azt tartom, hogy ha hiba volna is szemet hunyni a helyzet nehézségei előtt, éppen olyan hiba volna a csüggedő kishitűség. Nekünk nem szabad csüggednünk, kishitűnek lennünk; nincsen erre semmi okunk *(Igaz! Úgy van!)*, mert bizhatunk saját magunkban, bizhatunk vezérünkben! Isten a mi vezérünket, Lukács Lászlót éltesse! *(Élénk éljenzés.)*

¹ 1912. dec. 31.

355. Gr. Tisza István cikke Az Újság 1913. febr. 7-i számában: „A választójogi reform a bizottság előtt“. (Előzmények: a választójogi bizottság kiküldése és az ellenzék; a szociáldemokraták és a keresztényszocialisták pártgyűlése a kormány választójogi javaslata ellen; a választójogi bizottság megkezdi tárgyalását.)

Az 1912. dec. 18-án kezdődött karácsonyi szünet (353) után a Ház 1913. januárban mindössze három ülést tartott: jan. 22., 23. és 24. napján.

Jan. 24-én megválasztották az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat előzetes tárgyalására kiküldött bizottság 40 tagját. Az ellenzék passzivitása folytán valamennyi a munkapártból került ki.

A szövetkezett ellenzéki pártok viszont — a kormány választójogi javaslatának tanulmányozására és megbírálására — jan. 22-én egy 21 tagú külön bizottságot küldtek ki. Az ellenzéki ellenparlamentnek ezt a választójogi bizottságát jan. 23-án alkíttották meg Apponyi elnöklete alatt. (B. H. 1913. jan. 23. és 24. sz.)

Az ellenzéknek a választójogi javaslat elleni akcióját a szociáldemokraták és a keresztényszocialisták is támogatták.¹

Ennek a támogatásnak legújabb bizonyítéka, hogy a szociáldemokraták jan. 26-án tartott rendkívüli pártgyűlése egyhangú határozati javaslatot fogadott el, mely állást foglal a kormány választójogi javaslata ellen, majd a többi közt ezt mondja: „A pártgyűlés felhatalmazást ad a pártvezetőségnek arra, hogy a harcot a választójogi javaslat ellen azokkal az eszközökkel vívja meg, amelyeket *esetenként jónak lát* és utasítja arra is, hogy a *kellő pillanatban* kihirdesse az egész országra terjedő *tömépsztrájkot*... Kimondja a pártgyűlés, hogy amennyiben a munkásság o küzdelme ellenére mégis ráoktrojáltatnék az országra ez a törvényjavaslat, a szociáldemokrata párt az *ez alapon* tartandó *választásokon nem vesz részt*“. Kimondta végül a pártgyűlés, hogy a meghozott választójogi törvény revíziójára kötelezett szövetkezett parlamenti ellenzékét fogja támogatni, „egész erejét arra fordítva, hogy ez a kormány és pártja megsemmisíttessék és az általános, egyenlő, titkos választójog a legrövidebb idő alatt megvalósíttassák“.

Garami Ernő ez alkalommal kifejti, hogy a kormány választójogi javaslata nem beváltása, hanem megszegése az általános választójog behozatalára irányuló királyi és kormányigéreteknek. A kormány és a választójogi javaslat megbuktatására szolgáló tömegsztrájkjal csak a legutolsó esetben él a munkásság, mert igen nagy áldozatokkal jár.

Ugyancsak népgyűlést tartott jan. 26-án a keresztényszocia-

¹ A szociáldemokratáknak akkor még nem volt parlamenti képviselőjük,

lista párt is Budapesten¹ és a szociáldemokratákhoz hasonlóan ki- mondta, hogy „a keresztényszocialisták a demokratikus választó- jog érdekében a legerősebb harcot indítják meg, minden áldozatra készek s végső esetben a munkásság rendelkezésére álló *legvégső* törvényes eszközök alkalmazásától sem riadnak vissza“.

Tehát a *keresztényszocialisták* a választójog kérdésében egy követ fújtak a nemzetközi szociáldemokratákkal.

Tudott dolog, hogy gr. Tisza István politikai pályájának egyik főcélja: küzdelem a parlamentárizmusért, tehát küzdelem a választójogi radikalizmus ellen is.^a

Ez utóbbi eel szolgálatában írja — politikai működésének irodalmi támogatására — 1912. őszétől a Magyar Figyelőben a vá- lasztójogi reformmal kapcsolatban álló következő értékes tanul- mányait: „A választójogi reform küszöbén“. (M. F. 1912. szept. 1. sz.); „Hieronymi a választójogról“. (M. F. 1912. nov.1.); „A választó- jog reformja és az ipari munkások. (M. F. 1912. nov. 16. sz.); Az általános választójog és a dinasztia. (M. F. 1913. jan. 1. sz.)

És febr. 6-án a képviselőház választójogi bizottsága meg- kezdvén a választójogi törvényjavaslat tárgyalását, Az Újság 1913. febr. 7-i számában Tisza tollából cikk jelenik meg. mely a következőleg szól:

A választójogi reform a bizottság előtt.
írta Tisza István.

Megkezdődött a törvényjavaslat bizottsági tárgyalása s ezzel megtörtént az első lépés közéletünk e legégetőbb ütköző- pontjának elintézése, s — amint remélni merem — a közvéle- mény tárgyilagos felvilágosítása és megnyugtatása felé.

Már a közelmúltban is ez lett volna minden tényezőnek egyik legfontosabb feladata. Hiszen nem csekélysegekről, nem politikai pártjainknak a nemzeti élet tengerének felületét mozgó kisded civakodásairól van szó; maga a nemzet sorsa forog kockán. Ha valahol, itt kötelesség a nemzet reális érde- keinek komoly felkutatása; itt vétkezik a nemzet ellen az, aki e küzdelemben az izgató jelszavak tüzes csóvját dobja belé.

Fájdalom, eddig nagyon is egyoldalúan teljesítettük a felvilágosítás, a meggyőzés kötelességét.^{1 2}

¹A szociáldemokraták és a keresztényszocialisták jan. 26-i gyűléséről l. a B. H. 1913. jan. 28 i számában megjelent tudósítást.

Mint jellemző adatot jegyezzük ide, hogy a szociáldemokraták párt- gyűlésén a délután folyamán megjelent Justh Gyula is. „Fülsiketítő éljenezés és tomboló taps fogadta“. Justh — a nagy ünneplés és a megújuló halljuk! kiál- tások ellenére sem — szólalt fel.

²Tisza magatartásáról a választójogi kérdésben az 1905—1913 ig ter- jedő időszakban l. Erényi i. m. 212—219. l. és Hegedűs L. i. m. 304. s. k. l.

Azok, akik a túlságosan rohamos haladás katasztrofális következményeitől féltjük a nemzetet, tények és érvek gazdag tárházával léptünk a közvélemény elé. Kiindulási pontunk az a senki által kétségbe nem vont igazság, hogy a magyar nemzet egész jövő fejlődése parlamentáris intézményeink virágzásától függ; hogy a képviselőház színvonalának süllyedése, süllyedése magának a nemzetnek s elsorvad a nemzet éle (gyökere, ha parlamentarizmusunk lejárja magát.

A tények, az adatok egész rendszerével bizonyítottuk be, hogy a parlamentárizmus süllyedésével jár együtt az általános szavazati jog mindenütt az egész világon; hogy kizárta, vagy elidegenítette az alkotmányos közélettől a nemzeti társadalmak legértékesebb elemeit; hogy politikai tehetetlenségre kárhóztatta az értelmiség tisztultabb, magasabb színvonalon álló elveit és törekvéseit, és nagyranövelte a fekete és vörös demagógiát.¹

Végül rámutattunk arra a viszonyainkat csak némileg ismerő által jóhiszeműleg kétségbe nem vonható tényre, hogy közéleti bajaink egyik forrása máris éppen abban rejlik, hogy jelenlegi választóközönségünk tetemes része sem áll a politikai érettségnek nélkülözhetetlenül szükséges fokán. Alig megoldható feladat elé állítja a magyar értelmiséget már ezeknek a tömegeknek politikai vezetése is, s ha egyszerre bocsátjuk be a közélet sáncai közé a politikai függetlenségnek és érettségnek még alacsonyabb fokán álló milliókat: a megvesztegetés, terror és mindenféle népámítás szabad prédájául dobjuk oda a nemzetet.

Ezekből a premisszákból komoly tanulmány, a hazai viszonyokra s a külföld tanulságaira felépített lelkiismeretes megfontolás alapján jutottunk el ahhoz a konklúzióhoz, hogy végzetes csapás volna a magyar nemzetre nézve a kellő határon túlmenő választójogi reform.

Nem dogma, ez, hanem tudáson és érvelésen alapuló meggyőződés. Nem a hívó vakbuzgóságával, a jól megalapozott igazság belső erejével ragaszkodunk hozzá. Nyitva áll lelkünk a kapacitáció előtt. De ennek a kapacitációnak érvek általi meggyőződésnek kell lennie. Aki álláspontunk téves voltáról akar bennünket, vagy a nemzetet meggyőzni, annak az alapul szolgáló tények és érvek helytelen voltát kell bebizonyítania.

Történt-e ez csak egyetlenegy esetben is?

Komoly érvelésre, komoly cáfolatra, az általunk felhozott tények kritikai bonckés alá vételére kértük, hívtuk fel, provokáltuk ellenfeleinket. És mit kaptunk válaszul? Frázist,

¹ Erre a jelenségre mutat rá Tisza az általános szavazati jog ellen harcoló beszédeiben (282, 285, 293, 297, 298, 308—309, 314, 316, 318, 353—354 stb.) és cikkeiben (280 és összes Munkák I. k, 145—236. 1.)

frázist, ugyanazt a féltucat üres, kongó, sivár frázist, amelynek fülsiketítő zajába akarják a komoly megfontolást belefojtani, és csodálkoznak rajta, hogy ez a lárma komoly emberek komoly meggyőződésére nem gyakorolt befolyást.

Ők vakok az igazság fényével, süketek az érvek szavával szemben; ők térnek ki a komoly diszkusszió elől; ők használják fel a jól szervezett demagógia minden eszközét, hogy jelszavaik ködös homályában tartsák a nemzetet.

Hiszen nem egyéb nagy népamításnál magának az általános választójognak hangoztatása is.

Az általános szavazati jog fogalmának kétféle értelmezése lehet. Vagy azt kell értenünk, hogy szavazati joggal ruházunk fel minden teljes korú férfit, aki gondnokság, vagy politikai jogait felfüggesztő bírói ítélet hatása alatt nem áll. Ez a szavazati jog van érvényben Közép- és Nyugat-Európa legtöbb államában.¹ Ez a művelt külföld példája: a modern népparlament. Ezt pedig nem akarja minálunk a kormánytól Andrásyn, Apponyin, Justhon keresztül el egész Kunfig és Garamiig senki sem.

Az a törvényjavaslat, amelyben a velünk szembenálló egyének tarka táborá oly meghatározó megegyezésre jutott, a felnőtt férfilakosságnak mintegy felét akarta szavazati joggal felruházni. S ha alkotói kiváló szakértelménél fogva a kontemplált ötven százalék helyett a felnőtt férfiaknak több, mint háromötöde nyert volna is szavazati jogot: a nyugati példával, az általános szavazati jog, népjog, népparlament egyedül üdvözítő tételeivel ez is elvi ellentétben áll.

Másik, korlátoltabb értelmezése az általános szavazati jog fogalmának ennek megkülönböztető jelét abban a tényben keresi, hogy az ország minden polgára vagyon nélkül is megszerezhesse a szavazati jogot. Hogy tehát vagyoni cenzus helyett, vagy vagyoni cenzus mellett a műveltségnek olyan foka is képesítsen politikai jogokra, amely az általános, kötelező népoktatás kereteit nem haladja túl. Ilyen értelemben nevezhetők általánosnak az írás és olvasáshoz kötött szavazati jogot.^{1 2} Ilyen értelemben pedig az általános szavazati jog álláspontján áll a kormány javaslata is, amely az általános kötelező ingyenes elemi iskola sikeres elvégzésétől teszi függővé a szavazati jogot.³

Választhatunk a kétféle értelmezés között; de bárme-

¹ Így pl. 1907 sőt részben 1896 óta Ausztriában. (Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze, 2. kiad., 1911., 750. és 756. l.)

² Ilyen értelemben volt „általános“ a Kristóffy- és Andrassy-féle szavazati jog (284 és 292).

³ Ha az illető állampolgár még a választói joghoz megkívánt különös kellékek valamelyikének is megfelel. (1913: XIV. t. c. 5. §.)

lyikre helyezkedjünk is, ebből a szempontból nincs elvi különbség a kormány s az ellenzék tervezete között. Vagy általános szavazatjogot statuál mind a kettő, vagy egyik sem cselekszi ezt. S a közvélemény félrevezetésénél nem egyéb a kérdésnek az a beállítása, mintha két tábor állana szemben egymással: a népjogok, a népparlament, az általános szavazat jog haladni vágyó, modern táboros a népet elnyomni akaró sötét reakció.

Az igazság az, hogy a szellemi cenzussal korlátolt általános szavazati jognak alapján állunk mindannyian s egyetértünk abban is, hogy jelentékeny, merész lépést kell előre tennünk a demokratikus haladás terén.

Megteszi ezt a lépést a kormány javaslata is. Mintegy nyolcvan százalékkal emeli fel egyszerre a választók számát;¹ tág kaput nyit új társadalmi rétegek és tényezők érvényesülésének s a közművelődés fejlődésével automatikus úton biztosítja a további demokratikus haladást. A különbség e javaslat és az ellenzéké között kizárólag az, hogy ez messzebbre megy ugyanabban az irányban s még további egy millióval szaporítaná egycsapásra a választók számát.

Vagyunk sokan, akik a kormányjavaslat méreteit is sokalljuk; akik borzadva látjuk a túlmerész reformból a nemzetre háramló veszélyeket; érezzük a ránknehezülő felelősség egész súlyát. Vannak rendelkezései a javaslatsnak, amelyeknél erősebb garanciákat kell keresnünk a magyar nemzeti politika számára. Viszont lehetnek, sőt vannak is olyanok, amelyeknél célszerűtlennek, szűkreszabottnak fognak a vita során bizonyulni a törvényjavaslat keretei. Hogy többet ne említsek, itt van az ipari munkások szavazatjoga, ahol az eddig felhangzott tárgyilagos bírálat gondos mérlegelésével kell a bizottságnak azt a célszerű határvonalat megtalálnia, amelyik lehetőleg nagy számban juttatja politikai jogokhoz az ipari munkásokat.

Objektív nézeteltérés csakis a reform méreteinél lehet. Ezek körül merül fel a megvitatás szüksége és iétjogosultsága. Ebben a megvitatásban kell apriorisztikus előítéletek, elfogultság és szenvedély nélkül mindenkinek résztvennie, áld a nemzet sorsának ez életbevágó fordulópontján valóban a nemzetet kívánja szolgálni. Ez az a tér, ahol találkozni fognak s meg fogják egymást érteni az úgynevezett igaz barátai.

A nemzet hű szolgálatának ezt a munkáját fel nem tartóztathatja s el nem térítheti írtjából a felületes doktrinérizmus, a fékevesztett pártszenvedély, a népámító izgatás egyesült lár-mája, egyesült terrorja sem.

¹ L. erre nézve a Lukács-féle választójogi javaslat indokolását.

356. Felszólalás a Nemzeti Munkapárt 1913. márc. 5-i értekezletén a választójogi javaslat 96. §-ához: a titkos szavazás kérdése; „nehéz szívvel bár“, de a miniszterelnök iránti bizalomból elfogadja a javaslatnak a titkos szavazásra vonatkozó részét is. (Előzmények: a választójogi javaslat a munkapártban és a Ház előtt.)

Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat vitája a képviselőház 1913. műre. 4-i ülésén kezdődött, ám a munkapárt csak márc. 3-i értekezletén kezdte meg e javaslat tárgyalását, melyet márc. 4-én folytatott és márc. 5-én be is fejezett.¹

A márc. 4-i folytatólagos pártértekezleten Lukács Írászló miniszterelnök a szavazás módjáról szólva, kifejtette, hogy a szavazás titkosságát két okból vették be a javaslatba (112. §.), habár csak a törvényhatósági jogai városokra korlátozva. „Az egyik — ágymond — az, hogy nem kívántunk teljesen elzárkózni a modern államok választójogi intézményeitől és más részről előzékenységet akartunk tanúsítani a munkásosztállyal szemben, amely különös súlyt vetett ennek az intézkedésnek sokkal szélesebb körben a törvénybe való beiktatására. Ma abban a helyzetben vagyunk, hogy az a fenyegető munkásmozgalom, amely egyedül lett volna képes engem ezen álláspontomban megingatni, egyelőre elmúlt és így kénytelen vagyok kijelenteni, hogy a kormány szavahihetőségének megingatására vezetne az, ha a mai viszonyok között azt mondanám, hogy hozzájárulok emez intézkedés kihagyásához. Már pedig a bizalom megingása sokkal nagyobb veszedelmeket rejt magában és sokkal többet árt, mint ennek az intézkedésnek bennhagyása. A titkos szavazás oly kerületekben hozatik he, ahol a munkások úgysis nagy többségben vannak és akár titkosan szavaznak, akár nyilvánosan, azt választják meg, akit ott meg akarnak választani.“

A munkapárt márc. 5-i folytatólagos és egyben záróértekezletén a törvényjavaslat 96. §-ánál, mely a szavazás szabályairól rendelkező résznek bevezető szakasza, felszólalt gr. Tisza István és a következőket mondta:^{1 2}

Itt jutottunk el a törvényjavaslatnak ahhoz a fejezetéhez, amely a szavazás módjával foglalkozik; tehát tulajdonképpen itt kell a pártnak végleges állást foglalnia a titkos szavazás kérdésében. Méltóztatatok nekem megengedni, t. Barátaim, hogy ebben a kérdésben kivételesen én is felszólaljak ebben a pártkörben. Felszólaljak azért, mert tálán egyike vagyok azoknak, akik a legnagyobb mértékben érzik és látják a titkos szavazás behozatalának bajait, hátrányait és veszélyeit; akinek

¹ A munkapárt ezen háromnapos értekezletéről l. a B. H. 1913. márc. 4—6-i számában megjelent tudósítást.

² Tisza felszólalásának szövegét Az Újság 1913. márc. 6-i számában közzölt tudósításból vettük.

tehát igazán igen súlyos lelkiismereti aggodalmakkal kell számolnia akkor, amikor ebben a kérdésben végleg állást kell foglalnunk.

Engem azok a megnyugtató szempontok, amelyeket t. Barátom, a miniszterelnök úr, tegnapi beszédében¹ kifejtett, — őszintén szólva —, nem képesek megnyugtanni. Én a magam részéről nagyon félek tőle, hogy a titkos szavazás behozatala városokban a magyar intelligencia irányító, vezető erejének és képességének lényeges gyengítésével fog járni. *(Úgy van!)* Nagyon félek tőle, hogy ez a gyengítés sok kerületben döntőnek talál majd az urnánál a választási küzdelemben bizonyulni. *(Úgy van!)* És mindjárt megjegyzem, hogy a kérdést egyáltalában nemcsak a szocializmus szempontjából fogom fel; amint hogy egyáltalán nagy egyoldalúságnak és nagy hibának gondolnám, ha mi a választói jog kérdésénél az egyedüli veszélyt, amely a magyar közéletet fenyegetheti, a szociáldemokrácia túlságos kifejlődésében látnók. Ismerem a demagógiának oly árnyalatait és fajait, amelyek sokkal rosszabbak a szociáldemokráciánál, *(Helyeslés.)* és attól félek, hogy ilyenfajta demagóg áramlatok is hasznát fogják látni a titkos szavazásnak. *(Úgy van!)* Mondom, egyike vagyok azoknak — és nyíltan akarom deklarálni —, akikre súlyos lelkiismereti kérdés az, hogy elfogadható-e vagy sem a törvényjavaslatban lefektetett korlátok közt is a titkos szavazás? De ebben a tekintetben eldönti rám nézve a kérdést az, hogy a miniszterelnök úr tegnap olyan módon formulázta a kérdést, úgy állította azt elénk, hogy a kormány szavahihetőségébe vetett bizalmon esnék csorba, ha a kormány most nem ragaszkodnék — az adott viszonyok között —, a törvényjavaslat eredeti álláspontjához.

T. Barátaim! Énreám nézve ezzel a kérdés eldőlt. *(Élénk helyeslés.)* Mert ha én meggyőződésből csatlakoztam ehhez a párthoz azzal a tudattal, hogy a nemzetnek életbevágó nagy érdekei kívánják, hogy mi, akik a nemzeti politika mezején minden nagy kérdésben együtt érzünk és együtt gondolkodunk, akcióképes pártként együtt álljunk e politikának sikeres keresztülvitelére és ha engem a személyes bizalom is fűzött ahhoz a kormányhoz, amely a mi élünkön ezt a mi politikánkat diadalra van hivatva vezetni: azt hiszem, mindaz, ami a legutóbbi hónapokban történt, az a számos tanújele a felelősség-érzetnek, a hazafiúi belátásnak, a kötelességtudásnak, mindazoknak az államférfiúi kvalitásoknak, amelyeket a miniszterelnök úr a legutóbbi hónapok nehéz küzdelmeiben tanúsított: *(Élénk éljenzés és taps.)* azok megannyi okkal többet szolgáltatnak nekem arra, hogy azt a támogatást és azt a bizalmat,

¹ T. i. a munkapárt márc. 4-i értekezletén mondott beszédében.

amellyel a miniszterelnök úr iránt a múltban is viseltetem, tőle a jövőben meg ne vonjam. Már pedig, bocsánatot kérek, akiben bízunk, akit vezetőnknek akarunk látni, annak azután az akcióképesség feltételeit is meg kell adnunk. Annak tudnia és éreznie kell azt, hogy ami obligót ő ezzel vállal, azt az ő politikai barátainak segélyével be is tudja váltani. *(Élénk helyeslés.)* Ez a döntő politikai szempont, amely engem arra bír, hogy nehéz szívvel bár, de a javaslatnak a titkos szavazásra vonatkozó részét is elfogadjam. *(Élénk éljenzés.)*

Az értekezlet ilyen értelemben határozott.

357. 1913. márc. 6-i országos ülés. — Az országgyűlési képviselők választásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalása: a magyar-román érdekösszhang és a nemzetiségi konkolyhíntők kártékony munkája; Andrássy és Apponyi magyarázata az ellenzék passzivitásáról nem helytálló; még kevésbé indokolt a választójogi javaslat miatt kilépettek távolmaradása; a választási reform két kiinduló pontja: a parlamentárizmus és a magyar szupremácia biztosítása; ez utóbbi megköveteli a magyar intelligencia vezető szerepét, de nem kívánja, hogy bárminő trükkökkel kizárjuk a választójogból a nem-magyar ajkú polgárokat; a magyar szupremácia érvényesülése az értelmi és erkölcsi szelekciótól függ; „a szelekció szempontjából kell tehát megítélnünk a törvényjavaslat minden rendelkezését“; a cenzus kérdése; ellentmondás az ipari munkások politikai térfoglalásának kedvező javaslat és a munkásság fenyegető magatartása között; a korhatár; a választójogi reform utolsó tíz évi története; „igen sokszor volt az az érzésem, hogy nekem van igazam“; a lefolyt esztendő két nagy munkája után „talán azt gondolhatom magamban, hogy nem éltem és nem dolgoztam egészen hiába“; a reformmú megnyugvást fog kelteni az ellenzéknek további izgatást ígéro fenyegetései ellenére is; „bízom t. képviselőtársamnak (Apponyinak) a változatosság iránti ellenállhatatlan hajlamában“; a magyar intelligencia magasztos irányító feladata a választójogi reformmal kapcsolatban. (Napló XVIII. k., 168—179. l.) A választójogi vita vége. — Miért bukott meg a tervezett konzervatív választójogi alakulás? — Tisza előadása az újságíróknak a hárszabályrevízióról. — A hárszabálymódosító bizottság javaslatának elfogadása a márc. 13-i botrányos ülésen. — Ellenzéki tüntető népgyűlés a Vigadóban. — A Lukács—Désy-pör második felvonása és a Pester Lloyd leleplezései a Kossuth-párti mandátumok eredetéről. (Előzmények: a parlamenti és külpolitikai helyzet; Tisza újabb tárgyalásai a hazai románokkal; a Lukács—Désy-pör első felvonása és az ellenzék magatartása.)

Jan. 24-én (355) a Ház a bizottságok tárgyalásainak idejére, tehát bizonytalan időre, elnapolta magát. A legközelebbi ülés febr. 24-én volt. Addig a választójogi bizottság is elkészült munkájával.¹

Febr. 24-étől a Ház újból ülésezik. A parlamenti helyzet képe változatlan. Az ellenzék ezentúl is (353) távolmarad,^{1 2} habár az ülésekből való kizárási határozatok határideje lejárván,³ a febr. 24-i üléstől fogva már nem volt karhatalmi kordon az Országház elüti s így a kisebbségi sztrájknak ez az oka elesett.

Míg kordon volt, addig majdnem minden *ülés előtt* tüntető felvonulást és tiltakozást rendeztek a kordon előtt. Most, hogy nem lehet többé ilymódon tüntetni, az ellenzék azzal tüntet, hogy nem akar megjelenni a Házban, noha ennek többé sem jogi, sem tényleges akadálya nincs. Persze — mint mindjárt látni fogjuk — nincs szabály kivétel nélkül.

Ami a kormány táborát illeti, említettük már (354), hogy a választójogi javaslat miatt a munkapártból kilépett képviselők száma 1913. jan. 3-án hétre emelkedett.⁴ Jan. 20-án Székely Ferenc volt igazságügyminiszter hagyta ott a pártot. Márc. első napjaiban pedig — szintén a választójogi miatt — még 3 kilépés történt^{5 6 7} mindössze tehát 11.®

Változatlanul dúlt a belpolitikai harc. Pedig a komoly külügyi helyzet az előző év vége óta (353) mit sem enyhült. A két londoni párhuzamos békekonferencia (t. i. a balkáni békeértekezlet és a nagyköveti reünio) munkája csak lassan és nehezen haladt előre az érdekelt hatalmak között fennálló súlyos ellentétek miatt. Sőt 1913. febr. 3-án folytatódott az első, illetve kezdődött a második balkáni háborít, mert Törökország vonakodott a balkáni szövetségesek Drinápolyra és az égési szigetekre vonatkozó követeléseinek eleget tenni. Az állandó külpolitikai feszültség miatt az év első két hónapjában is folytattuk katonai előkészületeinket a

¹ A választójogi bizottság (355) gr. Khuen-Héderváry Károly elnöklete alatt 1913. febr. 6-án kezdte meg és febr. 21-én fejezte be a választójogi javaslat tárgyalását.

² Mint az 1912. év második felében, úgy most is az a helyzet, hogy ha a szövetkezett ellenzéki pártok nem is vesznek részt a Ház tanácskozásaiban, ellenzéki képviselők (különösen a szövetkezett ellenzékhez nem tartozók) mégis megjelennek olykor az ülésben, sőt fel is szólalnak.

³ Az 1912. évben hozott kizárási határozatok hatálya annál is inkább megszűnt, mert tudvalévoleg (351) az 1912. nov. 25-i ülésen a Ház olykép határozott, hogy a kizárási ülésnapokra történvén, „*ülésnapnak* tekintendő minden olyan nap, amelyen akár plenáris, akár *bizottsági* ülést tart a képviselőház”.

⁴ Várady Zsigmond, az egyik kilépő, jan. 17-én öngyilkos lett!

⁵ B. H. 1913. márc. 4., 5. és 7-i sz.

⁶ Bárczay Ferenc ugyanakkor más okból lépett ki. (B. H. 1913. márc. 9-i sz.)

⁷ A külügyi helyzetről 1913. jan. 1-től márc. 6-ig I. a következő műveket: Conrad, i. m. II. k. 161—162. 1.; Luekwaldt, i. m. II. k. 119—125. 1.; Poincaré, i. m. III. k. 1—143. 1.; Grosse Politik 34. Bd. és Aussenpolitik V. Bd. 6tb.

szerb-montenegrói és az orosz haláron. És Conrad reaktivált vezérkari főnök ceterum censeo-ként a Szerbiával való fegyveres leszámolást sürgeti. Mindehhez járul, hogy Franciaországban jan. 17-én erős választási küzdelem után a nagytehetségű és erélyes Poincaré került az elnöki székbe, kinek megválasztása kezdettől fogva a revanche-háború fenyegető veszélyét jelentette.¹ Annál is inkább, mert elnökségének mindjárt kezdetén a revanche-eszmének egy másik kiváló híve és Németországnak elszánt ellenfele, Delcassé volt külügyminiszter, lett pétervári francia nagykövet.

Ebben a puszkaporos levegőben gr. Tisza István újból tárgyalást kezdett a hazai románokkal.

Ismerjük az ő régi meggyőződését a nemzetiségi és elsősorban a magyar-román béke megeremtésének szükségességéről (321) és tudjuk azt (325, 330), hogy legutóbb az 1911. év folyamán folytatott eszmecsereket a román nacionalisták vezető férfiaival.

A hazai románság megnyerésére annál nagyobb súlyt kellett vetnünk, mert hiszen a balkáni háború kezdete óta az orosz és a francia diplomácia abban fáradozik, hogy a bukaresti nyílt és titkos vágyak legyezetésével a velünk szoros szövetségi viszonyban lévő Romániát a Hármamentente karjaiba terelje (352) s így elérkezett a tizenkettedik órája annak, hogy mi is minden lehetőet elkö vessünk a végből, hogy a hivatalos Romániát megtartsuk a Monarchia hűségében.

Jellemző ide vonatkozólag és egyben magyarázatul szolgál Tisza új román eszmecsereinek egy részlet Conrad vezérkari főnöknek Ferenc Józsefnél 1913. febr. 3-án történt kihallgatásából, mely Conrad feljegyzése szerint (i. m. III. 85. 1.) a következőleg hangzik:

„Auch der innerpolitischen Verhältnisse gedachte ich im Hinblick auf den Krieg ...Ich kam dabei auch auf die Wahlreform in Ungarn zu sprechen, speziell auf das Verhältnis zu den ungarländischen Rumänen, stets geleitet von dem Streben, fünden Kriegsfall gegen Russland uns Rumänien an der Seite zu erhalten.

Seine Majestät: Ja, das verlässliche Element sind doch nur die Magyaren.^{1 2} *Tisza bemüht sich, mit den Rumänen einen modus vivendi zu finden; sie werden nicht vergewaltigt*“.

¹ Köztársasági elnöki hivatalát 1913. febr. 18-án vette át.

Ami háborús előkészületeinket illeti, e részben annyiban változott a helyzet, hogy márc. 11-én Oroszországgal megegyeztünk a határokon elhelyezett csapatok létszámának a békeállománnyra való kölcsönös leszállításában. E rendszabály azonban nem érintette a Szerbiával és Montenegróval szemben fogantatott részleges létszámemelést és egyéb kivételes katonai intézkedéseket. (L. erről Conrad, i. m. III. k. 105—106. 1.)

² Conrad vezérkari főnök, aki a magyarok iránti ellenszenv dolgában egy híron pendül az ő magas pártfogójával, Ferenc Ferdinánd trónörökösével, nem állja meg, hogy az öreg király eme szavaihoz csillag alatt meg ne jegyezze: „Man verstand es, Seine Majestät in dieser Meinung zu erhalten, trotz der Vorgänge in den Jahren 1848, 1849, 1866, 1867 und jener in früheren Jahrhunderten“.

A hazai románokkal való ezen legújabb tárgyalásairól egyébként gr. Tisza István 1913. jan. 28-án a következő nyilatkozatot tette közzé:¹

„A Pesti Hírlap mai (1913. jan. 28.) számának „Tiszáék tárgyalása a nemzetiségekkel“ című közleménye kapcsán szükségesnek tartom konstatálni, hogy tudomásom szerint a kormány és a román képviselők közt nem folynak tárgyalások s a felmerült híresztelésekből csak az felel meg a tényeknek, hogy nekem volt és talán lesz is alkalmam, tisztán magánjellegű eszmecserét folytatni a román nacionalisták bizalmát bíró férfiakkal a magyarok és a románok közötti teljes politikai harmónia megvalósítása és ennek módozatai felől. E beszélgetések feladata csak annak a nagy célnak előkészítése lehet, melynek elérésén több, mint húsz esztendeje fáradozom (37) és a részletek nyilvánosságra hozatalát feleslegessé teszi az a körülmény, hogy számos esetben volt alkalmam nyilvánosan kifejteni e kérdésben elfoglalt álláspontomat.² A közügy iránt való kötelességet mulasztottam volna, ha készséggel fel nem használom az alkalmat, hogy az eszmék tisztázása és a félreértések eloszlatása útján olyan körökben is szolgálatot tegyek az ügynek, amelyek mindeddig elzárkóztak a magyar közélet tényezőivel való bizalmas érintkezés elől. És őszintén örülök, hogy alkalmam nyílt olyan férfiakkal is folytatni eszmecserét e kérdésben, akik a hazánkban élő románok egy részének irányítására nagy befolyással bírnak. De ez természetesen a nacionalista irányzattól távolálló románok elejtését nem jelentheti.³ Budapest, 1913. jan. 28. Tisza István.“

Ezekről az eszmecserékről utóbb a B. H. 1913. febr. 16-i számában a következőket olvassuk: „Tisza István gróf és a románok. — A Keleti Értesítő jelenti: Az az eszmecsere, amely Tisza István gróf kezdesére a román nemzetiségi klub néhány tagjával *a múlt év vége felé megindult, a legutóbbi napokban folytatódott.* A román nemzetiségi párt tagjai, akik ez eszmecserében részt vettek, az utóbbi időben több ízben tanácskoztak a párt végrehajtóbizottságának (az ú. n. „komité“-nak) tagjaival és csütörtökön (febr. 13-án) újból felkeresték Tisza István grófot, akivel az ide-

Ez az egy mondat köteteknél többet mond a legmagasabb katonai körök, sőt általában a bécsi körök (vagy legalább is azok jelentékeny részének) felfogásáról Magyarországot és ott a magyar szupremáciát illetőleg.

És nagyon jellemző e részben, hogy Conrad a király idézett nyilatkozatára ő felségének ezt mondja: „Ich habe nur die Armeé vor Augen und möchte nicht, dass ein Geist in sie gerät, der schädlich ist“.

Vagyis Conrad, miként Ferenc Ferdinánd, nem a magyar *nemzeti* állam, hanem a *nemzetiségi* állam és az összbirodalmi federalizmus álláspontján áll.

Lehet-e hát azon csodálkozni, hogy Ferenc Ferdinánd Tisza Istvánt tartotta legveszedelmesebb ellenfelének?

1 Ezt a nyilatkozatot a D. H. 1913. jan. 29-i számában „Tisza István

2 Legutóbb (326 és 330) sz. a képviselőházi felszólalásaiban, gróf és a nemzetiségek“ címmel közli.

3 Ez (vagyis a nacionalista irányzattól távolálló románok elejtése) teljes mértékben ellenkezett volna Tiszának a nemzetiségi pártok megszüntetését követelő ismeretes (295, 297, 321 stb.) álláspontjával.

vágó kérdésekről folytatták a diszkussziót. Ez az eszmecsere a dolog természeténél fogva minden hivatalos jelleget nélkülöz, aminthogy Tisza István gróf fáradozásai is csak arra irányulnak, hogy előkészítsék a talajt azoknak a kulturális, gazdasági, egyházi és közigazgatási kérdéseknek a megoldására, melyeket a román nemzetiségi párt a románokra nézve sérelmesnek vél. Tisza István grófnak az az igyekevése, hogy a románokat oly politika folytatására bírja, amely a jelenlegi magyar parlamenti párt-keretekbe beilleszthető: a román nemzetiségi párt részéről ellenzésre talál ugyan, mert ragaszkodnak nemzeti alapon való szervezkedésükhöz és ezen alapon való érvényesülésükhöz, valamint az ennek érdekében való agitáció szabadságához. Mindazáltal a románság szívesen fogadja, hogy a képviselőház elnöke ez irányban a nemzetiségi párttal kezdte meg az eszmecsereit, amely ha más nem is, de azt mindenesetre eléri, hogy e nehéz probléma teljesen tisztázódik.“

Azonban a Keleti Értesítő egy újabb jelentése azt adja hírül, hogy „a magyarok és románok közti közeledés érdekében folytatott eszmecsere egyelőre sikertelen maradt“, amint ezt a román nemzetiségi párt vezetősége által kiadott közlés megállapítja. (B. H. 1913. febr. 25-i számának „A magyar-román közeledés“ c. óikéből.)

#

Itt kell megemlékeznünk az akkori elvadult belpolitikai viszonyokra nagyon jellemző, szomorú emlékű Lukács—Désy-féle rágalmozási pörről, melynek első felvonása 1913. febr. 18-án a budapesti büntetőtörvényszéken végződik, első két jelenete pedig azzal kezdődik, hogy Désy Zoltán Kossuth-párti képviselő és a koalíciós kormánynak pénzügyi államtitkára 1912. máj. 22-én (Tisza házelnökké választásának napján) a képviselőházban azt a vádat vágta a többség szemébe, hogy „defraudált pénzen, lopott pénzen“ került be a parlamentbe és folytatódik azzal, hogy Désy az egyetemi ifjakkal 1912. szept. 18-án a Saskörben tartott gyűlésén mondott beszédében Lukács László miniszterelnököt — hivatkozással a máj. 22-i ülésen tett kijelentésére — „Európa legnagyobb panamistájá“-nak nevezte, mert az 1910-i választásokra közpénzekből négy millió koronát juttatott.¹

¹ Désy Zoltánnak 1912. máj. 22-én és szept. 18-án hangoztatott vádjáról a munkapárt és Lukács László ellen l. a Désy elleni ügyészégi vádiratot (közölve a B. H. 1913. febr. 18-i számának „A Lukács—Désy-pör“ c. törvényszéki tudósításában), továbbá Nadányi i. m. 104. és 153. l. — Désy szept. 18-i felszólalását a Saskörben megtaláljuk a B. H. 1912. szept. 19-i számának „Diákok tiltakozó gyűlése“ c. közleményében.

Désy Zoltán Lukács elleni támadásának okairól felvilágosítást kérvén magától Lukács Lászlótól, az 1931. márc. 24 i levélben a következő választ nyertem: „Désy Zoltán azt képzelte, hogy Lukács László az oka annak, hogy nem tud érvényesülni. Egy eladósodott, desperátus egzisztencia volt s ezt kihasználták Lukács ellenfelei: Andrássy, Apponyi, Vázsonvi és eszközül használták fel Désy Zoltánt“.

Nagy Miklós a Désy Zoltán és Lukács László közötti ellentét kiinduló

A másnap megjelent félhivatalos cáfolat Désy állítását „a legvakmerőbb valótlanosságának bélyegzi s hozzászeli, hogy „egyéb-iránt Désy Zoltánnak nemsokára alkalma fog nyilni arra, hogy helyt álljon állításaiért“¹

Lukács László okt. végén adott felhatalmazására az ügyész-
ség Dési ellen vádat emelt nyilvános rágalmazás vétsége címén
nevezettnek szept. 18-án a Saskörben mondott beszéde miatt.

1913. febr. 17-én kezdődött a budapesti büntetőtörvényszéken
a Lukács—Désy-pör tárgyalása és végződött febr. 18-án azzal, hogy
a bíróság a valóság bizonyítását csak a Lukács László által a
kincstárnak állítólag túldrágán eladott zalatnai házra vonatkozó-
lag rendelte el, a többi vádponton nézve pedig a bizonyítás fel-
vételét megtagadta. Egyben Désyt (a tárgyalás befejeztével) nyil-
vános becsületsértés vétségéért egy hónapi fogházra és 400 K
pénzbüntetésre ítélte.²

Ezzel a törvényszéki ítélettel végződik a Lukács—Désy-pör
első felvonása, melynek utójátéka az ellenzék bosszúálló szellemét
élesen megvilágító két tény: egy nyilatkozat és egy bankett.

Be sem várva ugyanis a másodfokú bíróság döntését, az el-
lenzéki vezérek közül Andrásy, Apponyi és Zichy Aladár grófok
— már néhány órával az ítélet kihirdetése után — közös nyilat-
kozatot adtak ki, melyben azt állítják, hogy meggyőződtek Désy
ama vádjának valóságáról, mely szerint Lukács László a Magyar
Banktól különböző állami üzletek (így különösen a sószorzódés
meghosszabbítása) alkalmából kapott, négy milliő koronát felül-
haladó összeget a munkapárt választási költségeire fordította s
ezzel az államot megkárosította. A közös nyilatkozat csattanója
az utolsó mondat, mely így szól: „Ezt a vádat tehát *magunk is*
emeljük és a tények teljes ismeretével, komoly felelősségünk tu-
datában elvárjuk, hogy állításainkért törvényes feleletre vonas-
sunk“.³ (B. H. 1913. febr. 19. sz.)

Hogy Désy támadása mögött az ellenzéknek Lukács elleni
hajszája állott, bizonyítja az is, hogy febr. 20-án az ellenzéki pár-
tok Désy Zoltán tiszteletére bankettet rendeztek, amelyen Pall-
avicini György ögróf (Andrásy veje), Apponyi és Andrásy po-
pontját Lukács akkori pénzügyminiszternek 1911. febr. 9-én mondott képviselő-
házi beszédében keresi, melyben maró szatírával tárgyalván a koalíciós kormány
szerencsétlen gazdasági politikáját, azt ajánlja Désynek, mint volt pénzügyi
államtitkárnak, hogy ne bolygassa nagyon a múltat, „mert nem lehet tudni,
hogy a múltnak romjai között hol vannak még egyes bombák elhelyezve“. (Bp.
Szemle 1926. évi 586. sz. 398—399. 1.)

1 A félhivatalos Bud. Tud.-ban megjelent kormánynyilatkozatot közli a
B. H. 1912. szept. 20-i számában „Désy Zoltán vádja“ cím alatt.

2 A budapesti büntetőtörvényszék elsőfokú ítéletét 1. a B. H. 1913. febr.
19-i számának „A Lukács—Désy-pör“ című tudósításában.

3 Lukács ugyancsak febr. 18-án félhivatalos úton adott válaszában a
három ellenzéki vezér együttes nyilatkozatára kijelentette, hogy nem hajlandó
ellentük sajtópert indítani. (B. H. 1913. febr. 19-i sz.)

A megvert ellenzék bosszúálló rágalmazási hadjáratáról Lukács László
ellen 1. legújabbban Gratz II. 259—261. és Erényi 201—203. 1.

hárköszöntőben ünnepelték Dényt és magasztalták az ő és védője (Vázsonyi Vilmos) „hazafias“ érdemeit.¹

Nem hagyhatjuk végül említés nélkül, hogy a Dény—Lukács-ügyből folyólag febr. végén gr. Zichy János kultuszminister lemondása folytán — egyébként gyorsan elintézett — részleges kormányválság is támadt.

Ily előzmények után köszönt be márc. 4-e, mely az előjelek után ítélve, elsőrendű kritikus napnak ígérkezik, mind a képviselőház, mind a fővárosi lakosság szempontjából.^{1 2} A választójogi javaslat tárgyalása volt az ülés napirendjére kítűzve (356). Ezért az ellenzék legszélsőbb harca s ennek külső támogatására a szocialista munkásság tömegsztrájkja fenyeget (355). A város főbb pontjait katonaság tartja megszállva; persze legnagyobb a karhatalmi kirendeltség az Országház körül. S íme, e méltán kritikusnak vélt nap várakozáson felül minden rendzavarás nélkül telt el.

Az ellenzék (az előadói beszéd elhangzása után) kivételesen megjelent ugyan az üléssteremben, — ünnepi fekete ruhában. De amily csendben jött, Apponyi tiltakozó beszéde után éppoly csendben távozott. Az ellenzék tüntetése ezúttal elejétől végig a legteljesebb méltósággal, egy bizonyos ünnepélyes komorsággal folyt le.³

A szociáldemokrata párt vezetősége pedig aznap este kiáltvány útján tudatta a munkásokkal, hogy — a kormány részéről fenyegető vérontás elkerülése végett — „a tömegsztrájk fegyverének alkalmazásától egyelőre el kellett államink“.

Vegyük már most közelebről szemügyre a választójogi vita első napját, a nevezetes márc. 4-i ülés idevágó részét

Németh Károly előadó után általános meglepetésre gr. Apponyi Albert szólalt fel, hogy az egész ellenzék nevében tiltakozék a szőnyegen lévő nagyfontosságú reformműnek az adott parlamenti helyzetben az ellenzék közreműködése nélkül való tárgyalása, e reformnak „mintegy házilig való elintézése“ ellen. Sőt Apponyi azon ismert (349, 353) elvi álláspontnak időleges elhagyásával, mely szerint „mindaddig, míg a megsértett parlamenti jogrend helyreállításának tárgyi és személyi biztosítékai meg nem teremtetnek, az ellenzék a Ház érdemleges munkájában részt nem vesz“: mégis belement a választójogi javaslat érdemleges bírálatába.

Beszédének főbb részei szó szerint a következők:

Gr. Apponyi Albert: „T. képviselőház! Mindenekelőtt azt a félreértést kell eloszlatnom, mintha az a tény, hogy a választói jogra vonatkozó törvényjavaslat tárgyalásának kezdetén itt megjelentünk és én szót kérek, annak az elvi álláspontnak elhagyását jelentené, amely szerint mi mindaddig, míg a megsértett parlamenti jogrend helyreállításának tárgyi és személyi biztosítékai

¹ L. a B. H. 1913. febr. 21-i számában „Az ellenzék vacsorája“ c. cikket.

² Figyelmet érdemel ide vonatkozólag a B. H. 1913. márc. 5-i számában „A válságos nap“ c. vezércikk és a „Váratlan fordulat“ c. cikk.

³ Az ellenzék illetén nem remélt magatartását a munkapártban Andrassy mérséklő közbelépésének tulajdonították.

meg nem teremtetnek, a ház érdemleges munkájában részt nem vehetünk. Nem azért jöttünk ide és nem azért szólalok fel, hogy a napirenden levő tárgy megvitatásában részt vegyek, hanem azért, hogy egy magasabb kötelességérzet sugallatát követve, ebben a döntő pillanatában az ország fejlődésének, nemcsak a magam, hanem az összes ellenzéki árnyalatok nevében egy komoly figyelemzetést bátorkodjam intézni a Házhoz, és ennek többségéhez.

Kellett ezt tennem az érvényben álló tárgyalási rend keretében, ha egyáltalán fel akarok szólalni. És ha vizsgálom ennek a Ház asztalán levő törvényjavaslatnak a tartalmát, és ha vizsgálom a parlamenti helyzetet, arra az eredményre kell jutnom, — és ebben csúcscsododik ki felszólalásom tartalma, — hogy a jelenlegi parlamenti viszonyok közt annak tárgyalását az alkotmányosság szellemében megengedhetőnek nem tartom.

Ebben a képviselőházban nincs a parlamenti jogalap tekintetében egyetértés a többség és a kisebbség közt. Maga a többség is elismeri, hogy múlt évi június 4-én a formai jogrendnek egy megsértése megtörtént. A többségnek azonban az az álláspontja, hogy az a formai jogsértés az ugyanaznap tartott délutáni ülésben történtek által helyreigazított és hogy ennek folytán az ellenzéknek nem lehet más feladata, nem lehet más szerepe, nem lehet más kötelessége, mint felvenni rendes parlamenti feladatai teljesítésének fonalát. Ez a tisztelt túldoldalk az álláspontja.

A mi álláspontunk ezzel homlokegyenest ellenkezik. A mi álláspontunk azon az alapgondolaton épül fel, hogy a jogrendet mint olyant, szabályaink abszolút, minden egyéni önkény és minden egyéni belátás fölé emelkedő érvényessége képezi; hogy az nem jogrend, amely hol megtartatik, hol nem, az egyéni lelkiismeretnek sugallata szerint, és hogy ennek folytán, amikor a jogrend megsértetett, annak helyreállítása nem állhat abban, hogy egyszerűen megint visszatérünk egy bizonytalan időre annak kerékvágásába, hanem abban, hogy a jogrend természetéhez tartozó ezen abszolút érvényesség ismét helyreállíttassék.

Mindaddig, míg ez nem történik, a helyzetet, amely a parlamentben uralkodik, akármennyire sikerüljön a külső dekorumot fenntartani, vagy akármennyire ne sikerüljön ez — egyaránt a parlamenti anarchia állapotának kell neveznem. A jogrendnek az a helyreállítása pedig, a mi értelmezésünk, a mi meggyőződésünk szerint, amely szabályai abszolút kötelező voltának újból érvényre emelésében áll, nem jöhet létre, ha érvényeseknek elismertetnek, ha szabályszerű reparáció tárgyává nem tételnek, azok, amik a jogrend megsértésével létrejöttek, ha hatalmi pozíciójukat megtartják azok a férfiak, akik saját cselekvéseik által adtak kifejezést azon hitüknek, azon meggyőződésüknek, hogy az egyéni belátás, az egyéni lelkiismeret a jogrend objektív szabályai fölé emelkedhetik.

Mindaddig, míg ez így van, a teljes parlamenti jogbizonytalanságnak állapotában vagyunk. Már pedig a jogbizonytalanság állapotában, midőn én itt nem tudom, mi a jogom, és mi a kötelességem; abban a helyzetben, midőn a tárgyalásokban való részvételem a jogrend ezen felforgatásának és a tényleges felforgatásnál

is veszedelmesebb ezen elméleti felforgatásának szentesítését, elismerését jelentené: a mi alkotmányos lelkiismeretünk szab élénkbe tilalmat, hogy a parlament rendes munkájában részt ne vegyünk.

Igen tisztelt uraim, én nem fejtegetem most, hogy melyik felfogás a helyes; nem érvelek a felfogásunk mellett; én nem vitatkozom. Én csak megállapítom azt, hogy ennek a Háznak egész ellenzéke, hogy ennek a Háznak majdnem harmadrésze teljes odaadással alkotmányos hitének egész szilárdságával vallja azt a meggyőződést, amely minket eltilt attól, hogy a parlamentnek rendes munkájában részt vegyünk.“

Majd azzal a kérdéssel foglalkozik Apponyi, hogy lehet-e helyesen az ellenzék közreműködése nélkül a választójogi javaslatot tárgyalni? Azt hiszi, hogy ha az alkotmányos országok bármelyikének elfogulatlan tekintélyeit megkérdeznék, azok is annak a felfogásnak adnának kifejezést, hogy az adott körülmények közt ily életbevágó reformmunkát keresztülvinni nem helyes, az alkotmányosság szellemével ellenkezik. Ez állana akkor is, ha a kormány egy minden jogos igényt kielégítő, általános hozsannával fogadott megoldást hozna.

„Ámde amikor olyan javaslattal állunk szemben, amelyet legjobban jellemez az a hallatlan tény, hogy a népjogok kiterjesztésére megindított parlamenti akciót csak egy egész hadseregnek az oltalma alatt lehet keresztülvinni; (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon. Mozgás a jobboldalon.*) ha ilyen javaslattal lépnek a Ház és a közvélemény elé: akkor az a formai kifogás, amelyet felhoztam, nyer súlyában; akkor az a felelősség, melyet annak egyoldalú és házilag való keresztülvitelével magukra vállalnak, óriási mértékben nő, és akkor kétszeres kötelességünk felemelnünk ez ellen intő és tiltakozó szavunkat, mielőtt késő. És ez a magasabb kötelességérzet bírt rá minket arra, hogy itt megjelenjünk és némi formai ellentétbe jussunk eddig követett eljárásunkkal, habár hívek maradunk annak szelleméhez.

T. képviselőház! Csak néhány vonással akarom megvilágítani azt, ami e javaslatban oly keserves csalódást okozott, amely keserves csalódásnak nyomát látjuk mindenfelé, — adja Isten, hogy keservesebb tapasztalásokat e téren ne tegyünk.

Ennek a javaslatnak, hogy úgy mondjam, jellemző vonása a kétféle korhatár, a 24, illetve a 30 éves korhatár. Ez a 30 éves korhatár a különböző társadalmi rétegekre való hatásában annyira különböző, hogy szinte kézzelfoghatóvá teszi annak az elkeseredésnek az okait, amellyel lépten-nyomon találkozunk.

A munkásosztály érdekében történik főleg ez a reform; a munkásosztály érdekében, melyet a 48-i nagy alkotás még nem vehetett figyelembe, egyszerűen azért, mert akkor az — legalább mint ipari munkásosztály — számbavehető arányokban nem volt meg. A munkásosztály az főleg, amely jogok után sóvárog; amely a maga nagy zömében a műveltségnek, az öntudatosságának magas fokánál fogva jogot követelhet is.

Nos hát, ha vizsgáljuk a 30 esztendő korhatárnak hatásait, azt találjuk, hogy a korhatárnak a 24. évtől a 30. évre való eltolása a választóközönségben, illetve abban a nyers anyagban,

amelyből a választóközönség vétetik, az írni-olvasni tudók kövében 19% fogyatéket okoz, de ezzel a 19%-os átlaggal szemben az ipari munkások közt 32% fogyatéket okoz. De menjünk tovább: u földbirtokosok közt 9.4%-ot, a mezőgazdasági cselédek és munkások közt 21.7, illetve 22.5% a fogyatéket. És menjünk még tovább: az 5 holdon aluli kisbirtokosoknál 11%, az 5 holdon felüli nagyobb birtokosoknál 6% a fogyatéket, a legkisebb adótételt fizető kisiparosoknál 20%, a nagyobb adótételt fizető iparosoknál pedig 11%. Százalékok nélkül beszélve, az írni és olvasni tudó 24 éves ipán munkásokból 108 ezret, ezek közt 76 ezer magyar anyanyelvűt, zár ki.

Nem világos-e tehát, hogy ennek a kétféle korhatárnak, a választók nagy zömére nézve megállapított 30 éves korhatárnak hatása egyenesen antiszociális, az egész vonalon a kis embernek kizárására irányul, vagy legalább is azt eredményezi!“

Ézek a rövid szemelvények azt bizonyítják, hogy következményeiben kétszeresen végzetes lehet kierőszakolni egy olyan reformot, mely a legszélesebb rétegekben keserves csalódást és ebből folyó elkeseredést okoz.

A fennforgó parlamenti helyzetben a kormány helyesen csak két utat követhet. Az egyik a képviselőház feloszlátása és új választások egy olyan kormány alatt, mely biztosítékot nyújt a választások tisztaságára nézve. Ebben az esetben az új Ház alkotná meg a választójogi reformot. A másik lehetőség abban áll, hogy a kormány elhalasztja a reform tárgyalását arra az időre, amelyben sikerül a fennálló lélektani elválasztó falakat legalább is enyhíteni; amelyben többség és kisebbség vállvetett munkát végezhet.

Majd így folytatja és fejezi be beszédét gr. Apponyi Albert:

„De ha a t urak ezen módozatok egyikét sem fogadják el; ha a mi figyelmeztetésünk ellenére, arra határozzák el magukat, hogy tényleg saját körükben, ellenzék nélkül tárgyalják le és viszik keresztül ezt a javaslatot: nagyon jól tudom, hogy nekünk nincs módunkban ezt megakadályozni. Ha az én t. barátaim tanácsomat követik, nem is fognak kísérletet tenni arra, hogy ezt megakadályozzák. Ha azok a tömegek, amelyek most kint egy nagy demonstrációra készülnek, az én tanácsomat és kérésemet meghallgatják, ők sem fognak erre kísérletet tenni, meg fogják kímélni magukat az erőszakosság kétélű fegyvereitől, mikor világos előttünk az út, amelyet követnünk kell. Azt az utat pedig megjelöli előttünk az a tény, hogy bár emeljék önök az eddigi mód szerint törvény erejére ezt a javaslatot, az azért még életbeléptetve nincs, és ha életbe is lépne, ezzel a kérdés egy pillanatig sincsen nyugvópontra hozva. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.)* Ez a kérdés él és működik tovább, ugyanazzal az éleséggel, ugyanazzal az impetussal, amellyel működött addig, míg ezt a törvényjavaslatot benyújtották.

És ez jellemzi ennek az alkotásnak elhibázottságát. Minden hasonló természetű alkotásnak olyannak kell lennie, mely jó időre legalább, nyugvópontra hozza a kérdést. Ez az alkotás ezt nem eredményezi, ez elmérgesíti a helyzetet. És mi, t. képviselőház, a

magunk részéről fogadalmat is teszünk azoknak, akik várják jogainknak komoly elismerését és kiterjesztését, hogy minket ennek a javaslatnak törvénybe iktatása egy percig sem fog megállítani abban a tántoríthatatlan munkában, abban a tántoríthatatlan agitációban, hogy megállapodásaink értelmében egy komoly, őszinte jogkiterjesztő, demokratikus választójogot létesítsünk. *(Élénk helylés, éljenzés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Ezeket tartottam kötelességemnek ebben a komoly órában elmondani; elmondani úgy a magam, mint politikai barátaim nevében.

Ismétlem, ezek után visszatérünk azon elvi álláspontunknak teljes tisztaságához, hogy *mindaddig, míg a parlamenti jogrend helyreállításának tárgyi és személyi garanciái nincsenek meg, ennek a Háznak érdemleges munkájában részt nem veszünk. (Élénk éljenzés és taps a bal- és szélsőbaloldalon. Élénk felkiáltások: Étjeit Apponyi! A képviselők a bal- és a szélsőbaloldaltól élénk éljenzés és taps közben elhagyják az üléstermet.)*“

Lukács György (munkapárti)¹ utal egyebek között arra, hogy a statisztika tanulsága szerint hazánk összes népességének 54.5 százaléka magyar anyanyelvű, amivel szemben a magyar anyanyelvűek száma a fennálló választójogi rendszerben és az azóta felmerült reformjavaslatokban az összes választóknak 59—61%-át teszi. Pedig az a mesterkélttség, melynek segítségével a magyar anyanyelvű választók számának emelkedését keresztül lehet vinni, nagyon keveset használ a magyarság számbeli túlsúlyának és ugyanakkor jelentékenyen árt a magyarságnak, mert alkalmat szolgáltat ellenségeinknek arra, hogy megrágalmazzanak bennünket a nemzetiségek mesterséges háttérbe szorításának vádjával. Nem helyesli, hogy az értelmi cenzusra alapított választójogi javaslat a választójogot túlságosan sok, némileg mesterkéltné és komplikált kiegészítő feltételekhez köti. Mindenekelőtt kifogásolja azt, hogy a szavazati jogot — a magasabb értelmiségűek kivételével — a 30. életévhez köti. Elvégre mindenkinek legfontosabb a saját boldogulásának intézése. Azt, akit saját sorsának intézésére a magánjogi nagykorúság elérkezéttel képesnek tartunk, képesnek kell tartanunk arra is, hogy az alapjában véve elég egyszerű szavazati jogot helyesen gyakorolhassa. Sajnálattal látja továbbá, hogy a törvényjavaslat a kisebb értelmiségűeknél az előírt cenzuson felül még a megbízhatóság valamely további kellékének kimutatását is követeli. És pedig legelső helyen felsorolva a vagyoni cenzust, mint alternatív kelléket. Már pedig korunk szellemével és az értelmi cenzus alapjára helyezett választójog természetével kevéssé egyezik az, hogy a választójog kellékei közé, akár csak mint alternatív feltételt, a vagyoni cenzust is felvegyük. Általában a politikai jogoknak az egyenes adók fizetéséhez való kötése igazságtalan alkalmazása annak az elvnek, hogy a közjogok a közteher-viseléssel legyenek kapcsolatosak. Hiszen a fogyasztási adók levonása épp olyan közteherviselés, mint az egyenes adók viselése; továbbá a véradó legalább is bír annyi értékkel, mint az adónak

¹ A „darabont-kormány“ volt kultuszminisztere.

kézpénzben való megfizetése. Az egyenes adók fizetése tehát semmikép sem egyértelmű a közteherviseléssel. De ettől eltekintve, magát azt az alapelvet sem tartja helyesnek, hogy a politikai jogok a közteherviseléshez köttessenek. A politikai képesség, a bizonyos fokú műveltség lehet csak helyes alapja a választói jogosultságnak, de nem a vagyon, illetve az adófizetés. Liberális felfogásából eredő ellenvetései dacára is elfogadja a törvényjavaslatot.¹

A következő napon, márc. 5-én, a keresztényszocialista Giesswein Sándor szólott elsőnek a javaslatához. Szerinte nem kell félni az írni-olvasni tudáson, mint minimális értelmi kelléken alapuló általános és titkos választójogtól. Azt mondta Maeterlinck, hogy lehetséges, hogy az általános választójog nem a legtökéletesebb a világon; de egy dolog bizonyos, és ez az, hogy ez a fejlődés útja, amelyen a népképviselőt további fejlődhetése végett szükségszerűen át kell haladnunk. Az általános választójoggal kapcsolatban sokan félnek a szociáldemokrácia és a klerikalizmus térfoglalásától. Szólok nem fél a szocializmustól és a klerikalizmustól. Hát vajjon Németországban és Belgiumban nem hozott-e létre ez a két irányzat nagy dolgokat! Hiszen mi is érezzük azoknak jótékony hatását. Így pl. a vasárnapi munkaszünet gondolatát Németországban a centrum és a szociáldemokrata párt még a múlt század 70-es éveiben felvetette és évtizedeken át küzdött megvalósulásáért. Ami különösen a klerikalizmust illeti, vajjon Bernaert, belga miniszter és az interparlamentáris unió elnöke, nem volt-e világszerte tisztelt alak, pedig ő is a klerikálisok közül való! Nem kell tehát félni a szocialista és klerikális irányzat rémétől és nem kell attól tartani, hogy az általános szavazati jog az intelligenciát háttérbe szorítja.

A márc. 5-i ülés utolsó szónokaként Novák János, szintén ellenzéki képviselő (és pedig a szövetséget ellenzék kötelékébe tartozó 48-as gazdapárt tagja) vesz részt a választójogi vitában. A javaslatot különösen a kizárólag a kisgazdákra tartja sérelmesnek. Amit a kormány az ipari munkásoknak és a gazdasági cselédeknek ad, azt kizárólag a kisgazdáktól veszi el. A 30 éves korhatárt az állam fenntartó elem visszaszorításának mondja. Követeli a 24 éves korhatár általánossá tételét. Ha ugyanis törvényeink szerint az ember 24 éves korában önállóvá lesz; ha saját vagyona felett rendelkezik: bizonyára megérett annyira, hogy választani tud a képviselőjelöltek közt.

Márc. 6-án, a választójogi javaslat általános tárgyalásának harmadik napján, Rónay Jenő (munkapárti), szükségesnek tartja, hogy szemben az aktív választójog bírásához megkívánt képesséssel, a passzív választójog a törvényhozói funkció követelményeihez mért magas képesítéshez köttessék.

Pop G. István (román nemzetiségi képviselő) visszautasítja

¹ Hogy Tisza a választójogi javaslat kérdésében sem kívánt vak engedelmosséget pártjától, bizonyítja Lukács György eme beszédén kívül Jakabffy Elemér, szintén munkapárti képviselő és Tiszának lelkes híve, a Tisza-Évkönyv 1928/29. évf. 200—202. 1.

azt a támadást, amelyet egyes erdélyi képviselők a választójogi bizottságban a román nép ellen intéztek. Lehet-e csodálkozni azon, hogy a szászok gazdagabbak és műveltebbek a románoknál? Nem követelhető, hogy a román nép, mely hét és fél évszázadon keresztül a szászoknak rabszolgája volt, ugyanolyan műveltséggel bírjon, mint ők. De habár a román nép századokon át rabszolga volt. van egy nagyszerű oldala e népnek: az, hogy az ország erdélyi határszélein két román határőrvidéki ezred védte az ország területi épségét párját ritkító hősiességgel. Ezért nem volt idejük gazdagodni. Midőn pedig a mostanihoz hasonló nemzetközi helyzetben vagyunk; midőn nem állunk távol attól, hogy a román katona a magyar honvéddel válltelve küzdjön: ilyen súlyos helyzetben ilyeneket mondani és ilyen törvényjavaslattal előállni, a haza érdeke ellen van.

Majd gr. Tisza István mondott a képviselői padokból nagy beszédet a választójogi javaslat védelmére.

Gr. Tisza István: T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Sokkal fontosabb kérdés van most napirenden s félek tőle, hogy azok, amiket magával ezzel a kérdéssel kapcsolatban fogok elmondani, sokkal nagyobb mértékben fogják a ház szíves türelmét igénybe venni, semhogy részletesebben és kimerítőbben kiterjeszkedhetném a nemzetiségi kérdésnek azokra a vonatkozásaira, ameyeket az előttem felszólalt t. képviselő úr beszédébe bevonni jónak látott.

Most csak egész röviden kívánom a t. képviselő úr által elmondottakkal szemben hangsúlyozni és rekonstruálni azt, hogy bármit mondjanak a képviselő urak, elvitázhatatlan tény, hogy a magyar elnyomás alatt az erdélyi románság anyagi és szellemi tekintetben óriási arányokban fejlődött. *(Úgy van! Úgy van!)* Hozzáteszem azt, hogy e jelenség magában véve örvendetes jelenség, *(Úgy van!)* mert Magyarországnak s a helyesen felfogott magyar nemzeti politikának egybe kell karolnia minden élő erőt, amely ez ország területén van *(Úgy van!)* és csak örülnie kell ez erők szaporodásának, bármilyen ponton és a társadalom bármelyik ágazatánál merüljenek is fel. *(Igaz! Úgy van!)*

Hogy ez a jelenség, a románság anyagi és szellemi erejének ez a nagyarányú gyarapodása, bizonyos aggodalmas érzéseket is vált ki, kivált az ország erdélyi részében, ez csak annak tulajdonítható, hogy vannak konkolyhintők, *(Igaz! Úgy van!)*, akik annak a nagy érdekharmóniának dacára és annak félreismerésével, amely a magyar és a román nemzet életét, existenciáját, fejlődését egybekapcsolja és egymásra utalttá teszi, — *(Úgy van! Úgy van!)* mondom, — ennek félreismerésével abban keresik igen kétes értékű szerepüket, hogy konkolyt hintsenek a magyar és a román nemzet közé, és a Ma-

gyarországon élő román polgártársainkban elégtelen, a magyar politikát gyengítő érzelmeket és hangulatot igyekezzenek felébreszteni. (*Igaz! Úgy van!*)

T. Ház! Mentői igazabban át vagyok hatva a magyarság és románság közötti igazi érdekharmóniától, annál végzetesebbnek, annál hibásahhnak tartom ezt a törekvést és ezt a politikai irányt, (*Élénk helyeslés.*) s ezért nagyon természetes is, hogy amint igaz rokonszenvvel fogom támogatni a román fajnak s a román nemzetiségnek minden jogos érdekét, — úgy szembe fogják az urak magukkal találni az én csekély erőmet minden alkalommal, amikor az önök bizonyára jóhiszemű, de szerintem saját fajtájukra nézve is kártékony munkájukat ki akarják fejteni.¹ (*Élénk helyeslés.*)

És, t. ház, végül csak még egyet. A képviselő úr említette fel azokat a hősi küzdelmeket, amelyeket ez ország románajkú polgártársai is a múltban megvívtak. Senki sem vonja azokat kétségbe. Minden helyesen gondolkodó magyar ember lelkében él a közös dicsőség tudata. (*Úgy van!*) És a t. képviselő úr beszélt arról, hogy talán a közel jövőben magyar és román katonáknak vállatve kell majd kiizdeniök. Ezt sem felejtjük mi szem elől. De akkor kérdem: az a hang, amelyet a t. képviselő úr mai beszédében is használt, valóban illő-e szövetségesek között; (*Úgy van! Úgy van!*) valóban illő-e olyanok között, akik a múltak emlékéet s a jövő feladatait felhozzák itt és szemrehányást tesznek nekünk azért, hogy ezt a szolidaritást elveszítjük szemünk elől? (*Igaz! Úgy van!*)

Áttérek ezek után, t. ház, beszédem voltaképeni tárgyára, s mint a vitában felszólalt t. barátaim közül többen, én is az őszinte sajnálkozás hangjával kell, hogy kezdjem a felett, hogy azok a képviselőtársaink, akik az előterjesztett törvényjavaslattal szemben ellentétes álláspontra helyezkednek, nem teljesítik itt a házban az ország választóközönségével szemben elvállalt polgári kötelességüket. (*Úgy van! Úgy van!*) És engedjenek meg t. képviselőtársaim, röviden mégis rá kell arra utalnom, hogy erre a magatartásra, erre az eljárásra semmi helytálló jogcímük nincs. (*Igaz! Úgy van!*)

És nagyon örülök annak, hogy legalább erre a rövid látogatásra t. képviselőtársaink itt (*Derűltség.*) — gondolom tegnapelőtt — megjelentek, s igazán nem volna ma szándékom velük szemben elmérgesíteni a helyzetet. De engedjenek meg, hát nem látják be t. képviselőtársaim, (*Úgy van! Úgy van!*) hogy az a tény, hogy ök ide békésen in corpore bevonulván, azután egy félórával utóbb mindnyájan újból elhagyták a

¹ Tiszának a nemzetiségi politika terén vallott ismeretes alapelveire és a nacionalista pártok jogosultságát tagadó álláspontjára jelen szám bevezetéseben (Tisza újabb tárgyalásai a hazai románokkal) is utaltunk.

törvényhozás termét, — hogy ez a tény mindazzal, amit pár hónappal ezelőtt mondtak és cselekedtek, homlokegyenest el-lentétben áll?¹ (*Úgy van! Úgy van!*) Hiszen mire való volt az az eljövétel reggelenként a kordon elé, az a megkísérlése a be-hatolásnak, ha azután most, midőn nincs kordon, mikor senki a megjelenésben akadályozva nincsen, mikor nincsen egyetlen tagja sem a háznak, akit megfosztanánk bárminő módon és alapon attól, hogy itt törvényhozói jogait gyakorolja, — hogy most azután mégis a távoliét álláspontjára helyezkedjenek; mégis azt mondják, hogy nekik az adott viszonyok közt az itt lefolyó munkában nem lehet résztvenniök?

Én most figyelemmel elolvastam azt a beszédet, amelyet gróf Andrassy Gyula — gondolom — október 30-án, itt a ház-ban tartott,^{1 2} és amelyben megokolta azt, hogy ő miért nem tartja az ellenzéknek a tárgyalásokban való részvételét lehet-ségesnek. Ez az egész beszéd a maga egész argumentációjával kizárólag azon épült fel, hogy a parlament csonka; hogy a fegy-veres erő akadályozza a képviselőket a bejövételben. Nézetem szerint, ez az argumentáció sem volt helytálló, de erről most nincs mit tovább beszélni. Azonban, ha helytálló volt is, kizá-rólag arra a helyzetre irányult, kizárólag abban a helyzetben indokolta az ő szempontjából is távolmaradásukat, midőn a Ház egyes tagjai a Ház határozata által kilitatván, ennek a ki-tiltásnak az elnökség fegyveres erő alkalmazásával is érvényt szerzett.

Ma nem csonka a parlament; ma nem akadályoz fegyve-res erő senkit a megjelenésben, — az az egész argumentáció tehát, amellyel akkor a t. képviselő úr az ellenzék távolmara-dását igazolta, ma az ő megjelenésüket követelné és magával hozná annak a kötelességnek teljesítését, (*Úgy van!*) *Úgy von!*) amellyel normális viszonyok közt a Ház minden tagja válasz-tóinak és az országnak tartozik. (*Élénk helyeslés.*)

És ha most gróf Apponyi Albert t. képviselő úr némileg más igazolását keresi eljárásuknak,³ talán legyen szabad rövi-den arra is rámutatnom, hogy ez az igazolás sem állja ki az objektív bírálat tűzét. T. képviselőtársam azt mondja, hogy június 4-én a jogrend megsértett és így folytatja tovább (*ol-vassa*): „Amikor a jogrend megsértett, annak helyreállítása nem állhat abban, hogy egyszerűen megint visszatérünk egy bizonytalan időre annak kerékvágásába, hanem abban, hogy

¹ A szövetkezett ellenzék éppen azért teremtette meg 1912. őszén (351—

352) a „baba-parlament“ rendszerét, mert arra az elvi álláspontra helyezke-dett, hogy a parlamenti jogrend helyreállítása előtt nem vehet részt a Ház ér-demleges munkájában.

³ (351).

³ Fentebb közölt márc. 4-i képviselőházi beszédében.

a jogrend abszolút érvényessége ismét helyreállították“; tehát, amint tovább folytatja *(olvassa)*: „a jogrend szabályai abszolút kötelező voltának újból érvényre emelésében áll, valamint abban, hogy hatalmi pozíciójukat elhagyják azok a férfiak, akik a jogrendet megsértették.“

Ami az elsőt illeti, abból senki sem csinált titkot, hogy június 4-én a házszabályok fontos rendelkezéseit megsértve, hoztuk létre azt a határozatot, amely egy két év óta tartó lehetetlen állapotnak vetett véget;¹ *(Úgy van!)* amely az országot olyan zsákutcából hozta ki, amelyben — mint az utólag bekövetkezett világesemények tanúsítják, — *(Úgy van!)* világos katasztrofális következményekkel járt volna *(Úgy van! Úgy van!)* az, ha tovább hagytuk volna az országot. *(Igaz! Úgy van!)*

Ezen nem lehetett másként segíteni, mint a házszabályok fontos rendelkezéseinek félretételével. Ezt soha el nem tagadtuk; oly kevéssé tagadtuk, hogy ezt még aznap délután reparáltuk; ² *(Úgy van!)* mert mi is abban a meggyőződésben voltunk, hogy a megsértett jogrend helyreállítása nem abban áll, hogy egyszerűen visszatérünk abba ideig-óráig, hanem abban, hogy az arra jogosított faktoroknak utólag hozott szabályszerű határozatával a jogrend épsége teljesen helyreállítottassék. *(Élénk helyeslés.)*

A mi meggyőződésünk az, hogy ez június 4-én délután megtörtént. De ha t. képviselőtársainkat ez nem nyugtatja meg; ha ők még újabb, talán ünnepélyesebb, talán az ő közreműködésükkel hozandó határozattal még egyszer, ismételten, ünnepélyesebben akarnák megpecsételni azt, hogy a jogrend egyszerű megsértése nem a jogrend félretételét jelenti, ha az erre jogosult faktor ünnepélyes határozattal utólag reparálja, s ha visszatérünk kötelező erővel a jogrend bázisára: azt gondolom, ezen a téren nagyon könnyen megérthetjük egymást; *(Igaz! Úgy van!)* azt hiszem, hogy ezt az objektív előfeltételt a béke helyreálltanak igen könnyen meg tudnánk oldani. *(Élénk helyeslés.)*

A t. képviselő úrnak másik követelése azonban egy kissé más természetű. Beszél t. képviselőtársam külföldi tekintélyekről. Megvallom, nem hiszem, hogy ő tudna példát találni arra, hogy egy jogszabály megsértésének következményei a rendes indemnitási eljárás mellett ilyenféle személyi áldozatok meghozatalával is expiáltattak volna. De hát ne menjünk mi külföldre, ne menjünk olyan messzire. Volt már magyar kormány, amely az ország érdekében sértett meg nem egyes házszabályrendeleteket, de nagyon kardinális, az alkotmány

¹ (939)

² (940)

alapelveit képviselő közjogi törvényeket, — nagyon helyesen, mert az ország érdeke úgy kívánta; mert tudták és érezték, hogy azoknak az akarata szerint járnak el, — ha talán a törvény szavainak megsértése mellett is, — akiknek akarata kell, hogy a nemzet cselekvését irányítsa. *(Igaz! Úgy van!)*

Ma már, fájdalom, több olyan magyar kormány volt, amelyik kénytelen volt az állam háztartását törvényes alap nélkül folytatni. *(Igaz! Úgy van!)*

Hát képzelhetünk-e nagyobb alkotmányértést, képzelhetünk-e flagransabb törvénysértést, mint az állami bevételekre és kiadásokra vonatkozó összes sarkalatos közjogi törvények félretételét? *(Élénk helyeslés.)* És vájjon, midőn megtörtént s midőn természetzerűen kiszült, hogy a törvényhozás jogosult faktorai helyeslik ezt az eljárást, — vájjon kívánta-e bárki, hogy elhagyják helyüket azok a kormányférfiak, akik a jogrendet megsértették? *(Igaz! Úgy van!)*

Hát vájjon Apponyi t. képviselőtársam és politikai barátai nem elégedtek-e meg akkor, midőn ők is hosszú exekuczió után végre utólagos felmentést kaptak ezen eljárásuk alól,¹ a jogrend helyreállításának ezzel az objektív módjával és nem találták volna-e különösnek, ha valaki itten még szubjektív expialásokról is, még egyes törvénysértő férfiak fejének áldozatul dobásáról is beszélt volna? *(Élénk helyeslés.)*

De menjünk tovább. Ha nem látom indokoltnak azon t. képviselőtársaink távolmaradását tanácskozásainkból, akik már június 4-én és azóta is az ellenzék soraiban foglaltak helyet, — engedőimet kérek, még kevésbbé érthetem azon t. képviselőtársaink magatartását, *(Igaz! Úgy van!)* akik június 4-én s június 4-től december 31-ig a mi sorainkban *(Igaz! Úgy van! Mozgás.)* velünk együtt küzdöttek s akiket csak az a nézeteltérés indított a mi soraink elhagyására, amelybe a választási törvény benyújtásakor ebben a kardinális fontosságú kérdésben jutottak.²

S itt, megvallom, egészen érthetetlen előttem az a színvakság, az a politikai morál insanity — nem tudok más kifejezést használni, — amely t. képviselőtársaimat arra indítja, hogy most, egy olyan kormánnyal szemben, amelyet ők törvénytelennek nem tarthatnak, egy olyan többséggel szemben, amelynek egész eddigi eljárását kell, hogy helyeseljék, mert hiszen osztoztak benne: *(Igaz! Úgy van!)* a kötelességekről való le-

¹ A koalíciós kormány tudvalévöleg 1906. ápr. 8-án neveztetett ki és 1906. jún. 9-éig, az 1906: II. t. c. életbeléptéig, törvényes felhatalmazás nélkül vitte az államháztartást.

A választójogi javaslat miatt történt csekélyszámú kilépésről a jelen szám bevezető soraiban volt szó. A kilépettek közül csak huszár Károly vett részt a választójogi javaslat általános vitájában.

mondásnak arra a magatartására határozzák el magukat, amivel — nézetem szerint — menthetlenül és indokolatlanul, még csak ürügygel sem rendelkezve reá, megszaladnak oly kötelesség teljesítése elől, amely pedig nekik, mint képviselőknek, elsősorban eminens hivatásuk és feladatuk lenne. *(Igaz! Úgy van!)*

És, engedelmet kérek, még sem tudok erre az eljárásra más magyarázatot találni, mint azt, hogy azok a t. képviselő urak, akik nem vesznek részt a vitában, talán sokkal célszerűbbnek tartják, hogy kitérjenek a vita elől; talán sokkal jobbnak tartják azt, hogyha megmaradhatnak oly kényelmes pozícióban, ahol a maguk álláspontját egyoldalúan, kritika nélkül, kontradiktórius eljárás nélkül tüntethetik fel oly színben a maguk publikuma előtt, amilyen éppen akkor a pillanatnyi hatások elérése szempontjából nekik jónak látszik. *(Élénk helyeslés és taps.)*

Ha abból indulunk ki, hogy jogok nem léteznek kötelességek nélkül, és ha abból indulunk ki, hogy mindenki, aki odaállott egy választókerület közönsége elé, appellált annak bizalmára, és annak kezéből elfogadta a mandátumot, felelős azután mindenért, amit tesz és mindenért, amit elmulaszt: *(Úgy van!)* akkor ezeket az urakat igen súlyos felelősség terheli a nemzet ítélőszéke előtt. *(Igaz! Úgy van!)*

Mert vagy jónak tartják ezt a törvényjavaslatot, vagy rossznak. Ha jónak tartják, miért fordultak ellene; ha pedig rossznak tartják, kötelességük kifejtteni azokat az okokat, *(Igaz! Úgy van!)* amelyek miatt rossznak tartják. *(Élénk helyeslés.)* Kötelességük megmutatni, hol és miben lehetett volna ezt a törvényjavaslatot jobbal helyettesíteni. *(Úgy van!)* Nemcsak azért, mert esetleg bennünket kapacitálhatnának, mert hiszen a bizottsági tárgyalás megmutatta, hogy a kormány és a többség nem zárkózik el kapacitáció elől; de mindenekelőtt azért, mert nekik a közvéleményt, a nemzeti közvéleményt kell felvilágosítaniok, és ők a nemzeti közvélemény előtt vesznek el a játszmát, ha itt az ügy kontradiktórius megvitatása elől kitérnek. *(Igaz! Úgy van!)*

De, t. Ház, mi ezen nem segíthetünk. Mindazok, akik ügyünk igazáról meg vagyunk győződve, sajnáljuk talán azt, hogy nagy elmeéllal rendelkező, kiváló férfiak támadásaival szemben nem hozhatjuk fel érveinket, mert szerintem az igaz ügy mindig nyer, mentői erősebb és hatalmasabb képességű férfiak támadják. *(Úgy van!)* De — mondom — ezen segíteni nincs módunkban. Kötelességünk, hogy megoldjuk azt, amire vállalkoztunk; kötelességünk az, hogy megalkossuk azt a törvényt, amelyre a nemzetnek szüksége van; megalkossuk legjobb tudásunk szerint, megalkossuk, ha az ellenzék nem telje-

síti a bírálathoz kötelességét, saját erőnkhez képest; megalkossuk azon elvek alapján, amely elvek, nézetem szerint, kell, hogy e kérdésben minden magyar embert irányítsanak. *(Igaz! Úgy van!)*

T. Ház! Itt két alapigazságból kell, nézetem szerint kiindulni. *Az egyik alapigazság az, hogy talán nincsen nemzet a világon, amelyre nézve a parlamentarizmus annyira életkérdés volna, mint Magyarországra nézve!*¹ *(Igaz! Úgy van!)* hogy nincs nemzet a világon, amelynek létét annyira kockára tenné az, hogyha a nemzeti képviselő nem a nemzet színe-javát, a politikai képzettség, képesség és megbízhatóság szempontjából legkiválóbb elemeit a nemzeti társadalomnak ruházná fel a politikai hatalommal. *(Úgy van! Úgy van!)*

És erre vonatkozólag közbevetőleg meg kell jegyezmem, hogy nem osztozhatom Rónay Jenő t. képviselőtársam azon nézetében, hogy ezt a kiválasztást mi a passzív választói jog korlátozásával érhetjük el. Mert hiszen ily korlátozások mindig bizonyos kategóriákra irányulnak. Azt elismerem, hogy egyes kategóriák átlagos súlya, átlagos kvalitása ma más, mint másoké. De, bocsánatot kérek, minden kategóriában vannak azután mindenféle emberek, akik úgy képzettség, mint képesség és mint jellem tekintetében a legnagyobb bizalomra, vagy a legnagyobb bizalmatlanságra szolgálnak rá. *(Úgy van!)* És most hiába állítom én fel a passzív választói jog oly kategóriáit, amelyek nagy átlagban kellő megnyugvást nyújtanának, ha e mellett az aktív választójogot oly széles körökre terjesztem ki, *(Úgy van! Úgy van!)* hogy azután semmi garanciám nincs a választóközönség politikai érettségére nézve. *(Úgy van!)* Akkor az a választóközönség kikeresi magának azokban a kategóriákban azokat az egyéneket, akikre neki szüksége van és meg fogja találni a legmagasabb kategóriákban is a politikailag legértékesebb és leghitványabb elemeket. *(Igaz! Úgy van!)* Nomina sunt odiosa, de képzeljen el magának t. barátom bárminő szigorú korlátozást, illessze be abba a magyar társadalmat és azután nézze meg, nem talál-e abban 3—400 olyan embert, kinél a legborzasztóbb következménnyel járna, ha itt gyakorolná a nemzet politikai hatalmát. *(Helyeslés.)*

Én tehát illúzióknak tartom azt, hogy célt érhetünk a passzív választói jog korlátozása által. Csakis az aktív választói jog által érhetünk el eredményeket, hol egész kategóriákat eresztünk be vagy zárunk ki és ennek folytán az átlagos súly, az átlagos érték érvényesül. *(Helyeslés.)*

Itt van a *másik sarkétel*, amelyből ki kell indulnunk. Ha

¹ Már mint fiatal képviselő mondja 1891. nov. 15-i vizaknai beszámoló beszédében. „A magyar nemzet csak mint szabad és parlamentáris nemzet létezhetik”. (25).

megnézzük, hogy miként hatott a demokratikus választói jog az egész művelt világon, mely azt már behozta, akkor lehetetlen elzárkóznunk az elől a tény elől, hogy mindenütt a világon, a legegységesebb, a legműveltebb nemzeteknél is *a valódi általános választói jog behozatala a parlamentárizmus süllyedésével, a parlament színvonalának óriási leszállításával, (Igaz! Úgy van!) a nemzet politikai akcióképességének megszibbasztásával járt.*¹ *(Igaz! Úgy van!)*

T. Ház! Nem kívánom a t. Ház türelmét e kérdés részleteivel fárasztani, *(Halljuk! Halljuk!)* hiszen ismeretesek ezek ma már mindnyájunk előtt. Ismét és ismét nagyon számosan, élők és olyan, talán mindnyájunknál arra kvalifikáltabb férfú is, aki fájdalom, nincs ma már az élők sorában,² felhoztuk az adatoknak, a tényeknek egész megcáfolhatatlan sorozatát, s a dolog természeténél fogva nem találtunk senkire, aki ezekkel komoly ellenérveket, komoly cáfolatot állított volna szembe, aminthogy nem is lehetett. Talán legmesszebbre ment e tekintetben a cáfolatban Giesswein Sándor t. képviselőtársam tegnapi beszédében, aki szemben mindazzal, amit mint tényeket, adatokat, igazságokat, történelmi kétségtelen dolgokat felhoztunk, Maeterlincket hozza fel auktoritás gyanánt, akit — megbocsát nekem t. képviselőtársam, — én igen tehetséges költőnek tartok, de ott, hol nemzetem sorsáról van szó, politikai vezéremnek elfogadni mégsem leszek hajlandó. *(Derűltség.)* Felhozza azután azt, hogy ő egy nagyon derék, tiszteletreméltó belgát ismert, ki az általános szavazati jog dacára vezérszerepet játszott hazájában — hiszen Bernaert tiszteletreméltó alakját ismerjük — és felhozza, hogy Németországban sok szép szociális alkotást talált.

Ami ezt az utóbbit illeti, mindenekelőtt megjegyzem, hogy az általános szavazati jog sehol sem járt olyan kevésbé destruktív eredményekkel, mint Németországban, *(Igaz! Úgy van!)* a dolog természeténél fogva, a német nemzeti társadalom egy séges, konszolidált, megállapodott, higgadt és intelligens voltánál fogva. De azért mégis csali két dolgot ajánlok a t. Ház figyelmébe. Először azt kérdelem, hogy a mai német Reichstagban hol maradt az az óriási szellemi és erkölcsi tőke, amelyet a nagy liberális német intelligencia képvisel? *(Igaz! Úgy van!)*

A másik, amit kérdezek, hogy vajjon, ha Németországban parlamentárizmus volna, hogy nézne ki az a parlamentáris kormány, melyet a mai német Reichstagból kellene megal-

¹ (355).

² T. i. Hieronymi Károly (ad 326), kinek a választói jogról szóló posthumus művét Tisza István nagy melegséggel ismerteti „Hieronymi a választójogról“ c. becses tanulmányában. (Megjelent a Magyar Figyelő 1912. nov. 1-i számában és az összes Munkák I. k. 183. s. k. 1.)

kötni? (*Úgy vau! Úgy van!*) Németország megél az ő Reichstag-jával, mert nincs parlamentárizmusa. És figyelje meg t. képviselőtársam, Németországban is volt erős teoretikus irány francia és angol behatások alapján a múlt század közepén, mely be akarta hozni a parlamentárizmust.

Hiszen tudjuk, hogy az egész porosz Verfassungs-Streit, amely Bismarckot felszínre hozta, a parlamentárizmus körüli nagy csatákban fejlődött ki és került megütközésre; de a teória körülbelül egyidejűleg hal meg az általános szavazati jog megvalósításával.¹

Mert hiába hisszük és csúfoljuk mi a németeket doktrínereknek, ők a tudományt nagyon jól tudják saját nemzetük élő érdekei szerint megalkotni. És amint egyszer átment ott az általános szavazati jog az életbe, belátták azt, hogy erre az általános szavazati jogra pedig a parlamentáris kormányzatot felépíteni nemzeti veszedelem volna. (*Úgy van!*)

Így jártak el a németek; de vájjon, hogy járunk majd el mi, akik nemzeti kormányzatot másképp, mint parlamentáris alapon felépíteni nem tudunk?

És ha a t. képviselőtársam olyan nagyon szerelmes a külföldi állapotokba, hát tegyen látogatást Franciaországban is; nézze meg, miként érvényesült az általános szavazati jog Franciaországban? És azután, — ami sokkal fontosabb rám nézve, — nézze meg behatóan az általános szavazati jog hatását a hozzánk sok tekintetben annyira hasonló viszonyok közt élő Ausztriában. És akkor, — amint én tudom, hogy van becsületes magyar hazafiség t. barátomban, — tudom, hogy a hideg fog végigfutni a hátán, ha elgondolja azt, hogy a magyar nemzet sorsa legyen ilyen parlament kezébe letéve. (*Taps a jobboldalon és a középén.*)

Nekünk igénytelen nézetem szerint kettős feladatunk lehet; elmenni a korszerű haladás terén addig a határig, ameddig nemzeti veszedelem nélkül elmehetünk; de megkeresni egyúttal azokat a határokat is, amelyeknek túllépése mellett kockára tesszük, veszendőbe hagyjuk menni a magyar intelligencia vezető szerepét. (*Élénk helyeslés.*)

Mert engedelmet kérek, én a magyar intelligencia vezető szerepében — és csakis ebben — látom biztosítva a nemzeti szupremáciát. Ezt a szót, mint jelszót, mint szállóigét talán kivétel nélkül elfogadja ma már a nemzetiségi pártokhoz tartozó t. képviselőtársaimtól eltekintve, a közélet minden tényezője.

¹ L. erről: Barabási Kán József, Bismarck és az általános választói jog c. tanulmányát és Bismarck utolsó politikai eszméje c. feljegyzését a Magyar Figyelő 1912. ápr. 1-i és ápr. 16-i számában. Ez utóbbi szerint Bismarck az általános szavazati jog behozatalát élete „legsúlyosabb hibájá”-nak nevezte.

De hát mit kell nekünk értenünk nemzeti szupremácia alatt?

Azt-e, hogy akárminő mesterkelt úton, akárminő trükkökkel megfosszuk a politikai érvényesüléstől, a politikai élet gyakorlásától ez országnak nem magyar ajkú polgárait? Nézetem szerint a világért sem ezt. A magyar nemzet tudott itt államot alkotni, rá tudta erre az államra a maga nemzeti egyéniségének bélyegét nyomni, fenntartotta azt. ezer veszedelem között, felépítette ma már modern európai állammá, és — én hiszek Istenemben — fenn fogja tudni tartani a jövőben is; de amint a múltban sem az elnyomás fegyverével tartotta fenn, úgy meg vagyok győződve róla, nincs szüksége az elnyomás fegyverére a jövőben sem. *(Helyeslés és taps.)*

A magyar nemzet a választói jog megalkotása terén sem hagyhatja el a teljes egyenjogúság nemes bázisát. Nem állíthat fel a censusban különbségeket országrészek szerint és nem alkothat olyan törvényes diszpozíciókat, amelyek a politikai érvényesüléstől megfosztják e hazának nem magyar ajkú polgárait. *(Helyeslések.)*

Ép ezért nem is lehetnék soha híve' annak az álláspontnak, amely a választói jog gyakorlását a magyarul írni és olvasni tudástól teszi függővé. *(Élénk helyeslés.)*

Én óhajtom, hogy ez ország minden polgára megtanuljon magyarul írni és olvasni. Nem mintha ezzel magyarosítani akarnék, mert — bocsánat a kifejezésért — *majdnem együgyű illúzióknak tartom, ha valaki azt hiszi, hogy magyarosított általában, hogy megtanította e haza nem magyar ajkú polgárait magyarul írni és olvasni.*¹ Sok tekintetben talán még ellenkező célt érünk el ezzel, mert erősítjük őket a kultúra terén és szerintem a kulturális fok emelkedése a nemzeti érzésnek is emelkedésével jár.^{1 2}

Én tehát azt tartom, hogy igen végzetes hiba volna bárkinek ettől a magyarosodást remélni, és hiba volna azoktól az uraktól féltetni ettől a nemzetiségeket. Én szükségesnek tartom azt, hogy magyarul írni és olvasni megtanuljanak a hazának ezek a nem magyar ajkú polgárai azért, mert ezzel erősebbé teszem őket az élet küzdelmeiben; mert ezzel szorosabbá fűzöm az érintkezés kapcsait, közvetlenné teszem az érintkezést az ország minden polgára között, és megteremthetem az egymás megértéséig azt a lelki harmóniát, amire szükség van, hogy

¹ Hogy a magyar nyelv tanítása nem magyarosítás, mondja Tisza — egészen Széchenyi híres 1842-i akadémiai megnyitó beszédének szellemében — 1911. márc. 31-i beszédében (326) is.

² Arról a szoros kapcsolatról, mely hazánkban s a külföldön a nyelv-újítási s a politikai mozgalmak között megállapítható l. Barabási Kun József Nép, nemzet, nemzetiség c. tanulmányának (1908) 102. s k. 1.

magasabb gazdasági, kulturái fokra emelemm a nemzet egész társadalmát. *(Élénk helyeslés.)*

Mondom, ezt a célt kívánom szolgálni. De addig, míg a mai tényleges állapot olyan, hogy a mi mulasztásunk folytán — mert a törvény megvan, de papíron van közel 40 év óta — ma még az ország idegen ajkú polgárainak túlnyomó nagy része, legalább igen nagy tömegei, nem tudnak magyarul írni és olvasni: ma jogfosztásnak tekinteném velük szemben ilyen törvényes diszpozíciónak megalkotását, *(Helyeslés.)* mely végeredményében nem erősítené, de gyengítené a magyar állam belső konzisztenciáját. *(Élénk helyeslés.)*

Én tehát nem abban keresem — és ebben Lukács György t. barátommal teljesen egyetértek — a magyar szupremácia szempontjainak érvényesítését, hogy bárminő trükkel, mesterkéltséggel eszközökkel leszorítsuk az érvényesülés teréről az ország nem magyar ajkú polgárait, hanem keresem abban a szelekcióban, amelyet szükségesnek tartok magyarnál és nem magyarnál egyaránt; amely politikai jogokkal csak olyan rétegeit ruházza fel a társadalomnak, amely rétegek a magasabb függetlenségi és kulturális színvonal bizonyos fokára felemelkedvén, nem oly vak eszközei az ámtásnak és a demagógiának, hogy azok azután saját érdekük ellen a magyar nemzet nagy céljai ellen harcba vihetők legyenek. *(Igaz! Úgy van!)*

Én azt gondolom, hogy nagyon szűk látkörről tesznek tanúbizonyságot a nemzetiségi irányzatok azon férfiai nálunk, kik az általános szavazati jog álláspontjára helyezkednek.¹ Én megengedem, hogy átmenetileg járna ez előnyvel rájuk nézve; kezükbe kapnának hirtelen politikai jogokkal felruházott nagy tömegeket, amelyek az ország némely részén, nem mindenütt, de — fájdalom — még némely jelentékeny részén az országnak, kész eszközéül szolgálnának a nemzetiségi agitációnak. De higgyék meg nekem, pünkösdi királyság volna ez az ő nagyságuk, mert az általános szavazati jog létrehozna azt a demagóg irányzatot, mely reá llicitálna a román intelligenciába is, mely ha — fájdalom — most részben szemben is áll velünk, de egészben véve bizonyos magasabb színvonalról igyekszik a maga jogos érdekeit szolgálni. És ezt a román intelligenciát a demagógiának a legutálatosabb fajtája tenné tönkre saját hazájában. *(Igaz! Úgy van!)*

Úgy hogy én azt hiszem, magyar nemzeti érdek és jól fel-fogott román érdek is az, hogy csak a kultúra haladásával fokozatosan menjünk előre a politikai jogok adományozása terén.

¹ Az általános választójog veszélyeiről a nemzetiségi intelligenciára is már előzetesen többször szólt Tisza. (293, 297, 308 stb.).

(*Élénk helyeslés.*) Ahogy ezt követeli a magyar szupremácia a nemzetiségi vidékeken, tökéletesen ezt követeli a magyar vidékeken is. Bocsánatot kérek, de én abban, ha ebbe a házba bejön 60—80—100 nacionalista képviselő — nem román képviselőt mondok, mert nagyon sok román képviselő van olyan, és lesz a jövőben is, ki velünk karöltve szolgálja a közös hazát — (*Igaz! Úgy van!*) abban igen nagy bajt látok; a világért sem akarom ezt a bajt könnyelműen kicsinyelni. De eltörpül ez a baj a mellett a katasztrófa mellett, mely akkor érné a magyar nemzetet, ha a magyar faj politikai képvisellete szellemileg és erkölcsileg inferioris elemek kezébe kerülne. (*Élénk helyeslés.*) Ez volna az igazi halál, ez volna az orvosolhatatlan betegség; mert a szupremáciának hatalma csak akkor lehet, ha az a faj, mely a szupremáciára törekszik, arra képes vezetők kezében van. (*Élénk helyeslés.*)

Mindenütt, nemzetiségi különbség nélkül, faji különbség nélkül, igyekeznünk kell a szelekciónak azt a munkáját elvégezni, amely a demokratikus haladást kielégíti úgy, hogy tért nyit minden olyan újabb néprétegnek, amely feljutott már az öntudatos politikai gondolkodásnak és cselekvésnek arra a fokára, amely előfeltételét kellene, hogy képezze a szavazati jog megadásának. De amely másfelől mindaddig távoltartja a ma még éretlen tömegeket, amíg a kultúra haladásával ezek is érettekké és méltókká nem válnak a politikai jogok gyakorlására. (*Úgy van! Úgy van!*)

Én azt hiszem, hogy talán a feladat félreismerése az, ha bizonyos kicsinyléssel jelentik ki erről a törvényjavaslatról, hogy ez komplikált; hogy ezt nem egységes eszme irányítja. Hiszen ilyen kérdésben egyszerű, egységes eszmére felépített csak az ultraradikális megoldás lehet, amely a hatalmat juttatja boldognak, boldogtalannak egyaránt. Ha ezt nem akarjuk követni; ha meg akarjuk keresni az erre alkalmas elemeket; akkor igenis a társadalmat kell szemügyre vennünk az életnek egész tarka változatosságában és megkeresnünk azokat a tényezőket, akiknek bevonása az alkotmány sáncaiba csakugyan gyarapítja az annak védelmére szolgáló elemeket. (*Úgy van! Úgy van!*)

Ebből a szempontból, a szelekció szempontjából, kell tehát megítélnünk a törvényjavaslat minden rendelkezését, még pedig nem úgy, mintha itt a választói jog adása vagy nem adása bárminő más mellékes szempont által irányítható lenne, mint tisztán és kizárólag azáltal, vajjon ha ilyen vagy olyan kategóriát választójoggal ruházok fel: erre alkalmas tényezőket kapok-e az alkotmányos jogok gyakorlására, vagy sem? Azért van annyi félreértés a kérdés körül, mert ezt az, igénytelen

nézetem szerint, egyedül helyes szempontot olyan sokan hágyják figyelmen kívül.

Itt van mindjárt a census kérdése. Az én t. barátom, Lukács György, a censzust elvileg kifogásolja. Az ő nézete szerint a census helytelen alkalmazása annak az elvnek, hogy a politikai jog köztelhivesséssel köttessék össze, és ez állításának igazolásául utal a véradóra és az indirekt adókra. Ez természetesen igaz, de nézetem szerint hibásan van a tézis felállítva. Az én nézetem szerint nem azért kell census, hogy kapcsolatba hozzam a teherviselést a politikai jogokkal; mert hiszen ha ezt kapcsolatba hozom, akkor a legradikálisabb általános választójog bázisára kell jutnom, mert nincs polgára az országnak, aki egy vagy más módon és formában a közterhekből ki ne venné a maga részét. (*Úgy van! Úgy van!*)

Nem erről van tehát szó, — ez ellen az elvi álláspont ellen, mint merőben elhibázott ellen, kell tiltakozni, — hanem arról van szó, hogyha mi a társadalom tagjait szemügyre vesszük, hát azt fogjuk látni, hogy bizonyos vonatkozásokban vagyoni kritériumok is igenis nyújtanak abban garanciát, hogy politikailag használhatóbb és érettebb elemek fognak az alkotmányos jogokkal felruházottni.

Vegyük a földbirtokot. Az a polgártársunk, akinek bizonyos kiterjedésű földbirtoka van, olyan földbirtoka, amelynél fogva mégis érintkezésbe jut számtalan ponton az étellel, a törvényekkel, a szabályokkal, az üzleti étellel; amellyel bizonyos szerepre jut a községi életben; vájjon az a polgártársunk nem jut-e az élet iskolájában számtalan olyan alkalomhoz, ahol gyarapíthatja ismereteit, ahol megismerheti az élet valódi szükségleteit és szerez magának bizonyos politikai iskolázottságot? (*Úgy van! Úgy van!*)

Vagy vegyük a census kérdését az iparosnál, a kereskedőnél, a szabadfoglalkozásokat gyakorló férfiagnál. Hát vájjon ott az, hogy valaki bizonyos anyagi pontra jutott, nem bizonyít ja-e azt is, hogy bizonyos képességgel és mindenestre szorgalommal, rendszeretettel gyakorolja a maga mesterségét; hogy a maga hivatását betölti és olyan hasznos polgára a társadalomnak, aki megállotta az életben a helyét? Ott tehát természetes megint, hogy inkább adok politikai jogot annak az iparosnak és kereskedőnek, aki egy bizonyos minimális adótételt fizet, mint annak, aki az élet küzdelmében erre a mérsékelt polcra nem tudott felvergődni. (*Élénk helyeslés.*) Nem a maga közvetlenségében kell tehát a census jogosultságát keresni, hanem abban, hogy igenis bizonyos vagyoni helyzet enged következtetni azoknak az egyéneknek átlagos értékére, akik ilyen vagyoni helyzetben vannak. (*Úgy van!*)

Én tehát azt hiszem, hogy a törvényjavaslatnak az a

struktúrája, amelyik elsősorban szellemi cenzusból és pedig az ingyenes népoktatás teljes kiépítése után mindenkire nézve ingyen hozzáférhető és kötelező kulturális színvonal eléréséből indul ki és azután, miután ezt a színvonalat ma az állam polgárainak csak egy kisebb része érheti el, azoknál, akik ezt meg nem ütik, akik alacsonyabb kulturális színvonalon vannak, kiegészítőül vagyoni szimptomákat keres, bizonyos vagyoncenzusos kritériumokat állít fel: azt hiszem, ez az alapelve a törvénynek a leghelyesebb, amit az adott viszonyok között elérhetünk. *(Igaz! Úgy van!)*

S ha most vizsgáljuk, mikép hat ennek a helyes elvnek alkalmazása az életben és vizsgáljuk, hogy minő gyakorlati következményekkel jár a választói jog kiterjesztése terén: én mindenekelőtt örömmel konstatalem azt, hogy bizonyos gondossággal és igazán szerető gondossággal kereste ki a törvényjavaslat a társadalomnak olyan rétegeit, amelyeket talán külföldi sablonok, megtanult teóriák után nem találtunk volna meg.. Ilyen pl. a kiszolgált altisztek kategóriája. Ilyen egy másik nagyon becses társadalmi réteg, amelyikben, — úgy gondolom, — hogy úttörő a magyar törvényjavaslat: a bizonyos gazdasággal vagy ipari foglalkozással bírók kiegészítő családtagjainak a kategóriája. Hetvenezer választó jön be ezen a címen, olyan hetvenezer választó, akiket különben sablonos rendelkezésekkel nem kapott volna meg a politikai közelet és akikben mindenesetre elsősorban épen a kisebb gazdáknak az az értelmesebb és tekintélyesebb része nyer erőben, amelyiknek a saját gazdálkodásában gyermekeinek segítségére szüksége van.

Ha tehát t. képviselőtársam, Novák János, tegnap panaszképen hozta fel, hogy itt a törvényjavaslat mostoha kézzel bánik a kisgazdákkal: arra kérem, terjessze ki figyelmét a családtagokra is és ebben ismét a kisgazdák politikai súlyának nagyon jelentékeny erősödését fogja megtalálni. *(Igaz! Úgy van!)* Ugyanez áll a hosszú ideig egy helyen szolgáló gazdasági és házi cselédekre vonatkozólag. Mert én azt gondolom, hogy ma még Magyarországon vannak jóra való gazdák és természetesen állandó cselédek leginkább jóra való gazdáknál lesznek találhatóak, akik igazán foglalkoznak cselédjeikkel; akik szellemi érintkezésbe is jutnak velük. És én azt hiszem, hogy az a cseléd, aki huzamosabb időn, évek hosszabb során át egy gazdánál volt, egyfelől a maga erkölcsi megbízhatóságáról ad tanúbizonyságot, másfelől alkalmat nyert az emberi társadalmat mozgóató kérdéseket olyan oldalról is megláthatni és tekintetbe vehetni, ami bizonyos magasabb érettségre, bizonyos helyesebb ítélőképességre képesíti őt. *(Igaz! Úgy van!)*

Ezekben a faktorokban tagadhatatlanul sikerült a törvényjavaslatban olyan elemek számára is tért nyitni, akikben

bizonyos helyes szempontból felfogott mérséklő, konzervatív erőt is láthatunk. Úgy, hogyha most szemügyre vesszük a javaslat összeredményeit, azt találjuk, hogy a mellékelt statisztika szerint kerekaszámban 800.000-rel szaporodik a választók száma. A nyolcszázazres számot körülbelül megtarthatjuk, mert a javaslaton tett módosítások, azt hiszem, hogy végeredményükben körülbelül le fogják egymást rontani s a kereteket nem igen fogják megváltoztatni. Hozzájuk jön mindenesetre még a kiszolgált altisztek száma, akikre nézve statisztikai adat nem állott rendelkezésünkre, én tehát azt gondolom, hogy szemben a javaslatban kimutatott 78 százalékkal, körülbelül 80 százalékos emelkedést konstatálhatunk; tehát oly óriási emelkedést, amely kétségtelenül nemcsak liberális haladás, de nagyarányú és talán megdöbbentő arányú haladás a politikai jogok kiterjesztésében. *(Igaz! Úgy van!)*

Ennek a szaporodásnak csak mintegy fele, 409.000 fő esik a mezőgazdaságra, amely pedig, amint tudjuk, a választóknak jó kétharmad részét foglalja magában. Természetes tehát, hogy ez a mezőgazdaság erejének bizonyos gyöngítésével fog jární. Ebből 200.000 esik a birtokosokra, 58.000 egyes birtokosok családtagjaira, 57.000 az állandóan alkalmazottakra, gazdatisztekre, elönmunkásokra és cselédekre, 73.000 a munkásosztályra.

Ha a mezőgazdasági köröknek ezt az erőgyarapodását látom, megvalloom, azt gondolom, hogy itt az ultradikális, az erősen demokratikus és a némileg mérséklő elemek helyes egyensúlyba: jutnak egymással és ezzel a szaporodással gazdagodik a társadalom és az országban levő politikai irányzatoknak minden tábora.

318 ezer esik az emelkedésből az iparra és pedig 108.000 az önálló iparosokra és kereskedőkre, 210.000 az ipari és kereskedelmi alkalmazottakra. Én azt hiszem, hogy ennek a javaslatnak tulajdonképeni súlypontja ebben fekszik. Abban az óriási súlynövekedésben, amelyet ad a javaslat egyfelől általában az iparnak, másfelől különösen a munkásosztálynak. Úgy, hogy ha most elkülönítem az egyes főbb csoportokat egymástól és azt nézem, miként tolódnak el az erőviszonyok a magyar társadalomban: azt fogom találni, hogy a mai állapotok szerint a földbirtokososztály, a családtagokat beleszámítva, a szavazatok bárom ötödét gyakorolja, az új szerint pedig fele lesz csak földbirtokos a választóknak; az iparosok ma egy hatodot gyakorolnak, a jövőben fognak gyakorolni egy hetedet; a honorácior osztály, a szabad foglalkozások, állami- és magánalkalmazottak, akik ina egy nyolcadát képezik a választóknak, egy tizedre szállanak alá; a munkásosztály pedig, amely a választóknak egy tizenötödével szerepel, majdnem egynegyed részét fogja az összes választóközönségnek képviselni. Úgy, hogy most, ösz-

sze foglalva a dolgot, azt látom, hogy az új választóközönség fele az erősen demokratizált földbirtokos osztály tagjai közül fog a jövőben kikerülni, egy negyed az intelligencia soraiból és a negyedik negyed a munkásosztály soraiból.

És most érdekes figyelemmel kísérem, hogy az iparnak és a munkásosztálynak ez a térfoglalása hogyan hatja át még a megyei törvényhatóságokat is. Vármegyei törvényhatóságainkban pl. a Duna jobbpartján az összes emelkedés 175.000 választó, 87 százalék. Ebből a nagy emelkedésből az ipari munkásokra esik 16 és Já százalék, az önálló iparosokra 13 és % százalék, a kettőre együtt tehát 30 százalék; a Duna balpartján az emelkedésnél esik az ipari munkásokra 24.7 százalék, az önálló iparosokra és kereskedőkre 11 százalék, a kettőre együtt tehát 35 százalék; a Duna-Tisza közén az ipari munkásokra 27.9 százalék, az önálló iparosokra és kereskedőkre 14.9 százalék, tehát a két ipari tényezőre közel 44 százalék.

És ez így megy tovább, Erdélyt kivéve, ahol némileg mások az arányok az egész vonalon. Vagyis még vármegyei területeken is az összes erőgyarapodásnak több mint egyharmada esik az önálló iparosokra és a munkásokra.

De mi ez ahhoz a térfoglaláshoz képest, amit az ipari jelleggel bíró városokban észlelhetünk.

A városokat, t. Ház, két csoportba szedtem össze. Külön vettem azokat az alföldi, inkább mezőgazdasági jellegű városokat, amelyek szociális erőviszonyok szempontjából tulajdonképpen nem tekinthetők városoknak és külön vettem a fővárost és 15 olyan ipari jellegű törvényhatósági joggal bíró városát az országnak, ahol csakugyan modernebb városi életviszonyokkal találkozunk.

T. ház! Ezekben a városokban a helyzet az, hogy Budapesten a választók száma 120 százalékkal szaporodott. Ebből 60 százalék esik a munkásokra. Itt persze az iparosoknál már kisebb az arány, az önálló iparosoknál 11.3 százalék. A 15 ipari nagy vidéki városnál az összes emelkedés 80 százalék. Ennek a 80 százaléknak 60 százaléka esik a munkásosztályra és 13 százaléka az iparosokra. Úgy hogy ha most azt nézem, hogy ezekben a városokban a munkásosztály a választók összes számának hányadrészét képviseli, — akkor azt látom, hogy Budapesten az összes választóknak 36.9 százaléka, a 15 nagy iparos vidéki városban pedig 35.8 százaléka ipari munkás lesz; tehát az összes városi választóközönségnek jóval több mint egyharmada, ipari munkás lesz.

Ha ezt tekintetbe vesszük és tekintetbe vesszük azt, hogy itt, ezekben a kerületekben, a titkos szavazásnál fogva az állami és magánalkalmazottak nagy tömegében hányan lesznek olyanok, akik a szocialistákkal fognak szavazni: akkor, úgy

gondolom, olyan óriási térfoglalása lesz ez a szociáldemokráciának, amely talán aggályos a mi szempontunkból is, de amit — félek tőle — különösen nagyon fognak sokalni azok az urak, akik ma a szocialista hadakat segédcapatokként veszik maguk mellé. *(Igaz! Úgy van! Taps és derűlttség.)*

T. ház! Már most, ha ezeket az eredményeket látjuk, vajjon nem sajátságos dolog-e, hogy, midőn így vörös fonál gyanánt húzódik végig a javaslaton az ipari munkásság nagyarányú térfoglalása: akkor éppen az ipari munkásság legyen az, amely erre a lépésre a gúnynak, a kicsinylésnek, a gyalázkodásnak és a fenyegetésnek minden fegyverével válaszol?¹ *(Igaz! Úgy van!)*

Szemben találtuk magunkat ezekkel a támadásokkal, ezekkel a fegyverekkel. S én a magam részéről, mint akinek alkalmam volt az utolsó hónapok előkészítő munkájában közletről látni az eseményeket, csak azt konstatálhatom, hogy ezzel a támadással szemben a kormány és elsősorban a miniszterelnök úr *(Élénk éljenzés.)* egy valódi államférfihoz illő, magasröptű objektivitással és rettenthetetlen bátorsággal viselkedett. *(Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés.)*

A javaslat előkészítése alatt is ismételve haugsúlyoztatott, hogy a cél, tért nyitni a munkásság érvényesülése előtt. Magunk is éreztük, hogy ezt mi, akik nem ismerjük olyan apróra az ipari munkásság életviszonyait, talán nem tudjuk tökéletesen megoldani. Úgy a kormány részéről, mint az ügy iránt érdeklődő mások részéről — csekély személyem részéről is — ismét és ismét mentek felszólítások a munkások illetékes faktoraihoz, hogy jöjjenek ebben a munkában segítségünkre; adjanak nekünk vezérfonalat arra, hogy minő diszpozíciókkal lehet a választói jogot az ipari szakmunkások egész tömege számára biztosítani.

Mindazt, ami a felmerülő támadásokban ilyen természetű dolog volt, a miniszterelnök úr a legskrupulózusabb lelkiismerettel és ügyszeretettel vette fontolóra és azok a módosítások, amelyek a törvényjavaslat 5. és 6. §-án eszközöltettek, ebben a tekintetben minden jogos aggályt eloszlattak. Azt a célt, hogy a szakmunkás iparosok nagy tömegei a szabályszerű kor elérése után bejussanak a törvényjavaslat keretébe, ezt a célt teljes mértékben biztosítottuk, és e cél szolgálatában fáradhatatlanul és teljes ügyszeretettel eljárta a miniszterelnök úr, tekintet nélkül arra, hogy mily kihatással lesz az a sztrájk kérdésére. *(Igaz! Úgy van!)* Sohasem engedték a kérdést leszállani odáig, hogy itt kvázi alkudozás legyen abból a szempontból,

¹ A szociáldemokraták és a keresztényszocialisták elutasító álláspontjáról a választójogi javaslattal szemben 1. a (355) sz. a. mondtattak.

(*Élénk helyeslés és taps.*) meg lesz-e a sztrájk vagy nem lesz; sikerül-e a munkásvezetőket a sztrájktól való elállásra rábírnunk vagy sem? Azt, amit helyesnek tartott, megtette, akárhogy fenyegetőztek is a sztrájkkal, és semmiféle fenyegetőzés a sztrájkkal nem bírta rá a miniszterelnök urat oly dolgok elfogadására, amelyeket felelőssége érzetében, az ország jól felfogott érdeke szempontjából nem tartott aggály nélkül elfogadhatónak. (*Helyeslés.*)

Ebben, t. Ház, tagadhatatlanul határozottság, férfiaság és bátorság is nyilvánult; de mindenesetre az általános sztrájk esélyeinek helyes megítélése is nyilvánult meg ebben. Hiszen ez az egész fenyegetőzés az általános sztrájkkal, őszintén megvallom, engem egy illúziómtól fosztott meg; (*Halljuk! Halljuk!*) attól az illúziómtól, hogy a magyar szociáldemokrata munkásosztály vezetősége valóban európai színvonalon áll. (*Derültség.*) Mert azok után a tapasztalatok után, amelyeket a külföldön mindenütt tett a munkásság az általános sztrájk fegyverével, lelkiismeretes vezér, aki ismeri e tapasztalatokat, nem veheti ezt a fenyegető fegyvert a kezébe, mert jól tudja, hogyha sikerül az ijesztés á la bonheur, akkor minden rendben van; de ha nem ijed meg senki, ha a bluff visszafelé sül el, ha kénytelenek megcsinálni a sztrájkot, amellyel fenyegetőznek: ez a dolog természeténél fogva nem járhat mással, mint a munkásosztály óriási anyagi és erkölcsi kárával; (*Igaz! Úgy van!*) a munkásosztálynak minden részvétre méltó szenvedésével és a munkásvezérek pozíciójának, presztízsének megérdemelt lefokozásával. (*Igaz! Úgy van!*) Mentül képesebb egy munkásosztály vezetősége, annál inkább arra fog törekedni, hogy specializálja a sztrájkot; annál inkább kikeresi, melyik iparágban olyanok a viszonyok, hogy a munkásosztály a siker reményében veheti fel a küzdelmet, és annál inkább törekszik arra, hogy mentül kevesebb ember menjen harcba és mentül több vállra súlyosodjék a harcosok fenntartása.

Hiszen a munkaadók azok, akik ott, ahol ezek a gazdasági küzdelmek kiélecsedtek, kizárással gondoskodnak arról, hogy kellően nagyszámú sztrájkoló munkás fenntartása nehezedjék az egész munkásság vállaira. Nálunk megfoi'dítva történt és az a tény, hogy egészen mellékes politikai célokért — pour le roi des Prusses, ahogy a franciák mondják, mert amit a munkásosztály a korhatár tekintetében elért volna, alig volna érdemes nagy erőfeszítésre, — tehát, mondom, egészen mellékes politikai célból, oly nyomasztó közgazdasági helyzetben, amikor a legtöbb munkaadó talán örült volna a szünetnek, általános sztrájkba vinni a munkásosztályt: engedelmet kérek, ezzel a magyar munkások vezetősége oly szegénységi bizonyítványt állított ki magáról, aminőt valóban nem vártam volna és amit

csak részben hozott helyre azzal a kétségtelen okos és helyes eljárással, hogy az utolsó percben megriadva tettének következményeitől, az általános sztrájkot lefújta.

Említettem már a korhatárt, mint amely a munkásosztály elkeseredésének, erős akciójának közvetlen kiindulási pontja volt. Most már csak erről méltóztassék megengedni, hogy röviden megemlékezzen. *(Halljuk! Halljuk!)* Nem vonom tagadásba és nem vagyok vak azon jelenség előtt, hogy a 30 éves korhatár ellen meglehetősen ellenszenvet lehetett felidézni.¹ Azt sem akarom sem magam, sem mások előtt letagadni, hogy még azok közt a t. barátaim közt is, kik különben a javaslattal teljes mértékben egyetértenek, lehetnek többen, kiknek nem sikerült a korhatárra vonatkozó aggályait eloszlatni. Pedig őszintén megvallom, ha van egy rendelkezése a törvénynek, amely az én igénytelen nézetem szerint az egész vonalon csak előnyvel jár, a nélkül, hogy ezt bármily hátránnyal kellene megfizetnünk, úgy éppen a korhatár az. És én nem tehetek róla, én nem tudom a korhatárnak más baját felfedezni, mint azt, hogy a külföldi példában — eltekintve egy kis példától — meg nem találjuk; azt német könyvben nem olvassuk; azt német professzorok stampigliájával nem fogadhatjuk el, mint patent nyugateurópai igazságot. *(Derültség.)*

T. Ház! Ez a különös dolog, az eszmének új volta magyarázza azt, hogy azok a t. képviselőtársaim, kiknek aggályai vannak, mind egészen idegenszerű, mellékes téren keresik a korhatár igazolását. Keresik nemzetiségi szempontból s azután nagy tanulmányok alapján konstatálják, hogy ez nem változtatja lényegesen a nemzetiségi erőviszonyokat. Hát persze, hogy nem változtatja. Mindnyájan születtünk, élünk, megvénülünk és meghalunk, nemzetiségi különbség nélkül, *(Derültség.)* de nem is jutott senkinek eszébe nemzetiségi szempontból emelni fel a korhatárt.

Éppen ilyen fonák dolog egyes társadalmi osztályok egyensúlya szempontjából nézni ezt a kérdést. Itt Apponyi Albert t. képviselőtársam végzett igazán hasznosabb ügyhöz méltó nagy fáradsággal igen messzemenő statisztikai csoportosításokat és kimutatásokat, melyekből aztán ki-kisüti azt, hogy pl. a nagyobb adóval fizető iparosokból kevés esik a 30 éves

¹ Tisza nagy erővel védi az ő közreműködésével a kormány által szerkesztett választójogi javaslat „egyik legnevezetesebb újítását, a 30 éves korhatárt, mely úgyszólván kizárólag az ő gondolata volt.” (Szász Károly i. m. 43. l.)

Amly bizonyos, hogy — nagyrészen a 30 éves korhatár miatt — az 1913. XIV. t. c. félányi ipari munkásnak sem adott a valóságban szavazati jogot, mint amennyinek a választójogi javaslat tervezői adni akartak. Mint annak idején látni fogjuk, később a tények világánál maga Tisza István is beismerte, hogy a 30 éves korhatár kedvezőtlen hatású volt az ipari munkások szavazati jogára.

korhatár alá, aránylag kevesebb, mint az országos átlagból vagy mint a kis adóval fizetők közt. Nem jut eszébe, hogy hiszen a legtöbb iparos mint kis adót fizető iparos kezd; aztán, ha jól megy a dolga és előre halad, emelkedik az adója is; tehát természetes, hogy a fiatalabb generációban több a kisebb adófizető és ritkaság lesz az olyan iparos, ki kezdő fiatal korában már nagyobb adót fizet. (*Úgy van!*)

Egészen hasonló módon jár a földbirtokosokkal. Csodálkozok, hogy a földbirtokosoknál — gondolom —, csak 6% esik a 24—30 évesek közé. Ez megint nagyon természetes. Akinek az atya meg nem balt, az, ha nem tudom, minő örökség is néz rá, nem szerepel földbirtokosnak mindaddig, míg jogelődjének elhúnytá által ennek vagyona, birtoka rá nem száll. Világos tehát, hogy földbirtokos sokkal kevesebb lehet 24—30 év közti, mint pl. munkás. De hiszen ez magyarázza meg azt is, hogy a 20 éves korhatár faluhelyen papiroson marad, és nagyon kérem, méltóztassanak ezt is tekintetbe venni. Hiszen a mi falusi választóinknak törpe kisebbsége jut a 30 évesnél fiatalabb korban választói joghoz. Papiroson ott volt a jog, de míg atya élt, nem részesedhetett választói jogban; (*Igaz! Úgy van!*) úgy hogy akárki vegye elő egy falusi kerület választói névjegyzékét, rögtön látja, hogy milyen kevés fiatalember van abban.

Az én t. képviselőtársam pedig itt mindjárt korrigálhatta volna számításait, ha arra a körülményre gondolt volna, hogy ez a választói jog beveszi a választók közé a földbirtokosoknak a velük egy háztartásban élő családtagjait. Ott már természetesen megtaláljuk azt a fiatalságot, mely a földbirtokosoknál hiányzik; úgy hogy azt látjuk, hogy 24 évesnél idősebb segítő családtag 262.000 van, 30 évesnél idősebb 118.000. Tehát 144.000 családtag van olyan, aki a 30 éves korhatárnál fogva nem jut be a választók közé, vagyis összesen ezeknek 54%-a.

Ha tehát most t. barátom a nemzeti társadalomnak földbirtokososztályát mint egészet akarja venni s nem rubrikák szerint elkülönített csonka részét, hanem együtt a földbirtokost és a segítő családtagot, — akkor rá fog jönni, hogy a kettőből együtt 14.5%, tehát az országos átlagnál csak valamivel kevesebb van a fiatalabb korosztályban. (*Helyeslés.*)

Egyben igaza van t. képviselőtársamnak. Az ipari munkásokból csakugyan nagyobb hányad esik a fiatalabb korosztályba, mint az országos átlagból. Ő 19%-ot hoz fel mint országos átlagot; voltaképpen azonban, mivel a mi választói jogunk az írni-olvasni tudáson épül fel, országos átlagnak 22%-ot kell vennünk. Az bizonyos, hogy ezzel a 22%-kal szemben is az a 32%, amelyet az iparosoknál találunk, lényeges különbséget jelent.

De már most kérdem én: az a hátrány, amelyben a kor-

határnál vannak az ipari munkások, nincsen-e bőven ellensúlyozva az előnyöknek azzal az egész rendszerével, amellyel egyébként ez a javaslat az 5. és 6. §-ában az ipari munkásokat felruházza? *(Helyeslés.)* És ha mindezt tekintetbe vesszük, nézzék meg az ipari munkások, vajjon nem sokkal nagyobb hányada-e az összes ipari munkásoknak fog választói jogban részesülni, mint a nemzeti társadalom egyéb összes rétegei? *(Helyeslés.)*

Azt hiszem, ez a hátrány, amelyet az ipari munkások szenvednek, amelyet sem eltagadni, sem kisebbiteni nem akárok, az egyéb téren nyújtott sokkal nagyobb előnyök által busásan rekompenzálódik. *(Úgy van!)*

A korhatár nem irányul nemzetiség, foglalkozási ág vagy osztály ellen. Alkalmaztalak az minden osztályra egyenlően azért, hogy minden osztályból lehetőleg eliminálja a kevesebb megfontoltsággal, kevésbé érett ítélőképességgel bíró, tehát politikailag kevésbé értékes, kevésbé megbízható elemeket.

Ha van valami, ami a rostálás, a szelekció munkáját jól végzi el, hát igénytelen nézetem szerint éppen ez a korhatár az, amely teljesen demokratikus, amely nem ismer cenzust, nem ismer különbséget, hanem egyenlően érvényesül mindenkiel szemben, egyenlő határt állít fel mindenkire nézve, kivéve a műveltséget, amitől az én nézetem szerint el is lehetne tekinteni, de ami szintén nem tekinthető csupán a vagyonosok érdekében felállított korhatárnak, mert hiszen tudjuk, hogy megnyílik ma már a tér a magasabb iskolázásra igen számos egészen szegény sorsú fiatal ember előtt is. De mondom, ettől eltekintve, ez teljesen demokratikus, az egyenlőség, az általánosság elvét semmi irányban nem tángálja és kivétel nélkül minden osztályból azokat az elemeket tartja távol, akik még nem mentek át az élet iskoláján annyira, hogy az ország sorsában való részesedésbe bevonhatók legyenek.

És ha itt azt mondják többen, így Lukács György és különösen Novák János t. képviselőtársaim, hogy hiszen elvégre mindenkinek legfontosabb a saját sorsának, a saját boldogulásának kérdése, és akire 24 éves korában rábíztuk saját ügyeinek intézését, arra rábíthatjuk a haza ügyének intézését is, — hát azt felelem nekik, hogy ő rá nézve talán az a fontos, de ránk nézve nem. *(Tetszés.)* Reánk nézve nem az a kérdés, hogy az egyes polgárok saját ügyüket hogy intézik, hanem az a kérdés, hogy akkor, amikor a nemzet felruházza őket a legmagasabb misszióval, amellyel egy nemzet a maga szabad polgárait felruházhatja, képesek-e ezt a missziót azzal a kötelességérzettel betölteni, amely nélkül nem fogják az ország javát szolgálhatni?

Novák János: Annak nem vagyok ellene, hogy 30 éves

korában legyen valaki választható; de azt, hogy 24 éves korában ne tudja kiválasztani, hogy kire adja szavazatát, megérteni nem tudom.

Gr. Tisza István: Ebben nézeteink nem egyeznek. Arról leteszek, hogy most hamarosan kapacitáljuk egymást. Én azonban, tekintve, hogy ennek az országnak 24 és 30 év közti lakossága 800.000 lelket képvisel, az ország összes felnőtt férfilakosságának jó ötödrészét, — azt gondolom, hogy ha megnézzük a helyzetet minden társadalmi osztályban, minden rétegben, ez a 800.000 lesz a dolog természeténél fogva mindenféle izgatásnak, mindenféle szeles elhatározásnak, mindenféle elhamarkodottságnak, mindenféle ámitásnak kész testőrhada, amelyet harcba lehet vinni a nemzet komoly érdekei ellen. *(Igaz! Úgy van!)* Ha megnézzük, minő megható egyetértéssel fognak kezdet a korhatárral szemben a demagógiának összes tényezői, a legellentétebb táborok: talán ez nagyon megnyugtathat bennünket abban, hogy nem cselekszünk helytelenül, midőn ezt a korhatárt felállítjuk. *(Élénk helyeslés.)*

Ezzel beszédem végéhez jutottam, *(Halljuk! Halljuk!)* De mielőtt befejezném azt, méltóztassék nekem megengedni, hogy egy pár rövid szóban kifejezést adjak annak az ünnepélyes hangulatnak, amelyben érzem magamat akkor, midőn a nemzeti életnek egy csaknem tíz év óta felidézett, valóban legkritikusabb problémája végre megoldás elé kerül.¹ *(Halljuk! Halljuk!)*

Nem akarom itt felidézni az utolsó tíz év történetét. Hiszen mindnyájunk emlékezetében élnek azok az események; mindnyájan tudhatjuk azt, minő fordulatokon ment át ez a kérdés azóta.² Voltak pillanatok, midőn a nemzeti törekvésekkel szemben álló hatalom igyekezett kidobni ezt a témát a nemzet törekvéseinek ellensúlyozására. Voltak idők, midőn összecsapott a két tábor és megegyezni látszott egy radikális megoldás jelszavában; midőn igazán azok, akik át vagyunk és át voltunk mindig hatva annak tudatától, hogy ez nem frázis, hanem a szó szoros értelmében a lét és nemlét problémája Magyarországra nézve, *(Igaz! Úgy van!)* úgy éreztük, hogy nem marad hátra más, mint a sikernek legkisebb reménye nélkül odavetni magunkat a világesemények kerekei elé. Azután jött ismét oly időszak, midőn a nemzeti mérsékelt irány

¹ A választói reform korszakát megindítja Kossuth Ferenc 1903. nov. 30-i békeajánlata és Tisza István akkori miniszterelnöknek arra adott válasza. (125). L. erre nézve Barabási Kun József Választójogunk fejlődési története c. dolgozatát a Bp. Szemle 1918. évi 496. számában.

² A választójog történetének meglepő fordulatairól és az ellenzéki vezérek cinikus frontváltatásáról a választójogi kérdésben már ismételtén (352—354) volt szó.

¹ Nagyon jól sejtí Szász Károly (i. m. 43. 1.), hogy itt Tisza „a választójogi javaslat mellett az obstrukció végleges letörésére gondolt”. Ehhez a „két munkához csatlakozik egy héttel rá, márc. 13-án, a harmadik: „a küzdelem a parlamentárizmusért” betetőzéseként a parlamenti munkaképességet biztosító végleges házszabályreform megalkotása.

felszínre látszott kerülni; midőn a magyar közélet túlnyomó nagy része pártkülönbség nélkül egyet látszott érteni abban, hogy itt ki kell kerülni. a radikálizmus veszedelmét.

Az utolsó választásokon az ország vezető politikusai, kevés kivétellel, ha hangsúlyozták is a demokratikus reform szükségét, de még nyomatékosabban hangsúlyozták a nemzeti egység és az intelligencia vezető súlya szempontjából szükséges garanciákat. (*Igaz! Úgy van!*) Azután jött egy új fordulat, midőn mint varázsütésre megváltozott a kép és ugyanazokkal szemben, akik, mint a következmények mutatják, nagyon jogosulatlan bizalmatlansággal várták a kormány és különösen a jelenlegi miniszterelnök úr választói programját: egy ultraradikális végzetes kalandtól e nemzetet a miniszterelnöknek kellett megmenteni. (*Élénk helyeslés és éljenzés.*)

Ha mindezeket végig gondolok, lehetetlen, hogy az isteni Gondviselés iránti hála és a jogos önértet és meglegedés érzésével ne konstataáljam azt, hogy ezen a téren is meg tudja oldani ez a párt azt, amire a nemzet színe előtt vállalkozott és hogy nem méltatlan arra a mandátumra, amelyet kért és kapott az 1910-i választásoknál a nemzettől; (*Igaz! Úgy van!*) mert meg tudja oldani a reformot, de meg tudja oldani úgy, hogy távoltartja az országtól az elhamarkodott, a túlfeszített haladás veszedelmét.

És nem hallgathatom el, t. ház, de az utolsó időkben sokszor jutott eszembe, hogy immár félszázadot átéltem, annak másik felét talán becsületes munkában, amely munka közben igen sokszor volt az az érzésem, hogy nekem van igazam; (*Élénk éljenzés és taps*) de azért, ha magához szólít az isteni Gondviselés, tulajdonképen eredménytelen, sikertelen fáradozásnak talán tiszteletreméltó romjai maradnak utánam. Későiúséget nem éreztem e miatt soha, rezignációval fogadtam ez érzést, mert hiszen *az én gondolkozásom sarkköve mindig az volt, hogy az ember dolga a becsületes igyekezet, — a siker magasabb hatalmak kezében van.* (*Úgy van! Úgy van!*) És mégis, nem tehetek róla, a benső meglegedésnek érzése hat át, ha most azt gondolhatom el, hogy az Úristen kegyelme a lefolyt esztendő alatt részesévé tett két olyan munkának, amelyben boldog és büszke vagyok, hogy részt vehettem ¹ (*Úgy van! Úgy van! Hosszantartó zajos éljenzés és taps.*) és amely után talán azt gondolhatom magamban, hogy nem éltem és nem dolgoztam egészen hiába. (*Élénk éljenzés.*) ¹

T. Ház! Engem éltet a remény, hogy amint sikerült annyi baj, veszély és fondorlat között ezt a munkát megalkotnunk, úgy el is fogjuk érni a célunkat: ez a mű megnyugvást fog teremteni. Ezt a reményemet két körülményre alapítom. Az egyik az, hogy tényleg érvényesítést enged az erre hivatott embereknek; hogy a magyar társadalomnak azok az előre törekvő új rétegei, amelyek jelenleg kívül maradtak volt az alkotmányos élet sáncain, be fognak jutni ezen reform következtében; hogy tehát megszűnik a belső szüksége az ezek részéről megindított agitációnak. Másik alapja reménykedésemnek pedig az, hogy olyan messze megy ez a reform is, olyan új erőket fog felszabadítani, olyan új tényezőket fog sikraszállítani, hogy azt a talán kiesit könnyelmű, meggondolatlan radikálizmust, amely tagadhatatlanul tért foglalt a magyar közvélemény bizonyos rétegeibe, ki fogja gyógyítani. Úgy hogy a következő választás gyakorlati jelenségei meg fogják győzni a magyar közvéleményt, hogy busásan eleget tettünk feladatunknak a magyar társadalom mai fejlettsége mellett, és hogy egy jobb, boldogabb jövőre kell a további haladást fenntartani. *(Úgy van! Úgy van!)*

Ezek a tárgyi momentumok azok, amelyekből reményt merítek a jövőre és amelyek mellett nem veszem nagyon tragikusan a t. ellenzéknek további izgatást ígérő fenyegetéseit. Az én t. képviselőtársam, Apponyi Albert ünnepélyes fogadalmat tett, hogy ők folytatják az izgatást tovább, hogy nem engednek megnyugvást e kérdésben. Nem szeretnék félreértetni. Mi sem áll tőlem távolabb, mint hogy ez ünnepélyes fogadás jóhiszeműségét vonjam kétségbe. Nem a jóhiszeműségét vonom kétségbe akkor, amikor a súlyát vonom kétségbe. De ha mi a z ő, immár hosszú közéletén át azt látjuk, hogy mindig ugyanazzal a jóhiszeműséggel, mindig ugyanazzal a lelkesedéssel, mindig ugyanazzal a szószóki lendülettel sorban a legellentétesebb ügyeket szolgálta, — *(Derültség.)* akkor engedjen meg nekem t. barátom, én nem mondok le arról a reményről, hogy ő pár év múlva szent, ünnepélyes fogadalmat fog tenni arra, hogy a magyar nemzetet a radikálizmus veszélyeitől fogja megmenteni. *(Derültség.)*

Lássa, t. képviselőtársam, furcsa az élet. Ő szerinte mániákus az, aki hosszabb időn keresztül mindig ugyanazt hirdeti.¹ *(Hosszantartó zajos derültség és taps.)*

Én nem tehetek róla, furcsák az emberek, de ők tényleg nagyobb súlyt tulajdonítanak az ilyen mániákusok szavának és fogadkozásának, mint az olyan politikusokénak, akik csak-¹

¹ A „mániákus“-ról és a „kormányozható politikai szélkakas“-ról 1. a (345) sz. a.

ugyan gazdag változatosságban követték és követik a legkülönbözőbb politikai irányokat. *(Élénk derűltés és tetszés.)*

És, t. Ház, ha bízom t. képviselőtársamnak a változatosság iránti ellenállhatatlan hajlamában, *(Derűltés.)* e mellett bízom politikai barátaiban is, akik között nagyon sokan vannak, akik csak azért követték t. képviselőtársamat az utolsó évek küzdelmeiben, mert éppen az általános szavazati joggal, éppen a nemzetközi áramlatokkal szemben ő benne a magyar nemzeti iránynak erős oszlopát látták *(Igaz! Úgy van!)* s akiknek egész magatartása mutatja azt az elképedést és elkedvetleuedést, amely betölti őket akkor, mikor t. képviselőtársamat most, ugyanazon a pódiumon látják a Jászlakkal, Kunfiakkal és Vázsonyiakkal. *(Igaz! Úgy van!)*

Ma sokkal erősebb pártszenvédélyeket sikerült a múlt nyár eseményei révén felszínre hozni, semhogy t. képviselőtársamnak azok a politikai barátai, akik ezt a választójogi exkurzióját elítélik, ebből le is vonhatták volna a konzekvenciákat. De én ajánlom t. képviselőtársamnak, hogy ha utolsó igazi politikai barátjait el nem akarja veszíteni; ha nem akarja, hogy azok is, akik ma még mellette vannak odaadó, igaz, hűséges barátsággal, ne kövessék a Hodossyak, az Ernuszt Kelemenek, a Horváth Lajosok, a Wenckheim Frigyesek példáját,¹ hanem megmaradjanak továbbra is az ő táborában: akkor igyekezzék lezárni ennek a kis exkurciónak aktáit mennél előbb és válják azzá, ismét, amire igazán hivatva van, az igazi magyar nemzeti irányú ellenzék vezérévé. *(Élénk helyeslés.)*

De én remélem, hogy a megnyugvás helyreáll ebben a kérdésben. Remélem, hogy a választójogi reform bizonyos állandó konszolidált viszonyokat fog teremteni. De nem hiszem azt, hogy ezzel nyugalom állott volna be a társadalomban; hogy ezzel szünetelnie kellene annak a nagy munkának, amit a magyar intelligenciának el kell végeznie, ha feladatáról abdikálni nem akar. Ez a munka megvolt a múltban is, és kénytelenek vagyunk önmagunknak megvallani, nem teljesítettük mindenben azzal az odaadással, amellyel kellett volna. *(Igaz! Úgy van!)* De ez a munka, hatványozódva nehezedik most a magyar intelligencia vállaira, mikor azokhoz a régi elemekhez, amelyeket még mindig nem sikerült eléggé belevinnünk a magyar nemzeti politika magasabb régióiba, nagy tömegei jönnek az új elemeknek, akiknek politikai irányítása és politikai vezetése, a magyar nemzet nagy érdekeinek szolgálatába való bevonása

¹ Az Apponyi vezérlete alatt állott Nemzeti Párt vezérkarának tagjai (Apponyi, Emlékirataim, I. 139, 155. l.), kik különböző pálfordulásai miatt hagyták ott a vezért.

fokozott tevékenységet kíván a magyar intelligencia minden tagjától! (Úgy van!)

Nagyok tehát a feladatok, amelyek ránk várnak, nagyok a törvényalkotás terén is, mert hiszen arra, hogy ez a demokratikus reform veszélyekkel ne járjon az országra nézve, mindezekelőtt törvényhozási és kormányzati úton olyan közállapotokat kell teremtenünk, amelyek egyfelől megszüntetnek minden jogos sérelmet, megszüntetik minden okát az elkeseredésnek s a mélyreható elkedvetlenedésnek, másfelől gondoskodnak a nemzet nagy tömegeinek anyagi, szellemi és erkölcsi haladásáról s megadják az intézményeknek és az életnek a politikai és társadalmi önkormányzatnak azt a nagy nevelő iskoláját, amely nélkül életképes, nagykorú demokrácia nem képzelhető soha. És a mellett nem szabad szünetelnie egy percig sem a magyar intelligencia azon társadalmi tevékenységének sem, amely nem elégszik meg azzal, hogy demokrata frázisokat mond, elvonulva azután azon munka elől, amelyet a demokrácia hárít az intelligenciára. *(Igaz! Úgy van!)* Hanem teljesítenünk kell polgártársainkkal való szellemi érintkezés terén, a velük való mentül közvetlenebb, mentül gyakoribb együttélés terén, a közös bajban és közös örömben való részesedés terén azt a hivatást, azt a kötelességet, amelyet a magyar intelligenciának meg kell cselekednie, ha apáink vérével szerzett drága örökét saját gyengesége folytán veszendőbe menni hagyni nem akarja. *(Élénk helyeslés.)*

A törvényjavaslatot azzal a reménnyel szívemben, *a magyar intelligenciához* intézett azzal az áhítatos kéréssel fogadom el, hogy vegye komolyan és teljesítse férfiasán ezt a magasztos feladatát. *(Hosszantartó élénk éljenzés. Szónokot tömegesen üdvözlök.)*

Tisza beszéde után elnök az általános vitát bezárja s Lukács László miniszterelnök szólalt fel.

Ebben az esetben a házelnök azt a beszédet mondván el, amit rendes viszonyok közt a törvényjavaslatot benyújtó miniszterelnöknek, mint belügyminiszternek kellett volna elmondania, Lukács László rövid felszólalását e szavakkal kezdte:

Én végtelenül hálás vagyok előttem felszólalt igen t. képviselőtársamnak, gróf Tisza Istvánnak, azért a fényes beszédért, amelyben úgy a politikai helyzetet, mint ennek az előttünk fekvő törvényjavaslatnak minden részletét bámulatos precizitással megvilágította és ezáltal feleslegessé tette, hogy én ugyanerre a munkára vállalkozzam. Annál bálásabb vagyok, mert hiszen az ő fényes előadása után, ha én ugyanazokkal a kérdésekkel akarnék foglalkozni, ez csak gyenge visszhangja volna az ő fényes beszéd-

¹ Tisza gyakran hangoztatja különféle vonatkozásokban a magyar értelmiség felvilágosító, nevelő és vezető feladatát és kötelességét a társadalmi és politikai életben.

dének. Ennélfogva felmentve érzem magam azon kötelesség alól, hogy általánosságban a javaslatához hozzászóljak, annál inkább, mert hiszen, amint a t. képviselőház tagjainak hangulatát ismerem, talán egy-két párttag kivételével a t. Ház összes tagjai általánosságban kegyesek és hajlandók ezt a törvényjavaslatot elfogadni.

Márc. 7-én a választójogi javaslat általánosságban elfogadtatván, megtörtént a részletes tárgyalás is Novák János gazdapárti képviselő élénk részvételével.

Márc. 8-án a javaslat harmadszori olvasásban is elfogadtott, majd a főrendiház hozzájárulása után ápr. 30-án nyert szentesítést és máj. 4-én — mint 1913: XIV. t. c. — jelent meg az Országos Törvénytarban.¹

Abból az alkalomból, hogy a képviselőház márc. 8-án harmadszori olvasásban is megszavazta a választójogi javaslatot, Az Esti Újság feleleveníti a választójog körül lezajlott hosszú küzdelemnek egy érdekes és a nyilvánosság előtt eladdig ismeretlen mozzanatát, mely 1912. tavaszán játszódott le Tisza és az ellenzék konzervatív elemei között a választójogi reform kérdésében folyt bizalmas tárgyalások során.^{1 2} Állítólag súlyos nézeteltérés támadt Tisza és Károlyi Mihály közt az ellenzéki obstrukció letörésének módjáról, mely incidens okozta volna, hogy Károlyi bosszúsán otthagya a tanácskozást és Justhéhoz csatlakozva, Tiszának kérésselhetetlen ellenfelévé vált. „Így bukott meg a tervezett konzervatív választójogi alakulás s így csinálta meg a választójogot Lukács László; éppen ő, aki ellen akkor a Tisza—Kossuth—Károlyi-féle egyezkedés irányult.“

Gr. Tisza Istvánnak 1913. márciusa két nagy diadalt hozott. Tető alá került hosszú vajudás után a választójogi reform lényegileg az ő elgondolása (355) szerint és márc. 13-án magáévá tette a képviselőház azt a gyökeres házszabálymódosítást, melyért ő 1898. végén (74), illetve 1899. elején (79), majd 1904-ben (160, 161, 210, 222, 224, 231) és azóta is (325) eredménytelenül küzdött.

Ami az utóbbit illeti, az 1912. okt. 31-én kiküldött huszonegy tagú házszabálybizottság (351), mely Tisza elnöklelte alatt működött, márc. 8-án terjesztette a Ház elé jelentését. (írom. 755. sz.)³

A jelentés kiemeli, hogy a bizottságot az a cél irányította,

¹ Ez a törvénycikk azonban — a közbejött háború és az azt követő nagy felfordulás folytán — sohasem szolgált képviselőválasztás alapjául; éppoly kevéssé, mint a helyébe lépő 1918: XVII. t. c.

Kristóffy persze kemény bírálatot gyakorolva erről az 1913-i „reakciós“ választójogról, „az igazság érdekében siet megállapítani, hogy ez nem Lukács László, hanem Tisza István választójoga volt“, (i. m. 702. l.)

² L. „A választójog történetéből“ c. cikket a D. H. 1913. márc. 9-i számában. Tisza és Károlyi viszonyának alakulásáról l. a (298.) jegyzetét is.

³ A bizottság márc. 5-én és 6-án tárgyalta a szintén Tisza elnöklelte alatt állott ötös albizottság készítette tervezetet.

hogy az érvényben lévő házszabályokat „a parlamenti munka rendjének, a parlamenti fegyelemnek biztosítása, tehát a tanácskozások sikerének előbbrevitele szempontjából vegye revízió alá és ehhez képest a házszabályokat szervesen átdolgozza“. Jelentésének befejező részében a bizottság hangsúlyozza, hogy „a javaslat a magyar házszabályok tradícióin épült fel: a szólásszabadságot sértetlenségében fenntartja és megóvja. Egyedül a költségvetés tárgyalására vonatkozó külön rendelkezések azok, melyek az állami elengedhetetlen szükségletek tárgyában a tanácskozást és tárgyalást időhöz, de bőséges időhöz kötik... Abban a meggyőződésben ajánlja tehát a bizottság a javaslat elfogadását, hogy az a tanácskozások szabadságát, a képviselőház valóságos akaratának megfelelő határozatok meghozatalát nem korlátozza, hanem biztosítja.“

A házszabálybizottság jelentésének benyújtása alkalmából a márc. 8-i ülés után Tisza az elnöki fogadóteremben előadást tartott a lapok parlamenti tudósítóinak az új házszabályjavaslat alapelveiről.¹

„Ez a javaslat — úgymond az elnök — alapgondolatában teljesen azonos azzal az állásponttal, amelyet a házszabályreform méreteire vonatkozólag nemcsak még a szabadelvű párt annak idején (vagyis 1904-ben) elfoglalt, de tulajdonképpen a magyar közéletnek minden jelentékenyebb tényezője, mondhatnám, pártkülönbség nélkül elfoglalt.“² Mellőzi a klotúrt az érdemleges tárgyalásoknál;^{1 2 3} igyekszik lehetőleg kizárni a technikai obstrukciót; megadja a rend fenntartására szükséges eszközöket és bizonyos határidő alatt biztosítja a költségvetés letárgyalását, A dolog keretei ezzel vannak megadva. Még csak azt vagyok bátor megjegyezni, hogy a rend fenntartására vonatkozó intézkedések tekintetében az 1912: LXVII. t.-e. (a képviselőházi őrség felállításáról) kellett, hogy irányadó legyen és ennek a rendelkezései vannak magába a házszabályba beiktatva, illetőleg ezekkel teljesen kongruens házszabályrendeletekkel részletesebben körülírva, kiegészítve“.

Majd előadása során Tisza részletesen kifejti a házszabályjavaslatban foglalt fontos újításokat.⁴

A házszabályok módosítására kiküldött bizottság jelentésének tárgyalása a márc. 13-i ülés napirendjére volt kitűzve.

Az ellenzék, mely nem vett részt a házszabályrevízió bizottsági előkészítésében, jónak látta ez alkalommal — márc. 4-i méltó-

¹ Tisza előadását a B. H. 1913. márc. 9-i számában közli „A házszabályok revíziója“ cím alatt.

² Az eltérés 1904 végén Tisza és az ellenzék komoly része között nem a házszabályreform szüksége és tartalma, hanem igazában csak a reform megvalósításának mikéntje körül mutatkozott. (237, 241, 246 stb.).

³ Kivéve persze a költségvetés valamint a felhatalmazási (appropriációs és indemnitási) törvényjavaslatok tárgyalását. L. erről az 1913-i házszabályok 230—233. §-át.

⁴ Az 1913-i Tisza-féle házszabályreform kitűnő méltatását találjuk Ereky, i. m. II. k. 418. s. k. 1.

ságteljes magatartásával ellentétben — az ülés elején újból (350) botrányt rendezni.¹

Az ülés megnyitása után az ellenzék egyes tagjainak rendező viselkedése miatt szünni nem akaró nagy zaj uralkodik. Az elnök nem képes a tanácskozáshoz szükséges csendet és rendet a házszabályokban lefektetett rendes eszközök igénybevételével biztosítani. Erre az ülést felfüggeszti és — az 1912: LXVII. t.-c. 1. §-ának 4. pontja értelmében — rendelkezik a rendet zavaró képviselőknek karhatalommal való eltávolításáról. Pavlik rendőrfőfelügyelő (s ez utolsó képviselőházi szereplése) embereivel bevonul és távozásra szólítja fel az elnök által megjelölt 10 renitens képviselőt.² Erre az egész ellenzék — Justh Gyula rövid tiltakozó beszéde után — kivonult az ülésteremből.

Csak az ülés rendjének biztosítása után kerülhetett sor a házszabályok módosítására vonatkozó bizottsági javaslatra, mely ugyanezen az ülésen le is tárgyalatott.

Tisza az elnöki székéből pártjának „hosszantartó élénk éljenezése és tapsa” között — és bizonyára a sikeres fáradozás jóleső érzésével — jelenthette ki a házszabályjavaslatot végleg elfogadottnak.³

Így végződött hosszú, nehéz küzdelme a parlamentárizmusért, a házszabályok korszerű reformjáért.

Márc. 15-én a király az országgyűlés második ülészakát bekezesztvén, egyszersmind a harmadik ülészakát máj. 5-re hívta össze.

Ezen hosszabb parlamenti szünetnek mindjárt az elején, márc. 16-án, a szövetkezett ellenzék a szocialistákkal együtt a Vigadóban nagygyűlést tartott.⁴ Az egész nagyarányú tüntetés Tiszának és Lukácsnak szólt. Tüntettek a gyűlésen Tisza és Lukács ellen — mint Buchinger Manó, a szocialista szónok, mondotta — „egy bolond és egy panamista” ellen.

A parlamenti szünetnek nevezetes mozzanata: a Lukács—Désy-féle rágalmozgás második felvonása. Ebben az időben,

¹ A márc. 13-i botrányos ülésről l. a B. H. 1913. márc. 14-i számában „A mai ostrom” c. részletes tudósítást és „Az ellenzék a Házban” c. tárcacikket.

² Tudjuk, Pavlik — sajnos — elég sűrűn szerepelt a Házban az 1912. jún. 4-től 1913. márc. 13-ig terjedő viharos időben. — A rendőrség igénybevétele az 1912: LXVII. t. c. megalkotása után a képviselőházi őrség működésének megkezdéséig ezen t. c. 5. §-ában foglalt rendelkezés alapján történt. A képviselőházi őrség a 2. §-ban megállapított karhatalmi szolgálatot az 1913. máj. 5-én megnyílt új (III.) ülészakával, a Tisza-féle házszabályok életbelépésével egyidejűleg, vette át.

³ Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a szövetkezett ellenzék máj. 5-én hozott határozatában a további teljes passzivitást proklamálva, a Tisza-féle új házszabályokat csak „ú. n. házszabályokénak” mondja.

⁴ „Népgyűlés a Vigadóban” c. cikk a B. H. 1913. márc. 18-i számában.

ápr. elején került ez a pör a budapesti kir. ítélőtáblán tárgyalásra. A tábla, melynek pártatlanságát — ugyanúgy, mint annak idején az elsőfokú bíróságét — az ellenzéki sajtó már előre kétségbe vonta: másodfokon megsemmisítette a büntetőtörvényszék ítéletét és új tárgyalást rendelt el. Az ellenzéki lapok pedig most már hajlandók voltak kegyesen elismerni, hogy „van még független magyar bíróság“¹

Ellenzéki oldalon már a táblának ezen ítélete alapján követelik a politikai erkölcs nevében Lukács lemondását. Am nemso-kára a kormány is szolgált egy kevésbé kellemes meglepetéssel a politikai erkölcs hőseinek.

Mint már az 1910. jún. választásokkal kapcsolatban említettük (319), a kormányhoz közel álló Pester Lloyd 1913. évi ápr. 21. és 22-i számában két óriási feltűnést keltett cikk jelent meg, amelyekben közölt adatok szerint a Kossuth-párt mandátumai jelentékeny részben kormánytámogatásból származnak és magának a fővádlónak, Désy Zoltánnak marosvásárhelyi mandátuma is „a kormány kegyelmi ajándéka“, mert a kormány nem állított vele szemben jelöltet s egyébként is gondoskodott az ő jelöltségének munkapárti támogatásáról...¹²

És történik mindez ugyanakkor, amikor a Monarchiának Skutari bevétele miatt (ápr. 23.) háborúval fenyegető újabb súlyos konfliktusa támadt.³

358. Elnöki megemlékezés Perczel Dezsőről a képviselőház 1913. május 26-i ülésén: „nagy küzdelmek áldozatokat követelnek; nagy ügyek mártírok önfeláldozása nélkül ritkán arathatnak diadalt“. (Napló XIX. k., 23—24. 1.)

Az országgyűlés második ülészetét bezáró és harmadik ülészetét megnyitó kir. leirat (357) értelmében márc. 15. után máj. 5-én volt a képviselőház legközelebbi ülése.

Az ellenzék ez alkalommal sem jelent meg. A szövetkezett ellenzéki pártok ugyanis egyidejűleg tartott együttes értekezletükön az intéző bizottság javaslatára elhatározták, hogy miután „azok az alkotmányjogi szempontok, amelyek miatt a parlamenti rendes tanácskozásról távol kellett maradnia, ma is lehetlenné tesznek számára minden közreműködést: a szövetkezett ellenzék ezidő szerint a képviselőház üléseiben részt nem vesz“.¹

A szövetkezett ellenzék tehát továbbra is a teljes passzivitás álláspontjára helyezkedett és ezért — miként a második ülészet megnyitásakor (344) — ezúttal is visszautasította az új ülészet kezdetén történő részleges újjáalakulás alkalmával a munkapárt részéről neki felajánlott jegyzői és bizottsági tagsági helyeket.

Egyébként a máj. 5-i ülészetmegnyitó ülésnek szenzációja Lukács László miniszterelnöknek azon örömdetes bejelentése volt,

¹ Nadányi, i. m. 191—192. 1.

² A munkapárti választási kasszáknak Kossuthéhoz való viszonyáról és a Pester Lloyd szenzációs leleplezéseiről l. Nadányi i. m. 192—194. 1.

³ Conrad, i. m. III. k. 103. 1.

⁴ A szövetkezett ellenzék máj. 5-i értekezletéről szóló tudósítást l. a B. H. 1913. máj. 6-i számában.

hogy Montenegró királya elhatározta Skutarinak minden feltétel nélkül történő kiürítését.¹

Skutari átadása a rendkívül feszült külügyi helyzet pillanatszerű enyhülését jelentette ugyan. Ámde Bulgária és addigi szövetségestársai között a hadi zsákmány felosztása körül kitört viszály már akkor újabb súlyos háborús összeütközés, a harmadik balkáni háború veszélyével fenyegett.

Május 6-án is volt ülés. Azután már csak máj. 26-án ült újra össze a Ház és csak formális ülést tartott, melynek napirendjére csupán a legközelebbi teendők iránti határozathozatal volt kitérve.

Ennek az ülésnek egyetlen kiemelkedő mozzanata volt az a nagyon meleghangú emlékezés, melyet gr. Tisza István az elnöki székéből a néhány nappal előbb elhunyt Perczel Dezsőről, az egykori belügyminiszterről, kétízben házelnökről és a Nemzeti Munkapárt első elnökéről (320) mondott.

Ez a szép elnöki megemlékezés itt következik:

Elszomorodott szívvel jelentem a t. Háznak, hogy Perczel Dezső, Tolna vármegye bonyhádi választókerületének képviselője, folyó líó 18-án meghalt.

T. Ház! Perczel Dezsővel is egyike azoknak távozott el nagyon is korán sorainkból, kiknek egész élete a közügy szolgálatában telt el; ki a hű, önzetlen, odaadó szolgálat példaképe volt. *(Élénk helyeslés.)* Mint fiatalember Tolna vármegye közéletében vett élénk részt, mint a vármegye vezető tisztviselője; majd a képviselőháznak volt egyik közbecsülésben és köztiszteltben álló tevékeny tagja. *(Igaz! Úgy van!)* Utóbb miniszteri állásban is igazolta a hozzáfűződő reményeket. Az a feltétlen önzetlenség és hűség, melyet a közügy szolgálatában tanúsított, egyéniségének vonzó varázsa és az ebből folyó szeretet és becsülés, mely környezte, *(Igaz! Úgy van!)* predesztinálta őt a képviselőház elnöki székére.

Kétízben töltötte be Perczel Dezső az elnöki széket. Első ízben akkor fordult feléje a közfigyelem, midőn vigasztalannak látszó obstrukciós anarchia dúlt a képviselőházban, s ő a tőle megszokott önfeláldozással ily nehéz körülmények között vállalkozott az elnöki szerepre. A sors úgy akarta, hogy ezen alkalommal az elnöki szék betöltése előtt simuljanak el az obstrukciós küzdelem hullámai; a beállott béke emelte Perczel Dezsőt 1899 március 2-án az elnöki székbe és békés viszonyok közt töltötte azt be 1901 szeptember 5-éig két és fél esztendőn keresz-

¹ Montenegró a nagyhatalmak tiltakozásainak ellenszegülve, 1913. ápr. 23-án elfoglalta Skutarit. Majd a nagyhatalmak, elsősorban a Monarchia és Olaszország, fenyegetéseinek kényszere alatt máj. 5-én „Skutari sorsát Európa kezébe tette le”. (Conrad, i. m. III. k. 103, 266. és 302. 1.)

tül.¹ Ezen idő alatt a mindenki iránt figyelmes, az elnézésig méltányos, (*Igaz! Úgy van!*) a pártatlan elnöknek mintaképe volt. (*Igaz! Úgy van!*)

Úgyanezek az egyéniségével összeforrt tulajdonságai nyilvánultak második elnöksége alatt is. Talán mindnyájan emlékezünk azokra a körülményekre, melyek között ő 1903 november 7-én az elnöki széket másodszer elfoglalta, midőn úgy az akkor még hónapokig dúló obstrukciós viszonyok között, mint a rövid időre helyreállott béke áldásos korszakában is az egész Ház osztatlan becsülésétől, szeretetétől és bizalmától környezett elnöke volt a képviselőháznak. (*Igaz! Úgy van!*)

De ezen második elnöksége alatt azt a küzdelmet, melyre teljes önfeláldozással vállalkozott négy esztendővel ezelőtt, többé nem kerülhetette el. Kitört az élet-halálharc a parlamenti rend, a munkaképesség álláspontja és az obstrukció között, és az élet-halálharcban természetesen a Ház elnökére hárult a legnehezebb feladat.^{1 2} (*Úgy van! Úgy van!*)

T. Ház! Nagy küzdelmek áldozatokat követelnek; nagy ügyek mártírok önfeláldozása nélkül ritkán arathatnak diadalt. E nagy küzdelemnek Perczel Dezső esett áldozatul, és ő volt az a mártír, aki a maga önfeláldozó bukásával előkészítette a végső diadalt. (*Úgy van! Úgy van!*)

Az a küzdelem vereséggel végződött, és a küzdelem hevében felkorbácsolt szenvedélyek hullámai elsősorban Perczel Dezső tiszta és nemes alakját separték el.³ Az ár senkit sem ragadott magával mélyebben az örvénybe, senkire sem hullottak nagyobb erővel annak iszapos, szennyes hullámai, (*Úgy van! Úgy van!*) mint éppen őreá, aki az önfeláldozó cselekvésben nyilvánuló igazi férfias idealizmusnak legtisztább, legnemesebb példányképe volt. (*Úgy van! Úgy van!*)

Az igaz ember nyugodt öntudatával viselte el a reá zúduló üldöztetést, gáncsot, szidalmakat. (*Igaz! Igaz!*) A reá zúduló méltatlan bántalmak kedélyének arany derűjén nem üthettek csorbát és nem mérgezhették meg szívének tiszta jóságát, amely telve volt szeretettel barátai iránt (*Igaz!*) és a gyűlölséget még ellenségeivel szemben sem ismerte. (*Úgy van! Úgy van!*)

Az isteni Gondviselés megengedte neki, hogy megérje a

¹ (79). Utóda az elnöki székben Apponyi lett s őt újból Perczel követte. (107).

² Főleg a híres név. 18-án. (235). Az akkori házszabályellenes szavazással vonja magára az ellenzék engesztelhetetlen haragját. A gyűlölködő ellenzék nov. 18. után (242) nem tűri meg többé Perczelt a házelnöki székben.

³ 1904. nov. 18. miatt az ellenzék tudvalevőleg elsősorban Perczel és velő Tisza fejeztélét követelte.

A nyeregbe került koalíció bosszújáról Perczel nyugdíjmelési ügyével kapcsolatban a (260, 261, 272.) sz. a. volt szó.

szívén nyugvó ügy diadalát.¹ Osztozhatott ebben az örömben; fájdalom, a küzdelemben nem osztozhatott. Az a kór, amely oly hamar megfosztott tőle bennünket és megfosztotta a közéletet, már akkor csökkentette munkaképességét és hónapokig tartó súlyos szenvedés után elragadta őt körünkből.

Eltávozott — hátrahagyva a veszteség sajtó fájdalmát mindazok lelkében, akik ismertük, és mert ismertük, szerettük őt; (*Úgy van! Úgy van!*) de reánk hagyva egy nemes, tiszta élet felemelő, magasztos emlékezetét. (*Úgy van! Úgy van!*)

359. Gr. Tisza István utolsó elnöki ténykedése a képviselőház 1913. jún. 4-i ülésén. (Előzmények: a Lukács—Désy-pör harmadik felvonása; Tisza tanúkihallgatása; Désy Zoltán felmentése és ünneplése. — A szövetkezett ellenzék manifesztuma és a Gerő—Hédervári-féle kardügy.) Lukács László lemondása. — Rövid kormányválság. — A Lukács-kabinet felmentése és gr. Tisza István miniszterelnöki kinevezése.

Máj. 27-én kezdődött a Lukács—Désy-pör harmadik felvonása. ^a Mint tudjuk (357) a második felvonás azzal végződött, hogy a budapesti kir. ítélőtábla megsemmisítvén a büntetőtörvény szék, mint elsőfokú bíróság, marasztaló ítéletét, új tárgyalást rendelt el és az elsőfokú bíróságot a teljes bizonyítás felvételére utasította.

Az új tárgyalás első napján (máj. 27-én) Désy Zoltán vádlott megismételte febr. 17-i vallomásában foglalt azt az állítást, hogy az 1912. máj. 22-i képviselőházi ülésen a többség ellen emelt azt a vádját, hogy defraudált pénzen lett megvásárolva, máj.

23-án a Ház előtt kívánván igazolni, jelentkezett Tisza házelnöknél. Tisza azonban nem találván a sürgősséget indokoltnak, nem adta meg neki az engedélyt napirend előtti felszólalásra vagy sürgős interpellációra.

A máj. 29-i tárgyaláson a bíróság Tiszát, mint önként jelentkezett tanút kihallgatta arra nézve: való-e Désynek az a védekezése, hogy Tisza nem engedte meg a sürgős interpelláció előterjesztését?

Tisza vallomásában kimutatta, hogy Désy valótlanul állított, amikor azt mondta, hogy Tisza akadályozta meg vádjának a képviselőház ülésén való előterjesztésében és bizonyításában. Igaz ugyan, hogy 1912. máj. 23-án nem adta meg Désynek az engedelmet sürgős interpellációra, vagy napirend előtti felszólalásra, miután máj. 23-a csütörtöki nap volt, holott az azelőtt való nap interpellációs nap volt és a rákövetkező héten pedig két interpellációs ¹ ²

¹ Vagyis a szabadelvűpárt utódja, a nemzeti munkapártnak 1910-i fényes választási győzelmét (319). És a munkapárt 1910. jún. 19-én tartott alakuló értekezletén — méltó elégtételként — a koalíciós többség által méltatlanul meghurcolt Perczelt választotta elnökének (320).

² A budapesti büntetőtörvényszéken folyt ötnapos főtárgyalásról 1. a B. H. 1913. máj. 28-i és következő számaiban foglalt törvényszéki tudósítást.

nap volt. Désy azonban egyik alkalommal sem terjesztette elő vádjait, noha máj. 23-án saját állítása szerint régóta tudta ezeket a dolgokat.¹ Egyébként — fejezte be Tisza tanúvallomását — Désy az előző napon (1913. máj. 28-án) a tárgyaláson maga is beismerte, hogy nem a Ház elnöke akadályozta vádjai előterjesztésében, hanem barátai kérték, hogy az akkor kilátásban lévő parlamenti békét (339) ne zavarja meg felszólalásával. Ezzel pedig Désy maga beismerte, hogy máj. 27-én (a tárgyalás első napján) valótlanul állított.

Máj. 31-én ért véget a pör ötnapos tárgyalása és jún. 3-án volt a rendkívüli érdeklődéssel várt ítélethirdetés napja.

A budapesti büntetőtörvényszék Désy Zoltánt a nyilvános rágalmazás vétségének vádja alól felmentette, az indokolásban Lukács László egyéni tisztességének kiemelésével.^{1 2 3 4 5 6 7 8}

Ítéletének megokolásában ugyanis a bíróság ama meggyőződésének adott kifejezést, hogy bár a „panama” fogalmának meghatározásában lehetnek eltérő és különböző felfogások: „az erkölcsi törvények szempontjából meg nem engedhető, miszerint... bármely miniszter az állammal szerződéses viszonyban álló vállalatoktól... bármikor is, főként pedig hosszabb lejáratú szerződések megkötésének idejében, bármely célra, bármily pénzüsszegeket is elfogadjon ...

„Mínt hogy pedig ez a fennforgó esetben tényleg megtörtént, ennél fogva a bíróság úgy találja, hogy *vádolt* — bárha nem is bizonyította be azt, hogy sértett magának bármilyen illetéktelen és személyes vagyoni előnyt szerzett volna — *bebizonyította* annak valóságát, hogy *sértett* állami szerződések (különféle sőügyi szerződések) megkötésével kapcsolatban a Magyar Banktól *pártpolitikai célokra* 3,025.000 koronát *elfogadott*... Ennél fogva a bíróság úgy találta, hogy a vádolt által — a bebizonyított és a bíróság által valóknak elfogadott tényekből — levont az a következtetés, amely a vád tárgyává tett kifejezésben („Lukács László Európa legnagyobb panamistája”) domborodott ki: a Btk. 203. §-ának utolsó bekezdése értelmében *nem* büntethető. *Vádлот* tehát ... a vád és következményeinek súlya alól *felmenteni* kellett.“

¹ (333). fcs tudnia kellett a választási pártkassza „alkotmányos” intézményéről, amelyről az 1872-i orőezakos ős nem éppen tiszta választások óta

(Apponyi, Emlékirataim, I. k. 58. 1.) még a verebek is csiripeltek, a Désy—Lukács ügy miatt 1913. február végén lemondott gr. Zichy János kultuszminiszternek (357) is, „ki az 1910-i általános választásokon *három* kerületben lépett fel, ám *a magából* a legitim választási költségeket csak az *egyik* kerületben viselte“. (Nadányi, i. m. 203—204. 1.)

³ Tehát „ugyanaz a törvényszék, melynek (febr. 18-i) első ítéletét az elenzék — élén Andrássy Gyula gróffal — befolyásolhatónak bélyegezte“. (Nadányi, i. m. 204. 1.) A felmentő ítéletet egész terjedelmében közli a B. H. 1913. jún. 4-i számában.

³ Gratz Gusztáv is kiemeli, hogy „a fölmentő ítélet indokolása hangsúlyozza, hogy Lukács Lászlót semmiféle magánérdek nem vezette s így magánbecsülete és egyéni jelleme teljesen sértetlenül került ki a tárgyalásból“. (261. 1.)

Az ítélethirdetés délutáni egy órákor volt. És Lukács László — habár egyéni tisztessége az indokolásból kitűnőleg teljesen érintetlen maradt — már hat órára rendkívüli minisztertanácsot hívott össze, amely elhatározta a kormány lemondását. A munkapártnak este hét órákor tartott értekezletén a miniszterelnök bejelentvén a kormány lemondását, gr. Khuen-Héderváry Károly pártelnök melegen ünnepli Lukácsot, kit az egész párt rendkívül lelkes ovációban részesít.

Persze az ellenzéki pártok is siettek ünnepelni a nap két hőst, az ő két hősíket: Désy Zoltánt és védőjét, Vázsonyi Vilmost.

Désy felmentésének öröme jú. 3-án este lakomára gyűltek össze a Royal Szállóban. Ott voltak az ellenzéki vezérek (Andrássy is). A győzelmi toron elhangzott felköszöntőkből az a gondolat csendült ki, hogy Lukács László megbuktatásával még nem ért véget az ellenzék küzdelme. A végső cél: a „romlott“ munkapárti rendszer, az „abszolutizmus, a párturalom és a korrupció“ rendszerének megsemmisítése kell, hogy legyen.¹

Az izgalmas jú. 3-ának várható folytatása volt a jú. -1-i botrányos képviselőházi ülés.

Erről szóló tudósítást^{1 2} Az Újság 1913. jú. 5-i száma a következő szavakkal vezeti be: „Június 4-e ezúttal is ominózus dátumiak bizonyult.^{3 4} Egy esztendővel ezelőtt a véderőreform megszavaztatása, az obstrukció letörése, az ellenzéki képviselőknek rendőrséggel való kivezetetése tette példátlanul viharossá az ülést.¹ Az idei jú. 4-e, bár kisebb méretekben, hasonló lármás szenzációkat nyújtott.“

A szövetkezett ellenzék már jóval az ülés megkezdése előtt megjelent az ülésteremben. Justh Gyula felállott helyéről és felolvasta a szövetkezett ellenzéknek a nemzethez intézett manifesztumát, amelynek az ellenzék felfogására nagyon jellemző két pontja így szól:

„A nemzet jóhírnevének s a királyság tekintélyének érdekében tiltakozunk Lukács László miniszterelnök és Tisza István grófnak⁵ vezetése alatt folytatandó képviselőházi ülések megtartása ellen.

Tiltakozunk a szólásszabadságnak és mentelmi jognak elkobozása és a törvénytelenül kizárt képviselők távolléte okából csonkává tett Házban 1912. jú. 4-e óta házsabállysértésekkel érvénytelenül megszavazott törvények és házsabályok ellen.“

¹ L. a B. H. 1913. jú. 4-i számában „Désy ünneplése“. — „Az ellenzéki pártok vacsorája“ c. tudósítást.

„Vihar a képviselőházban“ címmel.

³ Hát ha már akkor sejtik vala, hogy milyen nagy nemzeti gyász napja lesz egy későbbi jú. 4., 1920. jú. 4. napja?

⁴ (339, 340).

⁵ Tisza házelnöki minőségét az ellenzék tudalévoleg kezdettől fogva (338) tagadásba vette.

Justh Gyula az ülésteremből kijövet úgy nyilatkozott, hogy „azért olvasta fel az ülés előtt a manifesztumot, mert nem akart engedőimet kérni a felszólalásra a törvénytelen elnöktől“.

Ez volt a parlamenti vihar előjátéka, mely után az ülést megnyitó Tiszát és a teremben megjelenő Lukácsot az ellenzék tomboló lármája fogadja. Ilyen gyalázó szavakat vágtak hozzájuk: „Adják vissza a lopott pénzt!... Adják vissza az aradi választás költségeit! Azt is lopták!... Menjen a sóhivatalba elnökölni!... Cinkostárs ne elnököljön!... Mutassa be a sónyugtákat, hogy visszaadták-e azt a pénzt, amit kaptak a választásra!... Beszéljen arról, mennyi sőt prédáit el Aradon!... Menjen a cinkostársa után!“

Ilyen és hasonló szavak röpködtek a levegőben. Leírhatatlan zaj uralkodik a teremben. Tisza úgy járt el, mint hasonló alkalmakkor egy esztendő óta. Mikor látta, hogy minden hiába, hogy nem használ a zajongó képviselők rendre, majd a mentelmi bizottsághoz utasítása: felfüggesztette az ülést.

Bevonult a karhatalom, hogy az elnök-megjelölte rendezavaró képviselőket eltávolítsa az ülésteremből. De most már nem a jól ismert Pavlik jelent meg embereivel, mint még a márc. 13-i botrányos ülésen (357), hanem egy új alakulat: az 1912: LXVII. t. c. értelmében szervezett, katonai fegyelem alatt álló képviselőházi őrség, melynek ez volt első szereplése.

Az elnök által (az új házsabályok 253. §-a alapján) erről az ülésről kizárt képviselők eltávolítása közben történt, hogy Gerő Vilmos százados, az őrség helyettes parancsnoka, a katonai szolgálati szabályzat értelmében kardot ránt és több lapos vágást mér Hédervári Lehel képviselőre, mert úgy vélte, hogy Hédervári ismételt pfuj-kiáltással őt akarja inzultálni; sőt állítólag Hédervári úgy tett, mintha hátsó zsebéből revolvert akart volna elő rántani.¹

Az ülésből elnökileg kitiltott képviselők eltávolítása és az ellenzék többi részének távozása irtán gr. Tisza István újból megnyitván az ülést, — a Ház tanácskozási rendjének biztosítását célzó utolsó elnöki ténykedéseként — a következő kijelentéseket tette:

¹ A Gerő—Hédervári-féle incidens bővebb leírását megtaláljuk a lapoknak a jún. 4-i ülésről szóló tudósításában és Nadányi, i. m. 206. l.

Ebből az ügyből persze az ellenzék a mentelmi jogba ütköző súlyos alkotmány sérelmet konstruált. A szövetkezett ellenzék már aznap esti értekezletén tiltakozó határozati javaslatot fogadott el a délelőtti kardügy dolgában, melyről a következő (V.) kötetben még többször lesz szó.

Gr. Tisza István pedig a Magyar Figyelő 1913. szept. 16-i számában megjelent „Parlamenti őrség és parlamenti souverainitás“ c. cikkében azt a kérdést teszi vizsgálat tárgyává, vajjon „sértette-e ez az incidens a képviselőház mentelmi jogát; csorbát ütött-e a parlament souverainitását?“ Felelete persze nemleges.

Az aggodalmaskodók megnyugtató véget végül még megjegyezzük, hogy Hédervári Lehelnek Gerő százados kardjának lapos vágásától semmi baja sem történt. A katonai bíróság pedig Gerő századost felmentő ítéletet hozott.

Elnök: T. Ház! Mindenekelőtt, miután most az ülés újból megnyitását közvetlenül megelőző pillanatokban Huszár Károly (sárvári), Polónyi Dezső, Pozsgay Miklós és Preszly Elemér urak a Ház méltóságát és rendjét durván megsértették, *(Felkiáltások jobb felől: Szmracsányi!)* úgyszintén Szmracsányi György képviselő úr is: ennél fogva javaslom, hogy a nevezett képviselő urak ügyében a házszabályok 251. §-a értelmében a mentelmi bizottságot javaslattétel végett megkeresni méltóztassék. *(Élénk helyeslés.)*

Méltóztatnak hozzájárulni? *(Igen!)* Ilyen értelemben mondom ki a határozatot.

Jelentem, hogy az ülés felfüggesztését megelőző időben Ábrahám Dezső, Eitner Zsigmond, Fernbach Károly, Justh Gyula, Justh János, Kún Béla, Maczky Emil és Sümegi Vilmos képviselő urak a tanácskozást lehetetlenné tevő tartós zavarózkodást követtek el, *(Igaz! Úgy van!)* minek folytán velük szemben a házszabályok 253. §-a értelmében kellett eljárnom, amiért is a képviselőház mai üléséről időlegesen kizártam. *(Élénk helyeslés.)* Ezen intézkedésemet végrehajtottam s most a házszabályok 253. §-a értelmében az elnöki intézkedés jóváhagyását kérem. *(Élénk helyeslés.)* Azok, akik az elnöki intézkedést jóváhagyják, szíveskedjenek felállani. *(Megtörténik. Élénk felkiáltások: Éljen Tisza! Zajos éljenzés. Élénk éljenzés és taps.)*

A Ház tehát az elnöki intézkedést jóváhagyta. Egyúttal javaslom a t. Háznak, méltóztassék nevezett képviselő urak *(Halljuk! Halljuk!)* rendzavaró viselkedését javaslattétel végett a 251. §. értelmében a mentelmi bizottsághoz utasítani. *(Helyeslés.)*

Méltóztatnak hozzájárulni? *(Igen!)* Ily értelemben mondom ki a határozatot.

Jelentem a t. Háznak, hogy amint az őrparancsnok nekem jelentette, a kizárt képviselők eltávolítása közben egy oly incidens fordult elő, amely az őrség egyik, tisztii rangot viselő tagjának fegyverhasználatát tette szükségessé. *(Élénk helyeslés és felkiáltások: Jól tette!)*

Mivel itt katonai fegyver, katonai törvények és felelősség alatt álló csapatról van szó, természetes, hogy az illetőnek viselkedése szabályszerű megvizsgálás tárgyát fogja az illetékes hatóság előtt képezni.

Egyúttal azonban, mert a fegyver használata a Ház egyik tagjával szemben történt, javaslom a t. Háznak, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy ez az ügy a mentelmi bizottsághoz is utasíttassék azzal, hogy az esetet a mentelmi jog szempontjából vizsgálja meg. *(Élénk helyeslés.)*

Méltóztatnak hozzájárulni? *(Igen!)*

Ily értelemben mondom ki a határozatot.

Jelentem, hogy Lovászy Márton és Ráth Endre képviselő urakra nézve a kizárás érvénye a mai ülés végével megszűnt, úgyhogy az illető képviselő urak a Ház legközelebbi ülésében már újra részt vehetnek.

Ezzel kapcsolatban azonban jelentem azt is, hogy Ráth Endre képviselő úr a mai napon a képviselőház épületében, sőt az ülésteremben is megjelent. Igaz ugyan, hogy a képviselő úr az én nevemben történt első felszólításra eltávozott a teremből, mindazonáltal az ezen magaviselethez fűzött szankció érvényesítése szempontjából és a házszabályok imperatív rendelkezéséhez képest kérnem kell a t. képviselőházat, hogy nevezett képviselő úr magatartását a házszabályok 254. §-a értelmében a mentelmi bizottsághoz utasítani méltóztassék. *(Helyeslés.)*

Méltóztatnak hozzájárulni? *(Igen!)* Ily értelemben mondom ki a határozatot.

Majd Lukács László bejelentette a kormány lemondását. Javaslatára a Ház a kormányválság elintézéséig az alkotmányos gyakorlatához képest elnapolta magát.

A kormányválság gyors lefolyású volt.

Jún. 5-én a király elfogadta a Lukács-kormány lemondását. Jún. 7-én Schönbrunnban kihallgatáson fogadta Tiszát és megbízta a kabinetalakítással. Előtte mindössze a főrendiház elnökér hallgatta meg.

Tisza jún. 8-án azonnal hozzálátott a kormány megalakításához. Jún. 9-én már befejezte idevágó tárgyalásait.

A kormány változás a jún. 10-i kir. kéziratokkal ment végbe.¹

Gr. Tisza István immár másodszor lett miniszterelnök, rö-

¹ A Budapesti Közlöny 1913. jún. 11-i száma közli a távozó Lukács-kormány felmentésére és a Tisza-kabinet kinevezésére vonatkozó, jún. 10-én kelt királyi kéziratokat.

Lukács László miniszterelnököt hivatali állásától felmentő kéziratában a király ennek a rendkívül nagyesszű, nagytapasztalatú, nagyérdemű államférfiúnak ezt mondja: „önnek rendkívül nehéz viszonyok közt, önzetlenül és önfeláldozással teljesített sikeres szolgálataiért elismerésemet és köszönetemet fejezem ki. Különösen hálás emlékezetemben fogom tartani ama nagy érdemeket, amelyeket Ön a véderőreform megvalósítása körül szerzett .. . Biztosítom önt további kegyelmemről”.

Így búcsúzott Európa első gavallérja „Európa legnagyobb panamista“ -jától!

... Lukács László 1932. febr. 23-án hunyt el életének 82. évében. Halála alkalmából a B. H. („Lukács László halála“ c. cikk, 1932. febr. 24-i sz.) a király és az elhunyt viszonyáról a következőket írja:

„Lukács László egyike volt Ferenc József legbizalmasabb embereinek, aki az uralkodó feltétlen bizalmát élvezte. Még a koalíciós idők (1906—1910) alatt is a király tanácsadói közé tartozott, akinek véleményét Ferenc József mindig megkülönböztetett figyelemmel részesítette.

Tudomásunk van arról, hogy mikor a Désy-féle vád elhangzott, Ferenc József teljes mértékben Lukács László mellett állott, további bizalmáról biz-

viddel a harmadik balkáni háború kitörése előtt és a világháború küszöbén.¹

Vége.

tosította és a leghatározottabban ellenezte, hogy Désy ellen port indítson. Azt mondta a király, hogy semmi szükségét nem látja annak, hogy Lukácsnak a Désy-féle váddal szemben védekeznie kelljen. Lukács László azonban más véleményen volt s valósággal kierőszakolta a király hozzájárulását ahhoz, hogy a port megindíthassa . . .

A miniszterelnöki székéből való távozásakor a király egy márványímvét ajándékozott Lukács Lászlónak a következő értelmű felirással:

Nagy egyetértésben, nagy becsületességben és nagy jóakarattal évtizedeken keresztül együttesen kifejtett munkásságunk emlékére“.

Lukács László „elévülhetetlen“ államférfiúi érdemeiről a legmelegebb hála elismerés hangján szól gr. Tisza István miniszterelnöki beköszöntő beszéde ben a munkapárt 1913. jún. 11-i értekezletén. (360. sz. V. k.)

L. még Korányi Frigyes pénzügyminiszter és Berzeviczy Albert búcsúztatóját Lukács László ravatalánál 1932. febr. 25-én. (B. H. tudósítása Lukács László temetéséről az 1932. febr. 26-i számban.)

¹ Kristóffy, ki emlékirataiban méltán nagyon elismerő és sajnálkozó szava kát szentel Lukácsnak a hatalom polcáról való időelőtti letűnése alkalmából, úgy véli, hogy Tisza miniszterelnöki kinevezése „nem az ellenzéknek, hanem Ferenc Fér dinádnak szólt“. Az agg uralkodó féltékenységéből ered unokaöccse ellen, ki „miután a katonai főhatalmat már megszerezte, elkezdettnek látta az időt arra, hogy a Monarchia mindkét államában a kormányzati fogantyúkat is a kezébe kapja“. Sőt Kristóffy szerint „a schünbrunni öregek kamarillája“ most már állandóan attól reszketett, hogy Ferenc József egy szép reggelen V. Ferdinánd sorsára jut. Az öreg király tehát legalább „Magyarország részéről akarta magát biztosítani, amit Tiszának, a *Belvedere legnagyobb és legerősebb politikai ellenfeleinek*, magyar miniszterelnökké való kinevezése által vélt elérhetni“. (I. m. 705—706. 1.)

Conrad (i. m. III. k. 369. 1.) megemlíti, hogy Lukácsnak a jún. 3-i bírói ítélet miatt kellett visszalépnie. Majd így folytatja: „Ihm folgte am 6. (helyesen: 10.) Juni der besonnene, willensstarke und unerschrockene Graf Stephan Tisza als Ministerpräsident“.

Tehát Ferenc Ferdinánd igazi benső bizalmi embere nem félt Tisza második miniszterelnökségétől. Ellenben félt Kristóffy, kit Ferenc Ferdinánd csak afféle politikai „desperado“-nak nevezett.

L. von Chlumecy, a trónörökös egy másik bizalmasa, Tisza másodszeri kinevezéséről a következőket írja: „*Sehr entschieden verurteilte der Tronfolger die zweite Ernennung Tizas zum Ministerpräsidenten. Er liess sich durch dessen geschickte Taktik nicht täuschen. Der Erzherzog war überzeugt, dass auch Tisza die Personalunion als Endziel ansehe; auf klügerem Wege ihr zustreben wollte a's Kossuth und Justh; langsamer, aber desto sicherer. Franz Ferdinand sah die Leitung der Geschicke Ungarns einem Manne übergeben, dem die Niederhaltung der Kulturentwicklung der Nichtmagyaren heiligstes Ziel bedeutete*“, (i. m. 239. 1.) Persze mindennek épp az ellenkezője igaz!

Sosnosky pedig egyebek között ezt mondja (i. m. 60. 1.) Ferenc Ferdinánd és Tisza viszonyáról: „*Tisza war ihm besonders verhasst, weil er in ihm den gefährlichsten Gegner seiner eigenen gross-österreichischen Pläne, sah... Tisza fürchtete er wegen seiner grossen Energie, die vor keinem Hindernis zurückschreckte; wegen seiner Beharrlichkeit, die sich durch nichts beirren liess; kurz: just wegen derselben Eigenschaften also, die er selber besass*“.

Vizont Ferenc József és a két Tisza viszonyáról Spitzmüller—Harmersbach találon így nyilatkozik: „An Koloman Tisza hielt der Kaiser (!) fünfzehn Jahre fest, von Stefan hätte er sich voraussichtlich *nie* getrennt“. (Erinnerungen an Franz Joseph I. c. gyűjteményes műnek 110. 1.)